ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Ο θεσμός του Διαμεσολαβητή (Ombudsman) στην διακυβέρνηση του περιβάλλοντος και της βιώσιμης ανάπτυξης σε εθνικό και διεθνές επίπεδο

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Βασιλική Κ. Βρετού

ΑΜ 1209Δ006

Αθήνα, 2017

Τριμελής Επιτροπή

Μαρία-Νέδα Κανελλοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Γρηγόρης Τσάλτας, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Στεφάνου, Ομότιμος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Βασιλική Κ. Βρετού, 2017

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διδακτορικής διατριβής εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διδακτορικής διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα.

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ Κ. ΒΡΕΤΟΥ
(ΑΜ. 1209Δ006)

Ο θεσμός του Διαμεσολαβητή (Ombudsman) στην διακυβέρνηση του περιβάλλοντος και της βιώσιμης ανάπτυξης σε εθνικό και διεθνές επίπεδο : η προστασία των μελλοντικών γενιών

Υποβλήθηκε στο Τμήμα Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών
Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Ημερομηνία Υποστήριξης : 1η Αυγούστου 2017

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή:
Μαρία-Νέδα Κανελλοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)
Γρηγόρης Τσάλτας, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου
Κωνσταντίνος Στεφάνου, Ομότιμος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Η διδακτορική διατριβή εγκρίθηκε ομόφωνα από τα μέλη της **Επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής:**
Αναπλ. Καθηγήτρια, Μαρία-Νέδα Κανελλοπούλου, Επιβλέπουσα
Καθηγητής, Γρηγόρης Τσάλτας, Μέλος
Ομότιμος Καθηγητής, Κωνσταντίνος Στεφάνου, Μέλος
Καθηγητής, Ευάγγελος Ραυτόπουλος, Μέλος
Καθηγητής, Δημήτρης Μέλισσας, Μέλος
Επικ. Καθηγήτρια, Μ., Ντ. Μαρούδα, Μέλος
Επικ. Καθηγήτρια, Βασιλική Καραγεώργου, Μέλος

Αθήνα, 2017

PhD THESIS

VASSILIKI K. VRETOU
(Registration Number 1209D006)

The Ombudsman's role in environmental governance and sustainable development at national and international level : the protection of future generations

Submitted to the Department of International, European and Area Studies
Panteion University of Social and Political Sciences
Date of final oral examination : 1st of August 2017

Three members of Advisory Committee :
Maria-Neda Kanellopoulou, Associate Professor (PhD Thesis Supervisor)
Grigorios Tsaltas, Professor
Konstantinos Stefanou, Emeritus Professor

The PhD Thesis is approved unanimously by the members of the **Final Examination Committee :**

Associate Professor, Maria-Neda Kanellopoulou, PhD Thesis Supervisor
Professor, Grigorios Tsaltas, Member
Emeritus Professor, Konstantinos Stefanou, Member
Professor, Evagellos Raftopoulos, Member
Professor, Dimitris Melissas, Member
Assistant Professor, M., D., Marouda, Member
Assistant Professor, Vassiliki Karageorgou, Member

Athens, 2017

Αφιερωμένο
στη μνήμη του
πατέρα & δασκάλου μου,
Κώστα Βρετό

In memory
of my father & teacher,
Kostas Vretos

Declaration Form

I certify that the PhD Thesis I have presented is my own effort. I certify that all the material in the PhD Thesis which is not my own work, has been identified and acknowledged.

The copyright of the PhD Thesis rests with the author. Quatation from it is permitted, provided that full acknowledgement is made. This PhD Thesis may not be reproduced without my prior written consent.

This approved PhD Thesis leads to a PhD in International and European Studies, with specialisation in Environmental Governance and Sustainable Development.

Signed : Vassiliki K. Vretou

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Ελληνόγλωσσες

βλ. : βλέπε

ΓΣ : Γενική Συνέλευση (ΟΗΕ)

ΕΕ : Ευρωπαϊκή Ένωση

εκδ. : εκδόσεις

επ. : επόμενα

επιμ. : επιμέλεια

κλπ. : και λοιπά

ΜΚΟ : Μη Κερδοσκοπική Οργάνωση

ΟΔΔΑ : Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

ΟΗΕ : Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ο.π. : όπως και προηγουμένως

ΠΟΥ : Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας

π.χ. : παραδείγματος χάριν

σελ. : σελίδα

ΣτΕ : Συμβούλιο της Επικρατείας

Ξενόγλωσσες

ASEAN : Association of South East Asian Nations

BEPA : Bureau of European Policy Advisors

CAA : Clean Air Act

CHR : Commission on Human Rights

CIEL : Centre for International Environmental Law

CISDL : Centre for International Sustainable Development Law

CITES : Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora

CPWR : Council for the Parliament of the World's Religions

CSD : Commission on Sustainable Development

Doc : Document

DSD : Division for Sustainable Development

ECHR : European Court of Human Rights

ECOSOC : Economic and Social Council

ed. : editor

eds. : editors

EEA : European Environment Agency

FDSD : Foundation for Democracy and Sustainable Development

FGO : Future Generations Ombudsman

HCFG : High Commissioner for Future Generations

HLPF : High Level Political Forum on Sustainable Development

HR Committee : Human Rights Committee

IAC : Inter Action Council

IACtHR : Inter-American Court of Human Rights

ICCPR : International Covenants on Civil and Political Rights

ICESCR : International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights

ICJ : International Court of Justice

IHRC : International Human Rights Clinic

ILO : International Labour Organization

IPCC : Intergovernmental Panel on Climate Change

IUCN : International Union for Conservation of Nature

MoA : Memorandum of Agreement

NIFG : Network of Instituion for Future Generation

OAU : Organization of African Unity

OHCHR : Office of the High Commissioner for Human Rights

OmCED : International Ombudsman Centre for the Environment and Development

OSCE : Organisation for Security and Cooperation in Europe

OUP : Oxford University Press

PCE : Parliamentary Commissioner for the Environment

pp. : pages

RES : UN Resolution

SEHN : Science & Environmental Health Network

SWLEC : South Wales Land and Environment Court

UIA : Union of International Associations

UN : United Nations

UNCED : United Nations Committee on Environment and Development

UNCOD : United Nations Conference on desertification

UNEA : United Nations Environment Assembly

UNECE : United Nations Economic Commission for Europe

UNEO : United Nations Environment Organization

UNEP : United Nations Environmental Programme

UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

UNHCR : United Nations Commissioner for Refuges

UNICEF : United Nations International Children's Emergency Fund

US : United States of America

WCED : World Commission on Environment and Development

WEFC : Women Engage for a Common Future

WHO : World Health Organization

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Το τελικό κείμενο της παρούσας διατριβής ουσιαστικά ολοκληρώθηκε τον Μάιο 2017. Ωστόσο, περιλαμβάνει μία επιστημονική αναζήτηση και διεργασία που ανατρέχει αρκετά παλαιότερα αλλά αποκρυσταλλώθηκε σταδιακά τα τελευταία πέντε χρόνια. Η παλαιότερη επιστημονική αναζήτηση, τολμώ να εκμυστηρευτώ, ανατρέχει ήδη στα χρόνια του πρώτου μεταπτυχιακού προγράμματος που παρακολούθησα στο ΑΠΘ, στο Τμήμα Ιστορίας, Φιλοσοφίας & Κοινωνιολογίας του Δικαίου, όπου το θέμα της διατριβής μου αφορούσε την ανάλυση της Θεωρίας του Δικαίου του John Rawls. Επίσης, σε συνδυασμό με τις συγκεκριμένες ερευνητικές μελέτες, μοιραίο ρόλο έπαιξε η συμμετοχή μου σε ένα σεμινάριο μεταπτυχιακών φοιτητών, που αφορούσε τη θεωρία του δικαίου και έλαβε χώρα στο Καθολικό Πανεπιστήμιο των Βρυξελλών. Εκεί για πρώτη φορά ακούσαμε για την έννοια της διαγενεακής ισότητας αλλά και την οντότητα των μελλοντικών γενιών, ιδίως από τον Καθηγητή Francois Ost .

Επιστρέφοντας στο σήμερα, θα ήθελα να τονίσω ότι η διατριβή αυτή ολοκληρώθηκε χάρη στη συνδρομή κάποιων ανθρώπων, οι οποίοι παρακολουθούσαν και στήριζαν την επιστημονική μου προσπάθεια με σταθερότητα, υπομονή και πραγματική ουσία. Θα ήθελα να εκφράσω την βαθιά μου ευγνωμοσύνη προς την επιβλέπουσα Καθηγήτρια κ. Νέδα Κανελλοπούλου, η οποία είναι αυτή που με οδήγησε στον τελικό γύρο του δύσκολου και μακροχρόνιου αγώνα και κατάφερε να επιμείνω και να «τερματήσω». Θα ήθελα θερμά να ευχαριστήσω τον Καθηγητή-πρώην Πρύτανη του Παντείου Πανεπιστημίου και μέλος της Τριμελούς Επιτροπής της διατριβής μου, κ. Γρηγόρη Τσάλτα, ο οποίος αποτέλεσε τον άνθρωπο που μέσω της διδασκαλίας του και της υπόλοιπης επιστημονικής του δραστηριότητας ενέπνευσε πολλούς από τους μεταπτυχιακούς φοιτητές του να ασχοληθούμε βαθύτερα με την πολυεπίπεδη έννοια της βιωσιμότητας και του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Ομότιμο Καθηγητή, κ. Στεφάνου, ο οποίος παρακολούθησε την εξέλιξη της συγγραφής της διατριβής και συνέβαλε στην ολοκλήρωσή της. Πρωταρχικά όμως, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Καθηγητή κ. Ραυτόπουλο που αρχικά πίστεψε και ενθάρρυνε την επιστημονική πρόταση μου για την ανάγκη προστασίας των μελλοντικών γενιών και την θέσπιση ενός ειδικού θεσμού, με τη μορφή του Ombudsman και έδωσε έτσι τη δυνατότητα να υλοποιηθεί

αυτή η διατριβή. Ειλικρινά πιστεύω ότι χωρίς τη δική τους πολύτιμη υποστήριξη και την υπομονετική τους καθοδήγηση, δεν θα μπορούσα να έχω ολοκληρώσει τον σκοπό και το έργο αυτό.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά, όσους με υποστήριξαν ειλικρινώς και ανιδιοτελώς και δέχθηκαν να μου παρέχουν πληροφορίες, συμβουλές ή ιδέες για την αρτιότερη και πολύπλευρη θέαση του θέματος της διατριβής αυτής. Σίγουρα δεν μπορώ να τους ονοματίσω όλους. Θα ήθελα όμως να αναφέρω το συνάδελφο και ειδικό επιστήμονα στον Συνήγορο του Πολίτη, Κώστα Μπακογιάννη και τις κ.κ. Λέγγα και Χαραλάμπους, υπεύθυνες των βιβλιοθηκών του Παντείου Πανεπιστημίου και του Συνηγόρου του Πολίτη αντίστοιχα. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω την αδερφή μου, Νίκη Βρετού, η οποία ανέλαβε την επιμέλεια της μορφοποίησης και της ηλεκτρονικής διαχείρισης του κειμένου της διατριβής. Ειδικότερες ευχαριστίες οφείλω σε όλους όσους δέχτηκαν να απαντήσουν στο ερωτηματολόγιο μου, ως εκπρόσωποι των θεσμών και ινστιτούτων που εκπροσωπούν και χάρη στους οποίους εξήχθησαν πολύτιμα και πρωτότυπα συμπεράσματα.

Θα ήταν παράλειψή μου, στο σημείο αυτό, να μην εκφράσω τη βαθιά ευγνωμοσύνη μου στον πατέρα μου, Κώστα Βρετό, ο οποίος παρόλο που είχε αγαπήσει και σπουδάσει τη Φυσική, είχε συγχρόνως μία βαθειά ουμανιστική γνώση των πραγμάτων και υπήρξε ο πρώτος μέντοράς μου στα πεδία της φιλοσοφίας και της ηθικής. Κατάφερε να μου μεταδώσει την αγάπη της επιστημονικής έρευνας, της φιλοσοφικής αναζήτησης, την ανάγκη κριτικής ματιάς αλλά και τον ειλικρινή σεβασμό στον άνθρωπο και στη φύση.

Τέλος, η διατριβή αυτή είναι αφιερωμένη στα τωρινά παιδιά και τις μελλοντικές γενιές, με μία ευχή να αφυπνιστεί εγκαίρως η τωρινή γενιά, για να μπορέσει να μεταδώσει τον πλούτο αυτού του κόσμου σε όλες τις επόμενες.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....28

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 32

1. Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΟΥ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΤΗ (OMBUDSMAN) ΓΕΝΙΚΑ 32

2. ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΤΕΣ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ 38

3. ΓΙΑΤΙ ΕΝΑΣ ΔΙΑΜΕΣΟΛΑΒΗΤΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΤΙΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΕΣ; 43

4. Η ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ 47

5. ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ.....49

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ 57

Η ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ ΜΕ ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΙΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΕΣ.....57

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 58

ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΝΩΣΙΑΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΤΙΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΕΣ 58

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.....58

2. ΟΙ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΤΙΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΕΣ ΣΤΑ ΔΙΕΘΝΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ 63

2.1. ΣΥΜΒΑΤΙΚΑ ΔΙΕΘΝΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ.....63

2.1.1. Προοίμιο του Καταστατικού Χάρτη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (1945).....*63*

2.1.2. Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (1948) *64*

2.1.3. Διεθνής Σύμβαση για τη ρύθμιση της φαλαινοθηρίας (1946) *66*

2.1.4. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (1950) *66*

2.1.5. Η Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1959) *68*

2.1.6. Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα – IESCR (1966).....*68*

2.1.7. Η Αφρικανική Σύμβαση για την διατήρηση της φύσης και των φυσικών πόρων (The Algiers Convention - 1968).....*69*

2.1.8. Η Σύμβαση της Βόννης για την διατήρηση των μεταναστευτικών ειδών άγριων ζώων (1979) *71*

2.1.9. Η Σύμβαση της Βέρνης για τη διατήρηση της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης (1979).....*72*

2.1.10. Ο Αφρικανικός Χάρτης των δικαιωμάτων των ανθρώπων και των λαών (Banjul – 1981 .....*72*

2.1.11. Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο/Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά & Πολιτιστικά Δικαιώματα της Αμερικάνικης Συνθήκης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Protocol of San Salvador, 1998) *74*
2.1.12. Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989) *75*
2.1.13. Σύμβαση Πλαίσιο του ΟΗΕ για τις Κλιματικές Αλλαγές (1992) *80*
2.1.14. Σύμβαση για την Βιολογική Ποικιλότητα (1993) *81*
2.1.15. Σύμβαση του ΟΗΕ για την καταπολέμηση της ερημοποίησης και της ξηρασίας (1994) *83*
2.1.16. Η Διεθνής Σύμβαση του Aarhus (1998) *84*
2.1.17. Αραβικός Χάρτης για τα ανθρώπινα δικαιώματα (2004) *87*
2.1.18. Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ενωσης (ΣΛΕΕ, 2007) *88*
2.1.19. Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ενωσης (2007) *92*
2.1.20. Η Συμφωνία του Παρισιού για το κλίμα (Paris Agreement, 2015) *94*
2.2. ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΔΙΑΚΗΡΥΞΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ 96
2.2.1. Η Διεθνής Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης και η ίδρυση του UNEP (1972). *97*
2.2.2. Κατευθυντήριες γραμμές για το περιβαλλοντικό δίκαιο και αρχές σχετικά με τους κοινούς φυσικούς πόρους (UNEP, 1978) *101*
2.2.3. Η Παγκόσμια Χάρτα της Φύσης (1982) *102*
2.2.4. Η Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (1983) και η Έκθεση Brundtland (1987) *103*
2.2.5. Διακήρυξη για το Δικαίωμα στην Ανάπτυξη (1986) *108*
2.2.6. Διακήρυξη για την προστασία της ατμόσφαιρας / Διακήρυξη της Χάγης για το Περιβάλλον (1989) *110*
2.2.7. Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης για το Περιβάλλον και την Υγεία (1989) *111*
2.2.8. Διακήρυξη για την διάσωση, προστασία και ανάπτυξη των παιδιών (1990) *112*
2.2.9. Η Διεθνής Συνδιάσκεψη για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη και η ίδρυση της Επιτροπής για την Βιώσιμη Ανάπτυξη (1992) *114*
2.2.10. Παγκόσμια Προειδοποίηση των Επιστημόνων για την Ανθρωπότητα (1993) *120*
2.2.11. ΟΗΕ και η διεξαγωγή εμπεριστατωμένης έρευνας σχετικά με την σύνδεση και σχέση που υπάρχει μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος (Εκθεση της Ms Fatma Ksentini, 1994) *122*
2.2.12. Σχέδιο Διακήρυξης με τις Αρχές/Δήλωσης Αρχών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και το Περιβάλλον (1994) *128*
2.2.13. Διακήρυξη της UNESCO για την προστασία των μελλοντικών γενιών (1997) *129*
2.2.14. Παγκόσμια Διακήρυξη για τις Διεθνείς Υποχρεώσεις (1997) *134*
2.2.15. Διακήρυξη της Χιλιετίας (2000) *137*
2.2.16. Η Χάρτα της Γης (2000) *138*
2.2.17. Η Διακήρυξη του Νέου Δελχί (2002) *141*
2.2.18. Διακήρυξη Bemidji (2006) *143*

2.2.19. Διακήρυξη του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ιθαγενών (2007) *144*
2.2.20. Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα της Μητέρας Γης (2010) ... *145*
2.2.21. Η Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Ένωσης Νοτιοανατολικών Κρατών της Ασίας (2012) *146*
2.2.22. 2012 UN Rio + 20 Summit & η Έκθεση του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ σχετικά με την διαγενεακή αλληλεγγύη (2013) *148*
2.2.23. Η Διακήρυξη των Παιδιών του έτους 2015 για τους Παγκόσμιους Στόχους της Βιώσιμης Ανάπτυξης *151*
2.2.24. Οι Αρχές του Oslo σχετικά με τις Υποχρεώσεις που απορρέουν από την Παγκόσμια Κλιματική Αλλαγή (2015) *152*
2.2.25. 2030 Agenda for Sustainable Development (2015) *155*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 157

ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΤΙΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΕΣ 157

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ 157
2. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΜΕ ΕΙΔΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΤΙΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΕΣ 160
2.1. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΕ ΕΝΑ ΚΑΘΑΡΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ Η ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΙΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΕΣ ΣΤΙΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ 161
2.2. ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ 170

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 173

ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΤΙΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΕΣ 173

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ 173
2. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (ICJ), INTER-AMERICAN COMMISSION OF HUMAN RIGHTS, HUMAN RIGHTS COMMITTEE & AFRICAN COURT ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΚΑΝΟΥΝ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΙΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΕΣ 177
2.1. Υπόθεση EHP v. Canada (Decisions of the Human Rights Committee, 1990) *178*
2.2. Υπόθεση Saramaka People v. Suriname (Inter-American Commission of Human Rights, 2007) *179*
2.3. Υπόθεση Yanomami Community v. Brazil (Inter-American Commission of Human Rights, 1985) *180*
2.4. Υπόθεση Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua (Inter-American Court of Human Rights, 2001) *182*
2.5. Η αίτηση των Inuit προς την Δια-Αμερικανική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Inter-American Commission on Human Rights, 2005) *183*
2.6. Υπόθεση Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia) (International Court of Justice, 1997) *183*

2.7. Υπόθεση Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay, International Court of Justice, 2010) *186*
2.8. Γνωμοδοτήσεις του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης σε υποθέσεις με πυρηνικές δοκιμές *187*
2.9. Ogiek Case (Υπόθεση African Commission on Human and Peoples' Rights v. Republic of Kenya, African Court on Human and Peoples' Rights – 2017) *189*
3. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ (ΕΔΔΑ) & ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ (EUROPEAN COMMITTEE OF SOCIAL RIGHTS) 190
3.1. Δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή – Περιβαλλοντικά Πρότυπα, Σοβαρή περιβαλλοντική υποβάθμιση *195*
Tatar v. Romania (2009), Basila v. Romania (2010), Ivan Atanasov v. Bulgaria (2010), Dubetska and others v. Ukraine *195*
3.2. Δικαίωμα στην υγεία *199*
Marangopoulos Foundation for Human Rights v. Greece (European Social Committee-ECSR – 2006) *199*
4. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΕΘΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΚΑΝΟΥΝ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΙΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΕΣ 201
4.1. Υπόθεση Peter K. Waweru v. Republic of Kenya (High Court of Kenya, 2006) *201*
4.2. Υπόθεση Massachusetts v. Environmental Protection Agency (EPA) (United States Supreme Court, 2007) *203*
4.3. Απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου των Φιλιππίνων (Minors Oposa v. Secretary of the Department of Environment and Natural Resources –"DENR" Philippines, 1993) *204*
4.4. Υπόθεση Leghari v. Federation of Pakistan (Lahore High Court Pakistan, 2015) *208*
4.5. Υπόθεση Urgenda Foundation v. the State of the Netherlands/Ministry of Infrastructure and the Environment (Hague District Court, 2015) *209*
4.6. Υπόθεση Zoe and Stella Foster et al v. Washington Department of Ecology (Superior Court of the State of Washington for King County, 2015) *214*
4.7. Υπόθεση Kelsey Cascade Rose Juliana et al. v. United States of America et al. (United States District Court for the District of Oregon Eugene Division217
4.8. Υπόθεση The People vs. Arctic Oil (Oslo District Court, 2016) *221*
4.9. Η Υπόθεση Magnolia (Stockholm District Court, 2016) *224*
4.10. Τρεις υποθέσεις από την Αυστραλία (South Wales Land and Environment Court-SWLEC, 2006-2007) *225*
4.11. Η μακροχρόνια δικαστική διεκδίκηση των Μαορί της Νέας Ζηλανδίας και πώς μετατράπηκε σε νόμο που αναγνωρίζει για πρώτη φορά νομική προσωπικότητα και δικαιώματα σε ποταμό (Μάρτιος 2017) *225*
4.12. Απόφαση Mohd. Salim v. State of Uttarakhand & others (High Court of Uttarakhand at Nainital, 20 March 2017) *227*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 229

Η ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΕΝΟΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΓΕΝΙΩΝ ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ 229

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ 229

2. Η ΑΜΦΙΔΡΟΜΗ ΣΧΕΣΗ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ 235

2.1. Η ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΔΙΑΣΤΑΣΗΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ 238

2.2. Η ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ 242

3. ΠΡΟΣ ΕΝΑ ΑΥΤΟΝΟΜΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ 244

3.1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ 246

3.2. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΕ ΕΝΑ ΥΓΕΙΕΣ, ΚΑΘΑΡΟ, ΑΣΦΑΛΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ 248

3.2.1. Κείμενα εθνικά & διεθνή *251*

3.2.2. Η φύση του δικαιώματος ως τρίτης γενιάς και η προβληματική τους ως δικαιώματα *253*

4. ΟΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΕΣ 255

4.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ 255

4.1.1. Η έννοια και η σημασία των «αρχών» *256*

4.1.2. Η ανάπτυξη των αρχών στο περιβαλλοντικό Διεθνές Δίκαιο. *259*

4.1.3. Οι αρχές για τις μελλοντικές γενιές *259*

4.2. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ. 260

4.2.1. Ορισμός *260*

4.2.2. Βιώσιμη ανάπτυξη και μελλοντικές γενιές. *262*

4.3. Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΠΡΟΦΥΛΑΞΗΣ 266

4.3.1. Ορισμός. *266*

4.3.2. Μελλοντικές γενιές. *267*

4.4. ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΙΑΓΕΝΕΑΚΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ 267

4.4.1. Ορισμός *267*

4.4.2. Αρχή της διαγενεακής ισότητας και μελλοντικές γενιές *271*

4.4.3. Διαγενεακή ισότητα και Διεθνές Δίκαιο. *276*

4.4.4. Θεωρία του Hans Jonas & και του John Passmore. *280*

4.4.5. Θεωρία του John Rawls *283*

4.4.6. Θεωρία της Edith Brown-Weiss *288*

5. ΈΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΓΕΝΙΩΝ ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ; 292

5.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ «ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΓΕΝΙΑ» 292

5.2. Η ΕΥΘΥΝΗ ΠΡΟΣ ΤΗ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΓΕΝΙΑ 294

5.3. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ 300

5.3.1. Το έννομο συμφέρον *301*

5.3.2. Η έννομη αξίωση: ικανότητα δικαίου, ικανότητα δικαιοπραξίας *303*

5.3.3. Το δικαίωμα ως συλλογικό δικαίωμα *306*

5.3.4. Το δικαίωμα και η δημοκρατική εκπροσώπηση *309*

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ 316

ΕΝΑΣ OMBUDSMAN ΓΙΑ ΤΙΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΕΣ 316

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 317

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΕΝΟΣ OMBUDSMAN ΓΙΑ ΤΙΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΕΣ 317

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ 317

2. ΌΡΓΑΝΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΓΕΝΙΩΝ 320

2.1. Επιλεκτική αναφορά σε βασικούς διεθνείς θεσμούς για το περιβάλλον και τις μελλοντικές γενιές *322*

3. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΝΟΣ OMBUDSMAN 338

3.1. Μία γενική αναφορά στο θεσμό του Ombudsman *338*

3.2. Η διαλεκτική σχέση Δημοκρατίας και Ombudsman *344*

3.3. Βασικά γνωρίσματα ενός Ombudsman σε διεθνές επίπεδο *347*

3.4. Ο Ombudsman και η προστασία του περιβάλλοντος *350*

3.5. Βασικές προτάσεις για την εκπροσώπηση των μελλοντικών γενιών *354*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 358

ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΝΟΣ OMBUDSMAN ΓΙΑ ΤΙΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΕΣ 358

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ 358

2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ 362

2.1. UNESCO Future Generations Programme (FGP) - Πανεπιστήμιο Μάλτας & Δράσεις της Κυβέρνησης της Μάλτας για την Βιώσιμη Ανάπτυξη. *362*

2.2. Η Παγκόσμια Συνδιάσκεψη στο Ρίο 1992 και η πρόταση για δημιουργία ενός Παγκόσμιου Ombudsman για το Περιβάλλον *364*

2.3. Το πρόγραμμα για τον Περιβαλλοντικό Ombudsman της Earth Council (1998) *366*

2.4. The International Ombudsman Centre for the Environment and Development (OmCED - 2000) *371*

2.5. «Μοντέλα για την Προστασία του Περιβάλλοντος για τις Μελλοντικές Γενιές». Η πρόταση Harvard *376*

2.6. Κωδικοποίηση βέλτιστων πρακτικών και σχετικών διατάξεων που αφορούν τις μελλοντικές γενιές (2008) *380*

2.7. Προτάσεις των World Future Council (WFC) και Foundation for Democracy and Sustainable Development (FDSD) (2012) *384*

2.8. Πρόταση δημιουργίας Ύπατου Αρμοστή / Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές στο πλαίσιο του ΟΗΕ - Rio+20 (High Commissioner for Future Generations/Environment - HCFG) *390*

2.9. «Διαγενεακή αλληλεγγύη και οι ανάγκες των μελλοντικών γενιών» - Έκθεση του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ (2013) *395*

2.10. Budapest Memorandum (2014) *397*

2.11. Πρόσφατες πρωτοβουλίες και προτάσεις για προώθηση ενός Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές σε Ευρωπαϊκό επίπεδο *398*
3. Οι υπαρχοντες εθνικοι Ombudsmen για το περιβαλλον / τις μελλοντικες γενιες 401
3.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις *401*
3.2. Κοινοβουλευτικός Επίτροπος για το Περιβάλλον (Parliamentary Commissioner for the Environment) – Νέα Ζηλανδία *403*
3.3. Εθνική Επιτροπή για τις Μελλοντικές Γενιές (National Commission for Future Generations) – Ισραήλ *407*
3.4. Parliamentary Commissioner for Future Generation (Commissioner) or Future Generations Ombudsman (FGO) in Hungary *419*
3.4.1. Εισαγωγικά *419*
3.4.2. Οι βασικές αρμοδιότητες και ο τρόπος εκλογής των Κυβερνητικών Επιτρόπων/Διαμεσολαβητών της Ουγγαρίας *421*
3.4.3. Οι αρμοδιότητες και το πεδίο δράσης του Επίτροπου για τις Μελλοντικές Γενιές *426*
3.4.4. Αξιολογικές παρατηρήσεις για τον Ούγγρο Πράσινο Ombudsman *430*
3.5. The Finish Parliament's Committee for the Future. *433*
3.6. Sustainable Futures Commissioner in Whales *435*
3.7. Guardian of Future Generations in Malta *440*

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ 445

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ 445

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 446

Η ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΠΕΔΙΟΥ 446

1. Η ερευνα βασει ερωτηματολογιου 446
2. Αξιολογηση 447

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 470

ΤΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ 470

1. Η αξιωση αναγνωρισης του δικαιωματος σε ενα καθαρο περιβαλλον, στο πλαισιο της παγκοσμιας περιβαλλοντικης διακυβερνησης αλλα και των εθνικων συνταγματων 470
2. Διαγενεακη ισοτητα, περιβαλλοντικη δικαιοσυνη και μελλοντικες γενιες 478
3. Η αρωγη των δικαστηριων στην ενισχυση των συμφεροντων των μελλοντικων γενιων 482
4. Πως οι αρχες μετατρεπονται σε δικαιωματα και υποχρεωσεις 488
5. Το υπαρχον θεσμικο πλαισιο, η αξιολογηση του και η αναγκη καλυψης νεων αναγκων 493
5.1. Ανάγκη νέου θεσμού για τις μελλοντικές γενιές *494*
5.2. Ανάγκη επαναπροσδιορισμού του αξιακού μας συστήματος. *496*

6. Ο OMBUDSMAN ΓΙΑ ΤΙΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΕΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ 497
7. Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ OMBUDSMAN ΚΑΙ Η ΕΞΑΓΩΓΗ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ 500
8. ΤΕΛΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ 504

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9 508

Η ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ 508

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 517
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 517
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΑΡΘΟΓΡΑΦΙΑ 535
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ 552
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ 557
ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ – ΈΡΕΥΝΕΣ – HANDBOOKS 558
ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ – ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ 564
ΒΑΣΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ EUROPEAN UNION 565
ΒΑΣΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ INTER-AMERICAN SYSTEM 566
ΒΑΣΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ AFRICAN SYSTEM 566
APPENDIX –ANNEX - DRAFT STATUTE / ARTICLES 566
ΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ – ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ 568
INTERNET – WEB SITES 570
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ (ΕΡΕΥΝΑ ΑΠΟ 2009 ΜΕΧΡΙ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΑ) 571
ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ 572
ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ – ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ 572
ΕΤΗΣΙΑ ΈΚΘΕΣΗ 2000 OMCED 574
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ 577

CONTENTS

ABSTACT……...……30

PREABLE……..…….32

1. THE INSTITUTION OF THE OMBUDSAMAN IN GENERAL……..32
2. AN OMBUDSMAN FOR ENVIRONMENTAL ISSUES……..38
3. WHY AN OMBUDSMAN FOR THE ENVIRONMENT AND FUTURE GENERATIONS?.....43
4. THE THEMATIC AND THE RESEARCH PROPOSAL……47
5. THE STRUCTURE OF RESEARCH AND METHODOLOGICAL OPTIONS…….……49

PART ONE…….57

THE ENVIRONMENTAL LEGAL ORDER WITH AN EMPHASIS ON FUTURE GENERATIONS…….….57

CHAPTER 1……...58

THE CURRENT TRENDS OF INTERNATIONAL AND EU LEGISLATION ON THE ENVIRONMENT AND FUTURE GENERATIONS……58

1. INTRODUCTORY REMARKS……..……...58
2. REFERENCES TO THE ENVIRONMENT AND FUTURE GENERATIONS IN INTERNATIONAL AND REGIONAL TEXTS……63
2.1. CONVENTIONAL INTERNATIONAL AND REGIONAL TEXTS…..63
2.1.1. *Preamble to the Charter of the United Nations (1945)……63*
2.1.2. Universal Declaration on Human Rights (1948)……..64
2.1.3. International Convention for the Regulation of Whaling (1946)……66
2.1.4. The European Convention on Human Rights (1950)……66
2.1.5. The Declaration on the Rights of the Child (1959)……..68
2.1.6. The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights –IESCR (1966)……..68
2.1.7. The African Convention for the Conservation of Nature and Natural Resources (The Algiers Convention – 1968)……69
2.1.8. The Bonn Convention for the Conservation of Migratory Species of Wild Animals (1979)……71
2.1.9. The Berne Convention for the Conservation of Wildlife and the Natural Environment of Europe (1979)……....72
2.1.10. The African Charter on Human and Peoples' Rights (Banjul-1981)……72
2.1.11. The Additional Protocol / Pact on Economic, Social and Cultural Rights of the United States Convention on Human Rights (Protocol of San Salvador, 1998)……..74
2.1.12. International Convention on the Rights of the Child (1989)……....75
2.1.13. UN Framework Convention on Climate Change (1992)……80
2.1.14. Convention on Biological Diversity (1993)……81
2.1.15. UN Convention to Combat Desertification and Drought (1994)……83
2.1.16. The Aarhus International Convention……..84

2.1.17. Arab Charter on Human Rights (2004)……..87
2.1.18. Treaty on the Functioning of the European Union (2007)……..88
2.1.19. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2007)……92
2.1.20. The Paris climate agreement (Paris Agreement, 2015)……..94

2.2. NON CONVENTIONAL INTERNATIONAL AND REGIONAL TEXTS AND OTHER ACTS……96
2.2.1. The Stockholm International Conference and the establishment of UNEP (1972)……..97
2.2.2. Guidelines on Environmental Law and Principles on Common Natural Resources (UNEP, 1978)……..101
2.2.3. The World Map of Nature (1982)……..102
2.2.4. The World Commission on Environment and Development (1983) and the Brundtland Report (1987)……..103
2.2.5. Declaration on the Right to Development (1986)……..108
2.2.6. Declaration on the protection of the atmosphere/The Declaration and Health Charter, (1989)……110
2.2.7. European Environment and Health Charter, (1989)……..111
2.2.8. Declaration on the Rescue, Protection and Development of Children (1990)……112
2.2.9. The International Conference on Environment and Development and the establishment of the Committee on Sustainable Development (1992)……114
2.2.10. World Warning for Scientists for Humanity (1993)……120
2.2.11. UN and the conduct of in-depth research into the link and relationship between human rights and the environment (Ms Fatma Ksentini Report, 1994)…..122
2.2.12. Draft declaration with authorities / declaration of principles on human rights and the environment (1994)……..128
2.2.13. Declaration of UNESCO for the protection of future generations (1997)….129
2.2.14. Global declaration on international obligations (1997)……134
2.2.15. Millennium Declaration (2000)……..137
2.2.16. The Earth's map (2000)……138
2.2.17. The Declaration of the new Delhi (2002)……141
2.2.18. Declaration Bemidji (2006)……143
2.2.19. UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (2007)……144
2.2.20. Universal Declaration on the Rights of Mother Earth (2010)……145
2.2.21. The Declaration of Human Rights of the Union of Southeast Asian Nations (2012)……146
2.2.22. 2012 UN Rio + 20 Summit & UN Secretary-General's report on intergenerational solidarity (2013)……148
2.2.23. Children's Declaration of 2015 on Global Sustainable Development Goals……151
2.2.24. Oslo Principles on obligations arising from global climate change (2015)152
2.2.25. 2030 Agenda for Sustainable Development (2015)……..155

CHAPTER 2……157

THE CURRENT TRENDS OF NATIONAL LEGISLATION ON THE ENVIRONMENTA AND FUTURE GENERATIONS……157

1. INTRODUCTORY REMARKS……157
2. CONSTITUTIONAL PROVISIONS WITH SPECIAL REFERENCES TO FUTURE GENERATIONS……160
2.1. THE RIGHT TO A CLEAN ENVIRONMENT AND THE REFERENCED TO FUTURE GENERATIONS IN THE CONSTITUTIONAL PROVISIONS OF THE STATES……161
2.2. EVALUATION COMMENTS……170

CHAPTER 3……173

THE MODERN TRENDS OF THE LEGISLATION ON THE ENVIRONMENT AND FUTURE GENERATIONS…….…….173

1. INTRODUCTORY REMARKS…….…….173
2. INTERNATIONAL COURT JUDGMENT (ICJ), INTER-AMERICAN COMMISSION OF HUMAN RIGHTS, HUMAN RIGHTS COMMITTEE & AFRICAN COURT ON HUMAN AND PEOPLE'S RIGHTS ISLATION ON THE PROTECTION OF THE ENVIRONMENT AND REFER TO FUTURE GENERATIONS……..……177
2.1. CASE EHP V. CANADA (DECISIONS OF THE HUMAN RIGHTS COMMITTEE, 1990)…….178
2.2. CASE SARAMAKA PEOPLE V. SURINAME (INTER-AMERICAN COMMISSION OF HUMAN RIGHTS, 2007)……179
2.3. CASE YANOMAMI COMMUNITY V. BRAZIL (INTER-AMERICAN COMMISSION OF HUMAN RIGHTS, 1985)……..180
2.4. CASE MAYAGNA (SUMO) AWAS TINGNI COMMUNITY V. NICARAGUA (INTER-AMERICAN COURT OF HUMAN RIGHTS, 2001)...182
2.5. INUIT'S PETITION TO INTER-AMERICAN COMMISSION ON HUMAN RIGHTS (2005)…….183
2.6. CASE GABCIKOVO-NAGYMAROS PROJECT (HUNGARY V. SLOVAKIA) (INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE, 1997)…….183
2.7. CASE PULP MILLS ON THE RIVER URUGUAY (ARGENTINA V. URUGUAY, INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE, 2010)……..186
2.8. OPINIONS OF THE INTERNATIONAL HAGUE COURT IN NUCLEAR TESTING CASES……..187
2.9. OGIEK CASE (AFRICAN COMMISSION ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS V. REPUBLIC OF KENYA, AFRICAN COURT ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS – 2017)…….189
3. LEGISLATION OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AND THE EUROPEAN COMMITTEE OF SOCIAL RIGHTS……..190
3.1. RIGHTS IN PRIVATE LIFE-ENVIRONMENTAL BACKGROUND..…….……195
TATAR V. ROMANIA (2009), BASILA V. ROMANIA (2010), IVAN ATANASOV V. BULGARIA (2010), DUBETSKA AND OTHERS V. UKRAINE
3.2. ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΥΓΕΙΑ……195
MARANGOPOULOS FOUNDATION FOR HUMAN RIGHTS V. GREECE (EUROPEAN SOCIAL COMMITTEE-ECSR – 2006)……199

4. LEGISLATION OF NATIONAL COURTS ON THE PROTECTION OF THE ENVIRONMENT AND REFER TO FUTURE GENERATIONS……..199
4.1. CASE PETER K. WAWERU V. REPUBLIC OF KENYA (HIGH COURT OF KENYA, 2006)……201
4.2. CASE MASSACHUSETTS V. ENVIRONMENTAL PROTECTION AGENCY (EPA) (UNITED STATES SUPREME COURT, 2007)…….203
4.3. CASE OF SUPREME COURT OF FILIPPINES (MINORS OPOSA V. SECRETARY OF THE DEPARTMENT OF ENVIRONMENT AND NATURAL RESOURCES –"DENR" PHILIPPINES, 1993)……..204
4.4. CASE LEGHARI V. FEDERATION OF PAKISTAN (LAHORE HIGH COURT PAKISTAN, 2015)…….208
4.5. CASE URGENDA FOUNDATION V. THE STATE OF THE NETHERLANDS/MINISTRY OF INFRASTRUCTURE AND THE ENVIRONMENT (HAGUE DISTRICT COURT, 2015)…….209
4.6. CASE ZOE AND STELLA FOSTER ET AL V. WASHINGTON DEPARTMENT OF ECOLOGY (SUPERIOR COURT OF THE STATE OF WASHINGTON FOR KING COUNTY, 2015)……..214
4.7. CASE KELSEY CASCADE ROSE JULIANA ET AL. V. UNITED STATES OF AMERICA ET AL. (UNITED STATES DISTRICT COURT FOR THE DISTRICT OF OREGON EUGENE DIVISION, 2016)……..217
4.8. CASE THE PEOPLE VS. ARCTIC OIL (OSLO DISTRICT COURT, 2016)……...……221
4.9. CASE MAGNOLIA (STOCKHOLM DISTRICT COURT, 2016)……..224
4.10. THREE CASES FROM AUSTRALIA (SOUTH WALES LAND AND ENVIRONMENT COURT-SWLEC, 2006-2007)……225
4.11. THE LONG-TERM JUDICIAL PROCEEDINGS OF THE NEW ZEALAND MAORE AND HOW CONVERTED TO A LAW RECOGNIZING FOR THE FIRST TIME LEGAL PERSONALITY AND RIGHTS AT THE RIVER (MARCH 2017)……...225
4.12. CASE MOHD. SALIM V. STATE OF UTTARAKHAND & OTHERS (HIGH COURT OF UTTARAKHAND AT NAINITAL, 20 MARCH 2017)…..227

CHAPTER 4…….229

THE FOUNDATION OF A RIGHT OF FUTURE GENERATIONS IN THE ENVIRONMENT……..…...229

1. INTRODUCTORY REMARKS……..229
2. THE TWO-WAY RELATIONSHIP OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AND HUMAN RIGHTS……235
2.1. THE IDENTIFICATION OF THE ENVIRONMENTAL DIMENSION OF HUMAN RIGHTS……..……...238
2.2. THE IDENTIFICATION OF PROCEDURAL ENVIRONMENTAL RIGHTS…….242
3. TO AN AUTONOMOUS RIGHTS IN THE ENVIRONMENT……244
3.1. THE CONCEPT OF ENVIRONMENTAL LIABILITY ……246
3.2. THE RIGHT TO A HEALTH, CLEAN, SAFE ENVIRONMENT……248
3.2.1. National and international texts……..…251

3.2.2. The nature of the right as a third generation and their problem as rights…253
4. THE KEY PRINCIPLES OF INTERNATIONAL ENVIRONMENTAL LAW AND FUTURE GENERATIONS…….255
4.1. PREAMBLE……..255
4.1.1. The meaning and importance of "principles"……..256
4.1.2. The development of principles in environmental International Law……..259
4.1.3. *The principles for future generations……259*
4.2. THE PRINCIPLE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT……260
4.2.1. Definition……260
4.2.2. Sustainable development and future generations……262
4.3. PRECAUTIONARY PRINCIPLE……..266
4.3.1. Definition……266
4.3.2. Future Generations……267
4.4. PRINCIPLE OF INTERGENERATIONAL EQUITY……267
4.4.1. Definition……267
4.4.2. Principle of Intergenerational equity and Future Generations……271
4.4.3. Intergenerational equity and International Law……276
4.4.4. Theory of Hans Jonas & John Passmore……280
4.4.5. Theory of John Rawls……283
4.4.6. Theory of Edith Brown-Weiss……288
5. IS THERE A RIGHT OF FUTURE GENERATIONS IN THE ENVIRONMENT?.....292
5.1. DEFINITION OF THE CONCEPT "FUTURE GENERATION"…...292
5.2. LIABILITY TO THE FUTURE GENERATION……294
5.3. THE RIGHT……300
5.3.1. The legitimate interest……301
5.3.2. Legal claim: legal capacity, legal capacity……303
5.3.3. The right as a collective right……306
5.3.4. Right and Democratic Representation……309

PART TWO……..316

AN OMBUDSMAN FOR FUTURE GENERATIONS……316

CHAPTER 5……317

THE IMPORTANCE OF AN OMBUDSMAN FOR FUTURE GENERATIONS……..317

1. INTRODUCTORY REMARKS……317
2. ENVIRONMENTAL PROTECTION SYSTEMS FOR FUTURE GENERATIONS……..……320
2.1. Selective reference in basic international areas for the environment and future generations……322
3. THE CONTRIBUTION OF AN OMBUDSMAN……..338
3.1. A general reference to the Ombudsman's Institution……338
3.2. The dialectical relation between Democracy and Ombudsman……344
3.3. Basic features of Ombudsman in international level……347
3.4. Ombudsman and the protection of the environment……350

5. Key proposals for representation of Future Generations……..…..353

CHAPTER 6…….358

KEY PROPOSALS FOR THE CREATION OF AN OMBUDSMAN FOR FUTURE GENERATIONS……358

1. INTRODUCTORY REMARKS……358
2. THEORETICAL PROPOSALS AT INTERNATIONAL AND EUROPEAN LEVEL……..….362
2.1. UNESCO FUTURE GENERATIONS PROGRAMME (FGP) - UNIVERSITY OF MALTA AND MALTA GOVERNMENT ACTIONS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT……..362
2.2. THE WORLD CONFERENCE IN RIO 1992 AND THE PROPOSAL FOR CREATING A GLOBAL OMBUDSMAN FOR THE ENVIRONMENT…….364
2.3. THE EARTH COUNCIL ENVIRONMENTAL OMBUDSMAN PROGRAM (1998)…….366
2.4. THE INTERNATIONAL OMBUDSMAN CENTRE FOR THE ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT (OMCED - 2000)……371
2.5. "MODELS FOR PROTECTING THE ENVIRONMENT FOR FUTURE GENERATIONS". THE HARVARD PROPOSAL……..376
2.6. CODE OF BEST PRACTICES AND RELATED PROVISIONS CONCERNING FUTURE GENERATIONS (2008)……380
2.7. PROPOSALS OF THE WORLD FUTURE COUNCIL (WFC) AND FOUNDATION FOR DEMOCRACY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT (2012)……..……...384
2.8. PROPOSAL FOR THE CREATION OF A HIGH COMMISSIONER FOR FUTURE GENERATIONS UNDER UN -RIO+20 (HIGH COMMISSIONER FOR FUTURE GENERATIONS/ENVIRONMENT - HCFG)……..390
2.9. "INTERGENERATIONAL EQUITY AND NEEDS OF FUTURE GENERATIONS" - UNITED NATIONS SECRETARY-GENERAL REPORT (2013)…….……395
2.10. BUDAPEST MEMORANDUM (2014)…….397
2.11. RECENT INITIATIVES AND PROPOSALS TO PROMOTE AN OMBUDSMAN FOR FUTURE GENERATIONS AT EUROPEAN LEVEL…..398
3. THE EXISTING NATIONAL OMBUDSMAN FOR THE ENVIRONMENT / FUTURE GENERATIONS……..401
3.1. INTRODUCTORY REMARKS……..401
3.2. PARLIAMENTARY COMMISSIONER FOR THE ENVIRONMENT – NEW ZEALAND……...403
3.3. NATIONAL COMMISSION FOR FUTURE GENERATIONS – ISRAEL…….407
3.4. PARLIAMENTARY COMMISSIONER FOR FUTURE GENERATION (COMMISSIONER) OR FUTURE GENERATIONS OMBUDSMAN (FGO) IN HUNGARY……419
3.4.1. Introductory remarks……419
3.4.2. The basic competencies and the way of electing the Hungarian Government Commissioners / Ombudsmen……..421
3.4.3. The powers and scope of the Commissioner for Future Generations…….426

3.4.4. Comments on the Hungarian Green Ombudsman……..430

3.5. THE FINISH PARLIAMENT'S COMMITTEE FOR THE FUTURE...433
3.6. SUSTAINABLE FUTURES COMMISSIONER IN WHALES…….435
3.7. GUARDIAN OF FUTURE GENERATIONS IN MALTA……440

PART THREE…….445

RESEARCH CONCLUSIONS AND PROPOSAL FOR STRENGTH…….445

CHAPTER 7…….446

ASSESSMENT OF FIELD SURVEY……..446

1. RESEARCH BASED ON QUESTIONNAIRE……446
2. EVALUATION…….447

CHAPTER 8…….470

CONCLUSIONS OF THEORETICAL RESEARCH…….470

1. THE RIGHT TO RECOGNITION OF RIGHTS IN A CLEAN ENVIRONMENT, IN THE CONTEXT OF GLOBAL ENVIRONMENTAL GOVERNANCE AND NATIONAL CONSTITUENTS……470
2. INTERGENERATIONAL EQUITY, ENVIRONMENTAL JUSTICE AND FUTURE GENERATIONS…….478
3. THE ASSISTANCE OF THE COURTS TO ENHANCE THE INTERESTS OF FUTURE GENERATIONS…….482
4. HOW THE PRINCIPLES ARE TRANSFORMED IN RIGHTS AND OBLIGATIONS……...488
5. THE EXISTING INSTITUTIONAL FRAMEWORK, EVALUATION AND THE NEED FOR SATISFYING NEW NEEDS……493
5.1. Need for New Institution for Future Generations……494
5.2. Need for redefine our value system……496
6. OMBUDSMAN FOR FUTURE GENERATIONS AND HIS/HER ROLE IN INTERNATIONAL SOCIETY…….497
7. THE STUDY OF THE NATIONAL OMBUDSMAN AND THE EXCLUSION OF CONCLUSIONS……...500
8. FINAL REMARKS……..504

CHAPTER 9……508

THE PROPOSAL OF THE THESIS…….508

BIBLIOGRAPHY……517

BIBLIOGRAPHY IN FOREIGN LANGUAGE…….517
ARTICLES IN FOREING LANGUAGE……..535
BIBLIOGRAPHY IN GREEK LANGUAGE-TRANSLATIONS…….552
ARTICLES IN GREEK LANGUAGE……557
REPORTS – SURVEYS – HANDBOOKS……...558
RESOLUTIONS – DECISIONS……564
BASIC TEXTS OF EU……..565
BASIC TEXTS OF INTER-AMERICAN SYSTEM……566
BASIC TEXTS OF AFRICAN SYSTEM…….566
APPENDIX-ANNEX-DRAFT STATUTE/ARTICLES……...566
JUDGMENTS – DECISIONS OF COMMITTEES…….568
INTERNET-WEB SITES……..570
SCIENTIFIC MAGAZINES (SURVEY FROM 2009 UNTIL MAY 2017)……..571
DOCTORAL DISSERTATION……...……572
CONTACT – COOPERATION……572
ANNUAL REPORT 2000 OmCED……..574
ANSWERS TO THE QUESTIONNAIRE……577

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην εποχή του σύγχρονου καπιταλισμού, η καταρχήν θεμιτή ελευθερία να καταναλώνουμε όσο το δυνατόν περισσότερο, τείνει να οδηγήσει από τη μία σε εξάντληση των φυσικών και λοιπών πόρων και από την άλλη σε παραγκωνισμό και ουσιαστική μείωση των ελευθεριών και επιλογών των λιγότερο ευνοημένων συλλογικοτήτων ή ατόμων. Ένα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά όμως της σύγχρονης εποχής αποτελεί το γεγονός ότι η αχαλίνωτη ελευθερία της τωρινής γενιάς μπορεί να στερήσει από βασικά αγαθά τις μελλοντικές γενιές. Φαίνεται, δηλαδή, ότι υπάρχει μία αντίφαση, η οποία δυσκολεύει την εποχή μας και θα μπορούσε να αποτυπωθεί στη φράση που αναφέρει ότι *«…η ελευθερία χωρίς αποδοχή και ανάληψη ευθυνών, μπορεί να καταστρέψει την ίδια την ελευθερία…*[1]*»,* ενώ αντίστοιχα ορθά υποστηρίζεται η άποψη ότι η αλληλεγγύη για τους «άλλους» είναι αναγκαία προκειμένου να προστατεύσουμε το «εμείς».

Η παρούσα διατριβή πραγματεύεται τα θέματα της διαγενεακής ισότητας, με κύριο σκοπό την ανάδειξη νέων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που οφείλουν να διαπερνούν πλέον τις σχέσεις της τωρινής γενιάς με τις μελλοντικές γενιές, όπου η τελευταία νοείται ως νομική οντότητα που θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη. Η κύρια βάση του προβληματισμού είναι ότι πολλές από τις τωρινές ενέργειες θα έχουν επίδραση στο κοντινό ή και περισσότερο στο μακρινό μέλλον, βλάπτοντας τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών, γεγονός το οποίο δεν μπορεί να αφήσει σε απάθεια τη σύγχρονη ανθρώπινη κοινωνία και τους πολιτικούς ταγούς της.

Ωστόσο, για να οργανωθεί όλη αυτή η νέα πραγματικότητα και να υπάρχει σημείο αναφοράς, θα πρέπει μέσα στο πλαίσιο της παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης να αναδειχθεί ένας νέος θεσμός, που θα μπορεί να ενεργεί και να λειτουργεί για λογαριασμό των μελλοντικών γενιών, λειτουργώντας με τους όρους μία νέας ηθικής. Πρόταση της παρούσας διατριβής είναι ότι ο θεσμός αυτός θα πρέπει να λάβει τη μορφή ενός Διαμεσολαβητή (Ombudsman), ο οποίος θα μπορεί να λειτουργεί σε διεθνές επίπεδο και να έχει το θεσμικό κύρος και την ουσιαστική βαρύτητα να συνδιαλέγεται και με όλους τους υπάρχοντες θεσμούς που θα μπορούσαν να εμπλέκονται στη διαχείριση του νέου αυτού προβλήματος.

[1]Column "Greater Respect for Human Rights rather than for Human Responsibilities is what is Needed", in Netherlands Quarterly of Human Rights, vol. 16, no. 2, 1998, p. 119.

Για να είναι πειστική και νομιμοποιημένη η πρόταση, η ερευνητική προσπάθεια κινήθηκε τόσο στο πλαίσιο αναζήτησης αντίστοιχων διεθνών θεσμών που ασχολούνται με τα ανθρώπινα δικαιώματα και την προστασία του περιβάλλοντος, όσο και στο πλαίσιο της σύγκρισης μεταξύ των υπαρχόντων παρόμοιων εθνικών θεσμών αλλά και στην αποστολή ειδικού ερωτηματολογίου, το οποίο απαντήθηκε από εκπροσώπους των θεσμών του Ombudsman, κυρίως από χώρες της ΕΕ. Θεωρούμε ότι μέσα από την πολύπλευρη αυτή κάλυψη του υπό έρευνα θέματος, καταφέραμε να υποστηρίξουμε με επιστημονικούς όρους την πρόταση της διατριβής και θεωρούμε ότι δεν αποτελεί πολυτέλεια η θέσπιση ενός τέτοιου θεσμού, ο οποίος θα μπορεί να εμφανίζεται κυρίως ως ειδικός διαμεσολαβητής, συμβουλεύοντας την τωρινή γενιά και εκπροσωπώντας τη μελλοντική γενιά, έχοντας ως αφετηρία, αλλά όχι μοναδική, *«τα αφανή περιβαλλοντικά θύματα*[2]*»* και δίνοντας «φωνή» στα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών.

Λέξεις-Κλειδιά : Διαγενεακή ισότητα, μελλοντικές γενιές, Διαμεσολαβητής (Ombudsman), περιβαλλοντική ηθική, ανθρώπινα δικαιώματα.

[2] Βλ. Stone, Ch. Should Trees Have Standing? And other essays on law, moral and the environment, Oceana Publications, 1996, p. 88.

ABSTRACT

In the age of modern capitalism, the legitimate in principle freedom to consume as much as possible tends to lead on the one hand to exhaustion of natural and other resources and on the other to degradation and substantial reduction of freedoms and choices of the less favored groups or individuals. However, one of the most particular characteristics of modern times is that the uncontrollable freedom of the present generation can deprive future generations of basic goods. It seems that there is a contradiction which bedevils our time and which best illustrated in the phrase, *"freedom without acceptance and assumption of responsibility can destroy the very freedom*[3]*"*, while it is rightly argued that the solidarity with 'others' is necessary in order to protect 'us'.

This dissertation deals with issues of intergenerational equity, with the main purpose to reveal new rights and obligations which must from now on imbue the relations of this generation with future generations, with the latter being considered as a legal entity to be taken into account. The basic concept of this dissertation is that many of the current actions will have an impact on the near and even more on the distant future, affecting the interests of future generations, a fact that can't leave the contemporary human society and its political leaders apathetic.

Neverthesess, in order to organize this whole new reality and establish a common reference, a new institution should prevail within the framework of global environmental governance. This institution will be able to act for future generations and function on the terms of New Ethics. The thesis statement is that this institution should take the form of an Ombudsman which will be able to operate at an international level and enjoy institutional prestige and substantial authority to engage with all peer institutions that could be involved in the management of this new problem.

In an effort to present a convincing and legitimate proposal, research statement was initiated both in the search for similar international institutions dealing with human rights and environmental protection, as well as in comparing similar

[3] Column "Greater Respect for Human Rights rather than for Human Responsibilities is what is Needed", in Netherlands Quarterly of Human Rights, vol. 16, no. 2, 1998, p. 119.

national institutions on the basis of a special questionnaire forwarded to Ombudsman institutions and NGOs in EU countries.

We believe that, through this multifaceted analysis of the subject under investigation, we have built up the thesis statement in a scientific manner and that we have succeeded in showing that it is not a luxury to establish such an institution, which can act as a special mediator and consultant starting with *"the silent environmental victims*[4]*"* and giving voice to the rights of future generations.

Key words: Intergenerational equity, future generations, Ombudsman, environmental ethics, human rights.

[4] Βλ. Stone, Ch. Should Trees Have Standing? And other essays on law, moral and the environment, Oceana Publications, 1996, p. 88.

"We borrow environmental capital from future generations with no intention or prospect of repaying…We act as we do because we can get away with it: future generations do not vote; they have no political or financial power; they cannot challenge our decisions."[5]

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ο θεσμός του Διαμεσολαβητή (Ombudsman) γενικά

1.1. Είναι πια κοινώς αποδεκτό ότι τόσο σε πολιτικό, κοινωνικό όσο και σε επιστημονικό επίπεδο η ανθρωπότητα βρίσκεται μπροστά σε ένα νέο και ίσως πρωτόγνωρο κατώφλι μίας νέας χιλιετίας. Πολλές βεβαιότητες γκρεμίζονται, το φυσικό περιβάλλον υποβαθμίζεται ραγδαία, οι κλιματικές αλλαγές ανάγονται σε κυρίαρχο θέμα της παγκόσμιας ατζέντας, τεράστιες μάζες πληθυσμού αναγκάζονται να εκριζωθούν λόγω πολεμικών, κοινωνικών αλλά και περιβαλλοντικών κρίσεων. Από την άλλη, αναδύονται εναντίον των δυτικών κοινωνιών ασύμμετρες απειλές, όπως είναι η τρομοκρατία και η εξάπλωση της αγοράς και χρήσης όπλων, ενώ η κοινωνία της διακινδύνευσης γίνεται η νέα πραγματικότητα. Ωστόσο, καθημερινές είναι και οι αναφορές σε λαμπρές ιατρικές και επιστημονικές ανακαλύψεις, η ποιότητα ζωής πολλών εκατομμυρίων ανθρώπων βελτιώνεται ραγδαία και χωρίς μέτρο σύγκρισης με τη ζωή προηγούμενων αιώνων, ενώ η καταγραφή και η παραγωγή πληροφορίας, όπως και η άμεση πρόσβαση σε αυτήν, αλλάζουν τη μορφή της κοινωνίας και των ανθρώπινων σχέσεων.

Μέσα σε αυτόν τον κυκεώνα αλλαγών, καινοτομιών και καταστροφών αναζητιέται ένα νέο παράδειγμα διακυβέρνησης αλλά και η αλλαγή του σκέπτεσθαι, του αισθάνεσθαι και του ζην για τις τωρινές γενιές, αλλά και με γνώμονα το επίπεδο ζωής που επιθυμούμε να απολαμβάνουν οι μελλοντικές. Οι αντιρρήσεις είναι πολλές, οι αμφιβολίες ανοιχτές αλλά και οι προκλήσεις, γόνιμες

[5] WCED (World Commission on Environment and Development), *Our Common Future*, Oxford University Press, first published 1987, 13th impression 1991.

και δυναμικές. Επαναδιατυπώνονται θεμελιώδη ζητήματα, όπως ζητήματα που αφορούν την αναμόρφωση των κοινωνιών με σκοπό την επιβίωσή τους. Βασική έννοια αποτελεί η πολυεπίπεδη έννοια της βιωσιμότητας, η οποία ουσιαστικά θα πρέπει να διαποτίζει όλους τους αναγνωρισμένους πυλώνες της κοινωνικής συνοχής, ασφάλειας και ευμάρειας, ουσιαστικά δηλαδή τον πυλώνα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Μιας βιωσιμότητας η οποία να συνδυάζει την ευζωία των πολιτών κάθε κράτους με τη βιωσιμότητα του ίδιου του κράτους και τη σχέση του με τη διεθνή κοινότητα, έχοντας ως κύριο γνώμονα την προώθηση μακροπρόθεσμων στόχων, όπως η προστασία των μελλοντικών γενεών.

Εξίσου σημαντική έννοια και αρχή αποτελεί τόσο η αρχή της προφύλαξης όσο και η αρχή της πρόληψης, ιδίως όσον αφορά τις νέου τύπου περιβαλλοντικές απειλές, όπως είναι η κλιματική αλλαγή. Οι αρχές αυτές εάν εφαρμοστούν εγκαίρως και διαποτίσουν το νομοθετικό έργο και τη δικανική κρίση, θα μπορέσουν να διαδραματίσουν ένα πολύτιμο αλλά και σωτήριο έργο για την επιβίωση της ανθρωπότητας και την εξασφάλιση ενός «καλού» μέλλοντος.

Ωστόσο, η αναμόρφωση των σύγχρονων κοινωνιών απαιτεί και νέους δυναμικούς θεσμούς, που να μπορούν να διαχειριστούν τα καινοφανή και πολύπλοκα ζητήματα της σύγχρονης εποχής με πρωτότυπο, εναλλακτικό και αποτελεσματικό τρόπο. Ενας θεσμός ο οποίος θα μπορεί να λειτουργεί τόσο σε πρακτικό επίπεδο - μεριμνώντας για το παρόν αλλά προωθώντας και το προλαμβάνειν – όσο θα μπορεί να αναλύει και να αξιοποιεί περαιτέρω και ηθικές και φιλοσοφικές έννοιες – όπως η αρχή της διαγενεακής ισότητας ή περιβαλλοντική δικαιοσύνη - εντάσσοντας τες στο οπλοστάσιο της πολιτικής και της διοίκησης και αφομοιώνοντας αυτές στις ανάγκες της πραγματικότητας.

Τέτοιος θεσμός με δεξιότητες και χαρακτηριστικά που μπορούν να ανταποκριθούν με αποτελεσματικότητα και ευελιξία στις νέες απαιτήσεις φαίνεται να είναι ο θεσμός του Διαμεσολαβητή, γνωστός στη διεθνή βιβλιογραφία και πρακτική ως Ombudsman. Ο Διαμεσολαβητής έχει εξαπλωθεί διεθνώς από τον προηγούμενο αιώνα συνεχίζει δε και σήμερα να αναπτύσσεται, επιχειρώντας να αφομοιώσει τις νέες ανάγκες των καιρών. Η μελέτη του θεσμού του Διαμεσολαβητή και ειδικότερα των αρμοδιοτήτων του που σχετίζονται με την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και δη των μελλοντικών γενεών, θα αποτελέσει τον βασικό πυρήνα της διατριβής. Θεωρούμε ότι ο θεσμός είναι ιδιαίτερα σημαντικός, ενόψει του ρόλου που μπορεί να διαδραματίσει στις σύγχρονες-μεταμοντέρνες κοινωνίες. Το ενδιαφέρον

της διατριβής εστιάζεται στη συνέχιση της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων – όπως αυτά εξελίσσονται και βιώνονται στον 21ο αιώνα – με ειδική έμφαση σε εκείνα των μελλοντικών γενεών σε σχέση με την βιωσιμότητα και το δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον.

1.2. Ο πρώτος Διαμεσολαβητής της σύγχρονης εποχής[6] δημιουργήθηκε ήδη το έτος 1809 στη Σουηδία, με κατοχυρωμένες στο Σύνταγμα αρμοδιότητες. Στη γλώσσα των Σουηδών η λέξη "ombudsman" προσδιορίζει τον αντιπρόσωπο ("delegate") ή πληρεξούσιο ("attorney"), δηλαδή, εκείνον που ενεργεί ως μεσολαβητής ("the one who acts as a go-between")[7]. Ο Σουηδός Ombudsman[8] υπήρξε ο πρώτος εξωδικαστικός θεσμός της Ευρώπης που μπορούσε να χειρίζεται ατομικές υποθέσεις σχετικές με κρατικές αυθαιρεσίες, που έπληττταν βασικά κατοχυρωμένα δικαιώματα[9]. Ο Σουηδός Ombudsman μπορούσε όντως να εκφράσει την άποψη του και να προτείνει το κατάλληλο μέτρο για την επίλυση ενός προβλήματος κακοδιοίκησης. Αν διαπιστωνόταν δε η συνέχιση της μη ορθής εφαρμογής του κανόνα δικαίου, μπορούσε να προβαίνει σε δίωξη των κρατικών λειτουργών για παράνομες πράξεις ή παραλείψεις τους.

Το παράδειγμα της Σουηδίας συνέβαλε αποφασιστικά στη μετέπειτα μεταφορά του θεσμού τόσο στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες όπως και στην ίδια την Ευρωπαϊκή Ένωση, με την θεσμοθέτηση του Ευρωπαίου Διαμεσολαβητή (European Ombudsman). Ωστόσο, η εξάπλωση αυτή του θεσμού στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες είναι αλήθεια ότι καθυστέρησε αρκετά. Μόλις το 1919

---

[6] Στην αρχαία Αθηναϊκή Δημοκρατία θεσμός με συγκρίσιμα χαρακτηριστικά με αυτά του σύγχρονου διαμεσολαβητή θεωρείται το σώμα των «εύθυνων», οι οποίοι εξέταζαν καταγγελίες πολιτών σχετικά με παρατυπίες των κληρωτών αρχόντων κατά την εκπλήρωση των δημόσιων καθηκόντων τους. Επίσης, βλ. Kirchheiner, H., "The Ideological Foundation of the Ombudsman Institution" in *International Handbook of the Ombudsman,* Caiden, G. (ed.), Greenwood Press, London, 1983.

[7] Για τη θέση του Κοινοβουλευτικού Ombudsman προβλεπόταν ένας ανεξάρτητος αξιωματούχος υψηλών ικανοτήτων, με κύριο καθήκον να εξασφαλίζει ότι οι δημόσιες υπηρεσίες – συμπεριλαμβανομένων και των δικαστηρίων - εφαρμόζουν το νόμο. Η δράση του ήταν πλήρως ανεξάρτητη, μπορούσε να διατυπώνει κριτική παρατήρηση (critical remark) ή σύσταση (recommendation) και να την απευθύνει προς τον υπάλληλο για τον οποίο υπήρχε καταγγελία.

[8] Περισσότερες πληροφορίες για τον Σουηδό Ombudsman στο κείμενο του Eklundh, C., "The Scandinavian Model", *in The European Ombudsman*, Marias, E., (ed.), European Institute of Public Administration, Maastricht, 1994, σελ. 11- 16.

[9] Βλ. σχετική ενδεικτική αναφορά στην ιστορική αναδρομή του θεσμού και στον τρόπο εξωδικαστικού χειρισμού των αναφορών : Cominelli, L., "An Ombudsman for the Europeans: Gradually moving towards "effective dispute resolution" between citizens and public administrations", Vol. 6, (2002),The International Ombudsman Yearbook, (New York: Kluwer Law International), σελ. 143-182, Gregory, R., "Building an Ombudsman scheme: : Statutory provisions and operating practices", n. 12, (1994), The Ombudsman Journal, International Ombudsman Institute, (The Law Centre, University of Alberta Edmonton), σελ.. 83-116, Fliflet, A., "Historical Development and essential features of the Ombudsman Worldwide", n. 12, (1994), The Ombudsman Journal, International Ombudsman Institute, (The Law Centre, University of Alberta Edmonton), σελ. 117-130.

δημιουργείται στη Φινλανδία ο Ombudsman ("Eduskunnan oikeusasiamies"), με κύριο χαρακτηριστικό του την ανεξαρτησία από την εκτελεστική εξουσία. Το έτος 1953 ιδρύθηκε και το 1955 ξεκίνησε η λειτουργία του γραφείου του Δανού Ombudsman[10], χωρίς, όμως τη δυνατότητα ελέγχου των δικαστικών αποφάσεων. Η μεγάλη διασπορά του θεσμού λαμβάνει χώρα στη δεκαετία του 1960, οπότε τον θεσμό, μεταξύ άλλων, υιοθέτησαν η Νορβηγία το 1962, η Νέα Ζηλανδία και η Αγγλία το 1967[11]. Τη χρονική αυτή περίοδο ο θεσμός φαίνεται να πείθει ότι μπορεί να χειριστεί τα διοικητικά προβλήματα πιο γρήγορα και πιο αποτελεσματικά απ΄όσο οι παραδοσιακές μορφές κρατικής εξουσίας. Στη δεκαετία του 1970 η απήχηση του θεσμού και το συνακόλουθο ενδιαφέρον της πανεπιστημιακής κοινότητας οδήγησαν στην εμφάνιση του όρου "ombudsmania". «Κλειδί» ωστόσο θεωρείται η δεκαετία του 1990, καθώς τότε φαίνεται ότι ωρίμασαν οι ευνοϊκότερες πολιτικο-κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες, οι οποίες επέβαλαν την εξάπλωση του θεσμού σε όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές χώρες[12]. "Defensor del Pueblo", "Human Rights Defender", "State Controller", "Mediateur de la Republique" είναι κάποιες από τις επίσημες ονομασίες που έχουν, κατά περίπτωση, αποδοθεί στον θεσμό[13]. Κοινά χαρακτηριστικά είναι, σε όποια χώρα και ήπειρο και αν έχει θεσπιστεί, ότι ο Διαμεσολαβητής λειτουργεί στο πλαίσιο ενός συστήματος λογοδοσίας ("accountability mechanisms"), όπως στο σύστημα "checks and balances", ως

---

[10] Περισσότερες πληροφορίες για τον Δανό Ombudsman στο κείμενο του Andersen, J., "The Danish Ombudsman", in *The European Ombudsman,* Marias, E., European Institute of Public Administration, Maastricht, 1994, pp. 29- 33.

[11] Την περίοδο αυτή παρατηρείται διόγκωση του διοικητικού τομέα και αντίστοιχα δημιουργείται η ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και εκσυγχρονισμού της δημόσιας διοίκησης, λόγω αύξησης της κακοδιοίκησης, κατάχρησης εξουσίας, διόγκωση της γραφειοκρατίας και δημιουργία απρόσωπων αλλά και αδιάφορων διοικητικών δομών.

[12] Ενδεικτικά αναφέρονται : Βέλγιο (1993), Ελλάδα (1998), Σκωτία (2002).

[13] *"Numerous role have been attributed to the incumbents-guardian, mentor, diplomat, servant, protector, mediator, reformer, fighter, gladiator. Which of these could comfortably fit what an ombudsman really does?"* διερωτάται η Valdes, D., στο άρθρο της "The self-perceptions of the Ombudsman: A comparative and longitudinal survey" The Ombudsman Journal, International Ombudsman Institute, n. 9, 1990-1991, p. 20, ενώ κατωτέρω χαρακτηρίζει εύστοχα τον θεσμό του Διαμεσολαβητή ως *"... «οδηγός»...μέσα σε έναν νέο τύπο πολιτισμένης ζούγκλας»*. Επίσης, η επιστημονική κοινότητα έχει δείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ανάλυσης, μελέτης και παρακολούθησης του θεσμού του Διαμεσολαβητή και έχουν γραφεί σημαντικές μελέτες και έρευνες που αφορούν το θεσμό από τα τέλη περίπου της δεκαετίας 1960 μέχρι και σήμερα. Βλ. ενδεικτικά : Rowat, D., The Ombudsman. Citizen's Defender, Allen & Unwin, London, 1968, Hill, L.B., The Model Ombudsman: Institutionalizing New Zealand's Democratic Experiment, Princeton University Press, 1976, Caiden, E. (ed.), International Handbook of the Ombudsman, Greenwood Press, Westport, 1983, Heede, K., European Ombudsman: Redress and Control at Union Level, Kluwer Law International, London, 2000.

εξωδικαστικός και εναλλακτικός θεσμός χειρισμού καταγγελιών και επίλυσης διαφορών και συγκρούσεων, μεταξύ δημόσιων υπηρεσιών και πολιτών[14]. Παρά τις διαφορετικές εφαρμογές και τα διαφορετικά διοικητικά συστήματα κάθε χώρας, ο θεσμός Ombudsman αποτιμήθηκε γενικά ως επιτυχημένος θεσμός, ως ένα πολύτιμο εργαλείο και ένας απαραίτητος εποπτικός/ελεγκτικός μηχανισμός ("supervisor institution"), που λειτουργώντας στο πλαίσιο ενός φιλελεύθερου δημοκρατικού πολιτεύματος, το ενδυναμώνει[15] και το εξανθρωπίζει. Βασικό γνώρισμα – στο οποίο οφείλεται η εδραίωση και επιτυχία του θεσμού είναι η ανεξαρτησία του[16], δηλαδή η μη καθοδήγηση/ποδηγέτηση από τον σκληρό πυρήνα του κυβερνητικού και εν γένει δημόσιου τομέα. Ισχυρό γνώρισμα της θετικής διαφορετικότητάς του αποτελεί όμως και η δυνατότητα προσαρμογής και εξέλιξής του, μέσα στον χρόνο.

Ο τωρινός Πορτογάλος Ombudsman, Jose de Faria Costa, δίνει με λιτότητα και συνοπτικότητα το πνεύμα του θεσμού :

«Ο Ombudsman αναδύεται μέσα από την γνήσια αίσθηση της κοινότητας για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, υποστηρίζοντας το προπύργιο της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, σχετιζόμενο με την άσκηση των δημόσιων εξουσιών. (Επίσης,) μοιράζεται μαζί με το Κοινοβούλιο την ευθύνη εποπτείας των ενεργειών της εκτελεστικής εξουσίας, μολονότι περιορισμένης σε διοικητικά θέματα[17]».

---

[14] Βλ. Jacoby, D., "The Future of the Ombudsman", in The International Ombudsman Anthology. Selected Writings from the International Ombudsman Institute, Reif, L., C., (ed.), International Ombudsman Institute, Kluwer Law International, Hague, 1999, pp. 15-49.

[15] Βλ. ειδικότερα, Cadeddu, S., "The proceedings of the European Ombudsman", Law & Contemporary Problems, vol. 68, 2004, pp. 161-180, όπου αναφέρεται ότι ο Διαμεσολαβητής διαδραματίζει έναν διπλό ρόλο *"…the role of controller of 'maladministration' and of codifier of 'good administration'"*. Επίσης, σύμφωνα με τον Bizjak, I., "*An Ombudsman is a policy actor…can have a varying degree of influence on: formulation or modernization of policies; strengthening legality and legitimacy; strengthening citizen's confidence in the effectiveness and impartiality of institutions"*. Βλ. Bizjak, I.,"The Ombudsman between legislator, administration and citizen-political angle", Symposium "The Ombudsman between Legislator, Administration and Citizen-developing the Ombudsman Concept", (Copenhagen, April 2005). Τέλος, σύμφωνα με τον J. Soderman *"This idea seems to be the most successful constitutional project in the modern world. It symbolizes the rule of law and the respect of fundamental freedom and human rights in modern state"*, απόσπασμα από την ομιλία του "Mediation: What Future?", (Contribution by the European Ombudsman, 25th Anniversary of the Mediateur de la Republique), speech given in Paris, February 5, 1998, online: http://www.euro-ombudsman.eu.int.

[16] Ο Ombudsman είναι ένα ανεξάρτητο κρατικό όργανο (independent state body), του οποίου η θεσμική δομή υποστηρίζεται από το εκάστοτε εθνικό Σύνταγμα κάθε χώρας που έχει προβλέψει τον θεσμό και έχει τις ρίζες της δημοκρατικής νομιμοποίησής του στην εκλογή και ανάδειξή του από το Κοινοβούλιο.

[17] Faria Costa, J., "The Ombudsman and the Promotion and Protection of Human Rights-The Present and the Future", E-Publica, Special Issue, N. 5, 2015, p. 2.

Ο θεσμός έχει ασφαλώς διαφοροποιηθεί ανάλογα με τις ανάγκες και τις πολιτικές, κοινωνικές και ιδεολογικές παραδόσεις κάθε χώρας που τον ασπάζεται[18]. Έτσι, ορισμένες χώρες υπάρχει ενιαίος εθνικός θεσμός, ενώ σε άλλες έχει επιλεγεί το πρότυπο των περισσότερων και πιο εξειδικευμένων Ombudsmen (π.χ. Διαμεσολαβητής για τον Καταναλωτή, για το Περιβάλλον, για τις Επιχειρήσεις). Σε κάποιες χώρες ο θεσμός ελέγχει αποκλειστικά και μόνο τις δημόσιες αρχές, ενώ σε άλλες έχει αρμοδιότητα ελέγχου και του ιδιωτικού τομέα. Όμως, σε ορισμένες χώρες η αποδοχή των προτάσεων του γίνεται άμεσα, ενώ σε άλλες όπου συνήθως καταγράφονται ανώριμες πολιτικές και κοινωνικές συμπεριφορές ή με εδραιωμένη πεποίθηση ως προς την ανάγκη τήρησης της νομιμότητας, απαιτούνται περισσότερες προσπάθειες με την άσκηση της πειθούς ή ποικίλων τεχνικών και μεθόδων επηρεασμού[19]. Επίσης, άλλη είναι συνήθως η λειτουργία του θεσμού στα παλαιότερα και άλλη στα νέα δημοκρατικά πολιτεύματα.

1.3. Κεντρικός άξονας των ενεργειών του Διαμεσολαβητή είναι η προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών έναντι αυθαιρεσιών της δημόσιας εξουσίας[20], η διασφάλιση της νομιμότητας των διοικητικών πράξεων αλλά και η διατύπωση προτάσεων για διοικητικές μεταρρυθμίσεις ή νομοθετικές τροποποιήσεις ή προσθήκες (προληπτική διορθωτική παρέμβαση). Μπορούμε, επομένως, να ισχυριστούμε ότι πρωταρχική αποστολή του Ombudsman είναι η υπεράσπιση της δικαιοσύνης και της νομιμότητας όταν αυτές συνδέονται άμεσα με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Κύριο έργο ενός Διαμεσολαβητή είναι να διενεργεί έρευνα επί των πράξεων και αποφάσεων της διοίκησης βάσει μίας προηγούμενης αναφοράς πολίτη ή ακόμα ενεργώντας και αυτεπαγγέλτως. Για το λόγο αυτό η λειτουργία του ως προασπιστής των δικαιωμάτων των πολιτών (citizen's defender) ή ως διαμεσολαβητής για επίλυση

---

[18] Βλ. σχετικά Filiflet, A.."Historical Development and essential features of the Ombudsman Worldwide", n. 12, (1994), The Ombudsman Journal, International Ombudsman Institute, (The Law Centre, University of Alberta Edmonton), όπου αναφέρει : *«Είναι αλήθεια, όπως έχει εξάλλου ειπωθεί, ότι αυτό που κάνει έναν Ombudsman και αυτό που είναι ένας Ombudsman εξαρτάται από το τι ζητάει και από τι έχει ανάγκη κάθε συγκεκριμένη χώρα, κουλτούρα και σύστημα διακυβέρνησης να κάνει ο θεσμός αυτός».*

[19] *"…the Ombudsman process is a fragile thing, particularly in those jurisdictions where it is a relatively new institution. In order to achieve its potential, the process must be as flexible in its approach as it is rigid in its principles" σύμφωνα με τον Stephen Owen, σε ομιλία του με τίτλο "Protecting the Integrity of the Ombudsman",* 4th International Ombudsman Conference, October 1988.

[20] *"It is a 'checks-and-balances' element in the constitutional system meant to contribute to the concept of 'power stopping power'"*, όπως επισημαίνει η Filiflet, A., *ο.π*, p. 121.

των προβλημάτων (problem solver) είναι πιο κοντά στον πυρήνα της αρχικής του πρόβλεψης. Βασικός στόχος είναι η διαφύλαξη των δικαιωμάτων ακόμα και μέσα από εναλλακτικές λύσεις. Είναι εξουσιοδοτημένος να εκφράζει την άποψη του με ανεξαρτησία και ελευθερία από οποιαδήποτε μορφή εξουσίας, να έχει ελεύθερη πρόσβαση στα δημόσια αρχεία προς διευκόλυνση της έρευνάς του και να διατυπώνει συστάσεις και προτάσεις επίλυσης των υπό έλεγχο θεμάτων. Ο Διαμεσολαβητής θα πρέπει να ενεργεί με ταχύτητα, ευελιξία, αντικειμενικότητα και δικαιοσύνη. Μπορεί να παρακάμψει γραφειοκρατικές αγκυλώσεις, δεν επιβαρύνει οικονομικά τον πολίτη και δρα περισσότερο αποτελεσματικά σε σύγκριση με άλλους ελεγκτικούς μηχανισμούς. Ως κριτήριο-κλειδί θεωρείται η ταχύτητα και η μη αναπαραγωγή των γραφειοκρατικών κρατικών δομών, διότι αξίωμα της διαμεσολάβησης αποτελεί η απόλαυση των δικαιωμάτων να πραγματοποιείται την κατάλληλη στιγμή *("Justice delayed is justice denied"*). Αυτό το ευρύ πλαίσιο δράσης, παρέχει τη δυνατότητα στον Διαμεσολαβητή να πειραματίζεται και να προτείνει λύσεις, που η κλασική εξουσία δεν θα τολμούσε ή δεν θα μπορούσε να προτείνει[21], τόσο σε προληπτικό όσο και σε κατασταλτικό επίπεδο.

2. Διαμεσολαβητές για θέματα περιβάλλοντος

2.1. Ήδη, κάποιες χώρες έχουν δημιουργήσει εθνικούς θεσμούς με βασική αρμοδιότητα την παρέμβαση στη νομοπαραγωγική διαδικασία αλλά και τη διαχείριση ζητημάτων που αφορούν την περιβαλλοντική υποβάθμιση, με κύριο γνώμονα την προστασία των μελλοντικών γενεών. Οι θεσμοί αυτοί έχουν λάβει τη μορφή Κυβερνητικών Επιτροπών (Parliamentary Committees[22]), Επιτρόπων

[21] *«Μέσα από το μεγάλο εύρος δράσης, (μέσα) από την ελευθερία από τον 'κορσέ' της φόρμας/του τύπου ή της κύρωσης, είναι το σημείο που μπορούμε να βρούμε την δύναμη της εξουσίας του Ombudsman. Απομακρυσμένη από την παραδοσιακή λογική της κρατικής εξουσίας, η δύναμη του Ombudsman αναπτύσσεται σε έναν άλλο ορίζοντα»*, ορθή άποψη που έχει διατυπώσει ο Πορτογάλος Ombudsman, Jose de Faria Costa, "The Ombudsman and the Promotion and Protection of Human Rights-The Present and the Future", E-Publica, Special Issue, N. 5, 2015, p. 4. Η προληπτική δράση του Διαμεσολαβητή αποτελεί σημαντική παράμετρο της διαφορετικής και σημαντικής λειτουργίας και αποστολής του, χρησιμοποιώντας ένα είδος «διαμεσολαβητικής διπλωματίας».

[22] Μερικές Κυβερνήσεις, όπως της Γερμανίας, έχει συστήσει ήδη από το 2001 ένα Κυβερνητικό Γνωμοδοτικό Συμβούλιο για την Βιώσιμη Ανάπτυξη (Parliamentary Advisory Council on Sustainable Development), προκειμένου να συμβουλεύει την Κυβέρνηση και *«…να προωθηθεί η περιβαλλοντική διατήρηση, να προστατευθεί η ποιότητα ζωής, να δοθεί ώθηση στην κοινωνική συνοχή και την οικονομική ανάπτυξη μέσα στην κοινωνία, με έναν ολοκληρωμένο τρόπο. Στόχος είναι να βρεθεί δικαιοσύνη και ισορροπία μεταξύ των αναγκών των τωρινών γενιών και στις προοπτικές των μελλοντικών γενιών».* Βλ. σχετικές πληροφορίες στην ιστοσελίδα http://www.nachhaltigkeitsrat.de / en

(Commissioners) ή άλλων θεσμών που η λειτουργία τους έχει κοινά χαρακτηριστικά με αυτή των Διαμεσολαβητών (Ombudspersons/Ombudsmen). Από την μέχρι σήμερα λειτουργία τους, οι θεσμοί αυτοί φαίνεται ότι προσπαθούν να καλλιεργήσουν ένα πεδίο διαλόγου μέσα στην κοινωνία σχετικά με την βιωσιμότητα, να αυξήσουν τον προβληματισμό και να εμπεδώσουν τη συνειδητοποίηση για τα ζητήματα διαγενεακής ισότητας και του περιβάλλοντος, να διαχειριστούν με αποτελεσματικότερο τρόπο αυτά τα θέματα και να προτείνουν εφικτές λύσεις, με ιδιαίτερη έμφαση στις μελλοντικές γενιές.

Ασφαλώς, ένας θεσμός με τόσο διευρυμένο ρόλο θα πρέπει να είναι εξοπλισμένος με ικανό βαθμό αυτονομίας από την κυβέρνηση. Μόνο ένας πραγματικά αυτόνομος θεσμός μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά ως μηχανισμός ελέγχου και αξιολόγησης μέτρων και προτάσεων για τις τωρινές και τις μελλοντικές γενιές. Μεγάλη είναι επίσης η σημασία της διαρκούς επαφής με τα τρέχοντα προβλήματα και θέματα των σύγχρονων γενεών. Η εποπτεία και γνώση των παρόντων ζητημάτων, αποτελεί προϋπόθεση για τη διαμόρφωση μιας πρότασης σε ό,τι αφορά τις πολιτικές που θα ανταποκριθούν στο ζητούμενο μίας καλύτερης προοπτικής για τις μελλοντικές γενιές[23].

Άλλωστε, ο θεσμός του Διαμεσολαβητή φαίνεται ότι διασφαλίζει την καλή επικοινωνία τόσο με τις παραδοσιακές δομές της δημόσιας διοίκησης όσο και με την κοινωνία των πολιτών, όπως είναι οι ΜΚΟ.

/the-council. (Τελευταία επίσκεψη 10/02/2016). Επιπλέον, βλ. σχετική σύντομη αναφορά στο National Policies & International Instruments to Protect the Rights of Future Generations. A Legal Research Paper, Legal Working Paper, WFC & CISDL, 2008. pp. 10-11. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα www.worldfuturecouncil.org/fileadmin/user-upload / PDF / RepresentationFuture Generations.pdf. (Τελευταία επίσκεψη 10/02/2016). Στην ίδια μελέτη, αναφέρεται ότι υπάρχει στην Βραζιλία μία παρόμοια Επιτροπή (Commission on Environment and Sustainable Development), η οποία ιδρύθηκε το 2004 και μία από τις αποστολές της είναι η ανάληψη ευθύνης και η λήψη σοβαρά υπόψη των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών. Επίσης, αναφέρεται η Χιλή ότι διατηρεί μία Επιτροπή για τις Φυσικές Πηγές, το Περιβάλλον και τους Εθνικούς Πόρους (Commission on Natural Resources, Environment & National Resources). Τέλος, εκτός των γνωστών Επιτρόπων για τις Μελλοντικές Γενιές (Ουγγαρίας, Ισραήλ κλπ.) - που θα αναφερθούν εκτενώς στην διατριβή - η μελέτη αναφέρει και την ίδρυση ενός νέου ανεξάρτητου σώματος για τις μελλοντικές γενιές, ως μία συνεργασία μεταξύ Αφγανιστάν και ΗΠΑ. Βλ. ο.π. pp 14-15.

[23] Σύμφωνα με την Maja Gopel *«Ένας τέτοιος προληπτικός συνήγορος ("proactive advocate"), που θα μιλάει για λογαριασμό των μελλοντικών πολιτών, δεν είναι μόνο ένας φύλακας (" watchdog"), αλλά αποτελεί και μία συνεχή παροχή ενός διαφορετικού τρόπου θέασης όσον αφορά τις πολιτικές συνέπειες μεταξύ των κέντρων λήψης αποφάσεων».* Βλ. ειδικότερα Gopel, M., "Intergenerational environmental justice: tackling a democratic deficit with Ombudspersons for Future Generations", published as part of the Effectius Newsletter, issue 14, 2011, p. 6, available at http://effectius.com/yahoo_site_admin/assets/docs/Intergenerational_environmental_justice__MajaG%C3%B6pel_Effectius_Newsletter14.21255535.pdf. (Τελευταία πρόσβαση στις 01-05-2017).

2.2. Ο πρώτος Ελεγκτής ("watchdog") εφαρμογής περιβαλλοντικών στόχων και στρατηγικών θεσπίστηκε στη Νέα Ζηλανδία, στα μέσα της δεκαετίας του 1980[24], στο πλαίσιο μιας μεγάλης μεταρρύθμισης για το περιβάλλον. Η βασική αποστολή του Κοινοβουλευτικού Επιτρόπου για το Περιβάλλον, όπως λέγεται, ("Commissioner for the Environment") είναι να *«διατηρεί ή/και να βελτιώνει την ποιότητα του περιβάλλοντος μέσω της παροχής καλά δομημένων και ανεξάρτητων συμβουλών, που μπορούν να επηρεάζουν τις αποφάσεις[25]».* Επίσης, προβλέπεται ότι η αποστολή του Επιτρόπου θα επιτυγχάνεται με το να εξασφαλίζεται ότι λαμβάνονται πλήρως υπόψη οι ανάγκες των μελλοντικών γενεών.

Τον Μάρτιο 2001 το "Knesset" (το Κοινοβούλιο του Ισραήλ) έλαβε μία ιδιαίτερη ριζοσπαστική απόφαση, προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα να εκπροσωπούνται τα συμφέροντα όσων δεν έχουν γεννηθεί ακόμα : Δημιούργησε τον Κοινοβουλευτικό Επίτροπο για τις Μελλοντικές Γενιές ("Knesset Commission for Future Generations"), που υπήρξε ο πρώτος παγκοσμίως θεσμός που δημιουργήθηκε εξαρχής και ειδικά για τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών, τόσο σε κυβερνητικό όσο και σε κοινοβουλευτικό επίπεδο. Ο Κοινοβουλευτικός Επίτροπος για τις Μελλοντικές Γενιές προβλέφθηκε να λειτουργεί ως ένα ενδο-κοινοβουλευτικό σώμα, το οποίο θα ήταν αρμόδιο να ελέγχει τη νομοθεσία, όσον αφορά τις συνέπειες που θα έχουν οι νομοθετικές ρυθμίσεις για τις μελλοντικές γενιές[26]. Η θέσπιση του ήταν μία απόφαση που επιβλήθηκε από το ίδιο το Κοινοβούλιο *("a top down approach")* και δεν ήταν αποτέλεσμα ζύμωσης και πίεσης της κοινωνίας των πολιτών, όπως συνέβη στην Ουγγαρία.

Στην Ουγγαρία, η ιδέα δημιουργίας ενός *«εκπροσώπου των μελλοντικών γενεών»* αναδείχθηκε για πρώτη φορά πριν από είκοσι και πλέον έτη. Σε αντίθεση με τον Ισραηλινό Επίτροπο, η θέσπιση του Ούγγρου Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές αναδείχθηκε ως αίτημα της ίδιας της κοινωνίας. Την άνοιξη του 2000, η Μη

---

[24] Ο Περιβαλλοντικός Νόμος, που ψηφίστηκε το 1986, προέβλεψε τον Περιβαλλοντικό Διαμεσολαβητή.

[25] Βλ. Parliamentary Commissioner for the Environment (PCE) in New Zealnad, Annual Report 2013. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.pce.parliament.nz/media/1250/pce-annual-report-2013-web.pdf.

[26] *«Η βασική ιδέα του νόμου είναι η δημιουργία ενός ενδο-κοινοβουλευτικού οργάνου, το οποίο θα έχει ολοκληρωμένη άποψη για τη νομοθετική παραγωγή, σε σχέση με κάθε πιθανή αρνητική συνέπεια για τα συμφέρονται και τα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών…».* Βλ. *Commission for Future Generations,* The Knesset, The Israeli Parliament, p. 3. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα https://www.worldfuturecouncil.org/file/2016/10/Knesset-Paper.pdf. (Τελευταία πρόσβαση στις 01-05-2017). Επίσης, βλ. Shoham, S. and Lamay, N. "Commission for Future Generations in the Knesset: lessons learnt" in *Handbook of Intergenerational Justice*, ed. J.C. Tremmel, 2006, Edward Elgar Publishing limited, p. 244-281.

Κυβερνητική Οργάνωση (ΜΚΟ) "Vedegylet – Protect the Future" εμφανίστηκε με μία αναθεωρημένη πρόταση για τη θεσμοθέτηση ενός οργάνου που θα λειτουργεί ως εκπρόσωπος και εκφραστής αυτών που θεωρούνται *«οι πιο αποκλεισμένοι από τους αποκλεισμένους»*, δηλαδή οι μελλοντικές γενιές[27]. Το Ουγγρικό Κοινοβούλιο υιοθέτησε την πρόταση και τροποποίησε τον Νόμο του Διαμεσολαβητή (Ombudsman Act) με σχετική πλειοψηφία τον Δεκέμβριο 2007 και έτσι δημιουργήθηκε ο θεσμός του Κοινοβουλευτικού Επιτρόπου για τις μελλοντικές γενιές, ως αυτόνομο και ξεχωριστό γραφείο Διαμεσολαβητή, τόσο από τους άλλους υπάρχοντες Διαμεσολαβητές όσο και από την Κυβέρνηση. Ο νέος θεσμός ξεκίνησε να λειτουργεί το καλοκαίρι 2008, με τριάντα πέντε εργαζόμενους. Θεωρείται ως ένα από τα πιο επιτυχημένα μοντέλα Διαμεσολαβητή για την Βιωσιμότητα και την Προστασία των Μελλοντικών Γενεών[28].

Στη Φινλανδία, που θεωρείται χώρα πρωτοπόρος σε πολιτικές πρωτοβουλίες και εξελίξεις, το Φινλανδικό Κοινοβούλιο ("Eduskunta") υπήρξε, το 1993, το πρώτο Κοινοβούλιο που αποφάσισε ότι *«το κοινό μας μέλλον»* είναι τόσο σημαντικό, που θα πρέπει οι πολιτικοί να αναλάβουν πραγματικά ευθύνη για αυτό[29]. Η Κοινοβουλευτική Επιτροπή για το Μέλλον θεωρείται ότι διεκπεραιώνει μία δραστήρια και εμπνευσμένη πρωτοβουλία σε συνεργασία με την Κυβέρνηση, σχετικά με τον εντοπισμό, την αξιολόγηση και την προσπάθεια επίλυσης των πιο σημαντικών μελλοντικών προβλημάτων. Αποτελεί μία από τις δεκαέξι Επιτροπές του Φινλανδικού Κοινοβουλίου και οι αρμοδιότητές της δεν συμπίπτουν με εκείνες καμίας άλλης Επιτροπής. Λειτουργώντας με τον παραπάνω τρόπο, η φινλανδική Κοινοβουλευτική Επιτροπή φαίνεται ότι καταφέρνει να εμφυσήσει στους πολιτικούς

---

[27] Ο πρώτος κύκλος διαπραγματεύσεων (2000-2002) δεν υπήρξε επιτυχής. Η ίδια ΜΚΟ εκ νέου το 2006 προώθησε μία εκστρατεία για την δημιουργία Εκπροσώπου των μελλοντικών γενιών σε Ευρωπαϊκό επίπεδο.

[28] Ωστόσο, από το έτος 2011 τέθηκε σε ισχύ ο νέος βασικός νόμος/Σύνταγμα ("the Basic Law of Hungary"), με τον οποίο αναπροσαρμόσθηκε σε πολλά σημεία ο πετυχημένος θεσμός του Ούγγρου Διαμεσολαβητή. Σύμφωνα με την νέα και ισχύουσα νομοθεσία, ο Επίτροπος για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα είναι ειδικά αρμόδιος για την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών, των δικαιωμάτων των διάφορων εθνοτήτων που ζουν στην Ουγγαρία, των δικαιωμάτων των περισσότερο ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και τέλος των *«αξιών που χαρακτηρίζονται ως 'συμφέροντα των μελλοντικών γενιών'»*.

[29] Το έτος 1986, 133 μέλη του κοινοβουλίου είχαν παρουσιάσει για πρώτη φορά, μία πρόταση δημιουργίας μίας ερευνητικής μονάδας, που θα ασχολείται με θέματα που αφορούν το μέλλον. Η Επιτροπή δημιουργήθηκε το έτος 1993 ως προσωρινός θεσμός, αλλά από το έτος 2000 απέκτησε μόνιμο καθεστώς και έχει καταλάβει θέση στο πολιτικό σύστημα της Φινλανδίας ως ένα καινοτόμο πολιτικό σώμα . Αποτελείται από δεκαεφτά μέλη, όλοι προερχόμενοι από το Κοινοβούλιο και αποτελώντας το 10% των κοινοβουλευτικών αντιπροσώπων.

τη μακροπρόθεσμη προσέγγιση σε ό,τι αφορά τις πολιτικές διαβουλεύσεις και αποφάσεις τους[30].

Στην Ουαλία η δημιουργία του Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές ("Welsh Commissioner for Future Generations") αποτελεί ένα πρόσφατο και πολύ ενδιαφέρον παράδειγμα για το πώς ένας θεσμός διαμεσολάβησης ("Ombudsman") μπορεί να επικεντρώνεται στην προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης, και ειδικότερα των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών σε επίπεδο κρατών-μελών της ΕΕ. Το έτος 2009, το Σχέδιο για την Βιώσιμη Ανάπτυξη στην Ουαλία, με τον τίτλο "One Wales One Planet", προωθούσε νομοθετικά μέτρα υπό το πρίσμα της βιώσιμης ανάπτυξης, κατά τρόπο που αφορούσε όλες τις δημόσιες υπηρεσίες. Το έτος 2011, και ενώ η βρετανική Κυβέρνηση απέσυρε την χρηματοδότηση από τη λειτουργία της ήδη υπάρχουσας βρετανικής Επιτροπής για την Βιώσιμη Ανάπτυξη, ο Υπουργός Περιβάλλοντος και Βιωσιμότητας της Ουαλίας - θεωρώντας απαραίτητη την ύπαρξη ενός θεσμού που θα παρέχει συμβουλευτική στήριξη σε μακροπρόθεσμες πολιτικές, με γνώμονα την βιώσιμη ανάπτυξη - ανακοίνωσε τον διορισμό ενός νέου Επιτρόπου για το Βιώσιμο Μέλλον ("Commissioner for Sustainable Futures[31]").

Η Μάλτα, από το έτος 1992 και στο πλαίσιο της Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη του ΟΗΕ, είχε αναλάβει την πρωτοβουλία να προτείνει τη θέσπιση ενός «Φύλακα για τις Μελλοντικές Γενιές[32]» σε διεθνές επίπεδο. Δύο δεκαετίες μετά, επανήλθε στην ανωτέρω πρόταση, αλλά σε εθνικό, πλέον, επίπεδο. Στις 10 Ιουλίου 2012 έγινε νόμος του κράτους ο νόμος για την Βιώσιμη Ανάπτυξη. Ο νόμος προέβλεπε την ίδρυση και λειτουργία ενός δικτύου για την Βιώσιμη Ανάπτυξη ('Sustainable Development Network') και ενός «Φύλακα για τις Μελλοντικές Γενιές» ('Guardian of Future Generations'), υπό τη μορφή Επιτροπής, αρμόδιας για την εκπροσώπηση των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών σε εθνικό επίπεδο. Τα μέλη της Επιτροπής που θα αναλάβουν το φιλόδοξο αυτό εγχείρημα αναδείχθηκαν στις 18 Δεκεμβρίου 2012. Δυστυχώς, όμως, η πραγματικότητα, σε συνδυασμό με την έλλειψη πραγματικής πολιτικής βούλησης και στήριξης του σκοπού της Επιτροπής, οδήγησε στην ουσιαστική αποδυνάμωση του θεσμού, ο οποίος κατέστη, πλέον, ανενεργός. Στις 10 Απριλίου 2015 όλα τα

[30] Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι ο προηγούμενος Πρωθυπουργός της Φινλανδίας προέδρευε της Επιτροπής.

[31] http://gov.wales/about/cabinet/cabinetstatements/previous-administration/ 2011/ sfcommissioner / ? lang=en. Ο Peter Davies επιλέχθηκε για Επίτροπος για το Βιώσιμο Μέλλον.

[32] "Guardian for Future Generations". Βλ. ενδεικτικά http://www.futurejustice.org/blog/blog/malta-exemplary-sustainable-development-legislation.

μέλη του Φύλακα των Μελλοντικών Γενιών παραιτήθηκαν, υποβάλλοντας ένα υπόμνημα στον Πρωθυπουργό της Μάλτας.

Στην παρούσα διατριβή θα γίνει ενδελεχής παρουσίαση και ανάλυση των παραπάνω θεσμών προκειμένου να καταγραφούν οι αρμοδιότητές, οι δράσεις, οι επιτυχίες και οι αποτυχίες τους, τα δυνατά αλλά και αδύνατα σημεία τους. Η διαμόρφωση πρότασης και για τον διεθνή ή/και περιφερειακό ομόλογο θεσμό δεν μπορεί, άλλωστε, παρά να έχει ως αφετηρία τις υπάρχουσες και λειτουργούσες δομές.

3. Γιατί ένας Διαμεσολαβητής για το Περιβάλλον και τις Μελλοντικές Γενιές;

3.1. Στην τωρινή χρονική συγκυρία, δεν μπορεί να αμφισβητήσει κάποιος βάσιμα ότι τα σημερινά οικολογικά προβλήματα θα παύσουν να υφίστανται στο ορατό μέλλον ή ακόμα και μέσα στον επόμενο αιώνα. Φαινόμενα, όπως κυρίως αυτό της υπερθέρμανσης του πλανήτη, έχει αποδειχθεί ότι προκαλούνται κυρίως από ανθρωπογενείς δράσεις των αναπτυγμένων χωρών. Με τη σειρά του, το φαινόμενο των κλιματικών αλλαγών επιφέρει σειρά κλιμακούμενων αλλαγών στο ευρύτερο οικοσύστημα του πλανήτη, ορισμένες εκ των οποίων μπορεί να μην είναι ευχερώς αντιστρέψιμες. Εντελώς ενδεικτικά αναφέρονται το λιώσιμο των πάγων και η άνοδος της στάθμης των θαλασσών, η βίαιη μετατόπιση της χλωρίδας και της πανίδας, η αλλαγή των διατροφικών συνηθειών. Οι δραματικές αυτές αλλαγές είναι βέβαιο ότι θα επηρεάσουν με αρνητικό τρόπο την ποιότητα του περιβάλλοντος σε παγκόσμιο επίπεδο και συγχρόνως τη διαβίωση των μελλοντικών ανθρώπινων γενεών. Με αρνητικό τρόπο θα επηρεάζονταν, επομένως, και η υλοποίηση των θεμελιωδών οικουμενικά αναγνωρισμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Παρά την παγκόσμια οικολογική αφύπνιση, την τακτική διοργάνωση παγκόσμιων Συνδιασκέψεων για το περιβάλλον, τη σύναψη Διεθνών Συμβάσεων, τη θεσμοθέτηση περιφερειακών νομικών πλαισίων και εθνικών νομοθεσιών για την προστασία του περιβάλλοντος, αποτελεί γενική παραδοχή ότι η διασφάλιση αποτελεσματικής και ουσιαστικής προστασίας σε θέματα περιβάλλοντος παραμένει και σήμερα ανεκπλήρωτος στόχος. Η εξήγηση πρέπει να αναζητηθεί σε σειρά ειδικότερων προβλημάτων όπως η εγγενής συνθετότητα των περιβαλλοντικών προβλημάτων, η πολυπλοκότητα του υφιστάμενου νομικού πλαισίου, η ασάφεια και εν πολλοίς η ανικανότητα της νομικής γλώσσας να καλύψει επαρκώς τεχνικής

φύσεως ζητήματα. Από την άλλη, η διαδικασία προσφυγής του θιγόμενου ή όποιου επιθυμεί την περιβαλλοντική προστασία δεν είναι πάντα αποσαφηνισμένη και τυποποιημένη σε ικανοποιητικό βαθμό. Δηλαδή, η ασάφεια μπορεί να αφορά τον προσδιορισμό του φορέα στην οποίο μπορεί κάποιος να προσφύγει, τη νομιμοποίηση του προσφεύγοντος όπως και τον χρόνο της προσφυγής[33]. Ιδιαίτερα, εμφανής είναι η αδυναμία υπεράσπισης των περισσότερο ευάλωτων κοινωνικών ή αποκλεισμένων ομάδων ως παράγοντας δημιουργίας σοβαρών ανισοτήτων και περαιτέρω υποβάθμισης του βιοτικού επιπέδου τους.

3.2. Ειδικότερα, το διεθνές δίκαιο του περιβάλλοντος διαπνέεται από μία διπλή, και εν πολλοίς αντιφατική, προσέγγιση. Από τη μία πλευρά, υποστηρίζεται βάσιμα ότι το περιβαλλοντικό δίκαιο αναδύθηκε και δομήθηκε κυρίως μέσα στο διεθνές πλαίσιο. Από την άλλη όμως, τα κράτη παραμένουν επιφυλακτικά σε ό,τι αφορά τις «διασταλτικές» δράσεις της διεθνούς κοινότητας, υπό τον φόβο του περιορισμού της εθνικής τους κυριαρχίας μέσω μιας συγκεκαλυμμένης συνέχισης αποικιοκρατικών πολιτικών. Πολλά συμβατικά διεθνή περιβαλλοντικά κείμενα θέτουν υψηλά τον πήχυ των φιλοδοξιών τους, έχουν όμως ελλειμματικά αποτελέσματα. Ειδικότερα, όταν οι Συμβάσεις περιέχουν συγκεκριμένες ουσιαστικές και άμεσα εφαρμόσιμες υποχρεώσεις, αυτές συνήθως είναι διαδικαστικές και όχι ουσιαστικές. Ο Διαμεσολαβητής ως θεσμός άμεσης παρέμβασης, που δρα με σχετική ευελιξία και εξωδικαστικά, έχει ανεπτυγμένη την ηθική της ευθύνης ("ethic of responsibility"), έναντι κυρίως των πολιτών που καλείται να υπηρετήσει, στο καίριας σημασίας κεφάλαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ωστόσο, αυτό το αίσθημα ευθύνης προσπαθεί να το εμφυσήσει και στα κρατικά όργανα, ξεφεύγοντας από τα στενά όρια του ελέγχου και της επιβολής τιμωρίας. Ως τέτοιος θεσμός, θεωρούμε ότι μπορεί πιο εύκολα να ενστερνιστεί και να προωθήσει με συνέπεια ζητήματα που αφορούν την προάσπιση του περιβάλλοντος και την προώθηση των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών – κυρίως όσον αφορά το δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον - καλλιεργώντας ταυτόχρονα και την έννοια μιας μείζονος ευθύνης απέναντί τους.

---

[33] Όπως είναι γνωστό, η τοπική και χρονική έκταση των περιβαλλοντικών προσβολών ποικίλει και δεν μπορεί με βεβαιότητα να προσδιορισθεί εκ των προτέρων. Επίσης, συχνά η περιβαλλοντική υποβάθμιση ή ρύπανση έχει διάχυτο χαρακτήρα, ενώ οι περιβαλλοντικές προσβολές έχουν εν πολλοίς συλλογικό χαρακτήρα. Τέλος, η οικολογική ζημία συχνά είναι δυσχερώς αποδείξιμη, όπως και η χρηματική της αποτίμηση. Βλ. σχετικά Καράκωστας, Ι., *Περιβάλλον και Δίκαιο. Δίκαιο Διαχείρισης και Προστασίας των Περιβαλλοντικών Αγαθών*, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, Β' Εκδοση, 2006, σελ. 4 επ.

Το φιλελεύθερο ιδεώδες των σύγχρονων δημοκρατιών εστιάζει στην παροχή ίσων ευκαιριών στην ευχέρεια της διατύπωσης διαφορετικών απόψεων που θα πρέπει να ακούγονται με προσοχή και στη λήψη αποφάσεων μέσω συναινετικών διαδικασιών. Ωστόσο, στην πράξη πολλές είναι οι περιπτώσεις κατά τις οποίες κάποιες ομάδες πολιτών δεν εισακούονται εξίσου προσεκτικά ή και καθόλου. Ειδικά αυτό ισχύει για την Ομάδα των Μελλοντικών Γενιών, καθώς αυτή στερείται πολιτικής εκπροσώπησης. Όπως έχει ειπωθεί, οι πολιτικοί και οι οικονομικοί παράγοντες οδηγούνται σε αποφάσεις με βραχύ ορίζοντα, που ικανοποιούν τους τωρινούς ψηφοφόρους τους και τους τωρινούς επενδυτές (*"to protect those in the here-and-now"*)[34]. Επίσης, και οι σύγχρονοι θεσμοί των δυτικών κοινωνιών, είναι δομημένοι ώστε να προάγουν σχεδόν αποκλειστικά τα συμφέροντα των ζώντων ατόμων, να καλλιεργούν ή/και να αποδέχονται τακτικές ανταγωνισμού και να αξιολογούν μέσα στα στενά πλαίσια του «εδώ και τώρα».

Για αυτούς ακριβώς τους λόγους, θέση της διατριβής είναι ότι θα πρέπει να δημιουργηθεί σε διεθνές επίπεδο ένα νέος θεσμός με βασικά γνωρίσματα του Διαμεσολαβητή (υπάρχων θεσμός), που θα ενεργεί όμως με βασικό γνώμονα την ισχυροποίηση της φωνής των αγέννητων μελλοντικών γενιών (νέος ρόλος), κυρίως όσον αφορά τα περιβαλλοντικά ζητήματα και στο πλαίσιο της έννοιας της βιωσιμότητας. Το διεθνές δίκαιο έχει δομήσει την ιδέα ενός φύλακα των μελλοντικών γενεών μέσα στα θεωρητικά πλαίσια της διαγενεακής ισότητας. Στη συνέχεια, το θεωρητικό οικοδόμημα της διαγενεακής ισότητας εντάχθηκε στο πλαίσιο διαλόγου της σύγχρονης δημοκρατίας, με κυρίαρχο αίτημα εκείνο της συμμετοχής του μέλλοντος, δηλαδή της δυνατότητας παρεμβολής του στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που συντελείται στο παρόν.

Στη συζήτηση για τις μελλοντικές γενιές δύο είναι τα βασικά ζητήματα που προκύπτουν και οριοθετούν την μελλοντική δράση της τωρινής γενιάς : είτε οφείλουμε να προβούμε σε συγκεκριμένες επιλογές στο όνομα των μελλοντικών γενιών, εκπροσωπώντας τες είτε να προβούμε σε όλες εκείνες τις απαραίτητες ενέργειες που θα εξασφαλίσουν σε εκείνες τις δυνατότητες των βέλτιστων και ποιοτικότερων επιλογών. Στην παρούσα διατριβή προκρίνουμε καταρχήν την πρώτη

[34] *«Οι πολιτικοί και οι οικονομικοί παράγοντες οδηγούνται στο να ανταποκριθούν στα βραχυπρόθεσμα συμφέροντα των τωρινών γενεών… Επιπλέον, τα απομακρυσμένα και περίπλοκα θέματα – όντας γεωγραφικά, χρονικά ή πολιτισμικά μακριά – είναι λιγότερο εύκολο για εμάς να τα ενστερνιστούμε…. Νιώθοντας και ενεργώντας υπεύθυνα για κάποιον, ο οποίος δεν εκπροσωπεί ορατά τα συμφέροντά του, δεν μπορεί να συμμετέχει ενεργά…. Μπορεί να είναι ηθικά ιδιαίτερα απαιτητικό»,* ο.π. Gopel, M., "Intergenerational environmental justice", p. 4.

λύση. Ωστόσο, δεν αποκλείεται η δυνατότητα μιας διττής δράσης του Διαμεσολαβητή, ώστε αυτός να εμφανίζεται τόσο ως εκπρόσωπος των μελλοντικών γενεών όσο και ως σύμβουλος (νομοθετικός, εκπαιδευτικός κλπ.) της κυβέρνησης, των δημοσίων υπηρεσιών αλλά και της ίδιας της κοινωνίας των πολιτών για θέματα μακροπρόθεσμων στόχων και πολιτικών.

3.3. Στα περισσότερα εθνικά Συντάγματα, η προστασία του περιβάλλοντος διασφαλίζεται τόσο ως αρχή, δηλαδή ως αντικειμενικός κανόνας δικαίου, όσο και ως «εξ υποκειμένου» δίκαιο, δηλαδή ως αυτούσιο δικαίωμα των πολιτών, συνυφασμένο με τα υπόλοιπα βασικά δικαιώματα του ανθρώπου. Στο Διεθνές Δίκαιο, η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος έχει εξηγηθεί μέσα από δύο βασικές διαφορετικές σχολές σκέψης : η μία προσεγγίζει την περιβαλλοντική προστασία ως προϋπόθεση για την υλοποίηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ η άλλη θεωρεί τα ανθρώπινα δικαιώματα ως μέσο για την επίτευξη των περιβαλλοντικών στόχων. Ωστόσο, και οι δύο προσεγγίσεις φαίνεται ότι έχουν κάποια όρια. Εξάλλου, τα περιβαλλοντικά θέματα δεν περιλαμβάνουν πάντοτε ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ μία σειρά ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορεί να κρίνονται πιο επείγοντα από αυτό της κλιματικής αλλαγής.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό, μία ισχυρή διεθνή τάση που διαφαίνεται είναι ο επανασχεδιασμός του πλαισίου των ανθρωπίνως προκαλούμενων περιβαλλοντικών καταστροφών και ο ορισμός τους ως παραβίαση των ατομικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, είτε από τα κράτη είτε από ιδιώτες (π.χ. πολυεθνικές εταιρείες). Εχει, συνεπώς, ενδιαφέρον στην παρούσα χρονική στιγμή η αναζήτηση ενός τρίτου δρόμου που θα διαμορφώσει αυτόνομο δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον. Το αυτόνομο αυτό δικαίωμα μπορεί να αντιμετωπισθεί ως μία σύνθεση των δύο προαναφερόμενων προσεγγίσεων: «περιβάλλον ως προϋπόθεση» και «τα ανθρώπινα δικαιώματα ως εργαλείο». Αν και πολλές φορές έχει εξαγγελθεί, μέχρι και σήμερα δεν υπήρξε επίσημη δέσμευση και ανάληψη πρωτοβουλίας για την θεσμοποίηση του νέου αυτού δικαιώματος σε διεθνές επίπεδο.

Παράλληλα, η περιβαλλοντική προστασία συνεχίζει να παραμένει ατελής, λόγω της ασάφειας που υπάρχει όσον αφορά τον φορέα του δικαιώματος αλλά και τον αποδέκτη του σχετικού περιβαλλοντικού αιτήματος. Επιπλέον, η κρατική οντότητα, ως κύριος ρυθμιστικός παράγοντας του πλαισίου της περιβαλλοντικής προστασίας και ως βασικό υποκείμενο ανάληψης δράσεων προς τον σκοπό αυτό, φαίνεται ότι είναι ανεπαρκής. Στη συνέχεια, αυτό που αναφέρεται από πολλούς

θεωρητικούς του περιβάλλοντος είναι ότι χρειάζεται ένα διεθνές νομικό πλαίσιο, το οποίο θα μπορεί να κινεί μηχανισμούς άμεσης δέσμευσης των δραστών της περιβαλλοντικής υποβάθμισης και να επιρρίπτει σε αυτούς ευθύνες, οι οποίες θα αφορούν την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του περιβάλλοντος, από κοινού[35].

Αρκετοί σύγχρονοι πολιτικοί αναλυτές και θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι ένα κομμάτι κρατικής εξουσίας είναι αναγκαίο να εκχωρείται πλέον και σε άλλους θεσμούς, πιο ευέλικτους, καινοτόμους και αποτελεσματικούς. Επιπρόσθετα, υποστηρίζεται ότι υπάρχουν και άλλοι τρόποι να εκδοθούν ή/και να επιβληθούν έγκυρες και νόμιμες αποφάσεις, εκτός των διοικητικών ή των δικαστικών αποφάσεων[36]. Ακριβώς, το κενό αυτό καλείται να καλύψει ο θεσμός του Διαμεσολαβητή, τόσο σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο όσο και ως νέα πρόταση σε διεθνές επίπεδο. Όπως αναφέρθηκε, το πεδίο της περιβαλλοντικής προστασίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχει ανάγκη μίας νέας προσέγγισης και οπτικής. Απαιτεί καινοτόμες και με ισχυρό κύρος πρωτοβουλίες, γρήγορη δράση και ανάληψη ενεργειών, αλλά και ταυτόχρονη τήρηση της νομιμότητας. Απαιτεί αναγνώριση, χωρίς όμως την αυστηρή τήρηση των τύπων και τις παρελκόμενες γραφειοκρατικές δυσλειτουργίες. Για όλους αυτούς τους λόγους, θεωρούμε ότι η σύγχρονη πρόκληση δημιουργικού συγκερασμού περιβάλλοντος και ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορεί να επιτευχθεί με την θετική εμπλοκή του Διαμεσολαβητή. Η παρούσα διατριβή εστιάζει κυρίως στα θέματα των μελλοντικών γενεών, όπως αυτά αναφύονται γύρω από τα πιθανά δικαιώματα τους για ένα καθαρό περιβάλλον.

4. Η προβληματική και η ερευνητική πρόταση

Στην εποχή μας έχει αναγνωριστεί επίσημα ότι οι κλιματικές αλλαγές και οι υπόλοιπες σοβαρές συνέπειες της περιβαλλοντικής υποβάθμισης δημιουργούν επιζήμιες συνθήκες και εμποδίζουν την απρόσκοπτη απόλαυση βασικών αγαθών για εκατομμύρια ανθρώπους της τωρινής γενιάς. Ωστόσο, όλο και πιο συχνά

[35] Βλ. ενδεικτικά Bratspies, R., "Do We Need a Human Right to a Healthy Environment?", 13 Santa Clara Journal of International Law 31, 2015, p. 62.
[36] Βλ. ενδεικτικά Laswell, H., & McDougal, M., Jurisprudence for a free society : Studies in Law, Science and Policy, Volume I, New Haven Press, 1992.

καταγράφεται η ανησυχία ότι το ίδιο πρόβλημα - ίσως και εντονότερο - πρόκειται να αντιμετωπίσουν και οι μελλοντικές ανθρώπινες γενιές.

Επιπλέον είναι γενικά αποδεκτό ότι η μη απρόσκοπτη απόλαυση βασικών αγαθών δημιουργεί εμπόδια και στην ελεύθερη άσκηση των θεμελειωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων, τόσο των τωρινών όσο και των μελλοντικών γενιών. Το γεγονός αυτό δεν μπορεί να είναι ανεκτό από την έννομη τάξη ούτε μπορεί να παραμένει αρρύθμιστο. Το γεγονός αυτό, δρα πολυεπίπεδα, τόσο κάθετα όσο και οριζόντια, και εν δυνάμει επηρεάζει όλες τις εκφάνσεις των ανθρώπινων δραστηριότητων αλλά και την εύρυθμη λειτουργία και του ίδιου του πλανήτη μας.

Εχοντας λάβει υπόψη όλα τα ανωτέρω δεδομένα, προσπαθήσαμε να ανιχνεύσουμε νέους τρόπους διαχείρισης του προβλήματος αυτού, μέσα στο πλαίσιο της υφιστάμενης περιβαλλοντικής διακυβέρνησης. Δόθηκε ειδική έμφαση στη βιώσιμη ανάπτυξη και στον περιβαλλοντικό πυλώνα, στοχεύοντας ειδικά στις μελλοντικές γενιές. Για το λόγο αυτό στόχος της διατριβής είναι η ανάδειξη ενός νέου μοντέλου Διαμεσολάβησης για το περιβάλλον. Το μοντέλο αυτό θεωρούμε ότι μπορεί να υιοθετηθεί και στα τρία επίπεδα διακυβέρνησης : εθνικό, περιφερειακό, διεθνές. Ωστόσο, εκτιμήσαμε ότι θα έχει μεγαλύτερη σημασία στο διεθνές πεδίο, ενόψει ότι οι αρχές που διέπουν την έννοια των μελλοντικών γενιών προέρχονται από το διεθνές δίκαιο και από μόνο του το θέμα αποτελεί διεθνές/παγκόσμιο θέμα.

Θέση της διατριβής είναι ότι ο υπάρχον θεσμός του Διαμεσολαβητή (Ombudsman) αρμόζει ιδιαίτερα - λόγω της οργάνωσης και της λειτουργίας του - στις σύγχρονες απαιτήσεις της προστασίας του περιβάλλοντος αλλά και των καινοφανών αναφυόμενων ζητημάτων, όπως αυτά που δημιουργούν και σχετίζονται με τις μελλοντικές γενιές. Αναζητώντας την ύπαρξη του κενού που υπάρχει σήμερα στην προστασία κυρίως των περιβαλλοντικών δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών, ή της δυνατότητας να ζήσουν οι μελλοντικές γενιές με αξιοπρέπεια σε έναν βιώσιμο κόσμο, καταλήξαμε στην πρόταση θέσπισης του Ombudsman, με ειδική αρμοδιότητα την εξασφάλιση της προάσπισης των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών. Στο ίδιο πλαίσιο, αναζητείται και η οριοθέτηση και αναγνώριση υποχρεώσεων των τωρινών γενιών έναντι των μελλοντικών γενιών : Δημιουργία μίας *«νέας πλανητικής ηθικής»* & καλλιέργεια μίας συνείδησης *«...για τον σεβασμό του μέλλοντος».*

5. Δομή της έρευνας και μεθοδολογικές επιλογές

5.1. Η παρούσα διατριβή αποτελείται από Εισαγωγή, τρία Μέρη και εννέα Κεφάλαια. **Το Πρώτο Μέρος** φέρει τον τίτλο «Η περιβαλλοντική έννομη τάξη με έμφαση στις μελλοντικές γενιές» και αποτελείται από τέσσερα επιμέρους Κεφάλαια. Στο Πρώτο Μέρος της διατριβής επιλέχθηκε να αναφερθεί τόσο το υπάρχον περιβαλλοντικό συμβατικό πλαίσιο - είτε ως hard law είτε ως soft law – όσο και οι εθνικές συνταγματικές διατάξεις που κάνουν άμεση ή/και έμμεση αναφορά στην ύπαρξη των μελλοντικών γενιών (future generations) και στο δικαίωμα τους ή την υποχρέωση των τωρινών γενιών σε ένα καθαρό περιβάλλον, υπό την ευρεία έννοια. Επίσης, στο Πρώτο Μέρος αποτυπώνονται και οι αποφάσεις δικαστηρίων ή άλλων Επιτροπών - που λειτουργούν ως οιονεί δικαστήρια- και ασχολήθηκαν με το θέμα των μελλοντικών γενιών, κυρίως κρίνοντας περιβαλλοντικές περιπτώσεις και ζητήματα περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Ιδιαίτερα σημαντική κρίνεται η καταγραφή πολύ πρόσφατων εξελίξεων, είτε έκδοσης αποφάσεων είτε κατάθεσης προσφυγών.

Ουσιαστικά, στο Πρώτο Μέρος σκοπός μας ήταν να αναλυθεί το φαινόμενο και η διαδικασία ανάδυσης μίας έννομης τάξης για το περιβάλλον, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο ζήτημα των μελλοντικών γενιών, και πώς αυτές αποτυπώνονται και ορίζονται μέσα από σημαντικά συμβατικά και μη, διεθνή και περιφερειακά κείμενα. Η τάση που καταγράφεται είναι ότι η προστασία του περιβάλλοντος ορίζεται ως κανόνας δικαίου, χωρίς ωστόσο να προκύπτει με ασφάλεια ένα ξεχωριστό δικαίωμα στο περιβάλλον. Δηλαδή, αυτό που ομολογείται από τους κύριους θεωρητικούς του περιβαλλοντικού δικαίου είναι ότι μέχρι και σήμερα δεν υφίσταται ή είναι υπό διαμόρφωση ένα δικαίωμα στο περιβάλλον. Βασικό κενό στην ενίσχυση της περιβαλλοντικής προστασίας δεν είναι τόσο το έννομο αγαθό του περιβάλλοντος, ούτε ο αποδέκτης των ωφελειών από την περιβαλλοντική προστασία, όσο ο φορέας προστασίας του δικαιώματος.

5.2. Ειδικότερα, στο Κεφάλαιο 1 με τίτλο «Οι σύγχρονες τάσεις της Διεθνούς και Ενωσιακής Νομοθεσίας για το περιβάλλον και τις μελλοντικές γενιές» γίνεται μία αναλυτική κατάγραφή και αξιολόγηση του συμβατικού πλαισίου που κάνει αναφορές στο περιβάλλον και στις μελλοντικές γενιές. Το συμβατικό πλαίσιο παρουσιάζεται με δύο κατηγοριοποιήσεις. Από τη μία παρουσιάζονται συμβατικά διεθνή και περιφερειακά κείμενα, ξεκινώνοντας από το Προοίμιο του Καταστατικού Χάρτη του

Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και καταλήγοντας στη Συμφωνία του Παρισιού, ενώ από την άλλη παρουσιάζονται μη συμβατικά διεθνή και περιφερειακά κείμενα και λοιπές πράξεις, ξεκινώντας από την 1η Διεθνή Συνδιάσκεψη για το περιβάλλον και καταλήγοντας στην Agenda 2030 για την βιώσιμη ανάπτυξη.

Στο Κεφάλαιο 2 με τίτλο «Οι σύγχρονες τάσεις της εθνικής νομοθεσίας για το περιβάλλον και τις μελλοντικές γενιές» γίνεται αναλυτική έρευνα, αναφορά και καταγραφή των εθνικών συνταγμάτων που αναφέρονται και προστατεύουν τα δικαιώματα και συμφέροντα των μελλοντικών γενιών. Δεν μπορεί να είναι τυχαία η αναφορά στις μελλοντικές γενιές σε πάνω από τουλάχιστον 100 εθνικά συντάγματα και το γεγονός αυτό από μόνο του σηματοδοτεί μία σημαντική τομή στο θέμα για το ποιος μπορεί να θεωρείται φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων και αν δημιουργούνται αξιώσεις και έναντιν ποιών.

Στο Κεφάλαιο 3 με τίτλο «Οι σύγχρονες τάσεις της νομολογίας για το περιβάλλον και τις μελλοντικές γενιές» παρουσιάζονται τόσο παλαιότερες όσο και πολύ πρόσφατες δικαστικές αποφάσεις αλλά και αγωγές, οι οποίες δεν έχουν κριθεί ακόμα. Βασικός γνώμονας αποτέλεσε εκ νέου η αναφορά στη διαγενεαική ισότητα, στις μελλοντικές γενιές και στο ζήτημα της δυνατότητας νομικής εκπροσώπησης τους από μέλη της τωρινής γενιάς, με επιχείρημα την παραβίαση του δικαίωματος σε ένα καθαρό και υγειές περιβάλλον. Η σχετική νομολογία αλλά και οι πρόσφατες μαζικές αγωγές εναντίον κυβερνήσεων και των σχετικών Υπουργείων τους, κινούνται και παρακινούνται κυρίως γύρω από το πεδίο των κλιματικών αλλαγών. Τέλος, όπως αναφέρεται και στο κυρίως κείμενο της διατριβής, εκδόθηκαν πολύ πρόσφατα αποφάσεις εθνικών δικαστηρίων που αναγνωρίζουν έννομο συμφέρον και δικαιώματα σε φυσικά στοιχεία, όπως ποταμοί ή/και βουνά. Οι εξελίξεις αυτές κρίνονται ιδιαίτερα κρίσιμες και ενδιαφέρουσες, και αναμένεται η υλοποίησή τους από τον εκάστοτε κρατικό μηχανισμό αλλά ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα αναμένεται και η αντίδραση της διεθνούς κοινότητας.

Στο Κεφάλαιο 4 με τίτλο «Η θεμελίωση ενός δικαιώματος των μελλοντικών γενιών στο περιβάλλον» πραγματεύεται τη θεωρητική, ηθική αλλά και πραγματική θεμελίωση ενός δικαιώματος των μελλοντικών γενιών, με έμφαση στο περιβάλλον. Αρχικά, γίνεται αναζήτηση της περιβαλλοντικής διάστασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και αναφορά στα διαδικαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα και πώς αυτά χειραφετούν τα ζητήματα του περιβάλλοντος αλλά και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και υπόστασης. Ειδικότερα, αναζητείται η αφετηρία, η διαδρομή και η

πραγματική και νομική εξέλιξη του δικαιώματος σε ένα υγιές, καθαρό και ασφαλές περιβάλλον. Το δικαίωμα αυτό θεωρούμε ότι αποτελεί κομβικό σημείο για την ανάδειξη των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών αλλά και της νέας ευθύνης της ανθρωπότητας που αναδύεται μέσα από μία νέα αμφίδρομη αντίληψη και σύλληψη του χρόνου και της πορείας της ανθρωπότητας μέσα σε αυτόν.

Ωστόσο, από μόνο του το δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον θα ήταν ατελές και αδύναμο. Συνδετικός κρίκος μεταξύ του περιβαλλοντικού δικαιώματος και της οιονεί οντότητας των μελλοντικών γενιών αποτελεί το Διεθνές Δίκαιο, κυρίως μέσω των βασικών αρχών του, όπως η βιώσιμη ανάπτυξη, η αρχή της προφύλαξης αλλά κυρίως η αρχή της διαγενεακής ισότητας. Ως αρχές, έχουν ανάγκη και της θεωρητικής στήριξής τους. Για το λόγο αυτό κρίναμε απαραίτητο την επιλεκτική παρουσίαση των βασικότερων θεωριών που έχουν ασχοληθεί πρώιμα αλλά ιδιαίτερα ουσιαστικά με το θέμα των μελλοντικών γενιών, όπως οι θεωρίες των John Rawls, Hans Jonas, John Passmore και φυσικά της Edith Brown-Weiss.

Τέλος, στο τελευταίο τμήμα του Κεφαλαίου αναλύεται η δυνατότητα ύπαρξης και κατοχύρωσης ενός δικαιώματος των μελλοντικών γενιών στο περιβάλλον. Στο τμήμα αυτό υπάρχει ο ορισμός της έννοιας «μελλοντική γενιά», γίνεται εμβάθυνση στη συζήτηση περί ευθύνης ή υποχρέωσης της τωρινής γενιάς προς τη μελλοντική γενιά. Επίσης, τίθενται προβληματισμοί αλλά διατυπώνονται και προτάσεις για τη δυνατότητα έννομης αξίωσης, της δημιουργίας ενός νέου συλλογικού δικαιώματος και πώς αυτό μπορεί να εδραιωθεί και νομιμοποιηθεί μέσα σε μία δημοκρατική κοινωνία.

5.3. Το **Δεύτερο Μέρος** της διατριβής έχει τίτλο «Ενας Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές» και καταγράφει το κενό που διαφαίνεται στην υπάρχουσα διεθνή περιβαλλοντική διακυβέρνηση και η ανάγκη διατύπωσης και υλοποίησης μίας νέας πρότασης που προβάλει μέσα από το ζήτημα των μελλοντικών γενιών και των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Από την αναφορά αυτή καταδεικνύεται η ανάγκη για τη διαδικασία θεσμοποίησης και αναγνώρισης ενός Διαμεσολαβητή (Ombudsman) για το περιβάλλον και τις μελλοντικές γενιές. Οι δυσκολίες που συνδέονται με τον φορέα του δικαιώματος γεννούν περαιτέρω ερωτήματα για το εάν μπορεί να υπάρξει ένας αποτελεσματικός θεσμός, που να προστατεύει το περιβάλλον αλλά κυρίως τις μελλοντικές γενιές, μέσα στο σύνθετο και πολυεπίπεδο θεσμικό περιβάλλον που διαμορφώνεται και αναπτύσσεται.

Στο Κεφάλαιο 5 με τίτλο «Η σημασία ενός Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές» γίνεται επιλεκτική αναφορά σε κάποιους από τους βασικούς διεθνείς οργανισμούς για το περιβάλλον, όπως είναι το Πρόγραμμα του ΟΗΕ για το περιβάλλον (UNEP), η Επιτροπή για την Βιώσιμη Ανάπτυξη (CDS) (κλπ.). Ουσιαστικά, αυτό που αναδεικνύεται είναι ότι οι υπάρχοντες θεσμοί δεν έχουν αρμοδιότητα ή εξειδικευμένο προσωπικό στο να χειριστούν τα θέματα των μελλοντικών γενιών και να ενεργήσουν ρητά για λογαριασμό τους. Στη συνέχεια γίνεται ειδική αναφορά στο θεσμό του Ombudsman, στα βασικά του γνωρίσματα, στα θετικά και αρνητικά του χαρακτηριστικά. Κυρίως, δίνεται έμφαση στη δυναμική που έχει ο θεσμός αυτός στο να χειρίζεται θέματα καινοφανή ή που χρειάζονται ευέλικτο και καινοτόμο χειρισμό, χωρίς αγκυλώσεις και γραφειοκρατικές διαδικασίες, αλλά πάντα υπό το πνεύμα της δημοκρατίας, της νομιμότητας και της πολυεπίπεδης ισότητας.

Στη συνέχεια, στο Κεφάλαιο 6 με τίτλο «Βασικές προτάσεις για τη δημιουργία ενός Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές» παρουσιάζονται οι βασικές θεωρητικές προτάσεις που έχουν διατυπωθεί, παρουσιαστεί και προωθηθεί, προκειμένου να δημιουργηθεί ένας θεσμός για τις μελλοντικές γενιές. Η παρουσίαση των προτάσεων γίνεται με χρονολογική σειρά. Στο τέλος του Κεφαλαίου παρουσιάζονται αναλυτικά όλοι οι υπάρχοντες εθνικοί θεσμοί (Ombudsman), που ήδη λειτουργούν ή λειτούργησαν, έχοντας αρμοδιότητα την προστασία των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών. Μέσα από την αναλυτική παρουσίαση και εξέταση του θεσμικού τους προφίλ αλλά και της αποτελεσματικότητας τους, των προβλημάτων που αντιμετώπισαν και την μετεξέλιξή τους, προκύπτει και δομείται αρτιότερα η τελική μας πρόταση, που παρουσιάζεται στο Τρίτο Μέρος. Ουσιαστικά, ο στόχος μας είναι μέσα από την εξέταση και ανάλυση των υπαρχόντων εθνικών θεσμών, να αποδειχθεί η αναγκαιότητα ανάδειξης ενός μοντέλου που να μπορεί να υιοθετηθεί, κυρίως σε διεθνές επίπεδο, μέσα στο πλαίσιο της σύγχρονης περιβαλλοντικής διακυβέρνησης.

5.4. Στο **Τρίτο Μέρος** με τίτλο «Ερευνητικά συμπεράσματα και πρόταση διατριβής» εμπερικλείονται τα τρία τελευταία Κεφάλαια της διατριβής. Ειδικότερα, στο Κεφάλαιο 7 με τίτλο «Η αξιολόγηση της έρευνας πεδίου» παρουσιάζεται το ειδικό ερωτηματολόγιο που συντάχθηκε για τις ανάγκες της παρούσας διατριβής και αποστάλθηκε κυρίως σε εκπροσώπους εθνικών Ombudsman ευρωπαϊκών χωρών. Στη

συνέχεια, καταγράφονται με έναν τρόπο ομαδοποιημένο οι απαντήσεις ανά ερώτηση και στο τέλος γίνεται αξιολόγηση και αποτίμηση των συμπερασμάτων. Αυτούσιες οι απαντήσεις των ερωτώμενων παρουσιάζονται στο τέλος των Παραρτημάτων.

Στο Κεφάλαιο 8 με τίτλο «Τα συμπεράσματα της θεωρητικής έρευνας» καταγράφονται σε οκτώ ανεπτυγμένες ενότητες τα συμπεράσματα που εξάγονται από τα προηγούμενα Κεφάλαια της διατριβής. Διατρέχοντας το συμβατικό και μη πλαίσιο, τη νομολογία και τις πρόσφατες αγωγές που αναφέρονται και στις μελλοντικές γενιές, καλύπτοντας το θεωρητικό πλαίσιο που δομεί τη συζήτηση για τη διαγενεακή ισότητα και τις μελλοντικές γενιές, καταγράφοντας τη βασική δομή της σύγχρονης διεθνούς περιβαλλοντικής διακυβέρνησης αλλά και των σχετικών προτάσεων και προσπαθειών υλοποίησης διεθνούς Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές και διεξάγοντας έρευνα πεδίου για το θέμα, θεωρούμε ότι καλύψαμε σφαιρικά και πολυεπίπεδα το νέο και σύνθετο ζήτημα της εκπροσώπησης των μελλοντικών γενιών.

Από όλη των ανωτέρω επιστημονική έρευνα και θεωρητική κάλυψη του αντικειμένου στο τελευταίο Κεφάλαιο, το Κεφάλαιο 9 διατυπώνεται η πρόταση της διατριβής μας και υποστηρίζεται με επιχειρήματα τόσο της λογικής, όσο και της ηθικής αλλά και του δικαίου. Ουσιαστικά, αποδεικνύεται ότι δεν υπάρχει ένας φορέας, που να μπορεί να ασκήσει έννομη αξίωση που να καλύπτει τα θέματα και δικαιώματα των μελλοντικών γενιών. Θεωρούμε ότι αυτό αποτελεί το πιο σοβαρό και προκλητικό διακύβευμα της εποχής μας- όσον αφορά όχι μόνο τα περιβαλλοντικά θέματα αλλά όλα τα φλέγοντα και κυρίαρχα θέματα της εποχής μας. Πιστεύουμε ότι αυτό το κενό μπορεί να καλυφθεί μέσω της ενεργοποίησης ανάλογης αρμοδιότητας του θεσμού του Διαμεσολαβητή και ιδίως μέσω της δημιουργίας ενός Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές, κυρίως σε διεθνές επίπεδο. Αυτή η λύση θεωρούμε ότι είναι πρακτικά εφικτή και υλοποιήσιμη και μπορεί να ανταποκριθεί στις προκλήσεις της σύγχρονης περιβαλλοντικής διακυβέρνησης.

5.5. Η έρευνα που διεξήχθη στο πλαίσιο εκπόνησης της παρούσας διατριβής, κινήθηκε σε όλο το φάσμα της πολυεπίπεδης περιβαλλοντικής διακυβέρνησης, σε διεθνές, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Η μελέτη της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης, όπως αυτή διαμορφώνεται μέσα από θεωρητικές και πρακτικές συγκλίσεις και αντιπαραθέσεις την τελευταία τριακονταετία, έγινε εστιασμένα, αφού δόθηκε έμφαση στα ζητήματα της βιωσιμότητας, της διαγενεακής ισότητας και της

αναζήτησης υποχρεώσεων των τωρινών γενιών, ή αντίστοιχα δικαιωμάτων των μελλοντικών γενεών, σε σχέση με ένα υγιές και ποιοτικό περιβάλλον. Επίσης, δεν περιορίσθηκε στο θεωρητικό πεδίο, αλλά επεδίωξε και την πρακτική τεκμηρίωση των συμπερασμάτων της: για την πληρότητα της μελέτης – όπως ήδη αναφέρθηκε – συντάχθηκε ειδικό ερωτηματολόγιο, το οποίο αποστάλθηκε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου σε σχετικούς φορείς και θεσμούς, κυρίως ευρωπαϊκούς αλλά και διεθνείς. Οι απαντήσεις αξιολογήθηκαν και εξήχθησαν σχετικά συμπεράσματα.

5.6. Όσον αφορά τη βιβλιογραφία, επιλέχθηκαν τόσο κλασικά βιβλία στο είδος τους, όσο και νεώτερα έως και πολύ σύγχρονα, προκειμένου να καταγραφεί η εξελικτική τάση του θέματός μας. Από τους πρώτους σύγχρονους πολιτικούς φιλοσόφους που ασχολήθηκαν με το ζήτημα της δικαιοσύνης σε σχέση με τις μελλοντικές γενιές ήταν ο Peter Laslett, το έτος 1970, μέσα από το κείμενό του "The Conservation between the Generations ". Ωστόσο, πιο εμπεριστατωμένα και αναλυτικά ασχολήθηκε ο αμερικανός πολιτικός και ηθικός φιλόσοφος John Rawls, κυρίως μέσα από το βιβλίο του "The Theory of Justice", στη θεωρία του οποίου αναφερθήκαμε αναλυτικά. Ο Golding (1972) και ο Feinberg (1974) εγκαινίασαν μία από τις πρώτες θεωρητικές συζητήσεις για τα πιθανά δικαιώματα των μελλοντικών γενεών. Ο πρώτος επιχειρηματολόγησε για την ιδέα μιας ηθικής κοινότητας στην οποία εντάσσονται και ανήκουν και οι μελλοντικές γενιές, ενώ ο δεύτερος υπερασπίστηκε την άποψη ότι οι μελλοντικές γενιές έχουν συμφέροντα που οι τωρινές γενιές μπορούν να βλάψουν. Για τον λόγο αυτό θα πρέπει να προβλεφθεί δυνατότητα προστασίας τους.

Πολύ ενδιαφέρον και βασικό εργαλείο μελέτης, ως ένα συμπίλημα των βασικότερων απόψεων της πολιτικής, φιλοσοφίας, οικονομίας και ηθικής, που αφορούν τα θέματα των μελλοντικών γενιών, αποτελεί το σύγγραμμα με τον τίτλο *Responsibilities to Future Generations. Environmental Ethics,* που επιμελήθηκε ο Ernest Partridge (1981). Συγγραφείς όπως οι Hans Jonas, John Passmore, Martin Golding, Gregory Kavka, Garrett Hardin και άλλοι, έδωσαν μία σφαιρική άποψη για το ζήτημα των «απογόνων» (posterity), των μελλοντικών γενιών, των υποχρεώσεών μας έναντι αυτών, καθώς και ως προς το εάν είναι δυνατή η διεκδίκηση δικαιωμάτων από μη εισέτι ζωντανούς ανθρώπους. Ωστόσο, θα χαρακτηρίζαμε εμβληματικό το σύγγραμμα της συγγραφέως Edith Brown-Weiss (1989), *In Fairness to Future Generations : International Law, Common Patrimony, and Intergenerational Equity.* Στο έργο αυτό βασίσθηκε, σε μεγάλο βαθμό, η ανάπτυξη του θέματος της παρούσας διατριβής, ιδίως ό,τι αφορά τη διαγενεακή ισότητα και τα «πλανητικά δικαιώματα &

υποχρεώσεις». Το ζήτημα είναι περισσότερο επίκαιρο από ποτέ και συνδέεται άμεσα με τα δικαιώματα των μελλοντικών και τις αντίστοιχες «πλανητικές» υποχρεώσεις των τωρινών γενεών.

Στο πλαίσιο αναζήτησης βιβλιογραφικών αναφορών, όσον αφορά τη δεκαετία του 1990 - τις νεώτερες τάσεις στα θέματα των μελλοντικών γενεών, εντάσσοντας το περιβάλλον αλλά και την διεθνή διάσταση του θέματος υπό το πρίσμα της περιβαλλοντικής ηθικής αλλά και της επείγουσας περιβαλλοντικής κρίσης – καταγράφουν μεταξύ άλλων τα ακόλουθα έργα : το έργο με τίτλο *Why Posterity Matters. Environmental Policies and future generations,* του συγγραφέα Avner de-Shalit (1995). Επίσης, ιδιαίτερης σημασίας κρίνεται η προσπάθεια που ανέλαβε το Ίδρυμα Διεθνών Σπουδών του Πανεπιστημίου της Μάλτας, μέσω του Προγράμματος για τις Μελλοντικές Γενιές, συγκαλώντας αρκετές φορές συναντήσεις εμπειρογνωμόνων για θέματα των μελλοντικών γενεών και εκδίδοντας τα πρακτικά των Συνεδρίων αυτών σε βιβλία. Σημαντική συμβολή για την παρούσα διατριβή αποτέλεσε και η έκδοση υπό τον τίτλο *Future Generations & International Law,* Emmanuel Agius, Salvino Busittil (1998), η οποία ουσιαστικά περιλαμβάνει τις εισηγήσεις από ομότιτλο συνέδριο. Τέλος, το πάντα επίκαιρο έργο του Christopher Stone, *Should Trees have standing? And other essays on law, moral and the environment,* (1996), αξίζει ιδιαίτερης μνείας καθώς έθεσε το καινοφανές για την εποχή του ερώτημα, κατά πόσο τα φυσικά ή κατά άλλους άψυχα υποκείμενα/αντικείμενα μπορούν να έχουν νομικά δικαιώματα, αγώγιμα και εκτελεστά. Μέσα στην συλλογιστική αυτή, δε, επιχειρηματολόγησε και υπέρ των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενεών, αλλά και υπέρ της ανάγκης θέσπισης ενός «Φύλακα» (“Guardian”) για τις μελλοντικές γενιές.

Όσον αφορά την δεκαετία του 2000, ιδιαίτερη είναι η σημασία του έργου υπό τον τίτλο *Handbook of Intergenerational Justice*, και υπό την επιμέλεια του Joerg Tremmel (2006), στο οποίο για πρώτη φορά περιλαμβάνονται «μαρτυρίες» από τους νεοδημιουργηθέντες θεσμούς για την προστασία των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενεών, όπως το Ισραήλ και η Ουγγαρία. Τέλος, μέσα από πλήθος βιβλίων που αφορούν το διεθνές περιβαλλοντικό δίκαιο και τα θέματα διαγενεακής ισότητας, ξεχωρίζουμε το σχετικά πρόσφατο και εμπεριστατωμένο έργο της Laura Westra με τον τίτλο *Environmental Justice and the Rights of Unborn and Future Generations* (2006).

5.7. Κλείνοντας το εισαγωγικό τμήμα της διατριβής θα ήθελα να επισημάνω ότι αποσπάσματα από τη βιβλιογραφία που αναφέρονται καθώς και οι διατάξεις και τα συμβατικά κείμενα που παραπέμπονται αποδίδονται σχεδόν αποκλειστικά σε μετάφραση στην ελληνική γλώσσα, η οποία έγινε από την γράφουσα υποψήφια διδάκτορα. Η μετάφραση αφορά κείμενα της νομικής ή πολιτικής επιστήμης αλλά και της φιλοσοφίας και δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στην όσο το δυνατόν πιο πιστή μετάφραση, με γνώμονα την ορθή νοηματικά απόδοσή τους στην ελληνική γλώσσα. Ωστόσο, κάποιες φορές προτιμήθηκε να μείνουν στο πρωτότυπο επιλεγμένα αποσπάσματα, τα οποία μεταφέρθηκαν αυτούσια, προκειμένου ο αναγνώστης να απολαύσει το νόημα όπως αυτό αποτυπώνεται στο πρωτότυπο κείμενο, μέσα από λογοπαίγνια ή άλλες φράσεις, που δεν μπορούν να αποδοθούν σε όλη τους τη νοηματική πληρότητα και έκταση, όταν μεταφράζονται σε άλλη γλώσσα.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ ΜΕ ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΙΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΕΣ

«Αθηναίος:...ἔγω γ' οὖν νομοθέτης ὢν οὔθ' ὑμᾶς ὑμῶν αὐτῶν
εἶναι τίθημι οὔτε τὴν οὐσίαν ταύτην, σύμπαντος δὲ τοῦ γένους ὑμῶν
τοῦ τε ἔμπροσθεν καὶ τοῦ ἔπειτα ἐσομένου, καὶ ἔτι μᾶλλον τῆς πόλεως
εἶναι τό τε γένος πᾶν καὶ τὴν οὐσίαν» Πλάτων Νόμοι, Νόμοι, Βιβλίο ΙΑ[37]

Κεφάλαιο 1

Οι σύγχρονες τάσεις της Διεθνούς και Ενωσιακής νομοθεσίας για το περιβάλλον και τις μελλοντικές γενιές

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

1.1. Η αναγκαιότητα και αποτελεσματικότητα της Διεθνούς Περιβαλλοντικής Διακυβέρνησης θεωρείται ότι αποτελεί σήμερα ένα από τα κυρίαρχα θέματα στην παγκόσμια ατζέντα : Η παγκόσμια ατζέντα θα ήταν προκλητικά ημιτελής εάν δεν περιείχε υποχρεωτικά ως θέμα συζήτησης την πορεία της Παγκόσμιας Περιβαλλοντικής Διακυβέρνησης[38]. Ωστόσο, η ατζέντα της Παγκόσμιας Περιβαλλοντικής Διακυβέρνησης εμπλουτίζεται συνεχώς, καθώς τόσο νέα προβλήματα αναφύονται, νέες απειλές για τα δικαιώματα δημιουργούνται και νέα ζητήματα προς περαιτέρω προβληματισμό τίθενται[39]. Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει μία

---

[37] Η μετάφραση στη σύγχρονη ελληνική γλώσσα αποδίδεται ως κάτωθι : *«Αθηναίος : .....εγώ λοιπόν, ο οποίος είμαι νομοθέτης θεωρώ ότι ούτε εσείς ανήκετε στον ίδιο τον εαυτό σας ούτε αυτή η περιουσία, αλλά σε όλ την γενιά σας, τόσο την παρελθούσα όσο και την μελλοντική, και ότι η γενιά σας ολόκληρη όσο και η περιουσία της ανήκουν ακόμη περισσότερο στην πόλη ..»,* Πλάτων, Νόμοι, Βιβλίο ΙΑ (923β). Στα αγγλικά η απόδοση είναι "Athenians: Therefore, I, as legislator, rule that neither you nor this property of yours belong to yourselves, but to your whole clan, ancestors and descendants alike; and your clan and its property in turn belong, even more absolutely, to the state", Plato, The Laws XI (923 b).

[38] Σύμφωνα με τον Shafqat Kakakhel (UN Assistant Secretary-General and Deputy Executive Director UNEP), *«...τοποθετώντας την διεθνή περιβαλλοντική διακυβέρνηση στην καρδιά της παγκόσμιας ατζέντας, αντιπροσωπεύει ένα νέο ορόσημο στην εξέλιξη της συναίνεσης της διεθνούς κοινότητας σχετικά με την συνεχιζόμενη υποβάθμιση του παγκόσμιου περιβάλλοντος και την ανάγκη αντιστροφής (αυτού του φαινομένου)...»,* στο "The Role of the United Nations Environment Programme in promoting International of the international community's consensus on the continued degradation Environmental Governance", p. 24.

[39] Η Edith Brown Weiss, η Καθηγήτρια η οποία υπήρξε μία από τις πρώτες αναλύτριες της έννοιας της διαγενεακής ισότητας και των διαστάσεων της, προβληματίζεται σε ένα σχετικά πρόσφατο άρθρο της για τη μελλοντική πορεία του διεθνούς δικαίου, το οποίο αναπτύσσεται μέσα σε έναν «καλειδοσκοπικό κόσμο». Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι *«Κυριότερα, αυτή η (χρονική) περίοδος χαρακτηρίζεται από γρήγορες και συχνά μη προβλέψιμες αλλαγές, οι οποίες επιφέρουν αποτελέσματα που διασπείρονται».*Επίσης, στη συνέχεια αναφέρεται στις σύγχρονες διεθνείς τάσεις, οι οποίες επηρεάζουν αναπόφευκτά και την δομή και εξέλιξη του διεθνούς δικαίου. Θεωρεί ότι οι πιο σημαντικές είναι οι κάτωθι : 1. παγκοσμιοποίηση και ολοκλήρωση/ενσωμάτωση ("globalization and integration"), 2. κατακερματισμός και αποκέντρωση ("fragmentation and decentralization"), 3. ενδυνάμωση από την βάση προς τα πάνω, μέσα σε ένα πλαίσιο ταχείας αλλαγής ("bottom-up empowerment in a context of

επισταμένη αναφορά στα χρονολογικά γεγονότα – σταθμούς και στα διεθνή συμβατικά κείμενα και στα soft law κείμενα, που σημάδεψαν και τροφοδότησαν περαιτέρω το υπό συζήτηση θέμα, με έμφαση κυρίως στη σύνδεση του περιβάλλοντος με τα ανθρώπινα δικαιώματα και την ειδικότερη αναφορά στις μελλοντικές γενιές.

Οι μελλοντικές γενιές και όλα τα θέματα που περιστρέφονται γύρω από την έννοια αυτή, αποτελούν κατά την επιστημονική άποψη πολλών ακαδημαϊκών και πολιτικών επιστημόνων αντικείμενο ενός ανερχόμενου *«δικαίου για το Μέλλον*[40]*»*, τόσο σε εθνικό, όσο και περιφερειακό και διεθνές επίπεδο. Ωστόσο, πρέπει να αναφερθεί και να υπενθυμισθεί ότι οι περισσότερες Συμβάσεις/Συνθήκες που ασχολήθηκαν με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συντάχθηκαν και υιοθετήθηκαν σε χρονικό διάστημα πολύ προγενέστερο από τότε που αναδύθηκε το ζήτημα της προστασίας του περιβάλλοντος, ως θέμα διεθνούς σημασίας. Για το λόγο αυτό, στα διεθνή συμβατικά κείμενα που προστατεύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, υπάρχουν σχετικά λίγες αναφορές στα περιβαλλοντικά θέματα, με έμμεση εμπλοκή και αναφορά στα δικαιωμάτα στη ζωή και στην υγεία.

Ωστόσο, μεγαλύτερη αναφορά στο θέμα που αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα και υποχρεώσεις και οι σχέσεις που αναπτύσσονται για την προάσπιση και εξασφάλιση απόλαυσης ενός ασφαλούς, καθαρού, υγειούς και βιώσιμου περιβάλλοντος συναντάται στα soft law κείμενα, τα οποία κατ΄αρχήν είναι μη δεσμευτικά, αλλά δημιουργούν «ηθικές κατευθυντήριες γραμμές» *("ethical guidelines*[41]"). Οπως είναι φυσικό, μεγαλύτερη αναφορά στις μελλοντικές γενιές βρίσκουμε σε παρόμοια μη-δεσμευτικά κείμενα[42].

---

rapid change"). Βλ. ειδικότερα, Weiss, E. B. "International Law in a Kaleidoscopic World" Asian Journal of International Law, 2011, pp. 21-32.

[40] "Law of the Future" αναφέρεται στο κείμενο του Καθηγητή Emmile Gaillard "Crimes against Future Generations" in E-Publica, Special Issue, N. 5, 2015, p. 4, όπου παραπέμπει στον Gode, P. "Le droit de l' avenir (un droit endevenir)", in *L' avenir du droit,* Melanges en homage a Francois Terre, ed. Dalloz, PUF, Juris-classeur, pp. 61-78.

[41] Βλ. Dupuy, Pierre-Marie, "Soft Law and the International law of the environment", in Michigal International Law of the Environment, vol.12, 1990, p. 422.

[42] Εκτός των soft law κειμένων που επιλέχθηκαν να αναφερθούν ειδικά στην παρούσα διατριβή – που θεωρούμε ότι είναι τα πιο βασικά ή σημαντικά, στο πλαίσιο που εξετάζουμε – υπάρχουν και αρκετά άλλα, τα οποία αναφέρονται στις μελλοντικές γενιές, όπως : the Bangkok Declaration, preamble declares achievement of *"…[a] better life for future generations",* the Principles for Forest Development *"…forest resources and forest lands should be sustainably managed to meet the social, economic, ecological, cultural and spiritual needs of present and future generations",* the Report of the Conference on Population and Development recognizes that *"…ecological problems, such as global climate change, largely driven by unsustainable patterns of production and consumption, are adding to the threats to the well-being of future generations",* Habitat II states that *"…[a]ll people have rights and must also accept their responsibility to respect and protect the rights of others –*

1.2. Όπως θα φανεί και στην αναλυτική αναφορά των διάφορων συμβατικών κειμένων, η αναφορά στις μελλοντικές γενιές γίνεται κυρίως στο προοίμιο αυτών, αποτελώντας τμήμα των αιτιολογικών σκέψεων, που συνήθως αφορούν σε κίνητρα, σκοπούς και εκτιμήσεις. Αν υπάρχει επιθυμία διατύπωσης υποχρεώσεων, αυτό γίνεται σε ξεχωριστό άρθρο που αποτελεί τμήμα του βασικού συμβατικού κειμένου. Συνεπώς, υπάρχει ισχυρός λόγος που αρκετοί αναλυτές θεωρούν ότι η τοποθέτηση και αναφορά στις μελλοντικές γενιές στο προοίμιο των Συμβατικών Κειμένων γίνεται εις γνώση και με περαιτέρω συνέπεια τη μη δημιουργία δεσμευτικών υποχρεώσεων ή αντίστοιχα απαιτήσεων[43].

Ωστόσο, υπάρχει και ο ισχυρός αντίλογος, που επικαλείται τις διατάξεις της Σύμβασης της Βιέννης[44], όπου στο άρθρο 31, ορίζεται ότι *«1. Μία συνθήκη θα πρέπει να ερμηνεύεται με καλή πίστη και σύμφωνα με την καθημερινή έννοια που δίνεται στους όρους της συνθήκης, εντασσόμενο στο γενικό πλαίσιο (context) και υπό το φως του αντικειμένου και του σκοπού. 2. Το γενικό πλαίσιο υπό το πρίσμα της μετάφρασης της συνθήκης, θα πρέπει να περιλαμβάνει – εκτός του κειμένου- και το προοίμιο και τα παραρτήματα».* Σύμφωνα με την ανωτέρω προσέγγιση οι εξαγγελίες ή αναφορές που γίνονται στο προοίμιο θεωρείται ότι έχουν ερμηνευτική αξία σε σχέση με τις υπόλοιπες προβλέψεις που περιέχονται στις καθ΄αυτό διατάξεις του συμβατικού κειμένου.

1.3. Όπως ήδη αναφέρθηκε και ανωτέρω, αλλά θα φανεί και ειδικότερα κατωτέρω, με την ειδική αναφορά σε διατάξεις ή στο Προοίμιο Συνθηκών και άλλων σημαντικών κειμένων, η σύνδεση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με την ανάγκη της περιβαλλοντικής προστασίας, αλλά και η επίμονη αναφορά στην διαγενεακή ισότητα και ως εκ τούτου σε δικαιώματα των μελλοντικών γενιών σε ένα καθαρό περιβάλλον, είναι ορατή και ρητή. Η φρασεολογία της Διακήρυξης της Στοκχόλμης και των Αρχών που αποτυπώθηκαν στην Διακήρυξη του Ρίο, αλλά και των μετέπειτα σχετικών κειμένων που στηρίχθηκαν σε αυτές τις βασικές αρχές και διατυπώσεις, μπορεί να μην αντικατροπτίζουν μεν άμεσα την αναγνώριση ενός δικαιώματος σε

---

including future generations – and to contribute actively to the common good". Βλ. ειδικότερα, Office of the UN, High Commissioner for Human Rights "Mapping Human Rights Obligations Relating to the Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment", Individual Report on Non-Binding International Environmental Instruments, Report No, 10, prepared for the Independent Expert on the Issue of Human Rights Obligations Relating to the Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy, and Sustainable Environment, December 2013.

[43]Βλ. ενδεικτικά, Gardiner, R., *Treaty Interpretation*, Oxford University Press, 2nd edition, 2015.

[44] *The Vienna Convention on the Law of Treaties*, (entered into force 27 January 1980).

ένα καθαρό περιβάλλον, αλλά *«…επί της ουσίας όντως 'αιχμαλωτίζουν' την έννοια/γενική ιδέα ότι ένα τέτοιο δικαίωμα υπάρχει[45]».*

Από την άλλη, όπως θα φανεί και από την αρκετά αναλυτική αναφορά στα συμβατικά κείμενα που αναφέρονται, τα περισσότερα δεν έχουν νομική δεσμευτική ισχύ, αλλά αποδεικνύουν κάτι πολύ σημαντικό : ότι σχεδόν όλα τα κράτη αναγνωρίζουν, με σχεδόν ομοιόμορφο τρόπο, την σχετική φρασεολογία[46]. Η ανωτέρω πρακτική μπορούμε να ισχυριστούμε – όπως εξάλλου το αναφέρουν και ειδικοί μελετητές των συγκεκριμένων θεμάτων - ότι αποτελεί μαρτυρία *«..για μία ευρέως διαδεδομένη και συνεχή κρατική πρακτική, (η οποία) μπορεί να συμβάλει στην δημιουργία ενός δικαιώματος σε ένα υγιές περιβάλλον, ως εθιμικό δίκαιο[47]».* Εξάλλου, το ανωτέρω γεγονός επιβεβαιώνεται και από την εξάπλωση των συνταγματικών διατάξεων που προβλέπουν ρητά το δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον και τα οποία θα αναφερθούν αναλυτικότερα κατωτέρω[48].

«Στην πραγματικότητα, το πνεύμα όλων των διεθνών οργάνων/εργαλείων που προωθούν τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι διαγενεακό (intergenerational) : τα όργανα/εργαλεία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν έχουν προθεσμία λήξης[49]». Στην ανωτέρω παρατήρηση, μπορούμε να προσθέσουμε και την παρατήρηση του δικαστή

---

[45] *"…this language does not explicitly reflect recognition of the right to a healthy environment; it in essence does capture the concept that such a right exists"*, απόσπασμα από το συμπέρασμα των συγγραφέων Nanda, V., & Pring, G., *International Environmental Law & Policy for the 21st Century*, Transnational Publishers, 2003, p. 461.

[46] Βλ. επίσης ενδεικτικά, UN Conference on Population and Development (179 nations adopted, 1994), World Summit for Social Development (186 nations, 1995), Second Conference on Human Settlements (175 nations, 1996). Επιπλέον, κάποιοι συγγραφείς θεωρούν ότι το σύγχρονο διεθνές δίκαιο πλέον λαμβάνει υπόψη την εγγενή αξία του περιβάλλοντος. Βλ. σχετικά Redgwell, C., "Life, the Universe and Everything: A Critique of Anthropocentric Rights" in *Human Rights Approaches to Environmental Protection*, Alan E. Boyle and Michael R. Anderson (eds), p. 71.

[47] Ειδικότερη παραπομπή στο άρθρο του Lee, J., "The Underlying Legal Theory to Support a Well-Defined Human Right to a Healthy Environment as a Principle of Customary International Law", 25 Colum. J. Envtl. L., 2000, p. 308. Εξάλλου, εάν κάνουμε μία πολύ σύντομη ιστορική αναδρομή στην δημιουργία του σύγχρονου Διεθνούς Ποινικού Δικαίου, αρχικά ξεκίνησε ως εθιμικό διεθνές δίκαιο, εξελίχθηκε στην πορεία σε τμήμα του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και πρόσφατα εντάχθηκε στο Διεθνές Ποινικό Δίκαιο. Βλ. Robinson, Cf. D., "Defining 'Crimes against Humanity' at the Rome Conference", 93 American Journal of International Law, 1999, pp. 43-57.

[48] Ενδεικτικά αναφέρουμε το Σύνταγμα της Πορτογαλίας το οποίο αναγνωρίζει ένα τέτοιο δικαίωμα, αναφέροντας ότι *«όλοι έχουν δικαίωμα σε ένα υγιές και οικολογικά ισορροπημένο ανθρώπινο περιβάλλον καθώς και την υποχρέωση να το προστατεύουν».* Επιπλέον, θεωρούμε ότι είναι ορθή η αξιολογική παρατήρηση ότι οι υγιείς δημοκρατίες εξαρτώνται *«…όχι μόνο από ρητές πρακτικές και τυπικούς νόμους αλλά επίσης και από σιωπηρές πρακτικές και άτυπους κανόνες, οι οποίοι αναπτύσσονται διάσπαρτοι χωρικά και χρονικά και συχνά με πολλές δυσκολίες».* Βλ. σχετικά Thompson, D., "Representing future generations: political presentism and democratic trusteeship", Critical Review of International Social and Political Philosophy, vol. 13, no. 1, March 2010, p. 21.

[49] Special Rapporteur on the human right to safe drinking water and sanitation, Human Rights Council Twenty fourth session, Agenda item 3, *Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development*, United Nations, General Assembly, p. 5.

A.A. Cancado Trinidade[50] : *«…ένας κόσμος που δεν λαμβάνει μέριμνα για τα παιδιά του, ο οποίος καταστρέφει την γοητεία της παιδικής ηλικίας, ο οποίος θέτει πρόωρα τέλος στην παιδική τους ηλικία και ο οποίος τα υποβάλει σε μία σειρά από στερήσεις και ταπεινώσεις, ουσιαστικά δεν έχει κανένα μέλλον[51].»* Ενώ στο ίδιο κείμενο αμέσως κατωτέρω προσθέτει χαρακτηριστικά : *«Όλοι ζούμε μέσα στον χρόνο. Ο χρόνος που περνάει επηρεάζει τη νομική μας κατάσταση. Ο χρόνος που περνάει θα έπρεπε να ενδυναμώνει τους δεσμούς αλληλεγγύης των ζωντανών με τους πεθαμένους τους, φέρνοντας τους πιο κοντά. Ο χρόνος που περνάει θα έπρεπε να ενδυναμώνει τους δεσμούς αλληλεγγύης που ενώνουν όλες τις ανθρώπινες υπάρξεις, νέους και γέρους..».*

1.4. Από την ανάλυση ποικίλων διεθνών συμβατικών κειμένων, με κύρια έμφαση την αναφορά στις μελλοντικές γενιές, την περιβαλλοντική προστασία και τις ηθικές υποχρεώσεις που δημιουργούνται σε παγκόσμιο επίπεδο, αναδεικνύονται νέα δεδομένα, υποκείμενα, δικαιώματα και θεσμοί. Ειδικότερα, μπορούμε με αρκετή ασφάλεια να υποστηρίξουμε ότι στο πλαίσιο αυτό αναδεικνύονται η έννοια της ανθρωπότητας, ως νέα διεθνή συλλογικότητα, μία νέα προσέγγιση του κοινωνικού συμβολαίου, στο οποίο προστίθενται νέοι συμβαλλόμενοι, νέες κατηγορίες δικαιωμάτων, η ανάγκη θέσπισης νέων θεσμών και μηχανισμών ελέγχου και εφαρμογής σε διεθνή κλίμακα καθώς και μία νέα μορφή διεθνούς και πανανθρώπινης ευθύνης.

[50] Δικαστής στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης μέχρι και το 2009. Προηγουμένως, είχε διατελέσει Πρόεδρος στο Παναμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων καθώς επίσης έχει υπηρετήσει και σε άλλους σημαντικούς διεθνείς οργανισμούς.

[51] Inter- American Court of Human Rights (IACtHR), Advisory Opinion n. 17 (of 28/08/2002) on the *Juridical Condition and Human Rights of the Child*, Concurring Opinion of Judge A.A. Cancado Trindade, par. 4-5, p. 84. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.corteidh .or.cr/ docs/opiniones/seriea_17_ing.pdf (τελευταία επίσκεψη 23/02/2016).

2. Οι αναφορές στο περιβάλλον και τις μελλοντικές γενιές στα διεθνή και περιφερειακά κείμενα

2.1. Συμβατικά Διεθνή και περιφερειακά κείμενα

2.1.1. Προοίμιο του Καταστατικού Χάρτη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (1945)

Το Προοίμιο του Χάρτη αναφέρει ότι

«Εμείς οι Άνθρωποι του ΟΗΕ είμαστε αποφασισμένοι

- *Να σώσουμε τις επόμενες γενεές από την μάστιγα του πολέμου, που δύο φορές στη διάρκεια της ζωής μας έφερε στην ανθρωπότητα ανείπωτη θλίψη, και*
- *Να επαναβεβαιώσουμε την πίστη μας στα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, στην αξιοπρέπεια και στην αξία του ανθρώπου, στα ίσα δικαιώματα των ανδρών και γυναικών και των μεγάλων και μικρών εθνών και*
- *Να δημιουργήσουμε συνθήκες υπό τις οποίες η δικαιοσύνη και ο σεβασμός στις υποχρεώσεις θα αναδύονται από τις συμβάσεις και άλλες πηγές του διεθνούς δικαίου…,*
- *Να προωθήσουμε την κοινωνική πρόοδο και καλύτερο βιοτικό επίπεδο σε πλαίσιο μεγαλύτερης ελευθερίας».*

Πηγή : ***www.un.org/en/documents/charter/***

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) θεωρείται ως ο μεγαλύτερος διεθνής οργανισμός και αποτελεί τον ενορχηστρωτή της διεθνούς κοινότητας, κυρίως όσον αφορά θέματα ασφάλειας και ευημερίας. Ο Χάρτης του ΟΗΕ είναι το βασικό και πρωταρχικό συμβατικό κείμενο του διεθνούς δικαίου[52]. Το περιεχόμενό του δεν περιέχει μόνο πρότυπα και οδηγίες για τις τωρινές ενέργειες του ΟΗΕ, της διεθνούς κοινότητας και των κυρίαρχων κρατών αλλά με έμφαση υποστηρίζει ότι ο Χάρτης θα αποτελεί τον οδηγό και τον κώδικα συμπεριφοράς και για τον επόμενο αιώνα. Υπό αυτήν την έννοια, μπορεί να υποστηριχθεί βάσιμα ότι ο Χάρτης προβλέπει και ορίζει όχι μόνο για τα θέματα που αφορούν τη γενιά που χρονικά καλύπτει, αλλά και τις επόμενες γενιές ή τουλάχιστον τις γενιές του επόμενου αιώνα.

Όπως προκύπτει από το κείμενο ήδη από το έτος 1945 υπάρχει η έννοια των μελλοντικών γενιών (“succeeding generations”). Αξιοσημείωτο είναι ότι από το προοίμιο αυτού του σημαντικότατου διεθνούς κειμένου, δημιουργείται δέσμευση

[52] Ο Χάρτης του ΟΗΕ (1945) και η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (1948) αποτελούν ορόσημο για την έναρξη του μοντέρνου διεθνούς δικαίου για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

πολιτικού χαρακτήρα των κρατών να προφυλάξουν τις «μελλοντικές γενιές» από την «μάστιγα του πολέμου» και ό,τι αυτό συνεπάγεται για την εξασφάλιση ανεκτών συνθηκών για μία καλύτερη ποιότητα ζωής[53].

Γενικά, οι στόχοι του ΟΗΕ είναι μακροπρόθεσμοι και δεν θα ήταν υπερβολικό να υποστηρίζαμε ότι η ίδια η ουσία ύπαρξης του διεθνούς αυτού οργανισμού είναι η προστασία της ανθρωπότητας (τωρινών και μελλοντικών γενεών) και η προώθηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας αλλά και η εξασφάλιση οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, ιδίως για τους πιο αδύναμους και ευάλωτους. *«Ένα προσφυγόπουλο, μία υποδουλωμένη γυναίκα, ένας καταπιεσμένος ιθαγενής ή ένας γέρος ζητιάνος είναι μερικά από τα αποκλεισμένα άτομα του Κόσμου μας αλλά (αποτελούν) και το παγκόσμιο πρόσωπο της ανθρώπινης τρωτότητας. Χρειάζεται να συνειδητοποιήσουμε ότι οι αθώοι άνθρωποι γύρω μας, που ζητούν την αναγνώριση και την προστασία μας, αποτελούν τον καθρέφτη της ανθρώπινης ευθραστότητας[54]».*

2.1.2. Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (1948)[55]

Προοίμιο *«Επειδή, η αναγνώριση της εσωτερική αξίας και των ίσων και αναφαίρετων δικαιωμάτων όλων των μελών της ανθρώπινης οικογένειας είναι το θεμέλιο της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ειρήνης στον κόσμο,*

Επειδή η παραγνώριση και η περιφρόνηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου έχουν οδηγήσει σε πράξεις βαρβαρότητας, που εξεγείρουν την συνείδηση της ανθρωπότητας (mankind), και η έλευση ενός κόσμου μέσα στον οποίο οι άνθρωποι θα μπορούν να απολαμβάνουν την ελευθερία του λόγου και την πίστη και την ελευθερία από τον φόβο και την αθλιότητα, έχει διακηρυχθεί ως η πιο υψηλή επιδίωξη των καθημερινών ανθρώπων…».

Πηγή : ***www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=eng***

Η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων (εφεξής ΟΔΔΑ) μέσα από τα τριάντα (30) άρθρα της, θεσπίζει για πρώτη φορά σε διεθνές επίπεδο, με τρόπο απλό και κατανοητό, τα θεμελιώδη δικαιώματα τα οποία εφαρμόζονται

[53]Ενδεικτικά, βλ. Geping Rao, "The United Nations as a Guardian for Future Generations", in *Future Generations & International Law*, Agius, Em, and Busuttil, S., (eds), Earthscan Publications Ltd, London, 1998, p. 145.

[54]Βλ. Morales, P., "A culture of peace against an anti-culture of terror", Globus Institute, Tilburg University, in http://terracurand.org/terracuranda/Terra%20Curanda-Primera/ magazine/ contents2 / 1.htm. (Τελευταία επίσκεψη στις 18/03/2016).

[55] Η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα υιοθετήθηκε στις 10 Δεκεμβρίου 1948 από την Γενική Συνέλευση (General Assembly) του ΟΗΕ (Universal Declaration of Human Rights-General Assembly of the United Nations).

ισότιμα σε όλα τα ανθρώπινα όντα[56]. Από το χρονικό σημείο θέσπισης της Οικουμενικής Διακήρυξης και μετά, δημιουργούνται πολλοί εξειδικευμένοι φορείς του ΟΗΕ που το βασικό τους αντικείμενο αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα[57].

Η ΟΔΔΑ δεν αναφέρεται ρητά στις μελλοντικές γενιές. Η μέριμνα για τις μελλοντικές γενιές προκύπτει όμως έμμεσα ήδη από το Προοίμιο όπου γίνεται αναφορά στην ανθρωπότητα νοούμενη ως «ανθρώπινη οικογένεια». Η Οικουμενική Διακήρυξη αναγνωρίζει στο Άρθρο 28 ότι *«Καθένας έχει δικαίωμα στο να υπάρχει μια κοινωνική και διεθνής τάξη, μέσα στην οποία τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που προκηρύσσει η παρούσα Διακήρυξη να μπορούν να πραγματώνονται σε όλη τους την έκταση».* Είναι γενικά αποδεκτό ότι η λέξη «τάξη» όπως αναφέρεται στην Οικουμενική Διακήρυξη καλύπτει και τα περιβαλλοντικά ζητήματα[58]. Επίσης, στο άρθρο 25 ορίζεται το δικαίωμα σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο ζωής :*«1. Καθένας έχει δικαίωμα σε ένα βιοτικό επίπεδο ικανό να εξασφαλίσει στον ίδιο και στην οικογένειά του υγεία και ευημερία…»* .

Το έτος 1966 ακολουθεί η υιοθέτηση δύο περαιτέρω Συνθηκών για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η πρώτη είναι το γνωστό Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα[59] ("1966 ICCPR"), στην οποία αναφέρονται τα βασικά ατομικά και πολιτικά δικαιώματα των ατόμων και των ομάδων. Το Σύμφωνο προβλέπει μία Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, που αποτελείται από ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες[60]. Ρόλος της Επιτροπής είναι να επιβλέπουν και να παρακολουθούν το κατά πόσο τα κράτη εφαρμόζουν την εν λόγω Συνθήκη, κυρίως μέσα από εκθέσεις που καταρτίζουν τα ίδια τα κράτη. Η Επιτροπή έχει δυνατότητα να διατυπώνει συστάσεις και προτάσεις προς τα κράτη. Στο ανωτέρω πλαίσιο, η Επιτροπή έχει επισημάνει ρητά ότι η κρατική υποχρέωση διαφύλαξης του δικαιώματος στη ζωή μπορεί να απαιτεί περαιτέρω θετικά μέτρα/ανάληψη πρωτοβουλιών, τα οποία με τη σειρά τους θα στοχεύουν κυρίως στη μείωση της

---

[56]Σύμφωνα με τον Καθηγητή Περράκη *«…έδωσε το ιδεολογικό και νομικό έναυσμα για τη διαμόρφωση και την ανάπτυξη της διεθνούς προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών του ανθρώπου»* στο *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου,* Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2013, σελ. 84.

[57]Π.χ. International Labour Organisation (ILO), UN Commissioner for Refugees (UNHCR), Security Council, General Assembly, the Economic and Social Council (ECOSOC), the Commission on Human Rights (CHR).

[58]Βλ. Report of the Special Rapporteur on the UN ESCOR, Commission on Human Rights, Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities Final Report Prepared by Mrs Ksentini, E/CN.4/Sub.2/1994/9 (6 July 1994), p. 9.

[59] International Covenant on Civil and Political Rights.

[60] UN Human Rights Committee.

βρεφικής θνησιμότητας, στη μείωση εξάπλωσης των επιδημιών και της κακής διατροφής. Οι ανωτέρω υποδείξεις, θεωρούμε ότι συνδέονται φανερά και εμπλέκουν τον παράγοντα περιβάλλον και εν γένει την προστασία του περιβάλλοντος[61] καθώς και τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών. Η δεύτερη Συνθήκη είναι το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα.[62] Προβλέπεται επίσης μία Επιτροπή που εποπτεύει την εφαρμογή του[63].

2.1.3. Διεθνής Σύμβαση για τη ρύθμιση της φαλαινοθηρίας (1946)[64]. Ρητή μνεία στις μελλοντικές γενιές γίνεται στο προοίμιο της Διεθνούς Σύμβασης, όπου η υποχρέωση προστασίας των φαλαινών από της υπεραλίευσης συνδέεται με το δημόσιο συμφέρον και το συμφέρον των μελλοντικών γενιών. Σύμφωνα με αυτό : *«Οι Κυβερνήσεις, των οποίων οι εκπρόσωποι υπέγραψαν το παρόν, Αναγνωρίζοντας τα συμφέροντα των εθνών του κόσμου στην **διασφάλιση για τις μελλοντικές γενιές** των μεγάλων φυσικών πόρων, όπως αυτές αντιπροσωπεύονται από τα αποθέματα των φαλαινών, Αναγνωρίζοντας ότι είναι προς το κοινό συμφέρον η επίτευξη ενός βέλτιστου επιπέδου των αποθεμάτων φαλαινών το ταχύτερο δυνατό, χωρίς να προκληθεί εκτεταμένη οικονομική και διατροφική πίεση.»*

2.1.4. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (1950)[65]. Το Συμβούλιο της Ευρώπης υιοθέτησε το έτος 1950 την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Βασικών Ελευθεριών. Το έτος 1953 τέθηκε σε ισχύ και βασικός σκοπός ήταν η προώθηση κάποιων βασικών αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων, που εμπεριέχονταν στην Παγκόσμια Διακήρυξη

---

[61]Ενδιαφέρον στοιχείο είναι το γεγονός ότι αν το κράτος-μέλος έχει υιοθετήσει και το πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Συνθήκης "1966 ICCPR", τότε η Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα έχει την δυνατότητα να εξετάσει ατομική αναφορά εναντίον κράτους-μέλους. Σε μία σχετική περίπτωση η Επιτροπή έκρινε ότι οι ισχυρισμοί Καναδών πολιτών για το ότι η αποθήκευση ραδιενεργών αποβλήτων κοντά στα σπίτια τους, έθετε σε κίνδυνο το δικαίωμα στη ζωή τόσο των τωρινών όσο και των μελλοντικών γενιών, δημιουργούσε σοβαρά ζητήματα όσον αφορά τις υποχρεώσεις των κρατών-μελών που έχουν για την προστασία της ανθρώπινης ζωής. Βλ. Σχετικά στο *Training Manual on International Environmental Law*, Chapter 22 "Human Rights and the Environment", p. 303.

[62] The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

[63] Η Ουκρανία ζήτησε το έτος 1995 να ερευνηθεί το κατά πόσο επηρέασε η πυρηνική έκρηξη του Τσερνομπίλ τα ανθρώπινα δικαιώματα.

[64] *International Convention for the Regulation of Whaling,* (entered into force 10 November 1948). Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα ***:*** ***http://iwc.int/convention/.***

[65] The European Convention on the Protection Human Rights and Fundamental Freedoms ("1950 ECHR"). Τέθηκε σε ισχύ στις 03.09.1953, όπως τροποποιήθηκε στη συνέχεια με τα Πρωτόκολλα : Protocols No 3 (1970), 5 (1971), 8 (1990), 11 (1998). Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων αποτέλεσε την πρώτη ολοκληρωμένη σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων παγκοσμίως και υπήρξε η πρώτη που δημιούργησε ένα διεθνές σύστημα καταγγελιών.

των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (1948). Επίσης, το έτος 1961 υιοθετήθηκε μία συμπληρωματική συνθήκη που αφορούσε τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης[66]. Και οι δύο Συμβάσεις έχουν αναθεωρηθεί πολλές φορές από τότε και οι βασικές θεσμικές ρυθμίσεις που επέφεραν είναι η ίδρυση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα καθώς και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.

Παρά τις ανωτέρω ρυθμίσεις, τόσο στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα όσο και στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη δεν εμπεριέχεται ρητά κάποιο ειδικό δικαίωμα για ένα καθαρό περιβάλλον. Η στόχευση ήταν και παραμένουν τα κλασικά ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, χωρίς να γίνεται καμία αναφορά σε συλλογικά δικαιώματα. Ωστόσο, στη συνέχεια οι διατάξεις τους έχουν ερμηνευθεί ότι περιλαμβάνουν υποχρεώσεις που επιβάλουν την προστασία του περιβάλλοντος[67]. Επίσης, παρόλο που το δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον, δεν αναφερόταν ρητά στην Ευρωπαϊκή Συνθήκη, η περιβαλλοντική προστασία έχει αναδειχθεί σε σημαντικό στόχο της ΕΕ, ήδη από την υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Ωστόσο, όπως είναι γνωστό, εμμέσως το δικαίωμα στο περιβάλλον προστατεύεται μέσα από άλλα άρθρα, από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, όπως : το άρθρο 2 (δικαίωμα στη ζωή), άρθρο 3 (απαγόρευση βασανισμών), άρθρο 5 (δικαίωμα στην ελευθερία και στην ασφάλεια), άρθρο 8 (δικαίωμα στην ιδιωτικότητα[68]), άρθρο 11 (δικαίωμα στην ελεύθερη και ειρηνική συνάθροιση) και άρθρο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου (ειρηνική απόλαυση της ιδιοκτησίας).

---

[66] European Social Charter, (Oct. 18, 1961), (διαθέσιμο και από την σχετική ιστοσελίδα http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/163).

[67] Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης – έτσι όπως ισχύει αναθεωρημένος το έτος 1996 - δεν διαθέτει σχετική ρητή πρόβλεψη για το περιβάλλον ως ανθρώπινο δικαίωμα. Ωστόσο, υπάρχει πρόβλεψη για την προστασία της υγείας, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 του Χάρτη, και συμπληρώνεται από τα άρθρα 2 και 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Συνεπώς, αν και δεν υπάρχει ρητή πρόβλεψη για ένα ξεχωριστό δικαίωμα στο περιβάλλον, η ερμηνεία του δικαιώματος στην υγεία προσφέρει ένα συγκεκριμένο επίπεδο περιβαλλοντικής προστασίας μέσω του Κοινωνικού Χάρτη, το οποίο δύναται να αξιοποιηθεί περαιτέρω από τα Κράτη-Μέλη.

[68] Το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου 1 ορίζει επιπλέον ότι *«κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο δικαιούται στην ειρηνική απόλαυση των αποκτημάτων του».*

2.1.5. Η Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1959)[69]. Στις 20 Νοεμβρίου 1959 η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ υιοθέτησε την Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η οποία βασιζόταν ως προς τη δομή και στο περιεχόμενο στην αρχική Διακήρυξη του 1924, γνωστή και ως Διακήρυξη της Γενεύης[70]. Αποτελεί την πρώτη σοβαρή διεθνή συναίνεση για τις θεμελιώδεις αρχές που πρέπει να διέπουν τα δικαιώματα των παιδιών.

Η Διακήρυξη του 1959 παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιατί στο προοίμιο της προεκτείνει την αναγνώριση ειδικών δικαιωμάτων και στα αγέννητα παιδιά[71] : *«Επειδή το παιδί, λόγω της φυσικής και πνευματικής του ανωριμότητας, χρειάζεται ειδική προστασία και φροντίδα,* ***περιλαμβάνοντας την κατάλληλη νομική προστασία, πριν όσο και μετά την γέννηση****...».* Επίσης, στο προοίμιο πάλι αναγνωρίζει την συλλογική ευθύνη της «ανθρωπότητας» έναντι των παιδιών. *«Επειδή, η ανθρωπότητα ("mankind") οφείλει στο παιδί το καλύτερο που έχει να δώσει».*

2.1.6. Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα – IESCR (1966)[72]

«Άρθρο 7 *Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα κάθε προσώπου να απολαμβάνει δίκαιους και ευνοϊκούς όρους εργασίας οι οποίοι εξασφαλίζουν ειδικότερα : ..... β. Ασφαλείς και υγιεινές συνθήκες εργασίας,....*

Άρθρο 11 *Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα κάθε προσώπου για ένα επίπεδο διαβιώσεως ανεκτό για τον ίδιο και την οικογένειά του,..., συγχρόνως δε και το δικαίωμα της συνεχούς βελτιώσεως των συνθηκών διαβιώσεώς του.*

Άρθρο 12. ***1.*** *Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα κάθε προσώπου να απολαμβάνει την καλλίτερη δυνατή σωματική και ψυχική υγεία.»*

Πηγή :

https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26231&Itemid=33

[69] United Nations General Assembly Session 14 Resolution 1386, Declaration of the Rights of the Child A/RES/1386(XIV) 20 November 1959.

[70] Η Διακήρυξη της Γενεύης είχε συνταχθεί από την Eglantyne Jebb –γνωστή Αγγλίδα κοινωνική μεταρρυθμίστρια και ιδρύτρια του οργανισμού "Save the Children"- και υιοθετήθηκε από την Κοινωνία των Εθνών το 1924.

[71] Βλ. σχετικά Malhorta, A., "A Commentary on the Status of Future Generations as a subject of International Law", in Future Generations & International Law, Emmanuel Agius & Salvino Busuttil, Earthscan Publications, 1998, p. 42.

[72] The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (IESCR, 16 Dec. 1966).Τέθηκε σε ισχύ το έτος 1976. Μέχρι και το έτος 2015 είχε λάβει 70 υπογραφές και έχει 164 Μέλη.

Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights-εφεξής IESCR) αποτελεί ένα νομικό εργαλείο με πολύ μεγάλη σημασία και έχει άμεση σχέση με τις αρχές της ισότητας και της μείωσης της φτώχειας. Αυτό σημαίνει ότι συνδέεται στενά με τους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης, όπως αυτή προσεγγίζεται μέσα από την κοινωνικο-οικονομική της διάσταση. Εγγυάται το δικαίωμα σε ένα ασφαλές και υγειές εργασιακό περιβάλλον (άρθρο 7b) και το δικαίωμα των παιδιών και των νέων να απέχουν από εργασίες που είναι επιζήμιες και βλαπτικές για την υγεία τους (άρθρο 10-3). Το δικαίωμα που διακηρύσσεται στο άρθρο 11, μπορεί να πληρωθεί μόνο εφόσον όλα τα άτομα έχουν πρόσβαση πάντοτε - δηλαδή τόσο στο παρελθόν, στο παρόν όσο και στο μέλλον - σε ικανοποιητική ποσότητα φαγητού και κατάλληλα μέσα εξασφάλισης του. Στο άρθρο 12 περιλαμβάνει το δικαίωμα στην υγεία, μέσω του οποίου ρητά καλούνται τα κράτη μέλη να λάβουν μέτρα προκειμένου *«να βελτιωθούν όλες οι όψεις της περιβαλλοντικής και βιομηχανικής υγιεινής».*

Έχει αξιολογηθεί ότι οι ρυθμίσεις του Διεθνούς αυτού Συμφώνου έχουν άμεσες συνέπειες στα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών, όπως επίσης, ότι ουσιαστικά οι ρυθμίσεις του Συμφώνου δεν μπορούν να υλοποιηθούν εάν δεν υλοποιηθούν οι αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης και της διαγενεακής ισότητας[73].

2.1.7. Η Αφρικανική Σύμβαση για την διατήρηση της φύσης και των φυσικών πόρων (The Algiers Convention - 1968)[74].

Προοίμιο

«Εμείς οι Αρχηγοί των Κρατών και Κυβερνήσεων των Ανεξάρτητων Αφρικανικών Κρατών,

Έχοντας πλήρη επίγνωση ότι το έδαφος, το νερό, η χλωρίδα και πανίδα αποτελούν κεφάλαιο ύψιστης σημασίας για την ανθρωπότητα,…….

Επιθυμώντας να αναλάβουμε τόσο ατομικά όσο και από κοινού ενέργειες για την διατήρηση,

[73] Βλ. ενδεικτικά Esperanca, B., "Sustainable Development concerning socioeconomic rights: A duty towards future generations? An International Humanitarian Legal Right for Future Generations", in e-Publica, vo. II, No 2, Juhlo 2015, pp. 63-87. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.scielo.mec.pt/pdf/epub/v2n2/v2n2a05.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 29.03.2017).

[74] *African Convention on the Conservation of Nature and Natural Resources,*(adopted in July 1968 in Algiers and entered into force 16 June 1969). Την επικύρωσαν 30 Αφρικανικά Κράτη.

την χρήση και την ανάπτυξη αυτού του πλούτου, καθιδρύοντας και διατηρώντας την λελογισμένη χρήση ***για την ευημερία των σημερινών και μελλοντικών γενιών,****...»*

Πηγή : https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201001/volume-1001-I-14689-English.pdf.

Η Αφρικανική Σύμβαση για την Διατήρηση της Φύσης και των Φυσικών Πόρων (εφεξής "Algiers Convention") αποτέλεσε μία καινοτόμο και πρωτοποριακή Σύμβαση, γιατί προσπάθησε να ξεφύγει από τη λογική της χρήσης και διαχείρισης των φυσικών πόρων μόνο για λόγους ωφελιμιστικούς. Σε αρκετές περιπτώσεις αποτέλεσε τον πρόδρομο για το σύγχρονο διεθνές δίκαιο της άγριας ζωής, εισάγοντας και την αρχή της κοινής ευθύνης για την περιβαλλοντική διαχείριση *("common responsibility for environmental management"*).

Επίσης, θα μπορούσε κανείς να πει ότι αποτελεί πρόδρομο και για την διαγενεακή ισότητα καθώς καλεί τα κράτη να αναλάβουν ενέργειες για τη διατήρηση και λογική χρήση των φυσικών πηγών τόσο για την ευημερία των τωρινών όσο και των μελλοντικών γενιών. Ειδικότερα, σύμφωνα με το προοίμιο η προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης- που εκείνη την εποχή δεν ονομαζόταν έτσι- είναι διάχυτη σε όλο το συμβατικό κείμενο. Ιδίως, εντυπωσιάζει το γεγονός ότι η Algiers Convention δεν επικεντρώνεται μόνο στην διατήρηση, προστασία και διαχείριση των ζωντανών όντων αλλά ξεκινά το διάλογο και για την διατήρηση και προστασία και άλλων φυσικών πόρων, όπως το έδαφος και το νερό.

Παρά τις καινοτόμες προβλέψεις, δεν προσέφερε βάση για την θεσμική στήριξη των προβλέψεων της Σύμβασης, ούτε προέβλεψε οργανωτικές δομές που θα διευκόλυναν την αποτελεσματική εφαρμογή της. Για τους ανωτέρω λόγους, ήδη από το έτος 1981 κατατέθηκε η πρώτη πρόταση για αναθεώρηση της Σύμβασης από την γνωστή Διεθνή Ένωση για την Διατήρηση της Φύσης (International Union for Conservation of Nature - IUCN), σε συνέχεια σχετικού αιτήματος από τον τότε Οργανισμό της Αφρικανικής Ένωσης (Organization of African Unity-OAU). Μετά από πολλές ενέργειες και καθυστερήσεις, το Αναθεωρημένο κείμενο της Αφρικανικής Σύμβασης υιοθετήθηκε στις 11 Ιουλίου 2003, στο πλαίσιο της δεύτερης Συνάντησης Κορυφής των Αφρικανικών Κρατών στην πόλη Maputo.

Στις βασικές διατάξεις της Αναθεωρημένης Σύμβασης (Article II) περιέχονται θεμελιώδεις αρχές της σύγχρονης προσέγγισης της βιώσιμης ανάπτυξης : επίτευξη και εφαρμογή της οικολογικής λογικής (ecological rational), προώθηση οικονομικά ορθών και κοινωνικά αποδεκτών αναπτυξιακών πολιτικών και προγραμμάτων. Άξιο

αναφοράς είναι ότι προκειμένου να ακολουθηθούν και υλοποιηθούν οι ανωτέρω εξαγγελλόμενοι σκοποί τα Κράτη-Μέλη θα πρέπει να περιλαμβάνουν και να εφαρμόζουν το δικαίωμα σε ένα ικανοποιητικό περιβάλλον και το δικαίωμα στην ανάπτυξη[75]- τα αναφερόμενα και ως *«τρίτης γενιάς ανθρώπινα δικαιώματα»*. Τα εν λόγω δικαιώματα έχουν συμπεριληφθεί στην Αφρικανική Χάρτα των Ανθρώπων και των Λαών, όπως θα αναφερθεί αναλυτικότερα και κατωτέρω. Ως αποτέλεσμα της ανωτέρω ενσωμάτωσης αυτών των δικαιωμάτων είναι να περιβάλλονται *«…με συγκεκριμένη και πρακτική σημασία. Περαιτέρω ενδυναμώνεται η αποτελεσματικότητά τους και από την αποδοχή της βιωσιμότητας και της δικαιοσύνης (equity) ως βάση των αρχών αυτών[76]»*. Επιπλέον, στην Αναθεωρημένη Σύμβαση προβλέπονται και τα διαδικαστικά δικαιώματα (πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία, συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων και διευκόλυνση στην δικαστική προστασία) (Article XVI).

2.1.8. Η Σύμβαση της Βόννης για την διατήρηση των μεταναστευτικών ειδών άγριων ζώων (1979)[77]. Στο Προοίμιο της Σύμβασης αναφέρεται ότι: *«Τα Συμβαλλόμενα Μέρη, Αναγνωρίζοντας ότι τα άγρια ζώα … είναι αναπόσπαστο κομμάτι του φυσικού οικοσυστήματος της γης, και τα οποία πρέπει να προστατευτούν για το καλό της ανθρωπότητας (for the good of mankind), Γνωρίζοντας ότι κάθε γενιά κατέχει τις φυσικές πηγές της γης για τις μελλοντικές γενιές και έχει την υποχρέωση να επιβεβαιώνει ότι η κληροδοσία αυτή προστατεύεται και χρησιμοποιείται συνετά»*. Υπό την έννοια αυτή, τα μεταναστευτικά είδη της άγριας ζωής αντιμετωπίζονται ως κληρονομιά άξια διατήρησης και προστασίας για όλη την ανθρωπότητα, όπου εντάσσονται και οι μελλοντικές γενιές. Τονίζεται ρητά δε ότι οι τωρινές γενιές έχουν υποχρέωση προστασίας των μεταναστευτικών ειδών αλλά και εν γένει των φυσικών πηγών και ειδικά υποχρέωση προστασίας και συνετής χρήσης αυτών.

---

[75] Βλ. αναλυτικότερα "An Introduction to the African Convention on the Conservation of Nature and Natural Resources", IUCN Environmental Policy and Law Paper No. 56, 2004, p. 6.
[76] Ο.π.
[77] Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals, Bonn on 23 June 1979. Διαθέσιμο στον σύνδεσμο http://www.cms.int/sites/default/files/instrument/CMS-text.en_.PDF.

2.1.9. Η Σύμβαση της Βέρνης για τη διατήρηση της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης (1979)[78]. Η Σύμβαση της Βέρνης αποτελεί το πρώτο δεσμευτικό διεθνές νομικό κείμενο, που καλύπτει σχεδόν όλη την φυσική κληρονομιά της Ευρωπαϊκής Ηπείρου αλλά και αρκετών κρατών της Αφρικής. Η Σύμβαση αυτή στοχεύει να προστατεύσει στο σύνολό της την πανίδα και την χλωρίδα αλλά και τα ενδιαιτήματα τους, να φέρει κοντά τις χώρες ώστε να συνεργαστούν και να δουλέψουν από κοινού προκειμένου να αποφασίσουν πώς να δράσουν για την διατήρηση και προστασία της φύσης αλλά και την προαγωγή της βιώσιμης ανάπτυξης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το θέμα μας παρουσιάζει η διατύπωση στο Προοίμιο της, με σαφή αναφορά στην έννοια και αξία της διαγενεακής ισότητας : *«Αναγνωρίζοντας ότι η άγρια χλωρίδα και πανίδα αποτελούν φυσική κληρονομιά με αξία αισθητική, επιστημονική, ψυχαγωγική, οικονομική και ενδογενή η οποία είναι αναγκαίο να διατηρηθεί και να μεταβιβαστεί στις μελλοντικές γενιές,…[79]».*

2.1.10. Ο Αφρικανικός Χάρτης των δικαιωμάτων των ανθρώπων και των λαών (Banjul – 1981)[80].

Αρθρο 16 *«1. Κάθε άτομο θα πρέπει να έχει το δικαίωμα να απολαμβάνει το καλύτερο δυνατό επίπεδο φυσικής και πνευματικής υγείας. 2. Τα Κράτη Μέλη αυτού του Χάρτη θα πρέπει να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να προστατεύσουν την υγεία των κατοίκων τους….*
Αρθρο 24 *«Όλα τα άτομα* ***θα πρέπει να έχουν δικαίωμα σε ένα γενικά ικανοποιητικό περιβάλλον****, που να συνάδει με τον βαθμό ανάπτυξής τους»*

Πηγή : http:http://www.achpr.org/instruments/achpr

Ο Αφρικανικός Χάρτης για τα δικαιώματα των ανθρώπων και των λαών (“African Charter”) υιοθετήθηκε από τον Οργανισμό της Αφρικανικής Ένωσης (“Organization of African Unity-OAU”) και τέθηκε σε ισχύ το έτος 1986. Ο Αφρικανικός Χάρτης αποτέλεσε την πρώτη συνθήκη για τα ανθρώπινα δικαιώματα που περιλαμβάνει ρητά τα λεγόμενα δικαιώματα «τρίτης γενιάς» : το δικαίωμα στην ανάπτυξη, το δικαίωμα στην ειρήνη και το δικαίωμα σε ένα γενικώς ικανοποιητικό

[78] Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats, Bern, 19.IX.1979 https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680078aff.
[79] http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/104.
[80] African (Banjul) Charter on Human and People’s Rights, adopted June 27, 1981, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I. L. M. 58 (1982), entered into force Oct. 21, 1986.

περιβάλλον. Επίσης, ήταν το πρώτο Περιφερειακό Σύστημα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που υιοθέτησε ειδικό δικαίωμα στο περιβάλλον, το οποίο συνδέεται περισσότερο με την ανάπτυξη[81]. Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί ότι το δικαίωμα στο περιβάλλον δεν αναγνωρίζεται τόσο ως ατομικό ανθρώπινο δικαίωμα όσο ως συλλογικό δικαίωμα. Ειδικότερα, η Αφρικανική Χάρτα περιλαμβάνει τόσο το δικαίωμα στην υγεία όσο και το δικαίωμα στο περιβάλλον : Το άρθρο 16 εγγυάται ότι κάθε άτομο έχει δικαίωμα να απολαμβάνει το υψηλότερο επίπεδο φυσικής και πνευματικής υγείας. Το άρθρο 24 αναφέρει ότι όλοι οι άνθρωποι πρέπει να έχουν δικαίωμα σε ένα γενικά ικανοποιητικό περιβάλλον, κατάλληλο προς το επίπεδο ανάπτυξης τους.

Ο Αφρικανικός Χάρτης υποστηρίζεται από μία Επιτροπή, ο ρόλος της οποίας είναι να προωθεί και να ελέγχει την ποιότητα άσκησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των κρατών μελών. Η Επιτροπή επίσης έχει τη δυνατότητα να χειρίζεται ατομικές καταγγελίες. Υπό αυτήν την έννοια, η Αφρικανική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τα Δικαιώματα των Λαών[82] υπήρξε το πρώτο διεθνές όργανο προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων που ασχολήθηκε με την επίλυση υποθέσεων που αφορούσαν προσφυγή για παραβίαση του δικαιώματος σε ένα γενικώς ικανοποιητικό περιβάλλον. Ωστόσο, αρκετοί αναλυτές θεωρούν ότι η Επιτροπή κλήθηκε να επιλύσει ζητήματα που άπτονταν περισσότερο στο δικαίωμα στην υγεία, παρά σε ένα ξεχωριστό δικαίωμα στο περιβάλλον[83].

Επίσης, η Αφρικανική Επιτροπή των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ήταν το πρώτο περιφερειακό όργανο αποφάνθηκε σχετικά με υπόθεση που περιείχε παραβίαση του δικαιώματος απόλαυσης του περιβάλλοντος στις 27 Μαΐου 2002[84]. Στην απόφαση αυτή, αναγνωρίστηκε ότι υπήρχε παραβίαση δύο δικαιωμάτων : του δικαιώματος στην υγεία (άρθρο 16) και του γενικού δικαιώματος απόλαυσης του περιβάλλοντος (άρθρο 24). Η Επιτροπή αναγνώρισε ότι η παραβίαση του

---

[81]Βλ. Σχετική παρατήρηση στο *Human Rights, Health & Environmental Protection: Linkages in Law & Practice*, Dinah Shelton, WHO, 2002, p. 6.

[82]http://www.achpr.org.

[83] Στις Συστάσεις (Communications) 25/89, 47/90, 100/93 εναντίον του Ζαΐρ, η Επιτροπή έκρινε ότι η Κυβέρνηση απέτυχε να εξασφαλίσει βασικές υπηρεσίες όπως κατάλληλο και ασφαλές πόσιμο νερό, ηλεκτρισμό ή έλλειψη στην παροχή βασικών φαρμάκων. Η αποτυχία αυτή αποτέλεσε παραβίαση του Άρθρου 16. Βλ. σχετικά "Human Rights, Health & Environmental Protection: Linkages in Law & Practice", A Background Paper for the WHO, by Dinah Shelton, 2002, p. 15.

[84]*«Η υπόθεσή αυτή αποτελεί ορόσημο …και για την δημιουργία από την Επιτροπή υποχρεώσεων προς τις Αφρικανικές Κυβερνήσεις (όσον αφορά) την παρακολούθηση και έλεγχο των πολυεθνικών»*. Βλ. σχετικά "The Ogoni Case before the African Commission on Human and Peoples Rights", Communication 155/96. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα Επίσης, βλ. σχετικά *Training Manual on International Environmental Law*, p. 309.

δικαιώματος στο περιβάλλον επιβάλλει ξεκάθαρη υποχρέωση του κράτους να λαμβάνει τα κατάλληλα και λογικά μέτρα πρόληψης της μόλυνσης και της οικολογικής υποβάθμισης καθώς και να εξασφαλίζει την βιώσιμη ανάπτυξη και την λελογισμένη χρήση των φυσικών πόρων.

2.1.11. Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο/Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά & Πολιτιστικά Δικαιώματα της Αμερικάνικης Συνθήκης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Protocol of San Salvador, 1998)

Άρθρο 10 «1.Ο καθένας θα πρέπει να έχει δικαίωμα στην υγεία, θεωρούμενου ως μέσο για την απόλαυση υψηλότατου επιπέδου φυσικής, πνευματικής και κοινωνικής ευζωίας. 2. Προκειμένου να εξασφαλισθεί η άσκηση του δικαιώματος στην υγεία, τα Κράτη Μέρη συμφωνούν ότι αναγνωρίζεται η υγεία ως δημόσιο/κοινό αγαθό και, ειδικά, θα πρέπει να υιοθετήσουν τα κάτωθι μέτρα….».
Άρθρο 11 «Δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον» «1. ***Ο καθένας μπορεί να έχει δικαίωμα να ζει σε ένα υγειές περιβάλλον*** *και να έχει πρόσβαση σε όλα τις βασικές δημόσιες υπηρεσίες. 2. Τα Κράτη Μέλη οφείλουν να προωθούν την προστασία, την διατήρηση και την βελτίωση του περιβάλλοντος».*

Πηγή : ***http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-52.html***

Στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Αμερικάνικης Συνθήκης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα που υιοθετήθηκε στο San Salvador στις 17 Νοεμβρίου 1988 και τέθηκε σε ισχύ στις 16 Νοεμβρίου 1999 υπάρχει ρητή αναφορά στο δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον. Θεωρείται ότι η διατύπωσή του είναι πιο ξεκάθαρη από την αντίστοιχη διάταξη του Αφρικανικού Χάρτη, καθώς αναφέρεται συγκεκριμένα σε ένα «υγειές περιβάλλον». Επισης, προβλέπει ρητά και την υποχρέωση των κρατών-μελών στην την προστασία, διατήρηση και βελτίωση του περιβάλλοντος (άρθρο 11 παρ. 2). Ωστόσο, το άρθρο 11 – όπως και τα περισσότερα άρθρα του Πρωτοκόλλου, δεν ανήκουν στα δικαιώματα για τα οποία μπορεί να κινηθεί αγώγιμη απαίτηση, σύμφωνα με την διαδικασία που προβλέπεται στην Αμερικάνικη Συνθήκη[85]. Επιπλέον, στο Πρωτόκολο δεν περιέχεται διευκρίνιση ή άλλη ερμηνεία για το τι σημαίνει «υγειές περιβάλλον», ούτε ποια μέτρα απαιτείται να ληφθούν για την

[85]Βλ. σχετικά, Shelton, D., "Human Rights and the Environment: What Specific Environmental Rights have been recognized?", Denv. J. Int'L L. & Pol'Y, vol 35:1, p. 166, Lixinski, L., "Treaty Interpretation by the Inter-American Court of Human Rights: Expansionism at the Service of the Unity of International Law", The European Journal Of International Law (EJIL), vol. 21, no. 3, 2010, ιδίως στις σελ.594-596, όπου αναφέρεται σε περιπτώσεις με περιβαλλοντικό αντικείμενο.Επίσης, βλ. Ruiz-Chiriboga, O., "The American Convention and the Protocol of San Salvador : Two Intertwined Treaties", Netherlands Quarterly of Human Rights, vol. 31/2, 2013, pp 159-186.

προστασία και προάσπιση του περιβάλλοντος. Τέλος, δεν αναφέρεται ρητά στις μελλοντικές γενιές. Συνεπώς, ενώ αρχικά δημιούργησε μεγάλες προσδοκίες και ελπίδες, στη συνέχει φάνηκε ότι περιορίζεται η δυνατότητα υλοποίησης μίας έπρακτης περιβαλλοντικής δικαιοσύνης[86].

2.1.12. Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989)[87]

Προοίμιο

«Επειδή είναι σημαντικό να προετοιμαστεί πλήρως το παιδί για να ζήσει μία ατομική ζωή στην κοινωνία και να ανατραφεί μέσα στο πνεύμα των ιδανικών που διακηρύσσονται στον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και ειδικότερα μέσα σε πνεύμα ειρήνης, αξιοπρέπειας, ανοχής, ελευθερίας, ισότητας και αλληλεγγύης,……

Αρθρο 6

1. *Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν ότι κάθε παιδί έχει εγγενές δικαίωμα στη ζωή.*
2. *Τα Συμβαλλόμενα κράτη μέρη εξασφαλίζουν, στο μέτρο του δυνατού, την επιβίωση και την ανάπτυξη του παιδιού.*

Αρθρο 12

1. *Τα Συμβαλλόμενα Κράτη εγγυώνται στο παιδί που έχει ικανότητα διάκρισης το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης της γνώμης του σχετικά με οποιοδήποτε θέμα που το αφορά, λαμβάνοντας υπόψη τις απόψεις του παιδιού ανάλογα με την ηλικία του και με το βαθμό ωριμότητάς του.*
2. *Για το σκοπό αυτόν θα πρέπει ιδίως να δίνεται στο παιδί η δυνατότητα να ακούγεται σε οποιαδήποτε διοικητική ή δικαστική διαδικασία που το αφορά, είτε άμεσα είτε μέσω ενός εκπροσώπου ή ενός αρμόδιου οργανισμού, κατά τρόπο συμβατό με τους διαδικαστικούς κανόνες της εθνικής νομοθεσίας.*

Αρθρο 13

1. *Το παιδί έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ελευθερία αναζήτησης, λήψης και διάδοσης πληροφοριών και ιδεών οποιουδήποτε είδους, ανεξαρτήτως συνόρων, υπό μορφή προφορική, γραπτή ή τυπωμένη, ή καλλιτεχνική ή με οποιοδήποτε άλλο μέσο της επιλογής του.*

Αρθρο 24

1. *Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα του παιδιού να απολαμβάνει το καλύτερο δυνατόν επίπεδο υγείας…….*
2. *Τα Συμβαλλόμενα Κράτη επιδιώκουν να εξασφαλίσουν την πλήρη εφαρμογή του παραπάνω δικαιώματος και ιδιαίτερα παίρνουν τα κατάλληλα μέτρα για:…γ)Να αγωνιστούν κατά της ασθένειας και της κακής διατροφής και μέσα στα πλαίσια της στοιχειώδους περίθαλψης, με την εφαρμογή - ανάμεσα στα άλλα - της ήδη διαθέσιμης τεχνολογίας και με την παροχή θρεπτικών τροφών και καθαρού πόσιμου νερού, λαμβάνοντας υπόψη τους κινδύνους της μόλυνσης του φυσικού περιβάλλοντος.*

---

[86] Βλ. σχετική αναφορά και κριτική στο κείμενο της Theriault, S. "Environmental Justice and the Inter-American Court of Human Rights", in *Research Handbook on Human Rights and the Environment*, Grear, A., Kotze, L., (eds), Edward Elgar Publishing, 2015, pp.312-313.

[87] Convention on the Rights of the Child (1989). Υιοθετήθηκε και δόθηκε για υπογραφή και επικύρωση από την Γενική Συνέλευση των ΗΕ (res 44/25 of 20 November 1989). Τέθηκε σε ισχύ στις 2 Σεπτεμβρίου 1990.

Αρθρο 27

1. *Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα κάθε παιδιού για ένα κατάλληλο επίπεδο ζωής που να επιτρέπει τη σωματική, πνευματική, ψυχική, ηθική και κοινωνική ανάπτυξή του.*

Αρθρο 29

1. *Τα Συμβαλλόμενα Κράτη συμφωνούν ότι η εκπαίδευση του παιδιού πρέπει να αποσκοπεί:….ε. Στην ανάπτυξη του σεβασμού για το φυσικό περιβάλλον».*

Πηγή : http:/www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/crc.pdf.

Η ανωτέρω Σύμβαση αποτελεί ορόσημο για τα Δικαιώματα των Παιδιών. Αποτελεί την απόληξη της προσπάθειας και όλων των ενεργειών που πυροδοτήθηκαν το έτος 1979, που ήταν το Διεθνές Έτος για το Παιδί. Παρόλο που υπήρχε αναγνώριση των δικαιωμάτων των παιδιών και από παλαιότερες ενέργειες[88], ειδικές διατάξεις που αφορούν τα παιδιά είχαν ενσωματωθεί σε αρκετά ανθρώπινα δικαιώματα και συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, απουσίαζε ένα συνεκτικό και κατανοητό κείμενο για τα παιδικά δικαιώματα[89], το οποίο θα ήταν υποχρεωτικό από το διεθνές δίκαιο. Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού θεωρείται ως η πιο ολοκληρωμένη Σύμβαση που υιοθέτησε ποτέ ο Οργανισμός στον τομέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, καθώς *«…προστατεύει όχι μόνον τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα του παιδιού, αλλά και τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα[90]»*. Τα 54 Άρθρα της Σύμβασης περιλαμβάνουν συνεπώς μία ευρεία σειρά δικαιωμάτων, τα οποία κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες, που αναφέρονται και ως τα «τρία Ρ» : δικαιώματα φροντίδας, προστασίας και συμμετοχής (provision, protection, participation)[91].

Ιδίως, στην Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Παιδιών (1989) υπάρχουν ειδικές διατάξεις που αφορούν την περιβαλλοντική προστασία σε σχέση με την διασφάλιση της υγείας των παιδιών. Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 24[92] γίνεται

[88]Π.χ. League of Nations (1924), United Nations (1959).

[89] Παραδοσιακά, ως παιδί οριζόταν *«…ένα άτομο που δεν έχει γίνει ακόμα ενήλικας».* Βλ. Van Bueren, G., The International Law on the Rights of the Child, Martinus Nijhoff, Leiden, The Netherlands, 1995, p. 33.

[90] Βλ. σχετικά Π. Νάσκου-Περράκη, *Μηχανισμοί Προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου,* Εκδόσεις Θέμις (Νικ. Α. Σάκκουλας & Σια ΟΕ), Αθήνα, 2014, σελ. 187.

[91]Βλ. "Children's rights and media wrongs.Changing representations of children and the developing rights agenda", Franklin, B., in *The New Handbook of Children Rights.Comparative policy and practice,* Bob Franklin (ed.), Routledge, Taylor & Francis e-Library, 2002, p. 20. Στα δικαιώματα της φροντίδας ανήκουν τα πιο βασικά δικαιώματα όπως αυτά της ζωής, της ικανοποιητικής φροντίδας υγείας, του καθαρού πόσιμου νερού (κλπ.). Στα δικαιώματα της προστασίας ανήκουν το δικαίωμα προστασίας εναντίον της σεξουαλικής κακοποίησης και στο δικαίωμα συμμετοχής, δικαιώματα όπως αυτά της έκφρασης και της ελευθερίας συμμετοχής σε οργανώσεις.

[92]Article 24 (2) (c).

αναφορά στην περιβαλλοντική προστασία. Μέσω του ανωτέρω άρθρου καλούνται τα κράτη μέλη να αναλάβουν τις κατάλληλες πρωτοβουλίες προκειμένου να καταπολεμηθούν οι αρρώστιες και ο υποσιτισμός *«...μέσα από την παροχή κατάλληλης θρεπτικής τροφής και καθαρού πόσιμου νερού, λαμβάνοντας υπόψη τους κινδύνους της περιβαλλοντικής ρύπανσης».* Επιπλέον, η συγκεκριμένη διάταξη θεωρείται μοναδική[93], καθώς αναφέρεται στην ανάγκη εξασφάλισης του υψηλότερου δυνατού επιπέδου υγείας για τα παιδιά, εξασφαλίζοντας καθαρό πόσιμο νερό και κατάλληλη και επαρκή διατροφή, λαμβάνοντας υπόψη *«τους κινδύνους από την περιβαλλοντική ρύπανση».* Επιπλέον, στο άρθρο 26 παρ. 1 περ. ε της Σύμβασης, αναφέρεται ρητά ότι απαιτείται τα παιδιά να εκπαιδευτούν *«...για να αναπτυχθεί ο σεβασμός στο φυσικό περιβάλλον».*

Ωστόσο, πέραν των ανωτέρω διατάξεων, ιδιαίτερα σημαντική διάταξη αποτελεί και το άρθρο 12, το οποίο αφορά το δικαίωμα του παιδιού να ακούγεται η γνώμη του. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι *«1. Τα Κράτη Μέρη θα πρέπει να εξασφαλίζουν στο παιδί - που είναι ικανό να σχηματίσει τις δικές του απόψεις – το δικαίωμα να εκφράζει αυτές τις απόψεις ελεύθερα για όλα τα ζητήματα που αφορούν ένα παιδί. Θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ανάλογα με την ηλικία και την ωριμότητα του παιδιού. 2. Για το λόγο αυτό, το παιδί θα πρέπει ειδικά να του χορηγείται η ευκαιρία να μπορεί να ακούγεται σε κάθε δικαστική ή διοικητική διαδικασία που επηρεάζει το παιδί. Είτε (ο επηρεασμός) γίνεται άμεσα είτε μέσω αντιπροσώπου ή του κατάλληλου οργάνου, και με τρόπο που να συνάδει με τους διαδικαστικούς κανόνες του εθνικού δικαίου».*

Τέλος και σε συνδυασμό με τα ανωτέρω, αξίζει ιδιαίτερα να αναφερθεί και η πρόσφατη και πολύ σημαντική εξέλιξη που έφερε η θέση σε ισχύ στις 14 Απριλίου 2014 του τρίτου Πρωτοκόλλου για την ατομική αναφορά[94] (OP3-CRC). Το Πρωτόκολλο δίνει την δυνατότητα στα παιδιά – είτε ατομικά είτε συλλογικά – να καταθέσουν αναφορά, καταγγέλλοντας ότι έχουν πέσει θύματα παραβίασης των

---

[93] Βλ. Shelton, D., "Human Rights and the Environment : What specific environmental rights have been recognized?", Denv. J. Int' L L. &Pol'Y, vol. 35:1, p. 166.

[94] Optional Protocol on a communication procedure OP3-CRC).Υπάρχουν ακόμα δύο προηγούμενα Πρόσθετα Πρωτόκολλα : το Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την πώληση παιδιών, την παιδική πορνεία και την παιδική πορνογραφία (OPSC) καθώς και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο για την εμπλοκή παιδιών σε ένοπλες συγκρούσεις (OPAC). Ωστόσο, σύμφωνα με έρευνες και στατιστικά στοιχεία, η θέση των παιδιών δεν έχει βελτιωθεί, παρά την ύπαρξη των δύο Πρόσθετων Πρωτοκόλλων. Βλ. σχετικά*The State of the World's Children 2005. Childhood under Threat,* UNICEF, (New York : UNICEF, 2004).

δικαιωμάτων τους[95]. Στη συνέχεια, ορίζεται ότι η αναφορά μπορεί να υποβληθεί είτε για λογαριασμό του παιδιού είτε συλλογικά. Μπορεί να υποβληθεί και από άλλο άτομο, μόνο όμως στην περίπτωση που αποδείξει ότι ενεργεί για λογαριασμό τους και έχει λάβει την σχετική συναίνεση[96]. Στο σημείο αυτό ανακύπτει μία σημαντική παράμετρος, αυτό της νομικής εκπροσώπησης του παιδιού. Μία επιπλέον σχετική ερώτηση αφορά το θέμα κατά πόσο τα παιδιά από μόνα τους επιτρέπεται να έχουν δικαιοπρακτική ικανότητα να συμμετέχουν στην ανωτέρω διαδικασία και κατά πόσο εκπροσωπούνται αυτομάτως από τους γονείς τους ή κάποιον άλλο νομικό συμπαραστάτη (legal guardian)[97].

Το τελικό κείμενο του Πρωτοκόλλου δεν περιέχει κάποια συγκεκριμένη διάταξη, εκτός του προαναφερόμενου άρθρου 5 (3). Επιπλέον, όσον αφορά το θέμα της συλλογικής αναφοράς *("collective communication")* είχε διατυπωθεί μία πρώτη πρόταση που ανέφερε ότι *«…οι εθνικοί θεσμοί προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι Εθνικοί Ombudsman και οι αντίστοιχοι ΜΚΟ….θα μπορούσαν να υποβάλλουν συλλογική αναφορά, επικαλούμενοι σοβαρή ή συστηματική παραβίαση οποιουδήποτε δικαιώματος προστατεύεται από την Σύμβαση Δικαιωμάτων του Παιδιού και των Πρόσθετων Πρωτοκόλλων».* Ωστόσο, η πρόταση αυτή τελικά δεν έγινε δεκτή, δεχόμενη ισχυρή κριτική και σθεναρή αντίσταση[98]. Εάν είχε γίνει δεκτή θα μπορούσε να κινητοποιήσει περισσότερο για τη δημιουργία ενός διεθνούς Ombudsman, ο οποίος θα ενεργούσε για λογαριασμό όχι μόνο των παιδιών αλλά και των μελλοντικών παιδιών, καταθέτοντας συλλογική προσφυγή υπέρ μίας συλλογικότητας, όχι από την αρχή προκαθορισμένης (όπως αποτελεί η οντότητα της μελλοντικής γενιάς).

Παρά ταύτα, ο συνδυασμός των ανωτέρω μπορεί να αποτελέσει το έναυσμα για μία περισσότερο επίσημη συζήτηση και να ανοίξει πλέον και ουσιαστικά τον δρόμο σε μία πιο αποτελεσματική και μαχητική διεκδίκηση θεμάτων που αφορούν τα παιδιά, όπως είναι το αίτημά τους να έχουν λόγο και να ακούγονται από τους

---

[95]Article 5 (1).
[96]Article 5 (3).
[97]Βλ. Σχετικά"The Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a Communications Procedure : Good News?", Beco, G., Human Rights Law Review, Oxford Journals, Vol.. 13 (2), p 367-387, 'The Third Optional Protocol to the UN Convention on the Rights of the Child? – Challenges Arising Transforming the Rhetoric into Reality', Smith, R., The International Journal of Children's Rights (2013) 21, p. 305-322.
[98] Βασικά είχαν δημιουργηθεί δύο «αντίπαλα» μέτωπα : τα κράτη της Λατινικής Αμερικής, η Σλοβακία και η Σλοβενία όπως και εμπειρογνώμονες και ΜΚΟ ήταν υπέρ της πρότασης. Τα υπόλοιπα Ευρωπαϊκά Κράτη, η Αυστραλία, η Νέα Ζηλανδία, ο Καναδάς και η Ρωσία ήταν οι βασικοί αντίπαλοι της πρότασης.

ενήλικες σε θέματα που αφορούν τα παιδιά και τη νέα γενιά. Επίσης, να προωθήσουν την αξίωση τους για ένα καθαρό περιβάλλον, τόσο για τα ίδια τα παιδιά όσο και τα αμέσως «επόμενα παιδιά», που απλά ακόμα είναι αγέννητα. Στο ίδιο πλαίσιο, μπορεί να στηριχθεί πιο σταθερά και η δημιουργία ενός «συμπαραστάτη» των παιδιών, ο οποίος θα μπορεί να παρακολουθεί μαζί με τα παιδιά ή και για λογαριασμό τους ζητήματα που μπορεί να δημιουργήσουν μακροχρόνιες συνέπειες και που μπορούν στο παρόν στάδιο να τα διαμορφώσουν.

Ο Μηχανισμός Ελέγχου και επίβλεψης της Σύμβασης- όπως και των Πρόσθετων Πρωτοκόλλων - είναι η Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού[99]. Η Επιτροπή αποτελείται από δεκαοκτώ μέλη, που είναι εμπειρογνώμονες στον τομέα προστασίας των δικαιωμάτων του παιδιού. Το βασικό έργο της Επιτροπής είναι η εξέταση των εκθέσεων που υποβάλλονται από τα κράτη μέρη κάθε πέντε έτη, σχετικά με τα μέτρα που υιοθετήθηκαν και την πρόοδο που σημειώθηκε. Επιπλέον, η Επιτροπή μπορεί να υιοθετεί «Γενικά Σχόλια». Στα κείμενα αυτά γίνονται συστάσεις για τον καλύτερο τρόπο εφαρμογής, αναλύονται συγκεκριμένες διατάξεις της Σύμβασης και τα κράτη οφείλουν να ακολουθούν τα «Γενικά Σχόλια» με επιμέλεια και σοβαρότητα. Μέχρι και σήμερα η Επιτροπή έχει εκδώσει/υιοθετήσει 17 «Γενικά Σχόλια». Τα «Γενικά Σχόλια» που αφορούν περισσότερο το αντικείμενο μελέτης μας είναι το «Γενικό Σχόλιο» Νο 15 (2013) και αφορά την παροχή υψηλότερου επιπέδου διαβίωσης του παιδιού, όπως και το «Γενικό Σχόλιο» Νο 4 που αφορά τα ζητήματα υγείας των νέων και περαιτέρω βελτίωση αυτής.

Τέλος, η Επιτροπή προσπαθεί να θεσπίσουν τα κράτη μέρη συνταγματικές ρυθμίσεις που θα αφορούν τα παιδιά και τα δικαιώματά τους, όπως και να ιδρυθούν ανεξάρτητοι εθνικοί θεσμοί για τα δικαιώματα του παιδιού. Η τελευταία ρύθμιση προβλέπεται εξάλλου στο άρθρο 4 της Σύμβασης, όπου ορίζεται ότι *«…τα κράτη μέρη υποχρεούνται να λάβουν όλα τα νομοθετικά, διοικητικά και άλλα μέτρα που είναι αναγκαία για την εφαρμογή των αναγνωρισμένων στην παρούσα Σύμβαση δικαιωμάτων».* Τέτοιου είδους ανεξάρτητοι εθνικοί θεσμοί είναι και οι Ombudsmen με ειδική αρμοδιότητα την προστασία και προαγωγή των δικαιωμάτων των παιδιών[100].

---

[99] Committee on the Rights of the Child.

[100] Βλ. General Comment No 2 (2002), *The role of independent national human rights institutions in the promotion and protection of the rights of the child*, 32nd session, 13-31 January 2003, CRC/GC/ 2003/2 , 15 Nov. 2002. Σχετική αναφορά στο καθεστώς των ανεξάρτητων εθνικών θεσμών βλ. Π.

2.1.13. Σύμβαση Πλαίσιο του ΟΗΕ για τις Κλιματικές Αλλαγές (1992)[101]

Αρθρο 3 παρ. 1 *«Τα Συμβαλλόμενα Μέρη θα πρέπει να προστατεύουν το κλιματικό σύστημα για όφελος τόσο των τωρινών όσο και **των μελλοντικών γενεών** του ανθρώπινου είδους, στη βάση της ισότητας και σύμφωνα με την αρχή των κοινών αλλά διαφοροποιημένων υποχρεώσεων και αντίστοιχων ικανοτήτων/δυνατοτήτων».*

Πηγή : *https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf*

Όπως και η Σύμβαση για την Βιολογική Ποικιλότητα, έτσι και η Σύμβαση Πλαίσιο για τις Κλιματικές Αλλαγές αποτελεί ένα δεσμευτικό νομικό κείμενο, σκοποί του οποίου ήταν η σταθεροποίηση των αερίων του θερμοκηπίου στην ατμόσφαιρα σε ένα επίπεδο που θα εμποδίσει τις επικίνδυνες ανθρωπογενείς συνέπειες να αλλοιώσει με τρόπο μη αντιστρέψιμο το κλιματικό σύστημα της γης[102].

Ουσιαστική αναφορά για τις μελλοντικές γενιές γίνεται στο Άρθρο 3, στο οποίο περιλαμβάνονται οι βασικές αρχές που διαπερνούν το συμβατικό κείμενο[103]. Εν συντομία οι αρχές αυτές είναι οι κάτωθι : 1. Προστασία του κλιματικού συστήματος για το καλό των τωρινών και μελλοντικών γενιών, 2. Εκτίμηση των ιδιαίτερων αναγκών και των ειδικών περιστάσεων των αναπτυσσόμενων Μελών, τα οποία πιθανόν να φέρουν δυσανάλογα μεγάλο βάρος, 3. Ανάληψη μέτρων προφύλαξης προκειμένου να προλάβουν ή να μειώσουν στο ελάχιστο τις αιτίες της κλιματικής αλλαγής και να μετριάσουν τα αρνητικά αποτελέσματα, 4. Το δικαίωμα των Μελών να προωθήσουν την βιώσιμη ανάπτυξη και 5. Συνεργασία των Μελών για την

Νάσκου-Περράκη, Μηχανισμοί Προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Εκδόσεις Θέμις (Νικ. Α. Σάκκουλας & Σια ΟΕ), Αθήνα, 2014, σελ. 205-206.

[101] UN Framework Convention on Climate Change, 1992.

[102] Οι παγκόσμιες εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα αυξήθηκαν δραματικά στην διάρκεια του 20ου αιώνα. Αυτό το γεγονός δεν είχε θεωρηθεί ως ένα εν δυνάμει παγκόσμιο πρόβλημα έως περίπου το τέλος της δεκαετίας του 1950. Συγκεκριμένα το έτος 1957 οι Roger Revelle & Hans E. Suess υπήρξαν από τους πρώτους επιστήμονες που μελέτησαν την ανθρωπογενή επίδραση στις κλιματικές αλλαγές, αναφέροντας ότι οι άνθρωποι εν αγνοία τους διεξάγουν ένα «γεωφυσικό πείραμα» που θα μπορούσε να έχει επίδραση στην φυσική διαδικασία του κλίματος. Βλ. σχετικά Soroos, M., "Garrett Hardin and tragedies of global commons", in *Handbook of Global Environmental Politics*, Peter Dauvergne (ed.), Edward Elgar Publications, 2005, pp. 35-50.

[103] Ωστόσο, όπως έχει καταγραφεί, οι ΗΠΑ προσπάθησαν να αφαιρέσουν όλες τις λέξεις που αναφέρονταν ως «Αρχές» ("Principles"). Όταν δεν κατέστη δυνατή μία τέτοια αλλαγή, οι ΗΠΑ προσέθεσαν μία υποσημείωση που ανέφερε ότι οι τίτλοι των άρθρων μοναδικό σκοπό έχουν την βοήθεια του αναγνώστη. Με τον τρόπο αυτό προσπάθησαν να αφαιρέσουν τη νομική δεσμευτικότητα των «Αρχών». Βλ. σχετική ανάλυση Daniel Bodansky, "The United Nations Framework Convention on Climate Change: A Commentary" , Yale Journal of International Law, 18, 1993.

προώθηση ενός υποστηρικτικού οικονομικού συστήματος, το οποίο θα οδηγεί σε βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη και γενικότερη πρόοδο όλων των μελών.

Το Προοίμιο της Σύμβασης Πλαίσιο για τις Κλιματικές Αλλαγές εκφράζει απερίφραστα την θέληση των Συμβαλλόμενων Μερών να προστατευθεί το κλίμα για τις μελλοντικές γενιές. Ωστόσο, στο άρθρο 3 παρ. 1 της Σύμβασης Πλαίσιο εντοπίζεται αναφορά στην αναγνώριση των μελλοντικών γενεών στο καθ΄αυτό κείμενο της Σύμβασης και όχι μόνο στο Προοίμιο αυτής. Η αναφορά αυτή αποτελεί μία σπάνια εξαίρεση, η οποία θα πρέπει να εκτιμηθεί ότι έχει ειδική σημασία[104].

Παρά τις αισιόδοξες εκτιμήσεις, ότι η Σύμβαση Πλαίσιο για το Κλίμα θα έθετε αυστηρούς και πραγματικούς περιορισμούς στις εκπομπές κυρίως των αερίων του θερμοκηπίου, δυστυχώς τα στατιστικά στοιχεία εμφανίζουν διαφορετικά συμπεράσματα. Οι εκπομπές αυτές αυξήθηκαν με γρηγορότερο ρυθμό την δεκαετία 2000-2010, απ΄ό,τι συνέβαινε τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, επιφέροντας εξαιρετικά επιζήμιες περιβαλλοντικές συνέπειες[105].

Ωστόσο, είναι κοινώς αποδεκτό και σε διεθνές επίπεδο, ότι το ζήτημα των μελλοντικών γενεών συνδέεται άρρηκτα με την υπερθέρμανση του πλανήτη και τις Κλιματικές Αλλαγές. Ως εκ τούτου, αρκετοί είναι αυτοί που πιστεύουν ότι κυρίως μέσω των πολιτικών για τις κλιματικές αλλαγές θα προωθηθεί πιο εύκολα, θα κατανοηθεί γρηγορότερα και θα γίνει πιο αποδεκτό όλο το φάσμα της συζήτησης για τις μελλοντικές γενιές. Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός που θα αναφερθεί στη συνέχεια, και αφορά τις πρόσφατες αγωγές που στρέφονται εναντίον Κυβερνήσεων για παράλειψη έγκαιρης λήψης μέτρων για αποτροπή της αλλαγής των κλιματικών αλλαγών. Οι αγωγές αυτές έχουν κατατεθεί από ανήλικους που λειτουργούν για λογαριασμό τόσο δικό τους όσο και των μελλοντικών γενιών.

2.1.14. Σύμβαση για την Βιολογική Ποικιλότητα (1993)[106]

«….Αναγνωρίζοντας ότι η διατήρηση της βιολογικής ποικιλότητας αποτελεί κοινό ενδιαφέρον της ανθρωπότητας,……Σημειώνοντας ότι η διατήρηση και η βιώσιμη

[104]*International Law in the Field of Sustainable Development,* Sands, P., 1995, LXVI British Year Book of International Law 303, p. 337.
[105]Βλ. ενδεικτικά*Carbon Politics and the Failure of the Kyoto Protocol,* Kutney, G., New York, Routledge, 2014.
[106]Convention on Biological Diversity (opened for signature 5 June 1992 and entered into force 29 December 1993).Το Συμβατικό κείμενο είναι διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf.

χρήση της βιολογικής ποικιλότητας θα ενδυναμώσει τις φιλικές σχέσεις μεταξύ των Κρατών και θα συμβάλλει στην ειρηνική συνύπαρξη της ανθρωπότητας,……Πιστεύοντας ότι η διατήρηση και η βιώσιμη χρήση της βιολογικής ποικιλότητας είναι για το καλό των τωρινών και ***μελλοντικών γενιών».***

Πηγή : http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm

Ήδη, την δεκαετία του 1980 υπήρχε διεθνής αφύπνιση και αναγνώριση ότι η βιοποικιλότητα της Γης είναι ζωτικής σημασίας για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της ανθρωπότητας. Η βιοποικιλότητα αυτή παρέχει πόσιμο νερό, φαγητό και ενέργεια. Μέσω αυτής της συνειδητοποίησης, υπήρξε περαιτέρω κατανόηση ότι η βιολογική ποικιλότητα αποτελεί παγκόσμιο απόκτημα ανεκτίμητης αξίας τόσο για τις τωρινές όσο και για τις μελλοντικές γενιές. Ωστόσο, από την άλλη υπήρχε η καταγραφή της ραγδαίας υποβάθμισης των οικοσυστημάτων και της κατ΄επέκταση ανησυχητικής εξαφάνισης των ειδών, εξαιτίας της ανθρώπινης δράσης. Πρωταρχικοί κίνδυνοι, η κλιματική αλλαγή και η εντατική καλλιέργεια και χρήση της γης. Υπολογίζεται ότι περίπου 100 είδη εξαφανίζονται κάθε μέρα και περίπου το ¼ όλων των ειδών θα εκλείψει τελείως μέσα στα επόμενα πενήντα χρόνια[107].

Το UNEP, για ακόμη μία φορά, ανέλαβε πρωτοβουλία και συγκάλεσε μία AdHoc Ομάδα Εργασίας Εμπειρογνωμόνων της Βιολογικής Ποικιλότητας τον Νοέμβριο 1988. Βασικός σκοπός της Ομάδας αυτής ήταν η διερεύνηση της ανάγκης για δημιουργία μίας διεθνούς σύμβασης που θα αφορούσε και θα ρύθμιζε τα ζητήματα της βιολογικής ποικιλότητας. Η Σύμβαση άνοιξε για υπογραφές στις 5 Ιουνίου 1992 στο πλαίσιο της 2ης Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (Ρίο, 1992). Η Σύμβαση για την Βιολογική Ποικιλότητα είναι ένα από δύο δεσμευτικά κείμενα που υιοθετήθηκαν στην Παγκόσμια Συνδιάσκεψη στο Ρίο το έτος 1992 και ήταν βαθιά επηρεασμένη από το αυξανόμενο ενδιαφέρον για την βιώσιμη ανάπτυξη, την βιώσιμη χρήση των φυσικών πόρων και την δίκαιη και ισότιμη κατανομή των ωφελημάτων που απορρέουν από την χρήση των γενετικών πόρων[108].

Ουσιαστικά, για πρώτη φορά αναγνωρίζεται η πραγματική αξία των βιολογικών πόρων και επιβεβαιώνεται η ανάγκη ισότιμης διανομής των ωφελειών τους. Στο προοίμιο η Σύμβαση επιβεβαιώνει ότι η διατήρηση της βιολογικής

[107]Wapner, P., "After Nature: environmental politics in a postmodern age", in *Handbook of Global Environmental Politics*, Peter Dauvergne (ed.), Edward Elgar Publications, 2005. Για τους λόγους αυτούς αρκετοί οικολόγοι έφθασαν να μιλάνε για το «τέλος της φύσης». Βλ. Mckibben, B., *The end of Nature*, Random House Trade paperback ed., 2006.

[108] Για περισσότερες ιστορικές πληροφορίες, βλ. την επίσημη ιστοσελίδα της Σύμβασης για την Βιολογική Ποικιλότητα, www.cbd.int/history/default.shtml.

ποικιλότητας αποτελεί *«κοινό ενδιαφέρον της ανθρωπότητας»* και εκφράζει την πεποίθηση ότι τα συμβαλλόμενα μέρη θα διατηρήσουν την βιολογική ποικιλότητα για όφελος των τωρινών αλλά και των μελλοντικών γενιών.

2.1.15. Σύμβαση του ΟΗΕ για την καταπολέμηση της ερημοποίησης και της ξηρασίας (1994)

Προοίμιο : *« Αναγνωρίζοντας ότι η ερημοποίηση και η ξηρασία είναι προβλήματα παγκόσμιας διάστασης και ότι επηρεάζουν όλες τις περιοχές του κόσμου και ότι η κοινή δράση της διεθνούς κοινότητας χρειάζεται για την καταπολέμηση της ερημοποίησης και/ή τον μετριασμό των αποτελεσμάτων της ξηρασίας…. Αποφασισμένοι να λάβουμε κατάλληλες δράσεις στην καταπολέμηση της ερημοποίησης και την άμβλυνση των συνεπειών της ξηρασίας για όφελος των τωρινών και* ***μελλοντικών γενιών.****»*

Πηγή : http://www.unccd.int/Lists/SiteDocumentLibrary/conventionText/conv-eng.pdf

Ο όρος ερημοποίηση χρησιμοποιείται για τα οικοσυστήματα, στα οποία λόγω ανθρώπινων παρεμβάσεων, έχει υποβαθμιστεί το έδαφος και η βλάστηση σε τέτοιο βαθμό ώστε να μην μπορεί να αναπτυχθεί ούτε η γεωργία, ούτε η κτηνοτροφία, αλλά ούτε και τα δάση. Η διεθνής κοινότητα έχει αναγνωρίσει από νωρίς ότι η υποβάθμιση του εδάφους και η ερημοποίηση είναι μείζονα οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά προβλήματα, που αφορούν πολλές χώρες σε όλες τις περιοχές του κόσμου.[109]Ηδη, από το έτος 1977 διεξήχθη η Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ για την Ερημοποίηση (Unite Nations Conference on desertification-UNCOD) και υιοθετήθηκε το Σχέδιο Δράσης για την καταπολέμηση της ερημοποίησης.

Αργότερα, το 1992 στο πλαίσιο της Παγκόσμιας Συνδιάσκεψη του Ρίο υιοθετήθηκε μία νέα Σύμβαση τoy ΟΗΕ για την καταπολέμηση της ερημοποίησης και της ξηρασίας. Η Συνδιάσκεψη προώθησε και υποστήριξε μία νέα προσέγγιση στο πρόβλημα, δίνοντας έμφαση στις δράσεις για την βιώσιμη ανάπτυξη σε επίπεδο κοινοτήτων. Όπως προκύπτει από την συγκεκριμένη παραπομπή αποσπασμάτων του Προοιμίου, ακόμα μία σημαντικής εμβέλειας Διεθνή Σύμβαση προβλέπει και αναφέρεται στην προστασία των μελλοντικών γενιών, με εξειδίκευση στις συνέπειες της ερημοποίησης και της ξηρασίας.

[109]Βλ. περισσότερες πληροφορίες http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13178&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html. (Τελευταία επίσκεψη 11/06/2017).

2.1.16. Η Διεθνής Σύμβαση του Aarhus (1998)[110]

Προοίμιο : «Παράγραφος 7 :*Αναγνωρίζοντας επίσης ότι κάθε άτομο έχει το δικαίωμα να ζει σε περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία και την ευημερία του, καθώς και το καθήκον, τόσο μεμονωμένα, όσο και σε συνεργασία με άλλους, να προστατεύει και να βελτιώνει το περιβάλλον για να ωφελούνται οι παρούσες και* ***μέλλουσες γενεές,***

Αρθρό 1. «Στόχος. *Προκειμένου να συμβάλουν στην προστασία του δικαιώματος κάθε ατόμου από τις παρούσες και* ***μελλοντικές γενεές*** *να ζει σε περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία και την ευημερία του, κάθε μέρος εξασφαλίζει τα δικαιώματα της πρόσβασης σε πληροφορίες, της συμμετοχής του κοινού στη λήψη αποφάσεων και της πρόσβασης στη δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα, σύμφωνα με τις διατάξεις της παρούσας σύμβασης».*

Πηγή : http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/documents/cep43e.pdf

Η Σύμβαση Ααρχους υιοθετήθηκε στις 25 Ιουνίου 1998 στην ομώνυμη πόλη της Δανίας, στο πλαίσιο του τέταρτου Υπουργικού Συνεδρίου, εντασσόμενο στο πρόγραμμα «Περιβάλλον για την Ευρώπη[111]. Η Σύμβαση Aarhus θεωρείται ως ένα νέο είδος περιβαλλοντικής συμφωνίας. Η Σύμβαση Aarhus ήταν το πρώτο νομικά δεσμευτικό κείμενο που αποτύπωσε της βασικές αρχές της ορθής διακυβέρνησης στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής προστασίας : πληροφόρηση–συμμετοχή-δικαστική διεκδίκηση. Αποτέλεσε δε – όπως αναφέρθηκε ανωτέρω- ένα «νέο είδος» περιβαλλοντικής συμφωνίας- και δη υποχρεωτικής- υπό την έννοια ότι 1) συνέδεσε ρητά τα περιβαλλοντικά δικαιώματα με τα ανθρώπινα δικαιώματα, 2) αναγνώρισε ότι οι τωρινές γενιές έχουν υποχρέωση ως προς τις μελλοντικές γενιές για την διατήρηση και προστασία του περιβάλλοντος[112], 3) δημιούργησε την πεποίθηση ότι η βιώσιμη ανάπτυξη μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω της εμπλοκής όλων των ενδιαφερομένων, 4) συνέδεσε την ευθύνη των κυβερνήσεων με την ευθύνη για

[110] Aarhus Convention - The UNECE Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters). Η Σύμβαση για την πρόσβαση στην Πληροφορία, στην Δημόσια Συμμετοχή, στη Λήψη αποφάσεων και στην πρόσβαση σε δικαστική συμπαράσταση για περιβαλλοντικά ζητήματα υιοθετήθηκε το έτος 1998 υπό την αιγίδα της Οικονομικής Επιτροπής για την Ευρώπη των Ηνωμένων Εθνών (The UNECE Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters) και τέθηκε σε λειτουργία το έτος 2001.

[111]Βλ. http://www.unece.org/env/pp/introduction.html.

[112] Ωστόσο, σύμφωνα με την Lynda Collins, η ύπαρξη των περιβαλλοντικών δικαιωμάτων που μπορεί να αναγνωρισθούν στις μελλοντικές γενιές και αντίστοιχα οι υποχρεώσεις των τωρινών γενεών προς τις μελλοντικές αναφέρονται μόνο στο Προοίμιο, που έχει μη δεσμευτική ισχύ. Θεωρούμε ότι κάτι τέτοιο δεν ισχύει, καθώς αναφέρονται ρητά οι μελλοντικές γενιές στο Άρθρο 1. Βλ. ειδικότερα, Collins, L., "Environmental Rights for the Future? Intergenerational Equity in the EU", Reciel 16 (3), 2007, p. 325.

περιβαλλοντική προστασία. Για τους ανωτέρω λόγους η Σύμβαση Aarhus θεωρήθηκε ως ορόσημο για τις μετέπειτα περιβαλλοντικές συμφωνίες[113].

Η Σύμβαση του Aarhus στηρίζεται στην Αρχή 10 της Διακήρυξης του Ρίο[114] καθώς και στο άρθρο 1 της Διακήρυξης της Στοκχόλμης. Το Προοίμιο αναφέρει ότι κάθε άτομο έχει το δικαίωμα να ζει σε ένα περιβάλλον που να ικανοποιεί ζητήματα υγείας και ευζωίας. Επιπλέον, προάγει σε ατομική και συλλογική υποχρέωση την υπεράσπιση, την προστασία και την περαιτέρω βελτίωση του περιβάλλοντος *«..για όφελος των τωρινών και των μελλοντικών γενεών».*

Όπως ορθά αναφέρεται, η ανωτέρω Σύμβαση στοχεύει *«στην καρδιά των σχέσεων μεταξύ πολιτών και κυβέρνησης»*[115], καθώς απαιτεί την καθιέρωση της διαφάνειας (δικαίωμα πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία-access to information), της λογοδοσίας (δικαίωμα συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων -public participation in decision making) και της υπευθυνότητας (δικαίωμα πρόσβασης στην δικαστική προστασία-access to justice in environmental matters). Επιπλέον, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής κανενός ότι η Σύμβαση δεν αποτελεί τον σκοπό αλλά το μέσο, μέσω του οποίου μπορεί να εξασφαλισθεί και προωθηθεί το δικαίωμα καθενός προσώπου, *«των τωρινών και μελλοντικών γενιών»,* να ζει σε ένα περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία του και την ευζωία του.

Για πολλούς ακαδημαϊκούς και επιστήμονες του περιβαλλοντικού δικαίου, η Σύμβαση Aarhus αποτελεί το πιο τρανταχτό παράδειγμα ότι υπάρχει πλέον δικαίωμα σε ένα υγείες περιβάλλον σε επίπεδο διεθνούς δικαίου[116]. Ειδικά, το 1 Άρθρο της Σύμβασης ορίζει ότι *«Προκειμένου να συμβάλει ο καθένας στην προστασία* ***του δικαιώματος κάθε ατόμου των τωρινών και μελλοντικών γενιών να ζουν σε ένα περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία και την ευζωία τους****, κάθε Μέλος θα πρέπει να εγγυάται τα δικαιώματα στην πρόσβαση στην πληροφορία, στην δημόσια συμμετοχή και*

---

[113] Έως και τις 16 Ιανουαρίου 2015, υπήρχαν 47 Μέλη στη Σύμβαση. Βλ. http://www.unece.org /env / pp/ratification.html.

[114] Αρχή 10 της Διακήρυξης του Ρίο *«Τα περιβαλλοντικά ζητήματα διαχειρίζονται καλύτερα όταν εξασφαλίζεται η συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων πολιτών,…Σε εθνικό επίπεδο, κάθε άτομο θα πρέπει να έχει….την δυνατότητα συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Τα Κράτη θα πρέπει να βοηθούν και ενδυναμώνουν την δημόσια γνώση/πληροφόρηση και συμμετοχή…».* Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ, Kofi Annan: *«Η σημασία της Σύμβασης Aarhus είναι παγκόσμια. Σίγουρα αποτελεί την πιο εντυπωσιακή εξέλιξη της Αρχής 10 της Διακήρυξης του Ρίο….Ως τέτοια, αποτελεί το πιο φιλόδοξο εγχείρημα στο πεδίο της ΄περιβαλλοντικής δημοκρατίας΄ και έχει αναληφθεί υπό την αιγίδα των ΗΕ».* Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.unece.org/env/pp.

[115] Βλ. www.anped.org/index.php?part=338.

[116] Τα διαδικαστικά δικαιώματα ως μηχανισμοί που εξασφαλίζουν την προστασία του θεμελιώδους δικαιώματος σε ένα καθαρό περιβάλλον. Βλ. ενδεικτικά Rehbinder, E. "Democracy, Access to Justice and Environment at the International Level", in Crideau-CNRS/IRNA, *Vers un nouveau droit del' environment*, Universite de Limoges, 2003, p. 134.

διαβούλευση και την πρόσβαση στην δικαιοσύνη για περιβαλλοντικά θέματα, σύμφωνα με όσα ορίζονται και στην παρούσα Σύμβαση[117]*».* Σύμφωνα με την ανωτέρω διατύπωση, δεν προβλέπονται πουθενά όρος ή συγκεκριμένες προϋποθέσεις για το τι θα θεωρείται ως δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον. Δεν παραπέμπει σε κάποιο άλλο κείμενο ή απόφαση. Φαίνεται ότι θεωρεί ως δεδομένη την ύπαρξη και κατοχύρωση ενός δικαιώματος στο περιβάλλον, και καθορίζει τους τρόπους με τους οποίους μπορεί να γίνει ουσιαστικότερο και να προστατευθεί περισσότερο αποτελεσματικά, μέσα από την άσκηση των δικαιωμάτων στην πληροφόρηση, στην διαβούλευση και στην δικαστική διεκδίκηση και έννομη προστασία.

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι κατά το στάδιο της σύνταξης του κειμένου της Σύμβασης, η Οικονομική Επιτροπή για την Ευρώπη (Economic Commission for Europe) είχε εξετάσει την πιθανότητα να συμπεριληφθεί στην Σύμβαση η αναγνώριση ενός ανθρώπινου δικαιώματος σε ένα καθαρό περιβάλλον. Ειδικότερα, είχε διατυπώσει την κάτωθι άποψη : *«Η συμπερίληψη στις διατάξεις…θα βοηθούσε τις συνεχόμενες προσπάθειες των Οργανισμών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ να επεξεργαστούν καλύτερα διεθνείς κανόνες (*universal norms*) σε σχέση με το δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον….Η αναγνώριση ενός δικαιώματος σε ένα υγειές περιβάλλον στην Σύμβαση θα προσέθετε ειδικό βάρος στις υπάρχουσες διατάξεις που αφορούν την εφαρμογή των διαδικαστικών δικαιωμάτων, πρόσβαση στην πληροφόρηση, συμμετοχή στη λήψη των αποφάσεων και πρόσβαση στην δικαιοσύνη, ενδυναμώνοντας τα νομικά και φιλοσοφικά θεμέλια αυτών των δικαιωμάτων. Θα μπορούσε να αναδείξει ότι αυτά τα διαδικαστικά δικαιώματα δεν είναι σκοπός, αλλά έχουν νόημα ως μέσα με σκοπό την προστασία των ατομικών ουσιαστικών δικαιωμάτων και ιδίως στο δικαίωμα να ζει κάποιος σε ένα υγειές περιβάλλον*[118]*».*

Ακόμα και αν υπάρχουν διαφωνίες για το κατά πόσο αναγνωρίζεται ή όχι ένα δικαίωμα στο καθαρό περιβάλλον, το σίγουρο είναι ότι με την Σύμβαση Aarhus έγινε *«ένα τεράστιο βήμα στην εξασφάλιση της διαφάνειας»*, το οποίο ενεργεί επ΄ωφελεία τόσο των τωρινών όσο και των μελλοντικών γενιών αλλά και των εκπροσωπών

[117]Aarhus Convention, art.1, n. 115.

[118]Βλ. *The Intersection of Human Rights and Environmental Issues : A review of institutional developments at the international level,* Background Paper No. 3, by Adriana Fabra, Join UNEP-OHCHR Expert Seminar on Human Rights and the Environment, 14-16 January 2002, Geneva, p. p. 11-12.

τους[119]. Ακριβώς, το δεύτερο δικαίωμα στη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων αποτελεί και τον βασικό άξονα. Οι «νέοι» παίκτες που εντάσσονται στους παράγοντες που μπορούν να διαμορφώσουν νέα δεδομένα στα περιβαλλοντικά ζητήματα, δημιουργούν μία νέα κατάσταση[120]. Πολίτες, ΜΚΟ, ιθαγενείς, τοπικές κοινότητες ή ακόμα και ανερχόμενα lobby – όπως αυτά που υποστηρίζουν τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών – μπορούν πλέον να έχουν λόγο και να μην είναι αποκλεισμένοι στη διαμόρφωση της τωρινής και κατ΄επέκταση και της μελλοντικής πολιτικής.

2.1.17. Αραβικός Χάρτης για τα ανθρώπινα δικαιώματα (2004)[121]

Με βάση την πίστη των Αραβικών εθνών στην αξιοπρέπεια του ανθρώπου, τον οποίο ο Θεός έχει εξυψώσει από την αρχή της δημιουργίας και με βάση το γεγονός ότι εδώ υπήρξε το λίκνο των θρησκειών και των πολιτισμών, των οποίων οι υψηλές ανθρώπινες αξίες επιβεβαιώνουν το ανθρώπινο δικαίωμα σε μία αξιοπρεπή ζωή που βασίζεται στην ελευθερία, στην δικαιοσύνη και στην ισότητα,……..

***Αρθρο 38**. Καθένας έχει το δικαίωμα σε ένα ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο τόσο για τον ίδιο όσο και για την οικογένειά του. (Το βιοτικό αυτό επίπεδο) ενδυναμώνει την ευζωία τους και μία αξιοπρεπή ζωή, περιλαμβάνοντας σίτιση, ενδυμασία, κατοικία, υπηρεσίες και το δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον. Τα Κράτη μέλη θα πρέπει να λάβουν όλα τα αναγκαία μέτρα που είναι ανάλογα με τους πόρους, προκειμένου να διασφαλίσουν αυτά τα δικαιώματα.*

***Πηγή** : http://www.humanrights.se/wp-content/uploads/2012/01/Arab-Charter-on-Human-Rights.pdf.*

Ο Αραβικός Χάρτης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα θεωρείται ως περιφερειακό σύστημα που αναγνωρίζει- ίσως όχι με ιδιαίτερη έμφαση- το δικαίωμα *«σε ένα υγειές περιβάλλον»*. Όπως είναι διατυπωμένο το άρθρο 38, φαίνεται ότι το ως άνω δικαίωμα είναι συστατικό στοιχείο και προϋπόθεση για την ύπαρξη και ευόδωση του δικαιώματος σε ένα ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο. Το άρθρο 38 επιτάσσει τα Κράτη Μέλη να λάβουν ενεργητικά μέτρα *«…προκειμένου να διασφαλίσουν αυτά τα*

---

[119] Βλ. ενδεικτικά σχετική ανάλυση στο βιβλίο Nanda, V., & Pring, G., *International Environmental Law & Policy for the 21st Century*, 2003 by Transnational Publishers, p. 48

[120] Μία πρώτη νομική κατοχύρωση στη συμμετοχή των ενδιαφερόμενων, είχε γίνει με πρωτοβουλία της Ευρώπης, όταν υιοθετήθηκε η Οδηγία για την Περιβαλλοντική Εκτίμηση των Επιπτώσεων (EIA Directive (85/337/EEC)).

[121] Arab Charter on Human Rights. Υιοθετήθηκε από την Αραβική Μόνιμη Αντιπροσωπεία για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στις 22 Μαΐου 2004 και τέθηκε σε ισχύ στις 15 Μαρτίου 2008, καθώς την επικύρωσαν 7 Αραβικά Κράτη : Αλγερία, Μπαχρέϊν, Αραβικά Εμιράτα, Ιορδανία, Λιβύα, Παλεστίνη και Συρία. Πρόσφατα και η Υεμένη και το Κατάρ επικύρωσαν την Συνθήκη. Βλ. σχετική ιστοσελίδα http://www.eods.eu/library/LAS_Arab %20Charter% 20on% 20 Human % 20 Rights _2004_EN.pdf.

δικαιώματα». Ο Αραβικός Χάρτης είναι μία Συνθήκη με δεσμευτική ισχύ, ωστόσο φαίνεται πως η αρνητική κριτική που ασκείται αφορά το γεγονός ότι δεν έχει προβλεφθεί ακόμα ένας αποτελεσματικός μηχανισμός επιβολής των οριζομένων.

2.1.18. Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ενωσης (ΣΛΕΕ, 2007)[122]

Η Συνθήκη της Λισσαβώνας (γνωστή και ως η Μεταρρυθμιστική Συνθήκη) είναι η νέα συνθήκη που τροποποιεί τις ιδρυτικές συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και υπογράφηκε στις 13 Δεκεμβρίου 2007 στη σύνοδο κορυφής της Λισαβόνας, στην οποία συμμετείχαν οι πολιτικοί αρχηγοί και οι υπουργοί εξωτερικών των κρατών μελών ΕΕ[123].

Για την περιβαλλοντική προστασία ορίζουν πιο ουσιαστικά τα άρθρα 11 και 191 έως 193 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ). Ειδικότερα, αναφέρεται ότι «Οι απαιτήσεις της περιβαλλοντικης προστασίας πρέπει να ενταχθούν στον καθορισμό και την εφαρμογή των πολιτικών και δράσεων της Ενωσης, ιδίως προκειμένου να προωθηθεί η αειφόρος ανάπτυξη» (άρθρο 11). Στα δε άρθρα 191 έως 193, που ανήκουν στον Τίλο ΧΧ «Περιβάλλον», καθορίζεται η πολιτική της Ενωσης στον περιβαλλοντικό τομέα. Ειδικότερα στην παράγραφο 1 τονίζεται ότι ένας από τους στόχους της ΕΕ είναι η *«…προώθηση, σε διεθνές επίπεδο, μέτρων για την αντιμετώπιση των περιφερειακών ή παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων, και ιδίως την καταπολέμηση της αλλαγής του κλίματος».* Επίσης, ρητά αναφέρεται στις γενικές περιβαλλοντικές αρχές της ΕΕ, που αποτελούν σημείο αναφοράς και είναι οι αρχές της προφύλαξης και της προληπτικής δράσης, της επανόρθωσης των καταστροφών του περιβάλλοντος, κατά προτεραιότητα στην πηγή, και η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» (άρθρο 191 παρ. 2).

Η ΕΕ είναι αρμόδια να ενεργεί σε όλους τους τομείς της περιβαλλοντικής πολιτικής, όπως είναι η ρύπανση του αέρα και των υδάτων, η διαχείριση των

---

[122] http://publications.europa.eu/resource/cellar/688a7a98-3110-4ffe-a6b3-8972d8445325. 0007.01 / DOC_19.

[123] Βλ. γενικές πληροφορίες http://www.europarl.europa.eu/ aboutparliament/ el/ 20150201PVL00008/%CE%97-%CE%A3% CF%85%CE%BD%CE% B8%CE%AE%CE%BA% CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE% 9B%CE%B9 %CF% 83%CE%B1 % CE% B2 % CF % 8C%CE%BD%CE%B1%CF%82.

αποβλήτων και η κλιματική αλλαγή (άρθρο 192 παρ. 2), ενώ προβλέπεται τα κράτη μέλη *«…να θεσπίζουν μέτρα ενισχυμένης προστασίας»* (άρθρο 193).

Επίσης, οι ανωτέρω διατάξεις θα πρέπει να διαβάζονται και εφαρμόζονται συμπληρωματικά και με το άρθρο 37 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ενωσης, που και αυτό έγινε νομικά ισχυρό και υποχρεωτικό τον Δεκέμβριο 2009. Το άρθρο 37 ορίζει ότι *«Το υψηλό επίπεδο προστασίας του περιβάλλοντος και η βελτίωση της ποιότητας του πρέπει να ενσωματώνονται στις πολιτικές της Ενωσης και να διασφαλίζονται σύμφωνα με την αρχή της αειφόρου ανάπτυξης».*

Επίσης, στο πλαίσιο ανάληψης πρωτοβουλιών για την προώθηση στρατηγικών για την βιώσιμη ανάπτυξη, η ΕΕ επανειλημμένως έχει δεσμευτεί εγγράφως ότι θα διαφυλάττει και θα προστατεύει την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών, προκειμένου να καλύπτονται μεν οι ανάγκες των τωρινών γενιών, χωρίς όμως *«…να διακυβεύεται η δυνατότητα των μελλοντικών γενιών να καλύπτουν τις δικές τους ανάγκες»*[124].

Επιπλέον των ανωτέρω, τον Μάρτιο 2012 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσίευσε μία νομοθετική πρόταση (legislative proposal) με τίτλο *«Βελτιώνοντας την διάχυση των ωφελειών από τα Ευρωπαϊκά μέτρα υπέρ του περιβάλλοντος : χτίζοντας την εμπιστοσύνη μέσα από την καλύτερη γνώση και ανταπόκριση*[125]*»*. Μέσα από την πρόταση αυτή καλούνται τα κράτη – μέλη της ΕΕ να εφαρμόζουν αποτελεσματικότερα την περιβαλλοντική νομοθεσία. Επίσης, περιλαμβάνεται σύσταση που αφορά τους εθνικούς Ombudsman. Σύμφωνα με την ενδιαφέρουσα αυτή πρόταση, οι εθνικοί Ombudsman θα μπορούσαν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο, κυρίως στην προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών, που αφορούν ειδικότερα ένα καθαρό και υγειές περιβάλλον.

Μπορούμε βάσιμα να ισχυριστούμε ότι αν και δεν αναφέρονται ρητά οι μελλοντικές γενιές στα ανωτέρω κείμενα, η ΕΕ έχει πρωτοστατήσει στην προώθηση και εμπέδωση της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης, τόσο σε θεωρητικό πλαίσιο όσο και πρακτικό. Θεωρούμε λοιπόν ότι εφόσον αποτελεί βασικό της στόχος η προώθηση και ενίσχυση της βιώσιμης ανάπτυξης, το ίδιο βασικός στόχος θα πρέπει πλέον να

---

[124] http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=62OZ1zQ8pCg%3D&tabid=549.

[125]"Improving the delivery through better knowledge and responsiveness" Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/ TXT / PD F /?ur i= CELEX : 52012 DC 0095 & from=EN.

αποτελεί και η προάσπιση των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών, μέσω της ενίσχυσης της αρχής της διαγενεακής ισότητας.

Επιπλέον, στο σημείο αυτό κρίνεται απαραίτητο να αναφερθεί η συνεχόμενη προσπάθεια της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης να προωθήσει την υιοθέτηση και θέσπιση ενός δικαιώματος σε ένα καθαρό και υγειές περιβάλλον. Οι προσπάθειες της επικεντρώνονταν στο να ενταχθεί η αναγνώριση ενός δικαιώματος για ένα καθαρό περιβάλλον στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, όπως και ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα – που σχετίζονται και επηρεάζονται από τον βαθμό προστασίας του περιβάλλοντος – θα πρέπει να προστατεύονται αποτελεσματικότερα. Ειδικότερα, το έτος 1999 (Recommendation 1431[126]) και το έτος 2003 (Recommendation 1614), είχαν υιοθετηθεί Συστάσεις, στις οποίες αναγνωριζόταν η ιδιαίτερη σημασία ενός υγιούς, βιώσιμου και καθαρού περιβάλλοντος. Ωστόσο, στη συνέχεια είχαν απορριφθεί, κρίνοντας ότι η υπάρχουσα νομολογία του Δικαστηρίου καλύπτει εν μέρει τα περιβαλλοντικά ζητήματα και ότι δεν υπάρχει λόγος να αναγνωριστούν νέα ανθρώπινα δικαιώματα στην παρούσα χρονική στιγμή.

Η νεότερη Σύσταση 1885 (2009) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης (Parliamentary Assembly of the Council of Europe[127]) - η οποία υιοθετήθηκε σχεδόν ομόφωνα – εισήχθηκε με μεγάλη προσοχή, λόγω των προηγούμενων απορρίψεων. Η Κοινοβουλευτική Συνέλευση είχε προτείνει τον Σεπτέμβριο 2009 προς την Επιτροπή των Υπουργών (Committee of Ministers) *«να συντάξει/καταρτίσει ένα πρόσθετο πρωτόκολλο της Ευρωπαϊκής Συνθήκης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, στο οποίο να αναγνωρίζεται το δικαίωμα σε ένα υγειές και βιώσιμο περιβάλλον»*[128]. Με τον τρόπο αυτό, θα μπορούσε να θεσπισθεί και

---

[126] Χαρακτηριστικά αναφερόταν στο σημείο 6 &7 της Σύστασης ότι *«6…η Συνέλευση σημειώνει την απουσία ενός γενικού Ευρωπαϊκού νομικού εργαλείου για την βιώσιμη ανάπτυξη, με το οποίο θα μπορούσε θα μπορούσαν να δημιουργηθούν περισσότερο συγκεκριμένες υποχρεώσεις για την προστασία του περιβάλλοντος, συμπεριλαμβάνοντας και την εφαρμογή της προφύλαξης και την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης. 7. Η Συνέλευση αναγνωρίζει την ανάγκη βελτίωσης της αποτελεσματικότητας των ήδη υπαρχόντων διεθνών δικαστηρίων που ασχολούνται με τα περιβαλλοντικά θέματα…».*

[127]Recommendation 1885, διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.coe.int/t/e/human_rigths/cddh / 3.c0mmittees/04.%20development%20of%20human%20rights%20%28dh-dev%29/02.% 20agendas% 20and%20working%20documents?2010/erec1885.pdf..

[128]Ανάλογες προσπάθειες στο να ενταχθεί η αναγνώριση ενός δικαιώματος σε ένα καθαρό περιβάλλον στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (EnvironmentandHumanRigths), είχαν αναληφθεί πάλι από την Κοινοβουλευτική Συνέλευση το έτος 1999 (Recommendation 1431) και το έτος 2003 (Recommendation 1614), χωρίς όμως επιτυχία.

αναγνωριστεί – σε Ευρωπαϊκό επίπεδο - το δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον, χωρίς ιδιαίτερες γραφειοκρατικές διαδικασίες. Επιπλέον, εκτός της αναγνώρισης ενός θεμελιώδους δικαιώματος, υπήρχε επιπλέον η πρόταση για δημιουργία μίας γενικότερης υποχρέωσης της Πολιτείας για την περιβαλλοντική προστασία. Για την προώθηση της ανωτέρω σύστασης, ο Εκτελεστικός Διευθυντής του UNEP, Mr. Achim Steiner, έστειλε επιστολή στην Ms Calmy-Rey (Επικεφαλή του Τμήματος των Εξωτερικών Υποθέσεων της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης), με την οποία την καλούσε να συμβάλλει στην αποδοχή και αναγνώριση του δικαιώματος στο περιβάλλον[129].

Ωστόσο, παρά την δυναμική στήριξη της πρότασης τόσο από τον Achim Steiner όσο και από διάφορες γνωστές περιβαλλοντικές ΜΚΟ, η Επιτροπή των Υπουργών απέρριψε χωρίς ιδιαίτερη αιτιολογία ή ισχυρό νομικό επιχείρημα[130] την σύσταση 1885 στις 16 Ιουνίου 2010, χάνοντας μία μοναδική ευκαιρία να αναγνωριστεί σε Ευρωπαϊκό επίπεδο το δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον. Αυτή η εξέλιξη δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελεί θετική προσέγγιση για την περιβαλλοντική προστασία των τωρινών και μελλοντικών πολιτών της ΕΕ. Παρόλαυτά, όπως θα αναφερθεί και κατωτέρω, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έδωσε κάποια περαιτέρω ώθηση στην αναγνώριση ενός ανθρώπινου δικαιώματος στο περιβάλλοντος, κυρίως μέσα από την υπόθεση Bacilav. Romania (No 19234/04, 30 March 2010).

---

[129] *«Είναι ευρέως αποδεκτό ότι ένα υγειές και καθαρό περιβάλλον αποτελεί βασική προϋπόθεση για την απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επιπλέον, ανυψώνει όλο το φάσμα της βιωσιμότητας, της προστασίας και των περιβαλλοντικών θεμάτων ανάμεσα στις περισσότερο θεμελιώδεις αξίες μίας κοινωνίας, σε ένα επίπεδο ισάξιο με τα υπόλοιπα ανθρώπινα δικαιώματα. Για το λόγο αυτό, έχω την πεποίθηση ότι η Επιτροπή των Υπουργών θα αποφασίσει και να εισάγει το δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον στα υπόλοιπα δικαιώματα που έχουν θεσπισθεί και προστατευτεί στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων».* Βλ. United Nations Environment Programme, DRC/ROE/OUT 2010, 14 May 2010. Letter uploaded at: http://rigthtoenvironment.com/ ip/ uploads / UNEP % 20 Steiner % 20 calls%20for%20RightToEnvironment%20in%20ECHR%20www.sufyr.org.pdf.

[130] *«Έχουμε κάνει πολλά για το περιβάλλον μέσω των συνθηκών. Τίποτα περισσότερο δεν απαιτείται».* Βλ. σχετική παραπομπή στο άρθρο "A human right to a clean and healthy environment in Europe. Dream or reality?", JanVandeVenis, elniReview, No1/2011, p. 33.

2.1.19. Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ενωσης (2007)[131]

Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ είναι το πρώτο βασικό κοινοτικό νομικό κείμενο το οποίο αναφέρεται ρητά στις μελλοντικές γενιές. Το έτος 2009 έγινε νομικά ισχυρό και υποχρεωτικό. Στο Προοίμιο του δηλώνεται ρητά ότι τα δικαιώματα που εξασφαλίζονται στον Χάρτη, συνεπάγονται υποχρεώσεις προς τις μελλοντικές γενιές : «Η απόλαυση των δικαιωμάτων αυτών συνεπάγεται ευθύνες και καθήκοντα έναντι τόσο των τρίτων όσο και της ανθρώπινης κοινότητας και των μελλοντικών γενιών». Επίσης, στο άρθρο 37 ορίζεται η προστασία του περιβάλλοντος και αναφέρεται ότι *«Το υψηλό επίπεδο προστασίας του περιβάλλοντος και η βελτίωση της ποιότητας του πρέπει να ενσωματώνονται στις πολιτικές της Ενωσης και να διασφαλίζονται σύμφωνα με την αρχή της αειφόρου ανάπτυξης».*

Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης δεν διαθέτει σχετική ρητή πρόβλεψη για το περιβάλλον ως ανθρώπινο δικαίωμα. Ωστόσο, υπάρχει πρόβλεψη για την προστασία της υγείας, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 11 του Χάρτη, και συμπληρώνεται από τα άρθρα 2 και 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Επιπλέον, ο Χάρτης αναγνωρίζει ότι η αντιμετώπιση της ρύπανσης μπορεί να αντιμετωπισθεί μόνο σταδιακά, αλλά πάντως εντός ευλόγου χρόνου. Συνεπώς, αν και δεν υπάρχει ρητή πρόβλεψη για ένα ξεχωριστό δικαίωμα στο περιβάλλον, η ερμηνεία του δικαιώματος στην υγεία προσφέρει ένα συγκεκριμένο επίπεδο περιβαλλοντικής προστασίας μέσω του Κοινωνικού Χάρτη, το οποίο μπορεί να αξιοποιηθεί περαιτέρω από τα Κράτη-Μέλη[132]. Η δε περιβαλλοντική προστασία θεωρήθηκε ότι υπήρξε περισσότερο αποτελεσματική και πλήρης από την αντίστοιχη που προσφέρει η Σύμβαση[133]. Σε αντιστοιχία με την ΕΣΔΑ, η οποία κατοχυρώνει τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης κατοχυρώνει τα

---

[131] Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ενωσης (2016/C 202/02). Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=celex:12016P/TXT. (Τελευταία επίσκεψη στις 30.05.2017).

[132]Βλ. "European Committee of Social Rights : The right to a healthy environment", Trilsch, M., International Journal of Constitutional Law, vol. 7, Issue 3, 2009, p. 529-238. HTrilschαναφέρει ότι *«Θα μπορούσε αυτή η αποδοχή/ενσωμάτωση του δικαιώματος σε ένα υγειές περιβάλλον, να 'βρει το δρόμο της' μέσα από την ερμηνεία των εθνικών συνταγματικών δικαιωμάτων…».*

[133] Βλ. την υπόθεση Marangopoulos v. Greece, όπως θα αναφερθεί και κατωτέρω στη συνέχεια της διπλωματικής, Marangopoulos Foundation for Human Rights (MFHR) v. Greece, Complaint No. 30/2005, European Committee of Social Rights (ESCR), 2006. Εν συντομία, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Κοινωνικά Δικαιώματα (European Committee of Social Rights) αναγνώρισε ρητά ένα *«δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον»,* όπως αυτό εμπεριέχεται στο δικαίωμα στην υγεία (Χάρτης) αλλά και στο δικαίωμα στην ζωή (Σύμβαση).

κοινωνικά δικαιώματα. Το κείμενο του Χάρτη καταρτίστηκε μετά από πρωτοβουλία του Συμβουλίου της Ευρώπης (ιδρύθηκε το 1949) με έδρα το Στρασβούργο . Ο Χάρτης υιοθετήθηκε το 1961 και τέθηκε σε ισχύ το 1965. Το αρχικό κείμενο του 1961 συμπληρώθηκε σημαντικά το 1988 και αναθεωρήθηκε σε βάθος το 1996.

Επιπλέον, αρκετά άρθρα της Συνθήκης της Λισαβόνας περιέχουν αναφορά στις μελλοντικές γενιές, συνδεόμενα με την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης. Το άρθρο 3 παρ. 3 περ. β ορίζει ότι *«Η Ενωση καταπολεμά τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις διακρίσεις και προωθεί την κοινωνική δικαιοσύνη και προστασία, την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών, την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών και την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού».* Επίσης, στο άρθρο 21 παρ. 2 ορίζεται ότι *«Η Ενωση καθορίζει και εφαρμόζει κοινές πολιτικές και δράσεις και εργάζεται για την επίτευξη υψηλού βαθμού συνεργασίας σε όλους τους τομείς των διεθνών σχέσεων, με στόχο :…στ. τη συμβολή στην ανάπτυξη διεθνών μέτρων για τη διαφύλαξη και τη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος και την αειφόρο διαχείριση των παγκόσμιων φυσικών πόρων, με στόχο τη διασφάλιση της αειφόρου ανάπτυξης».*

Λαμβάνοντας, επίσης, υπόψη το γεγονός ότι η ΕΕ πρωτοστάτησε σε όλες τις περιβαλλοντικές πολιτικές και πρωτοβουλίες, είναι φανερό ότι η γενικότερη τάση προώθησης και εφαρμογής της βιώσιμης ανάπτυξης διαδραματίζει σημαντικό ρόλο και στην εθνική εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελλών και ισχυροποιεί την όποια αναφορά στις μελλοντικές γενιές. Ως παράδειγμα αναφέρουμε ότι τουλάχιστον οκτώ εθνικά συντάγματα αναφέρονται ρητά στις μελλοντικές γενιές (Βέλγιο, Τσέχικη Δημοκρατία, Εσθονία, Γαλλία, Γερμανία, Λουξεμβούργο, Πολωνία, Σουηδία) και άλλα πέντε συντάγματα αναφέρονται έμμεσα στις μελλοντικές γενιές, μέσω της έννοιας της (κοινής) κληρονομιάς (Φινλανδία, Ιταλία, Πορτογαλία, Σλοβακία και Σλοβενία134).

Κρίσιμο θεωρείται στο σημείο αυτό να αναφερθεί ότι ένα χρόνο νωρίτερα, δηλαδή το έτος 2008, μία ομάδα Ευρωβουλευτών συνέταξε μία «Εγγραφη Διακήρυξη» για την ανάγκη δημιουργίας ενός αντιπρόσωπου για τις Μελλοντικές Γενιές στην ΕΕ. Η πρόταση αυτή διατυπώθηκε με τρεις εναλλακτικές λύσεις : είτε να

[134] Βλ. Μέρος Πρώτο, Κεφάλαιο Πρώτο, Ενότητα ΙΙΙ «Τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών στα εθνικά συντάγματα» της παρούσας διατριβής. Επίσης, βλ. 80. Gopel, M., "How to protect Future Generations' Rights in European Governance", Intergenerational Justice Review, vol. 10, issue 1/2010, p. 5.

εμπλακεί το υπάρχον γραφείο του Ευρωπαίου Διαμεσολαβητή, είτε να δημιουργηθεί ένας νέος Επίτροπος (Commissioner) είτε τέλος να ενταχθεί στις υποχρεώσεις του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Fundamental Rights Agency). Μαζί με τις τρεις αυτές διαφορετικές προτάσεις, καλούσε την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να ξεκινήσει μία εκστρατεία ώστε οι κοινοτικοί θεσμοί και τα αντίστοιχα όργανα να περιλάβουν στους στόχους τους και σε όλες τις δράσεις τους τη μέριμνα για τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών. Ωστόσο, δεν ευοδώθηκε η συλλογή ικανού αριθμού υπογραφών και συνεπώς δεν προχώρησε η φιλόδοξη αυτή και καινοτόμος πρόταση.

2.1.20. Η Συμφωνία του Παρισιού για το κλίμα (Paris Agreement, 2015)[135]

……Αναγνωρίζοντας ότι η κλιματική αλλαγή αποτελεί μία κοινή έγνοια της ανθρωπότητας, τα Μέλη θα πρέπει, όταν λαμβάνουν δράσεις για να διαχειριστούν την κλιματιή αλλαγή, να σέβονται, να προωθούν και να λαμβάνουν υπόψη τους τις υποχρεώσιες τους στα ανθρώπινα δικαιώματα, στο δικαίωμα στην υγεία, τα δικαιώματα των ιθαγενών πληθυσμών, των τοπικών κοινοτήτων, των προσφύγων, των παιδιών, των ανθρώπων με αναπηρίες και των ανθρώπων που βρίσκονται σε ευάλωτη κατάσταση όπως και το δικαίωμα στην ανάπτυξη, καθώς και την ισότητα των φύλων, την ενδυνάμωση των γυναικών ***και τη διαγενεακή ισότητα.***

….Σημειώνοντας τη σημασία στο να εξασφαλιστεί η ακεραιότητα όλων των οικοσυστημάτων, περιλαμβάνοντας τους ωκεανούς και την προστασία της βιοποικιλότητας, η οποία αναγνωρίζεται από κάποιες κουλτούρες ***ως Μητέρα-Γη****, και σημειώνοντας τη σημασία για κάποιους της έννοιας* ***«κλιματική δικαιοσύνη»,*** *όταν αναλαμβάνουν δράση για τη διαχείριση της κλιματικής αλλαγής,….*

Αρθρο 7…παρ. 2. Τα Μέλη αναγνωρίζουν ότι η προσαρμογή είναι μια παγκόσμια πρόκληση που αντιμετωπίζουν όλοι με τοπικές,εθνικές, περιφερειακές και διεθνείς διαστάσεις και ότι αποτελεί κλειδί για να υπάρξει ***συμβολή σε μία μακροχρόνια παγκόσμια απάντηση στην κλιματική αλλαγή****…..*

Πηγή : https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09.pdf

[135] The Paris Agreement was adopted on 12 December 2015 at the twenty-first session of the Conference of the Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change held in Paris from 30 November to 13 December 2015. http://unfccc.int/files/essential_background/convention/application/pdf/english_paris_agreement.pdf.

Η Συμφωνία του Παρισιού για το κλίμα ή αλλιώς οικουμενική συμφωνία για το κλίμα, υπεγράφη στις 12 Δεκεμβρίου 2015 στο Παρίσι[136] και τέθηκε σε ισχύ στις 4 Νοεμβρίου 2016, αφού επικυρώθηκε από 55 χώρες που εκπροσωπούν το 55% εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Η 4η Νοεμβρίου 2016 θεωρήθηκε *«...ιστορική μέρα για τον πλανήτη γιατί σηματοδοτεί την έναρξη ισχύος της συμφωνίας για το κλίμα[137]».* Και η ίδια η Συμφωνία που επιτεύχθηκε θεωρείται ιστορικής σημασίας, γιατί υιοθετήθηκε ομόφωνα από τα Μέλη της Σύμβασης-Πλαίσιο για το Κλίμα. Υπήρξαν πραγματικές δεσμεύσεις των κρατών και θεωρείται ότι επιτεύχθηκαν τρία αρχικά σημαντικά γεγονότα : 1) αποτελεί την πρώτη καθολική συμφωνία για το κλίμα, 2) υπογράφηκε από περισσότερες από 175 χώρες και 3) ενεργοποιήθηκε πριν από το συμφωνημένο χρόνο, δηλαδή πριν το τέλος του 2016.

Τα βασικά σημεία – κλειδιά της Συμφωνίας του Παρισιού θα μπορούσαν να συνοψισθούν στα κάτωθι : α. Δίκαιο αλλά διαφοροποιημένο : τα Κράτη έχουν κοινές αλλά διαφοροποιημένες ευθύνες, οι οποίες εξαρτώνται από το σχετικό επίπεδο δυνατοτήτων που διαθέτουν αλλά και από τις διαφορετικές εθνικές συνθήκες. β. Ο σκοπός της Συμφωνίας είναι να διατηρηθεί ότι η παγκόσμια μέση θερμοκρασία κάτω από 2 βαθμούς κελσίου από τα προ-βιομηχανικά επίπεδα (1880-1899)[138]. Επίσης, θα πρέπει να εξασφαλισθεί ότι οι προσπάθειες θα κινηθούν με σκοπό να περιορίσουν την αύξηση της θερμοκρασίας στους 1,5 βαθμούς κελσίου. Ωστόσο, προκειμένου να εξασφαλισθεί αυτός ο στόχος, θα πρέπει όλες οι χώρες να αξιολογούν την πρόοδο που επιτεύχθηκε για τη μείωση των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου κάθε πέντε χρόνια.

Στο ίδιο πλαίσιο, η Συμφωνία αναγνωρίζει τις δράσεις που οφείλουν να κάνουν οι μη-Κυβερνητικοί εμπλεκόμενοι, όπως είναι οι επιχειρήσεις, οι εταιρείες (κλπ.). γ. Παγκόσμια και νομικά δεσμευτική η συμφωνία. Τα 195 Κράτη-Μέλη που ενεπλάκησαν στις διαπραγματεύσεις, προσπάθησαν να δημιουργήσουν μακροπρόθεσμες στρατηγικές για τη μείωση των εκπομπών. Θεωρείται και

---

[136] "Adoption of the Paris Agreement", FCCC/CP/2015/L.9, 12 December 2015. https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09.pdf.

[137] Βλ. σχετικά, https://gr.ambafrance.org/Entree-en-vigueur-de-l-Accord-de -Paris-sur-le-climat-4-nov-2016-8245. (Τελευταία επίσκεψη στις 30.06.2017).

[138] Για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός, θα πρέπει τα Κράτη να θέσουν ως στόχο την μείωση των εκπομπών CO2 στο 50% μέχρι το 2050 και στο 100% μέχρι το 2100. Επίσης, το ιδιαίτερα σημαντικό που επιτεύχθηκε στη Συμφωνία αυτή είναι ότι οι χώρες ότι οι χώρες θα δεσμεύονται από εθελοντικές υποσχέσεις/δεσμεύσεις ("voluntary pledges"), οι οποίες ονομάζονται "Intended Nationally Determined Contributions" (INDCs). Οι εθελοντικές αυτές δεσμεύσεις θα καθοδηγούν ουσιαστικά τον τρόπο με τον οποίο οι χώρες θα μειώσουν σταδικά τις εκπομπές των αερίων μέχρι το έτος 2020.

αναγνωρίζεται ότι είναι η πρώτη φορά που επιτεύχθηκε διεθνή συμφωνία στον αγώνα εναντίον της κλιματικής αλλαγής. Συγκεκριμένοι δεσμευτικοί νομικοί κανόνες θα εφαρμόζονται στα Κράτη-Μέλη.

Στο κείμενο της Συμφωνίας των Παρισίων δεν αναφέρεται ρητά η λέξη «μελλοντικές γενιές» και ούτε υπάρχε πανηγυρική έκφραση που να τονίζει την σπουδαιότητα αυτής της Συμφωνίας για την οντότητα αυτή. Οι μόνες πιο ξεκάθαρες αναφορές που εντοπίστηκαν στο κείμενο είναι αυτές που αναφέρονται στην επιλεκτική αναφορά του κειμένου, όπως «διαγενεακή ισότητα», «κλιματική αλλαγή» και οι σχετικές αναφορές που έχουν να κάνουν με τους μακροπρόθεσμους στόχους. Παρόλαυτά, είναι σίγουρα ένα εργαλείο που θα ωφελήσει τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα. Ως εκ τούτου, θα ωφελήσει και τις μελλοντικές γενιές.

Χαρακτηριστική είναι η φράση του έννατου Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ : *«Όταν θα ψηφίζετε, σκεφθείτε τα εγγόνια σας. Αυτά δεν μπορούν να ψηφίσουν αλλά οι αποφάσεις σας πρόκειται να επηρεάσουν τις ζωές τους. Ένα πράγμα πρέπει να γνωρίζουμε: εάν δεν διαχειριστούμε την κλιματική αλλαγή τώρα, θα καταστρέψουμε πολλές από τις επιλογές που θα έχουν για μία καλή ζωή. Συνεπώς, σκεφτείτε τα εγγόνιας σας, αυτή είναι η συμβουλή μου*[139]*».*

2.2. Διεθνείς διακηρύξεις και διεθνείς διαδικασίες

Όπως γενικά αναφέρεται, η Διακηρύξεις και λοιπές παρόμοιες πράξεις του ΟΗΕ δεν είναι νομικά δεσμευτικές, αλλά αποτελούν το αναφερόμενο soft-law. Παρόλαυτά, θεωρείται ότι συμβάλλουν δυναμικά στη διαμόρφωση διεθνών κανόνων (international legal norms). Επίσης, μπορεί να θεωρηθεί ότι αντικατροπτρίζουν τη δέσμευση των κρατών να κινηθούν προς συγκεκριμένες κατευθύνσεις, δεσμευόμενοι από συγκεκριμένες αρχές, οι οποίες δεν έχουν αποκρυσταλωθεί ακόμα σε δεσμευτικά συμβατικά κείμενα.

[139] United Nations António Guterres on how people can take climate action. Βλ. σχετικά https://oppeace.org/blog/2017/06/06/what-breaks-your-heart/ Secretary-General. (Τελευταία επίσκεψη 28.07.2017). Δυστυχώς, φαίνεται ότι ο τωρινός Πρόεδρος της Αμερικής, Donald Trump, όταν αποφάσισε την αποχώρηση της Αμερικής από τη συμφωνία δεν είχε στο μυαλό του τη συμβουλή του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ.

Κατωτέρω, αναφέρονται χρονικά γεγονότα και αντίστοιχα soft-law κείμενα που διατυπώθηκαν στο πλαίσιο διαμόρφωσης του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου. Αυτό που μας ενδιαφέρει περισσότερο είναι πώς διαμορφώνεται η ανάδυση ενός δικαιώματος σε ένα υγειές και καθαρό περιβάλλον και η σχέση του με την αντίστοιχη ανάδυση ενός αντίστοιχου δικαιώματος που αφορά τις μελλοντικές γενιές, αλλά και την παράλληλη ανάδυση μίας «πλανητικής» υποχρέωσης των τωρινών γενιών.

2.2.1. Η Διεθνής Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης και η ίδρυση του UNEP (1972).

Αρχή 1, παρ. 1 *«Ο Άνθρωπος έχει θεμελιώδες δικαίωμα στην ελευθερία, την ισότητα και σε ικανοποιητικές συνθήκες ζωής, μέσα σε ένα περιβάλλον ποιότητας, το οποίο επιτρέπει μία ζωή με αξία και ευζωία, και (ο Άνθρωπος) έχει την μοναδική ευθύνη να προστατεύει και* ***να βελτιώνει το περιβάλλον για τις τωρινές και τις μελλοντικές γενιές».***

Αρχή 4 *«****Ο Ανθρωπος έχει ειδική ευθύνη να διασφαλήσει και να διαχειριστεί με σοφία την κληρονομία της άγριας φύσης και των οικοτόπων****….».*

Αρχή 5 *«Οι μη ανακυκλώσιμες πηγές της γης θα πρέπει να εκμεταλλεύονται με τέτοιο τρόπο ώστε να προστατεύονται από τον κίνδυνο της μελλοντικής τους εξάντλησης και να εξασφαλίσουν ότι τα οφέλη από τέτοιου είδους εκμετάλλευση* ***διαμοιράζεται σε όλη την ανθρωπότητα****».*

Πηγή :http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=97&articleid=1503

α. Η Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης για το ανθρώπινο περιβάλλον έλαβε χώρα το έτος-ορόσημο 1972. Η πρώτη Διεθνής Συνδιάσκεψη για το Περιβάλλον αποτέλεσε την πρώτη φιλόδοξη προσπάθεια να έρθουν αντιμέτωπα τα έθνη με τα περιβαλλοντικά προβλήματα σε διεθνές επίπεδο. Εκπρόσωποι από 113 χώρες το παρακολούθησαν και αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια της Διεθνούς Κοινότητας να αναδείξει το παγκόσμιο περιβάλλον και τη σχέση του με την ανάπτυξη. Κατά την Συνδιάσκεψη έγιναν αποδεκτές η Διακήρυξη Αρχών (Declaration of Principles)[140] και το Σχέδιο Δράσης για το Ανθρώπινο Περιβάλλον (Action Plan for the Human Environment)[141].

[140]Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 16 June 1972, (UN Doc A/CONF.48/14/Rev. 1 16 June 1972) unep.org/ Documents / Default.asp? Document ID=97&ArticleID=1503.

[141]Action Plan for the Human Environment, www.unep.org/Documents/Default.asp?DocumentID=97&

Στην πρώτη Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για το Ανθρώπινο Περιβάλλον για πρώτη φορά αναγνωρίσθηκε και δηλώθηκε ρητά – χρησιμοποιώντας την γλώσσα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων - η υπάρχουσα σχέση μεταξύ περιβάλλοντος και ανάπτυξης, υιοθετώντας μία ανθρωπογενή προσέγγιση της περιβαλλοντικής προστασίας. Στο Προοίμιο αναγνωρίζεται ρητά ότι *«…η προστασία και η βελτίωση του ανθρώπινου περιβάλλοντος είναι ένα σημαντικότατο θέμα που επηρεάζει την ευζωία των ατόμων και την οικονομική ανάπτυξη παγκοσμίως…*[142]*»*.

Αξίζει να επισημανθεί ότι η Διακήρυξη της Στοκχόλμης αποτέλεσε το πρώτο διεθνές κείμενο το οποίο ρητά αναγνώρισε την σχέση μεταξύ ατομικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ποιότητας του περιβάλλοντος[143]. Στην Διακήρυξη αναγνωρίζεται ότι *«Και οι δύο παράμετροι του ανθρώπινου περιβάλλοντος, τόσο το φυσικό όσο και το ανθρωπογενές, είναι απαραίτητα για την ευζωία του και για την απόλαυση των βασικών ανθρώπινων δικαιωμάτων- όπως αυτό της ζωής*[144]*»*. Παρόλο που δεν αναγνωρίστηκε ως θεμελιώδες δικαίωμα το δικαίωμα σε ένα καθαρό και υγειές περιβάλλον, ωστόσο υπήρξε αποδοχή ότι ένα υγειές περιβάλλον αποτελεί την αφετηρία και την βάση για την απρόσκοπτη απόλαυση και άσκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων[145].

Όσον αφορά την εμπλοκή των Κυβερνήσεων στην περιβαλλοντική προστασία, αναγνωρίζεται ότι αποτελεί υποχρέωση των Κυβερνήσεων, ενώ παράλληλα αναγνωρίζεται ότι *«Η προστασία και βελτίωση του ανθρώπινου περιβάλλοντος για τις τωρινές και μελλοντικές γενιές έχει αναχθεί σε επιτακτικό στόχο*

Article ID=1492.

[142] Stockholm Declaration, par. 1 par. 2.

[143]Βλ. Final Report prepared by Mrs Fatma Zohra Ksentini, Special Rapporteur on the UN ESCOR, Commission on Human Rights, Sub0Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, 46sth session, E/CN.4/Sub.2/1994/9 (6 July 1994), (αναφερόμενη ωςFinal Report of Mrs Ksentini), p. 7. Επίσης, βλ. "A Human Right to a Clean and Healthy Environment: Dream or Reality in Europe?", Jan van de Venis, elni Review, No 1/2011, p. 27 : "*The Stockholm Declaration of 1972, with its 'Principles' that proclaim rights, is generally seen as the starting point of the modern international framework for human rights-based environmental protection …"*. Επίσης, η Καθηγήτρια και εμπειρογνώμονας Dinah Shelton επανειλημμένως έχει ισχυριστεί με πυγμή ότι στην Διακήρυξη της Στοκχόλμης αδιαμφισβήτητα συνδέεται η προστασία του περιβάλλοντος με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Shelton, D., "Human Rights and the Environment: What Specific Environmental Rights have been recognized?", Denv. J. Int'L L. &Pol'Y, vol. 35:1, 2008, pp. 130-134.

[144] Ο.π.

[145] Σύμφωνα με την διεθνώς αναγνωρισμένη αρθρογράφο και Καθηγήτρια του Διεθνούς Δικαίου, Dinah Shelton, *«…τα ανθρώπινα δικαιώματα που ευθέως βλάπτονται από μία περιβαλλοντική υποβάθμιση περιλαμβάνουν το δικαίωμα στη ζωή, το δικαίωμα στην υγεία, το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα, το δικαίωμα σε καλές εργασιακές συνθήκες, το δικαίωμα σε ένα ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο και το δικαίωμα στην πολιτική συμμετοχή και στην πληροφόρηση».* Ειδικότερα βλ. Shelton, D., "Human Rights, Environmental Rights, and the Right to Environment", 28 Stanford Journal of International Law, 1991, p. 107.

της ανθρωπότητας-ένας στόχος που πρέπει να επιδιώκεται μαζί ..» με την επίτευξη των στόχων της ειρήνης και της ανάπτυξης. Επιπρόσθετα, στην Διακήρυξη της Στοκχόλμης για πρώτη φορά διατυπώθηκε η ανάγκη ενσωμάτωσης της χρονικής διάστασης (temporal dimension) στο πεδίο της περιβαλλοντικής προστασίας. Με τον τρόπο αυτό εισχώρησε η έννοια της διαγενεακής ισότητας στα περιβαλλοντικά ζητήματα[146].

β. Επιπλέον, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ δημιούργησε το Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Environment Programme-UNEP), με την Απόφαση 2997 (Resolution 2997), της 15ης Δεκεμβρίου 1972 . Η Γραμματεία του UNEP εγκαταστάθηκε στο Ναϊρόμπι το έτος 1973. Οι κυριότερες αιτίες που δημιουργήθηκε το UNEP αλλά και οι βασικές λειτουργίες τους ήταν οι κάτωθι :

- προώθηση διεθνούς συνεργασίας στα περιβαλλοντικά θέματα και εκπόνηση σχετικών προτάσεων,
- δημιουργία γενικών κατευθύνσεων πολιτικής όσον αφορά τα περιβαλλοντικά προγράμματα του ΟΗΕ,
- επιθεώρηση της παγκόσμιας περιβαλλοντικής κατάστασης, ώστε να μπορεί να καταγράφει για τα επείγοντα περιβαλλοντικά προβλήματα και να ενημερώνει σχετικά τα κράτη,
- συντονισμός των επιστημονικών και άλλων επαγγελματικών κοινοτήτων σε διεθνές επίπεδο, κυρίως για την ανταλλαγή περιβαλλοντικής γνώσης και πληροφόρησης (κλπ).

γ. Επίσης, στο πλαίσιο της πρώτης Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης για το Περιβάλλον εκ νέου για πρώτη φορά και επίσημα διατυπώθηκε από την Ένωση των Διεθνών Οργανισμών (UIA – Union of International Associations) η πρόταση για σύσταση ενός Διαμεσολαβητή/Ombudsman για το ανθρώπινο περιβάλλον (A Human Environment Ombudsman)[147]. Η πρόταση αυτή υποβλήθηκε στην Προπαρασκευαστική Επιτροπή της Συνδιάσκεψης του ΟΗΕ. Στην εισαγωγή ανωτέρω αναγνωρίζεται η ύπαρξη νέων απειλών για το ανθρώπινο περιβάλλον, οι οποίες αναδύονται σε ένα διεθνές στερέωμα και είναι όλο και περισσότερο σύνθετες

---

[146] Borg, S., "Guarding Intergenerational rights over natural resources", in *Future generations & international law*, Emmanuel Agius & Salvino Busuttil (ed.), Earthscan Publications, 1998, p. 131.

[147] Βλ. ειδικότερα"A Human Environment Ombudsman. A statement of the Union of International Association to the Preparatory Committee for the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 1972", published in International Associations, issue 1, 1973, pp 46-47.

και μη εύκολα διαχειρίσιμες[148]. Παράλληλα με τις νέες απειλές, οι κρίσεις που μπορεί να πλήξουν την ανθρωπότητα είναι όλο και πιο απρόβλεπτες και αλληλοεπηρεαζόμενες[149].

δ. Ενδιαφέρον για την παρούσα διατριβή παρουσιάζει και το ψήφισμα 3281 της Γενικής Συνέλευσης, που υιοθετήθηκε το έτος 1974 με 115 ψήφους υπέρ, 6 ψήφους κατά και 10 απουσίες. Το ψήφισμα αυτό αποτελεί συνέχεια της πρώτης παγκόσμιας Συνδιάσκεψης για το Περιβάλλον, όπου στις 19 Δεκεμβρίου 1972 υιοθετήθηκε το ψήφισμα 3037, προκειμένου να δημιουργηθεί μία Ομάδα Εργασίας από εκπροσώπους των Κυβερνήσεων, για να συντάξουν ένα Σχέδιο του *ονομαζόμενου «Χάρτη των Οικονομικών Δικαιωμάτων και Υποχρεώσεων των Κρατών[150]».*

Πραγματικά, επιβεβαιώνοντας την δέσμευση των Κρατών για ενδυνάμωση της διεθνούς συνεργασίας για την ανάπτυξη αλλά και την θέληση τους για τη θεμελίωση μίας νέας διεθνούς οικονομικής τάξης, η οποία θα βασίζεται στην ισότητα, στην αλληλεξάρτηση, στα κοινά συμφέροντα και στην συνεργασία μεταξύ των Κρατών, υιοθετήθηκε η ως άνω «Χάρτα». Μέσω αυτής εκδηλώνεται ρητά η βούληση των Κρατών για ανάληψη κοινών ευθυνών και υποχρεώσεων αλλά και επίδειξη παρόμοιας συμπεριφοράς και τακτικής, προκειμένου να προωθήσουν κοινούς στόχους σε διεθνές επίπεδο. Ιδιαίτερα, στο Κεφάλαιο ΙΙΙ με τον τίτλο «Κοινές υποχρεώσεις προς την Διεθνή Κοινότητα», εντάσσεται το άρθρο 30 που ορίζει σχετικά με την υποχρέωση της περιβαλλοντικής προστασίας : «*Η προστασία, η διατήρηση και η βελτίωση του περιβάλλοντος για τις τωρινές και τις* ***μέλλουσες γενιές*** *αποτελεί ευθύνη (responsibility) όλων των Κρατών. Όλα τα Κράτη θα πρέπει να προσπαθήσουν να θεσπίσουν τις δικές τους περιβαλλοντικές και αναπτυξιακές πολιτικές σε* συμμόρφωση *με την ανωτέρω ευθύνη…. Όλα τα Κράτη θα πρέπει να συνεργάζονται για να εξελίξουν τους διεθνείς κανόνες και ρυθμίσεις στο πεδίο του περιβάλλοντος».*

---

[148] Σύμφωνα με τον γνωστό Αμερικανό physicist and biophysicist John Platt (1918-1992), στην εισαγωγή του άρθρου του "What We Must Do" αναφέρει χαρακτηριστικά *"There is only one crisis in the world. It is crisis of transformation. The trouble is that it is now coming upon us as a storm of crisis problems from every direction…We are undergoing a great historical transition to new levels of technological power all over the world….if we could learn how to manage these new powers and problems in the next few years without killing ourselves by our obsolete structures and behavior, we might be able to create new and more effective social structures that would last for many generations".*

[149] Ο.π. *"Human environment problems need to be seen a intimately related to social development, which itself needs to be reconceptualized a distinct from its current definition as the development of human resources for the benefit of economic development"*, p. 47.

[150] "Charter of Economic Rights and Duties of States", GA Res. 3281(xxix), UN GAOR, 29th Sess., Supp. No. 31 (1974) 50. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.un-documents.net/a29r3281.htm.

2.2.2. Κατευθυντήριες γραμμές για το περιβαλλοντικό δίκαιο και αρχές σχετικά με τους κοινούς φυσικούς πόρους (UNEP, 1978)[151]. Οι κατευθυντήριες αυτές αρχές είναι γνωστές και ως "UNEP Draft Principles of Conduct in the field of Environment". Αποτελούν ένα πρώιμο δείγμα της διάθεσης του UNEP να δημιουργήσει ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο τα κράτη θα αυτοδεσμεύονται και θα εφαρμόζουν οικειοθελώς τις δεκαπέντε στο σύνολό τους αρχές[152]. Ουσιαστικά, ζητείται από τα κράτη να χρησιμοποιούν αυτές τις αρχές κάθε φορά που θα καλούνται να δημιουργήσουν μία διμερή ή πολυμερή Συνθήκη, που θα αφορά τους κοινούς φυσικούς πόρους.

Θεωρούμε ότι οι κατευθυντήριες αυτές αρχές έχει σημασία να αναφερθούν στο παρόν τμήμα της διατριβής, καθώς ναι μεν δεν γίνεται αναφορά στις μελλοντικές γενιές, ωστόσο θίγει ένα σημαντικό ζήτημα που μας αφορά : το θέμα των υποχρεώσεων των κρατών και της ακολουθίας μίας κοινής τακτικής, που θα εμπεριέχει τον σεβασμό των κοινών φυσικών πόρων, τη συνεργασία μεταξύ των κρατών, τον σεβασμό της εκάστοτε εθνικής κυριαρχίας και των συμφερόντων των υπόλοιπων εμπλεκόμενων κρατών, αλλά και την πρόβλεψη από κοινού τρόπων προστασίας των θιγόμενων πολιτών, οι οποίοι μπορεί να ανήκουν και σε άλλα κράτη. Χαρακτηριστικά ανάφερεται στο επεξηγηματικό σημείωμα που βρίσκεται στην αρχή των αρχών αυτών : *«…ζητήθηκε από όλα τα Κράτη 'να χρησιμοποιούν τις κατευθυντήριες αυτές αρχές και συστάσεις στο πλαίσιο διαμόρφωσης των διμερών ή πολυμερών συμβάσεων, λαμβάνοντας υπόψη τους φυσικούς πόρους που μοιράζονται δύο ή περισσότερα Κράτη, στη βάση των αρχών της καλής πίστης και με το πνεύμα της καλής γειτονίας, με τέτοιο τρόπο που να αυξήσουν και όχι να επηρέασουν αρνητικά την ανάπτυξη και τα συμφέροντα όλων των άλλων χωρών και κυρίως των αναπτυσσόμενων χωρών».*

---

[151] *UNEP Draft Principles of Conduct in the Field of the the Environment for the Guidance of States in the Conseration and Harmonious Utilization of Natural Resources Shared by Two of More States (UNEP Draft Principles of Conduct),* by D. Kinyahjui (rapporteur), UN. Doc. UNEP/GC.6/17 (1978), reprinted in 17 I.L.M. 1091, (1978).

[152] Βλ. αναλυτικά τις αρχές στην ιστοσελίδα https://dirittointernazionaledellambiente.files.wordpress.com/2010/03/1978-unep-principles-shared-resources.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 25/07/2017). Παρόμοιες soft law διακηρύξεις αποτελούν και οι Declaration on Human Responsibilities for Peace and Sustainable Development (1977, proposed by Costa Rica), Declaration of Environmental Interdependence (1990, adopted by the Interparliamentary Conference on the Global Environment in Washington).

2.2.3. Η Παγκόσμια Χάρτα της Φύσης (1982)[153]. Ο Παγκόσμιος Χάρτης της Φύσης[154] υιοθετήθηκε από την Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ τον Οκτώβριο 1982, δέκα χρόνια μετά την Συνδιάσκεψη στην Στοκχόλμη. Ο Παγκόσμιος Χάρτης έθετε συγκεκριμένες υποχρεώσεις στα κράτη και στα άτομα, με κύριο στόχο την ενδυνάμωση των αρχών που θέσπιζε, και αποτελείτο από 24 αρχές, οι οποίες θα πλαισίωναν όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες οι οποίες επηρέαζαν την φύση. Ειδικότερα, η Παγκόσμια Χάρτα της Φύσης αποτέλεσε ένα από τα πρώτα κείμενα-διακηρύξεις στα οποία τέθηκαν αρχές με τις οποίες αναγνωρίστηκε το δικαίωμα συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων αλλά και η διεκδίκηση αποκατάστασης ή αποζημίωσης σε περίπτωση περιβαλλοντικής ζημίας ή υποβάθμισης[155]. Επίσης, χρησιμοποίησε την ορολογία για την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, η οποία τα επόμενα χρόνια επεκτάθηκε και εδραιώθηκε, ως πάγιο πρόσταγμα τόσο σε εθνικό όσο και διεθνές επίπεδο.

Είναι γενικώς αναγνωρισμένο, ότι η Παγκόσμια Χάρτα της Φύσης αποτέλεσε ένα «οικολογικό εργαλείο», υπό την έννοια ότι απομακρύνεται από την ανθρωποκεντρική θεώρηση της προστασίας της φύσης και επικεντρώνεται στην προστασία της φύσης για το καλό της ίδιας της φύσης και όχι κατ΄ανάγκην και πρωταρχικά του ανθρώπινου είδους. Όπως χαρακτηριστικά τονίζεται στο προοίμιο: *«…Έχοντας συνείδηση ότι : α) Το ανθρώπινο είδος είναι τμήμα της φύσης και ότι η ζωή εξαρτάται από την αδιάλειπτη λειτουργία των φυσικών συστημάτων,…Έχοντας πεισθεί ότι: α) κάθε μορφή ζωής είναι μοναδική και αξίζει σεβασμού ανεξαρτήτως από την αξία που μπορεί να έχει για τον άνθρωπο και…, ο άνθρωπος πρέπει να ακολουθεί έναν κώδικα ηθικής για κάθε του δράση,…».* Η ανωτέρω φράση αποτελεί *«….μια σημαντική συμβολική έκφραση της πρόθεσης μεταξύ των κρατών να πετύχουν μία*

---

[153] World Charter for Nature, UN GAOR, 48thmtg, UN Doc A/RES/37/7, (28 October 1982).

[154] World Charter for Nature (Hague Declaration), 1982. Η Διεθνής Κοινότητα είχε ομολογήσει/παραδεχθεί ότι *«Η Ανθρωπότητα είναι κομμάτι της φύσης και η ζωή εξαρτάται από μία συνεχή λειτουργία των φυσικών συστημάτων, τα οποία εξασφαλίζουν την αναπλήρωση της ενέργειας και την προσφορά των απαραίτητων συστατικών».Επίσης, στο ανωτέρω κείμενο έχει αναγνωριστεί «το δικαίωμα να ζει κάποιος με αξιοπρέπεια μέσα σε ένα βιώσιμο παγκόσμιο περιβάλλον».* Η αναφορά σε μία αξιοπρεπή διαβίωση μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι στην ανωτέρω διάταξη γίνεται επίκληση όχι μόνο ενός επιπέδου ζωής σκέτης επιβίωσης, αλλά η απόκτηση ενός επιπέδου ζωής στο οποίο θα μπορούν να ικανοποιούνται οι βασικές ανθρώπινες ανάγκες.

[155] Επίσης, τίθενται αρχές διατήρησης της φύσης, μέσω των οποίων όσες ανθρώπινες ενέργειες είχαν αρνητικές συνέπειες θα ελέγχονταν και θα δικάζονταν αρμοδίως, βλ. ειδικότερα Sands, Ph., *Principles of International Environmental Law*, 2nd ed. Cambridge University Press, 2003, p. 45.

περισσότερο αρμονική και βιώσιμη σχέση μεταξύ ανθρωπότητας και της υπόλοιπης βιόσφαιρας-μεταξύ ανθρώπου και γης[156]*».*

Αν και ο Χάρτης δεν έχει νομική δεσμευτικότητα, πολλές από τις προβλέψεις και τις ρυθμίσεις του Χάρτη έχουν ενσωματωθεί σε σύγχρονα κείμενα Συμβάσεων και Συνθηκών[157]. Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι ξεκίνησε επίσημα την συζήτηση για την ύπαρξη ενός κώδικα ηθικής συμπεριφοράς της ανθρωπότητας προς τα υπόλοιπα όντα και στοιχεία της γης και για πρώτη φορά υπήρξε η αναγνώριση ότι χρήζει προστασίας αφ΄εαυτής η ίδια η γη, ως οντότητα. Μέσα από αυτήν την λογική, μπορεί να υποστηριχθεί και η ιδέα της κατ΄αρχήν ηθικής υποχρέωσης των τωρινών γενιών να προστατεύσουν και να παραδώσουν ένα υγειές και βιώσιμο περιβάλλον και για τις επόμενες γενιές, που προβάλλεται και στο προοίμιο : *«Επιβεβαιώνοντας ότι ο άνθρωπος πρέπει να αποκτήσει την γνώση και να επεκτείνει την ικανότητά του να χρησιμοποιεί τις φυσικές πηγές με τρόπο που θα εξασφαλίζει την διατήρηση των ειδών και του οικοσυστήματος για όφελος τόσο των τωρινών όσο και των μελλοντικών γενιών,…».* Ενώ, τέλος, τονίζεται η βασική αρχή ότι μόνο μέσα της δημόσιας συμμετοχής οι γενιές της ανθρωπότητας μπορούν να έχουν λόγο για την ποιότητα του περιβάλλοντος που επιθυμούν να ζήσουν ή να κληρονομήσουν : «*16. Όλοι οι σχεδιασμοί και οι στρατηγικές για την διατήρηση της φύσης….οι προτεινόμενες πολιτικές και ενέργειες….θα πρέπει να γνωστοποιούνται στο κοινό με κατάλληλα μέσα και εγκαίρως, ώστε να δύναται η δυνατότητα αποτελεσματικής διαβούλευσης και συμμετοχής….23. Όλα τα άτομα,…, θα πρέπει να έχουν δυνατότητα συμμετοχής, ατομικά ή μαζί με άλλους, στο πλαίσιο υλοποίησης των αποφάσεων που σχετίζονται με το περιβάλλον και θα πρέπει να έχουν πρόσβαση σε μέσα αποκατάστασης όταν το περιβάλλον έχει υποστεί ζημία ή υποβάθμιση…».*

2.2.4. Η Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (1983) και η Έκθεση Brundtland (1987). Το έτος 1983 η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών (the UN General Assembly) δημιούργησε την Παγκόσμια Επιτροπή για τον Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (World Commission on Environment and

[156]Caldwell, L. K., *International Environmental Policy: Emergence and Dimensions*, Duke University Press, 1984, p. 92.

[157] Ειδικότερα, η Αρχή 11 προέβλεπε την αρχή της προηγούμενης περιβαλλοντικής εκτίμησης και την προστασία του δικαιώματος στην υγεία, η Αρχή 15 προέβλεπε την σημασία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, η Αρχή 23 προέβλεπε το δικαίωμα συμμετοχής στην διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Development - WCED), με κύριο στόχο την διερεύνηση των προβληματικών και ανταγωνιστικών δεδομένων/ παραγόντων που ανέκυπταν μεταξύ του παγκόσμιου περιβάλλοντος και των αναγκών της ανάπτυξης. Το 1986 μία Ομάδα Εμπειρογνωμόνων στο Δίκαιο Περιβάλλοντος της ως άνω Επιτροπής (Experts Group on Environmental Law of the WCED) αποφάνθηκε ότι το δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον δεν μπορούσε ακόμα να θεωρηθεί ως ένα αναγνωρισμένο δικαίωμα από το υπάρχον διεθνές δίκαιο[158].

Ωστόσο, πρότειναν ότι το κενό αυτό θα μπορούσε να καλυφθεί εισάγοντας και καταγράφοντας μία σειρά από διεθνείς δικαϊκές/νομικές αρχές σχετικές με την περιβαλλοντική προστασία και την βιώσιμη ανάπτυξη, υποστηρίζοντας ότι *«1. 'Θεμελιώδη Ανθρώπινα Δικαιώματα': Όλα τα ανθρώπινα όντα έχουν θεμελιώδες δικαίωμα σε ένα περιβάλλον που θα είναι ικανοποιητικό για την υγεία και την ευζωία τους[159]».* Με την ανωτέρω φράση, η Επιτροπή Εμπειρογνωμόνων συνέδεσε άμεσα τα ζητήματα των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων με την υγεία και το περιβάλλον[160]. Επίσης, στο άρθρο 2 της μελέτης αναγνωρίστηκε η αρχή της διαγενεακής ισότητας : *«2. Διαγενεακή Ισότητα : Τα Κράτη θα πρέπει να διαφυλάττουν και να χρησιμοποιούν το περιβάλλον και τους φυσικούς πόρους προς όφελος των τωρινών και μελλοντικών γενεών».*

Όπως θα δούμε διεξοδικότερα στο Δεύτερο Μέρος, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η Επιτροπή Εμπειρογνωμόνων είχε προτείνει την ανάδειξη ενός Διεθνούς Ombudsman[161]. Σύμφωνα με την άποψη της Επιτροπής, ο εν λόγω Ombudsman θα είχε ως αρμοδιότητες να *«εκπροσωπεί και προστατεύει τα συμφέροντα των μελλοντικών γενεών»,* συγχρόνως μαζί με άλλα καθήκοντα όπως η εκτίμηση της συμμόρφωσης των κρατών στις διεθνείς περιβαλλοντικές συμφωνίες[162].

---

[158]Βλ. *Environmental Protection and Sustainable Development: Legal Principles and Recommendations,* London/Dordrecht : Graham and Trotman/Martinus Nijhoff Publications, 1987.

[159]Ibid. p. 38.Βλ. επίσης, "Summary of Proposed Legal Principles for Environmental Protection and Sustainable Development adopted by the WCED Experts Group on Environmental Law", Annex 1 in *Our Common Future,* WCED 1987, 13th impression 1991, p. 348.

[160]*Legal Principles for Environmental Protection and Sustainable Development,* adopted by the Experts Groups on Environmental Law of the World Commission on Environment and Development (WCED), 18-20 June 1986, UN Doc. WCED/86/23/Add. 1 (1986), Art. 1.

[161]Βλ. *Environmental Protection and Sustainable Development: Legal Principles and Recommendations,* London/Dordrecht : Graham and Trotman/Martinus Nijhoff Publications, 1987.

[162]Βλ. σχετική αναφορά στο άρθρο"RIO + 20 United Nations Conference on Sustainable Development: Is this the Future We Want?", Horn, L., MqJICEL, vol. 9 (1), 2013, p.p. 16-17.Επίσης, στην ίδια πρόταση είχε καταλήξει και η Brown Weiss, τονίζοντας ότι τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών θα μπορούσαν αποτελεσματικά να ασκηθούν από κάποιον εκπρόσωπο, ο οποίος θα ενεργούσε για λογαριασμό τους. Ο εκπρόσωπος των μελλοντικών γενιών θα μπορούσε να υπάρξει είτε ως Ombudsmanείτε ως Commissioner. Βλ. Ειδικότερα *In Fairness to Future Generations: International*

Το έτος 1987 η Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (WCED) - περισσότερο γνωστή ως Επιτροπή "Brundtland" (Brundtland Commission[163]) - δημοσιοποίησε την τελική έκθεσή της με τα συμπεράσματα της, με τον γνωστό πλέον τίτλο "Our Common Future"[164]. Η φιλοδοξία του εγχειρήματος σκόπευε στην δημιουργία μιας *«παγκόσμιας ατζέντας για την αλλαγή[165]»,* ενώ ερμηνεύθηκε η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, δίνοντας και καθιερώνοντας τον περισσότερο αποδεκτό και γνωστό ορισμό, σύμφωνα με τον οποίο *«(Βιώσιμη Ανάπτυξη) είναι η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες των τωρινών γενεών, χωρίς να θέτει σε διακινδύνευση την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες».* Βασικός στόχος ήταν η οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη να ορισθεί με όρους βιωσιμότητας και μέσα στο πλαίσιο αυτό να ενωθούν οι περιβαλλοντικές πολιτικές και οι αναπτυξιακές στρατηγικές[166].

Η Επιτροπή αναγνώρισε επίσημα την διασύνδεση μεταξύ των διάφορων μορφών κρίσεων που αντιμετωπίζουν οι πολίτες σε όλον τον κόσμο, υπό την έννοια μίας «παγκόσμιας κρίσης» : *«Δεν είναι ξεχωριστές κρίσεις : η περιβαλλοντική κρίση, η αναπτυξιακή κρίση, η ενεργειακή κρίση. Όλες είναι μία…. Είμαστε αναγκασμένοι να συνηθίσουμε σε μια επιταχυνόμενη οικολογική αλληλεξάρτηση…. Η οικολογία και η οικονομία γίνονται όλο και πιο συνυφασμένες μεταξύ τους – τοπικά, περιφερειακά, εθνικά και παγκόσμια – σε μία αδιάλειπτη σειρά αιτίων και αποτελεσμάτων[167]».*

Η αποστολή της Εκθεσης Brundtlnad (Brundtland Report) - όπως είναι ευρέως γνωστή – επικεντρωνόταν στα κάτωθι θέματα : α) επανεξέταση των κυριότερων περιβαλλοντικών και αναπτυξιακών ζητημάτων, προκειμένου να διατυπωθούν καινοτόμες, συγκεκριμένες και ρεαλιστικές δράσεις, β) ενδυνάμωση των διεθνών συνεργασιών για το περιβάλλον και την ανάπτυξη αλλά και διατύπωση προτάσεων για νέου είδους και μορφές συνεργασίας, γ) ενίσχυση της αλληλοκατανόησης και δέσμευσης των συνεχώς αυξανόμενων ατομικών και συλλογικών οντοτήτων, που

Law, Common Patrimony, and Intergenerational Equity, Weiss, B., Transnational Publishers, 2nd printing, 1992, p. 125.

[163] Η Έκθεση είναι γνωστή και ως "Brundtland Report" προς τιμή και αναγνώριση της συμβολής της πρώην Πρωθυπουργού της Νορβηγίας, Gro Harlem Brundtland, η οποία διετέλεσε Πρόεδρος της WCED.

[164]World Commission on Environment and Development (WCED), *Our Common Future*(Oxford University Press, 1987), UN Doc.A/42/47 (1987), γνωστή με την ονομασία "The Brundtland Report".

[165]"A global agenda for change" .

[166] Ουσιαστικά, η Επιτροπή Brundtlandεισήγαγε την «γλώσσα της βιωσιμότητας» στον καθημερινό πολιτικό λόγο και προβληματισμό. Βλ. ενδεικτικά"The Sustainability Ethic : Political, Not Just Moral", Goodin, R., Journal of Applied Philosophy, vol. 16, No. 3, 1999, p. 248.

[167]Βλ. *Our Common Future,* WCED, Oxford University Press, 13th impression 1991, pp. 4-5.

ασχολούνται με τα αναπτυξιακά και περιβαλλοντικά ζητήματα[168]. Ουσιαστικά ενέταξε την συζήτηση για το περιβάλλον και την ανάπτυξη σε ένα ενιαίο πλαίσιο, με πολιτική αλλά και νομική βάση[169].

Ειδικότερα, η Έκθεση πρότεινε την υιοθέτηση 22 νομικών αρχών, οι οποίες χωρίζονταν σε τέσσερις κατηγορίες[170]. Η πρώτη κατηγορία, που ονομάστηκε «Γενικές Αρχές, Δικαιώματα και Υποχρεώσεις» περιελάμβανε την αναγνώριση του δικαιώματος σε ένα καθαρό περιβάλλον ("healthy environment") ως ανθρώπινο δικαίωμα[171]. Σε αυτήν την ενότητα, η βιώσιμη ανάπτυξη εκφράστηκε ως μέσο με το οποίο θα πρέπει να εξασφαλιστεί ότι η διατήρηση των φυσικών πηγών θα ενσωματώνεται σε κάθε αναπτυξιακή δραστηριότητα. Η δεύτερη κατηγορία «Αρχές, Δικαιώματα και Υποχρεώσεις που αφορούν τις διασυνοριακές φυσικές πηγές και τις Περιβαλλοντικές επεμβάσεις», έθεσε τις βάσεις για τις διασυνοριακές υποχρεώσεις που συνδέονται με την βιώσιμη ανάπτυξη. Σε αυτές εμπεριέχονται οι αρχές του μη αποκλεισμού και της ισότιμης χρήσης των διασυνοριακών φυσικών πηγών, όπως και η αρχή της συνεργασίας για την προστασία και την διατήρηση του περιβάλλοντος, με έμφαση στην ειρηνική διευθέτηση των περιβαλλοντικών διενέξεων.

Η Έκθεση αποτέλεσε το απαύγασμα μία μακροχρόνιας προσπάθειας, όπου αποτυπώθηκαν 1) προτάσεις για μία μακροχρόνια περιβαλλοντική στρατηγική επίτευξης βιώσιμης ανάπτυξης μέχρι το έτος 2000 αλλά και αργότερα, 2) συστάσεις για ανέρευση τρόπων, μέσω των οποίων το περιβάλλον θα μπορεί να ενσωματώνεται πιο αποτελεσματικά στις πολιτικές της διεθνούς κοινότητας. Επιπλέον, ανέδειξε με ιδιαίτερη ενάργεια και ένταση το ζήτημα της διαγενεακής ισότητας και στηλίτεψε την

---

[168] *"The Commission focused its attention in the areas of population, food security, the loss of species and genetic resources, energy, industry, and human settlements-realizing that all of these are connected and cannot be treated in isolation one from another"* Our Common Future, Oxford University Press, 1987, p. 347.

[169] *«Όμως το ¨περιβάλλον¨ είναι εκεί όπου όλοι ζούμε΄ και η ανάπτυξη είναι αυτό που όλοι προσπαθούμε προκειμένου να βελτιώσουμε τον χώρο διαβίωσής μας. Και οι δύο έννοιες είναι αδιαχώριστες»,* ο.π. p.7, διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf.

[170] Legal Annex I "Summary of proposed Legal Principles for Environmental Protection and Sustainable Development adopted by the WCED Experts Group on Environmental Law" *Our Common Future,* Oxford Univesity Press, 13th impression 1991,pp348-351.Οι 22 αρχές υπήρξαν αποτέλεσμα μακροχρόνιας διεργασίας υψηλού επιπέδου παγκόσμιας διαβούλευσης και βασίσθηκε στην Διακήρυξη της Στοκχόλμης, συμπεριλαμβάνοντας νομική ανάλυση, σχολιασμό και μία σαφή κανονιστική πρόταση για κάθε μία από τις προτεινόμενες Αρχές.

[171] Το δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον αναγνωρίστηκε αργότερα ως δικαίωμα από την Αμερική ως βασικό ανθρώπινο δικαίωμα και κατοχυρώθηκε στο Πρωτόκολλο της Αμερικάνικης Σύμβασης/Συνθήκης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Protocol of San Salvador), το οποίο υιοθετήθηκε στις 17 Νοεμβρίου 1998 και τέθηκε σε ισχύ στις 16 Νοεμβρίου 1999.

κοντόθωρη πολιτική προσέγγιση των μεγάλων παγκόσμιων προβλημάτων του πλανήτη. Χαρακτηριστικά αναφέρεται *«Έχουμε δανειστεί το περιβαλλοντικό κεφάλαιο από τις μελλοντικές γενιές, χωρίς καμία πρόθεση ή προοπτική ανταπόδοσης. Μπορεί (οι μελλοντικές γενιές) να μας επικρίνουν για τον σπάταλο τρόπο ζωής μας, όμως ποτέ δεν θα μπορέσουν να επιστρέψουν πίσω σε εμάς το χρέος που έχουμε δημιουργήσει. Ενεργούμε με τον τρόπο αυτό γιατί μπορούμε να ξεφύγουμε :οι μελλοντικές γενιές δεν ψηφίζουν, δεν έχουν καμία πολιτική ή οικονομική δύναμη, δεν μπορούν να αμφισβητήσουν τις αποφάσεις μας. Όμως τα αποτελέσματα από την τωρινή σπατάλη κλείνουν γρήγορα τις προοπτικές για τις μελλοντικές γενιές».* Επιπλέον, στην Έκθεση είχε αναφερθεί ρητά η ανάγκη δημιουργίας «εθνικών συμβουλίων» ή «δημόσιων εκπροσώπων» ή "ombudsman" με κύρια και αποκλειστική αρμοδιότητα την εκπροσώπηση των συμφερόντων και δικαιωμάτων των τωρινών και μελλοντικών γενιών[172].

Η Έκθεση τόνιζε την ανάγκη άμεσης επιλογής βιώσιμων πολιτικών και κατευθύνσεων, ενώ η οικολογία θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και ισότιμα μαζί με όλες τις άλλες παραμέτρους (οικονομία, βιομηχανία, εμπόριο κλπ.). Ουσιαστικά καλούσε για μία πολιτική αλλαγή/μεταμόρφωση που πρέπει να ξεκινήσει την ίδια περίοδο που δημοσιεύθηκε η Έκθεση[173] και που θα βασίζεται στην βιώσιμη ανάπτυξη και που θα επιτρέψει στο ανθρώπινο είδος να επιβιώσει τόσο όσον αφορά τις επόμενες γενιές όσο και όσον αφορά το ίδιο το είδος πάνω στον πλανήτη γη[174]. Για όλους τους ανωτέρω λόγους, κάθε μετέπειτα έρευνα και ανάλυση, κάθε Συνδιάσκεψη σχετική με το περιβάλλον και τα θέματα της βιωσιμότητας αλλά και προσφάτως με το θέμα των μελλοντικών γενιών, έχει ως αφετηρία το λόγο και τη

---

[172]Βλ. United Nations Commission on Environment and Development (1987) "Our Common Future", Chapter 12, par. 84, p. 332, Oxford University Press, 13th impression 1991, *"…consider the designation of a national council or public representative or 'ombudsman' to represent the interests and rights of present and future generations and act as an environmental watchdog, alerting governments and citizens to any emerging threats".*

[173] *«Εάν δεν καταφέρουμε να περάσουμε το μήνυμά μας ότι υπάρχει επείγουσα ανάγκη και να το περάσουμε στους σύγχρονους γονείς και σε όσους λαμβάνουν αποφάσεις, κινδυνεύουμε να υπονομεύσουμε τα θεμελιώδη δικαιώματα των παιδιών μας σε ένα υγειές... περιβάλλον. Μέχρις ότου καταφέρουμε να μεταφράσουμε τις λέξεις μας σε μία γλώσσα που θα αγγίζει το μυαλό και τις καρδιές των νέων και ηλικιωμένων, δεν θα μπορέσουμε να κάνουμε εκτεταμένες κοινωνικές αλλαγές που χρειάζονται για να βελτιωθεί η πορεία της ανάπτυξης»*, ο.π. p. 8.

[174] *«Προσπαθήσαμε να δείξουμε πώς η ανθρώπινη επιβίωση και η ευζωία θα μπορούσε να εξαρτάται από την επιτυχία του εγχειρήματος να ανέλθει η βιώσιμη ανάπτυξη σε ένα επίπεδο παγκόσμιας ηθικής».* Ενώ, σε άλλο σημείο δίνεται ο κλασικός πλέον ορισμός της βιώσιμης ανάπτυξης που ορίζεται ως η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες της τωρινής γενιάς χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα απόλαυσης των μελλοντικών γενιών. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future 9WCED, 1987). Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.un-documents.net/ocf-ov.htm.

νοηματοδότηση του πεδίου της βιώσιμης ανάπτυξης[175], όπως τον παρουσίασε και τον εδραίωσε με επιτυχία η παρούσα Έκθεση[176].

2.2.5. Διακήρυξη για το Δικαίωμα στην Ανάπτυξη (1986)[177]

*Η Γενική Γραμματεία……..Αναγνωρίζοντας ότι η ανάπτυξη…**στοχεύει στην άμεση βελτίωση της ευζωϊας όλου του πληθυσμού καθώς και όλων των ατόμων**, στη βάση της ενεργούς, ελεύθερης και ουσιαστικής συμμετοχής τους στην ανάπτυξη καθώς **και στη δίκαιη κατανομή των ωφελημάτων που θα προέλθουν**….Αναφέροντας το δικαίωμα των ανθρώπων στην αυτοδιάθεση,….Αναφέροντας επίσης το δικαίωμα των ανθρώπων να ασκούν,…, πλήρως και ολοκληρωτικά την κυριαρχία σε όλο τον φυσικό πλούτο και τους πόρους….Αναγνωρίζοντας ότι **το ανθρώπινο πρόσωπο/η ανθρώπινη οντότητα (human person) είναι το κύριο υποκείμενο της αναπτυξιακής διαδικασίας,** θα πρέπει για το λόγο αυτό να γίνει ο κύριος συμμέτοχος και οφελούμενος της ανάπτυξης….*

*Άρθρο 1. 1. Το δικαίωμα στην ανάπτυξη είναι ένα αναφαίρετο ανθρώπινο δικαίωμα, δυνάμει του οποίου **κάθε ανθρώπινη οντότητα και όλα τα άτομα** δικαιούνται να συμμετέχουν, να συμβάλουν και να απολαμβάνουν την οικονομική, κοινωνική, πολιτισμική και πολιτική ανάπτυξη, μέσα στην οποία όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι θεμελιώδεις ελευθερίες μπορούν να πραγματωθούν….*

*Άρθρο 2.1. **Κάθε άνθρωπος είναι το κυρίαρχο υποκείμενο της αναπτυξης** και θα πρέπει να έχει ενεργή συμμετοχή και να ωφελείται από το δικαίωμα στην ανάπτυξη.*

Άρθρο 6.1. Όλα τα Κράτη θα πρέπει να συνεργάζονται με στόχο να προωθήσουν, να εμψυχώσουν και να ενδυναμώσουν τον παγκόσμιο σεβασμό και την τήρηση όλων των ανθρώπινων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους, χωρίς διάκριση….

Πηγή : http://www.un.org/documents/ga/res/41/a41r128.htm.

Το δικαίωμα στην Ανάπτυξη έχει διαδραματίσει ένα πολύ σημαντικό ρόλο στην εν γένει ενδυνάμωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Και το ίδιο θεωρείται ισότιμο ανθρώπινο δικαίωμα, το οποίο μπορεί να θεαθεί τόσο στην ατομική όσο και στη συλλογική του μορφή, έχοντας ανθρωποκεντρική προσέγγιση ("human rights

[175] Θα μπορούσε να επικαλεστεί άνετα κάποιος ότι η βιώσιμη ανάπτυξη ήταν μία έννοια που χρονικά ήταν ώριμη για να εμφανιστεί, αλλά από την άλλη κανένας πραγματικά δεν γνώριζε τι πραγματικά σημαίνει.

[176] Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Διακήρυξη του Ρίο (1992), στην οποία αποτυπώνονται και αναφέρονται αρκετές από τις Αρχές που είχαν διατυπωθεί για πρώτη φορά στην Εκθεση Brundtland, και έγιναν αποδεκτές ως "soft law" κείμενο. Ενδεικτικά, βλ. Alan Boyle, "Soft Law in International Law-Making", in Malcolm D. Evans (ed.), International Law, (3rd Edition, 2010), Oxford University Press, p.p. 122-140.

[177] "Declaration on the Right to Development". Υιοθετήθηκε από τη Γενική Γραμματεία του ΟΗΕ στις 4 Δεκεμβρίου 1986. A/RES/41/128, 4 December 1986.

based approach”). Εφαρμόζεται και ισχύει για όλα τα άτομα ισότιμα, όλους τους ανθρώπους, όλα τα Κράτη και χώρες, χωρίς διακρίσεις και διαφορές. Για το λόγο αυτό και τα οφέλη της ανάπτυξης διαμοιράζονται ισότιμα. Το δικαίωμα στην Αναπτυξη, όπως και τα άλλα δικαιώματα, για να μπορέσει να αναπτυχθεί θα πρέπει να συμβαδίζει και με άλλα βασικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στη συμμετοχή και συμβολή στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική ανάπτυξη (άρθρο 1.1.).

Το δικαίωμα στην ανάπτυξη επιβάλλει υποχρεώσεις στα Κράτη και στη διεθνή κοινότητα, καθώς οποιαδήποτε ενέργεια ή δράση εν δυνάμει έχει επίδραση στα ανθρώπινα δικαιώματα και στο περιβάλλον, τόσο τοπικά όσο και παγκόσμια. Ωστόσο, η Διακήρυξη υιοθετήθηκε από τη Γενική Γραμματείεα του ΟΗΕ μέσω ψηφίσματος και ως εκ τούτου δεν είναι νομικά δεσμευτική. Ομως, πολλές από τις διατάξεις της παραπέμπουν ή είναι στενά συνηφασμένες με νομικά δεσμευτικά εργαλεία (λ.χ. Charter of the UN, International Covenenats on Human Rights), με αρχές του διεθνούς δικαίου αλλά και με το εθιμικό δίκαιο, που δεσμεύουν τα κράτη.

Ουσιαστικά, η ανθρώπινη ανάπτυξη και τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι αλληλένδετα και ενδυναμώνουν το ένα το άλλο, βοηθώντας στην εξασφάλιση της ευζωϊας και της αξιοπρέπειας όλων των ανθρώπων μέσα στο παγκόσμιο πλαίσιο της περιβαλλοντικής – και όχι μόνο – διακυβέρνησης. Εξάλλου, στην ίδια την Διακήρυξη, εξαγγέλεται η αλλαγή που πρέπει να επέλθει στις πολιτικής δομές, προκειμένου να προσαρμοστεί η ανάπτυξη με τα δεδομένα και τις απαιτήσεις της βιώσιμης ανάπτυξης, αλλά και των απειλών που είναι ορατές και εμποδίζουν την ανάπτυξη της ίδιας της Ανάπτυξης.

Συμπερασματικά, θεωρούμε ότι και η Διακήρυξη για το Δικαίωμα στην Ανάπτυξη αποτέλεσε τομή και επιτυχία της διεθνούς κοινότητας στο να εξασφαλίσει συναίνεση σε ένα τόσο πολυσύνθετο και πολυπίπεδο θέμα, στο οποίο εμπλέκονται όλα τα ζητήματα των ανθρώπινων κοινωνιών του παρόντος και του μέλλοντος. Διότι, η ίδια η έννοια της ανάπτυξης εμπεριέχει την έγνοια και την φροντίδα για το μέλλον[178].

[178] Από το έτος που υιοθετήθηκε η Διακήρυξη, μέχρι την Διακήρυξη του Ρίο (Αρχή 3), την Διακήρυξη της Βιέννης (1993), την Διακήρυξη του Καϊρου και την Διακήρυξη του Beijing (1995) αλλά και την Διακήρυξη της Χιλιετίας (2000), την Διακήρυξη για τα Δικαιώματα των Ιθαγενών Πληθυσμών (2007) έως και την Agenda 2030 για την Βιώσιμη Ανάπτυξη (2015), φαίνεται ότι η έννοια της Ανάπτυξης είναι κυρίαρχη και διαπερνάει όλη τη «ραχοκοκαλιά» των συμβατικών κειμένων, αποτελώντας έννοια-αναφορά για όλες τις τωρινές και επικείμενες δράσεις της διεθνούς κοινότητας. Βλ. ενδεικτικά UN Humman Rights, Office of the High Commissioner, *“Frequently Asked Questions on the Right to Development”,* Fact Sheet No. 37, New York and Geneva, 2016.

2.2.6. Διακήρυξη για την προστασία της ατμόσφαιρας / Διακήρυξη της Χάγης για το Περιβάλλον (1989)[179]

*«**Το δικαίωμα στη ζωή** είναι το βασικό δικαίωμα από το οποίο απορρέουν όλα τα υπόλοιπα δικαιώματα. Η εγγύηση στην προστασία του δικαιώματος αυτού, αποτελεί την ύψιστη υποχρέωση για όλα τα Κράτη σε διεθνές επίπεδο». ……«Εξαιτίας της φύσης των κινδύνων, ... η θεμελιώδης υποχρέωση διατήρησης του οικοσυστήματος, αλλά επίσης και το δικαίωμα σε μία αξιοπρεπή ζωή μέσα σε ένα βιώσιμο παγκόσμιο περιβάλλον, και η επακόλουθη υποχρέωση της κοινότητας των εθνών έναντι των τωρινών και **μελλοντικών γενιών** να κάνουν όλα όσα πρέπει να γίνουν για την διατήρηση της ποιότητας της ατμόσφαιρας».*

***Πηγή :**https://www.jstor.org/stable/20693363?seq=1#page_scan_tab_contents*

Η διακήρυξη της Χάγης υπογράφηκε στις 11 Μαρτίου 1989 από εκπροσώπους εικοσιτεσσάρων Κρατών στη Χάγη, με πρωτοβουλία της Γαλλίας, της Ολλανδίας και της Νορβηγίας. Με την διακήρυξη της Χάγης για το Περιβάλλον (1989) αναγνωρίστηκε *«η θεμελιώδης υποχρέωση για διατήρηση του οικοσυστήματος»*, *«το δικαίωμα να ζει κάποιος με αξιοπρέπεια μέσα σε ένα βιώσιμο παγκόσμιο περιβάλλον»* αλλά και η συμπληρωματική υποχρέωση της κοινότητας των εθνών έναντι των τωρινών και μελλοντικών γενεών να κάνουν ό,τι είναι δυνατόν για την διατήρηση της ποιότητας του περιβάλλοντος. Η συγκεκριμένη φρασεολογία από τότε και στο εξής συναντάται στη συνέχεια σε αρκετά παρόμοια κείμενα, όπως η έκθεση της Διακυβερνητικής Επιτροπής για την Κλιματική Αλλαγή ή η Απόφαση για την Παγκόσμια Κλιματική Αλλαγή[180].

[179] Declaration on the protection of the atmosphere /The Declaration of the Hague on the Environment. Υιοθετήθηκε από το Διακυβερνητικό Συνέδριο για την Προστασία της Ατμόσφαιρας, στην Χάγη στις 11 Μαρτίου 1989. Βλ. το κείμενο της Διακήρυξης στο βιβλίο της Dejeant-Pons, M., Human Rights and the Environment: Compendium of Instruments and other international texts on individual and collective rights relating to the Environment in the International and European Framework, 2002, pp. 59-60.

[180] Βλ. IPCC (WHO/UNEP) World Climate Program Publications Series, No. IPCC-1/TD-W.267, UNEP, Governing Council Decision on Global Climate Change, UNEP GC, Dec. 15/36 (May 25, 1989), reprinted in 28 I.L.M. 1330 (1989).

2.2.7. Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης για το Περιβάλλον και την Υγεία (1989)[181]

Προοίμιο

- Αναγνωρίζοντας την εξάρτηση της ανθρώπινης υγείας από ένα ευρύ φάσμα κρίσιμων περιβαλλοντικών παραγόντων,…..

- Γνωρίζοντας τα οφέλη στην υγεία και ευζωϊα, τα οποία απορρέουν από ένα καθαρό και αρμονικό περιβάλλον,……

Δικαιώματα και υποχρεώσεις. ***1.****Κάθε άτομο έχει δικαίωμα σε : ένα περιβάλλον που συμβάλλει στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο υγεία και ευζωϊας,….****3.*** *Ολοι οι τομείς της κοινωνίας είναι υπεύθυνοι για την προστασία του περιβάλλοντος και της υγείας, ως διατομεακό ζήτημα, που περιλαμβάνει πολλούς κλάδους. Οι σχετικές τους υποχρεώσεις θα πρέπει να αποσαφηνισθούν…..****5.*** *Κάθε Κυβέρνηση και δημόσια υπηρεσία έχει την υποχρέωση να προστατεύει το περιβάλλον και να προωθεί την ανθρώπινη υγεία, μέσα στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους….Επιπλέον, η κάθε μία (κυβέρνηση και δημόσια υπηρεσία) διαμοιράζεται την κοινή ευθύνη για την διάσωση του παγκόσμιου περιβάλλοντος (“shares the common responsibility for safeguarding the global environment”).*

Αρχές δημόσιας πολιτικής. ***1.*** *Η καλή υγεία και η ευζωϊα απαιτεί ένα καθαρό και αρμονικό περιβάλλον…Το περιβάλλον θα πρέπει να θεωρηθεί ως λόγος για βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και αύξησης της ευζωίας.*

Πηγή : http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/136250/ICP_RUD_113.pdf

Το πρώτο Ευρωπαϊκό Συνέδριο για το περιβάλλον και την υγεία έλαβε χώρα στην Φρακφρούρτη στις 7 και 8 Δεκεμβρίου 1989. Στο ανωτέρω πλαίσιο συναντήθηκαν υπουργοί και κρατικοί αξιωματούχοι αντιπρόσωποι του περιβάλλοντος και της υγείας από τις τότε 29 ευρωπαϊκές χώρες, καθώς και εκπρόσωποι της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

Ο Χάρτης, που υιοθετήθηκε το έτος 1989, αποτέλεσε την πρώτη διεθνή προσπάθεια να προσδιοριστεί με σαφήνεια η περιβαλλοντική υγεία καθώς και να τεθούν οι βάσεις για τη δημιουργία διεθνών μηχανισμών για την προώθησή της. Επισης, στόχος του Χάρτη ήταν να χρησιμοποιηθεί ως βάση (“guideline”) για τις μετέπειτα δράσεις των τοπικών, περιφερειακών, κεντρικών αλλά και διεθνών πολιτικών κέντρων εξουσίας. Ουσιαστικά, ο Χάρτης συνδέει ρητά το δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον με τις υποχρεώσεις των κρατών και λοιπών φορέων εξουσίας,

[181] European Environment and Health Charter. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0017/136250/ICP_RUD_113.pdf.

οι οποίοι μάλιστα θα πρέπει να επιδείξουν και ιδιαίτερη φροντίδα για τη διάσωση του παγκόσμιου περιβάλλοντος για τώρα αλλά και για το μέλλον.

2.2.8. Διακήρυξη για την διάσωση, προστασία και ανάπτυξη των παιδιών (1990)[182]

1. *Έχουμε μαζευτεί στην Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για τα Παιδιά…**προκειμένου να δώσουμε σε κάθε παιδί την ευκαιρία για ένα καλύτερο μέλλον…**. 2. Τα παιδιά του κόσμου είναι αθώα, ευάλωτα και εξαρτημένα…..**Η ευκαιρία : 8**. Μαζί, τα έθνη μας έχουν τα μέσα και την γνώση να προστατεύσουν τις ζωές και να περιορίσουν δραστικά τα βάσανα των παιδιών, να προωθήσουν την πλήρη ανάπτυξη των ανθρώπινων δυνατοτήτων τους και να τα κάνουν να συνειδητοποιήσουν τις ανάγκες, τα δικαιώματα και τις δυνατότητες που έχουν….**Μέσω της διεθνούς συνεργασίας και της αλληλεγγύης, είναι δυνατό να επιτύχουμε συγκεκριμένα αποτελέσματα σε πολλά πεδία- να ανανεωθεί η οικονομική ανάπτυξη, να προστατευτεί το περιβάλλον,…, και να επιτύχουμε μεγαλύτερη κοινωνική και οικονομική δικαιοσύνη. Το έργο : 15.** Όλα τα παιδιά πρέπει να έχουν την δυνατότητα να ανακαλύπτουν την ταυτότητά τους και να πραγματοποιούν την αξία τους σε ένα ασφαλές και υποστηρικτικό περιβάλλον…**Η δέσμευση : 18.** Η ευζωία των παιδιών απαιτεί πολιτική δράση στο υψηλότερο επίπεδο….**19. Εμείς εδώ αναλαμβάνουμε μία μοναδική δέσμευση, να δώσουμε υψηλή προτεραιότητα στα δικαιώματα των παιδιών**, στην επιβίωσή, την προστασία και την ανάπτυξή τους. Αυτό θα εξασφαλίσει και την ευζωία όλης της κοινωνίας. **20.** Όλοι έχουμε συμφωνήσει ότι θα δράσουμε από κοινού, μέσω διεθνούς συνεργασίας, αλλά και μέσω κρατικών δράσεων…..στα κάτωθι δέκα (10) σημεία, για να διασφαλίσουμε τα δικαιώματα των παιδιών και να βελτιώσουμε τις ζωές τους : …..**9) Θα ενεργήσουμε με κοινά μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος σε όλα τα επίπεδα, ώστε όλα τα παιδιά να απολαμβάνουν ένα ασφαλέστερο και υγιεινότερο μέλλον.**

Τα επόμενα βήματα : 23. Αναζητάμε την υποστήριξη των ΗΕ, όπως και άλλων διεθνών και περιφερειακών οργανισμών, στην παγκόσμια προσπάθεια μας να προωθήσουμε την ευζωία των παιδιών. Ζητάμε την μεγαλύτερη εμπλοκή των ΜΚΟ, προκειμένου να δράσουν συμπληρωματικά στις εθνικές προσπάθειες και στις κοινές διεθνείς δράσεις. **25. Κάνουμε αυτήν την προσπάθεια όχι μόνο για τις τωρινές γενιές, αλλά για όλες τις γενιές που πρόκειται να έρθουν. Δεν υπάρχει ευγενέστερος σκοπός από το να δώσεις σε κάθε παιδί ένα καλύτερο μέλλον.**

Πηγή : http://www.unicef.org/wsc/declare.htm

Το 1990 και ένα χρόνο μετά από την Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Παιδιών, συγκλήθηκε η Παγκόσμια Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ για τα Παιδιά. Η

[182] World Declaration on the Survival, Protection and Development of Children, (29-30 Sept. 1990 New York, UN World Summit for Children).

Συνδιάσκεψη συγκάλεσε τα περισσότερα κράτη και κυβερνήσεις[183] –με δεδομένα εκείνης της περιόδου - προκειμένου να θέσουν επίσημα στόχους, που θα ήταν ικανοί να βελτιώσουν την ευζωία των παιδιών σε παγκόσμιο επίπεδο. Βασικοί θεσμικοί παράγοντες οργάνωσης της συγκεκριμένης Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης ήταν η Συνέλευση Παγκόσμιας Υγείας (World Health Assembly), η δράση «Εκπαίδευση για Όλους» (υπό την αιγίδα της UNESCO) και η UNICEF. Τα θέματα προς συζήτηση αφορούσαν την υγεία, την εκπαίδευση, την διατροφή και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Βασικός στόχος ήταν να δημιουργηθεί ενδιαφέρον και ενημέρωση για τα βασικά θέματα που αφορούν τα παιδιά και να αναδειχθεί το θέμα της ποιότητας ζωής των παιδιών ως βασικός παράγοντας και παράγοντας-κλειδί για την κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη των κρατών και των ανθρώπινων κοινωνιών.

Η Παγκόσμια αυτή Συνδιάσκεψη οδήγησε στην υπογραφή της Παγκόσμιας Διακήρυξης για την Διάσωση, την Προστασία και την Ανάπτυξη των Παιδιών και συνοδεύτηκε από ένα Πρόγραμμα Δράσης, με χρονικό ορίζοντα έως το 2000. Η δομή της Διακήρυξης αποτελείτο από πέντε τμήματα : 1) Η πρόκληση (challenge), 2) Η ευκαιρία (opportunity), 3) Το έργο (task), 4) Η δέσμευση (commitment), 5) Τα επόμενα βήματα (next steps).

Η Διακήρυξη αυτή χαρακτηρίζεται από την επίσημη δέσμευση της διεθνούς κοινότητας για άμεση παγκόσμια συνεργασία, σε διάφορα θεματικά πεδία (υγεία, εκπαίδευση, μετανάστευση, εκμετάλλευση) και με πολυεπίπεδη δομή, με βασικό στόχο την επίτευξη ευζωίας σε όλα τα παιδιά. Αναγνωρίζεται ότι η βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης των παιδιών αντανακλά άμεσα σε όλη την κοινωνία, ενώ αντίστροφα κάθε κοινωνικο-οικονομικό βάρος (π.χ. το πιθανό οικονομικό χρέος που έχει μία χώρα) επηρεάζει άμεσα τις δυνατότητες και την εξέλιξη που μπορεί να έχουν τα παιδιά. Επιπλέον, τονίζεται ότι η ενδυνάμωση της θέσης και του ρόλου της γυναίκας, η προστασία του περιβάλλοντος αλλά και η αμεσότερη εμπλοκή ΜΚΟ και άλλων μη-κυβερνητικών οργανισμών και θεσμών, μπορεί να συμβάλλει ουσιαστικότερα στην προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών, όχι μόνο των τωρινών αλλά και των μελλοντικών γενεών.

[183] Κλήθηκαν να συμμετάσχουν 159 Κυβερνήσεις. Παρακολούθησαν και συμμετείχαν επικεφαλείς 72 χωρών, καθώς και αντιπρόσωποι από 87 έθνη.

2.2.9. Η Διεθνής Συνδιάσκεψη για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη και η ίδρυση της Επιτροπής για την Βιώσιμη Ανάπτυξη (1992)[184]. Η δεύτερη σημαντική παγκόσμια διεθνές Περιβαλλοντική Συνδιάσκεψη διεξήχθη- όπως είναι γνωστό- το έτος 1992 στην πόλη Ρίο της Βραζιλίας. Ο τίτλος της Συνδιάσκεψης ήταν "The United Nations Conference on Environment and Development" (UNCED). Η Διεθνές αυτή Συνδιάσκεψη αποτέλεσε αφετηρία και ελπίδα για την χάραξη μίας νέας διεθνούς περιβαλλοντικής πολιτικής, με κύριους ισότιμους άξονες το περιβάλλον μαζί με την ανάπτυξη, υπό την ειδική όμως έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης. Συμμετείχαν εκατόν εβδομήντα δύο χώρες, στοχεύοντας να διευκολύνουν πρωταρχικά την δημιουργία μίας νέας παγκόσμιας συνεργασίας μεταξύ κρατών και εθνών, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα παγκόσμια περιβαλλοντικά ζητήματα και να προωθήσουν την ανάπτυξη, υπό την αιγίδα του ΟΗΕ.

Τα δύο κύρια βασικά κείμενα που παρήχθησαν από την Διεθνή Συνδιάσκεψη ήταν η Διακήρυξη του Ρίο και η «Ατζέντα 21»[185], τα οποία όμως παρέμειναν στο επίπεδο του λεγόμενου «μη δεσμευτικού» δικαίου ("soft law"). Αντίθετα, τα συμβατικά κείμενα που υιοθετήθηκαν στο πλαίσιο της ίδιας Διεθνούς Συνδιάσκεψης και είχαν νομική και δεσμευτική ισχύ ήταν η Συνθήκη-Πλαίσιο για τις Κλιματικές Αλλαγές και η Σύμβαση για τη Βιοποικιλότητα. Στα ανωτέρω συμβατικά κείμενα, εκτός του ότι γίνεται αναφορά για τις μελλοντικές γενιές στο Προοίμιο, υπάρχει και ρητή αναφορά στις μελλοντικές γενιές στο ίδιο το συμβατικό κείμενο τους[186].

Ο τότε Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ, Boutros-Ghali, στην εναρκτήρια ομιλία του στην έναρξη του UNCED, τόνισε τη σχέση που αναπτύσσει η Συνδιάσκεψη του Ρίο με τις μελλοντικές γενιές. Απόσπασμα της ομιλίας του θεωρούμε ότι επιβάλλεται να αναφερθεί, για να αναδειχθεί η βούληση των τότε εκπροσώπων του ΟΗΕ να τονίσουν το μέλημα τους για τις μελλοντικές γενιές. Ειδικότερα ανέφερε ότι : *«Αυτή η συνάντηση είναι ιστορική…το βλέμμα μας εκτείνεται πέρα από την χρονική διάρκεια της προσωπικής μας ζωής. ….Θα πρέπει να*

---

[184]The United Nations Conference on Environment and Development (UNCED) and the establishment of the Commission on Sustainable Development (CSD).Επίσης, βλ. *Report of the United Nations Conference on Environment and Development,* UN Doc A/CONF.151/26/REV.1 (Vol. I) (12 August 1992).

[185] *The Rio Declaration on Environment and Development*, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992, UN Doc. A/CONF.151/26 (Vol. 1), www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm.*Agenda 21: Environment and Development Agenda*, UNDoc. A/CONF.151/26, www.un.org/csa/sustev/documents/agenda21/index.htm.

[186]Λ.χ. άρθρο 3 της Σύμβασης Πλαίσιο για τις Κλιματικές Αλλαγές, άρθρο 2 της Σύμβασης για την Βιοποικιλότητα.

συνειδητοποιήσουμε ότι κάποια ημέρα, όταν εμείς, ως άτομα, θα έχουμε φύγει από αυτήν τη ζωή, δεν θα είναι πλέον εφικτό να σταματήσουμε την καταστροφή, και τελικά θα πέσει ως καταιγίδα πάνω στις μελλοντικές γενιές. Για αυτούς, θα είναι πλέον πολύ αργά. Αυτό που κάνουμε λοιπόν εδώ, το κάνουμε για τα εγγόνια μας και ακόμα πιο μακριά, ***για τις μελλοντικές γενιές****…. Είμαστε εδώ «για το μετά», που υπολογίζεται με δεκαετίες και αιώνες. Αυτή είναι η πιο ευγενική διάσταση για τις συλλογικές μας προσπάθειες εδώ στο Ρίο»*[187]. Υπό το πρίσμα και της ανωτέρω ή παρόμοιων δηλώσεων, η έννοια της διαγενεακής ισότητας διαδραμάτισε βασικό ρόλο (key-principle) στο πλαίσιο της Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης στο Ρίο, όπως θα αναφερθεί και κατωτέρω.

Ουσιαστικά, ο Παγκόσμιος Χάρτης της Φύσης, σε συνδυασμό με την Έκθεση Brundtland αποτέλεσαν τη βάση για τα κείμενα που υιοθετήθηκαν στην δεύτερη Διεθνή Συνδιάσκεψη για το Περιβάλλον. Ειδικότερα, η Αρχή 1 (Principle 1) της Διακήρυξης του Ρίο αναφέρει ότι *«Τα ανθρώπινα όντα βρίσκονται στο κέντρο του ενδιαφέροντος για την βιώσιμη ανάπτυξη. Έχουν δικαίωμα σε μία υγιή και δημιουργική ζωή, σε αρμονία με την φύση*[188]*»*. Η Αρχή 2 (Principle 2) διατυπώνει εκ νέου ότι τα Κράτη έχουν το κυριαρχικό δικαίωμα να εκμεταλλεύονται τις φυσικές πλουτοπαραγωγικές πηγές τους ανάλογα με τις περιβαλλοντικές και αναπτυξιακές πολιτικές τους. Ωστόσο, υπάρχει και παράλληλη υποχρέωση να μην δημιουργούν περιβαλλοντική ζημία σε άλλα Κράτη[189]. Η Αρχή 3 (Principle 3) αναφέρεται ειδικά και στις μελλοντικές γενιές, ορίζοντας ότι *«Το δικαίωμα στην ανάπτυξη θα πρέπει να ικανοποιείται με τρόπο ώστε να υπάρχει ισότιμη κάλυψη τόσο των αναπτυξιακών όσο και των περιβαλλοντικών αναγκών των τωρινών και των μελλοντικών γενιών*[190]*»*. Η Αρχή 4 ορίζει ότι *«Προκειμένου να επιτευχθεί η βιώσιμη ανάπτυξη, η περιβαλλοντική προστασία θα πρέπει να αποτελεί εσωτερικό τμήμα της αναπτυξιακής διαδικασίας και δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται ξεχωριστά από αυτήν»*.

---

[187] Johnson, S P, *The Earth Summit: The United Nations Conference on Environment and Development (UNCED)*, Graham & Trotman, London, 1993, p. 42.

[188] Η Αρχή 1 περισσότερο επιβεβαιώνει μία ανθρωποκεντρική προσέγγιση που σχετίζεται με την περιβαλλοντική προστασία παρά αποτελεί επιβεβαίωση μίας κατοχύρωσης ενός ατομικού δικαιώματος στο περιβάλλον. Ωστόσο, αναγνωρίζεται άμεσα το δικαίωμα στην ανάπτυξη, όχι όμως καθαρά ως ατομικό ανθρώπινο δικαίωμα.

[189] Ουσιαστικά, δημιουργήθηκε ένα κάλεσμα για μία νέα παγκοσμιοποίηση με κύριο στόχο την σωτηρία του περιβάλλοντος.

[190] Η αναφορά στις μελλοντικές γενιές αποτελεί αφετηρία για την ανάληψη πρωτοβουλιών διατύπωσης της και σε επόμενες διακηρύξεις, soft law κείμενα αλλά και σε κανόνες δικαίου, ενώ ο σχετικός διάλογος για το εάν έχει νόημα να συζητάμε για δικαιώματα των μελλοντικών γενεών υπήρξε αυξητικός, με έντονο πολιτικό, ηθικό και νομικό προβληματισμό.

Από τις παραπάνω Αρχές, αλλά κυρίως από την Αρχή 3 διακηρύσσεται ότι το δικαίωμα στην ανάπτυξη θα πρέπει να ικανοποιεί τόσο τις αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές ανάγκες των τωρινών όσο και των μελλοντικών γενιών[191]. Ωστόσο, ισχύει η παρατήρηση ότι ενώ υπήρχαν πολλά κείμενα που αναγνώριζαν τις μελλοντικές γενιές, στην Διακήρυξη του Ρίο δεν αναφέρονται ρητά οι μελλοντικές γενιές ούτε η αναγνώρισή τους ως συλλογικότητα, παρόλο που αυτό γίνεται για άλλες συλλογικότητες όπως οι γυναίκες (Αρχή 20), η νεολαία (Αρχή 21) και οι ιθαγενείς (Αρχή 22). Αναφορά στις μελλοντικές γενιές γίνεται στην Agenda 21 (παρ. 8.7), όπου προτρέπονται οι Κυβερνήσεις σε συνεργασία με άλλους διεθνείς οργανισμούς- όταν αυτό απαιτείται- προκειμένου να υιοθετηθούν εθνικές στρατηγικές για την βιώσιμη ανάπτυξη : *«..θα πρέπει να εξασφαλισθεί μία κοινωνικά υπεύθυνη οικονομική ανάπτυξη, ενώ συγχρόνως να προστατεύεται ο πυρήνας των φυσικών πηγών του περιβάλλοντος για όφελος των μελλοντικών γενεών».* Με τον τρόπο αυτό, σύμφωνα με κάποιους αναλυτές, ενσωματώνεται ουσιαστικά η αρχή της διαγενεακής ισότητας στο πρόγραμμα δράσης (Agenda 21) ως βασική αρχή (key-principle)[192].

Στην διάρκεια της Συνδιάσκεψης, υιοθετήθηκαν η Συνθήκη-Πλαίσιο για τις Κλιματικές Αλλαγές[193] και οι Αρχές δασικής προστασίας[194] και αναγνωρίστηκαν επίσημα τα δικαιώματα των ιθαγενών πληθυσμών[195]. Για πρώτη φορά δε αναγνωρίστηκε σε διεθνές επίπεδο η ισότητα μεταξύ των γενεών[196] («διαγενεακή

---

[191] Παρόμοιες διατυπώσεις συναντάμε και σε πλήθος άλλων Συμβατικών κειμένων- όπως αναφέρεται αναλυτικότερα στο κείμενο - εκ των οποίων από τα πιο γνωστά είναι το άρθρο 3 από την Σύμβαση Πλαίσιο για τις Κλιματικές Αλλαγές *(«Τα Μέλη θα πρέπει να προστατεύουν το κλίμα για το καλό των τωρινών και μελλοντικών γενιών του ανθρώπινου είδους…»*) ή στην Διακήρυξη της Βιέννης, με την οποία συνδέεται το περιβάλλον με το δικαίωμα στην ανάπτυξη *(«(το δικαίωμα στην ανάπτυξη) θα πρέπει να εκπληρώνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να ικανοποιούνται οι αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές ανάγκες των τωρινών και μελλοντικών γενιών»).* Ειδικότερα, βλ. Vienna Declaration, n. 7, part 1, par. 11.

[192] Βλ. Gopel, M., "Guarding our Future: How to Protect Future Generations", Solutions Journal 1 (6), διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://thesolutionsjournal.anu.edu.au/node/821.

[193] *United Nations Framework Convention on Climate Change,* New York, 9 May 1992, σε ισχύ από 21 Μαΐου 1994, unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/ application/pdf/conveng.pdf.

[194]Non legally binding Authoritative Statement of Principles for a Global Consensus on the Management, Conservation and Sustainable Development of all Types of Forests, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992, UN Doc. A/CONF.151/26 (Vol. III), principle 2 (b).Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-3annex3.htm..

[195] Η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ της περιβαλλοντικής προστασίας και των ανθρώπινων δικαιωμάτων συζητήθηκε εκτενώς όταν άνοιξε η συζήτηση για τα δικαιώματα των ιθαγενών πληθυσμών λ.χ. ILO Convention No 169 concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries (27.06.1989), UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (GA Res 61/295, on 13 Sept. 2007).

[196]Στο πλαίσιο της Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης για πρώτη φορά ειπώθηκαν ρητά και επίσημα ζητήματα για την εκμετάλλευση των αγέννητων και μελλοντικών γενιών: *"We borrow environmental capital from future generations with no intention or prospect of repaying…We act as we do because we can*

ισότητα»). Η αρχή αυτή αποτέλεσε και ενσωματώθηκε στην 3η Αρχή της Διακήρυξης του Ρίο. Ένας αποδεκτός και βασικός ορισμός της διαγενεακής ισότητας επικεντρώνεται στο επίπεδο ζωής των μελλοντικών γενιών. Δηλαδή, ως διαγενακή ισότητα ορίζεται η δυνατότητα που δημιουργείται για τις μελλοντικές γενιές, προκειμένου να εξασφαλίσουν ένα επίπεδο ζωής ίδιο ή και καλύτερο από αυτό που απολαμβάνουν οι τωρινές γενιές.

Επίσης, η διαγενεακή ισότητα- όπως επικράτησε αργότερα ως όρος- επηρέασε τα επόμενα έτη τις πολιτικές αποφάσεις αλλά και αποτέλεσε βασική αρχή (key-principle) αναγκαία για την προστασία των μελλοντικών γενιών. Περισσότερα από 190 κράτη αναγνώρισαν την αρχή της διαγενεακής ισότητας και συμφώνησαν σε ένα Σχέδιο Δράσης (Action Plan), γνωστό ως Agenda 21, το οποίο αφορά κατευθύνσεις σχετικά με το πώς θα γίνει πραγματικότητα η βιώσιμη ανάπτυξη σε όλα τα επίπεδα[197].

Στην Agenda 21 αναφορά στις μελλοντικές γενιές γίνεται στα σημεία 8.7, 8.31, 33.3, 33.4 και 38.5. Ειδικότερα, ο τίτλος του σημείου 8.7 αναφέρεται στην υιοθέτηση εθνικών στρατηγικών για την βιώσιμη ανάπτυξη και αναφέρει, μεταξύ άλλων ότι *«…Οι στόχοι θα πρέπει να εξασφαλίζουν κοινωνικά υπεύθυνη οικονομική ανάπτυξη, εξασφαλίζοντας συγχρόνως τις βασικές πηγές πλούτου και το περιβάλλον προς όφελος των μελλοντικών γενιών».* Ο τίτλος του σημείου 8.31 (α) αναφέρεται στην αποτελεσματική χρήση των οικονομικών εργαλείων και της αγοράς και αναφέρει, μεταξύ άλλων ότι *«Θα πρέπει να ενσωματώνεται το περιβαλλοντικό κόστος στις αποφάσεις των παραγωγών και των καταναλωτών, προκειμένου να αντιστραφεί η τάση που απειλεί το περιβάλλον όταν θεωρείται ως ¨ελεύθερο αγαθό¨, όπως (και η τάση) να περνάει το κόστος σε ένα τμήματα της κοινωνίας, άλλες χώρες ή στις μελλοντικές γενιές».* Ο τίτλος του σημείου 33.3 αναφέρεται στις προϋποθέσεις

---

get away with it: future generations do not vote; they have no political or financial power; they cannot challenge our decisions" (The World Commission on Environment and Development writes).

[197]Αρκετά χρόνια μετά (2013), ο Γενικός Γραμματέας (The Secretary-General) ανέφερε στις πρώτες σελίδες μίας πολύ σημαντικής Έκθεσης (Report) ότι *«Η δικαιοσύνη μεταξύ των γενεών είναι ενσωματωμένη στην έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης :η ικανοποίηση των αναγκών της τωρινής γενιάς δεν θα πρέπει να γίνεται εις βάρος των επερχόμενων γενεών».* Βλ. σχετικά UN General Assembly A/68/322 (15 August 2013), *Report of the Secretary-General, Intergenerational solidarity and the needs of future generations.*Επίσης, ο Sandsπροσδιορίζει πέντε στοιχεία τα οποία φαίνεται να αποτελούν την νομική βάση και ιδέα της βιώσιμης ανάπτυξης, όπως αυτή αντανακλάται στις διεθνείς συμφωνίες. Αυτές είναι : 1) Η ανάγκη να λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες των τωρινών και μελλοντικών γενεών, 2) η αποδοχή ότι υπάρχουν όρια στην χρήση και εκμετάλλευση των φυσικών πηγών, 3) ο ρόλος της αρχής της ίσης κατανομής των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, 4) η ανάγκη ενσωμάτωσης όλων των δεδομένων μεταξύ περιβάλλοντος και ανάπτυξης και 5) η ανάγκη ερμηνείας και εφαρμογής των κανόνων του διεθνούς δικαίου με έναν ολοκληρωμένο και συστημικό τρόπο.

δράσης, όσον αφορά τις οικονομικές πηγές και μηχανισμούς. *«Η οικονομική ανάπτυξη, η κοινωνική βελτίωση και η εξάλειψη της φτώχειας είναι οι πρώτες προτεραιότητες των αναπτυσσόμενων κρατών και για το λόγο αυτό θεωρούνται απαραίτητες για την υλοποίηση των εθνικών και παγκόσμιων στόχων της βιωσιμότητας….οι οικονομικοί πόροι και η τεχνολογία, που χωρίς αυτές θα είναι δύσκολο για τις χώρες να πραγματοποιήσουν τις δεσμεύσεις τους, οφείλουν να υπηρετούν το κοινό καλό των ανεπτυγμένων και των αναπτυσσόμενων χωρών αλλά και της ανθρωπότητας γενικότερα, μέσα στην οποία περιλαμβάνονται και οι μελλοντικές γενιές».* Ενώ, στο σημείο 33.4. συνεχίζει αναφέροντας ότι *«…Η μη δράση θα μπορούσε να μειώσει τις επιλογές των μελλοντικών γενιών».*

Με την απόφαση 47/191 η Γενική Συνέλευση υιοθέτησε όλα τα συμπεράσματα της Συνδιάσκεψης της Γης ("Earth Summit") και αιτήθηκε από το ECOSOC να δημιουργήσει μία Επιτροπή για την Βιώσιμη Ανάπτυξη (Commission on Sustainable Development-CSD). Κάποιες από τις πολλές αρμοδιότητες της Επιτροπής ήταν η παρακολούθηση της αποτελεσματικής εφαρμογής των αποφάσεων της Συνδιάσκεψης, να επεκτείνουν την διεθνή συνεργασία για καλύτερη εφαρμογή των περιβαλλοντικών και αναπτυξιακών ζητημάτων, η εξέταση της εξέλιξης εφαρμογής της «Ατζέντα 21[198]» σε εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο (κλπ).

Επίσης, πρέπει να αναφερθεί ότι στο πλαίσιο της δεύτερης συνδιάσκεψης για το περιβάλλον, διατυπώθηκαν και κάποιες μεμονωμένες προτάσεις για την ανάληψη πρωτοβουλιών σχετικών με την προστασία των μελλοντικών γενιών. Οι προτάσεις αυτές ήταν μεμονωμένες αλλά αποτέλεσαν το σημείο αναφοράς και για τις μετέπειτα πρωτοβουλίες, που θα δούμε πιο αναλυτικά στο Δεύτερο Μέρος της παρούσας διατριβής.

Η Συνδιάσκεψη του Ρίο λειτούργησε ως θετικός καταλύτης και γονιμοποιός πνοή τόσο στα περιβαλλοντικά όσο και στα αναπτυξιακά θέματα αλλά και εν γένει σε ζητήματα περιβαλλοντικής διακυβέρνησης. Ουσιαστικά στο Ρίο υιοθετήθηκαν πέντε σημαντικά νέα κείμενα, που έδωσαν νέα πνοή στο διεθνές περιβαλλοντικό δίκαιο. Τα τρία κείμενα ήταν μη δεσμευτικού χαρακτήρα (η Διακήρυξη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, η Agenda 21 και η Δήλωση/Ανακοίνωση των

[198] Σύμφωνα με την άποψη του Γενικού Γραμματέα του 2ου Παγκόσμιου Συνεδρίου για το Περιβάλλον, Maurice Strong, η εφαρμογή της Agenda 21 αποτελεί *«…το βασικό πλαίσιο και το μέσο, το οποίο μπορεί να οδηγήσει την παγκόσμια κοινότητα σε μία κοινή βάση αποφάσεων ….οι οποίες θα καθορίσουν το μέλλον του πλανήτη μας».*Strong, M. (1992), Secretary-General, UNCED, Opening Speech at the Earth Summit, Rio de Janeiro, Brazil.

Δασικών Αρχών). Από την άλλη, τα δύο δεσμευτικά νομικά κείμενα ήταν η Σύμβαση για την Βιολογική Ποικιλότητα και η Σύμβαση Πλαίσιο για τις Κλιματικές Αλλαγές. Και τα ανωτέρω πέντε κείμενα, έχουν κεντρικό άξονα την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης. Τέλος, στην ως άνω Συνδιάσκεψη η διαγενεακή ισότητα (intergenerational equity) αναγνωρίστηκε ως κεντρική έννοια για την χάραξη μελλοντικών πολιτικών βιώσιμης ανάπτυξης και έκτοτε έχει ενσωματωθεί στις συνταγματικές διατάξεις πολλών κρατών. Επίσης, το έτος 1992 στάθηκε εναρκτήριο σημείο για μία αφύπνιση και σταδιακή συζήτηση για τις μελλοντικές γενιές και τα εν δυνάμει δικαιώματα που μπορεί να έχουν.

Το πιο σημαντικό βήμα θεωρούμε ότι έγινε καθώς δημιουργήθηκε ένα πρώτο βήμα για την σταδιακή αναγνώριση ότι τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών θα πρέπει να αναγνωρίζονται ως απαραίτητο κομμάτι και προϋπόθεση των πολιτικών αποφάσεων και των νομοθετικών πρωτοβουλιών. Ωστόσο, δεν κατέστη τότε εφικτό ούτε να αναγνωριστούν ρητά οι υποχρεώσεις της διεθνούς κοινότητας σε σχέση με τις μελλοντικές γενιές ούτε να δημιουργηθεί ευρεία συναίνεση για την δημιουργία ενός θεσμού-προστάτη των μελλοντικών γενεών. Ωστόσο, όπως ορθά αναφέρεται, *«Υψώνοντας μία φωνή για όσους δεν μπορούν να το κάνουν οι ίδιοι, είναι επίσης μία πτυχή μίας τέτοιας ευθύνης*[199]*»*.

Το Τμήμα για την Βιώσιμη Ανάπτυξη (Division for Sustainable Development-DSD) ανταποκρινόμενο σε κάλεσμα της Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα- απέστειλε τις απόψεις του που σχετίζονται με θέματα που αφορούν το κατά πόσο τα ανθρώπινα δικαιώματα των ανθρώπων των αναπτυσσόμενων χωρών, μπορούν να αναπτύσσονται με ορθό και βιώσιμο τρόπο. Κυρίως, η έρευνα αφορούσε το δικαίωμα σε ένα ανεκτό και βασικό επίπεδο ζωής, όπως και το δικαίωμα στην ανάπτυξη[200]. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη του DSD, η οποία συνδυάζει τα συμπεράσματα της Ειδικής Ανταποκρίτριας Mrs Ksentini, τις επιταγές της Agenda 21 αλλά και ζητήματα της διαγενεακής ισότητας.

---

[199]Malhorta, A., "A Commentary on the Status of Future Generations as a subject of International Law", in Future Generations & International Law, Emmanuel Agius & Salvino Busuttil, Earthscan Publications, 1998, p. 49.

[200]Commission on Human Rights, E/CN.4/1996/23, 52 session, "Human Rights and Environment" .Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G96/104/60/PDF/G9610460.pdf?OpenElement. Μία άλλη έρευνα (1993) εκτιμούσε ότι το 25% του παγκόσμιου πληθυσμού θεωρείται πλούσιο και καταναλώνει το 85% των πόρων και του πλούτου, ενώ παράγει το 90% των απορριμμάτων. Βλ. Mohamad bin, M., *Report of the United Nations Conference on Environment and Development,* Statement at the Summit Segment of UNCED, in A/CONF.151/26/Rev.1 (Vol. III), UN, New York, pp. 230-233.

Ειδικότερα, αναφέρει χαρακτηριστικά *ότι «Η Βιώσιμη Ανάπτυξη χαρακτηρίζεται ως η διαδικασία που ενώνει με ισότιμο τρόπο τις αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές ανάγκες των τωρινών και μελλοντικών γενεών….αυτή η «μελλοντολογική» διάσταση ("futuristic" dimension) επαναφέρει τα ανθρώπινα δικαιώματα στον αρχικό προορισμό τους…. 4. Οι τωρινές γενιές έχουν ειδική ευθύνη απέναντι στις μελλοντικές γενιές, ως «θεματοφύλακες» της φύσης…Η εξαφάνιση συγκεκριμένων φυσικών πηγών, οι περιβαλλοντικές καταστροφές, η απώλεια ειδών και γρήγορη αστικοποίηση, όλα τα ανωτέρω θέτουν σε τρομακτικό κίνδυνο την διαβίωση των μελλοντικών γενεών…ο τωρινός τρόπος ανάπτυξης αρνείται στις μελλοντικές γενιές την κληρονομιά ενός υγιούς και καθαρού περιβάλλοντος*[201]*».*

Τέλος, στο σημείο αυτό θα θέλαμε να συμπεριλάβουμε και το Σχέδιο Καταστατικού για την δημιουργία μίας Διεθνούς Περιβαλλοντικής Υπηρεσίας και ενός Διεθνούς Δικαστηρίου για το Περιβάλλον[202], το οποίο παρουσιάστηκε στο πλαίσιο της ανωτέρω Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης. Η ενέργεια αυτή δομήθηκε με συνέπεια και για αρκετά χρόνια από τον Ιταλό Ανώτατο Δικαστικό, Amedeo Postiglione[203]. Στις «Αρχές» του Σχεδίου του Καταστατικού και ιδίως στο άρθρο 4 έχει ενδιαφέρον ότι προτεινόταν *«Καθένας, είτε άτομο είτε εταιρία, έχει το δικαίωμα να προβεί σε νομικές ενέργειες για να αποτρέψει ενέργειες, οι οποίες είναι επιζήμιες για το περιβάλλον και να ζητάει αποζημίωση για κάθε περιβαλλοντική ζημία».*

2.2.10. Παγκόσμια Προειδοποίηση των Επιστημόνων για την Ανθρωπότητα (1993)[204]

«Τα ανθρώπινα όντα και ο φυσικός κόσμος βρίσκονται σε μία διαδικασία σύγκρουσης. Οι ανθρώπινες δραστηριότητες προκαλούν δριμύς και αμετάκλητες καταστροφές στο περιβάλλον… Αν δεν ελεγχθούν, πολλές από τις τωρινές πρακτικές θα θέσουν σε σοβαρό κίνδυνο το μέλλον που ευχόμαστε για την ανθρώπινη κοινωνία και στο βασίλειο των φυτών και ζώων, και μπορεί να αλλάξουν τον ζωντανό κόσμο (με τέτοιο τρόπο) που δεν θα είναι σε θέση να διατηρήσει την ζωή με τον τρόπο που γνωρίζουμε….ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ…Η γη είναι

[201]Ο.π. p. 9.

[202]"Draft Statute of the International Environmental Agency and the International Court of the Environment", June 1992.

[203]Η συζήτηση για την δημιουργία ενός Διεθνούς Περιβαλλοντικού Δικαστηρίου δεν ευοδώθηκε και για τα επόμενα χρόνια δεν αντιμετωπιζόταν ως θέμα της τρέχουσας διεθνούς περιβαλλοντικής ατζέντας. Ωστόσο, το έτος 2012 επανήλθε η συζήτηση, στο πλαίσιο της Συνδιάσκεψης του Rio+20. Βλ. σχετικά Postiglione, A., *Global Environmental Governance. The need for an International Environmental Agency and an International Court of the Environment*, Bruylant, Bruxelles, 2010.

[204]"World Scientists'' Warning to Humanity". Βλ. σχετικά Union of Concerned Scientists (UCS) "World Scientists' Warning to Humanity", Cambridge, MA , 1993.

πεπερασμένη. ....Γρήγορα προσεγγίζουμε πολλά από τα πλανητικά όρια....Οι πιέσεις που είναι αποτέλεσμα της ανεξέλεγκτης αύξησης του πληθυσμού, θέτουν ζητήματα για τον φυσικό κόσμο που μπορεί να ανατρέψουν τις προσπάθειες για επίτευξη ενός βιώσιμου μέλλοντος. Εάν θέλουμε να σταματήσουμε την καταστροφή του περιβάλλοντος μας, θα πρέπει να αποδεχθούμε όρια σε αυτήν την ανάπτυξη...».

ΠΡΟΕΙΔΟΠΟΙΗΣΗ……Απαιτείται μία μεγάλη αλλαγή στην διαχείριση της γης και της ζωής πάνω σε αυτή, εάν θέλουμε να αποφύγουμε μία τεράστια ανθρώπινη δυστυχία και αν θέλουμε το παγκόσμιο σπίτι μας πάνω στη γη να μην καταστραφεί ανεπανόρθωτα...

ΤΙ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΚΑΝΟΥΜΕ…….είτε (ανήκουμε σε χώρες) βιομηχανικές είτε όχι, όλοι έχουμε μόνο μία ναυαγοσωστική λέμβο. Κανένα έθνος δεν θα ξεφύγει από τις ζημιές, όταν το παγκόσμιο βιολογικό σύστημα θα καταστραφεί. .....Μία νέα ηθική απαιτείται. Μία νέα τάση όσον αφορά την εκπλήρωση της ευθύνης μας για να φροντίζουμε τους εαυτούς μας και την γη...Οι επιστήμονες εκδίδουμε αυτήν την προειδοποίηση, ελπίζοντας ότι το μήνυμά μας θα φθάσει και θα επηρεάσει τους ανθρώπους παντού. Χρειαζόμαστε την βοήθεια των πολλών.

Πηγή : *http://www.ucsusa.org/about/1992-world-scientists.html#.WRr00BKddUU*

Μία ομάδα επιστημόνων από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας της Μασαχουσέτης, η οποία είχε αντιληφθεί την κακή χρήση της επιστήμης και της τεχνολογίας από τις τότε κυβερνήσεις των ανεπτυγμένων χωρών, συγκρότησε την Ένωση των Επιστημόνων που ανησυχούν και ενδιαφέρονται για τα σοβαρά διεθνή προβλήματα (Union of Concerned Scientists) το έτος 1969. Στην διάρκεια της δεκαετίας μεταξύ 1970 και 1980 η Ένωση εισηγήθηκε και δημοσιοποίησε πολλές και διαφορετικές ανακοινώσεις εναντίον των εξοπλιστικών προγραμμάτων αλλά και εναντίον των πυρηνικών εγκαταστάσεων και δοκιμών[205]. Επίσης, την δεκαετία του 1990 ξεκίνησαν μία εκστρατεία ενημέρωσης για την παγκόσμια υπερθέρμανση του πλανήτη, την οποία υπέγραψαν επτακόσια μέλη της Εθνικής Ακαδημίας των Επιστημών.

Οι επιστήμονες της Ένωσης αναγνώριζαν ότι τα παγκόσμια προβλήματα απαιτούν κοινωνική και πολιτισμική προσέγγιση, προκειμένου να κάνουν την ανθρωπότητα να συνειδητοποιήσει ότι ο πλανήτης έχει όρια. Ουσιαστικά, μίλησαν για την καλλιέργεια μίας νέας ηθικής και της αίσθησης ευθύνης για αυτό που πρόκειται να αφήσουμε στο μέλλον. Επίσης, για πρώτη φορά τόσο μαζικά και οργανωμένα επιστημονικός φορέας κατήγγειλε τα ορυκτά καύσιμα και καλούσε για μείωση της χρήσης τους και αντικατάστασή τους από άλλες εναλλακτικές πηγές ενέργειας.

Το έτος 1992 χίλιοι επτακόσιοι επιστήμονες – πολλοί εκ των οποίων βραβευμένοι με νόμπελ ή κορυφαίοι στην επιστήμη τους - υπέγραψαν και υπέβαλαν την ως άνω

[205] Το έτος 1977, η UCS υποστήριξε την Διακήρυξη των Επιστημόνων για να δοθεί ένα τέλος στις δοκιμές των πυρηνικών όπλων τόσο από πλευράς Αμερικής όσο και Ρωσίας.

Προειδοποίηση προς την Ανθρωπότητα. Σύμφωνα με αρκετούς αναλυτές το ανωτέρω κείμενο αποτελεί την σοβαρότερη διεθνή δήλωση και αναγνώριση της παγκόσμιας κρίσης που μαστίζει τον 20^{ο} αιώνα και συνεχίζει δυστυχώς και στον 21^{ο} αιώνα[206]. Ο μεγαλύτερος κίνδυνος, όπως επισημαίνεται από την Ένωση, είναι ότι η ανθρωπότητα *«…μπορεί να παγιδευτεί σε ένα σπιράλ περιβαλλοντικής υποβάθμισης, φτώχειας και αναταραχής, οδηγώντας σε κοινωνική, οικονομική και περιβαλλοντική κατάρρευση».* Η προειδοποίηση κάλυπτε συγκεκριμένους κινδύνους στην ατμόσφαιρα, στο νερό, στους ωκεανούς, στο έδαφος, τα δάση, την βιοποικιλότητα και τις κλιματικές αλλαγές. Θεωρούσαν ότι εάν δεν λαμβάνονταν μέτρα μέσα στα επόμενα είκοσι χρόνια, οι δυνατότητες της ανθρωπότητας για καλύτερη ζωή και πρόοδο, θα μειώνονταν δραματικά.

2.2.11. ΟΗΕ και η διεξαγωγή εμπεριστατωμένης έρευνας σχετικά με την σύνδεση και σχέση που υπάρχει μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος (Εκθεση της Ms Fatma Ksentini, 1994). Μία διατριβή που ασχολείται με την άμεση και έμμεση σχέση που διέπει τα ανθρώπινα δικαιώματα με το περιβάλλον, θα ήταν ημιτελής εάν δεν αναφερόταν στην σημαντική και πρωτότυπη επιστημονική προσπάθεια που κατέβαλε ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών στα τέλη της δεκαετίας 1980 με αρχές της δεκαετίας 1990, προκειμένου να υπάρξει ανάλυση και μελέτη των συγκεκριμένων ζητημάτων (ανθρώπινα δικαιώματα – Περιβάλλον).

Ειδικότερα, η προσπάθεια αυτή ξεκίνησε το έτος 1989 όταν στο πλαίσιο προετοιμασίας της Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη[207] πολλές ΜΚΟ – με κυρίαρχη την γνωστή Αμερικάνικη περιβαλλοντική ΜΚΟ "The Sierra Club Legal Defense Fund"- παρουσίασαν πληροφορίες και απόψεις προς την Υπό-Επιτροπή για την Πρόληψη από τις διακρίσεις και Προστασία των μειονοτήτων[208], προκειμένου οι διάφοροι οργανισμοί του ΟΗΕ που ασχολούνται με τα ανθρώπινα δικαιώματα, να δώσουν προβάδισμα στην μελέτη της σχέσης που ανακύπτει μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος. Η ανωτέρω Υπό-

[206]Βλ. Bodley, J., Anthropology and Contemporary Human Problems, Altamira Press, 6th edition, 2012, pp. 7-8.
[207]UN Conference on Environment and Development (UNCED).
[208]Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities.Η συγκεκριμένη Επιτροπή αναγνώρισε και επιβεβαίωσε την αναπόσπαστη σχέση που υπάρχει μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος, ενώ τόνισε την ύπαρξη νέων τάσεων στο διεθνές δίκαιο, που αφορούν την διάσταση των ανθρώπινων δικαιωμάτων στην περιβαλλοντική προστασία.

Επιτροπή ανέθεσε τότε την διεξαγωγή της έρευνας σε ένα μέλος της, την Ms Fatma Ksentini[209], την οποία όρισε και ως Ειδική Εμπειρογνώμονα/Απεσταλμένη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και του Περιβάλλοντος (Special Rapporteur on Human Rights and the Environment).

Το έτος 1990 η Ms Ksentini παρουσίασε μία πρόταση στην Υπό – Επιτροπή[210]. Η εν λόγω Επιτροπή αναγόρευσε την Ms Ksentini σε Ειδική Εμπειρογνώμονα στα Ανθρώπινα Δικαιώματα και στο Περιβάλλον και της ανέθεσε την πρωτοβουλία προετοιμασίας μίας αναλυτικής Έκθεσης που θα αφορούσε τον σύνδεσμο μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος[211]. Η Ms Ksentini συνέταξε μία προμελέτη/αρχική έκθεση το 1991 και ακολούθησαν βελτιωμένες εκθέσεις το 1992 και 1993[212].Η τελική Έκθεση εκδόθηκε τον Ιούλιο 1994[213].

Η Τελική Έκθεση αποτελείται από έξι Κεφάλαια. Στο Κεφάλαιο Ι αναλύεται η νομική βάση του δικαιώματος στο περιβάλλον. Στο Κεφάλαιο ΙΙ παρουσιάζεται και αναλύεται η ειδική σχέση μεταξύ ανάπτυξη και περιβάλλοντος. Στο Κεφάλαιο ΙΙΙ αναλύονται διάφοροι παράμετροι που δομούν την σχέση μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος. Στα Κεφάλαια IV και V αναλύεται η επίδραση του περιβάλλοντος σε ευπαθείς ομάδες. Στο Κεφάλαιο VI καταγράφονται τα συμπεράσματα και οι συστάσεις της Ms Ksentini. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όμως, διατηρούν και τα κείμενα που αποτελούν τα Παραρτήματα της Έκθεσης, όπως το Σχέδιο Διακήρυξης των Αρχών για τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον[214].

Στο κείμενο της Τελικής Έκθεσης (Final Report) το 1994 η Ms Ksentini ανέλυσε τη νομική βάση για τα περιβαλλοντικά δικαιώματα ως ανθρώπινα

---

[209]E/CN.4/Sub.2/1989/58, at 71 (Sub-Commission Dec. 1989/108).Σε επόμενη συνεδρίαση, η Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Commission on Human Rights) υιοθέτησε μία απόφαση (Res 1990/41), με την οποία αναγνώριζε την απόφαση της Υπό-Επιτροπής να αναθέσει στην Ms Ksentini την εκπόνηση έρευνας για τον σύνδεσμο που υπάρχει μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος.

[210] Η Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα υιοθέτησε το Ψήφισμα Resolution 1990/41 (6 March 1990), δηλώνοντας την ευαισθητοποίηση της σχετικά με την αύξηση των περιβαλλοντικών προβλημάτων καθώς και την σύνδεση μεταξύ διατήρησης του περιβάλλοντος και προώθησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επίσης, το έτος 1991 υιοθετήθηκε από την ως άνω Επιτροπή άλλο Ψήφισμα με το οποίο αναγνωρίστηκε ότι *«όλα τα άτομα έχουν δικαίωμα να ζουν σε ένα περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία και την ευζωία τους».* Βλ. UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1991/91.

[211]Βλ. Sub-Commission Res 1990/7.

[212]Βλ. E/CN.4.Sub.2/1991/8, E/CN.4/Sub.2/1992/7, E/CN.4/Sub.2/1993/7.

[213]Βλ. E/CN.4/Sub.2/1994/9, (6 July 1994) "Final Report prepared by Mrs. Fatma Zohra Ksentini, Special Rapporteur" (Final Report).

[214]Draft Declaration of Principles on Human Rights and the Environment.Το Σχέδιο της Διακήρυξης ήταν αποτέλεσμα συνεργασίας μεταξύ είκοσι εμπειρογνωμόνων στα ανθρώπινα δικαιώματα και στο περιβάλλον και αντιπροσώπευε το καθεστώς που επικρατούσε εκείνο το χρονικό διάστημα μεταξύ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του περιβάλλοντος.

δικαιώματα και συνδύασε μία σειρά από παραδείγματα που αναδεικνύουν την σύνδεση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με το περιβάλλον[215]. Ιδίως, τονίστηκε η αρνητική επίδραση που έχει η περιβαλλοντική καταστροφή σε μία σειρά από ανθρώπινα δικαιώματα, κυρίως στα δικαιώματα της ζωής, της υγείας και ενός ικανοποιητικού επιπέδου ζωής. Η Ms Ksentini θεωρεί ότι ήδη από την Διακήρυξη της Στοκχόλμης το έτος 1972 είχε αναγνωρισθεί η ύπαρξη δικαιώματος σε ένα υγιές και κατάλληλο περιβάλλον, το οποίο είναι *«άρρηκτα συνδεδεμένο»* με τα υπόλοιπα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα και αρχές[216]. Η Ms Ksentini διατύπωσε την επιστημονική της άποψη ότι η κατάσταση του περιβάλλοντος αναγνωρίζεται πλέον ως παγκόσμιο ζήτημα και για το λόγο αυτό θα πρέπει να αντιμετωπίζεται παγκόσμια *«…μέσω συντονισμένων προσπαθειών της διεθνούς κοινότητας[217]».*

Το θέμα των παιδιών και των νέων και η επίδραση που έχει σε αυτούς η υποβάθμιση του περιβάλλοντος, θίγεται στην Τελική Έκθεση (σημεία 144-147). Ειδικότερα, τονίζεται ότι οι προοπτικές των νέων τίθενται σε κίνδυνο από την κοινή δράση του μοιραίου «σπιράλ» : επίμονη φτώχεια, ραγδαία πληθυσμιακή αύξηση και περιβαλλοντική υποβάθμιση[218]. Όσον αφορά την σχέση μεταξύ δικαιώματος στη ζωή και περιβάλλοντος, η Ms Ksentini αναφέρει χαρακτηριστικά ότι *«..το δικαίωμα στη ζωή και η ποιότητα της ζωής εξαρτώνται άμεσα από τις θετικές ή αρνητικές περιβαλλοντικές συνθήκες[219]».*

Τα τελικά συμπεράσματα της Έκθεσης αποτυπώνονται σε είκοσι δύο παρατηρήσεις. Η Εμπειρογνώμονας ξεκινάει με την επισήμανση ότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως διεθνείς κίνδυνοι που απειλούν τόσο όλο τον πλανήτη και την ανθρωπότητα όσο και τις μελλοντικές γενιές (σημ. 235). Σημαντική ήταν η πρωτοβουλία και η έρευνα που έκανε τότε η Ms Ksentini, όσον αφορά τον εντοπισμό σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο της αναγνώρισης του δικαιώματος σε ένα «ικανοποιητικό περιβάλλον» ως ανθρώπινο

---

[215] Η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ (UN General Assembly) εμπνεύστηκε από το κείμενο της Μελέτης της Ms Ksentini και εξέδωσε την Σύσταση 45/94 (Resolution 45/94)στην οποία αναγνώρισε ότι *«…όλα τα άτομα έχουν δικαίωμα να ζουν σε ένα περιβάλλον ικανοποιητικό για την υγεία και την ευζωία τους».* Με την ανωτέρω Σύσταση φαίνεται ότι άνοιξε τότε ο δρόμος για την υιοθέτηση παρόμοιας φρασεολογίας και εννοιών στα κείμενα των κρατών, σχετικά με τα περιβαλλοντικά θέματα.

[216] *"The relationships established by the Stockholm Declaration between the environment, development, satisfactory living conditions,…., including the right to life, constitute recognition of the right to a healthy and decent environment, which is inextricably linked, both individually and collectively, to universally recognized fundamental human rights standards and principles, and which may be demanded as such by their beneficiaries…"*, Final Report Ms Ksentini, p. 8.

[217] Ο.π. σελ. 26.

[218] Ο.π. σελ. 31.

[219] Ο.π. σελ. 37.

δικαίωμα. Σημαντική δε επισήμανση – αναλογιζόμενοι και το χρονικό σημείο στο οποίο διατυπώθηκε - αποτελεί το κατωτέρω συμπέρασμα (σημ. 242) : *«Παρόλο που πολύ λίγα εργαλεία/συμβατικά κείμενα νομικής δεσμευτικής ισχύς, έχουν δημιουργήσει έναν ευθύ σύνδεσμο μεταξύ περιβάλλοντος και ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα περιφερειακά και διεθνή όργανα ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναπτύσσουν μία πρακτική, σύμφωνα με την οποία οι διαδικαστικές βάσεις για ενδυνάμωση του δικαιώματος σε ένα ικανοποιητικό περιβάλλον, γίνονται ολοένα και πιο σταθερές…[220]».* Συγχρόνως, τολμάει να αναφέρει ότι δημιουργείται η βάση για επίσημη αναγνώριση υποχρεώσεων (obligations) προς τις τωρινές αλλά και τις μελλοντικές γενιές, το οποίο από την πλευρά του δημιουργεί αντίστοιχα δικαιώματα για τους αποδέκτες : άτομα και ομάδες (σημ. 247).

Κατωτέρω, υπογραμμίζεται το γεγονός ότι η περιβαλλοντική υποβάθμιση έχει άμεσες συνέπειες την απόλαυση μίας σειράς ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ότι αντιστρόφως, η παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην απόλαυση περιβαλλοντικών αγαθών (σημ. 248). Στο ίδιο πλαίσιο αναφοράς, επισημαίνεται ότι η εφαρμογή του δικαιώματος σε ένα ικανοποιητικό περιβάλλον καλεί σε δραστηριοποίηση όλων των εμπλεκομένων και ενδιαφερόμενων και σε όλα τα επίπεδα. *«Εξαρτάται από την ύπαρξη αποτελεσματικών εθνικών ένδικων μέσων, από την εθνική διοίκηση και τα δικαστήρια, από εθνικούς θεσμούς και Ombudsmen, οι οποίοι θα εγγυώνται για την προστασία αυτού του δικαιώματος[221]»* (σημ. 254).

Η Ms Ksentini ουσιαστικά εξέφρασε την επιστημονική και τεκμηριωμένη – μετά από πολυετή έρευνα- άποψη ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν την βάση για τα περιβαλλοντικά δικαιώματα και ότι η προστασία τους θα πρέπει εφεξής να απασχολεί περισσότερο στοχευμένα τους οργανισμούς και φορείς που ασχολούνται με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Επίσης, πρότεινε ότι το τότε Κέντρο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (νυν Γραφείο High Commissioner for Human Rights) θα έπρεπε να δημιουργήσει ένα κέντρο παροχής πληροφοριών και βοήθειας για θέματα που αφορούσαν τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον. Από την άλλη, δεν μπορεί να αγνοηθεί η πρακτική που αναπτύσσεται στα περιφερειακά και διεθνή όργανα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία χρησιμοποιούν τα διαδικαστικά δικαιώματα (πληροφόρηση, συμμετοχή και δικαστική διεκδίκηση) και αναγνωρίζεται

[220] Ο.π. σελ. 50.
[221] Ο.π. σελ. 51.

όλο και περισσότερο η ισχύς των καταγγελιών παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων που βασίζονται σε οικολογικές παραμέτρους.

Επιπλέον, η Έκθεση κάνει την ριζοσπαστική αναγωγή του δικαιώματος σε ένα ικανοποιητικό περιβάλλον σε *«...ένα δικαίωμα για την ΄διατήρηση΄ της φύσης, με γνώμονα το όφελος των μελλοντικών γενεών*[222]*»* (σημ. 256). Ενώ εντυπωσιάζει η αμέσως κάτωθι δήλωση, που χαρακτηρίζει το δικαίωμα σε ένα ικανοποιητικό περιβάλλον ως «*…΄φουτουριστική΄ διάσταση…»* των ανθρώπινων δικαιωμάτων και συγχρόνως *«προμηνύει μία 'νέα τάξη πραγμάτων' για τα ανθρώπινα δικαιώματα»* (σημ. 256). Τα συμπεράσματα της Έκθεσης κλείνουν ουσιαστικά με δύο απόψεις. Η πρώτη άποψη είναι του αείμνηστου και θεωρητικού «πατέρα» του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος, Alexander Kiss, ο οποίος πρέσβευε ότι *«…το διεθνές δίκαιο θα πρέπει να βασίζεται σε αξίες, σε θεμελιώδεις αξίες αυτού του αιώνα, που είναι τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον»* (σημ. 257). Η δεύτερη είναι του Γενικού Γραμματέα, η οποία εμπερικλείεται στην Έκθεση που έμεινε γνωστή ως *«Μία Agenda για την Ανάπτυξη*[223]*».* Η Έκθεση αυτή κάλυπτε πέντε διαστάσεις της ανάπτυξης : την ειρήνη, την ισότητα/δικαιοσύνη, την πρόοδο/εξέλιξη, την κοινωνική δικαιοσύνη, την συμμετοχική δημοκρατία, σε όλα τα επίπεδα, συμπεριλαμβανομένου και του διεθνούς επιπέδου.

Η Εκθεση Ksentini έγινε γνωστή όμως και για έναν άλλο λόγο. Στο Παράρτημα Ι καταγράφηκε το Σχέδιο Δήλωσης/Διακήρυξης των βασικών αρχών μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος [224], στο οποίο μέχρι και σήμερα παραπέμπουν οι θιασώτες δημιουργίας ενός δικαιώματος σε ένα καθαρό και υγιές περιβάλλον. Η Έκθεση καλούσε για την υιοθέτηση μίας σειράς από κανόνες (norms) του ΟΗΕ, βάσει των οποίων το δικαίωμα σε ένα ικανοποιητικό περιβάλλον θα μπορούσε να αναγνωριστεί ως ανθρώπινο δικαίωμα . Το δικαίωμα αυτό περιείχε τόσο

---

[222] Ο.π. σελ. 52.

[223] "An Agenda for Development", Report of the Secretary-General, A/48/935 (6 May 1994).

[224]Annex I, Draft Declaration of Principles on Human Rights and the Environment of the UN Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities (now Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights), Final Report of Ms Fatma Ksentini, Special Rapporteur, UN ESCOR Commission on Human Rights, 46th Sess., UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1994/9 (1994), Annex I. Για σχετικό σχολιασμό του ανωτέρω κειμένου βλ. Neil A. F. Popovic, "In Pursuit of Environmental Human Rights: Commentary on the Draft Declaration of Principles on Human Rights and the Environment", Columbia Human Rights Law Review 27 (1996): 487-603.

ουσιαστικά όσο και διαδικαστικά στοιχεία[225] . Εν συντομία, οι βασικές αρχές που διατυπώθηκαν και αποτελούν σημείο αναφοράς, είναι οι κάτωθι :

1) Τα ανθρώπινα Δικαιώματα σε ένα οικολογικά ικανοποιητικό περιβάλλον, η βιώσιμη ανάπτυξη και η ειρήνη είναι αλληλένδετα και αλληλοεξαρτώμενα μεταξύ τους (1),

2) Όλοι οι άνθρωποι έχουν το δικαίωμα σε ένα ασφαλές, υγειές/καθαρό και οικολογικά ικανοποιητικό περιβάλλον, το οποίο θα ικανοποιεί ταυτόχρονα τις ανάγκες της τωρινής γενιάς χωρίς να περιορίζει το δικαίωμα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν ισότιμα τις δικές τους ανάγκες (2 & 4).

3) Όλα τα άτομα έχουν το δικαίωμα να ζουν σε συνθήκες χωρίς μόλυνση, περιβαλλοντική υποβάθμιση και ενέργειες που επιφέρουν αρνητικά αποτελέσματα στο περιβάλλον, τόσο εντός όσο και εκτός εθνικών συνόρων (5).

4) Όλοι οι άνθρωποι έχουν δικαίωμα στην πληροφόρηση και στην συμμετοχή για θέματα που αφορούν το περιβάλλον (15).

5) Αναγνωρίζεται ατομική και συλλογική υποχρέωση προστασίας και διατήρησης του περιβάλλοντος (21).

6) Αναγνωρίζεται κρατική υποχρέωση για σεβασμό και εξασφάλισης του δικαιώματος σε ένα *«ασφαλές, υγιές και οικολογικά ικανοποιητικό περιβάλλον»,* μέσα από υιοθέτηση διοικητικών, νομοθετικών και άλλων αναγκαίων μέτρων, που θα εξασφαλίσουν την αποτελεσματική εφαρμογή του δικαιώματος που αναγνωρίζεται μέσα από αυτήν την Διακήρυξη (22).

Το κείμενο της τελικής έκθεσης προωθήθηκε στην Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, η οποία – σύμφωνα με την έκθεση – θα έπρεπε να δώσει περαιτέρω δημοσιότητα στο περιεχόμενο της έκθεσης, να παρακολουθεί, να ελέγχει και να διατυπώνει συστάσεις σε περιπτώσεις που αναφύονταν θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλον αλλά και να συλλέγει όλες τις τυχόν παρατηρήσεις που θα διατυπώνονταν για το περιεχόμενο και τις προτάσεις της έκθεσης. Σημαντικό βήμα προς την κατεύθυνση ανάδειξης του θέματος «ανθρώπινα δικαιώματα & περιβάλλον» ήταν η υιοθέτηση από την Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα της Απόφασης 1997/102 για τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον[226].

---

[225] Βλ. Ενδεικτικά, "Environmental Rights Report-Human Rights and the Environment", Materials for the 61st Session of the UN Commission on Human Rights, Geneva, March 14-April 22, 2005, Earthjustice, p. 2.

[226] Decision 1997/102 on human rights and the environment.Με την απόφαση αυτή αποφασίσθηκε να συντάξει η Ms Ksentini μία ειδική έκθεση για τα τοξικά απόβλητα, με ειδική αναφορά στις επιπτώσεις

Ωστόσο, είναι γενικώς παραδεδεγμένο ότι δεν αξιοποιήθηκαν – όπως ήταν αρχικά αναμενόμενο - τα εμπεριστατωμένα στοιχεία και οι αξιόλογες προτάσεις της Τελικής Έκθεσης. Υπήρξε μία – εν πολλοίς- συντονισμένη απαξίωση της Έκθεσης και αρκετοί είναι αυτοί που θεωρούν ότι ουσιαστικά σχεδόν είκοσι χρόνια μετά, η συζήτηση ξεκινάει από την ίδια αφετηρία, που είχε ξεκινήσει και τότε!

2.2.12. Σχέδιο Διακήρυξης με τις Αρχές/Δήλωσης Αρχών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και το Περιβάλλον (1994) [227]

Προοίμιο

1. *Τα ανθρώπινα δικαιώματα, ένα οικολογικά υγιές περιβάλλον, η βιώσιμη ανάπτυξη και η ειρήνη είναι αλληλεξαρτώμενα και αδιαίρετα……. Έχοντας πεισθεί ότι οι πιθανές μη αντιστρέψιμες περιβαλλοντικές ζημίες δημιουργούν ειδική ευθύνη για την αποτροπή τέτοιων βλαβών,… Ανησυχώντας ότι οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων οδηγούν σε περιβαλλοντική υποβάθμιση και ότι η περιβαλλοντική υποβάθμιση οδηγεί σε παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων,*

Μέρος Ι. ***2.*** *Όλοι έχουν δικαίωμα σε ένα ασφαλές, υγειές και οικολογικά ασφαλές περιβάλλον. Αυτό το δικαίωμα όπως και τα άλλα ανθρώπινα δικαιώματα, περιλαμβάνοντας τα ατομικά, πολιτισμικά, οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα είναι οικουμενικά, αλληλοεξαρτώμενα και αδιαίρετα….****4.*** *Όλα τα άτομα έχουν δικαίωμα σε ένα περιβάλλον κατάλληλο που να υπηρετεί ισότιμα τις ανάγκες των τωρινών γενεών και που δεν θα χειροτερεύει* ***τα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών*** *στο να καλύπτουν ισότιμα τις δικές τους ανάγκες.*

Μέρος ΙΙΙ. ***15.*** *Όλοι έχουν δικαίωμα σε πληροφόρηση που αφορά το περιβάλλον…..****20.*** *Όλοι έχουν δικαίωμα σε αποτελεσματικές θεραπείες και επανορθώσεις της διοίκησης ή δικαστικές ενέργειες για περιβαλλοντικές ζημίες ή κινδύνους τέτοιων ζημιών.* ***21.*** *Όλοι,…, έχουν υποχρέωση προστασίας και διατήρησης του περιβάλλοντος.* ***22.*** *Όλα τα Κράτη θα πρέπει να σέβονται και να εξασφαλίζουν το δικαίωμα σε ένα ασφαλές, υγειές και οικολογικά σωστό περιβάλλον.*

Μέρος ΙΥ. ***24.*** *Όλοι οι διεθνείς οργανισμοί θα πρέπει να παρακολουθούν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις αυτής της Διακήρυξης.*

Πηγή *: https://www1.umn.edu/humanrts/instree/1994-dec.htm*

Στις 16 Μαΐου 1994 μία διεθνή ομάδα εμπειρογνωμόνων στα ανθρώπινα δικαιώματα και την προστασία του περιβάλλοντος συγκλήθηκε υπό την αιγίδα των ΗΕ στην Γενεύη και συνέταξε για πρώτη φορά την πρώτη Διακήρυξη/Δήλωση αρχών

στα ανθρώπινα δικαιώματα. Το 2001 στην 57η Συνεδρίαση της Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, η Ειδική Εμπειρογνώμονας παρουσίασε την Έκθεση για τις αρνητικές συνέπειες της παράνομης διακίνησης επικίνδυνων προϊόντων και απορριμμάτων/αποβλήτων σε σχέση με την απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Βλ. ειδικότερα E/CN.4/2001/55.

[227] Draft Declaration of Principles on Human Rights and the Environment (1994).

για τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον. Το Σχέδιο της Διακήρυξης συμπεριλαμβάνεται στην προαναφερόμενη Έκθεση της Μς Ksentini.

Το Σχέδιο της Διακήρυξης για τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον αποτελεί την πρώτη διεθνή πράξη, η οποία ασχολήθηκε ενδελεχώς και αντιμετώπισε με σοβαρότητα τον σύνδεσμο μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος. Ουσιαστικά περιγράφει την περιβαλλοντική διάσταση των ήδη υπαρχόντων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα στη ζωή, στην υγεία και στην πολιτισμική παράδοση. Επιπλέον, εισάγει και περιγράφει τα διαδικαστικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα συμμετοχής, τα οποία θεωρούνται ως απαραίτητα για την πραγματοποίηση των ουσιαστικών δικαιωμάτων. Ήδη, στο 1^{ο} Μέρος στο άρθρο 2 αναγνωρίζει το ατομικό δικαίωμα σε ένα *«ασφαλές, υγιεινό και οικολογικά σωστό περιβάλλον».* Το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον αποτελεί ουσιαστικά μία σύνθεση τόσο «του περιβάλλοντος ως προϋπόθεση» όσο και της προσέγγισης ότι «τα ανθρώπινα δικαιώματα ως εργαλεία» που επιτυγχάνουν την περιβαλλοντική προστασία[228].

Επίσης, αξιοπρόσεκτο είναι ότι ήδη από εκείνη την χρονική περίοδο αναφέρονταν στην ύπαρξη υποχρεώσεων που συνδέονται με την απόλαυση δικαιωμάτων : υποχρεώσεων που αναφέρονταν στα άτομα, στις κυβερνήσεις, σε διεθνείς οργανισμούς αλλά ακόμα και υπερεθνικές εταιρείες.

2.2.13. Διακήρυξη της UNESCO για την προστασία των μελλοντικών γενιών (1997)[229].

Άρθρο 4 – Διατήρηση της ζωής στη Γη : *«Οι τωρινές γενιές έχουν την υποχρέωση να κληροδοτήσουν στις μελλοντικές γενιές μία Γη, η οποία κάποια ημέρα δεν θα έχει υποστεί ανεπανόρθωτη βλάβη από τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Κάθε γενιά, κληρονομώντας την Γη προσωρινά, θα πρέπει να χρησιμοποιεί τις φυσικές πηγές λογικά και να εξασφαλίζει ότι η ζωή δεν αδικείται από επιζήμιες αλλαγές του οικοσυστήματος και ότι η επιστημονική και τεχνολογική εξέλιξη σε όλα τα επίπεδα δεν βλάπτει την ζωή πάνω στην Γη».*

Άρθρο 5 – Προστασία του Περιβάλλοντος :*«1. Για να εξασφαλισθεί ότι οι μελλοντικές γενιές θα έχουν όφελος από τον πλούτο του οικοσυστήματος, η τωρινή γενιά θα πρέπει να προσπαθήσει για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης και να διατηρήσει τις συνθήκες ζωής, ειδικότερα την ποιότητα και την ακεραιότητα του περιβάλλοντος. 2. Η τωρινή γενιά θα πρέπει να εξασφαλίσει ότι οι μελλοντικές γενιές δεν θα εκτεθούν σε μόλυνση, η οποία μπορεί*

[228] Οι προσεγγίσεις αυτές στην αγγλική ορολογία αναφέρονται ως 1)“environment as precondition” approach και 2) “human rights as tools” approach.
[229] Declaration on the Responsibilities of the Present Generations towards Future Generations

να θέσει σε κίνδυνο την υγεία και την ύπαρξή τους. 3. Η τωρινή γενιά θα πρέπει να προστατεύει για τις μελλοντικές γενιές τις φυσικές πηγές που είναι απαραίτητες για την διατήρηση της ανθρώπινης ζωής και της ανάπτυξής της. 4. Η τωρινή γενιά θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη της πιθανές συνέπειες για τις μελλοντικές γενιές (που μπορεί να προκληθούν) από την κατασκευή μεγάλων έργων, πριν αρχίσει την υλοποίησή τους.

Άρθρο 11 – Μη Διάκριση :*«Η τωρινή γενιά θα πρέπει να απέχει από το αναλαμβάνει οποιαδήποτε δράση ή μέτρο, το οποίο θα μπορούσε να έχει συνέπειες που θα οδηγούσαν ή θα διαιώνιζαν οποιαδήποτε μορφή διάκρισης για τις μελλοντικές γενιές».*

Πηγή : http://http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13178&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Η πιο εύγλωττη, ολοκληρωμένη και γνωστή πολιτική αναγνώριση των δικαιωμάτων και συμφερόντων των μελλοντικών γενιών αποτελεί η Διακήρυξη για τις υποχρεώσεις των Παρόντων/Τωρινών Γενιών σχετικά με τις Μελλοντικές Γενιές, που συμφωνήθηκε το έτος 1997, υπό την σκέπη της UNESCO[230]. Η Διακήρυξη αυτή αποτελεί την εξέλιξη της προσπάθειας που είχε ξεκινήσει, όπως προαναφέρθηκε, από τον Όμιλο «Κουστώ», ο οποίος είχε συντάξει αρχές δεκαετίας του 1990 την Διακήρυξη για τα Δικαιώματα των Μελλοντικών Γενιών. Επίσης, στο Εισαγωγικό κείμενο της Διακήρυξης αναφέρονται εν συντομία όλες οι προηγούμενες Συνθήκες, οι οποίες με άμεσο ή έμμεσο τρόπο αναφέρονται στις μελλοντικές γενιές[231].

Μέσω της Διακήρυξης αυτής, επίσημα ανακοινώθηκε ότι η μελλοντική ανθρωπότητα μπορεί και πρέπει να είναι κάτοχος ανθρωπίνων δικαιωμάτων[232]. Όπως αναφέρεται σε εισαγωγική παράγραφο της Διακήρυξης : *«Έχοντας συνείδηση ότι στο συγκεκριμένο ιστορικό σημείο, η ύπαρξη του ανθρώπινου είδους και το περιβάλλον απειλούνται, Τονίζοντας ότι ο πλήρης σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τα δημοκρατικά ιδεώδη αποτελούν την απαραίτητη βάση για την προστασία των αναγκών και συμφερόντων των μελλοντικών γενιών, Υποστηρίζοντας την αναγκαιότητα για την*

[230]United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), meeting in Paris from 21 October to 12 November 1997 (27th plenary session), *Declaration on the Responsibilities of the Present Generations towards Future Generations*, 1997.Βλ. επίσης, *Human rights and the environment*, M. Dejeant-Pons, M. Pallamaeters, Council of Europe, 2002, p. 76-79, *Draft Declaration on the Safeguarding of Future Generations*, Executive Board, UNESCO, 151 Session, Item 3.5.2 of the provisional agenda, Paris, 24 April 1997, διαθέσιμο και στην ιστοσελίδα www.unesdoc.unesco.org/images/0010/001064/106455E.pdf.

[231] Ενδεικτικά, Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (1972), UN Framework Convention on Climate Change and the Convention on Biological Diversity (1992), the Rio Declaration on Environment and Development (1992), Vienna Declaration and Programme Action (1993).

[232]Βλ. Gallard, E., "Crimes against Future Generations", in E-Publica, Special Issue, N. 5, 2015, p. 10. Επίσης, βλ. Brown-Weiss, E., "Implementing Intergenerational Equity", in *Research Handbook on International Environmental Law*, Malgosia Fitzmaurice, David M. Org, Panos Merkouris, Edward Elgar, 2010, p. 109.

δημιουργία ενός νέου, δίκαιου και παγκόσμιου συνδέσμου συνεργασίας για την ενδογενεακή αλληλεγγύη, και για την προώθηση της διαγενεακής αλληλεγγύης προκειμένου να διαιωνιστεί το ανθρώπινο είδος…..Έχουμε πειστεί ότι έχουμε ηθική υποχρέωση να δημιουργήσουμε οδηγίες συμπεριφοράς για τις τωρινές γενιές, με μία ευρεία, προσανατολισμένη προς το μέλλον προοπτική….» (UNESCO, 1997).

Η Διακήρυξη χωρίζεται σε τέσσερα τμήματα : Πρόλογος, Διακήρυξη Δικαιωμάτων, Διακήρυξη Υποχρεώσεων και μία σειρά από κατευθυντήριες Αρχές. Ειδικότερα, δε αποτελείται από δώδεκα (12) άρθρα, τα οποία καλύπτουν εν γένει όλα τα θέματα που αφορούν και άπτονται των μελλοντικών γενιών και του περιβάλλοντος και κυρίως τις υποχρεώσεις που δημιουργούνται στον παρόντα χρόνο για τις σύγχρονες γενιές[233]. Στην Διακήρυξη διατυπώνεται με σαφήνεια η υποχρέωση που έχουν τα Κράτη και οι υπόλοιποι εμπλεκόμενοι όσον αφορά την προώθηση μέτρων και δημιουργία συμπεριφορών για την καλύτερη προστασία των διακυβευόμενων συμφερόντων των μελλοντικών γενιών[234]. Χαρακτηριστικά, στο άρθρο 1 αναφέρεται: *«Η τωρινή γενιά έχει την ευθύνη να βεβαιώσει/εξασφαλίσει ότι οι ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των τωρινών και μελλοντικών γενιών θα είναι πλήρως εξασφαλισμένα»*[235].

Επίσης, τόσο στο Προοίμιο όσο και στα υπόλοιπα άρθρα αναγνωρίζεται ρητά η ανάγκη διεθνούς συνεργασίας[236] , η ανάγκη εντατικής καλλιέργειας στη συνείδηση των τωρινών γενιών για τις υποχρεώσεις που έχουν προς το μέλλον[237], η πεποίθηση ότι οι τωρινές αποφάσεις και ενέργειες επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό το μέλλον των

---

[233] Κάποιοι αναλυτές έχουν αξιολογήσει αρνητικά την ανωτέρω τακτική, δηλαδή ότι η Διακήρυξη επιμένει και εστιάζει μόνο στις τωρινές υποχρεώσεις. Βλ. ενδεικτικά, Wedderburn, Jane-Astee, "Giving a voice to Future Generations: Intergernational, Equity, Representatives of Generations to come, and the challenge of planetary rights", Australian Journal of Environmental Law, vol. 1 (1), 2014, p. 45, Gopel, M., "Intergenerational Environmental Justice: Tackling a Democratic Deficit with Ombudspersons for Future Generations", (2011), διαθέσιμο από την ιστοσελίδα www.worldfuturecouncil.org/library.html.

[234] *«Τα Κράτη, το σύστημα του ΟΗΕ, άλλοι διακυβερνητικοί και μη-κυβερνητικοί οργανισμοί, άτομα και δημόσια και ιδιωτικά σώματα θα πρέπει να αναγνωρίσουν ότι έχουν πλήρεις υποχρεώσεις στην προώθηση -και κυρίως μέσω της εκπαίδευσης, της επαγγελματικής εξειδίκευσης…,- του σεβασμού των ιδανικών που τίθενται στην διακήρυξη αυτή και να ενθαρρύνουν με όλα τα κατάλληλα μέσα την πλήρη αναγνώριση και της αποτελεσματική εφαρμογής της»* (UNESCO, 1997).

[235] Declaration on the Responsibilities of the Present Generations Towards Future Generations, Article 1 :*"The present generations have the responsibility of ensuring that the needs and interests of present and future generations are fully safeguarded"*.

[236] *«Αποφασισμένοι να συμβάλουν μέσω λύσεων στα προβλήματα του σύγχρονου κόσμου, μέσω επαύξησης της διεθνούς συνεργασίας…».*

[237] *«Αποφασισμένοι να αγωνιστούν στο να εξασφαλίσουν ότι οι τωρινές γενιές είναι πλήρως ενήμερες για τις υποχρεώσεις τους προς τις μελλοντικές γενιές».*

μελλοντικών γενιών[238] και ότι υπάρχει ηθική υποχρέωση να καθορισθούν και οριοθετηθούν κατευθυντήριες αρχές συμπεριφοράς των τωρινών γενιών[239]. Ειδικότερα, αρκετά από τα άρθρα της Διακήρυξης αναφέρονται σε θέματα προστασίας και διαιώνισης της ίδιας της ζωής[240] σε συνδυασμό με την διασφάλιση του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Ενώ αναφέρεται ως αφετηρία και βάση της προστασίας των αναγκών και ενδιαφερόντων των μελλοντικών γενεών αποτελεί ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των ιδανικών της δημοκρατίας.

Όσον αφορά την υποχρέωση προστασίας του περιβάλλοντος, στο άρθρο 5 ορίζει ότι οι τωρινές γενιές θα πρέπει να προωθήσουν τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης και να διατηρήσουν την ποιότητα του περιβάλλοντος. Επίσης, αναγνωρίζει την βασική περιβαλλοντική αρχή της πρόληψης[241], την αυταξία του ανθρώπινου γονιδιώματος αλλά και εν γένει της βιοποικιλότητας και την προστασία τους από την ανεξέλεγκτη τεχνολογική και επιστημονική εξέλιξη και έρευνα[242]. Βασικό ζητούμενο για τις μελλοντικές γενιές είναι και η προστασία και μεταβίβαση της κοινής ανθρώπινης κληρονομιάς[243], η οποία λειτουργεί ως το μεγάλο αφήγημα του ανθρώπινου είδους, και έχει τη δύναμη να διαχωρίζει αλλά και ενώνει την ανθρωπότητα με και από τα υπόλοιπα είδη του πλανήτη. Η έννοια αυτή αποκτά στις μέρες μας ιδιαίτερη βαρύτητα, καθώς λογικά καλεί για μία κοινή υπερκρατική/υπερεθνική μορφή διαχείρισης και ιδίως αναγνωρίζει κάποια περιβαλλοντικά αγαθά ως άξια προστασίας και μεταβίβασης τους από γενιά σε γενιά. Επιπλέον, μέσω της έννοιας αυτής ο όρος «ανθρωπότητα» (“Humankind”) θεωρείται ως μία ενότητα που κινείται συμπαγής και εις το διηνεκές μέσα στον χρόνο και προσδίδει στην ανθρωπότητα τον ρόλο του «ιδιοκτήτη» των φυσικών και πλανητικών πόρων.

---

[238] *«Έχοντας υπόψη ότι η μοίρα των μελλοντικών γενιών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις αποφάσεις και τις ενέργειες που γίνονται τώρα, και ότι τα τωρινά προβλήματα, περιλαμβάνοντας την φτώχεια, την τεχνολογία και την υλική υποβάθμιση ....θα πρέπει να επιλυθούν με γνώμονα το συμφέρον των τωρινών και μελλοντικών γενιών».*

[239]*«Πεπεισμένοι ότι υπάρχει ηθική υποχρέωση στο να δημιουργήσουμε συμπεριφορικές αρχές (behavioral guidelines) για τις τωρινές γενιές μέσα σε μία ευρεία και μελλοντικά προσανατολισμένης προοπτικής».*

[240] Λ.χ. Άρθρο 3 «Διατήρηση και διαιώνιση του ανθρώπινου είδους», άρθρο 4 «Διατήρηση της ζωής επάνω στη Γη», άρθρο 9 «Ειρήνη».

[241] Βλ. Άρθρο 5 παρ.. 4 *«Οι τωρινές γενιές θα πρέπει να λάβουν υπόψη τους πιθανές συνέπειες για τις μελλοντικές γενιές προτού ξεκινήσει η υλοποίηση μεγάλων έργων».*

[242]Βλ. Άρθρο 6 *«Το ανθρώπινο γονιδίωμα, με πλήρη σεβασμό για την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, θα πρέπει να προστατευθεί, όπως και η βιοποικιλότητα. Η επιστημονική και τεχνολογική πρόοδος δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να βλάψει η να θέσει σε κίνδυνο την διατήρηση του ανθρώπινου ή άλλου είδους».*

[243] Βλ. Άρθρο 8 – Κοινή κληρονομιά για την ανθρωπότητα.

Ωστόσο, μία Διακήρυξη για τις Μελλοντικές Γενιές θα ήταν ατελής και άνευ ουσίας εάν δεν περιείχε αναφορά για την υποχρέωση της τωρινής γενιάς για προώθηση μοντέλων ειρηνικής διαβίωσης και συμβίωσης και σεβασμού των βασικών θεμελιωδών δικαιωμάτων[244]. Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει και το άρθρο 11 περί μη δημιουργίας διάκρισης εναντίον των μελλοντικών γενιών[245]. Με την συγκεκριμένη αυτή διατύπωση ουσιαστικά επαναδιατυπώνεται το αίτημα της διατήρησης ενός επιπέδου ποιότητας ζωής, που θα προσφέρει δυνατότητες ανάπτυξης της προσωπικότητας και απόλαυσης υλικών και πνευματικών αγαθών από τις μελλοντικές γενιές, ανάλογα κάθε φορά με τις διαμορφωμένες ανάγκες και τις προτιμήσεις.

Η UNESCO στον επίλογο της Διακήρυξης αναγνωρίζει την ηθική υποχρέωση που έχει στο να διαδώσει τις έννοιες και αξίες της παρούσας Διακήρυξης όσο το δυνατόν περισσότερο και σε πιο ευρεία κλίμακα. Από την δεκαετία του 1990 έως και σήμερα αρκετές Διακηρύξεις[246] και εθνικά Συντάγματα κάνουν πλέον λόγο για την προστασία των μελλοντικών γενιών, ωστόσο το άμεσο ζητούμενο είναι η καλλιέργεια μόνιμης πεποίθησης για την προστασία των μελλοντικών γενιών, η αλλαγή μοντέλου ανάπτυξης και κατανάλωσης και η στήριξη των συμφερόντων των μελλοντικών γενεών από θεσμικά ισχυρά όργανα και δεσμευτικά καθορισμένο νομικό πλαίσιο.

---

[244]Βλ. Άρθρο 9 παρ. 1 *«Οι τωρινές γενιές θα πρέπει να εξασφαλίσουν ότι τόσο οι ίδιες όσο και οι μελλοντικές γενιές μαθαίνουν να ζουν μαζί εν ειρήνη, ασφάλεια, σεβασμού του διεθνούς δικαίου, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών».*

[245] Άρθρο *11 «Οι τωρινές γενιές θα πρέπει να απέχουν από την ανάληψη δράσεων ή μέτρων, τα οποία μπορεί να έχουν αποτέλεσμα που θα οδηγεί ...σε οποιαδήποτε μορφή διάκρισης εναντίον των μελλοντικών γενιών».*

[246] Οι πιο γνωστές και παλαιότερες Διακηρύξεις και Συμβάσεις (1972-1990) που έχουν εισάγει την έννοια των υποχρεώσεων των τωρινών γενεών προς τις μελλοντικές γενιές είναι: Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (adopted by the General Conference of Unesco, 16.11.1972), UN Framework Convention on Climate Change & the Convention on Biological Diversity (adopted in Rio, 05.06.1992), Rio Declaration on Environment and Development (adopted by UN Conference on Environment and Development, 14.06.1992), Vienna Declaration and Programme of Action (adopted by the World Conference on Human Rights, 25.06.1993), UN General Assembly resolutions relating to the protection of the global climate for present and future generations.

2.2.14. Παγκόσμια Διακήρυξη για τις Διεθνείς Υποχρεώσεις (1997)[247]

Εισαγωγικό σχόλιο : *« ...τα παγκόσμια προβλήματα απαιτούν παγκόσμιες λύσεις στη βάση ότι οι ιδέες, οι αξίες και οι αρχές γίνονται σεβαστές από όλες τις κουλτούρες και τις κοινωνίες. Η αναγνώριση των ισότιμων και αναφαίρετων δικαιωμάτων όλων των ανθρώπων απαιτούν μία βάση ελευθερίες, δικαιοσύνης και ειρήνης-ωστόσο απαιτείται επίσης ότι θα δοθεί η ίδια σημασία στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις, προκειμένου να δημιουργηθεί μία ηθική βάση, όπου όλοι οι άντρες και οι γυναίκες θα μπορούν να ζουν μαζί ειρηνικά και να εκπληρώσουν τις δυνατότητές τους. Μία καλύτερη κοινωνική τάξη, τόσο εθνική όσο και διεθνή, δεν θα μπορέσει να επιτευχθεί μόνο από νόμους,...και συμβάσεις, αλλά απαιτεί μία παγκόσμια ηθική. Οι ανθρώπινες φιλοδοξίες για πρόοδο, μπορούν να υλοποιηθούν μόνο εφόσον υπάρχουν συμφωνημένες αξίες και πρότυπα που θα εφαρμόζονται σε όλους τους ανθρώπους και τους θεσμούς διαχρονικά.....η ελευθερία χωρίς αποδοχή υποχρεώσεων μπορεί να καταστρέψει την ίδια την ελευθερία, (αλλά) κάθε φορά που εξισορροπούνται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις, η ελευθερία εξαπλώνεται και ένας καλύτερος κόσμος μπορεί να δημιουργηθεί».*

Προοίμιο : *«Επειδή, η αναγνώριση της έμφυτης αξιοπρέπειας και των ίσων και αναπαλλοτρίωτων δικαιωμάτων* ***όλων των μελών της ανθρώπινης οικογένειας*** *είναι το θεμέλιο της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ειρήνης στον κόσμο και συνεπάγεται υποχρεώσεις και ευθύνες,....Επειδή, όλοι οι άνθρωποι,..., έχουν ευθύνη να μοχθήσουν για μία καλύτερη κοινωνική τάξη, τόσο ατομικά όσο και παγκόσμια, ένας στόχος που δεν μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω των νόμων, ... και των συμβάσεων, Επειδή η ανθρώπινη φιλοδοξία για πρόοδο και εξέλιξη μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω συμφωνημένων αξιών και προτύπων, που εφαρμόζονται σε όλα τα άτομα και τους θεσμούς κάθε στιγμή...»*

Άρθρο 4 *«Όλοι οι άνθρωποι, προικισμένοι με λογική και συνείδηση, θα πρέπει να αποδεχθούν την ευθύνη που έχουν ο ένας προς τον άλλο, στις οικογένειες και στις κοινότητες, στις φυλές, στα έθνη και στις θρησκείες, με ένα πνεύμα αλληλεγγύης : Αυτό που δεν θέλεις να κάνουν σε εσένα, μην το κάνεις εσύ στους άλλους».*

Άρθρο 7 *«Κάθε άτομο είναι απόλυτα πολύτιμο και πρέπει να προστατεύεται άνευ όρων. Τα ζώα και το φυσικό περιβάλλον επίσης χρειάζονται προστασία. Όλοι οι άνθρωποι έχουν ευθύνη να προστατεύουν τον αέρα, το νερό και το έδαφος της γης για χάρη των σημερινών κατοίκων* ***και των μελλοντικών γενιών».***

Πηγή : http://interactiocouncil.org/universal-declaration-human-responsibilities

Το κείμενο της Διακήρυξης για τις Διεθνείς Υποχρεώσεις δεν είναι ιδιαίτερα προβεβλημένο στους νομικούς κύκλους και στην σχετική βιβλιογραφία[248], καθώς δεν περιείχε νομικούς κανόνες, παρέμεινε στο στάδιο της πρότασης και δεν υιοθετήθηκε

[247] Universal Declaration of International Responsibilities, proposed by the Inter Action Council (IAC). Διαθέσιμο το κείμενο και από την ιστοσελίδα http://interactiocouncil.org/universal-declaration-human-responsibilities. (Τελευταία πρόσβαση στις 08/03/2016).

[248] Ωστόσο, βλέπε το ιδιαίτερα αναλυτικό και ενδιαφέρον άρθρο του Ben Saul "In the shadow of Human Rights: Human Duties, Obligations, and Responsibilities", Columbia Human Rights Law Review, 32, summer 2001, pp. 565-624.

– όπως αναμενόταν – στο πλαίσιο της 53ης Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ. Ειδικότερα, επρόκειτο να υιοθετηθεί στο πλαίσιο και με ευκαιρία τον εορτασμό της 50ης επετείου των Παγκόσμιας Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, τον Δεκέμβριο 1998[249]. Πρόκειται για ένα κείμενο το οποίο συντάχθηκε με πρωτοβουλία και ευθύνη ενός ανεξάρτητου διεθνούς οργανισμού με την ονομασία "Inter Action Council" (εφεξής "IAC"), ο οποίος συστάθηκε το 1983 από μία ομάδα που αποτελούνταν από πολιτικές προσωπικότητες και κυρίως πρώην πρωθυπουργούς ή προέδρους Κρατών[250].

Βασικός σκοπός της "IAC" ήταν η δημιουργία ενός συνόλου ανθρώπινων ηθικών προτύπων, το οποίο επεξεργάζονταν ήδη από το έτος 1987, μέσω μίας ουσιαστικά κωδικοποίησης της διεθνούς ηθικής ("codified global ethic"). Επίδραση στο περιεχόμενο της πρότασης της Διακήρυξης διαδραμάτισαν οι θρησκευτικοί ταγοί και προσωπικότητες, οι οποίοι προειδοποιούσαν τους συμμετέχοντες πολιτικούς ότι η ελευθερία χωρίς αποδοχή των ευθυνών μπορεί να καταστρέψει την ίδια την ελευθερία. Την πρόταση της Διακήρυξης την υπέγραφαν πρώην Πρωθυπουργοί και Πρόεδροι κρατών από όλο τον κόσμο, όπως Γερμανία, Αυστραλία, Δανία, Κόστα-Ρίκα, Ισπανία, Γαλλία, Μεξικό, Ιαπωνία, Ισραήλ, Φιλανδία, Καναδά (κλπ.).

Το προσχέδιο της Διεθνούς Διακήρυξης αποτελείται από το Προοίμιο και από δεκαεννιά άρθρα. Τα άρθρα 1- 4 ανήκουν στην ενότητα «Θεμελιώδεις αρχές για την Ανθρωπότητα», τα άρθρα 5-7 ανήκουν στην ενότητα «Μη – Βία και σεβασμό στη ζωή». Στην ενότητα αυτή εντάσσεται και το άρθρο 7, το οποίο ρητά αναφέρεται στην ευθύνη των ατόμων για προστασία του αέρα, του νερού και του εδάφους με σκοπιά τόσο ενδογενεακή όσο και διαγενεακή. Στη συνέχεια, τα άρθρα 8-11 ανήκουν στην ενότητα «Δικαιοσύνη και Αλληλεγγύη», τα άρθρα 12-15 ανήκουν στην Ενότητα «Ειλικρίνεια και ανοχή», τα άρθρα 16-18 ανήκουν στην Ενότητα «Αμοιβαίος σεβασμός και συντροφικότητα». Το τελευταίο άρθρο αποτελεί τον επίλογο.

Κατά την άποψή μας, η πρόταση της Διακήρυξης για τις Διεθνείς υποχρεώσεις, θα μπορούσε να ονομάζεται και Διακήρυξη για τις υποχρεώσεις της

---

[249] Αντί της Διακήρυξης για τις Διεθνείς Υποχρεώσεις, εγκρίθηκε ένα ψήφισμα το οποίο αναγνώριζε την ευθύνη των κρατών να εξασφαλίζουν έναν αριθμό από βασικά πολιτικά δικαιώματα και ατομικές ελευθερίες. "Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms", (UNGA). Βλ. General Assembly Resolution 53/144 (A/RES/53/144 8 March 1999). Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.ishr.ch/sites/default/files/article/files/a_res_53_144_0.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 07/03/2016).

[250] Ενδεικτικά, μεταξύ αυτών ήταν οι Helmut Schmidt, Jimmy Carter, Michail Gorbachev, Valery Giscard d' Estaing.

ανθρωπότητας. Επρόκειτο για ένα αρκετά λιτό κείμενο, με σαφείς διατάξεις, οι οποίες επικεντρώνονταν περισσότερο στην επαναδιατύπωση κάποιων βασικών κανόνων που οφείλουν τόσο οι κυβερνήσεις όσο και τα άτομα να έχουν υπόψη τους και να ενσωματώσουν στην καθημερινότητά τους στην σύγχρονη εποχή. Όπως αναφέρεται, επρόκειτο για μία προσπάθεια δημιουργίας *«… μίας παγκόσμιας ηθικής, μίας ηθικής για την ανθρωπότητα*[251]*»*, η οποία περιβαλλόταν από πολιτικές προσωπικότητες σημαίνουσας σπουδαιότητας. Μία αντίστοιχη προσπάθεια είχε γίνει το 1993, αλλά με πρωτοβουλία του Παγκόσμιου Κοινοβουλίου των Θρησκειών ("Council for the Parliament of the World's Religions – CPWR"[252]).

Εξάλλου, η πρόταση της Διακήρυξης για τις Διεθνείς Υποχρεώσεις δεν πρέπει να θεωρηθεί ως ένα μεμονωμένο κείμενο και ως μία αποσπασματική προσπάθεια. Εντάσσεται σε μία ευρύτερη προσπάθεια ετών, η οποία στοχεύει στην αναμόρφωση της ανθρώπινης συνείδησης, η οποία θα λειτουργεί σε μία παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα. Μία αγαπημένη φράση είναι ότι *«Δεν μπορεί να υπάρχει νέα παγκόσμια τάξη χωρίς παγκόσμια ηθική*[253]*»*. Θα προσθέταμε επίσης ότι δεν μπορεί να επιτευχθεί μία νέα πρόταση παγκόσμιας ηθικής, η οποία θα ακολουθήσει από μία επιτυχή υλοποίησή της, καθώς αυτό θα έμοιαζε περισσότερο με αυτό που αποκαλείται «τυραννία της συναίνεσης». Αυτό που επιδιωκόταν αλλά και συνεχίζει να επιδιώκεται είναι η εθελοντική ανάληψη ατομικής ή συλλογικής ευθύνης. Αυτό με τη σειρά του μπορεί να οδηγήσει και στη νομική ρύθμιση, πιθανόν μέσα από μία Παγκόσμια Διακήρυξη για τις Ανθρώπινες Υποχρεώσεις, η οποία θα πρεσβεύει

---

[251] Βλ. Kung, H. "Human Responsibilities Reinforce Human Rights : The Global Ethic Project", in *Reflections on the Universal Declaration of Human Rights : A Fiftieth Anniversary Anthology*, Van der Heijden, B., & Tahzib-Lie, (eds), Published under the auspices of the Netherlands Ministry of Foreign Affairs, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 1998. Διαθέσιμο και από την διεύθυνση http://interactioncouncil.org/shanghai-people-s-republic-china. (Τελευταία επίσκεψη στις 07/03/2016).

[252] Το 1893 διεξήχθη το πρώτο Συνέδριο των Θρησκειών στο Σικάγο, όπου παρευρέθηκαν από κοινού αντιπρόσωποι τόσο των Ανατολικών όσο και των Δυτικών θρησκευτικών-πνευματικών παραδόσεων. Εκτοτε, συνεχίζει να λειτουργεί το Παγκόσμιο Κοινοβούλιο των Θρησκειών, το οποίο θεωρείται ότι αποτελεί τον επίσημο πυρήνα όπου διεξάγεται ο δια-θρησκευτικός διάλογος παγκοσμίως. Το έτος 1993 το Παγκόσμιο Κοινοβούλιο των Θρησκειών υιοθέτησε την «Διακήρυξη για μία Παγκόσμια Ηθική» ("Declaration Toward a Global Ethic"), μέσω της οποίας διατυπώνοντας οι κοινές αξίες που υιοθετούν όλες οι θρησκείες και βασίζονται στον *«παγκόσμιο αναγνωρισμένο 'χρυσό κανόνα' – 'μην κάνεις αυτό που δεν θα ήθελες να σου κάνουν οι άλλοι'- καθώς και τις σχετικούς/παρεμφερείς κανόνες»*. Οι μεγαλύτερες θρησκείες που εκπροσωπήθηκαν τότε περιλάμβαναν τον Βουδισμό, τον Καθολικισμό, το Ισλάμ, τον Ιουνδισμό και Ιουδαϊσμό. Βλ. https://www.parliamentofreligions.org/parliament/chicago-1893. Επίσης, παρόμοια προσπάθεια διενήργησε ο ΟΗΕ μέσω της UN Commission on Global Governence το έτος 1995, η οποία αποτυπώθηκε στην έκθεση με τίτλο "Our Global Neighbourhood", η οποία καλούσε την διεθνή κοινότητα να ενωθεί και να υποστηρίξει μία παγκόσμια ηθική κοινών δικαιωμάτων και παγκόσμιων υποχρεώσεων. Βλ. σχετικά UN Commision on Global Governance, "Our Global Neighborhood: The Report of the Commission on Global Governance. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.gdrc.org/u-gov/global-neighbourhood. (Τελευταία επίσκεψη στις 04.05.2017).

[253] Ο.π. Kung, H. "Human Responsibilities Reinforce Human Rights : The Global Ethic Project".

περισσότερο για ηθικές υποχρεώσεις. Ηθικές υποχρεώσεις οι οποίες θα επεκτείνονται και στις μελλοντικές γενιές, ενόψει μίας νέας πλανητικής ευαισθητοποίησης.

2.2.15. Διακήρυξη της Χιλιετίας (2000)[254]

Ι. Αξίες και Αρχές : *«….2.Αναγνωρίζουμε ότι, εκτός των ξεχωριστών ευθυνών που έχουμε στις κοινωνίες μας, έχουμε επίσης συλλογική ευθύνη να υποστηρίξουμε τις αρχές της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ισότητας και της δικαιοσύνης σε παγκόσμιο επίπεδο. Ως αρχηγοί έχουμε υποχρέωση προς όλους τους ανθρώπους παγκοσμίως, και ιδίως στους πιο αδύναμους και ιδίως στα παιδιά και σε όσους ανήκει το μέλλον ("…to whom, the future belongs').»……*

…*6. Αναγνωρίζουμε συγκεκριμένες θεμελιώδεις αξίες ότι είναι απαραίτητες για τις διεθνείς σχέσεις στον 21 αιώνα. Αυτές είναι : ……..****Αλληλεγγύη.*** *Η παγκόσμιες αλλαγές θα πρέπει να αντιμετωπιστούν με τέτοιο τρόπο ώστε να διανέμονται τα οφέλη και τα προβλήματα δίκαια και σύμφωνα με τις βασικές αρχές της ισότητας και της δικαιοσύνης….****Σεβασμός προς την φύση.*** *Θα πρέπει να επιδεικνύεται σύνεση κατά την διαχείριση όλων των ζωντανών ειδών και των φυσικών πηγών, σε συνδυασμό με τους κανόνες της βιώσιμης ανάπτυξης. Μόνο με αυτόν τον τρόπο μπορεί ο ανυπολόγιστος πλούτος που προσφέρετε σε εμάς από την φύση να προστατευθεί και να μεταβιβαστεί στους απογόνους μας. Οι σύγχρονοι μη βιώσιμοι τρόποι παραγωγής και κατανάλωσης θα πρέπει να αλλάξει προς όφελος της μελλοντικής ευζωίας μας και προς όφελος των απογόνων μας»…….* ***IV. Προστατεύοντας το κοινό σε όλους περιβάλλον.*** *«****21****. Δεν θα πρέπει να κάνουμε οικονομία προσπαθειών στο να ελευθερώσουμε όλη την ανθρωπότητα και περισσότερο από όλους, τα παιδιά και τα εγγόνια μας, από την απειλή να ζουν σε έναν πλανήτη που θα έχει ρυπανθεί ανεπανόρθωτα από τις ανθρώπινες δραστηριότητες…****22****. Αποφασίζουμε να υιοθετήσουμε για όλες τις περιβαλλοντικές μας πράξεις μία νέα ηθική διατήρησης και κηδεμονίας…».*

Πηγή : http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.pdf

Με την Διακήρυξη της Χιλιετίας τα κράτη αναγνώρισαν προτεραιότητες με στόχους και κατευθύνσεις για την σταδιακή υλοποίηση της βιώσιμης ανάπτυξης μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα. Οι κυριότεροι στόχοι αφορούσαν την εξασφάλιση ειρήνης, μείωση της φτώχειας, προστασία του περιβάλλοντος και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ειδικότερα, η Διακήρυξη της Χιλιετίας περιέχει ένα πλήθος από γενικές δεσμεύσεις με τις οποίες τα κράτη καλούνται να προστατεύσουν το περιβάλλον για τις μελλοντικές γενιές, όπως αναφέρεται ρητά και στις ανωτέρω σχετικές διατάξεις. Με τον τρόπο αυτό, γίνεται φανερό ότι σχεδόν σε όλες τις σύγχρονες διακηρύξεις αναφέρεται και καταγράφεται η βούληση των κρατών να

[254] Βλ. Resolution adopted by the General Assembly, *Millennium Declaration*, UN Doc A/55/2 UNGAOR, (A/55/L.2/5 September 2000)] , http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm. Επίσης, βλ. σχετικό σύνδεσμο για όλες τις μέχρι και σήμερα προσθήκες και εξελίξεις των στόχων της Χιλιετίας http://www.un.org/millenniumgoals/.

ενεργούν προς όφελος και των μελλοντικών γενεών και αυτό πλέον αποτελεί μία πάγια φράση.

Ακόμα περισσότερο δεν θα μπορούσε να απουσιάζει μία τέτοια επίκληση σε μία Διακήρυξη που ονομάζεται «Διακήρυξη της Χιλιετίας». Στην Διακήρυξη εμπεριέχονταν οι οκτώ Αναπτυξιακοί Στόχοι της Χιλιετίας ("Millenium Development Goals-MDGs") : 1. Εξάλειψη της ακραίας φτώχειας και πείνας, 2. Εξασφάλιση παγκόσμιας πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, 3. Προώθηση της ισότητας των φύλων και ενδυνάμωση των γυναικών, 4. Μείωση της παιδικής θνησιμότητας, 5. Βελτίωση της υγείας των μητέρων, 6. Καταπολέμηση του HIV/AIDS, της ελονοσίας και άλλων ασθενειών, 7. Εξασφάλιση της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας, 8. Δημιουργία μίας παγκόσμιας συνεργασίας για την ανάπτυξη[255]. Οι Αναπτυξιακοί αυτοί στόχοι είχε συμφωνηθεί να έχουν ισχύ έως το έτος 2015, οπότε και θα γινόταν η αξιολογησή τους, με την ενίσχυσή τους, βάσει των στατιστικών στοιχείων και της προόδου που θα είχε σημειωθεί.

Ανεξαρτήτως της κατά περίπτωση επίτευξης ή μη ικανοποιητικών στόχων, είναι γενικά ομολογημένο ότι η Διακήρυξη της Χιλιετίας και οι Αναπτυξιακοί Στόχοι της Χιλιετίας έχουν συμβάλει πολύ στην ευαισθητοποίηση του κοινού, αυξάνοντας την πολιτική βούληση και κινητοποιώντας για την καταπολέμηση της φτώχειας[256].

2.2.16. Η Χάρτα της Γης (2000)[257]

Προοίμιο : *«Βρισκόμαστε σε μία σημαντική καμπή στη γήινη ιστορία, σε μια χρονική στιγμή όπου η ανθρωπότητα πρέπει να επιλέξει το μέλλον της. Καθώς ο κόσμος καθίσταται ολοένα και πιο αλληλοεξαρτώμενος και εύθραυστος, το μέλλον προοιωνίζει μεγάλους κινδύνους και ταυτόχρονα μεγάλες υποσχέσεις…. .Συμπράττοντας μεταξύ μας, θα εγκαθιδρύσουμε μια βιώσιμη παγκόσμια κοινωνία, θεμελιωμένη στο σεβασμό στη φύση, στα πανανθρώπινα δικαιώματα, στην οικονομική δικαιοσύνη και σε μία κουλτούρα ειρήνης. Για το σκοπό αυτό είναι απαραίτητο, εμείς, οι κάτοικοι της Γης να διακηρύξουμε την ευθύνη μας, ο ένας απέναντι στον άλλο, προς την ευρύτερη κοινότητα της ζωής και* ***προς τις μελλοντικές γενεές.***

Η Γη, το Σπίτι μας. *Η Ανθρωπότητα αποτελεί μέρος ενός απέραντου εξελισσόμενου κόσμου. Η Γη, το σπίτι μας, είναι ζωντανή, με μια μοναδική κοινότητα ζωής. Χρειάζονται αλλαγές εκ βάθρων στις αξίες, τους θεσμούς και τον τρόπο ζωής μας……* ***Μπροστά στις Προκλήσεις.*** *Πρέπει να αντιληφθούμε, ότι όταν έχουν καλυφθεί οι βασικές ανάγκες, η ανθρώπινη εξέλιξη*

[255] Βλ. σχετικά http://www.un.org/en/events/pastevents/millennium_summit.shtml. (Τελευταία επίσκεψη στις 27.06.2017).

[256] Ως βασικά παραδείγματα αναφέρονται ότι η παγκόσμια φτώχεια έχει μειωθεί στο μισό τα τελευταία χρόνια, έχοντας ως όριο το έτος 2015. Επίσης, το 90% των παιδιών στις αναπτυσσόμενες χώρες απολαμβάνουν πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

[257] Βλ. http://www.earthcharter.org.

σημαίνει πρωταρχικά να ζεις περισσότερο (πιο ποιοτικά) και όχι να αποκτάς περισσότερα. ***Παγκόσμια Ευθύνη.*** *Για να πραγματοποιήσουμε αυτούς τους στόχους, θα πρέπει να αποφασίσουμε να ζούμε με μία αίσθηση οικουμενικής ευθύνης, ταυτίζοντας τον εαυτό μας με ολόκληρη την κοινότητα της Γης όπως και με τις τοπικές κοινότητές μας. Είμαστε πολίτες από διάφορα έθνη και την ίδια στιγμή (ζούμε) σε έναν κόσμο, όπου το τοπικό και το παγκόσμιο συνδέονται. Όλοι μετέχουν στην ευθύνη για την τωρινή* ***και τη μελλοντική ευημερία της ανθρώπινης οικογένειας*** *και ευρύτερα της ζωής στον κόσμο.*

Οι Αρχές του Καταστατικού Χάρτη της Γης . Ι. Σεβασμός και φροντίδα για την κοινότητα της ζωής…. *4. Διαφύλαξε τη γενναιοδωρία και την ομορφιά του πλανήτη Γη για τη σημερινή και τις μέλλουσες γενεές. α. Αναγνώρισε πως η ελευθερία δράσης σε κάθε γενιά έχει σαν γνώμονα τις ανάγκες των επόμενων γενεών. β. Μετέφερε στις επόμενες γενεές αξίες, παραδόσεις και θεσμούς που στηρίζουν την μακρόπνοη ανάπτυξη των ανθρώπινων και οικολογικών κοινοτήτων της Γης.*

Ο Δρόμος προς το Μέλλον. *Όσο ποτέ πριν στην ιστορία, το κοινό πεπρωμένο μας καλεί να αναζητήσουμε μια νέα αρχή. Η υπόσχεση αυτών των αρχών του Καταστατικού Χάρτη της Γης συνιστά μια τέτοια έναρξη. Για να εκπληρώσουμε αυτή την υπόσχεση, χρειάζεται να δεσμευτούμε ότι θα υιοθετήσουμε και θα προωθήσουμε τις αξίες και τους στόχους του Χάρτη. Κάτι τέτοιο απαιτεί αλλαγές τόσο ως προς τον τρόπο που σκεφτόμαστε όσο και στα συναισθήματά μας. Χρειάζεται μια νέα αίσθηση διεθνούς αλληλεξάρτησης και παγκόσμιας υπευθυνότητας. Είναι απαραίτητο να αναπτύξουμε διορατικότητα, να χρησιμοποιήσουμε το μυαλό αλλά και τα συναισθήματά μας. Χρειάζεται μια νέα αίσθηση παγκόσμιας αλληλεξάρτησης και παγκόσμιας υπευθυνότητας….Για να συσταθεί μια βιώσιμη διεθνή κοινότητα, πρέπει να έθνη του κόσμου να ανανεώσουν την δέσμευσή τους προς τα ΗΕ, να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους προς τις υπάρχουσες διεθνείς συμβάσεις και να υποστηρίξουν την εφαρμογή των Αρχών του Καταστατικού Χάρτη της Γης, συγκροτώντας ένα νόμιμο διεθνές όργανο με δεσμευτική ισχύ σε ό,τι αφορά το περιβάλλον και την ανάπτυξη».*

Πηγή : *http://www.earthcharterinaction.org/invent/images/uploads/echarter_greek.pdf*

Οι απαρχές του κειμένου της Χάρτας της Γης (Earth Charter - εφεξής «Χάρτα») βρίσκονται στις εξαγγελίες της Έκθεσης Brundtland. Σύμφωνα με την Έκθεση, όπως ήδη έχει ειπωθεί, ο βασικός στόχος ήταν η επιδίωξη εισαγωγής νέων κανόνων ("new norms") και συμπεριφορών, που θα οδηγούσαν πιο εύκολα στην υλοποίηση της βιώσιμης ανάπτυξης[258].

Το έτος 1994, οι Maurice Strong (Γενικός Γραμματέας της Συνδιάσκεψης στο Ρίο, 1992) και ο Mikhail Gorbachev, κινητοποιήθηκαν μέσα από τους οργανισμούς που είχαν ιδρύσει αντίστοιχα[259] και την υποστήριξη της Κυβέρνησης της Δανίας, για να δημιουργήσουν μία πρωτοβουλία σύνταξης και αποδοχής μία Παγκόσμιας Χάρτας της Γης. Θεωρείται ότι ήταν μια πρωτοβουλία ενός μεγάλου τμήματος της συνειδητοποιημένης κοινωνίας των πολιτών και όχι μία πρωτοβουλία εκ των

[258]Βλ. Περισσότερες πληροφορίες για την ιστορία του εγχειρήματος http://earthcharter.org/discover/history-of-the-earth-charter. Επίσης, για την ιστορική διαδρομή και τις δράσεις που έγιναν μέσα στην δεκαετία 2000-2010, βλ. αναλυτικότερα http://earthcharter.org/ invent/ images/uploads/10%20years%20at%20a%20Glance.pdf.

[259]Earth Council (http://earthcouncilalliance.org) and Green Cross International.

άνωθεν. Μία ανεξάρτητη Επιτροπή της Χάρτας της Γης δημιουργήθηκε το έτος 1997, προκειμένου να επιβλέπει και να κατευθύνει τις διαβουλεύσεις και την οριστική επίτευξη συμφωνίας σχετικά με ένα διεθνές κείμενο[260]. Εντέλει, τον Μάρτιο του 2000 έγινε αποδεκτό το τελικό κείμενο του Χάρτη της Γης, στο πλαίσιο συνάντησης της UNESCO[261].

Παρόλο που η Χάρτα της Γης δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις παγκόσμιες περιβαλλοντικές προσκλήσεις, πρωτίστως ενδιαφέρεται για την επίτευξη της σταδιακής μετάβασης σε βιώσιμους τρόπους διαβίωσης και ανάπτυξης. Η Χάρτα είναι η διακήρυξη των ανθρώπων με την οποία αναγνωρίζεται η παγκόσμια αλληλοεξάρτηση και η παγκόσμια ευθύνη και με την οποία τίθενται βασικές αρχές για την ανοικοδόμηση ενός δίκαιου, βιώσιμου και ειρηνικού κόσμου. Η βασική φιλοδοξία είναι να διαδραματίσουν αυτές οι αρχές μία κοινά αποδεκτή βάση και να δημιουργήσουν standards που θα ρυθμίζουν την συμπεριφορά των ατόμων, των επιχειρήσεων, των οργανισμών, των κυβερνήσεων και των υπερεθνικών θεσμών[262] ("ethical guides"). Η Χάρτα αναγνωρίζει ότι η προστασία του περιβάλλοντος, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ισότιμη ανάπτυξη και η ειρήνη είναι αλληλένδετα και αλληλοεξάρτωμενα μεταξύ τους. Επίσης, φιλοδοξεί να προσφέρει ένα νέο πλαίσιο σκέψης και προσέγγισης των ανωτέρω θεμάτων[263].

Το θέμα των μελλοντικών γενιών, μπορεί κάποιος να επικαλεστεί, ότι είναι τόσο άμεσο (βλ. Προοίμιο, Αρχή 4) όσο και έμμεσο στην ανωτέρω Χάρτα. Μία από τις δεσμεύσεις που περιλαμβάνονται στην Χάρτα αφορούν την προστασία του πλούτου και της ομορφιάς της Γης για τις τωρινές και μελλοντικές γενιές υπό την έννοια α) Αναγνωρίζεται ότι η ελευθερία επιλογών και δράσης κάθε γενιάς περιορίζεται από τις ανάγκες των μελλοντικών γενεών και β) Θα πρέπει να μεταβιβάζονται στις μελλοντικές γενιές αξίες, παραδόσεις και θεσμοί που υποστηρίζουν την μακροπρόθεσμη επιβίωση και ανανέωσης τόσο των ανθρώπινων κοινωνιών όσο και των υπόλοιπων οικοσυστήματων της Γης[264].

---

[260] Τα επόμενα χρόνια υπήρξε μία μεγάλη εκστρατεία, που κινητοποίησε χιλιάδες ανθρώπους σε όλο τον κόσμο, που μάζεψε χιλιάδες άτομα και εκατοντάδες οργανισμούς.

[261] Meeting of the Earth Charter Commission at the UNESCO headquarters in Paris (March 2000).

[262] Περισσότερα ιστορικά στοιχεία βλ. http://www.earthcharterinaction.org/ download /about_the_ Initiative_history_2t.pdf.

[263] Βλ. Contini, V., Pascual, En., "The Earth Charter: An Ethical Framework for a feasible utopia", in Discource and Communication for Sustainable Education, vol. 1, 2010, pp 25-33.

[264] Βλ. ενδεικτικά Wedderburn, Jane-Astee, "Giving voice to Future Generations: Intergenerational Equity, Representatives of Generations to come, and the challenge of Planetary Rights", Australian Journal of Environmental Law, vol. 1 (1), 2014, p. 44.

Η έννοια της ευθύνης, της έκκλησης και αίτησης για εκ βάθρων αλλαγή του τρόπου ζωής, κατανάλωσης, σκέψης και εκπαίδευσης αλλά και η έκκληση για μία μακροχρόνια θεώρηση της ζωής πάνω στη Γη, αναδεικνύει την Χάρτα ως εμβληματικό κείμενο[265] –διακήρυξη και των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών.

2.2.17. Η Διακήρυξη του Νέου Δελχί (2002)[266]

*«**1. Η υποχρέωση των Κρατών για να εξασφαλίζουν βιώσιμη χρήση των φυσικών πηγών**…1.2. Τα Κράτη πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους τις ανάγκες των μελλοντικών γενιών, προκειμένου να προσδιορίζουν τον ρυθμό χρήσης των φυσικών πηγών…. **2. Η αρχή της ισότητας και η εξάλειψη της φτώχειας.** 2.1. Η αρχή της ισότητας είναι θεμελιώδης για την διασφάλιση της βιώσιμης ανάπτυξης. Αναφέρεται τόσο στη διαγενεακή ισότητα (το δικαίωμα των μελλοντικών γενιών στην απόλαυση ενός δίκαιου επιπέδου της κοινής κληρονομιάς) και ενδο-γενεακή ισότητα (το δικαίωμα όλων των ανθρώπων της τωρινής γενιάς για ισότιμη πρόσβαση στα τωρινά φυσικά αποθέματα του Πλανήτη. 2.2. Η τωρινή γενιά έχει δικαίωμα χρήσης και απόλαυσης των πηγών της Γης, όμως έχουν υποχρέωση να λαμβάνουν υπόψη τους τις μακροχρόνιες συνέπειες των ενεργειών τους και να διατηρούν σε ισορροπία της φυσικές πηγές και το παγκόσμιο περιβάλλον, για όφελος των ανθρώπινων μελλοντικών γενιών… **7. Η αρχή της διασύνδεσης, ιδίως σε σχέση με τα ανθρώπινα δικαιώματα, και τα κοινωνικά, οικονομικά και περιβαλλοντικά υποκείμενα.** 7.1. Η αρχή της ενσωμάτωσης αντανακλά την διασύνδεση μεταξύ κοινωνικών, οικονομικών, περιβαλλοντικών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ζητήματα αρχών και κανόνων του διεθνούς δικαίου, που σχετίζονται με την βιώσιμη ανάπτυξη όπως και την διασύνδεση μεταξύ αναγκών των τωρινών και μελλοντικών ανθρώπινων γενιών…. Τα Κράτη θα πρέπει να προσπαθήσουν να επιλύσουν φανερές διαμάχες αντίπαλων οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών δεδομένων, είτε μέσω υπαρχόντων θεσμών είτε μέσω δημιουργίας νέων κατάλληλων θεσμών».*

Πηγή : www.ila-hg.org

Η Διακήρυξη του Νέου Δελχί[267] αποτελεί ένα κείμενο χωρίς νομική δεσμευτικότητα, που δυστυχώς δεν έγινε ευρέως γνωστό, αν και πραγματεύεται πολύ σημαντικά και επίκαιρα θέματα, όπως η σχέση μεταξύ διεθνούς δικαίου και βιώσιμης ανάπτυξης αλλά και η θεσμική εκπροσώπηση και διασφάλιση των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών.

---

[265] Μεταξύ των ετών 2006-2007, περίπου 4.600 οργανισμοί είχαν υιοθετήσει και αποδεχθεί την Χάρτα της Γης. Για περισσότερες πληροφορίες και λίστα με τους οργανισμούς των ΗΠΑ που έχουν υιοθετήσει / αποδεχθεί την Χάρτα της Γης, βλ. http://earthcharterfuture.blogspot.gr/p/endorsers.html. Επίσης, επιπλέον πληροφορίες βλ. "The Earth Charter Initiative-Handbook", Earth Charter International Secretariat, 2002, διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.earthcharterinaction.org /invent/images/uploads/Handbook%202002.pdf.

[266] New Delhi International Law Association (ILA) Declaration on Principles of International Law relating to Sustainable Development.UNDoc. A/CONF.199/8, 9 August 2002. Βλ. επίσης, την ιστοσελίδα του ILA www.ila-hg.org.

[267] UN Doc. A/CONF.199/8. 9 August 2002, διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα www.ila-hg.org.

Πιο συγκεκριμένα, το 70ο Συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Δικαίου (International Law Association) έλαβε χώρα το έτος 2002 στο Νέο Δελχί της Ινδίας. Μέσω της Επιτροπής της Ένωσης Διεθνούς Δικαίου (International Law Association's Committee)– η οποία αποτελείται από εξέχοντες νομικούς και δικηγόρους του διεθνούς δικαίου - κατατέθηκε η Διακήρυξη του Νέου Δελχί, οι οποία περιέχει Αρχές του Διεθνούς Δικαίου σχετικά με την Βιώσιμη Ανάπτυξη και τις νομικές πτυχές της. Η Διακήρυξη αποτέλεσε μία προσπάθεια κωδικοποίησης του διεθνούς δικαίου που σχετίζεται με ζητήματα βιώσιμης ανάπτυξης και κατηγοριοποιείται στο δευτερογενές/παράγωγο δίκαιο[268]. Η Διακήρυξη αξιολογεί την βιώσιμη ανάπτυξη ως πρωταρχική μέριμνα της ανθρωπότητας[269] και ως εκ τούτου, τοποθετεί τα ανθρώπινα δικαιώματα στο κέντρο της έννοιας.

Στο κείμενο της Διακήρυξης του Δελχί διατυπώνονται επτά (7) αρχές του διεθνούς δικαίου που συνδέονται με την βιώσιμη ανάπτυξη και εν συντομία είναι οι κάτωθι : 1) Η υποχρέωση των Κρατών να εξασφαλίζουν βιώσιμη χρήση των φυσικών πηγών, 2) Η αρχή της ισονομίας και της εξάλειψης της φτώχιας, 3) Η αρχή της κοινής αλλά διαφοροποιημένης ευθύνης, 4) Η αρχή της προφύλαξης όσον αφορά την ανθρώπινη υγεία, τις φυσικές πηγές και τα οικοσυστήματα, 5) Η αρχή της δημόσιας συμμετοχής και της πρόσβασης στην πληροφόρηση και την δικαιοσύνη, 6) Η αρχή της καλής διακυβέρνησης, 7) Η αρχή της ενσωμάτωσης και της συνεργασίας, ιδίως σε σχέση με τα ανθρώπινα δικαιώματα καθώς και τα κοινωνικά, οικονομικά και περιβαλλοντικά θέματα.

Μία από τις βασικές αρχές που αναγνωρίζονται οι υποχρεώσεις τις τωρινής γενιάς προς την μελλοντική γενιά είναι η δεύτερη αρχή «Αρχή της ισότητας και της εξάλειψης της φτώχειας». Η αρχή της δικαιοσύνης-ισότητα (equity) είναι κεντρική αρχή για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης. Η πρώτη διάσταση της αναφέρεται στην δια-γενεακή ισότητα (inter-generational equity) και αφορά στα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών να απολαμβάνουν ένα όμοιο επίπεδο από την κοινή ανθρώπινη και φυσική κληρονομιά. Η δεύτερη διάσταση αναφέρεται στην ενδο-γενεακή

[268]Βλ. Esperanca, B., "Sustainable Development concerning socioeconomic rights: A duty towards future generations? An International Humanitarian Legal right for Future Generations", in E-Publica, Special Issue, N. 5, 2015, p. 11.

[269]*«..η βιώσιμη ανάπτυξη σήμερα γίνεται εκτενώς δεκτή ως διεθνής στόχος και η έννοια έχει ευρέως αναγνωριστεί σε διάφορα διεθνή και εθνικά νομικά εργαλεία, περιλαμβάνοντας και το συμβατικό δίκαιο και τη νομολογία σε διεθνές και εθνικό επίπεδο…».* Βλ. σχετικά την αρχή του προοιμίου της Διακήρυξης του Νέου Δελχί. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://cisdl.org/tribunals/pdf/NewDelhiDeclaration.pdf. (Τελευταία επίσκεψη 03/02/2016).

ισότητα (Intra-generational equity) και αφορά τα δικαιώματα των ανθρώπων της τωρινής γενιάς να έχουν ισότιμη πρόσβαση στην ανθρώπινη και φυσική κληρονομιά.

Υπό την έννοια που διατυπώνεται στις Αρχές της Διακήρυξης του Δελχί, οι τωρινές γενιές κατέχουν το δικαίωμα να απολαμβάνουν τις φυσικές πηγές, όμως έχουν παράλληλα το δικαίωμα να λαμβάνουν υπόψη τους τις μακροχρόνιες συνέπειες των πράξεών τους και να διατηρούν την βιόσφαιρα σε τέτοιο επίπεδο που θα είναι για όφελος των μελλοντικών γενεών[270]. Στην συγκεκριμένη Διακήρυξη, η διασφάλιση της διαγενεακής και ενδογενεακής ισότητας αλλά και το δικαίωμα στην ανάπτυξη (the right to development) εξασφαλίζεται μόνο εάν υπάρξει συνεργασία για την μείωση ή/και εξάλειψη της φτώχειας τόσο σε εθνικό όσο και περιφερειακό και διεθνές επίπεδο.

Οι επτά αρχές της Διακήρυξης του Νέου Δελχί, σύμφωνα με κάποιους εμπειρογνώμονες, κατοπτρίζουν σημαντικά βήματα προόδου στο διεθνές και εθνικό δίκαιο, όσον αφορά τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών. Υπό την έννοια αυτή, μπορούν να αποτελέσουν ένα καλό εναρκτήριο σημείο για κάθε προσπάθεια που θέλει να θέσει κριτήρια για το τι μπορεί να αποτελεί «καλές πρακτικές» για πολιτικές και νομοθεσία που θα αφορά την ονομαζόμενη "future justice[271]".

2.2.18. Διακήρυξη Bemidji (2006). Την χειμερινή περίοδο 2005-2006, εκατοντάδες άνθρωποι (εκ των οποίων πολλοί ιθαγενείς) – κυρίως από την Βόρεια Αμερική – συγκεντρώθηκαν για να υιοθετήσουν την λεγόμενη Διακήρυξη Bemidji ή αλλιώς Διακήρυξη Bemidji για την "κηδεμονία" μέχρι την 7η Γενιά[272]. Στην Διακήρυξη έχουν ενσωματωθεί στοιχεία τόσο της αρχής της προφύλαξης όσο και του σεβασμού των κοινών αγαθών (the Commons). Επίσης, η πρωτοτυπία της έγκειται στο ότι ρητά αναγνωρίζει την ανάγκη προστασίας/κηδεμονίας των γενιών που δεν έχουν γεννηθεί ακόμα. Η δε προστασία αυτή φθάνει μέχρι και την έβδομη γενιά, αρχίζοντας κάθε φορά από την υπάρχουσα και εν ζωή ανθρώπινη γενιά.

[270] Η έννοια «όφελος» πρέπει να νοηθεί διασταλτικά, περιλαμβάνοντας τα οικονομικά, περιβαλλοντικά και κοινωνικά οφέλη Βλ. ενδεικτικά http://cisdl.org/public/docs/new_delhi_declaration.pdf.

[271] Βλ. Selecting Best Policies and Law for Future Generations. Legal Working Paper and Worked Examples, WFC & CISDL (Prof. Marie-Claire Cordonier Segger and Rajat Rana), Final Version, 10 May 2008, Montreal, Canada, p. 10.Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.worldfuturecouncil.org/fileadmin/user_upload/papers/Best_Policy_Principles080508.pdf. (Τελευταία επίσκεψη 02/02/2016).

[272] The Bemidji Statement on Seventh Generation Guardianship.

Προσδιορίζεται ειδικότερα η *«ευθύνη των τωρινών γενιών να προστατεύσουν και να αποκαταστήσουν τον περίπλοκο ιστό της ζωής, ο οποίος μας υποστηρίζει, μέχρι και την Έβδομη Γενιά που πρόκειται να έρθει».*

Σκοπός της Διακήρυξης ήταν να αλλάξει τον τρόπο που σκεφτόμαστε για το μέλλον και να επεκτείνει την εφαρμογή της Διακήρυξης σε όλα τα επίπεδα και τις μορφές της κοινωνίας : από την οικογένεια, το Πανεπιστήμιο, την τοπική αυτοδιοίκηση μέχρι την ίδια την Κυβέρνηση κάθε κράτους. Ο καθένας από εμάς μπορεί να γίνει Φύλακας/Κηδεμόνας και για τις μελλοντικές γενιές : *«Η πρώτη αποστολή μας…είναι να εξασφαλίσουμε ότι οι αποφάσεις μας θα καθοδηγούνται από την εκτίμηση της ευημερίας και της ευζωίας* ***μέχρι και την έβδομη γενιά που θα έρθει***[273]*……Οι ιθαγενείς έχουν μάθει εδώ και χιλιάδες χρόνια να ζούνε σε αρμονία με την γη και τα νερά. Είναι πρόθεσή μας να επιβιώσουμε και να ευημερήσουμε στον πλανήτη αυτό, τόσο για αυτήν την γενιά όσο και για τις επόμενες που θα έρθουν …….Εχουμε το ιερό δικαίωμα και καθήκον να προστατεύσουμε τον κοινό σε όλους πλούτο της γης μας και την δημόσια υγεία όλων των ανθρώπων αλλά* ***και (να προστατεύσουμε) την τωρινή γενιά και μέχρι την έβδομη γενιά, που πρόκειται να έρθει****».*

2.2.19. Διακήρυξη του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ιθαγενών (2007)[274] .

«Αναγνωρίζοντας ότι ο σεβασμός στις γνώσεις, στην κουλτούρα και στις παραδοσιακές πρακτικές των ιθαγενών πληθυσμών, συμβάλλει στην βιώσιμη και ισότιμη ανάπτυξη και στη σωστή διαχείριση του περιβάλλοντος,

Άρθρο 13. 1. *Οι ιθαγενείς πληθυσμοί έχουν δικαίωμα να κρατούν αναζωογονημένα, να χρησιμοποιούν, να αναπτύσσουν και* ***να μεταφέρουν στις μελλοντικές γενιές*** *την ιστορία, την γλώσσα, την προφορική παράδοση, την φιλοσοφία, το γραπτό λόγο και τη λογοτεχνία καθώς και να καθορίσουν και να διατηρήσουν τα ονόματα των κοινοτήτων τους, τις περιοχές και των προσώπων.*

Άρθρο 29. 1. *Οι ιθαγενείς πληθυσμοί έχουν το δικαίωμα της διατήρησης και προστασίας του περιβάλλοντος…Τα κράτη θα πρέπει να εφαρμόσουν προγράμματα αρωγής για τους ιθαγενείς, προκειμένου να επιτευχθεί η ανωτέρω διατήρηση και προστασία, χωρίς διακρίσεις».*

[273]Βλ. www.sehn.org/bemidjistatement.html.

[274] United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, Adopted by United Nations General Assembly Resolution 61/295, 13 September 2007. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_en.pdf.

Η Διακήρυξη για τα Δικαιώματα των Ιθαγενών αποτελεί τμήμα του πρόσφατου διεθνούς συμβατικού πλαισίου και προωθεί τη ρητή αναγνώριση και ως εκ τούτου κωδικοποίηση ενός «δικαιώματος στο περιβάλλον». Επιπλέον, γίνεται ειδική αναφορά στην μέριμνα για την μεταφορά της υλικής και πνευματικής κληρονομιάς στις μελλοντικές γενιές. Στη συνέχεια της διατριβής θα αναφερθούν σημαντικές δικαστικές αποφάσεις που έχουν κρίνει υπέρ των δικαιωμάτων των ιθαγενών και την ανάγκη διατήρησης και συνέχισης της υλικής και πολιτιστικής τους κληρονομιάς με έμφαση την ανάγκη μεταβίβασης των προγονικών αξιών και της πατρογονικής γης στις μελλοντικές γενιές της φυλής τους.

2.2.20. Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα της Μητέρας Γης (2010)[275]

"Προοίμιο : *Εμείς, τα άτομα και τα έθνη της Γης: λαμβάνοντας υπόψη ότι όλοι είμαστε μέρη της Μητέρας Γης,....., πεπεισμένοι ότι… δεν είναι δυνατόν να αναγνωρίζονται μόνο τα δικαιώματα των ανθρώπων χωρίς να δημιουργείται ανισορροπία την Μητέρα Γη,....*

Άρθρο 1. Μητέρα Γη (1) *Η Μητέρα Γη είναι ζωντανή ύπαρξη….(6) Όπως τα ανθρώπινα όντα έχουν ανθρώπινα δικαιώματα, έτσι και όλα τα άλλα ζωντανά όντα έχουν επίσης δικαιώματα, τα οποία είναι συγκεκριμένα για το είδος τους και κατάλληλα για το ρόλο και την λειτουργία τους μέσα στην κοινότητες (οικοσυστήματα), στα οποία υπάρχουν.*

Άρθρο 2. Εγγενή/εσωτερικά δικαιώματα της Μητέρας Γης (1) *Η Μητέρα Γη και όλα τα όντα από τα οποία αυτή αποτελείται έχουν τα ακόλουθα εγγενή δικαιώματα :*

(α) το δικαίωμα στη ζωή και στην ύπαρξη, (β) το δικαίωμα να γίνεται κάτι/κάποιος σεβαστός,… (στ) το δικαίωμα σε καθαρό αέρα, (ζ) το δικαίωμα σε καθολική υγεία,.....

Άρθρο 3. Υποχρεώσεις των ανθρώπινων υπάρξεων προς την Μητέρα Γη (1) *Κάθε ανθρώπινη ύπαρξη είναι υπεύθυνη να σέβεται και να ζει με αρμονία με την Μητέρα Γη….(δ) να εξασφαλίζει ότι η επιδίωξη της ανθρώπινης ευζωίας συμβάλλει στην ευζωία της Μητέρα Γης, τώρα και για το μέλλον…".*

Πηγή : *http://therightsofnature.org/wp-content/uploads/FINAL-UNIVERSAL-DECLARATION-OF-THE-RIGHTS-OF-MOTHER-EARTH-APRIL-22-2010.pdf*

Το Διεθνές Συνέδριο των ατόμων για τις Κλιματικές Αλλαγές και για τα Δικαιώματα της Μητέρας Γης αποτέλεσε μία παγκόσμια συγκέντρωση της κοινωνίας των πολιτών και των κυβερνήσεων, η οποία φιλοξενήθηκε από την κυβέρνηση της

[275] Universal Declaration of the Rights of Mother Earth, (Bolivia, 2010). Η Οικουμενική Διακήρυξη διατυπώθηκε στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Συνεδρίου για τις Κλιματικές Αλλαγές και τα Δικαιώματα της Μητέρας Γης στην Βολιβία (World People's Conference on Climate Change and the Rights of Mother Earth). Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://therightsofnature.org/wp-content/uploads/FINAL-UNIVERSAL-DECLARATION-OF-THE-RIGHTS-OF-MOTHER-EARTH-APRIL-22-2010.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 31/05/2016).

Βολιβίας στην περιοχή Tiquipaya, από τις 19 έως και τις 22 Απριλίου 2010. Το Συνέδριο παρακολούθησαν περίπου 30.000 άτομα από 100 χώρες και όλη η διαδικασία των ομιλιών και λοιπών συμβάντων αναμεταδίδονταν ζωντανά.

Το συνέδριο αντιμετωπίστηκε ως μία απάντηση στην αποτυχία των επίσημων συζητήσεων για τις κλιματικές αλλαγές, που είχαν λάβει χώρα στην Κοπεγχάγη, στο πλαίσιο της 15ης Διάσκεψης των Μερών των ΗΕ (COP15), τον Δεκέμβριο 2009. Ένα από τα περισσότερο σημαντικά αντικείμενα του Συνεδρίου ήταν η δημιουργία προτάσεων για νέες δεσμεύσεις για το Πρωτόκολλο του Κιότο, στο πλαίσιο των τότε επερχόμενων διαπραγματεύσεων του ΟΗΕ για το κλίμα, τον Δεκέμβριο 2010. Τα θέματα του συνεδρίου περιλάμβαναν την Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα της Μητέρας Γης, ένα παγκόσμιο δημοψήφισμα για τις Κλιματικές Αλλαγές και την δημιουργία ενός δικαστηρίου για το Κλίμα.

2.2.21. Η Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της Ένωσης Νοτιοανατολικών Κρατών της Ασίας (2012)[276].

*«**Γενικές Αρχές :** 4. Τα δικαιώματα των γυναικών, των παιδιών, των ηλικιωμένων, των ανθρώπων με αναπηρίες, των μεταναστών εργατών και των ευάλωτων και περιθωριοποιημένων ομάδων είναι αναφαίρετα, αναπόσπαστα και αδιαίρετα τμήματα των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών….**Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα.** 28. Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα σε κατάλληλο επίπεδο διαβίωσης τόσο για τον/την ίδιο/ίδια όσο και την οικογένειά του/της…….. στ. Το δικαίωμα σε ένα ασφαλές, υγιεινό και βιώσιμο περιβάλλον. **Δικαίωμα στην Ανάπτυξη..**35. Το δικαίωμα στην ανάπτυξη είναι ένα αναφαίρετο ανθρώπινο δικαίωμα….Το δικαίωμα στην ανάπτυξη θα πρέπει να πληρείται ώστε να ικανοποιούνται ισότιμα οι αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές ανάγκες των τωρινών και μελλοντικών γενεών».*

Πηγή : *http://www.asean.org/news/asean-statement-communiques/item/asean-human-rights-declaration*

Μόλις το έτος 2012 η Ένωση Νοτιοανατολικών Ασιατικών Κρατών (εφεξής ASEAN) υιοθέτησε την δική της Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. (εφεξής

[276]ASEAN Human Rights Declaration, 19 November 2012 (Bangkok Declaration).

ASEAN Declaration)[277]. Σύμφωνα με την δομή του κειμένου της Διακήρυξης, υπάρχει η πρώτη ενότητα που ονομάζεται «Γενικές Αρχές» και αποτελείται από εννέα αρχές. Ακολουθεί η ενότητα των «Ιδιωτικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων», με δεκαπέντε αρχές, η ενότητα των «Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών δικαιωμάτων» με εννέα αρχές, η ενότητα για το «Δικαίωμα στην Ανάπτυξη» με δύο αρχές, η ενότητα για το «Δικαίωμα στην Ειρήνη» με μία αρχή. Η Διακήρυξη κλείνει με μία ενότητα για την «Συνεργασία στην προώθηση και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».

Οι χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας ήταν το μόνο γεωγραφικό τμήμα που δεν είχε περιφερειακό σύστημα ρύθμισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Για το λόγο αυτό υπήρξε θερμή υποδοχή από τις υπόλοιπες χώρες. Σύμφωνα με τον Γραμματέα Εξωτερικής Πολιτικής των Φιλιππίνων, Albert del Rosario, η συγκεκριμένη Διακήρυξη αποτελεί *«Κληροδότημα για τα παιδιά μας[278]»*. Η συγκεκριμένη πρόβλεψη της αρχής 28 περ. στ ουσιαστικά αναγνωρίζει ένα ξεχωριστό και αυτόνομο δικαίωμα σε ένα ασφαλές, υγειές και βιώσιμο περιβάλλον. Επίσης, είναι σημαντικό ότι στην αρχή 35 προβλέπεται το Δικαίωμα στην Ανάπτυξη υπό την έννοια να πληρούνται ομοίως τόσο η αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές ανάγκες των τωρινών και των μελλοντικών γενεών.

Ωστόσο, υπήρξαν και οι αρνητικές παρατηρήσεις και φόβοι για την μη ουσιαστική αποτελεσματικότητα της ASEAN Declaration. Πιο συγκεκριμένα, η ισχύς μίας Διακήρυξης δεν έχει την ίδια ισχύ που διαθέτει μία νομικά δεσμευτική Συνθήκη. Η Διακήρυξη δεν έχει νομική ισχύ, αλλά διαθέτει ηθικό βάρος. Επιπλέον, η Διακήρυξη αποτελεί συνήθως ένα πρώτο βήμα, το οποίο θα ακολουθήσει πολύ πιθανόν μία Συνθήκη. Τέλος, η γλώσσα που χρησιμοποιείται αλλά και η ανάθεση της ευθύνης τήρησης των αρχών της Συνθήκης προς τους πολίτες, αποδυναμώνει την ισχύ της και αποτελεί ασυνήθιστη ρύθμιση για διεθνείς κανόνες προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η ASEAN Declaration θεωρείται ως ένα «ελαττωματικό» εργαλείο, το οποίο όμως καλύτερα να είναι «ένα διαμάντι με ελάττωμα[279]», παρά να μην υπήρχε

---

[277]Η Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Νοτιοανατολικών χωρών της Ασίας υπήρξε ένα από τα αποτελέσματα της 21ης Συνάντησης Κορυφής της ASEAN στην πόλη Phnom Penh, που υιοθετήθηκε στις 18 Νοεμβρίου 2012.

[278]Βλ. http://theconversation.com/asean-human-rights-declaration-a-step-forward-or-a-slide-backwards-10895.

[279] Σύμφωνα με μία Κινέζικη παροιμία *«Καλύτερα ένα διαμάντι με ελάττωμα, παρά ένα βότσαλο χωρίς κανένα ψεγάδι»*.

καθόλου η αντίστοιχη πρωτοβουλία. Τέλος, κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί το γεγονός ότι αποτελεί την αφετηρία για μία σταδιακή εξέλιξη που θα δομήσει ένα περισσότερο συμπαγές και στέρεο σύστημα προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που θα αφορά 570 εκατομμύρια ανθρώπους της Νοτιο-Ανατολικής Ασίας[280].

2.2.22. 2012 UN Rio + 20 Summit & η Έκθεση του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ σχετικά με την διαγενεακή αλληλεγγύη (2013). Το έτος 2012, περίπου 50.000 άνθρωποι, εκπροσωπώντας τις κυβερνήσεις, ΜΚΟ, τον επιχειρηματικό κόσμο και την κοινωνία των πολιτών, συγκεντρώθηκαν στο Ρίο της Βραζιλίας, για την μεγαλύτερη παγκόσμια περιβαλλοντική σύνοδο κορυφής, γνωστή και ως Rio+20 ή αλλιώς Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ για την Βιώσιμη Ανάπτυξη. Σκοπός ήταν η αποτίμηση των επιτευγμάτων, ο εντοπισμός των προβλημάτων και η ενίσχυση των δεσμεύσεων.

Για αρκετούς, το έγγραφο πολυσέλιδο κείμενο, που συντάχθηκε ως το απαύγασμα της Συνδιάσκεψης, με τον τίτλο *«Το Μέλλον που Θέλουμε»,* δεν ήταν τίποτε άλλο παρά *«μία κολοσσιαία αποτυχία των ηγετών»* ή πιο δραματικά σύμφωνα με την Greenpeace *«η μεγαλύτερη αυτοκτονία που έχει καταγραφεί στην ιστορία[281]».* Ωστόσο, με μία πιο νηφάλια προσέγγιση, μπορεί να αναγνωριστεί ότι δεν οικοδομήθηκε μεν ένα συλλογικό παγκόσμιο όραμα για ριζοσπαστική αλλαγή, αλλά δημιουργήθηκε η *«νέα αφήγηση για την βιώσιμη ανάπτυξη[282]»,* ενώ τα αποτελέσματα της Συνδιάσκεψης κρίνονται εντέλει ως σημαντικά, καθώς αυτά θα αποτελέσουν την βάση για την δημιουργία της νέας παγκόσμιας διακυβέρνησης στις ερχόμενες δεκαετίες[283].

---

[280] Βλ. ειδικότερο σχολιασμό Gerard Clarke, "The Evolving ASEAN Human Rights System: The ASEAN Human Rights Declaration of 2012", Northwestern Journal of International Human Rights, Vol. 11, issue 1,

[281] Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι η λέξη «περιβάλλον» αναφέρεται 70 φορές σε ένα κείμενο 50 σελίδων. Η λέξη «ανάπτυξη» αναφέρεται 635 φορές και οι 239 φορές εμφανίζεται στην φράση «βιώσιμη ανάπτυξη».

[282]"Assessing the Outcomes of Rio+20", Ivanona, M., in *Governing for Sustainability,* State of the World 2014, The Worldwatch Institute, p. 139.

[283]"The Contest Legacy of Rio+20", Ivanova, M., Global Environmental Politics, November 2013, pp..1-11. Χαρακτηριστική είναι η φράση του Διευθυντή της Sustainable World Initiative, Ed Barry, *«Κανένας δεν θα σκεφτόταν να οδηγήσει ένα αυτοκίνητο ή αεροπλάνο χωρίς καύσιμα. Υπό το ίδιο πρίσμα, όσοι χαράζουν τις μελλοντικές πολιτικές σε όλα τα κυβερνητικά επίπεδα δεν μπορούν επαρκώς να σχεδιάσουν για το μέλλον, χωρίς να γνωρίζουν εκ των προτέρων εάν διαθέτουν τις φυσικές αναγκαίες πηγές, με τις οποίες θα πραγματοποιηθούν τα αναπτυξιακά σχέδια».* UNEP, *Global Environment Outlook 5* (Nairobi, 2012).

Στο κείμενο Διακήρυξης του Rio+20 *"Το Μέλλον που Θέλουμε*[284]*»* οι κυβερνήσεις των συμμετεχόντων κρατών συμφώνησαν να συνεχίσουν να δεσμεύονται από τους στόχους της Διακήρυξης της Χιλιετίας. Επίσης, εκτίμησαν ότι η ανάπτυξη νέων στόχων, θα χρησίμευε έτι περισσότερο, προκειμένου να χαράξουν μία συνεπέστερη και αποτελεσματικότερη δράση, με γνώμονα πάντα την βιώσιμη ανάπτυξη.

Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, στο προσχέδιο του κειμένου "The Future We Want" είχε προταθεί η σύσταση ενός γραφείου Ombudsman ή High Commissioner για τις Μελλοντικές Γενιές, που θα λειτουργούσε σε διεθνές επίπεδο και μέσα στο πλαίσιο του ΟΗΕ[285]. Ειδικότερα οριζόταν ότι *«Συμφωνούμε στην περαιτέρω εξέταση δημιουργίας ενός Διαμεσολαβητή (Ombudsman) ή Ύπατου Αρμοστή (High Commissioner), με σκοπό την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης*[286]*».* Πολλές διεθνείς περιβαλλοντικές ΜΚΟ υποστήριξαν την ανωτέρω πρόταση, θεωρώντας ότι η δημιουργία ενός τέτοιου θεσμού θα διευκόλυνε την παγκόσμια ιδέα της περιβαλλοντικής ευθύνης[287].

Η πρόταση για έναν Ύπατο Αρμοστή για τις Μελλοντικές Γενιές προφανώς είχε καταβολές στον αντίστοιχο υπαρκτό θεσμό, αυτόν του Ύπατου Αρμοστή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Σύμφωνα με αρκετούς θεωρητικούς που ασχολήθηκαν με την δόμηση και αξιολόγηση της ανωτέρω πρότασης, ο θεσμός αυτός θα μπορούσε *«…να γίνει αυτός που θα εισήγαγε/δημιουργούσε διάφορες συμφωνίες συνεργασίας, με σκοπό να διαφυλαχθούν οι φυσικές πηγές για τις μελλοντικές γενιές*[288]*».* Ωστόσο, παρά τις πολλαπλές προτάσεις που αφορούσαν το θέμα σύστασης ενός Διαμεσολαβητή, στο τελικό κείμενο δεν ενσωματώθηκε η αντίστοιχη πρόβλεψη. Αντ΄αυτού, προτάθηκε στον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ να συντάξει μία έκθεση που θα αφορούσε και θα εξέταζε την προώθηση της διαγενεακής αλληλεγγύης με την

---

[284] "The Future We Want". Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://rio20.net/wp-content/uploads/2012/06/N1238164.pdf.

[285]"Ombudspersons for Future Generations: A proposal for Rio+20", Pearce, C., UNEP, Perspectives, VI, 2012. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://www.unep.org/civil-society / Portals / 24105/documents/perspectives/.

[286]*The Future We Want – Zero Draft of the Outcome Document,* 2011, [57].

[287]Βλ. ενδεικτικά"The High Commissioner for Future Generations Q The Future We Want", World Future Council, June 2012. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://worldfuturecouncil.org /fileadmin / user_upload/Future_Justice/High_Commissioner_for_Future_Generations.pdf.

[288]"National Institutions for the protection of the interests of Future Generations", Szabo, M., E-Publica, Special Issue, No 5, 2015, p. 10.

προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των μελλοντικών γενιών[289], η οποία θα αναφερθεί κατωτέρω.

Από τα ανωτέρω γίνεται φανερό ότι η διεθνής κοινότητα, παρά τις καινοτόμες προτάσεις και τις προπαρασκευαστικές εργασίες και διαβουλεύσεις που προϋπήρξαν του ΡΙΟ+20, δεν κατάφερε να κάνει την υπέρβαση και να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων και στις επείγουσες ανάγκες των καιρών. Για μία ακόμη φορά, το ζήτημα της προστασίας των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενεών αναβλήθηκε, ενώ η χρονική συγκυρία φαινόταν αρκούντως κατάλληλη. Ήδη, πολλές από τις συνέπειες της περιβαλλοντικής υποβάθμισης τείνουν να γίνουν μη αντιστρέψιμες, με άμεσο και αναπόφευκτο θύμα τις μελλοντικές γενιές.

Επιπλέον, στο κείμενο *The Future We Want* δεν υπάρχουν σαφείς οδηγίες για τον τρόπο που θα μπορούσε να λειτουργήσει και να παρέμβει ένας Ombudsman αλλά και γενικότερα δεν υπάρχουν δεσμευτικές διατάξεις, με σαφή και αναλυτική κατεύθυνση. Ωστόσο, σύμφωνα με πολλούς εμπλεκόμενους φορείς αλλά και μεμονωμένους εμπειρογνώμονες και πολιτικούς αναλυτές, τα κράτη θα πρέπει σχετικά σύντομα να αναδείξουν έναν διεθνή Ombudsman που θα προστατεύει τα συμφέροντα των μελλοντικών γενεών και συγχρόνως να αναπτυχθεί η «πράσινη οικονομία», με βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πλουτοπαραγωγικών πηγών και πόρων[290].

Τον Αύγουστο 2013, ο τότε Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ, Ban Ki-Moon, έδωσε στην δημοσιότητα την Έκθεση με *τίτλο «Διαγενεακή Αλληλεγγύη και οι Ανάγκες των Μελλοντικών Γενιών[291]».* Μέσα από το περιεχόμενο αυτής της Έκθεσης, αναγνωρίστηκε ότι η διαγενεακή αλληλεγγύη έχει ενσωματωθεί στην έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης και θεωρείται παγκόσμια αξία της ανθρωπότητας[292]. Η Έκθεση δίνει έμφαση στις διάφορες συζητήσεις που έχουν ανακύψει από την εφαρμογή της διαγενεακής αλληλεγγύης και προσδιόριζε οκτώ εθνικούς θεσμούς που έχουν ιδρυθεί για την κατοχύρωση της θεσμικής αντιπροσώπευσης των αναγκών των μελλοντικών γενεών. Στην Έκθεση αναφέρονται οκτώ εθνικοί θεσμοί, ο Καναδάς, η

---

[289] Ο.π. *«Θα λάβουμε υπόψη την ανάγκη προώθησης της διαγενεακής αλληλεγγύης, ...προσκαλώντας τον Γενικό –Γραμματέα να παρουσιάσει μία έκθεση για το θέμα αυτό».* Resolution 66/288, *The Future We Want,* adopted by the UN General Assembly at its Sixty-Sixth session, 27 July 2012, par. 86.

[290] Βλ. ενδεικτικά "RIO+20 United Nations Conference on Sustainable Development : Is this the Future We Want?", Horn, L., MqJICEL, vol 9 (1), 2013, p. 25.

[291] *Intergenerational Solidarity and the Needs of Future Generations*, Report of the Secretary-General, 5 August 2013, A/68/322. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα https:// sustainabledevelopment.un.org/content/documents/2006future.pdf.

[292] Ο.π. σελ. 5-13.

Φιλανδία, η Ουγγαρία, το Ισραήλ, η Νέα Ζηλανδία και η Ουαλία. Οι θεσμοί αυτοί λειτουργούν ή λειτούργησαν και είχαν ως βασική αποστολή τους την προστασία των συμφερόντων των μελλοντικών γενεών[293]. Ωστόσο, δεν υπάρχει κάποια ομοιόμορφη οργανωσιακή δομή, ούτε όμοιος τρόπος παρέμβασης και διατύπωσης των απόψεων.

2.2.23. Η Διακήρυξη των Παιδιών του έτους 2015 για τους Παγκόσμιους Στόχους της Βιώσιμης Ανάπτυξης[294]

Τα Παιδιά συναθροίστηκαν στην Σύνοδο Κορυφής των Παιδιών, στις 20 Σεπτεμβρίου 2015, στις ΗΠΑ, με ιδιαίτερες ευχαριστίες στα 2.700 παιδιά που ήρθαν από 70 διαφορετικές χώρες…, Θεωρώντας ότι τα παιδιά είναι η βάση για την μελλοντική ανάπτυξη, Υπενθυμίζοντας ότι δεν είμαστε μόνο οι φωνές των μελλοντικών γενεών, αλλά και οι τωρινοί παγκόσμιοι πολίτες, οι οποίοι θα πρέπει να λάβουμε μέρος στη λήψη αποφάσεων,….

*Συμφωνήσαμε στα ακόλουθα :**Προαγωγή της φωνής των παιδιών :** 1. Τα παιδιά θα πρέπει να κάνουν τις φωνές μας να ακουστούν, τόσο σε εθνικό όσο και διεθνές επίπεδο. Οι πολιτικοί αρχηγοί θα πρέπει να ακούσουν και να σεβαστούν ό,τι έχουν να πουν τα παιδιά. **Ισότητα :** 5. Θα πρέπει να μιλάμε για όσους δεν έχουν φωνή ("for those without a voice"), και να εξασφαλίζουμε ότι οι πιο ευάλωτοι προστατεύονται……..**Ασφάλεια :** 27. Οι νομικές δομές και οι μηχανισμοί θα πρέπει να υπάρχουν σε κάθε χώρα και διεθνώς να διευκολύνουν τα παιδιά να υπερασπίζονται τα δικαιώματά τους…**Προστατεύοντας το περιβάλλον :** 36. Θα πρέπει να αναγνωρίσουμε τον κίνδυνο που η κλιματική αλλαγή θέτει για τον πλανήτη και το μέλλον μας. 37. Ο καθένας έχει δικαίωμα σε καθαρό αέρα και καθαρό περιβάλλον, ιδίως τα παιδιά……**Ευαισθητοποίηση :** 42. Μπορούμε να δουλέψουμε ως παιδιά και να ηγηθούμε εκστρατειών οι οποίες δημιουργούν τις αναπτυξιακές ατζέντες, γιατί εμείς είμαστε το μέλλον…….43. Όλοι οι άνθρωποι θα πρέπει να γνωρίσουν τις ανάγκες της βιώσιμης ανάπτυξης και τα παιδιά θα πρέπει να ηγηθούν αυτής της προσπάθειας. Αυτό μπορεί να γίνει μέσα από νέες κοινωνικές κινήσεις, δημιουργώντας αφίσες, blogs, ραδιοφωνικές εκπομπές ή ακόμα γράφοντας τα δικά μας βιβλία……**Δουλεύοντας μαζί :** 46. Πρέπει όλοι μαζί να δράσουμε από κοινού, προκειμένου να υπάρξει πραγματική αλλαγή. Μπορούμε να δημιουργήσουμε μία πλατφόρμα παγκόσμιας αλληλεπίδρασης όπου θα μοιράζουμε πληροφορίες και θα αναλάβουμε δράση…….Όλοι μας δεσμευόμαστε να γίνουμε Πρεσβευτές των Παιδιών για τους Στόχους των ΗΕ για την Βιώσιμη Ανάπτυξη (SDGs) στα σχολεία μας, στις κοινότητες και στις χώρες μας αλλά και διεθνώς από τώρα και μέχρι το 2030.*

Πηγή : *http://cisdl.org/public/VOFG/Final_VoFG_Childrens_Summit_Declaration_21_September.pdf*

Η Οργάνωση "Voices of Future Generations" συνέταξε το σχέδιο της Διακήρυξης των Παιδιών 2015, το οποίο υιοθετήθηκε ομόφωνα στις 20 Σεπτεμβρίου 2015 στο πλαίσιο της πρώτης Συνδιάσκεψης των Παιδιών. Η πρώτη Συνδιάσκεψη των Παιδιών έγινε στο πλαίσιο συζήτησης και ανανέωσης των Στόχων

[293] Επίσης, σε κάποιες άλλες χώρες, όπως η Γερμανία ή η Νορβηγία, γίνονται κάποιες κινήσεις προς αυτήν την κατεύθυνση.

[294] "2015 Children's Declaration on the World's Sustainable Development Goals".Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://cisdl.org/public/VOFG/Final_VoFG_Childrens_Summit_Declaration_21_September.pdf.

της Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ[295], ενώ συμμετείχαν 2.700 παιδιά από 70 χώρες. Επιπλέον, περισσότερα από 30 παιδιά-συγγραφείς και εκπρόσωποι μαθητών σχολείου από διάφορες εθνικότητες συγκεντρώθηκαν μαζί για να εκφράσουν τον τρόπο με τον οποίο με τα παιδιά- ως φωνές των μελλοντικών γενεών – μπορούν να βοηθήσουν στην εφαρμογή των στόχων της Βιώσιμης Ανάπτυξης στις χώρες τους.

Η Διακήρυξη διαρθρώνεται σε 11 ενότητες[296] και 47 προτάσεις και αναδεικνύει τα παιδιά σε *«βασικά εμπλεκόμενα μέρη»* ("principal stake holders"), ενώ συγχρόνως αναγνωρίζει ότι η φωνή των μελλοντικών γενιών εκπροσωπείται από την τωρινή γενιά των παιδιών (Προοίμιο & 5). Επιπλέον, απαιτούν όπως η τωρινή γενιά των παιδιών να έχουν αξίωση προστασίας των δικαιωμάτων τους, μέσα από αναγνωρισμένους θεσμούς και μηχανισμούς προστασίας (27). Όσον αφορά στην ενότητα 9 που ορίζει για την προστασία του περιβάλλοντος, διακηρύσσεται το δικαίωμα όλων σε καθαρό αέρα αλλά και το δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον, ιδίως για τα παιδιά (37).

Ο κυρίαρχος στόχος της Συνδιάσκεψης των Παιδιών ήταν 1) να ευαισθητοποιήσει σχετικά με τον τρόπο που αντιμετωπίζουν και εκλαμβάνουν τα ίδια τα παιδιά τα δικαιώματα των παιδιών και τις αξίες της βιωσιμότητας, 2) να εκφράσουν τις απόψεις τους για τα φλέγοντα παγκόσμια προβλήματα και ιδίως να συζητήσουν λαμβάνοντας υπόψη τους 17 στόχους της Βιώσιμης Ανάπτυξης, 3) να προβληματιστούν και να προτείνουν νέες λύσεις στα περιβαλλοντικά, κοινωνικά και οικονομικά ζητήματα και 4) να προσελκύσουν την προσοχή των πολιτικών ηγετών και να τους πιέσουν να δεσμευτούν για την δημιουργία ενός καλύτερου κόσμου για όλους τους ανθρώπους.

2.2.24. Οι Αρχές του Oslo σχετικά με τις Υποχρεώσεις που απορρέουν από την Παγκόσμια Κλιματική Αλλαγή (2015) [297]

[295] Resolution adopted by GA on 25 September 2015. "Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development".Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.un.org/ga/search /view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E.

[296] Oslo Principles on Global Climate Change Obligations. 1) Προωθώντας την φωνή των παιδιών, 2) Ισότητα, 3) Φτώχεια, 4) Οικογένεια, 5) Εκπαίδευση, 6) Ασφάλεια, 7) Υγεία, 8) Παιδική εργασία, παιδικοί γάμοι και traffickingπαιδιών, 9) Προστατεύοντας το περιβάλλον, 10) Ευαισθητοποίηση, 11) Εργαζόμενοι από κοινού.

[297] Στις 1 Μαρτίου 2015 μία ομάδα έγκριτων νομικών εμπειρογνωμόνων από όλο τον κόσμο ανακοίνωσαν τις Αρχές του Oslo. Οι Αρχές αυτές αφορούν στις υποχρεώσεις που απορρέουν από τις

Προοίμιο : *Η Κλιματική Αλλαγή απειλεί την ευζωία της Γης. Οι κίνδυνοι είναι σοβαροί και επικείμενοι (grave and imminent). Επίσης, η κλιματική αλλαγή έχει αρχίσει να προκαλεί βλάβη στις ανθρώπινες κοινότητες και στο περιβάλλον. Ως ομάδα νομικών εμπειρογνωμόνων σχετικά με την παγκόσμια κλιματική αλλαγή και τις καταστροφικές της συνέπειες στον πλανήτη και στη ζωή, συγκεντρωθήκαμε προκειμένου να προσδιορίσουμε και να εκφράσουμε μία λίστα με Αρχές, οι οποίες αποτελούν τις βασικές υποχρεώσεις των Κρατών και των επιχειρήσεων (essential obligations of States and enterprises)και να αποτρέψουν το κρίσιμο επίπεδο της παγκόσμιας υπερθέρμανσης…Η βιόσφαιρα, όλες οι μορφές ζωής μέσα σε αυτήν και οι οικολογικές διεργασίες που υποστηρίζουν όλους τους ζωντανούς οργανισμούς αποτελούν τμήμα της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας (common heritage of humanity).Τα ανθρώπινα πλάσματα, εξαιτίας της ιδιαίτερης φύσης τους και των ικανοτήτων τους, έχουν μία βασική υποχρέωση (essential duty) ως θεματοφύλακες και διαχειριστές (guardian and trustees) της Γης, να διατηρούν, να προστατεύουν και να συντηρούν την βιόσφαιρα και την πλήρη ποικιλομορφία της ζωής.*

Η αποφυγή μίας σοβαρής παγκόσμιας καταστροφής είναι ηθική και νομική επιταγή (moral and legal imperative). Μέχρι του σημείου ότι η ανθρώπινη δραστηριότητα θέτει σε διακινδύνευση την βιόσφαιρα,…, όλα τα Κράτη και οι επιχειρήσεις έχουν άμεση ηθική και νομική υποχρέωση να προλάβουν την εκδήλωση των καταστροφικών συνεπειών της κλιματικής αλλαγής…..Σύμφωνα με την άποψη της συντριπτικής πλειοψηφίας των κορυφαίων επιστημόνων και εμπειρογνωμόνων, η κλιματική αλλαγή εγκυμονεί σοβαρούς κινδύνους τόσο για την τωρινή ***και την μελλοντική γενιά της ανθρωπότητας****, στα υπόλοιπα ζωντανά είδη και στην βιόσφαιρα.*

II. Specific Obligations. A. Obligations of States and Enterprises. *6. Τα Κράτη και οι επιχειρήσεις πρέπει να λάβουν μέτρα, που θα βασίζονται στην Αρχή 1, προκειμένου να εξασφαλίσουν ότι η παγκόσμια μέση αύξηση της θερμοκρασίας δεν θα ξεπεράσει τους 2 βαθμούς Κελσίου, βάσει της θερμοκρασίας που ίσχυε προ-βιομηχανικά……..12. Τα Κράτη και οι επιχειρήσεις θα πρέπει να συμμορφωθούν με τις υποχρεώσεις που ορίζονται με τις Αρχές αυτές, ακόμα και εάν η σχετική εθνική νομοθεσία ή οι διεθνείς συμφωνίες, όταν υπάρχουν ή έχουν ψηφισθεί αργότερα, θέτουν χαμηλότερα standards…*

C. Procedural Obligations of States.*25. Τα Κράτη θα πρέπει να αποδεχθούν την δικαιοδοσία των ανεξάρτητων δικαστηρίων, στα οποία η συμμόρφωση των Κρατών με τις υποχρεώσεις που τίθενται στις Αρχές αυτές μπορεί να αμφισβητηθούν και να κριθούν.*

Πηγή : *http://globaljustice.macmillan.yale.edu/oslo-principles-global-climate-change-obligations*

Ειδικότερα, τον Μάρτιο 2015 μία ομάδα επιφανών νομικών, κυρίως στο διεθνές δίκαιο, το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το περιβαλλοντικό δίκαιο υιοθέτησαν τις Αρχές του Όσλο, με τις οποίες τίθενται νομικές υποχρεώσεις για τα Κράτη και τις επιχειρήσεις για να λάβουν επείγονται μέτρα, που είναι αναγκαία για να αντιστραφεί η κλιματική αλλαγή και οι καταστροφικές της συνέπειες[298]. Οι Αρχές φιλοδοξούν να υπερισχύσουν της πολιτικής απροθυμίας, η οποία έχει καθυστερήσει

υπάρχουσες αρχές του Διεθνούς δικαίου, του περιβαλλοντικού δικαίου και του δικαίου των αδικοπραξιών τόσο για τα Κράτη όσο και για τις Επιχειρήσεις.

[298]http://globaljustice.macmillan.yale.edu/news/oslo-principles-global-climate-change-obligations. Η ομάδα αυτή των εμπειρογνωμόνων συναντιόντουσαν τακτικά τα τελευταία επτά χρόνια, προκειμένου να μπορέσουν να φέρουν εις πέρας το εγχείρημα αυτό. Μερικά από τα μέλη των εμπειρογνωμόνων της ομάδας ήταν οι Dinah Shelton (Professor of International Law, George Washington University and Law School), Thomas Pogge, (Professor of Philosophy and International Affairs, Director of Global Justice Program, Yale University), Antonio Benjamin (Justice, High Court of Justice in Brazil), Elisabeth Steiner (Judge, European Court of Human Rights).

την επίτευξη μίας κοινής διεθνούς βιώσιμης προσπάθειας για την αντιστροφή των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής.

Μέχρι και σήμερα, η απουσία ρητών και συγκεκριμένων υποχρεώσεων των κρατών από τα συμβατικά διεθνή κείμενα, δημιούργησε την εντύπωση ότι τα κράτη ουσιαστικά δεν έχουν καμία νομική υποχρέωση για τον περιορισμό των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου. Από την άλλη, υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις αν όχι αποδείξεις, ότι εάν η εκπομπή συνεχιστεί με τους σημερινούς ρυθμούς, τότε η ζημία που θα επέλθει θα έχει καταστροφικές και ανεπίστρεπτες συνέπειες , θέτοντας τα ανθρώπινα δικαιώματα δισεκατομμυρίων ανθρώπων σε κίνδυνο[299].

Το θετικό και νέο πρόσημο των Αρχών αυτών είναι ότι τονίζονται οι ηθικές και νομικές υποχρεώσεις των κρατών, όσον αφορά την ανάληψη δράσεων και πρωτοβουλιών για την συνεργασία και υλοποίηση στρατηγικών για την υπερθέρμανση του πλανήτη. Οι υποχρεώσεις αυτές δεν αναδύονται εκ του μηδενός αλλά αναδύονται μέσα από υπάρχοντες νομικούς κανόνες και αρχές, κυρίως από το πεδίο του περιβαλλοντικού δικαίου, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του δικαίου των αδικοπραξιών.

Οι Αρχές αναγνωρίζουν ότι οι υποχρεώσεις των κρατών είναι μεν «κοινές αλλά διαφοροποιημένες», όμως καθοδηγούνται από την αρχή της προφύλαξης. Επιπλέον, οι εισηγητές των Αρχών πρεσβεύουν ότι οι Αρχές αυτές προσφέρουν ένα ξεκάθαρο οδηγό, με σαφείς αρχές, υποχρεώσεις και πλάνο υλοποίησης[300], οι οποίες θα πρέπει να εφαρμόζονται από τα κράτη άλλα και τις επιχειρήσεις, ακόμα και εάν δεν υπάρχει αντίστοιχο εθνικό η περιφερειακό πλαίσιο. Η ομάδα των δημιουργών των Αρχών του Όσλο κατακρίνουν ανοιχτά τις κυβερνήσεις και τις επιχειρήσεις ότι έχουν κατάφωρα παραβεί τις νομικές υποχρεώσεις τους που απορρέουν από τις κλιματικές αλλαγές.

Οι Αρχές του Oslo αναφέρεται ότι αξιοποιήθηκαν ήδη από το Δικαστήριο της Ολλανδίας, το οποίο εκδίκασε αναφορά ΜΚΟ, που εκπροσωπούσε 900 πολίτες και στρέφονταν εναντίον της Κυβέρνησης της Ολλανδίας για την αδυναμία της στην

---

[299]Όπως είναι γνωστό, τα διεθνές δίκαιο για τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι νομικά δεσμευτικό για τα κράτη, ωστόσο δεν αναφέρεται πουθενά για το κατά πόσο κάθε κράτος έχει υποχρέωση να προβεί σε μείωση, ακόμα και αν απουσιάζει μία συγκεκριμένη συνθήκη.

[300]*«Μέχρι τώρα καθώς δεν υπήρχε μία διεθνής συμφωνία που να επιβάλει ξεκάθαρες υποχρεώσεις ή ισχυρούς, ρητούς εφαρμόσιμους εθνικούς νόμους, οι δικαστές πιθανόν έβρισκαν δυσκολία να διακρίνουν τη νομική υποχρέωση των κρατών….οι Αρχές του Oslo προσφέρουν στους δικαστές σαφή και καλά δομημένα νομικά κριτήρια προκειμένου να υποστηρίζουν τις αποφάσεις τους»,* ανέφερε ο επίτιμος πρώην δικαστής του Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου της Αυστραλίας, Michael Kirby, μέλος της ομάδας εργασίας των Αρχών του Oslo.

ανάληψη αποτελεσματικών δράσεων εναντίον των κλιματικών αλλαγών[301]. Υπάρχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να παρακολουθήσει κάποιος εάν, πώς και πού θα εφαρμοσθούν οι Αρχές αυτές.

2.2.25. 2030 Agenda for Sustainable Development (2015) [302].

Προοίμιο. *Η Agenda αυτή είναι ένα σχέδιο δράσης για τους ανθρώπους, τον πλανήτη και την ευημερία. …Οι 17 Στόχοι της Βιώσιμης Ανάπτυξης και οι 169 επιμέρους στόχοι, τους οποίους ανακοινώσαμε σήμερα, αποδεικνύουν το μέγεθος και την φιλοδοξία αυτής της νέας παγκόσμιας Agenda.*

Πλανήτης. *Είμαστε αποφασισμένοι να προστατεύσουμε τον πλανήτη από υποβάθμιση, περιλαμβάνοντας την βιώσιμη κατανάλωση και παραγωγή, την βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πηγών και λαμβάνοντας επείγοντα μέτρα για την κλιματική αλλαγή, ώστε με τον τρόπο αυτό να μπορέσουν να στηριχθούν οι ανάγκες των τωρινών* ***και μελλοντικών γενιών.***

Το όραμά μας. *8. Οραματιζόμαστε έναν κόσμο παγκόσμιου σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, του κανόνα δικαίου, της δικαιοσύνης, της ισότητας και των μη διακρίσεων` …` των ισότιμων ευκαιριών που επιτρέπουν την πλήρη απόλαυση των ανθρώπινων δυνατοτήτων και που συνεισφέρουν στο μοίρασμα του πλούτου. (Οραματιζόμαστε) έναν κόσμο που επενδύει στα παιδιά του και στον οποίο κάθε παιδί μεγαλώνει ελεύθερο από βία και εκμετάλλευση…Έναν δίκαιο, ισότιμο, ανεκτικό, ανοικτό και χωρίς κοινωνικούς αποκλεισμούς κόσμο, όπου ικανοποιούνται και οι ανάγκες των πιο αδύναμων…9….Εναν κόσμο όπου η ανθρωπότητα θα ζει σε αρμονία με την φύση…*

Οι κοινές μας αρχές και δεσμεύσεις. *13. Οι προκλήσεις και οι δεσμεύσεις που αναφέρθηκαν στις προαναφερόμενες συνδιασκέψεις και summits είναι αλληλένδετες και ζητούν ολοκληρωμένες λύσεις. Προκειμένου να τις διαχειριστούμε αποτελεσματικά, μία νέα προσέγγιση χρειάζεται….*

Η νέα Agenda. *18. Σήμερα ανακοινώνουμε 17 Στόχους της Βιώσιμης Ανάπτυξης και 169 συμπληρωματικούς επιμέρους στόχους, οι οποίοι είναι αλληλένδετοι και αδιαίρετοι. Ποτέ πιο πριν οι παγκόσμιοι ηγέτες δεν δεσμεύτηκαν για κοινή δράση και προσπάθεια σε μια τόσο ευρεία και παγκόσμια πολιτική ατζέντα…Θα εφαρμόσουμε αυτή την Agenda προς γενικό όφελος όλων, τόσο για τις τωρινές γενιές* ***όσο και για τις μελλοντικές γενιές.***

Μέσα εφαρμογής. *39. Η κλίμακα και η φιλοδοξία της νέας Agenda απαιτεί ανανέωση της Παγκόσμιας Συνεργασίας προκειμένου να εξασφαλισθεί η εφαρμογή της. Εμείς πλήρως δεσμευόματε για αυτό. Η Συνεργασία θα λειτουργήσει υπό το πνεύμα μίας παγκόσμιας αλληλεγγύης….*

Κάλεσμα για δράση αλλαγής του κόσμου. *50. Σήμερα λαμβάνουμε επίσης μία απόφαση μεγάλης ιστορικής σημασίας. Αποφασίσαμε να δημιουργήσουμε ένα καλύτερο μέλλον για όλο τον κόσμο,…Μπορούμε να είμαστε η πρώτη γενιά που θα καταφέρει να θέσει τέρμα στην φτώχεια, όπως μπορεί να είμαστε και η τελευταία που θα έχει την τύχη να σώσει τον πλανήτη….53.Το μέλλον της ανθρωπότητας και του πλανήτη μας βρίσκεται στα χέρια μας. Βρίσκεται επίσης και στα χέρια της σημερινής νεότερης γενιάς, η οποία θα περάσει την «φλόγα» στις μελλοντικές γενιές….*

Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης και οι επιμέρους στόχοι. *59. Αναγνωρίζουμε ότι υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις, οράματα, μοντέλα και εργαλεία διαθέσιμα σε κάθε χώρα, σύμφωνα με τις εθνικές περιστάσεις και προτεραιότητες, προκειμένου να επιτευχθεί η βιώσιμη ανάπτυξη.*

---

[301]Βλ. ειδικότερη αναφορά και κατωτέρω στην ενότητα των δικαστικών αποφάσεων. Η υπόθεσή είναι η"Urgenda Foundation v. the State of the Netherlands" (Ministry of Infrastructure and the Environment), Case number: C/09/456689/HA ZA 13-1396. Η απόφαση δημοσιεύθηκε στις 24 Ιουνίου 2016.

[302] Resolution adopted by GA on 25 September *2017 "Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development"*, A/RES/70/1, 21 October 2015 http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES / 70/1&Lang=E. (Τελευταία επίσκεψη στις 27.06.2017).

Επίσης, βεβαιώνουμε εκ νέου ότι ο πλανήτης Γη και το οικοσύστημά του είναι το κοινό μας σπίτι και ότι η φράση «Mother Earth» είναι μία κοινή έκφραση σε ένα πλήθος χωρών και περιοχών.
Πηγή : http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E

Στις 25 Σεπτεμβρίου 2015 οι Αρχηγοί των Κρατών και οι των Κυβερνήσεων που συμμετείχαν σε μία ειδική Σύνοδο Κορυφής του ΟΗΕ υιοθέτησαν τη νέα Agenda για τη μείωση της φτώχειας και την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης έως το έτος 2030, εξασφαλίζοντας ότι όλοι θα συμμετέχουν από τα οφέλη αυτής της παγκόσμιας συνεργασίας. Ο τίτλος του κειμένου που υιοθετήθηκε είναι χαρακτηριστικός και ενδεικτικός : «Μεταμορφώνοντας τον Κόσμο μας : Πρόγραμμα για την Βιώσιμη Ανάπτυξη με ορίζοντα το 2030». Η ομόφωνη υιοθέτηση του κειμένου θεωρήθηκε ως επίτευγμα – ορόσημο, προωθώντας μία κοινή παγκόσμια αντίληψη για την βιώσιμη ανάπτυξη, η οποία θα είναι προς όφελος όλων.

Ουσιαστικά, οι βάσεις του κειμένου και των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης τέθηκαν τον Ιούνιο 2012 στο "Rio+20" στη Συνδιάσκεψη για την Βιώσιμη Ανάπτυξη, όπου οι Κυβερνήσεις αποφάσισαν να αναπτύξουν παγκόσμιους στόχους για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, έχοντας ως βάση τους στόχους της χιλιετίας αλλά συμπεριλαμβάνοντας επίσης και κάποια άλλα νεότερα ζητήματα, όπως η διαχείριση των φυσικών πόρων, αποτελεσματικοί θεσμοί, καλή διακυβέρνηση (κλπ.).

Στόχος του εν λόγω Προγράμματος είναι *«…η ενίσχυση της συμφιλίωσης ανάμεσα στους τρεις βασικούς πυλώνες της βιώσιμης ανάπτυξης εντοπίζοντας γενικότερα τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ουσιαστικότερα το εν λόγω πλησίασμα στην πράξη»*[303]. Εκτός της ισορροπημένης προσέγγισης των τριών διαστάσεων της βιώσιμης ανάπτυξης, με το τωρινό αυτό πρόγραμμα - όπως τονίζεται και στον τίτλο του Προγράμματος - διατυπώνεται με τρόπο πανυγηρικό η διεθνής προσπάθεια για αλλαγή του σύγχρονου κόσμου.

Το Πρόγραμμα αποτελείται από τέσσερις ενότητες : 1) Την πολιτική διακήρυξη, 2) ένα σύνολο 17 Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης και 169 επιμέρους στόχων, 3) Τα μέσα εφαρμογής, 4) το πλαίσιο παρακολούθησης και αναθεώρησης της Agenda. Θεωρούμε, ότι μέσα από την εκ νέου δέσμευση της διεθνούς κοινότητας για άμεση συνολική συνεργασία πάνω στους τρεις βασικούς άξονες της βιώσιμης ανάπτυξης, προωθούνται πιο ορατά και τρεις παγκόσμιες ηθικές επιταγές (moral

[303] Βλ. ειδικότερα, Τσάλτας, Γρ., Ι., (επιμ.), Περιβάλλον, Διεθνής Προστασία-Πολιτική-Δίκαιο-Θεσμοί, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2017, σελ. 119.

imperative) : η ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών, η εξασφάλιση της κοινωνικής ισότητας και ο σεβασμός των περιβαλλοντικών ορίων.

Ολες οι προαναφερόμενες επιταγές μπορούν να προσεγγισθούν μέσα από την αυστηρότερη θέσπιση ορίων : ορίων στην οικονομική δραστηριότητα, ορίων στην διαχείριση και υποβάθμιση των φυσικών πόρων και ορίων ως προς την εκμετάλλευση του ανθρώπου από τον άνθρωπο. Επιπλέον, είναι φανερό ότι τέτοιου είδους αποφάσεις, διακηρύξεις και δεσμεύσεις αντικατοπτρίζουν την ανάγκη για μακροπρόθεσμη στρατηγική και σκέψη, ενώ από την άλλη ουσιαστικά ενσωματώνει τις βασικές ανάγκες και τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης. Καταληκτικά, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι τίθεται μία ισχυρή, σύγχρονη πανανθρώπινη ηθική δήλωση και δέσμευση σχετικά με το τι οφείλουμε να κάνουμε ως ανθρωπότητα. Όπως αναφέρεται στο κείμενο του Προγράμματος *«Μπορούμε να είμαστε η πρώτη γενιά που θα καταφέρει να θέσει τέρμα στην φτώχεια, όπως μπορεί να είμαστε και η τελευταία που θα έχει την τύχη να σώσει τον πλανήτη*[304]*».*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Οι σύγχρονες τάσεις της Εθνικής Νομοθεσίας για το περιβάλλον και τις μελλοντικές γενιές

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

1.1. Στο παρόν τμήμα θα γίνει επισκόπηση στις αντίστοιχες αναφορές που συναντώνται στις εκάστοτε εθνικές νομοθεσίες και κυρίως στα συνταγματικά κείμενα των διαφόρων χωρών, ιδίως σε όσες κάνουν άμεσες και έμμεσες αναφορές στις μελλοντικές γενιές και ση βιωσιμότητα. Με τον τρόπο αυτό, μπορούμε να ανιχνεύσουμε τις τάσεις που υπάρχουν παγκοσμίως και πώς αυτές διατυπώνονται στα Συνταγματικά εθνικά κείμενα.

[304] *"Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development"*, A/RES/70/1, 21 October 2015, point 50.

Μέχρι και σήμερα αρκετοί θεωρητικοί που ασχολούνται με το υπό συζήτηση θέμα έχουν ασχοληθεί με την προσπάθεια ανεύρεσης και στη συνέχεια καταγραφής των συνταγματικών κειμένων που αναφέρονται και προβλέπουν την προστασία των μελλοντικών γενιών[305], με διατυπώσεις διαφορετικές και ποικίλες, που είναι άξιες περαιτέρω αξιολόγησης και εκτίμησης. Ένα σίγουρο δεδομένο είναι ότι υπάρχει μία συνεχώς αυξανόμενη αποδοχή των ηθικών ευθυνών μας έναντι των απογόνων μας, η οποία καταγράφεται και αναβαθμίζεται θεσμικά, καθώς εντάσσεται στα συνταγματικά κείμενα ή σχέδια νέων συνταγματικών διατάξεων των τελευταίων δεκαετιών.

Κάποιες από τις χώρες που έχουν εισάγει αντίστοιχη ρύθμιση την τελευταία δεκαετία είναι – μεταξύ άλλων – η Γερμανία, η Γαλλία, αρκετές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, η Αργεντινή και η Βραζιλία[306]. Ωστόσο, υπάρχουν και κάποιες χώρες που ήδη έχουν ιδρύσει και λειτουργούν ή λειτουργούσαν θεσμούς εξειδικευμένους και με κύρια αρμοδιότητα την θεραπεία των αναγκών και των συμφερόντων των μελλοντικών γενεών. Αυτές οι χώρες δεν είχαν απαραίτητα ειδικές διατάξεις στα εθνικά τους Συντάγματα, ωστόσο, οι θεσμοί που ίδρυσαν είχαν χαρακτηριστικές ονομασίες όπως "Ombudsman for Future Generations", "Committee for Future Generations", "Ecological Council", "Future Council", "Third Chamber"[307].

1.2. Οι συνταγματικές διατάξεις που ήδη υπάρχουν και προβλέπουν για τις μελλοντικές γενιές, χωρίζονται κυρίως σε τρεις βασικές κατηγορίες : 1) γενικές διατάξεις που προβλέπουν –χωρίς κάποια άλλη ιδιαίτερη ρύθμιση- την προστασία των μελλοντικών γενιών, 2) διατάξεις που προβλέπουν την προστασία των μελλοντικών γενιών στο πεδίο της οικολογίας και του περιβάλλοντος και 3) διατάξεις που προβλέπουν προστασία στο πεδίο της οικονομίας. Στην παρούσα διατριβή αναλύονται τα ζητήματα που περιστρέφονται κυρίως γύρω από την δεύτερη

---

[305] Από τους πρώτους που έχουν ασχοληθεί με τη συλλογή και καταγραφή των σχετικών πληροφοριών ήταν οι Brown-Weiss (*In Fairness to Future Generations*, 1989), Tremmel, J., ("Establishment of Intergenerational Justice in National Constitutions," in *Handbook of Intergenerational Justice*, 2006), Haeberle ("A Constitutional Law for Future Generations-the 'Other' Form of the Social Contract: The Generational Contract" in Handbook of Intergenerational Justice, 2006).

[306] Βλ. Tremmel, J., "Establishment of Intergenerational Justice in National Constitutions," in *Handbook of Intergenerational Justice*, Jorge Tremmel (ed.), Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2006, pp. 192-197.

[307] Βλ. Tremmel, J., *A Theory of Intergenerational Justice*, Doctoral Thesis, 2008, p. 62, Javor, B., "Institutional Protection of Succeeding Generation-Ombudsman for Future Generations in Hungary", in *Handbook of Intergenerational Justice*, Jorg Tremmel (ed.), Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2006, pp. 282-298.

κατηγορία, σε σχέση – όπως είδαμε – με την πρόβλεψη για ένα δικαίωμα των μελλοντικών γενιών σε ένα καθαρό περιβάλλον και την αξίωση διατήρησης ενός βασικού αλλά καλού επιπέδου ζωής, με ισάξια δυνατότητα πρόσβασης στον φυσικό πλούτο και στις φυσικές πηγές, που διατηρούσαν και οι προηγούμενες γενιές.

Αν προσεγγίσουμε εγγύτερα τις διάφορες συνταγματικές διατάξεις των κρατών, υπάρχουν αυτές που αναφέρονται σε βασικά δικαιώματα των πολιτών και σε άλλες που αφορούν υποχρεώσεις-στόχους των κρατών. Σύμφωνα με αρκετούς αναλυτές, η πρώτη προσέγγιση βασίζεται στην υπόθεση ότι οι συνθήκες για ένα καλό επίπεδο ζωής πρέπει να εξασφαλιστεί για την τωρινή γενιά. Εάν αυτό εξασφαλιστεί, τότε θα ωφεληθούν και οι μελλοντικές γενιές. Αυτή είναι η θεωρία της αρμονίας (harmony thesis[308]). Υπό το πρίσμα της θεωρίας αυτής, θα πρέπει να εξασφαλιστεί η αναγνώριση ενός ατομικού θεμελιώδους δικαιώματος στην περιβαλλοντική προστασία, προκειμένου να μπορέσει να κατοχυρωθεί ένα αντίστοιχο δικαίωμα για τους τωρινούς πολίτες. Κατά κανόνα, δεν υπάρχει ρητή και σαφής διάταξη που να αναφέρεται στις μελλοντικές γενιές, αλλά κατοχυρώνεται το δικαίωμα σε ένα ισορροπημένο και υγειές περιβάλλον σε κάθε κάτοικο μίας συγκεκριμένης χώρας.

Ουσιαστικά, αυτό που μπορεί να καταγραφεί ως κανόνας είναι η πεποίθηση του ό,τι αποτελεί καλό και κάνει καλό στις τωρινές γενιές, θα ωφελήσει και τις μελλοντικές γενιές. Παρόμοιας φύσης συνταγματικές διατάξεις υπάρχουν ενδεικτικά στα Συντάγματα της Αργεντινής, της Βραζιλίας, της Φινλανδίας[309], της Ουγγαρίας, της Πορτογαλίας και της Νότιας Αφρικής. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διατύπωση του Συντάγματος της Πολιτείας της Μοντάνα, όπου αναφέρεται ρητά ότι *«το κράτος και το κάθε άτομο θα πρέπει να διατηρούν και να προάγουν ένα καθαρό και υγειές περιβάλλον στη Μοντάνα για την τωρινή και τις μελλοντικές γενιές[310]».*

---

[308]Βλ. σχετική αναφορά και κατηγοριοποίηση στον Tremmel, J., A Theory of Intergenerational Justice, Dissertation in Department of Philosophy, University of Dusseldorf, 14.05.2008, p. 63.

[309] Τμήμα 20 (Section 20-Responsibility for the environment) - : *"(1) Η Φύση και η βιοποικιλότητα, το περιβάλλον και η εθνική (φυσική) κληρονομιά είναι ευθύνη του καθένα ("responsibility of everyone"). Οι δημόσιες αρχές θα πρέπει να προσπαθούν να εξασφαλίσουν για τον καθένα το δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον ("the right to a healthy environment") καθώς (και να εξασφαλίσουν) για τον καθένα την δυνατότητα επηρεασμού των αποφάσεων που αφορούν το δικό τους περιβάλλον».* Σύνταγμα της Φιλανδίας (όπως αυτό αναθεωρήθηκε το έτος 2011), διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.finlex.fi/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf. (Τελευταία επίσκεψη 30/01/2016).

[310] Αυτή η συνταγματική διάταξη θεωρήθηκε ως η πιο ισχυρή και πλήρης αναφορά που έχει διατυπωθεί σε εθνικό σύνταγμα, τουλάχιστον μέχρι το έτος 2005. Βλ. σχετικά Weston, B., Bach, T., Recalibrating the Law of Humans with the Laws of Nature: Climate Change, Human Rights, and Intergenerational Justice, Vermont Law School Legal Studies Research Paper Series, Research Paper N. 10-06, 2009, p. 40. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://ssrn.com/abstract=1443243.

Η δεύτερη προσέγγιση βασίζεται στην υπόθεση ότι υπάρχει σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ τωρινών και μελλοντικών γενιών, που αφορούν πολλά καίρια περιβαλλοντικά θέματα, όπως αυτό την πυρηνικής ενέργειας. Αυτή η θεωρία ονομάζεται θεωρία του ανταγωνισμού ("competition thesis"). Ουσιαστικά, το βιοτικό επίπεδο της τωρινής γενιάς βελτιώνεται εις βάρος των μελλοντικών γενιών. Υπό αυτήν την έννοια, μία ρητή συνταγματική διάταξη, που θα αναγνωρίζει και θα προστατεύει τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών θα ήταν πιο αποτελεσματική και δίκαιη. Αντίστοιχες τέτοιες διατάξεις υπάρχουν ενδεικτικά στα Συντάγματα της Γερμανίας, της Τσεχίας, της Γαλλίας, τη Δανίας, της Ισπανίας, της Σουηδίας. Επιπλέον, έχει ενδιαφέρον ότι στο άρθρο 2 του Γαλλικού Χάρτη για το Περιβάλλον- που υιοθετήθηκε το έτος 2005- ορίζει χαρακτηριστικά ότι όχι μόνο *«Κάθε άτομο έχει καθήκον να συμμετέχει στη διατήρηση και βελτίωση του περιβάλλοντος»* αλλά επίσης ότι *«οι δημόσιοι οργανισμοί και οι ιδιωτικοί φορείς πρέπει, σε όλες τους τις δράσεις, να συμμορφώνονται με τις ίδιες απαιτήσεις».*

Επιπλέον, κοινό γνώρισμα της διατύπωσης των συνταγματικών διατάξεων είναι ότι χαρακτηρίζονται από ασάφεια και γενικότητα. Συνήθως, δεν υπάρχει αναφορά του είδους «δικαιώματα των μελλοντικών γενιών», αλλά περισσότερο ως «υποχρεώσεις προς τους απογόνους» ("obligations towards posterity"). Η αμηχανία με την οποία αντιμετωπίζεται το θέμα των ζητημάτων που αφορούν τις μελλοντικές γενιές, μπορεί να εξηγηθεί εν μέρει, λόγω του ότι μέχρι και σήμερα δεν υπήρχε η συνήθεια ή μία παγιωμένη τακτική να αναφερόμαστε και να νοιαζόμαστε για μία χρονικά απομακρυσμένη συλλογικότητα, όπως αυτή των μελλοντικών γενιών. Ως τάση πάντως καταγράφεται η πιθανή αύξηση ρητής αναφοράς στα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών[311], τα οποία δικαιώματα δεν αντιμετωπίζονται ως «παρόντα δικαιώματα» ("present legal rights").

2. Συνταγματικές διατάξεις με ειδικές αναφορές στις μελλοντικές γενιές

[311] Ως παράδειγμα μπορούμε να αναφέρουμε την συζήτηση σχετικά με την αναθεώρηση του άρθρου 20^{α} του Γερμανικού Συντάγματος, όπου το έτος 2000 η Ομοσπονδιακός Υπουργός Δικαιοσύνης, Heart Daubler-Gmelin πρότεινε την κάτωθι προσθήκη *«Προκειμένου το κράτος να αναλάβει τις ευθύνες του έναντι των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών, θα πρέπει να προστατεύει τα ζώα και την φυσική βάση της ζωής, μέσα στο συνταγματικό πλαίσιο…».* Βλ. σχετική αναφορά στον Tremmel, J., A Theory of Intergenerational Justice, Doctoral Thesis, 2008, p. 64.

2.1. Το δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον και η αναφορά στις μελλοντικές γενιές στις συνταγματικές διατάξεις των κρατών. Σύμφωνα με στοιχεία που έχουν καταγραφεί σε εμπεριστατωμένη μελέτη του έτους 2011[312], έχουν καταγραφεί σε πόσα εθνικά συνταγματικά κείμενα έχει ρητά αναφερθεί ένα δικαίωμα στο περιβάλλον, υποχρέωση για προστασία του περιβάλλοντος αλλά και σε ποια γίνεται ρητή μνεία και αναγνώριση δικαιωμάτων ή υποχρεώσεων για περιβαλλοντική προστασία προς όφελος των μελλοντικών γενιών. Γενικά, ένα μεγάλο πλήθος χωρών – περίπου 140 χώρες, σύμφωνα με στοιχεία του έτους 2012 – έχουν εγγυηθεί κάποια μορφή συνταγματικά κατοχυρωμένων περιβαλλοντικών δικαιωμάτων[313].

Πιο συγκεκριμένα, όπως αναφέρονται στο Παράρτημα ΙΙ της ανωτέρω μελέτης :

- Σχεδόν 79 συντάγματα αναγνωρίζουν ρητά «ένα δικαίωμα στο περιβάλλον» για άτομα, ομάδες ή κοινότητες[314].
- 61 συντάγματα βεβαιώνουν ότι τα άτομα έχουν υποχρέωση/καθήκον (duty) να προστατεύουν το περιβάλλον[315],
- 27 συντάγματα ρητά αναγνωρίζουν την υποχρέωση προστασίας του περιβάλλοντος ως σχετική και αλληλένδετη με το «δικαίωμα στο περιβάλλον[316]»,
- 22 συντάγματα αναγνωρίζουν δικαιώματα ή υποχρεώσεις για την περιβαλλοντική προστασία προς τις μελλοντικές γενιές.

---

[312] Βλ. "Human Rights and Environment" 2011 OHCHR study, Stakeholder input by the Dutch Section of the International Commission of Jurists (NJCM), June 2011, Annex II, p. 25. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.njcm.nl/site/english/english_comments. (Τελευταία επίσκεψη 31/01/2106).

[313] Bratspies, R., "Do We Need a Human Right to a Healthy Environment?", 13 Santa Clara Journal of International Law 31, 2015, p. 43.

[314] Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα Συντάγματα της Ουγγαρίας και της Νότιας Αφρικής. Βλ. επιπλέον "Constitutional Provisions Related to Environment Conservation: A Study", by Binod Prasad Sharma. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://cmsdata.iucn.org/downloads/constitutional_provisions_related_to_environment_conservation___final.pdf. (Τελευταία επίσκεψη 31/01/2106). Επίσης, ενδιαφέρουσα η μελέτη του Christopher Jeffords "Constitutional Environmental Human Rights: A Descriptive Analysis of 142 National Constitutions", January 21, 2013. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://christopherjeffords.com/Constitutions_Jeffords.pdf. (Τελευταία επίσκεψη 31/01/2106).

[315] Ενδεικτικά, Αργεντινή (άρθρο 41), Μπουτάν (άρθρο 5 και άρθρο 8), Βουλγαρία (άρθρο 55), Τσεχία (άρθρο 35 Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών), Καμερούν (προοίμιο, άρθρο 65), Εκουαδόρ (άρθρο 71), Φινλανδία (τμήμα 20), Γαλλία (άρθρο 2 Χάρτης για το περιβάλλον), Γεωργία (άρθρο 37 (3)), Μαλί (άρθρο 4), Πολωνία (άρθρο 86), Πορτογαλία (άρθρο 66), Ισπανία (άρθρο 45), Σουδάν (άρθρο 11), Ουρουγουάη (άρθρο 47), Βενεζουέλα (άρθρο 127).

[316] Ενδεικτικά, Αγκόλα (άρθρο 39), Αργεντινή (άρθρο 41), Γαλλία (άρθρο 1 &2 Χάρτης για το περιβάλλον), Μοντενέγκρο (άρθρο 23), Πορτογαλία (άρθρο 66), Ρουμανία (άρθρο 35), Ρουάντα (άρθρο 49), Σλοβακία (άρθρο 49), Ισπανία (άρθρο 45), Τουρκία (άρθρο 56), Βενεζουέλα (άρθρο 127).

- 10 συντάγματα ρητά συνδέουν τέτοιου είδους δικαιώματα ή υποχρεώσεις προς το συνταγματικό «δικαίωμα στο περιβάλλον[317]».

Όσον αφορά τα συντάγματα που αναγνωρίζουν δικαιώματα ή υποχρεώσεις για την περιβαλλοντική προστασία προς τις μελλοντικές γενιές, κρίνουμε ότι χρήζει ιδιαίτερης και εκτενέστερης αναφοράς, προκειμένου να κατανοηθούν οι ομοιότητες και οι διαφορές από χώρα σε χώρα, με βάση την ορολογία/φρασεολογία που έχει επιλεχθεί κάθε φορά.

Ειδικότερα :

1) Το Σύνταγμα της Αλβανίας ορίζει στο Δεύτερο Μέρος, Κεφάλαιο V, άρθρο 59 (1) *«Το κράτος, μέσα στο πλαίσιο των συνταγματικών του εξουσιών και με τα μέσα που διαθέτει, έχει ως στόχο να συμπληρώσει την ιδιωτική πρωτοβουλία και την ευθύνη (responsibility) με…δ) ένα υγιές και οικολογικά κατάλληλα περιβάλλον για τις τωρινές και μελλοντικές γενιές[318]».*
2) Το Σύνταγμα της Αγκόλας ορίζει στο Κεφάλαιο ΙΙ, Άρθρο 39 *«(1) Καθένας έχει το δικαίωμα σε ένα υγειές και αμόλυντο περιβάλλον καθώς και την υποχρέωση (duty) να το προασπίζεται και να το διαφυλάττει. (2) Το κράτος θα πρέπει να λαμβάνει τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος και των ειδών της πανίδας και της χλωρίδας μέσα σε όλη την εθνική επικράτεια, διατηρώντας την οικολογική ισορροπία, διασφαλίζοντας την ορθή εγκατάσταση των οικονομικών δραστηριοτήτων και την ορθολογική ανάπτυξη και χρήση όλων των φυσικών πηγών, μέσα στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης, σεβόμενο τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών και την διατήρηση των ειδών. (3) Ενέργειες οι οποίες θέτουν σε κίνδυνο ή προκαλούν βλάβη στην διατήρηση του περιβάλλοντος θα πρέπει να τιμωρούνται από το νόμο[319]».*
3) Το Σύνταγμα της Αργεντινής ορίζει στο Πρώτο Μέρος, Κεφάλαιο ΙΙ, Άρθρο 41 *«Όλοι οι κάτοικοι έχουν δικαίωμα στο δικαίωμα σε ένα υγειές και ισορροπημένο περιβάλλον κατάλληλο για την ανθρώπινη ανάπτυξη, προκειμένου οι παραγωγικές δραστηριότητες να μπορούν να ικανοποιήσουν τις τωρινές ανάγκες χωρίς να θέτουν*

[317] Αγκόλα (άρθρο 39), Αργεντινή (άρθρο 41), Βολιβία (άρθρο 33), Βραζιλία (άρθρο 225), Κένυα (άρθρο 42), Νορβηγία (άρθρο 110β), Πολωνία (άρθρο 179), Νότια Αφρική (άρθρο 24), Βενεζουέλα (άρθρο 127).

[318] Σύνταγμα της Αλβανίας, όπως αυτό τροποποιήθηκε τον Ιανουάριο του 2007, http://www.osce.org/albania/41888?download=true. (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[319] Σύνταγμα της Αγκόλας, (όπως αυτό τροποποιήθηκε τον Ιανουάριο του 2010),http://faolex.fao.org/docs/pdf/ang72591ENG.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

σε διακινδύνευση αυτές των μελλοντικών γενιών΄ και θα πρέπει να έχουν υποχρέωση (duty) να το διαφυλάξουν….[320]*».*

4) Το Σύνταγμα της Αρμενίας, ορίζει στο Προοίμιο ότι *«Οι Αρμένιοι,…., έχοντας δεσμευτεί για την ευημερία και την ενδυνάμωση της πατρίδας τους, εξασφαλίζοντας την ελευθερία, την γενική ευζωία και την αρμονία των μελλοντικών γενιών, διακηρύσσοντας την πίστη τους σε παγκόσμιες αξίες….*[321]*»*

5) Το Σύνταγμα της Δημοκρατίας του Βανουάτου στο Κεφάλαιο ΙΙ, Μέρος Δύο, Αρθρο 7 ορίζει *«Κάθε άτομο διαθέτει τις κάτωθι θεμελιώδεις υποχρεώσεις για τον ίδιο και για τους απογόνους του και για άλλους….(δ) να προστατεύει την Δημοκρατία του Βανουάτου και να διασφαλίζει τον εθνικό πλούτο, τις πηγές και το περιβάλλον για το συμφέρον των τωρινών γενιών και των μελλοντικών γενιών*[322]*».*

6) Το Σύνταγμα του Βελγίου ορίζει *«Αρθρο 7 bis. Κατά την άσκηση των σχετικών αρμοδιοτήτων, το Ομοσπονδιακό Κράτος, οι Κοινότητες και οι Περιφέρειες επιδιώκουν την επίτευξη των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης στις κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές πτυχές, λαμβάνοντας υπόψη την αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών*[323]*».*

7) Το Σύνταγμα της Βενεζουέλας στον Τίτλο ΙΙΙ, Κεφάλαιο ΙΧ, Άρθρο 127 ορίζει *«Είναι δικαίωμα και υποχρέωση κάθε γενιάς να προστατεύει και να διατηρεί το περιβάλλον για δικό της όφελος και για όφελος του μελλοντικού κόσμου (the world of the future). Καθένας έχει το δικαίωμα, ατομικά και συλλογικά, να απολαμβάνει ένα ασφαλές, υγειές και οικολογικά ισορροπημένη ζωή και περιβάλλον. Το Κράτος θα πρέπει να προστατεύει το περιβάλλον, την βιολογική και γενετική ποικιλότητα, τις οικολογικές διαδικασίες, τα εθνικά πάρκα και τα φυσικά μνημεία, καθώς και άλλες περιοχές ειδικής οικολογικής σημασίας…* [324]*».*

8) Το Σύνταγμα της Βολιβίας ορίζει στο Κεφάλαιο 15, Τμήμα 1 (Περιβαλλοντικά Δικαιώματα), Άρθρο 33 *«Καθένας έχει δικαίωμα σε ένα υγειές, προστατευμένο και ισορροπημένο περιβάλλον. Η άσκηση του δικαιώματος αυτού θα πρέπει να*

---

[320] Σύνταγμα της Αργεντινής, όπως αυτό τροποποιήθηκε τον Ιανουάριο του 2010http://www.biblioteca.jus.gov.ar/Argentina-Constitution.pdf . (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[321] Σύνταγμα της Αρμενίας (2005), http://www.parliament.am/parliament . php ?id = constitution & lang=eng . (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[322] Σύνταγμα της Δημοκρατίας του Βανουάτου (1993), http://www.wipo.int/wipolex /en /text.Jsp?file_id=195747. (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[323] Σύνταγμα του Βελγίου (όπως αυτό τροποποιήθηκε τον Μάιο 2014), http://www.const-court.be/en/basic_text/belgian_constitution.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[324] Σύνταγμα της Βενεζουέλας https://www.constituteproject.org/constitution/Venezuela_2009.pdf?lang=en. (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

χορηγείται σε άτομα και συλλογικότητες των τωρινών και μελλοντικών γενιών, όπως και σε άλλα ζωντανά όντα, ώστε να μπορούν να αναπτύσσονται με έναν φυσιολογικό και αδιατάραχτο τρόπο[325]».

9) Το Σύνταγμα της Βραζιλίας ορίζει στον Τίτλο VII, Κεφάλαιο VI (Περιβάλλον), Άρθρο 225 *«Όλοι έχουν το δικαίωμα σε ένα οικολογικά ισορροπημένο περιβάλλον, το οποίο είναι κεφάλαιο προς κοινή χρήση και είναι απαραίτητο για μία ζωή με υγεία και ποιότητα. Και από κοινού τόσο η Κυβέρνηση όσο και η κοινωνία θα πρέπει να έχουν την υποχρέωση (duty) να υπερασπίζονται και να διαφυλάττουν (το περιβάλλον) για τις τωρινές και μελλοντικές γενιές».*

10) Το Σύνταγμα της Γερμανίας απαιτεί να ενεργεί το Κράτος με τρόπο που να διαφυλάττονται τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών. Ειδικότερα, στο άρθρο 20^{α} (Προστασία των φυσικών θεμελίων της ζωής και των ζώων) ορίζεται : *«Έχοντας υπόψη ακόμα τις υποχρεώσεις ως προς τις μελλοντικές γενιές, το Κράτος θα πρέπει να προστατεύει τα φυσικά θεμέλια της ζωής και των ζώων, μέσω νομοθεσίας και, σύμφωνα με το νόμο και την δικαιοσύνη, με ενέργειες τις εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας και όλα μέσα στο πλαίσιο της συνταγματικής τάξης[326]».*

11) Το Σύνταγμα της Γεωργίας ορίζει στο Κεφάλαιο ΙΙ, Άρθρο 37 *«(3) Καθένας θα πρέπει να έχει το δικαίωμα να ζει σε ένα υγειές περιβάλλον και να απολαμβάνει το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Καθένας θα πρέπει να είναι υποχρεωμένος να φροντίζει για το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον. (4) Με σκοπό να εξασφαλισθεί ένα ασφαλές περιβάλλον, σύμφωνα με τα οικολογικά και οικονομικά συμφέροντα της κοινωνίας, λαμβάνοντας δεόντως υπόψη τα συμφέροντα των σημερινών και των μελλοντικών γενεών το κράτος θα πρέπει να εξασφαλίζει την προστασία του περιβάλλοντος και την ορθολογική χρήση των φυσικών πηγών και την βιώσιμη ανάπτυξη της χώρας[327]».*

12) Το Σύνταγμα της Γουιάνας ορίζει στο Τμήμα ΙΙ, Τίτλος Ι, Άρθρο 149J*«(1) Καθένας έχει δικαίωμα σε ένα περιβάλλον που δεν είναι επιζήμιο στην υγεία ή στην ευζωία του/της. (2) Το Κράτος θα πρέπει να προστατεύει το περιβάλλον, προς*

---

[325] Σύνταγμα της Βολιβίας (2009),https://www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[326] Σύνταγμα της Γερμανίας (2012), https://www.bundestag.de/blob/ 284870 / ce0d03414872b427e57fccb703634dcd/basic_law-data.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[327] Σύνταγμα της Γεωργίας, όπως αυτό τροποποιήθηκε το έτος 2011, www.legislationline.org/download/action/download/id/4235/file/Georgia_Const_am2012_ENG.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

όφελος των τωρινών και μελλοντικών γενιών, μέσα από λογικά νομοθετήματα και άλλα μέτρα που έχουν σχεδιασθεί για α) να προστατεύουν από την ρύπανση και την οικολογική υποβάθμιση, β) να προωθούν την διατήρηση (της φύσης) και γ) να εξασφαλίζουν την βιώσιμη ανάπτυξη και την χρήση των φυσικών πηγών, ενώ προωθούν δικαιολογημένη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη..[328]».

13) Το Σύνταγμα του Εκουαδόρ στο Κεφάλαιο ΙΙ, στην Ενότητα 1η (Βιοποικιλότητα και φυσικοί πόροι) ορίζει *«Άρθρο 395. Το Σύνταγμα αναγνωρίζει τις ακόλουθες περιβαλλοντικές αρχές : 1. Το Κράτος θα πρέπει να εξασφαλίζει ένα βιώσιμο μοντέλο ανάπτυξης, ένα (μοντέλο ανάπτυξης) που θα είναι περιβαλλοντικά ισορροπημένο και που θα σέβεται την πολιτισμική ποικιλότητα, θα διατηρεί την βιοποικιλότητα και την φυσική ικανότητα αναγέννησης των οικοσυστήματων και θα εξασφαλίζει ότι ικανοποιούνται οι ανάγκες των τωρινών και μελλοντικών γενιών[329]».*

14) Το Σύνταγμα της Ελβετίας ορίζει στο Προοίμιο *«Οι Ελβετοί και τα Καντόνια,....., αποφασισμένοι να ζήσουν μαζί με αμοιβαία εκτίμηση και σεβασμό για την διαφορετικότητά τους, έχοντας συνείδηση για τα κοινά τους επιτεύγματα και την ευθύνη τους έναντι των μελλοντικών γενιών, και με την γνώση ότι μόνο αυτοί που χρησιμοποιούν την ελευθερία τους παραμένουν ελεύθεροι, και ότι η δύναμη των ατόμων μετριέται με την ευζωία των πιο αδύναμων μελών....[330]»*

15) Το Σύνταγμα του Ιράν ορίζει στο Κεφάλαιο IV, Άρθρο 50 *«Η διαφύλαξη του περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο οι τωρινές όσο και οι μελλοντικές γενιές έχουν δικαίωμα στην πλήρη ανάπτυξη της κοινωνικής τους ύπαρξης, θεωρείται ως δημόσια υποχρέωση για την Ισλαμική Δημοκρατία. Οικονομικές και άλλες δραστηριότητες, οι οποίες αναπόφευκτα συνεπάγονται ρύπανση του περιβάλλοντος ή δημιουργούν ανεπανόρθωτες βλάβες σε αυτό (ενν. το περιβάλλον) είναι απαγορευμένες[331]».*

---

[328]Σύνταγμα της Γουϊάνας (1980), διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://www.constitution.org/cons/guyana.htm . (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[329] Σύνταγμα του Εκουαδόρ (τελευταία αναθεώρηση 2011), διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Ecuador/english08.html(Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[330] Σύνταγμα της Ελβετίας (τελευταία αναθεώρηση 2015), διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19995395/201506140000/101.pdf . (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[331]Σύνταγμα του Ιράν, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://www.iranonline.com/iran/iran-info/government/constitution.html . (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

16) Το Σύνταγμα της Κένυας ορίζει στο Κεφάλαιο τέσσερα, Μέρος Ένα, Άρθρο 42 *«Κάθε άτομο έχει δικαίωμα σε ένα καθαρό και υγειές περιβάλλον, το οποίο περιλαμβάνει το δικαίωμα α) να υπάρχει ένα περιβάλλον προστατευμένο για όφελος των τωρινών και μελλοντικών γενιών, μέσω νομοθεσίας και άλλων μέτρων, ιδίως εκείνων που προβλέπονται στο Άρθρο 69 και β) να απορρέουν υποχρεώσεις (obligations) που σχετίζονται με το περιβάλλον και πληρούνται σύμφωνα με το Άρθρο 70».*

17) Το Σύνταγμα της Κόστα Ρίκα ορίζει στον Τίτλο V, Αρθρο 65 *«Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα σε ένα υγειές και οικολογικά ισορροπημένο περιβάλλον, και για το λόγο αυτό δικαιούται να καταγγείλει κάθε πράξη η οποία μπορεί να παραβιάζει το εν λόγω δικαίωμα και να ζητήσει αποζημίωση για τις ζημιές που προκλήθηκαν*[332]*».*

18) Το Σύνταγμα της Κούβας ορίζει στο Κεφάλαιο Ι, Άρθρο 27 *«Το Κράτος προστατεύει το περιβάλλον και τις φυσικές πηγές της χώρας. Αναγνωρίζει το στενό σύνδεσμο μεταξύ βιώσιμης οικονομίας και κοινωνικής ανάπτυξης για να γίνεται η ανθρώπινη ζωή πιο όμορφη και για να εξασφαλίζει την επιβίωση, την ευζωία και την ασφάλεια των τωρινών και μελλοντικών γενιών…*[333]*».*

19) Το Σύνταγμα των Μαλβίδων ορίζει στο Κεφάλαιο ΙΙ, Άρθρο 22 *«Το Κράτος έχει θεμελιώδη υποχρέωση (fundamental duty) να προστατεύει και να διατηρεί το φυσικό περιβάλλον, την βιοποικιλότητα, τις πηγές και την ομορφιά της χώρας για όφελος των τωρινών και μελλοντικών γενιών. Το Κράτος θα πρέπει να αναλαμβάνει την προώθηση επιθυμητών οικονομικών και κοινωνικών στόχων, μέσω μίας οικολογικά ισορροπημένης βιώσιμης ανάπτυξης και θα πρέπει να λαμβάνει μέτρα απαραίτητα για την προώθηση της διατήρησης της φύσης, της πρόληψης της ρύπανσης*[334]*….».*

20) Το Σύνταγμα του Μπουρούντι ορίζει στο Άρθρο *35 «Το Κράτος επιβεβαιώνει την καλή διακυβέρνηση και την ορθολογική εκμετάλλευση των φυσικών πόρων της*

---

[332] Σύνταγμα της Κόστα Ρίκα, όπως αυτό τροποποιήθηκε το έτος 2011, http://www.wipo.int / wipolex /en/details.jsp?id=15377. (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[333] Σύνταγμα της Κούβας (2002), http://www.constitutionnet.org/files/Cuba%20Constitution.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[334] Σύνταγμα των Μαλβίδων (2008), http://www.majlis.gov.mv/en/wp-content/uploads/Constitution-english.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

χώρας, ενώ προστατεύει το περιβάλλον και συντηρεί τις πηγές αυτές για τις γενιές που πρόκειται να έρθουν ("for the generations to come")[335]».

21) Το Σύνταγμα του Μπουτάν ορίζει στο Άρθρο 5 *«(1) Κάθε κάτοικος του Μπουτάν είναι θεματοφύλακας (trustee) των φυσικών πηγών και του περιβάλλοντος του Βασιλείου προς όφελος των τωρινών και των μελλοντικών γενιών και αποτελεί θεμελιώδη υποχρέωση για κάθε πολίτη να συνεισφέρει στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, στην διατήρηση της πλούσιας βιοποικιλότητας του Μπουτάν και την παρεμπόδιση όλων των μορφών της οικολογικής υποβάθμισης, περιλαμβάνοντας τον θόρυβο, την οπτική και φυσική ρύπανση, μέσω της υιοθέτησης και υποστήριξης περιβαλλοντικά φιλικών πρακτικών και πολιτικών*[336]».

22) Το Σύνταγμα του Νίγηρα ορίζει στον Τίτλο ΙΙ, Άρθρο 35 *«Κάθε άτομο έχει δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον. Το Κράτος έχει την υποχρέωση να προστατεύει το περιβάλλον για το συμφέρον των τωρινών και μελλοντικών γενιών. Καθένας απαιτείται να συμβάλλει στην διασφάλιση και στην βελτίωση του περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο ζει».*

Επίσης, το ίδιο Σύνταγμα ορίζει στον Τίτλο VII, Τμήμα Δύο, Άρθρο 149 *« Το Κράτος ασκεί την κυριαρχία του επάνω σε όλες τις φυσικές πηγές και το υπέδαφος. Η εκμετάλλευση και η διαχείριση των φυσικών πηγών και του υπεδάφους θα πρέπει να γίνει με διαφάνεια και να λαμβάνει υπόψη την προστασία του περιβάλλοντος και τις πολιτισμικής κληρονομιάς, όπως και την διαφύλαξη των συμφερόντων των τωρινών και μελλοντικών γενιών».*

23) Το Σύνταγμα της Νορβηγίας ορίζει στο Τμήμα Ε, Άρθρο 110β *«Κάθε άτομο έχει δικαίωμα σε ένα περιβάλλον το οποίο να είναι ευνοϊκό για την υγεία καθώς και σε ένα φυσικό περιβάλλον του οποίου η παραγωγικότητα και η ποικιλότητα διατηρείται. Οι φυσικές πηγές θα πρέπει να διαχειρίζονται στη βάση μίας ολοκληρωμένης μακροχρόνιας εκτίμησης, σύμφωνα με την οποία θα προστατεύονται και για τις μελλοντικές γενιές*[337]».

---

[335]Σύνταγμα του Μπουρουντί (2005), http://aoma.ukzn.ac.za/ Libraries / Newsletters 2011 / Constitution_of_Burundi_English.sflb.ashx. (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[336]Σύνταγμα του Βασίhttp://www.constitutionnet.org/files/Cuba%20Constitution.pdfλειου του Μπουτάν (2008), http://www.bhutanaudit.gov.bt/About%20Us/Mandates/Constitution%20of%20Bhutan%202008.pdf (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[337]Σύνταγμα της Νορβηγίας (1992), http://www.constitution.org/cons/norway/dok-bn.html. . (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

24) Το Σύνταγμα της Πολωνίας ορίζει στο Κεφάλαιο ΙΙ, Άρθρο 74 *«(1) Οι δημόσιες αρχές θα πρέπει να επιδιώκουν πολιτικές που να εξασφαλίζουν την οικολογική ασφάλεια των τωρινών και μελλοντικών γενιών. (2) Η προστασία του περιβάλλοντος είναι υποχρέωση των δημόσιων αρχών…*[338]*».*

25) Το Σύνταγμα της Νότιας Αφρικής ορίζει στο Κεφάλαιο 2, Άρθρο 24 *«Καθένας έχει δικαίωμα α) σε ένα περιβάλλον το οποίο δεν θα είναι επιζήμιο για την υγεία ή την ευζωία, και β) να είναι προστατευμένο το περιβάλλον, για όφελος των τωρινών και των μελλοντικών γενιών, μέσω λογικών νομοθετικών και άλλων μέτρων…*[339]*».*

26) Το Σύνταγμα της Παπούα-Νέας Γουϊνέας ορίζει στις Βασικές Κοινωνικές Υποχρεώσεις *«ΕΜΕΙΣ ΔΗΛΩΝΟΥΜΕ ότι όλα τα άτομα στην χώρα μας έχουν τις παρακάτω βασικές υποχρεώσεις τόσο για τους ίδιους όσο και για τους απογόνους τους, τόσο μεταξύ τους όσο και έναντι του Έθνους: ….(δ) να προστατεύσουν την Παπούα-Νέα Γουϊνέα και να διασφαλίσουν τα πλούτη του έθνους, τους πόρους και το περιβάλλον για το συμφέρον όχι μόνο των τωρινών γενιών αλλά και των μελλοντικών γενιών…*[340]*».*

27) Το Σύνταγμα της Πολωνίας ορίζει στο Προοίμιο *«….στοχεύοντας στην ανάπτυξη και την στερέωση της δημοκρατίας, του κοινωνικού κράτους και του κράτους δικαίου, αναγνωρίζοντας την ευθύνη ενώπιον του Θεού, για τις προηγούμενες, τις τωρινές και τις επόμενες γενιές.*[341]*.».*

28) Το Σύνταγμα του Νότιου Σουδάν ορίζει στο Κεφάλαιο Ι, Άρθρο 41 *«(1) Κάθε άτομο ή κοινότητα θα πρέπει να έχει δικαίωμα σε ένα καθαρό και υγειές περιβάλλον. (2) Κάθε άτομο θα πρέπει να έχει την υποχρέωση προστασίας του περιβάλλοντος για όφελος των τωρινών και μελλοντικών γενιών. (3) Κάθε άτομο θα πρέπει να έχει δικαίωμα να έχει ένα περιβάλλον προστατευμένο για όφελος των τωρινών και μελλοντικών γενιών, μέσω κατάλληλων νομοθετικών ενεργειών και άλλων μέσων*[342]*».*

---

[338] Σύνταγμα της Πολωνίας (1997), http://www.constitution.org/cons/poland/konse.htm. (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[339] Σύνταγμα της Νότιας Αφρικής (όπως αυτό τροποποιήθηκε το έτος 2009), http://www.justice.gov.za/legislation/acts/1996-108.pdf . (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[340] Σύνταγμα της Παπούα-Νέας Γουϊνέας (22ηαναθεώρηση) http://www.parliament.gov . pgimages/misc/PNG-CONSTITUTION.pdf.(Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[341] Σύνταγμα της Ουκρανίας (2004) http://www.justice.gov/sites/default /files/eoir/legacy /2013 / 11 / 08/constitution_14.pdf . (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[342] Σύνταγμα του Νότιου Σουδάν (2011) https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/MONOGRAPH /90704/116697/F762589088/SSD90704%202011C.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

29) Το Σύνταγμα της Σουηδίας ορίζει στο Κεφάλαιο 1 (Βασικές αρχές για την μορφή της Κυβέρνησης), Άρθρο 2 παρ. 4 *«Οι δημόσιοι θεσμοί θα προωθούν την βιώσιμη ανάπτυξη, που οδηγεί σε ένα ποιοτικό περιβάλλον για τις τωρινές και τις μελλοντικές γενιές*[343]*».*

30) Το Σύνταγμα του Τιμόρ-Λέστε ορίζει στο Μέρος ΙΙ, Τίτλο ΙΙ, Τμήμα 61 *«(1) Καθένας έχει δικαίωμα σε ένα ανθρώπινο, υγειές και οικολογικά ισορροπημένο περιβάλλον καθώς και την υποχρέωση να το προστατεύσει και να το βελτιώσει για όφελος των μελλοντικών γενιών…*[344]*».*

Επιπλέον, των κυρίως εθνικών Συνταγματικών κειμένων, υπάρχουν και εθνικοί Χάρτες Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών, που προβλέπουν για τις μελλοντικές γενιές και οι διατάξεις τους φαίνεται ότι έχουν συνταγματική ισχύ. Ενδεικτικά, μπορούμε να αναφέρουμε τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών της Τσέχικης Δημοκρατίας[345], όπου στο προοίμιο του αναφέρει *«Η Ομοσπονδιακή Συνέλευση …. Υπενθυμίζοντας την κοινή ευθύνη προς τις μελλοντικές γενιές για την τύχη όλης της ζωής πάνω στη Γη…».* Επίσης, ο Γαλλικός Χάρτης για το Περιβάλλον[346] ορίζει *«Οι Γάλλοι, λαμβάνοντας υπόψη ότι : Οι φυσικές πηγές και η (φυσική) ισορροπία έχουν συμβάλλει στην εμφάνιση της ανθρωπότητας, Το μέλλον και η ίδια η ύπαρξη της ανθρωπότητας είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με το φυσικό περιβάλλον, Το περιβάλλον αποτελεί κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας, Προκειμένου να εξασφαλιστεί η βιώσιμη ανάπτυξη, οι επιλογές που έχουν σχεδιαστεί για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες των τωρινών γενιών δεν θα πρέπει να θέτουν σε κίνδυνο την ικανότητα των μελλοντικών γενιών και άλλων ανθρώπων να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες».*

---

[343] Σύνταγμα της Σουηδίας (2012), http://www.wipo.int/wipolex/ http://www.justice.gov/sites/default/files/eoir/legacy/2013/11/08/constitution_14.pdfen/text.jsp?file_id=267691. (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[344] Σύνταγμα του Τιμόρ-Λέστε http://timor-leste.gov.tl/wp-content/uploads/2010_/03/_Constitution_RDTL_ENG.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[345]Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών της Τσέχικης Δημοκρατίας (τελευταία τροποποίηση 1998), http://www.usoud.cz/en/charter-of-fundamental-rights-and-freedoms. (Τελευταία επίσκεψη στις 31/01/2016).

[346]http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/english/constitution/charter-for-the-environment.103658.html. Σύμφωνα με την ιστορική απόφαση της Συνταγματικής Επιτροπής (Constitutional Council) το έτος 2008, έχει αποτυπωθεί με σαφήνεια ότι «όλες οι διατάξεις του Χάρτη έχουν πλήρη συνταγματική ισχύ» (Απόφαση 2008-564 DC of June 19th 2008). Βλ. επίσης, σχετική παρουσίαση Power Point της Emilie Gaillard http://jno.hu/hu/alk110214/6_Emilie_Gaillard.pdf. Στη συνέχεια ακολούθησε η σημαντική απόφαση του Conseil d'Etat (CE Oct. 3rd 2008, n°297931), με την οποία επιβεβαιώθηκε ότι *«όλα τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις που αναφέρονται στον Χάρτη, είναι παρόμοια με αυτά που υπάρχουν στο Προοίμιο του Συντάγματος και έχουν συνταγματική ισχύ».*

Επίσης, στο σημείο αυτό θα θέλαμε να τονίσουμε ότι το Εκουαδόρ είναι η πρώτη χώρα που αναγνωρίζει «Δικαιώματα της Φύσης» στο Σύνταγμά της[347]. Ειδικότερα, στο πλαίσιο αναθεώρησης του Συντάγματος (2008), περιλήφθηκε ειδικό Κεφάλαιο με τίτλο «Δικαιώματα της Φύσης». Σύμφωνα με τις συνταγματικές διατάξεις, η Φύση δεν αντιμετωπίζεται ως πράγμα/αντικείμενο αλλά αναγνωρίζεται ότι η ίδια η Φύση όπως και όλα τα ζωντανά πλάσματα που ζουν μέσα σε αυτή έχουν δικαίωμα ύπαρξης, διατήρησης και αναγέννησης. Αντίστοιχα, εμείς, οι άνθρωποι έχουμε νομική υποχρέωση να ενδυναμώσουμε αυτά τα δικαιώματα, για λογαριασμό του οικοσυστήματος[348].

2.2. Αξιολογικές παρατηρήσεις. Από την παράθεση των εθνικών συνταγματικών διατάξεων που προβλέπουν για τα συμφέροντα και δικαιώματα των μελλοντικών γενιών, θα ήταν χρήσιμο να γίνουν οι εξής παρατηρήσεις :

- Οι μελλοντικές γενιές, συνήθως αναφέρονται σε συνέχεια και κατ΄αντιδιαστολή προς τον αντίστοιχο όρο «τωρινές γενιές». Μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι οι συντακτικοί νομοθέτες είναι επηρεασμένοι από την ορολογία που έχει διατυπωθεί και εδραιωθεί στα διεθνή συμβατικά κείμενα όπως επίσης και στον διεθνή προβληματισμό και την αντίστοιχη θεωρία. Επιθυμούν, επίσης, να αναπαράγουν τον συγκεκριμένο όρο, αναβαθμίζοντας τον και εισάγοντας τον είτε μέσω της ένταξής τους στο Προοίμιο των Συνταγμάτων είτε μέσα στο περιεχόμενο των ίδιων των συνταγματικών διατάξεων. Με τον τρόπο αυτό, επιθυμούν συνειδητά τη θεσμική αναβάθμιση και εν μέρει κατοχύρωση του όρου και της έννοιας «μελλοντική γενιά», ως υπαρκτή οντότητα, άξια προστασίας και κατοχύρωσης. Ως οντότητα, δηλαδή, που έχει συμφέροντα και δικαιώματα, όπως και η οντότητα των τωρινών γενιών.

---

[347] Κυρίως, το δικαίωμα προστασίας της φύσης αλλά και η πρόβλεψη ξεχωριστών δικαιωμάτων για την ίδια την Φύση προβλέπονται στο Chapter 1, Article 10. Rights Entitlement. *"Persons and people have the fundamental rights guarantee in this Constitution and in the international human rights instruments. Nature is subject to those rights given by this Constitution and Law"*. Επίσης, στο Chapter 7: Rights for Nature. Article 71. *"Nature of Pachamama, where life is reproduced and exists, has the right to exist, persist, maintain and regenerate its vital cycles, structure, functions and its processes in evolution"*. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://therightsofnature.org/wp-content/uploads/pdfs/Rights-for-Nature-Articles-in-Ecuadors-Constitution.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 03-05-2017).

[348] Article 71 par. *2 "Every person, people, community or nationality, will be able to demand the recognition of rights for nature before the public organisms…."*.

- Η αναφορά στις μελλοντικές γενιές γίνεται σε Κεφάλαια ή διατάξεις που είναι αφιερωμένες στην προστασία του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων. Συνεπώς, όπως φαίνεται από τις διατυπώσεις των Συνταγμάτων διαφόρων χωρών, η αναγνώριση των συμφερόντων και δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών ξεκινάει από την αναγνώριση των περιβαλλοντικών δικαιωμάτων τους. Υπό την ανωτέρω έννοια, τα περιβαλλοντικά δικαιώματα μπορούν να χαρακτηριστούν ως τα πρωταρχικά, βασικά ανθρώπινα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στις μελλοντικές γενιές, καθώς το περιβάλλον συνδέεται άρρηκτα με τη ζωή, την υγεία και την εν γένει ποιότητα ζωής που μπορεί κάποιος να απολαμβάνει διαχρονικά.
- Η αναφορά στις μελλοντικές γενιές και στην προάσπιση των όποιων συμφερόντων τους, εμφανίζεται είτε ως αποκλειστική αρμοδιότητα και ευθύνη/καθήκον του Κράτους και των κρατικών/δημόσιων οργάνων είτε ως από κοινού ευθύνη του Κράτους και των πολιτών.
- Οι συνταγματικές διατάξεις που αναφέρονται στην προστασία και διαφύλαξη των συμφερόντων ή/και δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών φαίνεται ότι ανήκουν κυρίως σε χώρες που έχουν συσταθεί πρόσφατα και έχουν σχετικά πρόσφατο Σύνταγμα. Χαρακτηριστικά εμφανίζονται σε αρκετές χώρες της Αφρικής ή της Λατινικής Αμερικής. Μπορεί κάποιος να συμπεράνει ότι οι συντακτικοί νομοθέτες των χωρών αυτών υπήρξαν αποδέκτες των πιο πρόσφατων εξελίξεων στο διεθνές περιβαλλοντικό δίκαιο, και ως εκ τούτου μπόρεσαν πιο εύκολα να ενσωματώσουν διατάξεις καινοτόμες, που για άλλες περισσότερο κλασικές δημοκρατίες φαίνονται ριζοσπαστικές ή ακόμα και επαναστατικές.

Μία άλλη εξήγηση μπορεί να αναφέρεται στην πολιτιστική και φυσική κουλτούρα και κληρονομιά αυτών των χωρών. Αρκετές από τις προαναφερόμενες χώρες έχουν μία ιδιαίτερη σχέση με την φύση, διαθέτουν πλούσιο οικοσύστημα και ιδιαίτερη βιοποικιλότητα και ιθαγενείς πληθυσμούς που ζουν ακόμα κοντά στη φύση. Υπό την έννοια αυτή, ο δεσμός των κατοίκων των χωρών αυτών με την φύση δεν έχει διαρραγεί, με τον τρόπο που αυτό έχει γίνει στις πλούσιες και βιομηχανοποιημένες χώρες του δυτικού πολιτισμού. Η φύση δεν έχει απομυθοποιηθεί διατηρώντας ένα κομμάτι της ιερότητάς της, όπως και την αλληλουχία των ανθρώπων μέσα στον χρόνο. Για τον λόγο αυτό και είναι πιο εύκολο και πιθανόν πιο «φυσιολογικό» να

διατυπώνονται και να θεσμοθετούνται διατάξεις που προβλέπουν για τα περιβαλλοντικά δικαιώματα των μελλοντικών γενιών.

- Η εμφάνιση του όρου «μελλοντικές γενιές» είναι σχεδόν πανομοιότυπη σε όλες τις συνταγματικές διατάξεις. Εντοπίζονται μικρές διαφοροποιήσεις στην διατύπωση, όπως *«για τις γενιές που πρόκειται να έρθουν»* ("for the generations to come") (Μπουρουντί), *«αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών»* (Βέλγιο), *«για όφελος του μελλοντικού κόσμου»* (the world of the future) (Βενεζουέλα). Ωστόσο, εννοιολογικά δεν υπάρχει κάποια σημαντική διαφοροποίηση, καθώς ουσιαστικά όλες οι διατυπώσεις αναφέρονται στην ίδια κατηγορία, αυτή των μελλοντικών γενιών. Αυτό που αναδεικνύεται από τις προαναφερόμενες παρόμοιες φράσεις είναι η έννοια της κοινωνικής αλληλεγγύης και το χτίσιμο μίας *«νέας»* συνειδητότητας η οποία θα περιλαμβάνει την αίσθηση ευθύνης του ατόμου-πολίτη *«..απέναντι στους συμπολίτες του και στις επερχόμενες μελλοντικές γενιές, νιώθει δηλαδή ευθύνη απέναντι στην 'κοινή μοίρα' που περιλαμβάνει αδιαχώριστα φυσικό περιβάλλον και ανθρώπινη εξέλιξη*[349]*».*
- Λαμβάνοντας υπόψη την – κατά την άποψή μας - ιστορικής σημασίας συνταγματική πρόβλεψη για αναγνώριση δικαιωμάτων στην ίδια την Φύση, θα θέλαμε να παρατηρήσουμε ότι αυτό δεν θα πρέπει να εκληφθεί ως μεμονωμένο και απομονωμένο περιστατικό. Όπως ορθά αναφέρεται, ο κόσμος μας αλλάζει προσλαμβάνοντας μία παγκοσμιοποιημένη έννοια, μέσα στην οποία τα άτομα δεν ανήκουν πλέον σε ένα μοναδικό κράτος. Υπό την ανωτέρω αντίληψη, κάθε αλλαγή που επισυμβαίνει σε κάποιο εθνικό συνταγματικό κείμενο θα πρέπει να θεωρείται ως *«μήνυμα που στέλνεται και προς τον υπόλοιπο κόσμο».* Στη συγκεκριμένη περίπτωση θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι στέλνεται ένα μήνυμα *«ουμανιστικής οικολογίας»,* που συνδέει με δεσμούς αγάπης όλο τον πλανήτη.
- Τέλος, αναπτύσσεται μία συζήτηση σχετικά με το εάν ο όρος «μελλοντικές γενιές» (future generations) είναι περισσότερο ή λιγότερο πλήρης και αποτελεσματικός σε σχέση με τον όρο «επερχόμενες γενιές» (succeeding generations). Στις βιβλιογραφικές αναφορές ο πρώτος όρος είναι πιο συχνός

[349]Βλ. Μαντζούφας, Π., Συνταγματική Προστασία των δικαιωμάτων στην κοινωνία της διακινδύνευσης. Υγεία-Ιδιωτικότητα-Περιβάλλον, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006, σελ. 303.

και συνεπώς εύκολα αναγνωρίσιμος. Ο δεύτερος όρος δεν είναι ακόμα πολύ διαδεδομένος, ωστόσο μπορεί να είναι πιο περιεκτικός και άρα πιο αποτελεσματικός. Ειδικότερα, με τον όρο «μελλοντικές γενιές» αναφερόμαστε κυρίως στις αγέννητες γενιές. Με τον όρο «επερχόμενες γενιές» μπορούμε να συμπεριλάβουμε τόσο τα αγέννητα παιδιά όσο και τα υπάρχοντα βρέφη και παιδιά[350].

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Οι σύγχρονες τάσεις της Νομολογίας για το περιβάλλον και τις μελλοντικές γενιές

«Τα διεθνή και εθνικά δικαστήρια,...., αποτελούν σημαντικούς παράγοντες στην εφαρμογή των διεθνών δικαϊκών αρχών[351]».
E. Weiss

"The impossible missions are the only ones that succeed."
J. Cousteau

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Ο Δικαστής Weeramantry – Δικαστής στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης (International Court of Justice - ICJ) αλλά και Αντιπρόεδρος του ίδιου Δικαστηρίου για τρία χρόνια (1997-2000) - στην ξεχωριστή δικανική του κρίση, στο πλαίσιο της γνωστής και εμβληματικής περιβαλλοντικής υπόθεσης Gabcikovo/Nagymaros, έκρινε ότι *«...έχουμε μπει σε μία περιοχή του διεθνούς δικαίου όπου το διεθνές δίκαιο εξυπηρετεί όχι μόνο τα συμφέροντα των ξεχωριστών Κρατών, αλλά κοιτάει πέρα από*

[350] Και τους δύο όρους τους συναντάμε στο σκεπτικό της πολύκροτης περιβαλλοντικής υπόθεσης που κέρδισε ο μετέπειτα Φιλιππινέζος δικηγόρος Antonio Oposa.
[351] Weiss, E., "Implementing Intergenerational Equity", in Research Handbook on International Environmental Law, Fitzmaurice, M, Ong, D., & Merkouris, P., (eds.), Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2010, p. 106.

αυτά και τις περιορισμένες ανησυχίες τους, για όφελος του υψηλότερου συμφέροντος της ανθρωπότητας και της πλανητικής ευημερίας….[352]*».*

Το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης αποτελεί το μοναδικό διεθνές δικαστήριο που είχε δικαιοδοσία για περιβαλλοντικά ζητήματα. Μάλιστα, το έτος 1993 δημιουργήθηκε και ειδικό Τμήμα για να χειρίζεται τις περιβαλλοντικές υποθέσεις, το οποίο όμως ουδέποτε ενεργοποιήθηκε ουσιαστικά και δεν στελεχώθηκε αντίστοιχα. Επιπροσθέτως, το έτος 2006 έπαυσε η ανανέωση της ετήσιας θητείας του επταμελούς Τμήματος περιβαλλοντικών υποθέσεων του Δικαστηρίου. Μέχρι και το έτος παύσης του είχαν εισαχθεί ελάχιστες περιβαλλοντικές υποθέσεις για εκδίκαση ή κυρίως παροχή συμβουλευτικών παροχών[353], οι οποίες όμως συζητήθηκαν εκτενώς και δημιούργησαν έναν ευρύτερο διάλογο για τον χειρισμό των σημαντικών περιβαλλοντικών θεμάτων.

Σε γενικό πλαίσιο και επίσημα, το Διεθνές Δικαστήριο δεν έχει αναφερθεί ρητά στην αρχή της διαγενεακής ισότητας ως νομική βάση για την επίλυση των διαφορών που άγονται ενώπιον του[354]. Ωστόσο, η έννοια της διαγενεακής ισότητας έχει απασχολήσει εμμέσως την κρίση διεθνών υποθέσεων. Μερικοί Δικαστές του Διεθνούς Δικαστηρίου αναφέρθηκαν και ερμήνευσαν την έννοια της διαγενεακής ισότητας, χρησιμοποιώντας την ως βασικό ερμηνευτικό και μεθοδολογικό εργαλείο. Στο ανωτέρω πλαίσιο, έχει υποστηριχτεί ότι σε κάποιες περιπτώσεις η χρήση της έννοιας της διαγενεακής ισότητας είναι απαραίτητη, προκειμένου να αξιολογηθούν πιο ορθά και με μεγαλύτερη πληρότητα οι περιβαλλοντικές υποθέσεις[355].

Ο Δικαστής Weeramantry ηγήθηκε αυτής της τάσης κατά τις δικανικές κρίσεις που εκδόθηκαν στο πλαίσιο εξέτασης υποθέσεων στο Διεθνές Δικαστήριο (ICJ)[356]. Όπως θα αναφερθεί και κατωτέρω, στην απόφαση που εκδόθηκε για την

---

[352] Gabcikoco – Nagymaros case (Hungary-Slovakia), 1997, ICJ, 7, 78.

[353] Ενδεικτικά αναφέρουμε, Gabcikoco-Nagymaroscase (1997, ICJ, 7, 78), the Barcelona Traction case (1970, ICJ, 3, 32), the Corfu Channel case (1949, ICJ, 4, 36), Nuclear Tests I & II (Dec. 20, 1974), Nauru case (1993, ICJ, 80), Aerial Herbicides case (2008), San Juan River case (2009), Fray Bentos case (2010), Whaling case (2014).

[354] Παρόλαυτά, μεμονωμένα κάποιοι δικαστές με απόψεις που μειοψηφούσαν – ιδίως ο Δικαστής Weeramantry – επικαλέστηκαν ρητά την αρχή της διαγενεακής ισότητας κατά την διατύπωση της δικανικής του κρίσης.

[355]Βλ. την πρωτοποριακή πρόταση του συγγραφέα Tonn, ο οποίος ήδη από το έτος 1991 είχε προτείνει την αναθεώρηση του Αμερικανικού Συντάγματος και την πρόβλεψη δημιουργίας Δικαστηρίου των Γενεών (Court of Generations). E. B. Tonn "The court of generations : a proposed amendment to the US constitution", Futures 23, 1991, pp. 482-498.

[356]Εντελώς ενδεικτικά, αναφερόμαστε σε μία φράση του Δικαστή που είναι όμως ενδεικτική της ξεκάθαρης αντίληψής του ότι οι μελλοντικές γενιές έχουν περιβαλλοντικά δικαιώματα : *«Τα πυρηνικά*

υπόθεση Gabcikovo-Nagymaros, ο συγκεκριμένος Δικαστής αποφάνθηκε ότι η σύγχρονη διαμόρφωση του περιβαλλοντικού δικαίου περιλαμβάνει/περικλείει *«την αρχή της κηδεμονίας ("trusteeship") των φυσικών πηγών της γης [και] την αρχή των διαγενεακών δικαιωμάτων ("intergenerational rights[357]").* Σε μία διαφορετική απόφαση, ο δικαστής Weeramantry περιέγραψε το δικαστήριο ως τον θεματοφύλακα *«... αυτών των δικαιωμάτων[358] (των μελλοντικών γενιών) υπό την έννοια ότι ένα εθνικό δικαστήριο είναι ο θεματοφύλακας ενός βρέφους, που είναι ανίκανο να μιλήσει για τον εαυτό του/να υπερασπιστεί τον εαυτό του».* Τέλος, τρία χρόνια αργότερα, το Διεθνές Δικαστήριο ασχολήθηκε εκ νέου με το ίδιο ζήτημα, στο πλαίσιο διατύπωσης Συμβουλευτικής Γνώμης (Advisory Opinion) σχετικά με την νομιμότητα της απειλής ή χρήσης των πυρηνικών όπλων. Στο ανωτέρω πλαίσιο, εκτιμήθηκε η επίδραση που μπορεί να έχει στις μελλοντικές γενιές, αναγνωρίζοντας ρητά ότι *«...η χρήση των πυρηνικών όπλων μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα επικίνδυνη για τις μελλοντικές γενιές[359]».*

Μέχρι και πριν λίγα χρόνια ήταν ελάχιστες οι υποθέσεις που είχαν κριθεί και εκδικασθεί από Δικαστήρια – είτε σε εθνικό, περιφερειακό είτε σε διεθνές επίπεδο – και μέσω των αντίστοιχων αποφάσεων έχει αναγνωρισθεί η διαγενεακή ισότητα, η ανάγκη προστασίας των συμφερόντων των μελλοντικών γενεών αλλά και ένα δικαίωμα στο καθαρό και υγειές περιβάλλον. Είναι αξιοσημείωτο, ότι πολύ πρόσφατα δημιουργείται ένα κίνημα κατάθεσης μαζικών αγωγών εναντίον των εθνικών κυβερνήσεων και των κρατικών υπηρεσιών, με βασική αιτίαση την υπέρμετρη καθυστέρηση ή παράλειψη λήψης των αναγκαίων μέτρων για την ανάσχεση της κλιματικής αλλαγής. Το πιο σημαντικό είναι ότι άρχισαν να εκδίδονται και οι πρώτες δικαστικές αποφάσεις με θετικό αποτέλεσμα, τόσο όσον αφορά την νομιμοποίηση των εναγόντων όσο και την ουσία της βάσης των επιχειρημάτων τους. Επιπροσθέτως, τα ίδια αυτά δικαστήρια δέχονται αμέσως ή εμμέσως την δικαστική εκπροσώπηση και των μελλοντικών γενεών, μέσω των τωρινών γενεών, γεγονός το

όπλα προκαλούν θάνατο και καταστροφή. Προκαλούν καρκίνο, λευχαιμία,...και συνεχίζουν, πολλές δεκαετίες μετά την χρήση τους, να προκαλούν τα προαναφερόμενα προβλήματα υγείας. Καταστρέφουν ***τα περιβαλλοντικά δικαιώματα των μελλοντικών γενιών****...θέτουν σε κίνδυνο όλο τον πολιτισμό και την επιβίωση της ανθρωπότητας...».* Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996.Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7497.pdf.

[357] 1997 I.C.J. at 110 (Sept. 25) Separate Opinion Weeramantry.

[358] Nuclear Tests (New Zealand v. France), 1995, I.c.J. 288, 341 (Sept. 1995). http://icj-cij.org/docket / files/97/7567.pdf.

[359] Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, ICJ, Reports 1997, pp. 241-242.

οποίος αποτελεί ριζοσπαστική και πρωτότυπη προσέγγιση των θεμάτων ενεργητικής και παθητικής νομιμοποίησης.

Κατωτέρω, παρουσιάζονται επιλεγμένες σημαντικές δικαστικές αποφάσεις – όχι σε εξαντλητική βάση – οι οποίες αναφέρονται στη σημασία της βιώσιμης ανάπτυξης αλλά κάνουν και ειδική μνεία στις μελλοντικές γενιές, γεγονός που ενδιαφέρει την παρούσα διατριβή ειδικά.

Η αναφορά στις αποφάσεις αυτές γίνεται διαχωρίζοντάς τες σε αποφάσεις που έχουν εκδοθεί από το Διεθνές Δικαστήριο ή άλλα διεθνή όργανα που λειτουργούν ως οιωνεί δικαστήρια και η λειτουργία και οι αρμοδιότητές τους προβλέπονται από συμβατικά κείμενα (όπως η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών-UN Human Rights Committee ή η Inter-American Commission of Human Rights), σε αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ECHR) και τέλος σε αποφάσεις εθνικών δικαστηρίων. Ωστόσο, στην αναφορά αυτή δεν έχουμε επεκταθεί σε αποφάσεις άλλων διεθνών οργάνων που λειτουργούν ως οιονεί δικαστήρια, όπως είναι το Appellate Body του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (WTO Appelate Body) ή το Διεθνές Δικαστήριο για το Δίκαιο της Θάλλασσας (International Tribunal for the Law of the Sea-ITLOS). Θεωρούμε ότι από τις επιλεγμένες δικαστικές αποφάσεις εξάγονται σε ικανοποιητικό βαθμό τα συμπεράσματα που επιθυμούμε να αντλήσουμε. Κάποιες από τις αποφάσεις που αναλύονται κατωτέρω είναι –μεταξύ άλλων- η «υπόθεση EHP v. Canada», «υπόθεση Peter K. Waweru v. Republic of Kenya», «υπόθεση Pulp Mills on the river Uruguay», «υπόθεση Kelsey Cascade Rose Juliana et al. v. United States of America et al.».

Επιπλέον, θεωρούμε ότι ήταν ευτύχημα ότι μέχρι την συμπλήρωση συγγραφής της διατριβής, άρχισαν να κατατίθενται οι πρώτες πρωτοποριακές αγωγές και αντίστοιχα να εκδίδονται οι πρώτες αποφάσεις εθνικών δικαστηρίων, που αφορούν και τις μελλοντικές γενιές με κύριο αίτημα την προστασία του δικαιώματος στο περιβάλλον και την υλοποίηση της βιωσιμότητας[360]. Κυρίως, κρίνεται η αναγκαία, άμεση και επείγουσα ρύθμιση των θεμάτων και εκπομπών που σχετίζονται με την κλιματική αλλαγή σε παγκόσμιο επίπεδο.

---

[360] *«Εάν είναι κάτι που έμαθα τα οχτώ χρόνια που υπηρετώ στο UNEP είναι ότι η βιωσιμότητα χρειάζεται να μεταμορφώσει εντελώς την τωρινή διακυβέρνηση και το δίκαιο, εάν πραγματικά πρόκειται να φέρει μία αλλαγή στο μέλλον της ανθρωπότητας»* Klaus Topfer, Director, UN Environmental Programme, Key Note to the National Sustainability Conference, Berlin, 6 Sept. 2005.

Στο τέλος της ενότητας αυτής κρίθηκε σκόπιμο να αναφερθούν και δύο πολύ πρόσφατες νομοθετικές εξελίξεις, με τις οποίες αναγνωρίζονται ότι δύο μεγάλοι ποταμοί έχουν νομική προσωπικότητα, ικανότητα δικαίου και αγώγιμες αξιώσεις. Για δε την εκπροσώπησή τους προβλέπεται αρμόδιος κάποιος άνθρωπος – πληρεξούσιος, ο οποίος θα μιλάει εξ ονόματος των ποταμών και θα μπορεί να εκπροσωπεί τα ποτάμια σε δικαστικές και εξωδικαστικές διαμάχες και λοιπές διεκδικήσεις.

2. Νομολογία Διεθνούς Δικαστηρίου (ICJ), Inter-American Commission of Human Rights, Human Rights Committee & African Court on Human and Peoples' Rights που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος και κάνουν αναφορά στις μελλοντικές γενιές.

Το έτος 1996, το Διεθνές Δικαστήριο διατύπωσε συμβουλευτική γνώμη για τα πυρηνικά όπλα (the Nuclear Weapons advisory opinion), με την οποία άσκησε την πρώτη του σημαντική επίδραση στο δίκαιο του περιβάλλοντος σε διεθνές επίπεδο. Παρά το γεγονός ότι η υπόθεση επικεντρωνόταν σε ανθρωπιστικά ζητήματα, το Διεθνές Δικαστήριο αναγνώρισε ότι υπήρχαν σημαντικοί περιβαλλοντικοί παράγοντες που θα έπρεπε να εξεταστούν στο πλαίσιο της εφαρμογής των κανόνων πο αφορούν τις ένοπλες συγκρούσεις. Το πιο σημαντικό για τη διατριβή μας είναι ότι αναφέρθηκε η ανάγκη λήψης υπόψη των μελλοντικών γενιών, οι οποίες αντιμετωπίστηκαν ως οντότητες που χρήζουν προστασίας και προάσπισης των συμφερόντων τους.

Δύο άλλες υποθέσεις που κρίθηκαν από το Διεθνές δικαστήριο, και αναφέρονται κατωτέρω, είναι οι υποθέσεις Gabcikovo-Nagymaros (Hungary v Slovakia, 1997) και Pulp Mills (Argentina v. Uruguay, 2006). Και οι δύο υποθέσεις αναφέρονται στη διαχείριση ποταμών και στην αναγκαιότητα σύνταξης μελετών περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Εξίσου σημαντικές και ενδιαφέρουσες είναι και οι υποθέσεις που κρίθηκαν από την Δια-Αμερικανική Επιτροπή των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (λ.χ. Saramaka People v. Suriname) όπως και από το Αφρικανικό Δικαστήριο (Ogiek case), καθώς εμπλέκεται και αναφέρεται ρητά η έννοια των μελλοντικών γενιών και η ανάγκη διασφάλισης της μεταβίβασης του φυσικού και πολιτιστικού πλούτου των ιθαγενών κοινοτήτων, που ζουν σε άμεση επαφή με τη

φύση. Το σημαντικό μέσω αυτών των υποθέσεων, είναι ότι αρχίζει να δημιουργείται μία νομολογιακή τάση, την οποία «εκμεταλλεύονται» οι ιθαγενείς και οι φορείς εκπροσώπησής τους και κρίνει υπέρ της προστασίας των δικαιωμάτων τους, όπως είναι η αυτοδιάθεση ή το δικαίωμα στη ζωή.

2.1. Υπόθεση EHP v. Canada (Decisions of the Human Rights Committee, 1990) [361]. Μία από τις πιο παλιές και γνωστές υποθέσεις, που κίνησαν το ζήτημα της προστασίας του περιβάλλοντος, του δικαιώματος της ζωής αλλά και πρώιμα την αναφορά στις μελλοντικές γενιές αποτελεί η υπόθεση EHP v. Canada. Η αιτούσα (αρχικά του ονόματός της : EHP) την συνδρομή της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ήταν πολίτης του Καναδά. Κατέθεσε την πρώτη αίτηση στις 11 Απριλίου 1980 και στη συνέχεια συμπληρωματική στις 4 Φεβρουαρίου 1981, εκπροσωπώντας 129 κατοίκους της πόλης Port Hope, καθώς ήταν Πρόεδρος μίας Περιβαλλοντικής Ομάδας της εν λόγω περιοχής.

Η βασική καταγγελία αφορούσε την παράνομη αποθήκευση ραδιενεργών αποβλήτων κοντά στα σπίτια τους, θέτοντας σε σοβαρό κίνδυνο το δικαίωμα στη ζωή των τωρινών και μελλοντικών γενεών[362]. Το επιχείρημα της αιτούσας στηριζόταν στο γεγονός ότι ο κίνδυνος για τις τωρινές αλλά και για τις μελλοντικές γενιές προερχόταν από την μακροχρόνια και συνεχόμενη έκθεση στη ραδιενέργεια, η οποία ήταν ήδη γνωστό ότι προκαλεί διάφορες μορφές καρκίνου, γενετικές ανωμαλίες (κλπ.) και ότι εν γένει προσβάλει την υποχρέωση προστασίας της ανθρώπινης ζωής.

Η Επιτροπή αναγνώρισε ότι η υπόθεση εγείρει *«..σημαντικά ζητήματα όσον αφορά τις υποχρεώσεις των Κρατών-μελών για την προστασία της ανθρώπινης ζωής…»*. Επίσης, έκρινε θετικά το ζήτημα της δυνατότητας κατάθεσης αίτησης για λογαριασμό και άλλων αναφερομένων. Ωστόσο, η Επιτροπή έκρινε την υπόθεση απαράδεκτη για τυπικούς λόγους, καθώς δεν είχαν εξαντληθεί πρώτα τα διαθέσιμα

[361] Communication No. 67/1980, EHP v. Canada, 2 Selected Decisions of the Human Rights Committee (1990).Διαθέσιμο και από την ηλεκτρονική σελίδα http://hrlibrary.umn.edu/undocs/html/67-1980.htm (Τελευταία επίσκεψη 12.02.2017).

[362]Την περίοδο 1945-1952 η Eldorado Nuclear Ltd, η Federal Crown Corporation και το μοναδικό διυλιστήριο του Καναδά για ράδιο και ουράνιο, εναπόθεταν τα ραδιενεργά απόβλητα σε χωματερές μέσα στα όρια του Port Hope (Ontario), μία πόλη 10,000 κατοίκων. Η περιοχή αυτή επρόκειτο να γίνει μία από τις πιο κατοικημένες περιοχές της Β. Αμερικής. Το 1975 αποκαλύφθηκε ότι πολλοί κάτοικοι εν αγνοία τους, χρησιμοποιούσαν υλικά για την κατασκευή σπιτιών από τις μολυσμένες αυτές χωματερές.

και προβλεπόμενα ένδικα εθνικά μέσα[363]. Όσον αφορά το θέμα των μελλοντικών γενεών, η Επιτροπή δεν πήρε θέση για το κατά πόσο μπορεί κάποιος να καταθέσει αίτηση/καταγγελία για λογαριασμό των μελλοντικών γενεών[364]. Η Επιτροπή θεώρησε την αναφορά της αιτούσας στις μελλοντικές γενιές περισσότερο ως σχήμα λόγου, *«…ως έκφραση ανησυχίας…»*, που φανερώνει την σοβαρότητα του θέματος που τέθηκε ενώπιον της[365].

2.2. Υπόθεση Saramaka People v. Suriname (Inter-American Commission of Human Rights, 2007) [366]. Οι Saramaka (Saamaka) αποτελούν μία από τις έξι κοινότητες ιθαγενών κατοίκων Maroon[367], που ζουν στη Suriname και την Γαλλική Γουϊνέα. Οργανώσεις που εκπροσώπησαν τους Saramaka υπέβαλαν καταγγελία ενώπιον της Δια-Αμερικανικής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Inter-American Commission on Human Rights) το έτος 2000. Η καταγγελία αφορούσε παραβιάσεις εναντίον των δικαιωμάτων τους στην ιδιοκτησία, στην πολιτιστική ακεραιότητα και στην μη τήρηση της προβλεπόμενης διαδικασίας από την Κυβέρνηση του Suriname. Η τελευταία προχώρησε σε συμφωνία εξόρυξης και υλοτομίας στη γη όπου διαμένουν οι Saramaka, χωρίς προηγούμενη δική τους ενημέρωση και συναίνεση. Το 2002 η Κυβέρνηση διατάχθηκε από το Δικαστήριο της ως άνω Επιτροπής, να σταματήσει τις δραστηριότητες εξόρυξης και υλοτομίας, ως μέτρο προφύλαξης. Το έτος 2007 η Επιτροπή αποφάνθηκε υπέρ των αιτημάτων των Saramaka, ωστόσο η εφαρμογή της απόφασης υλοποιήθηκε μερικώς.

Στην ανωτέρω υπόθεση το στοιχείο της διαγενεακής ισότητας αναγνωρίστηκε, υπό την έννοια ότι η Επιτροπή αναφέρθηκε στη γη των Saramaka *«..ως μία αναγκαία*

---

[363] Βλ. ενδεικτικά, Human Rights, Health and Environmental Protection: Linkages in Law and Practice, A Background Paper for the World Health Organization, Health and Human Rights Working Paper Series No 1, prepared by Dinah Shelton, Professor of Law, Notre Dame London Law Center, 2002, p. 12. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα www.who.int/hhr/Series_1%20%20Sheltonpaper_rev1.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 02.10.2016). Επίσης, Shelton, D. "Human Rights and the Environment: What specific environmental rights have been recognized?", Denv. J. Int'L L. &Pol'Y, vol. 35:1, pp129-171 (p. 144).

[364]Βλ. par. 8, Communication No. 67/1980, EHP v. Canada, 2 Selected Decisions of the Human Rights Committee (1990).

[365]Βλ. *International Environmental Law Reports*, Vol. 3, Human Rights and the Environment, Cairo A. R. Robb (ed.), Cambridge University Press, 2001.

[366]Case of the Saramaka People v. Suriname, Inter-American Court of Human Rights, 2007.Διαθέσιμο και από την ηλεκτρονική σελίδα http://www.corteidh.or.cr /docs/ casos /articulos / seriec_172_ing.pdf (Τελευταία επίσκεψη 12.02.2017).

[367]Οι Maroon είναι οι απόγονοι των Αφρικανών που έφθασαν σε συνθήκες σκλαβιάς στη Λατινική Αμερική, επαναστάτησαν και κατέφυγαν στα δάση, όπου έζησαν αυτόνομοι και ελεύθεροι, μαζί με τους υπόλοιπους ντόπιους ιθαγενείς.

πηγή για την συνέχεια της ζωής και της πολιτισμικής ταυτότητας των Saramaka[368]*».* Επιπλέον, θεωρήθηκε ότι η προστασία του δικαιώματος των ιθαγενών πληθυσμών στη γη τους, αποτελεί ζήτημα *«φυσικής και πολιτισμικής επιβίωσης».*

Γενικά, παρατηρείται ότι σε υποθέσεις που άγονται ενώπιον εθνικών δικαστηρίων ή Επιτροπών διεθνών οργάνων και αφορούν παραβιασμένα δικαιώματα ιθαγενών πληθυσμών, γίνεται αναφορά και στις μελλοντικές γενιές, όσον αφορά την προστασία του φυσικού ή, περισσότερο, του πολιτιστικού περιβάλλοντος[369].

2.3. Υπόθεση Yanomami Community v. Brazil (Inter-American Commission of Human Rights, 1985) [370]. Οι Ινδιάνοι Yanomami αποτελούν την μεγαλύτερη απομονωμένη φυλή της Νοτίου Αμερικής. Ζουν στα τροπικά δάση και βουνά της Βόρειας Βραζιλίας και της Νότιας Βενεζουέλας. Τα εδάφη των περιοχών που διαμένουν οι Yanomami είναι ιδιαίτερα πλούσια σε μεταλλεύματα, όπως ο χρυσός και ο κασσίτερος, πολύτιμα υλικά τα οποία προσελκύουν παράνομους εκμεταλλευτές, τους "garimpeiros". Η εξόρυξη του χρυσού είναι γνωστό ότι έχει ιδιαίτερα σοβαρές συνέπειες τόσο για το φυσικό περιβάλλον όσο και για την υγεία των ζώντων οργανισμών. Οι Yanomami, ως ιθαγενείς – κάτοικοι της ζούγκλας, ήταν πλήρως εξαρτημένοι από το δασικό οικοσύστημα.

Η Κυβέρνηση της Βραζιλίας την δεκαετία 1960 είχε χρηματοδοτήσει την κατασκευή μεγάλων αυτοκινητόδρομων, μέσα από παρθένα φυσικά τοπία, η υλοποίηση των οποίων ολοκληρώθηκε την δεκαετία 1970. Ωστόσο, η ανωτέρω κίνηση διευκόλυνε την πρόσβαση εγκληματικών ομάδων και τυχοδιωκτών, οι οποίοι βρήκαν στις περιοχές αυτές ευκαιρία εύκολου πλουτισμού, χρησιμοποιώντας επικίνδυνες και άκρως επιβαρυντικές για το περιβάλλον, μεθόδους γρήγορης εξόρυξης των μεταλλευμάτων.

---

[368] Saramaka People, par. 82.

[369]Βλ. ενδεικτικά Sawhoyamaxa Indigenous Community v. Paraguay αλλά και την υπόθεση Mayagna (Sumo) Awas Tingini Community, στην οποία το δικαστήριο αναγνώρισε την σημασία της προστασίας της πολιτισμικής ταυτότητας για τις μελλοντικές γενιές («πολιτισμική επιβίωση»). Για αναζήτηση σχετικών πληροφοριών για αντίστοιχες υποθέσεις στην ιστοσελίδα https://www.escr-net.org/case-law-thematic-focus/indigenous-peoples-rights. (Τελευταία επίσκεψη 03-10-2016). Τέλος, πρόσφατη βιβλιογραφική συμβολή στα συλλογικά δικαιώματα αποτελεί το e-book *Cultural Right as Collective Rights. International Law Perspective,* Andrzej Jakubowski (ed.), Brill online Books, 2016.

[370]Yanomami Community v. Brazil.Inter-Am Comm HR, Brazil, Resolution No. 12/85, Case No. 7615 (1985).Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.cidh.org/annualrep/84.85eng/Brazil7615.htm. (Τελευταία επίσκεψη στις 12.02.2017).

Επιπλέον, η Κυβέρνηση της Βραζιλίας κατέβαλε προσπάθειες να οριοθετήσει την περιοχή των Yanomami, πράξη η οποία θα απέτρεπε τις παράνομες δράσεις και επεμβάσεις. Ωστόσο, αποδείχθηκε ότι οι προσπάθειες αυτές δεν ήταν αρκετά αποτελεσματικές, καθώς οι ιθαγενείς συνέχιζαν να αποδεκατίζονται τόσο από τις ξενόφερτες ασθένειες όσο και από τις βίαιες ενέργειες των παράνομων και αδίστακτων εισβολέων[371].

Η Κοινότητα των Yanomami υπέβαλε καταγγελία προς την Δια-Αμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Inter-American Commission on Human Rights-IACHR). Η καταγγελία στρεφόταν εναντίον της Κυβέρνησης, η οποία – σύμφωνα με την καταγγελία - παραβίαζε βασικές διατάξεις της Αμερικάνικης Διακήρυξης για τα Δικαιώματα και τις Υποχρεώσεις του Ανθρώπου[372]. Η Επιτροπή αναγνώρισε ότι η Κυβέρνηση είχε παραβιάσει το δικαίωμα της ζωής, της ελευθερίας και της προσωπικής ασφάλειας των ιθαγενών Yanomami. Τα ανωτέρω δικαιώματα προστατεύονταν από το άρθρο 1 της Διακήρυξης, όπως και το δικαίωμα διαμονής και μετακίνησης (άρθρο VIII) αλλά και το δικαίωμα στην προστασία της υγείας και της καλής διαβίωσης (άρθρο XI).

Η απόφαση αποτελεί μία από τις πρώτες αναγνωρίσεις της Δια-Αμερικανικής Επιτροπής για την ανάγκη των ιθαγενών πληθυσμών να τυγχάνουν ειδικής προστασίας, προκειμένου να διατηρήσουν την πολιτισμική τους ταυτότητα και να προστατεύσουν το δικαίωμα στην υγεία. Επιπλέον, αποτέλεσε μία από τις πρώτες αποφάσεις που ανέδειξε την επίδραση μεταξύ πολιτισμικών δικαιωμάτων και περιβαλλοντικών δικαιωμάτων, όταν συγκρούονται τα δικαιώματα των ιθαγενών πληθυσμών με ισχυρά οικονομικά συμφέροντα. Ουσιαστικά, δηλαδή, αναγνώρισε την σύνδεση μεταξύ περιβαλλοντικής ποιότητας και του δικαιώματος στη ζωή.

Τέλος, το Δικαστήριο στην υπόθεσή αυτή, αναφέρθηκε ρητά στην ενδογενεακή και διαγενεακή ισότητα σε σχέση κυρίως με την διαχείριση των υδάτων

---

[371] Επίσης, βάσει σχετικής νομοθεσίας, προβλεπόταν η προστασία των Ινδιάνων Yanomami, μέσω της δημιουργίας ενός Πάρκου έκτασης 9.419.108 εκταρίων, το οποίο ποτέ δεν υλοποιήθηκε.

[372] Οι αιτούντες αναφέρθηκαν στην Αμερικάνικη Διακήρυξη για τα Δικαιώματα και τις Υποχρεώσεις του Ανθρώπου και ιδίως στο άρθρο I (δικαίωμα στη ζωή, στην ελευθερία και στην προσωπική ελευθερία), άρθρο III (δικαίωμα στην θρησκευτική ελευθερία), άρθρο XI (δικαίωμα διατήρησης της υγείας και της ευζωίας), άρθρο XII (δικαίωμα στην εκπαίδευση), άρθρο XVII (δικαίωμα στην αναγνώριση νομικής προσωπικότητας και πολιτικών δικαιωμάτων), άρθρο XXIII (δικαίωμα στην ιδιοκτησία).

: «…ο υδροφόρος ορίζοντας και οι όχθες των ποταμών που επηρεάστηκαν (από την ρύπανση), λειτουργούν ως καταπίστευμα από τις τωρινές προς τις μελλοντικές γενιές. Η διαγενεακή ισότητα υποχρεώνει την τωρινή γενιά να εξασφαλίσει την υγεία. Η ποικιλομορφία και η παραγωγικότητα των φυσικών πόρων διατηρούνται και αυξάνονται για όφελος των μελλοντικών γενιών. Παρατηρούμε ότι ο υδροφόρος ορίζοντας και τα καθαρά ποτάμια είναι για τις τωρινές και για τις μελλοντικές γενιές».

2.4. Υπόθεση Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua (Inter-American Court of Human Rights, 2001)[373]. Το Δια-Αμερικανικό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Inter-American Court of Human Rights) αναφέρθηκε στα συμφέροντα των μελλοντικών γενεών στην υπόθεση "Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community", συμπεριλαμβάνοντας και κρίνοντας κυρίως τα δικαιώματα των ιθαγενών κοινοτήτων.

Η κοινότητα των Mayagna Awas (Sumo) ζουν στα παράλια της Νικαράγουα προς τον Ατλαντικό ωκεανό. Ο Jaime Castillo Felipe, ο αρχηγός της Κοινότητας, υπέβαλε καταγγελία προς το Δια-Αμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων εναντίον του Κράτους της Νικαράγουας. Βασικό επιχείρημα ήταν η αποτυχία της κυβέρνησης να οριοθετήσει επακριβώς και αποτελεσματικά την κοινοτική πατροπαράδοτη γη τους, καθώς και η αποτυχία να λάβουν τα αναγκαία μέτρα να προστατευτούν τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα της Κοινότητας όσον αφορά τις φυσικές πηγές.

Το Δικαστήριο δέχθηκε τα επιχειρήματα της Κοινότητας των ιθαγενών και έκρινε ότι έως ότου ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα, το Κράτος οφείλει να απέχει από κάθε ενέργεια η οποία θα επηρεάζει την ύπαρξη, την αξία, την χρήση ή την απόλαυση της προγονικής τους γης. Η απόφαση του Δικαστηρίου αναφέρθηκε *«στις ιδιαίτερες σχέσεις»* της κοινότητας με την προγονική γη τους. Η σχέση αυτή δεν αναφέρεται μόνο στην κατοχή ή στα οφέλη από την εκμετάλλευση της γης, αλλά και από το γεγονός ότι η σχέση με τη γη *αποτελεί «ένα υλικό και πνευματικό στοιχείο…., περιλαμβάνοντας την διατήρηση της πολιτισμικής τους κληρονομιάς και την*

[373] The Case of the Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nacaragua, Inter-Am. C.H.R., Judgment of Aug. 31, 2001. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα https://www.escr-net.org/caselaw/2006/case-mayagna-sumo-awas-tingni-community-v-nicaragua-eng. (Τελευταία επίσκεψη 12.02.2017). Βλ. επίσης, το αναλυτικό Κεφάλαιο της Hausler, K., "Collective Cultural Rights in the Inter-American Human Rights System", in Cultural Right as Collective Rights in International Law Perspective, Jakubowski, A. (ed.), Brill on line Books, 2016, pp. 221-251.

μεταβίβαση αυτής στις μελλοντικές γενιές[374]*».* Επιπλέον, οι μειοψηφούσες απόψεις τριών δικαστών ασχολήθηκαν σε μεγαλύτερη έκταση, όσον αφορά την διάσταση της διαγενεακής ισότητας. Οι συγκεκριμένοι δικαστές ανέφεραν ότι *«…συνδέουμε τους εαυτούς μας…με τον χρόνο, με τις άλλες γενιές (παρελθοντικές και μελλοντικές), προς τις οποίες έχουμε υποχρεώσεις*[375]*».*

Η υπόθεσή αυτή θεωρείται ως ιδιαίτερα σημαντική, καθώς ήταν η πρώτη φορά που το Δια-Αμερικανικό Δικαστήριο εξέδωσε απόφαση που έκανε δεκτά τα δικαιώματα των ιθαγενών/αυτοχθόνων όσον αφορά την προγονική γη. Αποτέλεσε ένα θετικό προηγούμενο για τα δικαιώματα των ιθαγενών στην Λατινική Αμερική, αλλά θα προσθέταμε και για τις μελλοντικές γενιές[376].

2.5. Η αίτηση των Inuit προς την Δια-Αμερικανική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Inter-American Commission on Human Rights, 2005)[377]. Η Επιτροπή των Εσκιμώων Inuit ισχυρίστηκε ότι οι ΗΠΑ είχαν παραβιάσει τις υποχρεώσεις τους που προκύπτουν και ορίζονται από την Αμερικάνικη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων και Υποχρεώσεων του Ανθρώπου. Ο λόγος ήταν η αποτυχία της Αμερικανικής Κυβέρνησης να ρυθμίσει τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου και ότι αυτή η έλλειψη ενεργειών από πλευράς των ΗΠΑ έθετε σε κίνδυνο το δικαίωμα στη ζωή, στην υγεία, στην πολιτισμική παράδοση και στον βιοπορισμό των Inuit. Παρόλο που η Επιτροπή δεν εξέδωσε απόφαση, η αίτηση αυτή εγκαθίδρυσε/δημιούργησε την πεποίθηση ότι η «συνάντηση» των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με τις κλιματικές αλλαγές αποτελεί ένα ανερχόμενο θέμα που χρήζει σοβαρής διεθνούς μελέτης.

2.6. Υπόθεση Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia) (International Court of Justice, 1997) [378]. Στις 2 Ιουλίου 1993, η Ουγγαρία και η Σλοβακία ξεκίνησαν δικαστική διαμάχη ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου της

---

[374] Ο.π. Awas Tingni Case Decision, par. 149.
[375] Ο.π. par. 10.
[376] Για περισσότερες πληροφορίες και σχετικά έγγραφα βλ. μεταξύ άλλων την ιστοσελίδα https://www.escr-net.org/caselaw/2006/case-mayagna-sumo-awas-tingni-community-v-nicaragua-eng,
[377] Inuit Petition to the Inter-American Commission on Human Rights Seeking Relief from Violations Resulting from Global Warming Caused by Acts and Omissions of the US. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.inuitcircumpolar.com/uploads/3/0/5/4/30542564/finalpetionicc.pdf. (Τελευταία επίσκεψη 12.02.2017).
[378] Gabcikovo-Nagymaros project (Hung/Slov.), 1997, ICJ, 7, 78 (Sept, 25).Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7375.pdf.(Τελευταία επίσκεψη 12.02.2017).

Χάγης. Το Δικαστήριο κλήθηκε να απαντήσει εάν υπήρξε παραβίαση των όρων της διμερούς Σύμβασης για την Κατασκευή και Δημιουργία ενός συστήματος ρύθμισης της στάθμης των υδάτων "Gabcikovo-Nagymaros" στον Δούναβη, που υπογράφηκε στις 16 Σεπτεμβρίου 1977. Η Σύμβαση αυτή συντάχθηκε προκειμένου να δεσμεύσει τις δύο εμπλεκόμενες χώρες αλλά και να υποστηρίξει ένα μεγαλόπνοο και σύνθετο αναπτυξιακό έργο. Το τελευταίο αφορούσε τόσο την παραγωγή υδροηλεκτρικής ενέργειας, την βελτίωση της ναυσιπλοΐας όσο και τον έλεγχο της ροής των υδάτων.

Μετά από πρόταση της Ουγγαρίας, συμφωνήθηκε το έτος 1983 να επιβραδυνθεί η ολοκλήρωση του έργου και να επιταχυνθεί εκ νέου το έτος 1989. Ωστόσο, λόγω οικονομικής δυσπραγίας αλλά και περιβαλλοντικών λόγων[379], η Ουγγρική Κυβέρνηση αποφάσισε να ακυρώσει τις εργασίες τον Οκτώβριο 1989, γεγονός το οποίο βρήκε αντίθετη την Σλοβακία. Υπήρξαν διαβουλεύσεις μεταξύ των δύο χωρών, οι οποίες όμως δεν κατέληξαν σε κάποια κοινή συμφωνία. Το Δικαστήριο θεώρησε μη νόμιμη τόσο την μονομερή αναστολή και ουσιαστικά την εγκατάλειψη του έργου από πλευράς Ουγγαρίας όσο και την μονομερή εκτροπή της ροής του Δούναβη από πλευράς Σλοβακίας.

Το Δικαστήριο μέσω της κρίσης για την υπόθεσή αυτή- η οποία δεν εισάχθηκε ως περιβαλλοντική υπόθεση- συνέβαλε στην δικαστική αναγνώριση της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης[380], την οποία ωστόσο χαρακτήρισε *«ως αντίληψη»* και *«όχι ως αρχή με κανονιστική αξία[381]».* Επίσης, αναγνώρισε την ξεχωριστή σημασία που οφείλουν να διαδραματίζουν οι περιβαλλοντικοί παράγοντες.

---

[379] Η Επιστημονική Κοινότητα είχε εγείρει σοβαρές αιτιάσεις για την λειτουργία του έργου και τις επιβλαβείς οικολογικές συνέπειες. Ουσιαστικά, αναφέρθηκε ότι δεν είχε γίνει επαρκής αξιολόγηση των επιπτώσεων του έργου στο περιβάλλον, ότι η λειτουργία του έργου θα προκαλούσε αναπότρεπτη οικολογική ζημία στη χλωρίδα και την πανίδα των παρόχθιων περιοχών και ότι ουσιαστικά υπήρχε «κατάσταση οικολογικής ανάγκης», λόγος που από μόνος του δεν δημιουργούσε άδικη/παράνομη αθέτηση των συμβατικών υποχρεώσεων. Βλ. σχετικά Δούση, Ε., Η προστασία του περιβάλλοντος στη νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου με αφορμή την απόφαση PulpMills», Μάρτιος 2011. Διαθέσιμο από το ηλεκτρονικό περιοδικό nomosphysis.org.gr.

[380] *«Δια μέσου των αιώνων, η ανθρωπότητα έχει , για οικονομικούς και λοιπούς λόγους, συνεχή παρέμβαση στη φύση. Στο παρελθόν αυτό συνέβαινε χωρίς να εκτιμούνται οι συνέπειες στο περιβάλλον. Λόγω των νέων επιστημονικών γνώσεων και στην αυξανόμενη συνειδητοποίηση των κινδύνων που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα – τόσο οι τωρινές όσο και οι μελλοντικές γενιές-….νέα πρότυπα και προδιαγραφές έχουν αναπτυχθεί….Η ανάγκη συμφιλίωσης της οικονομικής ανάπτυξης με την προστασία του περιβάλλοντος εκφράζεται εύστοχα στην έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης».* Βλ. Anton, D. & Shelton, D. Problems in Environmental Protection and Human Rights: A Human Right to the Environment", ANU College of Law Research Paper No 11-17, p. 20, Gabvikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), par. 140. 56, Howley, J, "The Gabcikovo-Nagymaros Case: The Influence of the International Court of Justice on the Law of Sustainable Development", Queensland Law Student Review, vol. 2 (1), 2009, pp. 1-19.

[381] Βλ. σχετικά Δούση, Ε., Η προστασία του περιβάλλοντος στη νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου με αφορμή την απόφαση Pulp Mills», Μάρτιος 2011.

Ειδικότερα, το Δικαστήριο ανέφερε ότι τα Κράτη θα πρέπει να εκτιμούν τα περιβαλλοντικά πρότυπα (environmental norms/standards) κάθε φορά που σχεδιάζουν νέες δραστηριότητες αλλά και όταν συνεχίζουν παλαιότερες δραστηριότητες. Ωστόσο, απέφυγε να διευκρινίσει ποια είναι τα πρότυπα αυτά και να κατευθύνει σχετικά τα συμβατικά μέρη. Επίσης, το Δικαστήριο τόνισε ότι αμφότερα τα μέρη της Σύμβασης θα πρέπει μέσω κοινής συμφωνίας να ενσωματώσουν τις νέες δημιουργημένες και αναφυόμενες αρχές του περιβαλλοντικού δικαίου[382].

Στην ίδια υπόθεση, ο Δικαστής Weeramantry, στην περίφημη πλέον άποψη της μειοψηφίας, έδωσε διασταλτική ερμηνεία στην έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, αναγνωρίζοντας την ως αρχή του διεθνούς εθιμικού δικαίου περιβάλλοντος. Ειδικότερα, χαρακτήρισε την περιβαλλοντική προστασία ως *«ζωτικό κομμάτι της σύγχρονης θεωρίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων»*, χαρακτηρίζοντας την μάλιστα ως "sine qua non" για πλήθος ανθρωπίνων δικαιωμάτων[383]. Επιπλέον, στην ίδια μειοψηφούσα άποψη αναφέρθηκε και στην αρχή της διαγενεακής ισότητας και στην «κηδεμονία» των πόρων της γης. Η πλειοψηφία έκανε μία σύντομη αναφορά στις μελλοντικές γενιές[384], ενώ θεώρησε ότι η διάσωση της οικολογικής ισορροπίας θεωρείται πλέον ως «ουσιώδες συμφέρον» όλων των Κρατών[385].

Ωστόσο, παρά την ρητή αναφορά στην βιώσιμη ανάπτυξη, πολλοί αναλυτές θεωρούν ότι χάθηκε μία σημαντική ευκαιρία να δώσει το Διεθνές Δικαστήριο μία πιο συγκεκριμένη ερμηνεία της αόριστης έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης και να δημιουργήσει συγκεκριμένη ερμηνευτική κατεύθυνση και για τις επόμενες υποθέσεις, που συνδύαζαν ζητήματα περιβαλλοντικής προστασίας με ζητήματα ανάπτυξης αλλά και ζητήματα που σχετίζονται με τις μελλοντικές γενιές.

---

[382] Βλ. ενδεικτικά Bekker, P., "Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgement", in American Society of International Law, vol 92, no 2, April 1998, pp. 273-278 και Linnerooth, J., "Danube River Basin: Negotiating Settlements to Transboundary Environmental Issues." Nat. Resources J., 30, 1990,pp. 629-660.

[383]Βλ. Gabcikovo-Nagymaros Project (Hung/Slov.), Separate Opinion of Judge Weeramantry, 1997 ICJ 88, at 91 (sept. 25). Επίσης, αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι *«…η περιβαλλοντική ζημία μπορεί να επηρεάσει και να υποβαθμίσει όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα που αναφέρονται στην Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων»*. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7383.pdf.

[384] Gabcikovo-Nagymaros project (Hung/Slov.), 1997, ICJ, 7, 78 (Sept, 25), p. 78.

[385]Ο.π. p. 37, 41.

2.7. Υπόθεση Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay, International Court of Justice, 2010) [386]. Τον Μάιο 2006 η Αργεντινή ξεκίνησε διαδικασίες εναντίον της Ουρουγουάης ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης, αιτούμενη τη λήψη των λεγόμενων προληπτικών μέτρων. Ο λόγος της προσφυγής στο Δικαστήριο ήταν η παραβίαση από την πλευρά της Ουρουγουάης των υποχρεώσεων της σύμφωνα με το Καταστατικό του Ποταμού Ουρουγουάη του έτους 1975. Ειδικότερα, το 2005 η Ουρουγουάη ενέκρινε την κατασκευή και λειτουργία δύο βιομηχανικών μονάδων επεξεργασίας χαρτοπολτού στις όχθες του ποταμού Ουρουγουάη, ο οποίος αποτελεί το φυσικό όριο μεταξύ Αργεντινής και Ουρουγουάης. Υπήρξε μεγάλη ανησυχία, καθώς διατυπώθηκε η άποψη ότι ο όγκος των λυμάτων αλλά και άλλες χημικές ουσίες που θα εκλύονταν από τις βιομηχανίες θα είχαν άμεσο αρνητικό αντίκτυπο στην βιοποικιλότητα αλλά και στις αγροτικές καλλιέργειες της περιοχής[387] και στον τουρισμό. Ιδίως, η Αργεντινή, που δεν είχε κανένα όφελος από την οικονομική αυτή δραστηριότητα, θα πληττόταν ανεπανόρθωτα και πολυεπίπεδα.

Η Αργεντινή κατηγόρησε την Ουρουγουάη ότι ενέκρινε μονομερώς την κατασκευή των δύο βιομηχανικών μονάδων, ενώ σύμφωνα με την συμφωνία του 1975 θα έπρεπε υποχρεωτικά να ενημερώσει προηγουμένως την Αργεντινή και να υπάρξει προηγούμενη διαβούλευση των δύο μερών. Επιπλέον, η Αργεντινή κατηγόρησε την Ουρουγουάη ότι παραβίασε και τις ουσιαστικές υποχρεώσεις της ως άνω συμφωνίας του 1975[388]. Εφόσον, δεν τήρησε τις ανωτέρω προϋποθέσεις, το έργο θα επέφερε δυσμενείς επιπτώσεις στα ύδατα του ποταμού και ανεπανόρθωτη καταστροφή στο οικοσύστημα του.

Το Δικαστήριο απάντησε στις 13 Ιουλίου 2006 αρνητικά με ψήφους 14 προς 1 στο αίτημα της Αργεντινής για τη λήψη προληπτικών μέτρων. Κατά την κρίση του Δικαστηρίου, οι περιστάσεις που τέθηκαν υπόψη του δεν ήταν επαρκείς ώστε να δικαιολογήσουν την άσκηση της εξουσίας που προβλέπεται στο άρθρο 41 του Καταστατικού του. Επιπλέον, η ύπαρξη άμεσου κινδύνου και η εξ αυτού πρόκληση

---

[386] Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay), ICJ, 2010. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&case=135&p3=4. (Τελευταία επίσκεψη στις 12.02.2017).

[387] Βλ. Δούση, Ε., Η προστασία του περιβάλλοντος στη νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου με αφορμή την απόφαση Pulp Mills», Μάρτιος 2011, σελ. 2. Διαθέσιμο από το ηλεκτρονικό περιοδικό nomosphysis.org.gr.

[388] Κανονικά θα έπρεπε να λάβει όλα τα κατάλληλα μέτρα για την καλύτερη και πιο ορθολογική εκμετάλλευση του ποταμού, διατηρώντας την βιοποικιλότητα της περιοχής και εκπονώντας σχετική μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων.

ανεπανόρθωτης βλάβης στο περιβάλλον δεν αποδείχθηκε στην συγκεκριμένη περίπτωση. Ενδιαφέρον είναι το απόσπασμα της αγόρευσης των νομικών συμβούλων της Ουραγουάης, όπου αναφέρθηκαν στην βιώσιμη ανάπτυξη και τις μελλοντικές γενιές : *«Η Ουραγουάη έχει υποστηρίξει ενώπιον του ICJ ότι η χαρτοβιομηχανία που βρίσκεται πλησίον του Ποταμού Uruguay διοικείται σύμφωνα με τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης και των αναγκών των μελλοντικών γενιών*[389]*».*

Η διαμάχη τελείωσε το έτος 2010, στην διάρκεια Προεδρίας των Cristina Fernández de Kirchner (Αργεντινή) και José Mujica (Ουραγουάη). Συμφωνήθηκε η από κοινού συνεργασία σε διάφορες δραστηριότητες, στο πλαίσιο συνεκμετάλλευσης του ποταμού.

2.8. Γνωμοδοτήσεις του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης σε υποθέσεις με πυρηνικές δοκιμές. Το Διεθνές Δικαστήριο έχει την δυνατότητα και να γνωμοδοτεί *«…ύστερα από αίτηση οποιοδήποτε οργάνου ή σώματος που έχει εξουσιοδοτηθεί από τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, για νομικά ζητήματα που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα του αιτούντος οργάνου ή σώματος*[390]*».* Οι παρακάτω υποθέσεις αφορούν υποθέσεις για τις οποίες γνωμοδότησε το Διεθνές Δικαστήριο, κυρίως για ζητήματα που ανακινήθηκαν από Πυρηνικές Δοκιμές.

Το έτος 1995 αναδείχθηκε σε πολύκροτη υπόθεση, μία υπόθεση που αφορούσε τις Πυρηνικές Δοκιμές (Nuclear Tests case). Ο Δικαστής Weeramantry αναφέρθηκε στις μελλοντικές γενιές στην άποψη μειοψηφίας που διατύπωσε. Ειδικότερα, χαρακτήρισε την διαγενεακή ισότητα *«ως μία σημαντική και γρήγορα αναπτυσσόμενη αρχή του σύγχρονου περιβαλλοντικού δικαίου».* Επίσης, στην ξεχωριστή γνώμη που διατύπωσε ο Δικαστής Sir Geoffrey Palmer, έκανε ειδική αναφορά στο βιβλίο της Weiss *"In Fairness to Future Generations"*-το οποίο αποτέλεσε το θεωρητικό υπόβαθρο της δικανικής του επιχειρηματολογίας-και τόνισε την ανάγκη προσεκτικής ανάλυσης των συνεπειών των δραστηριοτήτων του ανθρώπινου είδους *«…εκτός και εάν (αποδεχόμαστε το γεγονός) της διακινδύνευσης*

---

[389] Βλ. ειδικότερα Oral Argument of 22 September 2009,με ειδική αναφορά στο Hepburn, J., "Intergenerational Equity and Rights and International Criminal Law", in *Sustainable Development, International Criminal Justice and Treaty Implementation,* Sebastien Jadoin & Marie-Claire Cordonier Segger (eds), Cambridge, University Press, 2013, pp. 171-189. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα www.icj.-icj-org/docket/files/135/15447.pdf.at. (Τελευταία επίσκεψη στις 14.02.2017).

[390] Βλ. Δούση, Ε., «Η προστασία του περιβάλλοντος στη νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου με αφορμή την απόφαση PulpMills», Μάρτιος 2011. Διαθέσιμο από το ηλεκτρονικό περιοδικό nomosphysis.org.gr.

αυτών που θα έρθουν μετά από εμάς». Ακόμα πιο συγκλονιστική και προφητική είναι η φράση του Δικαστή Weeramantry, ο οποίος ανέφερε ότι *«…αυτό το Δικαστήριο θα πρέπει να θεωρήσει τον εαυτό του ως θεματοφύλακα των συμφερόντων ενός βρέφους, το οποίο είναι ανίκανο να μιλήσει για το ίδιο».*

Το έτος 1996 ζητήθηκε εκ νέου η γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου[391]. Στην γνωμοδότηση αυτή τέθηκαν θέματα όπως η οριοθέτηση και εννοιολόγηση του περιβάλλοντος, των μελλοντικών γενιών, ο υπαρκτός κίνδυνος των πυρηνικών όπλων και της ραδιενέργειας αλλά και ο ρόλος του ίδιου του δικαστηρίου σε τέτοιου είδους σημαντικότητας περιβαλλοντικά θέματα: *«Το Δικαστήριο αναγνωρίζει ότι το περιβάλλον δεν είναι μία αφαίρεση αλλά αντιπροσωπεύει τον ζωτικό χώρο, την ποιότητα της ζωής και την ίδια την υγεία των ανθρώπων, περιλαμβάνοντας και τις αγέννητες γενιές. (παρ. 29) …Επιπλέον, η χρήση των πυρηνικών όπλων θα μπορούσε να είναι σοβαρός κίνδυνος για τις μελλοντικές γενιές. Η ραδιενεργός ακτινοβολία έχει την δυνατότητα να καταστρέψει το φυσικό περιβάλλον, το φαγητό και το θαλάσσιο οικοσύστημα, καθώς και να προκαλέσει γενετικές ανωμαλίες και ασθένειες στις μελλοντικές γενιές (παρ. 36)».* Παρακάτω, αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι το παγκόσμιο περιβάλλον *«αποτελεί ένα τεράστιο, περίπλοκο, ντελικάτο διασυνδεδεμένο δίκτυο, μέσα στο οποίο ένα άγγιγμα εδώ ή ένας παλμός πιο πέρα στέλνει δονήσεις μέσα σε όλο το σύστημα. Οι υποχρεώσεις erga omnes, οι κανόνες jus cogens και τα διεθνή δικαστήρια ανταποκρίνονται σε αυτήν την κατάσταση, με το να επιτρέπουν (δηλαδή) όλα τα έθνη να προστατεύονται από τις περιβαλλοντικές αδικίες».*

Επιπλέον, ο δικαστής Weermantry υποστήριξε ιδιαίτερα τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών στην ξεχωριστή Γνώμη/άποψη μειοψηφίας (Separate Opinion) για την ως άνω υπόθεση : *«…καμία γενιά δεν έχει δικαίωμα για οποιονδήποτε λόγο να προκαλεί τέτοιου είδους ζημιά στις επόμενες γενιές. Το Δικαστήριο ως βασικό όργανο των ΗΕ…θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη του τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών[392]».*

[391] Nuclear Weapons Advisory Opinion.Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, July 8, 1996. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7497.pdf. (Τελευταία επίσκεψη 12.02.2017).
[392] Separate Opinion of Judge Weeramantry, p. 429.

2.9. Ogiek Case (Υπόθεση African Commission on Human and Peoples' Rights v. Republic of Kenya, African Court on Human and Peoples' Rights – 2017)[393].

Το έτος 2012 η Αφρικανή Επιτροπή για για τα δικαιώματα των ανθρώπων και των λαών κατέθεσε την υπ΄αριθ. 006/2012 προσφυγή ενώπιον του Αφρικανικού Δικαστηρίου των δικαιωμάτων των ανθρώπων και των λαών, εναντίον της Δημοκρατίας της Κένυας. Η προσφυγή κατατέθηκε για λογαριασμό των Ogiek, μίας μειονοτικής εθνοτικής ομάδας ιθαγενών της Κένυα, που ζουν στο Mau Forest ως κυνηγοί-τροφοσυλλέκτες και αριθμούνται σε περίπου 35.000 άτομα. Το δάσος εκτείνεται σε 400.000 εκτάρια.

Η προσφεύγουσα Αφρικανική Επιτροπή ανέφερε ότι τον Οκτώβριο 2009, μέσω της Δασικής Υπηρεσίας της Κένυας, η Κυβέρνηση της Κένυας εξέδωσε απόφαση, σύμφωνα με την οποία εντός τριάντα ημερών οι Ogiek και άλλοι αυτόχθονες του Mau Forest θα έπρεπε να εγκαταλείψουν το δάσος, καθώς αυτό θεωρείται αποκλειστική ζώνη υδροληψίας και για το λόγο αυτό θεωρείται δημόσια έκταση και ανήκει στο κράτος. Ωστόσο, η κυβερνητική αυτή απόφαση είχε σοβαρές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές επιπτώσεις για την επιβίωση της Ogiek κοινότητας. Επιπλέον, αναφέρθηκε ότι παραβιάσθηκαν τα άρθρα 1,2 4 και 17 (2) όπως και 3 του Αφρικανικού Χάρτη, τον οποίο έχει υπογράψει η Κένυα και μέσω του οποίου προστατεύονται θεμελειώδεις ελευθερίες και ανθρώπινα δικαιώματα.

Η απόφαση αναγνώρισε το δικαίωμα των Ogiek σε διαμονή και χρήση του Mau Forest, θεωρώντας ότι αποτελεί το πατρογονικό τους σπίτι και συμβάλλουν στην διατήρηση και προστασία του[394]. Ειδικότερα, η απόφαση αναγνώρισε τον «ισχυρό δεσμό με το δάσος» που διατηρούν οι Ogiek, το νομιμο δικαίωμά τους να ζουν μέσα στο δάσος, την ελευθερία να συνεχίζουν τις παραδόσεις τους. Ιδίως, στο σημείο 106 i της απόφασης αναφέρεται ότι το Δικαστήριο άντλησε πληροφορίες από τον Ειδικό Εισηγητή του ΟΗΕ για τις μειονότητες, ο οποίος προσδιορίζει τα κριτήρια ορισμού των ιθαγενών πληθυσμών. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτόν, οι ιθαγενείς/αυτόχθονες

---

[393] Βλ. περίληψη της απόφασης και όλο το περιεχόμενο της απόφασης στον σύνδεσμο http://www.african-court.org/en/index.php/56-pending-cases-details/864-app-no-006-2012-african-commission-on-human-and-peoples-rights-v-republic-of-kenya-details. Αφορά την προσφυγή Application No. 006/2012. Η δικαστική απόφαση δημοσιεύθηκε στις 26 Μαϊου 2017.

[394] *«Μπορεί να είναι δύσκολο να το κατανοήσει κάποιος, όμως το δάσος είναι κομμάτι τους. Εκεί είναι που νοιώθουν ότι είναι το σπίτι τους. Εκεί είναι που νοιώθουν Ogiek»,* αναφέρει χαρακτηριστικά η Lucy Claridge, επικεφαλής του νομικού τμήματος του Minority Rights Group (MRG).

πληθυσμοί είναι και αυτοί που είναι *«…αποφασισμένοι να διατηρήσουν, αναπτύξουν και μεταδώσουν **στις μελλοντικές γενιές**, τις προγονικές περιοχές καθώς και την εθνοτική τους ταυτότητα, ως βάση για τη συνέχιση της ύπαρξής τους, σε συνδυασμό με τα πολιτισμικά τους γνωρίσματα, τους κοινωνικούς θεσμούς και το δικαϊκό τους σύστημα*[395]*».* Από την άλλη, έχει ενδιαφέρον ότι εκπρόσωποι της Κυβέρνησης επισήμαναν προς το Δικαστήριο το γεγονός ότι η διατήρηση του δικαιώματος στην ιδιαίτερη κουλτούρα και τα πολιτισμικά στοιχεία μπορεί να έρχονται σε αντίθεση *«…με την διατήρηση του περιβάλλοντος για τις **μελλοντικές γενιές***[396]*».*

Η απόφαση αυτή θεωρείται ως μία άνευ προηγουμένου νίκη για τους ιθαγενείς πληθυσμούς στην Αφρική. Αποτελεί, επίσης, την πρώτη απόφαση που εκδόθηκε από ανώτατο θεσμικό όργανο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της Αφρικής και αναγνωρίζει τα αιτήματα των ιθαγενών. Επίσης, αναμένεται ότι θα επηρεάσει και άλλες εκκρεμείς δικαστικές αποφάσεις που πρόκειται να κρίνουν παρόμοια θέματα. Ζητούμενο είναι εάν η Κυβέρνηση της Κένυας θα υλοποιήσει όσα ορίζονται στην ως άνω απόφαση εντός του τιθέμενου χρονικού πλαισίου : έξι μήνες από την έκδοση της απόφασης.

3. Νομολογία Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) & Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (European Committee of Social Rights)

Επιπλέον, ειδικοί θεσμοί προστασίας και προώθησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και εμμέσως προστασίας περιβαλλοντικών αγαθών αποτελούν το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων («το Δικαστήριο»), με την προωθημένη νομολογία του, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ), το Συμβούλιο της Ευρώπης (Council of Europe) αλλά και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Κοινωνικά Δικαιώματα (European Committee of Social Rights). Αξιοσημείωτη είναι και η αύξηση των συνταγματικών διατάξεων των Κρατών-Μελών της ΕΕ που προβλέπουν ειδικά για ένα δικαίωμα σε καθαρό περιβάλλον και αντίστοιχα υποχρέωση του κράτους για διαφύλαξη και προστασία των περιβαλλοντικών

[395] Judgment, 26 May 2017 (Application No. 006/2012), p. 30.
[396] Ο.π. p. 52.

αγαθών[397], ζήτημα το οποίο θα προσεγγίσουμε αναλυτικότερα κατωτέρω, λόγω και του ιδιαίτερου ενδιαφέροντος που περικλείει για το θέμα της παρούσας διδακτορικής διατριβής.

Το Κοινοτικό σύστημα για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων παραδοσιακά είχε επικεντρωθεί - και εξακολουθεί βασικά μέχρι και σήμερα - να επικεντρώνεται στην προώθηση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων, δίνοντας αντίστοιχα μικρότερη έμφαση στα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά δικαιώματα. Ωστόσο, όπως προκύπτει και από την νομολογία του Δικαστηρίου, κάποια δικαιώματα ουσιαστικά έχουν συλλογική διάσταση (collective dimension), θεραπεύοντας το κοινό/δημόσιο συμφέρον, μέσω του οποίου μπορούν να επιβληθούν νόμιμοι περιορισμοί συγκεκριμένων ιδιωτικών δικαιωμάτων και κρατικών δράσεων ή παραλείψεων.

Όπως ειπώθηκε ανωτέρω, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δεν περιέχει μία ρητή αναφορά στο περιβάλλον ως ανθρώπινο δικαίωμα αλλά ούτε αναφέρει ότι αναγνωρίζει ένα δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον ή στην βιώσιμη ανάπτυξη. Το ίδιο ισχύει και για το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το οποίο δεν έχει ρητή εντολή να προωθεί συνειδητά και καθαρά τον περιβαλλοντικό πυλώνα της βιώσιμης ανάπτυξης. Ωστόσο, το Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει αναπτύξει τις τελευταίες δεκαετίες μία ενδιαφέρουσα νομολογία, μέσω της οποίας έχει αποσαφηνισθεί ότι συγκεκριμένες υποθέσεις σοβαρής περιβαλλοντικής ρύπανσης ή υποβάθμισης μπορούν να οδηγήσουν σε παραβίαση συγκεκριμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων που προστατεύονται και αναγνωρίζονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση[398].

Κυρίως, η προστασία επικεντρώνεται όταν υπάρχει παραβίαση της ιδιωτικότητας τους και της ευζωίας τους, συστατικά στοιχεία των άρθρων 2

[397]Βλ. σχετικά *Environmental Human Rights Report, Human Rights and the Environment*, Earthjustice, 2007, pp. 132-153. Σύμφωνα με την Εκθεση, ανάμεσα στις χώρες που σε παγκόσμιο επίπεδο έχουν θεσπίσει συνταγματικές διατάξεις για ένα περιβαλλοντικό δικαίωμα είναι το Βέλγιο, η Βουλγαρία, η Ουγγαρία, η Δανία, η Ελλάδα, η Γαλλία, η Φιλανδία (κλπ.). Επίσης, βλ. "Environmental Rights for the Future? Intergenerational Equity in the EU", Collins, L., RECIEL 16 (3), 2007.

[398]Έκτενής αναφορά σε περιβαλλοντικές υποθέσεις και στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων βλ. στο βιβλίο του San Jose, D. G., Environmental protection and the European Convention on Human Rights, Council of Europe Publishing, 2005. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DG2/HRFILES/DG2-EN-HRFILES-21%282005%29.pdf. (Τελευταία επίσκεψη 19/03/2016).

(«δικαίωμα στη ζωή») και άρθρο 8 («δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής[399]»). Ένα υγειές περιβάλλον θα πρέπει να θεωρείται ως αναγκαία συνθήκη για την απόλαυση των λοιπών ατομικών δικαιωμάτων που προστατεύονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Συνεπώς, το δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον έχει γίνει τμήμα του δικαίωματος της ιδιωτικής ζωής[400].

Στις περισσότερες περιπτώσεις τα διακυβευόμενα δικαιώματα, που συνδέονται με το περιβάλλον, αφορούν παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή ή του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή, όπως αυτά κωδικοποιούνται στα άρθρα 2[401] και 8[402] της Σύμβασης αντίστοιχα. Επίσης, με την προστασία του περιβάλλοντος συνδέεται και το δικαίωμα στην ιδιοκτησία, όπως αυτό αναφέρεται στο Αρθρο 1 του Πρωτοκόλλου 1[403]. Σύμφωνα με το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου 1, η περιβαλλοντική προστασία θεωρείται πλέον ως νόμιμος στόχος.

Από την άλλη το δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον άρχισε να αποκρυσταλλώνεται με δύο τρόπους[404] : Ο πρώτος τρόπος αφορά την αποδοχή ότι απαιτείται ένα συγκεκριμένο επίπεδο περιβαλλοντικής ποιότητας προκειμένου να υπάρχει αποτελεσματική απόλαυση συγκεκριμένων δικαιωμάτων. Ο δεύτερος τρόπος αφορά την αποδοχή ότι πρέπει να τίθενται όρια στην άσκηση συγκεκριμένων

---

[399] Επιπλέον, σχετικά είναι και το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου 1 της Σύμβασης και τα διαδικαστικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής και δικαστικής προστασίας (άρθρα 6 παρ. 1 και 13).

[400] Επιπλέον, στις θετικές εξελίξεις εγγράφεται και η δυνατότητα που παρέχεται από το έτος 2008 και σε μεμονωμένους ιδιώτες να προσφεύγουν απευθείας στο Δικαστήριο. Τόσο το Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων όσο και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων θεωρούνται ως βασικό τμήμα του Ευρωπαϊκού συστήματος ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το οποίο στηρίζεται από τα 47 κράτη – μέλη και το Συμβούλιο της Ευρώπης.

[401] Αρθρο 2 παρ. 1 της Σύμβασης : «Το δικαίωμα κάθε ατόμου στην ζωή προστατεύται από το νόμο».

[402] Αρθρο 8 της Σύμβασης : *«Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής. Καθένας έχει δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, της οικίας και της αλληλογραφίας του. Δεν θα πρέπει να υπάρχει επέμβαση δημόσιας αρχής, εκτός εάν αυτή η παρέμβαση είναι σε συμφωνία με το νόμο και είναι αναγκαία σε μία δημοκρατική κοινωνία για το συμφέρον της εθνικής ασφάλειας, της δημόσιας ασφάλειας ή της οικονομικής ευμάρειας της χώρας, για την πρόληψη εγκλήματος, για την προστασία της υγείας ή των ηθών ή την προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων ανθρώπων».* Ουσιαστικά, το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα έχει θεωρηθεί ως η βάση για την περιβαλλοντική προστασία και αποτελεί έμμεση αναγνώριση του δικαίωματος να ζει κάποιος σε ένα υγειές περιβάλλον.

[403]Αρθρο 1, Πρωτόκολλο 1 : *«Προστασία της Ιδιοκτησίας. Κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο δικαιούται στην ειρηνική απόλαυση των αποκτημάτων του. Κανένας δεν μπορεί να αποστερηθεί της ιδιοκτησίας του, εκτός παρά μόνο για λόγους δημοσίου συμφέροντος και υπό τους προβλεπόμενους από το νόμο λόγους και των γενικών αρχών του διεθνούς δικαίου».*

[404]Βλ. σχετικά San Jose, D. G. *Environmental Protection an d the European Convention on Human Rights,* Council of Europe Publishing, July 2005. Επίσης, βλ. Letsas, G. "The ECHR as a Living Instrument: Its Meaning and Legitimacy", 2012. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2021836. (Τελευταία επίσκεψη 19/03/2016).

δικαιωμάτων, τα οποία (όρια) γίνονται αποδεκτά μέσα σε μία δημοκρατική κοινωνία, υπό την προϋπόθεση ότι προστατεύεται το γενικό συμφέρον, προστατεύοντας το περιβάλλον. Επιπρόσθετα, μέσα από την κοινοτική νομολογία αποκρυσταλλώνονται και οι υποχρεώσεις των Κρατών και την δημοσίων υπηρεσιών προς τους πολίτες[405].

Τα πλέον χαρακτηριστικά παραδείγματα αφορούν τις υποθέσεις – ορόσημο Lopez Ostra v. Spain, και Gueara and Others v. Italy. Και στις δύο υποθέσεις, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έκρινε ότι το Άρθρο 8 (δικαίωμα στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή) της Σύμβασης είχε παραβιαστεί. Το Δικαστήριο στην υπόθεση Lopez Ostra v. Spain αναγνώρισε για πρώτη φορά ότι η αποτυχία του κράτους να ελέγξει την βιομηχανική ρύπανση αποτελούσε παραβίαση του Άρθρου 8 και αυτό αποτέλεσε επαρκές στοιχείο για να θεωρηθεί παρέμβαση στην απόλαυση της ιδιωτικής ζωής του αναφερόμενου[406]. Τέσσερα χρόνια αργότερα, η απόφαση επί της υπόθεσης Gueara and Others v. Italy έκρινε ότι η ευθύνη για περιβαλλοντική προστασία – υπό το πρίσμα του άρθρου 8 – περιλάμβανε την υποχρέωση πληροφόρησης των πιθανώς προσβεβλημένων ανθρώπων, όταν τα αποτελέσματα της περιβαλλοντικής υποβάθμισης μπορούν να διεισδύσουν στην ιδιωτική τους ζωή. Δηλαδή, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο αναγνώρισε και την διαδικαστική διάσταση για την προστασία του περιβάλλοντος. Παρά τις ανωτέρω ερμηνευτικές εξελίξεις, έως και το έτος 2010 οι Δικαστές του Δικαστηρίου παρέμεναν ουσιαστικά απρόθυμοι στο να ερμηνεύσουν το άρθρο 8 της Σύμβασης ότι εμπεριέχει ένα δικαίωμα στο περιβάλλον, ζήτημα το οποίο ουσιαστικά αφέθηκε στην διακριτική ευχέρεια και διαχείριση από το Συμβούλιο της Ευρώπης.

Στο σημείο αυτό κρίνεται χρήσιμη η επιλεκτική αναφορά σε πρόσφατες και σημαντικές δικαστικές αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, με τις οποίες αξιολογήθηκε το ζήτημα της υποβάθμισης του περιβάλλοντος και συνδέθηκε με την προστασία θεμελιωδών και θεσμικά

---

[405] Το Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων λαμβάνει υπόψη του και τα υπόλοιπα διεθνή και ευρωπαϊκά μέσα και εργαλεία, όπως την Σύμβαση Aarhus, την Συνθήκη Lugano, την κοινοτική νομοθεσία, την Διακήρυξη του Ρίο.

[406]Ειδικότερα, το Δικαστήριο έκρινε ότι ακόμα και αν δεν υπήρχε κίνδυνος σοβαρής επιβάρυνσης της υγείας, η μεγάλη ποσότητα ρύπανσης θα μπορούσε να επηρεάσει την ευζωϊα των πολιτών καθώς και το δικαίωμά τους σε πλήρη και αποτελεσματική απόλαυση του ιδιωτικού χώρου τους, όπως είναι το σπίτι τους. Βλ. ενδεικτικά σχετική ανάλυση της πρόσφατης νομολογίας του Δικαστηρίο που σχετίζεται με την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης και την περιβαλλοντική διάσταση στο άρθρο της Folkesson, E., "Human Rights Courts Interpreting Sustainable Development: Balancing Individual Rights and the Collective Interest", Erasmus Law Review (ELR), No 2, November 2013.

κατοχυρωμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων (π.χ. δικαίωμα στη ζωή, στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή κλπ.[407]). Η ανάδειξη τέτοιου είδους νομολογιακών παραδειγμάτων, ενδυναμώνει και εξελίσσει την συζήτηση και την επιχειρηματολογία σχετικά με ένα πανανθρώπινο δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον, ο πυρήνας του οποίου θα πρέπει να προστατεύεται εις το διηνεκές και συνεπώς και για τις αγέννητες ανθρώπινες γενιές.

Ειδικότερα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει αναγνωρίσει μέσα από τη σχετική νομολογία του ότι η περιβαλλοντική υποβάθμιση σχετίζεται και επηρεάζει πλήθος ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με συνέπεια και την δική τους υποβάθμιση και μη δυνατότητα ολοκληρωμένης απόλαυσής τους[408] : παραβίαση του δικαιώματος στη ζωή (άρθρο 2[409]), του δικαιώματος στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή (άρθρο 8[410]), του δικαιώματος σε μία δίκαιη δίκη και στην πρόσβαση στη δικαιοσύνη (άρθρο 6), του δικαιώματος λήψης και διάδοσης πληροφοριών και ιδεών (άρθρο 10), του δικαιώματος σε αποτελεσματική επανόρθωση της ζημίας/βλάβης (άρθρο 13) και του δικαιώματος σε ειρηνική απόλαυση της ιδιοκτησίας (άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου Νο 1).

---

[407] Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων θεωρείται ως ένας από το πιο σημαντικούς θεσμούς της Ευρωπαϊκής Περιβαλλοντικής Διακυβέρνησης. Βλ. σχετικά Weale, A., Pridham, G., etc (eds), *Environmental Governance in Europe. An ever closer ecological union?*, Oxford University Press, 2005, p. 102.

[408]Βλ. ενδεικτικά Fitzmaurice, M., "Environmental degradation" in *International Human Rights Law*, Daniel Moeckli, Sangeeta Shah & Sandesh Sivakumaran, Oxford University Press, 2010, pp. 622-642.Επίσης, το Δικαστήριο έχει υποστηρίξει ότι «Η προστασία του περιβάλλοντος είναι ένα όλο και περισσότερο σημαντικό ζήτημα» (υπόθεση Fredinv. Sweden, Nr 12033/86, Eur. Ct. H.R. 1991), *«Υπάρχει ένας θεμιτός σκοπός στην προστασία του περιβάλλοντος, θεωρώντας το ως ένα τμήμα του γενικού συμφέροντος»* (υπόθεση Coster v. The United Kingdom, Nr. 24876/94 (Eur. Ct. H.R. 2001), κλπ.

[409]Ωστόσο, το Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ακόμα παραμένει φειδωλό στο να χρησιμοποιεί το άρθρο 2 για να εισάγει και να αναγνωρίζει περιβαλλοντικά θέματα.Το άρθρο 2 φαίνεται ότι είναι πιο πιθανό να εφαρμοσθεί σε υποθέσεις περιβαλλοντικών καταστροφών και όταν επισυμβαίνει απώλεια ζωής. Πάντως, η υπόθεση που θεωρήθηκε ότι αποτέλεσε αφετηρία για την αναγνώριση του συνδέσμου μεταξύ περιβάλλοντος και δικαιώματος στη ζωή είναι η υπόθεση L.C.B. v. United Kingdom (ECrtHR, 9 June 1998, Case No, 23413/94). Η θέση αυτή επιβεβαιώθηκε με την υπόθεση Budayeva and others v. Russia (ECrtHR 20 March 2008, Case No. 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 & 15343/02).

[410]Το άρθρο 8 της Σύμβασης είναι το βασικό μέσο της Σύμβασης για την προστασία του περιβάλλοντος. Αντίστοιχα, το Δικαστήριο έχει αναπτύξει μία σημαντική περιβαλλοντική νομολογία, η οποία βασίζεται στο άρθρο 8. *«…δεν υπάρχει ένα ρητό δικαίωμα στην Σύμβαση για ένα καθαρό και ήσυχο περιβάλλον, όμως όταν ένα άτομο θίγεται ευθέως και σοβαρά από θόρυβο ή άλλη εστία ρύπανσης, τότε το θέμα εξετάζεται υπό το πρίσμα του Άρθρου 8»*, βλ. σχετικά ECrtHR, Moreno Gomez v. Spain, (16 November 2004, No 4143/02). Επίσης, άλλες παρόμοιες υποθέσεις είναι οι Hatton and Others v. The United Kingdom (8 July 2003, No, 360022/97), Giacomelli v. Italy (2 November 2006), Lopez Ostra v. Spain (9 December 1994, No, 16798/90).

Κατά το στάδιο εκτίμησης των πραγματικών και νομικών δεδομένων, το Δικαστήριο χρησιμοποιεί κάποια κριτήρια για να αποφανθεί υπέρ ή μη της παραβίασης κάποιων από τα προστατευόμενα δικαιώματα. Πιο συγκεκριμένα, το Δικαστήριο εκτιμάει εάν όντως έχει επισυμβεί κάποια παρέμβαση και αν η παρέμβαση αυτή ήταν νόμιμη ή όχι, βάσει του εθνικού δικαίου του κράτους-μέλους. Επίσης, εκτός της νομιμότητας, ελέγχεται και κατά πόσο η παρέμβαση αυτή ήταν αυθαίρετη ή όχι, υπό το πρίσμα του κράτους δικαίου. Δεύτερον, το Δικαστήριο διερευνά κατά πόσο υπήρχε νόμιμος σκοπός, υπό την έννοια ότι το εναγόμενο κράτος υποστήριζε την προάσπιση του δημοσίου συμφέροντος, σε συνδυασμό με τους σχετικούς περιορισμούς για τα διακυβευόμενα δικαιώματα. Τρίτον, το Δικαστήριο υποστηρίζει την προσπάθεια εύρεσης μίας δίκαιης ισορροπίας μεταξύ αντιμαχόμενων δικαιωμάτων. Στο πλαίσιο αυτό αναδεικνύεται η έννοιας της αναλογικότητας. Τέλος, το Δικαστήριο εκτιμά κατά πόσο οι επιβαλόμενοι περιορισμοί επέφεραν σημαντική μείωση της αξίας της περιουσίας και εάν στην περίπτωση αυτή, το Κράτος αντιστάθμισε την τυχόν ζημία ή όχι.

Κατωτέρω, γίνεται αναφορά σε πρόσφατες αποφάσεις του Δικαστηρίου, οι οποίες διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες, ανάλογα με την βάση επιχειρηματολογίας τους. Η πρώτη κατηγορία χρησιμοποιεί τα περιβαλλοντικά πρότυπα (environmental standards), προκειμένου να εντοπίσει παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μέσω της παραβίασης του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή. Η δεύτερη κατηγορία ουσιαστικά αντιπροσωπεύεται από την υπόθεση του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου (2006), στην οποία έγινε ρητή επίκληση στο δικαίωμα στην υγεία (right to health), υπό την έννοια ενός δικαιώματος σε ένα υγειές περιβάλλον.

3.1. Δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή – Περιβαλλοντικά Πρότυπα, Σοβαρή περιβαλλοντική υποβάθμιση

Tatar v. Romania (2009), Basila v. Romania (2010), Ivan Atanasov v. Bulgaria (2010), Dubetska and others v. Ukraine

Σύμφωνα με την σχετική βιβλιογραφία[411], οι πρώτες υποθέσεις στις οποίες χρησιμοποιήθηκαν τα περιβαλλοντικά πρότυπα (environmental standards) για να

[411] *2011 OHCHR study, Human Rights and Environment,* Stakeholder input by the Dutch Section of the International Commission of Jurists (NJCM), June 2011.

καταγνωστούν παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι οι υποθέσεις Tatar v. Romania, Dubetska and others v. Ukraine, Basila v. Romania, Ivan Atanasov v. Bulgaria . Και οι τέσσερις υποθέσεις αφορούν καταγγελίες πολιτών οι οποίοι είχαν διαμαρτυρηθεί για βλάβη στην υγεία τους, η οποία προκλήθηκε από απαράδεκτη βιομηχανική ρύπανση ("unacceptable industrial pollution"). Οι υποθέσεις αυτές εξετάστηκαν μέσα στο πλαίσιο την προστασίας του δικαιώματος της ιδιωτικής ζωής, σύμφωνα με το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ).

Στην υπόθεση Tatar v. Romania (No. 67021/01, 27 Ιανουαρίου 2009) υπήρχε καταγγελία ενός πατέρα και του γιού του, σχετικά με ρύπανση ύδατος από διαρροή μεγάλων ποσοτήτων κυανιούχου νατρίου (sodium cyanide) καθώς και βαρέων μετάλλων, μετά από ένα ατύχημα που έγινε σε ορυχείο χρυσού. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), κατά την διαμόρφωση της δικανικής κρίσης του, έλαβε υπόψη του τις απόψεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (WHO) σχετικά με τις επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία από την έκθεση σε κυανιούχο νάτριο[412]. Άξιο μνείας είναι ότι αναφέρθηκε σε *«διεθνή πρότυπα που αφορούν τις καλύτερες πρακτικές (bestpractices) που οφείλουν να χρησιμοποιούνται από την εξορυκτική βιομηχανία»,* ενώ κατωτέρω αναγνώρισε ότι *«…το κράτος δεν είχε προβεί στις δέουσες ενέργειες για την προστασία του δικαιώματος στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του αναφερόμενου, ενώ εγκυμονούσε περιβαλλοντικός κίνδυνος».* Επιπρόσθετα, το Δικαστήριο συμπέρανε ότι οι Ρουμανικές αρχές είχαν αποτύχει να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους στο να ρυθμίσουν το ρίσκο και τον κίνδυνο που ενυπήρχε στην δραστηριότητα εξόρυξης χρυσού. Επίσης, απέτυχαν στο να λάβουν κατάλληλα μέτρα για να προστατεύσουν τα δικαιώματα των αναφερομένων σύμφωνα με το άρθρο 8 και γενικότερα το δικαίωμα τους σε ένα υγειές περιβάλλον. Τέλος, η απόφαση αυτή θεωρείται ως ορόσημο, γιατί το ΕΔΔΑ αναγνώρισε ρητά για πρώτη φορά την «αρχή της προφύλαξης» ως κατευθυντήρια αρχή ("guiding principle") στο πλαίσιο λήψης αποφάσεων για περιβαλλοντικά θέματα[413].

---

[412]Tatar v. Romania, No 67021/01, par. 104, 27 January 2009.

[413]Βλ. *2011 OHCHR study : Human Rights and Environment,* Stakeholder input by the Dutch Section of the International Commission of Jurists (NJCM), June 2011, p. 16, *Manual on Human Rights and the Environment,* Council of Europe, Strasbourg, 2012, p. 50, *Mapping Human Rights Obligations Relating to the Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment,* Individual Report

Άλλη χαρακτηριστική υπόθεση αποτελεί η υπόθεση "Dubetska and others v. Ukraine" (2011)[414]. Οι αναφερόμενοι ζούσαν στο χωριό Vilshyna κοντά στην τοποθεσία του εργοστασίου εξόρυξης κάρβουνου. Σύμφωνα με πλήθος κυβερνητικών και μη κυβερνητικών ερευνών και μελετών, η λειτουργία του εργοστασίου είχε δημιουργήσει αρνητικά περιβαλλοντικά αποτελέσματα, ιδίως στον αέρα και τα ύδατα της περιοχής. Το Δικαστήριο έκρινε ότι ενώ δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η βιομηχανική ρύπανση μπορεί σε γενικές γραμμές να επηρεάσει αρνητικά τόσο την δημόσια υγεία όσο και να χειροτερεύσει την ποιότητα ζωής των ατόμων, ωστόσο *«…είναι συχνά αδύνατο να ποσοτικοποιηθούν τα αρνητικά αποτελέσματα σε κάθε ατομική περίπτωση. Οσον αφορά την χειροτέρευση της υγείας κάποιου, είναι δύσκολο να διαχωριστεί το αποτέλεσμα ενός περιβαλλοντικού κινδύνου από την επίδραση που μπορεί να έχουν άλλοι σχετικοί παράγοντες, όπως η ηλικία, το επάγγελμα ή ο ατομικός τρόπος ζωής».*

Επιπλέον, ο προσδιορισμός της έννοιας «ποιότητα ζωής» είναι αρκετά υποκειμενικός, εξαρτάται από πολλούς διαφορετικούς παράγοντες και διαστάσεις (π.χ. χρονική και χωρική διάσταση) και για το λόγο αυτό δεν μπορεί να δοθεί με ασφάλεια ένας ξεκάθαρος ορισμός. Παρόλαυτά, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το να ζει κάποιος σε μία περιοχή που είναι περιβαλλοντικά υποβαθμισμένη και που είναι φανερό ότι δεν έχουν τηρηθεί τα προβλεπόμενα μέτρα ασφάλειας, τότε ο αιτών το ένδικο μέσο υφίσταται αυξημένο κίνδυνο στην υγεία του[415].Τελικά, το ΕΔΔΑ κατέληξε ότι το κράτος – ενόψει των ανωτέρω δεδομένων - απέτυχε να προστατεύσει το δικαίωμα του αιτούντος στην ιδιωτική ζωή.

Τέλος, στην υπόθεση Basila v. Romania (No. 19234/04, 30 Μαρτίου 2010)[416] ήταν ξεκάθαρο ότι οι αναφερόμενοι είχαν υποστεί βλάβη στην υγεία τους από την λειτουργία βιομηχανίας, πλησίον κατοικημένης περιοχής, λόγω συνεχόμενης υπέρβασης των περιβαλλοντικών προτύπων. Η βιομηχανία εξέπεμπε μεγάλες ποσότητες από βαριά μέταλλα και διοξείδιο του θείου, σε επίπεδα είκοσι και τριάντα φορές υψηλότερες από τις επιτρεπόμενες. Εξαιτίας της βιομηχανικής δραστηριότητας, προκλήθηκε σοβαρή ρύπανση στον αέρα, στο έδαφος και στην

---

on the European Convnention on Human Rights and the European Union, Report No. 14, Unviersite de Geneve, Global Studies Institute, December 2013, p. 25.

[414]Dubetska & Others v. Ukraine (Application 30499/03, Judgment of February 11, 2011).

[415]Dubetska and others v. Ukraine, No. 30499/03, par. 106-111, 10 February 2011.

[416]Basila v. Romania, No 19234/04, 30 March 2010.

βλάστηση της κοντινής πόλης (Copsa Mica, Romania). Επιπλέον, τα αναπνευστικά προβλήματα που εμφάνισαν οι κάτοικοι της πόλης αυτής, ήταν επτά φορές συχνότερα από ό,τι εμφανίζονταν σε άλλες πόλεις.

Οι αναφερόμενοι διαμαρτύρονταν ότι το Κράτος δεν είχε λάβει όλα τα προβλεπόμενα και απαραίτητα μέτρα, τα οποία θα εξασφάλιζαν ότι η επιχείρηση θα μείωνε τα επίπεδα ρύπανσης σε επίπεδα που θα ήταν ανεκτά και θα εξασφάλιζαν την ευζωία του πληθυσμού ("well-being of population"). Η βάση της αγωγής τους στηρίχθηκε στην παραβίαση του Άρθρου 6 (δικαίωμα σε δίκαιη δίκη) και στο Άρθρο 8 (δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής) της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Το ΕΔΔΑ αναγνώρισε ότι *«σοβαρή περιβαλλοντική ρύπανση μπορεί να επηρεάσει την ευζωϊα των ατόμων και να τους αποτρέψει από την απόλαυση των ιδιοκτησιών τους, με τέτοιο τρόπο που επηρεάζει την ατομική και οικογενειακή ζωή τους*[417]*».* Επίσης, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι η Κυβέρνηση έχει *«θετικές υποχρεώσεις να σέβεται με αποτελεσματικό τρόπο την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή των ατόμων*[418]*»,* ενώ διέγνωσε ότι το Κράτος δεν είχε σεβαστεί το συμφέρον/δικαίωμα των αναφερομένων «*να ζουν σε ένα υγειές και ισορροπημένο περιβάλλον*[419]*».* Σύμφωνα με την σχετική αρθρογραφία, η απόφαση αυτή αποτελεί την πρώτη υπόθεση[420] κατά την οποία το ΕΔΔΑ έχει δηλώσει τόσο ξεκάθαρα την ύπαρξη ενός δικαιώματος στο περιβάλλον, αναγνωρίζοντας ουσιαστικά *«…το δικαίωμα στην απόλαυση ενός σταθερού και υγιούς περιβάλλοντος».* [421] Στη συνέχεια, ακολούθησε το έτος 2012 και η υπόθεση DiSarno and others v. Italy (No. 30765/08, 10 January 2012), με την οποία επεκτάθηκε ακόμα περισσότερο το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος : *«Όταν υπάρχει εμπλοκή με επικίνδυνες δραστηριότητες, τότε το Κράτος έχει υποχρέωση να υιοθετεί λογικά και κατάλληλα μέτρα, που να είναι*

---

[417] Basila v. Romania, No 19234/04, par. 59, 30 March 2010.
[418] Basila v. Romania, No 19234/04, par. 60, 30 March 2010.
[419] Basila v. Romania, No 19234/04, par. 71, 30 March 2010.
[420] Αρχές του έτους 2012, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων προχώρησε έτι περαιτέρω και επιβεβαίωσε το «Δικαίωμα στο Περιβάλλον» καθώς αναγνώρισε ότι αυτό παραβιάστηκε από την Ιταλία στην υπόθεση DiSarno and others v. Italy (No. 30765/08, 10 January 2012). Στην υπόθεσή αυτή, το Δικαστήριο είχε να κρίνει το ζήτημα των απορριμμάτων της Νάπολης. Αποφάνθηκε σχετικά ότι *«Η συλλογή, η διαχείριση και η εναπόθεση των απορριμμάτων είναι επικίνδυνες δραστηριότητες. Ως τέτοιου είδους δραστηριότητες, το Κράτος βρίσκεται σε καθεστώς που πρέπει να υιοθετεί λογικά και κατάλληλα μέτρα, ικανά να προστατεύσουν το δικαίωμα όσων εμπλέκονται σε ένα υγειές και προστατευμένο περιβάλλον».* Το Δικαστήριο οδηγήθηκε στην ανωτέρω απόφαση, αν και τα εμπλεκόμενα άτομα δεν είχαν (ακόμα) παρουσιάσει συγκεκριμένα προβλήματα υγείας.
[421]Βλ. *UNEP Compendium, On Human Rights and the Environment*, Selected International legal materials and cases, UNEP, CIEL, Center for International Environmental Law, p. 91.

ικανά να διασφαλίσουν το δικαίωμα - όσων εμπλέκονται – σε ένα υγειές και προστατευμένο περιβάλλον».

3.2. Δικαίωμα στην υγεία

Marangopoulos Foundation for Human Rights v. Greece (European Social Committee-ECSR – 2006)[422]

Μία άλλη υπόθεση που αξίζει να αναφερθεί για τη σχέση της με τη χρήση και επίκληση στα περιβαλλοντικά ποιοτικά πρότυπα και την ανάδειξη της παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων, είναι η γνωστή και πιθανόν η περισσότερο σημαντική απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων[423].

Το Ίδρυμα Μαραγκοπούλου κατέθεσε διαμαρτυρία που αφορούσε παραβίαση του Άρθρου 11 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (European Social Committee) και σχετιζόταν με τις επικίνδυνες εκπομπές από το εργοστάσιο εξόρυξης λιγνίτη. Το Δικαστήριο βασίστηκε στην *«ξεκάθαρη και ευρέως διαδομένη επιστημονική απόδειξη*[424]*»* ότι οι εκπομπές από τέτοιου είδους εξορύξεις, έχουν σοβαρή αρνητική επίδραση στην δημόσια υγεία και στην ποιότητα ζωής[425]. Επίσης, το Δικαστήριο επικαλέστηκε τις υποχρεώσεις που απορρέουν για τα κράτη από το διεθνές συμβατικό πλαίσιο για τις κλιματικές αλλαγές και τη μείωση των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου, σύμφωνα με όσα ορίζονται και έχουν συμφωνηθεί στην Σύμβαση Πλαίσιο για την Κλιματική Αλλαγή, το Πρωτόκολλο του Κιότο, τις Ευρωπαϊκές Οδηγίες αλλά και τα αποτελέσματα από επιδημιολογικές μελέτες [426]. Η Επιτροπή διαπίστωσε ότι δεν υπήρξε πραγματική συμμόρφωση της Ελληνικής Κυβέρνησης με τα προαναφερόμενα standards και τις υποχρεώσεις συμμόρφωσης για μειώσεις των συγκεκριμένων εκπομπών. Η μη συμμόρφωση δεν δημιούργησε τα αναμενόμενα αποτελέσματα και ως εκ τούτου το δικαίωμα στην υγεία, όπως αυτό προβλέπεται στο

---

[422] Ολο το υλικό για την προσφυγή του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου κατά Ελλάδος (Αρ. 30/2005) μπορεί να αναζητηθεί στο σύνδεσμο http://www.mfhr.gr/nomologia.

[423]Complaint No. 30/2005, Marangopoulos Foundation for Human Rights (MFHR) v. Greece, 6 December 2006.

[424]Βάσει πρόσφατων μελετών του ΠΟΥ.

[425]Complaint No, 30/2005 Marangopoulos Foundation for Human Rights (MFHR) v. Greece, 6 December

[426] Complaint No, 30/2005 Marangopoulos Foundation for Human Rights (MFHR) v. Greece, 6 December, par. 205-207 & par. 220.

άρθρο 11 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη θεωρήθηκε ότι παραβιάστηκε, λαμβάνοντας ακόμα υπόψη και την ευρεία διακριτική ευχέρεια που διατηρούν τα Κράτη για την εφαρμογή των ανωτέρω επιταγών και ρυθμίσεων[427].

Το αξιοσημείωτο που μπορεί να διατυπωθεί για την απόφαση αυτή είναι ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων αναγνώρισε ρητά την ύπαρξη σε ένα δικαίωμα στο περιβάλλον, αναφέροντας ότι στην ανωτέρω υπόθεση αποσαφήνισε την ερμηνεία του δικαιώματος σε ένα υγειές περιβάλλον, λαμβάνοντας υπόψη :

«…αρχές που έχουν δημιουργηθεί από τη νομολογία υπόλοιπων εποπτικών οργάνων για τα ανθρώπινα δικαιώματα, κυρίως το ΕΔΔΑ, το Δια-Αμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Inter-American Court of Human Rights) και την Αφρικανική Επιτροπή για τους Ανθρώπους και τα Δικαιώματα των Ατόμων (African Commission on Human Rights and Peoples' Rights) σε περιφερειακό επίπεδο και την Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (UN Committee on Economic Social Cultural Rights) σε παγκόσμιο επίπεδο. (Επίσης)…. λήφθηκαν υπόψη διάφορες αποφάσεις του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων»[428].

Όπως ειπώθηκε και ανωτέρω, με την υπόθεση αυτή, θεωρούμε ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Κοινωνικά Δικαιώματα αναγνώρισε ρητά ότι «το δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον» είναι ουσιαστικά ενσωματωμένο στο δικαίωμα στην υγεία όπως και στο δικαίωμα στη ζωή, όπως αυτά κατοχυρώνονται και από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Η Επιτροπή κατέγνωσε στην Ελλάδα ότι είχε παραβιάσει το δικαίωμα στη ζωή, αποτυγχάνοντας να καταπολεμήσει την ατμοσφαιρική ρύπανση.

Υπό αυτό το πρίσμα, θεωρούμε ότι το πιο σημαντικό σημείο της απόφασης αυτής είναι ότι η Επιτροπή «μετέφερε» το δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον από τον περιορισμένο χώρο των λεγόμενων δικαιωμάτων τρίτης γενιάς σε αυτόν των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτό συνέβηκε όχι μόνο συνδέοντας το με το κοινωνικό δικαίωμα στην υγεία αλλά και με το καταρχήν «παραδοσιακό» ανθρώπινο δικαίωμα,

---

[427] Complaint No, 30/2005 Marangopoulos Foundation for Human Rights (MFHR) v. Greece, 6 December, par. 221.

[428] Βλ. σχετικά *2011 OHCHR study : Human Rights and Environment*, Stakeholder input by the Dutch Section of the International Commission of Jurists (NJCM), June 2011, p. 19-20.

αυτό της ζωής[429]. Επιπλέον, η απόφαση αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί και ως αναγνώριση αλλά και επιβεβαίωση του αδιαίρετου και αλληλένδετου όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η ένταξή του μέσα στο θεσμικό πλαίσιο των Ευρωπαϊκών οργανισμών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το οποίο ισχύει εις το διηνεκές, τόσο για τις τωρινές όσο και για τις μελλοντικές γενιές.

4. Νομολογία εθνικών δικαστηρίων που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος και κάνουν αναφορά στις μελλοντικές γενιές

4.1. Υπόθεση Peter K. Waweru v. Republic of Kenya (High Court of Kenya, 2006)[430]. Η υπόθεση αυτή αποτελεί μία χαρακτηριστική περίπτωση όπου το εθνικό δικαστήριο υιοθετεί και εφαρμόζει κανόνες και αρχές του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου. Πιο συγκεκριμένα, ερμηνεύει τους εθνικούς συνταγματικούς κανόνες μέσα από το πρίσμα του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου. Οι αναφερόμενοι ήταν ιδιοκτήτες ακινήτων στην πόλη Kiserian της Κένυας. Είχαν κατηγορηθεί για το αδίκημα της εκφόρτωσης ακατέργαστων λυμάτων μέσα σε δημόσια πηγή υδάτων, πράξη αντίθετη στις διατάξεις του Νόμου για την Δημόσια Υγεία. Στην περίπτωση αυτή, είκοσι τρεις ιδιοκτήτες ανήγειραν κτίρια, χρησιμοποιώντας σηπτικές δεξαμενές για την διαχείριση των υγρών αποβλήτων. Υπήρξαν διαμαρτυρίες και για το λόγο αυτό τα διοχέτευσαν παράνομα μέσα στο γειτονικό ποτάμι, μέσω ανοικτών καναλιών. Οι ιδιοκτήτες των κτιρίων τιμωρήθηκαν ποινικά και εν γένει σχεδόν όλα τα επιχειρήματα των αιτούντων έγιναν δεκτά.

Το Ανώτατο Δικαστήριο της Κένυα "sua sponte", δηλαδή με δική του πρωτοβουλία και χωρίς να έχει κατατεθεί σχετικό αίτημα ή εγερθεί σχετικό επιχείρημα, αναφέρθηκε στην επίδραση της ενέργειας των αναφερομένων προς την βιώσιμη ανάπτυξη και την διαχείριση του περιβάλλοντος. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το συνταγματικό δικαίωμα στη ζωή, όπως αυτό διατυπωνόταν στο τότε άρθρο 71 του Συντάγματος, περιλαμβάνει το δικαίωμα σε ένα καθαρό και υγειές

[429] Βλ. "European Committee of Social Rights : The right to a healthy environment", Trilsch, M., International Journal of Constitutional Law, vol. 7, Issue 3, 2009, p. 529-538, "A human right to a clean and healthy environment in Europe. Dream or reality?", Jan Van de Venis, elni Review, No1/2011, p. 31.

[430] Peter K. Waweruv. Republic of Kenya, KeHC 2006. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.chr.up.ac.za/index.php/browse-by-country/kenya/339-kenya-waweru-v-republic-2007-ahrlr-149-kehc-2006-.html. (Τελευταία επίσκεψη 12.02.2017).

περιβάλλον. Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ότι το Δικαστήριο υιοθέτησε μία φιλελεύθερη ερμηνεία του ως άνω άρθρου : το δικαίωμα στη ζωή δεν είναι απλά ένα ζήτημα διατήρησης/συντήρησης του υλικού σώματος, καθώς η εποχή μας είναι πολύ σύνθετη και η ζωή μπορεί να απειληθεί από πολλούς παράγοντες και να βάλει και την σωματική αλλά και την ψυχική και πνευματική υγεία. Επιπρόσθετα, το Δικαστήριο προέβη σε ρητή αναφορά *«….στην σημαντική αρχή της διαγενεακής ισότητας».*

Το Ανώτατο Δικαστήριο της Κένυας διατύπωσε και τις κάτωθι ενδιαφέρουσες προτάσεις, όπως ότι *«…η ανάπτυξη η οποία απειλεί την ζωή δεν είναι βιώσιμη και θα πρέπει να εμποδίζεται..»* ή *«Η Κυβέρνηση βρίσκεται υπό το Νόμο και υπό την υποχρέωση να αποδέχεται την βιώσιμη ανάπτυξη και τίποτε περισσότερο. Αυτή η ανάπτυξη είναι αυτή που συναντάει και εκπληρώνει τις ανάγκες της τωρινής γενιάς χωρίς να διακυβεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες».* Τέλος, αναφέρθηκε ότι *«Στην εποχή μας, καμία ανάπτυξη δεν είναι ισχυρή εφόσον δεν μπορεί να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις της βιώσιμης ανάπτυξης».*

Ουσιαστικά, το Ανώτατο Εθνικό Δικαστήριο της Κένυα ασχολήθηκε και συζήτησε σε βάθος και πιθανόν για πρώτη φορά για την αρχή της διαγενεακής ισότητας σε μία υπόθεση που αφορούσε ρύπανση των υδάτων από υγρά απόβλητα. Το Δικαστήριο στην υπόθεσή αυτή τόνισε τον ρόλο της δικαιοσύνης όσον αφορά την προώθηση της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης και κατέληξε στην απόφαση του, κάνοντας μία αναλυτική αναφορά στην διαγενεακή ισότητα, η οποία έχει χαρακτηρισθεί ως αξιομνημόνευτη. Ειδικότερα, ανέφερε ότι *«…η ανάγκη να δημιουργηθεί και να υποστηριχθεί η οικολογική βιωσιμότητα…..αναδεικνύει την ισότιμη σε σημασία αρχή της διαγενεακής ισότητας, γιατί το πόσιμο νερό και τα ποταμίσια περάσματα που επηρεάζονται (αρνητικά) τηρούνται ως καταπίστευμα από την τωρινή γενιά για τις μελλοντικές γενιές. Όντως, η διαγενεακή ισότητα υποχρεώνει την τωρινή γενιά να εξασφαλίσει ότι η υγεία, η ποικιλία και η παραγωγικότητα των φυσικών πηγών θα διατηρούνται ή θα επαυξάνονται για όφελος των μελλοντικών γενεών. Παρατηρούμε ότι το πόσιμο νερό και τα καθαρά ποτάμια είναι για αυτήν (την τωρινή) γενιά όσο και για τις μελλοντικές γενιές*[431]*».*

[431] Ενδεικτικά βλ. σχετικές παραπομπές στο πολύ καλό άρθρο της Wedderburn, J., A., "Giving a voice to Future Generations: Intergenerational Equity, Representatives of Generations to come, and the challenge of planetary rights", Australian Journal of Environmental Law, vol. 1 (1), 2014, p. 44.Επίσης, βλ. Weiss, E., "Implementing Intergenerational Equity", in Research Handbook on

Το έτος 2010 αναθεωρήθηκε το Σύνταγμα της Κένυας, διακηρύσσοντας την διαγενεακή ισότητα αλλά και ότι αναγνωρίζεται το δικαίωμα κάθε προσώπου *«σε ένα καθαρό και υγειές περιβάλλον, το οποίο περιλαμβάνει το δικαίωμα α) να είναι το περιβάλλον προστατευμένο για όφελος των τωρινών και μελλοντικών γενεών μέσω νομοθετικών και άλλων μέσων…».*

4.2. Υπόθεση Massachusetts v. Environmental Protection Agency (EPA) (United States Supreme Court, 2007) [432]. Το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ έκρινε μία υπόθεση, η οποία κατατέθηκε από δώδεκα κράτη και αρκετές πολιτείες εναντίον του Αμερικάνικου Οργανισμού Προστασίας του Περιβάλλοντος (Environmental Protected Agency-EPA). Τα ενάγοντα κράτη έθεσαν υπό αμφισβήτηση την έλλειψη σχετικών δράσεων από πλευράς του EPA, που αφορούσαν τη ρύθμιση του διοξειδίου του άνθρακα και άλλων αερίων του θερμοκηπίου που εκπέμπουν τα νέα οχήματα, σε σχέση πάντα με τον τότε σε ισχύ νόμο για τον καθαρό αέρα (Clean Air Act-CAA).

Η ιδιαιτερότητα της απόφασης αυτής ήταν ότι για πρώτη φορά το Ανώτατο Δικαστήριο αναγνώρισε ευρύτερα δικονομικά δικαιώματα στα Κράτη σε σχέση με τα άτομα. Ιδίως, φάνηκε ότι το Δικαστήριο υπήρξε πιο ελαστικό όσον αφορά την άσκηση των κυριαρχικών κρατικών συμφερόντων στην υγεία, στην ευζωία και στην απόλαυση των φυσικών πηγών των πολιτών τους[433].

Η γνώμη της πλειοψηφίας του Δικαστηρίου, υποστήριξε την εγκυρότητα των επιχειρημάτων των εναγόντων Κρατών της Μασαχουσέτης, αναγνωρίζοντας ότι *«…η πραγματική βλάβη όπως και ο κίνδυνος βλάβης (the risk of harm) από την παγκόσμια υπερθέρμανση στις ακτογραμμές της Μασαχουσέτης υποδηλώνει,….., ότι τα κράτη*

International Environmental Law, Fitzmaurice, M, Ong, D., & Merkouris, P., (eds.), Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2010, p. 107.

[432] Massachusetts v. EPA, 549 US 497 (2007). Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα https://www.justice.gov/enrd/massachusetts-v-epa. (Τελευταία επίσκεψη 12.02.2017).

[433] Βλ. Σχετικά Mank, B., "Protecting the environment for future generations: a proposal for a 'republican' superagency", William and Mary Law Review (Wm & Mary L. Rev.), vol 49, 2007-2008, p. 1704. Επιπλέον, σχετική ανάλυση για την δικαστική προσφυγή για θέματα περιβάλλοντος, κυρίως στις ΗΠΑ, βλ. Bertagna, Bl., "Standing Up for the Environment: The Ability of Plaintiffs to establish Legal Standing to redress injuries caused by global warming", Brigham Young University Law Review, issue 2, vol. 2006, pp. 415-471.

μπορεί ‘ να λειτουργήσουν ως αντιπρόσωποι των μελλοντικών γενεών ενώπιον των Δικαστηρίων των ΗΠΑ[434]*».*

4.3. Απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου των Φιλιππίνων (Minors Oposa v. Secretary of the Department of Environment and Natural Resources –"DENR" Philippines, 1993)[435]. Ένα εθνικό δικαστήριο, το Ανώτατο Δικαστήριο των Φιλιππίνων, αποφάνθηκε και έκρινε με πρωτότυπο και εν πολλοίς επαναστατικό τρόπο τα θέματα της διαγενεακής ισότητας, στο πλαίσιο τόσο της ενδογενεακής όσο και της διαγενεακής ισότητας. Η υπόθεση αναφέρθηκε στην διαγενεακή ισότητα μέσα στο πλαίσιο αξιολόγησης της κρατικής διαχείρισης των δημόσιων δασικών εκτάσεων.

Η υπόθεση-ορόσημο, που είναι γνωστή ως "Philippine Children's Case", εκδικάστηκε από το Ανώτατο Δικαστήριο των Φιλιππίνων, στις 30 Ιουλίου 1993. Μία ομάδα 41 παιδιών, συμπεριλαμβανομένου και του μετέπειτα γνωστού περιβαλλοντικού ακτιβιστή και δικηγόρου Antonio Oposa, άσκησαν τον Μάρτιο 1990 προσφυγή σε πρώτο βαθμό, σε συνεργασία με μία ΜΚΟ των Φιλιππίνων, τον Οικολογικό Σύνδεσμο Φιλιππίνων (Philippine Ecological Network). Τα παιδιά εκπροσωπήθηκαν από τους γονείς τους και η προσφυγή στρεφόταν εναντίον του Γραμματέα του Τμήματος Περιβάλλοντος και Φυσικών Πηγών (Department of Environment and Natural Resources-DENR), προκειμένου να τον υποχρεώσουν να ακυρώσει τόσο όλες τις άδειες υλοτομίας που είχαν υπογραφεί για όλη τη χώρα όσο και να εμποδίσει να υπογραφούν νέες άδειες.

Βασική αιτία της πρωτοβουλίας τους ήταν να καταφέρουν να σταματήσουν την καταστροφή και την εξαφάνιση των τροπικών δασών ("rain forests") της χώρας τους, που προκαλείται από τη συνεχή υλοτομία. Τα παιδιά-ενάγοντες ανέφεραν χαρακτηριστικά και ρητά ότι ενεργούσαν ως αντιπρόσωποι του εαυτού τους αλλά το σπουδαιότερο και για λογαριασμό και των μελλοντικών γενιών.

---

[434] Βλ. σχετικά *National Policies & International Instruments to Protect the Rights of Future Generations. A Legal Research Paper*, Legal Working Paper, WFC & CISDL, 2008. pp. 15-16. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα www.worldfuturecouncil.org/fileadmin/user-upload / PDF /RepresentationFuture _ Generations.pdf. (Τελευταία επίσκεψη 10/02/2016).Βλ. επίσης, Mank, Br., "Standing and Future Generations : Does Massachusetts v EPA open standing for generations to come?" 34 Colum. J. Envtl. L. 1 2009 at 71-72.

[435] Minors Oposa v. Secretary of the Department of Environmental and Natural Resources, (224 SCRA 792 [1993]). Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://hrlibrary.umn.edu/research /Philippines/ Oposa % 20v%20Factoran,%20GR%20No.%20101083,%20July%2030,%201993,%20on%20the%20State's % 20Responsibility%20To%20Protect%20the%20Right%20To%20Live%20in% 20a% 20 Healthy % 20Environment.pdf. (Τελευταία επίσκεψη 12.02.2017).

Οι ενάγοντες στήριξαν την επιχειρηματολογία τους στο Σύνταγμα των Φιλιππίνων (1987), το οποίο αναγνωρίζει το δικαίωμα των ανθρώπων σε *«μία ισορροπημένη και υγιή οικολογία»* καθώς και το δικαίωμα της «αυτοσυντήρησης» και της «διαιώνισης». Ο Oposa ήταν ο ανήλικος ενάγων που έθεσε ενώπιον του Δικαστηρίου την έννοια της «διαγενεακής ισότητας» ("intergenerational equity"), με την ακόλουθη ερμηνεία : Οι φυσικές πηγές και ο φυσικός πλούτος ανήκει σε όλα τα άτομα – ανεξαρτήτως ηλικίας. Ωστόσο, εάν οι ενήλικες καταναλώσουν ή συγκεντρώσουν όλο αυτόν τον φυσικό πλούτο, τότε αυτό συνεπάγεται ότι τον έχουν κλέψει ουσιαστικά από τα παιδιά και τα παιδιά των παιδιών τους αλλά και από όλες τις επόμενες μελλοντικές γενιές. Η φράση-κλειδί ήταν η πρόκληση *«ανεπανόρθωτων βλαβών»* ("irreparable harm"), τόσο προς τις τωρινές γενιές - και ιδίως των παιδιών - αλλά όσο και προς τις μελλοντικές γενιές. Επίσης, οι ενάγοντες ισχυρίστηκαν ότι το κράτος θα πρέπει να προστατεύει τους πολίτες, ενεργώντας ως «πατέρας».

Η υπόθεση απορρίφθηκε στον 1^{ο} βαθμό, με το σκεπτικό ότι δεν υπήρχε νομική βάση, καθώς η αιτία της αγωγής ήταν πολιτική και όχι νομική. Οι ενάγοντες συνέχισαν στο Ανώτατο Δικαστήριο, ασκώντας αίτηση ακύρωσης. Στο 2^{ο} βαθμό, εμπλούτισαν και πρόσθεσαν νέα στοιχεία στα επιχειρήματά τους : η αποψίλωση των δασών επηρεάζει τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών. Για το λόγο αυτό, οι ενάγοντες προσέθεσαν ότι ενεργούν δικαστικά και για λογαριασμό των αγέννητων γενιών, μέσα στο πλαίσιο του δικαιώματος σε ένα υγειές περιβάλλον. Ουσιαστικά, δηλαδή, επιχειρηματολόγησαν ρητά υπέρ ενός δικαιώματος σε ένα υγειές περιβάλλον για τις μελλοντικές γενιές[436]. Επίσης, τόνισαν το γεγονός ότι κάθε γενιά κατέχει το περιβάλλον ως καταπίστευμα για τις επόμενες. Τέλος, εμπλουτίστηκε η επιχειρηματολογία τους – όσον αφορά το δικαίωμα στο περιβάλλον – παραπέμποντας στο εθνικό διοικητικό και περιβαλλοντικό δίκαιο, στο εθνικό σύνταγμα και το φυσικό δίκαιο[437].

Το Ανώτατο Δικαστήριο τοποθετήθηκε υπέρ των παιδιών, αναγνωρίζοντας καταρχήν ότι έχουν ενεργητική νομιμοποίηση ("locus standi") να παρασταθούν τόσο για τις τωρινές όσο και για τις μελλοντικές γενιές[438] και διατυπώνοντας κάποιες πολύ

---

[436]Allen, T., "The Philippine Children's Case: Recognizing Legal Standing for Future Generations", 6 Geo. Int' lEnvtl. L. Rev. 1993-1994, p. 715.

[437]Ο.π.

[438] Ο Δικαστής Hilario Davide, Jr., ανέφερε ότι η αξίωση των εναγόντων- όσον αφορά την εκπροσώπηση των μελλοντικών γενεών- ήταν «ειδική» και «πρωτοποριακή», αλλά συμφωνήθηκε στο Δικαστήριο ότι νομιμοποιούνται να το πράξουν. Βλ. σχετικά Allen, T., "The Philippine Children's

πρωτοποριακές και καλά δομημένες δικανικές απόψεις. Χαρακτηριστικά ανέφερε ότι *«Τα Παιδιά και οι επόμενες γενεές έχουν δικαίωμα παράστασης, ισχυριζόμενα ότι η (συγκεκριμένη, εθνική) δασική πρακτική προσβάλει τόσο τα δικαιώματα των τωρινών παιδιών όσο και τα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών».*

Ειδικότερα, μέσα από την απόφαση του δικαστηρίου προέκυψαν και αναγνωρίσθηκαν τα κάτωθι :

- Το δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον αλλά και η πρόνοια διατήρησής του για τις μελλοντικές γενιές είναι βασικό δικαίωμα.

- Ενυπάρχει μία διαγενεακή υποχρέωση για διατήρηση του περιβάλλοντος καθαρού. Αυτό σημαίνει ότι κάθε γενιά έχει την υποχρέωση προς την επόμενη γενιά να διατηρεί το περιβάλλον καθαρό. Για το λόγο αυτό στοιχειοθετείται αγώγιμη βάση των παιδιών εναντίον όσων παραβιάζουν αυτή την υποχρέωση, η οποία γίνεται και στο όνομα της γενιάς τους και των μελλοντικών γενιών[439]. Δηλαδή, τα τωρινά παιδιά ενεργούν και ως αντιπρόσωποι των μελλοντικών και αγέννητων παιδιών. Ωστόσο, παρόλο που και οι δύο κατηγορίες έχουν δικαιώματα, χρειάζονται βοήθεια για να ασκήσουν ορθά και πλήρως τα νομικά και πραγματικά δικαιώματα.

- Το Σύνταγμα των Φιλιππίνων απαιτεί από την εκάστοτε Κυβέρνηση και ορίζει γενικά όπως *«προστατεύει και προωθεί την υγεία των ανθρώπων».* Ωστόσο, ρητή συνταγματική διάταξη στο Σύνταγμα των Φιλιππίνων δεν υπήρχε όταν εκδόθηκε η απόφαση και αυτό από μόνο του αποτελεί το ρηξικέλευθο της δικαστικής απόφασης.

- Επιπλέον, το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε ότι το δικαίωμα σε ένα ισορροπημένο και υγειές περιβάλλον δεν είναι λιγότερο σημαντικό από τα πολιτικά και ατομικά δικαιώματα που αναφέρονται ρητά στο Σύνταγμα των Φιλιππίνων : *«Τέτοιου είδους δικαιώματα ανήκουν σε μία διαφορετική κατηγορία δικαιωμάτων….η*

Case: Recognizing Legal Standing for Future Generations", 6Geo. Int' l Envtl. L. Rev. 1993-1994, p. 717.

[439] Η αναγνώριση αυτής της δυνατότητας αποτέλεσε και την ουσιαστική καινοτομία της δικαστικής αυτής απόφασης, σύμφωνα και με τον Philippe Sands στο "Protecting Future Generations: Precedents and Practicalities", in *Future Generations & International Law*, Emmanuel Agius & Salvino Busuttil (eds), Earthscan Publications Ltd, London, 1998, p. 87. Ο Sands κατωτέρω αναφέρει μία ακόμα περίπτωση υπόθεσης που εγέρθηκε ενώπιον του Σκωτσέζικου Δικαστηρίου (Scottish Court of Session). Βασικό επιχείρημα ήταν η ανάγκη διατήρησης της φυσικής και αισθητικής κληρονομιάς για χάρη των μελλοντικών γενεών. Ο.π. p. 88.

πρόοδος των οποίων μπορεί να ειπωθεί ότι αφορά και καλύπτει όλες τις κυβερνήσεις και τα συντάγματα. Στην πραγματικότητα, αυτά τα βασικά δικαιώματα δεν χρειάζεται να είναι γραμμένα στα Συντάγματα, καθώς θεωρούνται ότι προϋπάρχουν από την απαρχή της ανθρωπότητας[440]*».*

- Προκειμένου να θεωρηθεί βάσιμη και παραδεκτή η άσκηση της προσφυγής των παιδιών έπρεπε να αποδειχθεί ότι υπάρχει πραγματική και αντιληπτή ζημία. Τα παιδιά επιχειρηματολόγησαν σχετικά αναφέροντας ότι το πρόγραμμα της υλοτομίας επιφέρει πραγματική και αντιληπτή ζημία τόσο για τα ίδια όσο και για τις μελλοντικές γενιές του έθνους τους, γεγονός το οποίο έγινε δεκτό από το Ανώτατο Δικαστήριο.

Ωστόσο, σε πρακτικό επίπεδο, η απόφαση δεν επέφερε τα ποθούμενα και αναμενόμενα αποτελέσματα, καθώς τελικά δεν ακυρώθηκε ολοκληρωτικά η Συμφωνία Αδειοδότησης Ξυλείας[441] (Timber Licensing Agreements-TLAs). Για το λόγο αυτό θεωρείται η απόφαση Oposa ότι δεν ενδυνάμωσε όσο αναμενόταν το νομικό οπλοστάσιο της διεθνούς περιβαλλοντικής προστασίας. Επιπλέον, θεωρήθηκε ότι η απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου δεν αποτελεί δεσμευτικό προηγούμενο αλλά είναι απλά obiter dictum[442]. Αντιμετωπίστηκε, δηλαδή, περισσότερο ως εσωτερική/εθνική ιδιαιτερότητα, η οποία δεν δημιούργησε προεκτάσεις με διεθνείς απαιτήσεις[443].

Τέλος, θα θέλαμε να κλείσουμε την αναφορά μας σε αυτήν την κατά τ΄άλλα σημαντική απόφαση, με μία φράση της απόφασης του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου των Φιλιππίνων : *«Σε αυτήν την υπόθεση υπάρχει ένα ιδιαίτερο και καινοφανές στοιχείο. Οι ανήλικοι αιτούντες ισχυρίζονται ότι εκπροσωπούν τόσο την δική τους*

---

[440] Ο.π. υποσημείωση 23, p. 713 .

[441] Σύμφωνα με αναφορά που γίνεται σε άρθρο για την περίπτωση Oposa, ανακλήθηκαν οι περισσότερες από τις 92 άδειες υλοτομίας. Από τις 27 άδειες που παρέμειναν σε ισχύ, δεν αφορούσαν σε προγονικά αιωνόβια δάση. Βλ. Allen, T., "The Philippine Children's Case: Recognizing Legal Standing for Future Generations", 6 Geo. Int' l Envtl. L. Rev. 1993-1994, p. 719, υποσημείωση 28.

[442] Βλ. Gatmaytan, G, B., "The Illusion of Intergenerational Equity: Oposa v. Factoran as Pyrrhic Victory", 15 Geo. Int'l Envtl. L. Rev. 459, 2003, Fitzmaurice, M., "Some reflections on Legal and Philosophical foundations of International Environmental Law", in XXXII Polish Yearbook of International Law, 2012, p. 102. Παρόμοιες υποθέσεις, που χρησιμοποίησαν τα επιχειρήματα της αγωγής των Minors Oposa απορρίφθηκαν, ακριβώς με το αιτιολογικό ότι η απόφαση επί της υπόθεσης αυτής, δεν δημιούργησε δεδικασμένο, για κάθε παρόμοια υπόθεση. Βλ. M Farooque v. Bangladesh and Others.Επίσης, σχετικές πληροφορίες μπορεί κάποιος να αναγνώσει και στο πόνημα των Javor, B., Racz, J., (eds), *Do we owe them a future? The opportunities of a representation for future generations in Europe*, Published by Vedegylet-Protect the Future, Budapest, 2006.

[443] Βλ. Preston, B. "The Role of the Judiciary in Promoting Sustainable Development: The Experience of Asia and the Pacific", Legal Research Paper No 08/46, April 2008. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://ssrn.com/abstract=1124804.

γενιά όσο και τις αγέννητες γενιές ('generations yet unborn'). Δεν δυσκολευτήκαμε να αποφασίσουμε ότι μπορούν, τόσο για τους ίδιους, όσο και για άλλους – για την δική τους γενιά και για τις επερχόμενες γενιές ('succeeding generations') – να καταθέσουν αγωγή. Η ικανότητά τους να καταθέσουν αγωγή για λογαριασμό των επερχόμενων γενεών, μπορεί να βασιστεί στην έννοια της διαγενεακής ευθύνης, καθώς αφορά το δικαίωμα σε ένα ισορροπημένο και υγείες περιβάλλον. [Προκειμένου να γίνουν οι φυσικές πηγές] ισότιμα προσβάσιμες τόσο για τις τωρινές όσο και για τις μελλοντικές γενιές[444]*».*

4.4. Υπόθεση Leghari v. Federation of Pakistan (Lahore High Court Pakistan, 2015) [445]. Ο Ashgar Leghari, ένας αγρότης από το Πακιστάν, μήνυσε την Κυβέρνηση του για την αποτυχία της να φέρει εις πέρας την Εθνική Στρατηγική για το Κλίμα. Ο ενάγων κατηγόρησε την Κυβέρνηση ότι η έλλειψη δράσης για τα θέματα της κλιματικής αλλαγής και η επιβολή μέτρων και περιορισμών παραβίασε το θεμελιώδες δικαίωμα στη ζωή, όπως αυτό προστατεύεται από το άρθρο 9 του Πακιστανικού Συντάγματος. Το Ανώτατο Δικαστήριο της Lahore έκρινε τον Σεπτέμβριο 2015 και ειδικότερα ο Δικαστής Syed Mansoor Ali Shah ότι *«Η Κλιματική Αλλαγή είναι μία καθοριστική πρόκληση της εποχής μας και έχει οδηγήσει σε δραματικές αλλαγές στο πλανητικό κλιματικό σύστημα…Από νομικής και συνταγματικής άποψης αυτό αποτέλεσε εγερτήριο για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών του Πακιστάν, και πιο συγκεκριμένα, των πιο ευάλωτων και αδύναμων τμημάτων της κοινωνίας, τα οποία είναι ανίκανα να προσεγγίσουν το Δικαστήριο*[446]*».*

Το Δικαστήριο τόνισε το δικαίωμα στη ζωή και το δικαίωμα στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, *«τις συνταγματικές αρχές της δημοκρατίας, της ισότητας, της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής δικαιοσύνης….τις διεθνείς αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης, την αρχή της προφύλαξης, την αξιολόγηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, την διαγενεακή ισότητα και την "public trust doctrine"».* Το Δικαστήριο βρήκε ότι *«…η*

---

[444] Βλ. Oposa, A., "In Defence of Future Generations", Intergenerational Justice Review (English Edition), vol. 2, 3/2002, p. 7.

[445]Case No: W.P. No. 25501/2015. Βλ. σχετικάhttps://elaw.org/pk_Leghari. (Τελευταία επίσκεψη 12.02.2017).

[446]Βλ. http://blogs.law.columbia.edu/climatechange/2015/09/26/lahore-high-court-orders-pakistan-to-act-on-climate-change/.

καθυστέρηση και ο λήθαργος του Κράτους στην εφαρμογή του πλαισίου προσβάλλει τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών».

Επιπλέον, το Δικαστήριο ανέφερε ότι :

- Η αρχική αιτία των κλιματικών αλλαγών είναι ανθρωπογενής και οι εκδηλώσεις της – περιλαμβάνοντας και τις πλημμύρες - έχουν ήδη ξεκινήσει, επηρεάζοντας το Πακιστάν, δημιουργώντας ανυπολόγιστες συνέπειες και πραγματικό οικονομικό κόστος,
- Το βασικό σημείο του Πλαισίου εφαρμογής της Πολιτικής για τις Κλιματικές Αλλαγές είναι οι προσπάθειες που πρέπει να γίνουν για την προσαρμογή στις κλιματικές αλλαγές, οι οποίες μέχρι τώρα δεν έχουν γίνει.

Στο πλαίσιο κρίσης της συγκεκριμένης υπόθεσης, το Δικαστήριο βρήκε αφορμή και όρισε την δημιουργία της Επιτροπής για τις Κλιματικές Αλλαγές, με αντιπροσώπους από Υπουργεία-κλειδιά, ΜΚΟ και τεχνικούς εμπειρογνώμονες. Για το λόγο αυτό τους κάλεσε όλους να παρουσιαστούν στο Δικαστήριο και να εκφράσουν τις απόψεις τους και την αιτία της μέχρι τότε απραγίας. Ο Δικαστής Shah χρησιμοποίησε επιχειρήματα που χρησιμοποιήθηκαν στην Συμφωνία των Παρισίων, τονίζοντας ότι καμία Κυβέρνηση δεν μπορεί να μην πράττει και να μην λογοδοτεί. Οι πολίτες έχουν δικαιώματα και οι κυβερνήσεις δεν μπορούν να συνεχίζουν να δίνουν «άδειες υποσχέσεις».

Η υπόθεση αυτή ήδη χρησιμοποιήθηκε ως θετικό προηγούμενο στην αμέσως κατωτέρω αναφερόμενη υπόθεση (Urgenda Foundation v. the State of Netherlands). Από την υπόθεσή αυτή μπορεί να εξαχθεί μία βασική και απλή αλήθεια, ότι ακόμα και ένας συνειδητοποιημένος πολίτης μπορεί να κάνει και να φέρει την διαφορά. Η υπόθεση αυτή δημιουργήθηκε από έναν πολίτη και δικάσθηκε από έναν δικαστή. Και οι δύο δημιούργησαν νέα δεδομένα και άνοιξαν μία καινούργια πύλη για την δικαστική διεκδίκηση για τα ζητήματα της κλιματικής αλλαγής και τις αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις και προς τις μελλοντικές γενιές.

4.5. Υπόθεση Urgenda Foundation v. the State of the Netherlands/Ministry of Infrastructure and the Environment (Hague District Court, 2015)[447]. Η συγκεκριμένη υπόθεση παρουσιάζει μεγάλο και ιδιαίτερο ενδιαφέρον και για το λόγο

[447] Case number: C/09/456689/HA ZA 13-1396, Hague District Court, 2015. Διαθέσιμο ενδεικτικά και από την ιστοσελίδα https://elaw.org/system/files/urgenda_0.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 13.02.2017).

αυτό θα υπάρξει πιο εκτεταμένη παρουσίαση και ανάλυση της. Στις 24 Ιουνίου 2015, το Δικαστήριο της Ολλανδίας καταδίκασε τις Κρατικές υπηρεσίες/Αρχές για την αδυναμία μείωσης των εθνικών εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου σε σημαντικό βαθμό[448]. Η υπόθεση ξεκίνησε από μία πρωτοβουλία 900 πολιτών σε συνεργασία με μία Ολλανδική ΜΚΟ με την ονομασία Urgenda Foundation. Το δικαστήριο αποφάνθηκε ότι *«.....μία παγκόσμια μείωση των εκπομπών είναι απαραίτητη ώστε να αποσοβηθούν ανεπίστρεπτες κλιματικές αλλαγές[449]».*

Η απόφαση αυτή αποτελεί την πρώτη ουσιαστικά δικαστική απόφαση εθνικού δικαστηρίου Ευρωπαϊκής χώρας με την οποία 1) κρίθηκε υπεύθυνη η Κυβέρνηση για την πρόκληση περιβαλλοντικής ζημίας από τις συνεχιζόμενες κλιματικές αλλαγές ενώ παράλληλα διατάχθηκε η κυβέρνηση να λάβει συγκεκριμένα μέτρα για μείωση των εκπεμπόμενων αερίων του θερμοκηπίου, 2) αναζητήθηκε η στήριξη του δικανικού συλλογισμού στις βάσεις προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και του δικαίου των αδικοπραξιών[450].

Το έτος 2013 μία δραστήρια Ολλανδική ΜΚΟ, με την ονομασία "Urgenda[451]", κατέθεσε αγωγή εναντίον της Ολλανδικής Κυβέρνησης, με το αιτιολογικό ότι η Κυβέρνηση έχει αποτύχει να προστατεύσει τους πολίτες της από τις κλιματικές αλλαγές, καθώς δεν έχει λάβει τα δέοντα μέτρα για την μείωση των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου, μέχρι και σήμερα. Ως ενάγοντες συμμετείχαν εννιακόσια περίπου άτομα, κάποια εκ των οποίων και παιδιά[452].

---

[448] Αξιοσημείωτο είναι ότι την ημέρα που ανακοινώθηκε επίσημα το περιεχόμενο της απόφασης, δημοσιεύθηκε και στην επίσημη ιστοσελίδα του δικαστηρίου η αγγλική μετάφραση της απόφασης, προς άμεση ενημέρωση των ενδιαφερομένων!

[449] http://www.urgenda.nl/en/News.php.

[450] Στο σημείο αυτό πρέπει να τονισθεί ότι στις 1 Μαρτίου 2015 μία ομάδα νομικών εμπειρογνωμόνων από όλο τον κόσμο ανακοίνωσαν τις Αρχές του Oslo σχετικά με τις Υποχρεώσεις που απορρέουν από την Παγκόσμια Κλιματική Αλλαγή ("Oslo Principles on Global Climate Change Obligations"). *«Οι αρχές αυτές υπογραμμίζουν ότι τα κράτη έχουν ηθικές και νομικές υποχρεώσεις στο να αναλάβουν δράση για να αποτρέψουν τα καταστροφικά αποτελέσματα των κλιματικών αλλαγών»* ανέφερε ο Thomas Pogge, Καθηγητής Φιλοσοφίας και Διεθνών Σχέσεων στο Πανεπιστήμιο του Yale και μέλος της ομάδας εμπειρογνωμόνων. Πιστεύεται ότι η δημοσίευση των Αρχών άσκησαν επιπρόσθετη επιρροή και νομικά επιχειρήματα στην διαμόρφωση της δικανικής σκέψης και απόφασης των Ολλανδών δικαστών.

[451] Η ονομασία "Urgenda" προκύπτει από την φράση "urgent agenda". Διευθύντρια και ιδρύτρια της ΜΚΟ είναι η Marjam Minnesma, γνωστή και από άλλες εναλλακτικές και καινοτόμες δράσεις. Βλ. http://www.npr.org/sections/parallels/2015/05/04/401971833/a-novel-dutch-lawsuit-demands-govt-cut-carbon-emissions, http://www.urgenda.nl/en/.

[452] Βλ. http://www.npr.org/sections/parallels/2015/05/04/401971833/a-novel-dutch-lawsuit-demands-govt-cut-carbon-emissions

Τον Ιούνιο 2015, το αρμόδιο πρωτοβάθμιο Δικαστήριο, με έδρα στην Χάγη, έκανε δεκτό το αίτημα της αγωγής των εννιακοσίων προσφευγόντων[453] και αποφάσισε σε πρώτο βαθμό ότι η τωρινή πολιτική της Κυβέρνησης της Ολλανδίας απέτυχε να εφαρμόσει μία αποτελεσματική πολιτική για τις κλιματικές αλλαγές. Ειδικότερα, το εθνικό δικαστήριο αποφάσισε ότι η ΜΚΟ μπορούσε να στραφεί εναντίον της Κυβέρνησης δυνάμει μίας πολύ ειδικής διάταξης που υπάρχει στον Αστικό Κώδικα της Ολλανδίας, που ονομάζεται "open norm". Σύμφωνα με σχετικό αρθρογράφο, χαρακτηρίζει ότι η μέθοδος "open norm" βοηθάει τους Ολλανδούς δικαστές να ενσωματώσουν *«διεθνείς υποχρεώσεις του Κράτους, άλλες διατάξεις συμβάσεων και οδηγίες της ΕΕ καθώς και τις αρχές που καθορίζουν την ίδρυση της ΕΕ[454]».*

Συγχρόνως, σύμφωνα με την αρχή της διακινδύνευσης, το Κράτος της Ολλανδίας έχει την υποχρέωση να αποφεύγει τους επικείμενους κινδύνους, όπως θεωρήθηκε ότι μπορεί να είναι και ο κίνδυνος από τις κλιματικές αλλαγές. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 21 του Συντάγματος της Ολλανδίας, το Κράτος έχει την υποχρέωση να εξασφαλίζει την προστασία του περιβάλλοντος και να βελτιώνει το υπάρχον περιβάλλον. Σύμφωνα με την σχετική απόφαση *«….. μέσα στην δικαιοδοσία του Κράτους είναι η αποτελεσματική άσκηση ελέγχου όσον αφορά τα επίπεδα εκπομπής (αερίων του θερμοκηπίου) από την Ολλανδία. Το Κράτος, ως εκ τούτου, έχει υποχρέωση να προστατεύει αυτό που αναφέρεται εδώ».* Επιπλέον, οι δικαστές αποφάνθηκαν ότι *«Η πρόληψη είναι καλύτερη από την θεραπεία»* και ότι η συγκεκριμένη απόφαση καταδεικνύει έμπρακτα την ανεξαρτησία των δικαστών και ότι μία εκ των λειτουργιών τους είναι και η προσφορά δικαστικής προστασίας εναντίον μίας *«..παρατεταμένης (κρατικής) παράνομης συμπεριφοράς»,* όπως θεωρείται ότι συμβαίνει και στη συγκεκριμένη περίπτωση.

Για να καταλήξει το δικαστήριο σε μία θετική απόφαση υπέρ των επιχειρημάτων της ενάγουσας/προσφεύγουσας ΜΚΟ[455], ερμήνευσε διασταλτικά την αρχή του δικαίου της αδικοπραξίας και την αρχή «της κοινωνικής ευθύνης». Ουσιαστικά, το δικαστήριο αναγνώρισε ότι η κλιματική αλλαγή είναι ένας απαράδεκτος και ως εκ τούτου μη θεμιτός/παράνομος κίνδυνος ("unlawful danger").

[453]Για τους λόγους της αγωγής και το σκεπτικό βλ. http://www.urgenda.nl/documents/FINAL-DRAFT-Translation-Summons-in-case-Urgenda-v-Dutch-State-v.25.06.10.pdf.

[454]Βλ. ειδικότεραGaillard, E., "Crimes against Future Generations", E-Publica, Special Issue, N. 5, 2015, p. 26.

[455] Στη σχετική υπάρχουσα αρθρογραφία αναφέρεται ότι η Urgenda εμπνεύστηκε και άντλησε επιχειρήματα από το βιβλίο "Revolution Through Litigation" του δικηγόρου Roger Cox.

Για το λόγο αυτό διέταξε την κυβέρνηση να ενεργοποιήσει το καθήκον της κρατικής μέριμνας υπό την έννοια της ενεργοποίησης της «κοινωνικής ευθύνης» που διαθέτει και να λάβει θετικές δράσεις, προκειμένου να προστατεύσει τους πολίτες της από τον κίνδυνο αυτό.

Επιπλέον, το Δικαστήριο στήριξε το διατακτικό της απόφασης του σε δύο βάσεις. Η πρώτη αφορά τις εκθέσεις του IPCC, που είναι το όργανο του ΟΗΕ για το κλίμα και τις οποίες επικαλέστηκαν οι δικαστές, προσδίδοντας επιστημονική εγκυρότητα και στοιχεία ειδικών εμπειρογνωμόνων στο διατακτικό της απόφασης. Η δεύτερη βάση ήταν οι κοινοτικές αρχές του περιβαλλοντικού δικαίου, όπως η υποχρέωση επίτευξης υψηλού επιπέδου περιβαλλοντικής προστασίας και υγείας, η αρχή της προφύλαξης, το ανθρώπινο δικαίωμα στη ζωή, ο «σεβασμός στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή» αλλά και η διεθνής αρχή της αποφυγής ζημίας ("no harm" principle). Σύμφωνα με το δικαστήριο, η κοινωνία δεν μπορεί να συνεχίζει να ζει με την αβεβαιότητα της επιστήμης αλλά θα πρέπει να πιέσει τις κυβερνήσεις να συμμορφωθούν άμεσα με την συμφωνηθείσα σε διεθνές επίπεδο μείωση των εκπομπών. *«Έπειτα από όλα αυτά»,* συνέχισε το δικαστήριο, *«έχει αποδειχθεί ότι κάθε ανθρωπογενής εκπομπή των αερίων του θερμοκηπίου, ανεξαρτήτως πόσο μικρή είναι, συμβάλει στην αύξηση των επιπέδων CO2O στην ατμόσφαιρα και ως εκ τούτου στην καταστροφική κλιματική αλλαγή».* Παρόλο που- σύμφωνα με κάποιους νομικούς κύκλους[456]- δεν αποδείχθηκε η σύνδεση μεταξύ ενάγοντος, ζημιογόνου πράξης και ζημίας – όπως απαιτεί το δίκαιο των αδικοπραξιών – το δικαστήριο προχώρησε ένα βήμα παραπέρα, ξεπερνώντας πιθανές νομικές αγκυλώσεις, προκειμένου να ανταποκριθεί στο κάλεσμα της παγκόσμιας κοινότητας για άμεση δράση εναντίον των καταστροφικών κινδύνων από την υπερθέρμανση του πλανήτη.

Επίσης, είναι άξιο αναφοράς ότι κατά την ετυμηγορία αναγνωρίστηκε ότι *«η σοβαρότητα του κινδύνου αυξάνει την νομική υποχρέωση της κυβέρνησης».* Τέλος, οι δικαστές διάταξαν την Κυβέρνηση της Ολλανδίας όπως μειώσει τις εκπομπές των αερίων του θερμοκηπίου σε ποσοστό τουλάχιστον 25% μέχρι το έτος 2020, συγκρινόμενες με αυτές που υπήρχαν το έτος 1990. Η απόφαση είχε άμεση εκτελεστότητα ενώ συγχρόνως διέταξε το Κράτος να πληρώσει τα δικαστικά έξοδα,

[456] Βλ. σχετικά το ηλεκτρονικό άρθρο του δικηγόρου Lucas Bergkamp "The Urgenda judgment: a "victory" for the climate that is likely to back fire", (09.09.2015) in http://energypost.eu/urgenda-judgment-victory-climate-likely-backfire/. Τελευταία επίσκεψη στις 29.10.2016.

ύψους 13.521,82 €, τα οποία προκλήθηκαν από την δικαστική διεκδίκηση του Ιδρύματος Urgenda.

«Όλοι οι ενάγοντες είναι ευτυχείς για το αποτέλεσμα. Αυτό ξεκαθαρίζει ότι οι κλιματικές αλλαγές είναι ένα τεράστιο πρόβλημα, το οποίο πρέπει να αντιμετωπιστεί περισσότερο αποτελεσματικά και ότι τα κράτη δεν μπορούν να βρίσκονται σε αδράνεια. Θεωρείται ότι τα Κράτη πρέπει να προστατεύουν τους πολίτες και εάν οι πολιτικοί δεν το κάνουν με δική τους πρωτοβουλία, τότε τα δικαστήρια βρίσκονται εδώ για να βοηθήσουν», ανέφερε χαρακτηριστικά η διευθύντρια της Urgenda, Marjan Minnesma. Μετά την έκδοση της απόφασης, μία ομάδα από κορυφαίους διεθνείς επιστήμονες, δικηγόρους, γιατρούς και ακαδημαϊκούς[457], οι οποίοι εργάζονται κυρίως επάνω στο πεδίο των κλιματικών αλλαγών, έστειλαν δημόσια επιστολή προς τον Πρωθυπουργό της Ολλανδίας. Στην επιστολή αυτή, ανέφεραν το αναφαίρετο δικαίωμα της Κυβέρνησης να ασκήσει έφεση, αλλά ζητούσαν να μην το κάνει. Στην επιστολή τόνιζαν το γεγονός της ιστορικής δικαστικής απόφασης *«…η οποία έδωσε νέα ελπίδα ότι θα υπάρξει πρόοδος σε ένα πρόβλημα που φαίνεται ότι έχει βαλτώσει από την αδράνεια των διεθνών διαπραγματεύσεων[458]».* Ωστόσο, τα ΜΜΕ δημοσίευσαν αρχές Σεπτεμβρίου 2015 ότι η Ολλανδική Κυβέρνηση ανακοίνωσε την πρόθεσή της να εφεσιβάλει την απόφαση.

Όπως είναι κατανοητό, η απόφαση αυτή αποτελεί την πρώτη δικαστική απόφαση που οι δικαστές απαίτησαν από μία Κυβέρνηση Ευρωπαϊκής χώρας, να λάβει άμεσα μέτρα πρόληψης εναντίον των κλιματικών αλλαγών. Η απόφαση αυτή εικάζεται ότι θα αποτελέσει ευνοϊκό νομολογιακό προηγούμενο και για τις υπόλοιπες εκκρεμείς υποθέσεις που υπάρχουν διάσπαρτες σε όλο τον κόσμο[459]. Επιπλέον,

---

[457] Ενδεικτικά ονόματα James Hansen, Naomi Oreskes, Richard Heede and Michael Gerrard.

[458] Για το πλήρες κείμενο της επιστολής βλ. http://us1.campaign-archive2.com/?u= 91ffff7bfd16e26db 7bee63af&id=c5967d141c&e=46588a629e.

[459] *«Τα ενδιαφερόμενα άτομα μπορούν τώρα, με την απόφαση αυτή στα χέρια τους, να ξεκινήσουν τις δικές τους περιβαλλοντικές υποθέσεις».* Όλο το πληροφοριακό υλικό αλλά και με ζωντανή την μετάδοση της ανακοίνωσης της δικαστικής απόφασης υπάρχουν αναρτημένα κυρίως στις κάτωθι ιστοσελίδες *http://www.urgenda.nl/en/climate-case/*, *http://us1.campaign-archive2.com/ ? u = 91ffff7bfd16e26db7bee63af&id=11fab56e93&e=46588a629e*, *https://www.cigionline.org /sites/ default/ file/cigi_paper_79.pdf.* Επίσης, βλ. σχετικό άρθρο της Megan Darby, *"Around the world in 5 climate change lawsuits. After a landmark ruling calls on the Netherlands to make deeper emissions cuts, where next for climate litigation?", Last updated on 09/07/2015, in http://www.climatechangenews.com/2015/07/08/around-the-world-in-5-climate-change-lawsuits.* Στο άρθρο γίνεται αναφορά στις υπόλοιπες παρόμοιες δικαστικές εκκρεμείς ενέργειες. Ειδικότερα, εκκρεμούν 1) στο Βέλγιο, ("Klimaatzaak"), τον Δεκέμβριο 2014, 9.000 πολίτες υπέγραψαν ως ενάγοντες, ζητώντας να περικοπούν κατά 40% οι εκπομπές των αερίων του θερμοκηπίου. Η ακροαματική διαδικασία αναμένεται στο τέλος του έτους 2016. 2) Αγρότες του Περού κατά RWE. 3) "Washington teens". 18 έφηβοι από την Ουάσιγκτον των ΗΠΑ (ηλικίας μεταξύ 11 και 15 ετών), κέρδισαν μία υπόθεση, με την οποία το Κράτος θα πρέπει να υπολογίζει με επιστημονικούς τρόπους

μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι αναφύεται ένας ανανεωμένος δικαστικός ουμανισμός, ο οποίος αναγνωρίζει και υπερασπίζεται το μέλλον, έχοντας αρωγό το νέο παγκόσμιο κίνημα συνταγματικής αναγνώρισης της υποχρέωσης για προστασία του περιβάλλοντος αλλά και του δικαιώματος σε ένα καθαρό περιβάλλον, τόσο των τωρινών όσο και των μελλοντικών γενεών[460].

Ωστόσο, δεν πρέπει να παραληφθεί η αναφορά ότι στην επιχειρηματολογία και στον σχηματισμό της δικανικής κρίσης, χρησιμοποιήθηκαν οι «Αρχές του Όσλο», αρχές που αναφέρουν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τις παγκόσμιες κλιματικές αλλαγές ("Oslo Principles on Global Climate Change Obligations"), που ήδη έχουν αναφερθεί και στο Α' Μέρος της διατριβής. Οι Αρχές μπορούν να βοηθήσουν τους δικαστές να αποφασίσουν εάν συγκεκριμένες κυβερνήσεις βρίσκονται σε συμμόρφωση με τις νομικές υποχρεώσεις τους που απορρέουν από τις κλιματικές αλλαγές. Ένας από τους δικηγόρους της Urgenda, ο Roger Cox, σχετικά με το κατά πόσο βοήθησαν οι Αρχές του Όσλο στην σύνθεση των νομικών επιχειρημάτων και του δικαστικού σκεπτικού, ανέφερε χαρακτηριστικά ότι *«Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι οι νομικές βάσεις του κειμένου, είναι σχεδόν ίδιες με τις δικές μας».*

4.6. Υπόθεση Zoe and Stella Foster et al v. Washington Department of Ecology (Superior Court of the State of Washington for King County, 2015) [461]. Η υπόθεση αυτή είναι μία από τις πολλές παρόμοιες που έχουν κινηθεί πολύ πρόσφατα

την εκπομπή των αερίων του θερμοκηπίου. Πρόκειται για την πρώτη νίκη μίας ομάδας εκστρατείας με το όνομα "Our Children's Trust". Αναφέροντας ότι είναι πολύ μικροί για να ψηφίσουν, ωστόσο καλούν το δικαστήριο να πιέσει τους πολιτικούς να τους προστατεύσουν από τα άσχημα αποτελέσματα των κλιματικών αλλαγών. 4) Philippines petition. Στην περίπτωση αυτή εμπλέκεται η Greenpeace, η οποία υποστηρίζει ότι μεγάλες πολυεθνικές, όπως οι Gazprom, Glencore Xstrata, Exxon Mobil παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα στις Φιλιππίνες, κερδίζοντας από μία ενεργειακή πολιτική, που επιβαρύνει το περιβάλλον. Επιπλέον, η Κυβέρνηση δεν έχει επιβάλλει κυρώσεις στις ως άνω εταιρείες, ούτε έχει διατάξει αποζημιώσεις προς τους κατοίκους που επιβαρύνονται από τις ανεξέλεγκτες ενέργειες των πολυεθνικών. Η νομική σύμβουλος της Greenpeace, Kristin Caspar, αναφέρει χαρακτηριστικά *«Τα δικαστήρια, όπως έχουμε δει, αποτελούν μία δυναμική πλατφόρμα να ακούει τις αιτιάσεις για τις επιζήμιες συνέπειες των κλιματικών αλλαγών"*. 5) "Australia action". Πρόκειται για τις δράσεις μίας ΜΚΟ στην Αυστραλία (Environmental Justice Australia).

[460] Βλ. σχετικό άρθρο που θίγει το ζήτημα της ευθύνης των κρατών μελών της ΕΕ όσον αφορά τις αρνητικές συνέπειες από τις κλιματικές αλλαγές, Cox, R.H.J., "The Liability of European States for Climate Change", Utrecht Journal of International and European Law. 30(78), 2014, pp.125–135. Επίσης, βλ. άρθρο για την νομιμοποίηση όσων κινούνται δικαστικά για την προστασία του περιβάλλοντος Bertagna, Bl., "Standing Up for the Environment: The Ability of Plaintiffs to establish Legal Standing to redressing injuries caused by global warming", Brigham Young University Law Review (BYU Law Review), issue 2, vol. 2006, pp. 415-471.

[461] No 14-2-25295-1 SEA, Order affirming the Department of Ecology's denial of petition for rule making, Judge Hollis R. Hill, November 19, 2015.

από την ένωση "Our Children's Trust[462]" στην Αμερική, αναζητώντας την δικαστική αναγνώριση του δικαιώματος σε μία καθαρή και υγιή ατμόσφαιρα και ένα σταθερό κλίμα. Η υπόθεσή αυτή θεωρείται η πρώτη υπόθεση για την οποία εκδόθηκε θετική δικαστική απόφαση – σε συνέχεια άσκησης έφεσης – που αναγνωρίζει από την μία ότι υπάρχει συνταγματικό δικαίωμα και δικαίωμα "public trust" των οκτώ προσφευγόντων ανήλικων παιδιών αλλά και ότι αναγνωρίζεται νομική υποχρέωση του κράτους στην παροχή μέτρων προστασίας της ατμόσφαιρας για τις τωρινές και μελλοντικές γενιές. Η απόφαση θεωρήθηκε ορόσημο και σημείο αναφοράς για τις επόμενες υποθέσεις που εκκρεμούν προς συζήτηση ή πρόκειται να κατατεθούν.

Στις 19 Νοεμβρίου 2015 ο Ανώτατος Δικαστής του Δικαστηρίου Ανηλίκων του King County Superior Court, Hollis R. Hill, εξέδωσε μία ρηξικέλευθη απόφαση, σε συνέχεια μίας πρωτοφανούς υπόθεσης, της οποίας ενάγοντες ήταν οκτώ ανήλικοι. Οι ανήλικοι ενάγοντες – σε συνεργασία και με την επιστημονική βοήθεια του επίτιμου Καθηγητή Χημείας στο Πανεπιστήμιο Washington, Richard Gammon[463]- αιτήθηκαν από την Διεύθυνση Οικολογίας της Washington να ψηφίσει νόμο που θα ρυθμίζει άμεσα την μείωση εκπομπής των αερίων του θερμοκηπίου στην ατμόσφαιρα τόσο για όφελος της τωρινής γενιάς όσο και αυτών που θα ακολουθήσουν.

Ο Δικαστής Hill διακήρυξε ότι *«…η ίδια η επιβίωση (των νέων) εξαρτάται από την θέληση των ενηλίκων να δράσουν άμεσα, αποφασιστικά και …να ανακόψουν την παλίρροια της παγκόσμιας υπερθέρμανσης…προτού αυτή γίνει πολύ ακριβή και προτού είναι πολύ αργά».* Ο Δικαστής Hill θεώρησε ότι η αρχή της public trust υποχρεώνει το κράτος να ενεργήσει μέσω των υπηρεσιών του και να *«προστατεύσουν ό,τι θεωρούν ως καταπίστευμα/παρακαταθήκη ("trust")».* Ουσιαστικά δηλαδή, το δικαστήριο επιβεβαίωσε αυτό που οι νέοι της Washington και αλλού πρεσβεύουν : είναι συνταγματική υποχρέωση η προστασία του δημοσίου συμφέροντος, όπως είναι και οι φυσικοί πόροι ("public's interest in natural resources"), οι οποίοι και πρέπει να διατηρούνται για το κοινό όφελος των ανθρώπων[464].

---

[462] Παρόμοιες υποθέσεις που έχουν κινηθεί από νέους Αμερικάνους, με αίτημα την προστασία της ατμόσφαιρας και ζητούν την δικαστική κρίση εντοπίζονται στη Νότια Καρολίνα, Πενσυλβανία, Κολοράντο και στα Εφετεία της Μασαχουσέτης και του Όρεγκον.

[463]Ο επίτιμος Καθηγητής Richard Gammon θεωρεί ότι ο ορισμός των 2 βαθμών Κελσίου από τα ΗΕ είναι πολιτικός και όχι επιστημονικός. Ο ίδιος θεωρεί ότι το όριο αυτό δεν εξασφαλίζει την ασφαλή διαβίωση των μελλοντικών γενεών. Βλ. Σχετικά http://www.thestranger.com/blogs slog/2015/11/03/23103709/why-kids-are-suing-the-department-of-ecology-over-climate-change. (Τελευταία επίσκεψη στις 04.11.2016).

[464]*«Είναι φανταστικό το ότι το δικαστήριο τελικά αποφάσισε ότι έχουμε δικαίωμα σε μία υγιή ατμόσφαιρα και ότι δεν μπορούμε να αφήσουμε την κυβέρνησή μας να την βλάψει»,* ανέφερε

Επιπλέον, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε τον ισχυρισμό των παιδιών ότι *«…τα επιστημονικά στοιχεία δείχνουν ξεκάθαρα ότι οι τωρινές τάσεις μείωσης είναι (μεν) υποχρεωτικές από τον σχετικό νόμο της Washington…αλλά δεν μπορούν να διασφαλίσουν την επιβίωση του περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο (οι νέοι) μπορούν να ενηλικιωθούν με ασφάλεια».* Το Δικαστήριο αποφάσισε ότι το Κράτος έχει *«υποχρεωτικό καθήκον»* στο *«να διατηρεί, να προστατεύει και να βελτιώνει την ποιότητα του αέρα για τις τωρινές και μελλοντικές γενιές».* Ωστόσο, διαπίστωσε ότι τα τωρινά πρότυπα έχουν αποτύχει δραματικά, για διάφορους λόγους[465].

Ο Δικαστής συνέχισε αναφέροντας ότι *«Το Υπουργείο δεν αμφισβητεί τα τωρινά επιστημονικά στοιχεία που ορίζουν ότι η γρήγορη αύξηση της παγκόσμιας υπερθέρμανσης προκαλεί πρωτοφανή κίνδυνο στη Γη, περιλαμβάνοντας το έδαφος, την θάλασσα, την ατμόσφαιρα και όλα τα εν ζωή φυτά και ζώα».* Στη συνέχεια ο δικαστής ανέφερε χαρακτηριστικά ότι *«Ο λόγος για τον οποίο το κάνω αυτό είναι επειδή πρόκειται για μία επείγουσα κατάσταση…Αυτά τα παιδιά δεν μπορούν να περιμένουν, οι πολικές αρκούδες δεν μπορούν να περιμένουν, οι άνθρωποι από το Μπαγκλαντές δεν μπορούν να περιμένουν. Δεν έχω βέβαια αρμοδιότητα για τις ανάγκες τους, αλλά έχω αρμοδιότητα σε αυτό το δικαστήριο και για το λόγο αυτό λαμβάνω την απόφαση αυτή».* Τέλος, ο Δικαστής Hill κατέληξε αναφέροντας ότι *«Εάν ποτέ υπήρχε λόγος για να αναγνωριστεί το δικαίωμα διατήρησης μιας υγιούς και ευχάριστης ατμόσφαιρας, ο λόγος και η ώρα είναι τώρα[466]».*

Το δικαστήριο όρισε ότι το κράτος θα πρέπει μέχρι το τέλος του έτους 2016 να έχει αποφασίσει και ψηφίσει νόμο που θα ορίζει για τον περιορισμό των εκπομπών των αερίων του θερμοκηπίου, ενώ επιπλέον θα πρέπει να αναθεωρήσει στους στόχους που τίθενται για την μείωση των εκπομπών, βάσει των πιο πρόσφατων επιστημονικών δεδομένων. Ο εκπρόσωπος της Διεύθυνσης Οικολογίας τόνισε ότι ήδη το κράτος λαμβάνει σοβαρά υπόψη του την κλιματική αλλαγή. *«Ως υπηρεσία το έχουμε στην*

ενθουσιασμένος ο δεκατριάχρονος ενάγοντας Gabriel Mandell. Βλ. σχετικές πληροφορίες στην ιστοσελίδα http://westernlaw.org/article/advance-paris-climate-talks-washington-court-recognizes-constitutional-and-public-trust-righ. (Τελευταία επίσκεψη στις 04.11.2016). Για την χρονολογική σειρά των γεγονότων βλ. http://westernlaw.org/article/tipsheet-timeline-washington-youth-climate-case-press-release-111915. (Τελευταία επίσκεψη στις 04.11.2016).

[465] Οι ανήλικοι ενάγοντες- ο μικρότερος 8 ετών και ο μεγαλύτερος 15 ετών- προτού προσφύγουν στην δικαστική αρωγή, είχαν προσφύγει εγγράφως με αίτηση τους στο Υπουργείο Οικολογίας, ζητώντας την δημιουργία νέου νομικού πλαισίου για την μείωση των αερίων του θερμοκηπίου. Η κίνηση αυτή είχε γίνει τον Ιούνιο 2014, η οποία και είχε απορριφθεί τον Αύγουστο 2014. Εναντίον της απορριπτικής αυτής απόφασης, οι ανήλικοι προσέφυγαν στο Δικαστήριο.

[466]Βλ. σχετικά http://www.futurejustice.org/blog/news/news-landmark-ruling-announcing-legal-duty-to-future-generations. (Τελευταία επίσκεψη στις 04.11.2016).

κορυφή των προτεραιοτήτων μας. Αντιλαμβανόμαστε πόσο ζωτική είναι η προστασία του αέρα, του νερού και της γης για τις μελλοντικές γενιές[467]*».*

«Θα έχουμε την Διεύθυνση Οικολογίας υπό παρακολούθηση σε κάθε βήμα της, προκειμένου να εξασφαλίσουμε ότι οι λέξεις του Δικαστή Hill θα υλοποιηθούν σε πράξη. Αυτή είναι μία τεράστια επιτυχία για τα παιδιά μας και για την κίνηση για το κλίμα». Η γνωστή Αμερικάνα δικηγόρος με ειδίκευση στο περιβαλλοντικό δίκαιο του "Our Children's Trust", Julia Olson[468], αναφέρει ότι τα παιδιά ουσιαστικά μέσα από τις αγωγές τους προσπαθούν και επιδιώκουν *«…το κράτος να ασχοληθεί με τη νομοπαρασκευαστική διαδικασία, θέτοντας νέα όρια στην εκπομπή αερίων του θερμοκηπίου. Επίσης, θέλουν τα δικαιώματά τους να προστατεύονται : τα δικαιώματά τους για υγιείς φυσικούς πόρους (public trust resources) καθώς και το συνταγματικό τους δικαίωμα να ζήσουν σε ένα υγειές περιβάλλον…. Η Κλιματική Αλλαγή είναι εξ ολοκλήρου ένα παγκόσμιο πρόβλημα, αλλά οι λύσεις βρίσκονται στα επίπεδα του κράτους… Αυτή είναι η πρώτη φορά που παιδιά έχουν λάβει την δικαστική αρωγή που ζητούσαν, η οποία παρασχέθηκε τόσο μέσω της έναρξης της νομοπαρασκευαστικής διαδικασίας για την οριοθέτηση εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα όσο και μέσω προσδιορισμού των δικαιωμάτων τους* [469]*».*

Αν κάποιος θα ήθελε να χαρακτηρίσει την υπόθεσή αυτή με λίγα λόγια, θα μπορούσε να την αναφέρει ως η υπόθεση που η μελλοντική γενιά των ηγετών άγει στα δικαστήρια τους σημερινούς ηγέτες.

4.7. Υπόθεση Kelsey Cascade Rose Juliana et al. v. United States of America et al. (United States District Court for the District of Oregon Eugene Division 2016) [470]. Είκοσι ένα παιδιά και έφηβοι, ηλικίας από 8,5 έως και 19 ετών, με την υποστήριξη εκ νέου της δικηγόρου Julia Olson, κατέθεσαν το έτος 2015 αγωγή

---

[467]Βλ. σχετικά http://www.thestranger.com/slog/2016/04/29/24025118/king-county-judge-makes-historic-judgment-against-washington-state-in-climate-change-case. (Τελευταία επίσκεψη στις 04.11.2016).

[468] Η Julia Olson είναι και ιδρυτικό μέλος της ΜΚΟ "Our Children's Trust". Σκοπός της μη κερδοσκοπικής αυτής ένωσης είναι η προώθηση και προστασία του δικαιώματος σε ένα σταθερό κλίμα καθώς και η εξασφάλιση μίας υγιούς ατμόσφαιρας για όλες τις τωρινές και μελλοντικές γενιές. Για να παρακολουθήσει κάποιος τα χρονικά σημεία και την εξέλιξη της υπόθεσης βλ. www.ourchildrenstrust.org/federal-proceedings. Επιπλέον, η ίδια αυτή μη κερδοσκοπική ένωση "Our Children's Trust" μέχρι την ημερομηνία που γιορτάζεται η Ημέρα της Μητέρας το 2011, είχε ετοιμάσει παρόμοιες αγωγές για την προστασία του κλίματος σε 50 κράτη των ΗΠΑ και όλες στο όνομα των παιδιών. Αρκετοί χαρακτηρίζουν τις «κλιματικές» αυτές δίκες, ότι μοιάζει με την πάλη του Δαβίδ με τον Γολιάθ.

[469]Βλ. http://www.btlonline.org/2015/seg/151211bf-btl-olson.html.

[470] Case 6:15-cv-01517-TC, 2016, US District Court for the District of Oregon.

εναντίον της Κυβέρνησης των ΗΠΑ και εναντίον άλλων κυβερνητικών υπηρεσιών. Η αγωγή κατατέθηκε σε αρμόδιο δικαστήριο της Πολιτείας Oregon και τα παιδιά-ενάγοντες ονομάστηκαν ως "climate kids".

Βασικό επιχείρημα της αγωγής τους ήταν η αποτυχία της Κυβέρνησης να χειριστεί αποτελεσματικά την κλιματική αλλαγή, η οποία ήδη παραβιάζει τα συνταγματικά δικαιώματα των παιδιών, καθώς και την δυνατότητα απρόσκοπτης απόλαυσης στα δικαιώματα «της ζωής, της ελευθερίας και της ιδιοκτησίας» αλλά και στο δικαίωμα πρόσβασης και χρήσης των κοινόχρηστων φυσικών πόρων ("public trust resources"). Ουσιαστικά, υποστηρίζουν την θέση ότι η μη ανάληψη δράσης για αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής αποτελεί και δημιουργεί διαγενεακή ανισότητα (intergenerational injustice[471]). Η διαγενεακή ανισότητα προκαλείται από την καταστροφική κλιματική αλλαγή, η οποία με την σειρά της έχει προκληθεί από την μακροχρόνια κρατική αδειοδότηση και επίδειξη ανεκτικότητας στην συνεχιζόμενη εκμετάλλευση, παραγωγή και καύση των ορυκτών καυσίμων από τις πολυεθνικές εταιρίες.

Η αγωγή αυτή έλαβε πολλούς χαρακτηρισμούς, όπως ότι *«το μέλλον ενάγει το παρόν», «Τα κλιματικά παιδιά εναντίον του κράτους».* Ανάμεσα στους υποστηρικτές των παιδιών είναι 53 Καθηγητές Νομικής από όλη την Αμερική, καθώς και ένας μεγάλος και ισχυρός συνασπισμός ατόμων και οργανώσεων[472], περιλαμβάνοντας την Δήμαρχο της πόλης Eugene του Όρεγκον και τον Dr James E. Hansen, Καθηγητή στο Ινστιτούτο της Γης του Πανεπιστημίου Columbia και πρώην Διευθυντή του Ινστιτούτου για τις Διαστημικές Σπουδές της NASA. Ο Dr Hansen επίσης είναι και παππούς μίας από της ανήλικες ενάγουσες, της Sophie K, και δηλώνει ότι ενεργεί ως κηδεμόνας όλων των εναγόντων αλλά και των μελλοντικών γενεών ("as guardian for Plaintiffs, Sophie K and Future Generations").

Ως ειδικός εμπειρογνώμονας και ερευνητής για πάνω από 40 χρόνια στις κλιματικές αλλαγές, κατέθεσε προς το Δικαστήριο ειδικό υπόμνημα-δήλωση, στο

---

[471] Βλ. Mark, J., "A group of 21 young people are waging an unprecedented legal battle against the US government over climate change", Sep. 6 2016 in www.sierraclub.org. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.sierraclub.org/sierra/2016-5-september-october/cool-schools-2016/group-21-young-people-are-waging-unprecedented.(Τελευταία επίσκεψη στις 02.11.2016).

[472] Επίσης, η κίνηση Global Catholic Climate Movement, ένα διεθνές δίκτυ οπου περιλαμβάνει και τον Πάπα Φραγκίσκο, συμπλήρωσε και κατέθεσε στην δίκη amicus curiae, προκειμένου να υποστηρίξει τα επιχειρήματα των παιδιών, ενώ η ακτιβίστρια-συγγραφέας Naomi Klein αποκάλεσε την αγωγή *«ως την πιο σημαντική αγωγή στον πλανήτη αυτήν την στιγμή».* Amicus curiae κατέθεσαν και άλλες ενώσεις όπως "the League of Women Voters of the US", " League of Women Voters of Oregon.

οποίο παρουσιάζει στατιστικά στοιχεία αλλά και επιχειρήματα που δομούν το σκεπτικό και τα επιμέρους επιχειρήματα της αγωγής. Χαρακτηριστική είναι μία φράση του, στην εισαγωγή του υπομνήματός : *«5. Κατά την άποψή μου, αυτή η αγωγή είναι απαραίτητη λόγω της σχιζοφρενικής –στην καλύτερη περίπτωση – αν όχι αυτοκτονικής φύσης της πολιτικής των ΗΠΑ για το κλίμα και την ενέργεια*[473]*».* Ενώ κατωτέρω αναφέρεται : *«Καθίσαμε σήμερα στην αίθουσα του δικαστηρίου…γιατί οι ηγέτες που έχουμε εκλέξει προκειμένου να φροντίζουν τον πλανήτη μας και την χώρα μας, τόσο για την δική μας γενιά όσο και για αυτές που θα ακολουθήσουν, έχουν αποτύχει*[474]*».«Η γενιά μου πρόκειται να κληρονομήσει την κρίση που βλέπουμε όλοι τριγύρω. Δραστηριοποιηθήκαμε όχι μόνο για το περιβάλλον και την Γη και την ατμόσφαιρα αλλά και για τα δικαιώματα που έχουμε προκειμένου να ζήσουμε σε έναν υγιή, δίκαιο και βιώσιμο κόσμο». «Είμαστε η γενιά που θα πρέπει να ξαναγράψουμε την ιστορία. Το στυλό είναι στα χέρια μας και θα πρέπει να ξαναγράψουμε την ιστορία σήμερα».*

Από την άλλη πλευρά οι εναγόμενοι, δηλαδή, οι εκπρόσωποι της διοίκησης της Κυβέρνησης Ομπάμα, υποστήριξαν ότι οι ενάγοντες δεν νομιμοποιούνται στην κατάθεση αγωγής. Επίσης, επικαλέστηκαν έλλειψη αρμοδιότητας από πλευράς δικαστηρίου, καθώς εάν εξετασθούν τα επιχειρήματα στην ουσία τους, το δικαστήριο ουσιαστικά θα ασκήσει πολιτική για το κλίμα και την ενέργεια. Ειδικά, οι δικηγόροι των κρατικών υπηρεσιών αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι *«Δεν υπάρχει συνταγματικό δικαίωμα σε ένα περιβάλλον καθαρό από ρύπανση».* Για το λόγο αυτό, θα πρέπει παρόμοιας φύσης ζητήματα να παραμένουν αποκλειστικά στην κρίση της εκτελεστικής εξουσίας, δηλαδή στον Πρόεδρο και στο Κογκρέσο. Επίσης, θα πρέπει να τονιστεί ότι ο Ομοσπονδιακός Δικαστής Coffin ενέκρινε την ιδιότητα του εναγόμενου και στις τρεις εμπορικές ενώσεις, που αντιπροσωπεύουν και εκπροσωπούν σχεδόν όλες τις μεγάλες/πολυεθνικές εταιρείες ορυκτών καυσίμων[475].

Στη συνέχεια ο ίδιος Δικαστής αποφάσισε στις 8 Απριλίου 2016[476] να μην απορρίψει την αγωγή που ασκήθηκε από την ομάδα παιδιών και νέων, οι οποίοι

---

[473] Declaration of Dr. James E. Hansen in Support of Plaintiffs, 11 August 2015.

[474] Xiuhtezcatl Tonatiuh, 15 χρονών από το Κολοράντο και ένας από τους 21 ενάγοντες.

[475] American Fuel and Petrochemical Manufacturers (AFPM) : representing Exxon Mobil, BP, Shell, Koch Industries, the American Petroleum Institute (API) : representing 625 oil and natural gas companies & the National Association of Manufacturers (NAM).

[476] US District Court for the District of Oregon, Order and Findings & Recommendation, Thomas M. Coffin, US Magistrate Judge.Βλ. σχετικάhttps://static1.squarespace.com/static / 571d109b04426270152febe0/t/575ad543cf80a1a925eb20a5/1465570630055/16.04.08.OrderDenyingMTD.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 13.02.2017).

ισχυρίζονται ότι οι υπερβολικές εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα θέτει σε κίνδυνο το μέλλον τους. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ότι ο Ομοσπονδιακός Δικαστής τόνισε ότι έκανε δεκτά όλα τα επιχειρήματα των εναγόντων[477], προς μεγάλη έκπληξη όλων των εμπλεκομένων πλευρών.

Ως συνέπεια, το Δικαστήριο, μεταξύ άλλων, έκανε δεκτά και τα κάτωθι επιχειρήματα των εναγόντων :

- Οι ενάγοντες έχουν δικαίωμα παράστασης και κατάθεσης της αγωγής, παρόλο που είναι ανήλικοι[478].
- Οι εναγόμενοι έχουν παραβιάσει την αρχή της ονομαζόμενης "public trust doctrine", καθώς ουσιαστικά αρνούνται στις μελλοντικές γενεές την απόλαυση και πρόσβαση στις απαραίτητες/βασικές φυσικές πηγές[479]. Δηλαδή, με τον τρόπο και την συμπεριφορά αυτή είναι σαν να έχουν αγνοήσει την ευζωία της πλειοψηφίας για χάρη μίας μικρής ομάδας, η οποία όμως κατέχει μεγάλη οικονομική δύναμη. Επιπλέον, το Δικαστήριο έκρινε ότι η ατμόσφαιρα δεν είναι ανεξάντλητος φυσικός πόρος και ως εκ τούτου μπορεί να υποστεί βλάβη ή/και αλλοίωση.
- Υπάρχει συγκεκριμένη και άμεση βλάβη των δικαιωμάτων τόσο των τωρινών παιδιών όσο και των μελλοντικών από παράνομη δράση των εναγομένων. Ειδικότερα, οι ενάγοντες υποστήριξαν ότι η κλιματική αλλαγή ήδη θέτει σε κίνδυνο την ανθρωπότητα και την φύση και αποτελεί συνέπεια της ανθρώπινης δράσης, κυρίως μέσω της καύσης των ορυκτών καυσίμων. Επειδή, *«το διοξείδιο του άνθρακα παραμένει και διατηρείται στην ατμόσφαιρα, οι μελλοντικές εκπομπές θα δημιουργήσουν σοβαρές συνέπειες στα παιδιά και στις μελλοντικές γενιές.[480]».* Οι δε αρνητικές συνέπειες θα είναι μεγαλύτερες για την γενιά των τωρινών παιδιών αλλά και των μελλοντικών. Δηλαδή, αφορούν μία ξεχωριστή αλλά σημαντικά μεγάλη μερίδα της κοινωνίας και η διασπορά των αρνητικών συνεπειών είναι ιδιαίτερα μεγάλη και μη ελέγξιμη.

---

[477] Ο.π. *"The intractability of the [climate change] debates before Congress and state legislatures and the alleged valuing of short-term economic interest despite the cost to human life necessitates a need for the courts to evaluate the constitutional parameters of the action or inaction taken by the government. This is especially true when such harms have an alleged disparate impact on a discrete class of society".*
[478] Ο.π. σελ. 12.
[479] Ο.π. σελ. 2.
[480] Ο.π. σελ. 5.

- Βάσει όλων των επιστημονικών μετρήσεων και δεδομένων, οι ΗΠΑ είναι υπεύθυνη για το 25% περίπου των παγκόσμιων εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα.
- Η Κυβέρνηση των ΗΠΑ επισήμως γνώριζε εδώ και αρκετές δεκαετίες ότι η ρύπανση από το διοξείδιο του άνθρακα προκαλεί καταστροφικές κλιματικές αλλαγές και έχει αποτύχει να λάβει τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να περικόψει την εκπομπή τους.
- Έγινε δεκτό το επιχείρημα ότι η υπόθεση μπορεί να κριθεί από την δικαστική εξουσία και δεν είναι καθαρά πολιτικής φύσεως ζήτημα, που θα πρέπει να επιλυθεί από το Κογκρέσο, όπως επιχειρηματολόγησαν οι νομικοί εκπρόσωποι της Κυβέρνησης των ΗΠΑ.
- Ουσιαστικά, ο Δικαστής Coffin κρίνοντας ως παραδεκτή την αγωγή των παιδιών, εμμέσως πλην σαφώς αναγνωρίζει και το παρεπόμενο σκέλος, ότι δηλαδή, τα παιδιά-ενάγοντες μιλούν και ενεργούν και για λογαριασμό των μελλοντικών γενεών. Τις μελλοντικές γενεές εκπροσωπεί- όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω- ο Dr James Hansen, ως "guardian[481]".

Η υπόθεση αυτή θα συζητηθεί στις αρχές του 2017 από το αρμόδιο Εφετείο (Court of Appeal). Η δικηγόρος Olson πιστεύει ότι *«Η δίκη αυτή θα είναι η δίκη του αιώνα»,* ενώ επιπλέον δηλώνει ότι *«Το Δικαστήριο έδωσε στα νιάτα της Αμερικής την δίκαιη δυνατότητα να ακουστούν[482]».* Θα συμπληρώναμε ότι δεν αποτέλεσε απλά μία απόφαση αλλά αποτέλεσε μία δίκαιη απόφαση ("Not just a sentence — rather a just sentence").

4.8. Υπόθεση The People vs. Arctic Oil (Oslo District Court, 2016) [483]. Οι ενάγοντες βάλουν εναντίον της Νορβηγικής κυβέρνησης, θεωρώντας ότι παραβιάζει τόσο τις δεσμεύσεις από την Συμφωνία του Παρισιού για το Κλίμα όσο και το δικαίωμα σε ένα υγιές και ασφαλές περιβάλλον για τις τωρινές και μελλοντικές γενιές, όπως αυτό ορίζεται στο Νορβηγικό Σύνταγμα. Ειδικότερα, οι Περιβαλλοντικές ομάδες Nature & Youth και η Greenpeace υποστηρίζουν ότι το

[481] Για περισσότερες πληροφορίες και πρόσβαση στα έγγραφα πρόσθετα υπομνήματα των ενδιαφερομένων, με τα οποία επεξηγούνται και αποσαφηνίζονται τα βασικά επιχειρήματα των εναγόντων-παιδιών βλ. www.ourchildrenstrust.org/federal-proceedings.
[482] Βλ. http://www.ourchildrenstrust.org/press-releases/.
[483] Βλ. Το κείμενο της αγωγής είναι διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://www.greenpeace.org/ norway/ Global/norway/Arktis/Dokumenter/2016/legal_writ_english_final_20161018.pdf.

πετρέλαιο της Barents Sea θα πρέπει να παραμείνει στο έδαφος της Νορβηγίας, καθώς απορρέει αντίστοιχη υποχρέωση από την Συμφωνία των Παρισίων για το κλίμα αλλά και από το Νορβηγικό Σύνταγμα[484]. Αν χορηγηθούν νέες άδειες εκμετάλλευσης εξόρυξης πετρελαίου, τότε αυτό θα θέσει σε ακόμα μεγαλύτερο κίνδυνο τα παιδιά και τις μελλοντικές γενιές.

Η αγωγή κατατέθηκε στο Δικαστήριο του Oslo (Oslo District Court) στις 18 Οκτωβρίου 2016 και έγινε η σχετική κάτωθι ανακοίνωση από την Ingrid Skjoldvaer, επικεφαλής της Nature & Youth, στους δημοσιογράφους : *«Βρίσκομαι εδώ για λογαριασμό 7.000 μελών της περιβαλλοντικής ομάδας Nature & Youth, για λογαριασμό των νέων όλου του κόσμου, οι οποίοι ανησυχούν για το μέλλον».* Συνέχισε αναφέροντας *«Η κλιματική αλλαγή είναι πραγματικά επικίνδυνη, είναι πραγματικά άδικη και συμβαίνει τώρα». «Η Νορβηγική Κυβέρνηση ουσιαστικά έχει παραβιάσει το εθνικό Σύνταγμα που προβλέπει την προστασία των πολιτών της χώρας. Το περισσότερο από το πετρέλαιο θα πρέπει να παραμείνει στο έδαφος της, όμως η Νορβηγική Κυβέρνηση επέλεξε να κλείσει τα μάτια και προσποιείται ότι η Συμφωνία των Παρισίων δεν συνέβηκε ποτέ»,* συμπληρώνει η Skjoldvaer.

Σύμφωνα με το άρθρο 112 του Νορβηγικού Συντάγματος- το οποίο αναθεωρήθηκε το έτος 2014 - ορίζεται ότι : *«Κάθε άνθρωπος έχει το δικαίωμα στο περιβάλλον, το οποίο συμβάλλει στην υγεία και σε ένα φυσικό περιβάλλον του οποίου η παραγωγικότητα και η ποικιλία διατηρείται. Οι φυσικές πηγές θα πρέπει να διαχειρίζονται στην βάση ολοκληρωμένης μακροχρόνιας ανάλυσης/σχεδιασμού, η οποία θα πρέπει να διασφαλίζει τα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών επίσης. ... Οι αρχές του κράτους θα πρέπει να λαμβάνουν μέτρα εφαρμογής των κανόνων αυτών».* Πρώτη φορά θα κριθεί στην πράξη η εμβέλεια και η εφαρμογή της συγκεκριμένης συνταγματικής διάταξης.

Εναγόμενη είναι η Νορβηγική Κυβέρνηση, όπως αυτή εκπροσωπείται από τον Υπουργό Πετρελαίου και Ενέργειας. Παρά την Συνταγματική επιταγή αλλά και την υπογραφή και δέσμευση από τη Συμφωνία των Παρισίων για τις κλιματικές αλλαγές, το προηγούμενο έτος (2015), η Νορβηγική Κυβέρνηση άνοιξε 57 νέα "blocks" για εξερεύνηση «φλεβών» πετρελαίου σε υδατική έκταση που φθάνει μέχρι την άκρη της

[484]Βλ. ενδεικτικά ειδησεογραφική κάλυψη μέσω internet : http://thebarentsobserver.com/_en_/ecology/2016/10/groundbreaking-lawsuit-field-against-norway-over-arctic-oil-drilling, http://www.greenpeace.org/norway/Global/norway/Arktis/Dokumenter/2016/legal_writ_english_final_20161018.pdf?utm_source=internal&utm_medium=post&utm_term=legal,arctic,writ,norway&utm_campaign=Polar&__surl__=IgOsJ&__ots__=1476789593910&__step__=1.

Αρκτικής θάλασσας. Την Άνοιξη 2016 αυτά τα “blocks” χορηγήθηκαν σε δεκατρείς επιχειρήσεις που είχαν αιτηθεί άδεια για εξερεύνηση στην Barents Sea[485].

Οι ενάγοντες υποστήριξαν στην αγωγή τους ότι το άρθρο 112 του Νορβηγικού Συντάγματος πρέπει να μεταφραστεί υπό το πρίσμα του Νορβηγικού νομικού πλαισίου προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων[486]. Η κλιματική αλλαγή και οι σοβαρές συνέπειες της διακυβεύουν τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (άρθρα 2 και 8) καθώς και στην Διεθνή Σύμβαση για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα "ICESCR" (άρθρο 12). Επιπλέον, η Επιτροπή του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα εξέδωσε πρόσφατα την δήλωση (A/HRC/32/23-6 May 2016), όπου αναδεικνύεται η σχέση μεταξύ των άρθρου 12 "ICESCR" και των κλιματικών αλλαγών, όπου – σύμφωνα με τους ενάγοντες – γίνεται φανερό ότι η διάταξη αυτή επιβάλλει υποχρεώσεις για την καταπολέμηση των κλιματικών αλλαγών[487].

Η υπόθεσή πρόκειται να εκδικασθεί στο περιφερειακό δικαστήριο του Οσλο (Oslo District Court) τον Νοέμβριο 2017. Πρόκειται να είναι η πρώτη υπόθεση που θα κριθεί η νομιμότητα των εργασιών άντλησης πετρελαίου και φυσικού αερίου στον αρκτικό κύκλο, σε σχέση με τη συμφωνία του Παρισιού για τις κλιματικές αλλαγές. Αναμένεται ότι θα δημιουργήσει ένα πολύ ενδιαφέρον νομολογιακό προηγούμενο για τις αντίστοιχες εκκρεμείς αλλά και μελλοντικές υποθέσεις που αφορούν το κλίμα και τις μελλοντικές γενιές, σε διεθνές επίπεδο[488].

---

[485] Άξιο μνείας είναι ότι η εταιρεία Shell απέσυρε την αίτηση συμμετοχής της στην εξαγωγή πετρελαίου από την Αρκτική, επικαλούμενη βλάβη της επιχειρηματικής της φήμης. Οι υπόλοιπες εταιρείες που παραμένουν είναι : Statoil (Norway), Capricon and Centrica (UK), Chevron and Cono Phillips (USA), DEA (Germany), Aker BP (Norway), Idemitsu (Japan), LUKOIL (Russia), Lundin Petroleum (Sweden), OMV (Austria), PGNiG (Norway/Poland), Tullow (UK/Africa).

[486] Η αγωγή είναι διαθέσιμη online και σε αγγλική μετάφραση στην κατωτέρω ιστοσελίδα. http://www.greenpeace.org/norway/Global/norway/Arktis/Dokumenter/2016/legal_writ_english_final_20161018.pdf?utm_source=internal&utm_medium=post&utm_term=legal,arctic,writ,norway&utm_campaign=Polar&__surl__=IgOsJ&__ots__=1476789593910&__step__=1. Τα συγκεκριμένα επιχειρήματα αναφέρονται στη σελίδα 38 επ.

[487] Καθώς η κλιματική αλλαγή ευθέως συμβάλλει στην παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα Κράτη έχουν θετική υποχρέωση να λάβουν μέτρα για περιορισμό του κινδύνου των κλιματικών αλλαγών (παρ. 54).

[488] *“The Arctic is Ground Zero for Climate Change”*, UN Secretary-General Ban Ki-moon.

4.9. Η Υπόθεση Magnolia (Stockholm District Court, 2016) [489]. Τον Ιούνιο 2016 η Σουηδική Κυβέρνηση αποφάσισε να δεχθεί το αίτημα της κρατική εταιρείας "Vattenfall" να πουλάει τα υπολείμματα της καύσης λιγνίτη της Γερμανίας προς μία Τσέχικη Εταιρεία. Η απόφαση αυτή δημιούργησε μεγάλη απογοήτευση στους πολίτες της Σουηδίας αλλά και στο περιβαλλοντικό κίνημα, καθώς έρχεται σε ευθεία αντίθεση και παραβιάζει ό,τι έχει υπογράψει η Σουηδία μέσω των διεθνών κλιματικών συμφωνιών, των εθνικών κλιματικών στόχων, της κρατικής πολιτικής αλλά και του Σουηδικού Συντάγματος.

Δύο οργανώσεις νέων, οι PUSHSverige και η Faltibiologerna αποφάσισαν να ξεκινήσουν δικαστικό αγώνα εναντίον της απόφασης αυτής, με στόχο την προστασία των μελλοντικών γενεών και του κλίματος. Στην προσπάθειά τους αυτή και στον δικαστική αγώνα εκπροσωπούν 176 πολίτες και έχουν αρωγούς τους περιβαλλοντικές οργανώσεις της Σουηδίας και Σουηδούς αλλά και διεθνείς δικηγόρους του περιβαλλοντικού δικαίου. Η αγωγή κατατέθηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 2016 στο District Court in Stockholm.

Η βασική τους επιχειρηματολογία στηρίζεται –μεταξύ άλλων - στην παραβίαση των λεγόμενων «Στόχων των Γενεών» ("Generational goal") αλλά και του Σουηδικού Περιβαλλοντικού Κώδικα ("Swedish Environmental Code"). Σύμφωνα με τα ανωτέρω κείμενα, οι γενικοί στόχοι της Σουηδικής περιβαλλοντικής πολιτικής είναι να παραδώσουν στις μελλοντικές γενιές μία κοινωνία, στην οποία τα σοβαρότερα περιβαλλοντικά προβλήματα θα έχουν επιλυθεί, τόσο εντός όσο και εκτός της χώρας[490]. Ωστόσο, προβαίνοντας η Κυβέρνηση σε μία τέτοιου είδους συμφωνία, ακόμα και αν αυτή εξάγει το πρόβλημα σε άλλη χώρα, πάλι θεωρείται ότι παραβιάζει διατάξεις και συμφωνίες που δεσμεύουν την χώρα και ακυρώνουν την βραχυπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη περιβαλλοντική πολιτική της. Στις 28 Δεκεμβρίου 2016 αναρτήθηκε ανεπίσημη μετάφραση της αγωγής[491]. Η υπόθεσή είναι σε εκκρεμότητα.

---

[489] Non Profit Organisation PUSHSverige, Non Profit Organisation Faltibiologerna & 176 plaintifs v. The Gouvernement of Sweden ('The Magnolia Case').

[490] http://www.miljomal.se/Environmental-Objectives-Portal/Undre-meny/About-the-Environmental-Objectives/Generation-goal, http://www.swedishepa.se/Environmental-objectives-and-cooperation / Swedens-environmental-objectives/The-national-environmental-objectives.

[491] Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα https://drive.google.com/file/d/ 0BwNst9 QrJa18Y2 x6 X 1h MYmJmSEk/view. (Τελευταία επίσκεψη στις 13.02.2017).

4.10. Τρεις υποθέσεις από την Αυστραλία (South Wales Land and Environment Court-SWLEC, 2006-2007). Αν και δεν θα επεκταθούμε στην ανάλυση των τριών αυτών υποθέσεων, όπως επιλέξαμε να κάνουμε με τις ανωτέρω υποθέσεις, ωστόσο θεωρούμε ότι θα πρέπει να γίνει μία πολύ σύντομη αναφορά στα βασικά τους στοιχεία όσο και μία απλή αναφορά στα θέματα που κρίθηκαν.

Οι τρεις υποθέσεις της Αυστραλίας, που θεωρούνται ως υποθέσεις που έθιξαν ρητά το ζήτημα της διαγενεακής ισότητας, είναι οι κάτωθι : 1) Gray v. Minister for Planning ((New South Wales Land and Environment Court-2006), γνωστή και ως υπόθεση "Anvil Hill case[492]", 2) Taralga Land scape Guardians Inc v. Minister for Planning (New South Wales Land and Environment Court -2007)[493], , 3) Walker v. Minister for Planning (New South Wales Land and Environment Court -2007)[494] .

Και οι τρεις αυτές υποθέσεις επικεντρώθηκαν και ανέδειξαν αυτό που ονομάζεται «τα πέντε κοινά στοιχεία» στο δίκαιο των κλιματικών αλλαγών στην Αυστραλία[495]. Πρώτον, υπάρχει μία αιτιώδης σχέση μεταξύ συγκεκριμένης ενέργειας (π.χ. εξορυκτικές δράσεις) και στην παραγωγή και έκλυση εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Δεύτερον, υπάρχουν έμμεσες και σωρευτικές αλλαγές της κλιματικής αλλαγής. Τρίτον, ο ρόλος που μπορούν να διαδραματίσουν οι κρατικές υπηρεσίες της με αρμοδιότητα την βιώσιμη ανάπτυξη. Τέταρτον, η επιστημονική απόδειξη της κλιματικής αλλαγής. Πέμπτον, η συνεχής παρέμβαση και ρόλος των δικαστηρίων.

4.11. Η μακροχρόνια δικαστική διεκδίκηση των Μαορί της Νέας Ζηλανδίας και πώς μετατράπηκε σε νόμο που αναγνωρίζει για πρώτη φορά νομική προσωπικότητα και δικαιώματα σε ποταμό (Μάρτιος 2017). Στα μέσα Μαρτίου 2017 το κοινοβούλιο της Νέας Ζηλανδίας (NZ Parliament) ψήφισε έναν νόμο, ο

---

[492] Gray v.The Minister for Planning, Director-General of the Department of Planning and Centennial Hunter Pty Ltd (2006) NSWLEC 720 ("Anvil Hill Case").Διαθέσιμη η απόφαση από την ιστοσελίδα https://www.elaw.org/system/files/Gray%20v.%20Minister%20of%20Planning_0.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 13.02.2017). Επίσης, βλ. Σχετικό άρθρο που αξιολογεί την απόφαση Rose, A., "Gray v Minister for Planning: The Rising Tide, of Climate Change Litigation in Australia", in Sydney Law Review, vol. 29, 2007, pp. 725-736.

[493]Taralga Landscape Guardians Inc v Minister for Planning and RES Southern Cross Pty Ltd [2007] NSWLEC 59.

[494] "Walker v. Minister for Planning", [2007] NSWWLEC 741. https://www.caselaw.nsw.gov.au/decision/549f99373004262463b0d796. (Τελευταία επίσκεψη 13.02.2017).

[495]Βλ. σχετικά http://www.lawyersweekly.com.au/the-new-lawyer/comment-debate/12209-courts-will-consider-the-environment-a-g. Επίσης, βλέπε Woods, Cl., *The Environment, Intergenerational Equity & Long-Term Investment,* DPhil Thesis, School of Geography and the Environment, Worcester College, Oxford, August 2011, pp.25-27.

οποίος θεωρείται ότι θέτει τέλος σε έναν πολυεπίπεδο αγώνα 140 ετών μεταξύ των Μαορί και της κυβέρνησης της Νέας Ζηλανδίας. Ουσιαστικά, αναφέρθηκε από τον τύπο[496] ότι δόθηκε τέλος σε μία από τις πιο μακροχρόνιες δικαστικές υποθέσεις της Νέας Ζηλανδίας. Ο νόμος αναγνώρισε ότι ο ποταμός Whanganui, που είναι ο τρίτος μεγαλύτερος ποταμός της Νέας Ζηλανδίας και από τους Μαορί ονομάζεται "Te Awa Tupua" , θα έχει δικαιώματα και νομική προσωπικότητα, όπως ένας άνθρωπος. Είναι η πρώτη φορά παγκοσμίως που θεσπίζεται τέτοια πρόβλεψη για ποτάμι[497]. Επίσης, προβλέπεται ότι θα εκπροσωπείται από δύο «φύλακες[498]» ("guardians") για ό,τι θέμα προκύψει, που μπορεί να αφορά την διαχείρισή του, την διατήρησή της βιοποικιλότητάς του, τη σχέση που έχουν οι Μαορί με το ποτάμι και άλλα ζητήματα.

Ουσιαστικά ο νόμος αυτός αναγνωρίζει την βαθιά πνευματική σύνδεση που υπάρχει μεταξύ των Μαορί με το προγονικό ποτάμι[499] και δημιουργεί μία ισχυρή πλατφόρμα υποστήριξης του ποταμού, ιδίως για το μέλλον[500]. Το νέο νομικό καθεστώς σημαίνει ότι εάν κάποιος βλάψει ή προσβάλει την βιωσιμότητα του ποταμού, θα αντιμετωπίζεται ως να έχει βλάψει ή προσβάλει την φυλή των Μαορί, καθώς θεωρείται από τους Μαορί ως ζωντανή ύπαρξη. Επίσης, σημαίνει ότι το ποτάμι θα μπορεί να εκπροσωπείται σε μία δίκη. Στο ανωτέρω πλαίσιο, μαζί με την συμφωνία προβλέφθηκε η εκταμίευση ποσού ύψους 80 εκατ. Λιρών Νέας Ζηλανδίας για αποζημίωσεις καθώς και 1 εκατ. Λιρών Νέας Ζηλανδίας ως συμβολή για την δημιουργία του νομικού πλαισίου του ποταμού. Ωστόσο, είναι ακόμα σε διαβούλευση η ολοκληρωμένη διαχείριση και στρατηγική του ποταμού.

---

[496] Βλ. ενδεικτικά http://www.bbc.com/news/world-asia-39282918, http://www.nzherald .co . nz/nz/news/ article.cfm?c _ id=1&objectid=10830586, https://www.theguardian.com/world /2017/ mar/16/new-zealand-river-granted-same-legal-rights-as-human-being. (Τελευταία επίσκεψη στις 01-04-2017).

[497] Αντίστοιχη πρόβλεψη υπάρχει πάλι στη Νέα Ζηλανδία και αφορά Εθνικό Πάρκο. Ειδικότερα, το έτος 2014 η κυβέρνηση της Νέας Ζηλανδίας ενέκρινε νομοθεσία που αναγνώρισε νομική προσωπικότητα στο Εθνικό Πάρκο "Te Urewera". Την διαχείρισή του Πάρκου την διενεργούν από κοινού η Κυβέρνηση και η φυλή "Tuhoe".

[498] Ο ένας θα είναι αντιπρόσωπος των Μαορί και ο άλλος της Κυβέρνησης.

[499] Σύμφωνα με τον Gerrard Albert, τον βασικό διαπραγματευτή τον Μαορί, ο λόγος για τον οποίο κατέληξαν σε αυτήν την απόφαση είναι το γεγονός ότι πάντα θεωρούσαν και θα συνεχίσουν να θεωρούν το ποτάμι ως έναν πρόγονό τους. Εξάλλου, υπάρχει η φράση των Μαορί που αναφέρει ότι *«Εγώ είμαι το ποτάμι και το ποτάμι είμαι εγώ»*. Υπό αυτή την έννοια, το νερό για τους Μαορί δεν είναι μόνο ιερό, αλλά είναι κομμάτι της ύπαρξής τους.

[500] Βλ. Ενδεικτικά https://www.buzzfeed.com/lanesainty/new-zealand-river-to-become-legal-person?utm_term= agk0goMWd#.ajkgEN5dm.

4.12. Απόφαση Mohd. Salim v. State of Uttarakhand & others (High Court of Uttarakhand at Nainital, 20 March 2017) [501]. Αξιοσημείωτη συγκυρία αποτελεί η έκδοση της πολύ πρόσφατης απόφασης (20 Μαρτίου 2017) του Ανώτατου Δικαστηρίου του Uttarakhand στην Βόρεια Ινδία. Με την απόφαση αυτή το δικαστήριο έκρινε ότι οι ιεροί ποταμοί της Ινδίας, Ganges και Yamuna, είναι πλέον αναγνωρισμένες νομικές προσωπικότητες, έχοντας παρόμοιο καθεστώς που διέπει και τα φυσικά πρόσωπα[502]. Αυτή η απόφαση αναμένεται ότι θα συμβάλει στη διατήρηση και προστασία των τόσο μολυσμένων αυτών ιερών ποταμών. Η μόλυνση των ποταμών θα είναι ισότιμη με σοβαρή παραβίαση και πρόκληση ζημίας που προκαλείται σε άνθρωπο.

Η απόφαση εκδόθηκε μία εβδομάδα αργότερα από την προαναφερόμενη απόφαση της Νέας Ζηλανδίας. *«Τα ποτάμια είναι βασικά για την ύπαρξη του μισού πληθυσμού της Ινδίας και για την υγεία και ευζωία τους. Έχουν προσφέρει τόσο σωματική όσο και πνευματική ύπαρξη σε όλους μας από ανέκαθεν[503]».* Δύο κρατικοί υπάλληλοι αναδείχθηκαν ως «legal guardians» των ποταμών και θα υπερασπίζονται τα συμφέροντά τους. *«Αυτοί οι υπάλληλοι δεσμεύονται να υποστηρίξουν το καθεστώς των ποταμών Ganges και Yamuna και επίσης (δεσμεύονται) να βελτιώσουν την υγεία και την ευζωία αυτών των ποταμών».*

Ο Ganges ποταμός θεωρείται ιερός για πάνω από1 δισ. ανθρώπους και έγινε το πρώτο ποτάμι στην Ινδία που παρόλο που είναι στοιχείο της φύσης απέκτησε το ίδιο νομικό καθεστώς με τους ανθρώπους. Οι δικαστές Rajeev Sharma και Alok Singh χρησιμοποίησαν την απόφαση της Νέας Ζηλανδίας για να δομήσουν το σκεπτικό της απόφασής τους, λειτουργώντας ως δυνάμει νομολογιακό προηγούμενο, παρά τις όποιες ιδιαιτερότητες που έχουν οι υποθέσεις αυτές. Ωστόσο, υπάρχει και ο αντίλογος. *«Με το να ανακοινώνουμε ότι τα ποτάμια είναι ζωντανές υπάρξεις, δεν θα σώσει αυτό από μόνο του τα ποτάμια»* αναφέρει ένας περιβαλλοντικός ακτιβιστής, ο Vimlendu Jha[504]. *«Η κυβέρνηση, οι υπηρεσίες και οι πολίτες χρειάζεται να δράσουν προκειμένου να καθαρισθεί το ποτάμι και να σταματήσει η συνεχιζόμενη μόλυνση».*

---

[501] Writ Petition (PIL) No. 126 of 2014 in the High Court of Uttakhand at Nainital, Petitioner Mohd. Salim v. Respondents State of Uttarakhand & others, March 20, 2017). Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα https://www.nonhumanrightsproject.org/content/uploads/WPPIL-126-14.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 02.04.2017).

[502] Σύμφωνα με τα άρθρα 48-Α και 51-Α (g) του Συντάγματος της Ινδίας.

[503] Writ Petition (PIL) No. 126 of 2014 in the High Court of Uttakhand at Nainital, Petitioner Mohd. Salim v. Respondents State of Uttarakhand & others, March 20, 2017), point 17, page 11.

[504] https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/court-gives-2-indian-rivers-same-rights-as-a-human/2017/03/21/fccb4406-0e05-11e7-aa57-2ca1b05c41b8_story.html?utm_term=.ddebc2087819

Μετά την απόφαση για τα ιερά ποτάμια της Ινδίας, το ίδιο δικαστήριο αναμένεται να εκδικάσει αντίστοιχη αίτηση που αφορά την αναγνώριση των Ιμαλάϊων ως νομικό πρόσωπο[505].

[505] Βλ. ενδεικτικά http://timesofindia.indiatimes.com/city/dehradun/now-a-plea-to-declare-great-himalayas-as-juristic-person/articleshow/57897863.cms.

"...protection of the environment is likewise a vital part of contemporary human rights doctrine, for it is a sine qua non for numerous human rights such as the right to health and the right to life itself"

Vice-President Weeramantry's separate opinion in the Gabcikovo-Nagymaros case before the International Court of Justice (1997 I.C.J.7, 88 (Sept. 25))

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η θεμελίωση ενός δικαιώματος των μελλοντικών γενιών στο περιβάλλον

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

1.1. Στην έναρξη της χιλιετίας, όπου τα ανθρώπινα δικαιώματα δοκιμάζονται ποικιλοτρόπως, τα σύγχρονα περιβαλλοντικά ζητήματα εγείρουν την ανάγκη της άμεσης προσοχής της διεθνούς κοινότητας και εγκαθίστανται στο κέντρο των μεγαλύτερων θεμάτων. Ζητούν την επανατοποθέτησή μας για την προστασία και προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων[506] και γενικότερα ζητούν την αλλαγή του τρόπου θέασης και σκέψης. Σήμερα, δικαιολογημένα μπορεί να θεωρηθεί ότι η περιβαλλοντική προστασία αναδύεται ως μία θεμελιώδης αξία της κοινωνίας[507]. Επιπλέον, η ραγδαία και πρωτοφανής αύξηση του παγκόσμιου ανθρώπινου πληθυσμού, θέτει εκ βάθρων και από την αρχή πολλά ζητήματα που άπτονται της βιωσιμότητας και της ποιότητας της ανθρώπινης ζωής εν γένει[508].

---

[506]Βλ. ενδεικτικά για σχετικό προβληματισμό το ενδιαφέρον άρθρο "Are We There Yet? The Right to Environment in International and European Law", Collins, L. M., McGill International Journal Sustainable Development Law & Policy, vol. 3, No 2, 2007, pp. 119-153.

[507]Shelton, D., "Common Concern of Humanity", Iustum Aequum Salutare, v. 2009/1, pp. 33-40.

[508] Είναι επίσημα καταγεγραμμένο ότι ήδη από τον προηγούμενο αιώνα, κάθε τριάντα τρία χρόνια, ο παγκόσμιος πληθυσμός αυξάνεται κατά 1,5 δισεκατομμύρια. Οι πολύ γνωστοί βιολόγοι και οικολόγοι από το Πανεπιστήμιο του Stanford, οι Paul and Anne Ehrlich, προειδοποίησαν μέσα από το μνημειώδες βιβλίο τους "The Population Bomb" (1968) ότι η απότομη και ανεξέλεγκτη αύξηση του ανθρώπινου πληθυσμού θέτει σε κίνδυνο την βιωσιμότητα όλων των πλανητικών συστημάτων. Επίσης, το 1972, μία ομάδα ερευνητών του MIT, υπό την καθοδήγηση του Dennis Meadow, εξέδωσαν μία έρευνα με τον τίτλο "Limits to Growth", το οποίο έμελε να γίνει η «Βίβλος» για το περιβαλλοντικό κίνημα. Το κυρίαρχο μήνυμα του βιβλίου παραμένει μέχρι και σήμερα επίκαιρο όσο ποτέ : Η Ανθρωπότητα εκμεταλλεύεται ανήλεα τους παγκόσμιους πόρους και για το λόγο αυτό βρίσκεται σε διαδικασία αυτοκαταστροφής. Στον σχολιασμό της μελέτης τους (σελ. 195), αναφέρουν

Καλούμαστε να σκεφτούμε πάνω σε ποια βάση και με ποιο δικαίωμα οι άνθρωποι μπορούν να παρεμβαίνουν και να διακόπτουν την φυσιολογική πορεία της φύσης, με ιδιαίτερα σημαντικές μακροχρόνιες συνέπειες. Υπάρχει έντονος προβληματισμός για το εάν θα πρέπει να υπάρχουν εκ των προτέρων καθορισμένα όρια και ποια αλλά και μέχρι ποιο σημείο θα πρέπει να είναι τα όρια αυτής της παρέμβασης. Σε τι έκταση, ποσότητα και ποιότητα, όσον αφορά την φύση, θα πρέπει οι σύγχρονοι άνθρωποι να την προστατεύουν και να την διατηρούν, προκειμένου να την παραδίδουν στις μελλοντικές γενιές, διατηρώντας τα βασικά ποσοτικά και ποιοτικά της γνωρίσματα. Η ουσιαστική περιβαλλοντική ενασχόληση και η διάσωση της φύσης και του πλανήτη μας θέτουν σε μία νέα τροχιά συνείδησης, προκειμένου να ξανασκεφτούμε τα δικαιώματα, τα καθήκοντα και τις ευθύνες μας, τόσο ως ατόμων όσο και ως οργανωμένες κοινότητες και συλλογικότητες, τόσο για το τώρα όσο και για το μέλλον.

1.2. Τα ανθρώπινα δικαιώματα αντιμετωπίζονται ως διεθνώς αναγνωρισμένες και συμφωνημένες αξίες, πρότυπα ή κανόνες που ρυθμίζουν την συμπεριφορά των κρατών απέναντι στους πολίτες τους αλλά και στους μη-πολίτες[509]. Η κωδικοποίησή τους έγινε με επίσημο τρόπο στην σύγχρονη εποχή, στο πλαίσιο του ΟΗΕ (1948), μέσω της οποίας αναγνωρίσθηκε ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα *«…αντικατοπτρίζουν την ηθική συνείδηση του κόσμου[510]».* Ωστόσο, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι *«Τα θεμελιώδη δικαιώματα δεν έχουν από μόνα τους προκαθορισμένο περιεχόμενο: τα περισσότερα από αυτά είναι άδεια αγγεία μέσα στα οποία κάθε γενιά θα πρέπει να ρίχνει το περιεχόμενο της, υπό το φως των δικών της εμπειριών[511]».* Επιπροσθέτως, συμφωνούμε με την άποψη για το τι αποτελεί ανθρώπινο δικαίωμα και τι όχι *«είναι περισσότερο ακαδημαϊκό ζήτημα, διότι η αναβάθμιση απαιτήσεων στο επίπεδο των*

χαρακτηριστικά ότι *«Τονίζουμε, τέλος, ότι κάθε συνειδητή απόπειρα να επιτευχθεί ένα λογικό και διαρκές καθεστώς (οικολογικής) ισορροπίας με βάσει σχεδιασμένα μέτρα,…., θα πρέπει αρχικά να στηρίζεται σε μία θεμελιώδη αλλαγή των αξιών και των στόχων που τίθενται σε ατομικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο».* Το κάλεσμα για μία θεμελιώδη αλλαγή αξιών σε συνδυασμό με το περιβάλλον, αντανακλούσε την ανάγκη δημιουργίας μίας περιβαλλοντικής ηθικής ("environmental ethics"), ως νέα υπο-κατηγορία της φιλοσοφίας. Βλ. ειδικότερα την ηλεκτρονική εγκυκλοπαίδεια Stanford Encyclopedia of Philosophy, στο λήμμα "Environmental Ethics", http://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental.

[509] Βλ. Baehr, P., *Human Rights. Universality in Practice*, MacMillan Press LTD, 1999, p. 1.

[510] http://www.pogar.org/publications/other/undp/hr/humanrights-addedvalue.pdf.

[511] Βλ. Keshavanda Bharati v. State of Kerala, 1973 SCC 225, Supreme Court, India. Σχετική περίληψη της απόφασης στο σύνδεσμο https://juris.quora.com/The-Kesavananda-Bharati-v-State-of-Kerala-Case.

ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι μέρος της διαδικασίας των προτεραιοτήτων που τίθενται από τα κέντρα λήψης αποφάσεων[512]*».*

Επίσης, η κατηγοριοποίηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων γίνεται με διάφορα κριτήρια. Μία βασική παραδοσιακή κατηγοριοποίησή τους, που χρησιμοποιείται σε διεθνές και εθνικό επίπεδο, είναι σε ανθρώπινα δικαιώματα «πρώτης», «δεύτερης» και «τρίτης» γενιάς[513]. Η «πρώτη» γενιά περιλαμβάνει τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, κυρίως το δικαίωμα στη ζωή, στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια, ελευθερία της σκέψης, το δικαίωμα σεβασμού του ιδιωτικού και οικογενειακού περιβάλλοντος (π.χ.). Τα εν λόγω δικαιώματα απαιτούν παραδοσιακά αποχή του Κράτους από ενέργειες που θα μπορούσαν να τα προσβάλλουν ή να τα περιορίσουν. Η «δεύτερη» γενιά περιλαμβάνει τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά δικαιώματα όπως το δικαίωμα στην προστασία της υγείας. Για την ορθή άσκησή τους θεωρούσαν ότι απαιτούνται θετικές ενέργειες από πλευράς του Κράτους[514]. Τέλος, τα τρίτης γενιάς δικαιώματα συγκροτούν τα νεότερα δικαιώματα αλληλεγγύης[515],τα οποία θεωρείται ότι δεν υποκαθιστούν παλαιότερα δικαιώματα ή δεν δρουν συμπληρωματικά ή είναι ανώτερα. Πρόκειται για νέα δικαιώματα, όπως είναι το δικαίωμα στην ειρήνη και στην ανάπτυξη. Επίσης, το δικαίωμα σε ένα καθαρό και υγειές περιβάλλον ανήκει στην «τρίτη» γενιά δικαιωμάτων, τα οποία ακόμα μέχρι και σήμερα αντιμετωπίζουν ζητήματα ουσιαστικής αναγνώρισης ή τυπικής νομικής κατοχύρωσής τους[516].

---

[512]Βλ. Higgins, R., *Problems and Process, International Law and how we use it,* Oxford University Press, 1994, p. 96.

[513] Δικαιώματα «πρώτης» γενιάς ή «ιδιωτικά και πολιτικά δικαιώματα», που ενσωματώνονται στη λέξη «Ελευθερία» (Liberté). Τα δικαιώματα «δεύτερης» γενιάς ή «κοινωνικο-οικονομικά» δικαιώματα, που ενσωματώνονται στη λέξη «Ισότητα» (Egalite). Τέλος, τα δικαιώματα «τρίτης» γενιάς ή «συλλογικά» δικαιώματα, που ενσωματώνονται στη λέξη «Αλληλεγγύη» (Solidarity-Fraternité).

[514] Σήμερα, αυτή η διχοτομική θεώρηση μεταξύ θετικών / αρνητικών υποχρεώσεων, έχει υποχωρήσει. Τα δικαιώματα θεωρούνται ως αδιαίρετα και αλληλοεξαρτώμενα μεταξύ τους και ότι επιβάλλουν προς το Κράτος μία σειρά από υποχρεώσεις : σεβασμός, προστασία, προαγωγή, υλοποίηση.

[515] Τα αναφερόμενα στην αγγλική ορολογία "solidarity rights", "peoples' rights". Βλ. σχετική ανάλυση για τα δικαιώματα «τρίτης γενιάς» "A Third Generation of Solidarity Rights: Progressive Development or Obfuscations of International Human Rights Law?", Alston, Ph., Netherlands Int' l L. Rev., issue 3, vol. 29, 1982, pp. 307-322. *«Σύμφωνα με τον εμπνευστή τους K. Vasak (1979), τα δικαιώματα αλληλεγγύης ¨εκφράζουν μια ορισμένη αντίληψη της συλλογικής ζωής και δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν παρά με τη συνένωση των προσπαθειών όλων των κοινωνικών εταίρων ατόμων, Κρατών, άλλων δημόσιων ή ιδιωτικών φορέων και οργάνων¨. Τα δικαιώματα αλληλεγγύης, έχουν μια ατομική και μια συλλογική διάσταση. Στην κατηγορία τους εντάσσονται το δικαίωμα στην ανάπτυξη, το δικαίωμα στην ειρήνη, το δικαίωμα στην απόλαυση της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας, το δικαίωμα σ΄ένα υγιές και ικανοποιητικό περιβάλλον κλπ.»* ο.π. Στέλιος Περράκης «Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου», σελ. 37 επ.

[516] Ο.π. σελ. 37 *«…στη Γαλλία και τον Χάρτη περιβάλλοντος του 2004, δεσμευτικό κείμενο συνταγματικής τάξης».* Βλ. μία από τις πιο διεξοδικές αναλύσεις για το ανθρώπινο δικαίωμα στο περιβάλλον, στο κείμενο της Handl, G., "Human rights and protection of the environment: a mildly

Μία από τις πιο εντυπωσιακές εξελίξεις του διεθνούς δικαίου κατά το δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα, είναι η ανάπτυξη νομικών εργαλείων με σκοπό την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Το ίδιο εντυπωσιακή εξέλιξη στο διεθνές δίκαιο είναι και η αναγνώριση της ανάγκης προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος από τις αρνητικές ανθρώπινες επεμβάσεις και η δημιουργία ενός ξεχωριστού νομικού πεδίου, του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου[517]. Στο σημείο αυτό είναι επείγουσα η απάντηση στο κάτωθι ερώτημα *: «..με πιο τρόπο τα περιβαλλοντικά δικαιώματα ερμηνεύονται, δικαιολογούνται και εφαρμόζονται : ποια είναι τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα προσεγγίζοντας τα περιβαλλοντικά θέματα μέσα από το πλαίσιο των δικαιωμάτων[518];».*

Παρά τις διαφορές στους στόχους και στο αντικείμενο κάλυψης, οι δύο αυτοί τομείς του διεθνούς δικαίου, τα τελευταία τουλάχιστον είκοσι χρόνια, παρουσιάζουν μία αύξηση της έλξης και όσμωσης μεταξύ τους ή όπως θα μπορούσε να ονομαστεί *«μία σχέση συμβιωτικής φύσης[519]»*. Ειδικότερα, η έλξη και ο σύνδεσμος αυτός, εκδηλώνεται μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβαλλοντικής προστασίας και έχει αναγνωριστεί επισήμως και πλείστα θεσμικά όργανα[520].

Η σύνδεση αυτή μεταξύ περιβαλλοντικής προστασίας και προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων[521], που αποτελεί κυρίαρχο θέμα προβληματισμού,

---

revisionist view", in *Human rights approaches to environmental protection*, Oxford University Press, Oxford, 1992, pp. 117-142.

[517] Στην ερώτηση *«Τι κάνει ένα περιβαλλοντικό ζήτημα παγκόσμιο;»* οι συγγραφείς James Gustave Speth & Peter Haas αναφέρουν ότι πρέπει να συντρέχουν τέσσερις περιπτώσεις : κατάχρηση κοινών πόρων, διασυνοριακή ρύπανση, δράσεις που επηρεάζουν μεγάλες περιοχές από διάφορα κράτη και τοπικά αλλά ευρέως διαμοιρασμένα ζητήματα. Βλ. παραπομπή στο άρθρο της Lehman Alessandra "The Case for the Creation of an International Environmental Court: Non-State Actors and International Environmental Dispute Resolution", Colo. Nat. Resources, Energy & Envtl, L. Rev. vol. 26, n. 2, 2015, p. 187.

[518]Βλ. Boyle, A., Anderson, M. (eds), *Human Approaches to Environmental Protection*, Oxford Clarendon Press, 1996, p. 1.

[519]Βλ. Donald, K., "Human Rights Practice: A Means to Environmental Ends?", in Onati Socio-Legal Series, v. 3, n. 5, 2013, p. 911.

[520]Βλ. ενδεικτικάCouncil of Europe , *Manual on Human Rights and the Environment*, 2nd ed. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2012 (online : http://www.echr.coe.int/LibraryDocs/DH_DEV_Manual_Environment_Eng.pdf), International Council on Human Rights Policy (ICHRP), *Human Rights and Climate Change : A Rough Guide*, Geneva : ICHRP, 2008.

[521]Σύμφωνα με τον Καθηγητή Στέλιο Περράκη *«Τα δικαιώματα του ανθρώπου, ως αναφορά δικαίου, πολιτικής και δράσης, αποτελούν βασικό στοιχείο της μεταπολεμικής διεθνούς έννομης τάξης. Τα δικαιώματα του ανθρώπου εκφράζουν μια προσπάθεια ν΄αρθεί το δημόσιο δίκαιο των εθνών σ΄ένα επίπεδο κοινών θεμελιωδών κανόνων (Φ. Βεγλερής)…Για το εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου, ωστόσο, δεν υπάρχει σύμπτωση απόψεων, εξ ου και η ανάγκη οριοθετήσεων»*, απόσπασμα από το Εισαγωγικό Κεφάλαιο του βιβλίου του *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου,* εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2013, σελ. 27.

συζήτησης και πολιτικής, είναι σήμερα πλέον ορατή, περισσότερο από ποτέ[522]. Οι συνέπειες ενός ποιοτικού ή υποβαθμισμένου περιβάλλοντος πρωταρχικά έχει άμεσο ή/και έμμεσο αντίκτυπο στη ζωή, στην υγεία, στην ιδιωτική περιουσία, στην αυτοδιάθεση και στον αυτοπροσδιορισμό των ατόμων[523], τόσο σε εθνικό, όσο και σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο[524]. Ακόμα πιο άμεσα, αναγνωρίζεται ότι η απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εξασφαλίζεται μόνο εάν υπάρχει περιβαλλοντική ποιότητα.

Δεύτερον, παρατηρείται μία τάση «συνταγματοποίησης» των διαδικαστικών δικαιωμάτων αλλά και του ίδιου του δικαιώματος σε ένα καθαρό και υγειές περιβάλλον. Αυτή η συνταγματική αναγνώριση μπορεί να θεωρηθεί ως σημάδι αναγνώρισης ότι το δικαίωμα στο περιβάλλον αντιμετωπίζεται ως ζήτημα ανθρωπίνων δικαιωμάτων[525]. Τρίτον, τα διαδικαστικά δικαιώματα λειτουργούν ως «μέσο» για την προώθηση και βελτίωση των δημοκρατικών διαδικασιών διαβούλευσης και λήψης αποφάσεων, ζητήματα όμως που θεωρούνται απαραίτητα και για την καλύτερη και αποτελεσματικότερη προστασία του περιβάλλοντος. Ωστόσο, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι δεν έχουν περιβαλλοντικό υπόβαθρο όλες οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οπότε η αποκλειστική μεταχείριση όλων των περιβαλλοντικών θεμάτων με όρους και πλαίσιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων πιθανόν θα λειτουργούσε προβληματικά και εντέλει και αρνητικά.

1.3. Από την άλλη, το ατομικό δικαίωμα σε ένα υγιές και καθαρό περιβάλλον βαθμιαία αναγνωρίζεται ολοένα και περισσότερο ως μία έννοια ξεχωριστή που διεκδικεί τον δικό της ρόλο ως ρυθμιστής στο πεδίο των λεγόμενων δικαιωμάτων τρίτης γενιάς. Οι διεθνείς οργανισμοί και φορείς το εντάσσουν σαφώς ως θέμα

---

[522] Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν το πυρηνικό ατύχημα στο Chernobyl (1986), η διαρροή πετρελαίου από το πετρελαιοφόρο Exxon Valdez στην Αλάσκα (1989), η τρομερή περιβαλλοντική υποβάθμιση που έγινε από τον Πόλεμο του Κόλπου (Golf War-1991).

[523] *«Οι περιβαλλοντικές συνθήκες βοηθούν στο να προσδιορισθεί εάν οι άνθρωποι είναι υγιείς ή όχι, αλλά και πόσο πολύ θα ζήσουν. Μπορεί να επηρεάσουν την αναπαραγωγική υγεία…, αλλά μπορεί να επιδράσουν και στις προοπτικές για κοινωνική συνοχή και οικονομική ανάπτυξη, με περαιτέρω επιρροή στην υγεία. Αλλαγές στο περιβάλλον – ρύπανση και υποβάθμιση, κλιματική αλλαγή, ακραία καιρικά φαινόμενα- μπορούν να επιδράσουν και να αλλάξουν τα θέματα υγείας και ανάπτυξης»,* Report State of World Population 2001: Footprints and Milestones: Populations and Environmental Change, United Nations Population Fund – UNFPA, 2001, διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα www.unfpa.org.

[524] Ο γνωστός πολιτικός αναλυτικής R. D. Kaplan αναλύοντας και αξιολογώντας τις αρνητικές συνέπειες που μπορεί να προκαλέσουν τα περιβαλλοντικά προβλήματα αναφέρει ότι αυτά μπορεί *«…να πυροδοτήσουν υπάρχουσες έχθρες και να επηρεάσει τις δυνάμεις που υπάρχουν στις σχέσεις στη διεθνή 'αρένα'».* Βλ. Kaplan, R. D., "The Coming Anarchy", Atlantic Monthly, Feb. 1994.

[525] Βλ. επιφανείς νομικοί όπως οι Shelton και Boyle θεωρούν ότι τα διαδικαστικά δικαιώματα αποτελούν τα πιο ισχυρά επιχειρήματα για να μετατραπεί η συζήτηση για το περιβάλλον σε συζήτηση για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

προβληματικής και διακύβευμα στην επίσημη ατζέντα τους, ενώ καταγράφεται και αναγνωρίζεται ρητά στα εθνικά συντάγματα[526] και χρησιμοποιείται ως κύριο εργαλείο νέας ερμηνείας και προσέγγισης παραδοσιακών ζητημάτων στην σύγχρονη νομολογία των δικαστηρίων[527]. Υποστηρίζεται μάλιστα ότι τα κράτη δεν πρέπει να θεωρούνται πλέον ως αποκλειστικά κυρίαρχες διεθνείς οντότητες, αλλά ως οντότητες που επιθυμούν να αποδεχθούν κάποια όρια στα βασικά κυριαρχικά τους δικαιώματα για όφελος *«του περιβάλλοντος, των μελλοντικών γενιών ή και της διεθνούς κοινότητας ως ολότητα[528]».* Στο ανωτέρω πλαίσιο αμφισβήτησης κάποιων θεσφάτων, έρχεται να προστεθεί και η αντίστροφη ανάγνωση των δικαιωμάτων, υπό την έννοια ότι όπου υπάρχουν δικαιώματα υπάρχουν και υποχρεώσεις. Συνεπώς, ζητούμενο – το οποίο θα αναλύσουμε στο παρόν Κεφάλαιο – είναι κατά πόσο η θεωρία των δικαιωμάτων καλύπτει τα θέματα των μελλοντικών γενιών ή επιπρόσθετα πρέπει να ενεργοποιηθεί και το ζήτημα της ευθύνης και των υποχρεώσεων των τωρινών γενιών.

Κλείνοντας τις εισαγωγικές παρατηρήσεις θα επιθυμούσαμε να τονίσουμε ότι μέχρι και σήμερα έχουν αναδυθεί γενικά τέσσερις προσεγγίσεις, οι οποίες καταγράφουν και προσδιορίζουν την σχέση που έχει διαμορφωθεί μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος. Επιγραμματικά, θα μπορούσαν να αναφερθούν[529]: 1) Το διεθνές περιβαλλοντικό δίκαιο ενσωματώνει και χρησιμοποιεί κάποια από τα ανθρώπινα δικαιώματα που θεωρούνται ως αναγκαία ή σημαντικά προκειμένου να εξασφαλίσουν μία αποτελεσματική περιβαλλοντική προστασία, 2) Το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναδιατυπώνει ή ερμηνεύει τα διεθνώς προστατευμένα ανθρώπινα δικαιώματα, εισάγοντας μία περιβαλλοντική διάσταση,

---

[526] Μία αναλυτική καταγραφή των εθνικών Συνταγμάτων πού έχουν προβλέψει διάταξη για την περιβαλλοντική προστασία (μέχρι το έτος 2005) είναι διαθέσιμη στο *Environmental Rights Report: Human Rights and the Environment,* Materials for the 61st Session of the UN Commission on Human Rights, Geneva, March 14 – April 22, 2005, EarthJustice, Appendix, p 86-109. Επίσης, αντίστοιχη εργασία με έμφαση κυρίως στις συνταγματικές αναφορές στις μελλοντικές γενιές και στο δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον υπάρχει στο κείμενο Έκθεσης με τίτλο *Taking the longer view: UK governance options for a finite planet,* Peter Roderick, Foundation for Democracy and Sustainable Development & WWF UK, December 2010, p 17-23.

[527] Ενδεικτικά, Dr M. Farooquev. Secreatary, Ministry of Communication, Government of the People's Republic of Bangladesh and 12 Others. Η προσφυγή στρεφόταν εναντίον πολλών και διαφορετικών Υπουργείων του Bangladesh, λόγω μη εκπλήρωσης των συνταγματικών δικαιωμάτων για έλεγχο της ατμοσφαιρικής ρύπανσης και της ηχορύπανσης που προκαλούνταν από τα αυτοκίνητα στην πόλη Dhaka. Το Ανώτατο Δικαστήριο δέχθηκε ότι το συνταγματικό «δικαίωμα στη ζωή» εκτείνεται και στο δικαίωμα για ένα ασφαλές και υγειές περιβάλλον.

[528] Βλ. Faure, M., Lefevere, J., "Compliance with Global Environmental Policy", in *The Global Environment. Institutions, Law and Policy*, Axelrod, R., Downie, D., Norman, V., (eds), CQ Press, 2005, p. 165.

[529] Βλ. σχετικά Shelton, D., "Human Rights and the Environment: What Specific Environmental Rights have been recognized?",Denv. J. Int'LL. &Pol'Y, vol. 35:1, 2008, p. 130.

κυρίως όταν η περιβαλλοντική υποβάθμιση εμποδίζει την πλήρη απόλαυση των προστατευμένων και εγγυημένων δικαιωμάτων, 3) Το διεθνές περιβαλλοντικό δίκαιο μαζί με το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων επεξεργάζονται πρόταση για την δημιουργία ενός νέου ουσιαστικού δικαιώματος για ένα ασφαλές και υγιές περιβάλλον και 4) Το διεθνές περιβαλλοντικό δίκαιο διαμορφώνει νέες ηθικές και νομικές υποχρεώσεις των ατόμων και των συλλογικοτήτων – ενόψει των νέων και παγκοσμιοποιημένων προκλήσεων και κινδύνων - μέσα στα οποία περιλαμβάνονται και η περιβαλλοντική προστασία και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Συνοψίζοντας θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η καλλιέργεια ή/και αποδοχή μίας νέας υπευθυνότητας όλης της ανθρωπότητας αλλά και η συνεχή και στενή συνεργασία σε διεθνές επίπεδο, έχοντας ως κύριο γνώμονα την διαγενεακή αλληλεγγύη και ισότητα, θα μπορούσε να επιφέρει θετικά αποτελέσματα για την προστασία και προαγωγή της ποιότητας ζωής όλων, τόσο για το παρόν όσο και για το μέλλον, ακόμα και μέσα από την ανάδυση ενός νέου δικαιώματος για το περιβάλλον που θα καλύπτει και την οντότητα των μελλοντικών γενιών.

2. Η αμφίδρομη σχέση περιβαλλοντικής προστασίας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Από την 1η Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για το Περιβάλλον και την Διακήρυξη της Στοκχόλμης (1972)[530] μέχρι και σήμερα έχει γίνει κατανοητό ότι η περιβαλλοντική προστασία αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την απόλαυση αρκετών διεθνώς αναγνωρισμένων και θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων (ατομικών, κοινωνικών, οικονομικών) και κυρίως των θεμελιωδών δικαιωμάτων στη ζωή και την υγεία[531]. Μόλις το 1968 η Γενική Γραμματεία του ΟΗΕ αναγνωρίζει για πρώτη φορά την σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ ποιότητας ανθρώπινου περιβάλλοντος και της απόλαυσης βασικών αγαθών και άσκησης θεμελιωδών

[530] Ωστόσο, τυπικά η πρώτη Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ για τα περιβαλλοντικά θέματα ήταν το έτος 1949 η Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ για την Διατήρηση και Χρήση των Φυσικών Πηγών (UN Conference on the Conservation and Utilization of Resources-UNCCUR). Βλ. σχετικά *International Environmental Law & Policy for the 21stCentury*, by Ved P. Nanda & George Pring, Transnational Publishers, 2003, p. 23-24.

[531] Λ.χ. η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ ήδη από το έτος 1980 είχε αναγνωρίσει ότι η διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος αποτελεί *«…προϋπόθεση για μία φυσιολογική ανθρώπινη ζωή»*, GARes.35/48 of 30 Oct. 1980.

δικαιωμάτων[532]. Παρόμοιας φύσης αναγνώριση καταγράφεται και στο άρθρο 1 της Διακήρυξης της Στοκχόλμης το 1972, στο οποίο αναφέρεται ότι τόσο το φυσικό όσο και το ανθρωπογενές οικοσύστημα *«…είναι απαραίτητα για την ευζωία και την απόλαυση των βασικών ανθρώπινων δικαιωμάτων-συμπεριλαμβανομένης και της ίδιας της ζωής[533]».*

Μέσα από αυτήν την φράση, αλλά και άλλες παρόμοιες που δομούν το βασικό κείμενο της Διακήρυξης, εισήχθηκε για πρώτη φορά στο διεθνές δίκαιο[534]η έννοια και ο διάλογος για ένα ανθρώπινο δικαίωμα στο περιβάλλον. Εκτοτε, έχουν ακολουθήσει αρκετές ευρέως και διεθνώς αποδεκτές αλλά μη δεσμευτικές Διακηρύξεις, οι οποίες υιοθετούν και αναγνωρίζουν ατομικό δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον, όπως καταγράψαμε αναλυτικά και ανωτέρω. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το ψήφισμα/η απόφαση A/RES/45/94 UN General Assembly το έτος 1990, το οποίο χαρακτηριστικά και ρητά ανέφερε *«Θεωρώντας ότι ένα καλύτερο και πιο υγιές περιβάλλον μπορεί να βοηθήσει στην επίτευξη μίας πληρέστερης απόλαυσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων…Έχοντας υπόψη το γεγονός ότι η αύξηση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την ίδια την βάση της ζωής….Αναγνωρίζοντας ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν δικαίωμα να ζουν σε ένα περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία και την ευζωϊα τους…Καλούν τα Κράτη Μέλη και τους διακυβερνητικούς και τους μη κυβερνητικούς οργανισμούς…να αυξήσουν τις προσπάθειές τους προκειμένου να εξασφαλίσουν ένα καλύτερο και πιο υγειές περιβάλλον[535]».*

Ειδικότερα, η συζήτηση σχετικά με το δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον αφορά το δικαίωμα αλλά και την αντίστοιχη υποχρέωση των τωρινών γενιών[536] και συγχρόνως και το δικαίωμα των μελλοντικών γενιών σε ένα καθαρό και βιώσιμο περιβάλλον. Κυρίως, αναγνωρίζεται η προστασία του περιβάλλοντος ως condition

---

[532]UNGARes.2398 (XXII), U.N. Doc. A/L 553/Add.1-4 (1968).Βλ. επίσης, *Principles of International Environmental Law,* Sands, P., Cambridge University Press, 2nd edition, 2003, p.294.

[533]"*Man has the fundamental right to freedom, equality and adequate conditions of life, in an environment of a quality that permits a life of dignity and well-being, and he bears a solemn responsibility to protect and improve the environment for present and future generations",* Principle 1 of the Stockholm Declaration on the Human Environment.

[534]Βλ. ενδεικτικά, *"Are We There Yet? The Right to Environment in International and European Law"* Collins, L., 3 McGill Int'l J. Sust. Dev. L. & Pol' y, p. 124, 2007.

[535]"Need to Ensure a Healthy Environment for the well-being of individuals", G.A. Res 45/94 (Dec. 14, 1990).

[536]Ενδεικτική αναφορά Kiss, Al. & Shelton, D., *International Environmental Law,* (1991), Gormley, W. P. "The Right to a Safe and Decent Environment", 28 Indian J. Int' l L. 1 (1988), Thorme, M., :Establishing Environment as a Human Right", 19 Denv. J. Int'l L. &Pol'Y 301 (1991), Shelton, D., "Human Rights, Environmental Rights, and the Right to Environment", 28 Stan. J. Int'l L. 103 (1991).

sine qua non για την απόλαυση θεμελιωδών δικαιωμάτων αλλά και της ανθρώπινης επιβίωσης[537]. Δηλαδή, οι περιβαλλοντικές συνθήκες δεν θα πρέπει να χειροτερεύσουν μέχρι του σημείου όπου βασικά ουσιαστικά ανθρώπινα δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στη ζωή, στην υγεία, στην κουλτούρα, στην ιδιωτική ζωή να έχουν αποδυναμωθεί σε μεγάλο βαθμό, ώστε να καθίστανται αδύναμα και ανενεργά.

Στις μέρες μας το διεθνές δίκαιο διέρχεται μία περίοδο αλλαγών και αυτό αποτυπώνεται ιδίως στον τομέα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Σχεδόν εξήντα χρόνια έχουν περάσει από τότε που υιοθετήθηκε η Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και υπάρχουν τόσο θεσμικές αλλαγές στο πλαίσιο λειτουργίας του ΟΗΕ[538] όσο και σύγχρονοι προβληματισμοί για νέα προβλήματα που λαμβάνουν διαστάσεις ανυπολόγιστες για το μέλλον της ανθρωπότητας, όπως είναι η ραγδαία και ιδιαίτερα εκτεταμένη υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Η τελευταία έχει αναγνωριστεί ότι αποτελεί απειλή στο οικοδόμημα που υποστηρίζει την ανθρώπινη ανάπτυξη και τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα[539].

Ωστόσο, όπως ήδη έχει αναφερθεί η γλώσσα των δικαιωμάτων δεν εξηγεί και δεν ικανοποιεί όλες τις φορές τα ζητήματα της περιβαλλοντικής προστασίας. Για το λόγο αυτό, αρκετοί θεωρητικοί απομακρύνονται από την γλώσσα των δικαιωμάτων και προσεγγίζουν τα ανωτέρω θέματα μέσω των εννοιών του σεβασμού και της ευθύνης προς την φύση ("respect for and responsibilities towards nature[540]") αλλά και τις υποχρεώσεις προς τις μελλοντικές γενιές ("obligations to future generations[541]"). Στο ανωτέρω πλαίσιο, τόσο θεωρητικά όσο και πρακτικά,

---

[537]Βλ. Sueli, G., "The Right to a Healthy Environment, Human Rights and Sustainable Development", International Environmental Agreements : Politics, Law and Economics 2:173-194, 2002.

[538] Π.χ. Η σύσταση του νέου Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η υιοθέτηση Πρωτοκόλλων που ενδυναμώνουν τον έλεγχο εφαρμογής των δικαιωμάτων. Βλ. για αναλυτικότερη αναφορά Π. Νάσκου-Περράκη, *Μηχανισμοί Προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου,* έκδοση, Εκδόσεις Θέμις (Νικ. Α. Σάκκουλας& Σια ΟΕ), Αθήνα, 2014.

[539]Βλ. Report State of World Population 2001: Footprints and Milestones: Populations and Environmental Change, United Nations Population Fund-UNFPA, 2001, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.unfpa.org. Βλ. Επίσης, Grant, E., Kotze, L., Morrow, K., "Human Rights and the Environment: In Search of a New Relationship. Synergies and Common Themes", in Onati Socio-Legal Series, v. 3, n. 5, 2013, pp. 953-965.

[540]Βλ. Ενδεικτικά Nickel, J., "The Human Right to Safe Environment: Philosophical Perspectives on its Scope and Justification", Yale Journal of International Law, 18 (1993), p. 282.Επίσης, βλ.ενδεικτικάRolston, H., "Rights and Responsibilities on the Home Planet", in Yale Journal of International law, 18 (1993), pp. 251-279.

[541]Ο.π. Επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζει μία παρόμοια προσέγγιση, όπως αποτυπώθηκε σε τμήμα του λόγου του Προέδρου των ΗΠΑ, Barak Obama, στο πλαίσιο ομιλίας του στην Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ για το κλίμα (Κοπεγχάγη, 12 Δεκεμβρίου 2009) : *« Με κουράγιο και πίστη, πιστεύω ότι θα μπορέσουμε να υλοποιήσουμε τις υποχρεώσεις μας στους ανθρώπους μας και στο μέλλον του πλανήτη»("With courage and faith, I believe that we can meet our responsibility to our people, and the future of our planet"*).

καταγράφεται η ανάδυση μίας παγκόσμιας περιβαλλοντικής ευθύνης, την οποία θα αναφέρουμε αναλυτικότερα κατωτέρω.

Κινητήρια δύναμη της νέας αυτής πλανητικής ευθύνης αποτελεί τόσο η εμπειρική πεποίθηση ότι το πλανητικό οικοσύστημα και τα είδη βρίσκονται σε κίνδυνο όσο και η κανονιστική πεποίθηση ότι οι άνθρωποι οφείλουν και μπορούν να δείξουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για το περιβάλλον γενικά. Τα κράτη είναι κύριοι παίκτες και ρυθμιστές αυτής της νέας ευθύνης, αλλά επίσης αναδύονται και άλλοι παράγοντες ή σχετικές προτάσεις που επιζητούν μία θέση στην παγκόσμια περιβαλλοντική προστασία[542]. Η δε περιβαλλοντική αυτή ευθύνη άλλες φορές έχει χαρακτηρισθεί ως «πλανητική επιστασία» ("planetary stewardship") και άλλες φορές ως «περιβαλλοντική κηδεμονία» ("environmental guardianship")[543].

2.1. Η αναγνώριση της περιβαλλοντικής διάστασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Όπως ήδη έχει αναφερθεί, από το έτος 1972 και την Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για το περιβάλλον του ΟΗΕ, η ειδική σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος δημιούργησε ένα πεδίο γόνιμου διαλόγου και κριτικής. Το άρθρο 1 της Διακήρυξης της Στοκχόλμης αποτέλεσε την βάση αυτού του διαλόγου : *«Ο Άνθρωπος έχει θεμελιώδες δικαίωμα στην ελευθερία, την ισότητα και σε κατάλληλες/ικανοποιητικές συνθήκες ζωής, μέσα σε ένα περιβάλλον, η ποιότητα του οποίου επιτρέπει (στον Άνθρωπο) να διάγει τον βίο του με αξιοπρέπεια και ευζωία. Ο Άνθρωπος έχει την μοναδική υποχρέωση να προστατεύει και να βελτιώνει το περιβάλλον για τις τωρινές και μελλοντικές γενιές».*

Η διατύπωση αυτή έχει θεωρηθεί ότι αντανακλά την λεγόμενη ανθρωποκεντρική οπτική και την χρησιμοθηρική αποτίμηση της φύσης, μόνο σε σχέση με τον άνθρωπο και για τον άνθρωπο. Οι υποστηρικτές της τάσης αυτής πρεσβεύουν ότι δεν υφίσταται ανθρώπινο δικαίωμα (substantive right) χωρίς την ύπαρξη δικαιώματος στο περιβάλλον. Παράλληλα κινείται και η επιχειρηματολογία για την βάση νομιμοποίησης της συζήτησης για τα δικαιώματα των μελλοντικών

[542]Βλ. πρόταση για την δημιουργία ενός «πλανητικού Ombudsman».
[543]Βλ. ενδεικτικά Falkner, R., "Global environmentalism and the greening of international society", International Affairs, vol. 88, no 3, 2012, p. 511. Επίσης, γενικότερα για τα ζητήματα της περιβαλλοντικής ηθικής Nash, R., F., *The rights of nature: a history of environmental ethics*, University of Wisconsin Press, 1989.

γενεών όσο και η μετέπειτα θέσπιση σε διάφορα εθνικά συντάγματα του δικαιώματος στο περιβάλλον, ως θεμελιώδες δικαίωμα[544].

Ειδικότερα, όπως ήδη έχει αναφερθεί, πολλοί έγκριτοι νομικοί του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου[545] πρέσβευαν και συνεχίζουν να πρεσβεύουν ότι οι αξίες της ανθρώπινης ζωής και αξιοπρέπειας είναι εφικτές μόνο όταν τα άτομα έχουν πρόσβαση σε ένα περιβάλλον που διασφαλίζει συγκεκριμένα και βασικά ποιοτικά χαρακτηριστικά. Και αντιστρόφως, η περιβαλλοντική υποβάθμιση μπορεί να επηρεάσει άμεσα τα βασικά δικαιώματα στη ζωή και την υγεία όχι τόσο των ατόμων αλλά συλλογικοτήτων και μάλιστα με παγκόσμια διάσταση. Η διάσταση αυτή- όπως αναφέρθηκε ήδη -θεωρεί ότι η πλήρης απόλαυση των υπαρχόντων ανθρωπίνων δικαιωμάτων – όπως το δικαίωμα στη ζωή, στην υγεία, στην τροφή, στην κατοικία (κλπ.) μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσα από την κατάλληλη προστασία του περιβάλλοντος[546].

Αρκετοί θεωρητικοί των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και περιβαλλοντικοί ακτιβιστές έχουν ξεκινήσει έναν αγώνα για την προώθηση θεσμοποίησης των περιβαλλοντικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων[547]. Το αρχικό στάδιο της σύντομης αλλά ρητής αναφοράς στα περιβαλλοντικά ανθρώπινα δικαιώματα, όπως αυτά αποτυπώθηκαν το έτος 1972 στην Διακήρυξη της Στοκχόλμης μετεξελίχτηκε το έτος

---

[544]Βλ. Την Έκθεση του ΟΗΕ *Human Rights and the Environment,* UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1994/9, Annex III, *Human Rights and the environment,* Maguelonne Dejeant-Pons, Marc Pallemaeerts, Council of Europe Publishing, 2002, p. 12.

[545] Εντελώς ενδεικτικά, Shelton, Knox, Boyle (κλπ.).Βλ. ενδεικτικά, Weston, Burns, H., &Bollier, D., Regenerating the Human Right to a Clean and Healthy Environment in the Commons Renaissance, September 2011, Version 1.0, p. 13, διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/us. Επίσης, Boyle, Alan, "Human Rights or Environmental Rights? A Reassessment", 18 Fordham Envtl. L. Rev 471 (2008), Collins, L., "Are We There Yet? The Right to Environment in International and European Law", 2007 McGill Int'l J. Sustainable Dev. L. &Pol'Y 119.

[546]Βλ. ενδεικτικά, Dinah Shelton, "Human Rights and the Environment: What specific environmental rights have been recognized?", Denver Journal of International Law and Policy, vol. 35, 2006, pp 130-132.Επίσης, βλ. Dejeant-Pons, M., Pallemaerts, M., *Human rights and the environment,* Council of Europe Publishing, 2002, p.11. Επίσης, ιδιαίτερα ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι το 1990 είχε συνταχθεί ένα σχέδιο Χάρτη των Περιβαλλοντικών Δικαιωμάτων και Υποχρεώσεων, αλλά δεν υπογράφηκε από τα κράτη-μέλη. Βλ. Σχετικά Draft UNECE Charter on Environmental Rights and Obligations, UNDoc. ENWA/R.38 (1990).

[547] Τα περιβαλλοντικά ανθρώπινα δικαιώματα αποτυπώνονται στην βιβλιογραφία με τον αγγλικό όρο "environmental human rights–E.H.R.". Η θεσμοποίηση των δικαιωμάτων αυτών προτείνεται να γίνει μέσω μίας νέας σύμβασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που θα καλύπτει όμως τα περιβαλλοντικά ζητήματα. Το έτος 2003 ο Jan Hancock διεξήγαγε μία ενδιαφέρουσα έρευνα με περιβαλλοντικές ΜΚΟ. Οι τελευταίες κλήθηκαν να απαντήσουν κατά πόσο αναγνωρίζουν τα περιβαλλοντικά ανθρώπινα δικαιώματα. Από αυτές, οι 54 απάντησαν θετικά, οι 36 δεν έδωσαν ξεκάθαρη απάντηση και μόνο οι 32 θεώρησαν ότι δεν υπάρχουν. Βλ. Hancock, J., *Environmental human rights: power, ethics and law,* Aldershot : Ashgate, 2003, Donald, K. "Human Rights Practice: A Means to Environmental Ends?", in Onati Socio-Legal Series, v. 3, n. 5, 2013, pp. 908-930.

1994 στην Έκθεση Ksentini σε ισότιμη αξία με τα ανθρώπινα δικαιώματα, την βιώσιμη ανάπτυξη και την ειρήνη (Ksentini Report, Annex 1, Principle 1). Εκτοτε, έχουν εκδοθεί, όπως ήδη ειπώθηκε, πολλές συστάσεις και αποφάσεις διεθνών οργάνων και οργανισμών που συνδέουν την επιβάρυνση της περιβαλλοντικής ποιότητας με την συρρίκνωση απόλαυσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων[548]. Κυρίως, την ανωτέρω διεθνή και διευρυμένη ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση την συναντάμε με έναυσμα και λόγω των ζητημάτων που προκύπτουν από τις συνέπειες των κλιματικών αλλαγών[549]. Όπως ορθά επισημαίνεται από τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ, Ban Ki-moon *«Ουσιαστικά δεν υπάρχει καμία πτυχή της δουλειάς μας που να μην περιλαμβάνει μία διάσταση ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Είτε μιλάμε για την ειρήνη και την ασφάλεια, είτε για την ανάπτυξη, την ανθρωπιστική βοήθεια, τον αγώνα εναντίον της τρομοκρατίας, τις κλιματικές αλλαγές, καμία από τις προκλήσεις αυτές δεν μπορεί να ειδωθεί ξεχωριστά από τα ανθρώπινα δικαιώματα[550]».*

Οι θιασώτες της δημιουργίας ή αναγνώρισης ενός περιβαλλοντικού ανθρώπινου δικαιώματος θεωρούν ότι μόνο μέσω αυτής της οδού, δηλαδή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, θα μπορέσουν να επιτύχουν πραγματική πολιτική αλλαγή και να υλοποιήσουν την περιβαλλοντική δικαιοσύνη. Η προώθηση και η διεκδίκηση αναγνώρισης ενός δικαιώματος στο περιβάλλον θα πρέπει να ειδωθεί ως ένα πολιτικό αίτημα : *«Τα περιβαλλοντικά δικαιώματα αναδύονται τώρα γιατί το βιωτικό σύστημα απειλείται[551]».* Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά *«…η κίνηση των*

---

[548] Την τελευταία δεκαετία η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ (UN Human Rights Council) σε συνεργασία με την Σύμβαση Πλαίσιο του ΟΗΕ για την Κλιματική Αλλαγή έχουν ρητά αναφερθεί στον δεσμό που υπάρχει μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και κλιματικών αλλαγών. Λ.χ. η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ έχει υιοθετήσει το έτος 2008 το Ψήφισμα 7/23 για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα κα τις Κλιματικές Αλλαγές. Για πρώτη φορά σε Ψήφισμα του ΟΗΕ δηλώνεται ρητά ότι οι κλιματικές αλλαγές *«αποτελούν άμεση και εκτεταμένη απειλή για τους ανθρώπους και τις κοινωνίες σε όλο τον κόσμο και ότι έχουν συνέπειες για την πλήρη απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».* Στη συνέχεια, η ίδια Επιτροπή υιοθέτησε το έτος 2009 το Ψήφισμα 10/4, στο οποίο αναγνωρίζεται ότι οι κλιματικές αλλαγές *«….θα έχουν πιο έντονες επιπτώσεις στα δικαιώματα αυτών των ανθρώπων που ήδη βρίσκονται σε ευάλωτη κατάσταση».* Πιο πρόσφατα, το έτος 2014, η Επιτροπή ενέκρινε με συναίνεση το Ψήφισμα 26/27, στο οποίο αναγνωρίστηκε η ανάγκη πλήρους σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όταν λαμβάνονται μέτρα για τις κλιματικές αλλαγές. Βλ. σχετικές πληροφορίες και στην ιστοσελίδα http://www.mrfcj.org /media/pdf/ 2015/ BriefingNoteforClimateJusticeDialogue7Feb2015.pdf (τελευταία επίσκεψη 07.06.2016).

[549] Βλ. ενδεικτικά πρόσφατη Έκθεση του UNEP, *Climate Change and Human Rights*, in cooperation with Sabin Center for Climate Change (Columbia Law School), December 2015. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα www.unep.org/NewsCentre/default.aspx?DocumentID=26856&ArticleID=35630 (τελευταία επίσκεψη 07.06.2016).

[550] Ban Ki-moon, Secretary-General of the UN, 2008.

[551] Βλ. Rolston, H., "Rights and Responsibilities on the Home Planet", in Yale Journal of International Law 18, 1993, p. 260. Όπως υπογραμμίζει ορθά ο προαναφερόμενος συγγραφέας *«Το Κογκρέσο δεν μπορεί να κάνει το ποτάμι να ρέει. Ωστόσο, χωρίς τη νομοθετική παρέμβαση του Κογκρέσου, το ποτάμι θα είχε προ πολλού στερέψει από την υπερεκμετάλλευση. Η Κυβέρνηση μπορεί μόνο να ενεργήσει ώστε*

ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχει διεθνώς ισχυρή αναγνώριση, υποστήριξη και θεσμούς και για τους λόγους αυτούς διαθέτει πολύτιμους πόρους για να προσφέρει (στο κίνημα) της οικολογίας[552]*».*

Ο Klaus Toepfer, Διευθυντής του UNEP ήδη το έτος 2001 στο πλαίσιο ομιλίας του στην 57η Σύνοδο της Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα ανέφερε χαρακτηριστικά ότι : *«Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα δεν μπορούν να εξασφαλισθούν σε ένα υποβαθμισμένο ή μολυσμένο περιβάλλον. Το θεμελιώδες δικαίωμα στη ζωή βρίσκεται σε κίνδυνο από την υποβάθμιση του εδάφους και την αποψίλωση των δασών, όπως επίσης και από έκθεση σε τοξικά χημικά, επικίνδυνα απόβλητα και μολυσμένο πόσιμο νερό. Οι Περιβαλλοντικές συνθήκες ξεκάθαρα βοηθούν να προσδιορισθεί μέχρι ποιου βαθμού οι άνθρωποι απολαμβάνουν τα βασικά τους δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στη ζωή, στην υγεία, σε επαρκή τροφή και κατάλληλη οικία, καθώς και στους παραδοσιακούς τρόπους ζωής και πολιτισμού. Έχει έρθει η ώρα να αναγνωρισθεί ότι αυτοί που μολύνουν ή καταστρέφουν το φυσικό περιβάλλον δεν διαπράττουν μόνο ένα έγκλημα εναντίον της φύσης, αλλά παραβιάζουν και τα ανθρώπινα δικαιώματα συγχρόνως.»*

Η ακαδημαϊκή κοινότητα έχει εντρυφήσει και επιχειρηματολογήσει επαρκώς υπέρ της «περιβαλλοντικής διάστασης» των υπαρχόντων ανθρωπίνων δικαιωμάτων[553] και ήδη πολλά εθνικά δικαστήρια έχουν αναγνωρίσει και ενσωματώσει την «περιβαλλοντική διάσταση» στη νομολογία τους[554]. Συνεπώς, η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί ένα απαραίτητο «εργαλείο» στην προσπάθεια εξασφάλισης ενός αποτελεσματικού παγκόσμιου τρόπου απόλαυσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όχι τόσο σε ατομικό όσο ή κυρίως σε συλλογικό επίπεδο. Τέλος,

---

να επιτρέπει την συνεχόμενη ροή ενός φυσικού αγαθού. Το δικαίωμα στο νερό είναι ένα πολιτικό δικαίωμα, το οποίο προστατεύει κάτι που παρέχεται από την φύση», p. 261.

[552]Βλ. Nickel, J., "The Human Right to a Safe Environment: Philosophical Perspectives on its Scope and Justification", Yale Journal of International Law, 18, 1993, p. 283.

[553]Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει κάνει ρητή αναφορά στην περιβαλλοντική διάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε πρόσφατο ψήφισμά του A/HRC/RES/16/11 "Human Rights and the Environment", (12 April 2011).

[554] Ιδίως, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει δημιουργήσει σχετική νομολογία, δίνοντας περιβαλλοντική διάσταση στα ήδη υπάρχοντα ανθρώπινα δικαιώματα. Για μία επισκόπηση των περιβαλλοντικών υποθέσεων του Δικαστηρίου, βλ. Annex I "Overview of Environmental Case-Law from the European Court of Human Rights and the European Social Committee", in "Stakeholder input by the Dutch Section of the International Commission of Jurists (NJCM) in response to the 2011 OHCHR study on Human Rights and Environment", Report drafted by M.M.E. Hesselman and J.I. van de Venis, June 2011, διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.njcm.nl/_site/_english/_english_reports. Επίσης, ενδιαφέρουσα νομολογία υπάρχει και στο Αμερικάνικο Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Inter-American Court of Human Rights) : Case of the Saramaka People v. Suriname (Judgement of 28 November 2007), Maya Indigenous Communities of the Toledo District v. Belize (Case 12.053, Report No. 40/04, 12 October 2004).

νεότερο στοιχείο στην ανωτέρω συζήτηση είναι ο αναφυόμενος διάλογος για την ανάγκη θεσμικής προστασίας και των δικαιωμάτων των μελλοντικών ή αγέννητων ακόμα γενεών.

2.2. Η αναγνώριση διαδικαστικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων. Από την αξιολόγηση της σχετικής βιβλιογραφίας και αρθρογραφίας, φαίνεται ότι η προσέγγιση του περιβάλλοντος μέσω των διαδικαστικών δικαιωμάτων είναι αυτή που προτιμάται περισσότερο ή που θεωρείται ως η κρατούσα. Στην περίπτωση αυτή, αναφερόμαστε στα διαδικαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα (procedural environmental rights), που αλλιώς αναφέρονται και ως «συμμετοχικά» δικαιώματα (participatory rights). Ως διαδικαστικό δικαίωμα αναφέρεται το δικαίωμα το οποίο επιτρέπει την πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφόρηση, τη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων που αφορούν περιβαλλοντικά θέματα και την αξίωση δικαστικής προστασίας για περιβαλλοντικά ζητήματα και παραβιάσεις της περιβαλλοντικής νομοθεσίας.

Η προσέγγιση αυτή, συναντάται περισσότερο συχνά στις περιβαλλοντικές συμφωνίες από το έτος 1992 και μετά. Ειδικότερα, έχει αποτυπωθεί στην Διακήρυξη του Ρίο και κυρίως στην 10η Αρχή[555], που διαμορφώνει τον σύνδεσμο μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβαλλοντικής προστασίας, κυρίως μέσω διαδικαστικών όρων, στην παράγραφο 128 της Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης για την Βιώσιμη Ανάπτυξη[556]και φυσικά στην Συνθήκη Aarhus. Μέσω των διαδικαστικών περιβαλλοντικών δικαιωμάτων (δικαίωμα πρόσβασης στην πληροφόρηση, συμμετοχή στην δημόσια διαβούλευση και πρόσβαση στη δικαιοσύνη) θεωρείται ότι είναι πιο εύκολο να εξασφαλισθεί η υιοθέτηση ορθών και δίκαιων αποφάσεων, που σέβονται τα περιβαλλοντικά θέματα και προστατεύουν τα ουσιαστικά περιβαλλοντικά δικαιώματα. Δηλαδή, μέσω αυτών των δικαιωμάτων – που χρησιμοποιούνται ως

---

[555] Αρχή 10 *« Τα περιβαλλοντικά ζητήματα διαχειρίζονται καλύτερα όταν συμμετέχουν όλα οι ενδιαφερόμενοι πολίτες, στο κατάλληλο επίπεδο. Σε εθνικό επίπεδο, κάθε άτομο θα πρέπει να έχει την κατάλληλη πρόσβαση σε πληροφορίες που σχετίζονται με το περιβάλλον, οι οποίες υπάρχουν στις δημόσιες αρχές, περιλαμβανομένων και των πληροφοριών για επικίνδυνα υλικά και δραστηριότητες, καθώς και την δυνατότητα συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Τα Κράτη θα πρέπει να διευκολύνουν και να ενθαρρύνουν την ενημέρωση του κοινού και την συμμετοχή, καθιστώντας την πληροφόρηση ευρέως διαθέσιμη. Αποτελεσματική πρόσβαση στην δικαστική και διοικητική διαδικασία, περιλαμβανομένης και της αποζημίωσης ή δικαστικής προστασίας, θα πρέπει επίσης να προσφέρεται».* Βλ. σχετική σύνδεση http://www.unep.org /Documents.Multilingual/ Default.asp?documentid=78&articleid=1163.

[556]"World Summit on Sustainable Development Johannesburg Plan of Implementation", 2002.

εργαλεία[557] - μπορεί τελικά να εξασφαλιστεί καλύτερα η περιβαλλοντική προστασία[558] αλλά και να ενισχυθεί η λεγόμενη «περιβαλλοντική δημοκρατία», καθώς θεωρητικά διευκολύνεται η πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία, η συμμετοχή των ατόμων στην διαβούλευση αλλά και στην παρέμβαση στη λήψη αποφάσεων για περιβαλλοντικά θέματα.

Στην «Έκθεση Ksentini» υποστηριζόταν ειδικά ότι τα συμμετοχικά δικαιώματα είναι τα πιο σημαντικά από όλα τα διαδικαστικά δικαιώματα, όσον αφορά τα περιβαλλοντικά θέματα. Ωστόσο, από το έτος 1994 έως σήμερα έχουν αλλάξει πολλά πράγματα. Σήμερα, φαίνεται ότι έχει υποχωρήσει ο μεγάλος ενθουσιασμός και η εμπιστοσύνη ότι από μόνα τους τα διαδικαστικά δικαιώματα μπορούν να προστατεύσουν το περιβάλλον. Δυστυχώς, φάνηκε ότι η προστασία που μπορούν πραγματικά να προσφέρουν τα διαδικαστικά δικαιώματα είναι περιορισμένη και από μόνα τους δεν μπορούν να εξασφαλίσουν την επιθυμητή περιβαλλοντική προστασία[559]. Όπως έχει αναφερθεί και από την UNECE, τα διαδικαστικά δικαιώματα δεν πρέπει να θεωρούνται ως σκοπός καθεαυτού *«αλλά έχουν νόημα ως μέσο με κύριο στόχο την προστασία των ατομικών ουσιαστικών δικαιωμάτων και κυρίως στο να ζήσουν σε ένα υγειές περιβάλλον».*

---

[557] Η ανωτέρω προσέγγιση χαρακτηρίζεται ως «εργαλειακή» προσέγγιση ("Instrumentalist rights-based approach"), βλ. σχετικά Human Rights, Health & Environmental Protection: Linkages in Law & Practice, Dinah Shelton, A Background Paper for the World Health Organization, Health and Human Rights Working Paper Series, No 1, 2002, p. 4. Επίσης, ορθή είναι και η άποψη που πρεσβεύει ότι ενώ το κράτος έχει το καθήκον να προστατεύει το περιβάλλον αλλά και «…να λαμβάνει θετικά μέτρα προληπτικής μορφής για τη διαφύλαξη και περαιτέρω βελτίωσή του, το καθήκον αυτό οδηγεί σε ελλιπή προστασία, αν δεν συμπληρωθεί από το ατομικό δικαίωμα στο περιβάλλον. Το ατομικό δικαίωμα στο περιβάλλον περιλαμβάνει τη δυνατότητα πρόσβασης του ατόμου σε ένα δημόσιο συλλογικό αγαθό, το οποίο, επειδή ακριβώς είναι συλλογικό, δεν επιτρέπει στο άτομο να το χρησιμοποιεί με ιδιοκτησιακή αντίληψη. Η συνύπαρξη του περιβάλλοντος ως δημόσιου αγαθού με το περιβάλλον ως αντικείμενο ατομικού δικαιώματος επιβάλλει στο νομοθέτη και τη διοίκηση να προβαίνουν σε ειδικότερες σταθμίσεις και να εξοπλίζουν τους πολίτες με διαδικαστικά δικαιώματα…προκειμένου η προστασία να διατηρηθεί σε υψηλό επίπεδο». Βλ. σχετικά Μαντζούφας, Π., Συνταγματική Προστασία των δικαιωμάτων στην κοινωνία της διακινδύνευσης. Υγεία-Ιδιωτικότητα-Περιβάλλον, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006, σελ. 9.

[558]Βλ. σχετικά Shelton, D., "Human Rights and the Environment: What specific environmental rights have been recognized?", Denver Journal of International Law and Policy, vol. 35, 2006, pp. 130-143,*2011 OHCHR study: Human Rights and Environment,* Stakeholder input by the Dutch Section of the International Commission of Jurists (NJCM), June 2011, p. 6.

[559]Βλ. ο.π. "Stakeholder input by the Dutch Section of the International Commission of Jurists (NJCM) in response to the 2011 OHCHR study on Human Rights and Environment", Report , 2011, p. 7, Turner, :The human right to a good environment: The sword in the stone", Non State Actors and International Law, vol. 4, issue 4, 2004, pp. 277-302, Dinah Shelton, "Human Rights and Environment: Past, Present and Future Linkages and the Value of a Declaration", Background Paper (draft) for the UN High Level Expert Meeting on the New Future of Human Rights and Environment, Nairobi, 30 November-1 December 2009, διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα www.unep.org/environmentalgovernance.

3. Προς ένα αυτόνομο δικαίωμα στο περιβάλλον

Η τρίτη και πιο πρόσφατη προσέγγιση που συνδέει τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον είναι η αναγνώριση ενός ξεχωριστού και αυτόνομου δικαιώματος στο περιβάλλον ("a separate substantive right to environment"). Η τελευταία προοπτική φαίνεται ότι κερδίζει ευρεία αποδοχή τα τελευταία χρόνια, καθώς λαμβάνει συνταγματική θωράκιση, ενσωματούμενη σε διατάξεις εθνικών συνταγματικών κειμένων παγκοσμίως.

Χρειάζεται βέβαια να επισημανθεί ότι στην πραγματικότητα η συγκεκριμένη προσέγγιση τυπικά αλλά και ουσιαστικά δεν είναι και τόσο πρόσφατη. Ήδη στις αρχές της δεκαετίας του 1970 στο πλαίσιο της Διάσκεψης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, που διοργανώθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο της Ευρώπης, συζητήθηκε εκτενώς εάν θα μπορούσε το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον να αναβαθμιστεί σε ένα επίπεδο αναγνωρισμένου ανθρώπινου δικαιώματος[560]. Ουσιαστικά, διατυπώθηκε τότε η άποψη ότι η προστασία της ζωής χρειάζεται *«….την ύπαρξη ενός φυσικού περιβάλλοντος, κατάλληλου για την ανθρώπινη υγεία[561]».* Παρά την τολμηρή και πρωτοποριακή διατύπωση και εν γένει προσπάθεια, η πρόταση δεν έγινε δεκτή, αλλά όλη η προαναφερόμενη συζήτηση έδωσε ώθηση στο να ενταχθεί το θέμα «ανθρώπινα δικαιώματα & περιβάλλον» στην διεθνή ατζέντα των σημαντικών θεμάτων.

Αντίστοιχη προσπάθεια καταγράφηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980. Αυτήν την φορά η πρωτοβουλία άνηκε στην UNESCO, η οποία δημιούργησε Συμπόσιο για τα νέα ανθρώπινα δικαιώματα[562], δηλαδή για τα δικαιώματα της «τρίτης γενιάς» ή αλλιώς τα δικαιώματα αλληλεγγύης ("solidarity rights"). Σύμφωνα με κείμενο που προηγήθηκε του Συμποσίου, τα δικαιώματα αλληλεγγύης προϋποθέτουν την ιδέα ότι θα δημιουργηθεί ένας «νέος κώδικας ηθικής[563]», που θα

---

[560]Σχετικά, Nanda, V., & Pring, G., *International Environmental Law & Policy for the 21st Century,* by Transnational Publishers, 2003, p 456. Η πρόταση αυτή είχε την μορφή Σχεδίου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου (Draft Additional Protocol) στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες.

[561]Βλ. Working Group for Environmental Law, *The Right to a Humane Environment: Proposal for an Additional Protocol to the European Human Rights Convention (1973).*

[562]Βλ. UNESCO Doc. 55.81/CONF.806/4, at 3 (1981).

[563] "The Rights of Solidarity : An attempt at conceptual analysis" prepared by Working Group of the Standing Committee of International Non-Governmental Organizations (NGOs), UNESCO Symposium on the Study of New Human Rights: The "Rights of Solidarity", SS-80/CONF.806/6 (Paris, 9 July 1980).

προκύπτουν συλλογικές υποχρεώσεις και συλλογικά δικαιώματα, τα οποία ταιριάζουν περισσότερο σε μία παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα.

Πιο γνωστή και πιο συχνά αναφερόμενη στη σχετική βιβλιογραφία και αρθρογραφία είναι η προσπάθεια που έγινε από την Ομάδα Εργασίας Εμπειρογνωμόνων (Experts Group) της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (World Commission on Environment and Development-WCED). Η Ομάδα των Εμπειρογνώμων πρότεινε νομικές αρχές ("Legal Principles") για την προστασία του περιβάλλοντος και την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης[564]. Η πρώτη ενότητα που αναφέρεται ως «Γενικές Αρχές, Δικαιώματα και υποχρεώσεις» περιλαμβάνει *«…το θεμελιώδες δικαίωμα (για όλα τα ανθρώπινα όντα) σε ένα περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία και την ευζωία τους»* (άρθρο 1, Θεμελιώδες Ανθρώπινο Δικαίωμα) και την υποχρέωση των Κρατών *«…να διατηρούν και να χρησιμοποιούν το περιβάλλον και τις φυσικές πηγές για το καλό των τωρινών και μελλοντικών γενιών»* (άρθρο 2, Διαγενεακή Ισότητα).

Συνήθως, η λεκτική αναφορά στο ανωτέρω δικαίωμα γίνεται με τις λέξεις «υγιεινό», «ασφαλές», «καθαρό», καθιστώντας σαφές ότι η βούληση είναι να συνδεθεί ως ανθρώπινο δικαίωμα με την ανθρώπινη υγεία και την ευζωία. Επιπροσθέτως, και αναφερόμενοι στο δικαίωμα των μελλοντικών γενιών σε ένα «καθαρό» και «υγείες» περιβάλλον, τίθεται έντονα και το θέμα των υποχρεώσεων (responsibilities) των τωρινών γενιών προς τις μελλοντικές, θέτοντας στη συζήτηση τα συλλογικά/ομαδικά δικαιώματα και τις μελλοντικές γενιές ως μία κατηγορία ομάδας που μπορεί να κατέχει δικαιώματα (rights holder).

Καταληκτικά, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η ανωτέρω κατηγορία απορρέει και ενισχύεται από την ευρεία συνταγματική αναγνώριση του δικαιώματος σε ένα καθαρό περιβάλλον, σε περισσότερο από εκατό εθνικά συντάγματα διεθνώς. Επίσης, παρόμοια αυτόνομη αναγνώριση γίνεται σε περιφερειακές Συνθήκες και λοιπά συμβατικά κείμενα ή ψηφίσματα. Η δε συζήτηση της οντότητας των μελλοντικών γενιών δημιουργεί μία επιπλέον δέσμευση προς αυτές και μία διεργασία για νέες πρωτοβουλίες και αναγνώριση νέων δικαιωμάτων. Στην χειρότερη μορφή, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μία λογική και νόμιμη αξίωση που απορρέει από ηθικές επιταγές, αλλά βρίσκεται ακόμα εκτός αναγνωρισμένου νομικού συστήματος.

[564]Βλ. "Summary of proposed Legal Principles for environmental protection and sustainable development adopted by the WCED Experts Group on Environmental Law", Annex 1, in *Our Common Future,* WCED, 13th edition, 1991, p. 348-351.

Ωστόσο, θεωρούμε ότι είναι ζήτημα χρόνου για το πότε θα ενσωματωθεί και τυπικά σε συμβατικά κείμενα με ισχύ και σε διεθνές επίπεδο.

3.1. Η έννοια της περιβαλλοντικής ευθύνης. Ενόψει των σύγχρονων και επιτακτικών περιβαλλοντικών προβλημάτων και της συνειδητοποίησης ότι το «σοφό είδος» απειλεί πλέον την ισορροπία, την ομορφιά και την ακεραιότητα του πλανήτη μας, εντοπίζεται μία αδύναμη μεν αλλά αναδυόμενη μετατόπιση από την αυστηρή ρητορεία και διεκδίκηση των δικαιωμάτων, σε αυτή της ανάληψης ή/και αναγνώρισης ευθυνών και σε ατομικό αλλά και συλλογικό επίπεδο, εκτός του κρατικού επιπέδου. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι δημιουργείται μία επιταγή/αρχή ευθύνης (principle of accountability/responsibility) ή αλλιώς αναδύεται μία ξεχωριστή επιταγή σε εκτελεστά καθήκοντα ('enforceable duties'), δηλαδή, καθήκοντα που να έχουν ισχύ και δεσμευτικότητα[565].

Το καθήκον για διατήρηση ενός καθαρού περιβάλλοντος ήδη ισχύει τόσο προς τα άτομα και τις επιχειρήσεις, όσο και προς τις κυβερνήσεις. Εκδηλώνεται είτε ως καθήκον αποχής από ενέργειες που μπορούν να προκαλέσουν μη αποδεκτά επίπεδα περιβαλλοντικών κινδύνων (αρνητικές υποχρεώσεις ή καθήκοντα) αλλά και ως καθήκον λήψης μέτρων που θα προφυλάσσουν τον πληθυσμό ή τα άτομα από οικολογική επιβάρυνση, υποβάθμιση ή καταστροφή. Στην τελευταία περίπτωση υπάρχει και το δικαίωμα αλλά και η υποχρέωση δικαστικής δίωξης για διεκδίκηση τιμωρίας ή χρηματικής ποινής ή αποζημίωσης για την περιβαλλοντική βλάβη ή/και την βλάβη ή απώλεια της ζωής ή υγείας.

Θεωρούμε ότι αυτή η ποιοτικά και ποσοτικά νέα ευθύνη της ανθρωπότητας μπορεί να ειδωθεί, να αναπτυχθεί και να ισχύσει μέσα στο πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων[566]. Για κάθε δικαίωμα υπάρχει και μία υποχρέωση προστασίας ή

---

[565] *«Για να αναπτυχθεί μία ηθική θεωρία, η ανθρωπότητα θα πρέπει να συνδυάσει τα επιχειρήματα με τον προβληματισμό, να εξερευνήσει μία εναλλακτική κοσμοθεώρηση, η οποία δεν θα βασίζεται τόσο στα δικαιώματα όσο στην ευθύνη, και θα είναι 'βιοκεντρική' και όχι απλά ανθρωποκεντρική».* Βλ. συγκεκριμένα το ενδιαφέρον άρθρο του Rolston, H., "Rights and Responsibilities on the Home Planet", Yale Journal of International Law, 18, 1993, p. 252. Επίσης, βλ. ενδεικτικά για σχετικό προβληματισμό και διάλογο το έργο του Attfield, R., *The Ethics of Environmental Concern*, University of Georgia Press, 2nd edition, 1991. Σύμφωνα με τους ανωτέρω συγγραφείς αλλά και με όσους ασχολούνται με την περιβαλλοντική ηθική, το θεωρητικό οικοδόμημα των δικαιωμάτων έχει περιορισμένη χρησιμότητα στο συγκεκριμένο πεδίο. Ωστόσο, το να προσδιορίσουμε τι είναι «σωστό» αλλά και τι αποτελεί «δικαίωμα» (right) είναι απαραίτητο προκειμένου να χαράξουμε τα όρια του πυρήνα της ηθικής.

[566] Το ανθρώπινο δικαίωμα σε ένα ασφαλές και υγειές περιβάλλον (Human Right to a Safe Environment-RSE) μπορεί να αξιοποιηθεί ως ένα χρήσιμο εργαλείο που θα συνδέει ομαλά το περιβαλλοντικό κίνημα με το διεθνές κίνημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Βλ. σχετικά Nickel, J.,

σεβασμού του, η οποία καλλιεργείται πρωτίστως μέσα σε ένα πλαίσιο ηθικής τάξης. Εξάλλου, σε έναν ιδεατό κόσμο *«τα νομικά δικαιώματα θα αντικατοπτρίζουν τα ηθικά δικαιώματα*[567]*».* Μία ενδιαφέρουσα κατηγοριοποίηση της περιβαλλοντικής ηθικής αλλά και των (περιβαλλοντικών) υποχρεώσεων γίνεται από τον γνωστό συγγραφέα Cristopher Stone, ο οποίος είχε γράψει το εμβληματικό έργο "Should Trees have standing[568]?" Σύμφωνα με τον συγγραφέα εγείρεται θέμα υποχρεώσεων για το μη-ανθρώπινο περιβάλλον ("environmental ethics"), όπως θα μπορούσε να είναι ένα ποτάμι ή ένα τροπικό δάσος. Δευτερευόντως, υπάρχουν θέματα που εγείρουν θέμα υποχρεώσεων μεταξύ των εθνών και αφορούν το περιβάλλον ("inter-national ethics"), κυρίως όσον αφορά τη διασυνοριακή ρύπανση. Τέλος, υπάρχουν υποχρεώσεις που αφορούν τις ανθρώπινες γενιές – παρελθοντικές, τωρινές και μελλοντικές – σε σχέση πάντα με το περιβάλλον ("inter-generational ethics")[569], ζήτημα το οποίο σχετίζεται άμεσα με το υπό συζήτηση θέμα της παρούσας διατριβής.

Και οι τρεις ανωτέρω περιπτώσεις παρουσιάζονται μέσα από ένα πολύ ουσιαστικό και ζωντανό παράδειγμα. Η πρώτη περιβαλλοντική ηθική θα μπορούσε να αποδοθεί με το εξής ερώτημα : Η ανθρωπότητα έχει υποχρέωση να μην σκοτώνει τις φάλαινες (Έχουν δικαιώματα οι φάλαινες;). Η δεύτερη περιβαλλοντική ηθική μεταξύ των εθνών θα μπορούσε να αποδοθεί με το εξής ερώτημα : Εάν το κυνήγι συγκεκριμένου αριθμών φαλαινών είναι ηθικό/δικαιολογημένο. Κυρίως, το ερώτημα συνεχίζει στο εάν έχουν οι ιθαγενείς μεγαλύτερη προτεραιότητα πάνω στις φάλαινες από ότι οι άλλοι ψαράδες που προέρχονται από αναπτυγμένες χώρες; Ητρίτη κατηγορία θα μπορούσε να αποδοθεί με την ακόλουθη ερώτηση : έχουν οι τωρινές γενιές υποχρέωση προς τις μακρινές μελλοντικές γενιές να προστατεύουν τις φάλαινες[570]; Μέσα από το ανωτέρω πολυεπίπεδο παράδειγμα, τίθενται εν συντομία όλα τα θέματα της περιβαλλοντικής ηθικής : ορθό-λάθος, δίκαιο-άδικο, υποχρεώσεις-δικαιώματα, το ηθικά ανεκτό ή προτιμητέο και το ηθικά απαγορευμένο.

Πηγαίνοντας ένα βήμα παραπέρα, υποστηρίζεται από κάποιους θεωρητικούς ότι θα πρέπει να προβλεφθούν *«νέα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος, που (θα)*

"The Human Right to Safe Environment: Philosophical Perspectives on its Scope and Justification", Yale Journal of International Law, 18 (1993), p. 283.

[567]Βλ. σχετικά Rolston, H., "Rights and Responsibilities on the Home Planet", Yale Journal of International Law, 18, 1993, p. 255 :*"…legal rights would mirror moral rights".*

[568] Stone, Ch. Should Trees Have Standing? And other essays on law, moral and the environment, Oceana Publications, 1996.

[569]Βλ. σχετικά Stone, Ch., "Ethics in International Environmental Law", 2006, p.1.Διαθέσιμο από τον σύνδεσμο http://ssrn.com/abstract=705263.

[570]Ο.π.

προστατεύουν ξεχωριστά φυσικά στοιχεία, χωρίς να χρειάζεται να αποδειχθεί ότι υπάρχει ζημία σε συγκεκριμένο θύμα[571]*».* Συνεπώς, μέσα σε ένα τέτοιο θεωρητικό πλαίσιο, μπορούν να καλυφθούν και ζητήματα που μέχρι τώρα δεν καλύπτονταν από κάποια ισχυρή θεωρία, όπως είναι και το ζήτημα της ευθύνης προς μη ανθρώπινες υπάρξεις, όπως μπορούν να θεωρηθούν από κάποιους οι μελλοντικές γενιές, τα ζώα ή και η ίδια η Φύση. Υπό την ανωτέρω έννοια, η εισαγωγή νέων «οντοτήτων-δικαιούχων» που χρήζουν προστασίας από το οργανωμένο πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορεί να επιφέρει και μία ανανέωση και εκμοντερνισμό στο ίδιο το πλαίσιο υποδοχής.

Για τους λόγους αυτούς, θεωρούμε ότι μία νέα σύνθεση που θα συνδυάζει την θεωρία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, θα λειτουργούσε καλύτερα και πιο αποτελεσματικά προκειμένου να μπορέσουμε να αντιμετωπίσουμε την πρωτόγνωρη πλανητική οικολογική κρίση. Ορθά αναφέρεται ότι *«Η Περιβαλλοντική Ηθική δεν είναι πλήρης μέχρις ότου μετατραπεί σε μία Πλανητική Ηθική, η οποία θα λαμβάνει υπόψη της τις ανθρώπινες υποχρεώσεις σε παγκόσμιο επίπεδο*[572]*».*

3.2. Το δικαίωμα σε ένα υγειές, καθαρό, ασφαλές περιβάλλον. Η έννοια του δικαιώματος σε ένα ασφαλές περιβάλλον είναι πολύ ασαφής και εν πολλοίς διφορούμενη. Το δικαίωμα αυτό έχει εξαγγελθεί με πλήθος επιθέτων, όπως «ασφαλές», «υγιές», «οικολογικά ισορροπημένο», «βιώσιμο» (κλπ.), τα οποία βρίσκονται πιο κοντά στον ορισμό ότι το περιβάλλον είναι ελεύθερο από μόλυνση, ρύπανση και υποβάθμιση. Ως εκ τούτου, ένα τέτοιο περιβάλλον, δεν αποτελεί απειλή για την ζωή, την υγεία ή/και το βιοτικό επίπεδο των ανθρώπων καταρχήν. Το ελάχιστο που μπορεί να εξασφαλίσει ένα υγιές και ασφαλές περιβάλλον είναι η πιθανότητα ενός minimum «καλής» ζωής[573].

Παρά την πιθανή οριοθέτησή του, το δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον ως διεθνές ανθρώπινο δικαίωμα είναι έντονα αμφισβητούμενο και δέχεται έντονη κριτική τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο. Η βασική αιτίαση αφορά το

---

[571]Βλ. Anton, K., Shelton, D., *Environmental Protection and Human Rights,* Cambridge University Press, 2011, p. 38, Kiss, A, Shelton, D, *Manual of European Environmental Law,* Cambridge University Press, 1997, p. 148.

[572] Rolston, H., "Rights and Responsibilities on the Home Planet", in Yale Journal of International Law 18, 1993, p. 267.

[573]Αυτού του είδους η προσέγγιση θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη της τα αποδεκτά όρια ρίσκου ('acceptable levels of risk').

κατά πόσο ένα τέτοιο δικαίωμα μπορεί να είναι αγώγιμο και εκτελεστό σε διεθνές επίπεδο, τουλάχιστον στο τωρινό χρονικό σημείο. Για το λόγο αυτό και μέχρι σήμερα δεν υπάρχει κάποιο συμβατικό κείμενο που να προβλέπει την θεσμική του κατοχύρωση και επίσημη αναγνώριση.

Παρολαυτά, ακόμα και αν συμφωνήσουμε ότι υπάρχει αρκετή εννοιολογική ασάφεια όσον αφορά τον ακριβή ορισμό και οριοθέτηση της έννοιας, το γεγονός αυτό από μόνο του δεν είναι πρωτόγνωρο στο πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Εξάλλου, είναι μία έννοια η οποία εξηγεί και ερμηνεύει μία πραγματικότητα που είναι σε εξέλιξη και σε ισχύ. Η διεκδίκηση ενός δικαιώματος στο περιβάλλον αποτυπώνει πάντως μία πραγματική κατάσταση και ένα πραγματικό ζήτημα, το οποίο επιζητεί αναγνώριση και θεσμοποίηση. *«...Πιο αδύναμες μορφές προώθησης του ελέγχου και περιορισμού της μόλυνσης θα ήταν ανεπαρκείς. Για το λόγο αυτό χρειάζεται ένα ισχυρό και εκτελεστό δικαίωμα*[574]*».*

Επίσης, ειδική μνεία χρειάζεται να γίνει στο γεγονός ότι ιδίως το διεθνές περιβαλλοντικό δίκαιο έχει επηρεαστεί από τα ζητήματα που συνδέονται με τα λεγόμενα ως δικαιώματα των μελλοντικών γενιών, όπως αυτά έχουν αποτυπωθεί σε διεθνή κείμενα με δεσμευτική ή μη ισχύ, σε αποφάσεις των Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ αλλά και στην σχετική ακαδημαϊκή βιβλιογραφία[575]. Ωστόσο, στο μέχρι πρόσφατο και ισχύον πεδίο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων η προστασία των τυχόν εγειρόμενων περιβαλλοντικών αιτημάτων φαίνεται προβληματική, καθώς απαιτείται το θύμα να είναι παρόν (present victim) αλλά και επειδή συνήθως το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ασχολείται με παρελθοντικά και όχι με μελλοντικά συμβάντα και παραβιάσεις[576].

Η καθηγήτρια Dinah Shelton θεωρεί ότι εφόσον αναγνωρίζεται ότι η ανθρώπινη επιβίωση εξαρτάται και επηρεάζεται από ένα ασφαλές και υγειές

---

[574] Βλ. Nickel, J., "The Human Right to a Safe Environment: Philosophical Perspectives on its Scope and Justification", Yale Journal of International Law, 18, 1993, p. 295.

[575] Βλ. εντελώς ενδεικτικά, Draft Covenant, n. 38 : *«Η ελευθερία των ενεργειών της κάθε γενιάς σχετικά με το περιβάλλον προσδιορίζεται από τις ανάγκες των μελλοντικών γενιών».* Επίσης, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η ομιλία του Πάπα Ιωάννη-Παύλου ΙΙ, ο οποίος υποστήριζε ρητά το έτος 1990 ότι *«Το δικαίωμα σε ένα ασφαλές περιβάλλον...θα πρέπει να περιλαμβάνεται σε μία επικαιροποιημένη Χάρτα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.... Σήμερα η οικολογική κρίση έχει αναγνωριστεί ότι είναι ευθύνη του καθενός.....Η οικολογική κρίση είναι κοινή ευθύνη όλων μας».*Pope John Paul II, "Message of His Holiness for the celebration of the World Day of Peace", January 1, 1990. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα https://www.ewtn.com/ library/PAPALDOC/JP900101.HTM.(Τελευταία επίσκεψη στις 26.06.2016).

[576] Αξιοσημείωτη είναι η νεοαναδυόμενη νομολογία εθνικών κυρίως δικαστηρίων, η οποία αρχίζει να αναγνωρίζει την οντότητα των «μελλοντικών γενεών», την οποία ήδη έχουμε αναφέρει στο Πρώτο Μέρος της διατριβής.

περιβάλλον, όλη η συζήτηση για ένα δικαίωμα στο περιβάλλον τοποθετείται ρητά στο πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων[577], ενώ από την άλλη ενεργοποιεί και εγείρει erga omnes υποχρεώσεις. Ωστόσο, μέχρι και σήμερα, αυτό που δεν είναι ακόμα ευρέως αποδεκτό είναι η απόκτηση αγώγιμων και άμεσα εφαρμόσιμων δικαιωμάτων σε ένα καθαρό περιβάλλον, καθώς δεν έχει αποσαφηνισθεί και δεν έχει τύχει ευρείας αποδοχής το τι ακριβώς αποτελεί *«αναγνωρισμένο έννομο συμφέρον[578]»* στο συγκεκριμένο πεδίο και πότε ξεκινάει η προσβολή ενός παρόμοιου δικαιώματος.

Από την άλλη, συνεχίζουν να υπάρχουν αρκετά επιχειρήματα εναντίον της πρότασης δημιουργίας ενός ξεχωριστού δικαιώματος για το περιβάλλον, με βασικά επιχειρήματα ότι το περιβαλλοντικό κίνημα αγνοεί τις επείγουσες ανθρώπινες ανάγκες, προκρίνοντας μονότονα και σχεδόν αυτοματοποιημένα την ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος ως αυταξίας και αυτοσκοπού, ενώ επιπλέον τα δικαιώματα συνήθως αντιμετωπίζουν τα συμπτώματα και όχι τις αιτίες των προβλημάτων και παραβιάσεων[579].

Ο Πανεπιστημιακός Καθηγητής, Φιλόσοφος και συγγραφέας Holmes Rolston, ο οποίος μελέτησε σε βάθος την έννοια της περιβαλλοντικής ηθικής, διατύπωσε την πρόταση ότι τα Κράτη θα πρέπει να προσθέσουν στην Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα των Ανθρώπων ένα δικαίωμα σε ένα ασφαλές και υγειές περιβάλλον ή διαφορετικά να προωθήσουν μία ξεχωριστή διακήρυξη για το δικαίωμα στην περιβαλλοντική ακεραιότητα[580]. Η πρόταση αυτή μας βρίσκει σύμφωνους. Ωστόσο, φαίνεται ότι τα πραγματικά ή θεωρητικά εμπόδια και αγκυλώσεις καθώς και η πολιτική ατολμία, κάνει να φαντάζει η πρόταση αυτή ακόμα

---

[577] Shelton, D., "Human Rights and the Environment: What Specific Environmental Rights have been recognized?",Denv. J. Int'L L. &Pol'Y, vol. 35:1, 2008, p.163. Επίσης, άξιο μνείας αποτελεί και η άποψη της Γραμματείας του ΟΟΣΑ το έτος 1977, η οποία αναφερόταν σε *«…ένα νέο Δικαίωμα του Ανθρώπου για την προστασία του περιβάλλοντός του».* Βλ. σχετική αναφορά στο βιβλίο του Prue Taylor , *An Ecological Approach to International Law. Responding to challenges of climate change,* Routledge, 1998, p. 209.

[578] *"…recognized legal interest"* όπως αυτό διατυπώνεται εύστοχα με σχετικό προβληματισμό στο άρθρο του Dominic McGoldrick "Sustainable Development and Human Rights: An Integrated Approach", in The International and Comparative Law Quarterly, vol. 45, no.4 (Oct. 1996), pp. 796-818.

[579]Βλ. Anderson, M., "Human Rights Approaches to Environmental Protection: An Overview", in A. Boyle & M. Anderson (eds), Human Rights Approaches to Environmental Protection, Oxford University Press, 1996, p. 22.

[580] Rolston, H., "Rights and Responsibilities on the Home Planet", in Yale Journal of International Law 18, 1993, p. 261.

μακρινή, αν και υπάρχουν οι σχετικές ζυμώσεις και ο διάλογος για την σταδιακή αλλαγή της νοοτροπίας και δημιουργία συναίνεσης[581].

3.2.1. Κείμενα εθνικά & διεθνή. Στο υπό εξέταση θέμα, οι τομείς δικαίου που ενδιαφέρουν και αλληλοεπηρεάζουν ο ένας τον άλλο και σε διεθνές επίπεδο, είναι κυρίως το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το δίκαιο περιβάλλοντος και εν μέρει το δίκαιο της υγείας. Επίσης, στο σύγχρονο διεθνές δίκαιο προσεγγίζονται ζητήματα που αφορούν σε αναγνώριση δικαιωμάτων σε νέους αποδέκτες, που μέχρι πριν από λίγα χρόνια ήταν παντελώς αποκλεισμένοι και μη αναγνωρισμένοι, όπως δικαιώματα για τους ιθαγενείς, για την φύση, για τα ζώα αλλά ακόμα και για τις μελλοντικές και αγέννητες γενιές. Από την άλλη, μεγάλο στοίχημα είναι εάν θα μπορέσει το διεθνές νομικό σύστημα να επηρεάσει και να «εκπαιδεύσει» τις εθνικές/κρατικές πολιτικές και τους εθνικούς θεσμούς για την επίτευξη των νέων διεθνών στόχων και των νέων προκλήσεων και αλλαγών που επισυμβαίνουν σε όλα τα επίπεδα. Μία από αυτές τις σοβαρές και επείγουσες προκλήσεις είναι και αυτή που αφορά την μελλοντική ποιότητα του περιβάλλοντος και τις μελλοντικές δυνατότητες που θα αφήσει η τωρινή γενιά στις επόμενες, ώστε να μπορέσουν να βιώσουν μία ζωή πλήρους νοήματος και ποιότητας και να συνεχίσουν να παράγουν τον δικό τους πολιτισμό.

Οι δύο προαναφερόμενοι κλάδοι του διεθνούς δικαίου (δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δίκαιο περιβάλλοντος) αναλύονται με βάση την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης και τις ανάγκες ή τα αντίστοιχα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών. Τους ανωτέρω τομείς τους διαχειρίζονται και εν πολλοίς τους καθορίζουν ήδη διεθνείς εξειδικευμένοι οργανισμοί όπως είναι ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (WHO), το Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα του ΟΗΕ (UNEP), το αναπτυξιακό πρόγραμμα του ΟΗΕ (UNDP), η UNICEF, ο ΟΟΣΑ[582] (κλπ.). Βασικό εργαλείο είναι

---

[581] Σύμφωνα με τον Καθηγητή Διεθνών Σχέσεων στο LSE, Robert Falkner *«..η άνοδος της παγκόσμιας περιβαλλοντικής ευθύνης (responsibility) αξίζει να αναγνωριστεί ως το πιο ισχυρό παράδειγμα της κανονιστικής/ρυθμιστικής εξάπλωσης της διεθνούς κοινωνίας»*. Βλ. σχετικά Falkner, R., "Global environmentalism and the greening of international society", International Affairs, vol. 88, no 3, 2012, pp. 503-522.

[582]Οι αρμόδιοι Διεθνείς Οργανισμοί και τα διεθνή Ινστιτούτα προσπαθούν να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για να ισχυροποιηθεί η προστασία του περιβάλλοντος και της υγείας των ανθρώπων, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην υγεία των γυναικών και των παιδιών, και εν γένει των περισσότερο ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Βλ. επίσης, ενδεικτικά μία παλιά Έκθεση του ΟΟΣΑ με τίτλο "Responsibility and Liability of States in Relation to Transfrontier Pollution", in Environmental Policy and Law (Envtl. Pol'Y&L.), vol 13, issue 3-4, 1984, pp. 96-98. Χαρακτηριστικά αναφέρεται και προτείνεται στην ανωτέρω έκθεση ότι*«...στα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα θα πρέπει να*

οι διατάξεις των αντίστοιχων βασικών Συνθηκών[583] αλλά και η τρέχουσα ενδιαφέρουσα νομολογία των δικαστηρίων που κρίνουν θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και προστασίας περιβάλλοντος.

Ωστόσο, στο σημείο αυτό χρειάζεται να γίνει μία διευκρίνιση όσον αφορά τον σκοπό που καλούνται να επιτελέσουν το διεθνές δίκαιο περιβάλλοντος από την μία και το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την άλλη. Πιο συγκεκριμένα, το διεθνές δίκαιο περιβάλλοντος είναι γενικά αποδεκτό ότι, καταρχήν και κυρίως, εστιάζει στο ζήτημα των περιβαλλοντικών ζημιών και όχι τόσο για το εάν οι περιβαλλοντικές ζημίες έχουν επίδραση στους ανθρώπους, τι είδους και σε τι έκταση. Βεβαίως, ο τελικός του σκοπός είναι να εξυπηρετήσει τους στόχους και τους σκοπούς των ανθρώπων. Την ίδια προσέγγιση συναντάμε στις περιβαλλοντικές συνθήκες, οι οποίες προσπαθούν κυρίως να περιορίσουν την περιβαλλοντικώς επιζήμια συμπεριφορά και όχι τόσο στο να αποτρέψουν τις ζημίες και τις συνέπειες των ζημιών που επέρχονται στους ανθρώπους[584]. Αντιθέτως, το διεθνές δίκαιο για τα ανθρώπινα δικαιώματα επικεντρώνεται αποκλειστικά στις ανθρώπινες συνέπειες, με πολύ μικρή αναφορά για την περιβαλλοντική διάσταση που έχει ένα πρόβλημα[585]. Αυτό αποδεικνύεται και έμπρακτα – όπως θα δούμε και κατωτέρω - καθώς μόνο δύο Συνθήκες ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναφέρονται σε ένα «περιβαλλοντικό» δικαίωμα, το δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον. Επίσης, προκύπτει ότι δικαστικές διαφορές που ξεκινούν ως παραβιάσεις θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων (κυρίως παραβίαση στο δικαίωμα της ζωής ή της υγείας), περιλαμβάνουν και αναγνωρίζουν πλέον την ύπαρξη περιβαλλοντικής ζημίας, η οποία θίγει θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα.

περιληφθεί ένα δικαίωμα σε ένα αξιοπρεπές περιβάλλον» ('a right to a decent environment'). Επίσης, βλ. σχετικά στοιχεία στοTraining Manual on International Environmental Law, UNEP. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.unep.org/ environmental governance/ Portals/ 8/ documents/training_Manual.pdf. Επίσης, βλ. UN Secretary-General's High-Level Panel on Threats, Challenges and Change, "A More Secure World : Our Shared Responsibility", Report, UN Doc. A/59/565 (DEC. 2. 2004). Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα www.un.org/en /peacebuilding /pdf/historical/ hlp_more_secure_world.pdf.

[583]Λ.χ. International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), International Covenant on Economic Social and Cultural Rights (ICESCR), European Convention on Human Rights (ECHR), American Convention on Human Rights (AmCHR), African Convention on Human and Peoples Rights (AfCHPR).

[584]Π.χ. το Πρωτόκολλο του Montreal δημιουργεί περισσότερο μία δομή που θα περιορίζει τις βλαβερές εκπομπές του όζοντος και όχι τόσο μία δομή που θα περιορίζει τις ζημίες που μπορεί να επέλθουν από την ρύπανση.

[585]Βλ. Osofsky, H., "Learning from Environmental Justice: A New Model for International Environmental Rights", Stanford Environmental Law Journal 24 (2005): 71.

Η περιβαλλοντική υποβάθμιση είναι πλέον γνωστό ότι έχει άμεση αρνητική επίδραση στην ποιότητα της ανθρώπινης ζωής και ιδιαιτέρως την πλήρη απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων[586].*«Τα οικολογικά προβλήματα...είναι προβλήματα έλλειψης και ως εκ τούτου κοινωνικής δικαιοσύνης. Όσο πιο σπάνιο είναι ένα αγαθό (ή πιστεύεται ότι είναι), τόσο λιγότερη ελευθερία μπορεί να διανεμηθεί ή όλο και λιγότεροι άνθρωποι μπορούν να επωφεληθούν. Τα οικολογικά προβλήματα θέτουν όρια στην ελευθερία[587]».*

Ο δεσμός συνεπώς μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος είναι ιδιαίτερα στενός και ενδυναμώνεται ακόμα περισσότερο στις ημέρες μας, καθώς τίθενται σε νέα βάση και με μεγαλύτερη έμφαση έννοιες και ζητήματα όπως *«το κοινό ενδιαφέρον για την ανθρωπότητα[588]», «η κοινή ανθρώπινη κληρονομιά[589]».* Επιπλέον, ο δεσμός όλων των ανθρώπων πάνω στον πλανήτη γίνεται κάθε μέρα περισσότερο ευκρινές ότι είναι ισχυρός και αλληλένδετος. Η Ανθρωπότητα, ως το σύνολο των ανθρώπων που ανήκουν στο παρελθόν, στο παρόν αλλά και στο μέλλον είναι μία πραγματικότητα που κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει και που η μία χρονική διάσταση επηρεάζει την άλλη, κυρίως εάν την αντιληφθούμε με γραμμική φορά προς τα εμπρός.

3.2.2. Η φύση του δικαιώματος ως τρίτης γενιάς και η προβληματική τους ως δικαιώματα. Οπως ήδη έχει ειπωθεί, οι περιβαλλοντικές απειλές πολύ συχνά προσβάλουν ομάδες ή κοινότητες και όχι τόσο άτομα. Υπό την έννοια αυτή, το δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον ή/και η διαγενεακή αλληλεγγύη εντάσσονται στην κατηγορία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έχει ονομασθεί ως τρίτης γενιάς δικαιώματα ή δικαιώματα αλληλεγγύης. Τα νέα αυτά δικαιώματα θεωρούνται ως απαραίτητα στην εποχή που διανύουμε, καθώς έρχονται να ανταποκριθούν *«...στην γρήγορα αναδυόμενη παγκόσμια αλληλεξάρτηση».* Τα σύγχρονα προβλήματα, όπως είναι και τα περιβαλλοντικά προβλήματα, δεν μπορούν να επιλυθούν από ένα μόνο

---

[586] Τα παιδιά, οι εθνικές μειονότητες και τα φτωχά κοινωνικά στρώματα αποτελούν τα βασικά θύματα της περιβαλλοντικής υποβάθμισης με ό,τι αυτή συνεπάγεται.

[587] Βλ. Wissenburg, M., Green Liberalism : The Free and the Green Society, UCL Press, London, 1998.

[588] "Common Concern of Humankind-Erga Omnes", βλ. Ενδεικτικά Nanda, V., & Pring, G., *International Environmental Law & Policy for the 21st Century,* by Transnational Publishers, 2003, p. 35-37.

[589] "Common Heritage of Humankind-The 'Global Commons' ", ο.π. p. 33-35. Επίσης, βλ. σχετικά την Σύμβαση του ΟΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας (1982), όπου ουσιαστικά εισάγεται στο περιβαλλοντικό δίκαιο η έννοια του αναφερόμενου στην αγγλική ορολογία "common heritage of mankind".

κράτος, αλλά χρειάζονται συνεργασία, ανταλλαγή πληροφοριών και αλληλοϋποστήριξη τόσο σε εθνικό όσο και κυρίως σε διεθνές επίπεδο[590].

Σε δεύτερο επίπεδο, έχουμε να διαχειριστούμε το θέμα των συλλογικών δικαιωμάτων. Αναφερόμενοι στο ζήτημα των μελλοντικών γενιών, τις προσεγγίζουμε βασικά ως μία συλλογικότητα, αν και δεν είναι ακόμα εν ζωή, αλλά με αδιαμφισβήτητη βεβαιότητα ότι θα είναι. Η συγκεκριμένη βέβαια προσέγγιση δεν είναι η κρατούσα, αλλά θεωρούμε ότι έχει βασικά στοιχεία με τα οποία μπορεί κάποιος να επιχειρηματολογήσει υπέρ της και αναλυτικότερα θα αναφερθούν κατωτέρω.

Όσον αφορά δε το θέμα του δικαιώματος σε ένα καθαρό περιβάλλον, εάν το προσδιορίσουμε ως συλλογικό δικαίωμα, θα πρέπει να υπάρχει και το υποκείμενο του δικαιώματος, το οποίο φυσικά θα πρέπει να είναι αποσαφηνισμένο. Υπό την έννοια αυτή, θα πρέπει απαραιτήτως να αποσαφηνιστεί η έννοια των μελλοντικών γενιών, τι ακριβώς εννοούμε, ποιοι εντάσσονται σε αυτήν την συλλογικότητα, εάν υπάρχει χρονική διάσταση (κλπ.).

Τέλος, το δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον, ως δικαίωμα αλληλεγγύης, θα πρέπει να πληρεί τις τρεις προϋποθέσεις των δικαιωμάτων αυτών : 1. Να επιβάλλει κοινές υποχρεώσεις προς όλα τα κράτη, 2. Να επιβάλλει κοινές υποχρεώσεις σε όλους τους εμπλεκόμενους παράγοντες της διεθνούς κοινότητας και 3. Να αποτελεί τόσο συλλογικό όσο και ατομικό δικαίωμα. Υπό την έννοια αυτή, θα πρέπει να υπάρχει ισχυρό κίνητρο για κοινή δράση και ανάληψη κοινών ευθυνών[591].

Ωστόσο, γίνεται κατανοητό ότι τόσο η ασάφεια της έννοιας όσο και η έλλειψη κοινού οράματος και παρόμοιων συμφερόντων, δεν καθιστά πολύ κοντινή την πιθανότητα οικοδόμησης ενός διεθνούς δικαιώματος για ένα καθαρό περιβάλλον. Από την άλλη βέβαια, η επέκταση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης- κυρίως όπως αυτή αποκρυσταλλώνεται μέσα από τα αιτήματα ανάσχεσης των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής – η συνταγματική αναγνώριση του δικαιώματος αυτού σε πολλά κράτη αλλά και η καλύτερη και γρηγορότερη ενημέρωση της διεθνούς περιβαλλοντικής κοινότητας, μέσω κυρίως των νέων μέσων κοινωνικής δικτύωσης, δημιουργεί νέες πιέσεις και lobby προς την κατεύθυνση της διεθνούς αναγνώρισης.

---

[590]168. Wellman, C., “Solidarity, the Individual and Human Rights”, Human Rights Quarterly, 22, 2000, p. 642.
[591]Ο.π. p. 644.

Αυτά τα δεδομένα αναδεικνύουν το περιβαλλοντικό ως ένα ζήτημα δημόσιας τάξης, στο οποίο εμπλέκονται αναγκαστικά και τα θέματα της διαγενεακής ισότητας.

4. Οι βασικές αρχές του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου και οι μελλοντικές γενιές

4.1. Εισαγωγή. Ως Διεθνές Δίκαιο θα μπορούσε να οριστεί το σύνολο των δεσμευτικών κανόνων που ρυθμίζουν τις σχέσεις των κρατών, κυρίως μεταξύ τους και προοδευτικά και δευτερευόντως με τους διεθνείς οργανισμούς και ενίοτε και με φυσικά πρόσωπα. Το Διεθνές Δίκαιο δημιουργεί δικαιώματα και υποχρεώσεις που ρυθμίζουν την κρατική υπόσταση και δράση σε παγκόσμιο επίπεδο, αλλά επίσης αναγνωρίζει δικαιώματα και υποχρεώσεις των ατόμων σε διεθνές επίπεδο. Σήμερα, το Διεθνές Δίκαιο συνεχίζει να ρυθμίζει και να αναγνωρίζει την ανεξάρτητη πολιτική και νομική οντότητα περίπου διακοσίων κρατών, ενώ παραδοσιακά συνεχίζει να γίνεται αποδεκτό ότι δημιουργείται από 1) τις Συνθήκες[592], 2) από το εθιμικό διεθνές δίκαιο[593]και 3) τις γενικές αρχές δικαίου, οι οποίες αναγνωρίζονται από όλα τα πολιτισμένα έθνη[594].

Ωστόσο, είναι κοινώς αποδεκτό και ορατό ότι ο σκοπός και το περιεχόμενο του σημερινού διεθνούς δικαίου είναι περισσότερο ευρύ από οποτεδήποτε άλλοτε. Ειδικότερα, η τρέχουσα διεθνής πρακτική αναγνωρίζει και εν πολλοίς στηρίζεται πλέον στις δράσεις και αποφάσεις των διεθνών οργανισμών. Η δραστηριότητα των διεθνών οργανισμών μπορεί να συμβάλει στην δημιουργία *«…νέων κανόνων δικαίου, και ειδικότερα, στην υιοθέτηση μη δεσμευτικών κειμένων, στα οποία τα κράτη μέρη*

---

[592] Οι Συνθήκες (Treaties) είναι συμφωνίες μεταξύ των κρατών ή/και των διεθνών οργανισμών και αποτελούν την αρχική πηγή δημιουργίας δεσμευτικών κανόνων διεθνούς δικαίου.

[593] Το Εθιμικό Διεθνές Δίκαιο (Customary International Law) δημιουργείται από μία συνεχόμενη και αποδεκτή συμπεριφορά (regular and accepted behavior) μεταξύ των εθνών. Αναδύεται όχι μέσω τυπικών συμβατικών κειμένων αλλά μέσα από μία διαδομένη διεθνή πρακτική. Η πρακτική αυτή γενικώς ακολουθείται έχοντας την πεποίθηση ότι η συμπεριφορά αυτή απαιτείται από το διεθνές δίκαιο.

[594] Οι Γενικές Αρχές Δικαίου (General Principles of law recognized by civilized nations) είναι αυτές οι αρχές και οι κανόνες που χρησιμοποιούνται στο εθνικό δίκαιο από όλα σχεδόν τα κράτη. Επιπλέον, βλ. Καταστατικό (Statute) του Διεθνούς Δικαστηρίου (International Court of Justice), 26.06.1945, άρθρο 38, στο οποίο ορίζεται ότι το Διεθνές Δικαστήριο θα εφαρμόζει :*«α. διεθνείς συμβάσεις, είτε είναι γενικού είτε ειδικού περιεχομένου, θέτοντας κανόνες που αναγνωρίζονται άμεσα από τα αντιμαχόμενα κράτη, β. διεθνή έθιμα, τα οποία αποδεικνύουν ότι υπάρχει μία γενική πρακτική που γίνεται αποδεκτή ως δίκαιο, γ. γενικές αρχές δικαίου, που αναγνωρίζονται από τα πολιτισμένα έθνη, δ. σύμφωνα με την διάταξη του Άρθρου 59, οι δικαστικές αποφάσεις καθώς και τα διδάγματα των πιο καταρτισμένων και αναγνωρισμένων δημοσιολόγων των διάφορων κρατών, χρησιμεύουν συμπληρωματικά και μόνο στο πλαίσιο ερμηνείας των κανόνων δικαίου».* Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.icj-cij.org/icjwww/ibasicdocuments/ibasictext/ibasicstatute.htm.

μπορεί να έχουν εκφράσει την αποδοχή τους για την ανάδυση ενός νέου κανόνα[595]*».* Πιο συνηθισμένη έκφραση αποτελεί η παραγωγή κειμένων μη δεσμευτικών ή όπως είναι κοινώς αποδεκτό ως "soft law" κείμενα. Ιδίως, στο Διεθνές Περιβαλλοντικό Δίκαιο είναι πολύ συνηθισμένη η αποδοχή τέτοιου είδους κειμένων και η έκφραση – μέσω αυτών των κειμένων - πολιτικών διακηρύξεων και γενικών δεσμεύσεων ("political commitments").

Συνεπώς, και βάσει των ανωτέρω δεδομένων, το σημερινό Διεθνές Δίκαιο - υπό προϋποθέσεις - μπορεί να επηρεάζεται και εν μέρει να διαμορφώνεται και από άλλους παράγοντες όπως είναι οι διεθνείς οργανισμοί (λ.χ. Ηνωμένα Έθνη, Παγκόσμια Τράπεζα), η νομολογία των δικαστηρίων που ερμηνεύουν και εφαρμόζουν διεθνές δίκαιο (λ.χ. Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων), αλλά και από μη δεσμευτικούς κανόνες (soft law), όπως διακηρύξεις και κατευθυντήριες οδηγίες.

4.1.1. Η έννοια και η σημασία των «αρχών». Στο Διεθνές Περιβαλλοντικό Δίκαιο έχει παρατηρηθεί η ανάδυση πολλών νέων αρχών, οι οποίες με τη σειρά τους έχουν επηρεάσει και έχουν προκαλέσει περαιτέρω εξελίξεις σε αυτό το πεδίο. Μία βασική και αναγνωρισμένη αρχή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί το υγειές περιβάλλον ως βασική προϋπόθεση στην προώθηση και απόλαυση διάφορων άλλων αναγνωρισμένων δικαιωμάτων. Ωστόσο, υπάρχουν και κάποιες άλλες αρχές που θεωρούνται ως «παλιές» αρχές, όπως η αρχή της καλής γειτονίας ("principle of good neighborliness"), η οποία προκύπτει από την αρχή της εθνικής κυριαρχίας και βρίσκει κυρίως εφαρμογή σε ζητήματα διασυνοριακής περιβαλλοντικής ζημίας[596], η αρχή της προηγούμενης διαβούλευσης και διαπραγμάτευσης, η αρχή της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας. Αντίστοιχα, οι νεότερες αρχές αποτελούνται από την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης, την αρχή της προφύλαξης, την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει», την αρχή του κοινού ενδιαφέροντος για την ανθρωπότητα, την αρχή των κοινών αλλά διαφοροποιημένων ευθυνών[597], την αρχή της διεθνούς συνεργασίας [598], την αρχή της

[595]Βλ. ειδικότερα Kiss, A., & Shelton, D., *Guide to International Environmental Law*, Martinus Nijhoff Publishers, 2007, p. 3.

[596]Το ζήτημα αυτό αναδείχθηκε κυρίως μετά το τραγικό συμβάν του πυρηνικού ατυχήματος στο Chernobylτο 1986. Δύο διεθνείς συμβάσεις υιοθετήθηκαν τότε: Convention on Early Notification of a Nuclear Accident, 25 ILM 1370 (1986)& Convention on Assistance in the Case of a Nuclear Accident or Radiological Emergency, 25 ILM 1377 (1986)

[597]Όπως κωδικοποιήθηκε στην Αρχή 7 της Διακήρυξης του Ρίο.

διαγενεακής ισότητας[599], την αρχή της προηγούμενης περιβαλλοντικής εκτίμησης[600] και των διαδικαστικών δικαιωμάτων[601].

Κυρίως, όσον αφορά τη νέα παγκόσμια περιβαλλοντική διακυβέρνηση, από τα πιο αξιοσημείωτα πλέον χαρακτηριστικά της είναι η αυξημένη συμμετοχή μη κρατικών φορέων αλλά και η ανάδυση νέων διεθνών απειλών. Όπως ορθά και σχεδόν προφητικά αναφερόταν δέκα χρόνια πριν *«Από τη διασυνοριακή ρύπανση μέχρι τα στρατόπεδα εκπαίδευσης τρομοκρατών, από τα προσφυγικά κύματα μέχρι την εξάπλωση των όπλων, τα διεθνή προβλήματα έχουν τοπικές ρίζες, όπου (όμως) ένα κρατικό νομικό σύστημα είναι συχνά ανίσχυρο να τα διαχειριστεί. Το διεθνές νομικό σύστημα – προκειμένου να μπορέσει να προσφέρει αποτελεσματική απάντηση σε αυτές τις νέες προκλήσεις – θα πρέπει να είναι σε θέση να επηρεάσει τις εγχώριες πολιτικές των κρατών και να χρησιμοποιήσει τους εθνικούς θεσμούς για την επίτευξη των παγκόσμιων στόχων [602]».*

Λαμβάνοντας υπόψη τις ανωτέρω αρχές σε συνδυασμό με την εξάπλωση *«του διεθνούς δικαίου της βιώσιμης ανάπτυξης»* μπορούμε πιο εύκολα να επιχειρηματολογήσουμε υπέρ μίας προσέγγισης της περιβαλλοντικής προστασίας μέσω των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (rights based approach). Στο σημείο αυτό ουσιαστικά υποκρύπτεται η πρωταρχική σχέση αρχών και δικαιωμάτων. Οι αρχές αντιμετωπίζονται ως αξίες της έννομης τάξης, οι οποίες χρήζουν προστασίας. Στη συνέχεια οι αρχές μετεξελίσσονται συνήθως σε δικαιώματα. Τα δικαιώματα στη συνέχεια διαμορφώνονται σε αντικειμενικό κανόνα δικαίου και εξ υποκειμένου δίκαιο.

Το δικαίωμα στην υγειά, στην κατάλληλη κατοικία, σε κατάλληλα επίπεδα διαβίωσης και αυτοπροσδιορισμού δεν μπορούν να πραγματωθούν εάν δεν προστατευτούν τα άτομα και οι κοινωνίες από συμβάντα περιβαλλοντικής υποβάθμισης και καταστροφής. Η προσέγγιση του περιβάλλοντος μέσω των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ενσωματώνει τις έννοιες της μη-διάκρισης και της ισότητας, έννοιες οι οποίες είναι βασικές και για την υλοποίηση της βιώσιμης

---

[598]Ο.π.
[599]Όπως κωδικοποιήθηκε στην Αρχή 3 της Διακήρυξης του Ρίο.
[600]Όπως κωδικοποιήθηκε στην Αρχή 17 της Διακήρυξης του Ρίο.
[601]Όπως κωδικοποιήθηκε στην Αρχή 10 της Διακήρυξης του Ρίο.
[602]Βλ. Slaughter, A.M., Burke-White, W., "The Future of International Law is Domestic (or, The European Way of Law)", Harvard International Law Journal, vol. 47, n. 2, Summer 2006, p. 328. Διαθέσιμο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://scholarship.law.upenn.edu/cgi/ viewcontent.cgi? article=1958& context =faculty_scholarship. (Τελευταία επίσκεψη 28/03/2016).

ανάπτυξης. Η μη-διάκριση και η ισότητα ουσιαστικά θα πρέπει να καθοδηγούν τις πολιτικές και πρακτικές που επηρεάζουν τους περισσότερο ευάλωτους.

Ωστόσο, ένα προηγούμενο στοιχείο, στο οποίο χρειάζεται να αναφερθούμε είναι η αρκετά συχνή πλέον έννοια της «της κοινής μέριμνας/έγνοιας για την ανθρωπότητα» ("common concern of humanity"). Μία χρήσιμη ερώτηση είναι τι ακριβώς κάνει κάτι να αποτελεί "common concern" σε επίπεδο όχι ατομικό αλλά συλλογικό και μάλιστα μεγάλης κλίμακας. Σύμφωνα με τον Alexander Kiss η έννοια του "common concern" αφορά την διατήρηση των βασικών αξιών τόσο σε εθνικό, περιφερειακό όσο και διεθνές επίπεδο. Η διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η προσπάθεια βελτίωσης της υγείας και της παιδείας αλλά και η προστασία του περιβάλλοντος[603] αποτελούν και αντανακλούν την έννοια *«της κοινής έγνοιας για την ανθρωπότητα».* Ειδωμένη από αυτό το πρίσμα, η έννοια αυτή μπορούμε να ισχυριστούμε με βασιμότητα ότι αποτελεί ουσιαστικά τη νομιμοποιητική βάση για τις δράσεις της διεθνούς κοινότητας. Επιπλέον, η έννοια αυτή μπορεί να αποτελέσει και τη νομιμοποιητική βάση για την δημιουργία του πλαισίου δικαιωμάτων και υποχρεώσεων για και από τις μελλοντικές γενιές. Σύμφωνα με την συμβουλευτική γνώμη του Διεθνούς Δικαστηρίου σχετικά με τη νομιμότητα χρήσης των πυρηνικών όπλων σιωπηρά αναγνωρίστηκε η ύπαρξη - έναντι όλων - περιβαλλοντικής υποχρέωσης των Κρατών : *«Το περιβάλλον δεν είναι μία αφαίρεση αλλά αντιπροσωπεύει τον ζωτικό χώρο, την ποιότητα ζωής και την ίδια την υγεία των ανθρώπινων όντων, <u>περιλαμβάνοντας και τις αγέννητες γενιές</u>. Η ύπαρξη των γενικών υποχρεώσεων των Κρατών να εξασφαλίζουν ότι οι δράσεις τους μέσα στο πλαίσιο δικαιοδοσίας τους…(είναι) να σέβονται το περιβάλλον των άλλων Κρατών….είναι τώρα τμήμα του διεθνούς δικαίου που σχετίζεται με το περιβάλλον[604]».*

Για να μπορέσει να χαρακτηρισθεί κάτι ότι αποτελεί "common concern" θα πρέπει να διαθέτει σωρευτικά κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά όπως τα κάτωθι : να αποτελεί ζωτικό κομμάτι για την ασφαλή και υγιεινή διαβίωση ενός μεγάλου πλήθους ανθρώπων, να απαιτεί συλλογική δράση που δεν περιορίζεται στα στενά πλαίσια ενός

---

[603] Σύμφωνα με την ερμηνεία που δίνει ο Alexander Kiss, το παγκόσμιο περιβάλλον αποτελεί στοιχείο της έννοιας του "common concern" . Βλ. ειδικότερα, Bosselman, K., The Principle of Sustainability. Transforming Law and Governance, Ashgate, 2008, . Kiss, A., & Shelton. D., Guide to International Environmental Law., 2d ed. Boston: MartinusNijhoff, 2007, pp. 250-254.

[604]Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion (1996), ICJ Rep. 226 at par. 29. Βλ. Ενδεικτικά Shelton, D., "Common Concern of Humanity", Iustum Aequum Salutare, v. 2009/1, p. 34.

Κράτους, η ζημία που προκαλείται να διασπείρεται και να μην μπορεί εύκολα να περιοριστεί από σύνορα φυσικά ή πολιτικά. Τέλος, θεωρούμε ότι θα πρέπει να υπάρχει και η θέληση η ανθρωπότητα να το μεταβιβάσει με κάποιον τρόπο και στις μελλοντικές γενιές[605].

4.1.2. Η ανάπτυξη των αρχών στο περιβαλλοντικό Διεθνές Δίκαιο. Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, το διεθνές εθιμικό δίκαιο συναντάται όπου αναπτύσσεται συνεχόμενη πρακτική των κρατών και συγχρόνως η πρακτική αυτή ασκείται με την πεποίθηση ότι αυτή ασκείται σαν να υπήρχε δεσμευτικός κανόνας δικαίου. Υπάρχει περίπτωση οι κανόνες ("norms") του εθιμικού δικαίου να είναι υπό διαμόρφωση ή ακόμα και να είναι εν τη γενέσει τους. Όσον αφορά τα ζητήματα με τα οποία ασχολούμαστε διεθνές εθιμικό δίκαιο θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν δύο αρχές : η αρχή της Προφύλαξης ("precautionary principle") και η αρχή της διαγενεακής ισότητας ("principle of intergenerational equity") ή υπό ευρύτερη μορφή η έννοια της δικαιοσύνης ("justice"[606]). Οι αρχές αυτές συνδέονται άρρηκτα με την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης, έτσι όπως έχει διατυπωθεί, ερμηνευθεί και ενεργοποιηθεί τόσο μέσα από τα συμβατικά κείμενα όσο και μέσα από τα πολλά σχέδια δράσης σε διεθνές, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο.

4.1.3. *Οι αρχές για τις μελλοντικές γενιές.* Επιπλέον, στην σύγχρονη εποχή η συζήτηση σχετικά με τα δικαιώματα ή έστω τα συμφέροντα των μελλοντικών γενεών, μπορούμε να υποστηρίξουμε χωρίς να αυθαιρετούμε, ότι αποτελεί κεντρική έννοια της βιωσιμότητας. Η ενδο-γενεακή ισότητα (intra-generational equity) – που αφορά την πλήρωση των αναγκών των σημερινών γενεών – απαιτείται να είναι ευθυγραμμισμένη με την ικανοποίηση των βασικών αναγκών *«όλων των μελλοντικών παγκόσμιων πολιτών[607]»* (inter-generational equity). Στο ανωτέρω πλαίσιο, η

[605]Η έννοια του "common concern" είναι διαφορετική από την έννοια της «κοινής κληρονομιάς» (common heritage), καθώς η τελευταία θα μπορούσε να προσδιορισθεί σε τοπικό και χρονικό πλαίσιο. Αντίθετα, η πρώτη έννοια δεν έχει πλαίσια και όρια και για το λόγο αυτό έχει και μεγαλύτερη δυσκολία γενικής αποδοχής με αποδεκτά αντικειμενικά κριτήρια. Ωστόσο, η συνεχώς επιβαρυνόμενη κατάσταση του περιβάλλοντος σε παγκόσμιο επίπεδο, έδωσε ώθηση στην ως άνω έννοια, συνδυάζοντας την με τα συμφέροντα των «τωρινών και μελλοντικών γενεών».

[606] Ο όρος «δικαιοσύνη» θεωρείται συνήθως ως το ηθικό στοιχείο του στόχου, τον οποίο ο νόμος/το δίκαιο καλείται να πετύχει. Ωστόσο, αποτελεί και τον κανόνα εκείνο που ρυθμίζει την γενική συμπεριφορά των ανθρώπων μέσα σε μία οργανωμένη κοινωνία.

[607] Βλ. "The Future of Sustainability. Re-thinking Environment and Development in the Twenty-first Century", Report of the IUCN, January 2006, p. 13

ευρύτερη έννοια της Δικαιοσύνης αποκτά ιδιαίτερα μεγάλη σημασία και ιδίως όσον αφορά το μέλλον όχι μόνο του ανθρώπινου είδους αλλά και όλου του πλανήτη : ανάγκη διεθνούς προσπάθειας ώστε να εξασφαλισθεί ισότητα ("equity") στην απόλαυση των αγαθών μεταξύ των γενεών. Με αυτήν την θεώρηση συντάσσεται και η Καθηγήτρια Brown-Weiss, η οποία πρεσβεύει ότι όταν μιλάμε για τις μελλοντικές γενιές αναφερόμαστε σε μία ευρύτερη συλλογικότητα, που περικλείει όλους τους μελλοντικούς απογόνους του ανθρώπινου είδους. Υπό την έννοια αυτή – όπως θα δούμε και κατωτέρω - όταν αναφερόμαστε στις μελλοντικές γενιές, αναφερόμαστε σε *«υποθετικούς ανθρώπους»,* οι οποίοι θα ανήκουν στο ανθρώπινο είδος και θα έχουν τις ίδιες βασικές ανάγκες, ακόμα και αν δεν γνωρίζουμε εκ των προτέρων ποιοι ειδικά θα είναι : δεν γνωρίζουμε το πλήθος τους, τα χαρακτηριστικά τους, ούτε τα ενδιαφέροντά τους[608]. Οι νεότεροι αναλυτές της οντότητας των μελλοντικών γενιών φαίνεται να είναι ανοικτοί στο ενδεχόμενο αποδοχής ότι οι μελλοντικές γενιές μπορούν να είναι αποδέκτες δικαιωμάτων, ακόμα και αν είναι ακόμα αρκετά ασαφές το θέμα αυτό.

4.2. Η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης.

4.2.1. Ορισμός. Στην εποχή μας η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, καθορίζοντας εν πολλοίς το πλαίσιο ανάπτυξης αλλά και περαιτέρω εννοιολόγησης του περιβάλλοντος, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των οικονομικών δραστηριοτήτων στο διεθνές δίκαιο. Η βιώσιμη ανάπτυξη έχει ορισθεί ως *«Η Ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες της τωρινής γενιάς χωρίς να διακυβεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες[609]».*

Ο ορισμός της βιώσιμης ανάπτυξης έχει διατυπωθεί και καθιερωθεί από την εμβληματική Επιτροπή, γνωστή και ως «Brundtland Commission» (1987) και είναι ο πιο διαδεδομένος και ευρέως αποδεκτός ορισμός της βιώσιμης ανάπτυξης μέχρι και σήμερα. Για πρώτη φορά στην σύγχρονη ανθρώπινη ιστορία έγινε επίσημα η αναγνώριση της σύνδεσης μεταξύ περιβαλλοντικής προστασίας και ανάπτυξης. Το

---

[608] Υπάρχει εκτενής συζήτηση και αντιπαράθεση για την οντότητα των μελλοντικών γενιών. Κυρίως, ο διάλογος και η αντιπαράθεση αυτή έχει αποτυπωθεί ενδεικτικά από τους Schwartz (1978), Parfit (1984), Tremmel (2009).

[609] *Our Common Future,* World Commission on Environment and Development, Rep (4 August 1987) UN DOC A/42/247. Επίσης, βλ. την έκδοση Our Common Future, World Commission on Environment and Development , Oxford University Press, 13th impression 1991, p. 43.

πλήθος των Διεθνών και Περιφερειακών Συνδιασκέψεων και Σχεδίων Δράσης που ακολούθησαν, υιοθέτησαν σχεδόν αυτούσιο τον ανωτέρω ορισμό[610].

Στη συνέχεια, το έτος 1992, στην Διακήρυξη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, αποσαφηνίσθηκε η βιώσιμη ανάπτυξη μέσα από τις αρχές 3 και 4 :

Αρχή 3 «Το δικαίωμα στην ανάπτυξη θα πρέπει να επιτυγχάνεται με τέτοιο τρόπο που να ικανοποιούνται ισότιμα οι αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές ανάγκες τόσο των τωρινών <u>όσο και των μελλοντικών γενιών</u>».

Αρχή 4 «Προκειμένου να επιτευχθεί η βιώσιμη ανάπτυξη, η περιβαλλοντική προστασία θα πρέπει να αποτελεί εσωτερικό τμήμα της αναπτυξιακής διαδικασίας και δεν μπορεί να θεωρείται ξεχωριστά από αυτήν[611]».

Μετέπειτα, ο ορισμός της βιώσιμης ανάπτυξης διατυπώθηκε μέσα από πολλά συμβατικά κείμενα που ακολούθησαν τόσο σε διεθνές όσο και σε περιφερειακό επίπεδο[612]. Μέσα από τα συμβατικά αυτά κείμενα σταδιακά αποκρυσταλλώνονται οι σύγχρονες τάσεις προσέγγισης των αρχών που αποτελούν την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, ως αναδυόμενη αρχή του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος και κυρίως ως τμήμα του "soft law[613]". Ο κύριος στόχος της βιώσιμης ανάπτυξης είναι να ισορροπήσει μεταξύ περιβαλλοντικών, οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων και αναγκών. Η βιώσιμη ανάπτυξη ορθά αναφέρεται ότι αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά σύγχρονα "mantras", την οποία επικαλούνται στο πλαίσιο της διεθνούς περιβαλλοντικής διακυβέρνησης[614].

---

[610]Ανάμεσα στην πληθώρα των αναλύσεων και των ιστορικών αναδρομών, μία σχετικά συνοπτική και περιεκτική ιστορική διαδρομή για τα στάδια που διέσχισε η διεθνής συζήτηση για την βιώσιμη ανάπτυξη θεωρούμε ότι βρίσκεται στο Annex 2 "A Brief Timeline of Global Sustainable Development Debates", in *Selecting Best Policies and Law for Future Generations, Legal Working Paper and Worked Examples*, Prof. Marie-Claire Cordonier Seeger and Rajat Rana, Final Version, 10 May 2008, Montreal, Canada. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.worldfuturecouncil.org/fileadmin /user_ upload / papers/Best_Policy_Principles080508.pdf. (Τελευταία επίσκεψη 02/02/2016).

[611]UNCED Report, 1992, Annex 1.

[612]Βλ. ενδεικτικά Sanwal. M., "Trends in Global Environmental Governance: The Emergence of a Mutual Supportiveness Approach to Achieve Sustainable Development", 4 Global Environmental Politics, 2004, p. 17.

[613]Ωστόσο, υπάρχει και η άποψη του επιφανούς Δικαστή Weeramantry, ο οποίος εκτιμούσε ότι η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξη αποτελεί αρχή του εθιμικού δικαίου. Βλ. Judge Weeramantry's separate opinion to the 25 September 1997 judgment of ICJ (case Gabcikoco-Nagymaros Dam), http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7383.pdf.

[614]Haas, P. "Science and international environmental governance", in *Handbook of Global Environmental Politics*, Peter Danvergne (ed.), Edward Elgar Publications, 2005, p. 383-401.Επίσης, η βιώσιμη ανάπτυξη έχει χαρακτηρισθεί με επιτυχημένο τρόπο ως *«μία προκλητικά απλή έννοια».* Βλ. σχετικά Birnie, P. W, & Boyle, A. E. *International Law and the Environment.*1993, pp. 433-435.

4.2.2. Βιώσιμη ανάπτυξη και μελλοντικές γενιές. Η Αρχή της Βιώσιμης Ανάπτυξης αποτελεί επίσης, την συνεκτική βάση και έννοια, που συνδέει το περιβάλλον, τα δικαιώματα και τις μελλοντικές γενιές. Ωστόσο, πριν από λίγα χρόνια, αυτό που σήμερα ευρέως ονομάζουμε «περιβαλλοντική κρίση» δεν απασχολούσε – εκτός λίγων εξαιρέσεων- τους θεωρητικούς της φιλελεύθερης δημοκρατίας (όπως οι Rawls, Nozick, Ackerman, Dworkin). Από την άλλη, υπήρχε η θεωρητική τάση που κατηγορούσε την φιλελεύθερη δημοκρατία, ως μέρος ή και αιτία του προβλήματος (όπως οι Hardin, Heilbronner). Θεωρούμε ότι η πιο βιώσιμη προσέγγιση βρίσκεται κάπου στη μέση. Δηλαδή, αναγνωρίζεται καταρχήν ότι η περιβαλλοντική κρίση έχει ανθρωπογενή αίτια και ότι για την καλύτερη διαχείρισή της θα πρέπει να προσαρμοστεί στα μέσα και εργαλεία της φιλελεύθερης δημοκρατίας[615], η οποία όμως θα πρέπει να προσεγγιστεί με μία σύγχρονη και πιο ανατρεπτική ματιά. Επιπλέον και εξίσου ορθά, θεωρούμε, ότι στην/και με την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης υλοποιείται ουσιαστικά η διεθνής ενασχόληση με τα θέματα των μελλοντικών γενεών[616].

Συνεπώς, δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται μόνο ως μία ηθική επιταγή[617]. Ωστόσο, ακόμα και σήμερα παραμένει δύσκολο να καθοριστεί μέχρι ποιού σημείου το διεθνές δίκαιο υποχρεώνει τα κράτη να διατηρούν τις φυσικές πηγές και να βεβαιώνουν ότι η διαχείριση που κάνουν είναι βιώσιμη, καθώς δεν υπάρχει μία επιστημονική μέθοδος για την εφαρμογή της αρχής αυτής. Το σίγουρο είναι ότι σήμερα έχουμε κατανοήσει ότι *«τα οικοσυστήματα και οι οικονομίες είναι συνυφασμένα μεταξύ τους και ότι η διεθνής συνεργασία είναι ζωτικής σημασίας για την αντιμετώπιση διασυνοριακών απειλών για την ακεραιότητα των οικοτόπων…*[618]*».*

Πιο συγκεκριμένα, η βιώσιμη ανάπτυξη επικεντρώνεται στους ανθρώπους, τους τωρινούς – κυρίως τους περισσότερο ευάλωτους - αλλά και τους μελλοντικούς, υπό το πρίσμα της διαγενεακής ή ενδογενεακής ισότητας. Ωστόσο, επειδή η ευζωϊα των ανθρώπων είναι πολυδιάσταση και πολυεπίπεδη, είναι αναγκαία μία αντίστοιχη

---

[615] Ένας ικανοποιητικό και αντιπροσωπευτικό δείγμα των φιλοσοφικών προσεγγίσεων του ζητήματος των μελλοντικών γενιών αποτελείται από τους Sikora & Barry (1979), Laslett & Fishkin (1992), De-Shalit (1995), Beckerman & Pasek (2001).

[616] Beekman, V., "Sustainable Development and Future Generations", Journal of Agricultural and Environmental Ethics, 17, 2004, p. 6.

[617] Ο.π. ο Δικαστής Weeramantry ανέφερε σε άλλο σημείο της ξεχωριστής γνώμης που διατύπωσε στην ανωτέρω υπόθεση, ότι η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης *«…είναι αναπόσπαστο κομμάτι του σύγχρονου διεθνούς δικαίου»*, ενώ κατωτέρω υποστήριξε ότι η βιώσιμη ανάπτυξη έχει να διαδραματίσει *«σημαντικό ρόλο στην εξυπηρέτηση του διεθνούς δικαίου».*

[618] Βλ. "Assessing the Outcomes of Rio+20", Ivanova, M., in *Governing for Sustainability*, State of the World 2014, World Watch Institute, p. 138.

προσέγγιση και της ανάπτυξης (όχι μόνο η οικονομική διάσταση της ανάπτυξης), όπως εξάλλου είχε διατυπωθεί με ενάργεια στην Διακήρυξη του Johannesburg για την ύπαρξη των τριών πυλώνων της ανάπτυξης. Βασικοί αναπτυξιακοί στόχοι είναι η μείωση της φτώχειας, η ικανοποίηση των βασικών αναγκών όλων των ανθρώπων, η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, ένα εκ των οποίων αποτελεί και το δικαίωμα στην ανάπτυξη. Ουσιαστικά, η βασική ιδέα της βιώσιμης ανάπτυξης αποκρυσταλλώνεται στο γεγονός ότι θα πρέπει να διατηρούνται οι προοπτικές και οι ευκαιρίες προκειμένου οι μελλοντικές γενιές να έχουν ελευθερία επιλογών[619].

Υπό την ανωτέρω προσέγγιση, η προσέγγιση της βιώσιμης ανάπτυξης απαιτεί καινοτόμες κοινωνικές και περιβαλλοντικές δράσεις, με ταυτόχρονη προώθηση δημοκρατικών και συμμετοχικών θεσμών, στοιχεία τα οποία είναι απαραίτητα και αναγκαία για την επιβίωση της ανθρωπότητας. Υπό το ανωτέρω πρίσμα, θεωρούμε ως άκρως επίκαιρη και εύστοχη την φράση που χαρακτηρίζει την βιώσιμη ανάπτυξη *«ως μία έννοια της οποίας η ώρα έχει έρθει[620]».* Θεσμοί οι οποίοι θα είναι ενήμεροι για την διεθνοποιημένη οικονομία, την μακροοικονομική πολιτική αλλά και την ανάγκη διατήρησης της κοινωνικής συνοχής και γενικότερης ευζωίας τόσο των τωρινών όσο και των μελλοντικών γενεών. Η περιβαλλοντολόγος και η θαλάσσια οικολόγος Jane Lubchenco αναφέρει χαρακτηριστικά ότι *«Το να φροντίζουμε για το περιβάλλον δεν είναι πολυτέλεια, αλλά περισσότερο (αποτελεί) το κλειδί για το μέλλον μας[621]».*

Η *«Ατζέντα για την Ανάπτυξη»* της Γενικής Γραμματείας του ΟΗΕ είχε ήδη καταγράψει τις «νέες τάσεις» της ανάπτυξης, ακολουθώντας μία ολοκληρωμένη προσέγγιση που αναδείκνυε τις «πέντε διαστάσεις της ανάπτυξης[622]», οι οποίες θεωρούμε ότι είναι διαχρονικές. Πιο συγκεκριμένα, οι πέντε διαστάσεις είναι η

---

[619] Βλ. σχετικά Norton, B., "Ecology and Opportunity: Intergenerational Equity and Sustainable Options", in A. Dobson (ed), Fairness and Futurity: Essays on Environmental Sustainability and Social Justice, Oxford University Press, 1999.

[620] Βλ. Redclift, M. "Reflections on the 'Sustainable Development' Debate", International Journal of Sustainable Development & World Ecology, 1:1, 1994, p. 3-21. 81. Επίσης, βλ. MacGoldrick, D., "Sustainable Development and Human Rights: An Integrated Conception", International and Comparative Law Quarterly, vol. 45, issue 4, 1996, p. 803.Η ίδια φράση αναφέρεται ανωτέρω ότι είχε χρησιμοποιηθεί από τον Louis Henkin– ένας από τους πιο γνωστούς και με ισχυρή επίδραση σύγχρονους θεωρητικούς του διεθνούς δικαίου στην Αμερική – ο οποίος την είχε χρησιμοποιήσει αντίστοιχα για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η φράση αυτή αποτελεί γνωστή φράση του Victor Hugo : *«τίποτα δεν είναι πιο ισχυρό από όσο μία ιδέα, της οποίας η ώρα έχει έρθει».*

[621] Lubchenco, J., "Waves of the Future: Sea Changes for a Sustainable World", in *Worlds Apart. Globalization and the Environment,* James Gustave Speth (ed.), Yale School of Forestry and Environmental Studies, Island Press, 2003, Chapter 2, p. 29.

[622] The UN Secretary-General's Agenda for Development, New York (1995).

ειρήνη (ως βάση), η οικονομία (ως μηχανή για την ανάπτυξη), το περιβάλλον (ως βάση για την βιωσιμότητα), η δικαιοσύνη (ως πυλώνας της κοινωνίας) και η δημοκρατία (με την έννοια της καλής διακυβέρνησης).

Επιπλέον, δύο ακόμα ανερχόμενες έννοιες/αρχές που σχετίζονται με την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης και της διαγενεακής ισότητας είναι η κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας (Common Heritage of Mankind/Humankind-CHM[623]) και η κοινή μέριμνα/φροντίδα για την ανθρωπότητα (Common Concern of Mankind/Humankind-CCM[624]). Οι έννοιες αυτές, σε συνδυασμό με την βιώσιμη ανάπτυξη, εισάγουν την διάσταση της διαχρονικότητας και ισχυροποιούν το επιχείρημα για την άμεση σύνδεση της βιώσιμης ανάπτυξης με τις μελλοντικές γενιές. Επιπλέον, εισάγουν πιο δυναμικά την συζήτηση για την δυνατότητα και πλέον αναγκαιότητα ύπαρξης δικαιωμάτων των μελλοντικών γενεών[625]. Από την άλλη δεν πρέπει να μας διαφεύγει το γεγονός ότι πρόκειται για έννοιες που έχουν δυναμικότητα και βρίσκονται σε μία εξελικτική διαδικασία.

Ακολουθώντας την αρχή "ένα αγέννητο παιδί θεωρείται ως γεννημένο όταν τα συμφέροντα του ήδη λαμβάνονται υπόψη", θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε πιο εύκολα το ανωτέρω γεγονός : δηλαδή, της δυνατότητας των μελλοντικών γενιών να θεωρούνται αποδέκτες δικαιωμάτων. Οφείλουμε βέβαια να διευκρινίσουμε ότι η έννοια της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας δεν έχει μεταβεί στο επίπεδο της νομικής έννοιας, αλλά παραμένει μία φιλοσοφική και πολιτική έννοια[626].

---

[623]Η έννοια της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας εισήχθηκε στη νομική συζήτηση το έτος 1967, όταν ο Arvid Pardo, πρέσβης της Μάλτας, σε ομιλία του στον ΟΗΕ, πρότεινε ότι ο βυθός των ωκεανών βρίσκεται εκτός εθνικής δικαιοδοσίας και θα πρέπει να θεωρείται ως *«κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας».*Ηέννοια της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας περιλήφθηκε επίσημα στην Διακήρυξη των Αρχών που διέπουν τον βυθό της θάλασσας και τον πυθμένα των ωκεανών, της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ : "Declaration on Principles Governing the Sea-Bed and the Ocean Floor, and the Subsoil Thereof, Beyond the Limits of National Jurisdiction", GARes 2749, UNGAOR, 25thSess, Supp. Np. 28, UNDoc. A/8028, (17 December 1970).

[624]Βλ. Borg, S., "Guarding Intergenerational Rights over natural resources", in *Future Generations & international law*, Emmanuel Agius & Salvino Busuttil, Earthscan Publications, 1998, p. 135. Baslar, K., The Concept of the Common Heritage of Mankind in International Law, Kluwer Law International, The Hague, 1998. 74. Wolfrum, R., "The Common Heritage of Mankind", in Max Planck Encyclopaedia of Public International Law. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://mpepil.com. (Τελευταία επίσκεψη στις 14/03/2016). Noyes, J., "The Common Heritage of Mankind: Past, Present and Future", Denver Journal of International Law and Policy, 40, 2012, pp. 447-471.

[625]Η Brown Weiss χαρακτήρισε η έννοια της κοινής κληρονομιάς αποτελείται από πέντε βασικά στοιχεία : 1) έλλειψη ιδιοκτησίας, 2) διανομή της διαχείρισης, 3) διανομή των ωφελειών, 4) χρήση μόνο για ειρηνικούς σκοπούς, 5) διατήρηση και προστασία του ανθρώπινου είδους, περιλαμβάνοντας και τις μελλοντικές γενιές.

[626]*«…είναι μία ηθική νόρμα ("ethical norm") και απαραίτητη για την επιβίωση, παρά ένας υποχρεωτικός κανόνας με ισχύ δικαίου…ένα σύμβολο αρμονίας, προόδου, φιλίας, κατανόησης και ειρήνης»,* βλ. ειδικότερα Cocca, A. A., "CHM a Basic Principle of the International Legal System", IISL, Coll. Proceedings, 1988, p. 94.

Στη διεθνή διάσταση της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης ανακύπτει το ζήτημα της «εξαγωγής της μη-βιωσιμότητας» ("exportation of unsustainability"). Οι οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές αποφάσεις ενός Κράτους μπορούν να έχουν συνέπειες και στα υπόλοιπα Κράτη. Ωστόσο, αυτή η επίδραση από την «εξαγωγή της μη-βιωσιμότητας» μπορεί να έχει αρνητικά αποτελέσματα όχι μόνο μεταξύ των κρατών, αλλά και μεταξύ των γενεών. Το ανωτέρω γεγονός έχει αναγνωριστεί και πιο επίσημα από διάφορα διεθνή συμβατικά κείμενα και αποφάσεις – όπως θα αναφερθεί αναλυτικότερα κατωτέρω – με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτό της Διακήρυξης για τις Ευθύνες της Τωρινής Γενιάς έναντι των Μελλοντικών Γενιών (1997)[627]. Επιπλέον, η φροντίδα και έγνοια για τις μελλοντικές γενιές μέσα από το πρίσμα της βιώσιμης ανάπτυξης, αποτυπώνεται και σε αρκετές συνταγματικές διατάξεις διάφορων κρατών σε παγκόσμιο επίπεδο[628].

Τέλος, η βιώσιμη ανάπτυξη συνδέεται με *«την αρχή της έβδομης γενιάς»* ("the seventh generation principle"), μία αρχή που πρέσβευαν και ακολουθούσαν μία φυλή Ινδιάνων της Αμερικής. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, κάθε απόφαση που λαμβάνει η τωρινή γενιά θα έπρεπε αν υπολογίζει τις πιθανές επιπτώσεις που θα έχει στις επόμενες επτά μελλοντικές γενιές. Η αρχή αυτή είχε κωδικοποιηθεί στον νόμο "Iroquois Great Law of Peace".

Έχοντας υπόψη μας όλες τις ανωτέρω εξελίξεις και τάσεις, θεωρούμε ότι σε διεθνές επίπεδο, η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης έχει αναγνωριστεί σχεδόν από όλα τα κράτη ότι αποτελεί μία αρχή-οδηγό (guiding principle), που καθοδηγεί την περιβαλλοντική σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ τωρινών και μελλοντικών γενεών. Ωστόσο, η δυσκολία που ανακύπτει και εμποδίζει την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης να λειτουργήσει ρυθμιστικά και αποτελεσματικά μέσα σε ένα μοντέλο περιβαλλοντικής διακυβέρνησης είναι το γεγονός ότι αποτελεί περισσότερο μία

[627]Declaration on the Responsibilities of the Present Generations Towards Future Generations, General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), Paris, 1997.

[628]Χαρακτηριστικά αναφέρονται δύο συντάγματα από χώρες της ΕΕ. Το ένα αναφέρεται σε άρθρο του Γερμανικού Συντάγματος, άρθρο 20 (α), όπου προκύπτει ότι το Γερμανικό Σύνταγμα αναγνωρίζει την ύπαρξη ευθύνης προς τις μελλοντικές γενιές και θεσπίζει κρατική υποχρέωση προστασίας των φυσικών βάσεων της ζωής, μέσω νομοθεσίας, διοικητικών και δικαστικών ενεργειών και όλα αυτά μέσα στα πλαίσια της συνταγματικής τάξης. Το δεύτερο αφορά το Νορβηγικό Σύνταγμα, το οποίο σιωπηρά αναφέρεται στην αρχή μέσω του άρθρου 110β. Σύμφωνα με αυτό ορίζεται ότι *«Κάθε άτομο έχει δικαίωμα στο περιβάλλον, το οποίο είναι ευνοϊκό για την υγεία και το φυσικό περιβάλλον…Οι Φυσικές πηγές θα πρέπει να χρησιμοποιούνται στην βάση ενός …μακροπρόθεσμου σχεδιασμού, όπου το δικαίωμα αυτό θα πρέπει να προστατεύεται για τις μελλοντικές γενιές επίσης».*

περιγραφική παρά κανονιστική έννοια/αρχή[629]. Η βιώσιμη ανάπτυξη περιγραφεί την διαδρομή, χωρίς να προσφέρει συγχρόνως και τον χάρτη για το πώς θα φθάσουμε εκεί. Ωστόσο, οι υποστηρικτές και οι επαγγελματίες που ασχολούνται με την περιβαλλοντική πολιτική και την βιώσιμη ανάπτυξη χρειάζονται ένα ολοκληρωμένο και λειτουργικό νομικό πλαίσιο, για να μπορούν να εξασφαλίζουν ότι η βιώσιμη ανάπτυξη πραγματικά έχει αξία και εφαρμόζεται με συνέπεια. Η άποψη που υποστηρίζεται στην παρούσα διατριβή είναι ότι το υποστηρικτικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο μπορεί να υλοποιηθεί πραγματικά η βιώσιμη ανάπτυξη είναι το πλαίσιο της διαγενεακής ισότητας σε άρρηκτο συνδυασμό με τα ανθρώπινα δικαιώματα.

4.3. Η αρχή της προφύλαξης

4.3.1. Ορισμός. Η Αρχή της Προφύλαξης θεωρείται στις μέρες μας ως μία από τις βασικές αρχές του κοινοτικού περιβαλλοντικού δικαίου. Ωστόσο, δεν είναι ακόμα ευρέως αποδεκτή ως τέτοια και από τις υπόλοιπες έννομες τάξεις άλλων κρατών και ομοσπονδιών. Η ιδιαιτερότητά της έγκειται στο γεγονός ότι τα ζητήματα που προσεγγίζει – κυρίως όταν αφορούν ιδιαίτερα σοβαρές ή μη αναστρέψιμες περιβαλλοντικές απειλές – διέπονται από τη λεγόμενη «επιστημονική αβεβαιότητα». Ιδίως, το σημερινό πλαίσιο, στο οποίο αναφύεται η λεγόμενη «επιστημονική αβεβαιότητα», είναι αυτό από το οποίο απορρέουν οι νέες μορφές της σύγχρονης διακινδύνευσης *«…δηλαδή ως μια προσπάθεια του δικαίου να υποδεχθεί τις αβεβαιότητες και τις απροσδιοριστίες της επιστημονικής γνώσης, που συνεπάγονται 'αλλαγή παραδείγματος' για το δίκαιο περιβάλλοντος[630]».*

Ο βασικός άξονας προσέγγισης των περιβαλλοντικών ζητημάτων, μέσω αυτής της αρχής, είναι ότι τα κράτη δεν θα πρέπει να απέχουν από τη λήψη μέτρων για την αποσόβηση σοβαρών ζημιών στο περιβάλλον, χρησιμοποιώντας απλά την επίκληση ότι δεν υπάρχει επαρκής επιστημονική βεβαιότητα. Η αρχή της προφύλαξης προχωράει ένα βήμα πιο πίσω από την αρχή της πρόληψης. Εκτείνεται στην πρόληψη

[629]Βλ. Σχετικά McGoldrick, D., "Sustainable Development and Human Rights: An Integrated Conception", International and Comparative Law Quarterly, vol. 45, issue 4, 1996, pp. 796-818, Sanwal, M., "Trends in Global Environmental Governance: The Emergence of a Mutual Supportiveness Approach to Achieve Sustainable Development", in Global Environmental Politics, vol. 4, 2004, pp. 16-22.

[630]Βλ. Μαντζούφας, Π., *Συνταγματική Προστασία των δικαιωμάτων στην κοινωνία της διακινδύνευσης. Υγεία-Ιδιωτικότητα-Περιβάλλον*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006, σελ. 334.

κινδύνων, οι οποίοι απλά πιθανολογούνται βάσει κάποιων ενδείξεων και κρίνεται ότι θα πρέπει να ληφθούν θετικά μέτρα *«…σε ένα αρκετά πρώιμο στάδιο*[631]*»*.

4.3.2. Μελλοντικές γενιές. Η αρχή της προφύλαξης - είτε χρησιμοποιείται ως δεσμευτικός διεθνής κανόνας είτε όχι – είναι ευρέως αποδεκτή και αποτελεί μεθοδολογικό εργαλείο, που συνοδεύει, εμπλουτίζει ερμηνευτικά και καθοδηγεί τις αποφάσεις που σχετίζονται με θέματα υγείας, ασφάλειας και περιβάλλοντος. Επίσης, σε μερικές περιπτώσεις υπάρχει και η ειδική αναφορά για τα παιδιά[632], με μέριμνα και λήψη ιδιαίτερων μέτρων. Ωστόσο, πριν την ενεργοποίηση και εφαρμογή της αρχής της πρόληψης, λαμβάνονται υπόψη και αξιολογούνται κάποιες βασικές προϋποθέσεις, όπως η έκταση των αρνητικών επιδράσεων, η δυνατότητα αντιστρεψιμότητας, οι πιθανές ζημίες και το πιθανό κόστος ή/και τα αποτελέσματα, η εκτίμηση του κοινωνικά αποδεκτού βαθμού επικινδυνότητας για την συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Υπό το ανωτέρω πρίσμα, η αρχή της προφύλαξης θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η βασική δικαϊκή αρχή, πάνω στην οποία μπορούν να βασισθούν και όσοι πρεσβεύουν για την προάσπιση των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών και της επιβίωσης της ανθρωπότητας αλλά και του οικοσυστήματος εν γένει[633].

4.4. Αρχή της διαγενεακής ισότητας

4.4.1. Ορισμός. Προτού κάνουμε την εισαγωγή της ενότητας αυτής και δώσουμε τον ορισμό, θα θέλαμε να αναφερθούμε σε δύο φράσεις που θεωρούμε ότι αποτελούν τον πυρήνα της διαγενεακής ισότητας και περιγράφουν την ανάγκη των υποχρεώσεων της τωρινής γενιάς έναντι της μελλοντικής : Η πρώτη φράση αναφέρει ότι *«Η (ουσιαστική και πραγματική σε όλους) ευημερία μπορεί να εκληφθεί μόνο ως μία κατάσταση που συμπεριλαμβάνει υποχρεώσεις και ευθύνες απέναντι στους*

---

[631] Ο.π. σελ. 335.

[632] Παράδειγμα εθνικής νομοθεσίας που αναγνωρίζει την αρχή της προφύλαξης με ειδική ρύθμιση για μεγαλύτερη προστασία των νηπίων και των παιδιών αποτελεί ο Νόμος για την Προστασία της ασφάλειας των τροφίμων των ΗΠΑ, εξασφαλίζοντας υψηλότερα ποιοτικά κριτήρια για τρόφιμα που απευθύνονται σε παιδιά. US Food Quality Protection Act (FQPA) of 1996.

[633] *«Μόνο αν συμπεριλάβει και τα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών μακράς διάρκειας και τις απώτερες συνέπειες για αυτές, δικαιώνεται η προστατευτική λειτουργία του δικαιώματος στο περιβάλλον και η αρχή της προφύλαξης αποκτά ουσιαστικό περιεχόμενο».* Βλ. Μαντζούφας, Π., *Συνταγματική Προστασία των δικαιωμάτων στην κοινωνία της διακινδύνευσης. Υγεία-Ιδιωτικότητα-Περιβάλλον,* Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006, σελ. 341.

άλλους[634]*».* Η δεύτερη φράση αναφέρει ότι *«Το να σκεφτόμαστε για το μέλλον και τον σχεδιασμό του, είναι κάτι πολύ περισσότερο από ένα ανθρώπινο ένστικτο και μία ηθική επιταγή – είναι μία αξία από μόνη του*[635]*».*

Σε αυτήν την παράγραφο θα αναπτυχθεί η έννοια/αρχή της διαγενεακής ισότητας, προσεγγίζοντας κυρίως κάποιες από τις βασικές σκέψεις και θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί σχετικά με τις υποχρεώσεις που διατηρεί η τωρινή γενιά προς τις μελλοντικές γενιές. Η αναδρομή αυτή θα βοηθήσει στην ένταξη της έννοιας αυτής στο περιεχόμενο ανάλυσης της παρούσας διατριβής. Κυρίως, θα βοηθήσει 1) στην ανάδειξη ότι η αρχή είναι κάτι περισσότερο από «ηθική επιταγή» (ethical imperative), 2) στην κατανόηση της ανάγκης ύπαρξης και προώθησης της προστασίας των μελλοντικών γενεών, 3) στην δυνατότητα ένταξης της αρχής αυτής στο νομικό σύστημα και 4) στην διευκόλυνση διατύπωσης προτάσεων για την σύσταση μοντέλων και θεσμών προστασίας των μελλοντικών γενεών.

Πρώτα, θα ερευνηθούν κάποια χαρακτηριστικά της σχέσης μεταξύ τωρινών και μελλοντικών γενεών. Δεύτερον, θα αναλυθούν τα πιο σημαντικά είδη προβλημάτων που με μεγάλη πιθανότητα διακυβεύουν τα συμφέροντα των μελλοντικών γενεών. Τρίτον, θα αναφερθούμε στις ηθικές υποχρεώσεις των τωρινών γενεών, αναπτύσσοντας την επιχειρηματολογία που έχει αναπτυχθεί. Ωστόσο, προτού προσεγγίσουμε το θέμα της διαγενεακής ισότητας, θα δώσουμε σχηματικά τις δύο κατηγορίες της δικαιοσύνης που αφορά στο πεδίο των γενεών[636]. Το ένα ονομάζεται «διαγενεακή ισότητα» (intergenerational justice), που αφορά την δικαιοσύνη μεταξύ των γενεών και το άλλο ονομάζεται «ενδογενεακή ισότητα» (intragenerational justice), που αφορά την δικαιοσύνη που αναπτύσσεται μέσα στην ίδια γενιά. Στην πρώτη κατηγορία («διαγενεακή ισότητα»), η ισότητα αναφέρεται τόσο χρονικά όσο και χωρικά (διεθνές, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο). Αφορά στα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών στο να απολαμβάνουν ένα όμοιο επίπεδο από την κοινή ανθρώπινη και φυσική κληρονομιά, όπως αυτό έχει οριστεί στον περίφημο ορισμό της βιώσιμης ανάπτυξης στην Έκθεση Brundland : *«…ανάπτυξη η οποία εκπληρώνει τις ανάγκες της τωρινής γενιάς χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες».*

---

[634] Βλ. σχετική υποσημείωση στο βιβλίο του Tim Jackson, *Ευημερία χωρίς Ανάπτυξη. Ένα εναλλακτικό μοντέλο διεξόδου από την κρίση*, εκδόσεις Κέδρος, 2011, σελ. 69.

[635] Βλ. Shoham, S. and Lamay, N. "Commission for Future Generations in the Kneset: lessons learnt", in Handbook of Intergenerational Justice, ed. J.C. Tremmel, Edward Elgar Publishing, 2006, p. 256.

[636] Αντίστοιχη κατηγοριοποίηση κάνει ο Jorg Tremmel στο κείμενο της διατριβής του *A Theory of Intergenerational Justice, (2008),* p. 5, Figure 2 : Spheres of inter- and intra generational justice.

Στην δεύτερη κατηγορία («ενδογενεακή ισότητα») γίνεται ο διαχωρισμός μεταξύ 1) κοινωνικής δικαιοσύνης (social justice), που αφορά την δικαιοσύνη μεταξύ φτωχών και πλούσιων, 2) Διεθνή δικαιοσύνη (international justice), που αφορά την δικαιοσύνη μεταξύ διάφορων χωρών/κρατών, 3) Ισότητα των φύλων, 4) Άλλες μορφές δικαιοσύνης π.χ. διαφορετικών εθνοτήτων, θρησκειών (κλπ.). Ουσιαστικά, αφορά τα δικαιώματα των ανθρώπων της τωρινής γενιάς και επικαλούνται το δικαίωμα για ισότιμη πρόσβαση στην ανθρώπινη και φυσική κληρονομιά[637] .

Ένα από τα πιο επιτυχημένα παραδείγματα της διαγενεακής σχέσης είναι αυτό που χαρακτηριστικά ονομάζεται "the auditorium dilemma". Το ανωτέρω παράδειγμα χρησιμοποιήθηκε από τον φιλόσοφο Derek Parfit[638], προκειμένου να αποτυπώσει εναργέστερα το πρόβλημα και την ασυμμετρία που ανακύπτει από την σχέση μεταξύ τωρινών και μελλοντικών γενεών. Πιο συγκεκριμένα, ο Parfit συνδέει την κατάσταση που βρίσκονται οι μελλοντικές γενιές με αυτή την κατάσταση των θεατών που κάθονται στις πίσω θέσεις μίας αίθουσας. Οι τελευταίοι έχουν αναγκασθεί να σηκωθούν όρθιοι, προκειμένου να καταφέρουν να δουν το θέαμα και επειδή οι άνθρωποι που κάθονται μπροστά τους έχουν σηκωθεί επίσης. Οι θεατές των μπροστινών θέσεων είναι σε πλεονεκτικότερη θέση, καθώς έχουν σηκωθεί για να δουν καλύτερα το θέαμα, χωρίς να ενδιαφέρονται για την ποιότητα θέασης των θεατών που βρίσκονται πίσω τους.

Συνεπώς, για τους θεατές των πίσω καθισμάτων, στην πορεία του θεάματος, χειροτερεύει σταδιακά η κατάστασή τους, σε σχέση με αυτήν που ήταν αρχικά. Επιπλέον, δεν έχουν την δυνατότητα να καθίσουν, καθώς εάν το κάνουν δεν θα βλέπουν καθόλου. Συνεπώς, δεν έχουν καμία επιλογή[639], παρά μόνο να μεταφέρουν τις άσχημες συνθήκες στους θεατές που κάθονται ακόμα πιο πίσω. Στο τέλος του θεάματος, όλοι οι θεατές είναι όρθιοι, αποδεχόμενοι αυτήν την καθόλου βολική και συμφέρουσα κατάσταση στην οποία περιήλθαν χωρίς να το θέλουν. Η αιτία είναι ότι λίγοι θεατές των μπροστινών θέσεων σηκώθηκαν για να έχουν λίγο καλύτερη θέα.

---

[637] Βλ. κατωτέρω αναφορά στην Διακήρυξη του Νέου Δελχί και τις Αρχές του Νέου Δελχί (New Delhi Declaration & New Delhi Principles).

[638] Parfit, D., *Reasons and Persons*, Oxford University Press, 1987, p. 383, note 19b.

[639] Ο συγγραφέας εννοεί ότι δεν έχουν δυνατότητα να αλλάξουν τις συνθήκες, γιατί δεν έχουν τον έλεγχο της κατάστασης στα χέρια τους και δεν μπορούν να επηρεάσουν τους θεατές των μπροστινών σειρών. Επίσης, μέσα από το ανωτέρω παράδειγμα μπορεί να εξαχθεί έμμεσα ότι μέχρι και σήμερα δεν έχει επιτευχθεί ευρεία και γενική συναίνεση για την υποχρέωση της τωρινής γενιάς έναντι των μελλοντικών. Βλ. Ενδεικτικά Buchanan, N., "What Do We Owe Future Generations", GeoWash. L. Rev., vol. 77, no 5/6, 2009, p. 1250.

Οι θεατές των μπροστινών θέσεων είναι ουσιαστικά η τωρινή γενιά. Η τωρινή κατανάλωση και σπατάλη των φυσικών πηγών, δημιουργεί αυτομάτως δυσμενέστερη κατάσταση για τις μελλοντικές γενιές (τους θεατές των πίσω καθισμάτων), δημιουργώντας μία αλληλουχία παρόμοιων συμβάντων, όπου ο μπροστινός μεταφέρει το πρόβλημα στους πίσω, χωρίς να δημιουργεί καλύτερες συνθήκες. Ένα αντίστοιχο παράδειγμα, που χρησιμοποιεί ο γνωστός θεωρητικός Patridge είναι τα σπασμένα γυαλιά από μπουκάλι σε παραλία[640]. Αν είμαστε σε μία παραλία και σπάσουμε κατά λάθος ένα γυάλινο μπουκάλι, τα σπασμένα γυαλιά πρέπει να τα μαζέψουμε όχι τόσο για λογαριασμό κάποιου συγκεκριμένου ωφελούμενου, αλλά για να εμποδίσουμε την πιθανή βλάβη κάποιου ανθρώπου, που δεν ξέρουμε εκ των προτέρων.

Ακόμα χειρότερο για τις μελλοντικές γενιές είναι το γεγονός ότι δεν μοιράζονται τα οφέλη της τωρινής ανάπτυξης και κατανάλωσης, αλλά θα αναγκαστούν να υποστούν εν πολλοίς μόνο τις αρνητικές των τωρινών μας πράξεων και συνηθειών. Επίσης, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι τις αρνητικές συνέπειες ήδη τις υφίστανται και οι τωρινές γενιές, με χρονική αφετηρία κυρίως μετά τον δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οπότε και υπήρξε μία άνευ προηγουμένου βιομηχανική και επιστημονική άνθηση.

Τέλος, μία σημαντική παρατήρηση – την οποία όμως δεν θα αναλύσουμε περαιτέρω – είναι το γεγονός ότι ιστορικά η αναγνώριση της έννοιας της διαγενεακής ισότητας υπήρξε σε πολλούς και διαφορετικούς πολιτισμούς σε διάφορα σημεία της γης. Αναφερόμενοι στην Αρχαία Ελλάδα, επιλέγουμε τον όρκο των Αθηναίων εφήβων που έδιναν κατά την τελετή ενηλικίωσής τους, και που θεωρούμε ότι εμπεριέχει και εμπερικλείει ζητήματα και διαγενεακής ισότητας[641]. Επίσης, τόσο η χριστιανική όσο και η ισλαμική θρησκευτική παράδοση τόνιζαν την σχέση μεταξύ ανθρώπου και φύσης και πώς ο άνθρωπος είχε χρέος να διατηρήσει τον βασικό πυρήνα της φύσης αμόλυντο, άλλως θα διέπραττε μεγάλο αμάρτημα ή ακόμα και ύβρη, σύμφωνα με τα πιστεύω των αρχαίων ελλήνων. Παρόμοια αντίληψη υπάρχει και στην Αφρική, όπου αναγνωρίζεται ένα κοινό χρέος για διαφύλαξη του φυσικού

[640] Patrigde, E., "Should we Seek a Better Future?", *Responsibilities to Future Generations,* Ernest Patridge (ed), Buffalo, N.Y.: Prometheus Books, 1980.

[641] *«Δε θα ντροπιάσω τα όπλα τα ιερά, ούτε θα εγκαταλείψω το συμμαχητή μου, με οποιονδήποτε κι αν ταχθώ στη γραμμή. Θα αμυνθώ και για τα ιερά και τα όσια και μόνος και μαζί με πολλούς και την πατρίδα δε θα παραδώσω μικρότερη αλλά μεγαλύτερη και ισχυρότερη απ' όση την παρέλαβα».*

κόσμου[642]. Ωστόσο, αναγνωρίζουμε ότι από τις πιο εντυπωσιακές και πρωτοποριακές αντιλήψεις που σχετίζεται με την διαγενεακή ισότητα είναι το «σύνταγμα των Έξι Εθνών των Iroquois[643]», που αφορούσε μία ομοσπονδία μεταξύ εθνοτήτων, που αποτελούνταν από ιθαγενείς της βορειοανατολικής Αμερικής. Οι αρχηγοί αυτών των φυλών είχαν συμφωνήσει ότι θα έπρεπε να λαμβάνουν υπόψη τους τις συνέπειες που θα είχαν οι αποφάσεις και πράξεις τους μέχρι και την έβδομη μελλοντική γενιά[644].

4.4.2. Αρχή της διαγενεακής ισότητας και μελλοντικές γενιές. Η αρχή της ισότητας/δικαιοσύνης, όπως αυτή έχει επικρατήσει να ονομάζεται ως δια-γενεακή ισότητα (inter-generational equity[645]) και αφορά τις σχέσεις μεταξύ των γενεών που υπάρχουν σε διαφορετικό χρονικό ορίζοντα[646], ορίζεται ως *«η αρχή που ρυθμίζει την ανθρώπινη κοινωνία και η οποία με τον τρόπο αυτό κάνει εφικτό για κάθε γενιά- η κάθε μία με τις δικές της δυνάμεις και την δική της ευθύνη- να εξασφαλίζει ανάλογη «μερίδα» από το κοινό αγαθό που υπάρχει διαθέσιμο για το ανθρώπινο είδος[647]».*

Η έννοια/αρχή αυτή δεν είναι καινούρια – όπως φάνηκε εκ των προαναφερόμενων ρήσεων – καθώς τις τελευταίες δεκαετίες αρκετά – κυρίως - διεθνή νομικά κείμενα έχουν αναφερθεί ειδικά στις μελλοντικές γενιές και στα συμφέροντά τους. Η αρχή της διαγενεακής ισότητας θεωρείται ότι είναι μία αρχή του

---

[642] Σύμφωνα με την Weiss, ένας φύλαρχος από την Γκάνα ανέφερε χαρακτηριστικά *«Θεωρώ ότι η γη ανήκει σε μία τεράστια οικογένεια, από τα μέλη της οποίας αρκετά είναι νεκρά, λιγότερα είναι ζωντανά και αμέτρητα είναι ακόμα αγέννητα».* Βλ. *In Fairness to Future Generations,* Weiss, E., Tokyo, The United Nations University, 1988, p. 20.

[643] Constitution of the Six Nations of the Iroquois.

[644] "Revisiting the Doctrine of Intergenerational Equity in Global Environmental Governance", Collins, L., in Dalhousie Law Journal, 2007, p. 95.

[645]Gosseries, A., & Meyer, L., "Introduction: Intergenerational justice and its challenge" in Intergenerational Justice, Oxford University Press, 2009, pp. 1-21. Ουσιαστικά, η έννοια ή αρχή της Διαγενεακής Ισότητας – έτσι όπως έχει διαμορφωθεί από τους θεωρητικούς - βασίζεται στην πεποίθηση ότι η δικαιοσύνη (justice) μεταξύ των γενεών απαιτεί ισότητα (equity) μεταξύ των γενεών.

[646]Η σχέση των γενεών μεταξύ τους κυρίως διαχωρίζεται σε τρία επίπεδα : Το πρώτο επίπεδο αφορά τις διάφορες γενιές όπως αυτές κατηγοριοποιούνται (π.χ. γενιά των "Baby Boomer"), που συνήθως είναι της χρονικής απόστασης των τριάντα χρόνων περίπου. Το δεύτερο επίπεδο αφορά την γραμμική καθοδική ή ανοδική φορά μεταξύ των γενεών μιας οικογένειες (π.χ. παππούς, πατέρας, παιδί κλπ.). Το τρίτο επίπεδο αφορά τις αγέννητες μελλοντικές γενιές σε σχέση με τις τωρινές εν ζωή γενιές. Σύμφωνα, με τον Solum αναφέρεται επιγραμματικά στις ανωτέρω κατηγοριοποιήσεις με τα αρχικά DCG (demographic cohort generations), LDG (llineal descent generations) &UFG (unborn future generations). Βλ. Solum, L. B., "To Our Children's Children's Children: The Problems of Intergenerational Ethcis" in Loyola of Los Angeles Law Review, vol. 35, 2001, pp. 169-171.

[647]Βλ. Emmanuel Agius, "Obligations of Justice Towards Future Generations: A Revolution on Social and Lefal Though" in E. Agius (ed.), *Future Generations and International Law,* London, Earthscan Publications, 1998, p.10.

διεθνούς δικαίου[648]. Επίσης, κάποια εθνικά δικαστήρια, κυβερνητικά όργανα και άλλες οργανώσεις (βλ. ΜΚΟ) έχουν αρχίσει να υπολογίζουν και να αναφέρονται στην αρχή της διαγενεακής ισότητας και στις μελλοντικές γενιές, όταν καλούνται να αποφανθούν για ζητήματα που θα έχουν μακροχρόνιες συνέπειες κυρίως στην υγεία και στο περιβάλλον[649]. Επιπλέον, και εν συντομία αναφέρεται ότι πολλές θρησκευτικές παραδόσεις αλλά και αρχαίοι πολιτισμοί είχαν αναγνωρίσει ως ιερή, την συνέχεια κυρίως της φυσικής και κατά συνέπεια και της κοινωνικής συνοχής και αλληλουχίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Ιουδο-Χριστιανική παράδοση όπου αναφέρεται η χαρακτηριστική φράση *«Ο Θεός έδωσε τη γη στους ανθρώπους του και τους απογόνους τους ως αιώνια κατοχή, να τη φροντίζουν και να περνάει από γενιά σε γενιά[650]».*

Η διαχρονική ερώτηση που ανακύπτει κάθε φορά που αναζητάμε εάν υπάρχει υποχρέωση των τωρινών γενεών προς τις μελλοντικές γενιές μπορεί να αποτυπωθεί στο ακόλουθο ερώτημα : *«Οφείλουν κάτι οι τωρινές γενιές στους μελλοντικούς ανθρώπους και εάν ναι, τότε τι ακριβώς οφείλουν;[651]».* Ωστόσο, πριν απαντηθεί το ερώτημα αυτό θα πρέπει να συμφωνήσουμε ότι είναι αδιαμφισβήτητα τα κάτωθι γεγονότα : α) όλες οι γενιές των ανθρώπων έχουν δικαίωμα να ζήσουν μία ζωή με αξιοπρέπεια και ευημερία, β) οι φυσικές πηγές δεν είναι ανεξάντλητες και γ) η ανάγκη ρύθμισης της διαγενεακής ισότητας προκύπτει από την σπανιότητα και την έλλειψη κάποιων βασικών πόρων.

---

[648]Βλ. Visser 'T Hooft, H., *Justice to Future Generations and the Environment,* Law and Philosophy Library, Volume 40, Kluwer Academic Publisher, 1999, p. 26.

[649]Βλ. Ενδεικτικά *Models for Protecting the Environment for Future Generations,* Science and Environmental Health Network (SEHN) & The International Human Rights Clinic at Harvard Law School, October 2008, http://www.schn.org/pdf/Models_for_Protecting_the_Environment_for_Future_Generations.pdf.Επίσης, το Συνταγματικό Δικαστήριο της Κολομβίας είχε αποφανθεί ότι *«…η προστασία του περιβάλλοντος …αποτελεί έναν συμβιβασμό μεταξύ των τωρινών και μελλοντικών γενιών».*Βλ. ειδικότερα Du Bois, F., "Social Justice and the Judicial Enforcement of Environmental Rights and Duties", in *Human Rights Approaches to Environmental Protection*, Alan E. Boyle and Michael R. Anderson (eds), Clarendon, 1998.

[650]Βλ. σχετικά Brown, Weiss, E., *In Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony and Intergenerational Equity,* New York, 1989, note 9, at 19 (citing Genesis 1:1-31, 17:7-8). Σύμφωνα με τον Καθηγητή Alexander Kiss ο όρος «μελλοντικές γενιές» δεν είναι απόλυτα σωστός και για τον λόγο αυτό πρότεινε τον όρο «μελλοντική ανθρωπότητα» ('future humanity') και αναγνώριζε τον όρο «κοινά συμφέροντα/κοινή έγνοια για την ανθρωπότητα», στην οποία ενέτασσε τόσο τις τωρινές όσο και τις μελλοντικές γενιές, θεωρώντας ότι αυτό αποτελεί την αφετηρία/ βάση για παγκόσμια δράση. Βλ. Σχετικά Kiss, A., & Shelton. D., International Environmental Law, Transnational Publishers Inc, 2004, pp. 16-18. Οσον αφορά την αναζήτηση των εννοιών που μπορεί να λάβει ο όρος «μελλοντικές γενιές» βλ. κυρίως στο άρθρο του L. B. Solum "To Our Children's Children's Children: The Problems of Intergenerational Ethcis" in Loyola of Los Angeles Law Review, vol. 35, 2001, pp. 169-171.

[651]Βλ. Shelton, D., "Intergenerational Equity", in Solidarity: A Structural Principle of International Law, Rudige Wolfrum & Chie Kojima (eds), Springer 2010, p. 131.

Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να αναφερθούμε συνοπτικά και στη θεωρία του John Lock που αναφέρεται και αφορά τη θεωρία περί διαγενεακών υποχρεώσεων και διαχείρισης (stewardship), ζήτημα το οποίο βρίσκεται στον πυρήνα της πολιτικής φιλοσοφίας του, αλλά δεν έτυχε ιδιαίτερης ανάλυσης και ανάδειξης.

Ειδικότερα, η θεωρία του Lock για το σύστημα της διαγενακής ηθικής θα μπορούσε να αναφερθεί με τη μορφή πέντε εντολών/κανόνων : 1. Θα πρέπει να διατηρηθεί το ανθρώπινο είδος, 2. Θα πρέπει να μεταχειριζόμαστε τη γη σαν να είμαστε ενοικιαστές και όχι ιδιοκτήτες, 3. Δεν θα πρέπει να καταστρέφουμε ή να σπαταλάμε τη δημιουργία/τους φυσικούς πόρους, 4. Θα πρέπει να αφήνουμε πίσω μας για τις επόμενες γενιές σε αρκετή και καλή ποσότητα φυσικούς πόρους και λοιπά αγαθά, απαραίτητα για τη διαβίωσή τους, 5. Θα πρέπει να σεβόμαστε και να προστατεύουμε στο μέτρο του δυνατού το δικαίωμα κάθε γενιάς να προβαίνει στις δικές της πολιτικές και λοιπές επιλογές[652].

Σε συνέχεια των ανωτέρω, η Αρχή της Διαγενεακής Ισότητας ουσιαστικά αναλύθηκε στην εποχή μας με μεγαλύτερη σαφήνεια από την Καθηγήτρια Edith Brown-Weiss. Σύμφωνα με την Edith Brown-Weiss η αρχή ενσωματώνει και αποτελείται από τρία στοιχεία : 1) Κάθε γενιά θα πρέπει να διατηρεί την βασική ποικιλία που ενυπάρχει στα φυσικά και πολιτιστικά στοιχεία της κοινωνίας στην οποία διαβιεί (conservation of options[653]). Με τον τρόπο αυτό μπορεί να εξασφαλισθεί με μεγαλύτερη πιθανότητα ότι οι επιλογές που θα παραμείνουν για τις μελλοντικές γενιές (επιλογές οι οποίες θα ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους και θα επιλύσουν τα προβλήματά τους) δεν θα είναι αδικαιολόγητα περιορισμένες ή ακόμα και εξαφανισμένες. 2) Κάθε γενιά θα πρέπει να δικαιούται να λάβει το περιβάλλον σε τέτοια μορφή και ποιότητα, που θα είναι συγκρίσιμη με αυτήν που απόλαυσαν οι προηγούμενες γενιές (conservation of quality supplements). 3) Τα μέλη κάθε γενιάς θα πρέπει να έχουν στην διάθεσή τους ισότιμα δικαιώματα πρόσβασης στα περιβαλλοντικά αγαθά και οφείλουν να διατηρούν αυτήν την προσβασιμότητα και για

[652] Βλ. Wolf, C., "Contemporary Property Rights, Lockean Provisos, and the Interests of Future Generations", 105 Ethics, July 1995, pp. 791-818. Επίσης, Locke, J., *Δεύτερη πραγματεία περί Κυβερνήσεως,* εκδόσεις Πόλις, 2010.

[653] Οι τρεις βασικές αρχές της διαγενεακής ισότητας αναφέρθηκαν από την Brown Weiss στο εμβληματικό βιβλίο της *In Fairness to Future Generations.* Ουσιαστικά *«Κάθε γενιά είναι τόσο εμπιστευματοδόχος (trustee) του πλανήτη με υποχρεώσεις φροντίδας του όσο και ωφελούμενος κληρονόμος (beneficiary) με δικαιώματα χρήσης»*

τις μελλοντικές γενιές (conservation of access - ως διαγενεακή περιβαλλοντική ισότητα) [654].

Ουσιαστικά, δηλαδή, όλες οι γενιές πρέπει να έχουν ισότιμα δικαιώματα πρόσβασης και χρήσης αγαθών και υπηρεσιών αλλά και αντιστρόφως, ότι δηλαδή καμία γενιά δεν έχει το προβάδισμα έναντι κάποιας άλλης, όπως εξάλλου πρέσβευαν και τα κυρίαρχα θρησκευτικά και πολιτικά δόγματα[655]. Με απλά λόγια *«Κάθε γενιά έχει το δικαίωμα στην χρήση του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων[656]».* Υπό το ανωτέρω πρίσμα, η έννοια της διαγενεακής ισότητας είναι σύμφυτη με την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης και αναδεικνύει τις νέες σχέσεις αλληλεπίδρασης που αναπτύσσονται στην παγκοσμιοποιημένη εποχή μας[657]. Η βασική της πρόταση είναι ότι η ευζωία των μελλοντικών γενεών ή τα περιβαλλοντικά συμφέροντα των μελλοντικών γενεών, θα πρέπει να λαμβάνονται άμεσα υπόψη κατά την τωρινή διαδικασία λήψης αποφάσεων. Ωστόσο, όπως ήδη έχει ειπωθεί, το θέμα δεν αντιμετωπίζεται εύκολα ούτε με κλασικές και παραδοσιακές μεθόδους μόνο. *«Δεν ήταν ποτέ συνηθισμένο, και σίγουρα δεν είναι εύκολο, να σκεφτόμαστε με όρους (χρονικής) διάρκειας όταν εξετάζουμε θέματα ηθικής και πολιτικής θεωρίας[658]».* Ωστόσο, θα μπορούσε να εξασφαλισθεί η minimum προϋπόθεση προκειμένου οι τωρινές γενιές να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους προς τις μελλοντικές γενιές : η φροντίδα και η έγνοια για τις μελλοντικές γενιές δεν σημαίνει απόρριψη της ανάπτυξης, αλλά σημαίνει προτροπή για ελαχιστοποίηση ή αποφυγή των

---

[654]Βλ. ειδικότερα *Declaration on the Responsibilities of the Present Generation Towards Future Generations*, UNESCO, (1997).

[655] *«Σχεδόν όλες οι ανθρώπινες παραδόσεις αναγνωρίζουν ότι εμείς, οι ζωντανοί, είμαστε περαστικοί στην γη και προσωρινοί διαχειριστές των πόρων της»* βλ. "Our Rights and Responsibilities to Future Generations for the Environment", Weiss, B., American Journal of International Law, 1990, p. 200.Επίσης, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο ηθικός φιλόσοφος Norman Daniels, όλοι ξεκινούμε νέοι για να καταλήξουμε γέροι. Με τον τρόπο αυτό ο ίδιος άνθρωπος ανήκει σε πολλές διαφορετικές χρονικές γενιές μέσα στην διάρκεια μίας μόνο ζωής. Βλ. σχετική αναφορά στο Tremmel, J. A Theory of Intergenerational Justice, Dissertation in Department of Philosophy, University of Dusseldorf, 14.05.2008, p. 33.

[656]Βλ. Fitzmaurice, M., "Some reflections on Legal and Philosophical foundations of International Environmental Law", in XXXII Polish Yearbook of International Law, 2012, p. 99.

[657] Χαρακτηριστικά η Dinah Shelton αναφέρει *«Το δυναμικό πλανητικό σύστημα, στο οποίο όλα είναι αλληλένδετα και αλληλοεξαρτώμενα, προσδιορίζει τις σχέσεις στον σύγχρονο κόσμο. Μέσα σε ένα τέτοιο σύστημα, δεν μπορεί να υπάρξει απομόνωση ή ανεξαρτησία, γιατί όλα τα μέρη του συστήματος είναι αλληλένδετα και αμοιβαία εξαρτώμενα τώρα και για το μέλλον….Στο διεθνές δίκαιο, η αναγνώριση αυτού του γεγονότος έχει οδηγήσει στην αναγνώριση των κοινών συμφερόντων…όπου η ζημία ενός προκαλεί ζημία σε όλους ενώ η προστασία του ενός βοηθάει στην προστασία όλων : (αυτό αποτελεί) την εκδοχή «Τρεις Σωματοφύλακες» στο διεθνές δίκαιο».* Βλ. σχετικά 143. Shelton, D., "Intergenerational Equity", in Solidarity: A Structural Principle of International Law, Rudige Wolfrum & Chie Kojima (eds), Springer 2010, p. 125.

[658]Βλ. Laslett, P and Fishkin, J. S, "Introduction: Processional Justice", in *Justice between age groups and generations*, Yale University Press, New Haven & London, 1972.

μακροχρόνιων και ανεπανόρθωτων ζημιών του περιβάλλοντος και εξάντλησης των φυσικών πόρων.

Στην ηθική φιλοσοφία αντιμετωπίζεται η έννοια της διαγενεακής ισότητας τόσο ως ηθική αρχή (moral principle), υπό την έννοια ότι καμία γενιά δεν έχει προβάδισμα έναντι κάποιας άλλης, αλλά και ως νομικός κανόνας ισότητας (legal standard of equality) μεταξύ των γενεών, όπως αναπτύσσεται στην σχετική βασική βιβλιογραφία του John Rawls και Edith Brown Weiss. Ακριβώς στο θέμα των μελλοντικών γενιών, όλα τα παραπάνω δεδομένα αναγκαστικά εμπλέκονται μεταξύ τους και επηρεάζουν το ένα το άλλο, αναγκάζοντας την τωρινή γενιά να φιλοσοφήσει και να ηθικολογήσει αναγκαστικά και ουσιαστικά, αποκλείοντας την φράση *"apres moi le deluge"*. Ουσιαστικά, δηλαδή, η διαγενεακή ισότητα αποτελεί μία αρχή της διανεμητικής δικαιοσύνης, η οποία αφορά την κατανομή των ωφελειών και επιβαρύνσεων μεταξύ των γενεών[659].

Τα τελευταία σαράντα χρόνια το δίκαιο περιβάλλοντος έχει αναπτυχθεί ώστε να μπορεί να διαχειρίζεται ειδικά θέματα και περιβαλλοντικά προβλήματα που διαχέονται γεωγραφικά σε πολύ μεγάλη ακτίνα, σε σχέση με την εστία που πρωτοδημιουργήθηκαν και εμφανίστηκαν. Ωστόσο, το δύσκολο του εγχειρήματος είναι ότι καλείται να διαχειριστεί θέματα σε διάφορα επίπεδα, λαμβάνοντας υπόψη την χωρική αλλά και χρονική απόσταση και θέτοντας υπό ανάλυση ζητήματα που άπτονται όχι μόνο της επιστήμης του δικαίου ή της οικονομίας[660], αλλά και της φιλοσοφίας, της ηθικής και της κοινωνιολογίας. Όπως θα αναφερθεί και κατωτέρω, πλήθος διεθνών νομικών εργαλείων, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την Σύμβαση Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για τις Κλιματικές Αλλαγές (UN Framework Convention Climate Change), προσπαθούν να διαχειριστούν τα συνεχώς αναφυόμενα σύνθετα περιβαλλοντικά ζητήματα, που διασπείρονται γεωγραφικά, και για τα οποία απαιτείται συντονισμένη και στενή διεθνή συνεργασία.

Ωστόσο, για να είναι περισσότερο αποτελεσματική η αντιμετώπιση των διεθνών σοβαρών περιβαλλοντικών θεμάτων, είναι περισσότερο από ποτέ αναγκαία και η θεώρηση και αξιολόγηση της χρονικής και χωρικής έκτασης της

---

[659] Σύμφωνα με την Dinah Shelton υπό την έννοια της διανεμητικής δικαιοσύνης αναζητείται και διερευνάται κατά πόσο μία πηγή ή πόρος μπορεί ή είναι δίκαιο να καταναλωθεί σήμερα ή θα πρέπει να αποθηκεύονται ή φυλάσσονται για μελλοντική χρήση. Βλ. ειδικότερα Shelton, D., "Intergenerational Equity", in Solidarity: A Structural Principle of International Law, Rudige Wolfrum & Chie Kojima (eds), Springer 2010, p. 148.

[660] Ηδη, από τον 19^{ο} αιώνα, ο Thomas Jefferson θεωρούσε το εθνικό χρέος ένα πρόβλημα διαγενεακής ηθικής (intergenerational ethics).

περιβαλλοντικής υποβάθμισης. Ο συγγραφέας De-Shalit στο γνωστό του βιβλίο "Why Posterity Matters" ανέφερε κατηγορηματικά ότι *"…το πιο σημαντικό στοιχείο για το ζήτημα της διαγενεακής ισότητας είναι το θέμα του περιβάλλοντος, με το οποίο συνδέεται κάθε πτυχή των διαγενεακών σχέσεων*[661]*».* Η περιβαλλοντική ζημία μπορεί να διαρκέσει για ιδιαίτερα μεγάλο χρονικό διάστημα ή να αποδειχθεί ότι είναι αμετάκλητη ή να δρα υπογείως και μετά από μεγάλο χρονικό διάστημα να εντοπιστεί[662].

Σχετικά πρόσφατα, η κλασική αντιμετώπιση του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου των περιβαλλοντικών ζημιών, ήταν η δράση να γίνεται αφού έχει επέλθει το ζημιογόνο συμβάν[663]. Εν κατακλείδι, η νέα τάση είναι η προληπτική δράση, καθώς πλέον σε μεγάλο βαθμό είναι γνωστές οι δράσεις και οι ουσίες που μπορεί να προκαλέσουν σοβαρή και μακροχρόνια περιβαλλοντική υποβάθμιση στο οικοσύστημα[664]. Όπως αναφέρει η Brown – Weiss *«Αυτό που είναι η καινούριο (στην εποχή μας) είναι ότι σήμερα έχουμε την δύναμη να αλλάξουμε το παγκόσμιο περιβάλλον αμετάκλητα, με μόνιμα καταστροφικά αποτελέσματα στην ακεραιότητα και στην δύναμη που διαθέτει ο πλανήτης καθώς και στην κληρονομιά που θα μεταβιβάσουμε στις μελλοντικές γενιές*[665]*».*

4.4.3. Διαγενεακή ισότητα και Διεθνές Δίκαιο. Ο Καθηγητής Robert Shelton αναφέρει εύστοχα ότι *«…η δικαιοσύνη, στο πλαίσιο της φιλοσοφικής γλώσσας της Δυτικής πνευματικής παράδοσης, είναι μία οντολογικά θεμελιωμένη αρχή…. Με την παρουσία της δικαιοσύνης, όλοι γινόμαστε πιο πλούσιοι. Με την απουσία της*

---

[661]De-Shalit, A., Why Posterity Matters. Environmental Policies and Future Generations, Routledge, 1995, p. 7.

[662]Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η χρήση της εντομοκτόνας ουσίας DDT, η οποία χρησιμοποιούταν ελεύθερα, πολύ πριν αποδειχθούν οι πολλαπλές και πολυεπίπεδες αρνητικές της συνέπειες. Αντίστοιχα παραδείγματα αποτελούν η πυρηνική ενέργεια και τα τοξικά απόβλητα.

[663] Η παραδοσιακή αντιμετώπιση ήταν και είναι η επιβολή χρηματικής ποινής ή προστίμου για την περιβαλλοντική υποβάθμιση. Ωστόσο, ορθά επισημαίνεται *«…τα χρήματα σήμερα δεν μπορούν να υποκαταστήσουν την απώλεια κρίσιμων πόρων για το μέλλον – δεν μπορείς να πιεις χρήματα».* Βλ. Shelton, D., "Intergenerational Equity", in *Solidarity: A Structural Principle of International Law*, Rudige Wolfrum & Chie Kojima (eds), Springer 2010, p. 156.

[664] Με μία πλέον κλασική ερώτηση άνοιγε ένα από τα βιβλία-ορόσημα για τα θέματα των μελλοντικών γενιών. Συγκεκριμένα, από τον Πρόλογο έθετε την εξής ερώτηση *«Τι οφείλουμε στους απογόνους μας;» ("What do we owe posterity?")* και συνέχιζε *«(αυτή η ερώτηση) θα κυνηγάει την ανθρωπότητα όσο διάστημα οι άνθρωποι και τα έθνη θα αναγκάζονται να παλεύουν με τα αλληλένδετα προβλήματα του υπερπληθυσμού, της εξάντλησης των πόρων και της οικολογικής εκμετάλλευσης».* Βλ. σχετικά *Responsibilities To Future Generations. Environmental Ethics*, Ernest Partridge (ed), Prometheus Books Publishers, Buffalo-New York, 1981, Foreword.

[665] Brown-Weiss, E., "Our Rights and Obligations to Future Generations for the Environment", reprinted and adapted from E. Brown-Weiss, 84 American Journal of International Law 198 (1990), p.1.

δικαιοσύνης, όλοι γινόμαστε πιο φτωχοί. Η Δικαιοσύνη είναι μία ποιότητα της ανθρώπινης ύπαρξης. Η αδικία είναι απόδειξη της ανθρώπινης αποτυχίας[666]*».*

Όπως θα φανεί εναργέστερα και κατωτέρω, η ανάδυση των διαγενεακών περιβαλλοντικών ζητημάτων σε διεθνές επίπεδο, μπορεί εύκολα να συνδεθεί με την άνθιση τόσο του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου όσο και του δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η διαγενεακή ισότητα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα εννοιολογικό κομμάτι/τμήμα της βιώσιμης ανάπτυξης, το οποίο μας βοηθάει να διευκρινίσουμε τι ακριβώς χρειάζεται να κάνουμε προκειμένου να εξασφαλίσουμε ότι οι μελλοντικές γενιές θα έχουν την δυνατότητα να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες. Ουσιαστικά δηλαδή, οι μελλοντικές γενιές είναι οι μόνες αρμόδιες να αποφασίσουν και να καθορίσουν ποιες θα είναι οι ανάγκες τους.

Ωστόσο, οι τωρινές γενιές έχουν την υποχρέωση να εξασφαλίσουν ότι το περιβάλλον (μαζί με όλες τις υπόλοιπες βασικές κοινωνικές δομές) θα παραμείνει στην καλύτερη δυνατή κατάσταση, ώστε να εξασφαλιστεί ότι οι μελλοντικές γενιές θα μπορέσουν να αξιοποιήσουν τα όποια οφέλη, κατά την δική τους κρίση. Δηλαδή, το πλαίσιο της διαγενεακής ισότητας προσπαθεί να απαντήσει στα κάτωθι δύο ερωτήματα : 1) τι είδους ενδιαφέροντα και συμφέροντα θα πρέπει να διατηρηθούν και προστατευθούν και 2) για ποιον/ποιους θα πρέπει να γίνουν αυτές οι προσπάθειες.

Ουσιαστικά, η βιώσιμη ανάπτυξη, η αρχή της προφύλαξης, η διαγενεακή ισότητα, η κοινή ανθρώπινη κληρονομιά[667] και η επιχειρηματολογία σχετικά με την υιοθέτηση ενός ανθρώπινου δικαιώματος για ένα υγειές περιβάλλον διαθέτουν κοινά γνωρίσματα και χαρακτηριστικά. Όλες αποτελούν αναδυόμενες αρχές –κυρίως μέσα από το πλαίσιο του διεθνούς δικαίου- και εμπλέκονται με τα θέματα της περιβαλλοντικής ποιότητας και της περιβαλλοντικής υποβάθμισης[668]. Εάν πάρουμε ως παράδειγμα την αρχή της προφύλαξης, η αρχή αυτή ενεργοποιείται όταν υπάρχει μεγάλη πιθανότητα συγκεκριμένες δράσεις ή πολιτικές να θέτουν σε σοβαρό κίνδυνο

---

[666] Στο άρθρο του Shelton, R., "Justice as Basis of Equity and Fairness in Ombudsman Practice", p. 22.
γίνεται αναφορά στον πρόλογο του βιβλίου του γνωστού Αμερικανού θεολόγου και νομικού, James Smurl, ο οποίος έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα με τα ζητήματα της δικαιοσύνης. Βλ. Smurl James, *The Burdens of Justice*, Chicago: Loyola University Press, 1994, ix-x.

[667] Στην έννοια της κοινής κληρονομιάς για την ανθρωπότητα (common heritage of mankind) θεωρούνται ότι ανήκουν ο βυθός της θάλασσας και το φεγγάρι. Αντίθετα, η βιοποικιλότητα και το παγκόσμιο κλιματικό σύστημα , θεωρούνται ότι βρίσκονται σε μία κατώτερη κλίμακα, αυτή του κοινού ενδιαφέροντος για την ανθρωπότητα (common concern of mankind). Βλ. Ενδεικτικά, *Intergenerational trusts and environmental protection,* Redgewell, C., Manchester: Manchester University Press, 1999.

[668] Επιπλέον, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας ότι όλες οι ανωτέρω έννοιες έχουν αναδυθεί την ίδια περίπου χρονική συγκυρία.

το περιβάλλον, δημιουργώντας συνθήκες μη αντιστρέψιμες. Τέτοιου είδους περιβαλλοντικοί κίνδυνοι και συνθήκες, μεταβιβάζονται και στο μέλλον, επηρεάζοντας με μεγάλη βεβαιότητα τις συνθήκες ζωής των μελλοντικών γενεών. Ακριβώς, η ίδια η έννοια της διαγενεακής ισότητας εδράζεται και βασίζεται σε μακροπρόθεσμες πολιτικές που θα διαφυλάττουν το περιβάλλον για όφελος και για λογαριασμό των απογόνων μας.

Εξάλλου, το ζήτημα της διαγενεακής ισότητας έχει απασχολήσει περισσότερο τα επιστημονικά πεδία της φιλοσοφίας ή και της οικονομίας και λιγότερο το πεδίο του δικαίου[669], δημιουργώντας μία ανασφάλεια για το ακριβές περιεχόμενο της και το δικαιολογημένο και νομιμοποιημένο πεδίο μέχρι του οποίου μπορεί να επεκταθεί.

Συνεπώς, η διαγενεακή ισότητα θα μπορούσε να περιγραφεί ότι αποτελεί ένα τμήμα του καθεστώτος που ρυθμίζει τα θέματα της βιώσιμης ανάπτυξης. Μέσω της αρχής αυτής, διευκρινίζεται πιο εύκολα τι πραγματικά χρειάζεται προκειμένου να διασφαλιστεί η ικανότητα των μελλοντικών γενιών να μπορούν να ικανοποιούν τις δικές τους ανάγκες. Υπό το ανωτέρω πρίσμα, κρίσιμο ζητούμενο είναι να απαντηθούν τα ερωτήματα 1) τι είδους μελλοντικές ανάγκες και συμφέροντα χρειάζεται να διασφαλιστούν και 2) από ποιον. Συνεπώς, δεν είναι μία αποσπασματική και ασύνδετη έννοια, αλλά αποτελεί μέρος του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου και του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επιπλέον, η αρχή της διαγενεακής ισότητας προωθεί τα συλλογικά και όχι τα ατομικά συμφέροντα, όπως εξάλλου αποτελούν και τα συμφέροντα των μελλοντικών γενεών.

Η εποχή μας είναι μία εποχή μετάβασης και ριζικών αλλαγών, όχι όμως πάντα προοδευτικών ή αλλαγών προς το καλύτερο. Κυρίως, παρατηρείται ένα αντιφατικό φαινόμενο. Ενώ, από την μία υπάρχει μία ουσιαστική μεγάλη και συνεχή διεθνή ανταλλαγή πληροφοριών, εμπορευμάτων και λοιπών υλικών από την άλλη αναφύεται μία τάση περιορισμού και ελέγχου, στο όνομα της ασφάλειας και της παγκόσμιας ειρήνης. Από την μία, η παγκόσμια κοινότητα επικαλείται την μεγάλη της έγνοια για τα παγκόσμια περιβαλλοντικά προβλήματα που ανακύπτουν, ακόμα και σε χώρες που δεν συμμετέχουν στην παγκόσμια καπιταλιστική οικονομία, αλλά από την άλλη κινείται ουσιαστικά με πολύ αργά βήματα, πιθανώς με μη αντιστρέψιμες καταστάσεις, τόσο για την τωρινή γενιά όσο και για την μελλοντική.

---

[669] Βλ. ενδεικτικά, Collins, L., "Revisiting the Doctrine of Intergenerational Equity in Global Environmental Governance", Dalhousie L. J. 30, 79, 2007, Rawls, J., *Political Liberalism,* Columbia Classics in Philosophy, Columbia University Press, 2005.

Επιπλέον, για τα ζητήματα που ανακύπτουν και αφορούν τις μελλοντικές γενιές, λογικό είναι ότι θα πρέπει να υπάρξει μία συναίνεση και σε παγκόσμια κλίμακα, καθώς τα φαινόμενα τείνουν να λαμβάνουν πιο παγκόσμια διάσταση και να επηρεάζουν όλο και μεγαλύτερα πλήθη σε εντελώς διαφορετικές περιοχές. Όπως ορθά αναφέρεται, προκειμένου να παρακινηθούν μεγάλες ανθρώπινες μάζες και κράτη να προβούν σε κοινές δράσεις και ενέργειες θα πρέπει να παρακινούνται από κοινές αξίες[670]. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι περιβαλλοντικές προκλήσεις και η διαχείριση των φυσικών πόρων. Για πολλούς συγγραφείς, η αμοιβαιότητα και το αίσθημα ευθύνης για τα λιγότερο ευνοημένα και τα πιο αδύναμα μέλη της ανθρώπινης κοινωνίας – στα οποία ανήκουν και οι μελλοντικές γενιές – είναι οι κινητήριες δυνάμεις για την προώθηση και προστασία των συμφερόντων τους.

Τέλος, είναι γενικά αποδεκτό ότι σε πολλές περιπτώσεις οι χώρες *«…δεν μπορούν να ελπίζουν ότι θα υπερασπιστούν τα οικολογικά συμφέροντα (ενν. κυρίως των μελλοντικών γενιών) από μία 'τοπική' προοπτική, εκτός και αν συμμετάσχουν σε ένα σχήμα που θα δουλεύει σε παγκόσμιο επίπεδο και με τον τρόπο αυτό θα βοηθάει να δημιουργηθεί μία παγκόσμια συνείδηση[671]».* Στο σημείο αυτό ανακύπτει και το πρόβλημα της άσκησης πολιτικής των κυρίαρχων κρατών αλλά και του αυτοπροσδιορισμού των πολιτών, μέσα από τις εθνικές δημοκρατικές διαδικασίες του πολιτικού τους συστήματος. Ωστόσο, στα διεθνή περιβαλλοντικά ζητήματα όσο και στα ζητήματα των μελλοντικών γενιών, τόσο η εθνική κυριαρχία όσο και η τυπική μαζική δημοκρατία θεωρούνται σήμερα μερικώς ως εμπόδια στην επίτευξη μιας αναγκαίας διεθνούς συνεργασίας και συντονισμού, για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπισή τους. Ως βασική αιτία θεωρείται η απροθυμία τόσο των πολιτών όσο και των πολιτικών εκπροσώπων τους στο να υιοθετήσουν διεθνείς (περιβαλλοντικές) συμφωνίες, με τις οποίες θα μεταβιβάζουν εξουσία σε διεθνείς οργανισμούς, κυρίως για να θέτουν πρότυπα, να υλοποιούν μετρήσεις και να υλοποιούν και να εφαρμόζουν τα συμφωνηθέντα.

Παρόλο που τα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών αλλά και η ίδια η οντότητα των μελλοντικών γενεών έχει αναφερθεί και κατά κάποιο τρόπο αναγνωρισθεί από το διεθνές δίκαιο, αλλά και τα ήθη και τα έθιμα και η κουλτούρα

---

[670]Visser 'T Hooft, H., *Justice to Future Generations and the Environment*, Law and Philosophy Library, Volume 40, Kluwer Academic Publishers, 1999, p. 160.
[671]Ο.π.

αρκετών λαών σε όλο τον κόσμο αναγνωρίζει αντίστοιχα δικαιώματα και υποχρεώσεις, υπάρχει και ισχυρός αντίλογος από αρκετούς σχολιαστές, φιλοσόφους. Η προσωπική μας άποψη - συνεκτιμώντας και όλες τις ανωτέρω εξελίξεις και τάσεις - είναι ότι σήμερα μπορούμε να ισχυριστούμε ότι έχουμε φθάσει σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο που μπορούμε να αναγνωρίσουμε έναν βαθμό υποχρεώσεών μας προς τις μελλοντικές γενιές. Ωστόσο, μέχρι και σήμερα η πραγματικότητα είναι ότι έχει σημειωθεί μικρή πρόοδος στην αποσαφήνιση των υποχρεώσεων αυτών. Κάποιοι από τους πιθανούς λόγους, που «φρενάρουν» την ολοκλήρωση αυτής της διαδικασίας είναι οι κάτωθι :

- Μεγάλος βαθμός αβεβαιότητας σχετικά με τις μελλοντικές αλλαγές και συνεπώς αβεβαιότητα για τις μελλοντικές ανάγκες των επόμενων γενιών,
- Πίστη ότι τα άτομα δεν μπορούν να κάνουν σχεδόν τίποτα σε ζητήματα που είναι μεγάλης κλίμακας και μακροπρόθεσμα,
- Διστακτικότητα αποδοχής των αλλαγών που επισυμβαίνουν τώρα και επιθυμία διατήρησης ενός status quo, το οποίο όμως δεν είναι πλέον λειτουργικό,
- Ασάφεια όσον αφορά το κανονιστικό περιεχόμενο και την πρακτική εφαρμογή της διαγενεακής ισότητας. Έχει αποκτήσει το κανονιστικό περιεχόμενο μίας αρχής (principle), παραμένει μία γενική ιδέα/έννοια (concept) ή αποτελεί απλά βασικό τμήμα μίας φιλοσοφικής θεωρίας[672];

4.4.4. Θεωρία του Hans Jonas & και του John Passmore. Ένα από τα σημαίνοντα έργα, που αποτέλεσαν σημείο αναφοράς στην ανωτέρω συζήτηση και αναζήτηση, αποτέλεσε η συγγραφική συμβολή του **Hans Jonas** "The Principle of Responsibility[673]". Ο φιλόσοφος Hans Jonas διαπίστωσε ότι λόγω των δυνατοτήτων που έχουν δημιουργηθεί από την σύγχρονη τεχνολογία, μπορεί να επηρεαστεί άμεσα και ριζικά το μέλλον τόσο της ανθρωπότητας όσο και της φύσης. Παράδειγμα αποτελεί η αλλαγή του κλιματικού συστήματος σε παγκόσμιο επίπεδο ή οι μακροχρόνιες συνέπειες από την πυρηνική ενέργεια. Επίσης, μία άλλη παρατήρηση είναι ότι έχουν αυξηθεί οι πιθανότητες της ανθρώπινης δυνατότητας για ασφαλή

[672]Βλ. Fitzmaurice, M., "Some reflections on Legal and Philosophical foundations of International Environmental Law", in XXXII Polish Yearbook of International Law, 2012, p 107.
[673]Jonas, H., "*Technology and Responsibility: The Ethics of an Endangered Future"* in *Responsibilities to Future Generations. Environmental Ethics,* Patridge, Ernest (ed), Buffalo, N.Y. : Prometheus Books, 1981, pp. 23-36.

πρόβλεψη και για πρώιμη ανίχνευση των κινδύνων και των ρίσκων τόσο για το ανθρώπινο όσο και για το φυσικό περιβάλλον. Υπό αυτήν την έννοια, είναι όλο και πιο δύσκολο για τους δημιουργούς των αρνητικών δεδομένων και πράξεων (π.χ. πρόκληση περιβαλλοντικής μόλυνσης από την λειτουργία ενός εργοστασίου) να επικαλούνται άγνοια.

Επίσης, υπό το πρίσμα της ανωτέρω προσέγγισης, γίνεται πιο εύκολα αντιληπτή η επέκταση της ανθρώπινης υπευθυνότητας από ενέργειες, δράσεις ή αποχή από αυτές. Η δε επέκταση αυτή δεν συντελείται μόνο χωρικά αλλά και χρονικά και ιδίως στο άμεσο και κοντινό μέλλον[674]. Ο Jonas υποστήριξε με θέρμη ότι στην εποχή μας υπάρχει όσο ποτέ επιτακτική ανάγκη για μία νέα ηθική (ethical theory) και ευθύνη της ανθρωπότητας σε διάφορα επίπεδα[675]. Η σύγχρονη εξέλιξη της τεχνολογίας και της επιστήμης έχει δημιουργήσει νέα κοινωνικά και ηθικά προβλήματα[676]. Ο φιλόσοφος Jonas υποστήριζε ότι η ανθρώπινη επιβίωση εξαρτάται από τις προσπάθειες της τωρινής γενιάς για την σωτηρία του πλανήτη και του μέλλοντός του. Ανέφερε μάλιστα χαρακτηριστικά ότι *«η ανθρωπότητα δεν έχει δικαίωμα να αυτοκτονήσει».* Δημιούργησε μία νέα και ξεχωριστή ανώτερη αρχή ηθικής (supreme principle of morality) *« Να δρας/ενεργείς ώστε τα αποτελέσματα από τις πράξεις σου να είναι συμβατά με την διατήρηση/μονιμότητα της αληθινής/πρωταρχικής ανθρώπινης ζωής».* Συνεπώς, αυτό που πρέσβευε τότε - και που σήμερα είναι περισσότερο επίκαιρο από ποτέ – είναι η δημιουργία μίας ηθικής και η καλλιέργεια μίας συνείδησης *«…για τον σεβασμό του μέλλοντος».*

Ο Γερμανός Φιλόσοφος Hans Jonas, που με το έργο του *"The Imperative of Responsibility"* ενέπνευσε τα περιβαλλοντικά κινήματα, ιδίως της Γερμανίας και μετέπειτα της Ευρώπης αλλά και της Αμερικής, είχε διακρίνει ότι η ικανότητά μας,

---

[674]*«Με την αύξηση της γνώσης, αυξάνεται και η ισχύς. Ωστόσο, την ίδια στιγμή αυξάνεται και η ευθύνη»*. Βλ. "Responsibility for future generations-scope and limits", Birnbacher, D., in *Handbook of Intergenerational Justice,* Joerg Chet Tremmel (ed), Edward Elgar Publishing Lmt, 2006, p. 24. Επίσης, ο Laszlo Solyom *αναφέρει «Αυτό που είναι παρόν τώρα για εμάς και αφορά τα μελλοντικά δικαιώματα από αυτούς που δεν έχουν ακόμα γεννηθεί είναι η ευθύνη, οι νομικές υποχρεώσεις που έχουμε προς αυτούς».* Βλ. Solyom, L., "The rights fo future generations, and representing them in the Present", in Javor, B. (ed.), Rights of Future Generations, Budapest, Vedegylet Series 1, 2001, p. 38. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.vedegylet.hu/ doc/rights.pdf.

[675]Jonas, H., *The Imperative of Responsibility : In Search of Ethics for the Technological Age,* University of Chicago Press, 1984, p. 255.

[676]Η αύξηση της ποσότητας της διατροφής, η μείωση της βρεφικής θνητότητας και η επέκταση της παροχής ιατροφαρμακευτικής βοήθειας καθώς και η βελτίωση των υγειονομικών συνθηκών διαβίωσης δημιούργησε ραγδαία αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού. Το ανωτέρω γεγονός με την ολοένα και μεγαλύτερη εντατικοποίηση της εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων δημιουργεί νέα δεδομένα για το μέλλον των ανθρώπινων κοινωνιών και την επιβίωσή τους. Σε αυτό το πλαίσιο εγείρεται και ο προβληματισμός για το μέλλον των μελλοντικών γενιών, το οποίο είναι ζήτημα πολιτικής και ηθικής.

συνεπικουρούμενη από την τεχνολογική εξέλιξη, στο να προκαλούμε φυσικές ή κοινωνικές συνέπειες που εκτείνονται στον χρόνο και πέραν της ζωής μίας γενιάς, έχει ανοίξει μία νέα διάσταση στο πώς ορίζουμε και κατανοούμε την ευθύνη (responsibility[677]).

Δηλαδή, οι πιθανές υποχρεώσεις που μπορεί να έχουν οι τωρινές γενιές προς τις μελλοντικές. Στην δεύτερη περίπτωση, θεωρούμε ότι με αρκετά επιτυχημένο και λογικό τρόπο μπορεί να απαντήσει η πρόταση του γνωστού φιλοσόφου **John Passmore.** Στο έργο-αναφορά *"Man's Responsibility for Nature[678]"* (1974) υποστήριζε ότι υπάρχει επείγουσα ανάγκη να αλλάξει η στάση μας προς το περιβάλλον και ότι οι άνθρωποι δεν μπορούν να συνεχίζουν να εκμεταλλεύονται απεριόριστα την βιόσφαιρα. Ωστόσο, η προσέγγιση του παρέμεινε ανθρωποκεντρική και ορθολογική[679], μη κάνοντας αποδεκτή την τάση που υποστήριζε την ύπαρξη εσωτερικής αξίας της φύσης. Για το λόγο αυτό η θεωρητική του προσέγγιση δέχθηκε ισχυρή κριτική από τα υπόλοιπα ριζοσπαστικά οικολογικά κινήματα.

Όσον αφορά τη θεωρητική άποψη του **Passmore**, που σχετίζεται με τις μελλοντικές γενιές – όπως αναφέρθηκε και μόλις ανωτέρω – αποτελεί μία ικανοποιητική εξήγηση της διαγενεακής αλληλεγγύης. Ο φιλόσοφος διατύπωσε την ιδέα της «αλυσίδας αγάπης» ("chain of love"), η οποία περιλαμβάνει την διαγενεακή αλληλουχία της αγάπης κάθε γενιάς για τα παιδιά και τα εγγόνια της. Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, κάθε γενιά νοιάζεται και φροντίζει αποκλειστικά για την γενιά που περιλαμβάνει τα παιδιά και τα εγγόνια της. Με τον τρόπο αυτό, ο περιορισμός της τωρινής ευθύνης μέχρι την γενιά των εγγονών, έχει μακροπρόθεσμα καλύτερα αποτελέσματα απ΄ότι η ευθύνη που έχει πιο μακροπρόθεσμο και μακρόπνοο προσανατολισμό. Τα οφέλη από την πιο βραχυπρόθεσμη προοπτική είναι περισσότερο αντιληπτά και μπορούν πιο εύκολα να υποκινήσουν τις τωρινές γενιές. Κάθε γενιά βρίσκεται σε καλύτερη θέση να κρίνει τι υπηρετεί καλύτερα την ευζωία των αμέσως επόμενων μελλοντικών γενιών σε σχέση με την τρίτη ή τέταρτη γενιά. Επίσης, κάθε γενιά συνήθως επιδιώκει με μεγαλύτερη ένταση να ωφελήσει την

[677]Jonas, Hans, *The Imperative of Responsibility*, Chicago: University of Chicago Press, 1984.
[678]Passmore, J., *Man's responsibility for Nature. Ecological Problems and Western Traditions,* 2nd ed., London : Duckworth, 1980.
[679]Ο ίδιος χαρακτήριζε τον εαυτό του ως «πεσιμιστή ουμανιστή».

αμέσως επόμενη γενιά, καθώς η συναισθηματικοί, ηθικοί ή/και υλικοί δεσμοί είναι πιο ισχυροί και κοντινοί[680].

Θετικά σημεία αυτής της θεωρητικής πρότασης είναι ότι η διαδικασία αυτή θεωρείται ότι μπορεί να διδαχθεί και να μεταβιβασθεί ως κοινωνική δεξιότητα από γενιά σε γενιά, καθώς εξασφαλίζει οφέλη και για τις δύο πλευρές. Επίσης, δεν απαιτεί επίδειξη εξαιρετικής ηθικής ή δραματικές θυσίες της τωρινής γενιάς. Αντίστοιχη θεωρητική προσέγγιση και εξήγηση της σχέσης μας με τις μελλοντικές γενιές υπάρχει και στην θεωρία του γνωστού πολιτικού και ηθικού φιλόσοφου John Rawls[681]. Ο Rawls θεωρεί ότι οι σχέσεις μας με τις μελλοντικές γενιές μπορούν να οριστούν έχοντας ως βάση στήριξης την γονική φροντίδα, η οποία επαναλαμβάνεται από γενιά σε γενιά. Μετά από σαράντα σχεδόν χρόνια από τότε που πρωτοδιατυπώθηκε η τελευταία θεωρητική προσέγγιση, η θεωρία της δικαιοσύνης του Rawls φαίνεται ως ατελής και μη αποτελεσματική. Ιδίως, όταν καλείται να ερμηνεύσει ζητήματα που αφορούν το περιβάλλον.

4.4.5. Θεωρία του John Rawls. Ο John Rawls, Αμερικανός φιλόσοφος και κυρίαρχη φιγούρα της ηθικής και πολιτικής φιλοσοφίας του 20ού αιώνα, ασχολήθηκε ιδιαίτερα με το ζήτημα της Δικαιοσύνης. Ιδίως, η θεωρητική του συμβολή θεωρείται «λυδία λίθος» στην θεωρητική και φιλοσοφική συζήτηση που αφορά την διανεμητική δικαιοσύνη γενικά αλλά και την διαγενεακή ισότητα πιο συγκεκριμένα. Ο Rawls θεωρείται ότι υπήρξε ο μεγαλύτερος υποστηρικτής που προώθησε την έννοια των μελλοντικών γενιών στο πεδίο της δικαιοσύνης. Σύμφωνα με τον Rawls, οι αρχές της δικαιοσύνης είναι όσες υποστηρίζουν *«ένα δίκαιο σύστημα συνεργασίας μέσα στην πάροδο του χρόνου, από την μία γενιά στην επόμενη[682]».* Επιπλέον, ο Rawls θεωρούμε ότι προσπάθησε να δομήσει μία θεωρία δικαιοσύνης που θα βασίζεται στην κατανόηση του ατόμου με την πολιτική του διάσταση, δηλαδή ως πολίτης. Μέσα στο πλαίσιο αυτό, η κοινωνία θα πρέπει να λογίζεται ως *«…ένα δίκαιο σύστημα*

---

[680]Βλ. σχετική ανάλυση στο Birnbacher, D., "What Motivates Us to Care for the (Distant) Future?", in *Intergenerational Justice,* Axel Gosseries and Lukas H. Meyer (eds), Oxford University Press, 2012, pp. 285-286.

[681]Rawls, J., *A Theory of Justice*, Oxford University Press, 1971. Επίσης, βλ. και την ελληνική μετάφραση *Θεωρία της Δικαιοσύνης,* Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου (Επίμετρο), Ανδρέας Τάκης (επιστημ. Επιμέλεια), 2ηέκδοση, Μάρτιος 2002, Εκδόσεις Πόλις.

[682]Rawls, J., *Political Liberalism,* Columbia University Press, Columbia, 1993, p. 14.

συνεργασίας μεταξύ πολιτών, οι οποίοι θεωρούνται ως ελεύθεροι και ίσοι[683]*».* Επίσης, το θεωρητικό πλαίσιο μέσα στο οποίο δόμησε ο Rawls τις αρχές δικαιοσύνης μίας καλά οργανωμένης κοινωνίας, ήταν αυτό μίας ιδιαίτερης προσέγγισης του κοινωνικού συμβολαίου (contractarian theory).

Σύμφωνα με το θεωρητικό οικοδόμημα του Rawls – όπως αυτό διατυπώθηκε κυρίως στο βιβλίο του "The Theory of Justice" – η θεωρία της δικαιοσύνης αποτελείται από αρχές που θα επιλέγαμε εάν βρισκόμασταν στην «πρωταρχική θέση» ("original position") πίσω από ένα «πέπλο άγνοιας» ("the veil of ignorance"). Το πέπλο αυτό θα έκρυβε όλες τις πληροφορίες σχετικά με τον εαυτό μας και την προσωπική μας κατάσταση (χαρακτηριστικά προσώπου, φύλλο, ηλικία, καταγωγή, περιουσία, κοινωνική θέση κλπ.).

Σύμφωνα με το υποθετικό αυτό σενάριο, τα άτομα βρισκόμενα στην «πρωταρχική θέση» θα επέλεγαν αυτό που ονομάζεται «η έννοια της δικαιοσύνης ως ορθοδικία/ακριβοδικία» ("justice as fairness"), καθώς αυτή θα εξασφάλιζε με τον καλύτερο και αντικειμενικότερο τρόπο τα δικαιώματα και τα συμφέροντά τους. Ιδίως, όμως, με το «πέπλο της άγνοιας» δίνεται η δυνατότητα στους πολίτες που βρίσκονται στην χειρότερη θέση να προστατευτούν και ίσως να βελτιωθεί η θέση τους[684]. Το μόνο πράγμα που γνωρίζει κάθε μέλος της ομάδας είναι ότι κατέχει κάποιες βασικές ικανότητες που είναι για αυτό αναγκαίες, ώστε να μπορεί να συμμετέχει ικανοποιητικά σε ένα σύστημα αλληλοσυνεργασίας. Επίσης, *«κάθε άτομο θα πρέπει να έχει ίσα δικαιώματα στις πιο εκτεταμένες βασικές ελευθερίες…*[685]*»*

Ο Rawls θεωρεί ότι υπάρχουν δύο ικανότητες τις οποίες κάθε άτομο γνωρίζει ότι κατέχει. Κάθε άτομο γνωρίζει ότι έχει την ικανότητα να διαμορφώνει και να αναθεωρεί κάποια ιδέα περί αγαθού ή σχέδιο ζωής. Δεύτερον, κάθε άτομο κατανοεί ότι διαθέτει ικανότητα για την ανάπτυξη αισθήματος δικαίου και μία εν γένει αποτελεσματική επιθυμία με την οποία συμμορφώνεται. Γνωρίζοντας μόνο αυτά τα δύο στοιχεία[686], κάθε άτομο θα μπορέσει να διαπραγματευτεί με στόχο τον

---

[683]Βλ. Visser 'T Hooft, *Justice to Future Generations and the Environment,* Law and Philosophy Library Volume 40, Kluwer Academic Publishers, 1999, p. 66.

[684] Όταν το «πέπλο της άγνοιας» αποκλείει την γνώση της κοινωνικής και οικονομικής θέσης, οι συμμετέχοντες στην «πρωταρχική θέση» ('original position') θα επέλεγαν τα επιχειρήματα και τις θέσεις εκείνες που δεν χειροτέρευαν την θέση κανενός ("maximin strategy"). Σύμφωνα με τον Rawls, αυτά τα επιχειρήματα θα εμπεριέκλειαν τις αρχές εκείνες που θα οδηγούσαν τις φιλελεύθερες δημοκρατικές κυβερνήσεις στην επιλογή διανεμητικών και δίκαιων πολιτικών.

[685] Rawls, J., *A Theory of Justice,* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971, p. 250.

[686] Σύμφωνα με τον Rawls, τα άτομα δεν γνωρίζουν σε ποια γενιά ανήκουν, δεν γνωρίζουν εάν είναι πλούσιοι ή φτωχοί, εάν βρίσκονται σε ανεπτυγμένη ή αναπτυσσόμενη χώρα (κλπ.). Πίσω από αυτό «το

σχεδιασμό μιας κοινωνικής δομής, που θα διασφαλίζει τελικά το μέγιστο αποτέλεσμα.

Η έννοια της δικαιοσύνης αποτελείται από δύο αρχές. Η πρώτη αρχή, «η αρχή της ισότιμης ελευθερίας» ("equal liberty principle"), σύμφωνα με την οποία κάθε άτομο θα πρέπει να έχει ένα ισότιμο δικαίωμα σε ένα εκτεταμένο συνολικό σύστημα ισότιμων θεμελιωδών ελευθεριών, που θα είναι κοινό για όλους. Η αρχή αυτή λειτουργεί ανεξάρτητα από τις θέσεις και τις στάσεις που είναι διαθέσιμες για το άτομο ή ανεξάρτητα της εθνικότητας ή του φύλλου του ατόμου. Ουσιαστικά, το κάθε άτομο θα πρέπει να έχει μία αποτελεσματική ισότιμη ευκαιρία, όπως θα πρέπει να έχουν και αντίστοιχα άτομα ίδιων φυσικών ικανοτήτων[687]. Η δεύτερη αρχή αναφέρεται ως «αρχή της διαφοράς» ("Difference Principle"), η οποία θα μπορεί να ρυθμίζει τις οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες. Επιτρέπει να υπάρχουν ανισότητες, μόνο όταν αυτό αποβαίνει προς όφελος «των λιγότερο ευνοημένων». Στην έννοια των «λιγότερο ευνοημένων» εντάσσονται ρητά από τον Rawls και οι μελλοντικές γενιές[688].

Στη συνέχεια, και όσον αφορά την συζήτηση που αφορά την δικαιοσύνη μεταξύ των γενεών, ο Rawls περιορίζει την ανάλυσή του στο πρόβλημα της ισότιμης εξοικονόμησης ("just savings"). Ο Rawls ρωτάει χαρακτηριστικά *«Πότε είναι επιτρεπτό ή μη επιτρεπτό και πότε απαιτείται για μία γενιά να «αποταμιεύει» για όφελος της μεταγενέστερης γενιάς;»* Ουσιαστικά, δηλαδή, ομολογεί ότι οι συμμετέχοντες στην «αρχική θέση» θα πρέπει να μην γνωρίζουν ούτε την χρονική θέση τους στην διαδοχή των γενεών, απλά γνωρίζουν ότι είναι «σύγχρονοι». Ο Rawls δημιουργεί δύο στάδια, κατά την θεωρητική κατασκευή του. Στο πρώτο στάδιο, απαιτείται η «αποταμίευση», προκειμένου να δημιουργηθούν συνθήκες ασφάλειας και δικαιοσύνης.

Με τον τρόπο αυτό, μπορούν να δημιουργηθούν στην συνέχεια δίκαιοι θεσμοί, οι οποίοι θα είναι σε θέση να προστατεύσουν βασικά δικαιώματα και ελευθερίες και να εξασφαλίσουν ισότιμες συνθήκες ευκαιριών και διαδικασίες

πέπλο της άγνοιας», τα άτομα επιλέγουν την δικαιοσύνη ως «ορθοδικία» και την «αρχή της διαφοράς», προκειμένου να τους καθοδηγούν στις ηθικές και δεοντολογικές τους κρίσεις.

[687]Arneson, Richard, "Equality of Opportunity", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford .edu / archives / sum2015 / entries/equal-opportunity/>.Πρόσβαση στις 25.01.2016.

[688] Rawls, J., *A Theory of Justice*, Oxford University Press, 1971, p. 285, *"...(the) appropriate expectation in applying the difference principle is that of the long-term prospects of the least favored extending over future generations".*

διανεμητικής δικαιοσύνης[689]. Το δεύτερο στάδιο αφορά την αποταμίευση των πρωταρχικών/βασικών αγαθών ("primary goods"). Τα «πρωταρχικά αγαθά» αποτελούνται από πράγματα που θεωρούνται ότι κάθε λογικός άνθρωπος θα ήθελε να απολαμβάνει[690]. Επιπλέον, τα «πρωταρχικά αγαθά» αποτελούν προϋπόθεση για την επίτευξη του να μπορεί να ζει κάποιος με ελευθερία. Στο θέμα της σχέσης που αναπτύσσεται μεταξύ των γενεών, ο Rawls δημιουργεί την ονομαζόμενη *«υπόθεση των κινήτρων»* ('motivational assumption'). Σύμφωνα με την υπόθεσή αυτή, οι συμμετέχοντες στην αρχική κατάσταση έχουν την δυνατότητα να φροντίζουν μόνο για τους άμεσους/κοντινούς απογόνους τους[691] ('immediate descendants'). Επιπλέον και σε σχέση με τις μελλοντικές γενιές, ο Rawls επιχειρηματολογεί υπέρ ενός κανόνα αποταμίευσης ("golden rule to savings") : *«Κάνε προς τις μελλοντικές γενιές αυτό που έκαναν οι προηγούμενες προς την δική σου γενιά[692]».* Αυτή η φράση μπορεί να αποτελέσει το εναρκτήριο σημείο, από το οποίο η σύγχρονη δημοκρατία μπορεί να ξεκινήσει την σοβαρή αντιμετώπιση και εκπροσώπηση των μελλοντικών γενιών[693].

Επίσης, πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Rawls αντιλαμβάνεται την κοινωνία ότι πραγματώνει την δικαιοσύνη συνεχώς μέσα στην διάρκεια του χρόνου, και από γενιά σε γενιά. Ωστόσο, μία τέτοια αντίληψη στην εποχή μας είναι πλέον ξεπερασμένη και εν μέρει απλοϊκή[694]. Όσον αφορά την συζήτηση για την δικαιοσύνη μεταξύ των γενεών, ο Rawls δεν κάνει σαφή και εκτενή αναφορά –εκτός από εξαιρέσεις – στο περιβάλλον. Παρά ταύτα, στην έρευνα του ο συγγραφέας Visser 'T Hooft επιλέγει ή απορρίπτει συγκεκριμένα στοιχεία, που μπορούν να αναδείξουν το ζήτημα της περιβαλλοντική δικαιοσύνης μέσα από την θεωρία της δικαιοσύνης του Rawls. Εμείς επικεντρωνόμαστε στο ζήτημα που συνδέει την δικαιοσύνη με την κατανομή των

---

[689]Βλ. Σχετική πρόσφατη ανάλυση των θεωρητικών προτάσεων του Rawls, κυρίως για την αναδιανεμητική δικαιοσύνη, Gosseries, A., "What do We Owe the Next Generation(s)?" Loyola of Low Angeles Law Review, 35, 2001, pp. 293-355, Wolf, C., "Intergenerational Justice, Human Needs, and Climate Policy", in *Intergenerational Justice,* Axel Gosseries and Lukas H. Meyer (eds), Oxford University Press, 2012, pp. 347-376.

[690]Τα «πρωταρχικά αγαθά» αποτελούνται από «δικαιώματα και ελευθερίες, ευκαιρίες και εξουσίες, εισόδημα και πλούτος». Βλ. Rawls, J., *A Theory of Justice*, Oxford University Press, 1971, p. 62, π. 92.

[691]Παρόμοια προσέγγιση έχει και ο Martin Goldingστο "Obligations to Future Generations", in Responsibilities to Future Generations. Environmental Ethics, Patridge, E., (ed.), Buffalo, NY: Prometheus Books, pp. 61-72.

[692]Βλ. Rawls, J., Political Liberalism, Columbia University Press, Columbia, 1993, p. 274.

[693]Βλ. σχετική επιχειρηματολογία και στο άρθρο του Thompson, D., "Representing future generations: political presentism and democratic trusteeship", Critical Review of International Social and Political Philosophy, vol. 13, no. 1, March 2010, p. 24.

[694] Ο Wissenburg ασκεί κριτική και αναρωτιέται *«δεν γνωρίζουμε ποιο πιθανό άτομο θα γεννηθεί και από ποιον, δεν γνωρίζουμε πώς θα μοιάζουν, ποιες θα είναι οι ικανότητες και ποιες οι αναπηρίες τους, ποιες οι προτιμήσεις τους, τα σχέδια ζωής τους και οι θεωρίες περί καλού».* Βλ. Wissenburg, M., Green Liberalism : The Free and the Green Society, UCL Press, London, 1998,p. 175.

«πρωταρχικών αγαθών»[695], το οποίο θεωρούμε ότι συνδέεται άμεσα με τα περιβαλλοντικά αγαθά και τους φυσικούς πόρους αλλά και με το «πέπλο της άγνοιας».

Μας καλύπτει απόλυτα η ανάλυση που κάνει ο Drumbl, συνδέοντας άμεσα την διαγενεακή ισότητα με το περιβάλλον : *«Εάν τα άτομα στην δική τους 'αρχική κατάσταση' δεν γνωρίζουν σε ποια γενιά ανήκουν, τότε θα μπορούν να φροντίζουν καλύτερα το περιβάλλον…. Οι δικηγόροι διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου έχουν προχωρήσει ένα βήμα παραπέρα και έχουν χρησιμοποιήσει την διαγενεακή δικαιοσύνη ως αιτία της παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης. Για παράδειγμα, η Edith Brown Weiss έγραψε για την διαγενεακή ισότητα ότι περιλαμβάνει τα καθήκοντα/τις υποχρεώσεις που οφείλουμε προς τις μελλοντικές γενιές για διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος, ικανού να διατηρήσει την ζωή και τον πολιτισμό τουλάχιστον στον ίδιο βαθμό με αυτόν που απολαμβάνουμε σήμερα*[696]*».* Υπό την έννοια αυτή, μπορούν πιο εύκολα οι πολιτικοί και όσοι εν γένει λαμβάνουν αποφάσεις σε πολιτικό επίπεδο, να διαχωριστούν από την αίσθηση και αντίληψη της τωρινής τους ταυτότητάς, να μεταβούν σε ένα επίπεδο όπου θα έχουν άγνοια για την θέση στην οποία βρίσκονται, για τις ικανότητες που έχουν, την οικονομική τους κατάσταση (κλπ.). Βρισκόμενοι δηλαδή στην «αρχική κατάσταση», θα μπορούν τελείως ανεμπόδιστα να αποφασίζουν με αντικειμενικότητα και ανιδιοτέλεια, προς τελικό όφελος τόσο της σύγχρονης γενιάς όσο και των μελλοντικών.

Σύμφωνα με την άποψη του Visser 'THooft, τα περιβαλλοντικά αγαθά και οι φυσικοί πόροι – ως «πρωταρχικά αγαθά» - θα πρέπει να αναχθούν καταρχήν όχι στο επίπεδο της εξασφάλισης και διανομής των «βασικών αγαθών» αλλά στην πρώτη αρχή περί δικαιοσύνης του Rawls, δηλαδή στην «αρχή της ισότιμης ελευθερίας». Σύμφωνα με το ανωτέρω σκεπτικό, η πραγματική αξία της ελευθερίας εξαρτάται βασικά από συγκεκριμένες υλικές συνθήκες. Ένας από τους βασικούς στόχους της ελευθερίας είναι και η διατήρηση και μεταβίβαση αυτών των συγκεκριμένων συνθηκών από γενιά σε γενιά. Συνεπώς, στόχος της ελευθερίας είναι και η διατήρηση ενός ποιοτικού περιβάλλοντος (θεωρούμενου ως ένα από τα πρωταρχικά αγαθά), μέσα στο οποίο μπορεί να πραγματωθεί η αρχή της ελευθερίας τόσο για τα τωρινά άτομα μίας κοινωνίας όσο και για τα μελλοντικά. Εάν δεν εξασφαλισθεί η διαβίωση

[695]Visser 'T Hooft, *Justice to Future Generations and the Environment,* Law and Philosophy Library Volume 40, Kluwer Academic Publishers, 1999, p. 65.
[696]Βλ. Drumbl, M., "Poverty, Wealth, and Obligations in International Environmental Law", Tulane Law Review, vol. 76, no 4, 2002, pp. 903-905.

των ανθρώπων σε ένα ποιοτικό και υγειές περιβάλλον, εάν η τωρινή γενιά καταστρέψει ή ρυπάνει σοβαρά το οικοσύστημα, τότε αυτό θα έρχεται σε αντίθεση με την ισότιμη/δίκαιη διανομή όσον έχουν εξοικονομηθεί και κυρίως σε σχέση με τις μελλοντικές γενιές[697]. Δεν θα ήταν αυθαίρετο, λοιπόν, να ισχυριστούμε ότι το ζήτημα της δικαιοσύνης μεταξύ των γενεών αντιμετωπίζεται από τον Rawls ως ένα ζήτημα ορθής/δίκαιης εξοικονόμησης, ενώ αναφέρει χαρακτηριστικά ότι *«Καμία γενιά δεν έχει ισχυρότερα αιτήματα από κάποια άλλη[698]».*

4.4.6. Θεωρία της Edith Brown-Weiss. Η διεθνούς εμβέλειας νομικός στο περιβαλλοντικό δίκαιο και Καθηγήτρια Διεθνούς Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Georgetown, Edith Brown Weiss, μέσα από το εμβληματικό έργο της και κυρίως από το βιβλίο της "In Fairness to Future Generations[699]" ανέλυσε διεξοδικά και δόμησε τα επιχειρήματά της για την ανάγκη ευρείας αναγνώρισης, αποδοχής και εφαρμογής της περιβαλλοντικής διαγενεακής ισότητας (intergenerational ecological equity) με τρόπο επιστημονικό και βάσιμο.

Το θεωρητικό έργο της Weiss μαζί με την Έκθεση Brundtland αποτέλεσαν την επίσημη, συνεκτική και ουσιώδη έναρξη ανάδειξης της οντότητας των μελλοντικών γενεών σε πολιτικό, νομικό και ηθικό επίπεδο. Η Weiss έχει αναφέρει χαρακτηριστικά ότι *«Η θεωρία της διαγενεακής ισότητας δηλώνει ότι εμείς, το ανθρώπινο είδος, κατέχουμε το φυσικό περιβάλλον του πλανήτη από κοινού με τα υπόλοιπα είδη, με τους άλλους ανθρώπους και με τις παρελθούσες, τις τωρινές και τις μέλλουσες γενιές. Ως μέλη της τωρινής γενιάς, είμαστε τόσο εμπιστευματοδόχοι (trustees[700]), υπεύθυνοι για την ευρωστία και ακεραιότητα του πλανήτη μας, όσο και*

---

[697] Ο.π. Visser 'THooft, p. 88, p. 142.
[698] Ο.π. p. 67, p. 129.
[699] Weiss, E., *In Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony, and Intergenerational Equity*, UN University, Tokyo, 2nd printing 1992.
[700] Ο όρος "trustee" αποδίδεται στην ελληνική γλώσσα πιο ορθά ως «εμπιστευματοδόχος». Το εμπίστευμα ("trust") είναι όρος που συναντάται στο αγγλοσαξωνικό δίκαιο και αποτελεί μία μορφή πληρεξουσίου. Ειδικότερα, ο εντολοδόχος παρουσιάζεται να κατέχει περιουσιακά στοιχεία ή να διενεργεί πράξεις για ίδιο λογαριασμό, ενώ στην ουσία κατέχει και τις διενεργεί για λογαριασμό και προς όφελος του εντολέα του. Ο εντολέας αρκετές φορές θέλει να ρυθμίσει και περιουσιακά θέματα για τους τωρινούς ή μελλοντικούς απογόνους/κληρονόμους του. Με αυτήν την έννοια, λοιπόν, συναντάται ο όρος στις διάφορες θεωρίες της διαγενεακής ισότητας και προσδιορίζει τις σχέσεις των τωρινών γενιών με τις μελλοντικές γενιές. Βλ. ενδεικτικά http://www.businessdictionary.com/definition/trustee.html, http://www.businessdictionary.com/definition/intergenerational-equity.html.

ωφελούμενοι κληρονόμοι (beneficiaries), με το δικαίωμα να χρησιμοποιούμε και να ωφελούμαστε από αυτόν, για λογαριασμό μας[701]*».*

Η βάση της επιχειρηματολογίας της Brown Weiss είναι ότι κάθε γενιά λαμβάνει την φυσική κληρονομιά (natural legacy) ως καταπίστευμα από την προηγούμενη – επελθούσα γενιά και την διατηρεί μέχρις ότου την παραδώσει στις μελλοντικές γενιές. Αυτή «η σχέση καταπιστεύματος» δημιουργεί υποχρεώσεις για τις τωρινές γενιές και δημιουργεί δικαιώματα για τους «κληρονόμους» των μελλοντικών γενεών[702]. Σύμφωνα με την θεωρία της Brown Weiss, τα δικαιώματα έχουν ως ειδικό σκοπό την προστασία ή την βελτίωση των συμφερόντων. Όλα τα ανθρώπινα όντα έχουν ή πρόκειται να έχουν συμφέροντα στο μέλλον και για το λόγο αυτό μπορούν να είναι κάτοχοι δικαιωμάτων. Ειδικότερα, όμως, όσον αφορά τα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών, αυτά αντιμετωπίζονται από την Weiss ως συλλογικά δικαιώματα (collective/group rights) και ποτέ ως ατομικά δικαιώματα.

Όσον αφορά το ζήτημα της χρήσης των φυσικών πόρων εγείρει τουλάχιστον τρία βασικά ζητήματα ισότητας μεταξύ των γενεών: 1) εξάντληση των φυσικών πόρων[703], 2) υποβάθμιση της περιβαλλοντικής ποιότητας[704] και 3) η άδικη/μεροληπτική πρόσβαση στην χρήση και ωφέλεια των πόρων από τις προηγούμενες γενιές[705]. Η ισότιμη πρόσβαση σε ευκαιρίες και πόρους αποτελεί καταρχήν βασικό πρόταγμα για τις διαφορετικές κοινωνικές ομάδες της τωρινής γενιάς[706]. Η εξασφάλιση ισότιμων συνθηκών ζωής σε όλα τα επίπεδα, εξασφαλίζει

---

[701]*In Fairness to Future Generations and Sustainable Development*, Edith Brown Weiss, 1992.Σε μία θεώρηση της ισότιμης θέσης των μελλοντικών γενεών είχε αναφερθεί ήδη από τον 18ο αιώνα, ο Ιρλανδός πολιτικός ηγέτης, συγγραφέας, θεωρητικός της πολιτικής επιστήμης και φιλόσοφος, Έντμουντ Μπερκ (Edmund Burke, 1729-1797) : *«(Η Κοινωνία) είναι μία κοινότητα όχι μόνο μεταξύ αυτών που ζουν, αλλά μεταξύ αυτών που ζουν, αυτών που είναι πεθαμένοι και μεταξύ αυτών που πρόκειται να γεννηθούν "(Society is) a partnership not only between those who are living, but between those who are living, those who are dead, and those who are to be born".*

[702]Βλ. σχετική ανάλυση στην ερευνητική-επιστημονική εργασία "Recalibrating the Law of Humans with the Law of Nature: Climate Change, Human Rights, and Intergenerational Justice", Research Paper No. 10-06, by Burns H. Weston & Tracy Bach, Vermont Law Scholl, 2009. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://sehn.org/wp-content/uploads/2012/12/Recalibrating-future-gen.pdf.

[703]Η εξάντληση των φυσικών πόρων ή η δημιουργία συνθηκών σπάνης, μπορεί να οδηγήσει με μεγάλη πιθανότητα σε αύξηση του κόστους για τις μελλοντικές γενιές. Με τον τρόπο αυτό, οι μελλοντικές γενιές θα έχουν αναγκαστικά λιγότερες επιλογές.

[704] Κυρίαρχο παράδειγμα της σύγχρονης εποχής μας είναι ο τρόπος που αποφασίζουμε να διαχειριστούμε τα απορρίμματά μας. Εάν δεν ασχοληθούμε σήμερα σοβαρά, στο μέλλον θα είναι ιδιαίτερα αυξημένο το κόστος αποκατάστασης.

[705]Βλ. Weiss, E., "Implementing Intergenerational Equity", in *Research Handbook on International Environmental Law*. Fitzmaurice, M, Ong, D., & Panos Merkouris, (eds.), Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2010, p. 100.

[706] Ως «γενιά» θα μπορούσε να οριστεί *«…ένα σύνολο ανθρώπων που λίγο ή πολύ ανήκουν στην ίδια ηλικία και οι οποίοι ζουν την ίδια ιστορική περίοδο, η οποία λογαριάζεται ότι διαρκεί τριάντα χρόνια».* Βλ. De-Shalit, A., *Why Posterity Matters. Environmental Policies and Future Generations,*

κοινωνική συνοχή, αίσθημα δικαιοσύνης και εμπέδωση των δημοκρατικών ιδεωδών. Οι τωρινές ανισότητες θα πρέπει να περιοριστούν, προκειμένου αυτές να μην περάσουν στις μελλοντικές γενιές[707]. Συνεπώς, μπορούμε να ισχυριστούμε με ασφάλεια ότι η ενδογενεακή ισότητα (intragenerational equity) αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για εξασφάλιση και της διαγενεακής ισότητας (intergenerational equity).

Σύμφωνα με την Brown Weiss θα πρέπει η ανωτέρω σχέση να ειδωθεί και να αναλυθεί μέσα από τρία βασικά σημεία ή αλλιώς μέσα από τρεις κατηγορίες Πλανητικών Υποχρεώσεων (Planetary Obligations), οι οποίες συμβαδίζουν με τα Πλανητικά Δικαιώματα των Μελλοντικών Γενιών (Planetary Rights of future generations). Ωστόσο, πριν αναλυθούν οι αρχές της διαγενεακής ισότητας, αυτές θα πρέπει να κατευθύνονται από τέσσερα κριτήρια-προαπαιτούμενα : 1) Οι αρχές θα πρέπει να είναι αποτέλεσμα κοινής συμφωνίας, να μπορούν να συνταιριαστούν από διαφορετικές κουλτούρες, πολιτικά και οικονομικά συστήματα, 2) θα πρέπει να επιτρέπουν στις μελλοντικές γενιές την ελευθερία να λειτουργούν με το δικό τους σύστημα αξιών και όχι να προβλέπει η προηγούμενη γενιά τις αξίες για την επόμενη, 3) θα πρέπει να προωθούν την ισότητα μεταξύ των γενεών, σεβόμενη τόσο τα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών να μην αποστερούνται από τις φυσικές πηγές, λόγω τις υπερεκμετάλλευσης από την τωρινή γενιά. Ωστόσο, και η τωρινή γενιά θα πρέπει να προστατευθεί από υπερβολικές και εντέλει αδικαιολόγητες στερήσεις, στο όνομα των μελλοντικών γενιών. 4) Οι αρχές θα πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πιο σαφείς και ξεκάθαρες, σε συνδυασμό πάντα με τις προβλέψιμες καταστάσεις.

Όσον αφορά τις αρχές της διαγενεακής ισότητας, αυτές είναι οι τρεις κάτωθι, όπως ήδη έχουν αναφερθεί γενικά και ανωτέρω[708] :

1) Επιλογές/δυνατότητες (conservation of options). Κάθε γενιά θα πρέπει να διατηρεί την ποικιλία των φυσικών και πολιτισμικών πηγών. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζει ότι δεν περιορίζει ανάρμοστα τις διαθέσιμες προοπτικές για τις μελλοντικές γενιές. Προοπτικές με σκοπό να μπορούν να επιλύουν τα προβλήματά τους και να ικανοποιούν τις ανάγκες τους. Επιπρόσθετα, η διαφυλαγμένη ποικιλία θα πρέπει να είναι συγκρίσιμη με αυτήν που είχαν οι προηγούμενες γενιές.

London/NewYork, Routledge, 1995, p. 138. Ωστόσο, υπάρχει και η εξίσου αποδεκτή θεωρητική άποψη ότι η «γενιά» καλύπτει οποιονδήποτε ζει π.χ. σήμερα, ανεξαρτήτως ηλικίας. Υπό την έννοια αυτή, υπάρχει μόνο μία γενιά κάθε φορά. Βλ. Thomson, D., "Generations, Justice, and the Future of Collective Action", in *Justice between Age Groups and Generations,* Peter Laslett & James Fishkin (eds), New Haven/London, Yale University Press,. pp. 206-236.

[707]Ο.π. pp. 13-15.

[708] Βλ. αναφορά στις σελίδες 274 επ. της παρούσας διατριβής.

2) Ποιότητα (conservation of quality). Κάθε γενιά θα πρέπει να εξασφαλίζει την διατήρηση της ποιότητας του πλανήτη, ώστε αυτό που θα αφήνει στις επόμενες γενιές να μην είναι σε χειρότερη κατάσταση από αυτό που ήταν όταν το παρέλαβαν.

3) Πρόσβαση (conservation of access). Κάθε γενιά θα πρέπει να προσφέρει στα μέλη της ισότιμη πρόσβαση στην «κληρονομιά» των προηγούμενων γενιών και θα πρέπει να εξασφαλίζουν αυτού του είδους την πρόσβαση και για τις επόμενες γενιές.

Μέσα από τα τρία βασικά αυτά σημεία, πρεσβεύει βάσιμα η θεωρία αυτή – κατά την άποψή μας – ότι θα είναι εφικτή η εξασφάλιση ενός minimum επιπέδου ισότητας μεταξύ των γενεών. Λόγω των τριών αυτών κατηγοριών "Πλανητικών Υποχρεώσεων" δημιουργούνται πέντε ειδικότερα καθήκοντα : i) καθήκον διατήρησης των φυσικών πηγών, ii) καθήκον εξασφάλισης ισότιμης χρήσης, iii) καθήκον αποφυγής αρνητικών επιπτώσεων, iv) καθήκον αποτροπής καταστροφών, περιορισμού των ζημιών και παροχής επείγουσας βοήθειας, v) καθήκον αποζημίωσης για τις περιβαλλοντικές ζημίες[709].

Οι αρχές που διατύπωσε η Brown Weiss μπορούν να περιορίσουν τις ενέργειες της τωρινής γενιάς. Ωστόσο, δεν προσδιορίζουν με ποιόν τρόπο κάθε γενιά μπορεί να διαχειριστεί τον φυσικό πλούτο. Το σίγουρο είναι ότι οι πλανητικές υποχρεώσεις και τα πλανητικά δικαιώματα συνυπάρχουν σε κάθε γενιά και ότι αυτά λογίζονται ως δικαιώματα και υποχρεώσεις συλλογικές. Το όφελος που κομίζουν δεν είναι ατομικό, αλλά συλλογικό, αφορά όσους ανήκουν σε μία γενιά.

Η Brown Weiss είχε αναγνωρίσει ότι τα Κράτη είναι οι πρωταρχικοί εγγυητές των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών και για το λόγο αυτό θα πρέπει να τις εκπροσωπούν και στις τρεις μορφές κρατικών λειτουργιών : τόσο σε νομοθετικό, πολιτικό επίπεδο όσο και σε δικαστικό[710]. Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και άκρως επίκαιρη παραμένει η πρόταση της για την δημιουργία ειδικών οργάνων, που θα ήταν επιφορτισμένα με την αντιπροσώπευση των ενδιαφερόντων των μελλοντικών γενιών, τόσο στην διαμόρφωση πολιτικών όσο και στις περιβαλλοντικές υποθέσεις[711]. Ειδικά, διατυπώνει την πολύ πρωτοποριακή για την εποχή πρόταση, την δημιουργία «Διαμεσολαβητών για το περιβάλλον» ("ombudsman for the environment[712]").

---

[709]Βλ. ειδικότεραIn *Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony, and Intergenerational Equity,* Brown Weiss, E., United Nations University, 1989, p. 50-79.Επίσης, σχετική αναφορά γίνεται στο άρθρο "Environmental Rights for the Future? Intergenerational Equity in the EU", Collins, L, RECIEL 16 (3), 2007, p. 322.
[710]Ο.π. Brown Weiss, p. 48, 109 and 120.
[711]Ο.π. pp 109-113.
[712]Ο.π. pp. 124-126.

Καταληκτικά, πρεσβεύει με ακλόνητη πεποίθηση ότι η διαγενεακή ισότητα επιτυγχάνεται μόνο όταν η τωρινή γενιά διατηρεί τις επιλογές που είχε η ίδια αλλά και την ποικιλία των φυσικών πηγών και για τις μελλοντικές γενιές, χωρίς υπερβολικούς ή αδικαιολόγητους περιορισμούς. Όσον αφορά την ποιότητα του περιβάλλοντος, αφορά στην εξασφάλιση απόλαυσης όσο το δυνατόν παρόμοιας περιβαλλοντικής ποιότητας με αυτήν που απόλαυσαν οι προηγούμενες γενιές[713]. Τέλος, σχετικά με την διατήρηση της πρόσβασης, η σημερινή γενιά θα πρέπει να εξασφαλίσει ισότιμα δικαιώματα πρόσβασης στο κληροδότημα σε σχέση με τις προηγούμενες γενιές, αλλά και να εξασφαλίσει παρόμοια πρόσβαση και για τις μελλοντικές γενιές[714].

«…όλη η γνώση μας πρόκειται να πεθάνει,
από την στιγμή που η πύλη του Μέλλοντος θα κλείσει[715]».

5. Ένα δικαίωμα των μελλοντικών γενιών στο περιβάλλον;

5.1. Ορισμός της έννοιας «μελλοντική γενιά». Μία βασική ερώτηση, που ακόμα και σήμερα δεν έχει απαντηθεί πλήρως και ούτε υπάρχει κοινός αποδεκτός ορισμός είναι ο όρος «Μελλοντικές Γενιές». Αναφύονται πολλές ερωτήσεις σχετικά με την οριοθέτηση του όρου : ο όρος αναφέρεται σε μεμονωμένα άτομα ή σε μία συλλογικότητα, πότε ξεκινάει το μέλλον ή ακόμα η αποσαφήνιση της γενιάς αφορά ανθρώπινα ή και μη ανθρώπινα όντα; Επιπλέον, ο όρος «Μελλοντικές Γενιές» μπορεί να αναφέρεται σε άτομα που βρίσκονται στη ζωή αλλά δεν έχουν ενηλικιωθεί (παιδιά) είτε δεν έχουν γεννηθεί ακόμα (αγέννητα) αλλά μέσα στο επόμενο χρονικό διάστημα θα γεννηθούν.

---

[713] Brown Weiss, E., *In Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony, and Intergenerational Equity*, UN University, Tokyo, 2nd printing 1992, p. 24.

[714]Brown Weiss, E., "Climate Change, Intergenerational Equity, and International Law", The Vermont Journal of International Law, vo. 9, 2008, pp 615-628. Επίσης, πολλά θεωρητικά αλλά και νομικά κείμενα επηρεάστηκαν ουσιαστικά από την επιχειρηματολογία και την ειδική φρασεολογία που δημιούργησε η Brown-Weiss. Ως παράδειγμα θα μπορούσαμε να αναφέρουμε απόσπασμα από το Annex II της Συνόδου Κορυφής του Δουβλίνου το έτος 1990 : *«…η ανθρωπότητα είναι ο θεματοφύλακας (trustee) του φυσικού περιβάλλοντος και έχει το καθήκον (duty) να διασφαλίσει τη φωτισμένη διαχείρισή του (enlightened stewardship) προς όφελος των τωρινών και μελλοντικών γενιών».* Βλ. Annex II, "The environmental imperative" Declaration by the European Council in Doublin, 25-26 June 1990 (SN 60/1/90), p. 24. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα www.europarl.europa.eu/ summits/dublin/du2_en.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 30.05.2017).

[715]Dante,A., *Θεία Κωμωδία-Κόλαση,* εκδόσεις ΤΥΠΟΘΗΤΩ, 2003.

Κάποια άλλη προσέγγιση καλύπτει σχεδόν μόνο τα ήδη γεννημένα παιδιά της τωρινής γενιάς. Επίσης, μία «μαξιμαλιστική» θεώρηση του όρου, προσεγγίζει τις μελλοντικές γενιές ως μία συνέχεια, η οποία αποτελείται από όλες τις γενιές που πρόκειται να έρθουν[716]. Τέλος, υπάρχει και μία άλλη θεώρηση που εντάσσει σε μία «ηθική κοινότητα» (moral community) τόσο τις τωρινές γενιές, όσο και τις μελλοντικές και παρελθοντικές γενιές, αλλά και τα ζώα όπως και το οικοσύστημα[717].

Στην παρούσα διατριβή, ενδιαφέρει η αποσαφήνιση αρχικά τι σημαίνει «γενιά» ("generation"). Σύμφωνα με τις ερμηνείες των λεξικών[718] υπάρχουν δύο βασικές ερμηνείες του όρου : 1) η πρώτη ερμηνεία αφορά στα άτομα που έχουν γεννηθεί και ζουν την ίδια χρονική περίοδο, θεωρούμενα ότι αποτελούν μία ομάδα (π.χ. η γενιά των baby-boom) και 2) η δεύτερη ερμηνεία αφορά όλους τους απογόνους που ανήκουν σε μία οικογένεια και προέρχονται από έναν κοινό πρόγονο (π.χ. η μητέρα και η κόρη αντιπροσωπεύουν δύο γενιές[719]).

Στο υπό εξέταση θέμα, είναι κατανοητό ότι η ερμηνεία που ταιριάζει είναι η πρώτη περίπτωση, δηλαδή τα άτομα που γεννιούνται στην ίδια χρονική περίοδο, ακόμα και αν δεν έχουν συνείδηση ότι μπορούν να αποτελούν μέλη μίας ευρύτερης κοινότητας, που χαρακτηρίζεται ως γενιά[720]. Οι ερωτήσεις βέβαια δεν τελειώνουν. Μπορεί κάποιος να αναρωτηθεί για το πότε ξεκινάει μία νέα γενιά, ποια είναι – και αν υπάρχουν - κοινά γνωρίσματα της κάθε γενιάς μέχρι την ερώτηση για το αν μπορούν οι μελλοντικές γενιές να έχουν γενικές αξιώσεις ή ακόμα και δικαιώματα που άπτονται της ανθρώπινης φύσης, της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και εν γένει της ανθρώπινης ύπαρξης[721].

---

[716]Βλ. Malhorta, A., "A Commentary on the Status of Future Generations as a Subject of International Law", in *Future Generations and International Law*, E. Agius et al (ed), London: Earthscan Publications, 1998, pp. 39-50.

[717] Patridge, E., "Future Generations" in *A Companion to Environmental Philosophy*, Dale Jamieson (ed.), Blackwell Companions to Philosophy, Blackwell publishers, 2001, pp. 377-389.

[718]Ενδεικτικά βλ. Τα ηλεκτρονικά λεξικά http://www.thefreedictionary.com/generation, http://dictionary.reference.com/browse/generation , http://www.oxforddictionaries .com/ us/ definition / american_english/generation.

[719] Η χρονική περίοδος μίας γενιάς θεωρείται ότι καλύπτει μία χρονική περίοδο από 25 έως 30 χρόνια.

[720] Μία ζωντανή αναπαράσταση της διαδοχής των ανθρώπινων γενιών, υπάρχει ως αναφορά στο βιβλίο του Visser 'T Hooft, *Justice to Future Generations and the Environment*, p. 44 : *"…αυτοί που βρίσκονται 'πίσω' μας, περιμένουν την σειρά τους για να παρελάσουν στο προσκήνιο του παρόντος"*. Η ανωτέρω φράση παραπέμπει σε αντίστοιχη μεταφορά των Laslett & Fiskin από το κείμενο τους "Introduction : Processional Justice" in *Justice between age groups and generations*, Yale University Press, New Haben &London, 1972, pp. 1-23.

[721] Ωστόσο, σύμφωνα με αρκετούς θεωρητικούς, όπως ο DeGeorge, θεωρούν ότι εφόσον τα αγέννητα παιδιά δεν υπάρχουν ακόμα, δεν έχουν εξ αυτού και μόνο του γεγονότος δικαιώματα. Ουσιαστικά, υποστηρίζουν ότι δεν μπορούμε να απαντήσουμε στην ερώτηση *«ποιανού τα δικαιώματα έχουν παραβιαστεί»* καθώς δεν υπάρχει κάποιος κάτοχος δικαιώματος. Βλ. ενδεικτικά De George, R. T.,

5.2. Η ευθύνη προς τη μελλοντική γενιά. Μία βασική ερώτηση που ανακύπτει από την συζήτηση και ενασχόληση με την προστασία των συμφερόντων των μελλοντικών γενεών είναι ότι ναι μεν επιθυμούμε δικαιοσύνη για τις μελλοντικές γενιές, αλλά γιατί να οφείλουμε κάτι προς τις μελλοντικές γενιές ή αλλιώς τους «πιθανούς ανθρώπους[722]». Ποια είναι τα ηθικά επιχειρήματα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να δικαιολογηθούν οι όποιοι περιορισμοί στον τρόπο ζωής και κατανάλωσης των τωρινών γενεών έναντι των μελλοντικών γενεών; Επίσης, μέχρι ποιού χρονικού σημείου μπορούμε να νοιαζόμαστε και να θεωρούμε ότι έχουμε ευθύνη για τις μελλοντικές γενιές[723];

Η θεωρητική ανάλυση της διαγενεακής ισότητας έχει αναδείξει τέσσερα βασικά θεωρητικά ρεύματα : του κοινωνικού συμβολαίου ή κοινοτισμού (contractarian/communitarian theory), του ωφελιμισμού (utilitarianism), του φιλελευθερισμού (libertaniasm). Η θεωρία του συμβολαίου κυρίως συνδέθηκε με την θεωρία της διανεμητικής δικαιοσύνης και της κοινωνικής συνεργασίας. Όσοι εντάσσονται σε ένα συμβόλαιο, θεωρείται ότι είναι λογικοί, αντιμετωπίζουν τους εαυτούς τους ως κάτι διαφορετικό από την κοινωνία και δέχονται να αυτοπεριοριστούν, προκειμένου να εξασφαλίσουν ασφάλεια, οικονομικά πλεονεκτήματα ή να διευκολύνουν την προώθηση της δικαιοσύνης[724]. Αν θέλουμε να το συνδέσουμε με τις μελλοντικές γενιές, τότε η τωρινή γενιά έχει υποχρεώσεις προς τους απογόνους της, γιατί και η ίδια έχει δεχθεί συγκεκριμένα οφέλη από τους προγόνους της και για το λόγο αυτό, θα πρέπει να διατηρηθεί αυτή η αλυσίδα- μέσα από συνεργασία και αυτοπεριορισμό - και να δοθεί αντίστοιχα κάποιο «κεφάλαιο» προς τις μελλοντικές γενιές[725]. Οπως αναφέρει και ο Avner de Shalit, τα μέλη της

"The environment, rights and the future generations" in K. E. Goodpaster, M.S. Kenneth (eds), Ethics and Problems of the 21st Century, University of Notre Dame/London, 1979, pp. 93-105.

[722] Ο όρος στα αγγλικά είναι *"potential persons"*. Βλ. ειδικό προβληματισμό στο βιβλίο Justice to Future Generations and the Environment, Hendrik Ph. Visser 'T Hooft (ed), Law and Philosophy Library, Volume 40, Kluwer Academic Publishers, 1999.

[723]Σύμφωνα με τον Buchanan, θεωρεί ιδιαίτερα αποκαρδιωτικό το γεγονός ότι μέχρι και σήμερα η σχετική βιβλιογραφία και αρθρογραφία είναι «σιωπηλή» όσον αφορά το ερώτημα για το πώς μπορούμε να αξιολογήσουμε και εκτιμήσουμε τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών έναντι των τωρινών γενιών. Βλ. Σχετικά Buchanan, N. "What do We owe Future Generations", George Washington Law Review (Geo. Wash. L. Rev.), vol. 77, No 5/6, pp. 1237-1297, 2009. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://scholarship.law.gwu.edu / cgi / viewcontent. cgi? Article = 1343 &context=faculty_publications.

[724]Βλ. ενδεικτικά, De-Shalit, A., Why Posterity Matters. Environmental Policies and Future Generations, Routledge, 1995, pp. 87-111. Επίσης, Kates, M., Justice, democracy and future generations, Critical Review of International social and Political Philosophy, vol. 18, No. 5, 2015, pp. 508-528.

[725]Βλ. σχετική ιστορία/παραβολή από το Εβραϊκό Ταλμούδ, που αφορά την ιστορία ενός γέρου άντρα που φυτεύει ένα δέντρο χαρουπιάς.

τωρινής γενιάς είμαστε ηθικά δεσμευμένοι προς τις μελλοντικές γενιές μέσω μίας *«κοινής συμμετοχής»* σε μία ευρεία *«κοινότητα[726]».* Ο ίδιος συγγραφέας αναφέρει ότι για να δημιουργούνται οι προϋποθέσεις της σύνδεσης σε μία ευρύτερη «κοινότητα» θα πρέπει να υπάρχει ένα από τα τρία κάτωθι κριτήρια : αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπων στην καθημερινή τους ζωή (interaction in daily life), πολιτισμική αλληλεπίδραση (cultural interaction) και τέλος αποδοχή κοινών ηθικών αρχών (moral similarity[727]). Τα δύο τελευταία κριτήρια υπάρχουν στην καταρχήν παράδοξη σχέση μεταξύ τωρινής και μελλοντικής ζωής και ως εκ τούτου, οι θιασώτες της θεωρίας του κοινοτισμού θεωρούν ότι δημιουργείται η έννοια της «κοινότητας» μεταξύ των γενεών.

Ουσιαστικά, οι θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου, όταν πρέπει να τις συνδυάσουμε με το περιβάλλον, αναδεικνύουν δύο στοιχεία : της κληρονομιάς ή/και της κληροδοσίας και το στοιχείο της εν μέρει επένδυσης και της εν μέρει κατανάλωσης/χρήσης. Δηλαδή, τα περιβαλλοντικά αγαθά μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά, όπως γίνεται με την κληρονομιά μιας οικογένειας. Αυτή η κληρονομιά μπορεί να εκποιηθεί εν μέρει, αλλά ένα τμήμα της μεταφέρεται αυτούσιο και για τις επόμενες γενιές. Επιπλέον, το γεγονός ότι οι μελλοντικές γενιές είναι τελείως ευάλωτες και εξαρτώνται αποκλειστικά από εμάς, δημιουργεί αυτομάτως και τις υποχρεώσεις μας προς αυτές[728]. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά, *«δεν υπάρχει «τιμωρία» μεταξύ των γενεών[729]».* Επιπρόσθετα, ο συγγραφέας De-Shalit υποστηρίζει ότι όπως οι τωρινοί άνθρωποι θεωρούν το παρελθόν ως κομμάτι της προσωπικής τους ταυτότητας, θα πρέπει με τον ίδιο τρόπο να θεωρούν και το μέλλον της κοινότητας τους ως τμήμα της ίδιας αυτής ταυτότητας.

---

[726] Ο.π. De-Shalit, A., και Patridge, E., "Future Generations" in A Companion to Environmental Philosophy, Dale Jamieson (ed.), Blackwell Companions to Philosophy, Blackwell publishers, 2001, p. 380.

[727] Ο.π. p. 22.

[728]Θα μπορούσε να επικαλεστεί κάποιος ότι η μέριμνα μας για τις μελλοντικές γενιές απορρέει και από την γενικότερη υποχρέωση που έχουμε στο να προφυλάσσουμε και να προστατεύουμε τους πιο αδύναμους (protect the vulnerable). Βλ. ενδεικτικά, Goodin, R., "The Sustainabilitiy Ethic: Political, Not Just Moral", Journal of Applied Philosophy, vol. 16, No. 3, 1999, p.251. Σύμφωνα με τον συγγραφέα η *«υποχρέωση φροντίδας/μέριμνας»* των αδύναμων, περιέχει ένα minimum επίπεδο προστασίας: την υποχρέωση να μην τους εκμεταλλευόμαστε.

[729]Ο.π. De-Shalit, A., p. 95. Επίσης, βλ.σχετικά Buchanan, N. "What do We owe Future Generations", George Washington Law Review (Geo. Wash. L. Rev.), vol. 77, No 5/6, pp. 1237-1297, 2009. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://scholarship.law.gwu.edu / cgi / viewcontent.cgi?article=1343&context=faculty_publications . (Τελευταία επίσκεψη στις 27/02/2016).

Επίσης, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η ηθική παράδοση του ωφελιμισμού (utilitarianism- "Benthams 'hedonic calculus[730]' "). Αυτό που αξίζει είναι αυτό που είναι καλό και αυτό που είναι καλό είναι οι ενέργειες που θα πρέπει να παράγουν ένα maximum ποσοστό ευτυχίας. Ωστόσο, η ιδέα αν η μεγιστοποίηση της ευτυχίας για όσο το δυνατόν μεγαλύτερο αριθμό ανθρώπων ταιριάζει με την θεωρία που διερευνούμε και αφορά την ύπαρξη ευθυνών που έχει η τωρινή γενιά προς τις μελλοντικές, θέλει περισσότερη ανάλυση. Βασικά, η θεωρία του ωφελιμισμού πρεσβεύει ότι 1) οι ενέργειές μας θα πρέπει να κατευθύνονται προς την παραγωγή της μέγιστης ωφέλειας για όλα τα άτομα που πρόκειται να επηρεαστούν και 2) είναι δυνατόν να υπολογιστεί ή να μετρηθεί η προσωπική ωφέλεια. Ωστόσο, αιωρείται πάντα το ερώτημα, εάν αυτά που θεωρούνταν ως ορθές οικονομικές και περιβαλλοντικές πολιτικές π.χ. για το έτος1950, θα θεωρούνται το ίδιο καλές και μετά από πενήντα χρόνια. Συνεπώς, από μόνη της η θεωρία του ωφελιμισμού είναι απλουστευτική και μονομερής, και δεν μπορεί να γίνει απόλυτα και αυτόματα αποδεκτή και για την διαγενεακή ισότητα, ιδίως σε μία πραγματικότητα που ναι μεν θεωρείται παγκοσμιοποιημένη αλλά είναι ιδιαίτερα περίπλοκη και πολυεπίπεδη.

Οσον αφορά τη θεωρία του φιλελευθερισμού, αυτή βασίζεται στο ότι ο κάθε λογικός ιδιοκτήτης και κάτοχος συγκεκριμένου κεφαλαίου και περιουσίας, δεν θα επιθυμεί την μείωση του κεφαλαίου αυτού και της περιουσίας του για το μέλλον. Για το λόγο αυτό θα λαμβάνει όλα τα αναγκαία μέσα για να μη μειωθεί η περιουσία του. Υπό τη λογική αυτή, οι μελλοντικές γενιές θα είναι σχεδόν πάντα ευνοημένες και τα μελλοντικά τους συμφέροντα προστατευμένα, εφόσον θεωρούμε ότι θα υπάρχει αυτό το κίνητρο. Συνεπώς, θα υπάρχει κάτι σαν αυτοματοποιημένη διαδικασία, όπου τα τωρινά οφέλη και το τωρινό κέρδος θα μεταφέρεται σχεδόν αβίαστα στις μελλοντικές γενιές.

Επιπλέον, ιδιαίτερη βαρύτητα μπορεί να διαδραματίσει ο παράγοντας της *«ηθικής/ψυχικής απόστασης»* μεταξύ της τωρινής και της μελλοντικής γενιάς. Δεν γνωρίζουμε ακριβώς ποιοί θα αποτελούν τις μελλοντικές γενιές, ούτε γνωρίζουμε τις προτιμήσεις και τις ιδιαιτερότητες τους. Επίσης, εάν πρόκειται για γενιές κοντινές προς εμάς, θεωρείται ότι έχουμε πιο στενούς ψυχικούς δεσμούς αλλά και μεγαλύτερη αίσθηση δέσμευσης προς αυτές. Αντίθετα, εάν πρόκειται για γενιές που θα γεννηθούν σε πολύ μακρινές χρονικές αποστάσεις από το τώρα, φαίνεται ότι τείνουμε να

[730] Βλ. Patridge, E., "Future Generations" in A Companion to Environmental Philosophy, Dale Jamieson (ed.), Blackwell Companions to Philosophy, Blackwell publishers, 2001, p. 380.

«αδιαφορούμε» για τις επιπτώσεις των πράξεών μας, καθώς θεωρούμε ότι πρόκειται για κάτι πολύ μακρινό και απρόσωπο, σχεδόν φανταστικό[731].

«Μπορούμε να λεηλατήσουμε τη γη χωρίς να φοβόμαστε για κάτι χειρότερο από το να χάσουμε την μελλοντική ηθική φήμη μας (ούτε βέβαια μπορούμε να αναμένουμε κάτι αντίστοιχο όταν κάνουμε κάτι για το καλό τους)[732]». Ακόμα χειρότερα, μία «ανήθικη» γενιά θα μπορούσε να επικαλεστεί ότι έχει γνώση της μεγάλης πιθανότητας για πρόκληση βλάβης στη ζωή των μελλοντικών γενιών, αλλά επειδή είναι σίγουρη ότι δεν πρόκειται να ακούσει ποτέ τις διαμαρτυρίες τους, δεν λογοδοτεί και δεν νοιώθει τύψεις ή δεν φθάνει στο σημείο της ντροπής.

Συνεπώς, στην εποχή μας θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η μόνη πιθανή λύση για την γεφύρωση του χρονικού και συναισθηματικού χάσματος μεταξύ των γενεών είναι η ενεργοποίηση του αισθήματος της ντροπής ή της οικειότητας και της φροντίδας/έγνοιας για τις μελλοντικές γενιές, η οποία κυρίως ξεκινάει και εδράζεται στο ηθικό επίπεδο. Μόνο μέσω της ενεργοποίησης του αυτοπεριορισμού και της αναγνώρισης των μελλοντικών γενιών ως ισότιμων ηθικών υποκειμένων ("equal moral subjects"[733]) μπορεί η τωρινή γενιά να λάβει υπόψη της τα πιθανά συμφέροντα και δικαιώματα των μελλοντικών γενιών[734]. Στο σημείο αυτό, συμφωνούμε με την άποψη που υποστηρίζεται από κάποιους σύγχρονους θεωρητικούς που ασχολούνται με το θέμα των μελλοντικών γενιών και στρέφουν το ερώτημα σε άλλο σημείο. Δηλαδή, θεωρούν ότι θα πρέπει να μετακινηθούμε από την ερώτηση που ρωτάει *«τι ακριβώς θα πρέπει να μεταφέρουμε στις μελλοντικές γενιές»* στην ερώτηση *«πώς θα προστατεύσουμε την ελευθερία επιλογών και ευκαιριών των μελλοντικών γενιών[735]».*

Μία γνωστή ένσταση-ερώτηση που έχει διατυπωθεί στην αρχή της συζήτησης για την διαγενεακή ισότητα και τη σχέση μας με τις μελλοντικές γενιές είναι η κάτωθι: *«Γιατί θα πρέπει να κάνω κάτι για τους απογόνους; Τι έχουν κάνει αυτοί για*

---

[731] Εξάλλου και ο John Rawls ανέφερε ότι η τωρινή γενιά μπορεί να φροντίζει το πολύ για την αμέσως επόμενη γενιά.
[732] Ο.π. p. 46.
[733] Ο.π.
[734] Ο όρος «μελλοντικές γενιές» ("future generations") έχει επικρατήσει και είναι πολύ δημοφιλής, καθώς καλύπτει «τα μη-υπάρχοντα/μη εν ζωή όντα» ('non-existing beings'), των οποίων η (μελλοντική) ύπαρξη ως ατόμων είναι πιθανή, ενώ η ύπαρξη τους ως κατηγορία είναι σίγουρη. Βλ. σχετική επιχειρηματολογία στον Wissenburg, M., Green Liberalism : The Free and the Green Society, UCL Press, London, 1998.
[735] Βλ. Gopel, M., "How to protect Future Generations' Rights in European Governance", Intergenerational Justice Review, vol. 10, issue 1/2010, p. 4.

εμένα[736]*;».* Η ευθύνη/υπευθυνότητα (responsibility) θα μπορούσε να ορισθεί ως ένας εκ των προτέρων τρόπος συμπεριφοράς που συνήθως πάντα έχει έναν μελλοντικό ορίζοντα στόχευσης. Συνεπώς, είμαστε πάντα υπεύθυνοι για πράξεις ή γεγονότα τα οποία δημιουργούνται από εμάς και λαμβάνουν χώρα στο μέλλον ή εκτείνονται και στο μέλλον. Υπό αυτήν την έννοια, συνεπώς, η υπευθυνότητα σημαίνει υπευθυνότητα για το μέλλον (responsibility for the future). Από την άλλη, έχοντας ευθύνη για κάποιον σημαίνει ότι κάνω κάτι για κάποιον άλλο, με σκοπό να τον προστατεύσω και να τον υποστηρίξω[737]. Συνεπώς, η ευθύνη μας τόσο για τον συνάνθρωπό μας όσο και για τις μελλοντικές γενιές, αναδύεται και βασίζεται συγχρόνως στην έννοια και αξία της αξιοπρέπειας του ατόμου. Η αξιοπρέπεια του ανθρώπου απαιτεί ένα minimum επίπεδο βιοτικών συνθηκών ζωής, το οποίο θα πρέπει να έχει διάρκεια και να περιλαμβάνει την φροντίδα των άλλων *«…ακόμα και αν δεν υπάρχουν*[738]*».*

Στην εποχή μας, η ουσιαστική έννοια της «ευθύνης» έχει γίνει περισσότερο σύνθετη και πολύπλοκη, ενώ απασχολεί τόσο την σύγχρονη επιστημονική κοινότητα των πολιτικών επιστημών και της φιλοσοφίας όσο και τους πολιτικούς ή θρησκευτικούς ηγέτες. Δεν θα ήταν παράτολμο να επικαλεστούμε και να συναινέσουμε με τη φράση που περιέχεται σε άρθρο γνωστού ακαδημαϊκού των Διεθνών Σχέσεων, ο οποίος αναφέρει ότι *«…η διεθνής κοινότητα … έχει αποδεχθεί την ευθύνη για τον πλανήτη ως μία από τις πολλές ηθικές αξιώσεις των κρατών*[739]*».*

Ακριβώς, στο σημείο αυτό μπορούμε να αναφέρουμε και την πολύ επίκαιρη έννοια της «συλλογικής ευθύνης/μέριμνας για την ανθρωπότητα» ("common concern of Humankind"), που θεωρούμε ότι συνδέεται άμεσα με την διαγενεακή ισότητα, αλλά ενισχύει και τα επιχειρήματα για μία νέα (περιβαλλοντική) ηθική, που

---

[736] Βλ. Narveson, J., "Future People and us", in *Obligations to Future Generations,* Richard Sikora, Brian Barry (eds), Philadelphia: Temple University Press, 1978, pp.38-60.Επίσης, οι Parfit και D'Amato, ανάμεσα σε άλλους, έχουν θέσει υπό ισχυρή αμφισβήτηση κατά πόσο μπορούν δικαιώματα να απονεμηθούν σε άτομα που ακόμα δεν υπάρχουν. Βλ. ενδεικτικά "Future Generations : Searching for a System of protection", Macdonald, R., in Future Generations & International Law, Emmanuel Agius & Salvino Busuttil (ed)., Earthscan, 1998, p. 151, "Do We Owe a Duty to Future Generations to Preserve the Global Environment?" , D'Amato, A., American Journal of International Law, 1990, no 84, pp. 190-191.

[737] Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η ευθύνη του πατέρα για τα παιδιά του, η ευθύνη του δασκάλου για τους μαθητές του, η ευθύνη του Υπουργού ή του Πρωθυπουργού για την χώρα του, η ευθύνη της τωρινής γενιάς για την μελλοντική γενιά (κλπ.)

[738]Βλ. Negrao, F., "Democracy and Intergenerational Justice", E-Publica, Special Issue, N. 5, 2015, p. 2.

[739] Falkner, R., "Global environmentalism and the greening of international society", International Affairs, vol. 88, no 3, 2012, pp. 505.

αποδίδεται ως ευθύνη υπέρ των μελλοντικών γενεών[740]. Η συλλογική ευθύνη, ως έννοια, έχει αναδυθεί από το διεθνές περιβαλλοντικό δίκαιο και καλύπτει κυρίως περιπτώσεις για τις οποίες υπάρχει θέμα ευθύνης των κρατών, τα οποία καλούνται να διαχειριστούν παγκόσμιους περιβαλλοντικούς κινδύνους[741]. Με τον τρόπο αυτό, δηλαδή χρησιμοποιώντας την έννοια του κοινού ενδιαφέροντος, διευκολύνεται η προσπάθεια διεθνοποίησης και των παγκόσμιων περιβαλλοντικών ζητημάτων[742].

Επιπλέον, υπάρχει η άποψη[743] – που θεωρούμε ότι έχει ορθή επιστημονική βάση – που αναφέρει ότι η έννοια *«της συλλογικής μέριμνας για την ανθρωπότητα»* - και κατ΄επέκταση της αλληλεγγύης μεταξύ των γενεών - πρέπει να έχει τρεις διαστάσεις : 1) την χωρική διάσταση (spatial dimension), η οποία ενδυναμώνει το επιχείρημα ότι όλα τα κράτη έχουν ευθύνη να προστατεύουν την παγκόσμια φυσική (και όχι μόνο) κληρονομιά, που είναι κοινή για όλους, 2) την χρονική διάσταση (temporal dimension). Υπό το πρίσμα αυτό, δηλώνεται ότι η συλλογική μέριμνα για την ανθρωπότητα ενσωματώνει την έννοια διαγενεακής ισότητας, καθώς μεριμνά αναγκαστικά και για τις μελλοντικές γενιές, 3) την κοινωνική διάσταση (social dimension), σύμφωνα με την οποία απαιτείται συνεργασία όλων των εν δυνάμει εμπλεκομένων (όπως ιδιώτες, οργανισμοί, ΜΚΟ κλπ.) για την προώθηση των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης και την αποτίμηση των περιβαλλοντικών κινδύνων.

Από την άλλη η συνεχόμενη εκμετάλλευση των παγκόσμιων φυσικών/πλουτοπαραγωγικών πηγών[744] δεν έχει ως αποτέλεσμα μόνο την εξάντληση και ποιοτική υποβάθμιση των πηγών αυτών αλλά και την δημιουργία τεράστιων εκτάσεων – χωματερών απορριμμάτων, επικίνδυνων τοξικών αποβλήτων και λοιπών

---

[740] Όσον αφορά δε την επίκληση της έννοιας «ανθρωπότητα», αυτή θα πρέπει να ερμηνευθεί διασταλτικά, περιλαμβάνοντας το είδος του ανθρώπου στην ολότητά του και όχι μόνο τους εν ζωή εκπροσώπους του.

[741]Ως χαρακτηριστικά παραδείγματα μπορούν να αναφερθούν η μέριμνα που υπάρχει για τα «κοινά τοις πάσι» όπως η ατμόσφαιρα, οι ωκεανοί, η βιοποικιλότητα και τα τροπικά δάση του Αμαζονίου. Βλ. επίσης, *International Law and the Environment,* Birnie, P., Boyle, A. Redgwell, C., Oxford University Press, 3rd edition, p. 128.

[742]Βλ. σχετικά Boyle, A., "The Role of International Human Rights Law in the Protection of the Environment" in Human Rights Approaches to Environmental Protection, Alan E. Boyle and Michael R. Anderson (eds), p. 54. Ωστόσο, μέσα σε αυτό το πλαίσιο της διεθνοποίησης, ορθά σημειώνεται ότ ι*«…περιμένουμε τόσα πολλά από το νομικό μας σύστημα, τόσο το εθνικό όσο και το διεθνές, που οδηγεί σε παραίτηση των ατόμων από την ηθική ευθύνη».*Βλ. σχετικά Grant, E., Kotze, L., Morrow, K., "Human Rights and the Environment: In Search of a New Relationship. Synergies and Common Themes", in Onati Socio-Legal Series, v. 3, n. 5, 2013, p. 957.

[743]Βλ. Ενδεικτικά Rest, A. "Ecological Damage in Public International Law", International Environmental Liability in the Drafts of the UN International Law Commission and the UNECE Task Force." Environmental Policy and Law, 31, 1992, Laura, H.,."Globalisation, sustainable development and the common concern of humankind. "MacquarieLJ 7, 2007, 53.

[744]Το χειρότερο είναι ότι η συνεχόμενη υπερεκμετάλλευση της φύσης δημιουργείται από ένα μικρό σχετικά τμήμα της ανθρωπότητας, το οποίο συνήθως είναι και το πιο εύπορο.

συστατικών και ουσιών που επιβαρύνουν υπέρμετρα τα στοιχεία της γης (έδαφος, αέρα, ύδατα). Επιπλέον, δημιουργούνται και σωρεύονται πλέον οι λεγόμενοι «μη αντιστρέψιμοι κίνδυνοι[745]» ("irreversible risks"), τους οποίους οι μελλοντικές γενιές θα πρέπει να αντιμετωπίσουν αναγκαστικά. Όλη αυτή η «αρνητική κληρονομιά» θα περάσει αναπόφευκτα στις μελλοντικές γενιές. Και το ερώτημα που θα μπορούσε να τεθεί είναι εάν γενικά μας ενδιαφέρει η διαιώνιση του ανθρώπινου γένους με οποιοδήποτε κόστος ή μας ενδιαφέρει περισσότερο να διευκολύνουμε όλες τις γενιές (τωρινές και μελλοντικές) να επιτύχουν ένα ικανοποιητικό ποσοστό ευζωίας[746], αναγνωρίζοντας την αρχή της διαγενεακής ισότητας.

5.3. Το δικαίωμα. Ένα από τα βασικά προβλήματα που ανακύπτουν είναι το νομικό καθεστώς των μελλοντικών γενεών και αν μπορούν να το αποκτήσουν, μέσα στα πλαίσια του διεθνούς δικαίου[747]. Ένα άλλο πρόβλημα αφορά τα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών. Εάν κάποιος δεν έχει γεννηθεί ακόμα, κατ΄αρχήν, δεν έχει υλική υπόσταση και κατ΄επέκταση νομική υπόσταση. Σύμφωνα με το δίκαιο των περισσότερων κρατών, μόνο αυτός που θα γεννηθεί αποκτά δικαιοπρακτική ικανότητα να έχει δικαιώματα και υποχρεώσεις. Ωστόσο, σε ειδικές περιπτώσεις, όπως είναι οι ανήλικοι ή τα κυοφορούμενα τέκνα, αναγνωρίζεται η δυνατότητα εκπροσώπησης τους, πάντα για λόγους που αφορούν την σφαίρα των δικαιωμάτων και πάντα με γνώμονα την διασφάλιση των συμφερόντων τους. Επειδή η οπτική των δικαιωμάτων δημιουργεί προβλήματα και αντιρρήσεις, πολλοί θεωρητικοί προτείνουν την αντίστροφη προσέγγισης του ζητήματος.

Σύμφωνα με τον Visser 'T Hooft (1999) το απρόσωπο και η «ανωνυμία» των μελλοντικών γενιών δεν τους στερεί από μία μορφή «ατομικότητας» ("individuality"). Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η - κατ΄άλλους παράδοξη -

[745] Ως «μη αντιστρέψιμους κινδύνους» θα μπορούσαν να αναφερθούν τα ραδιενεργά απόβλητα, η κλιματική αλλαγή από την διοχέτευση διοξειδίου του άνθρακα στην ατμόσφαιρα.

[746]Υπάρχει ισχυρός αντίλογος σχετικά με τις θυσίες που καλούμαστε να κάνουμε για το μέλλον, ενώ υπάρχουν επείγουσες βιοτικές ανάγκες για τις τωρινές γενιές. *«Η τάση να αισθανόμαστε υπεύθυνοι για υποθετικά (μελλοντικά) θύματα, βάσει στατιστικών στοιχείων, είναι λιγότερο έκδηλη από την τάση να αισθανόμαστε υπεύθυνοι για τα γνωστά (τωρινά) θύματα».* Βλ. σχετικά Birnbacher, D., "Responsibility for future generations-scope and limits", in Handbook of Intergenerational Justice, Joerg Chet Tremmel, (ed.), Edward Elgar Publishing, 2006, p.p.36-37.

[747] Υπάρχει η άποψη ότι οι μελλοντικές γενιές υπάρχουν μόνο ως θεωρητικό εφεύρημα (conceptualsubject) και ως τέτοιο δεν μπορούν ουσιαστικά ούτε να περιορίσουν ούτε να αλλάξουν την συμπεριφορά των τωρινών γενεών. Την μόνη δυνατότητα που μπορούν να έχουν είναι *«…να εξαρτώνται παθητικά από την καλή θέληση της σύγχρονης ανθρωπότητα, για την προστασία των συμφερόντων τους».* Βλ. Σχετικά "The United Nations as a Guardian for Future Generations", Rao, G., in *Future Generations & international law*, Emmanuel Agius & Salvino Busuttil, Earthscan, 1998, p. 144.

«ατομικότητα» θα μπορούσε να κατανοηθεί ως οι ατομικές ευκαιρίες ζωής που προσδιορίζονται από τις διαθέσιμες πηγές/πόρους, που είναι διαθέσιμες σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή και για συγκεκριμένο αριθμό ατόμων[748]. Για τα ανωτέρω, προβλέπουν οι προηγούμενες γενιές, δηλαδή ποια θα είναι η ποσότητα και η ποιότητα κεφαλαίου (πολιτισμικού, οικονομικού, πολιτικού, κοινωνικού) που θα αφήσουν για τις επόμενες γενιές.

Τέλος, τολμούμε να επικαλεστούμε ότι τα δικαιώματα που ταιριάζουν καλύτερα στις μελλοντικές γενιές θα μπορούσαν να είναι αυτά με αμυντικό περιεχόμενο ("passive rights[749]"), όπως το δικαίωμα να μην αποστερηθούν οι μελλοντικές γενιές από ευκαιρίες ποιότητας ζωής που υπάρχουν σήμερα ή δικαίωμα στο να μην βλαφθούν σε διάφορα επίπεδα. Επίσης, προχωρώντας λίγο περισσότερο τον συλλογισμό μας, θεωρούμε ότι ουσιαστικά τα δικαιώματα αυτά απαιτούν ένα ιδιότυπο "status negativus", όχι όμως έναντι μόνο της κρατικής εξουσίας, αλλά και έναντι άλλων συλλογικοτήτων, όπως θα μπορούσε κάποιος να επικαλεστεί ότι αποτελεί και η τωρινή γενιά έναντι των μελλοντικών.

5.3.1. Το έννομο συμφέρον. Η εν λόγω προσέγγιση δεν αναρωτιέται για το ποιο θα είναι το συνολικό όφελος που μπορεί να παραχθεί από μία πολιτική ή μία απόφαση. Η ερώτηση που θέτει αφορά τα δικαιώματα που μπορούν να έχουν ή δικαιούνται να έχουν τα άτομα[750]. Μέσα στο πλαίσιο αυτής της θεωρίας, υπάρχει θέση και για τα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών. Αν θεωρήσουμε ότι τα δικαιώματα είναι σημαντικά και πρέπει να αναγνωρίζονται σε όλους, τότε είναι δύσκολο να βρούμε σοβαρό λόγο που θα αποστερεί τις μελλοντικές γενιές από το να είναι αποδέκτες κάποιων δικαιωμάτων, ιδίως στην εποχή μας. Τα βασικά δικαιώματα εκτείνονται σε όλους τους ανθρώπους, όχι μόνο χωρικά αλλά και χρονικά. Με άλλα λόγια, όποιος έχει ζήσει ή πρόκειται να ζήσει, θα πρέπει να έχει το ίδιο μερίδιο στα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα[751]. Από την άλλη, υπάρχει η βεβαιότητα ότι οτιδήποτε κάνουμε σήμερα επηρεάζει δραστικά την τύχη των μελλοντικών γενεών. Αντιθέτως,

---

[748] Ο.π. p. 45.

[749] Βλ. Patridge, E., "Future Generations" in A Companion to Environmental Philosophy, Dale Jamieson (ed.), Blackwell Companions to Philosophy, Blackwell publishers, 2001, p. 382.

[750] Σύμφωνα με το Λεξικό (Black's Law Dictionary) ο όρος «καθήκον» (duty) ορίζεται ως νομική υποχρέωση η οποία οφείλεται σε κάποιον και πρέπει να ικανοποιηθεί. Είναι μία υποχρέωση η οποία δημιουργεί σε κάποιον άλλο (αντίστοιχο) δικαίωμα και περισσότερο έχει την έννοια ως «ηθική υποχρέωση». Black's Law Dictionary, 8th edition, 2004, p. 543.

[751] Βλ. "Mortgaging the future: dumping ethics with nuclear waste", Shrader-Frechette, K. Science and Engineering Ethics, 11 (4), 2005, pp.1-2.

οι μελλοντικές γενιές δεν έχουν καμία δυνατότητα να μας βλάψουν, τουλάχιστον σε υλικό επίπεδο.

Ο ηθικός και πολιτικός φιλόσοφος, Brian Barry, που ασχολήθηκε ιδιαίτερα με θέματα δικαιοσύνης αλλά και τα ζητήματα που εγείρουν οι μελλοντικές γενιές, αναφερόταν σε ένα ιδιαίτερο «αποτέλεσμα», που το ονόμαζε *"ecological sleeper-effect"*. Το αποτέλεσμα αυτό προκύπτει από αποφάσεις τις οποίες *«...λαμβάνουμε τώρα και οι οποίες δεν επιφέρουν αρνητικές συνέπειες για κάποια εκατοντάδες χρόνια και μετά εξαπολύουν καταστροφικές συνέπειες*[752]*».* Συνεπώς, εάν σήμερα πρόκειται να αποφασισθεί η δημιουργία και ανέγερση ενός πυρηνικού εργοστασίου, το μεγαλύτερο μέρος του κόστους που μπορεί να ανακύψει από τις εν πολλοίς απρόβλεπτες αλλά ιδιαίτερα σοβαρές συνέπειες, θα αφορά ανθρώπους που πρόκειται να ζήσουν στα επόμενα πενήντα ή εκατό χρόνια από τώρα.

Ωστόσο, αυτοί οι μελλοντικοί άνθρωποι δεν έχουν την δυνατότητα σήμερα να διαπραγματευτούν, να εκφράσουν τις απόψεις τους ή να ασκήσουν πίεση σε πολιτικό, διοικητικό, κοινωνικό επίπεδο, π.χ. επιβάλλοντας κυρώσεις. Ζώντας στη «νέα χιλιετία», οι δυνατότητες ποιοτικής επιβίωσης ή ακόμα και απλής επιβίωσης εξαρτάται εν πολλοίς από την συμπεριφορά, την δράση και την σκέψη της τωρινής γενιάς. *«Σήμερα, καθώς καθόμαστε στην άκρη της νέας χιλιετίας και μελετούμε τις προκλήσεις ενός νέου μέλλοντος, αντιμετωπίζουμε μία καινοφανή δύναμη της φύσης : τους εαυτούς μας*[753]*».* Ακόμα και το ίδιο το μέλλον του πλανήτη βρίσκεται σε κρίση από τις άλογες ενέργειες της ανθρωπότητας[754]. Θεωρητικά, κάθε πολιτική απόφαση των κυβερνήσεων και των μεγάλων πολυεθνικών ή του τραπεζικού συστήματος επηρεάζει την σύσταση των μελλοντικών γενιών. Αποφάσεις που αφορούν τον πόλεμο και την ειρήνη, την οικονομική πολιτική, το σύστημα των συντάξεων και των λοιπών πολιτικών κοινωνικής πολιτικής, την εκπαίδευση (κλπ.), όλα επηρεάζουν το δημογραφικό ζήτημα και την σύνθεση των μελλοντικών γενιών, καθώς καταρχήν άμεσα επηρεάζονται οι ζωές των τωρινών γενιών : ποιος μπορεί να επιτύχει και να

---

[752]Βλ. Barry, B., "Justice Between Generations", in Law, Morality and Society, Hacker, P. & Raz, J. (eds), Oxford : Clarendon Press, 1977, pp. 268-284.

[753] Lubchenco, J., "Waves of the Future: Sea Changes for a Sustainable World", in *Worlds Apart. Globalization and the Environment*, James Gustave Speth (ed.), Yale School of Forestry and Environmental Studies, Island Press, 2003, Chapter 2, p. 21.

[754] Αναγνωρίζεται πλέον από επίσημους σχετικούς επιστημονικούς φορείς ότι σήμερα βρισκόμαστε στον έκτο κύκλο μαζικής απώλειας της πλανητικής βιολογικής ποικιλότητας. Συγχρόνως, όμως, αποτελεί και την πρώτη φορά, η οποία αναγνωρίζεται ότι προκαλείται από ανθρώπινες παρεμβάσεις. Η πραγματικότητα είναι ότι είμαστε σε θέση να αλλάξουμε το παγκόσμιο οικοσύστημα με νέους τρόπους, με ταχύτερους ρυθμούς και σε μεγαλύτερη έκταση απ΄ό,τι μπορούσε να γίνει στο παρελθόν.

προοδεύσει, ποιος θα χρωστάει και θα μείνει άνεργος, ποιος θα μεταναστεύσει και πόσα παιδιά θα αποφασίσουν να κάνουν ή όχι[755].

Από τέτοιου είδους κρίσεις γεννιούνται τα ερωτήματα *«Εάν οι ζώντες άνθρωποι θα πρέπει να έχουν υποχρεώσεις προς τους μέλλοντες»* ή *«εάν οι μελλοντικές γενιές έχουν δικαιώματα, αυτά πού βασίζονται και νομιμοποιούνται»* ή ακόμα *«για πιο λόγο θα πρέπει να νοιαζόμαστε για τους μέλλοντες αγέννητους και υποθετικούς ανθρώπους»,* με τους οποίους δεν έχουμε καμία σύνδεση – υλική, οικογενειακή, ψυχική, πνευματική κλπ. Ωστόσο, από τέτοιου είδους ερωτήματα μπορούμε εξίσου εύκολα να καταλήξουμε ότι οι *«πλανητικές μας υποχρεώσεις»* προς τις μελλοντικές γενιές υπάρχουν, ανεξαρτήτως ποιοι θα είναι οι μελλοντικοί άνθρωποι και βασίζονται αρχικά σε ένα *«άρρητο αίσθημα ηθικής».* Εξάλλου, ήδη είναι ευρέως αποδεκτός και χρησιμοποιείται ο όρος της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης ("environmental justice"), θέτοντας όρους και προϋποθέσεις για την δίκαιη κατανομή των πόρων μεταξύ των τωρινών και των μελλοντικών γενιών[756]. Τέλος, όπως συνηθίζεται, «μεταφράζουμε» τις ανάγκες των ανθρώπων και τις μετατρέπουμε σε δικαιώματα. Με ανάλογο τρόπο, πιστεύουμε ότι θα μπορέσουμε να «μεταφράσουμε» και τις ανάγκες των μελλοντικών ανθρώπων, αν τις μετατρέψουμε και αυτές σε δικαιώματα.

5.3.2. Η έννομη αξίωση: ικανότητα δικαίου, ικανότητα δικαιοπραξίας. Το να έχει κάποιος ένα δικαίωμα σημαίνει ότι έχει μία απαίτηση «για κάτι» και «έναντι κάποιου». Το δικαίωμα αυτό είναι αναγνωρισμένο είτε από τους δικαϊκούς κανόνες είτε από ένα αποδεκτό σύστημα αξιών και ηθικής. Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, ένας ενήλικας άνθρωπος, που έχει τις νοητικές και σωματικές του δυνάμεις, μπορεί να είναι υποκείμενο δικαιωμάτων έναντι κάποιου άλλου ατόμου ή δημόσιας υπηρεσίας/φορέα. Το ίδιο όμως ισχύει και για το κυοφορούμενο έμβρυο, το οποίο θεωρείται φορέας δικαιωμάτων, υπό συγκεκριμένες συνθήκες και για ειδικές περιπτώσεις. Ωστόσο, τα βασικό ερώτημα όταν αναφερόμαστε στις μελλοντικές γενιές είναι εάν μπορούν οι αγέννητες γενιές να έχουν αξιώσεις έναντι ημών[757] και εάν έχουν νομική υπόσταση, υπό την έννοια της αναγνώρισης νομικής

[755]Βλ. Bown-Weiss, E., "Our Rights and Obligations to Future Generations for the Environment", reprinted and adapted, Revista IIDH, 1991, p. 31.

[756]*«Δικαιοσύνη είναι η πρώτη αρετή των κοινωνικών θεσμών, όπως είναι η αλήθεια για τα συστήματα σκέψης».* Βλ. σχετικά Rawls, J. *A theory of justice,* Oxford University Press, 1971, p. 3.

[757]*«Μπορούν οι υποθετικοί/εν δυνάμει άνθρωποι να έχουν δικαιώματα;»* αναρωτιέται ο Hendrik Visser 'T Hooft, ο.π. p. 48.

προσωπικότητας. Οι αξιώσεις αυτές είναι οι προάγγελοι δικαιωμάτων και μπορούν να προβληθούν μόνο εάν δεχθούμε ότι αναγνωρίζεται νομική προσωπικότητα στις μελλοντικές γενιές. Γεγονός το οποίο τολμούμε να ισχυριστούμε ότι ήδη γίνεται σε κάποιες έννομες τάξεις και σε μία νέα γενιά νομολογίας. Έχει διατυπωθεί ότι η αναγνώριση περιβαλλοντικών δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών θα μπορούσε να γίνει περισσότερο υπό την έννοια των συλλογικών δικαιωμάτων, ως δικαίωμα *«όσων δεν έχουν γεννηθεί ακόμα»* ή ως δικαίωμα *«καθενός που πρόκειται να γεννηθεί στο μέλλον*[758]*»*.

Σύμφωνα με τον πολιτικό και ηθικό φιλόσοφο και αναλυτή Joel Feinberg όσοι έχουν ή μπορούν να έχουν δικαιώματα είναι όσοι έχουν ή μπορούν να έχουν συμφέροντα. Ως συμφέρον δε αναλύεται το να έχει κάποιος την ικανότητα να είναι δικαιούχος ενός δικαιώματος, γιατί επωφελείται από κάτι. Σύμφωνα με τον Feinberg αλλά και σύμφωνα με γνώμη και άλλων νομικών και πολιτικών αναλυτών, τα αγέννητα παιδιά στα περισσότερα νομικά συστήματα του δυτικού κόσμου μπορούν να έχουν δικαιώματα, τα οποία ασκούνται από πληρεξούσιους ("proxies"), οι οποίοι ενεργούν για λογαριασμό του ακόμα αγέννητου τέκνου. Υπό το ανωτέρω πρίσμα, κρίνεται ότι σε αντίστοιχη κατάσταση βρίσκονται και οι μελλοντικές-αγέννητες γενιές, οι οποίες έχουν ή μπορούν να έχουν και συμφέροντα και δικαιώματα[759], παρά την έλλειψη προσώπου και ονόματος ("facelessness and namelessness[760]").

Ωστόσο, δεν μπορεί να αρνηθεί εύκολα κάποιος και την άποψη ότι αυτό που οφείλει η τωρινή γενιά προς τις μελλοντικές γενιές είναι ουσιαστικά σε συμβολικό

---

[758]Merrils, J. G., "Environmental Protection and Human Rights: Conceptual Aspects", in Human Rights Approaches to Environmental Protection", Boyle, A., Anderson, M., (eds), Clarendon Press-Oxford, 1998, pp. 25-41. Στο συγκεκριμένο κείμενο γίνεται μία σύντομη αλλά περιεκτική αναφορά και αναπτύσσεται προβληματισμός για τις μελλοντικές γενιές, την δυνατότητα απόκτησης περιβαλλοντικών δικαιωμάτων και τον τρόπο εκπροσώπησής τους. Ο συγγραφέας αναρωτιέται *«Αντί να μεταχειριζόμαστε τις μελλοντικές γενιές ως σκιώδεις κατόχους δικαιωμάτων (και με τον τρόπο αυτό) να προσδίδουμε στην τωρινή μας έγνοια έναν αέρα ανιδιοτελούς σεβασμού, καλύτερα θα ήταν να ασχολούμαστε με τα δικαιώματα των τωρινών γενιών, σε συσχετισμό με τις διάφορες ηθικές ευθύνες τους, συμπεριλαμβάνοντας και αυτές προς τις μελλοντικές γενιές».*

[759]*«…η συλλογικότητα των μελλοντικών γενιών είναι τόσο σίγουρη ότι θα εμφανισθεί/έρθει 'κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων' όπως ισχύει τώρα και για κάθε έμβρυο που βρίσκεται μέσα στην κοιλιά της μητέρας του».* Βλ. σχετικά Feinber, J., "The rights of animals and unborn generations", in *Rights, justice and the bounds of liberty,* Princeton University Press, 1980, pp. 159-184. Επίσης, του ίδιου με τον ίδιο τίτλο αλλά σε βιβλίο : in *Philosophy & Environmental Crisis*, by William T. Blackstone (ed.), Athens, University of Georgia Press, 1974, pp. 43-68. Επιπλέον, βλ. Visser 'T Hooft, *Justice to Future Generations and the Environment*, p. 49, Godofsky, J., "Future Generations and the Right to Survival : a Deontological analysis of the moral obligations of present to future people", TCNJ Journal of Student Scholarship, vol. XII, April 2010, διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα https://joss.pages.tcnj.edu/files/2012/04/2010-Godofsky.pdf (τελευταία επίσκεψη στις 17-02-2016).

[760]*«Η ταυτότητα των κατόχων αυτών των συμφερόντων είναι αναγκαστικά τώρα αδιευκρίνιστα, όμως το γεγονός της ύπαρξης συμφερόντων είναι ξεκάθαρο και αυτό είναι αναγκαίο για να βεβαιωθεί η αξιοπιστία της τωρινής συζήτησης για τα δικαιώματά τους»,* ο.π. Feinber, J.

επίπεδο ή διατυπωμένο με άλλο τρόπο ότι *«…τα Κράτη μπορεί να έχουν ευθύνη προς τις μελλοντικές γενιές, χωρίς όμως να τους παραχωρούν δικαιώματα*[761]*».* Υπό αυτό το πρίσμα, μπορούμε βάσιμα να θεωρήσουμε ότι είναι τουλάχιστον ανήθικο να ενεργούμε χωρίς πρόβλεψη και έγνοια για το μέλλον, ζητώντας την ικανοποίηση μόνο του δικού μας συμφέροντος, στην χωρο-χρονική διάσταση του «εδώ και τώρα». Στο έργο "The Global Covenant[762]", ο γνωστός αμερικανός ακαδημαϊκός Robert Jackson, υποστηρίζει ότι η περιβαλλοντική προστασία έχει αναδυθεί (ήδη) ως ένας νέος θεμελιώδης κανόνας ("new fundamental norm") μέσα στην διεθνή κοινότητα. Ειδικότερα, δε, ο ίδιος συγγραφέας θεωρεί ότι το συνεχώς αυξανόμενο σώμα του εθνικού και διεθνούς δικαίου έχει διαμορφώσει μία νέα περιβαλλοντική ηθική, η οποία ερμηνεύεται ως η ευθύνη της ανθρωπότητας να προστατεύσει το παγκόσμιο περιβάλλον. Ο ίδιος συγγραφέας αναπτύσσει έναν πολύ ενδιαφέροντα συλλογισμό και επιχειρηματολογία και αναφέρει ότι οι εκπρόσωποι των Κρατών ουσιαστικά αποτελούν *«…τους επικεφαλείς θεματοφύλακες ή επόπτες ("chief trustees or stewards") του πλανήτη…γιατί έχουν την εξουσία και την δύναμη να διαχειρίζονται το πρόβλημα*[763]*».*

Σε ένα από τα τελευταία δοκίμια σχετικά με την φιλοσοφία της ιστορίας, ο Καντ θαρραλέα είχε ισχυριστεί ότι *«η ανθρώπινη φύση …δεν μπορεί να παραμένει αδιάφορη στα καλά και κακά που πρόκειται να συμβούν στην πιο απομακρυσμένη (χρονικά) εποχή, εάν αυτά πρόκειται να συμβούν στο είδος μας και αναμένονται με βεβαιότητα*[764]*».* Θεωρούμε ότι αυτή η φράση περικλείει – ίσως με μία δόση υπερβολής - όλη την πεμπτουσία της ανάγκης για διαγενεακή ισότητα και μία λογική όσο και ηθική επίκληση περί μη ανυπολόγιστης διακινδύνευσης της μελλοντικής ύπαρξης του ανθρώπινου είδους.

Οι θιασώτες της θεωρίας των δικαιωμάτων, θεωρούν ότι η τωρινή γενιά έχει συγκεκριμένες υποχρεώσεις στις μελλοντικές γενιές εν γένει. *«Η φροντίδα/έγνοια μας*

---

[761]Solyom, L., "The Rights of Future Generations, and Representing them in the Present", Acta Juridica Hungarica, 43, Nos 102, 2002, p. 138.

[762]Jackson, R., *The global covenant: human conduct in a world of states*, Oxford University Press, 2000, pp. 175-178. Βλ. επίσης, Falkner, R., "Global environmentalism and the greening of international society", International Affairs, vol. 88, no 3, 2012, p. 509.

[763] Jackson, R., The global covenant: human conduct in a world of states, Oxford University Press, 2000, p. 176.

[764] Βλ. Υποσημείωση 9 στο Birnbacher, D., "What Motivates Us to Care for the (Distant) Future?", in *Intergenerational Justice,* Axel Gosseries and Lukas H. Meyer, Oxford University Press, 2012, p. 277.

για το μέλλον είναι….μία φροντίδα/έγνοια για το τώρα[765]*».*Η προηγούμενη φράση, θεωρούμε ότι περικλείει με συνοπτικό τρόπο το ηθικό καταρχήν βάρος που επωμίζεται η τωρινή γενιά προς την μελλοντική γενιά. Η υποχρέωση αυτή είναι ανεξάρτητη από το γεγονός ότι αυτές οι μελλοντικές υπάρξεις δεν μπορούν να υπερασπιστούν ακόμα τα δικαιώματά τους[766]. Κυριολεκτικά, οι μελλοντικές γενιές είναι *«χωρίς πρόσωπο και αόρατες*[767]*. Οι μελλοντικές γενιές είναι αντικείμενο νόησης και υπολογισμού. Εμφανίζονται μόνο ως αφηρημένοι αποδέκτες ωφελημάτων και εν δυνάμει θυμάτων ζημιών, ως ανώνυμα στοιχεία και δεν προσφέρονται …ως εμπειρικά προσβάσιμα αντικείμενα συμπεριφορών όπως είναι η αγάπη, η φιλία, ο σεβασμός ή η αλληλεγγύη*[768]*».*

Ωστόσο, εξίσου αξιόπιστη και εύλογη είναι και η κάτωθι διαπίστωση που έχει διατυπωθεί από έναν γνωστό πολιτικό θεωρητικό και ενεργό αμερικάνο διανοούμενο, τον Michale Walzer : *«Κάθε ανθρώπινη κοινωνία εκπαιδεύει τα παιδιά της, που είναι τα νέα και μελλοντικά μέλη της. Η εκπαίδευση εκφράζει αυτό που είναι πιθανόν η πιο βαθιά μας ευχή : να συνεχίζουμε, να αντιστεκόμαστε στη μοίρα του χρόνου. Είναι ένα πρόγραμμα για κοινωνική επιβίωση*[769]*».* Εξάλλου, αυτή η έγνοια και η φροντίδα για το μέλλον δεν έχει λείψει ουσιαστικά ποτέ και διαχρονικά στο διάστημα του ανθρώπινου πολιτισμού. Ενεργώντας σήμερα, πάντα υπάρχει η επιθυμία αλλά και η πρόθεση για διαμόρφωση του μέλλοντος. Με τον τρόπο αυτό ουσιαστικά είναι *«…σαν να παίρνουμε την ύπαρξη των μελλοντικών γενεών ως δεδομένη*[770]*».*

5.3.3. Το δικαίωμα ως συλλογικό δικαίωμα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον όσον αφορά τις μελλοντικές γενιές, αποτελεί και το γεγονός ότι οι μελλοντικές γενιές νοούνται

---

[765]Visser 'T Hooft, *Justice to Future Generations and the Environment,* Law and Philosophy Library Volume 40, Kluwer Academic Publishers, 1999, p.p. 98-113, O'Neill, J., *Ecology, policy and politics,* Routledge, London & New York, 1993, p. 55.

[766]Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η υπόθεση ότι κάποιος κάνει πικ-νικ σε ένα πάρκο. Αθέλητα σπάζει ένα μπουκάλι και αφήνει τα σπασμένα γυαλιά στο γρασίδι, αντί να τα καθαρίσει αμέσως. Υποθέτουμε ότι στο μέλλον κάποιο παιδί περπατάει στο συγκεκριμένο σημείο, και τραυματίζεται από τα σπασμένα γυαλιά. Γνωρίζουμε ότι αφήνοντας σπασμένα γυαλιά σε ένα πάρκο, εκθέτει άλλους ανθρώπους σε κίνδυνο. Δηλαδή, και μόνο το γεγονός ότι γνωρίζουμε για τους υπαρκτούς κινδύνους που έχουμε δημιουργήσει από μία πράξη μας, είναι αρκετό για να ενεργοποιηθεί η ευθύνη για τις μελλοντικές γενιές. Βλ. "The rights of future generations", Pletcher, G. K., in *Responsibilities to future generations,* E. Patridge (ed.), 1981, New York:Prometheus Book.

[767] "Faceless and invisible"

[768]Birnbacher, D., "What Motivates Us to Care for the (Distant) Future?", in Intergenerational Justice, Axel Gosseries and Lukas H. Meyer, Oxford University Press, 2012, p. 282.

[769]Βλ. Walzer, M. *Spheres of Justice : a defence of pluralism and equality,* Blackwell, Oxford, 1983, p. 197.

[770] Beekman, V., "Sustainable Development and Future Generations", Journal of Agricultural and Environmental Ethics, 17, 2004, p. 16.

περισσότερο στην συλλογικότητα τους, δηλαδή ως μία ολότητα και όχι ως ξεχωριστά άτομα. Υπό την ανωτέρω έννοια, το επιχείρημα για το αν μπορούν να έχουν δικαιώματα, εξειδικεύεται στο ότι τα δικαιώματα που θα μπορούσαν να τους αναγνωριστούν αφορούν συλλογικά δικαιώματα ("collective rigths") και όχι ατομικά δικαιώματα, εξατομικευμένα[771]. Επίσης, γίνεται πιο εύκολη η ερμηνεία των μελλοντικών γενιών και μέσα στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου, καθώς έχει αναγνωριστεί σε διεθνή συμβατικά κείμενα αλλά και αποφάσεις του Διεθνούς Δικαστηρίου ο όρος «ανθρωπότητα» ("humankind, mankind, humanity[772]"), περιλαμβάνοντας το ανθρώπινο γένος στην ολότητά του, τόσο χρονικά όσο και χωρικά[773].

Δηλαδή, η «ανθρωπότητα» - σύμφωνα με κάποιους θεωρητικούς - μπορεί να είναι νομικό υποκείμενο στο διεθνές δίκαιο[774]. Ωστόσο, η πλειοψηφία των συγγραφέων δεν δέχεται ακόμα επίσημα την ερμηνεία αυτή, ότι δηλαδή έχει νομική υπόσταση η ανθρωπότητα στο σύνολό της και ότι αποτελεί stricto sensu υποκείμενο του διεθνούς δικαίου. Η βασική αιτία της απόρριψης είναι καταρχήν ότι για να μπορεί κάποιος να θεωρηθεί υποκείμενο δικαίου πρέπει να έχει την ικανότητα απόκτησης δικαιωμάτων και υποχρεώσεων καθώς και ικανότητα άσκησής τους. Επιπλέον, η απουσία κάποιου οργανισμού ή θεσμού που θα την εκπροσωπεί με ανεξάρτητο τρόπο και χωρίς την κρατική παρέμβαση, αποτελεί έναν επιπλέον επιβαρυντικό λόγο.

---

[771]Βλ. ενδεικτική σχετική επιχειρηματολογία, που αφορά τον χαρακτηρισμό των ενδυνάμει δικαιωμάτων που μπορούν να έχουν οι μελλοντικές γενιές ως συλλογικά δικαιώματα ("collective rights") σε πρόσφατο άρθρο του Johan Branmark "Future generations as right holders", in Critical Review of International Social and Political Philosophy, 2015, pp. 1-19.

[772] Ο όρος «ανθρωπότητα» συναντάται σε πολλά διεθνή συμβατικά κείμενα. Μεταξύ άλλων καταγράφεται στο Προοίμιο του Χάρτη του ΟΗΕ, στο Προοίμιο της Συνθήκης του Βόρειου Ατλαντικού, στη Σύμβαση του ΟΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας. Ωστόσο, σε όλες τις ανωτέρω αναφορές δεν δίνεται μία συγκεκριμένη εξήγηση ή πληροφορία για την ακριβή ερμηνεία του όρου.Επίσης, βλ. το Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, διαθέσιμο και στην ιστοστελίδαhttps://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf (τελευταία πρόσβαση 23/02/2016).

[773] Ενδεικτικά, κάποια από τα συμβατικά κείμενα που αναφέρονται στο (κοινό) συμφέρον της ανθρωπότητας είναι Outer Space Treaty (OST), Antarctic Treaty, UN Convention on the law of the sea. Η άποψη ότι ο όρος «ανθρωπότητα» περιλαμβάνει όλους τους ανθρώπους που έχουν ζήσει, ζούνε και θα ζήσουν στο μέλλον συναντάται στο κείμενο του B. Nagy "Common Heritage of Mankind : the Status of Future Generations", IISL, Colloquium, Proceedings 31st on the Law of Outer Space, (Bangalore), 1988. Βλ. επίσης, ενδεικτικάGal, G., "Some remarks to General Clauses of Treaty Space Law", Journal of the International Law Department of the University of Miskolc, vol. 1, 2004, pp. 1-8, Trindade C., *International Law for Humankind. Towards a New Jus Gentium,* The Hague Academy of International Law Monography, 2nd revised edition, 2010.

[774]Βλ. ειδικά A.A. Cocca, "The Advances in International Law through the Law of Outer Space", JSL, vol. 9, 1981, p. 15 : *"…the international community…had recognized the existence of a new subject of international law, namely mankind itself, and creates a jus humanitatis…and endowed that new subject of international law- mankind).."*.

Συνεπώς, και όσον αφορά το θέμα που αφορά την παρούσα διατριβή, εάν δημιουργηθεί ένας ειδικός θεσμός που θα εκπροσωπεί τμήμα της ανθρωπότητας, όπως είναι οι μελλοντικές γενιές, τότε θα ήταν πιο εύκολο να γίνει αποδεκτή η νομική και ξεχωριστή υπόσταση τους. Είναι απόλυτα αποδεκτό και αναγκαίο ότι οποιοδήποτε υποκείμενο του διεθνούς δικαίου θα πρέπει να εκπροσωπείται από κάποιο όργανο ως "trustee", προκειμένου να μπορεί να συμμετέχει στις διεθνείς σχέσεις και τα διεθνή forum. Εξάλλου, δεν είναι τυχαίο ότι τα τελευταία τριάντα χρόνια εντοπίζεται μία ταυτόχρονη αναφορά σε διεθνή κείμενα (συμβάσεις, διακηρύξεις, ψηφίσματα κλπ.) στην «ανθρωπότητα» ("humankind") και στις μελλοντικές γενιές, προσδίδοντας αναγνώριση και εν μέρει δικαιώματα σε αυτές[775].

Στην έννοια «ανθρωπότητα», όπως ειπώθηκε, συμπεριλαμβάνονται όλα τα μέλη του ανθρώπινου είδους, ως μία ολότητα, περιλαμβάνοντας και τις μελλοντικές γενιές σύμφωνα με κάποιους θεωρητικούς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για τα περιβαλλοντικά αγαθά αποτελεί η αξία που πρεσβεύουν όλες οι χώρες ότι είναι υποχρέωση των κρατών της διεθνούς κοινότητας η διατήρηση και προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς προς όφελος όλης της ανθρώπινης κοινότητας[776] αλλά και η Αρχή 18 της Διακήρυξης της Στοκχόλμης που πρεσβεύει ότι η επιστήμη και η τεχνολογία οφείλουν να συμβάλουν στην ανάπτυξη, να επιλύουν τα περιβαλλοντικά προβλήματα *«για το κοινό καλό της ανθρωπότητας»* ("for the common good of mankind"). Συνεπώς, ένας βασικός λόγος που είναι σημαντικό ή και αναγκαίο να χαρακτηρισθεί η ανθρωπότητα ως υποκείμενο του διεθνούς δικαίου – και ως εκ τούτου και οι μελλοντικές γενιές - είναι η επιτακτική ανάγκη ορθολογικής και οικολογικής διαχείρισης του οικοσυστήματος. Σε τελική ανάλυση, ακόμα και αν δεν

[775] Σύμφωνα με κάποιους θεωρητικούς που ασχολούνται με το ζήτημα των μελλοντικών γενιών, η «ανθρωπότητα» ως ολότητα αναδύεται ως ένα νέο υποκείμενο που μπορεί να έχει δικαιώματα, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, γεγονός που ενδυναμώνεται και από το γεγονός της αναφοράς των μελλοντικών γενιών σε διεθνή συμβατικά κείμενα. Bl. Malhorta, A., "A Commentary on the Status of Future Generations as a subject of International Law", in *Future Generations & International Law*, Emmanuel Agius & Salvino Busuttil, Earthscan Publications, 1998, p. 40. Ο αείμνηστος Δημήτριος Ευρυγένης ήδη από το 1966 καλούσε την διεθνή κοινότητα για την δημιουργία ενός «παγκόσμιου δικαίου». Βλ. Σχετικά Evrigenis D., "Institutionnalisation des droits de l' homme et droituniversel", *in Internationales Colloquium uber Menschenrechte*, Deutche Gesellschaft fur die Vereinten Nationen, Berlin, Oktober 1966, 00. 26-34, Allot, Ph, "Reconstituting Humanity-New International Law", 3 European Journal of International Law.

[776]UNESCO Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, (the World Heritage Convention), 1972. Επίσης, βλ. National Environmental Management Act (NEMA) No. 107 of 1998, Article 2 (4) (ο*) "The Environment is held in public trust for the people, the beneficial use of environmental resources must serve the public interest, and the environment must be protected as the people's common heritage".*

έχουν αποδοθεί επίσημα δικαιώματα στις μελλοντικές γενιές στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου, υπάρχει μία αδιαμφισβήτητη υποχρέωση μας προς αυτές.

Με αφοπλιστική ειλικρίνεια και ευθύτητα ο Καθηγητής Andrew Dobson ανέφερε το έτος 1996 *«Είναι ξεκάθαρο ότι θα υπάρξουν μελλοντικοί άνθρωποι, ότι θα έχουν συμφέροντα και ότι ό,τι κάνουμε σήμερα θα τους επηρεάσει…Επιπλέον,,…, αυτά τα συμφέροντα είναι ικανά εκπροσώπησης, και τελικά, ενώ είναι τελείως αληθινό ότι δεν μπορούμε να γνωρίζουμε ποια θα είναι ακριβώς τα συμφέροντα/ενδιαφέροντα των μελλοντικών ανθρώπων, μπορούμε να είμαστε σχεδόν σίγουροι ότι θα επιθυμούν τόσο ένα βιώσιμο περιβάλλον μέσα στο οποίο θα μπορούν να ζήσουν καθώς (θα επιθυμούν) και την δυνατότητα ικανοποίησης των βασικών αναγκών τους*[777]*».*

5.3.4. Το δικαίωμα και η δημοκρατική εκπροσώπηση. Η σύγχρονη προβληματική που αναδεικνύει σε κυρίαρχη αξία την διαγενεακή ισότητα συνδέεται κυρίως με το παγκόσμιο πρόβλημα των Κλιματικών Αλλαγών, των αποβλήτων της πυρηνικής ενέργειας και μη αντιστρέψιμης εξάντλησης ή σοβαρής υποβάθμισης πολλών βασικών φυσικών πηγών. Όλα αυτά μαζί αλλά και ξεχωριστά είναι ικανά να χειροτερεύσουν δραματικά την ποιότητα ζωής των μελλοντικών γενεών αλλά ακόμα και να θέσουν σε κίνδυνο και την ίδια την ύπαρξη της ζωής, με την μορφή που την γνωρίζουμε σήμερα. Για το λόγο αυτό, η κυρίαρχη έννοια της διαγενεακής ισότητας ορίζει ότι η ευζωία των μελλοντικών γενεών – συμπεριλαμβανομένης και των νεογέννητων – θα πρέπει να αποτελεί άμεση και ρητή προτεραιότητα και μέλημα για όσους λαμβάνουν αποφάσεις και διαμορφώνουν πολιτικές, τόσο σε διεθνές, περιφερειακό όσο και εθνικό επίπεδο.

Ωστόσο, για να μπορέσει κάποιος να «σώσει» τις μελλοντικές γενιές, θα πρέπει να μπορεί να το κάνει καλά για τις τωρινές γενιές[778]. Με άλλα λόγια θα πρέπει η τωρινή γενιά, που εκπροσωπείται κυρίως μέσα από δημοκρατικά πολιτεύματα, να θεσμοποιήσει τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών μέσα στην σημερινή διαδικασία λήψης αποφάσεων[779]. Υπό την έννοια αυτή, η περιβαλλοντική προστασία με τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών ταυτίζονται, καθώς και τα δύο

---

[777] Dobson, A., "Representative democracy and the environment" in Democracy and environment, Laferty, W & Meadowcroft, J., (eds.), Cheltenham : Edward Elgar, 1996, p. 132.

[778] Passmore, J., "Conservation", in *Responsibilities to Future Generations. Environmental Ethics,* Ernest Patridge (ed), Buffalo, N.Y., Prometheus Books, p. 47.

[779]Στο διεθνές δίκαιο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αυτό έχει γίνει μέσω της Σύμβασης για την Γενοκτονία και την απαγόρευση των φυλετικών διακρίσεων. Οι διατάξεις των διεθνών αυτών συμβατικών κειμένων προστατεύει τόσο τις τωρινές όσο και τις μελλοντικές γενιές.

ζητήματα απαιτούν πολιτικές που να είναι μακροχρόνιες (long-range policies)[780] και έχουν την δυνατότητα να βελτιώσουν τόσο το τώρα όσο και το μετά. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά *«…η μεγαλύτερη/καλύτερη υπηρεσία που μπορούμε να προσφέρουμε στους απογόνους μας είναι να κάνουμε ό,τι μπορούμε ώστε να φτιάξουμε τον κόσμο μας ένα καλύτερο μέρος τ ώ ρ α[781]».*

Το βασικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονες κοινωνίες είναι η βραχυπρόθεσμη και κοντόφθαλμη πολιτική και διαχείριση των προβλημάτων. Μία από τις βασικές αιτίες είναι η μαζική αντιπροσωπευτική δημοκρατία. Οι πολιτικοί ασκούν εξουσία και νομοθετούν, έχοντας υπόψη τους ότι η διαχείριση διαρκεί και ασκείται μέσα σε πολύ σύντομο χρονικό ορίζοντα, ήτοι μέχρι τις επόμενες εκλογές. Η χρονική αυτή «μυωπία» - όπως χαρακτηριστικά έχει χαρακτηρισθεί - δηλητηριάζει και ακυρώνει όλη την προσπάθεια για μία σοβαρή και περισσότερο μακροχρόνια μέριμνα για τα μεγάλα ζητήματα της ανθρωπότητας[782]. Στα τέλη του 19ου αιώνα, ο Karl Marx είχε ασχοληθεί με την παροιμιώδη διορατικότητα και την βαθιά πολιτική και φιλοσοφική του σκέψη ακόμα και με το θέμα της διαγενεακής ισότητας : *«Ακόμα και μία κοινωνία στο σύνολό της, ένα έθνος, ή ακόμα όλες οι σύγχρονες κοινωνίες δεν είναι ιδιοκτήτες της γης. Είναι μόνο κάτοχοί της, οι κληρονόμοι της και όπως οι* ***boni patres familias,*** *θα πρέπει να την παραδώσουν στις επερχόμενες γενιές σε μία βελτιωμένη κατάσταση[783]».* Το σύνθημα που κυριάρχησε τα τελευταία χρόνια στις κοινοβουλευτικές δημοκρατίες ήταν το «Εδώ και τώρα», το οποίο από μόνο του

---

[780]Βλ. Ενδεικτικά Sieger Der, Th., "The Obligation to the Future", in *Responsibilities to Future Generations. Environmental Ethics*, Ernest Patridge (ed), Buffalo, N.Y., Prometheus Books, pp. 37-44. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, ό,τι είμαστε σήμερα το οφείλουμε στις προηγούμενες γενιές και αντίστοιχα, ό,τι θα γίνουν οι απόγονοί μας θα το οφείλουν σε αυτό που θα τους αφήσουμε. Ωστόσο, από την άλλη αναγνωρίζει ότι η χρονική απόσταση δημιουργεί μία αποστασιοποίηση προς τις ανάγκες των μελλοντικών γενιών, καθώς τείνουμε να ενδιαφερόμαστε για τους άμεσους απογόνους μας π.χ. παιδιά, εγγόνια.

[781] Passmore, J., "Conservation", in *Responsibilities to Future Generations. Environmental Ethics*, Ernest Patridge (ed), Buffalo, N.Y., Prometheus Books, p. 55.

[782]*«Ασχέτως με το ποιες μπορεί να είναι οι προτιμήσεις (των απογόνων μας) στην μουσική και στην ποιήση ή ασχέτως με τις προτιμήσεις τους στα αθλήματα και στην διασκέδαση, οι απόγονοί μας θα χρειάζονται καλλιεργήσιμες εκτάσεις και υδατικές λεκάνες για να προμηθεύονται το φαγητό και το νερό και επίσης θα χρειάζεται να ζουν ελεύθεροι από τις υπεριώδεις ακτίνες και την πυρηνική ακτινοβολία. Και είναι αυτές οι απαιτήσεις για την μελλοντική ζωή… οι οποίες* ***τώρα*** *τίθενται σε σοβαρό κίνδυνο και αυτό το γνωρίζουμε* ***τώρα****».* Βλ. σχετικά, *Responsibilities To Future Generations. Environmental Ethics*, Ernest Partridge (ed), Prometheus Books Publishers, Buffalo-New York, 1981, Introduction p. 2. Επίσης, βλ. ενδεικτικά σχετικό προβληματισμό στους Dobson, A., "Representative democracy and the environment" in Democracy and environment, Laferty, W & Meadowcroft, J., (eds.), Cheltenham : Edward Elgar, 1996, pp. 124-139. 51, Ekeli, K.S., "Representative democracy and future generations" in Democrary unbound: basic explorations, Stockholm studies in democratic theory, Tersman, F. (ed.), vol. 1, Stockholm: Stockhom University, pp. 141-165. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://intergenlaw.com/wp-content/uploads/2015/02/Ekeli.pdf.

[783]Βλ. Marx, K., *Capital: A Critique of Political Economy, Vol. 3,* (Penguin Classics) Paperback – March, 1993.

δηλώνει ξεκάθαρα την αδυναμία και απροθυμία εμβάθυνσης σε βάθος χρόνου και για κοινότητες ανθρώπων, μη εισέτι σε ύπαρξη!

Το βασικό επιχείρημα άρνησης των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών στην μαζική σύγχρονη δημοκρατία είναι ότι οι μελλοντικές γενιές δεν έχουν δικαίωμα ψήφου. Επίσης, ένα σχετικό ερώτημα είναι εάν μπορεί/ή πρέπει η εκπροσώπηση των μελλοντικών γενεών να γίνεται με δημοκρατικό τρόπο. Ένα βασικό πρόβλημα που ανακύπτει από αυτό το ενδιαφέρον και ουσιαστικό πρόβλημα είναι ότι οι μελλοντικές γενιές δεν μπορούν να ψηφίσουν και για τον λόγο αυτό δεν μπορούν οι ίδιες να αναδείξουν τους εκπροσώπους τους. Ωστόσο, το αρχικά αυτό ανυπέρβλητο πρόβλημα μπορεί να ξεπεραστεί εάν οριστεί ένας πληρεξούσιος (proxy), ο οποίος θα επιλεγεί από την τωρινή γενιά[784], μέσα από μία αντικειμενική και αδιάβλητη δημοκρατική εκλογική διαδικασία[785] ή έστω μέσα από μία νόμιμα θεσπισμένη δημοκρατική διαδικασία. Σύμφωνα με τον Dobson οι πληρεξούσιοι μπορούν να επιλεγούν είτε από *«ένα τυχαίο δείγμα ψηφοφόρων της τωρινής γενιάς»* είτε μέσα από ένα ειδικό lobby (π.χ. περιβαλλοντική οργάνωση, ΜΚΟ κλπ).

Όπως θα εξηγηθεί κατωτέρω, χρειάζονται να γίνουν οι απαραίτητοι ανασχηματισμοί στους πολιτικούς θεσμούς, προκειμένου να καλυφθούν νέες ανάγκες που ανακύπτουν από την κοινωνική εξέλιξη αλλά και από τις ηθικές υποχρεώσεις των τωρινών γενιών, που τείνουν να μεταλλαχθούν σε νομικές υποχρεώσεις, όπως είναι οι ηθικές υποχρεώσεις προς τις μελλοντικές γενιές[786]. Ωστόσο, μία άλλη βασική ερώτηση είναι εάν τα υπάρχοντα δημοκρατικά καθεστώτα μπορούν ταυτόχρονα να είναι η αιτία αλλά και η λύση σε κάποια προβλήματα, όπως και αυτό της αναγνώρισης και θεσμοποίησης των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών. Χωρίς να μπούμε σε εις βάθος ανάλυση, θεωρούμε ότι η Δημοκρατία, ως πολίτευμα και μηχανισμός ρύθμισης των ανθρώπινων κοινωνιών, νοιάζεται για το μέλλον περισσότερο από όλα τα υπόλοιπα πολιτεύματα. Ο λόγος πιστεύουμε είναι ότι οι δημοκρατικοί θεσμοί έχουν δημιουργηθεί για να προστατεύουν και να διανέμουν με περισσότερο ίσο και δίκαιο τρόπο τις αξίες και τα αγαθά εις το διηνεκές, άρα και για το μέλλον.

---

[784] Η εκπροσώπηση των μελλοντικών γενεών από έναν εκπρόσωπο της τωρινής γενιάς ήδη έχει γίνει, μέσα από την λειτουργία των Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές, που θα αναλυθούν κατωτέρω.

[785] Dobson, A., "Representative democracy and the environment" in Democracy and environment, Laferty, W & Meadowcroft, J., (eds.), Cheltenham : Edward Elgar, 1996, pp. 132-135.

[786] Εξάλλου, και η ίδια η αναφορά της διαγενεακής ισότητας ως «αρχής» υποδηλώνει ότι κομίζει συγκεκριμένες υποχρεώσεις προς αυτούς τους οποίους καλεί να την εφαρμόσουν.

Το βασικό πρόβλημα των σύγχρονων δημοκρατιών είναι ότι οι (δημοκρατικοί) πολιτικοί θεσμοί είναι προσανατολισμένοι στο παρόν ("they are 'presentist[787]'") με δύο έννοιες : 1) εκπροσωπούν και ενδυναμώνουν μόνο τις ζώσες/τωρινές γενιές και 2) παρέχουν κίνητρα και προτάσεις που λειτουργούν αποτρεπτικά και αρνητικά για τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα και προοπτικές[788]. Και οι δύο προσανατολισμοί, αποτελούν αποτελέσματα της δομής των δημοκρατικών φιλελεύθερων πολιτικών συστημάτων. Οι εκλεγμένοι βουλευτές, που ουσιαστικά αποτελούν και το νομοθετικό σώμα, αποτελούνται μόνο από εκπροσώπους των τωρινών γενιών και για το λόγο αυτό είναι υπόλογοι μόνο στις τωρινές γενιές. Από την άλλη θεωρούν φυσιολογικό να μην λαμβάνουν υπόψη τους ή να υποτιμούν τα μελλοντικά θέματα.

Ωστόσο, έχει πολύ ενδιαφέρον η άποψη του 3ου Προέδρου της Αμερικής Thomas Jefferson, που διατυπώθηκε σε μία επιστολή του το έτος 1789. Ειδικότερα, ο Jefferson στην ιστορική επιστολή του προς τον James Madison στις 6 Σεπτεμβρίου 1789, σχολίασε την δημοκρατική αντίρρηση εναντίον της «αιώνιας» διάρκειας των νόμων και των συνταγμάτων : *«Η ερώτηση εάν μία γενιά έχει το δικαίωμα να δεσμεύει την επόμενη…Θα θέσω (την συζήτηση) στην βάση, που νομίζω ότι είναι αυταπόδεικτη ΄ότι τα αποκτήματα της γης αποτελούν επικαρπία των ζωντανών'…και ότι οι νεκροί δεν έχουν ούτε εξουσία ούτε δικαιώματα σε αυτά[789]».* Ο Jefferson συνέχισε συμπεραίνοντας ότι το σύνταγμα και όλοι οι νόμοι θα πρέπει να λήγουν αυτομάτως, όταν η γενιά που τους ψήφισε δεν είναι πλέον πλειοψηφία του πληθυσμού ενός κράτους.

Επιπλέον, είναι πλέον κοινά αποδεκτό και ορατό ότι οι τωρινές αποφάσεις και πολιτικές μπορούν να προκαλέσουν μελλοντικά σοβαρά προβλήματα αλλά και ζημίες τόσο στο περιβάλλον όσο και σε άλλους τομείς. Ωστόσο, οι μελλοντικοί άνθρωποι δεν έχουν την δυνατότητα να διαμαρτυρηθούν ή να προασπίσουν τα συμφέροντά τους με πολιτικά ή νομικά μέσα. Από την άλλη, οι αποφάσεις που λαμβάνονται σήμερα, συνήθως αποτυπώνουν την δυναμική και τις διαβουλεύσεις που κυρίως από

---

[787]Βλ. Beckman, L., "Political Representation of Future Generations and Collective Responsibility", Jurisprudence, vol. 6, no. 3, 2015, p. 517.

[788]Βλ. ο.π. αλλά ενδεικτικά και Thompson, D., "Representing future generations: political presentism and democratic trusteeship", Critical Review of International Social and Political Philosophy, vol. 13, no. 1, March 2010, pp. 17-37, Ekeli, K., S., "Giving a voice to posterity – Deliberative democracy and representation of future people', Journal of Agricultural and Environmental Ethics 18, 2005, pp. 429-450.

[789]Επιστολή του Thomas Jefferson to James Madison http://press-pubs.uchicago.edu/ founders / documents/v1ch2s23.html.

ισχυρά οργανωμένα συμφέροντα ομάδων και αποτελούν προϊόν συμβιβασμών, πιέσεων και λοιπών διαμεσολαβήσεων[790].

Διατυπώνεται, συνεπώς, η άποψη – η οποία υποστηρίζεται και στην παρούσα διατριβή – ότι χρειάζεται το δημοκρατικό πολιτικό σύστημα να εμπλουτιστεί με προτάσεις και τρόπους υλοποίησης νέων μορφών πολιτικής εκπροσώπησης και συλλογικής δράσης[791]. Σκοπός είναι να συμπεριληφθούν όλες οι παλιές και νέες συλλογικότητες, που ενδεχομένως τα συμφέροντά τους να θίγονται ή να μην λαμβάνονται σοβαρά υπόψη. Πάνω σε αυτό το πλαίσιο, δηλαδή της εκπροσώπησης των μελλοντικών γενιών, δεν υπάρχει μέχρι και σήμερα ικανοποιητική ενασχόληση των πολιτικών αναλυτών και της πολιτικής θεωρίας.

Θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε αρχικά την φράση της Καθηγήτριας Πολιτικής Θεωρίας Nadia Urbinati, η οποία ορίζει τι είναι και πώς μπορεί να λειτουργήσει ένα «εκπρόσωπος» : *«Ένας εκπρόσωπος (representative) μπορεί να είναι ένας συνήγορος (advocate) που στρέφει ένα ολόκληρο έθνος… προς ένα δημόσιο forum. Ένας εκπρόσωπος είναι ένας ενδιάμεσος που μπορεί να διευρύνει τον χώρο του πολιτικού διαλόγου πέρα από τους κυβερνητικούς θεσμούς και την ίδια στιγμή να φέρνει τις πολιτικές αποφάσεις στην προσοχή του κόσμου για έλεγχο[792]».* Ένας παρόμοιος ορισμός είναι χρήσιμος και για την δική μας έρευνα και εργασία, καθώς διερευνούμε την δυνατότητα εκπροσώπησης των μελλοντικών γενιών από έναν τέτοιον φορέα. Μάλιστα, ενόψει και της διαμάχης που υπάρχει σχετικά με την δυνατότητα απόκτησης δικαιωμάτων από τις μελλοντικές γενιές, η ύπαρξη και ανάδειξη ενός εκπροσώπου ("agent"), πληρεξούσιου ("proxy") ή κηδεμόνα ("guardian") για τις μελλοντικές γενιές διευκολύνει την ρύθμιση του ζητήματος, υπό την έννοια ότι ο εκπρόσωπος αυτός θα μπορεί νόμιμα να έχει δικαίωμα να διασφαλίζει και να προάγει τα βασικά συμφέροντα των μελλοντικών γενεών.

Ωστόσο, για να θεωρηθεί μία δημοκρατική απόφαση ως ορθή ή ηθικά δικαιολογημένη, θα πρέπει να έχει προκύψει μέσα από μία διαδικασία πλήρους και

---

[790] Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο πρώην αντιπρόεδρος των ΗΠΑ, Al Gore, σχετικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα δημοκρατικά πολιτικά συστήματα είναι ότι *«το μέλλον ψιθυρίζει, ενώ το παρόν φωνάζει»*. Βλ. σχετικά Gore, A., *Earth in the Balance: Ecology and the Human Spirit*, New York: Houghton Mifflin, 1992.

[791] Βλ. σχετικές απόψεις και σκέψεις της Ekeli, K.S., "Representative democracy and future generations" in Democrary unbound: basic explorations, Stockholm studies in democratic theory, Tersman, F. (ed.), vol. 1, Stockholm: Stockhom University, pp. 3-7. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://intergenlaw.com/wp-content/uploads/2015/02/Ekeli.pdf.

[792] Urbinati, N., "Representation as Advocacy: A Study of Democratic Deliberation", Political Theory, vol. 28 (6), 2000, pp. 758-786.

αιτιολογημένης δημόσιας συζήτησης, όπου όλα τα εμπλεκόμενα και ενδιαφερόμενα μέλη ή οι εκπρόσωποί τους είχαν πραγματικά την δυνατότητα να συμμετέχουν. Εάν εντάξουμε την ανωτέρω πρόταση στο δικό μας ερευνητικό πλαίσιο, θα πρέπει να ερευνήσουμε πότε μία δημοκρατική απόφαση, η οποία έχει συνέπειες ή πιθανολογείται ότι έχει για τις μελλοντικές γενιές, μπορεί να θεωρηθεί ως ορθή ή ηθικά δικαιολογημένη. Σύμφωνα, με την ανωτέρω πρόταση, για να είναι ορθή ή ηθικά δικαιολογημένη θα πρέπει οι μελλοντικές γενιές να εκπροσωπούνται τόσο σε νομοθετικό όσο και σε εκτελεστικό επίπεδο[793], γεγονός το οποίο πρεσβεύουμε και εμείς.

Από την άλλη, πιστεύουμε και συμφωνούμε με όσους πρεσβεύουν ότι θα πρέπει να υπάρξει μία ευρεία και γενική συναίνεση σχετικά με τις υποχρεώσεις της τωρινής γενιάς προς τις μελλοντικές γενιές. Εκτός της γενικής υποχρέωσης των τωρινών γενεών προς τις μελλοντικές γενιές, που μπορεί να αποκρυσταλλωθεί στην υποχρέωση δημιουργίας ισότιμων ευκαιριών ("equal opportunity"[794]), μπορεί το επιχείρημα να εξειδικευθεί έτι περαιτέρω. Υποχρεώσεις οι οποίες θα πρέπει να συνδέονται με συγκεκριμένους κανόνες δικαίου, οι οποίοι με τη σειρά τους θα ρυθμίζουν περιορισμένα πεδία. Ως παραδείγματα μπορούν να αναφερθούν α) η ρύθμιση δραστηριοτήτων που αφορούν την χρήση της πυρηνικής ενέργειας και την αποθήκευση των ραδιενεργών αποβλήτων, β) η ρύθμιση της χρήσης σημαντικών φυσικών πόρων αλλά και οι περιπτώσεις ρύπανσης ή υποβάθμισής τους, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, γ) η ρύθμιση της χρήσης νέων μορφών τεχνολογίας, π.χ. βιοτεχνολογία, οι οποίες μπορεί να επιφέρουν σημαντική επιβάρυνση της ποιότητας ζωής των μελλοντικών γενεών[795].

Θα θέλαμε να κλείσουμε την ενότητα αυτή με μία φράση που νομίζουμε εκπροσωπεί όλη την ανωτέρω συζήτηση και προβληματισμό :*«Για να γίνουν σεβαστά τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών, χρειαζόμαστε κάτι περισσότερο από μία απλή χρονική επέκταση των αρχών της δικαιοσύνης και της ωφελιμότητας ("justice and utility"). Χρειαζόμαστε μία αναθεωρημένη έννοια της αντιπροσώπευσης, η οποία θα*

---

[793] Ενδεικτικά βλ. Ekeli, K.S., "Representative democracy and future generations" in Democracy unbound: basic explorations, Stockholm studies in democratic theory, Tersman, F. (ed.), vol. 1, Stockholm: Stockholm University, pp. 141-165. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://intergenlaw.com/wp-content/uploads/2015/02/Ekeli.pdf.

[794]Βλ. σχετική επιχειρηματολογία στον Barry, B., "Justice between Generations", in Law, Morality and Society, Hacker, P. & Raz, J. (eds), Oxford : Clarendon Press, 1977, pp. 268-284.

[795]Βλ. σχετικό προβληματισμό Ekeli, K., S., "The Principle of Liberty and Legal Representation of Posterity", Res Publica, 12, 2006, pp. 406-407.

διευκολύνει τις δημοκρατίες να εκπροσωπούν τους μελλοντικούς πολίτες, οι οποίοι τώρα δεν είναι παρόντες. Χρειαζόμαστε μία αντίληψη δημοκρατικής αντιπροσώπευσης για τους πολίτες που πρόκειται να υπάρξουν ("for citizens to – be")[796].

[796]Βλ. Thompson, D., "Representing future generations: political presentism and democratic trusteeship", Critical Review of International Social and Political Philosophy, vol. 13, no. 1, March 2010, p. 26.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΕΝΑΣ OMBUDSMAN ΓΙΑ ΤΙΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Η σημασία ενός Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

1.1. Όπως αναλύθηκε ανωτέρω, οι βασικές Διεθνείς Διακηρύξεις (κυρίως Στοκχόλμης και Ρίο) δημιούργησαν την βάση πάνω στην οποία αναπτύχθηκε η συζήτηση για την βιώσιμη ανάπτυξη. Επίσης, δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την θεσμική κατοχύρωσή της σε διεθνές, περιφερειακό και εθνικό-τοπικό επίπεδο αλλά και τα προγράμματα δράσης, με τα οποία μπορεί να υλοποιηθεί και να αποκτήσει ουσιαστικό νόημα και αποτέλεσμα. Ένα από τα βασικά στοιχεία που δομούν την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης είναι και η επιδίωξη αναγνώρισης ενός δικαιώματος σε ένα υγειές περιβάλλον ("right to a healthy environment") που αφορά τόσο τις τωρινές όσο και τις μελλοντικές γενιές. Ουσιαστικά, δηλαδή, η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης λαμβάνει πλήρες νόημα εάν αποδεχθούμε ότι βασίζεται στην έννοια της διαγενεακής ισότητας. Στο Κεφάλαιο 5 θα πραγματευτούμε το θέμα των βασικών μηχανισμών που διαχειρίζονται και καθορίζουν την περιβαλλοντική ατζέντα της βιωσιμότητας, με στόχο να αναδείξουμε την καθοριστική σημασία που μπορεί να έχει ο θεσμός ενός Ombudsman για την περιβαλλοντική προστασία των μελλοντικών γενιών.

Στα πλαίσια δράσης κυρίως των Ηνωμένων Εθνών αλλά και άλλων διεθνών οργανισμών έχουν αναπτυχθεί διεθνείς θεσμοί προστασίας της βιώσιμης ανάπτυξης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που αναφέρονται, προωθούν και επεξεργάζονται ρητά ή άρρητα το δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον. Στο σημείο αυτό κρίνεται χρήσιμο να αξιολογηθεί συνοπτικά η μέχρι και σήμερα αποτελεσματικότητά τους και τα προβλήματα που έχουν ανακύψει στην πορεία δράσης τους. Η κυρίως ανάλυση θα επεκταθεί – όσον αφορά το διεθνές επίπεδο - σε βασικούς θεσμούς των Ηνωμένων Εθνών και ιδίως σε νέες πρωτοβουλίες, που φαίνονται ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσες και αρκετά κοντά στον θεσμό που υποστηρίζουμε με την παρούσα επιστημονική μας πρότασή και άποψη. Ωστόσο, αυτό που ενδιαφέρει περισσότερο είναι το εάν και πώς εξελίσσονται σε σχέση με τον διάλογο που έχει ξεκινήσει και αφορά την ανάδυση της πρόσφατης έννοιας των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών. Δηλαδή, εάν από τους υπάρχοντες θεσμούς και οργανισμούς καλύπτεται μερικώς ή

ολικώς το πεδίο της ανάδειξης και προστασίας των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών.

Τα τελευταία χρόνια - όπως ήδη αναφέρθηκε - πολλές χώρες υιοθετούν συγκεκριμένες διατάξεις στο εθνικό τους Σύνταγμα, που αφορούν είτε το δικαίωμα σε ένα καθαρό και υγειές περιβάλλον, είτε τη συνταγματική κατοχύρωση της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης είτε και τη συνταγματική κρατική υποχρέωση προστασίας των δικαιωμάτων και συμφερόντων των μελλοντικών γενεών. Επιπλέον, υπάρχει ένα συνεχώς αυξανόμενο πλήθος από μη – δεσμευτικές διακηρύξεις, συστάσεις (κλπ) διεθνών οργανισμών που αναφέρονται στο δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον και στην αναγνώριση των αναγκών των μελλοντικών γενιών και ειδικότερα προβλέπουν την ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος προς χάρη των μελλοντικών γενιών. Η φύση των δικαιωμάτων αυτών ως νομικά δεσμευτικών ("legal rights"[797]) ή ως απλά ηθικών επιταγών ("moral rights"[798]) αποτελεί αντικείμενο αντιπαράθεσης στη θεωρία. Μία μερίδα θεωρητικών υποστηρίζουν ότι ήδη τα ανωτέρω δεδομένα - δηλαδή συνταγματική κατοχύρωση και ενσωμάτωση σε συμβατικές διατάξεις - μπορούν να αποτελέσουν απόδειξη είτε ότι έχει δημιουργηθεί διεθνές έθιμο στο εν λόγω πεδίο[799] είτε ότι αναδύεται μία αρχή/αξία που περιλαμβάνει εθιμικό διεθνές δίκαιο[800]. Από την αντίθετη πλευρά υπάρχουν αυτοί που υποστηρίζουν ότι καθώς οι ανωτέρω εξαγγελίες προβλέπονται σε μη δεσμευτικά κείμενα ή στα Προοίμια Συνθηκών, απλά έχουν έναν χαρακτήρα «προτρεπτικό», χωρίς άλλες νομικές προεκτάσεις και υποχρεώσεις. Σε κάθε περίπτωση, ακόμα και η αναγνώριση τους ως

---

[797] Ως legal rights θεωρούμε τα δικαιώματα ("entitlements") τα οποία αναγνωρίζονται και ισχυροποιούνται/ενδυναμώνονται από προϋφιστάμενο δίκαιο σε ένα συγκεκριμένο κράτος ή πολιτεία.

[798] Τα moral rights (που μερικές φορές αναφέρονται ότι απορρέουν από το φυσικό δίκαιο) δεν εμπεριέχουν την τυπική νομική/δικαϊκή κατοχύρωση. Αποτελούν μία αξίωση για δικαίωμα, το οποίο κανονικά και δικαίως θα έπρεπε να έχουν όλοι οι άνθρωποι, και καταρχήν ανεξαρτήτως ηλικίας. Τα moral rights λοιπόν ανήκουν καταρχήν σε όλους όσους θεωρούν/θεωρούμε ότι ανήκουν εν δυνάμει στην ανθρώπινη κοινότητα και δεν απαιτείται απαραίτητα η ύπαρξη προηγούμενης νομικής αναγκαστικής ρύθμισης. *"A moral right (sometimes referred to as a human right or a natural right), however, enjoys no legal endorsement . A moral or human right is a claim for a right which it is believed children, indeed all human beings, should possess by virtue of their common humanity. The claim to a moral right does not depend on the legal arrangements of particular states, <u>but is a universal entitlement of human beings,</u> without regard to their claims as citizens to legal rights"*, Franklin, B., "Children's rights and media wrongs. Changing representation of children and the developing rights agenda", in *The New Handbook of Children Rights. Comparative policy and practice*, Bob Franklin (ed), Routledge, Taylor & Francis e-Library, 2002, p. 21.

[799] Βλ. ενδεικτικά Brian D. Leopard, *Customary International Law: A New Theory with Practical Applications*, Cambridge University Press, 2010, p. 180.

[800] Γίνεται δεκτό ότι μία αρχή που βρίσκεται σε Συνθήκη, μπορεί να μετατραπεί σε έθιμο. Βλ. σχετικά Wedderburn, Jane-Anstee, *"Giving a Voice to Future Generations…"*, Australian Journal of Environmental Law, p. 49. Επίσης, σύμφωνα με το νόμο που διέπει το Διεθνές Δικαστήριο, ως έθιμο αναφέρεται *«..στη γενική πρακτική που ακολουθείται και γίνεται αποδεκτή ως δίκαιο».*

απλά ηθικών αξιώσεων λειτουργεί ως περαιτέρω καταλύτης για τον επηρεασμό και τη σταδιακή αλλαγή του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου και την κατοχύρωσή τους στο δίκαιο. Ακόμα και αν δεχτούμε ότι δεν ισχύει το παραπάνω αξίωμα, κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί ότι η αναγνώριση της ύπαρξης αυτών των ηθικών αξιώσεων/απαιτήσεων, λειτουργεί ως περαιτέρω καταλύτης για τον επηρεασμό και την σταδιακή αλλαγή του υπάρχοντος διεθνούς καθεστώτος και την πιθανή δική τους μετατροπή σε δίκαιο.

Στο πλαίσιο αυτής της δυναμικής δημιουργείται μία ισχυρή και συνεχώς επεκτεινόμενη βάση διαλόγου, στην οποία εμπλέκονται ενεργά η επιστημονική κοινότητα, ΜΚΟ, διεθνείς θεσμοί και επιτροπές, πολιτικοί αναλυτές αλλά και άλλα ενεργά και δυναμικά τμήματα της κοινωνίας, όπως κινήσεις πολιτών. Αυτή η βάση διαλόγου εμπλουτίζεται με τα δεδομένα νέων τάσεων που προτείνουν αλλαγή ή/και δημιουργία νέων θεσμών και κρατικών ή ημι-κρατικών οργανισμών. Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα και ελπιδοφόρα ρεύματα θεωρούμε ότι αποτελεί και η πρόταση για την δημιουργία ενός θεσμού ανάλογου των εθνικών Διαμεσολαβητών που θα εκπροσωπεί/αντιπροσωπεύει τα συμφέροντα και δικαιώματα των μελλοντικών γενιών[801], η οποία την τελευταία πενταετία βρίσκει ένθερμους υποστηρικτές.

1.2. Οι θεωρητικές προτάσεις που έχουν διατυπωθεί διαχρονικά αλλά και η υπάρχουσα λειτουργία εθνικών θεσμών, που θεσπίζονται με την μορφή και τη δομή του Διαμεσολαβητή ("Ombudsman") με εξειδίκευση στο περιβάλλον ή στην προστασία των δικαιωμάτων των μελλοντικών/αγέννητων γενεών, θα αποτελέσει αντικείμενο ανάλυσης, μελέτης και διατύπωσης προτάσεων στο Κεφάλαιο 6 του Δεύτερου Μέρους της παρούσας διατριβής. Οι θεσμοί αυτοί προκύπτει ότι έχουν διαφορετικό βαθμό αποτελεσματικότητας και κύρους, ανάλογα με την προβλεπόμενη έκταση των αρμοδιοτήτων τους, τις εξουσίες παρέμβασης, τον τρόπο ανάδειξης τους αλλά και την δυνατότητα διάφορων τρόπων εναλλακτικών παρεμβάσεων τους. Επίσης, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η εκάστοτε κοινωνικό-οικονομική συγκυρία αλλά και η πραγματική πολιτική βούληση στήριξης του θεσμού.

Μέσω της παρουσίασης και ανάλυσης της ιστορικής διαδρομής των ανωτέρω θεσμών, του νομικού πλαισίου και των προβλεπόμενων αρμοδιοτήτων, του τρόπου χειρισμού των υποθέσεων αλλά και τα είδη των υποθέσεων και αναφορών που

[801] Βλ. ενδεικτικά *«Οι μελλοντικές γενιές είναι φυσικά απούσες από τη νομική σκηνή. Ωστόσο, τα συμφέροντά τους θα πρέπει να ανατεθούν σε κάποια μορφή εκπροσώπησης όλων των επιπέδων της λήψης αποφάσεων».* Visser 'T Hooft, H., *Justice to Future Generations and the Environment,* Law and Philosophy Library, Volume 40, Kluwer Academic Publishers, 1999, p. 30.

εισάγονται, τις επιτυχίες αλλά και αποτυχίες, συνάγονται πολύτιμα συμπεράσματα και αξιολογούνται τα δεδομένα λειτουργίας των θεσμών αυτών. Στο ίδιο αυτό Κεφάλαιο, αναδεικνύεται ότι υπάρχει έλλειμμα αποτελεσματικού και εξειδικευμένου θεσμού σε διεθνές επίπεδο για τα θέματα των μελλοντικών γενιών και από την άλλη υπάρχουν σε εθνικό επίπεδο κάποια παραδείγματα Ombudsman, με κατεύθυνση των προστασία των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών. Μέσω αυτών των αξιολογήσεων αλλά και της ανάδειξης του θετικού πρόσημου του θεσμού αυτού, μπορεί πιο εύκολα να αποδειχθεί ότι ο θεσμός αυτός μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο και στο περιφερειακό αλλά κυρίως στο διεθνές επίπεδο για τα θέματα των μελλοντικών γενιών.

1.3. Από την επιστημονική έρευνα και μελέτη των διάφορων πηγών, φαίνεται ότι σχεδόν όλοι οι εμπλεκόμενοι που συμμετέχουν και καταθέτουν τις απόψεις τους για το μέλλον του πλανήτη και της ανθρωπότητας, συγκλίνουν πλέον στην άποψη ότι θα πρέπει να προβλεφθεί άμεσα κάποια μορφή θεσμικού μηχανισμού, που θα προβλέπει για τους μακροπρόθεσμους στόχους και τα μελλοντικά συμφέροντα της ανθρωπότητας. Η ερευνητική μας πρόταση - αφού έχει λάβει υπόψη της όλο το υπάρχον συμβατικό και μη πλαίσιο, το θεωρητικό υπόβαθρο αλλά και τα υλοποιημένα παραδείγματα – προβαίνει με βάσιμη επιχειρηματολογία στη δόμηση μίας ρεαλιστικής και καινοτόμας πρότασης για την υλοποίηση ενός θεσμού, που θα μπορεί να λειτουργεί σε διεθνές επίπεδο, σεβόμενος τις βασικές αρχές της δημοκρατίας.

2. Όργανα περιβαλλοντικής προστασίας των μελλοντικών γενιών

Σύμφωνα με μία γενικώς αποδεκτή θέση[802], οι διεθνείς οργανισμοί που ασχολούνται με το περιβαλλοντικό δίκαιο και τα περιβαλλοντικά θέματα, μπορούν να διαχωριστούν σε τρεις κατηγορίες : α) διεθνείς οργανισμοί που σχετίζονται με τον ΟΗΕ και τις ειδικές υπηρεσίες του, β) περιφερειακοί οργανισμοί, εκτός του συστήματος του ΟΗΕ και γ) οργανισμοί που δημιουργήθηκαν από περιβαλλοντικές και άλλες Συνθήκες.

[802] Βλ. Sands, P., *Principles of International Environmental Law,* Cambridge University Press, 2nd Edition, 2003, p. 73.

Ο ΟΗΕ από την ίδρυσή του (24 Οκτωβρίου 1945) μέχρι και σήμερα έχει αναπτύξει ένα πλέγμα θεσμών και οργάνων που κύριος σκοπός τους είναι η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και που κάποια προβλέπουν ειδικότερα για την προστασία της υγείας και του περιβάλλοντος, ιδίως μέσα στο εννοιολογικό και γενικό πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης. Οι ειδικοί διεθνείς οργανισμοί που ασχολούνται με περιβαλλοντικά προβλήματα διεθνούς εμβέλειας, ουσιαστικά εντάσσονται στα πλαίσια δράσης του ΟΗΕ.

Το σίγουρο είναι ότι σχεδόν όλα τα Όργανα του ΟΗΕ έχουν εμπλακεί στην διατύπωση αποφάσεων ή συστάσεων που αφορούν ή και σχετίζονται με κάποιο τρόπο με το περιβάλλον. Τα πιο γνωστά και σημαντικά Όργανα του ΟΗΕ που ασχολούνται ειδικότερα με το περιβάλλον είναι το Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα του ΟΗΕ, το γνωστό UNEP (UN Environment Programme), η Επιτροπή για την Βιώσιμη Ανάπτυξη (Commission on Sustainable Development), όπως αυτή μετεξελίχτηκε και η Οικονομική Επιτροπή του ΟΗΕ για την Ευρώπη (UN Economic Commission for Europe). Επιπλέον, σχετικοί παγκόσμιοι οργανισμοί, που εμπλέκονται άμεσα και έμμεσα με θέματα περιβάλλοντος και υγείας είναι ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας και ο Διεθνείς Οργανισμός Εργασίας[803]. Στην παρούσα διατριβή θα γίνει επιλεκτική αναφορά σε λίγους οργανισμούς ή επιτροπές, ενώ θα γίνει ειδική μνεία στη θέσπιση από το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του νέου εμπειρογνώμονα για τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον, John Knox. Συνεπώς, θα μείνουν εκτός της ερευνητικής μας πρότασης οργανισμοί και επιτροπές, όπως η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Human Rights Committee-HR Committee), καθώς η Επιτροπή αυτή δραστηριοποιείται όταν ανακύπτει κάποιο θέμα που καλύπτεται από τη Διεθνή Σύμβαση για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ICCPR). Με την ίδια λογική, δεν θα γίνει αναφορά και στις υπόλοιπες Επιτροπές, καθώς και σε αυτές η διαδικασία που κυρίως ακολυθείτεαι είναι ότι τα θύματα θα πρέπει να επικαλούνται παρούσα βλάβη και απειλή κάποιου από τα ανθρώπινα δικαιώματα που προστατεύονται από τις Συνθήκες, στοιχείο των οποίων αποτελούν οι Επιτροπές αυτές[804].

---

[803] Για περισσότερες πληροφορίες βλ. *Using International Law and Institutions to Protect Children's Environmental Health,* Physicians for Social Responsibility, Center for International Environmental Law (CIEL), Handbook, Perrault, A., & Levih, J., (authors), March 2005, pp 79-88. Διαθέσιμο και σε ηλεκτρονική μορφή : http://www.ciel.org/ Publications/ ChildrensHealth_June2005.pdf.

[804] Ηδη από το έτος 1993 ο M. Schwartz πρότεινε ότι για να μπορούν να ικανοποιούνται αποτελεσματικότερα τα συμφέροντα των περιβαλλοντικών θυμάτων ("environmental victims") θα

Στη συνέχεια, θα γίνει μία σύντομη και επιλεκτική αναφορά σε κάποιους από τους προαναφερόμενους διεθνείς οργανισμούς και προγράμματα, για να καταγραφεί η μέχρι και σήμερα συμβολή τους, κυρίως στα περιβαλλοντικά θέματα. Με τον τρόπο αυτό θεωρούμε ότι μπορεί να καταδειχθεί με καλύτερο τρόπο η εν γένει και μέχρι τώρα θετική τους συμβολή για την προώθηση του διαλόγου για τα σημαντικά περιβαλλοντικά ζητήματα και την ανάδειξη της ατζέντας της βιωσιμότητας. Ωστόσο, αυτό που κυρίως μας ενδιαφέρει είναι να διαφανεί πρώτον η έλλειψη πρόβλεψης ειδικής αρμοδιότητας αλλά και η μη επάρκειά τους, όσον αφορά την ουσιαστική αντιμετώπιση κάποιων από τα νέα περιβαλλοντικά προβλήματα του 21^{ου} αιώνα και δεύτερον, να αποδειχθεί η αμηχανία ή αδυναμία εξεύρεσης επιτυχούς τρόπου αντιμετώπισης νέων διακυβευμάτων, όπως είναι η ανάδυση της οντότητας των μελλοντικών γενεών και των σοβαρών και επειγόντων ζητημάτων που εγείρει η οντότητα αυτή. Κυρίως όμως καταδεικνύεται η ανετοιμότητα και η έλλειψη των μέσων και εργαλείων για την ανάδειξη και στήριξη των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενεών. Καταδεικνύεται δηλαδή ότι αυτό το έλλειμμα συνεχίζει να υφίσταται στο ειδικότερο και σημαντικό αυτό πεδίο, της ανάδειξης και διαφύλαξης των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών, και επιβεβαιώνεται έτι η ανάγκη κάλυψης τους από κάποιον ειδικό θεσμό, όπως θα μπορούσε να είναι αυτός του Ombudsman.

2.1. Επιλεκτική αναφορά σε βασικούς διεθνείς θεσμούς για το περιβάλλον και τις μελλοντικές γενιές

2.1.1. Το έτος 1972, στο πλαίσιο σύγκλησης της πρώτης Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης για το Περιβάλλον, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ δημιούργησε ένα βοηθητικό όργανο[805] (subsidiary organ). Το όργανο αυτό αποτέλεσε και λειτούργησε ως

πρέπει να προστεθεί ένα νέο πρωτόκολλο ή μία νέα σύμβαση, η οποία θα αναγνωρίζει ρητά ως θεμελειώδες το δικαίωμα σε ένα καθαρό και υγειές περιβάλλον. Επιπλέον, ανέφερε ότι *«…θα έπρεπε να παρέχεται στα θύματα το δικαίωμα αποζημίωσης, το οποίο θα μπορούσε να επιβληθεί από έναν διεθνή οργανισμό».* Βλ. σχετικά Schwartz, M., L., "International Legal Protection for Victims of Environmental Abuse", Yale Journal of International Law (Yale, J. Int'l L.), vol. 18, issue 1, 1993, p. 383.

[805] Res. GA/ 2997/15 December 1972. Τα βοηθητικά όργανα δημιουργούνται βάσει της διάταξης 22 του Χάρτη του ΟΗΕ, με κύριο σκοπό να διευθετήσουν ανερχόμενα και επείγοντα προβλήματα που αφορούν τα διεθνή οικονομικά, κοινωνικά και ανθρωπιστικά πεδία. Η συμμετοχή είναι περιορισμένη, τόσο αριθμητικά, όσο και γεωγραφικά.

Πρόγραμμα του ΟΗΕ για το Περιβάλλον (εφεξής UNEP), με κύριο σκοπό να διαχειρίζεται τα ανερχόμενα σοβαρά περιβαλλοντικά ζητήματα και να λειτουργεί ως *«η περιβαλλοντική συνείδηση του συστήματος του ΟΗΕ*[806]*».* Επιπρόσθετα, αλλά εξίσου σημαντικό, ήταν ότι η βασική υποχρέωση του UNEP ήταν *«..η προώθηση της διεθνούς συνεργασίας στο πεδίο του περιβάλλοντος και η σύσταση, εφόσον κρίνεται απαραίτητο, πολιτικών που να ακολουθούν αυτόν τον στόχο*[807]*».*

Το UNEP – παρά την αρνητική κριτική που έχει δεχθεί αλλά και τα εμφανή λειτουργικά, οικονομικά και λοιπά προβλήματα που έχει εμφανίσει – συνεχίζει να αποτελεί ηγετική περιβαλλοντική οντότητα[808], η οποία έχει το κύρος να οργανώνει και να ορίζει την παγκόσμια περιβαλλοντική ατζέντα, να προωθεί την εφαρμογή της περιβαλλοντικής διάστασης της βιώσιμης ανάπτυξης και να λειτουργεί ως ένας αξιόπιστος υπερασπιστής προάσπισης του παγκόσμιου περιβάλλοντος[809]. Από την περίοδο ίδρυσης του, το UNEP έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην δημιουργία πολλών καινοφανών και ρηξικέλευθων Συνθηκών και Οργανισμών[810], αλλά και στην παραγωγή κανόνων soft law. Επίσης, μίας από τις περισσότερο σημαντικές λειτουργίες του είναι η γραμματειακή υποστήριξη των Πολυμερών Περιβαλλοντικών Συμβάσεων (ΜΕΑ). Στην Συνδιάσκεψη του Rio+20 οι κυβερνήσεις αποφάσισαν να διατηρηθεί το επίσημο υπάρχον καθεστώς του UNEP ως βοηθητικού οργάνου. Δημιουργήθηκε όμως μία νέα θεσμική δομή, η οποία συνδυάζει χαρακτηριστικά που

---

[806] http://www.unep.org/PDF/UNEPOrganizationProfile.pdf, p.8.

[807] Resolution on the Institutional and Financial Arrangement for International Environment Cooperation (Establishing the United Nations Environment Program, UNEP), G.A. Res. 2997 (Dec. 15, 1972). Ως παράδειγμα καλής διεθνούς συνεργασίας αποτελεί η συνεργασία που οδήγησε σε γρήγορη δράση για την διακοπή της καταστροφής της στοιβάδας του όζοντος.

[808] Ένας ωραίος χαρακτηρισμός του UNEP είναι η αναφορά του ως «θεσμό-άγκυρα» ("anchor institution") για το παγκόσμιο περιβάλλον. Βλ. "Assessing the Outcomes of Rio+20", Ivanova, M., in Governing for Sustainability, State of the World 2014, The Worldwatch Institute, p. 139.

[809] Στο πλαίσιο ολοκλήρωσης του Rio+20 οι κυβερνήσεις συμφώνησαν ότι *«η εξάλειψη της φτώχειας είναι η μεγαλύτερη παγκόσμια πρόκληση που αντιμετωπίζει ο κόσμος σήμερα και μία απαραίτητη προϋπόθεση για την βιώσιμη ανάπτυξη».*

[810] Σαν χαρακτηριστικό παράδειγμα αναφέρουμε το έτος 1977, που το UNEP δημιούργησε το Παγκόσμιο Πρόγραμμα Δράσης για την Στοιβάδα του Όζοντος, με στόχο την προσέλκυση της προσοχής στο νέο ζήτημα της καταστροφής της στοιβάδας. Το Πρόγραμμα αυτό αποτέλεσε το έναυσμα για την δημιουργία της Συνθήκης της Βιέννης σχετικά με την Προστασία της Στοιβάδας του Όζοντος (1985). Για πρώτη φορά εγκαθιδρύθηκε η αρχή της διεθνούς συνεργασίας για την καταστροφή του όζοντος. Επίσης, για πρώτη φορά τα κράτη συμφώνησαν να συνεργαστούν για να αντιμετωπίσουν ένα παγκόσμιο περιβαλλοντικό πρόβλημα, χωρίς να είναι εκ των προτέρων ξεκάθαρες και επιστημονικά πλήρως τεκμηριωμένα τα αρνητικά αυτά αποτελέσματα. Τέλος, το έτος 1987, υπογράφηκε το Πρωτόκολλο του Μόντρεαλ σχετικά με τις ουσίες που καταστρέφουν την Στοιβάδα του Όζοντος. Βλ. επιπλέον Sands, P., *Principles of International Environmental Law*, p. 83.

ταιριάζουν περισσότερο σε εξειδικευμένη υπηρεσία, αλλά διατηρεί συγχρόνως την ευκαμψία και τα πλεονεκτήματα που εμφανίζει ένα βοηθητικό όργανο[811].

Ωστόσο, από την αρχή μέχρι και σήμερα το UNEP δεν είχε ποτέ ανεξάρτητη νομική μορφή, αλλά παρέμεινε ένα πρόγραμμα του ΟΗΕ. Ο κύριος ρόλος του είναι να δρα ως *«καταλύτης για την ενεργοποίηση άλλων διεθνών οργανισμών και θεσμών[812]».* Είναι αξιοσημείωτο τα τελευταία χρόνια, ότι το UNEP έχει πρωτοστατήσει στην διοργάνωση συναντήσεων εμπειρογνωμόνων αλλά και στην σύνθεση Εκθέσεων με μία τάση κωδικοποίησης των σύγχρονων κατευθύνσεων της θεωρίας και της νομολογίας όσον αφορά το θέμα «Ανθρώπινα Δικαιώματα και Περιβάλλον», με ειδικότερες αναφορές στην βιώσιμη ανάπτυξη, την διαγενεακή ισότητα και τις μελλοντικές γενιές. Ακριβώς, αυτός ο διάλογος και ο προβληματισμός που συνδέει άμεσα το περιβάλλον και την βιώσιμη ανάπτυξη με τα ανθρώπινα δικαιώματα, αποτελεί και το υπόβαθρο σταδιακής αναγνώρισης των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών, μέσω της οργάνωσης forum εμπειρογνωμόνων και κωδικοποίησης των συστάσεων και συμφωνιών προς την ανωτέρω κατεύθυνση. Στο πλαίσιο αυτό, πιστεύουμε ότι θα μπορούσε να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην προώθηση και στήριξη ενός Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές σε διεθνές επίπεδο.

Στη συνέχεια αναφέρονται εν συντομία οι πιο σημαντικές, κατά την άποψή μας, πρόσφατες προσπάθειες, που αφορούν την δράση του UNEP και σχετίζονται με την καλλιέργεια του προβληματισμού, σχετικά με την οντότητα των μελλοντικών γενιών μέσα στο πλαίσιο διαλόγου για την ύπαρξη ενός δικαιώματος για υγειές περιβάλλον. Θεωρούμε ότι πρέπει να καταγραφούν οι σχετικές ενέργειες, καθώς βοηθούν στην αξιολόγηση της πορείας που έχει γίνει μέχρι και σήμερα για την ανάδειξη των θεμάτων που αφορούν τις μελλοντικές γενιές και το δικαίωμα στο περιβάλλον, με πρωτοβουλία του UNEP.

2.1.2. Το έτος 2009 το UNEP διοργάνωσε μία Συνάντηση Υψηλού Επιπέδου (High Level Expert Meeting) με θέμα το Μέλλον των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και του Περιβάλλοντος, ως φορείς που ενδυναμώνουν και εμπλουτίζουν την Παγκόσμια

---

[811] Π.χ. δημιουργήθηκε νέο σώμα διοίκησης, το οποίο αποτελείται πλέον από όλα τα μέλη του ΟΗΕ και όχι μόνο από 58 κράτη μέλη. Αναβαθμίστηκε από έναν πρωταρχικό κανονιστικό ρόλο σε αυτόν της εντατικής εφαρμογής των περιβαλλοντικών δεσμεύσεων.

[812] Βλ. Kiss, A., & Shelton, D., *Guide to International Environmental Law*, Martinus Nijhoff Publishers, 2007, p. 50.

Ατζέντα[813]. Στο πλαίσιο της ανωτέρω συνάντησης, μεταξύ άλλων, παρουσιάστηκαν πρόσφατες εξελίξεις που υποβοηθούν και αναδεικνύουν την στενή σχέση μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος. Από τις πιο σημαντικές είναι α) η νέα προσέγγιση που γίνεται μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και κλιματικών αλλαγών, με τις πρόσφατες Συστάσεις του Συμβουλίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Res 7/23 & 10/4[814]) και β) τα συμπεράσματα της Μελέτης-Έκθεσης που αφορούν την αξιολόγηση πολλαπλών δεικτών της ποιότητας των οικοσυστημάτων και της επίδρασή τους στην ποιότητα ζωής τόσο των τωρινών όσο και των μελλοντικών γενιών[815]. Η συνάντηση κατάφερε να δημιουργήσει ένα βαθύτερο υπόβαθρο κατανόησης της σχέσης μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος και να δημιουργήσει έναν «οδικό χάρτη» που συνδέει *«…τα θέματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του περιβάλλοντος μέσα από νομικές, πολιτικές και κυβερνητικές λύσεις[816]».* Σε όλα τα ανωτέρω συμπεράσματα βασικό ρόλο διαδραμάτιζαν και οι μελλοντικές γενιές, καθώς οι αναφορές σε αυτές ήταν συχνές και καθοριστικές.

2.1.3. Το έτος 2012 κυκλοφόρησε μία σημαντική Έκθεση που συντάχθηκε από κοινού από το UNEP και το OHCHR (UN Human Rights-Office of the High Commissioner) και για το λόγο αυτό ονομάστηκε "Joint Report OHCHR and UNEP"[817] (εφεξής "Joint Report"). Η "Joint Report", που αποτέλεσε προϊόν

---

[813] High Level Expert Meeting on the New Future of Human Rights and Environment: Moving the Global Agenda Forward (30 Nov-1 Dec 2009, Nairobi). Η συνάντηση διήρκησε δύο ημέρες και συμμετείχαν σαράντα εμπειρογνώμονες και ειδικοί στα συγκεκριμένα θέματα, προερχόμενοι από διαφορετικούς χώρους, όπως δικαστικοί, καθηγητές πανεπιστημίων, εξειδικευμένοι νομικοί, αντιπρόσωποι από διεθνείς οργανισμούς, εκπρόσωπο της κοινωνίας των πολιτών (κλπ.). Για περισσότερες πληροφορίες και πρόσβαση στα κείμενα της συνάντησης βλ. http://www.unep.org/environmentalgovernance / Events / HumanRightsandEnvironment/tabid/2046/Default.aspx.

[814] Στην σχετικά πρόσφατη Σύσταση 10/4 αναγνωρίζεται ότι *«οι κλιματικές αλλαγές έχουν πλήθος επιπτώσεων – τόσο άμεσα όσο και έμμεσα – στην αποτελεσματική απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».* Συνεπώς, αναγνωρίζεται ότι οι κλιματικές αλλαγές έχουν άμεσες επιπτώσεις σε βασικά δικαιώματα, όπως η ζωή, η διατροφή, η περιουσία, κατοικία, υγεία και νερό. Επίσης, αναγνωρίζεται ότι έχουν έμμεσες συνέπειες σε ζητήματα όπως η ισότητα, η μη διάκριση, η πρόσβαση στην πληροφορία κλπ.

[815] *A Report of Millennium Ecosystem Assessment 2005. Ecosystem and Human Well-Being-Synthesis,* Jose Sarukhan & Anne Whyte (Review Editors), Island Press, Washington, 2005. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.millenniumassessment.org/documents/document.356.aspx.pdf. Η Μελέτη κινήθηκε βάσει των κατωτέρων ερωτημάτων : Με ποιο τρόπο έχουν αλλάξει τα οικοσυστήματα; Τι έχει προκαλέσει αυτές τις αλλαγές; Πώς αυτές οι αλλαγές έχουν επηρεάσει την ευζωία και τον τρόπο ζωής των ανθρώπων; Πώς θα αλλάξουν τα οικοσυστήματα στο μέλλον και τι επίδραση θα επιφέρουν οι αλλαγές αυτές στις ανθρώπινες κοινωνίες; Τι προοπτικές και εναλλακτικές λύσεις υπάρχουν προκειμένου να βελτιώσουμε την διατήρηση των οικοσυστημάτων και με τη σειρά τους να βελτιώσουν το επίπεδο ζωής των τωρινών αλλά και μελλοντικών γενιών;

[816] Βλ. σχετικά http://www.unep.org/delc/HumanRightsandTheEnvironment/tabid/54409/Default.aspx.

[817] *Human Rights and the Environment, Rio+20:Joint Report OHCHR and UNEP,* Background Document for OHCHR-UNEP Joint Side Event "Human Rights at the Center of Sustainable Development-Honoring Rio Principle 1" UN Conference on Sustainable Development, (Rio, Brazil),

πολύτιμης συνεργασίας μεταξύ αυτών των δύο πολύ σημαντικών Διεθνών Οργανισμών, έδωσε έμφαση κυρίως στην υπάρχουσα νομολογία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και εξέτασε την σχέση μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος, όπως αυτή η σχέση εκδηλώνεται σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Επίσης, μέσω της "Joint Report" επιδιώχθηκε να καταγραφούν τα όποια κενά και «αρρυθμίες» εντοπίζονται στο πεδίο αυτό, αλλά και να δημοσιοποιηθεί - με ευρύτερο τρόπο - η συμβολή των διάφορων θεσμών και υπηρεσιών που εργάζονται πάνω στον άξονα αυτό, δηλαδή «ανθρώπινα δικαιώματα και περιβάλλον». Τελικός στόχος, η συμβολή και ο εμπλουτισμός των συζητήσεων και των τελικών κειμένων και αποφάσεων της 4ης Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης για το Περιβάλλον καθώς και η εμπέδωση αυτής της οπτικής της βιώσιμης ανάπτυξης.

Στον Πρόλογο της "Joint Report" ο Achim Steiner (UNEP Executive Director) ανέφερε χαρακτηριστικά *«Η έκθεση αυτή εισηγείται με πιο τρόπο τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον μπορούν να επιδείξουν έναν αναπόσπαστο και αδιαχώριστο ρόλο στην επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης και της ισότητας στην πρόσβαση σε βασικές ανάγκες, όπως το καθαρό νερό και φαγητό,…, και από την άλλη να αποδείξουν πώς οι περιβαλλοντικές πολιτικές και οι πολιτικές για τα ανθρώπινα δικαιώματα επηρεάζουν αλλά και υποστηρίζονται μεταξύ τους. ….. Αποτελεί, επίσης, μία ευκαιρία να αναβαθμιστεί η περιβαλλοντική βιωσιμότητα από τις παρυφές/το περιθώριο στο κέντρο των θεμελιωδών ανθρωπίνων αξιών και δικαιωμάτων – όχι μόνο για την τωρινή γενιά αλλά και για τις γενιές που έρχονται»*[818].

2.1.4. Το μέλλον του UNEP απασχόλησε και συζητήθηκε εκτενώς και στο πλαίσιο της 4ης Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης για το Περιβάλλον (RIO+20). Στο προσχέδιο του κειμένου "The Future We Want[819]" συζητήθηκαν δύο πιθανές επιλογές σχετικά με την βελτίωση της διακυβέρνησης του UNEP. Η πρώτη αφορά την ανάγκη μεγαλύτερης παγκόσμιας συμμετοχής αλλά και της πρόσθετης χρηματοδότησης του UNEP, για την ενδυνάμωση των αρμοδιοτήτων του. Η δεύτερη αφορά την υιοθέτηση ενός status, όπως αυτό που αφορά μία εξειδικευμένη υπηρεσία του ΟΗΕ, με κύριο

---

19 June 2012. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.unep.org/environmentalgovernance/Portals/8/publications/JointReport_OHCHR_HRE.pdf.

[818] Ο.π. σελ. 5.

[819] United Nations, *The Future We Want-Zero Draft of the Outcome Document* (2011), διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα www.uncds2012.org/index.php?page=view&type=12&nr=324&menu=20.

αντικείμενο το περιβάλλον[820]. Η πρώτη πρόταση που αφορούσε την ενδυνάμωση του UNEP έγινε δεκτή στο τελικό κείμενο, ενώ η δεύτερη απορρίφθηκε.

Επίσης, το έτος 2013 δημιουργήθηκε η Περιβαλλοντική Συνέλευση του ΟΗΕ (UN Environmental Assembly-UNEA), που ουσιαστικά αντικατέστησε το Διοικητικό Συμβούλιο των UNEP (UNEP Governing Council). Μέσω της σύστασης του νέου αυτού οργάνου, έγινε έμπρακτη προσπάθεια να ενδυναμωθεί το UNEP και να τεθεί το περιβάλλον ως ένα από τα πιο σημαντικά διεθνή ζητήματα, μαζί με τα θέματα της ειρήνης, της ασφάλειας, της οικονομίας και της υγείας.

Το UNEA θεωρείται ως η πιο σημαντική διεθνής πλατφόρμα για την χάραξη της περιβαλλοντικής πολιτικής[821], καθώς μπορούν να συμμετέχουν και τα 193 κράτη μέλη και να μετουσιώνονται τα λόγια σε πράξεις. Για το λόγο αυτό ονομάζεται και «Κοινοβούλιο για το Περιβάλλον[822]». Βάσει των ανωτέρω στοιχείων, θα μπορούσε άμεσα και εμπράκτως το UNEA να αποτελέσει έναν ισχυρό σύνδεσμο με το νέο προτεινόμενο θεσμό του Ombudsman, όπου θα μεταφέρει τα φλέγοντα περιβαλλοντικά θέματα και την βάση του διεθνούς προβληματισμού και διαλόγου. Με τη σειρά του ο Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί όλη αυτήν την προεργασία και να επεξεργάζεται ειδικότερα θέματα που αφορούν την δική του θεματική, δηλαδή ζητήματα για το περιβάλλον και τις μελλοντικές γενιές. Συνεπώς, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να δούμε πώς θα εξελιχθεί η πορεία του νέου αυτού πολλά υποσχόμενου οργάνου και πώς θα μπορούσε να λειτουργήσει παράλληλα και βοηθητικά με το θεσμό του Ombudsman.

Τέλος, θα θέλαμε να παρατηρήσουμε ότι με την μη συναίνεση για την αναμόρφωση και μεταρρύθμιση του UNEP σε μία ανεξάρτητη νομική οντότητα, χάθηκε μία μεγάλη ευκαιρία για τα διεθνή ζητήματα της περιβαλλοντικής

---

[820] Οι προτάσεις αφορούσαν την μετεξέλιξη του UNEP είτε σε υπηρεσία του ΟΗΕ (UN agency) είτε σε Περιβαλλοντικό Οργανισμό του ΟΗΕ (UN Environment Organization-NEO).

[821] Το UNEA ουσιαστικά είναι ο φορέας που συγκεντρώνει όλα τα μέλη του UNEP. Αναδύθηκε από την Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ για την Βιώσιμη Ανάπτυξη το 2012 (Rio+20) και καλείται να εδραιώσει καλύτερη διεθνή επικοινωνία και συνεργασία. Ο Achim Steiner χαρακτήρισε το UNEA ως *«ένα σώμα σχεδιασμένο να τοποθετήσει τα περιβαλλοντικά ζητήματα στην καρδιά της διεθνούς ατζέντας»*. Βλ. σχετικά http://web.unep.org/unea, https://www.youtube.com/watch?v=Me-e2w8UImI. (Τελευταία επίσκεψη στις 26.02.2017).

[822] Το UNEA θεωρείται το βασικό εκτελεστικό όργανο του UNEP με τις βασικές λειτουργίες : 1. Την δημιουργία της διεθνούς περιβαλλοντικής ατζέντας, 2. Την παροχή γενικών πολιτικών κατευθύνσεων για την αντιμετώπιση αναδυόμενων περιβαλλοντικών προκλήσεων, 3. Ανάληψη πρωτοβουλιών αναθεώρησης πολιτικών, δημιουργίας διαλόγου και ανταλλαγής πληροφοριών, 4. Θέση των στρατηγικών κατευθύνσεων για τη μελλοντική πορεία του UNEP, 5. Προώθηση ευρύτερων συνεργασιών για την επίτευξη των περιβαλλοντικών στόχων και δραστηριοποίησης περισσότερων εμπλεκομένων stakeholders.

προστασίας, η οποία συζητιόταν εδώ και χρόνια. Εάν το UNEP μετατρεπόταν σε UNEO (UN Environment Organization) θα μπορούσε με μεγάλη πιθανότητα να καλύψει εν μέρει το κενό που υπάρχει στην παγκόσμια περιβαλλοντική διακυβέρνηση. Ως UNEO θα είχε εξουσία να εστιάζεται σε ζητήματα εφαρμογής των περιβαλλοντικών κανόνων και αρχών και να αποφασίζει επί της ουσίας για τα περιβαλλοντικά ζητήματα σε διεθνές επίπεδο[823]. Επίσης, οι εισηγητές της σχετικής πρότασης, είχαν προτείνει το UNEO να μπορεί να λειτουργεί –εκτός των άλλων- και ως *«…περιβαλλοντικός φύλακας και ως μηχανισμός προειδοποίησης…*[824]*»,* χαρακτηριστικά που προσιδιάζουν με τον θεσμό του Ombudsman. Ωστόσο, δόθηκε μία μεγάλη ευκαιρία στην παγκόσμια κοινότητα να υλοποιήσει τις πολύχρονες προτάσεις για την δημιουργία του UNEO, αλλά δυστυχώς η πρόταση δεν ευοδώθηκε.

2.1.5. Η Επιτροπή για την Βιώσιμη Ανάπτυξη (εφεξής CDS ή Επιτροπή) δημιουργήθηκε στο πλαίσιο της δεύτερης Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, που έλαβε χώρα στο Rio de Janeiro της Βραζιλίας, το έτος 1992. Η CDS αποτέλεσε το πρώτο όργανο του ΟΗΕ για την βιώσιμη ανάπτυξη. Η Επιτροπή αναμενόταν να αποτελέσει την βάση για τον σχηματισμό του διακυβερνητικού πλαισίου του ΟΗΕ για την βιώσιμη ανάπτυξη. Οι βασικοί άξονες δράσης ήταν 1) η παρακολούθηση της ενσωμάτωσης των περιβαλλοντικών και αναπτυξιακών στόχων μέσα στο σύστημα το ΟΗΕ, 2) η καθοδήγηση της διακυβερνητικής προσπάθειας έκδοσης αποφάσεων σχετικών με τους περιβαλλοντικούς και αναπτυξιακούς στόχους και 3) η διατύπωση συστάσεων για κάθε νέο θέμα, προκειμένου να αναπτυχθεί η βιώσιμη ανάπτυξη. Επιπλέον, η Επιτροπή είχε ρόλο στο να παρακολουθεί την εφαρμογή της Agenda 21 και του προγράμματος δράσης που είχε υιοθετηθεί στην Συνδιάσκεψη του Ρίο.

Ωστόσο, και η CDS έχει υποστεί αρνητική κριτική, κυρίως όσον αφορά ότι προοδευτικά έχασε την δυναμική και αποτελεσματικότητα της. Κυρίως, δεν κατάφερε να προωθήσει- όπως αναμενόταν- τις διάφορες πολιτικές για την βιώσιμη ανάπτυξη.

---

[823] Βλ. *A pocket Guide to Sustainable Development Governance, Stakeholder Forum,* Emlyn Cruickshank, Kirsty Schneeberger, Nadine Smith (eds), Commonwealth Secretariat, 2nd ed., 2012.

[824] Ειδικότερα, αναφέρεται ότι οι Εισηγητές είχαν προτείνει ο νέος θεσμός ότι θα μπορούσε να έχει τις εξής κάτωθι λειτουργίες :*«…. να αποσαφηνίζει τις διεθνείς περιβαλλοντικές προτεραιότητες και στρατηγικές, να παράγει ή να συλλέγει επιστημονικά δεδομένα, προκειμένου στη συνέχεια να ενημερώνει τα κέντρα λήψης αποφάσεων, να ενεργεί ως περιβαλλοντικός φύλακας (“environmental watchdog”), να βοηθάει τις αναπτυσσόμενες χώρες, να αξιολογεί και εξορθολογίζει το διεθνές περιβαλλοντικό σύστημα διακυβέρνησης».* Βλ. σχετικά “RIO+20 United Nations Conference on Sustainable Development: Is this the Future We Want?”, Horn, L., MqJICEL, vol. 9(1), 2013, p. 19.

Επίσης, δεν μπόρεσε να ενσωματώσει τις οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις της βιώσιμης ανάπτυξης στο κύριο έργο του ΟΗΕ. Τέλος, τα αποτελέσματα και τα συμπεράσματα της Επιτροπής κατηγορήθηκαν ότι δεν είχαν σαφήνεια και απλότητα, ώστε να γίνονται εύκολα κατανοητά και να καθοδηγούν τους τελικούς αποδέκτες, που ήταν και η εκτελεστικοί παράγοντες των όποιων αποφάσεων[825].

Για τους ανωτέρω λόγους, στην Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ για την Βιώσιμη Ανάπτυξη (Rio+20), τα κράτη μέλη συμφώνησαν να δημιουργήσουν ένα forum υψηλού πολιτικού επιπέδου (High Level Political Forum on Sustainable Development-HLPF), το οποίο αντικατέστησε την Επιτροπή για την Βιώσιμη Ανάπτυξη[826]. Οι βασικές αρμοδιότητες του HLPF είναι η παροχή πολιτικής ηγεσίας και καθοδήγησης (στο πλαίσιο της παγκόσμιας διακυβέρνησης) και η συζήτηση ανεύρεσης τρόπων αντιμετώπισης των νέων προκλήσεων που αφορούν την βιώσιμη ανάπτυξη[827].

Η Επιτροπή για την Βιώσιμη Ανάπτυξη φαίνεται πάντως ότι στην πορεία αποδυναμώθηκε και δεν μπόρεσε να εμπνεύσει την διεθνή κοινότητα στο να συνεργαστεί και να εφαρμόσει στόχους και πολιτικές που αφορούσαν εν γένει τους στόχους της Βιώσιμης Ανάπτυξης. Το νέο forum προσπαθεί να αποτελέσει τη νέα «φυσική πλατφόρμα» παρακολούθησης και εφαρμογής των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης, αλλά και τον σύνδεσμο μεταξύ όσο το δυνατόν περισσότερων stakeholders. Ωστόσο, ούτε αυτός ο φορέας έχει ειδική αρμοδιότητα και τεχνογνωσία για τον χειρισμό θεμάτων των μελλοντικών γενιών, αλλά θα μπορούσε να λειτουργήσει βοηθητικά, φέρνοντας σε επαφή με όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη (stakeholders) της διεθνούς κοινότητας, όσον αφορά το συγκεκριμένο θέμα. Εξάλλου δεν κατέστη ικανή και κατάλληλη να δώσει στήριγμα και κύρος σε μία νέα πρόταση, όπως αυτή της δημιουργίας ενός Ombudsman για την βιωσιμότητα και τις νέες γενιές.

---

[825] GA A/67/757/26 February 2013, "Lessons learned from the Commission on Sustainable Development-Report of the Secretary-General", διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/67/757&Lang=E.

[826] Το Forum δημιουργήθηκε τον Ιούνιο 2013, ως το βασικό forum για τα θέματα της βιώσιμης ανάπτυξης, έτσι όπως αυτά αναπτύσσονται και προωθούνται μέσα στο πλαίσιο του ΟΗΕ. Προβλέφθηκε στην παράγραφο 84 του τελικού κειμένου Rio+20 Outcome Document "The Future We Want".

[827] Η HLPF πρόκειται να διαδραματίσει ρόλο κλειδί στην παρακολούθηση και ανασκόπηση όσον αφορά την εφαρμογή των στόχων που έχουν τεθεί στην post 2015 agenda.

2.1.6. Η UNESCO αποτέλεσε έναν από τους πρώτους εξειδικευμένους οργανισμούς των ΗΕ, που ασχολήθηκε εκτός των άλλων και με το πεδίο της περιβαλλοντικής προστασίας. Βασικός στόχος, η προώθηση της παγκόσμιας ειρήνης και του κοινού καλού για όλη την ανθρωπότητα, τόσο της τωρινής όσο και της μελλοντικής[828]. Επιπλέον, η UNESCO διαμόρφωσε δύο κορυφαίες Διεθνείς Συμβάσεις, την Σύμβαση για τους Υγρότοπους Διεθνούς Σημασίας (Ramsar, 1971) και την Σύμβαση για την Παγκόσμια Φυσική και Πολιτιστική Κληρονομιά (World Heritage Convention, 1972), αποδεικνύοντας ρητά την μέριμνα της για τα συλλογικά αγαθά, τα οποία οφείλουμε να διατηρούμε εις το διηνεκές και άρα και για όφελος των μελλοντικών γενιών. Ωστόσο, μία από τις σημαντικές στιγμές κατά τις οποίες η δράση της UNESCO ταυτίστηκε με την προώθηση και την ανάδειξη του ζητήματος των μελλοντικών γενιών ήταν η Διακήρυξη για τις υποχρεώσεις των Τωρινών Γενιών προς τις Μελλοντικές Γενιές[829], η οποία ήδη αναφέρθηκε αναλυτικά και ανωτέρω.

Ουσιαστικά, θα μπορούσε κάποιος να χαρακτηρίσει τον Οργανισμό ως *«παρατηρητή της ηθικής»,* ο οποίος *«λειτουργεί και διαδραματίζει σημαντικό ρόλο ως καταλύτης αλλά και "think tank", ενημερώνοντας την κοινή γνώμη σχετικά με την εμπλοκή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σχετικά με τις επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις[830]».* Ωστόσο, θεωρούμε ότι ο προαναφερόμενος χαρακτηρισμός καταδεικνύει και τα όρια δράσης και εμβέλειας της UNESCO. Ως παρατηρητής ή έστω ως "think tank" δεν μπορεί να καταστεί συγχρόνως και φορέας εκπροσώπησης των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών.

---

[828] Το έτος 1970 ξεκίνησε το Πρόγραμμα «Άνθρωπος και Βιόσφαιρα», εκπονώντας έρευνα για την αλληλεπίδραση μεταξύ ανθρώπου και περιβάλλοντος αλλά και για την επίδραση των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων σε διάφορους τομείς που αφορούν το περιβάλλον. Περισσότερες από 425 περιοχές σε περίπου 100 χώρες αναγνωρίστηκαν ως «φυσικό κεφάλαιο».

[829] Σημαντική παράμετρος είναι η σύνδεση και ενεργός εμπλοκή της UNESCO με θέματα βιοηθικής αλλά και περιβαλλοντικής ηθικής, όπως και το κείμενο της Διακήρυξης για τις υποχρεώσεις προς τις μελλοντικές γενιές. Το έτος 1998, το πρόγραμμα Ηθικής της UNESCO επεκτάθηκε πέραν του πεδίου της βιοηθικής, ιδρύοντας την Παγκόσμια Επιτροπή για την Ηθική στην Επιστημονική Γνώση και Τεχνολογία (World Commission on the Ethics of Scientific Knowledge and Technology - COMEST) . Η Επιτροπή αυτή έχει ασχοληθεί και με το θέμα της αρχής της πρόληψης, για το οποίο εξέδωσε και σχετική μελέτη, που αποτελεί την πρώτη μελέτη που αφορά την περιβαλλοντική ηθική. Την δεκαετία του 1980 η UNESCO επικεντρώθηκε σε ζητήματα που αφορούσαν το ανθρώπινο γονιδίωμα και τις ηθικές παραμέτρους. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Henk ten Have, "The Activities of UNESCO in the Area of Ethics", Kennedy Institute of Ethics Journal, Vol. 16, No. 4, 2006, p. 333-351.

[830] Βλ. οπ. Henk ten Have, "The Activities of UNESCO in the Area of Ethics", p. 338.

2.1.7. Σύμφωνα με μία πρόσφατη συνοπτική μελέτη[831] το κυρίαρχο όργανο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που προβλέπεται στον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ, είναι το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων[832] (Human Rights Council) και η διαδικασία καταγγελιών προς αυτό. Υπήρξε το πρώτο όργανο του ΟΗΕ που ασχολήθηκε με τα ανθρώπινα δικαιώματα, εφαρμόζοντας συγχρόνως αρκετούς μηχανισμούς που υποστήριζαν την εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ειδικότερα, η πρώην Επιτροπή είχε την δικαιοδοσία να επιλαμβάνεται καταγγελιών που αφορούσαν μόνιμες μορφές σοβαρής παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών τους. Το τωρινό Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων – που αντικατέστησε την Επιτροπή τουλάχιστον την τελευταία δεκαετία - προωθεί επίσημα το ζήτημα «ανθρώπινα δικαιώματα και περιβάλλον». Ενδεικτικά, αναφέρουμε την Έκθεση του Γενικού Γραμματέα της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων 2005/60[833], με την οποία ανακοινώθηκαν τα νεότερα στοιχεία σχετικά με την σχέση που αναπτύσσεται σταδιακά μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος και ιδίως την αναγκαία σχέση που διατηρούν με την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης. Η Επιτροπή για τα Ανθρώπινα

---

[831] Βλ. *The Right to a Healthy Environment. How to use international legal mechanism for the protection of our environment and our health-A Manual,* Anke Stock, WECF (Author and Editor), Utrecht/Munich, September 2007, p. 8.

[832] Η πρώην Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ (UN Commission on Human Rights) λειτούργησε από το 1946 έως και το 2006, οπότε και αντικαταστάθηκε από το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Human Rights Council). Η αρμοδιότητα του Συμβουλίου ενεργοποιείται εφόσον έχουν εξαντληθεί όλα τα εσωτερικά/εθνικά διαθέσιμα ένδικα μέσα προσφυγής. Προσφεύγων δύναται να είναι τόσο ένα φυσικό πρόσωπο ή μία ομάδα ατόμων που επικαλούνται ότι έχουν πέσει θύματα παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων και βασικών ελευθεριών ή από οποιοδήποτε φυσικό πρόσωπο ή ομάδα ατόμων/ΜΚΟ, που επικαλούνται ότι έχουν άμεση και έγκυρη γνώση αυτών των παραβιάσεων. Βλ. για περισσότερες πληροφορίες όσον αφορά τη σύσταση, οργάνωση, λειτουργία, τις αρμοδιότητες και τις προοπτικές του Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου,* Περράκης, Στ., εκδόσεις Ι. Σιδέρης, 2013, σελ. 89. Το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Human Rights Council) αποτελεί μετεξέλιξη της Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (UN Commission on Human Rights). Σύμφωνα με την πρόσφατη βιβλιογραφία και θεωρία στην εποχή μας υπάρχει ένα εκτεταμένο δίκτυο προάσπισης και παροχής πληροφόρησης για τα ανθρώπινα δικαιώματα, που περιλαμβάνει το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, τους ειδικούς εισηγητές (special rapporteur), τα διάφορα συμβατικά όργανα (treaty bodies), εξειδικευμένους οργανισμούς (specialized agencies), τις εθνικές εκθέσεις των κρατών-μελών, διάφορες εκδόσεις του ΟΗΕ. Πιο πρόσφατα εμπλέκονται οι δράσεις του Ύπατου Αρμοστή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (High Commissioner for Human Rights) και οι δράσεις του Ειδικού Εισηγητή για τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον (Special Rapporteur on Human Rights and Environment). Όπως θα αναφερθεί και κατωτέρω, ο John Knox είχε αναδειχθεί τον Αύγουστο 2012 αρχικά ως Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας (Independent Expert), και στη συνέχεια ανανεώθηκε η θητεία του τον Μάρτιο 2015 για τα επόμενα τρία χρόνια, με το καθεστώς όμως του Ειδικού Εισηγητή.

[833] Report of the Secretary-General E/CN.4/2005/96, "Human Rights and the environment as part of sustainable development". Η συγκεκριμένη Έκθεση αποτελεί τη συνέχεια αλλά και τη συνέπεια της Απόφασης 2004/119 της Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Decision 2004/119).

Δικαιώματα (νυν Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων) ζήτησε από τον Ύπατο Αρμοστή να προσκαλέσει το UNEP, το United Nation Development Programme (UNDP) αλλά και άλλους διεθνείς οργανισμούς *«…να συνεχίσουν να συντονίζουν τις προσπάθειές τους σε δράσεις που αφορούν από κοινού τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον και κυρίως με στόχο την εξάλειψη της φτώχειας, την πρόληψη καταστροφών,…., να λαμβάνουν υπόψη τους σχετικά στοιχεία και συστάσεις που γίνονται από άλλους φορείς και να αποφεύγουν την ταυτόχρονη κάλυψη και επεξεργασία των ίδιων θεμάτων…*[834]*»*.

Επιπρόσθετα, σε μία σειρά από Συστάσεις, τόσο το τωρινό Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Human Rights Council) όσο και η παλαιότερη μορφή του, έχουν καταβάλει σημαντικές προσπάθειες προκειμένου να προσελκύσουν το διεθνές ενδιαφέρον στην ανερχόμενη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ ενός ασφαλούς και υγιούς περιβάλλοντος και της ουσιαστικής απόλαυσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αρχικά και ενδεικτικά, μπορούμε να αναφέρουμε μία παλαιά Σύσταση (Σύσταση 1991/44) που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα το έτος 1991 και με την οποία αναγνωρίστηκε ότι *«όλα τα άτομα έχουν δικαίωμα να ζουν σε ένα περιβάλλον κατάλληλο για την υγεία και την ευζωία τους*[835]*…..και για το λόγο αυτό θα πρέπει να ληφθούν όλα τα κατάλληλα μέτρα για την βελτίωση όλων των δεδομένων που αφορούν την περιβαλλοντική και βιομηχανική υγιεινή».*

Επιπλέον, η Επιτροπή αναγνώρισε, τόσο το 1999 όσο και το 2000 αντίστοιχα, ότι η περιβαλλοντική υποβάθμιση *«…αποτελεί σοβαρή απειλή για το ανθρώπινο δικαίωμα στη ζωή, στην υγεία και σε ένα καθαρό περιβάλλον για τον καθένα*[836]*»*. Τέλος, είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι η Επιτροπή ήδη με Συστάσεις της είχε αναφερθεί ρητά στο δικαίωμα σε ένα καθαρό και υγιές περιβάλλον[837]. Ειδικότερα, στην Σύσταση 2001/65 με τίτλο «Προώθηση του Δικαιώματος σε μία Δημοκρατική και δίκαιη Διεθνή Τάξη» επιβεβαιώνει ότι *«…μία δημοκρατική και δίκαιη διεθνή τάξη απαιτεί, inter alia, την πραγματοποίηση/εξασφάλιση …ενός δικαιώματος σε υγιές περιβάλλον για τον καθένα»*[838]. Μέσα από αυτές τις Συστάσεις και άλλες παρόμοιες,

---

[834] Ο.π. παρ. 8.
[835] http://www.refworld.org/docid/3b00f0d624.html.
[836] Resolutions 1999/23 & 2000/72.
[837] Resolution 2001/65 (25.04.2001) *"Promotion of the Right to a Democratic and Equitable International Order"*.
[838] Επίσης, σημαντικές είναι και οι Συστάσεις που συνδέουν τα ανθρώπινα δικαιώματα με την κλιματική αλλαγή, όπως η Res 7/23 (Μάρτιος 2008) και Res 10/4 (Μάρτιος 2009) και η πιο

κατάφεραν και αφύπνισαν την διεθνή κοινότητα σχετικά με το ρόλο του περιβάλλοντος ως προϋπόθεση στην απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ωστόσο, φαίνεται ότι έως ότου γίνει αποδεκτό ότι υπάρχει ένα αυτόνομο δικαίωμα σε ένα καθαρό και υγιεινό περιβάλλον, το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δεν θα μπορεί να παρέμβει πιο ουσιαστικά στο ανωτέρω ζήτημα, και πολύ περισσότερο όσον αφορά το δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον των μελλοντικών γενιών.

2.1.8. Ιδιαίτερη έμφαση θέλουμε να δώσουμε στην αναφορά στον Ανεξάρτητο Εμπειρογνώμονα του ΟΗΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον[839]. Σχετικά πρόσφατα, στην 19η Συνεδρίαση/Σύνοδο, τον Μάρτιο 2012[840], το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ (UN Human Rights Council) αποφάσισε να δημιουργήσει έναν Ανεξάρτητο Ειδικό Εμπειρογνώμονα των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και του Περιβάλλοντος για χρονική περίοδο τριών ετών ("Independent Expert on Human Rights and Environment")[841]. Ο John Knox αναδείχθηκε τον Αύγουστο 2012 ως Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας (Independent Expert), και στη συνέχεια ανανεώθηκε η θητεία του τον Μάρτιο 2015 για τα επόμενα τρία χρόνια, με το καθεστώς όμως του Ειδικού Εισηγητή[842].

Πρωτεργάτες αυτού του εγχειρήματος ήταν το Κέντρο Διεθνούς Περιβαλλοντικού Δικαίου ("The Center for International Environmental Law, CIEL[843]) και ένας ευρέως γνωστός αμερικανικός μη κερδοσκοπικός περιβαλλοντικός

πρόσφατη Res 18/22 (Σεπτέμβριος 2011). Από το περιεχόμενο των ανωτέρω Συστάσεων γίνεται ρητή αναφορά στο γεγονός ότι οι κλιματικές αλλαγές 1) επιφέρουν άμεσες και έμμεσες συνέπειες στην αποτελεσματική απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, 2) αποτελούν παγκόσμιο πρόβλημα και απαιτούν συνεπώς παγκόσμια αφύπνιση και συνεργασία επίλυσης, 3) συνδέονται άμεσα με το δικαίωμα στην ανάπτυξη, το οποίο εντάσσεται στον πυρήνα των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και 4) εάν δεν αντιμετωπισθούν άμεσα και διεθνώς θα επιφέρουν ανυπολόγιστη ζημία «…στις αναπτυξιακές και περιβαλλοντικές ανάγκες των τωρινών και μελλοντικών γενεών ».

[839] UN Independent Expert on Human Rights and Environment.

[840] A/HRC/19/L.8/Rev.1/20.03.2012, Human Rights Council, 19th Session, «Human Rights and the Environment". Χαρακτηριστικά αναφέρεται στη 2 σελίδα ότι *«Αναγνωρίζεται το γεγονός ότι οι άνθρωποι βρίσκονται στο κέντρο του ενδιαφέροντος της βιώσιμης ανάπτυξης, ότι το δικαίωμα στην ανάπτυξη πρέπει να επιτευχθεί με στόχο την επίτευξη των αναπτυξιακών και περιβαλλοντικών αναγκών των τωρινών και μελλοντικών γενεών ισότιμα, και ότι ο άνθρωπος βρίσκεται στο κέντρο της ανάπτυξης και θα πρέπει να είναι ενεργός μέτοχος και αποδέκτης των ωφελειών του δικαιώματος στην ανάπτυξη».*

[841] HRCA/HRC/19/L.8/Rev.1 (March 20, 2012).Στην 19η Συνεδρίαση πάνω από 80 κράτη υποστήριξαν την εν λόγω πρόταση και ουσιαστικά η υιοθέτηση της, αποτυπώνει το πέρας μίας μακροχρόνιας προσπάθειας για δημιουργία ενός θεσμικού οχήματος που θα συνδέει επίσημα τα ανθρώπινα δικαιώματα με το περιβάλλον. Ως ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας ορίσθηκε ο John Knox, ο οποίος είναι Καθηγητής στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Wake Forest University School.

[842] Ο John Knox είναι Καθηγητής Διεθνούς Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Wake Forest της Βόρειας Καρολίνας.

[843] http://www.ciel.org. Σύμφωνα με το ιστορικό του CIEL, χρησιμοποιεί την δύναμη του δικαίου για να προστατέψει το περιβάλλον, να προωθήσει τα ανθρώπινα δικαιώματα, να ενισχύσει μία δίκαιη και

οργανισμός, με την επωνυμία "Earthjustice[844]". Οι δύο ως άνω θεσμοί συνεργάστηκαν από κοινού με τις Κυβερνήσεις των Μαλβίδων, της Κόστα Ρίκα και της Ελβετίας, προκειμένου να επιτύχουν την ψήφιση απόφασης για τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον (Resolution on Human Rights & Environment), η οποία εντέλει λήφθηκε από το Συμβούλιο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ (UN Human Rights Council). Με την ανωτέρω απόφαση δημιουργείται για πρώτη φορά ένας Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και το Περιβάλλον, ο οποίος θα λειτουργεί ως *«…θεσμικό όχημα για την ενίσχυση του δεσμού μεταξύ Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Περιβάλλοντος[845]».*

Μέσω της ψήφισης αυτής της απόφασης ενισχύεται η πεποίθηση ότι θα τεθούν και τυπικά οι βάσεις για μία επίσημη αναγνώριση από το Συμβούλιο ΟΗΕ όχι μόνο ενός παγκόσμιου/διεθνούς δικαιώματος σε ένα υγειές περιβάλλον αλλά και η σταδιακή αναγνώριση της οντότητας των μελλοντικών γενεών και της αξίας προστασίας των συμφερόντων τους. Ωστόσο, δεν πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι υιοθετείται για μία ακόμη φορά μία καθαρά ανθρωποκεντρική προσέγγιση, στην οποία εντάσσονται όμως και οι μελλοντικές γενιές, τα δικαιώματα των οποίων αναγνωρίζονται ως ισότιμα με αυτά των τωρινών γενιών.

Ουσιαστικά, ο Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας (Independent Expert, εφεξής IE) είναι επιφορτισμένος με την αναγνώριση, εξειδίκευση και προώθηση καλών πρακτικών που σχετίζονται με τα ανθρώπινα δικαιώματα και μέσω αυτών στην περαιτέρω ενίσχυση της περιβαλλοντικής προστασίας. Επιπλέον, άξιο προσοχής είναι το γεγονός ότι ο ρόλος του Εμπειρογνώμονα (IE's mandate) σχετίζεται άμεσα με το γράμμα αλλά και το πνεύμα των κειμένων που επρόκειτο να συζητηθούν στην Συνδιάσκεψη του Ριο+20 για την Βιώσιμη Ανάπτυξη (Rio+20 UN Conference on Sustainable Development).

βιώσιμη κοινωνία. Το Κέντρο διατηρεί το κεντρικό γραφείο στην Washington και επίσης έχει παράρτημα και στην Γενεύη. Παρέχει νομική συμβουλευτική στήριξη και εκπροσώπηση, διενεργεί έρευνα και προσφέρει τεχνογνωσία σε σχετικά περιβαλλοντικά θέματα (βιοποικιλότητα, κλιματικές αλλαγές, χημικά κλπ.).

[844] http://www.earthjustice.org. Σύμφωνα με το ιστορικό που διατηρεί στην ιστοσελίδα του, το Earthjustice είναι ένας μη κερδοσκοπικός νομικός οργανισμός, ο οποίος είναι αφιερωμένος *«…στην προστασία ανυπέρβλητης ομορφιάς περιοχών, φυσικών πηγών και της άγριας ζωής».* Επίσης, προασπίζεται το δικαίωμα όλων των ανθρώπων σε ένα υγειές περιβάλλον. Ιδρύθηκε το 1971 με την επωνυμία Sierra Club Legal Defense Fund και το έτος 1997 μετονομάστηκε σε Earthjustice. Έχει έδρα το San Francisco και διατηρεί παραρτήματα σε ακόμα εννέα περιοχές στην Αμερικάνικη Ήπειρο. Σύμφωνα με το ιστορικό της ιστοσελίδας τους, είναι η πρώτη διεθνής και μεγαλύτερη μη κερδοσκοπική περιβαλλοντική δικηγορική εταιρία.

[845] Βλ. www.ciel.org/HR_Envir/UN_Resolution_23Mar2012.html. Κυρίως, θα αφορά την προώθηση όσων θεμάτων ανθρωπίνων δικαιωμάτων σχετίζονται ιδιαίτερα με την απόλαυση σε ένα ασφαλές, καθαρό, υγειές και βιώσιμο περιβάλλον.

Ειδικότερα, η απόφαση που προσδιορίζει τον ρόλο του ΙΕ, αναφέρει, μεταξύ άλλων, τα κάτωθι[846] : α) Να μελετά πρωτοβουλίες του ιδιωτικού τομέα, ακαδημαϊκών ινστιτούτων και ό,τι σχετίζεται με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την εν γένει προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και αφορούν ιδιαίτερα την απόλαυση σε ένα ασφαλές, καθαρό, υγειές και βιώσιμο περιβάλλον[847].β) Να διευκρινίζει, να προωθεί και να ανταλλάσει απόψεις σχετικά με τις βέλτιστες πρακτικές που σχετίζονται με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και της προστασίας του περιβάλλοντος. γ) Να διατυπώνει συστάσεις (recommendations), οι οποίες να συνάδουν με την αποστολή του και κυρίως να βοηθούν την προώθηση των Στόχων της Χιλιετίας και κυρίως τον 7ο Στόχο, ο οποίος αναφέρεται στην περιβαλλοντική βιωσιμότητα[848]. δ) Να λαμβάνει υπόψη του τα αποτελέσματα που θα συνάγονται από τις παγκόσμιες συνδιασκέψεις του ΟΗΕ, κυρίως για την βιώσιμη ανάπτυξη και να δημιουργήσει μία πλατφόρμα για τις επερχόμενες εξελίξεις σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα[849].

Για αρκετούς αναλυτές, η δημιουργία του Ειδικού Εμπειρογνώμονα ουσιαστικά ιδρύει ένα θεσμικό «όχημα» που θα αυξήσει και θα ενισχύσει την σύνδεση μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος[850]. Επίσης, οι πιο

---

[846] Βλ. ειδικότερα το κείμενο της ΑπόφασηςA/HRC/RES/19/10 "Human rights and the environment" (Nineteenth session, Agenda item 3), pp 2-3. Ειδική επίκληση γίνεται σε διεθνή συμβατικά κείμενα όπως η Παγκόσμια Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Universal Declaration of Human Rights), η Διεθνής Σύμβαση για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτισμικά Δικαιώματα (the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), η Διεθνής Σύμβαση για τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα (the International Covenant on Civil and Political Rights) (κλπ.).

[847] Βλ. Συμπληρωματικά το κείμενο της Απόφασης A/HRC/19/34 "Analytical study on relationship between human rights and the environment", (Nineteenth session, Agenda items 2 and 3, 16 December 2011).

[848] Αξίζει να αναφερθεί ότι με αφορμή την ήδη σύσταση του Εμπειρογνώμονα για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και το Περιβάλλον, την ίδια περίπου χρονική περίοδο προτάθηκε από Επιτροπή Εμπειρογνωμόνων του CIEL, Earthjustice και του Friedrich Ebert Stiftung στην Γενεύη, η δημιουργία ενός Ειδικού (Special Rapporteur) για τις κλιματικές αλλαγές. Οι βασικές αρμοδιότητές του θα είναι α) η εξέταση θυμάτων των κλιματικών αλλαγών, β) η προώθηση πληροφόρησης σχετικά με την διάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των κλιματικών αλλαγών και γ) η έναρξη διαπραγματεύσεων υπό το Συμβατικό Πλαίσιο του ΟΗΕ για τις κλιματικές αλλαγές (UN Framework Convention on Climate Change).

[849] Resolution on Human Rights & Environment: *"(d) To take into account the results of the United Nations Conference on Sustainable Development to be held in Rio de Janeiro, Brazil in June 2012, and to contribute a human rights perspective to follow – up processes".*

[850] Βλ. Η ανωτέρω πρωτοβουλία του Συμβουλίου ουσιαστικά βασίστηκε πάνω σε μία προηγούμενη αναλυτική μελέτη της σχέσης που αναπτύσσεται μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος, η οποία συντάχθηκε και υλοποιήθηκε από τον UN High Commissioner for Human Rights, (A/HRC/19/34 (16 December 2011)), Human Rights Council,19th session, *"Analytical study on the relationship between human rights and the environment".* Στην πολυσέλιδη αυτή μελέτη, αναλύονταν οι σχέσεις μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος και κυρίως ειδικότερα ζητήματα όπως οι περιβαλλοντικές απειλές για τα ανθρώπινα δικαιώματα, η αμοιβαία αλληλεπίδραση μεταξύ περιβαλλοντικών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων (κλπ). Σημαντική είναι η αναγνώριση ότι

αισιόδοξοι θεωρούν ότι αυτή η νέα ειδική αποστολή θα θέσει τις βάσεις για να αναγνωρίσει το Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ένα παγκόσμιο δικαίωμα στο περιβάλλον, αλλά και για την περαιτέρω δημιουργία ενός Ειδικού Εμπειρογνώμονα για την Κλιματική Αλλαγή, η οποία έχει συσχετισθεί περισσότερο με την επιχειρηματολογία προστασίας των συμφερόντων και δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών.

Ο εν ενεργεία Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας John Knox έχει αναφέρει ρητά (Μάρτιος 2013) ότι *«Ένα υγειές περιβάλλον αποτελεί βασική προϋπόθεση για την απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά και η άσκηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι απαραίτητη για ένα υγειές περιβάλλον»*[851]. Έναν χρόνο μετά (Μάρτιος 2014) ο John Knox αναφέρει χαρακτηριστικά ότι *«Είναι πέρα από κάθε αμφισβήτηση και επιχείρημα ότι το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εμπεριέχει υποχρεώσεις που σχετίζονται με το περιβάλλον…και θα πρέπει να ληφθούν υπόψη αυτές οι υποχρεώσεις όσον αφορά την ανάπτυξη και εφαρμογή των περιβαλλοντικών πολιτικών που εφαρμόζουν»*[852].

2.1.9. Τέλος, θα θέλαμε ειδικά να αναφερθούμε και στο παράδειγμα του Ειδικού Εισηγητή για τα δικαιώματα των ιθαγενών/αυτόχθονων λαών ("Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples"[853]). Οι αυτόχθονες έχουν υπάρξει για αιώνες θύματα διακρίσεων, διωγμών και αποστέρησης των ζωτικών θεμάτων της ύπαρξής τους, όπως είναι η πατρογονική τους γη ή η παραδοσιακή κουλτούρα και ο τροπος ζωής τους. Όπως ήδη αναφέρθηκε και ανωτέρω, πολλές υποθέσεις των ιθαγενών που έχουν κριθεί από εθνικά δικαστήρια ή λοιπούς οιονεί δικαστικούς οργανισμούς, έχουν κρίνει ότι η διατήρηση του οικοσυστήματος της πατρογονικής γης αποτελεί αναπόσταστο τμήμα της ύπαρξης αλλά και της κουλτούρας τους. Επίσης, σημαντικό είναι το γεγονός ότι τα δικαστήρια αποφάνθηκαν και για τη σημασία που έχει η συνέχιση και μετάδοση του οικοσυστήματος αλλά και της κουλτούρας των

«…σημαντικές όψεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνδέονται με την απόλαυση ενός ασφαλούς, καθαρού, υγιούς και βιώσιμου περιβάλλοντος…» και ότι αυτή η παράμετρος απαιτεί περισσότερη εμβάθυνση, μελέτη και παροχή διευκρινήσεων.

[851] Το πλήρες κείμενο της έκθεσης του Ανεξάρτητου Εμπειρογνώμονα είναι διαθέσιμο στον σύνδεσμο http://www.ohchr.org/EN/Issues/Environment/IEEnvironment/Pages/IEenvironmentIndex.aspx.

[852] Βλ. www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=14348&LangID=E.

[853] Βλ. http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/SRIndigenousPeoples/Pages/SRIPeoplesIndex.aspx.

παραδοσιακών ιθαγενών πληθυσμών και στις επόμενες/μελλοντικές γενιές της φυλής τους.

Για το λόγο αυτό, έχει νόημα να αναφερθούμε εν συντομία και σε έναν ειδικό εισηγητή που έχει προβλεφθεί στα πλαίσια του ΟΗΕ. Ένα τέτοιο ενδιαφέρον και χρήσιμο παράδειγμα θεωρούμε ότι είναι ο προαναφερόμενος Ειδικός Εισηγητής για τα δικαιώματα των ιθαγενών. Ειδικότερα, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Commission on Human Rights) αποφάσισε το έτος 2001 να ορίσει έναν Ειδικό Εισηγητή για τα δικαιώματα των ιθαγενών πληθυσμών, ως κομμάτι του συστήματος των διάφορων θεματιών ειδικών διαδικασιών που προβλέπονται. Η εντολή για συνέχιση του έργου ανανεώθηκε το έτος 2004 και παραμένει μέχρι και σήμερα.

Το έργο του Ειδικού Εισηγητή είναι κυρίως η προώθηση καλών πρακτικών, η μελέτη και σύνταξη εκθέσεων για την κατάσταση των ιθαγενών σε επιλεγμένες χώρες, προσπάθεια αντιμετώπισης συγκεκριμένων περιπτώσεων παραβιάσεων των δικαιωμάτων των ιθαγενών σε συνεργασία με τις κυβερνήσεις, η σύνταξή θεματικών μελετών αλλά και ετήσιων εκθέσεων[854]. Επιπλέον, στις 14 Δεκεμβρίου 2007 ο Υπατος Αρμοστής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα εξέδωσε το ψήφισμα 6/36 όπου αποφασίσθηκε η δημιουργία ενός εξειδικευμένου μηχανισμού ("Expert Mechanism") για τα δικαιώματα των ιθαγενών πληθυσμών[855]. Ο μηχανισμός αυτός θα αποτελείται από πέντε ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες με ειδίκευση στα δικαιώματα των ιθαγενών πληθυσμών. Από 1 Μαϊου 2017 οι εμπειρογνώμονες πρόκειται να αυξηθούν σε επτά και έχουν τριετή θητεία. Οι εμπειρογνώμονες συγκαλούν ετήσια συνάντηση, στην οποία συμμετέχει και ο Ειδικός Εισηγητής και ενεργούν παράλληλα και συμπληρωματικά με αυτόν.

Θεωρήσαμε ότι θα ήταν χρήσιμη η εν συντομία αναφορά στους δύο προαναφερόμενους θεσμούς, διότι αποτελούν μία σχετικά νέα φόρμα αντιμετώπισης ενός θέματος, το οποίο παρουσιάζει κατά την άποψη μας κάποιες ομοιότητες με το θέμα των μελλοντικών γενιών. Μελετώντας την οργάνωση και λειτουργία των οργάνων αυτών, μπορούμε να αντλήσουμε περαιτέρω πληροφορίες και γνώσεις που

[854] Βλ. πιο πρόσφατη ανανέωση των αρμοδιοτήτων του Ειδικού Εισηγητή : Human Rights Council Resolution 33/12, A/HRC/Res/33/12, 6 October 2016, adopted by the Human Rights Council on 29.09.2016 "Human rights and indigenous peoples: mandate of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples".
[855] Βλ. http://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/EMRIP/Pages/EMRIPIndex.aspx.

μπορούν να βοηθήσουν στην πληρέστερη δόμηση της νέας πρότασης δημιουργίας ενός εκπροσώπου των μελλοντικών γενιών.

"The role of an Ombudsperson at the local and national level
is an effective institution to act as a representative for those
who are today not able to express their interests and
also their needs and their responsibilities. It is a great step in the right direction.[856]*"*

3. Η συμβολή ενός Ombudsman

3.1. Μία γενική αναφορά στο θεσμό του Ombudsman

3.1.1. Ο πρώτος Διαμεσολαβητής (Ombudsman) της σύγχρονης εποχής[857] - αναφερόμενος και ως Κοινοβουλευτικός Ombudsman - δημιουργήθηκε ήδη το έτος 1809 στη Σουηδία, με θεσμοθετημένες αρμοδιότητες από το Σύνταγμα. Στα Σκανδιναβικά η λέξη "ombudsman" σημαίνει αντιπρόσωπος (delegate), πληρεξούσιος (attorney), δηλαδή, αυτός που ενεργεί ως μεσολαβητής (the one who acts as a go-between).

Για τη θέση του Ombudsman προβλεπόταν ένας ανεξάρτητος αξιωματούχος υψηλών ικανοτήτων, με κύριο καθήκον να εξασφαλίζει ότι οι δημόσιες υπηρεσίες –

[856] Achim Steiner, Executive Director, UN Environment Programme (UNEP), διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα https://www.worldfuturecouncil.org/escaping-dictatorship-short-termism/. (Τελευταία επίσκεψη στις 28-04-2017).

[857] Στην αρχαία Αθηναϊκή Δημοκρατία θεσμός με συγκρίσιμα χαρακτηριστικά με αυτά του σύγχρονου διαμεσολαβητή θεωρείται το σώμα των «εύθυνων», οι οποίοι εξέταζαν καταγγελίες πολιτών σχετικά με παρατυπίες των κληρωτών αρχόντων κατά την εκπλήρωση των δημόσιων καθηκόντων τους. Επίσης, βλ. Kirchheiner, H., "The Ideological Foundation of the Ombudsman Institution" in *International Handbook of the Ombudsman*, Caiden, G. (ed.), Greenwood Press, London, 1983.

συμπεριλαμβανομένων και των δικαστηρίων - εφαρμόζουν το νόμο. Η δράση του ήταν πλήρως ανεξάρτητη, μπορούσε να διατυπώνει κριτική παρατήρηση ("critical remark") ή σύσταση ("recommendation") και να την απευθύνει προς τον υπάλληλο για τον οποίο υπήρχε καταγγελία. Στο τέλος της έρευνας, ο Ombudsman μπορούσε να εκφράσει την άποψη του και να προτείνει το κατάλληλο μέτρο για την επίλυση του προβλήματος κακοδιοίκησης. Αν διαπιστωνόταν συνεχιζόμενη παρατυπία, όσον αφορά την ορθή εφαρμογή του κανόνα δικαίου, μπορούσε να προβεί στη δίωξη των κρατικών λειτουργών για παράνομες πράξεις ή παραλείψεις.

Ο Σουηδός Ombudsman[858] ήταν ο πρώτος εξωδικαστικός θεσμός της Ευρώπης που μπορούσε να χειριστεί ατομικές υποθέσεις που στρέφονταν εναντίον κρατικών αυθαιρεσιών και είχαν αντίκτυπο σε βάρος βασικών κατοχυρωμένων δικαιωμάτων[859]. Ωστόσο, η υιοθέτηση του θεσμού στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες καθυστέρησε αρκετά. Μόλις το 1919 δημιουργείται ο θεσμός Ombudsman στη Φινλανδία, με κύριο χαρακτηριστικό την ανεξαρτησία του από την εκτελεστική εξουσία. Στη συνέχεια το έτος 1953 ιδρύθηκε το γραφείο του Δανού Ombudsman[860], που λειτούργησε το 1955, και ο οποίος ασκεί τις αρμοδιότητές του περισσότερο με έμμεσο τρόπο, χρησιμοποιώντας ηθική πίεση και πειθώ, ενώ θεωρείται αντιπρόσωπος του Κοινοβουλίου.

Η διασπορά του θεσμού του Ombudsman λαμβάνει χώρα τη δεκαετία του 1960 : η Νορβηγία (1962), η Νέα Ζηλανδία και η Αγγλία (1967) αποτελούν κάποιες από τις χώρες που υιοθέτησαν τότε το θεσμό. Είναι γεγονός ότι την περίοδο αυτή παρατηρείται η διόγκωση του διοικητικού τομέα με την αντίστοιχη ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και εκσυγχρονισμού της δημόσιας διοίκησης, λόγω αύξησης της κακοδιοίκησης, κατάχρησης εξουσίας, αύξηση της γραφειοκρατίας και δημιουργία απρόσωπων αλλά και αδιάφορων διοικητικών δομών.

---

[858] Περισσότερες πληροφορίες για τον Σουηδό Ombudsman στο κείμενο του Eklundh, C., "The Scandinavian Model" ,*in The European Ombudsman*, Marias, E., (ed.), European Institute of Public Administration, Maastricht, 1994, pp. 11- 16.

[859] Βλ. σχετική ενδεικτική αναφορά στην ιστορική αναδρομή του θεσμού και στον τρόπο εξωδικαστικού χειρισμού των αναφορών : Cominelli, L., "An Ombudsman for the Europeans: Gradually moving towards "effective dispute resolution" between citizens and public administrations", Vol. 6, (2002), The International Ombudsman Yearbook, (New York: Kluwer Law International), pp. 143-182, Gregory, R., "Building an Ombudsman scheme: : Statutory provisions and operating practices", n. 12, (1994), The Ombudsman Journal, International Ombudsman Institute, (The Law Centre, University of Alberta Edmonton), pp. 83-116, Fliflet, A., "Historical Development and essential features of the Ombudsman Worldwide", n. 12, (1994), The Ombudsman Journal, International Ombudsman Institute, (The Law Centre, University of Alberta Edmonton), pp. 117-130.

[860] Περισσότερες πληροφορίες για τον Δανό Ombudsman στο κείμενο του Andersen, J., "The Danish Ombudsman", in *The European Ombudsman*, Marias, E., European Institute of Public Administration, Maastricht, 1994, pp.29- 33.

Την χρονική αυτή περίοδο η άνθηση του θεσμού Ombudsman οφείλεται κυρίως στο ότι ο θεσμός πείθει ότι μπορεί να χειριστεί πιο γρήγορα και πιο αποτελεσματικά τα διοικητικά προβλήματα σε σχέση με τις τρεις μορφές κρατικής εξουσίας.

Την δεκαετία του 1970 ήταν πλέον τέτοια η απήχηση του θεσμού και τόσο μεγάλο το ενδιαφέρον της πανεπιστημιακής κοινότητας, ώστε εκείνη την περίοδο εμφανίστηκε και ο όρος "ombudsmania". Η Γαλλία το 1973 και χώρες που επηρεάζονταν από τις αλλαγές που συνέβαιναν στη γαλλική κοινωνία, αντιμετώπισαν ευνοϊκότερα την ιδέα για υιοθέτηση μίας περισσότερο ευέλικτης και λιγότερο εξουσιαστικής αρχής, που θα παρεμβαίνει μεταξύ πολιτών και κρατικών υπηρεσιών. Ωστόσο, η δεκαετία κλειδί θεωρείται η δεκαετία το 1990, καθώς την χρονική αυτή περίοδο φαίνεται ότι υπήρξαν ευνοϊκότερες και ωριμότερες πολιτικο-κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες για την εξάπλωση του θεσμού σε όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές χώρες[861] : Defensor del Pueblo, Human Rights Defender, State Controller, Mediateur de la Republique είναι κάποιες από τις επίσημες ονομασίες που έχει δεχθεί ο θεσμός, ανάλογα με τη χώρα που τον έχει υιοθετήσει[862]. Άλλωστε, η επιστημονική κοινότητα έχει δείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ανάλυσης, μελέτης και παρακολούθησης του θεσμού του Διαμεσολαβητή και από τα τέλη περίπου της δεκαετίας 1960 μέχρι και σήμερα έχουν γραφεί σημαντικές μελέτες και έρευνες που αφορούν το θεσμό[863]. Το σίγουρο είναι ότι σε όποια χώρα και ήπειρο και αν έχει εμφανιστεί, ο θεσμός του Ombudsman εντάσσεται στο σύστημα λογοδοσίας ("accountability mechanisms") και στο ονομαζόμενο σύστημα "checks and balances", ως εξωδικαστικός και εναλλακτικός θεσμός χειρισμού καταγγελιών και επίλυσης διαφορών και συγκρούσεων, μεταξύ δημόσιων υπηρεσιών και πολιτών.

Ασφαλώς, ο θεσμός έχει διαφοροποιηθεί ανάλογα με τις ανάγκες και τις πολιτικές, κοινωνικές και ιδεολογικές παραδόσεις της χώρας που τον ασπάζεται. Σε

---

[861] Ενδεικτικά αναφέρονται : Βέλγιο (1993), Ελλάδα (1998), Σκωτία (2002).

[862] *"Numerous role have been attributed to the incumbents-guardian, mentor, diplomat, servant, protector, mediator, reformer, fighter, gladiator. Which of these could comfortably fit what an ombudsman really does?"* διερωτάται η Valdes, D., στο άρθρο της "The self-perceptions of the Ombudsman: A comparative and longitudinal survey" The Ombudsman Journal, International Ombudsman Institute, n. 9, 1990-1991, p. 20, ενώ κατωτέρω χαρακτηρίζει εύστοχα τον θεσμό του Διαμεσολαβητή ως*"... 'guides'...through a new kind of civilized jungle"*.

[863] Βλ. ενδεικτικά : Rowat, D., *The Ombudsman.Citizen's Defender*, Allen & Unwin, London, 1968, Hill, L.B., *The Model Ombudsman: Institutionalizing New Zealand's Democratic Experiment,* Princeton University Press, 1976, Caiden, E. (ed.), *International Handbook of the Ombudsman*, Greenwood Press, Westport, 1983, Heede, K., *European Ombudsman: Redress and Control at Union Level*, Kluwer Law International, London, 2000. Jacoby, D., "The Future of the Ombudsman", in The International Ombudsman Anthology. Selected Writings from the International Ombudsman Institute, Reif, L., C., (ed.), International Ombudsman Institute, Kluwer Law International, Hague, 1999, pp. 15-49.

ορισμένες χώρες υπάρχει ενιαίος εθνικός θεσμός, ενώ σε άλλες υπάρχουν περισσότεροι και πιο εξειδικευμένοι Ombudsmen (π.χ. Διαμεσολαβητής για τον Καταναλωτή, για το Περιβάλλον, για τις Επιχειρήσεις). Αλλού ο θεσμός ελέγχει αποκλειστικά και μόνο τις δημόσιες αρχές, ενώ σε άλλες χώρες έχει αρμοδιότητα ελέγχου και του ιδιωτικού τομέα ή μέρος αυτού. Σε ορισμένες χώρες η αποδοχή των προτάσεών του γίνεται άμεσα, ενώ σε άλλες (όπου πιθανόν δεν είναι τόσο ώριμη η πολιτική και κοινωνική συμπεριφορά ή δεν είναι ισχυρή η συνείδηση περί τήρησης της νομιμότητας) χρειάζονται περισσότερες προσπάθειες και άσκηση πειθούς ή άλλων τεχνικών και μεθόδων επηρεασμού[864], όπως θα αναλυθεί και κατωτέρω. Επίσης, μία άλλη διαφοροποίηση παρατηρείται ως προς τη λειτουργία του θεσμού, στα παλαιά ή στα νέα δημοκρατικά πολιτεύματα.

3.1.2. Το ερώτημα που τίθεται συχνά στην θεωρία αλλά και στην πολιτική πρακτική είναι αν και, κυρίως, γιατί χρειαζόμαστε έναν Διαμεσολαβητή. Κεντρικός άξονας των ενεργειών του Διαμεσολαβητή είναι η προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών έναντι αυθαιρεσιών της δημόσιας εξουσίας με πιο άμεσο και συχνά γρήγορο τρόπο, η εφαρμογή της νομιμότητας των διοικητικών πράξεων αλλά και η προληπτική παρέμβαση με τη διατύπωση προτάσεων για διοικητικές μεταρρυθμίσεις ή νομοθετικές τροποποιήσεις ή προσθήκες. Για το λόγο αυτό, μπορούμε βάσιμα να ισχυριστούμε ότι πρωταρχική αποστολή του Ombudsman είναι η υπεράσπιση ζητημάτων δικαιοσύνης και νομιμότητας.

Υπάρχει μία τάση που προωθεί μία λαϊκίστικη εικόνα του Διαμεσολαβητή, είτε προβάλλοντας την εικόνα ενός είδους "superman", ο οποίος προασπίζεται πάντα τα αιτήματα των πολιτών είτε ορίζοντας τον ως ένα είδος κυματοθραύστη που συγκρούεται συνεχώς με την αυθαίρετη κρατική εξουσία. Ωστόσο, όπως θα καταδειχθεί και κατωτέρω, η πραγματικότητα μάλλον απέχει αρκετά από αυτή την απλοϊκή σχηματοποίηση αλλά και διαστρέβλωση της λειτουργίας του θεσμού.

Κύριο έργο ενός Διαμεσολαβητή είναι να διενεργεί έρευνα της διοίκησης βάσει μίας προηγούμενης αναφοράς πολίτη ή ακόμα ενεργώντας και αυτεπαγγέλτως. Για το λόγο αυτό στον πυρήνα της αρχικής πρόβλεψης είναι η λειτουργία του ως προασπιστής των δικαιωμάτων των πολιτών ("citizen's defender") ή ως

---

[864] *"…the Ombudsman process is a fragile thing, particularly in those jurisdictions where it is a relatively new institution. In order to achieve its potential, the process must be as flexible in its approach as it is rigid in its principles"* σύμφωνα με τον Stephen Owen, σε ομιλία του με τίτλο *"Protecting the Integrity of the Ombudsman",* 4th International Ombudsman Conference, October 1988.

διαμεσολαβητής για επίλυση των προβλημάτων (“problem solver”). Είναι εξουσιοδοτημένος να εκφράζει την άποψη του με ανεξαρτησία και ελευθερία από οποιαδήποτε μορφή εξουσίας, να έχει ελεύθερη πρόσβαση στα δημόσια αρχεία προς διευκόλυνση της έρευνάς του και να διατυπώνει συστάσεις και προτάσεις επίλυσης των υπό έλεγχο θεμάτων. Ο Διαμεσολαβητής θα πρέπει να ενεργεί με ευελιξία, αντικειμενικότητα και δικαιοσύνη. Μπορεί να παρακάμψει γραφειοκρατικές αγκυλώσεις, δεν επιβαρύνει οικονομικά τον πολίτη και δρα περισσότερο αποτελεσματικά σε σύγκριση με άλλους ελεγκτικούς μηχανισμούς. Ως κριτήριο-κλειδί θεωρείται η ταχύτητα και η μη αναπαραγωγή των γραφειοκρατικών κρατικών δομών, διότι αξίωμα της διαμεσολάβησης είναι ότι η απόλαυση των δικαιωμάτων πρέπει να πραγματοποιείται την κατάλληλη στιγμή *(“Justice delayed is justice denied”*).

Επίσης, είναι γενικότερα αποδεκτό ότι ως κριτήρια αποτελεσματικότητας και επιτυχίας του θεσμού μπορούν να θεωρηθούν τα κάτωθι γνωρίσματα : i) ανεξαρτησία και αντικειμενικότητα, ii) εύκολη πρόσβαση από τους πολίτες, iii) ικανοποιητικό εύρος αρμοδιοτήτων, iv) εξουσία διενέργειας διάφορων ειδών έρευνας, v) ταχύτητα, vi) ηθική ευθύνη διατήρησης της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και vii) πειθώ και υψηλή αποδοχή των προτάσεων και συστάσεων[865]. Τέλος, έχει την γενικότερη αποδοχή, ότι ως νέος σχετικά θεσμός, μπορεί να δρα με περισσότερους εναλλακτικούς τρόπους, εφόσον αυτό εξυπηρετεί τους σκοπούς τους οποίους υπηρετεί.

Παρά τις διαφορετικές εφαρμογές και τα διαφορετικά διοικητικά συστήματα της κάθε χώρας, ο θεσμός του Ombudsman έχει θεωρηθεί γενικά ως επιτυχημένος θεσμός, πολύτιμο εργαλείο και απαραίτητος εποπτικός/ελεγκτικός μηχανισμός (supervisor institution), που λειτουργεί στο πλαίσιο ενός φιλελεύθερου δημοκρατικού πολιτεύματος ενδυναμώνοντας το[866] και εξανθρωπίζοντάς το. Βασικό γνώρισμα του

---

[865] *«Ένας Ombudsperson θα πρέπει να καθοδηγείται από τις κάτωθι αρχές : αντικειμενικότητα, ανεξαρτησία, προσιτότητα, εμπιστευτικότητα και δικαιοσύνη. Η δικαιοσύνη είναι η πρωταρχική αξία».* Βλ. Shelton, R., ., “Justice as Basis of Equity and Fairness in Ombudsman Practice”, in Journal of the International Ombudsman Association, vol, 4, n. 1, 2011, p. 18. Ο αρθρογράφος αναφέρεται σε ένα κείμενο ηθικών αρχών που υιοθέτησε η Ένωση Ombudsmentων Πανεπιστημίων και Κολλεγίων.

[866] Βλ. ειδικότερα, Cadeddu, S., “The proceedings of the European Ombudsman”, Law & Contemporary Problems, vol. 68, 2004, pp. 161-180, όπου αναφέρεται ότι ο Διαμεσολαβητής διαδραματίζει έναν διπλό ρόλο *“…the role of controller of ‘maladministration’ and of codifier of ‘good administration’”.* Επίσης, σύμφωνα με τον Bizjak, I., “*An Ombudsman is a policy actor…can have a varying degree of influence on: formulation or modernization of policies; strengthening legality and legitimacy; strengthening citizen’s confidence in the effectiveness and impartiality of institutions”.* Βλ.

θεσμού – το οποίο διαδραματίζει και βασικό ρόλο στην εδραίωση και επιτυχία του – είναι η ανεξαρτησία του. Ο Ombudsman είναι ένα ανεξάρτητο κρατικό όργανο ("independent state body"), του οποίου η θεσμική δομή υποστηρίζεται από το εκάστοτε εθνικό Σύνταγμα της χώρας που έχει προβλέψει τον θεσμό και έχει τις ρίζες της δημοκρατικής νομιμοποίησής του στην εκλογή και ανάδειξή του από το Κοινοβούλιο. Ο Πορτογάλος Ombudsman Jose de Faria Costa περιγράφει με λιτότητα και συνοπτικότητα καταφέρνει να δώσει το πνεύμα της λειτουργίας του θεσμού : *«Ο Ombudsman αναδύεται μέσα από την γνήσια αίσθηση της κοινότητας για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, υποστηρίζοντας το προπύργιο της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, σχετιζόμενο με τη άσκηση των δημόσιων εξουσιών. (Επίσης,) μοιράζεται μαζί με το Κοινοβούλιο την ευθύνη εποπτείας των ενεργειών της εκτελεστικής εξουσίας, μολονότι περιορισμένη σε διοικητικά θέματα*[867]*».*

3.1.3. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν και οι σκεπτικιστές ή επικριτές του θεσμού, με κύριο επιχείρημά τους ότι οι πράξεις και οι αποφάσεις του θεσμού δεν είναι δεσμευτικές, συνεπώς δεν παράγουν άμεσα έννομα αποτελέσματα. Για το λόγο αυτό τον χαρακτηρίζουν ως «σταυροφόρο χωρίς σπαθί» ("crusader without as word") ή, παραφράζοντας τη λέξη ombudsman, τον ονομάζουν "ombudsmouse"[868], ή ακόμα θεωρούν και ότι αποτελεί άλλοθι για τις κρατικές αυθαιρεσίες. Ωστόσο, όπως τονίζουν αρκετοί θεωρητικοί αναλυτές του θεσμού, ακριβώς αυτή η απουσία της εκτελεστότητας των αποφάσεων τους, είναι και η μεγάλη δύναμη του θεσμού και η θετική του διαφορά με τους άλλους ελεγκτικούς μηχανισμούς. Όπως παρατηρεί ο M. Oosting : *«Ήδη, έχω προσελκύσει την προσοχή στο γεγονός ότι οι περισσότεροι Ombudsmen δεν είναι εξοπλισμένοι με ισχύ να παράγουν νομικά δεσμευτικές αποφάσεις. Αυτό αρχικά μπορεί να φανεί ότι αποτελεί ένα σημαντικό μειονέκτημα . Όμως, εάν και ο Ombudsman επρόκειτο να έχει τέτοιου είδους εξουσίες, θα ήταν σαν ένα άλλο δικαστήριο. Και είναι ακριβώς αυτό το γεγονός, που προσδίνει στον θεσμό την*

Bizjak, I.,"The Ombudsman between legislator, administration and citizen-political angle",Symposium "The Ombudsman between Legislator, Administration and Citizen-developing the Ombudsman Concept", (Copenhagen, April 2005). Τέλος, σύμφωνα με τον J. Soderman *"This idea seems to be the most successful constitutional project in the modern world. It symbolizes the rule of law and the respect of fundamental freedom and human rights in modern state",*απόσπασμα από την ομιλία του "Mediation: What Future?", (Contribution by the European Ombudsman, 25th Anniversary of the Mediateur de la Republique), speech given in Paris, February 5, 1998, online: http://www.euro-ombudsman.eu.int.

[867]Faria Costa, J., "The Ombudsman and the Promotion and Protection of Human Rights-The Present and the Future", E-Publica, Special Issue, N. 5, 2015, p. 2.

[868] Βλ. Ενδεικτικά Magliveras, K., "Best intentions but empty words: The European Ombudsman", ELRev 1995, σελ. 407-409.

ταυτότητά του. Ο Ombudsman, σε γενικές γραμμές, είναι περισσότερο ευέλικτος και έχει μεγαλύτερο εύρος ελιγμών από ότι ένα δικαστήριο….Αυτό που μπορεί να φαίνεται αρχικά ότι είναι αδυναμία, στην ουσία είναι το κλειδί για την αξία της διαμεσολάβησης[869]*».*

Επίσης, μία άλλη επικριτική παρατήρηση προβάλλει το γεγονός ότι οι αρμοδιότητες και οι εξουσίες των Διαμεσολαβητών είναι εκ του νόμου αλλά και εκ των πραγμάτων περιορισμένες[870]. Ακόμα, κάποιοι υποστηρίζουν ότι η ύπαρξη του θεσμού δεν είναι νομιμοποιημένη, καθώς δεν εντάσσεται ξεκάθαρα σε κάποια από τις τρεις παραδοσιακές μορφές εξουσίας (νομοθετική, δικαστική, εκτελεστική). Επιπλέον, παρατηρείται ότι ενώ ο θεσμός μπορεί να λειτουργεί άριστα σε κράτη με μακρά παράδοση στην εμπέδωση και εφαρμογή των αρχών που απορρέουν από το κράτος δικαίου, δεν ισχύει το ίδιο σε κράτη που έχουν αδύναμο διοικητικό σύστημα, όπου η διαφθορά και τα ισχυρά συμφέροντα οργανώνουν και κατευθύνουν ακόμα και τις πολιτικές αποφάσεις. Τέλος, η συνεχώς μειούμενη δημόσια σφαίρα και η αντίστοιχη αύξηση της ιδιωτικής, η αλματώδης ανάπτυξη της σύγχρονης τεχνολογίας όπως και η εκτεταμένη συνεχιζόμενη περιβαλλοντική υποβάθμιση - που αποτελούν δύο αρνητικά χαρακτηριστικά της παγκοσμιοποίησης – πρέπει να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στη μελλοντική εξέλιξη του θεσμού[871].

3.2. Η διαλεκτική σχέση Δημοκρατίας και Ombudsman

3.2.1. Επιστρέφοντας στο ερώτημα που τίθεται από εκπροσώπους της επιστήμης και της πολιτικής, δηλαδή πόσο χρειαζόμαστε το θεσμό του Διαμεσολαβητή, τα επιχειρήματα είναι ακόμη πιο ισχυρά εν όψει της λειτουργίας των σύγχρονων

---

[869] Βλ. Oosting, M., "The Ombudsman and his Environment: A global view" in The International Ombudsman Anthology. Selected Writings from the International Ombudsman Institute, Reif, L., C., (ed.), International Ombudsman Institute, Kluwer Law International, Hague, 1999, p. 10.

[870] Ο γνωστός Καθηγητής Φιλοσοφίας και Κοινωνιολογίας του Δικαίου, Luigi Cominelli, αποτυπώνει περιληπτικά τις κριτικές παρατηρήσεις του Θεσμού στα κάτωθι σημεία: *"…1) ombudsmen are a waste of time and resources because they are not successful in solving most of the complaints they deal with, 2) even when ombudsmen are successful, their action has no impact on the structural causes of the organization's short comings, and 3) ombudsmen are an instrument for the 'fine tuning' of public administrations and organizations that are already doing a good job, rather than an effective instrument for promoting good administration",* ο.π. Cominelli, L., "An Ombudsman for the Europeans: Gradually moving towards "effective dispute resolution" between citizens and public administrations", σελ. 158.

[871] Βλ. ενδεικτικά Andre, K., "The Ombudsman-Meeting todays changing needs", Vol.7, The International Ombudsman Yearbook, (2001) Kluwer Law International, New York, pp. 47-48.

δημοκρατικών. Πράγματι, οι σύγχρονες αστικές δημοκρατίες τείνουν να μετατραπούν σε μαζικές δημοκρατίες – δημοκρατίες κατ' όνομα - με υψηλό βαθμό γραφειοκρατίας, πολυδαίδαλη νομοθεσία, έλλειψη συνεκτικότητας, ύπαρξη πολυποίκιλων συμφερόντων. Παρακολούθημα της μαζικής δημοκρατίας είναι και η μείωση του ενδιαφέροντος του ατόμου για τα κοινά, που συνεπάγεται όμως μεσοπρόθεσμα και μείωση του ρόλου και των δικαιωμάτων του πολίτη. Επίσης, η εξέλιξη της τεχνολογίας θέτει υπό αμφισβήτηση ή και παραβιάζει θεμελιώδη δικαιώματα του πολίτη και του ατόμου. Οι παραδοσιακές μορφές επίλυσης των διαφορών φαίνεται ότι δεν επαρκούν ή ακόμα και ότι έχουν ξεπεραστεί. Συνεπώς, ο θεσμός του Ombudsman αποτελεί έναν σημαντικό διορθωτικό παράγοντα, ο οποίος μπορεί να ελέγχει την εφαρμογή και ενδυνάμωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μπορεί να ενδυναμώσει τους δημοκρατικούς θεσμούς αλλά και να επανατοποθετήσει το άτομο μέσα στην «Πόλη» και να το συνδέσει εκ νέου με την ιδιότητα του πολίτη.

Ο θεσμός του Ombudsman ομοιάζει σε κάποια σημεία και με τις ΜΚΟ, αν και θεσμικά υπερέχει, καθώς αποτελεί οντότητα ενταγμένη και προβλεπόμενη από το κράτος, η οποία διαχειρίζεται τμήμα κρατικής εξουσίας. Ειδικότερα, όπως και οι ΜΚΟ έτσι και ο Ombudsman δραστηριοποιείται σε συγκεκριμένο πεδίο αντικειμένων, τόσο σε εθνικό όσο και σε περιφερειακό αλλά και διεθνές επίπεδο. Λειτουργούν και οι δύο ως ενδιάμεσοι, μεταξύ πολιτών και κράτους και προσπαθούν να ασκήσουν πίεση για μεγαλύτερη πρόσβαση στην πληροφορία αλλά και έλεγχο της λογοδοσίας και της μεγαλύτερης διαφάνειας από την πλευρά των κρατικών/δημόσιων υπηρεσιών. Μπορούν πιο εύκολα να δράσουν εναλλακτικά και μη-συμβατικά, καθώς δεν εμπλέκονται αυτομάτως και υποχρεωτικά σε όλες τις τυπικές και γραφειοκρατικές κρατικές διαδικασίες. Δεν εκπροσωπούν την εκάστοτε κυβερνητική πολιτική γραμμή για εθνικά και λοιπά θέματα, όπως οικονομικά, στρατιωτικά, διπλωματικά και άλλα θέματα. Ακριβώς για τον ανωτέρω λόγο, έχουν την δυνατότητα μεγαλύτερης ελευθερίας του λόγου και μεγαλύτερης ευκολίας εκπροσώπησης ιδιαίτερων ομάδων/συλλογικοτήτων όπως οι ιθαγενείς ή οι μελλοντικές γενιές.

3.2.2. Από την άλλη, ο θεσμός της Διαμεσολάβησης έχει μία αμεσότητα και είναι εύκολα προσεγγίσιμος από τους πολίτες, προωθώντας φιλικούς διακανονισμούς και

ορθολογικές λύσεις των προβλημάτων[872]. Επίσης, λειτουργεί ως αποδέκτης αιτημάτων πολιτών που δεν έχουν δυνατότητα προσφυγής σε πολυδάπανα και χρονοβόρα μέσα επίλυσης των διαφορών τους με τη διοίκηση[873]. Το ανωτέρω γεγονός, δηλαδή, ότι οι πολίτες που συνήθως προσεγγίζουν τον θεσμό και καταθέτουν αναφορές ανήκουν συνήθως στις πιο ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη, ιδίως όταν συζητείται η αποτελεσματικότητα ή το μέλλον του θεσμού. Σημαντική επιπλέον παράμετρος της διαφορετικής και σημαντικής λειτουργίας και αποστολής του θεσμού, είναι ότι ενεργεί πολλές φορές προληπτικά παρά κατασταλτικά, χρησιμοποιώντας ένα είδος «διαμεσολαβητικής διπλωματίας». Τέλος, επειδή από την φύση του είναι ένας θεσμός που διαμεσολαβεί, για το λόγο αυτό έχει ανεπτυγμένη την ηθική της ευθύνης ("ethic of responsibility"), καταρχήν προς τους πολίτες που καλείται να υπηρετήσει. Συνεπώς, λόγω θεσμικής κουλτούρας, είναι πιο δύσκολο να κάνει έκπτωση στην προσπάθεια προστασίας και υπεράσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ως τέτοιος θεσμός, μπορεί πιο εύκολα να ενστερνιστεί και να προωθήσει ζητήματα που αφορούν την προώθηση των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών αλλά και την καλλιέργεια της έννοιας της ευθύνης προς τις μελλοντικές γενιές.

3.2.3. Φυσικά δεν μπορεί να παραλείψει κάποιος τον εκτεταμένο αντίλογο, ότι ο θεσμός του Ombudsman είναι κατά φύση αριστοκρατικός θεσμός. Δηλαδή, ως θεσμός στελεχώνεται από κάποιον ή κάποιους λίγους «φωτισμένους» εκπροσώπους της νομικής συνήθως επιστήμης, που θα πρέπει να είναι αναγνωρισμένοι για το ηθικό τους ανάστημα, την επιστημοσύνη τους και την αντικειμενικότητα της κρίσης τους, κυρίως όσον αφορά ζητήματα νομιμότητας και προάσπισης των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων[874]. Όμως, αυτοί οι λίγοι δεν έχουν αναδειχθεί μέσα από το κλασικό σύστημα των εκλογών και της έκφρασης της λαϊκής βούλησης. Συνεπώς - αναφέρεται στον αντίλογο - δεν είναι προϊόν δημοκρατικής ζύμωσης αλλά ούτε

---

[872] Σύμφωνα με τον Cominelli, ο Διαμεσολαβητής προωθεί μία μορφή «πρακτικής/καθημερινής δικαιοσύνης» ("practical justice"), χρησιμοποιώντας την πειθώ, τα λογικά επιχειρήματα και ενθαρρύνοντας τη συνδιαλλαγή ("use of agreements"), ο.π. σελ. 149.

[873] *"It corrects the imbalance between 'David', the citizen, and 'Goliath', the government"*, βλ. Σχετικά Jacomby, D., "The Future of the Ombudsman" in *The International Ombudsman Anthology, Selected Writings from the International Ombudsman Institute,* (ed. Linda C.Reif), Kluwer Law International, 1999, p. 20. Επίσης, σύμφωνα με τους Caiden, G., E., και Valdes, D., A., *«…κάθε θεσμός που προάγει την ποιότητα ζωής του κάθε άτομου ξεχωριστά, το οποίο ενισχύει την ηθική δύναμη της κοινωνίας, δύσκολα μπορεί να θεωρηθεί αναλώσιμος ή άχρηστος».* Απόσπασμα από το άρθρο "Maturation issues for the ombudsman", in *The International Ombudsman Anthology, Selected Writings from the International Ombudsman Institute,* (ed. Linda C. Reif), Kluwer Law International, 1999, p. 102.

[874] Ομοιάζει με την γνωστή Πλατωνική πρόταση σχετικά με μία Κυβέρνηση φιλοσόφων, οι οποίοι θα μπορούσαν να επιφέρουν δικαιοσύνη και ισορροπία την Πολιτεία.

ανήκουν στην αυστηρά παραδοσιακή διάκριση των κρατικών λειτουργιών. Τίθεται, συνεπώς, το βασικό ερώτημα του κατά πόσο ένας τέτοιος θεσμός θα μπορούσε να διαχειριστεί τις τύχες, να απαιτήσει και να μιλήσει εξ ονόματος των μελλοντικών γενιών και δη σε διεθνές, περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο, ως εκπρόσωπος τους. Ωστόσο, όπως θα αναπτυχθεί και κατωτέρω, ο θεσμός του Ombudsman είναι δημιούργημα του δημοκρατικού πολιτεύματος, καθώς καταρχήν έχει φανεί ότι σε μη δημοκρατικά πολιτεύματα ή σε χώρες που δεν έχουν εμποτιστεί από τα δημοκρατικά ιδεώδη δεν μπορεί να λειτουργήσει. Επιπλέον, διεθνώς εξασφαλίζεται ότι ο τρόπος ανάδειξης του εκάστοτε Ombudsman γίνεται με κάποιον τρόπο μέσω του κοινοβουλευτικού δημοκρατικού συστήματος, οπότε εμμέσως υπάρχει η «δημοκρατική του νομιμοποίηση», δεδομένο απαραίτητο για να μπορεί να λειτουργεί μέσα σε δημοκρατίες και φιλελεύθερα πολιτεύματα.

3.3. Βασικά γνωρίσματα ενός Ombudsman σε διεθνές επίπεδο

3.3.1. Όπως τονίστηκε παραπάνω, βασικά γνωρίσματα της παρέμβασής του Ombudsman είναι η διατύπωση συστάσεων, υποδείξεων, εισηγήσεων, υπομνήσεων αλλά και εμπεριστατωμένων προτάσεων. Βασικός στόχος είναι η διαφύλαξη των δικαιωμάτων ακόμα και μέσα από εναλλακτικές λύσεις. Αυτή η ευρύτητα και η ελευθερία δράσης, του δίνει την δυνατότητα να πειραματίζεται και να προτείνει λύσεις, που η κλασική εξουσία δεν θα τολμούσε ή δεν θα μπορούσε να προτείνει[875]. Τέλος, αν θα θέλαμε να οριοθετήσουμε το πλαίσιο της μελλοντικής πορείας και εξέλιξης του θεσμού, θα μπορούσε να αποτυπωθεί με τρεις λέξεις : συμμετοχή, ευθύνη/λογοδοσία και ενδυνάμωση/ωρίμανση.

Για τους ανωτέρω λόγους, τμήμα της διεθνούς κοινότητας, κάποιοι πανεπιστημιακοί και πολιτικοί φιλόσοφοι, τείνουν να προτείνουν την δημιουργία ενός διεθνούς Ombudsman/Guardian για την προώθηση των συμφερόντων και δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών, ήδη όπως είδαμε από την δεκαετία του 1970[876]. Στην πρόταση αυτή, υπάρχει μία ολιστική αντιμετώπιση του ζητήματος.

---

[875] *«Μέσα από το μεγάλο εύρος δράσης, (μέσα) από την ελευθερία από τον 'κορσέ' της φόρμας/του τύπου ή της κύρωσης, είναι το σημείο που μπορούμε να βρούμε την δύναμη της εξουσίας του Ombudsman. Απομακρυσμένη από την παραδοσιακή λογική της κρατικής εξουσίας, η δύναμη του Ombudsman αναπτύσσεται σε έναν άλλο ορίζοντα»*, ορθή άποψη που έχει διατυπώσει ο Πορτογάλος Ombudsman, Jose de Faria Costa, "The Ombudsman and the Promotion and Protection of Human Rights-The Present and the Future", E-Publica, Special Issue, N. 5, 2015, p. 4.

[876] Ο Stone πρότεινε στο εμβληματικό του βιβλίο το έτος 1996 την δημιουργία ενός συστήματος Παγκόσμιου Δικτύου Διαμεσολαβητών (system of Global Guardianships) για να μπορέσει *«να*

Δηλαδή, η ευθύνη της τωρινής γενιάς έναντι των μελλοντικών γενιών δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο στο υλικό επίπεδο, που αφορά στην μεταβίβαση ενός υγιούς πλανήτη, καθαρού από υποβάθμιση και μόλυνση. Θα πρέπει επίσης να αφορά και το πολιτισμικό αλλά ηθικό επίπεδο, όπως ήδη αναλύθηκε ανωτέρω.

Οι αξίες και οι παραδόσεις που έχουμε παραλάβει από τους προγόνους μας, δεν θα πρέπει να μηδενίζονται, αλλά να διατηρούνται, να εμπλουτίζονται και όταν και όπου χρειάζεται να αναθεωρούνται ή τροποποιούνται[877], ενόψει και των ιδιαιτεροτήτων της παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας. Το μέσο για αυτή τη διατήρηση και τη μεταβίβαση – σύμφωνα και με όσα αναλύθηκαν ανωτέρω - θα μπορούσε να είναι ένας διεθνής Ombudsman, *«…για να θυμίζει στους ανθρώπους και στα κράτη τις υποχρεώσεις τους, να ρυθμίζει την συμπεριφορά τους,…»* κυρίως όσον αφορά την ανάληψη ευθύνης, τον έλεγχο και την λογοδοσία όσων υποβαθμίζουν τα παγκόσμια κοινά αγαθά ("global commons"). Αυτή η πρόταση βρίσκεται σε αντιστοίχηση με την παγκοσμιοποιημένη αντίληψη των διεθνών σχέσεων, όπως αυτή προωθείται και προβάλλεται από τον ΟΗΕ, αλλά όπως διαμορφώνεται και εν τοις πράγμασι.

Ο Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές θα μπορούσε-σε διεθνές επίπεδο- να είναι ο επίσημος θεματοφύλακας τριών παγκόσμιων εννοιών με πανανθρώπινη εμβέλεια : βιώσιμη ανάπτυξη, κοινή κληρονομιά ("common heritage") και κοινές αξίες ("common concern concepts")[878]. Στην εποχή μας, εξάλλου υπάρχει σε επίσημη βάση το αίτημα για μία νέα παγκοσμιοποίηση που θα προστατεύει διεθνώς το περιβάλλον και τους φυσικούς πόρους.

3.3.2. Σύμφωνα με κάποιους θεωρητικούς θιασώτες της συγκεκριμένης επιχειρηματολογίας, το έργο αυτού του Ombudsman πιθανολογείται ότι θα είναι τεράστιο, για το λόγο αυτό χρειάζεται πολύ καλή προεργασία, διαβούλευση και συμφωνία για τον ρόλο και τις αρμοδιότητες αυτού του νέου θεσμού. Μία από τις βασικές αποστολές του θα είναι να βοηθάει το κράτος να εκπληρώνει τις σχετικές

πρασινίσει το διεθνές δίκαιο». Βλ. Stone, Ch., *Should the Trees have standing? And other essays on law, moral and the environment,* Oceana Publications, 1996.

[877] *«Έχουμε την υποχρέωση να μεταβιβάσουμε αυτές τις αξίες (εν. πολιτισμικές και ηθικές), παγκοσμίως, στις μελλοντικές γενιές»,* βλ. Driss, R., "The responsibility of the State towards Future Generations", in *Future Generations & International Law,* Emmanuel Agius & Salvino Busittil (eds), Earthscan Publications, 1998, p. 24.

[878] Ο καθηγητής και συγγραφέας Frank Biermann ανέφερε ότι το μοντέλο της κοινής κληρονομιάς για την ανθρωπότητα (CCH) περιέχει την αρχή *«της διεθνούς περιβαλλοντικής αλληλεγγύης».* Ενώ η Brown Weiss θεωρεί ότι *«η αρχή της κοινής κληρονομιάς της ανθρωπότητας προβλέπει τις ανάγκες των πλανητικών υποχρεώσεων»* και αναφέρει χαρακτηριστικά ότι *«Μέσα στο πλαίσιο της διαγενεακής ισότητας, η πλανήτης μας είναι ένα παγκόσμιο αγαθό που μοιράζεται σε κάθε γενιά».* Weiss, Br., *In Fairness to Future Generations,* UN University, Tokyo, pp. 48-49.

υποχρεώσεις του, τόσο στο νομοθετικό όσο και στο εκτελεστικό και διοικητικό έργο. Αυτό θα μπορεί να γίνεται είτε απευθείας εάν δεν υπάρχει εθνικός αντίστοιχος θεσμός είτε σε συνεργασία και μέσω των εθνικών φορέων. Αντίστοιχα όμως, σύμφωνα με κάποιους πολέμιους του θεσμού, θεωρούν ότι ένα τέτοιο εγχείρημα θα έθετε υπό αμφισβήτηση το αναφαίρετο δικαίωμα κυριαρχίας των κρατών. Επειδή, κανένα κράτος δεν επιθυμεί την παραχώρηση κυριαρχικών δικαιωμάτων σε κάποιον άλλο φορέα και δη μη κρατικό, το εγχείρημα αυτό – αναφέρουν οι ίδιοι – θα αποτύχει[879].

Θεωρούμε, σε γενικές γραμμές, ότι ο ρόλος του Ombudsman σε διεθνές επίπεδο δεν θα πρέπει να είναι ανταγωνιστικός με ήδη υπάρχοντες παρεμφερείς θεσμούς. Περισσότερο, ο ρόλος του θα είναι διαμεσολαβητικός και οργανωτικός, όπου θα διαχειρίζεται τις διάσπαρτες σχετικές πληροφορίες, τα διάφορα αιτήματα και αναφορές αλλά και τους εμπλεκόμενους ενδιαφερόμενους και τρίτους. Λόγω της εξειδίκευσης του και του ειδικού του ρόλου θα μπορεί πιο γρήγορα και αποτελεσματικά να χειρίζεται τις όποιες αναφορές και πιθανές έκτακτες καταστάσεις.

Επιπλέον, πιστεύουμε ότι ο διεθνής θεσμός θα πρέπει να έχει τα κάτωθι στοιχεία/χαρακτηριστικά :

1) Θα πρέπει να έχει αναπτύξει ένα μεγάλο δίκτυο επικοινωνίας με διάφορους φορείς, τόσο κρατικούς όσο και μη κρατικούς (λ.χ. ΜΚΟ). Μέσα από το δίκτυο αυτό, θα γίνεται ευρύτερα γνωστός τόσο ο φορέας όσο και το έργο του και οι αρμοδιότητές του και με τον τρόπο αυτό θα μπορεί να αποκτά συμπαραστάτες στο έργο του. 2) Θα πρέπει να έχει αποκτήσει κύρος και γενική αποδοχή, ώστε να μπορεί να έχει πρόσβαση σε εθνικά, περιφερειακά αλλά και διεθνή forum λήψης αποφάσεων. Στο σημείο αυτό θεωρούμε ότι διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο η προσωπικότητα του ανθρώπου που θα ορισθεί ως Ombudsman. Όπως πρεσβεύουν οι περισσότεροι, θα πρέπει να είναι μία προσωπικότητα διεθνούς κύρους και ευρύτερης αποδοχής, γνωστός τόσο για τις επιστημονικές του γνώσεις και ευρυμάθεια ιδίως στο συγκεκριμένο πεδίο, όσο και για την κοινωνική του προσφορά, την δημοκρατική πολιτική του πόρευση και το ηθικό του παράστημα, 3) Σε πρώτη φάση, θα πρέπει να λειτουργεί ως Ombudsman, δηλαδή περισσότερο ως φορέας ηθικής και αντικειμενικότητας, μέσω της πειθούς και του πολιτισμού του διαλόγου και λιγότερο

[879] MacDonald, R. St., "Future Generations : Searching for a system of protection", in Future Generations & international law, Emmanuel Agius & Salvino Busuttil, Earthscan Publications, 1998, pp. 157-158.

ως εκτελεστικό όργανο αποφάσεων και λοιπών κανόνων. Υπό την έννοια αυτή, ο Ombudsman θα πρέπει να λειτουργεί περισσότερο ως «η φωνή της συνείδησης» των κρατών και λοιπών φορέων που ανήκουν και επηρεάζουν τα κέντρα λήψης αποφάσεων. 4) Ο Ombudsman θα πρέπει να ενημερώνει τους εμπλεκόμενους και ενδιαφερόμενους για τα κρίσιμα δικαιώματα, καλλιεργώντας τον σχετικό διάλογο. Αντίστοιχα, θα πρέπει να κρατάει ενημερωμένη την διεθνή κοινότητα για το νομικό πλαίσιο που ήδη υπάρχει και προβλέπει άμεσα ή έμμεσα για τις υποχρεώσεις και τα αντίστοιχα δικαιώματα που δημιουργούνται.

Άλλα θέματα που θα πρέπει να ρυθμιστούν είναι αν θα πρόκειται για άτομο ή θεσμό. Επίσης, πώς θα πρέπει να επιλέγεται ο επικεφαλής του θεσμού αυτού; Μπορεί να έχει διεθνή εμβέλεια και να υπάρχουν περιφερειακά ή και εθνικά γραφεία; Θα μπορούσαν να διαδραματίζουν κάποιο ρόλο και οι σχετικές ΜΚΟ μέσα στον θεσμό αυτό; Όπως γίνεται κατανοητό, απαιτείται ευρεία διαβούλευση προκειμένου να συμφωνηθούν όλα τα ανωτέρω θέματα, που αφορούν ένα τόσο σημαντικό ζήτημα και που φιλοδοξεί να καλύπτει και το διεθνές επίπεδο. Επίσης, σε πρακτικό επίπεδο, απαιτείται μία ευρεία πολύ-εθνική συνεργασία. Σίγουρα ο νέος αυτός θεσμός οφείλει να βρίσκεται σε στενή συνεργασία με την κρατική εξουσία – χωρίς να χάσει την αυτονομία και ανεξαρτησία του - και πιθανολογείται ότι τα δημοκρατικά κράτη θα ευνοήσουν την σύσταση ενός τέτοιου θεσμού. *«Όταν ένα κράτος σέβεται (αυτές) τις παγκόσμιες αξίες, θα μπορεί να τις εξασφαλίζει και να τις μεταβιβάζει και στους απογόνους της. Για τον λόγο αυτό, είναι περισσότερο πιθανό να συνεργαστεί σε όλα τα επίπεδα με έναν "guardian". Το κράτος θα πρέπει να είναι σε θέση να προστατεύσει τον "guardian", να διευκολύνει το λειτούργημά του αποφεύγοντας την αντιπαλότητα και την ιδιοτέλεια, με κάθε κόστος[880]».*

3.4. Ο Ombudsman και η προστασία του περιβάλλοντος

3.4.1. Μέσα σ΄αυτό το πλαίσιο και σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον αρκετοί Εθνικοί Διαμεσολαβητές[881] καλούνται να ασκήσουν το έργο παρέμβασης και ελέγχου και για τα περιβαλλοντικά ζητήματα, είτε ως αναφορές στο γενικότερο

[880] Ο.π. p. 25.

[881] Ενδεικτικά αναφέρεται ότι παραδείγματα Εθνικών Διαμεσολαβητών σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ηπείρου, που ασχολούνται με περιβαλλοντικά ζητήματα διαθέτει η Ελλάδα (Συνήγορος για την προστασία του Περιβάλλοντος και της ποιότητας ζωής) και η Ουγγαρία (Επίτροπος για τα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών).

πλαίσιο ελέγχου της κακοδιοίκησης είτε σπανιότερα ως εξειδικευμένη θεματική, για την οποία προβλέπεται ειδικό Τμήμα με εμπειρογνώμονες του αντικειμένου του περιβαλλοντικού δικαίου. Οι Διαμεσολαβητές (τόσο σε περιφερειακό επίπεδο, όπως ο Κοινοτικός όσο και σε εθνικό επίπεδο) δέχονται αναφορές πολιτών και ενώσεων πολιτών ή ΜΚΟ με κύριο αίτημα τη συμβολή και παρέμβασή τους στην ορθή ερμηνεία και εφαρμογή της σχετικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας (κοινοτικής και εθνικής αντίστοιχα) αλλά και τον έλεγχο των διοικητικών ενεργειών και υπηρεσιών (κοινοτικών και εθνικών αντίστοιχα) που είναι αρμόδιες για την προστασία του περιβάλλοντος.

Επειδή οι προσβολές του περιβάλλοντος απαιτούν αρκετές φορές μία ευέλικτη και άμεση κινητοποίηση, ο θεσμός του Διαμεσολαβητή φαίνεται ότι μπορεί να διαδραματίσει στο μέλλον περισσότερο κυρίαρχο ρόλο σε τέτοιου είδους ζητήματα. Τα περιβαλλοντικά θέματα είναι αυτά που συνδέονται πιο στενά με τα ζητήματα βιωσιμότητας, ποιότητας ζωής αλλά και με την συζήτηση για την ανάγκη προστασίας των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών. Για το λόγο αυτό, αποτελεί πιο εύλογη και πρακτικά εύκολη λύση η ανάληψη αρμοδιοτήτων και πρωτοβουλιών για τις μελλοντικές γενιές από τους ονομαζόμενους και ως «Πράσινους» Ombudsmen ή την δημιουργία τέτοιου είδους θεσμών. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, όπως υπάρχει ένας Επίτροπος ("Commissioner") για την επίβλεψη και προστασία διεθνώς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, έτσι θα πρέπει να αναδειχθεί και θεσμοθετηθεί και ένας αντίστοιχος φορέας -με την μορφή του Ombudsman κατά την επιστημονική μας άποψη – που θα μεριμνεί για το περιβάλλον και τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών[882].

3.4.2. Στο ανωτέρω πλαίσιο αναδύεται ο προβληματισμός αλλά και η αρνητική άποψη ότι οι περιβαλλοντικοί Ombudsmen – λειτουργώντας ως μεσολαβητές (mediator) - θα πρέπει να εστιάζουν περισσότερο στην προστασία και εκπροσώπηση γενικών περιβαλλοντικών ζητημάτων και όχι τόσο στο να υπερασπίζονται τα ατομικά δικαιώματα[883] ή συλλογικά δικαιώματα, όπως αποτελούν τα δικαιώματα και συμφέροντα των μελλοντικών γενιών. Από την άλλη η Διαμεσολάβηση – υπό την έννοια περισσότερο της εκπροσώπησης κάποιου αδύναμου - προσπαθεί να ανεύρει τις καλύτερες δυνατές λύσεις, με κύριο στόχο την ικανοποίηση των «καλύτερων

[882] Borg, S., "Guarding Intergenerational Rights over natural resources", in Future Generations & international law, Emmanuel Agius & Salvino Busuttil, Earthscan Publications, 1998, p. 140-141.
[883] Βλ. Solyom, L., "The Rights of Future Generations, and Representing them in the Present", Acta Juridica Hungarica (2002), 43, No 1-2, p. 136.

συμφερόντων» ("best interests") του εκπροσωπούμενου. Ο εκπροσωπούμενος συνήθως δεν μπορεί να εκπροσωπεί τον εαυτό του σε δικαστικές διαμάχες και διαπραγματεύσεις (λ.χ. ένας ανήλικος ή πνευματικά ανάπηρος). Υπό την ίδια έννοια, οι μελλοντικές γενιές χρειάζονται τον δικό τους εκπρόσωπο, που θα διαμεσολαβεί, θα διεκδικεί, θα προτείνει, θα ερευνά, θα μπορεί να μιλάει για λογαριασμό τους[884].

Η ίδια η φύση της διαμεσολάβησης, η επαρκής στελέχωση με εξειδικευμένο και ενημερωμένο προσωπικό σε θέματα περιβάλλοντος, η δυνατότητα επιλογής ανάμεσα σε διάφορους ευέλικτους τρόπους παρέμβασης καθώς και η μη υπαγωγή του θεσμού στον παραδοσιακό μηχανισμό της διοικητικής μηχανής[885], μπορούν να καταστήσουν τον θεσμό του Διαμεσολαβητή έναν ικανό, αξιόπιστο και αποτελεσματικό παίκτη στα προβλήματα προστασίας του περιβάλλοντος και εφαρμογής της νομοθεσίας, τόσο σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο όσο και σε διεθνές. Ωστόσο, ο παράγοντας που θεωρείται ως «κεφάλαιο» του θεσμού και αυτό που τον διαφοροποιεί με θετικό πρόσημο από τους άλλους παρόμοιους θεσμούς, είναι η θεσπισμένη και απαιτούμενη ανεξαρτησία του θεσμού (προσωπική, λειτουργική και διοικητική), η οποία ακριβώς μπορεί να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην εκπροσώπηση και υποστήριξη των νέων δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών, αλλά και εμπέδωσης αντίστοιχα των υποχρεώσεων των τωρινών γενιών.

Στο σημείο αυτό, θα θέλαμε να τονίσουμε ότι σε μία συνεχώς αυξανόμενη παγκοσμιοποίηση, γενικά καταγράφεται αρνητική επίδραση στα κοινωνικά, οικονομικά αλλά και περιβαλλοντικά δικαιώματα. Ο θεσμός του Ombudsman έχει

---

[884] Βλ. ειδικά Appendix A "A Proposed Structure for an Ombudsman for Future Generations" & Appendix B "A Proposed Structure for a Guardian for Future Generations", in *Models for Protecting the Environment for Future Generations*, Science and Environment Health Network (SEHN) & The International Human Rights Clinic at Harvard Law School, written by Carolyn Raffensperger (Executive Director of SEHN), Tyler Giannini (Director of the International Human Rights Clinic at Harvard Law School's Human Rights Program), Bonnie Docherty (Lecturer and writing fellow at the Clinic), October 2008, pp 25-33. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.sehn.org/pdf/Models_for_Protecting_the_Environment_for_Future_Generations.pdf. (Τελευταία επίσκεψη 04/02/2016).

[885] Ο Jacoby σκιαγραφεί περιεκτικά και με οξυδέρκεια τον «χαρακτήρα» του θεσμού στην κάτωθι πρόταση : "*It is neither an arbitrator, chosen by both parties and whose decision is binding, nor a conciliator whose main function consists of encouraging dialogue between parties with differing points of view. It is not a mediator who suggests terms of agreement to parties involved in a conflict nor a court whose decisions is enforceable, yet it is not a simple investigator whose only role is to submit a report. The ombudsman does have the power to demand that an injustice or an error be corrected. In other words, compared to the principal means of conflict resolution, the office of the ombudsman is unique"*, ο.π. Jacoby, D. "The Future of the Ombudsman" p. 23.

αποδείξει ότι μπορεί να είναι πολύ προσιτός στον απλό πολίτη ή στους εκπροσώπους του, να ενεργεί πιο εναλλακτικά και να προσπαθεί να βρει καινοτόμες λύσεις και προσεγγίσεις των προβλημάτων. Για τον λόγο αυτό προσαρμόζεται πιο εύκολα στις αλλαγές και απαιτήσεις των καιρών, καθώς και η δομή του είναι δομημένη με την λογική της ευέλικτης και γρήγορης ανταπόκρισης στις κρίσεις και στα επείγοντα θέματα. Από την άλλη, αποτελεί έναν αξιόπιστο θεσμό προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και πραγματικά δημοκρατικό θεσμό, όπως αναφέρθηκε αναλυτικότερα και ανωτέρω.

Ενόψει των ανωτέρω βασικών γνωρισμάτων, θεωρούμε ότι στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και της διεθνοποίησης των περιβαλλοντικών προβλημάτων, ο Ombudsman μπορεί να προταθεί και να θεσπισθεί διεθνώς ως ένας θεσμός που θα διευκολύνει και θα προάγει την κουλτούρα της φιλικής συνδιαλλαγής, της προαγωγής ενός δημοκρατικού πολιτικού συστήματος, που θα μπορεί να καλλιεργεί τον σεβασμό στην ενδογενεακή αλλά και στην διαγενεακή ισότητα. Ο Ombudsman μπορεί να λειτουργήσει ως «παράγοντας αλλαγής» και να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην διευθέτηση των περιβαλλοντικών υποθέσεων, πιθανόν χρησιμοποιώντας πιο ενεργά και το διεθνές δίκτυο των Ombudsmen και άλλων ενώσεων και συνεργασιών, που έχουν δημιουργηθεί ή πρόκειται να δημιουργηθούν. Ωστόσο, θα πρέπει να αποφασισθεί – τουλάχιστον για την αρχή - ποιο θα είναι το κυρίαρχο γνώρισμα της δομής του : θα προσομοιάζει περισσότερο με διαπραγματευτή (“negotiator”) ή μεσολαβητή (“mediator”) ή με “proxy”, εκπρόσωπο των μελλοντικών γενιών;

Τέλος, είναι κοινώς ομολογημένο ότι η νέα παγκόσμια περιβαλλοντική διακυβέρνηση χρειάζεται τόσο τη συμμετοχή μη-κρατικών οντοτήτων αλλά και άλλων θεσμών, πιο εναλλακτικών και προσανατολισμένων εξαρχής στην συνδιαλλαγή, την συναίνεση και την πρόθεση εύρεσης μίας καλής λύσης για όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές. Θα μπορούσε συνεπώς να υποστηρίξει κάποιος ότι ο Ombudsman θα μπορούσε να είναι ένας θεσμός του διεθνούς μέλλοντος, ο οποίος με την παρουσία του και την δράση του θα εξανθρωπίζει και θα βελτιώνει τις ανθρώπινες σχέσεις, σε σχέση με την αναφαινόμενη ή διαφημιζόμενη στρατιωκρατική ή τεχνοκρατική κοινωνία αλλά και την όλο και μεγαλύτερη εξάπλωση της τρομοκρατίας.

3.5. Βασικές προτάσεις για την εκπροσώπηση των μελλοντικών γενιών

3.5.1. Μοντέλο εκπροσώπησης των μελλοντικών γενιών είχε διατυπωθεί και παλαιότερα, όπως έχει ήδη επισημανθεί, και μάλιστα από σημαίνουσες προσωπικότητες αλλά και αξιόπιστους θεσμούς. Μία από τις πιο σημαντικές προσωπικότητες που υποστήριξαν θερμά την διαγενεακή ισότητα ήταν η Καθηγήτρια Brown-Weiss, η οποία δεν θα ήταν δυνατόν να μην ασχοληθεί και με την εκπροσώπηση των μελλοντικών γενιών. Μία από τις βασικές τις προτάσεις, όπως ήδη αναφέρθηκε, ήταν η ανάδειξη ενός Διαμεσολαβητή, ο οποίος θα λειτουργούσε ως εκπρόσωπος των μελλοντικών γενιών[886]. Ωστόσο, φαίνεται ότι η πρόταση της Brown-Weiss θεωρήθηκε, το χρονικό διάστημα που διατυπώθηκε, ως ακραία ή σίγουρα ανέφικτη.

Επίσης, ο Christopher Stone βάσισε όλη την θεωρητική του πρόταση στην δημιουργία νομικών εκπροσώπων για το φυσικό περιβάλλον σε πλανητικό επίπεδο (global commons Guardians). Την θεωρητική αλλά και πρακτική βάση την στήριζε στο αντίστοιχο μοντέλο των ήδη λειτουργούντων νομικών εκπροσώπων για τους ανήλικους, τους πνευματικά ανάπηρους[887] (κλπ.). Στην ερώτηση πώς μπορούν να δημιουργηθούν οι «φύλακες/ombudsman» για το «άφωνο» περιβάλλον και πώς θα λειτουργούν, οι προτάσεις του Stone έχουν ενδιαφέρον, προτείνοντας τα εξής : 1) θα μπορούσαν να δημιουργηθούν από τους υπάρχοντες διεθνείς οργανισμούς (UNEP) ή 2) από τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ (WWF, Greenpeace). Σύμφωνα με τον Stone, η αρχική αρμοδιότητα του προτεινόμενου «φύλακα/ombudsman», θα ήταν να συλλέγει πληροφορίες και επιστημονικά δεδομένα αλλά και να επιβεβαιώνει την συμμόρφωση των κρατών με τις συμβατικές βασικές διεθνείς υποχρεώσεις. Δεύτερον, ο «φύλακας/ombudsman» θα μπορούσε να ασκεί νομοθετικές λειτουργίες, όχι όμως ως νομοθετικό σώμα αλλά περισσότερο ως τμήμα του σύνθετου παγκόσμιου δικτύου θεσμών που εμπλέκονται στη λήψη αποφάσεων. Υπό αυτή την έννοια, θα μπορούσε και να παρίσταται ενώπιον άλλων διεθνών οργανισμών. Τρίτον, θα μπορούσε να

---

[886] Weiss, E., In Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony, and Intergenerational Equity, UN University, Tokyo, 2nd printing 1992. Έχουμε αναφερθεί εκτεταμένα στη θεωρία της διαγενεακής ισότητας της Καθηγήτρια Διεθνούς Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Georgetown, Brown-Weiss, στο Πρώτο Μέρος, Κεφάλαιο 2 της παρούσας διατριβής.

[887] Βλ. Stone, Ch. Should Trees Have Standing? And other essays on law, moral and the environment, Oceana Publications, 1996, p. 87.

εμφανίζεται ως ειδικός διαμεσολαβητής και σύμβουλος για *«τα αφανή περιβαλλοντικά θύματα*[888]*»*.

3.5.2. Μία άλλη κυρίαρχη βασική πρόταση για την δημιουργία πληρεξουσίων των μελλοντικών γενιών ήταν η πρόταση για την πρόβλεψη επιλεγμένου αριθμού εκπροσώπων των μελλοντικών γενιών στο πλαίσιο της νομοθετικής εξουσίας και περαιτέρω στην διαδικασία νομοθέτησης[889]. Εφόσον, οι μελλοντικές γενιές δεν υπάρχουν, δεν έχουν και δικαίωμα ψήφου. Συνεπώς, δεν μπορούν να εκλέγουν εκπροσώπους τους, όπως κάνουν οι υπόλοιποι πολίτες, που τους χορηγείται το δικαίωμα ψήφου. Από την άλλη, οι συνέπειες των τωρινών ενεργειών θα έχουν με βεβαιότητα συνέπειες και για το μέλλον. Για το λόγο αυτό, είναι λογικό και δίκαιο, να υπάρχουν ήδη από τώρα εκπρόσωποι των μελλοντικών γενιών, με αποκλειστική αρμοδιότητα να ενεργούν μόνο για λογαριασμό και προς εξυπηρέτηση των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών. Κάποιοι πρεσβεύουν ότι οι εκπρόσωποι θα πρέπει να προέρχονται από τα "περιβαλλοντικά lobby" ή ότι μόνο οι εκπρόσωποι των "περιβαλλοντικών lobby" θα πρέπει να έχουν δικαίωμα να ψηφίζουν για τους εκπροσώπους στο νομοθετικό σώμα[890].

Μία τρίτη και πρακτικά εφαρμόσιμη πρόταση, προτείνει μία αλλαγή στην διαδικασία εκλογής των αντιπροσώπων του λαού[891]. Πιο συγκεκριμένα, ο κάθε πολίτης να έχει δικαίωμα να ψηφίζει δύο λίστες υποψηφίων. Στη μία λίστα θα εκπροσωπούνται τα συμφέροντα των τωρινών γενιών και στην άλλη λίστα θα εκπροσωπούνται τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών. Επιπλέον, στην περίπτωση αυτή, οι εκπρόσωποι των μελλοντικών γενιών θα μπορούν να προβάλουν μία μορφή veto ή να έχουν την δυνατότητα καθυστέρησης ψήφισης ενός νομοσχεδίου, όταν το περιεχόμενο του φαίνεται ότι μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις στα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών.

3.5.3. Και μία τέταρτη πρόταση, είναι αυτή της δημιουργίας νέων, καινοτόμων διοικητικών μηχανισμών που θα έχουν αρμοδιότητα την προστασία και προώθηση

---

[888] Ο.π. p. 88. Ο Stone είχε τολμήσει να προτείνει και μηχανισμό αστυνόμευσης για τα περιβαλλοντικά αγαθά που αφορούν όλη την ανθρωπότητα.

[889] Kavka, G., & Warren, V., 'Political representation for future generations', in Elliot, R. and Gare, A. (eds.), Environmental philosophy. A collection of readings, University Park: The Pennsylvania State University Press, 1983. Επίσης, βλ. Tonn, B., Hogan, M., "The house of lords : guardians of future generations", Futures, 38, 2006, pp. 115-119.

[890] Dobson, A., "Representative democracy and the environment" in Democracy and environment, Laferty, W (ed.), Cheltenham :Elgar, 1996, pp. 132-133.

[891] Βλ. ειδικότερα Ekeli, K., S., "Giving a voice to posterity – Deliberative democracy and representation of future people", Journal of Agricultural and Environmental Ethics 18, 2005, pp. 429-450.

των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών. Θα μπορούσαν να εξειδικεύονται στον έλεγχο και στην προβολή veto όσων νόμων ή πολιτικών φαίνεται ότι είναι αντίθετοι ή εχθρικοί με τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών[892]. Επίσης, με την αναγνωρισμένη πλέον μορφή των Επιτρόπων (Commissioners[893]) ή κυρίως των Διαμεσολαβητών (Ombudspersons[894]), θα μπορούν να παρεμβαίνουν στην νομοθετική και εκτελεστική εξουσία, να προωθούν την συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος σε ένα καθαρό περιβάλλον για τις τωρινές και μελλοντικές γενιές και να προσφέρουν ενημέρωση στο ευρύ κοινό για τα μελλοντικά θέματα που αφορούν το παρόν. Επίσης, έχει προταθεί η δυνατότητα να μπορούν να προκαλούν δημοψήφισμα για την μη προώθηση ενός νομοσχεδίου ή απόσυρση νόμου, που θίγει τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών[895].

3.5.4. Μία άλλη βασική ερώτηση που τίθεται και την έχουμε ξαναδιατυπώσει είναι σχετική με την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης. Όταν δεχόμαστε ότι η βιώσιμη ανάπτυξη είναι η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες της τωρινής γενιάς χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των μελλοντικών γενιών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες, ρωτάμε στη συνέχεια φυσιολογικά πώς μπορούν να προσδιοριστούν οι μελλοντικές ανάγκες, τι μπορεί να αποτελεί ανάγκη για το μέλλον και από ποιόν θα γίνει αυτός ο προσδιορισμός. Επίσης, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω τι σημαίνει να έχει κάποιος ευθύνη και ιδίως ευθύνη προς τις μελλοντικές γενιές, οι οποίες δεν έχουν γεννηθεί σήμερα. Ποια είναι η σημερινή ηθική μας και πώς θα ορίσουμε ένα ηθικό πλαίσιο με ηθικές επιταγές για το μέλλον, το οποίο θα μπορεί να οργανώνει την μελλοντική παγκόσμια κοινωνία. Πώς ορίζεται και εξειδικεύεται η έννοια της δικαιοσύνης στη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ των τωρινών και των μελλοντικών γενιών;

3.5.5. Παρά την αρχική θεώρηση των προτάσεων για την δημιουργία ενός Διαμεσολαβητή για τις μελλοντικές γενιές ως ιδεαλιστικών, ακραίων ή ανέφικτων, στην πορεία άρχισαν να δημιουργούνται κάποιες παρόμοιες μορφές και θεσμοί, που

---

[892] Stein, T., "Does the constitutional and democratic system work? The ecological crisis as a challenge to the political order of constitutional democracy", Constellations, 4, 1998, pp. 420-449.Mank, B., "Protecting the environment for future generations: a proposal for a 'republican' superagency", NYU Environmental Law Journal, 5, 1996, pp. 444-516.

[893] Ενδεικτικά, βλ. Shoham, S, Lamav, N. "Commission for future generations in the Knesset: lessons learnt", in Handbook in Intergenerational Justice, Tremmel, J. (ed.), Cheltenham : Elgar, 2006.

[894] Ενδεικτικά, βλ. Agius E., &Busuttil, S., (eds) Future Generations & international law, Earthscan Publications Ltd, London, 1998.

[895] Kates, M., Justice, democracy and future generations, Critical Review of International social and Political Philosophy, vol. 18, No. 5, 2015, p. 513.

αρμοδιότητά τους ήταν η προστασία του περιβάλλοντος και οι μελλοντικές γενιές[896]. Αυτό και μόνο το γεγονός αποδεικνύει ότι τα Κράτη μέχρι κάποιο βαθμό δείχνουν ενδιαφέρον για τις μακροχρόνιες συνέπειες των δράσεων και υπάρχει μία σχετική αφύπνιση για τα θέματα της διαγενεακής ισότητας, κυρίως μέσα στο πλαίσιο της προστασίας του περιβάλλοντος αλλά και αναφυόμενων κοινωνικο-οικονομικών και συνταξιοδοτικών-ασφαλιστικών ζητημάτων.

Ειδικότερα, στη συνέχεια, θα γίνει εκτεταμένη αναφορά στους υπάρχοντες θεσμούς-εθνικούς φορείς που ασχολούνται κυρίως με τα περιβαλλοντικά δικαιώματα και τα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών, είτε συνεχίζουν την λειτουργία τους είτε έχουν παυθεί ή έχουν σταματήσει. Θα αναφερθούν οι αρμοδιότητες και οι διαδικασίες που ακολουθούν, θα αξιολογηθεί η αποτελεσματικότητά τους κυρίως στην εφαρμογή της βιώσιμης ανάπτυξης και της διαγενεακής αλληλεγγύης. Μέσα από την αναφορά των παραδειγμάτων αυτών είναι πιο εύκολο να εντοπιστούν τα δυνατά και αδύνατά σημεία τους, να οριοθετηθούν οι κατευθύνσεις για τα πιθανά αντίστοιχα μοντέλα που θα αφορούν τις μελλοντικές γενιές τόσο σε εθνικό και περιφερειακό όσο κυρίως σε διεθνές επίπεδο, που είναι και η βασική πρόταση της παρούσας διατριβής.

[896] Ενδεικτικά αναφέρουμε την Γαλλική Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Μελλοντικών Γενιών (Council for the Rights of Future Generations), η οποία δημιουργήθηκε από την τότε κυβέρνηση το έτος 1993 και με κύριο στόχο να εξετάζει τα θέματα που σχετίζονται με την πυρηνική ενέργεια. Ωστόσο, η Επιτροπή παύθηκε όταν η Γαλλία συνέχισε τις πυρηνικές δοκιμές στον Ειρηνικό Ωκεανό.

"You never change things by fighting the existing reality. To change something, build a new model to make the existing model obsolete[897]*".*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Βασικές προτάσεις για τη δημιουργία ενός Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

1.1. Στις μέρες μας έχει γίνει κατανοητό ότι οι συνθήκες διαβίωσης των μελλοντικών πολιτών είναι στενά συνυφασμένες με τις αποφάσεις που λαμβάνουμε σήμερα. Ο τρόπος με τον οποίο εκμεταλλευόμαστε ή προστατεύουμε τα οικοσυστήματα και τις φυσικές πηγές καθορίζουν τις δυνατότητες που αφήνουμε στις μελλοντικές γενιές για να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους και την απόλαυση των υλικών αγαθών και της (αισθητικής) ομορφιάς της φύσης. Επίσης, είναι πλέον κοινά αποδεκτό ότι η σημερινή οικονομική ανάπτυξη θα πρέπει να συνυπολογίζει το κόστος που θα δημιουργηθεί για την αποκατάσταση των μακροπρόθεσμων περιβαλλοντικών ζημιών. Όπως αναφέρεται και στην Έκθεση Brundtland *«Δανειστήκαμε το φυσικό περιβαλλοντικό κεφάλαιο από τις μελλοντικές γενιές χωρίς διάθεση ή πρόβλεψη αποκατάστασης του….Ενεργούμε με τον τρόπο αυτό γιατί θεωρούμε ότι μπορούμε να γλυτώσουμε : οι μελλοντικές γενιές δεν ψηφίζουν, δεν έχουν καμία πολιτική ή οικονομική δύναμη, δεν μπορούν να αντιπαλέψουν τις αποφάσεις μας»*[898].

Είναι γνωστό ότι οι ζωές των παιδιών που θα ζήσουν το έτος 2050 θα επηρεάζονται άμεσα από τις αποφάσεις που θα λάβουμε σήμερα[899]. Υπάρχει πλέον επίσημη αναγνώριση τόσο της διαγενεακής ισότητας όσο και της σημασίας που έχει ο

---

[897] Φράση του Buckminster Fuller, ο οποίος είναι αμερικάνος αρχιτέκτοντας, συγγραφέας, θεωρητικός της συστημικής θεωρίας και εφευρέτης.

[898] World Commission on Environment and Development, *Our Common Future*, 1987, From One Earth to one World, par. 25 :*"We borrow environmental capital from future generations with no intention or prospect of repaying…We act as we do because we can get away with it: future generations do not vote; they have no political or financial power; they cannot challenge our decisions"*, online at www.un-documents.nte/ocf-ov.htm.

[899] Σύμφωνα με την Έκθεση Stern για την οικονομική πολιτική της κλιματικής αλλαγής, αναφέρει χαρακτηριστικά ότι *«Οι μελλοντικές γενιές θα επηρεαστούν ακόμα περισσότερο (σε σχέση με τις τωρινές) ωστόσο δεν έχουν εκπροσώπηση στην σημερινή διαδικασία λήψης αποφάσεων».* Stern Review on the Economics of Climate Change (2006).

σχεδιασμός του μέλλοντος με τις τωρινές πολιτικές αποφάσεις. Ωστόσο, στην πραγματικότητα και παρά συγκεκριμένες εξαγγελίες και τεκμηριωμένες επιστημονικές ανακοινώσεις, η εφαρμογή - μέσω υποχρεωτικών πολιτικών - είναι σπάνια, σε παγκόσμιο επίπεδο. Ένας από τους λόγους εντοπίζεται στην ίδια την δομή και την φύση των σύγχρονών μαζικών και αντιπροσωπευτικών δημοκρατικών πολιτευμάτων. Οι σύγχρονες δημοκρατίες είναι προσανατολισμένες να εξυπηρετούν και να προστατεύουν βραχυπρόθεσμα μέτρα και τωρινά συμφέροντα[900]. Για το λόγο αυτό, οι μακροχρόνιες στρατηγικές και πολιτικές - που θα έχουν αποτελέσματα σε είκοσι ή τριάντα χρόνια – παραβλέπονται ή τουλάχιστον δεν προωθούνται ικανοποιητικά[901]. Το ίδιο συμβαίνει και με τις προτάσεις που αφορούν την βιώσιμη οικονομία, την βιώσιμη κοινωνία και το βιώσιμο περιβάλλον.

Ωστόσο, σύμφωνα με σχετικά πρόσφατο Ευρωβαρόμετρο (2010) το 71% των Ευρωπαίων πολιτών θεωρούν ότι θα δέχονταν πολιτικές και νέες μεταρρυθμίσεις, που θα ευνοούσαν τις μελλοντικές γενιές, ακόμα και αν αυτό σήμαινε κάποιες θυσίες για τις παρούσες γενιές[902]. Η έννοια της διαγενεακής ισότητας είναι πιο ισχυρή στις χώρες του βορά (Νορβηγία 88%, Σουηδία 87%) και πιο ανίσχυρη σε χώρες όπως η Λατβία και η Λιθουανία (45%)[903].

Το ερώτημα συνεπώς που ανακύπτει είναι με ποιο τρόπο μπορούμε να προωθήσουμε και να ενδυναμώσουμε την περιβαλλοντική δικαιοσύνη, όσον αφορά αυτούς που δεν έχουν φωνή να ακουστούν και να ομολογήσουν ότι τα δικαιώματά τους θυσιάζονται στο βωμό της σημερινής κατανάλωσης και ευμάρειας; Σύμφωνα με την πρόταση αρκετών πολιτικών αναλυτών υποστηρίζεται ότι αρκετοί από τους υπάρχοντες θεσμούς δεν ικανοποιούν πλέον τον λόγο για τον οποίο έχουν θεσπιστεί,

---

[900] Η Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (WCED) αναφέρει χαρακτηριστικά: *"We borrow environmental capital from future generations with no intention or prospect of repaying…We act as we do because we can get away with it: future generations do not vote; they have no political or financial power; they cannot challenge our decisions".*

[901]Ωστόσο, σύμφωνα και με την θεωρία δικαιοσύνης του Rawls, ο οποίος έχει αγγίξει και προβληματιστεί για το θέμα των μελλοντικών γενιών και τις ευκαιρίες που μπορούν να έχουν, είχε αποφανθεί ότι η αντίληψη της δικαιοσύνης μέσα σε μια δημοκρατική πολιτεία, περιλαμβάνει και την πρόνοια για τα δίκαια αιτήματα/αξιώσεις των μελλοντικών γενιών. Βλ. σχετικάRawls, J., *A Theory of Justice*, Oxford University Press, 1971, p. 296.

[902]Βλ. Eurobarometer 73, Public Opinion in the European Union (First Results), Publication August 2010, p. 24, διαθέσιμο από: http://ec.europa.eu/public_ opinion/ archives / eb/ eb73 / eb73_first_pdf (πρόσβαση 18.10.2012).

[903]Ο.π. p. 25.

και συνεπώς θα πρέπει είτε να αλλάξουν και να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα και στις νέες ανάγκες είτε να καταργηθούν[904].

1.2. Η *«Διακήρυξη των υποχρεώσεων των τωρινών γενεών προς τις μελλοντικές γενιές»* του 1997[905] τοποθέτησε το πλαίσιο των υποχρεώσεων των τωρινών γενεών προς τις μελλοντικές τόσο ως προϋπόθεση μίας ευρύτερης πανανθρώπινης ηθικής όσο και ως καθ΄αυτήν ξεχωριστή κατηγορία υποχρεώσεων που γεννάει αντίστοιχα δικαιώματα. Μάλιστα, είναι τέτοια η συχνότητα εμφάνισης και αναφοράς προς τις μελλοντικές γενιές, που κάποιοι θεωρητικοί αποφαίνονται ότι τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών έχουν αγγίξει το επίπεδο του διεθνούς εθιμικού δικαίου[906]. Ωστόσο, μέχρι και σήμερα απουσιάζει ένας αποτελεσματικός και φερέγγυος μηχανισμός σε διεθνές επίπεδο, που να μπορεί να εκπροσωπεί τις μελλοντικές γενιές και να φροντίζει για τα συμφέροντά τους, έχοντας συγκεκριμένες αρμοδιότητες και τεκμηριωμένες προτάσεις, διατυπωμένες με συνέπεια και αποφασιστικότητα.

Τέτοιος μηχανισμός θα μπορούσε να είναι ο ήδη υπάρχον θεσμός, του Διαμεσολαβητή επιφορτισμένος όμως με έναν νέο ρόλο, ανταποκρινόμενο στις απαιτήσεις των καιρών, ως Διαμεσολαβητής για τις Μελλοντικές Γενιές (Ombudspersons for Future Generations). Η έρευνα που διεξήχθη στα πλαίσια της παρούσας διατριβής, επιβεβαιώνει ότι πρόσφατα έχουν αρχίσει να αποκρυσταλλώνονται - σε μεγαλύτερη συχνότητα και με πιο αξιόπιστο τρόπο και επιχειρήματα - προτάσεις από διάφορα forums του ΟΗΕ, επιστημονικά ινστιτούτα

---

[904] Ένα νέο και άμεσο παράδειγμα του ανωτέρω προβληματισμού, αποτελεί ο διάλογος που αναπτύσσεται σταθερά για τις μελλοντικές γενιές. Ιδίως, ερωτήματα του είδους εάν μπορούν να έχουν δικαιώματα οι μελλοντικές γενιές – και ιδίως περιβαλλοντικά δικαιώματα - εάν υπάρχει ηθική, νομική ή πολιτική υποχρέωση προστασίας των δικαιωμάτων τους από τις τωρινές γενιές, μέσω ποιου μηχανισμού θα μπορέσουν να εκπροσωπηθούν οι μελλοντικές – αγέννητες γενιές, εάν μπορεί να δημιουργηθεί νέος κλάδος του ποινικού δικαίου για εγκλήματα κατά των μελλοντικών γενιών και πολλά άλλα σημαντικά και εν πολλοίς αναπάντητα ερωτήματα. Βλ. σχετικά στους Saladin & Zenger, οι οποίοι εξειδίκευσαν την αρχή της διαγενεακής ισότητας μέσω ενός σχεδίου διακήρυξης για τα περιβαλλοντικά δικαιώματα των μελλοντικών γενιών. Μέσα από αυτή την πρόταση, δεν τέθηκαν ζητήματα άμεσης ισχύς κανόνων δικαίου και εκτελεστών δικαιωμάτων παρά περισσότερο διατυπώθηκαν οικολογικοί στόχοι της κυβέρνησης. Σχετική αναφορά στο βιβλίο του Visser ‘T Hooft, H., Justice to Future Generations and the Environment, Law and Philosophy Library, Volume 40, Kluwer Academic Publishers, 1999, p. 33. Ειδική αναφορά και μελέτη στο δικό τους βιβλίο στα γερμανικά, Saladin, P. And Zenger, C.C., Rechte Kunftiger Generationen, Helbing & Lichtenhahn Verlag, Basel/Frankfurt, 1988.

[905] 29th session of the “General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization” meeting in Paris from 21 October to 12 November 1997.

[906] Palombella, G., *Reasons for Justice, Rights and Future Generations*, p. 2 και η σχετική παραπομπή στον R. Frank, *Human Rights Horizons. The Pursuit of Justice in a Globalized World*, New-York-London 2000, p.193

και ΜΚΟ[907] για την ανάγκη άμεσης θέσπισης ενός διεθνούς φορέα αρμόδιου για την εκπροσώπηση των εν γένει συμφερόντων των μελλοντικών γενιών. Πράγματι, σύμφωνα με την άποψη νομικών εμπειρογνωμόνων, το διεθνές δίκαιο είναι καταλληλότερο για να «εργαστεί» πάνω σε τέτοιου είδους εγχειρήματα, καθώς *«….η απόστασή του από την πολιτική ζωή δεν επιτρέπει την εκμετάλλευση των προβλημάτων αυτών, προς όφελος της τρέχουσας πολιτικής[908]»,* επιχείρημα που δεν μπορεί κάποιος εύκολα να απορρίψει. Ωστόσο, από την άλλη, υπάρχει μία ενδιαφέρουσα εξέλιξη, ιδίως την τελευταία δεκαετία και σε εθνικό επίπεδο, όπου ενδυναμώνεται επίσημα ο διάλογος για την διαγενεακή ισότητα και την ανάγκη εκπροσώπησης των μελλοντικών γενιών, μέσω κάποιων αντίστοιχων θεσμικών οδών.

1.3. Μία ιστορική αναδρομή θα μας οδηγήσει στις αρχές του 1990, όπου ο Όμιλος «Κουστώ» ("Cousteau Society") ξεκίνησε δυναμικά και προώθησε σε παγκόσμιο επίπεδο μία εκστρατεία για την υπογραφή ενός κειμένου, με σκοπό να αποτυπωθεί η αναγνώριση τόσο των Δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών όσο και των αντίστοιχων υποχρεώσεων των τωρινών γενιών[909]. Στο άρθρο 1 του προτεινόμενου σχεδίου δηλωνόταν ότι*: «Οι Μελλοντικές γενιές έχουν δικαίωμα σε μία μη μολυσμένη και κατεστραμμένη Γη …ως βάση της ανθρώπινης ιστορίας, του πολιτισμού και των κοινωνικών δεσμών που κάνουν κάθε γενιά και κάθε άτομο ξεχωριστά μέρος της ανθρώπινης οικογένειας».* Περίπου 9 εκατομμύρια άνθρωποι από 106 χώρες υπέγραψαν αίτηση με την οποία η UNESCO έγινε μέλος της ανωτέρω διακήρυξης το έτος 1993. Το 1997 – όπως ήδη αναφέρθηκε ανωτέρω - στην Γενική Συνδιάσκεψη της UNESCO το τελικά προτεινόμενο κείμενο υιοθετήθηκε ομόφωνα, λαμβάνοντας την μορφή Διακήρυξης για την ευθύνη των τωρινών γενιών έναντι των μελλοντικών γενιών[910].

Από τότε μέχρι και σήμερα έχουν γίνει προσπάθειες – κυρίως σε εθνικό επίπεδο – για την σύσταση Ombudsman για τις Μελλοντικές Γενιές. Από την μελέτη

---

[907] Όπως θα αναφερθεί και κατωτέρω, σημαντικό ρόλο στην διατύπωση δομημένης πρότασης διαδραματίζουν κυρίως το SDG 2012 (Stakeholder Forum's Programme on Sustainable Development Governance towards the UN Conference in 2012), World Future Council, IUCN, the Earth Council, the Nautilus Institute for Security and Sustainable Development, Unesco Future Generations Programme, Malta's University.

[908] Βλ. σχετικά Solyom, L., "The Rights of Future Generations, and Representing them in the Present", Acta Juridica Hungarica, 43, Nos 1-2, 2002, p. 137.

[909] Bill of Rights for Future Generations.

[910] United Nations Declaration on the Responsibilities of the Present Generations Toward Future Generations). Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα www.unesco.org/cpp/uk/declarations/generations.pdf. Βλ. επίσης σχετικές αναφορές στο Javor, B. &Racz, J. eds, *Do we Owe Them a Future? The Opportunities of a Representation for Future Generations in Europe,* Vedegylet-Protect the Future, Budapest, pp 89-113.

των υφιστάμενων εθνικών θεσμών διαπιστώνονται μεν αρκετές διαφορές μεταξύ τους αλλά αντίστοιχα διαπιστώνεται ότι λειτουργούν και υπό συγκεκριμένες παρόμοιες και βασικές προϋποθέσεις και συνθήκες, που ουσιαστικά δομούν τον κεντρικό πυρήνα του θεσμού του Ombudsman. Στη συνέχεια θα γίνει αναφορά στους θεσμούς αυτούς καθώς και στις σχετικές προτάσεις που έχουν διατυπωθεί σε μία πιο επίσημη και ολοκληρωμένη μορφή. Θα αναφερθούν τα ιστορικά και κοινωνικά στοιχεία που δόμησαν την ύπαρξή τους καθώς και οι ιδιαιτερότητες τους αλλά και ο λόγος πιθανής αποτυχίας τους ή μη υλοποίησής τους μέχρι και σήμερα.

2. Θεωρητικές προτάσεις σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο

2.1. UNESCO Future Generations Programme (FGP) - Πανεπιστήμιο Μάλτας & Δράσεις της Κυβέρνησης της Μάλτας για την Βιώσιμη Ανάπτυξη.

Η Μάλτα υπήρξε βασικός υποστηρικτής της ιδέας των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών, και πιο συγκεκριμένα, πρωτεργάτης στην προώθηση της ιδέας δημιουργίας ενός «Φύλακα/Προστάτη για τις Μελλοντικές Γενιές» ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1960. Ειδικότερα, στις 1 Νοεμβρίου 1967 ο Πρεσβευτής Arvid Pardo, μόνιμος εκπρόσωπος της Μάλτας στον ΟΗΕ, στην ιστορική του ομιλία προς την Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ[911], επικεντρώθηκε στην έννοια της Κοινής Κληρονομιάς της Ανθρωπότητας (Common Heritage of Mankind). Η έννοια αυτή ενσωματώθηκε στη συνέχεια στην Σύμβαση του ΟΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας (1982) και δημιουργεί υποχρεώσεις όλων των κρατών στο να διαχειριστούν τον θαλάσσιο βυθό για λογαριασμό και στο όνομα όλης της ανθρωπότητας. Η υποχρέωση αυτή προορίζεται ειδικά για την διασφάλιση των δικαιωμάτων των αγέννητων γενιών.

Στις αρχές του 1980 ξεκίνησε στο Πανεπιστήμιο της Μάλτας το πρωτοποριακό πρόγραμμα για τις Μελλοντικές Γενιές (Future Generations Programme – FGP), με πρωτοβουλία της UNESCO[912] και υποστηρίχθηκε από το Ίδρυμα Διεθνών Σπουδών (Foundation for International Studies). Διοργανώθηκαν

[911] Βλ .http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/pardo_ga1967.pdf. Επίσης, βλ. Τσάλτας, Γρ., Ι., (επιμ.), Περιβάλλον, Διεθνής Προστασία-Πολιτική-Δίκαιο-Θεσμοί, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2017, σελ. 63 επ.

[912] The Future Generations Program of the Foundation for International Studies at the University of Malta, supported by UNESCO. Υπεύθυνος φορέας του προγράμματος αναγνωρίστηκε το Πανεπιστήμιο της Μάλτας το έτος 1987, με βασικό υπεύθυνο τον Καθηγητή Dr. Emmanuel Agius.

τρία (3) θεματικά Συνέδρια, με κύριο σκοπό να αναζητηθούν οι προοπτικές και οι κατευθύνσεις που ανοίγονταν μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο της διεθνούς συζήτησης για τις μελλοντικές γενιές[913]. Μέσα από την διοργάνωση και υλοποίηση αυτών των Συνεδρίων, συγκεντρώθηκαν ακαδημαϊκοί, πολιτικοί, φοιτητές και μαθητές, δημοσιογράφοι και άλλοι ενδιαφερόμενοι, οι οποίοι πραγματεύτηκαν και συζήτησαν ανοιχτά και επίσημα θέματα που αφορούν την προστασία των συμφερόντων των αγέννητων γενιών. Επίσης, ένας άλλος στόχος των Συνεδρίων ήταν η προώθηση της πληροφόρησης, της εκπαίδευσης και της ευαισθητοποίησης σχετικά με τα θέματα των μελλοντικών γενιών[914]. Κυρίως, η συμβολή του Προγράμματος έγκειται στο ότι καλλιεργήθηκε πιο εκτεταμένα η κατανόηση της ηθικής βάσης της διαγενεακής ισότητας και της δικαιοσύνης που αναπτύσσεται όλο και πιο έντονα μεταξύ τωρινών και μελλοντικών γενιών.

Στη συνέχεια, η Μάλτα ανέλαβε μία ακόμη σημαντική πρωτοβουλία με την κατάθεση συγκεκριμένης και καινοτόμου πρότασης για την δημιουργία ενός «Φύλακα για τις Μελλοντικές Γενιές» ("Guardian of future generations"[915]). Ειδικότερα, η Μάλτα κατάθεσε την κατωτέρω πρόταση στο πλαίσιο της Δεύτερης Συνεδρίασης της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής της UNCED, προκειμένου να συμπεριληφθεί στο διεθνές κείμενο 'soft law' που είναι γνωστό ως "Earth Charter" ως εξής: *« Δηλώνουμε ρητά ότι κάθε γενιά έχει την ευθύνη να διασφαλίζει ότι σε κάθε εθνικό ή διεθνές φόρουμ- στο οποίο είναι πιθανό να υπάρξει απόφαση που θα επηρεάζει τα συμφέροντα των μελλοντικών γενεών- θα πρέπει να συμμετέχει κάποιο εξουσιοδοτημένο άτομο που θα έχει αναδειχθεί ως ο «Φύλακας των Μελλοντικών Γενιών» προκειμένου να εμφανίζεται και να υποβάλλει τις απόψεις για λογαριασμό των μελλοντικών γενεών»*[916]. Η Κυβέρνηση της Μάλτας κατέθεσε την ανωτέρω πρόταση, έχοντας πειστεί ότι οι τωρινές επιλογές μας σε όλα τα επίπεδα πρόκειται να

---

[913] Η πρώτη συνάντηση έγινε στο Buenos Aires (Δεκέμβριο 1985), η δεύτερη συνάντηση στην Bangkok (Ιανουάριο 1987) και η τρίτη στο Nairobi (1990).

[914] Συγχρόνως, εκδιδόταν 3 φορές το έτος το περιοδικό "Future Generations Journal" . Η έκδοση του ξεκίνησε το έτος 1996 και συνέχισε να εκδίδεται μέχρι και τη λήξη του έτους 1999. Βλ. σχετικά http://home.um.edu.mt/fgp.

[915] Βλ. σχετικά και www.timesofmalta.com/articles/view/20150519/opinion/Guardian-for-future-generations.568769.

[916] *"We declare that each generation has, in particular, the responsibility to ensure that in any national or international forum, where it is likely that a decision be taken affecting the interests of future generations, access be given to an authorized person appointed as 'Guardian of future generations' to appear and make submissions on their behalf,.."*.

επηρεάσουν με μεγάλη πιθανότητα την ποιότητα ζωής των επόμενων γενεών[917]. Για το λόγο αυτό και οι τωρινές γενιές πρέπει να έχουν ένα μεγάλο αίσθημα ευθύνης και να επεξεργάζονται πολλαπλώς τις καθημερινές αποφάσεις και δράσεις τους, δημιουργώντας έναν "Guardian" που θα λειτουργεί ως υπερεθνικός φορέας υπό την αιγίδα του ΟΗΕ. Παρόλο που η πρόταση της Μάλτας δεν έγινε δεκτή, δημιούργησε ένα ρεύμα, κυρίως σε επιστημονικό επίπεδο, που με τη σειρά του γέννησε ένα πολύ γόνιμο διάλογο, αναλύοντας και αξιολογώντας τα θεωρητικά και πρακτικά ζητήματα που εύλογα ανακύπτουν.

Το έτος 1997 διοργανώθηκε υπό την αιγίδα εκ νέου της UNESCO ένα Συνέδριο στη Μάλτα, με κύριο αντικείμενο την κατάθεση προτάσεων για τις ευθύνες της τωρινής γενιάς έναντι των μελλοντικών και την παρακίνηση των κρατών και των πολιτών στην δημιουργία αντίστοιχου διεθνούς θεσμού προστασίας των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών, της ειρήνης και της δημοκρατίας. Τα αποτελέσματα και οι ομιλίες του Συνεδρίου αυτού αποτέλεσαν το περιεχόμενο του βιβλίου "Future Generations & International Law[918]". Ιδιαίτερη αξία έχει ότι –εκτός των άλλων προτάσεων και ιδεών- περιλαμβάνεται το Σχέδιο πρότασης για την δημιουργία και το ρόλο ενός "Guardian" για τις μελλοντικές γενιές[919]. Το Σχέδιο αυτό είναι προϊόν διαβούλευσης επιφανών νομικών και πολιτικών, όπως οι Arvid Pardo, Jacques Cousteau, Mario Soares, Elisabeth Mann Borgese και άλλοι.

2.2. Η Παγκόσμια Συνδιάσκεψη στο Ρίο 1992 και η πρόταση για δημιουργία ενός Παγκόσμιου Ombudsman για το Περιβάλλον

Η ιδέα δημιουργίας ενός διεθνούς Ombudsman για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη είχε διατυπωθεί εναργέστερα στην Διεθνή Συνδιάσκεψη του Ρίο το 1992. Το διεθνές αρχιτεκτόνημα της περιβαλλοντικής παγκοσμιοποίησης χρειαζόταν

[917]Βλ. Ειδικότερα *Malta National Report*, Submitted by the Government of Malta to the World Summit on Sustainable Development, Published in August 2002, p. 82. Επίσης, θα πρέπει να αναφερθεί ότι το έτος 1986 η UNESCO ανέθεσε στο Πανεπιστήμιο της Μάλτας την λειτουργία του Ινστιτούτου για το Διεθνές Περιβάλλον (International Environment Institute – IEI), το οποίο σχετίζονταν με το πρόγραμμα της UNESCO "Responsibilities Towards Future Generations and their Environment".

[918]Agius E., & Busuttil, S., (eds) Future Generations & international law, Earthscan Publications Ltd, London, 1998.

[919]Bruce, M., "A Draft instrument establishing the role of a guardian", in Future Generations& international law, Emm. Agius & Salv.Busuttil (eds), Earthscan Publications LtD, London, 1998, pp. 163-165.

συμπλήρωση και ένα από τα κομμάτια που έλειπε ήταν η προώθηση του θεσμού των εθνικών Ombudsman σε διεθνές επίπεδο. Επίσης, το 1992 στο Ρίο υπήρξε σύγκληση απόψεων σχετικά με την αναγκαιότητα δημιουργίας περισσότερο αποτελεσματικών μέσων πρόληψης και διαχείρισης περιβαλλοντικών διενέξεων.

Το Earth Council, είναι ένας διεθνής μη Κυβερνητικός Οργανισμός (ΜΚΟ), που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο της Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης για το Περιβάλλον (Earth Summit) το 1992, με κύριο αντικείμενο να παρακολουθεί και να εφαρμόζει τα αποτελέσματα της Συνδιάσκεψης καθώς και το καθήκον να διερευνήσει την δυνατότητα δημιουργίας ενός μηχανισμού που να ικανοποιεί τις ανάγκες μίας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης. Προς τον ανωτέρω σκοπό, διενήργησε εντατική έρευνα σχετικά με το ποιος εν λειτουργία διεθνής οργανισμός θα μπορούσε να διαδραματίσει ρόλο στην ενδυνάμωση των πολιτών, σε σχέση με την προώθηση περιβαλλοντικών και αναπτυξιακών θεμάτων σε διεθνές επίπεδο. Από σχετική έρευνα που είχαν εκπονήσει από κοινού το Earth Council και το World Conservation Union (IUCN), διαπιστώθηκε ότι δεν υπήρχε κάποιος παγκόσμιος μηχανισμός που να καλύπτει με αποτελεσματικό και έγκαιρο τρόπο διεθνείς περιβαλλοντικές διαμάχες, οι οποίες έχουν αντίκτυπο τόσο στις τωρινές όσο και στις μελλοντικές γενιές.

Με την συνεργασία του IUCN και πολλών άλλων οργανισμών και ιδιωτών, το Earth Council ανέλαβε να δημιουργήσει έναν τέτοιο οργανισμό, ο οποίος ονομάστηκε Διεθνές Κέντρο Ombudsman για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (International Ombudsman Centre for the Environment and Development- OmCED). Η εκπονηθείσα έρευνα αλλά και η υλοποίηση της πρότασης, αναφέρονται στις αμέσως επόμενες ενότητες.

"Can an ombudsperson help create spaces for people to represent themselves more directly than is the current practice[920]?"

2.3. Το πρόγραμμα για τον Περιβαλλοντικό Ombudsman της Earth Council (1998)

2.3.1. Στο πλαίσιο της διεξοδικής έρευνας που έγινε για τις ανάγκες της διατριβής, βρέθηκαν ελάχιστες προτάσεις που καταγράφονται στη σχετική βιβλιογραφία, όπου αναφέρονται δομημένες προτάσεις για την δημιουργία ενός «Πράσινου» Ombudsman. Εκτός της πρότασης της Edith Brown, η οποία όμως είναι περιορισμένης έκτασης και εντάσσεται συμπληρωματικά μέσα στην ευρύτερη θεωρία της για την διαγενεακή ισότητα, η πληρέστερη πρόταση-έρευνα –κατά την άποψή μας- τόσο από τη θεωρητική υποστήριξη της όσο και από την διατύπωση συγκεκριμένων προτάσεων και λύσεων για την οργάνωση και τη λειτουργία του θεσμού αυτού, βρέθηκε να έχει διατυπωθεί από την Καθηγήτρια Lyuba Zarsky[921], υπό την εποπτεία και επιμέλεια της διεθνούς ΜΚΟ "Earth Council". Ο τίτλος της έρευνας μπορεί να αποδοθεί ως *«Από την ιδέα στον σχεδιασμό : Δημιουργώντας έναν Διεθνή Περιβαλλοντικό Ombudsman[922]».*

2.3.2. Η έρευνα της Lyuba Zarsky χωρίζεται σε τρία μέρη : Το πρώτο μέρος παρουσιάζει δέκα μελέτες περίπτωσης (case studies[923]), οι οποίες εμπεριέχουν θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιβάλλοντος. Το δεύτερο μέρος αναλύει τα τέσσερα

---

[920] Zarsky, L., "From Concept to Design: Creating an International Environmental Ombudsperson", The Nautilus Institute for Security and Sustainable Development, Berkeley, California, October 1998, p. 17.

[921] Υπήρξε ιδρυτικό μέλος και Διευθύντρια του Ινστιτούτου "Nautilus Institute for Security and Sustainability" (1999-2001).

[922] "From Concept to Design: Creating an International Environmental Ombudsperson" Lyuba Zarsky, Nautilus Institute for Security and Sustainable Development, Project Director, The Nautilus Institute for Security and Sustainable Development, Berkeley, California, October 1998. Την συγκεκριμένη έρευνα δεν είχα καταφέρει να βρω είτε ηλεκτρονικά είτε σε κάποια βιβλιοθήκη. Για το λόγο αυτό στις 24.10.2012 έστειλα ηλεκτρονικό μήνυμα στο nautilus@nautilus.org. Στις 25.10.2012 μου απέστειλαν συνημμένη την μελέτη.

[923] Οι υποθέσεις περιείχαν τουλάχιστον ένα από τα κάτωθι γνωρίσματα/χαρακτηριστικά : 1) εμπλοκή παγκόσμιων ή περιφερειακών αγαθών (commons), 2) διασυνοριακά φυσικά αγαθά, 3) πολυεθνικές εταιρείες ή οικονομικοί θεσμοί, 4) οικονομική εξάρτηση (π.χ. εμπόριο), 5) κοινότητες μέσα στις κοινότητες (υπο-ομάδες όπως οι ιθαγενείς). Επίσης, οι υποθέσεις προέρχονταν από τη Λατινική Αμερική, την Ασία και την Αφρική και κάλυπταν μεγάλο εύρος από περιπτωσιολογία από περιβαλλοντικές υποθέσεις, όπως το δικαίωμα των ιθαγενών πληθυσμών στα πατρογονικά εδάφη και η αντίστασή τους στην προώθηση αναπτυξιακών έργων μέσα από αυτά ή η διαμάχη μεταξύ των τοπικών κοινωνικών και των πολυεθνικών εταιρειών για εξορύξεις μεταλλευμάτων από τη ρύπανση των υδάτων (κλπ.).

στοιχεία που θα πρέπει απαραίτητα να ληφθούν υπόψη για την δημιουργία ενός «Πράσινου» Ombudsman: 1. Τυπική μορφή (Advocacy / Mediation), 2. Πεδίο δράσης, 3. Τοποθεσία και 4. Οργανωτική δομή. Τέλος, στο τρίτο μέρος της έρευνας διατυπώνονται προτάσεις και συστάσεις για τις αρμοδιότητες και τον τρόπο λειτουργίας του θεσμού αυτού, ο οποίος οφείλει να ενεργεί ουσιαστικά ως διευκολυντής της πιο αδύναμης πλευράς ("non-elite groups"), παρέχοντας τον χώρο και τα κατάλληλα εφόδια ώστε να μπορούν να εκφράζουν αποτελεσματικά και να πείθουν θετικά για τα επιχειρήματά τους.

Είναι ενδιαφέρον να παρουσιαστούν εν συντομία τόσο η θεωρητική πρόταση όσο και οι πρακτικές προτάσεις της έρευνας, ώστε να αντληθούν πληροφορίες και ιδέες για τον προτεινόμενο θεσμό με εξειδίκευση στις μελλοντικές γενιές. Σύμφωνα με την συντάκτρια της έρευνας, η σχετική μελέτη επιθυμεί να αναζητήσει την δημιουργία ενός θεσμού από την βάση προς την κορυφή ("bottom up"), που θα ασχολείται περισσότερο με περιβαλλοντικά θέματα που αφορούν τις τοπικές κοινωνίες, ΜΚΟ, αδύναμους και φτωχούς ιθαγενείς. Στο πλαίσιο αυτό θα δίνει βήμα στην αδύναμη πλευρά, ενεργώντας σε διεθνές επίπεδο, και διατηρώντας τα στοιχεία της ανεξαρτησίας και της αξιοπιστίας. Επίσης, μέσα από τις παρουσιασθείσες υποθέσεις διαφάνηκε ότι προκειμένου να υπάρξει λύση στις περιβαλλοντικές διαμάχες, θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κάποια «αναδυόμενα ανθρώπινα δικαιώματα[924]», όπως η αξίωση για ένα καθαρό περιβάλλον ή η αξίωση/δικαίωμα συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων.

2.3.3. Ο ρόλος του Ombudsman θα μπορούσε να είναι κατ' αρχάς η κωδικοποίηση των διεθνών και εθνικών σχετικών δικαιωμάτων, όπως και των αναδυόμενων κανόνων, των διεθνών περιβαλλοντικών συμφωνιών καθώς και συγκεκριμένων τοπικών αξιών. Μέσα από αυτό το κωδικοποιημένο πλέγμα ο Ombudsman θα μπορεί να δρα ως καταλύτης και διευκολυντής των διάφορων συμμετεχόντων, προκειμένου αυτοί να διεκδικούν καλύτερα και αποτελεσματικότερα τα περιβαλλοντικά τους αιτήματα και αξιώσεις[925]. Το ερώτημα που τίθεται στην συγκεκριμένη έρευνα είναι αν ένας Ombudsman θα ήταν πιο χρήσιμος εάν λειτουργούσε περισσότερο ως υπερασπιστής/συνήγορος (advocate) ή ως διαμεσολαβητής (mediator).

---

[924] "From Concept to Design: Creating an International Environmental Ombudsperson" Lyuba Zarsky, Nautilus Institute for Security and Sustainable Development, Project Director, The Nautilus Institute for Security and Sustainable Development, Berkeley, California, October 1998

[925] Ωστόσο, όπως ορθά σημειώνεται στην ως άνω μελέτη *«Ο Ombudsman δεν μπορεί να είναι τα πάντα για όλους τους ανθρώπους»*. Ο.π. p. 20.

Εάν επιλεχθεί η μορφή του υπερασπιστή/συνηγόρου, τότε αυτός θα λειτουργεί ως υπερασπιστής των δικαιωμάτων μίας συγκεκριμένης ομάδας. *«Ως περιβαλλοντικός ombudsperson….θα μπορούσε να λειτουργεί ως υπερασπιστής/συνήγορος των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών*[926]*».* Στην περίπτωση αυτή *«…η 'ομάδα' δεν μπορεί να είναι πραγματικά μέλος της διένεξης. Περισσότερο, ο Ombudsman θα λειτουργούσε ως "Advocate" για να προωθήσει μία σειρά από κανόνες. Θα μπορούσε πιθανώς να διατηρήσει την ουδετερότητα μεταξύ των συγκεκριμένων μερών της διένεξης, ενώ από την άλλη θα ερευνούσε την δυνατότητα εύρεσης λύσεων, που θα προωθούσαν/θα ισχυροποιούσαν τους (προαναφερόμενους) κανόνες*[927]*».* Επίσης, σε άλλο σημείο της μελέτης αναφέρεται ότι αν λειτουργούσε ως «Συνήγορος για τις Μελλοντικές Γενιές» ('Advocate for Future Generations') θα συνεργαζόταν με ένα μεγάλο πλήθος εμπλεκομένων ατόμων ή/και φορέων. Υπό το πρίσμα αυτό θα ήταν πολύ χρήσιμο εάν αναρτούσε πληροφορίες μέσω internet και παρείχε ενημέρωση *«…για την κωδικοποίηση και τη νομολογία των αναδυόμενων κανόνων ('emerging norms')*[928]*. Ένας παρόμοιος Συνήγορος θα μπορούσε να συνεργαστεί ειδικότερα με τους εθνικούς Ombudsman, βοηθώντας τους στην εκπαίδευση τους για τον χειρισμό και στην επίλυση περιβαλλοντικών συγκρούσεων».*

Η μορφή αυτή είναι πιο κοντά στην παραδοσιακή λειτουργία του Ombudsman: διαμεσολάβηση για λογαριασμό ενός πολίτη, ο οποίος θεωρεί ότι έχει πέσει θύμα διακρίσεων ή κακοδιοίκησης από την πλευρά του κράτους. Δηλαδή, στην περίπτωση αυτή ο τυπικός Ombudsman δεν επιθυμεί να προωθήσει νέους κανόνες δικαίου ή αξίες, ούτε να ενεργήσει ως εκπρόσωπος κάποιου, παρά να ισχυροποιήσει το υφιστάμενο πλαίσιο κανόνων και να εξασφαλίσει την ισότιμη μεταχείριση όλων υπό την σκέπη του νόμου. Συγχρόνως, η «ουδετερότητα» θεωρείται ως βασικό χαρακτηριστικό και ιδιαίτερο γνώρισμα της αξιοπιστίας του θεσμού[929].

Ως «υπερασπιστής/συνήγορος» θα μπορούσε να προτείνει ένα δίαυλο διαπραγματεύσεων, να διενεργεί έρευνες και ελέγχους (investigations), να διεκδικεί επανόρθωση των (περιβαλλοντικών) ζημιών ασκώντας παράλληλα περιβαλλοντική

---

[926] Επιπλέον, ως «υπερασπιστής Ombudsman» θα μπορούσε να υπερασπίζεται τα δικαιώματα των ιθαγενών, τοπικών ΜΚΟ, ιδίως μάλιστα όταν εμπλέκονται και διεθνείς παράγοντες, όπως πολυεθνικές.

[927] *"…if the Ombudsperson was construed as an Advocate for Future Generations. In that case, the 'group' cannot truly be a party to the dispute. Rather, the Ombudsperson would in effect be an Advocate for a set of norms. It could presumably maintain neutrality between the particular parties to the dispute while actively seeking – through negotiation – resolutions which promote/uphold the norms"*. Ο.π. p. 22.

[928] Ο.π. p. 25.

[929] Ο.π. p. 21.

διπλωματία, να δημοσιοποιεί τις ενέργειες και τις αντιδράσεις της άλλης πλευράς, προσπαθώντας να πιέσει όσους παραβιάζουν τα ανθρώπινα και περιβαλλοντικά δικαιώματα, με κύριο και τελικό σκοπό την αλλαγή της συμπεριφοράς τους[930].

2.3.4. Η μορφή του Ombudsman ως 'Mediator" (Διαμεσολαβητής) ταιριάζει περισσότερο όταν δεν λειτουργεί για λογαριασμό κάποιου ή κάποιας ομάδας, αλλά λειτουργεί περισσότερο για το συμφέρον της ορθής και καλής διεξαγωγής της διαδικασίας των διαπραγματεύσεων. Στην περίπτωση αυτή ο διαμεσολαβητής βρίσκεται στην μέση και δεν λαμβάνει την θέση υπέρ της μίας ή της άλλης πλευράς. Επίσης, στην περίπτωση αυτή θα πρέπει και οι δύο πλευρές να επιθυμούν να συμμετέχουν στην διαδικασία διαμεσολάβησης.

Στην υπόθεση που διερευνούμε με την παρούσα διατριβή, φαίνεται ότι ο πρώτος τύπος ταιριάζει περισσότερο στην εκπροσώπηση των μελλοντικών γενεών. Θα πρέπει να υπάρχει κάποιος θεσμός, ο οποίος να μπορεί να μιλάει εξ ονόματος των μελλοντικών γενιών. Όχι ένας ουδέτερος διαμεσολαβητής, αλλά ένας συνήγορος και υπερασπιστής των δικαιωμάτων και συμφερόντων τους. Εξάλλου, σύμφωνα και με την άποψη που διατυπώνεται στην υπόψη μελέτη, αναγνωρίζεται ότι η ειδική προστιθέμενη αξία ενός τέτοιου Ombudsperson θα μπορούσε να έγκειται στο ότι σε όλες αυτές τις περιβαλλοντικές διενέξεις θα εξασφάλιζε ότι όλοι οι 'little guys' θα είχαν βήμα για να μιλήσουν και να ακουστούν[931].

2.3.5. Επίσης, στη μελέτη γίνεται ανάλυση των θετικών και αρνητικών στοιχείων, για το εάν ένας τέτοιος θεσμός θα λειτουργεί καλύτερα σε διεθνές ή περιφερειακό επίπεδο. Καταρχήν, ως διεθνής θεσμός, θα μπορούσε να λειτουργεί σύμφωνα με το μοντέλο του γραφείου του Ύπατου Αρμοστή του ΟΗΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα ή της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Βιώσιμη Ανάπτυξη και θα μπορούσε να είναι μονοπρόσωπος θεσμός. Ως περιφερειακός θεσμός θα μπορούσε να λειτουργεί πολλαπλά, σε διαφορετικές περιφέρειες. Το μοντέλο του περιφερειακού Ombudsman θα μπορούσε να λειτουργεί έχοντας ως μοντέλο-πρότυπο την Δια-αμερικανική ή Αφρικανική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Θεωρείται ότι το περιφερειακό μοντέλο θα είχε το πλεονέκτημα της καλύτερης γνώσης και κατανόησης των τοπικών συνθηκών και συνηθειών και συνεπώς θα μπορούσε να είναι πιο αποτελεσματικό.

---

[930] *"Like Amnesty International or other NGOs, it could serve as an international watchdog on corporations, states, other NGOS, and/or other actors".* Ο.π. p. 21.
[931] Ο.π. p. 27.

Ωστόσο, επειδή θα υπήρχε διασπορά του μοντέλου αυτού σε διάφορα μέρη, θα ήταν καταρχήν πιο ακριβό στα λειτουργικά του έξοδα.

Αντίθετα, η λειτουργία ενός διεθνούς γραφείου σε συγκεκριμένο σημείο θα ήταν πιο συγκεντρωτικό μεν αλλά λιγότερο δαπανηρό, τουλάχιστον για την αρχή[932]. Επιπλέον, ένας περιφερειακός θεσμός θα ήταν πιο πιθανό ότι θα μπορούσε πιο εύκολα να επηρεαστεί από τις τοπικές διενέξεις από ό,τι ένας θεσμός εξωτερικός και βρισκόμενος τοπικά και συναισθηματικά μακριά από οποιαδήποτε πιθανή εμπλοκή. Ωστόσο, αυτή η μη αμεσότητα του διεθνούς θεσμού θα μπορούσε να εκληφθεί από τα εμπλεκόμενα τοπικά μέρη αρνητικά και να τον θεωρήσουν *«…ως απόμακρο, μη συνδεδεμένο, αδιάφορο και πιθανό να προκαλέσει περισσότερο κακό παρά καλό[933]».*

2.3.4. Εκτός των ανωτέρω, γίνεται ανάλυση για το εάν μπορεί ο θεσμός του «πράσινου» Ombudsman να λειτουργεί εντός ή εκτός του κυβερνητικού/πολιτικού συστήματος, ιδωμένο σε ευρεία κλίμακα, περιλαμβάνοντας και την διεθνή του πρόταση. Η υπό εξέταση μελέτη αξιολογεί ως προτιμότερη τη λειτουργία ενός Ombudsman μέσα στα πλαίσια μίας ήδη λειτουργούσας ΜΚΟ, παρά μέσα στα πλαίσια του ΟΗΕ ή κάποιου άλλου περισσότερο επίσημου και τυπικά αναγνωρισμένου φορέα[934]. Θεωρεί ότι η οικονομική δυσπραγία και η διοικητική μεταρρύθμιση που συνέβαινε τότε στον ΟΗΕ, δημιουργούσε εμπόδια στη δημιουργία ενός νέου θεσμού. Ωστόσο, η επικοινωνία και συνεργασία της ΜΚΟ με τον ΟΗΕ θα ήταν επιθυμητή και μερικές φορές επιβεβλημένη.

Η μελέτη που εκπονήθηκε για λογαριασμό της "Earth Council" από την Καθηγήτρια Lyuba Zarsky καταλήγει σε κάποια σύντομα αλλά ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Ουσιαστικά ο σχεδιασμός ενός διεθνούς περιβαλλοντικού Ombudsman επικεντρώθηκε περισσότερο στην σχεδίαση του θεωρητικού πλαισίου του θεσμού, στο τι μπορεί και οφείλει να κάνει ένας τέτοιος θεσμός. Ωστόσο, δεν αποτέλεσε μόνο θεωρητική προσέγγιση, αλλά προτάθηκαν και πιο υλοποιήσιμες προτάσεις, όπως ότι ο μηχανισμός αυτός θα πρέπει να έχει ανεξαρτησία και αξιοπιστία, όπως και δυνατότητα ανελλιπούς χρηματοδότησης. Τέλος, η βασική ραχοκοκαλιά του θεσμού θα είναι η στελέχωσή του από ικανούς και έμπειρους

---

[932] Ωστόσο, σε άλλο σημείο της μελέτης αναφέρεται ότι *«Ένας διεθνής ombudsperson που θα είχε έδρα στη Γενεύη ή στο Ναϊρόμπι…θα οδηγούσε αρκετούς από τους ενδιαφερόμενους/ εμπλεκόμενους στο συμπέρασμα ότι ο ombudsperson αποτελεί μέλος της 'παλιάς φρουράς' της διεθνούς γραφειοκρατικής ελίτ».* Ο.π. p. 35.
[933] Ο.π. p. 29.
[934] Ο.π. p. 30.

ειδικούς και όχι τόσο από την ξεχωριστή προσωπικότητα και το εξαίρετο ήθος ενός επιφανούς και γνωστού ατόμου. Ωστόσο, όταν ερευνάται ο διεθνής ρόλος του θεσμού, η πρόταση της μελέτης αλλάζει και δεν αποκλείει το αντίθετο, δηλαδή την ύπαρξη μίας προσωπικότητας εξαίρετης και γνωστής, που θα λειτουργεί ως μαγνήτης αλλά και καταλύτης στο πλαίσιο των διεθνών διαπραγματεύσεων[935].

2.4. The International Ombudsman Centre for the Environment and Development (OmCED - 2000)

2.4.1. Το Διεθνές Κέντρο Ombudsman για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (International Ombudsman Centre for the Environment and Development-OmCED[936]) ιδρύθηκε σε πιλοτική βάση το έτος 2000, με πρωτοβουλία του Earth Council και της Διεθνούς Ένωσης για την Διατήρηση της Φύσης (International Union for Conservation of Nature (IUCN)). Ειδικότερα, τον Οκτώβριο 2000 (4-11.10.2000) στο πλαίσιο του 2ου Παγκόσμιου Συνεδρίου για την προστασία και διατήρηση της φύσης (2nd IUCN World Conservation Congress, Amman, Jordan) αναδείχτηκε ως κεντρικό θέμα ο «Οικο-χώρος» ("Ecospace"), μία ιδέα που τόνιζε την αναγκαιότητα της παγκόσμιας διαχείρισης των οικοσυστημάτων, και που οφείλει να είναι πρωταρχική στην διεθνή περιβαλλοντική ατζέντα. Στο πλαίσιο του Συνεδρίου έγινε ανακοίνωση ενώπιον 2000 συνέδρων της είδησης για την ίδρυση του OmCED[937]. Για την πιλοτική ίδρυσή του είχε διατυπωθεί τον Ιούλιο 2000 ένα Μνημόνιο Συμφωνίας ("Memorandum of Agreement-MoA")[938] μεταξύ των δύο προαναφερόμενων οργανισμών.

---

[935] Ο.π. p. 35.

[936]Φαίνεται ότι υπήρχε παλαιότερα η ιστοσελίδα http://www.omced.org, η οποία πλέον δεν είναι σε ισχύ. Επίσης, για μία πρώτη ενημέρωση βλ. *World Directory of Environmental Organization*, Ted Trzyna (ed.), International Center for the Environment and Public Policy, California Institute of Public Affairs, 6th Edition, Earthscan, 2001, p. 77, p. 99.

[937] Annual Report 2000, OmCED, διαθέσιμο μετά από ηλεκτρονική μου επικοινωνία στις 26 Φεβρουαρίου 2016 με την Ψηφιακή Βιβλιοθήκη του Ερευνητικού Κέντρου για την Διεθνή Ανάπτυξη (DigitalLibraryoftheInternationalDevelopmentResearchCentre-IDRC).

[938]Βλ. σχετικά Van Haren, F., "The International Ombudsman Centre for the Environment and Development", www.terracuranda.org/Terra%20Curanda-Primera/magazine/contents1/8.htm. (τελευταία ημερομηνία πρόσβασης 18/03/2016). Η Γενική Διευθύντρια του IUCN, Dr Maritta Koch-Weser και ο Πρόεδρος του Earth Council Foundation, Mr Maurice Strong υπέγραψαν το ως άνω

2.4.2. Ως αφετηρία του προβληματισμού για την δημιουργία ενός νέου διεθνή θεσμού για την διερεύνηση και την επίλυση περιβαλλοντικών υποθέσεων και αμφισβητήσεων, αναφέρεται η διαδικασία εξέλιξης της παγκοσμιοποίησης, η οποία δημιουργεί νέες δυνατότητες και οφέλη αλλά και νέες περιβαλλοντικές διαμάχες, με ιδιαίτερη και εμφανή διεθνή διάσταση. Επιπλέον, η κλασική νομική διεκδίκηση αλλά και τα αιτήματα οικονομικής αποζημίωσης των περιβαλλοντικών θυμάτων, θεωρείται συχνά ότι είναι μία μακροχρόνια διαδικασία και ιδιαίτερα ακριβή, στοιχεία που δεν συνάδουν με την ανάγκη άμεσης προστασίας των περιβαλλοντικών αγαθών και την προάσπιση των αιτημάτων αδύναμων συλλογικοτήτων, όπως είναι οι ιθαγενείς ή οι αγέννητες γενιές.

Αντίθετα, ένας εναλλακτικός εξωδικαστικός μηχανισμός επίλυσης των περιβαλλοντικών διαφορών πιθανόν θα δημιουργούσε περισσότερες δυνατότητες επίλυσης των τυχόν προβλημάτων με πιο γρήγορο και αποτελεσματικό τρόπο, ακόμα και σε διεθνές επίπεδο. Μέχρι εκείνη την χρονική περίοδο, είχε εκτιμηθεί ότι οι υπάρχοντες διεθνείς μηχανισμοί δεν είχαν τόσο ευρεία εντολή και ούτε υπήρχε μηχανισμός που να μπορεί να ενεργεί αυτόνομα και να μην υπάγεται σε κάποια Σύμβαση, Συνθήκη ή να αποτελεί βοηθητικό μηχανισμό κάποιου άλλου υφιστάμενου οργάνου[939].

Το Διεθνές Κέντρο Ombudsman για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (OmCED) δημιουργήθηκε ως ένας ανεξάρτητος και αυτόνομος θεσμός, με έδρα στο Πανεπιστήμιο για την Ειρήνη του ΟΗΕ στην Κόστα Ρίκα[940]. Εκτός της αυτονομίας και ανεξαρτησίας, σημαντικά γνωρίσματα του θεσμού επιθυμούσαν να είναι ο επαγγελματισμός, η ακεραιότητα, η αντικειμενικότητα τόσο του Γενικού Διευθυντή του θεσμού όσο και του ολιγομελούς πολυεθνικού προσωπικού εμπειρογνωμόνων - χαρακτηριστικά που θα προκαλούσαν τον σεβασμό και αποδοχή των προτάσεων και ενεργειών του. Προτεινόταν να έχει συνεργασία με τα Εθνικά Συμβούλια για την Βιώσιμη Ανάπτυξη, με άλλα επαγγελματικά και μη-κυβερνητικά όργανα,

---

Μνημόνιο Συμφωνίας, θεσπίζοντας το OmCED.Στο ανωτέρω άρθρο υπάρχει στο τέλος συνημμένο το Μνημόνιο Συμφωνίας (Προοίμιο & Άρθρα I-III).

[939] Βασικά κείμενα αναφοράς για τον νέο θεσμό ήταν η Agenda 21 και η Χάρτα της Γης (Earth Charter). Ιδίως, η Χάρτα της Γης, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, είναι ένα κείμενο που δεν έχει γίνει μεν παγκοσμίως δεκτό, αλλά θέτει διεθνή πρότυπα και αρχές, οι οποίες συνδέουν τα ανθρώπινα δικαιώματα, το περιβάλλον και την οικονομική ανάπτυξη. Ουσιαστικά, καθορίζει πρακτικά κανονιστικά πρότυπα αλλά και τις βάσεις για μία νέα πλανητική ηθική.

[940] Η θέσπιση του Διεθνούς Ombudsman υλοποιήθηκε καθώς αποτελούσε *«μία από μακρού αντιληπτή ανάγκη, για έναν εξωδικαστικό και ευέλικτο μηχανισμό που θα ασχολείται με έγκυρο τρόπο με πιθανά αλλά και υπαρκτά συγκρουσιακά θέματα που αφορούν το περιβάλλον και την βιώσιμη ανάπτυξη».*

κυβερνητικούς και διεθνείς οργανισμούς αλλά και με άτομα και τοπικές κοινότητες, ανάλογα με το θέμα και την σοβαρότητά του[941]. Η δε πρόσβαση στον διεθνή αυτό θεσμό προβλεπόταν να είναι ελεύθερη και χωρίς κόστος. Στην πραγματικότητα η συμμετοχή πολλών γνωστών φορέων, ΜΚΟ, επιφανών επιστημόνων, πολιτικών και άλλων ιδιωτών, προσέδωσε κύρος στον νεοσύστατο θεσμό και δημιούργησε ελπίδες για την αποτελεσματικότητα της δράσης του, αρκεί να εξασφαλιζόταν σταθερή η οικονομική του ενίσχυση αλλά και η μη απομόνωσή του από την διεθνή κοινότητα[942].

Στόχος ήταν ο OmCED να συνεργάζεται και με άλλους υφιστάμενους οργανισμούς-εθνικούς, περιφερειακούς και διεθνείς- να ανταλλάσσουν πληροφορίες και τεχνογνωσία και να συστήνουν από κοινού πάνελ για τον καλύτερο χειρισμό των περιβαλλοντικών υποθέσεων, κυρίως αυτών με διεθνή αντίκτυπο. Ωστόσο, βασική παράμετρος δράσης του OmCED ήταν η διαμεσολάβηση, καθώς αποτελεί και βασικό γνώρισμα του θεσμού του Διαμεσολαβητή (Ombudsman)[943]. Ιδίως, στο άρθρο ΙΙΙ του Μνημονίου Συμφωνίας αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι *«Μέσα στο πλαίσιο ενός εξωδικαστικού συστήματος, η χρήση του OmCED θα περιοριζόταν σε αυτές τις υποθέσεις στις οποίες οι υπάρχοντες μηχανισμοί ή τα διαθέσιμα εργαλεία δεν είναι αποτελεσματικά ή διαθέσιμα ή σε ειδικές περιπτώσεις υποδηλώνεται ότι ο OmCED θα ήταν ο πιο κατάλληλος μηχανισμός για την αντιμετώπιση των παραπόνων αλλά και των δυνητικών ή πραγματικών συγκρούσεων».*

Σύμφωνα με το Καταστατικό αλλά και το θεωρητικό υπόβαθρο του θεσμού, οι βασικοί λόγοι ανάληψης πρωτοβουλίας ήταν οι κάτωθι : α. Η σημασία και η σοβαρότητα του θέματος και κυρίως όταν αφορούσε και επηρέαζε τους φτωχούς και όσους βρίσκονται σε μειονεκτική θέση, β. η διαθεσιμότητα ή μη ενεργοποίησης άλλων μηχανισμών για το ίδιο θέμα, γ. η ικανότητα του OmCED να ενεργοποιεί τους

---

[941] Βλ. Van Haren, F., "The International Ombudsman Centre for the Environment and Development", http://www.terracuranda.org/ Terra% 20 Curanda-Primera/magazine/contents1/8.htm.

[942] Βλ. σχετικές αναφορές στο ενδιαφέρον άρθρο της Roht-Arriaza, N., "Promoting Environmental Human Rights through Innovation in Mediation", Chapter 12 in Human Rights & the Environment. Conflicts and Norms in a Globalizing World, Lyuba Zarsky (ed.), Earthscan Publications LtD, 2002, pp. 259-280.

[943] Σύμφωνα με στοιχεία της πρώτης Ετήσιας Έκθεσης του έτους 2000, ο OmCED είχε διαμεσολαβήσει για να επιλέξει και να συντονίσει τα άτομα που θα αποτελούσαν το συμβουλευτικό πάνελ, το οποίο με τη σειρά του θα αξιολογούσε και θα λάμβανε υπόψη του τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές παραμέτρους που θα ακολουθούσαν ένα έργο αναβάθμισης του οδικού δικτύου που συνέδεε την Santa Cruz και το Puerto Suarez (Bolivia). Επιπλέον, ο OmCED αποτέλεσε μέλος μίας ανεπίσημης ομάδας συζήτησης, η οποία θα ερευνούσε την δυνατότητα δημιουργίας ζώνης προστασίας σε μία αμφισβητούμενη περιοχή, μεταξύ δύο χωρών.

αναγκαίους εμπειρογνώμονες, που θα είναι χρήσιμοι για τον χειρισμό των υποθέσεων[944].

Ο θεσμός είχε σχεδιαστεί για να εξακριβώνει, πληροφορεί, διερευνά και μεσολαβεί σε διεθνείς διενέξεις σχετικές με το περιβάλλον, τις φυσικές πηγές και την βιώσιμη ανάπτυξη. Η διαμεσολάβησή του θα αφορούσε κυρίως την παροχή βοήθειας σε διασυνοριακές επιδράσεις αναπτυξιακών προγραμμάτων ή σε προβλήματα που θα ανέκυπταν από την διαχείριση των οικοσυστημάτων και θα επηρέαζαν περισσότερες από μία χώρες[945]. Μέριμνα του θα ήταν να ανεύρει οδούς αποφυγής των διενέξεων και παράλληλης στήριξης και παροχής έννομης προστασίας των θυμάτων[946]. Ο Frans van Haren, κύριος σύμβουλος και Γενικός Γραμματέας του OmCED (Principle OmCED Advisor & Secretary-General), ανέφερε χαρακτηριστικά *«Όλο και περισσότερο φαινομενικά νομότυπες οικονομικές δραστηριότητες έχουν την πιθανότητα να δημιουργήσουν διενέξεις μεταξύ αυτών που ωφελούνται από αυτές και αυτών που επηρεάζονται αρνητικά*

Επιπλέον των ανωτέρω, σημαντικό γνώρισμα της λειτουργίας του θεσμού του Ombudsman είναι ότι δεν έχει αποκλειστική αρμοδιότητα έκδοσης εκτελεστών αποφάσεων. Αντίθετα, βοηθάει τα εμπλεκόμενα μέρη να σέβονται το ένα το άλλο, να έχουν φωνή και να είναι όσο το δυνατόν καλύτερα ενημερωμένα. Συνεπώς, μπορεί να δημιουργήσει το πλαίσιο ενός αντικειμενικού και ουδέτερου χώρου διαλόγου, στο οποίο θα ακούγονται όλες οι απόψεις, ανεξαρτήτως ισχύς, δύναμης ή άλλων στοιχείων, που σε άλλες περιπτώσεις λειτουργούν ανασταλτικά και αποκλείουν τους πιο αδύναμους από το τραπέζι των διαπραγματεύσεων.

2.4.3. Ουσιαστικά η πρόταση ίδρυσης ενός διεθνούς Ombudsman με κύρια λειτουργία την προστασία και την ρύθμιση διενέξεων που αφορούν το περιβάλλον, την χρήση και προστασία των φυσικών πηγών καθώς και την βιώσιμη ανάπτυξη και

---

[944] Βλ. Van Haren, F., "The International Ombudsman Centre for the Environment and Development", http://www.terracuranda.org/ Terra% 20 Curanda-Primera/magazine/contents1/8.htm.

[945]Βλ. "International Ombudsman Centre for the Environment and Development is established", in International Journal of Sustainability in Higher Education, vo. 1, iss.3, Emerald Group Publishing Limited, 2000.

[946]Βλ. ο.π. αλλά και σχετικό άρθρο με τίτλο "New environmental ombudsman center begins work this month", από την πηγή http://www.edie.net/news/news_story.asp?id=2958. Επιπλέον, από τον σύνδεσμο http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3821 / is _ 200604 / ai_n17179230/ την βιβλιοπαρουσίαση του βιβλίου με τίτλο "Human rights and the Environment: Conflicts and Norms in a Globalizing World", στο οποίο υπάρχουν τμήματα που ασχολούνται με τον θεσμό αυτό. Σύντομη αναφορά για τον θεσμό γίνεται και στο ενδιαφέρον άρθρο για την αναζήτηση μηχανισμών που θα καθιστούν υπόλογες τις πολυεθνικές και τους διεθνείς επενδυτές. Βλ. Bridgeman, N., & Hunter, D., "Narrowing the Accountability Gap: Toward a New Foreign Investor Accountability Mechanism", Georgetown International Environmental Law Review 20, no. 2 (winter 2008), pp. 217-218.

διαχείριση, ήρθε να καλύψει ένα κενό που υπήρχε όσον αφορά την διεθνή ή υπερεθνική διάσταση των περιβαλλοντικών ζητημάτων[947]. Μέσω της επιλογής της μορφής του Ombudsman, θεωρήθηκε ότι θα μπορούσε να καλυφθεί η ανάγκη για έναν ανεξάρτητο, διεθνή μηχανισμό για να μπορεί να προλαμβάνει, διερευνά και – όταν ζητηθεί- να διαμεσολαβεί σε αμφισβητούμενα θέματα σε διεθνές επίπεδο, που αφορούν το περιβάλλον και την ανάπτυξη. Ο διεθνής Ombudsman είχε σχεδιαστεί για να *«…κληθεί από την αρχή του συμβάντος,…και να προσφέρει ισότιμη και δίκαιη βοήθεια σε όλους τους ενδιαφερόμενους, πριν από οποιαδήποτε απόφαση που πρόκειται να επηρεάσει και να επιφέρει μακροχρόνιες περιβαλλοντικές αλλαγές…Θέλουμε να δούμε εάν ο OmCED μπορεί να λειτουργήσει ως θετικό πρόσημο.[948]».*

Επίσης, η πεποίθηση που υπήρχε τότε ήταν ότι ο θεσμό αυτός θα μπορούσε να είναι *«…μία ολοκληρωμένη απάντηση στην ανάγκη για έναν νέο διεθνή μηχανισμό βιώσιμης ανάπτυξης και παγκόσμιας διακυβέρνησης. Σε απάντηση της ερώτησης 'Τι σχέση θα δημιουργηθεί μεταξύ αυτού του θεσμού και των εθνικών κρατών;' θα πρέπει να ειπωθεί ότι η λειτουργία του Ombudsman έχει σχεδιαστεί ως μία υπηρεσία που θα προσφέρεται μετά από σχετική ζήτηση. Ο Ombudsman κάθε φορά που θα προσεγγίζεται,…, θα συλλέγει την βοήθεια και την εξειδίκευση που χρειάζεται προκειμένου να εξασφαλιστεί μία υψηλού επιπέδου διαδικασία. Θα μπορεί να λειτουργεί μόνο όταν τα εθνικά κράτη που εμπλέκονται δεν θα έχουν αντίρρηση[949]».*

2.4.4. Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι όπως και οι υπόλοιποι εθνικοί Ombudsman, ο τρόπος λειτουργίας του θα ήταν να προσφέρει μία ισορροπημένη, δίκαιη και διαφανή πλατφόρμα για την πρόληψη και την επίλυση των διεθνών περιβαλλοντικών αμφισβητήσεων και συγκρούσεων. Ωστόσο, είχε συμφωνηθεί ότι θα παρέμενε εντός των πλαισίων της διαμεσολάβησης και δεν θα

---

[947]Βλ. The Earth Summit, ECO 92, Different Visions, University for Peace, Earth Council, IICA, GTZ and OmCED, 2nd ed. San Jose, C.R. University for Peace, 2002. Ένας υποστηρικτής του όλου εγχειρήματος θεωρεί ότι η ίδρυση του OmCED αποτελεί ένα σημαντικό βήμα ως συνέχεια των δύο Παγκόσμιων Συνδιασκέψεων-της Στοκχόλμης και Ρίο. Επίσης, κρίθηκε ότι η χρήση των μέσων μαζικής ενημέρωσης κρίθηκε αναγκαία, τουλάχιστον για τα πρώτα βήματα του θεσμού, προκειμένου να υπάρξει ενημέρωση, αφύπνιση και αποδοχή από το κοινό, της δράσης και των αρμοδιοτήτων του θεσμού .

[948] Βλ. σχετικά την συνέντευξη που πήρε η Patricia Morales από την τότε Γενική Διευθύντρια του IUCN, Maritta von Bieberstein Koch-Weser. Διαθέσιμη στο βιβλίο *Our Fragile World. Challenges and Opportunities for Sustainable Development*, M. K. Tolba (ed.), volume 1, Eolls Publishers Co Ltd., Oxford, UK, 2001, p. xxxviii.

[949]Ο.π.

ενεργούσε ως οιονεί δικαστική αρχή[950]. Από τους πρώτους μήνες λειτουργίας του, πολλοί οργανισμοί ήρθαν σε επικοινωνία με τον OmCED, προκειμένου να διερευνήσουν κατά πόσο ήταν σε θέση να αναλάβει και να χειριστεί αναφορές και υποθέσεις. Στοιχεία για την χρονική διάρκεια της λειτουργίας του βρέθηκαν μέχρι και περίπου τρία με τέσσερα χρόνια μετά την ίδρυση του θεσμού. Εκτοτε, πιθανολογείται ότι σταμάτησε η λειτουργία του καθώς και από τη σχετική βιβλιογραφία και αρθρογραφία δεν προέκυψαν επιπλέον στοιχεία για τη λειτουργία του σε επόμενο χρονικό διάστημα. Εικάζεται ότι η βραχυχρόνια λειτουργία του ήταν αποτέλεσμα έλλειψης χρηματοδότησης[951]. Επιπλέον, πιθανολογείται βάσιμα ότι η δημιουργία του θεσμού αυτού "from the 'top down'" δεν τον έκανε ευρέως γνωστό και αποδεκτό από το «κρίσιμο πλήθος» που τον είχε πραγματικά ανάγκη.

2.5. «Μοντέλα για την Προστασία του Περιβάλλοντος για τις Μελλοντικές Γενιές». Η πρόταση Harvard[952]

2.5.1. Το έτος 2008 το Επιστημονικό και Περιβαλλοντικό Δίκτυο Υγείας (Science & Environmental Health Network-SEHN) σε συνεργασία με το Πρόγραμμα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Πανεπιστημίου του Harvard και το Διεθνές Εργαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (International Human Rights Clinic-IHRC) συνέταξε και δημοσίευσε μία μελέτη, που επικεντρώθηκε στην ανάλυση των διάφορων νομικών μοντέλων που προωθούν την προστασία του περιβάλλοντος προς όφελος των μελλοντικών γενιών. Η μελέτη προσφέρει πληροφορίες για τα υπάρχοντα μοντέλα που μπορούν να προστατεύσουν τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών.

---

[950] Επιπλέον, κατά την διάρκεια του χειρισμού των υποθέσεων, ο OmCED θα λάμβανε υπόψη την σχετική διεθνή και εθνική νομοθεσία, τα οικονομικά και κοινωνικά μέσα και γενικές δικαϊκές αρχές, περιλαμβάνοντας και τον Χάρτη της Γης (Earth Charter). Βλ. και πιο πρόσφατη αρθρογραφία και προβληματισμό: Horvath Luca Kornelia, Office for the Hungarian Parliamentary Commissioner, A Preliminary Examination of the Possibilities for the Institutional Representation of the Interest of Future Generations and Environmental Protection within the System of the United Nations, SDG2012 Programme UN Office of the High Commissioner for Future Generations/Environment.

[951] Βλ. Bridgeman, N., & Hunter, D., "Narrowing the Accountability Gap: Toward a New Foreign Investor Accountability Mechanism", Georgetown International Environmental Law Review 20, no. 2 (winter 2008), p. 217.

[952] *Models for Protecting the Environment for Future Generations*, Science and environment Health Network (SEHN) & The International Human Rights Clinic at Harvard Law School (IHRC), written by Carolyn Raffensperger, (Executive Director of the SEHN), Tyler Giannini, (Director of the International Human Rights Clinic at Harvard Law School's Human Rights Program), Bonnie Docherty, (Lecturer and Clinical Instructor at the Clinic), 2008. http://www.schn.org/pdf/Models_for_Protecting_the_Environment_for_Future_Generations.pdf.

Ωστόσο, αυτό που θεωρούν σημαντικό οι συντάκτες της μελέτης, είναι να αφήσουν μία από τις πρώτες παρακαταθήκες για τις επόμενες κινήσεις και δράσεις που θα αφορούν το τόσο σημαντικό αυτό θέμα. Ιδίως, να δώσουν υλικό και έμπνευση προκειμένου να δημιουργηθούν ολοκληρωμένες προσεγγίσεις, οι οποίες θα προωθούν τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών αλλά συγχρόνως θα είναι συμβατές και με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε νομικού συστήματος.

Σύμφωνα με την ως άνω μελέτη, οι υπάρχοντες νομικοί μηχανισμοί που μεριμνούν για την προστασία του περιβάλλοντος για τις μελλοντικές γενιές είναι τα δικαστήρια, οι διαμεσολαβητές (ombudsman - commissioners) και οι κηδεμόνες/θεματοφύλακες (guardians – trustees). Οι διαφορετικές νομικές παραδόσεις δημιουργούν διαφορετικές αρμοδιότητες αλλά και διαφορετικές προσδοκίες. Ωστόσο, κάθε ένας από τους μηχανισμούς αυτούς έχει και έναν διαφορετικό ρόλο στην προστασία των «νομικών συμφερόντων» των μελλοντικών γενιών[953]. Ειδικότερα, τα δικαστήρια μπορούν να ερμηνεύουν το νόμο, ώστε να αναγνωρίζεται και να αναδεικνύεται η σημασία της διαγενεακής ισότητας, μπορούν να αναγνωρίζουν την ενεργητική νομιμοποίηση όσων ενδιαφέρονται να εκπροσωπούν τις μελλοντικές γενιές και τέλος να παρέχουν τον έλεγχο των κυβερνητικών πράξεων, σε σχέση πάντα με τις μελλοντικές γενιές. Οι Διαμεσολαβητές (Ombudsman) μπορούν να επιθεωρούν και να παρέχουν συμβουλές για τις περιβαλλοντικές πολιτικές, έχοντας υπόψη τους την διαγενεακή ισότητα. Μπορούν επίσης, να λειτουργήσουν ως ενδιάμεσοι μεταξύ κυβερνήσεων και εκπροσώπων /νομικών συμπαραστατών των μελλοντικών γενιών. Τέλος, οι κηδεμόνες/θεματοφύλακες (guardians – trustees) μπορούν να εκπροσωπούν τις μελλοντικές γενιές, όπως εκπροσωπούν και άλλες περιπτώσεις που είναι αδύναμες ή ανίκανες να εκπροσωπήσουν μόνες τους τον εαυτό τους.

2.5.2. Σύμφωνα με την μελέτη του Harvard, οι Διαμεσολαβητές (Ombudsmen ή Commissioners) μπορούν να προστατεύσουν με αποτελεσματικό τρόπο τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών. Παρά το γεγονός ότι εντοπίζονται πολλές διαφορές μεταξύ τους, υπάρχουν κάποια βασικά στοιχεία, που μπορούμε να αποφανθούμε ότι αποτελούν βασικά γνωρίσματα του θεσμού των Διαμεσολαβητών: Συνήθως, διορίζονται ή επιλέγονται από την κυβέρνηση, αλλά διατηρούν και κάποιο επίπεδο αυτονομίας. Συνήθως, λειτουργούν ως ειδικοί σύμβουλοι και

[953]Ο.π. σελ. 12.

εμπειρογνώμονες, οι οποίοι διατυπώνουν κρίσεις και γνώμες που έχουν ισχύ και φερεγγυότητα. Επίσης, έχουν αρμοδιότητα επανελέγχου ή αξιολόγησης της νομοθεσίας, των κυβερνητικών πολιτικών ή την αρμοδιότητα να εξασφαλίζουν την δυνατότητα να ικανοποιούνται τα νόμιμα συμφέροντα συγκεκριμένων ομάδων. Τις περισσότερες φορές εκδίδουν εκθέσεις για τα αποτελέσματα της διαμεσολάβησή τους και αρκετές φορές λειτουργούν ως διάμεσοι - μεσολαβητές (liaisons, mediators) μεταξύ των κυβερνήσεων και των ατόμων ή ομάδων.

Η συγκεκριμένη μελέτη του Πανεπιστημίου του Harvard αναφέρει ότι σε αρκετές χώρες έχουν ιδρυθεί Ombudsmen με βασική μέριμνα την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ότι λειτουργούν διαθέτοντας οιονεί δικαστικές αρμοδιότητες, είτε διεξάγοντας μία έρευνα είτε μία διαμεσολάβηση[954]. Η βασική τους αποστολή είναι *«..η επιθεώρηση της δικαιοσύνης και της νομιμότητας της δημόσιας διοίκησης[955]».* Οι Ombudsmen για τα ανθρώπινα δικαιώματα προσπαθούν να διαμεσολαβήσουν και να προστατεύσουν τα ατομικά δικαιώματα των πολιτών ή ακόμα παρεμβαίνουν σε κάποιες περιπτώσεις και αυτεπαγγέλτως. Κατά τον ίδιο τρόπο, θα μπορούσε να δημιουργηθεί και ένας Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές, ο οποίος θα μπορούσε να αναλαμβάνει αναφορές ατόμων ή εκπροσώπων των μελλοντικών γενιών (π.χ. ΜΚΟ) ή να διερευνά με δική του πρωτοβουλία πιθανές παραβιάσεις της διαγενεακής ισότητας. Επιπλέον, θα μπορούσε να προωθεί τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών, μέσω της εκπαίδευσης[956], όπως συνηθίζεται για τους Διαμεσολαβητές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Όσον αφορά τους κηδεμόνες/θεματοφύλακες (Guardians/Trustees), περισσότερο λειτουργούν ως συνήγοροι (advocate) παρά ως σύμβουλοι (advisors). Προσπαθούν μέσα σε ένα πλαίσιο διαπραγματεύσεων να μεγιστοποιήσουν το όφελος, κυρίως για όσους δεν μπορούν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους. Παραδείγματα «κηδεμόνων» υπάρχουν στην Αμερική, όπου υπάρχει και σχετική ένωση όπως και Κώδικας και πρότυπα δράσης[957]. Υπό την έννοια αυτή, λειτουργούν με γνώμονα το

---

[954] Βλ. Ειδικότερα *National Human Rights Institutions : A Handbook on the Establishment and Strengthening of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights,* UN, Centre for Human Rights, 4 Professional Training Series 8-9, 1995.

[955] Ο.π. p. 8.

[956] Models for Protecting the Environment for Future Generations, Science and environment Health Network (SEHN) & The International Human Rights Clinic at Harvard Law School (IHRC), 2008, p. 15.

[957] Ο.π. p. 19. Στην ως άνω μελέτη αναφέρεται ότι υπάρχει National Guardianship Association, και επιπλέον η ένωση αυτή έχει εκδώσει δύο κείμενα που ρυθμίζει τα όρια, τις αρμοδιότητες και των

καλύτερο συμφέρον του κηδεμονευόμενου. Το δε «καλύτερο συμφέρον» προσδιορίζεται ως αυτό, το οποίο ένα υπεύθυνο και λογικό άτομο θα αποφάσιζε να έχει κάτω από τις ίδιες συνθήκες. Συνήθως, οι «κηδεμόνες» χρειάζονται και την βοήθεια ενός τρίτου μέρους, όπως είναι τα δικαστήρια ή οι δικηγόροι (κλπ.). Πρόταση για την δημιουργία ενός Guardian for Future Generations γίνεται στην Bemidji Statement από ιθαγενείς πληθυσμούς[958].

2.5.3. Η μελέτη του Harvard καταλήγει ότι *«Οι Μελλοντικές Γενιές έχουν νομικό συμφέρον προστασίας του περιβάλλοντος[959]».* Επίσης, διαπιστώνεται με σαφέστερο τρόπο η παραδοχή ότι οι τωρινές γενιές έχουν ευθύνη να διατηρήσουν το περιβάλλον, με απώτερο στόχο την παράδοσή του στις μελλοντικές γενιές. Οι τωρινές γενιές, εκτός της δικαστικής αρωγής, έχουν την δυνατότητα να υλοποιήσουν την αρχή της διαγενεακής ισότητας δημιουργώντας κατάλληλους μηχανισμούς και θεσμούς. Σύμφωνα, με την μελέτη, οι θεσμοί αυτοί μπορεί να είναι είτε οι Ombudsmen είτε οι Guardians, όπως οι τελευταίοι λειτουργούν κυρίως στην Αμερική.

Τέλος, η μελέτη συνοδεύεται από πέντε Παραρτήματα, εκ των οποίων το πρώτο και το δεύτερο αφορούν σε προτάσεις για την δημιουργία ενός Ombudsman και ενός Guardian για τις Μελλοντικές Γενιές, αντίστοιχα. Σύμφωνα με το πρώτο παράρτημα, που αφορά την πρόταση δημιουργίας ενός Ombudsman για τις Μελλοντικές Γενιές, η υποχρέωσή του θα είναι *«…να επιβεβαιώνει εάν ένας σε ισχύ ή προτεινόμενος νόμος, ή εάν μια πολιτική ή άλλη ενέργεια προστατεύει και προωθεί τα περιβαλλοντικά (νομικά) συμφέροντα των μελλοντικών γενιών[960]».* Στη συνέχεια, διευκρινίζεται ποια θα είναι η αρμοδιότητα και ο ρόλος του Ombudsman στο πλαίσιο αξιολόγησης. Σύμφωνα με την πρόταση, ο Ombudsman θα πρέπει να συντάσσει μία Έκθεση για τις συνέπειες που θα έχει ο νόμος (κλπ.) προς τις μελλοντικές γενιές[961]. Μία από τις δυνατότητες που μπορεί να έχει αυτός ο θεσμός είναι και η κίνηση της διαδικασίας μηνυτήριας αναφοράς εναντίον κυβερνητικών πράξεων και αποφάσεων,

---

τρόπο δράσης. Ειδικότερα,βλ. *A Model Code of Ethics for Guardians,* Nat'l Guardianship Assoc., 1998, *Standards of Practice*, Nat'l Guardianship Assoc., 2002.

[958]The Bemidji Statement on Seventh Generation Guardianship.

[959] Models for Protecting the Environment for Future Generations, Science and environment Health Network (SEHN) & The International Human Rights Clinic at Harvard Law School (IHRC), 2008, p. 23.

[960]Ο.π. p. 25, Appendix A "A Proposed Structure for an Ombudsman for Future Generations".

[961]Η Έκθεση *«…θα πρέπει να α) Περιγράφει αυτές τις επιπτώσεις και τα αποτελέσματα με όρους ΄οικολογικής υγείας΄…, β) Υπολογίζει αυτές τις επιπτώσεις και τα αποτελέσματα μέσα στο πλαίσιο όλων των αναμενόμενων σωρευτικών επιπτώσεων στη γη, στο νερό, στον αέρα και στο κλίμα, γ) εξακριβώνει τις παραβιάσεις οποιασδήποτε νομικής υποχρέωσης έναντι των μελλοντικών γενιών, και δ) συστήνει εναλλακτικές έναντι του προτεινόμενου νόμου, της πολιτικής ή της ενέργειας…».*

σε περίπτωση που παραβιάζονται οι υποχρεώσεις προστασίας των περιβαλλοντικών συμφερόντων των μελλοντικών γενιών[962]. Επιπλέον, η πρόταση προβλέπει και την δράση του Ombudsman ως διάμεσου (mediator) μεταξύ της κυβέρνησης και άλλων εμπλεκόμενων μερών. Στην περίπτωση αυτή, έχει την δυνατότητα να διατυπώσει συστάσεις, προκειμένου να μετριάσει τις ζημίες που μπορεί να επέλθουν στις μελλοντικές γενιές.

2.6. Κωδικοποίηση βέλτιστων πρακτικών και σχετικών διατάξεων που αφορούν τις μελλοντικές γενιές (2008)

2.6.1. Το Παγκόσμιο Συμβούλιο για το Μέλλον (World Future Council- εφεξής WFC) σε συνεργασία με το Κέντρο για το Διεθνές Δίκαιο της Βιώσιμης Ανάπτυξης (Centre for International Sustainable Development Law- εφεξής CISDL) συνέταξαν το έτος 2008 ένα εμπεριστατωμένο νομικό κείμενο εργασίας (legal working paper), στο οποίο συνέλλεξαν τις βέλτιστες πρακτικές και το σχετικό Δίκαιο για τις Μελλοντικές Γενιές[963].

Το βασικό ερώτημα με το οποίο ξεκινάει το κείμενο εργασίας είναι πώς θα μπορέσουμε να ορίσουμε τις «καλές πρακτικές» οι οποίες προωθούν την βιωσιμότητα, την ανάπτυξη και τα ανθρώπινα δικαιώματα ανάμεσα σε χιλιάδες τοπικές, εθνικές και διεθνείς πολιτικές και νομοθεσίες. Σύμφωνα με το κείμενο εργασίας οι «καλές πρακτικές» που θέλουν να προωθήσουν θέματα που αφορούν την δικαιοσύνη για μελλοντικά ζητήματα (future justice) *«…θα πρέπει να ενσωματώνουν τα υψηλότερα πρότυπα βιωσιμότητας, σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και σεβασμού του περιβάλλοντος[964]. Θα πρέπει….να δρουν για την υπεράσπιση των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών. Για το λόγο αυτό (οι «καλές πρακτικές») θα πρέπει να είναι ρεαλιστικές - παρά να λειτουργούν ως «χρυσός κανόνας» ("gold standard"), θα πρέπει να θέτουν ξεκάθαρα κριτήρια με σαφή προσανατολισμό που να εξυπηρετούν την δικαιοσύνη για μελλοντικά ζητήματα. (Με τον τρόπο αυτό) μπορούν*

[962]Βλ. Appendix A, 'C. The Duties of All Parties after an Ombudsman's Evaluation, 5, p.p. 27-28.
[963] *Selecting Best Policies and Law for Future Generations. Legal Working Paper and Worked Examples*, WFC & CISDL (Prof. Marie-Claire Cordonier Segger and Rajat Rana), Final Version, 10 May 2008, Montreal, Canada. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.worldfuturecouncil.org/fileadmin/user_upload/papers/Best_Policy_Principles080508.pdf. (Τελευταία επίσκεψη 02/02/2016).
[964]Ο.π. p. 3.

να γίνουν οι βάσεις/κανόνες (norms) για την σχεδίαση της νομοθεσίας και των πολιτικών που θα αφορούν τα συμφέροντα των τωρινών και μελλοντικών γενιών[965]*».*

Σύμφωνα με τη μελέτη, οι πιο σημαντικές διεργασίες που έλαβαν χώρα σε παγκόσμια κλίμακα για την ανάπτυξη και προώθηση αρχών του διεθνούς δικαίου που αφορούν την βιώσιμη ανάπτυξη επικεντρώνονται στις κάτωθι δράσεις και κείμενα : 1) η Διακήρυξη της Στοκχόλμης (1972), 2) η Έκθεση της Επιτροπής Brundtland (1987), 3) η Διακήρυξη του Ρίο και η Agenda 21 (1992), 4) το Πλάνο Εφαρμογής του Γιοχάνεσμπουργκ (2002) και 5) η Διακήρυξη του Νέου Δελχί (2002). Μέσα από τα ανωτέρω κείμενα και Διακηρύξεις – λαμβάνοντας φυσικά υπόψη και τις υπόλοιπες διεθνείς κινήσεις και τα υπόλοιπα σημαντικά συμβατικά κείμενα - οι συντάκτες της συγκεκριμένης μελέτης εντόπισαν ότι αναδύονται επτά θεμελιώδεις αρχές. Οι αρχές αυτές απαρτίζουν την ραχοκοκαλιά ενός σύγχρονου διεθνούς δικαίου, που καλείται και επιθυμεί να υπερασπιστεί τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών, προωθώντας συγχρόνως την βιωσιμότητα. Με βάση τις επτά αρχές, δομήθηκε ένα ερωτηματολόγιο, το οποίο μπορεί να βοηθήσει τα πολιτικά και κυβερνητικά κέντρα λήψης αποφάσεων καθώς και τη νομοπαρασκευαστική διαδικασία να κατανοήσουν εναργέστερα μέσα από ποιες διεργασίες μπορούν να προωθήσουν και να εφαρμόσουν πολιτικές και δίκαιο που θα στηρίζει την βιωσιμότητα και τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών.

2.6.2. Ειδικότερα, οι επτά αρχές είναι : 1) Η υποχρέωση των χωρών να εξασφαλίζουν βιώσιμη χρήση των φυσικών πηγών[966], 2) Η αρχή της ισότητας (principle of equity)[967] και η εξάλειψη της φτώχειας, 3) Η αρχή της πρόληψης σε σχέση με την ανθρώπινη υγεία, τις φυσικές πηγές και τα οικοσυστήματα[968], 4) Η αρχή της συμμετοχής του κοινού[969] και η πρόσβαση στην πληροφόρηση και την δικαιοσύνη, 5) Η αρχή της διακυβέρνησης και η ανθρώπινη ασφάλειας, 6) Η αρχή της

---

[965] Ο.π.

[966] Η αρχή της βιώσιμης χρήσης των φυσικών πόρων συνδέεται και με τα ζητήματα που αφορούν και αποτελούν τμήμα του λεγόμενου «κοινού ενδιαφέροντος της ανθρωπότητας» ("common concern of humankind"), όπως π.χ. η κλιματική αλλαγή, η μείωση των ειδών της χλωρίδας και της πανίδας (κλπ.).

[967] Η αρχή της ισότητας νοείται τόσο ως εξασφάλιση μίας διαγενεακής ισότητας (inter-generational equity) όσο και της ενδογενεακής ισότητας (intra-generational equity).

[968] Κυρίως ενδιαφέρει κατά πόσο μία νέα νομοθεσία ή πολιτική προωθεί την πρόληψη και την προφύλαξη υπό το πρίσμα μίας επιστημονικής αβεβαιότητας σχετικά με έναν κίνδυνο που μπορεί να προκαλέσει σοβαρή ή αμετάκλητη ζημία. Επίσης, ενδιαφέρει κατά πόσο μπορεί να εξασφαλιστεί ότι όσοι θα επηρεαστούν περισσότερο (π.χ. οι μελλοντικές γενιές από τις κλιματικές αλλαγές) θα υποστούν μία επιβάρυνση που θεωρείται ότι γίνεται σε ανεκτά επίπεδα.

[969] Αναφερόμαστε στη συμμετοχή όταν αυτή εξασφαλίζεται ότι είναι *«κατάλληλη, σαφής και έγκαιρη».*

ολοκλήρωσης και αλληλεξάρτησης[970] (principle of integration and interrelationship) και ειδικότερα σε σχέση με τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα κοινωνικά, οικονομικά και περιβαλλοντικά ζητήματα, 7) Η αρχή της κοινής αλλά διαφοροποιημένης ευθύνης. Η κάθε μία από τις ανωτέρω αρχές ακολουθείται από τρεις ερωτήσεις, οι οποίες εν δυνάμει απευθύνονται στα ανωτέρω κέντρα λήψης αποφάσεων και νομοθετικής παρασκευής. Ενδεικτικά, επιλέγουμε μία ερώτηση από κάθε αρχή, η οποία εμπλέκεται και με τα ζητήματα των μελλοντικών γενιών, για να φανεί ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η προσπάθεια παρακίνησης και βαθύτερης σκέψης και συνειδητοποίησης ότι είναι πρακτικώς εφικτή η συμπερίληψη των ζητημάτων της βιωσιμότητας και των μελλοντικών γενιών στην καθημερινή πολιτική και δικαιική πρακτική, χωρίς να χρειάζονται να γίνουν σημαντικές διαρθρωτικές αλλαγές.

Και οι επτά προαναφερόμενες αρχές υπάγονται σε μία βασική πιλοτική ερώτηση, η οποία εξειδικεύεται στην βασική ερώτηση *«Ποιες είναι οι ενέργειες, οι πρακτικές και οι πολιτικές, των οποίων η υιοθέτηση θα μπορούσε δραστικά να αυξήσει τις προοπτικές βιώσιμης ζωής στον πλανήτη μας (και) την προώθηση της ακεραιότητας των μελλοντικών γενιών[971]».* Από την πρώτη αρχή επιλέξαμε την ερώτηση 1.1. η οποία διατυπώνει το ακόλουθο ερώτημα *«1.1. Ο νόμος/πολιτική βοηθάει στο να εξασφαλισθεί ότι οι σπάνιες (φυσικές) πηγές της Γης θα χρησιμοποιούνται με πιο βιώσιμο τρόπο;».* Από την δεύτερη αρχή επιλέξαμε την ερώτηση 2.2., η οποία διατυπώνει το ακόλουθο ερώτημα *«2.2. Αποδεικνύει τον σεβασμό μεταξύ των γενεών, περιλαμβάνοντας διατάξεις που λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες και τις προσδοκίες των μελλοντικών γενεών για τη ζωή;».* Από την τρίτη αρχή επιλέξαμε την ερώτηση 3.1., η οποία διατυπώνει το ακόλουθο ερώτημα *«3.1. Ο νόμος/πολιτική προωθεί την πρόληψη και την προφύλαξη υπό το πρίσμα επιστημονικής αβεβαιότητας σχετικά με την απειλή μίας σοβαρής και αμετάκλητης ζημίας ;».* Από την τέταρτη αρχή επιλέξαμε την ερώτηση 4.3., η οποία διατυπώνει το ακόλουθο ερώτημα *«4.3. Προσφέρει διεξόδους για προσφυγή και διεκδίκηση αποζημίωσης για τους πολίτες, τις κοινότητες και άλλους;».* Από την πέμπτη αρχή επιλέξαμε την ερώτηση 5.1., η οποία διατυπώνει το ακόλουθο ερώτημα *«5.1. Ο νόμος/πολιτική εγκαθιδρύει ικανούς θεσμούς για να εξασφαλιστεί η διαφάνεια, η άμεση, η αποτελεσματική και δίκαιη εφαρμογή των*

[970] Με την αρχή της ενσωμάτωσης θα πρέπει να ελέγχεται κυρίως κατά πόσο ένας νόμος ή μία πολιτική ενσωματώνει θέματα κοινωνικής δικαιοσύνης και περιβαλλοντικής προστασίας μέσα στα σχέδια της περαιτέρω οικονομικής ανάπτυξης.
[971] Ο.π. p. 4.

διατάξεων/ρυθμίσεων τους;». Από την έκτη αρχή επιλέξαμε την ερώτηση 6.1., η οποία διατυπώνει το ακόλουθο ερώτημα *«6.1. Ο νόμος/πολιτική ενσωματώνει την κοινωνική δικαιοσύνη και την περιβαλλοντική προστασία στα σχέδια και έργα της οικονομικής ανάπτυξης;».* Από την έβδομη αρχή επιλέξαμε την ερώτηση 7.1., η οποία διατυπώνει το ακόλουθο ερώτημα *«7.1. Ο νόμος/πολιτική λαμβάνει υπόψη τις ιστορικές και άλλες ανισότητες, αναφερόμενος σε όσους έχουν κερδίσει από τις ενέργειες και πολιτικές του παρελθόντος, όταν επιβάλει υποχρεώσεις και επιπλέον παρέχει τρόπους επανόρθωσης τέτοιων ανισοτήτων, όταν είναι δυνατόν;».*

2.6.3. Η συγκεκριμένη μελέτη επιθυμεί επομένως να αναδείξει και επισημάνει κάποιες πολύ βασικές λειτουργικές αρχές (functional principles), οι οποίες ενυπάρχουν μέσα σε σημαντικά διεθνή συμβατικά κείμενα και μεριμνούν για τις μελλοντικές γενιές. Σημαντικός παράγοντας είναι ότι οι αρχές αυτές επαναλαμβάνονται στα διεθνή συμβατικά κείμενα, αναβαθμίζοντας τες από απλές ευχές ή προθέσεις σε κάτι πιο σημαντικό και δεσμευτικό. Αν και αρκετές από τις αρχές αυτές δεν έχουν αναγνωριστεί ακόμα ως δεσμευτικοί κανόνες του εθιμικού διεθνούς δικαίου, ωστόσο έχουν αποκτήσει μία δυναμική, από την επιθυμία επανάληψής τους στα σημαντικότερα διεθνή συμβατικά κείμενα. Σύμφωνα με τους συντάκτες της έρευνας- την θέση των οποίων ενστερνιζόμαστε και εμείς – *«…αποτελούν κομμάτι του διεθνούς δικαίου και της πολιτικής στο πεδίο της βιώσιμης ανάπτυξης, και προσφέρουν ένα κανονιστικό πλαίσιο για βέλτιστες πρακτικές και νόμους στο (συγκεκριμένο) πεδίο*[972]*».*

Σύμφωνα με το σκεπτικό της συγκεκριμένης μελέτης οι κυβερνήσεις των χωρών και όλοι οι υπόλοιποι εμπλεκόμενοι φορείς, που έχουν επιτελικές αρμοδιότητες, μπορούν να έχουν ως εργαλείο τις παραπάνω ερωτήσεις ("principled criteria"), πριν από κάθε απόφαση που θα αφορά προτάσεις για νέους νόμους ή πολιτικές. Εάν απαντούν θετικά στις περισσότερες από αυτές τις ερωτήσεις, τότε θα έχουν εξασφαλίσει, σε ένα μεγάλο ποσοστό, την πιθανότητα ότι η νομοθεσία και οι πολιτικές τους θα συμπεριλαμβάνουν τα θέματα βιωσιμότητας και τα θέματα των

[972] *Selecting Best Policies and Law for Future Generations. Legal Working Paper and Worked Examples*, WFC & CISDL (Prof. Marie-Claire Cordonier Segger and Rajat Rana), Final Version, 10 May 2008, Montreal, Canada, p. 19. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.worldfuturecouncil.org/fileadmin/user_upload/papers/Best_Policy_Principles080508.pdf. (Τελευταία επίσκεψη 02/02/2016).

μελλοντικών γενιών σε αρκετά ικανοποιητικό βαθμό και με τρόπο υλοποιήσιμο και όχι μόνο σε θεωρητικό επίπεδο[973].

2.7. Προτάσεις των World Future Council (WFC) και Foundation for Democracy and Sustainable Development (FDSD) (2012)

2.7.1. Ένας από τους βασικούς διαμορφωτές δομημένης και συγκροτημένης ανάλογης πρότασης αποτελεί το World Future Council (WFC). Το WFC αποτελεί έναν ανεξάρτητο μη κερδοσκοπικό διεθνή οργανισμό, που επιθυμεί να καθιερωθεί ως ένα νέο διεθνές forum που προωθεί τον διάλογο αλλά και πολιτικές για την προστασία των συμφερόντων και δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών. Αποτελείται από πενήντα (50) αναγνωρισμένες προσωπικότητες από όλες τις ηπείρους[974]. Οι εν λόγω αντιπρόσωποι προέρχονται από κυβερνητικές θέσεις, τον χώρο της τέχνης, της κοινωνίας πολιτών, του ακαδημαϊκού αλλά και επιχειρηματικού χώρου και προσπαθούν να δομήσουν την τωρινή φωνή που θα εκφράζει τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών. Κύριος σκοπός είναι η άσκηση επιρροής και πίεσης στα κέντρα διαμόρφωσης και λήψης πολιτικών και οικονομικών αποφάσεων, με μακροχρόνια προοπτική[975]. Η προσέγγιση που επιλέγουν είναι αυτή της ολιστικής προσέγγισης με ηθικά επιχειρήματα και βάση[976] και κύριο στόχο την δημιουργία των προϋποθέσεων εκείνων που θα εξασφαλίσουν έναν υγιή πλανήτη, με δίκαιες κοινωνίες τον οποίο θα παραλάβουν τα παιδιά και τα δισέγγονά μας.

---

[973] *«Οι «βέλτιστες πολιτικές και νομοθετικές προτάσεις για την future justice» θα αντανακλούν – τόσο εκ προθέσεως όσο και εκ του αποτελέσματος – την υποχρέωση των φορέων χάραξης πολιτικής να εξασφαλίζουν την βιώσιμη χρήση των φυσικών πηγών, να προωθούν την αρχή της ισότητας και την εξάλειψη της φτώχειας, τον σεβασμό στην αρχή της προφύλαξης…, την συμμόρφωση με τις αρχές της συμμετοχής των πολιτών και την πρόσβαση στην πληροφορία και την δικαιοσύνη, την απόδειξη της αρχής της καλής διακυβέρνησης στην πράξη, τον σεβασμό στην αρχή της ενσωμάτωσης…, με εξειδίκευση στη σχέση με τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα κοινωνικά, οικονομικά και περιβαλλοντικά ζητήματα και αντανακλούν την αρχή της κοινής αλλά διαφοροποιημένης ευθύνης».* Βλ. σχετικά Ο.π. p. 6.

[974] Ο Οργανισμός/το Ίδρυμα έχει την έδρα του στην Γερμανική πόλη Hamburg. Ωστόσο, διατηρεί παραρτήματα στις Βρυξέλλες, στο Λονδίνο, την Ουάσινγκτον και το Γιοχάνεσμπουργκ.

[975] Βλ. http://www.worldfuturecouncil.org/about_us.html και ειδικότερα*: "The aim of the WFC is to advise politicians to create frameworks that enable a fair and ecologically intact world for current and future generations. Our main focus is on political decisions-makers. We support them with the goal of ensuring that their decisions and policies are always made with sustainability and intergenerational fairness in their minds".*

[976] Στο πλαίσιο της ολιστικής προσέγγισης το WFC έχει δημιουργήσει τα κάτωθι προγράμματα : Δικαιοσύνη για εξασφάλιση των μελλοντικών δικαιωμάτων (Future Justice), Κλίμα και Ενέργεια (Climate and Energy), Βιώσιμα Οικοσυστήματα (Sustainable Ecosystems), Βιώσιμες Οικονομίες (Sustainable Economies), Δίκαιες Κοινωνίες (Just Societies), Ειρήνη και Αφοπλισμός (Peace and Disarmament).

Το WFC κάνει έκκληση για δημιουργία Ombudspersons για τις Μελλοντικές Γενιές σε όλα τα κυβερνητικά επίπεδα. Επιπλέον, πρόσφατα - στο πλαίσιο κατάθεσης απόψεων των εμπλεκόμενων φορέων στο Ρίο +20 - κατέθεσε μία εμπεριστατωμένη πρόταση για την δημιουργία ενός Ombudsperson ή ειδικότερα ενός Ύπατου Αρμοστή για τις Μελλοντικές Γενιές (High Commissioner for Future Generations)[977]. Θα μπορούσε να υποστηρίξει κάποιος ότι ουσιαστικά η ανωτέρω πρόταση στηρίχθηκε στο υπάρχον σύστημα των Ηνωμένων Εθνών που έχει δημιουργήσει το έτος 1951 τον Ύπατο Αρμοστή για τους Πρόσφυγες[978] και το έτος 1993 τον Ύπατο Αρμοστή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα[979]. Ο Ύπατος Αρμοστής για τους Πρόσφυγες είναι αρμόδιος για τον έλεγχο, την καταγραφή και αναφορά αλλά και περαιτέρω παρακολούθηση των κυβερνητικών παρεμβάσεων και πρωτοβουλιών, όσον αφορά τα θέματα που αφορούν τους πρόσφυγες[980]. Ο Ύπατος Αρμοστής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα είναι αρμόδιος εν γένει *«για την προώθηση και την προστασία όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων[981]»*.

Οι ανωτέρω δύο θεσμοί θα μπορούσαν να αποτελέσουν πρότυπο, βάσει των οποίων θα δομηθεί ο νέος προτεινόμενος Ύπατος Αρμοστής/Επίτροπος για τις Μελλοντικές Γενιές. Υπάρχουν πολλά στοιχεία από τις υπάρχουσες αρμοδιότητές τους, που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν και να αποτελέσουν οδηγό για την δημιουργία των αρμοδιοτήτων του Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές. Ωστόσο, υπάρχουν μεταξύ των δύο προαναφερόμενων θεσμών και σημαντικές διαφορές : ο Ύπατος Αρμοστής για τους Πρόσφυγες έχει εκτεταμένες εποπτικές αρμοδιότητες.

---

[977]Βλ. Ειδικότερα το κείμενο εργασίας *Committing to the future we want: a High Commissioner for Future Generations at Rio+20, Discussion Paper,* Halina Ward, March 2012, Foundation for Democracy and Sustainable Development (FDSD) & World Future Council (WFC). Το WFCέχει δημιουργήσει ειδική κίνηση για την «Δικαιοσύνη του Μέλλοντος» ("Future Justice"), υποστηρίζοντας τις θέσεις του και μέσω της ειδικής ιστοσελίδας www.futurejustice.org. Σύμφωνα, με την βασική θέση της κίνησης αυτής είναι ότι αυτό που λείπει δεν είναι τόσο η κινητοποίηση της κοινωνίας των πολιτών όσο η ύπαρξη ενός θεσμού με νομική αυθεντία : *"To create our common future, we need to have our voices heard through NGOs,…. and politicians. What's missing is a voice with legal authority. A voice with the force of the law to protect our agreed goals"*απόσπασμα από την Ενότητα με τίτλο 'What are Ombudspersons for Future Generations' στην ιστοσελίδα www.futurejustice.org/action-the-campaign/?section=full.

[978] High Commissioner for Refugees.

[979] High Commissioner for Human Rights.

[980]Σύμφωνα με πρόσφατη Απόφαση της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, καλούν τις κυβερνήσεις να συνεργάζονται με τον Ύπατο Αρμοστή. Επιπλέον, βάσει των αρμοδιοτήτων του, ο Ύπατος Αρμοστής για τους πρόσφυγες διαδραματίζει έναν σημαντικό ρόλο στην δημιουργία των προϋποθέσεων περισσότερο αποτελεσματικής δράσης των σχετικών αρμόδιων φορέων όπως π.χ. δικαστές, δικηγόροι και ΜΚΟ.

[981]A/RES/48/141, 20th December 1993, par. 4. Διαθέσιμο και από http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r141.htm. Η Απόφαση της Γενικής Συνέλευσης περιέχει ένα σύνολο βασικών αρχών, οι οποίες διευκολύνουν την υλοποίηση των αρμοδιοτήτων του Υπατου Αρμοστή για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Αντίστοιχα, ο Ύπατος Αρμοστής για τα ανθρώπινα δικαιώματα προσφέρει γραμματειακή υποστήριξη στους Οργανισμούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που προβλέπονται από τις Συνθήκες, ενώ δεν διαθέτει τόσο εκτεταμένες αρμοδιότητες εποπτείας.

Επιπλέον αυτών των θεσμών, υπάρχουν και άλλοι διεθνείς θεσμοί που θα μπορούσαν να αποτελέσουν παράδειγμα και πηγή έμπνευσης για τον Επίτροπο για τις Μελλοντικές Γενιές. Στο Συμβούλιο της Ευρώπης υπάρχει ο Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Commissioner for Human Rights)[982]. Ο Επίτροπος αυτός είναι ανεξάρτητος, εξωδικαστικός θεσμός, με κύριο σκοπό την προώθηση της ευαισθητοποίησης και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα σαράντα επτά (47) κράτη-μέλη[983]. Επίσης, στον Οργανισμό για την Ασφάλεια και την Συνεργασία στην Ευρώπη[984] υπάρχει αντίστοιχα ο Επίτροπος για τις Εθνικές Μειονότητες[985], ο οποίος δημιουργήθηκε το έτος 1992, με κύριο σκοπό την διερεύνηση και προσπάθεια επίλυσης μειονοτικών εντάσεων και διενέξεων[986].

2.7.2. Το WFC σε συνεργασία με το Ίδρυμα για την Δημοκρατία και την Βιώσιμη Ανάπτυξη (Foundation for Democracy and Sustainable Development - FDSD) προτείνουν την δημιουργία ενός Ύπατου Αρμοστή/Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές, ο οποίος θα καθοδηγείται από τον ορισμό της Επιτροπής Brundtland για την βιώσιμη ανάπτυξη. Ωστόσο, ναι μεν η πρόταση τους θέτει τα θεμέλια για τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να ιδρυθεί αυτός ο θεσμός αλλά δεν υπάρχει ανάλυση για το πώς θα εξελιχθεί με την πάροδο του χρόνου[987].

Βασικό χαρακτηριστικό του θα είναι η ανεξαρτησία[988] και η αμεροληψία. Θα πρέπει να έχει την τόλμη να προτείνει και την ικανότητα να εμπνέει τη δημιουργία

---

[982] Commissioner for Human Rights.

[983] *"He plays both a watchdog and a promotional function"*. Βλ. σχετικάhttp://coe.int/t/commissioner/Activities/mandate_en.asp.

[984] Organisation for Security and Cooperation in Europe (OSCE)

[985] High Commissioner on National Minorities.

[986] *"His role is 'early warning' and, as appropriate, 'early action' at the earliest possible stage 'in regard to tensions involving national minority issues which have not yet developed beyond an early warning stage, but, in the judgment of the High Commissioner, have the potential to develop into a conflict within the OSCE area".*Βλ. σχετικάCommitting to the future we want: a High Commissioner for Future Generations at Rio+20, Discussion Paper, Halina Ward, March 2012, FDSD & WFC, p. 9. Βλ. Επίσης http://www.osce.org/hcnm/43201.

[987] *"The creation of a High Commissioner for Future Generations would be an act of faith in our collective ability as people, and to the collective ability of our governments, to overcome one of the most pernicious features of unsustainable development: the short-termism that undermines equity in the present and guarantees unfairness to future generations"*στο"The Mandate of a UN High Commissioner for Future Generations", p. 14.

[988] Η ανεξαρτησία του κυρίως ορίζεται σε σχέση με τις πολιτικές παρεμβάσεις.

θεσμικών καινοτομιών, όπως και να έχει την δυνατότητα να συσπειρώνει όλους τους εμπλεκόμενους φορείς μέσα στο πλαίσιο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών[989]. Κυρίως, οφείλει να έχει επίδραση και ανταπόκριση τόσο σε περιφερειακό όσο και σε εθνικό επίπεδο, δημιουργώντας γέφυρες εμπιστοσύνης, συνεργασίας και ανταλλαγής καινοτόμων δράσεων. Επιπλέον, θα πρέπει να διαθέτει ένα καλά ρυθμισμένο σύστημα συλλογής πληροφοριών αλλά και ανάλυσης αυτών, ενώ η διακριτική ευχέρεια προώθησης συγκεκριμένων ζητημάτων θεωρείται αυτονόητο στοιχείο της δράσης του.

Πυξίδα στη λειτουργία και στο ρόλο του θα μπορούσαν να είναι ερωτήσεις τύπου : *«θα μπορούσε να υπάρχει καλύτερη λύση για τις μελλοντικές γενιές»,* ή *«τι συνέπειες θα έχει η απόφαση αυτή για τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών».* Έμφαση θα πρέπει να δοθεί στο πρόσωπο που θα επιλεχθεί ως Επίτροπος/Ύπατος Αρμοστής/Ombudsman για τις Μελλοντικές γενιές αλλά και στην στελέχωση του γραφείου του. Ειδικότερα, θα πρέπει να είναι ένα άτομο μεγάλης ακεραιότητας και με αναγνωρισμένη επιστημονική εξειδικευμένη δράση και γνώσεις στο συγκεκριμένο αντικείμενο. Κυρίως, δεξιότητες όπως της διαμεσολάβησης και διαπραγμάτευσης, ικανότητα για ηθικούς συλλογισμούς και πολιτική ανάλυση αλλά και συνδυασμό με νομικές γνώσεις και επιχειρηματολογία, θεωρούμε ότι θα πρέπει να είναι βασικές και απαραίτητες, προκειμένου να μπορεί να χειρίζεται με επάρκεια τα δύσκολα και σύνθετα ζητήματα των μελλοντικών γενιών. Αντίστοιχα, δεξιότητες θα πρέπει να διαθέτουν και τα στελέχη του γραφείου.

Συγχρόνως, το Γραφείο του Ύπατου Αρμοστή για τις Μελλοντικές Γενιές οφείλει να ευθυγραμμίζεται με τους γενικούς στόχους του ΟΗΕ, δηλαδή, να είναι σε θέση να οικοδομεί στα επίμαχα θέματα ένα minimum consensus, να προωθεί καλές πρακτικές και να πιστεύει στην αξία της διασύνδεσης, συνεργασίας και διαλόγου με τους υπόλοιπους θεσμούς του ΟΗΕ, τις ΜΚΟ και τους ιδιώτες. Μέσω αυτής της συνεργασίας, μπορεί να φέρνει σε επαφή διάφορους σημαντικούς παράγοντες, οι οποίοι έχοντας ως άξονα τον Επίτροπο, να σχηματίζουν σταδιακά τον βασικό κορμό

---

[989] *"The High Commissioner for Future Generations should provide early warning of systems faults and possible solutions across the UN and its specialized agencies; areas where there are significant gaps of omissions, or areas where policies, decisions, policies, programs and intergovernmental agreements, whether in execution or in implementation, undermine or weaken our collective ability to meet the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs"* απόσπασμα από Κείμενο Εργασίας *Committing to the future we want,* Halina Ward, p. 11. Μέχρι και σήμερα δεν υπάρχει αντίστοιχο πρόγραμμα του ΟΗΕ που να υποστηρίζει και να προωθεί ζητήματα που αφορούν τις μελλοντικές γενιές.

των φορέων που θα προωθούν επισήμως τα ζητήματα που αφορούν τις μελλοντικές γενιές[990] αλλά και να δημιουργήσει ένα πλέγμα από συμμάχους. Σημαντικό ρόλο μπορεί να διαδραματίσει στην παροχή τεχνογνωσίας και στήριξης για την δημιουργία αντίστοιχων θεσμών σε εθνικό επίπεδο[991].

Σύμφωνα με την πρόταση των WFC και FDSD το γραφείο του Ύπατου Αρμοστή για τις Μελλοντικές Γενιές θα μπορούσε να χρηματοδοτείται από τα κανονικά κονδύλια του ΟΗΕ και όχι αυτά που αφορούν αναπτυξιακά προγράμματα και δράσεις. Επίσης, ενδεδειγμένο θεωρείται να μπορεί να καταθέτει ο Επίτροπος ετησίως μία έκθεση στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, ενώ κάθε πέντε χρόνια θα πρέπει να γίνεται μία στρατηγική ανάλυση προς τον ΟΗΕ, τα αντίστοιχα όργανα αλλά και τα κράτη-μέλη, τόσο προς ενημέρωσή τους όσο και προς δημιουργία διαλόγου και περαιτέρω προβληματισμού.

2.7.3. Ο Ύπατος Αρμοστής για τις Μελλοντικές Γενιές δεν έχει αντίστοιχο όργανο στον ΟΗΕ. Για το λόγο αυτό, δεν θα μπορούσε να γίνει μεταφορά αρμοδιοτήτων από άλλους υπάρχοντες θεσμούς[992], όπως του Ύπατου Αρμοστή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα ή για τους Πρόσφυγες. Από την άλλη όμως, η απόφαση δημιουργίας ενός τέτοιου νέου θεσμού, θα πρέπει να γίνει με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης, όπως έγινε και για την δημιουργία των προαναφερόμενων θεσμών. Με τον τρόπο αυτό διευκολύνεται η ίδρυσή του, καθώς καταρχήν κοινοποιείται το γεγονός σε όλα κράτη-μέλη και τις κυβερνήσεις, οι οποίες και καλούνται συνήθως να συνεργαστούν με το νέο θεσμό σχετικά με συγκεκριμένα ζητήματα που εξειδικεύουν τις αρμοδιότητες και το ρόλο του. Επιπλέον, με τον τρόπο αυτό ο νέος θεσμός αναλαμβάνει επίσημα την χάραξη της πολιτικής του ΟΗΕ που αφορά τις μελλοντικές γενιές.

Σύμφωνα με την συγκεκριμένη πρόταση, ο Ύπατος Αρμοστής για τις Μελλοντικές Γενιές προκειμένου να είναι αποτελεσματικός, θα πρέπει να διαθέτει τις κάτωθι εξουσίες και αρμοδιότητες[993] :

---

[990]Βασική θέση της συγκεκριμένης πρότασης του WFC είναι η ελεύθερη πρόσβαση όλων όσων θέλουν να συνδράμουν στον ανωτέρω σκοπό – ανεξαρτήτως φύλου, φυλής, υπηκοότητας, ηλικίας κλπ.

[991]National Ombudsman or Committees for future generations.

[992] *"The creation of the Office of the High Commissioner for Future Generations is driven by the need to build and add 'future generations' capacity and analysis to existing programs, policies and instruments. It is designed to fill an existing gap; there is no immediate need for any transfer of functions from existing institutions",* στο"The Mandate of a UN High Commissioner for Future Generations", p. 14.

[993] Σύμφωνα με την συγκεκριμένη πρόταση το πλέγμα των εξουσιών και αρμοδιοτήτων θα πρέπει να επανεξετάζεται κάθε τέσσερα χρόνια.

- Χειρισμός διεθνών θεμάτων και δημιουργία ηγετικής δομής: Προς την ανωτέρω κατεύθυνση θα πρέπει να διατηρεί στενή συνεργασία με υπάρχοντες διεθνείς θεσμούς, ινστιτούτα, γραμματείες Διεθνών Συμβάσεων και κράτη. Να διαδραματίζει ένα ενεργό ρόλο προκειμένου να δομήσει μία ηγετική φυσιογνωμία για τα θέματα που έχει αρμοδιότητα και να μπορεί να ασκήσει πλήρως το ρόλο του σε διεθνές επίπεδο. Μετά από σχετική αίτηση τόσο του ΟΗΕ όσο και οποιουδήποτε οργάνου ή εξειδικευμένου οργανισμού να μπορεί να προσφέρει συμβουλές και κατευθύνσεις προκειμένου να υλοποιούνται συμβατικές διεθνείς υποχρεώσεις των κρατών-μελών, ή αναγνώριση δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών. Σημαντικό ρόλο θα μπορούσε να διαδραματίσει η αναγνώρισή του από τα κράτη-μέλη ως θεσμικού κεντρικού παίκτη για επίλυση σχετικών διενέξεων που σχετίζονται με την προστασία των μελλοντικών γενιών.

- Παρακολούθηση, έγκαιρη προειδοποίηση και απολογισμός: Να προσφέρει καθοδήγηση και έγκαιρη προειδοποίηση[994] στους οργανισμούς του ΟΗΕ και σε εξειδικευμένους οργανισμούς για θέματα που άπτονται και μπορεί να επηρεάσουν τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών. Επίσης, να παρέχει σχετική πληροφόρηση προς το κοινό. Να συμμετέχει στην υποβολή προτάσεων, συνεργασίας και μελέτης των δεδομένων που αφορούν την αποστολή του, σε σχέση με κράτη-μέλη, διεθνείς φορείς (κλπ). Αντίστοιχα, τα τελικά κείμενα να δημοσιοποιούνται και να είναι προσβάσιμα στο ευρύ κοινό.

- Παροχή τεχνογνωσίας, βέλτιστων πρακτικών και θεωρητικής κατάρτισης: Μετά από σχετική αίτηση ή με τη συναίνεση των ενδιαφερόμενων κρατών, μετά από σχετικά μαζικά αιτήματα πολιτών ή ΜΚΟ, μπορεί να συνεργάζεται σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο για θέματα που άπτονται τον σκοπό του ή τις γενικότερες αρμοδιότητές του.

---

[994] "*...early warning role...*"στο" The Mandate of a UN High Commissioner for Future Generations", p. 17.

2.8. Πρόταση δημιουργίας Ύπατου Αρμοστή / Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές στο πλαίσιο του ΟΗΕ - Rio+20 (High Commissioner for Future Generations/Environment - HCFG)

2.8.1. Στο πλαίσιο της πρόσφατης Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης για το Περιβάλλον, που διοργανώθηκε στο Ρίο της Βραζιλίας τον Ιούνιο 2012, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση και κατατέθηκαν συγκροτημένες προτάσεις για τις Μελλοντικές Γενιές. Ειδικότερα, στην δεύτερη συνάντηση της Προπαρασκευαστικής Επιτροπής για το Παγκόσμιο Συνέδριο Ρίο+20, που διεξήχθη τον Μάρτιο 2011, προσκλήθηκαν όλα τα κράτη μέλη, οργανισμοί σχετικοί με τον ΟΗΕ και λοιποί εμπλεκόμενοι φορείς να καταθέσουν τις προτάσεις και τον προβληματισμό τους γύρω από ζητήματα αιχμής, τα οποία και θα αποτελούσαν την βάση πάνω στην οποία θα συντασσόταν το τελικό κείμενο[995]. Για πρώτη φορά σε Παγκόσμια Συνδιάσκεψη υπήρξαν τόσες προτάσεις που αφορούσαν θέματα για τις μελλοντικές γενιές, ενώ υπήρξε ιδιαίτερη αναφορά να αναληφθεί σοβαρή πρωτοβουλία για την προώθηση των ζητημάτων που αφορούν τα συμφέροντα και τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών. Στο πλαίσιο αυτό, κατατέθηκε και μία πρόταση για την ίδρυση ενός θεσμού που θα προστατεύει τα μακροχρόνια συμφέροντα και τις ανάγκες των μελλοντικών γενιών σε παγκόσμιο επίπεδο[996].

Η βασική ιδέα της εν λόγω πρότασης- η οποία επαναλαμβάνεται από διάφορους επίσημους ή/και ανεπίσημους φορείς- βασίζεται στη δημιουργία ενός ειδικού φορέα που θα λειτουργεί υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών, θα εξειδικεύεται στο θέμα των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών και του περιβάλλοντος[997] και θα συνεργάζεται με τα υπάρχοντα λοιπά σώματα του ΟΗΕ αλλά και των υπολοίπων διεθνών φορέων. Ουσιαστικά είναι μία πρόταση για την δημιουργία ενός νέου θεσμού παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης[998], όπως και η δική μας. Μία περιεκτική ανάλυση της πρότασης αυτής έχει διατυπωθεί από πρώην δικηγόρο-εμπειρογνώμονα στο Γραφείο του Ούγγρου Κοινοβουλευτικού Επιτρόπου/Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές Horvath Luca Kornelia, της οποίας τα βασικά στοιχεία παρουσιάζουμε κατωτέρω.

---

[995]Βλ. σχετικά UN General Assembly, Sixty-eighth session, Item 19 of the provisional agenda : Sustainable Development, A/68/322, 5 August 2013, "Intergenerational solidarity and the needs of future generations", Report of the Secretary-General, p. 34.
[996]The Alliance for Future Generations Rio+20 working group, "Rio+20: Open Challenge Paper".
[997]A High Commissioner for Future Generations/Environment (HCFG).
[998] Ο.π. σελ. 16.

Ενα βασικό πρόβλημα – σύμφωνα με την άποψή της συγγραφέως– είναι η ύπαρξη πολλών διαφορετικών Επιτροπών, Προγραμμάτων, Τμημάτων τα οποία- υπό την αιγίδα του ΟΗΕ – αναλαμβάνουν την διαχείριση περιβαλλοντικών ζητημάτων ή/και ζητημάτων προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Υπάρχουν περίπου τέσσερις τέτοιοι οργανισμοί οι οποίοι χειρίζονται ζητήματα περιβαλλοντικού περιεχομένου ή βιώσιμης ανάπτυξης, υπό διαφορετικό πρίσμα και διαφορετική μεθοδολογία. Επιπλέον, όλοι αυτοί οι οργανισμοί έχουν ως κύριο σκοπό να ελέγχουν την εφαρμογή των περιβαλλοντικών Συμβάσεων και να ευνοούν την δημιουργία δικτύου επικοινωνίας μεταξύ των επαγγελματιών και εμπειρογνωμόνων με τις σχετικές ΜΚΟ.

Η συγγραφέας, επηρεασμένη και από την θητεία της ως δικηγόρου στο Γραφείο του Ούγγρου Κοινοβουλευτικού Επιτρόπου/Ombudsman για τις Μελλοντικές Γενιές, προτείνει την δημιουργία του νέου Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές, ο οποίος θα ήταν προτιμότερο να διέπεται από την φιλοσοφία και τον τρόπο δράσης του Διαμεσολαβητή (Ombudsman), όπως προτείνουμε και εμείς. Ο Επίτροπος για τις Μελλοντικές Γενιές (High Commissioner for Future Generations - εφεξής HCFG). Ο HCFG θα μπορούσε αντίστοιχα να αναζητάει και να αξιολογεί σε διεθνές επίπεδο τα συστημικά εμπόδια, τα οποία δημιουργούν περιορισμούς στην απρόσκοπτη απόλαυση ενός υγιούς και καθαρού περιβάλλοντος, κυρίως όσον αφορά τις μελλοντικές γενιές[999].

Ο HCFG θα μπορούσε να λαμβάνει αναφορές τόσο από πολίτες όσο και από ΜΚΟ, που θα αφορούσαν 1) την ορθή εφαρμογή των βασικών κανόνων του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου αλλά και 2) πραγματικών παραβιάσεων των διεθνών περιβαλλοντικών Συμβάσεων. Μετά την εξέταση συγκεκριμένης αναφοράς, ο HCFG θα όφειλε να παρέχει οδηγίες και συστάσεις (recommendations) στο κράτος-μέλος που θα αφορούσε η καταγγελία. Επιπλέον, εάν ο HCFG διαπίστωνε κάποιο κενό - σε διεθνές επίπεδο αλλά και σε εθνικό επίπεδο – σχετικό με το περιβαλλοντικό νομικό σύστημα ή διακυβέρνηση, τότε θα μπορούσε να διατυπώσει σύσταση προς τον ίδιο τον νομοθέτη. Όλες οι συστάσεις του HCFG πρέπει υποχρεωτικά να απαντηθούν, προκειμένου να υπάρχει ένα είδος ανατροφοδότησης και γόνιμου διαλόγου αλλά και έμμεσου ελέγχου, όσο είναι αυτό δυνατόν ακόμα στο παρόν στάδιο.

[999]Ο.π. σελ. 16-17.

2.8.2. Όπως φαίνεται και κατωτέρω, παρόμοια πρόταση διατυπώθηκε και περισσότερο επίσημα το έτος 2012 στο πλαίσιο της μεγαλύτερης παγκόσμιας περιβαλλοντικής συνόδου κορυφής, γνωστή και ως Rio+20 ή αλλιώς Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ για την Βιώσιμη Ανάπτυξη. Περίπου 50.000 άνθρωποι, εκπροσωπώντας τις κυβερνήσεις, ΜΚΟ, τον επιχειρηματικό κόσμο και την κοινωνία των πολιτών, συγκεντρώθηκαν στο Ρίο της Βραζιλίας για να αποτιμηθούν τα επιτεύγματα, να εντοπιστούν τα προβλήματα και να ενισχυθούν οι δεσμεύσεις για το μέλλον του πλανητικού περιβάλλοντος και της βιώσιμης ανάπτυξης.

Για αρκετούς, το πολυσέλιδο κείμενο, που συντάχθηκε ως το απαύγασμα της Συνδιάσκεψης, με τον τίτλο *«Το Μέλλον που Θέλουμε*[1000]*»,* δεν ήταν τίποτε άλλο παρά *«μία κολοσσιαία αποτυχία των ηγετών»* ή πιο δραματικά, σύμφωνα με την Greenpeace, *«η μεγαλύτερη αυτοκτονία που έχει καταγραφεί στην ιστορία*[1001]*».* Ωστόσο, με μία πιο νηφάλια προσέγγιση, πρέπει να αναγνωριστεί ότι στο κείμενο γίνεται άμεση και έμμεση αναφορά – εκτός των άλλων – στα δικαιώματα και συμφέροντα των τωρινών και μελλοντικών γενιών, με κύρια έμφαση στην προώθηση των σύγχρονων μορφών βιώσιμης ανάπτυξης[1002], την ενίσχυση των θεσμικών μορφών προώθησης της βιώσιμης ανάπτυξης, στην διαμόρφωση του πλαισίου και των θεματικών πεδίων δραστηριοποίησης (κλπ)[1003]. Αν και μπορεί να ισχύει το ότι δεν οικοδομήθηκε ένα συλλογικό παγκόσμιο όραμα για μια ριζοσπαστική αλλαγή, ωστόσο δημιουργήθηκε η *«νέα αφήγηση για την βιώσιμη ανάπτυξη*[1004]*»*, ενώ και τα αποτελέσματα της Συνδιάσκεψης κρίνονται εντέλει ως σημαντικά καθώς θα

[1000] "The Future We Want", Resolution adopted by the General Assembly A/RES/66/288/11.09.2012, Sixty-sixth session, Agenda item 19, διαθέσιμο από http://www.un.org/en/ga/66/resolutions.shtml, http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N!!/476/10/PDF/N1147610.pdf?OpenElement.

[1001] Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι η λέξη «περιβάλλον» αναφέρεται 70 φορές σε ένα κείμενο 50 σελίδων. Η λέξη «ανάπτυξη» αναφέρεται 635 φορές και οι 239 φορές εμφανίζεται στην φράση «βιώσιμη ανάπτυξη».

[1002] Βλ. ενδεικτικά σημεία 1, 11, 13, 24, 39, 50, 75, τα οποία επικαλούνται τα δικαιώματα των τωρινών και μελλοντικών γενιών αλλά και των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν ήδη οι νέοι της εποχής μας.

[1003] Στον Επίλογο του κειμένου Back to Our Common Future, Sustainable Development in the 21st century (SD21) project, Summary for policy makers, αναφέρεται επιγραμματικά αλλά χαρακτηριστικά ότι η νέα πρόκληση είναι η εμπλοκή εκτός των εθνικών κυβερνήσεων και άλλων φυσικών και νομικών προσώπων, όπως είναι ο ιδιωτικός τομέας και οι επιχειρήσεις. *"A major area of focus for a new deal should be to devise more effective ways to coordinate actions and commitments (development aid, poverty reduction environmental impacts) made not only by national governments but also by other stakeholders such as the private sector so that they "add up" to keep humanity on a safe track",* p. 38.

[1004] "Assessing the Outcomes of Rio+20", Ivanona, M., in *Governing for Sustainability,* State of the World 2014, The Worldwatch Institute, p. 139.

αποτελέσουν την βάση για την δημιουργία της νέας παγκόσμιας διακυβέρνησης στις ερχόμενες δεκαετίες[1005].

Στο κείμενο Διακήρυξης του Rio+20 *"Το Μέλλον που Θέλουμε[1006]»* οι κυβερνήσεις των συμμετεχόντων κρατών συμφώνησαν να συνεχίσουν να δεσμεύονται από τους στόχους της Διακήρυξης της Χιλιετίας. Επίσης, εκτίμησαν ότι η ανάπτυξη νέων στόχων, θα χρησίμευε έτι περισσότερο, προκειμένου να χαράξουν μία συνεπέστερη και αποτελεσματικότερη δράση, με γνώμονα πάντα την βιώσιμη ανάπτυξη. Ειδικότερα, και σχετικά με το θέμα που μας ενδιαφέρει, είναι σημαντικό ότι στο προσχέδιο του κειμένου "The Future We Want" είχε προταθεί η σύσταση ενός γραφείου Ombudsman ή High Commissioner για τις Μελλοντικές Γενιές, που θα λειτουργούσε σε διεθνές επίπεδο και μέσα στο πλαίσιο του ΟΗΕ[1007]. Συγκεκριμένα, οριζόταν ότι *«Συμφωνούμε στην περαιτέρω εξέταση δημιουργίας ενός Διαμεσολαβητή (Ombudsman) ή Ύπατου Αρμοστή (High Commissioner), με σκοπό την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης[1008]».* Οι περισσότερες δε απόψεις συνέκλιναν στην κατεύθυνση δημιουργίας ενός Ombudsperson, δηλαδή, ενός Διαμεσολαβητή ή Επιτρόπου, ο οποίος θα διέπεται από τα βασικά στοιχεία που διαθέτει σε παρόμοια βάση διεθνώς η παρουσία και δράση του θεσμού αυτού. Σύμφωνα με αρκετούς θεωρητικούς που ασχολήθηκαν με την δόμηση και αξιολόγηση της ανωτέρω πρότασης, ο θεσμός αυτός θα μπορούσε *«…να γίνει αυτός που θα εισήγαγε/δημιουργούσε διάφορες συμφωνίες συνεργασίας, με σκοπό να διαφυλαχθούν οι φυσικές πηγές για τις μελλοντικές γενιές[1009]».*

2.8.3. Τελικά, η πρόταση για τη ρητή δημιουργία ενός διεθνούς Ombudsperson ή High Commissioner for Future Generations απαλείφτηκε από το τελικό κείμενο «Το Μέλλον που θέλουμε», προς μεγάλη απογοήτευση πολλών διεθνών περιβαλλοντικών

[1005] "The Contest Legacy of Rio+20", Ivanova, M., Global Environmental Politics, November 2013, pp. 1-11. Χαρακτηριστική είναι η φράση του Διευθυντή της Sustainable World Initiative, Ed Barry, «Κανένας δεν θα σκεφτόταν να οδηγήσει ένα αυτοκίνητο ή αεροπλάνο χωρίς καύσιμα. Υπό το ίδιο πρίσμα, όσοι χαράζουν τις μελλοντικές πολιτικές σε όλα τα κυβερνητικά επίπεδα δεν μπορούν επαρκώς να σχεδιάσουν για το μέλλον, χωρίς να γνωρίζουν εκ των προτέρων εάν διαθέτουν τις φυσικές αναγκαίες πηγές, με τις οποίες θα πραγματοποιηθούν τα αναπτυξιακά σχέδια». UNEP, *Global Environment Outlook5* (Nairobi, 2012).

[1006] "The Future We Want". Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://rio20.net/wp-content/uploads/2012/06/N1238164.pdf.

[1007] "Ombudspersons for Future Generations: A proposal for Rio+20", Pearce, C., UNEP, Perspectives, VI, 2012. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://www.futurejustice.org/wp-content/uploads/2012/05/ENVIRONMENT_PAPERS_DISCUSSION_6.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 06.05.2017).

[1008] *The Future We Want – Zero Draft of the Outcome Document,* 2011, [57].

[1009] "National Institutions for the protection of the interests of Future Generations", Szabo, M., E-Publica, Special Issue, No 5, 2015, p. 10.

ΜΚΟ που είχαν υποστηρίξει σθεναρά και με ισχυρά επιχειρήματα την ανωτέρω πρόταση[1010]. Αυτό που εντέλει έγινε ήταν η λιτή και συνοπτική διατύπωση για την ανάγκη διασφάλισης της διαγενεακής ισότητας στην δεύτερη πρόταση της παραγράφου 86 : *«Θα εξετάσουμε επίσης την ανάγκη προώθησης της διαγενεακής αλληλεγγύης για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των μελλοντικών γενιών, συμπεριλαμβάνοντας την πρόσκληση προς τον Γενικό Γραμματέα να παρουσιάσει μία έκθεση για το θέμα αυτό».*Στη συνέχεια διατυπώθηκε πρόταση προς τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ να συντάξει μία έκθεση που θα αφορούσε και θα εξέταζε την προώθηση της διαγενεακής αλληλεγγύης σε συνδυασμό με την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των μελλοντικών γενεών[1011] - η οποία θα αναφερθεί αμέσως κατωτέρω.

Από τα ανωτέρω γίνεται φανερό ότι η διεθνής κοινότητα, παρά τις καινοτόμες προτάσεις και τις προπαρασκευαστικές εργασίες και διαβουλεύσεις που προϋπήρξαν του ΡΙΟ+20, δεν κατάφερε να κάνει την υπέρβαση και να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων και στις επείγουσες ανάγκες των καιρών, φέρνοντας στο προσκήνιο έναν νέο πολλά υποσχόμενο θεσμό. Το κείμενο «The Future We Want» θεωρήθηκε ότι κατέγραψε δεσμεύσεις για τα κράτη, που ήδη όμως υπήρχαν. Υπό μία έννοια επαναβεβαιώθηκαν προυφιστάμενες υποχρεώσεις- όπως οι υποχρεώσεις που προβλέπονταν στα Millenium Development Goals - και μάλιστα υπάρχει η αρνητική κριτική ότι και αυτό έγινε με ένα τρόπο ασαφή και μη κατανοητό από την ευρύτερη κοινωνία των πολιτών[1012].

Η υπέρβαση δεν επιτεύχθηκε φυσικά ούτε για το ζήτημα δημιουργίας και κατοχύρωσης της θεσμικής προστασίας των μελλοντικών γενεών. Ενώ υπήρξαν ιδιαίτερα έντονες και δημιουργικές πρωτοβουλίες για μία δομημένη και εφικτή πρόταση συγκρότησης ενός «προστάτη» των μελλοντικών γενιών, τελικά αυτή αναβλήθηκε, ενώ η χρονική συγκυρία φαινόταν αρκούντως κατάλληλη. Από την άλλη, υπάρχει μία πλούσια παρακαταθήκη με όλες τις σχετικές προτάσεις, η οποία

[1010] Βλ. ενδεικτικά "The High Commissioner for Future Generations Q The Future We Want", World Future Council, June 2012. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://worldfuturecouncil.org /fileadmin / user_upload/Future_Justice/High_Commissioner_for_Future_Generations.pdf.

[1011] *«Θα λάβουμε υπόψη την ανάγκη προώθησης της διαγενεακής αλληλεγγύης, ...προσκαλώντας τον Γενικό –Γραμματέα να παρουσιάσει μία έκθεση για το θέμα αυτό».* Resolution 66/288, *The Future We Want,* adopted by the UN General Assembly at its Sixty-Sixth session, 27 July 2012, par. 86.

[1012] Βλ. "Outcomes of the UN Rio+20 Earth Summit", House of Commons, Environmental Audit Committee, 2nd Report of Session 2013-14, volume II, published on 14 June 2013. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://publications.parliament.uk/pa/ cm201314/cmselect/ cmenvaud / 200 /200vw.pdf.

έχει από μόνη της μία δυναμική και στην οποία ενεπλάκησαν πολλοί περισσότεροι φορείς και άτομα, απ΄ότι στις προηγούμενες συνδιασκέψεις και forums.

Ωστόσο, πολλές από τις συνέπειες της περιβαλλοντικής υποβάθμισης τείνουν να γίνουν μη αντιστρέψιμες, με άμεσο και αναπόφευκτο θύμα τις μελλοντικές γενιές. Για το λόγο αυτό, σύμφωνα και με την επιστημονική άποψη πολλών εμπλεκόμενων φορέων αλλά και μεμονωμένων εμπειρογνωμόνων και πολιτικών αναλυτών, παραμένει ισχυρή η απαίτηση ώστε τα κράτη τη διεθνούς κοινότητας να αναδείξουν έναν διεθνή Ombudsman που θα προστατεύει τα συμφέροντα των μελλοντικών γενεών και συγχρόνως να προάγει την «πράσινη οικονομία», μέσω της βιώσιμης διαχείρισης των φυσικών πλουτοπαραγωγικών πηγών και πόρων.

2.9. «Διαγενεακή αλληλεγγύη και οι ανάγκες των μελλοντικών γενιών» - Έκθεση του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ (2013)[1013]

Η συγγραφή της Έκθεσης *«Διαγενεακή αλληλεγγύη και οι ανάγκες των μελλοντικών γενιών»* έγινε σε συνέχεια της παραγράφου 86 του τελικού κειμένου από την Παγκόσμια Συνδιάσκεψη Rio+20. Σύμφωνα με το ανωτέρω κείμενο, ζητήθηκε από τον τότε Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ, BanKi-Moon, να συντάξει μία έκθεση, όπου θα καταγραφόταν η ανάγκη για προώθηση της διαγενεακής αλληλεγγύης, με στόχο την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των μελλοντικών γενιών. Η Έκθεση αναγνωρίζει ότι η διαγενεακή αλληλεγγύη έχει ενσωματωθεί στην έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης και θεωρείται παγκόσμια αξία της ανθρωπότητας[1014]. Επιπλέον, στο τελικό κείμενο δεν είναι τυχαίο ότι συνδέεται η ευζωία των τωρινών αλλά και μελλοντικών γενιών με την μείωση της φτώχειας. Ειδικότερα, στην παράγραφο 2 ορίζεται ότι *«Η εξάλειψη της φτώχιας είναι η μεγαλύτερη παγκόσμια πρόκληση που αντιμετωπίζει ο σύγχρονος*

[1013] UN General Assembly, Sixty-eighth session, Item 19 of the provisional agenda : Sustainable Development, A/68/322, 5 August 2013, "Intergenerational solidarity and the needs of future generations", Report of the Secretary-General.. http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/ GEN / N13/ 428 /45/ PDF/N1342845.pdf?OpenElement. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα https:// sustainabledevelopment.un.org/content/documents/2006future.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 11.11.2016).

[1014] Ο.π. σελ. 5-13. Σύμφωνα με το κείμενο της Έκθεσης, η διαγενεακή αλληλεγγύη, ως πολιτιστική αξία, υπάρχει και είναι ορατή και αποδεκτή παγκοσμίως και ανεξαρτήτως πολιτισμού και εθνότητας ή θρησκείας. *«Είναι μία παγκόσμια αξία, που μοιράζεται μεταξύ της ανθρωπότητας».* Σύμφωνα με την έρευνα της Έκθεσης, η αρχή αυτή είναι θεμελιώδης σε συντάγματα και διεθνείς συνθήκες – όπως ήδη αναλύθηκε και επιβεβαιώθηκε και από την δική μας έρευνα – ενώ είναι γενικά αποδεκτό ότι η τωρινή γενιά ωφελείται από τις θυσίες που έκαναν οι προηγούμενες γενιές.

κόσμος σήμερα και αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την βιώσιμη ανάπτυξη». Η μείωση της φτώχιας μπορεί να επιτευχθεί με δικαιότερη και πιο ισότιμη κατανομή των ωφελειών και ευκαιριών καταρχήν μεταξύ της τωρινής γενιάς. Ωστόσο, εάν δεν επιτευχθεί αυτό ως πρώτο στάδιο, δεν θα μπορέσει να επεκταθεί και προς τις μελλοντικές γενιές, καθώς δυστυχώς ισχύει ότι *«ο φτωχός θα παραμείνει φτωχός και στην επόμενη γενιά*[1015]*».*

Στη συνέχεια αξιολογεί κατά πόσο οι ανάγκες για επίτευξη της διαγενεακής ισότητας θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν και διαχειριστούν από το σύστημα του ΟΗΕ. Τέλος, κάνει μία ανασκόπηση στα εννοιολογικά και ηθικά θεμέλια της διαγενεακής αλληλεγγύης και της έννοιας των μελλοντικών γενιών και πώς οι έννοιες αυτές έχουν ληφθεί υπόψη από τα κέντρα λήψης αποφάσεων και έχουν υλοποιηθεί σε θεσμούς. Η Έκθεση αυτή περιγράφει και κάποιες περιπτώσεις πιθανών μοντέλων που έχουν βάσιμη πιθανότητα να θεσμοποιήσουν το ενδιαφέρον για τις μελλοντικές γενιές μέσα στα πλαίσια του ΟΗΕ.

Η Έκθεση δίνει έμφαση στις διάφορες συζητήσεις που έχουν ανακύψει από την εφαρμογή της διαγενεακής αλληλεγγύης και προσδιορίζει οκτώ εθνικούς θεσμούς που έχουν ιδρυθεί για την κατοχύρωση της θεσμικής αντιπροσώπευσης των αναγκών των μελλοντικών γενεών: στον Καναδά, τη Φινλανδία, την Ουγγαρία, το Ισραήλ, τη Νέα Ζηλανδία και την Ουαλία. Οι θεσμοί αυτοί λειτουργούν ή λειτούργησαν και είχαν ως βασική αποστολή τους την προστασία των συμφερόντων των μελλοντικών γενεών[1016]. Ωστόσο, μέχρι και σήμερα φαίνεται ότι δεν υπάρχει κάποια ομοιόμορφη οργανωσιακή δομή, ούτε όμοιος τρόπος παρέμβασης και διατύπωσης των απόψεων. Επιπλέον, απουσιάζει η κωδικοποίηση της αποτελεσματικότητας διαμεσολάβησης και ευρύτερης δράσης τους.

Επίσης, την τελευταία δεκαετία, η διαγενεακή αλληλεγγύη εντάσσεται μέσα στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης, υπό την έννοια ότι αφορά τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των σύγχρονων και εν ζωή ανθρώπων, που ανήκουν σε διαφορετικές γενιές και των μελλοντικών γενιών, που ακόμα δεν υπάρχουν. Συνεπώς, μέσα στο πλαίσιο ερμηνείας της βιώσιμης ανάπτυξης, θεωρείται όλη η ανθρωπότητα ως μία *«διαγενεακή κοινότητα»* ("intergenerational community"), που όλα τα μέλη

[1015] UN General Assembly, Sixty-eighth session, Item 19 of the provisional agenda : Sustainable Development, A/68/322, 5 August 2013, "Intergenerational solidarity and the needs of future generations", Report of the Secretary-General., π. 12. http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/ GEN / N13/ 428 /45/ PDF/N1342845.pdf?OpenElement.

[1016]Επίσης, σε κάποιες άλλες χώρες, όπως η Γερμανία ή η Νορβηγία, γίνονται κάποιες κινήσεις προς αυτήν την κατεύθυνση.

της (διαφορετικές γενιές) σέβονται και φροντίζουν ο ένας για τον άλλο, εκπληρώνοντας έναν κοινό στόχο, την επιβίωση του ανθρώπινου είδους. Ωστόσο, η πραγματικότητα είναι ότι η τωρινή γενιά νοιάζεται περισσότερο για τις πιο κοντινές προς αυτήν, γενιές λ.χ. τα παιδιά ή τα εγγόνια.

2.10. Budapest Memorandum (2014)

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, στην Έκθεση του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ[1017], καταγράφηκαν επτά εν λειτουργία εθνικοί θεσμοί, που εμπλέκονται με την προαγωγή και προστασία των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών. Τον Απρίλιο 2014 οι επτά εν λόγω θεσμοί, σε συνεργασία με τον πρώην επικεφαλής της Ισραηλινής Επιτροπής για τις Μελλοντικές Γενιές, συμμετείχαν σε ένα διεθνές συνέδριο με τίτλο «Μοντέλα Θεσμών για ένα Βιώσιμο Μέλλον», που διοργανώθηκε στην Βουδαπέστη (24-26 Απριλίου 2014)[1018]. Το συνέδριο συγκλήθηκε με πρωτοβουλία του Ούγγρου Ombudsman για τις Μελλοντικές Γενιές και ολοκληρώθηκε με την υιοθέτηση μίας συμφωνίας, την ονομαζόμενης "Budapest Memorandum[1019]".

Μέσω του Memorandum όλοι οι Σύνεδροι επιβεβαίωσαν την δέσμευσή τους προκειμένου να βοηθήσουν να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο διεθνούς συνεργασίας, με την μορφή δικτύου συνεργασίας. Αυτό το δίκτυο θα έχει σκοπό την συλλογή και διασπορά καλών πρακτικών, τόσο μεταξύ των εθνικών θεσμών όσο και μεταξύ ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στην προώθηση της διαγενεακής ισότητας.

Το "Budapest Memorandum" στοχεύει, επιπλέον, να δημιουργήσει και να συντηρήσει ένα διαρκές δίκτυο συμβουλευτικής, τόσο μεταξύ των αναφερόμενων θεσμών όσο και μεταξύ των διεθνών περιβαλλοντικών ΜΚΟ αλλά και διακεκριμένων εμπειρογνωμόνων στα ανθρώπινα και περιβαλλοντικά δικαιώματα. Μέσα από αυτή την δημιουργική συνεργασία, οι συμμετέχοντες αυτού του δικτύου θα μπορέσουν να διευκολυνθούν στο να προτείνουν και να προχωρήσουν στην ίδρυση αντίστοιχων εθνικών θεσμών, που θα έχουν στόχο την προώθηση και

[1017] https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/2006future.pdf. Report "Intergenerational Solidarity and the Needs of Future Generations", 2013.

[1018] "Model Institutions for a Sustainable Future" was held on 24-26 April 2014 under the patronage of János Áder, President of Hungary. Σχετικές πηγές https://www.ajbh.hu/en/web/ajbh-en/dr.-marcel-szabo3.http://www.futurejustice .org/wp-content/uploads/2014/04/Conference-Agenda.pdf.

[1019] http://www.futurejustice.org/wp-content/uploads/2014/04/Budapest-Memorandum.pdf.

πραγμάτωση των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών. Επιπλέον, αυτό το δίκτυο θα δημιουργήσει ικανό ανθρώπινο δυναμικό για να μπορέσει να προωθήσει αντίστοιχα αιτήματα σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο, λειτουργώντας με κάποιο τρόπο ως *«lobby για τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών*[1020]». Θεωρούμε, ότι το ίδιο δίκτυο των εθνικών θεσμών μπορεί να προωθήσει έτι περαιτέρω την πρόταση δημιουργίας ενός Ombudsman ή ενός High Commissioner for Future Generations, είτε μέσα στην δομή του ΟΗΕ είτε υπό την αιγίδα και αίγλη του ΟΗΕ[1021].

Στη συνέχεια συγκροτήθηκε δίκτυο με τους υπάρχοντες θεσμούς για τις Μελλοντικές Γενιές[1022]. Το δίκτυο αυτό αποτελεί ένα ανεπίσημο αλλά ανεξάρτητο δίκτυο θεσμών, που έχουν ως βασική τους αποστολή την προστασία των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών. Βασικός σκοπός τους είναι η διάχυση της γνώσης και της πληροφόρησης για τις βέλτιστες πρακτικές, που θα μπορούν να χρησιμοποιούν τα μέλη του δικτύου αυτού, προκειμένου να προωθούν *«υπεύθυνες και μακροχρόνιες πολιτικές, λαμβάνοντας υπόψη την ευζωία των προγόνων τους και την καλή κατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος*[1023]*»*. Με άλλα λόγια, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι το δίκτυο αυτό προσπαθεί να επηρεάσει τα νομικά και πολιτικά κέντρα λήψης αποφάσεων και *«να φέρει τις μελλοντικές γενιές στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων*[1024]*»*.

2.11. Πρόσφατες πρωτοβουλίες και προτάσεις για προώθηση ενός Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές σε Ευρωπαϊκό επίπεδο

2.11.1. Την τελευταία πενταετία, σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, καταγράφεται μία ανερχόμενη συμμαχία, κυρίως μεταξύ της κοινωνίας των πολιτών και κάποιων

[1020] Ήδη, υπάρχει - σε πρωταρχική ακόμα μορφή - μία προσπάθεια δημιουργίας θεσμικής εκπροσώπησης των μελλοντικών γενιών και σε Ευρωπαϊκό επίπεδο. Για την πρωτοβουλία και τον σχετικό προβληματισμό βλ. την συλλογή κειμένων στη μελέτη *Do we owe them a future? The opportunities of a representation for future generations in Europe*, Benedek Javor & Judit Racz, Budapest, Vedegylet, 2006. Διαθέσιμο σε ηλεκτρονική μορφή στην ιστοσελίδα http:// www.vedegylet.hu/kepek/Doweowethemafuture.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 09.03.2017).

[1021] "Principle 3 : From a Right to Development to Intergenerational Equity", Molinary, Cl., in *The Rio Declaration on Environment and Development : A Commentary*, Oxford University Press, 2015, p. 148.

[1022] Network of Institutions for Future Generations (NIFG). Βλ. σχετική ιστοσελίδα με πληροφορίες και επικαιρότητα http://futureroundtable.org/en/web/roundtable-of-institutions-for-a-sustainable-future / about. (Τελευταία επίσκεψη στις 10.03.2017).

[1023] Βλ. το σχετικό link http://futureroundtable.org/en/web/roundtable-of-institutions-for-a-sustainable-future /about.

[1024] Ο.π.

Ευρωπαϊκών ινστιτούτων/θεσμών, προκειμένου να προωθήσουν τη διαγενεακή δικαιοσύνη και ισότητα στους κόλπους της ΕΕ. Κυρίαρχο ρόλο στις πρωτοβουλίες αυτές, φαίνεται ότι διαδραματίζει η πρόταση για την δημιουργία ενός θεσμού-κατά προτίμηση με την μορφή Ombudsperson- ο οποίος θα εξειδικεύεται στα θέματα διαγενεακής ισότητας, όπως είναι και η προώθηση των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών.

Μία πρόσφατη και πιο οργανωμένη πρωτοβουλία οργανώθηκε από το Γραφείο Συμβούλων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (BEPA-Bureau of European Policy Advisors[1025]) τον Φεβρουάριο του έτους 2011. Μία από τις προτάσεις που διατυπώθηκαν ήταν η περαιτέρω έρευνα για την πιθανότητα και αποτελεσματικότητα της δημιουργίας ενός Ombudspersons για τις Μελλοντικές Γενιές ως *«ένα αποτελεσματικό και σχετικά αναμφισβήτητο μέσο για την ανάδειξη και προώθηση της διαγενεακής δικαιοσύνης[1026]».*

2.11.2. Επίσης, το ίδιο έτος (24 έως 27 Μαΐου 2011), η Ευρωπαϊκή Επιτροπή οργάνωσε – όπως κάθε έτος- την «Πράσινη Εβδομάδα» ("Green Week[1027]"). Η εκδήλωση αυτή αποτελεί το μεγαλύτερο ετήσιο Συνέδριο σχετικά με την Ευρωπαϊκή περιβαλλοντική πολιτική. Ο τίτλος της 11ης «Πράσινης Εβδομάδας» *ήταν «Resource Efficiency-Using less, living better».* Μία ειδική συνεδρία, είχε τον τίτλο *«Μπορούν οι Ombudsmen να επιβλέπουν καλύτερα τις διοικητικές ενέργειες και παραλείψεις, οι οποίες έχουν επίδραση στο περιβάλλον των τωρινών και μελλοντικών γενιών[1028];».*

Στο ανωτέρω πλαίσιο υπήρξε συζήτηση για το κατά πόσο ο ρόλος και οι αρμοδιότητες των Ombudsmen είναι ξεκάθαροι, προκειμένου να μπορέσει να ασκήσει ουσιαστικό ρόλο στην περιβαλλοντική προστασία. Επίσης τέθηκε το ερώτημα αν μπορούν πράγματι να συμβάλλουν στην αποτελεσματικότερη εφαρμογή της Κοινοτικής Περιβαλλοντικής Νομοθεσίας. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ήδη έχει

[1025] Το BEPA αντικαταστάθηκε στις 5 Νοεμβρίου 2014 από το νέο Ευρωπαϊκό Κέντρο Πολιτικής Στρατηγικής (European Political Strategy Centre - EPSC), το οποίο προσφέρει ειδικές και στοχευμένες συμβουλές προς τον Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Jean-Claude Juncker. Οργανώνεται πλέον σε έξι τμήματα-ομάδες: την Οικονομική Ομάδα, την Ομάδα των Κοινωνικών Υποθέσεων, Ομάδα Βιώσιμης Ανάπτυξης, Ομάδα Εξωτερικών Σχέσεων, Ομάδα για τους Θεσμούς και Ομάδα για την Επικοινωνία. Αποτελεί Γενική Διεύθυνση (DG) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Βλ. περισσότερες πληροφορίες στην ιστοσελίδα http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-2262_en.htm. (Τελευταία επίσκεψη 09/02/2016).

[1026] *Ombudspersons for Future Generations as Sustainability Implementation Units*, Gopel, M., Director Future Justice, SDG2012, Stakeholder Forum, September 2011, p. 12.Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.stakeholderforum.org/fileadmin/files/SDG%204%20Ombudspersons%20for %20Future % 20Generations%20Thinkpiece.pdf.

[1027] http://ec.europa.eu/greenweek/.

[1028] http://ec.europa.eu/environment/aarhus/pdf/session_gw11.pdf.

δημιουργήσει ένα πρόγραμμα συνεργασίας για τους εθνικούς δικαστές. Τέθηκε λοιπόν το ερώτημα εάν υπάρχει λόγος και σκοπιμότητα για μια παρόμοια συνεργασία μεταξύ των γραφείων Ombudsmen για τα περιβαλλοντικά θέματα.

2.11.3. Στις 22 Απριλίου 2015 διενεργήθηκε συνάντηση εργασίας στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με θέμα *«Εξερευνώντας την πρόταση για ένα Ευρωπαίο Φύλακα (European Guardian) των Μελλοντικών Γενιών*[1029]*».* Η πρωτοβουλία αυτή διοργανώθηκε από τον Ευρωβουλευτή Benedek Jávor[1030] (Greens, Hungary) και το World Future Council. Στη συνάντηση συμμετείχαν ένας περιορισμένος αριθμός ενδιαφερόμενων Ευρωβουλευτών, εκπροσώπων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ακαδημαϊκοί, νομικοί, αντιπρόσωποι της κοινωνίας των πολιτών μαζί με εμπειρογνώμονες.

Σύμφωνα με τους συμμετέχοντες, στην ανωτέρω συνάντηση οι παρευρισκόμενοι αποσκοπούσαν στο να δημιουργηθεί μία πρωτοβουλία η οποία θα μπορέσει να θέσει το πλαίσιο που θα διευκολύνει μία μακροχρόνια προοπτική για την χάραξη της Ευρωπαϊκής πολιτικής. Υπό την ανωτέρω προσέγγιση, η έννοια της διαγενεακής ισότητας θα πρέπει να επικρατήσει στην Ευρώπη. Με τον τρόπο αυτό τα οφέλη μπορεί να είναι πολλαπλά και για την ίδια την ΕΕ, όπως το να διατηρήσει την ηγετική της φυσιογνωμία στο διεθνές στερέωμα, αλλά και να φανεί συνεπής στις διεθνείς δεσμεύσεις της, όσον αφορά την υλοποίηση των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης. Η πρόταση για την δημιουργία ενός Ευρωπαίου Guardian για τις μελλοντικές γενιές θα πρέπει να γίνει από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Βασικός στόχος του νέου αυτού θεσμού θα πρέπει να είναι η λειτουργία του ως κέντρο εμπειρογνωμοσύνης σχετικά με θέματα διαγενεακής ισότητας, όπως και η διερεύνηση αλλά και η παροχή συμβουλών στο κατά πόσο οι Ευρωπαϊκές πολιτικές έχουν επίδραση στις μελλοντικές γενιές και τι είδους επίδραση είναι αυτή.

Επιπλέον, μία από τις καινοτόμες προτάσεις που διατυπώθηκαν στα πλαίσια της ως άνω συνάντησης εργασίας ήταν η δημιουργία ενός εκπροσώπου για την προστασία των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών ή η δημιουργία από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο μίας επιτροπής, η οποία θα είναι προσανατολισμένη για την προάσπιση των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών. Η Ευρωπαία Ombudsman,

---

[1029] Workshop in the European Parliament: "Exploring the proposal of an EU Guardian for Future Generations, 22nd April 2015".Βλ. σχετικάhttp://www.futurejustice.org/blog/event/workshop-in-the-european-parliament-exploring-the-proposal-of-an-eu-guardian-for-future-generations-22nd-april. (Τελευταία επίσκεψη 09-02-2016).

[1030]Βλ. σχετικό άρθρο του Benedek Jávor "Giving a Voice to Future Generations". Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.vedegylet.hu/doc/JavorWSF07uj.doc. (Τελευταία επίσκεψη 09/02/2016).

Emily O'Reilly, συμφώνησε στο γεγονός ότι η θεσμική εκπροσώπηση των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών είναι απαραίτητη στο επίπεδο της ΕΕ[1031].

«Οι μελλοντικές γενιές είναι οι κληρονόμοι της (ανθρώπινης) κληρονομιάς του παρελθόντος, η οποία αποτελεί κομμάτι του παρόντος. Δεν γεννιόμαστε σε ένα φυσικό καθεστώς και δεν μπορούμε να διαλέξουμε την κουλτούρα και τον υλικό πολιτισμό που θα υιοθετήσουμε. Όπως είχε γράψει και ο Καρλ Μαρξ στο "18 Brumaire of Louis Napoleon", οι παραδόσεις όλων των παρελθόντων/νεκρών γενεών βαραίνουν μέσα στο μυαλό των ζωντανών όπως ένας εφιάλτης»[1032].

"One can negotiate with debtors, but not with contaminated land, melting glaciers, expanding deserts or extinct species[1033]*."*

3. Οι υπάρχοντες εθνικοί Ombudsmen για το περιβάλλον / τις μελλοντικές γενιές

3.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Ήδη, αρκετές χώρες έχουν δημιουργήσει θεσμούς με βασικό ρόλο να επηρεάζουν τα νέα νομοθετικά μέτρα, με κύριο γνώμονα την προστασία των μελλοντικών γενεών. Οι θεσμοί αυτοί έχουν λάβει τη μορφή των κυβερνητικών επιτροπών (Parliamentary Committees), επιτρόπων (Commissioners) καθώς και θεσμών που ομοιάζουν στη λειτουργία με αυτή των Διαμεσολαβητών (Ombudspersons).

Μερικές Κυβερνήσεις, όπως της Γερμανίας, έχει συστήσει ήδη από το 2001 ένα Κυβερνητικό Γνωμοδοτικό Συμβούλιο για την Βιώσιμη Ανάπτυξη (Parliamentary

---

[1031] Βλ. Report on the activities of the Commissioner for Fundamental Rights and his deputies, Office of the Commissioner for Fundamental Rights (Hungary), Budapest, p. 49.

[1032] Βλ. Gianluigi Palombella, *Reasons for Justice, Rights and Future Generations*, EUI Working Paper LAW, No 2007/07, European University Institute, printed in Italy, 2007, p.1.

[1033] Απόσπασμα του Jakob von Uexhull, Chair, Management Board of World Future Council (WFC) από εισαγωγή Ενημερωτικού φυλλαδίου με τίτλο "Best Policies for Future Generations", WFC, May 2011.

Advisory Council on Sustainable Development[1034]) προκειμένου να συμβουλεύει την Κυβέρνηση και *«…να προωθηθεί η περιβαλλοντική διατήρηση, να προστατευθεί η ποιότητα ζωής, να δοθεί ώθηση στην κοινωνική συνοχή και την οικονομική ανάπτυξη μέσα στην κοινωνία, με έναν ολοκληρωμένο τρόπο. Στόχος είναι να βρεθεί δικαιοσύνη και ισορροπία μεταξύ των αναγκών των τωρινών γενιών και τις προοπτικές των μελλοντικών γενιών[1035]».* Το όργανο αυτό προσπαθεί επίσης να δημιουργήσει διάλογο μέσα στην κοινωνία σχετικά με την βιωσιμότητα, να αυξήσει τον προβληματισμό και την συνειδητοποίηση για τα ζητήματα της διαγενεακής ισότητας αλλά και να προτείνει λύσεις που μπορούν να είναι εφικτές, με ιδιαίτερη έμφαση στις μελλοντικές γενιές. Η Επιτροπή έχει ως φράση – οδηγό την *φράση «Να εξασφαλίσουμε ότι σήμερα η ζωή δεν είναι εις βάρος του μέλλοντος[1036]».* Υπό αυτό το πρίσμα μέσα στο Κοινοβούλιο η Συμβουλευτική αυτή Επιτροπή αναλαμβάνει το ρόλο του «φύλακα-σκύλου» (“watchdog”). «Γαβγίζει» κάθε φορά που διαπιστώνει ότι το Κοινοβούλιο παρεκλίνει από την Εθνική Στρατηγική για τη Βιωσιμότητα.

Ωστόσο, έχει κριθεί ότι ένας θεσμός με τέτοιου είδους ρόλο θα πρέπει να διαθέτει έναν ικανό βαθμό αυτονομίας από την κυβέρνηση, όπως υπήρξε το παράδειγμα της Ουγγαρίας. Μόνο ένας τέτοιος αυτόνομος θεσμός μπορεί να λειτουργήσει ως αποτελεσματικός μηχανισμός ελέγχου και αξιολόγησης μέτρων και προτάσεων για τις τωρινές και τις μελλοντικές γενιές. Επίσης, χρειάζεται να βρίσκεται σε συχνή επικοινωνία με τα τωρινά προβλήματα και θέματα των σύγχρονων γενεών. Διότι εάν δεν έχει καλή εποπτεία και γνώση των τωρινών

[1034] http://www.bundestag.de/en/committees/bodies/sustainability. (Τελευταία επίσκεψη στις 07.05.2017).

[1035] Βλ. σχετικές πληροφορίες στην ιστοσελίδα http://www.nachhaltigkeitsrat.de/en/the-council. (Τελευταία επίσκεψη 10/02/2016). Επιπλέον, βλ. σχετική σύντομη αναφορά στο *National Policies & International Instruments to Protect the Rights of Future Generations. A Legal Research Paper*, Legal Working Paper, WFC & CISDL, 2008.pp. 10-11. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα www.worldfuturecouncil.org/fileadmin/user-upload/PDF/RepresentationFuture_Generations.pdf. (Τελευταία επίσκεψη 10/02/2016). Στην ίδια μελέτη, αναφέρεται ότι υπάρχει στην Βραζιλία μία παρόμοια Επιτροπή (Commission on Environment and Sustainable Development), η οποία ιδρύθηκε το 2004 και μία από τις αποστολές της είναι η ανάληψη ευθύνης και η λήψη σοβαρά υπόψη των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών. Επίσης, αναφέρεται η Χιλή ότι διατηρεί μία Επιτροπή για τις Φυσικές Πηγές, το Περιβάλλον και τους Εθνικούς Πόρους (Commission on Natural Resources, Environment & National Resources).Τέλος, εκτός των γνωστών Επιτρόπων για τις Μελλοντικές Γενιές (Ουγγαρίας, Ισραήλ κλπ.) - που θα αναφερθούν εκτενώς στην διατριβή - η μελέτη αναφέρει και την ίδρυση ενός νέου ανεξάρτητου σώματος για τις μελλοντικές γενιές, ως μία συνεργασία μεταξύ Αφγανιστάν και ΗΠΑ. Βλ. ο.π. pp 14-15.

[1036] *“Making sure that life today is not at the expense of tomorrow!”*

ζητημάτων, δεν μπορεί να διαμορφώσει μία αξιόπιστη πρόταση για τις πολιτικές που θα διαμορφώσουν μία καλύτερη προοπτική για τις μελλοντικές γενιές[1037].

Κατωτέρω, θα γίνει μία προσπάθεια καταγραφής, ανάλυσης και αξιολόγησης των υφιστάμενων θεσμών Ombudsmen. Θα εντοπιστεί ο τρόπος με τον οποίο συστάθηκαν, οι πολιτικές συνθήκες που επικρατούσαν και που οδήγησαν στην ίδρυσή τους, ο ρόλος τους και το πεδίο αρμοδιότητάς τους, η δυνατότητα παρέμβασής τους και η αποτελεσματικότητά τους όσον αφορά την προστασία των συμφερόντων των μελλοντικών γενεών και ιδίως η σύνδεσή τους με την περιβαλλοντική προστασία. Ωστόσο, θα γίνει προσπάθεια να εντοπιστούν και τα αδύναμα στοιχεία τους, προκειμένου να μπορέσει να εντοπιστεί το πρόβλημα και να δοθεί λύση σε αυτό, εάν είναι εφικτό.

Μέσα από την ανάλυση των υπαρχόντων θεσμών, μπορεί να γίνει μία συγκριτική αξιολόγηση και να αναδειχθούν τα δυνατά και αδύνατα σημεία από την πρακτική εφαρμογή τους στην καθημερινή άσκηση πολιτικής και λήψης αποφάσεων. Κυρίως εξετάζεται 1) εάν υπήρχε προηγούμενη και συνειδητή πολιτική βούληση ή περαιτέρω ουσιαστική στήριξη του θεσμού, 2) σε πιο χρονικό σημείο αποφασίσθηκε η ίδρυση του θεσμού, 3) ποιες νομοθετικές αλλαγές επήλθαν και εάν υπήρξε βελτίωση, όσον αφορά τη θέση και τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών. Επιπλέον, μέσα από την ανάλυση και αξιολόγηση αυτή, μπορεί να διατυπωθεί πιο εύκολα μία ορθολογική πρόταση για την δημιουργία ενός Ombudsman για τις Μελλοντικές Γενιές σε Διεθνές ή και Ευρωπαϊκό Επίπεδο.

3.2. Κοινοβουλευτικός Επίτροπος για το Περιβάλλον (Parliamentary Commissioner for the Environment) – Νέα Ζηλανδία

3.2.1. Ο πρώτος Ελεγκτής ("watchdog") της εφαρμογής των περιβαλλοντικών στόχων και στρατηγικών εμφανίστηκε στη Νέα Ζηλανδία και η χρονική περίοδος ήταν στα μέσα της δεκαετίας του 1980. Την ίδια περίοδο υπήρξε μία μεγάλη μεταρρύθμιση των περιβαλλοντικών ζητημάτων στη Νέα Ζηλανδία, με κυριότερη την ψήφιση του Περιβαλλοντικού Νόμου (1986)[1038], μέσω του οποίου προβλέφθηκε ο

[1037] Σύμφωνα με την Maja Gopel "*Such a proactive advocate speaking up for future citizens is not only a watchdog, but also continually diffuses an alternative point of view on policy-impacts among decision-makers"*στο άρθρο"Intergenerational environmental justice", p. 6.

[1038] New Zealand Environment Act (1986). Σύμφωνα με το Προοίμιο του Νόμου ορίζεται ο σκοπός του. Ειδικότερα αναφέρεται *ότι «Ο Νόμος αυτός υπάρχει για να α) βοηθήσει στην ίδρυση του γραφείου του Κοινοβουλευτικού Επιτρόπου για το Περιβάλλον, β) βοηθήσει στην ίδρυση του Υπουργού*

Περιβαλλοντικός Διαμεσολαβητής. Ειδικότερα, δόθηκε η ονομασία *«Κοινοβουλευτικός Επίτροπος για το Περιβάλλον»* ("Parliamentary Commissioner for the Environment" (PCE)[1039]).

Η κύρια λειτουργία του PCE είναι ελεγκτική και κυρίως με σκοπό να διατηρηθεί το οικοσύστημα και να αναπτυχθεί η περιβαλλοντική διακυβέρνηση[1040]. Ο PCE ιδρύθηκε – όπως ειπώθηκε - με τον Περιβαλλοντικό Νόμο του 1986 (Environmental Act, 1986), με τον οποίο προβλέφθηκε ο ρόλος του Επιτρόπου ως ενός ανεξάρτητου περιβαλλοντικού Διαμεσολαβητή ("environmental ombudsperson") με πενταετή θητεία και με αποκλειστική απασχόληση. Είναι υποχρεωμένος κάθε έτος να καταθέτει Έκθεση σχετικά με την πορεία της διαμεσολάβησής του και τις παρατηρήσεις ή προτάσεις του.

Η βασική αποστολή του Κοινοβουλευτικού Επιτρόπου για το Περιβάλλον είναι να *«διατηρεί ή/και να βελτιώνει την ποιότητα του περιβάλλοντος μέσω της παροχής καλά δομημένων και ανεξάρτητων συμβουλών, που μπορούν να επηρεάζουν τις αποφάσεις[1041]»*. Επίσης, σύμφωνα με τον Περιβαλλοντικό Νόμο, προβλέπεται ότι η αποστολή του Επιτρόπου θα επιτυγχάνεται με το να *«εξασφαλίζεται ότι λαμβάνονται πλήρως υπόψη οι ανάγκες των μελλοντικών γενεών»*.

Οι κύριες αρμοδιότητες και λειτουργίες του PCE είναι οι κάτωθι[1042] :

- Εποπτεία του συστήματος των υπηρεσιών και διαδικασιών που έχει καθορίσει η Κυβέρνηση προκειμένου να μπορεί να διαχειριστεί τις φυσικές πηγές της χώρας. (Αναφορά συμπερασμάτων της εποπτείας του στο House of Representatives/ Βουλή των Αντιπροσώπων).

- Διερεύνηση της αποτελεσματικότητας των περιβαλλοντικών σχεδίων (environmental planning) καθώς και της διαχείρισης που διενεργούν οι δημόσιες υπηρεσίες. Καθοδήγησή τους όσον αφορά τις ενέργειες επανόρθωσης.

Περιβάλλοντος, γ) εξασφαλίσει ότι, στο πλαίσιο διαχείρισης των φυσικών πηγών, λαμβάνεται πλήρως υπόψη i) η εγγενής αξία των οικοσυστημάτων,…. και v) οι ανάγκες των μελλοντικών γενεών». Ενδεικτικά, βλ. Joseph, P.A., *Constitutional and Administrative Law in New Zealand,* Sydney, The Law Book Company Limited, 1993, pp 330-334.

[1039] www.pce.parliament.nz. Επίσης, αναφέρεται και ως"Guardian of the Long View".

[1040]Βλ. Σχετικά*Guarding our Future. How to include future generations in policy making,* World Future Council, December 2011, p.5, *An institutional framework for sustainable resource management: The New Zealand model,* Furuseth, O. & Cocklin, Natural Resources Journal 35 (243 or 253?), (1995), Furuseth, O. and Cocklin, C., "An institutional framework for sustainable resource management: the New-Zealand model", Natural Resources Journal 35, 1995, p. 243-273.

[1041] Βλ. Ετήσια Έκθεση PCE, 2013.

[1042] Βλ. σχετικά www.pce.parliament.nz/about-us/functions-and-powers. Επίσης, βλ. Environment Act 1986, art. 16 "Functions and powers"

- Διερεύνηση κάθε θέματος το οποίο μπορεί να έχει ή είχε αρνητικά αποτελέσματα στο περιβάλλον. Το πεδίο της αρμοδιότητάς του ερμηνεύεται διασταλτικά, δηλαδή υπάρχει δυνατότητα παρέμβασης και σε οικονομικά και κοινωνικά ζητήματα. Επίσης, προβαίνει σε παροχή συμβουλών και καθοδήγησης όσον αφορά τα προληπτικά μέτρα ή τις ενέργειες αποκατάστασης.

- Έρευνα/αυτοψία, σύμφωνα με οδηγίες του House of Representatives, σχετικά με οποιοδήποτε θέμα μπορεί να έχει ή είχε σοβαρά και καταστροφικά αποτελέσματα στο περιβάλλον.

Γενικά οι επιθεωρήσεις μπορούν να διενεργηθούν είτε με πρωτοβουλία του ίδιου του Επίτροπου είτε μετά από καταγγελία πολιτών ή σωματείων ή ΜΚΟ[1043]. Επιπλέον, ο Επίτροπος για το Περιβάλλον και οι εμπειρογνώμονες που στελεχώνουν το γραφείο του έχουν ενσωματώσει στις μελέτες και εκθέσεις τους ζητήματα όπως τα κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα. Εμπλουτίζοντας έτσι την προσέγγιση τους, έχουν ξεφύγει από τα στενά όρια των περιβαλλοντικών θεμάτων και αποκτούν στενότερη επαφή με τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών, τα δικαιώματα των ιθαγενών "Maori" και ζητήματα που άπτονται της διαφύλαξης του παραδοσιακού τρόπου ζωής και γνώσης.

Όπως γίνεται κατανοητό από τα παραπάνω, ο Επίτροπος διαδραματίζει έναν ενεργό ρόλο τόσο στην πρόληψη όσο και στην επανόρθωση των περιβαλλοντικών ζημιών, οι οποίες προκαλούνται είτε από κυβερνητικές είτε από ιδιωτικές ενέργειες. Με τον τρόπο αυτό, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι οι ενέργειες του Επιτρόπου έχουν άμεση επίδραση και στα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών.

3.2.2. Επίτροπος Περιβάλλοντος από τα έτη 1997 έως 2007 ήταν ο Morgan Williams, ο οποίος έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην βιώσιμη ανάπτυξη και την συνεργασία με τις επιχειρήσεις. Πολλές από τις Εκθέσεις που συνέταξε ο Williams χαρακτηρίστηκαν ως διορατικές και επίκαιρες. Μετά την αποχώρηση του Williams έγινε προσπάθεια να γίνει πιο διακριτός ο ρόλος του Επιτρόπου από το πρόσωπο που τον ασκεί[1044], ενώ υπάρχουν προτάσεις να ενσωματωθεί ο Κυβερνητικός Επίτροπος

[1043] Τα τελευταία χρόνια τα θέματα με τα οποία έχει ασχοληθεί ο Επίτροπος είναι : λιγνίτης, σχέδια εμπορίου ρύπων, διαχείριση υδάτων, διατύπωση προτάσεων και περιβαλλοντικών standards για πιο αποτελεσματική περιβαλλοντική διαχείριση, σχέσεις με της επιχειρήσεις.

[1044] Ένα σημείο αρνητικής αλλά και θετικής κριτικής του θεσμού ήταν η στενή σύνδεση του Επιτρόπου με το πρόσωπο που κάθε φορά ήταν αρμόδιο να ασκεί τις αρμοδιότητες. Δηλαδή, σύμφωνα με τη νομοθεσία, εναπόκειτο στην διακριτική ευχέρεια του κάθε φορά Επιτρόπου, το εάν θα κινήσει μία έρευνα ή οποιαδήποτε άλλη ενέργεια. Συνεπώς, εξαρτάται από την προσωπική ευαισθητοποίηση, τη νομική γνώση, την διάθεση ενεργοποίησης (κλπ) η δράση και η αποτελεσματικότητα που διαθέτει ο Επίτροπος Περιβάλλοντος της Νέας Ζηλανδίας.

για το Περιβάλλον στα ήδη λειτουργούντα γραφεία για την Βιώσιμη Ανάπτυξη. Η τελευταία πρόταση πιθανόν συμβολίζει και μία ευρύτερη τάση που υπάρχει και συνδέει αμεσότερα τις πολιτικές για τα περιβαλλοντικά ζητήματα με τα θέματα της βιωσιμότητας.

Μία πρόσφατη σύντομη αξιολόγηση του θεσμού[1045], τον εντάσσει στους Περιβαλλοντικούς Επιτρόπους όπου προέχει κυρίως η επιστημονική – ερευνητική τους αρμοδιότητα. Μία από τις προέχουσες πλέον αποστολές του θεσμού είναι η σύνταξη εκθέσεων σχετικά με νόμους που υιοθετεί και ψηφίζει το Κοινοβούλιο, και οι οποίοι έχουν ιδιαίτερη επίδραση στο περιβάλλον[1046]. Επιπροσθέτως, άλλη βασική αποστολή του θεσμού είναι η παρακολούθηση της αποτελεσματικότητας του περιβαλλοντικού σχεδιασμού και της περιβαλλοντικής διαχείρισης διάφορων προγραμμάτων. Καταληκτικά, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η αποτελεσματικότητα του εν λόγω θεσμού είναι περισσότερο επιστημονικού χαρακτήρα, με κύριο στόχο την συλλογή και υποβολή προς το Κοινοβούλιο, σε μόνιμη και συστηματική βάση, όλων των επιστημονικών δεδομένων, που είναι διαθέσιμα σε συσχετισμό με την εφαρμογή ενός δεδομένου νόμου. Συνεπώς, η πρόταση ενός νομοσχεδίου ή η τροποποίηση ενός νόμου βασίζεται εν πολλοίς σε στοιχεία και αξιολογήσεις που έχει κομίσει ο εν λόγω θεσμός, ο οποίος έχει σκοπό την περιβαλλοντική προστασία για λογαριασμό και των μελλοντικών γενεών, λαμβάνοντας όμως υπόψη και κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες και σχετικά στατιστικά στοιχεία.

[1045] "National Institutions for the protection of the interests of Future Generations", Szabo, M., E-Publica, Special Issue, No. 5, 2015, p. 15.
[1046]Publications of the New Zealand Parliamentary Commissioner for the Environment, http://www.pce.parliament.nz/publications/all-publications/.

3.3. Εθνική Επιτροπή για τις Μελλοντικές Γενιές (National Commission for Future Generations) – Ισραήλ[1047]

"as I came to a world planted with trees- I will plant trees for my coming generations…."
(A saying by an old man to Choni Ha' meagel – The Talmud)

3.3.1. Τον Μάρτιο 2001 το Knesset – το Κοινοβούλιο του Ισραήλ[1048] – έλαβε μία πολύ ριζοσπαστική απόφαση. Η απόφαση αυτή αφορούσε στην παροχή δυνατότητας εκπροσώπησης των συμφερόντων όσων δεν έχουν γεννηθεί ακόμα. Δημιούργησε τον Κοινοβουλευτικό Επίτροπο για τις Μελλοντικές Γενιές (Knesset Commission for Future Generations)[1049]. Παρά το γεγονός, ότι όταν ιδρύθηκε ο Ισραηλινός Επίτροπος υπήρχε η πρόβλεψη ή/και η λειτουργία για άλλους δύο Ombudsman – κυρίως για την προστασία των περιβαλλοντικών θεμάτων[1050] - υπήρξε ο πρώτος παγκοσμίως θεσμός που δημιουργήθηκε από την αρχή και διακριτά για τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών, τόσο σε κυβερνητικό όσο και σε κοινοβουλευτικό επίπεδο[1051]. Προβλέφθηκε να λειτουργεί ως ένα ενδο-κοινοβουλευτικό σώμα, το οποίο θα ήταν αρμόδιο να ελέγχει τη νομοθεσία όσον αφορά τις συνέπειες που θα έχουν οι νομοθετικές ρυθμίσεις για τις μελλοντικές γενιές[1052]. Επιπλέον, ήταν μία απόφαση που επιβλήθηκε από το ίδιο το Κοινοβούλιο

[1047] *"Watching my grandchildren, I imagine what would happen if someone dared to threaten them now…I ask myself: What am I really prepared to do today to ensure that the world will look like a paradise when they reach the age of 20? What are any of us really prepared to do for our children so they will have air to breathe and water to drink in 2027?...Let's not create a reality in which our children will ask us in another 20 years: 'Where were you? Why didn't you think of us? Why did you allow the world to act in a way that would clearly lead to a real threat to our lives?....If we don't create a life of joy, health and love for ourselves, for those around us, for our children and grandchildren, in the end, we really won't care whether the world continues to exist",* χαρακτηριστικό απόσπασμα του Ισραηλινού Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές, Shlomo Shoham από το βιβλίο του Future Intelligence, Verlag Bertelsmann Stiftung, 2010, p. 164-165.

[1048] Η κύρια λειτουργία του Knessetείναι να νομοθετεί. Βλ. Σχετικά www.knesset.gov.il/main/eng/home.asp.

[1049] *"The Commission for Future Generations was a kind of gateway to the cosmic continuum that opened for the extraordinary group, headed by Judge Shoham, linking Israeli society's present and past with its future"*απόσπασμα του Καθηγητή και ειδικού μελλοντολόγου David Passig από τον Πρόλογο του βιβλίου Future Intelligence, Shlomo Shoham, Verlag Bertelsmann Stiftung, 2010, p. 8.

[1050] Πιο συγκεκριμένα, οι «Πράσινοι» Ombudsmanήταν της Ουγγαρίας και του Καναδά (Ontario).

[1051] Βλ. "Commission for Future Generations in the Knesset : lessons learnt", Shoham, S., Lamay, N., in *Handbook of Intergenerational Justice*, Joerg Tremmel (ed.), Edward Elgar Publishing, 2006, p. 244.

[1052] *«Η βασική ιδέα του νόμου είναι η δημιουργία ενός ενδο-κοινοβουλευτικού οργάνου, το οποίο θα έχει ολοκληρωμένη άποψη για τη νομοθετική παραγωγή, σε σχέση με κάθε πιθανή αρνητική συνέπεια για τα συμφέρονται και τα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών…».* Βλ. Commission For Future Generations, The Knesset, The Israeli Parliament, p. 3. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα

(a top down approach) και δεν ήταν αποτέλεσμα ζύμωσης και πίεσης της κοινωνίας των πολιτών, όπως υπήρξε στην Ουγγαρία.

Πρωταγωνιστής και θιασώτης της εν λόγω πρωτοβουλίας υπήρξε ένας πολιτικός του φιλελεύθερου κόμματος και μέλος του Ισραηλινού Κοινοβουλίου, ο Tommy Lapid, ο οποίος φιλοδοξούσε να αναδείξει το Knesset σε παγκόσμια ηγετική μορφή της διαγενεακής ισότητας. Είναι χαρακτηριστικό το σκεπτικό που αποτυπώνεται στην Εισηγητική Έκθεση του νομοσχεδίου που προέβλεπε την ίδρυση του Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές :

«Κάποιες φορές είναι δύσκολο να προβλεφθούν οι συνέπειες από μία συγκεκριμένη νομοθετική ρύθμιση που θα επέλθουν μετά από μερικά χρόνια, χωρίς να αναφερόμαστε καν στην επίδραση που θα έχουν στις επόμενες γενιές…..Επιπλέον, οι πολιτικοί έχουν την τάση να ψάχνουν για λύσεις προβλημάτων που αφορούν τους ψηφοφόρους τους, με την ελπίδα ότι μακροπρόθεσμα, τα ζητήματα θα επιλυθούν από μόνα τους και ότι εν γένει θα αποτελέσουν προβλήματα μίας διαφορετικής κυβέρνησης και ενός διαφορετικού "Knesset". Υπό το ανωτέρω πρίσμα, έχει αναδυθεί η ανάγκη να υποδειχθεί ένας ombudsman προκειμένου να εκπροσωπεί νομικά τις γενιές που δεν έχουν γεννηθεί ακόμα – "ένα Επίτροπος για τις Μελλοντικές Γενιές". Η αρμοδιότητά του μπορεί να εκτείνεται από την υποβάθμιση του εδάφους ή του αέρα, στην ζημία που έχει δημιουργηθεί στα συνταξιοδοτικά ταμεία[1053]».

Πρώτος -και μοναδικός- Επίτροπος για τις Μελλοντικές Γενιές εκλέχθηκε ο δικαστής Shlomo Shoham[1054], ο οποίος είχε διατελέσει και νομικός σύμβουλος της Επιτροπής για το Συνταγματικό Δίκαιο και την Δικαιοσύνη που άνηκε στο Ισραηλινό

---

www.worldfuturecouncil.org/fileadmin/user_upload/Maja/Future_Justice_Library/Knesset_Paper.pdf. Επίσης, βλ. Shoham, S. and Lamay, N. "Commission for Future Generations in the Knesset: lessons learnt" in *Handbook of Intergenerational Justice*, ed. J.C. Tremmel, 2006, Edward Elgar Publishing limited, p. 244-281.

[1053] Βλ. σχετική παραπομπή στο Shoham, S. and Lamay, N. "Commission for Future Generations in the Knesset: lessons learnt" in *Handbook of Intergenerational Justice*, ed. J.C. Tremmel, 2006, Edward Elgar Publishing limited, p. 245.

[1054] Ο Shlomo Shoham υπήρξε εισηγητής θεμάτων ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ποινικού δικαίου σε αρκετές νομικές σχολές του Ισραήλ (ΠανεπιστήμιοTel Aviv, Jerusalem, Bar-Ilan). Έχει διδάξει συναισθηματική νοημοσύνη στο Hebrew University όπως και θέματα μεσολάβησης αλλά και μελλοντικής εκπαιδευτικής ηγεσίας. Αποτελεί τον ιδρυτή του Centre for Sustainable Global Leadership. Σύμφωνα με απόσπασμα από τον πρόλογο του βιβλίου του Future Intelligence αναφέρει ο ίδιος *"I am particularly happy to have been a partner in this global movement toward sustainability as Israel's Commissioner for Future Generations. In one small country, the Commission for Future Generations was privileged to make its own modest contribution to sustainability, with its activities founded on faith in a better future".* Ενώ παρακάτω αναφέρει*"Two fundamental things took place in my soul in the course of my tenure in this position. First, a covenant developed between me and the position…Second, a deep vulnerability was born in me. Because I experienced such deep identification with the position, its role and the Commission's goals, the moments in which we failed to influence the results of legislation as we wanted were painful and difficult".*

Κοινοβούλιο, το οποίο και αξιολόγησε το σχετικό νομοσχέδιο για την ίδρυση του νέου θεσμού. Η θητεία του διήρκησε πέντε χρόνια, [1055] η οποία δυστυχώς δεν ανανεώθηκε. Ο τρόπος ανάδειξης του Επιτρόπου αλλά και οι προϋποθέσεις θέσης υποψηφιότητας για την θέση του Επιτρόπου καθορίζονταν κυρίως στις διατάξεις 36[1056] και 37[1057] του Νόμου του Κοινοβουλίου (Knesset Law), όπως αυτός τροποποιήθηκε το 2001, εισάγοντας το Κεφάλαιο 8 που ορίζει τα σχετικά με τον Κοινοβουλευτικό Επίτροπο για τις Μελλοντικές Γενιές[1058].

Μία πρώτη εξήγηση, γιατί δημιουργήθηκε στο Ισραήλ ένας τόσο καινοφανής και ριζοσπαστικός θεσμός σε διεθνές επίπεδο, δίνεται από τον ίδιο τον πρώην Επίτροπο: η κοινωνία του Ισραήλ θεωρείται σχετικά νεανική (λόγω του ποσοστού νέων ατόμων σε σχέση με το αντίστοιχο ποσοστό των ηλικιωμένων), με αρκετή δυναμική και διάγει μία περίοδο αναπροσδιορισμού των προτεραιοτήτων της[1059]. Επιπλέον, η Ισραηλινή κοινωνία είναι συνηθισμένη σε συχνές προστριβές και αγώνες για θέματα που άπτονται του παρόντος ή του άμεσου μέλλοντος. Για το λόγο αυτό οι ισραηλινοί πολιτικοί πολλές φορές νομίζουν ότι η κοινωνία απαιτεί άμεσες λύσεις σε σύγχρονα και καθημερινά προβλήματα. Ωστόσο, μέσα από μία περισσότερο προσεκτική ματιά, φαίνεται ότι ο κόσμος στο Ισραήλ έχει την διάθεση να προβεί σε κάποιου είδους θυσίες, προκειμένου να εξασφαλίσει καλύτερες συνθήκες για το μέλλον των παιδιών τους[1060].

[1055]Clause 41. Term of office: *"The Knesset Commissioner for Future Generations will serve for five years from the day of his appointment; and the Knesset Speaker has the right to appoint him for a further term of office".*

[1056]Clause 36. Appointment of the Knesset Commissioner for Future Generations: *"The Knesset Commissioner for Future Generations will be appointed by the Knesset Speaker, with the authorization of the Knesset House Committee, from among the candidates recommended by the Public Committee appointed in accordance with the instructions of Clause 38, in accordance with the procedure determined by this Law"*

[1057]Clause 37. Qualifications *: " Any Israeli citizen and resident who fulfils the following criteria may serve as the Knesset Commissioner for Future Generations : i) holds an academic degree in one of the areas listed in Clause 30 ; ii) has at least five years' professional experience in one of the areas listed in Clause 30 ; iii) over the two years previous to the presentation of his candidacy was not active in political life and was not a member of any political party ; for this purpose, anyone who did not pay party dues and did not participate in the activities of any party institution will not be considered as a member of a party ; iv) has not been convicted of any charge which, by its essence, severity of circumstances, would make him unfit to serve as the Knesset Commissioner for Future Generations."*

[1058] "Section 8: Knesset Commissioner for Future Generations". Βλ. παράθεση όλου του Κεφαλαίου, ως Παράρτημα του κειμένου "Commission for Future Generations in the Knesset : lessons learned", Shoham, S., Lamay, N., in *Handbook of Intergenerational Justice*, Joerg Tremmel (ed.), Edward Elgar Publishing, 2006, p.p. 263-279.

[1059] Βλ. p. 99, στο βιβλίο Future Intelligence.

[1060]*"Even at the beginning of the legislation process in the year 2000, I saw that the proposed Commission for Future Generations could help bridge this gap between policymakers' beliefs and the public's deeper, often unvoiced expectations",* p. 100, στο βιβλίο Future Intelligence.

Ο Κοινοβουλευτικός Επίτροπος λειτούργησε με ανάθεση αρμοδιοτήτων για πέντε έτη, με κύριο στόχο την προάσπιση των αναγκών και δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών[1061] και εργάστηκε με ανεξαρτησία[1062]. Ένας από τους βασικούς στόχους του θεσμού ήταν η ανάγκη να διευκρινιστούν ποια από τα πεδία άσκησης πολιτικής ασκούν ιδιαίτερη επίδραση στα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών, καθώς εξάλλου οριζόταν και από τον σχετικό νόμο[1063]. Επίσης, άλλος σημαντικός στόχος ήταν η καλλιέργεια πρόσφορου εδάφους για αποδοχή της μελλοντικής διάστασης και προέκτασης των τωρινών πολιτικών και αποφάσεων, οι οποίες ενσωματώνονται στις νομοθετικές πρωτοβουλίες. Η δε αγαπημένη φράση του ίδιου του θεσμού για την αποστολή του ήταν η κάτωθι :

«Το σύνθημά μας (motto) ήταν ότι, όσο η πολιτική ηγεσία ασχολείται με θέματα άμυνας και πολέμου, εμείς θα έπρεπε να ετοιμαστούμε για 'την επόμενη ημέρα' ειρήνης, όταν οι μελλοντικές γενιές θα έχουν καθαρό νερό για να πιούν και καθαρό αέρα να αναπνεύσουν[1064]».

3.3.2. Ο Επίτροπος για τις Μελλοντικές Γενιές προβλεπόταν στο Κεφάλαιο 8 του Νόμου του Ισραηλινού Κοινοβουλίου (Knesset Law, 1994), μετά από τροποποίηση που έγινε δεκτή το έτος 2001[1065]. Η αρχική ιδέα ήταν να δημιουργηθεί – όπως και έγινε - ένα ενδο-κοινοβουλευτικό σώμα, προκειμένου να έχει άμεση πρόσβαση στη νομοθεσία και σε δεδομένα καθώς και δυνατότητα παρέμβασης σε σχέδια νόμων, που θα μπορούσαν να επηρεάσουν (αρνητικά) τις μελλοντικές γενιές[1066]. Ο Επίτροπος

[1061] Βλ. σχετικά *Guarding our Future. How to include future generations in policy making,* World Future Council, December 2011, p.7, *Do We Owe Them a Future? The Opportunities of a Representation for Future Generations in Europe (edit. Javor, B. & Racz, J.),* Shoham, S., & Lamay, N., pp. 89-114 (Vedegylet-Protect the Future, Budapest, 2006). Ο όρος «Μελλοντικές Γενιές» δεν αποσαφηνίζεται στις ιδρυτικές διατάξεις του Επιτρόπου. Αντιθέτως, στο προτεινόμενο νομοσχέδιο υπήρχε ο ορισμός ότι μελλοντικές γενιές αποτελούν όλοι αυτοί που θα γίνουν μέλη του πληθυσμού ενός κράτους κάποια στιγμή στο μέλλον και δεν έχουν ακόμα γεννηθεί.

[1062] Βλ. clause 33. Independence*: "In the performance of his duties, the Knesset Commissioner for Future Generations will be guided purely by professional considerations".*

[1063] The Knesset.Commission for Future Generations, Amendment no. 14-5761/2001 (online). www.knesset.gov.il/sponsorship/future/eng/future_index.htm.

[1064] Φράση της προηγούμενης η Αναπληρώτρια Επίτροπος (Deputy Commissioner) Nira Lamay.

[1065] Βλ. *"At the head of the Commission is a Commissioner, chosen by an ad-hoc parliamentary committee, and appointed by the Speaker of the parliament",* Commission For Future Generations, The Knesset, The Israeli Parliament, p. 3.

[1066] Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι είχε εξουσία να διενεργεί *«…έναν πρωταρχικό κανονιστικό έλεγχο, της νομικής θεώρησης των μελλοντικών γενεών».* Βλ. σχετικά"The Rights of Future Generations, and Representing them in the Present", Solyom, L., Acta Juridica Hungarica (2002), 43, Nos 1-2, pp 141. Επίσης βλ. τη σχετική διάταξη: Clause 30. Definition *"In this Section, 'particular relevance for future generations' refers to an issue which may have significant consequences for future generations in the realms of the environment, natural resources, science, development, education, health, the economy, demography, planning and construction, quality of life, technology, justice and any matter that has*

επίσης είχε αρμοδιότητα να εκφράζει την άποψή του και να διατυπώνει κατευθύνσεις σε διάφορα θέματα που σχετίζονται με την υπό ψήφιση νομοθεσία, όπως και να παρέχει συμβουλές στα μέλη του Knesset για ειδικά θέματα που αφορούν τις μελλοντικές γενιές.

Στην πράξη κάθε νομοσχέδιο που εισαγόταν προς συζήτηση και ψήφιση στο Κοινοβούλιο, παρουσιαζόταν και στο γραφείο του Επιτρόπου. Ωστόσο, πιο ουσιαστική παρέμβαση γινόταν σε πιο επιλεγμένα νομοσχέδια, για τα οποία είχε συνταγματική εξουσιοδότηση να ενημερώνει το Κοινοβούλιο για την εμπλοκή του. Στις περιπτώσεις αυτές υπήρχε τυπική πρόσκληση του Επιτρόπου να συμμετέχει στις συνεδριάσεις των σχετικών επιτροπών και να καταθέτει προφορικά και εγγράφως τις απόψεις του[1067]. Με άλλα λόγια, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι καμία νομοθεσία που μπορούσε να σχετίζεται με θέματα των μελλοντικών γενεών δεν μπορούσε να υιοθετηθεί/ψηφισθεί, έως ότου ο Επίτροπος υποβάλει την έκθεσή του[1068].

Ειδικότερα στην διάταξη 32 του Knesset Law[1069] καθορίζεται με λεπτομέρεια ο ρόλος του Κοινοβουλευτικού Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές :

- i) καταθέτει την άποψή και αξιολόγησή του για οποιοδήποτε νομοσχέδιο θεωρεί ότι θα έχει ειδική επίδραση και σχέση προς τις μελλοντικές γενιές,

- ii) υποβάλλει- κατά την διακριτική του ευχέρεια- περιοδικές εκθέσεις προς το Ισραηλινό Κοινοβούλιο, με υποβολή συστάσεων για θέματα που σχετίζονται ειδικότερα με τις μελλοντικές γενιές,

- iii) προσφέρει συμβουλευτικό ρόλο σε ζητήματα ειδικά με τις μελλοντικές γενιές,

- iv) παρουσιάζει σε ετήσια βάση προς το Κοινοβούλιο μία έκθεση που θα περιλαμβάνει τις δράσεις και προτάσεις του.

---

been determined by the Knesset Constitution, Law and Justice Committee to have significant consequences for future generations".

[1067] Βλ. Future Intelligence, p. 102.

[1068] Αυτό ουσιαστικό μπορούσε να θεωρηθεί ως άσκηση ενός τύπου "veto". Βλ. σχετικάhttp://www.worldfuturecouncil.org/fileadmin/user_upload /Maja/Future_Justice_Library / Knesset _ Paper.pdf.

[1069] Section 32 of The Knesset Law (Amendment no. 14). Γενικά, οι αρμοδιότητες του Επιτρόπου ήταν οι εξής : 1) κατάθεση άποψης σε νομοσχέδια και κανονισμούς που ενδέχεται να αφορούσαν και να επηρεάζουν τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών, 2) παροχή συμβουλών στο Κοινοβούλιο (Knesset) για θέματα που σχετίζονται με τις μελλοντικές γενιές, 3) αναζήτηση οποιασδήποτε πληροφορίας από οποιαδήποτε κρατική ή τοπική δημόσια υπηρεσία και 4) αίτηση διάθεσης εύλογου χρόνου από την αρμόδια Κοινοβουλευτική Επιτροπή, προκειμένου να συλλέξει στοιχεία και να συνθέσει την αξιολόγησή του σχετικά με συγκεκριμένα νομοσχέδια ή δευτερεύουσα νομοθεσία σχετική με τις μελλοντικές γενιές.

Επίσης, σημαντικός παράγοντας για την παραγωγή ποιοτικού έργου του Επιτρόπου ήταν η πρόβλεψη να παρέχεται ικανός χρόνος αξιολόγησης και διαμόρφωσης της άποψής του με κάποιο νομοσχέδιο.[1070] Επιπλέον, η Επιτροπή μπορούσε να ασκήσει άτυπο βέτο κατά τη νομοπαρασκευαστική διαδικασία, κάτι αντίστοιχο με το Αμερικάνικο Κογκρέσο.

3.3.3. Επειδή δεν υπήρχε προηγούμενη Υπηρεσία ή Αρχή με παρόμοιες αρμοδιότητες, στην αρχή της ίδρυσης του γραφείου του Επιτρόπου, έγινε προσπάθεια από τους ειδικούς συνεργάτες του Επιτρόπου να οριοθετήσουν και να καθορίσουν την δράση τους, θέτοντας κάποιες βασικές αρχές. Ωστόσο, ο βασικός άξονας που κινήθηκε ο Επίτροπος του Ισραήλ – όπως ισχύει εν γένει για τον θεσμό του Ombudsman – ήταν κυρίως συμβουλευτικός (advisory) και μπορούμε να θεωρήσουμε βάσιμα ότι κινήθηκε στο πλαίσιο των υπαρχουσών αξιών και αρχών των Ombudsmen. Οι αρχές αυτές είναι οι κάτωθι :

- α) Πεδίο επίδρασης (scope of effect). Εν δυνάμει όλες οι αποφάσεις και όλα τα θέματα μπορεί να έχουν επίδραση στις ζωές των μελλοντικών γενιών. Θα ήταν όμως αδύνατη η ουσιαστική και αποτελεσματική εμπλοκή του Επιτρόπου σε όλα τα ανωτέρω ζητήματα. Για το λόγο αυτό, τέθηκε μία πρώτη προϋπόθεση εμπλοκής, αυτή της αναφερόμενης ως «scope of effect». Μόνο όταν ένα θέμα υπό συζήτηση έχει βάσιμα ουσιαστική επίδραση στο μέλλον ενός μεγάλου αριθμού ανθρώπων (είτε θετικά είτε αρνητικά), θα μπορεί ο Επίτροπος να δραστηριοποιείται[1071].

- β) Αποτελεσματικότητα (effectiveness). Επειδή το γραφείο του Επιτρόπου είχε περιορισμένους πόρους και ανθρώπινο δυναμικό, αποφασίστηκε να εμπλέκονται μόνο για θέματα που θα μπορούσε να είναι αποτελεσματικός και αποδοτικός. Ωστόσο, αυτή η δεύτερη προϋπόθεση δεν ίσχυσε πάντα, σε όλες τις περιπτώσεις στις οποίες έδρασε ο Επίτροπος. Η αιτία είναι ότι επιλέχτηκε να συμμετέχει σε θέματα που αξιολογήθηκαν ως ιδιαίτερα μεγάλης σημασίας για τις μελλοντικές γενιές.

[1070]Βλ. clause 34 par. v) *"…The Committee chairmen will coordinate the timing of the debate with the Commissioner, allowing reasonable time-at his discretion and in accordance with the issue-for the collection of data and the preparation of an evaluation".*

[1071] Σημαντικό στοιχείο για την μη ευρύτητα δράσης του Επιτρόπου ήταν η μη εκλογή του μέσα από την προβλεπόμενη δημοκρατική διαδικασία. Για τον λόγο αυτό ο Επίτροπος δεν είχε δικαίωμα να σταματήσει την ψήφιση ενός νομοσχεδίου. Ουσιαστικά είχε την δυνατότητα μέσω διάφορων τρόπων και δράσεων να ευαισθητοποιήσει το Κοινοβούλιο αλλά και την κοινωνία των πολιτών. Με τον τρόπο αυτό μπορούσε να ασκεί πίεση στην νομοθετική επιτροπή και στο Κοινοβούλιο. Βλ. σχετικά "Commission for Future Generations in the Knesset : lessons learned", Shoham, S., Lamay, N., in *Handbook of Intergenerational Justice*, Joerg Chet Tremmel (ed.), Edward Elgar Publishing, 2006, p. 249.

- γ) Φάσμα επιλογής (spectrum of choice). Η τρίτη προϋπόθεση, συνδέεται με κάποια βασικά ερωτήματα, που συνήθως ανακύπτουν στα θέματα προστασίας των μελλοντικών γενιών. Ένα ερώτημα αφορά το κατά πόσο υπάρχει νομιμοποίηση της τωρινής γενιάς να αποφασίζει για το ποιες και τι είδους αποφάσεις θα πρέπει να λάβουν για προστασία της ποιότητας ζωής των μελλοντικών γενιών. Επίσης, άλλη βασική ερώτηση είναι κατά πόσο ένας Επίτροπος μπορεί να μιλάει εξ ονόματος αυτών που δεν έχουν ήδη γεννηθεί. Ενώ άλλη ερώτηση είναι κατά πόσο μπορεί ο Επίτροπος να αποφασίζει τι είναι καλό και χρήσιμο και τι όχι για τις μελλοντικές γενιές. Σύμφωνα με τον Επίτροπο Shoham δεν μπορεί κάποιος να έχει τέτοιου είδους δικαίωμα ή εξουσία, μπορεί όμως να εξασφαλίσει για τις μελλοντικές γενιές τους όρους και τις προϋποθέσεις που θα δημιουργήσουν ένα πεδίο ευκαιριών όσο το δυνατόν πιο ευρύ. Όπως αναφέρει ο Επίτροπος με αφοπλιστική απλότητα και ουσία: *«Αποσαφηνίσαμε τον ρόλο του Επιτρόπου ως ρόλο που θα προστατεύει το πεδίο ευκαιριών από τις πολιτικές αποφάσεις που απειλούν να το μειώσουν. Οι σημερινές μας πράξεις θα πρέπει να δημιουργούν ένα ευρύ και διαφοροποιημένο πεδίο επιλογών για τις μελλοντικές γενιές, προκειμένου να μπορούν να δημιουργήσουν οι ίδιες το δικό τους επιθυμητό μέλλον»*[1072].

3.3.4. Ως νέος θεσμός, υπήρχε στην αρχή της λειτουργίας του μία ασάφεια και αμφιβολία σχετικά με τις αρμοδιότητες, το πεδίο δράσης και της πραγματικής αποτελεσματικότητάς του. Το γεγονός αυτό το εκμεταλλεύτηκαν αρνητικά στην αρχή τα ΜΜΕ, θέτοντας προβληματισμό για την ανάγκη ύπαρξης του Επιτρόπου, σε σχέση με τα οικονομικά μεγέθη αλλά και τον στόχο προτεραιότητας του θεσμού, που ήταν οι μελλοντικές γενιές[1073]. Για τους λόγους αυτούς, όπως και ο «Πράσινος» Ombudsman της Ουγγαρίας, και ο Επίτροπος του Ισραήλ έδωσε μεγάλη έμφαση στον τρόπο προβολής της δράσης του, «διαφήμισε» την γρήγορη και εύληπτη κοινοποίηση των αποτελεσμάτων των παρεμβάσεων και προτάσεων του αλλά και εν γένει ευαισθητοποίησε την κοινή γνώμη σχετικά με το θέμα του διακυβεύματος της ποιότητας ζωής των μελλοντικών γενεών. Εργαλείο ενημέρωσης αποτέλεσαν σε μεγάλο βαθμό τα ΜΜΕ, τα οποία- όπως αναφέρθηκε -δεν παρείχαν πάντα

[1072]Ο.π., Future Intelligence p. 106.

[1073]Σε μία χώρα, όπως το Ισραήλ, που δεν δίνεται προτεραιότητα στην προστασία του περιβάλλοντος, με αρκετή ευκολία μπορεί να θεωρηθεί ως «πολυτέλεια» η ίδρυση ενός θεσμού που θα προστατεύει τις αγέννητες γενιές.

υποστηρικτική βοήθεια και προβολή[1074]. Σύμφωνα με την άποψη του Επιτρόπου, η έκθεση του έργου του Επιτρόπου στα ΜΜΕ οδήγησε σε τέσσερα αποτελέσματα[1075] :

- Αναγνώριση. Επιτεύχθηκε η αναγνώριση του θεσμού τόσο από τους πολίτες όσο και από τους ίδιους τους βουλευτές και τις άλλες υπηρεσίες. Κυρίως, αναγνωρίστηκε ο ρόλος του ως θεσμού που διαδραματίζει σημαντικό ρόλο κατά τη νομοπαρασκευαστική διαδικασία.

- Διεύρυνση της συμμετοχικής δημοκρατίας. Διαμορφώθηκε μία περισσότερο ενεργή στάση των πολιτών όσον αφορά θέματα που επηρεάζουν τόσο τη δική τους ζωή όσο και των επόμενων γενιών. Κυρίως, υπήρξε μεγαλύτερη διάχυση και κατανόηση της ιδέας για την βιωσιμότητα.

- Βελτίωση της πληροφόρησης. Η παροχή πληροφόρησης, κυρίως από το Πανεπιστημιακό χώρο, βελτίωσε την περαιτέρω επεξεργασία των προτάσεων που παρήγαγε ο ίδιος ο Επίτροπος.

- Δημιουργία πλαισίου διαλόγου. Η δημιουργία χώρου ανακίνησης και συζήτησης θεμάτων που αφορούν ζητήματα που επηρεάζουν το μέλλον, καλλιέργησε ένα νέο και δυναμικό forum. Με τον τρόπο αυτό αναζωογονήθηκε, βελτιώθηκε και βάθυνε ο διάλογος μεταξύ τόσο των κοινωνικών εταίρων, της ίδιας της κοινωνίας αλλά και του ίδιου του Κοινοβουλίου και του Ανώτατου Δικαστηρίου.

3.3.5. Ένας Επίτροπος με αρμοδιότητα για θέματα που αφορούν τις μελλοντικές γενιές θα πρέπει να έχει οριοθετήσει το πεδίο δράσης του αναφορικά με το τι ακριβώς αποτελεί *«ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις μελλοντικές γενιές»*, όπως εξάλλου ορίζεται στον σχετικό ιδρυτικό νόμο του Επιτρόπου. Ο Επίτροπος προτίμησε να αντιμετωπίσει τον αόριστο και εν μέρει προβληματικό όρο «μελλοντικές γενιές» ως *«…τα μωρά που πρόκειται να γεννηθούν σήμερα το πρωί…»*. Υπό αυτή την έννοια, ο όρος «μελλοντικές γενιές» για τον Ισραηλινό Επίτροπο αφορούσε τόσο την αμέσως επόμενη μελλοντική γενιά όσο και τα ήδη εν ζωή παιδιά[1076].

[1074] Άξιο λόγου είναι το γεγονός ότι ενώ στην αρχή τα ΜΜΕ λειτούργησαν μέχρι και αρνητικά για τη λειτουργία του νέου θεσμού, στην πορεία μετατράπηκε σε ένα χρήσιμο εργαλείο, με το οποίο αποκτήθηκε η κοινωνική αποδοχή. Βλ. ο.π. Future Intelligence, p. 107 *"Indeed, throughout my tenure as commissioner, it was through the media that I felt both biting criticisms as well as reassuring voices of support"*.

[1075]Βλ. σχετικά "Commission for Future Generations in the Knesset : lessons learned", Shoham, S., Lamay, N., in *Handbook of Intergenerational Justice*, Joerg Chet Tremmel (ed.), Edward Elgar Publishing, 2006, p. 250.

[1076] "Commission for Future Generations in the Knesset : lessons learned", Shoham, S., Lamay, N., in *Handbook of Intergenerational Justice*, Joerg Chet Tremmel (ed.), Edward Elgar Publishing, 2006, p. 252.

Ο Ισραηλινός Επίτροπος είχε εξουσιοδοτηθεί να δρα εντός των τριών πεδίων της βιώσιμης ανάπτυξης : κοινωνία, οικονομία και περιβάλλον. Εντός του πλαισίου αυτού, ακολουθήθηκε το Σχέδιο Εφαρμογής του Γιοχάνεσμπουργκ, το οποίο είχε υπογράψει και το Ισραήλ και βασιζόταν ουσιαστικά στις αρχές που καθιερώθηκαν στο πλαίσιο της Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης στο Ρίο (1992)[1077]. Τα ανωτέρω θέματα κατάφερε το γραφείο του Επιτρόπου να τα εισάγει ως θέματα διαλόγου και προβληματισμού στην κοινωνία του Ισραήλ και να δημιουργήσει ένα νέο πεδίο συζήτησης και προβληματισμού, κατορθώνοντας να καθιερωθούν τόσο ως εννοιολογικοί όροι όσο και ως καθημερινά ζητήματα που επηρεάζουν άμεσα την καθημερινότητα χιλιάδων ανθρώπων. Ως συνέπεια της ανωτέρω εξέλιξης, ο Επίτροπος εισηγήθηκε νομοσχέδιο σχετικό με την βιώσιμη ανάπτυξη, η εμβέλεια του οποίου όμως περιορίστηκε σημαντικά, μετά από παρεμβάσεις μελών του Ισραηλινού Κοινοβουλίου. Ωστόσο, ακόμα και ένας νόμος για την βιώσιμη ανάπτυξη που θα είχε περισσότερο συμβολική αξία παρά ουσιαστική θα αποτελούσε ένα πρώτο αξιόλογο βήμα, θέτοντας τις πρώτες δεσμευτικές αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης[1078].

Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, τα κύρια πεδία δράσης και ανάπτυξης των αρμοδιοτήτων του Επιτρόπου εκτείνονται σχηματικά στα κάτωθι τρία πεδία : 1) Κοινωνία : στην έννοια της κοινωνίας εμπερικλείονται τα υποπεδία της εκπαίδευσης[1079], της υγείας, της δικαιοσύνης, της ποιότητας ζωής και το δημογραφικό ζήτημα. 2) Οικονομία : στην έννοια της οικονομίας εμπερικλείονται τα υποπεδία της επιστήμης, της τεχνολογίας και της ανάπτυξης. 3) Περιβάλλον : στο οποίο περιλαμβάνονται το περιβάλλον, οι φυσικοί πόροι και θέματα υποδομών και κατασκευών. Και στα τρία πεδία, η δράση του Επιτρόπου έπρεπε να είναι σχεδιασμένη με τέτοιο τρόπο, ώστε να αναδεικνύεται κάθε φορά το θέμα της βιωσιμότητας, προσανατολισμένο στις μελλοντικές γενιές.

[1077] Μία από τις βασικές και αρχικές πρωτοβουλίες του Επιτρόπου ήταν να αποσαφηνιστεί η διαμάχη μεταξύ των βραχυπρόθεσμων πολιτικών και των μακροπρόθεσμων πολιτικών που προωθεί η βιώσιμη ανάπτυξη. Μία δεύτερη πρωτοβουλία ήταν να αποσαφηνιστεί η έννοια και η έκταση των βιώσιμων πρακτικών π.χ. βιώσιμη υγεία, βιώσιμη εκπαίδευση, βιώσιμη οικονομία (κλπ.).

[1078] Το νομοσχέδιο συζητήθηκε από την Επιτροπή του Συντάγματος, του Δικαίου και της Δικαιοσύνης (Constitution, Law and Justice Committee) και ενώ υπήρχε γενική αποδοχή του γεγονότος ότι τέτοιου είδους νομοθετήματα έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα, εντέλει δεν ψηφίστηκε. Αξιοσημείωτο, παρά την απόρριψη του νομοσχεδίου, ήταν το γεγονός ότι το δικαίωμα της βιωσιμότητας αναγνωρίστηκε ως άξιο προώθησης στα προτεινόμενα δικαιώματα που εμπεριέχονταν στο νέο νομοσχέδιο για αναθεώρηση του Ισραηλινού συντάγματος.

[1079] Ο Επίτροπος για τις μελλοντικές γενιές προσδιόρισε ότι τέσσερις αρχές πρέπει να διέπουν και να καθορίζουν το υποπεδίο της εκπαίδευσης. Αυτές είναι η βιώσιμη εκπαίδευση, η μελλοντική εκπαίδευση, η ποιότητα ζωής των παιδιών και η προώθηση των νέων σε συμμετοχικές και δημοκρατικές διαδικασίες.

Σύμφωνα με την άποψη του Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές, μία σταθερή οικονομία αποτελεί την αναγκαία προϋπόθεση για να μπορέσει να οικοδομηθεί και παραχθεί ο μελλοντικός πλούτος ενός κράτους. Για το λόγο αυτό ο Επίτροπος έδρασε και για την προώθηση μίας οικονομίας βασισμένης στις αρχές της βιωσιμότητας. Ένας κρατικός προϋπολογισμός θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από διαφάνεια και μακρόπνοο σχεδιασμό, να επιτρέπει τη λήψη λογικών αποφάσεων, καθώς και τον σχεδιασμό και την αξιολόγηση των αναγκών και προτεραιοτήτων[1080].

Όσον αφορά το περιβάλλον, ο Επίτροπος θεώρησε ότι αποτελεί πρώτη προτεραιότητα για την ευζωία, την υγεία και την συνέχιση ύπαρξης και δημιουργίας μίας κοινωνίας. Σύμφωνα με τον Επίτροπο, τα θεμέλια της ανθρώπινης ύπαρξης βασίζονται στα πιο αρχέγονα συστατικά : γη, νερό, αέρας. Τα συστατικά αυτά αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, εμπλουτίζουν το ένα το άλλο και είναι ανολοκλήρωτα εάν απουσιάζει ένα από τα τρία. Επίσης, κάθε αλλοίωση σε ένα από τα τρία συστατικά επιφέρει μακροχρόνιες επιδράσεις στα συστήματα της φύσης και ως εκ τούτου στο περιβάλλον που μεταβιβάζεται στις μελλοντικές γενιές[1081].

Πεδία δράσης του γραφείου του Επιτρόπου αποτέλεσαν –μεταξύ άλλων- η υγεία και το περιβάλλον, οι ελεύθεροι χώροι, η πολιτική για τους παράκτιους χώρους καθώς και η σχέση μεταξύ γης, κεφαλαίου και κυβέρνησης. Το Ισραήλ ήταν ένα κράτος που οικοδομήθηκε πολύ γρήγορα και με βάση μη βιώσιμα πρότυπα ανάπτυξης. Φαινόμενα όπως η αστυφιλία, η άναρχη οικοδόμηση, η εντατικοποιημένη γεωργία και βιομηχανία ήταν πολύ έντονα στο Ισραήλ, με συνέπεια μεγάλη υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Εάν υπολογίσουμε και μία διάχυτη και συνεχόμενη κατάσταση αίσθησης κινδύνου που υπάρχει λόγω εξωτερικών παραγόντων και γειτονικών σχέσεων, γίνεται κατανοητό ότι ήταν πολύ δύσκολο να εδραιωθεί μία εναλλακτική κουλτούρα βιωσιμότητας, προσανατολισμένη προς μακροπρόθεσμους μελλοντικούς στόχους. Για τους ανωτέρω λόγους η περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση καθώς και ο έλεγχος για την ορθή εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας ήταν περιορισμένος.

[1080] Την χρονική περίοδο 2004-2005 ο Επίτροπος επέλεξε να προωθήσει έξι (6) σημαντικά ζητήματα που σχετίζονται με τον βιώσιμο προϋπολογισμό όπως η πρόταση για δημιουργία νομοθεσίας για την σύνταξη προϋπολογισμού με διαφάνεια και δυνατότητα ελέγχου.

[1081] Ο.π. p. 118 *"A sustainable environment is one that maintains the life within it and leaves a range of resources to sustain the existence of future generations. This kind of environment is a product of though, planning and a common approach by the various national bodies that implement and make decisions".*

3.3.6. Η Ισραηλινή Επιτροπή για τις Μελλοντικές Γενιές αποτέλεσε μία ξεχωριστή και πρωτότυπη πρωτοβουλία, καθώς ήταν η πρώτη ξεκάθαρη προσπάθεια εκπροσώπησης των μελλοντικών γενιών μέσα στα πλαίσιο μίας Κυβέρνησης[1082]. Εθνικός Επίτροπος για την περίοδο 2001-2006 ήταν ο Shlomo Shoham[1083], ο οποίος διακρίθηκε για την συστημική και ολοκληρωμένη προσέγγιση του όλου εγχειρήματος. Ωστόσο, μετά την λήξη της πενταετούς θητείας του Shlomo Shoham, άλλαξε η κυβέρνηση και αποφασίσθηκε το έτος 2011 ότι για λόγους λιτότητας δεν θα ανεδείχθη νέος Επίτροπος[1084].

Ο Επίτροπος Shlomo Shoham και το γραφείο του κατάφεραν μέσα στα πέντε χρόνια λειτουργίας τους να δημιουργήσουν και να οριοθετήσουν το προφίλ του καινοφανούς αυτού θεσμού και να το εδραιώσουν στη συνείδηση του κόσμου και της πολιτικής καθημερινότητας. Επίσης, δεν αμφισβήτησε κανείς την ουσιαστική δράση του Επιτρόπου σε πολλά επίπεδα τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο[1085]. Και ο ίδιος ο Επίτροπος θεωρεί ότι κατάφερε και είχε ιδιαίτερη επίδραση τόσο στη νομοθετική διαδικασία του Ισραηλινού Κοινοβουλίου όσο και διαδικασία λήψης αποφάσεων εν γένει, οι οποίες με κάποιο τρόπο δύναται να επηρεάσουν τις τύχες των μελλοντικών γενιών. Εξάλλου, πρέπει να τονιστεί εκ νέου ότι μπορεί να έχουν δημιουργηθεί και άλλοι παρόμοιοι θεσμοί, οι οποίοι κυρίως παρέχουν συμβουλευτική στήριξη, κριτική, επιθεώρηση, έλεγχο κλπ, αλλά κανένας δεν έχει τις λειτουργικές/ουσιαστικές αρμοδιότητες, που είχε ο Ισραηλινός Επίτροπος για τις Μελλοντικές Γενιές[1086].

Ο Επίτροπος λειτούργησε ουσιαστικά ως εξειδικευμένος Ombudsman, δηλαδή ως αμερόληπτος τρίτος παράγοντας, κινούμενος μόνο από το κοινό καλό του μέλλοντος της χώρας και προσπαθώντας να καλλιεργήσει τον διάλογο για την γνώση (θεωρητική και πρακτική) γύρω από θέματα για τις μελλοντικές γενιές και την

[1082]Βλ. Σχετικά Maja Gopel, "Guarding our Future: How to Protect Future Generations", Solutions, Vol. 1, issue 6, Jan 2011, διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.thesolutionsjournal.com/node/821.

[1083]Shoham, S. *Future Intelligence and Sustainability* (Verlag Bertelsmann Stiftung. Gutersloh, Germany, 2010).

[1084] Αρχικά είχε κατατεθεί νομοσχέδιο με πρόταση κατάργησης του Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές. Ωστόσο, επειδή το πολιτικό κόστος θα ήταν μεγάλο, αποσύρθηκε το νομοσχέδιο και προτάθηκε η αλλαγή του προσώπου του Επιτρόπου ή ακόμα και η πιθανότητα δημιουργίας άλλου θεσμού.

[1085]Ενδεικτικά αναφέρεται ότι συμμετείχε ως μέλος στην Παγκόσμια Συνδιάσκεψη του ΟΗΕ για την Βιώσιμη Ανάπτυξη στο Johannesburg (2002) και ως μέλος της Επιτροπής για την Βιώσιμη Ανάπτυξη (CSD).

[1086]Βλ. Appendix B, Comparative Research στο Commission For Future Generations, The Knesset, The Israeli Parliament, p. 22.

βιωσιμότητα. Ακόμα και αν η λειτουργία του τερματίστηκε κάπως άδοξα και απότομα, ο ίδιος ο Επίτροπος θεωρεί ότι κατάφερε και καλλιέργησε στη σκέψη των πολιτικών και νομοθετών το ενδιαφέρον και τον υπολογισμό των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών, το οποίο αποτελεί τον σπόρο που μπορεί να ευδοκιμήσει αργότερα, σε πιο ευνοϊκές συνθήκες. Όπως ο ίδιος παρατηρεί: «*Μετά από όλα αυτά, μάθαμε ότι το μονοπάτι για να ενσταλάξουμε τον τρόπο σκέψης με γνώμονα το μέλλον ("instilling future thinking") ανάμεσα στους ανθρώπους που λαμβάνουν τις αποφάσεις είναι ακόμα μακρύς. Η σκέψη που βασίζεται στο 'εδώ και τώρα' είναι ακόμα πολύ ισχυρή σε σχέση με την ανεξάρτητη σκέψη…*[1087]».

Δύο από τα βασικά προβλήματα που υπάρχουν στο Ισραήλ είναι ότι η εθνική στρατηγική τους είναι κυρίως προσανατολισμένη στην ικανοποίηση των καθημερινών αναγκών και δεύτερον ότι η διάχυση της πληροφορίας είναι περιορισμένη, με τελική αιτία τη μη ορθή λήψη πολιτικών αποφάσεων. Ο Επίτροπος θα μπορούσε να συνδράμει τόσο στην καλύτερη διάχυση της κατάλληλης πληροφορίας όσο και στην καλλιέργεια μίας στάσης με περισσότερο μελλοντικό προσανατολισμό.

Επιπλέον, η έστω και βραχυχρόνια δράση του Επιτρόπου, μπόρεσε και δημιούργησε μία ρωγμή στο λεγόμενο «τυφλό σημείο» της δημοκρατικής διαδικασίας. Το «τυφλό σημείο» αποτελεί την αδυναμία εκπροσώπησης όσων δεν βρίσκονται ακόμα εν ζωή, όπως είναι οι μελλοντικές γενιές. Αποτελεί ένα «ελάττωμα» ενός πολιτικού συστήματος που έχει αρχίσει να γίνεται παρωχημένο και χρειάζεται ριζοσπαστικές αλλαγές και πολιτική τόλμη, προκειμένου να γίνουν οι αναγκαίες τομές στην σύγχρονη κοινωνία του 21ου αιώνα. Με την ίδρυση του Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές έγινε ένα πείραμα γύρω από την δυνατότητα αμφισβήτησης του λεγόμενου ως «τυφλού σημείου» της σύγχρονης μαζικής δημοκρατίας. Τα σύγχρονα δημοκρατικά κράτη πρεσβεύουν και ευαγγελίζονται την επίλυση των προβλημάτων στο «εδώ και τώρα». Γύρω από αυτήν την «πολιτική συνταγή» στροβιλίζονται και τα πολιτικά συνθήματα και σχέδια των πολιτικών. Συνεπώς, η μελλοντική θέαση των προβλημάτων που θα αντιμετωπίσουν οι αμέσως επόμενες γενιές θεωρείται ως μη πρόβλημα που αφορά το τωρινό πολιτικό σύστημα.

Λόγω και των ανωτέρω δεδομένων αλλά και λόγω αυτής της τυπικής ορθολογικότητας, τη συνήθεια, και την ιεροτελεστία των διαδικασιών μίας τυπικής

[1087]Shoham, S. *Future Intelligence,* Verlag, Bertelsmann Stiftung, Gutershoh.

δημοκρατίας επήλθε η διακοπή αυτού του πολλά υποσχόμενου θεσμού. Ωστόσο, παραμένει ισχυρή η πρόταση-ευχή του Επιτρόπου : να μπορέσει το Ισραηλινό παράδειγμα να αποτελέσει αφετηρία και για άλλα Κοινοβούλια να δημιουργήσουν αντίστοιχους Επιτρόπους για τις Μελλοντικές γενιές[1088]. Ηδη, το έτος 2014 φαίνεται ότι επανήλθε η πρόταση κατάθεσης νέου νόμου στο Ισραήλ που θα προβλέπει εκ νέου έναν παρόμοιο θεσμό.

3.4. Parliamentary Commissioner for Future Generation (Commissioner) or Future Generations Ombudsman (FGO) in Hungary

3.4.1. Εισαγωγικά. Η ιδέα δημιουργίας ενός «εκπροσώπου των μελλοντικών γενεών» ("Representation of Future Generations") στην Ουγγαρία αναδείχθηκε για πρώτη φορά πριν από είκοσι και πλέον έτη[1089]. Σε αντίθεση με τον Ισραηλινό Επίτροπο, η ανάδειξη του Ούγγρου Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές αναδείχθηκε από την κοινωνία και όχι από το Κοινοβούλιο. Την άνοιξη του 2000, η Μη Κυβερνητική Οργάνωση (ΜΚΟ) "Vedegylet – Protect the Future" εμφανίστηκε με μία πρόταση για θεσμοθέτηση ενός οργάνου που θα λειτουργεί ως εκπρόσωπος και εκφραστής αυτών που θεωρούνται *«οι πιο αποκλεισμένοι από τους αποκλεισμένους»*[1090], δηλαδή οι μελλοντικές γενιές.

Ο Laszlo Solyom, μέλος της ΜΚΟ, πρώτος Πρόεδρος του Ουγγρικού Συνταγματικού Δικαστηρίου και μετέπειτα Πρόεδρος της Ουγγαρίας, συνέταξε το σχέδιο νόμου για τον Διαμεσολαβητή για τις Μελλοντικές Γενιές και το παρουσίασε

[1088] Ο.π. p 124 *"We must see in the experience of the Commission for Future Generations a difficult but also courageous, touching and enlightening experiment. Our activity was aimed at creating a space in the political system to work toward the creation of a future of health, safety and welfare. And this was done precisely in the midst of a political environment characterized by a deeply ingrained survival mentality, by struggles for power and influence, by contradictory interests".*

[1089]Το έτος 1993 παρουσιάστηκεστοΚοινοβούλιοωσχέδιονόμουοτωρινόςΝόμοςγιατονΔιαμεσολαβητή (Ombudsman Act), με την εξής σημείωση: *"its adoption may create an important guarantee in Hungary for respecting human rights and citizen's rights and for creating a service providing type of public administration instead of a system merely representing power, and the ombudsperson to be appointed may start his or her work-which is not promising to be an easy job but which is hoped to be highly effective-as a real and committed advocate of the people".* Βλ. Ειδικότερα και την Έκθεση "The Hungarian Ombudsman Institution, (1995-2008) και πληροφορίες σχετικές στην ιστοσελίδα www.obh.hu. Ο Νόμος που δημιούργησε τους Κοινοβουλευτικούς Επιτρόπους (Parliamentary Commissioners) ήταν ο νόμος Act LIX (1993) και δεν προέβλεπε την ίδρυση Κοινοβουλευτικού Επιτρόπου για τις μελλοντικές γενιές, αλλά υπήρχαν διατάξεις που προέβλεπαν για το συνταγματικό δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον και το δικαίωμα σε φυσική και ψυχική υγεία.

[1090]"The most excluded of the excluded". Βλ. σχετικά και άρθρο στην ιστοσελίδα http://www.alternatives.ca/eng/our-organisation/our-publications/alternatives-international-journal/200... (τελευταία πρόσβαση στις 30.09.2010).

στο Ουγγρικό Κοινοβούλιο το 2001. Ωστόσο, το έτος 2007 το Κοινοβούλιο της Ουγγαρίας ψήφισε τον προαναφερόμενο νόμο και τον Νοέμβριο του ίδιου έτους συγκροτήθηκε το γραφείο του Κοινοβουλευτικού Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές[1091], βασιζόμενο- όπως προαναφέρθηκε - σε πρόταση της Μη Κυβερνητικής Οργάνωσης (ΜΚΟ) "Protect the Future"[1092]. Η ΜΚΟ "Protect the Future"για πολλά έτη προσπάθησε να δημιουργήσει θετικό κλίμα και να πείσει τα πολιτικά κόμματα να κατανοήσουν την σπουδαιότητα που θα είχε το γεγονός να μπορέσουν οι μελλοντικές γενιές να ακουστούν από τις σύγχρονες γενιές, με οργανωμένο και θεσμικό τρόπο[1093]. Ο πρώτο κύκλος διαπραγματεύσεων (2000-2002) δεν υπήρξε επιτυχής[1094].

Η ίδια ΜΚΟ εκ νέου το 2006 προώθησε μία εκστρατεία για την δημιουργία Εκπροσώπου των μελλοντικών γενιών σε Ευρωπαϊκό επίπεδο. Το έτος 2006 ήταν έτος προεκλογικής εκστρατείας, οπότε τα πολιτικά κόμματα ήταν περισσότερο ανοικτά σε προτάσεις και νέες ιδέες. Δύο Κυβερνητικές Επιτροπές συζήτησαν εκ νέου το σχέδιο νόμου και το έκαναν δεκτό. Ωστόσο, δεν δόθηκε τελικά θετική ψήφος. Ωστόσο, το έτος 2007 υπήρξε θετική εξέλιξη και τα πέντε κόμματα συνεργάστηκαν από κοινού για την προώθηση του συγκεκριμένου θέματος. Επιπλέον, την ίδια χρονική περίοδο, η ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης γύρω από τα περιβαλλοντικά ζητήματα ήταν αυξημένη. Έτερο παράγοντα που εκμεταλλεύτηκε θετικά η ΜΚΟ ήταν η δημοσιογραφική κάλυψη του γεγονότος και ιδίως μίας συζήτησης που έγινε

[1091]Parliamentary Commissioner for Future Generations.

[1092] Ενσωματώθηκε η πρόταση για την δημιουργία ξεχωριστού Διαμεσολαβητή για τις Μελλοντικές Γενιές στον βασικό νόμο για τον Διαμεσολαβητή (Ombudsman Act). Ο πρώτος Ombudsman της Ουγγαρίας εκλέχθηκε το έτος 1996 και ακολούθησε το «Ισπανικό-Πολωνικό» μοντέλο. Διαθέτει αρμοδιότητες δράσης τόσο για πρόληψη όσο και για αποκατάσταση (proactive and reactive functions). Βασική αρμοδιότητά του ο έλεγχος της δημόσιας διοίκησης, η προστασία των συνταγματικά κατοχυρωμένων/θεμελιωδών δικαιωμάτων αλλά και των διεθνών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

[1093]Βλ. Javor, B. (ed.), Rights of Future Generations, Budapest, Vedegylet Series 1, 2001. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.vedegylet.hu/ doc/rights.pdf. Επίσης, βλ. Σχετικά το άρθρο του Benedek Javor "Institutional protection of succeeding generations-ombudsman for future generations in Hungary", διαθέσιμο στο www.concordantia.com/ sfm/Participants/ Javor_ WG_ Political % 20 Science.PDF. Στο εν λόγω άρθρο αναλύονται εν συντομία και πειστικά οι λόγοι για τους οποίους πρέπει να εφεύρουμε έναν θεσμό αντιπροσώπευσης των μελλοντικών γενιών, οι οποίες δεν είναι ακόμα ούτε ψηφοφόροι ούτε καταναλωτές. Μία αντιπροσωπευτική φράση της φιλοσοφίας που διέπει το εν λόγω άρθρο είναι η ακόλουθη :*«Η ηθική ευθύνη (που έχουμε) για να εφοδιάσουμε την επόμενη γενιά με (καλές) συνθήκες ζωής, μπορεί να δικαιολογηθεί μέσα από μία διασταλτική ερμηνεία των γενικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, μέσω μίας ευρύτερης κατανόησης των δημοκρατικών αρχών…Η ευθύνη, ωστόσο, θα γίνει πραγματικότητα εάν είμαστε ικανοί να την μετατρέψουμε σε πράξη. Ένα αναγκαίο στάδιο για την πραγματοποίηση αυτού του επιτεύγματος είναι ότι θα πρέπει να δομήσουμε θεσμικά την προστασία των μελλοντικών γενεών στους μηχανισμούς λήψης αποφάσεων»,* p.1.

[1094] Κατά την προώθηση της πρώτης πρότασης για την δημιουργία ενός Επιτρόπου για τις μελλοντικές γενιές, ο Πρόεδρος Laszlo Solyom και ο Καθηγητής Boldizsar Nagy, είχαν προτείνει ευρύ πεδίο αρμοδιοτήτων. Το πλειοψηφούν κόμμα αρνήθηκε να υποστηρίξει το σχέδιο νόμου.

μεταξύ των κομμάτων σε μορφή στρογγυλής τράπεζας[1095]. Το Ουγγρικό Κοινοβούλιο πέρασε την αναθεώρηση του Νόμου του Διαμεσολαβητή (Ombudsman Act)[1096], με σχετική πλειοψηφία τον Δεκέμβριο 2007 και έτσι δημιουργήθηκε ο θεσμός του Κοινοβουλευτικού Επιτρόπου για τις μελλοντικές γενιές[1097], ως αυτόνομο και ξεχωριστό γραφείο Διαμεσολαβητή, τόσο από τους άλλους υπάρχοντες Διαμεσολαβητές όσο και από την Κυβέρνηση[1098].

3.4.2. Οι βασικές αρμοδιότητες και ο τρόπος εκλογής των Κυβερνητικών Επιτρόπων/Διαμεσολαβητών της Ουγγαρίας[1099]. Αρχικά, ο θεσμός του Ombudsman θεσπίσθηκε στην Ουγγαρία για πρώτη φορά το έτος 1996, *«…ως ένα όργανο που θα προστατεύει τους πολίτες από την κακοδιοίκηση, θα λειτουργεί ως υποστηρικτής της χρηστής διοίκησης και υπερασπιστής των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων[1100]».* Το έτος 2007 ψηφίσθηκε νόμος όπου υιοθετήθηκε επίσημα ο Κοινοβουλευτικός Επίτροπος/Ombudsman για τις Μελλοντικές Γενιές (Parliamentary Commissioner/Ombudsman for Future Generations). Αυτός ο Επίτροπος λειτουργούσε με ανεξαρτησία από τους υπόλοιπους παρόμοιους Επιτρόπους και είχε αρμοδιότητα ελέγχου *«…όλων των θεμάτων που θα μπορούσαν να επηρεάσουν το συνταγματικό δικαίωμα των πολιτών σε ένα υγειές περιβάλλον, ή που θα μπορούσε να έχει πιθανή επίδραση σε ζητήματα μακροχρόνιας περιβαλλοντικής βιωσιμότητας, με την ευρύτερη έννοια[1101]».* Όσον αφορά τους Κοινοβουλευτικούς Επιτρόπους/Διαμεσολαβητές (Ombudsmen), αυτοί μπορούσαν να εκλεγούν μέχρι το

[1095]Καθώς το γεγονός αυτό αποτυπώθηκε επίσημα στον τύπο, κανένα από τα κόμματα δεν τόλμησαν να ακυρώσουν τις δηλώσεις που ήδη είχαν διατυπώσει.

[1096]Act CXLV 2007 on the Amendment of Act LIX of 1993 on the Parliamentary Commissioner for Civil Rights.Το νομοσχέδιο για τον Ούγγρο Ombudsman τον συνέταξε ο Laszlo Solyom, πρώην Πρόεδρος του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Ουγγαρίας (1990-1998) και πρώην Πρόεδρος της Ουγγαρίας (2005-2010).

[1097]Ο νέος «Πράσινος» Επίτροπος, όπως και οι υπόλοιποι Επίτροποι, δεν υπόκεινται σε κάποια ιεραρχική δομή μεταξύ τους (αν και αυτό άλλαξε το έτος 2011, το οποίο θα ειπωθεί κατωτέρω). Δηλαδή, ο καθένας ασχολείται με τα θέματα αρμοδιότητάς του και απευθύνεται για ενημέρωση και μία μορφή λογοδοσίας μόνο προς το Κοινοβούλιο. Βλ. Ειδικότερη αναφορά και στην Έκθεση "The Hungarian Ombudsman Institution (1995-2008)», p. 3.

[1098] Βλ. Toth Ambrusne, E, "The Parliamentary Commissioner for Future Generations of Hungary and his Impact", Intergenerational Justice Review, 10 (1), 2010, p. 18-23. Το καλοκαίρι 2008 ξεκίνησε ο νέος θεσμός να λειτουργεί κανονικά, με τριάντα πέντε εργαζόμενους, περιλαμβανομένων δεκαεννέα δικηγόρων, δύο οικονομολόγων, ενός μηχανικού, δύο βιολόγων, ενός εμπειρογνώμονα στις κλιματικές αλλαγές και ενός γιατρού. Το γραφείο του Πράσινου Επιτρόπου αποτελείται από τέσσερα Τμήματα. Το Νομικό Τμήμα, το Τμήμα Στρατηγικής και Επιστήμης, το Τμήμα Διεθνών Σχέσεων και το Τμήμα Διοίκησης.

[1099] Βλ. σχετικά http://jno.hu/en/?&menu=legis1 (ημερομηνία πρόσβασης 18.09.2012).

[1100] Απόσπασμα από τις απαντήσεις που έδωσε ο πρώην «Πράσινος» Ombudsman της Ουγγαρίας, Marcel Szabo, στο ερωτηματολόγιο της διατριβής (29 Ιανουαρίου 2016).

[1101] Ο.π.

έτος 2011 ως ανεξάρτητοι ελεγκτές για τέσσερις θεματικές : της ορθής εφαρμογής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των δικαιωμάτων στην προστασία της ιδιωτικής ζωής και την πρόσβαση στις δημόσιες πληροφορίες, των δικαιωμάτων των εθνικών μειονοτήτων και του δικαιώματος σε ένα υγειές περιβάλλον. Ωστόσο, ο διαχωρισμός τους σε τέσσερις θεματικούς τομείς, από το έτος 2011- οπότε και άλλαξε η σχετική νομοθεσία, όπως θα ειπωθεί κατωτέρω- καταργήθηκε και προβλέφθηκε ένας ενιαίος θεσμός (single Ombudsman), με δύο επιμέρους Διαμεσολαβητές (professional deputy commissioners[1102]).

Μέχρι το έτος 2011, ο Διαμεσολαβητής/Κυβερνητικός Επίτροπος για τα ανθρώπινα δικαιώματα και ο Διαμεσολαβητής/Κυβερνητικός Επίτροπος για τα δικαιώματα των εθνικών μειονοτήτων υπέβαλλαν συστάσεις και εκθέσεις για παρελθόντα γεγονότα που αφορούσαν παραβίαση της νομοθεσίας ή μη ορθή συμπεριφορά των δημοσίων υπηρεσιών. Αντίθετα, ο Διαμεσολαβητής για την προστασία των δεδομένων και την ελεύθερη πρόσβαση στην πληροφορία όπως και ο Διαμεσολαβητής για το περιβάλλον και τις μελλοντικές γενιές μπορούσαν να παρεμβαίνουν και σε εν εξελίξει παράνομες ενέργειες ή να συμμετέχουν σε τωρινές διοικητικές ή ακόμα και δικαστικές ενέργειες[1103].

Ο νόμος που διέπει τη λειτουργία, την εκλογή και τα υπόλοιπα θέματα των Κοινοβουλευτικών Επιτρόπων είναι ο Νόμος για τους Διαμεσολαβητές (Ombudsman Act). Σύμφωνα με τον νόμο, οι Κοινοβουλευτικοί Εκπρόσωποι εκλέγονται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και από τα δύο τρίτα των μελών του Κοινοβουλίου για περίοδο έξι ετών. Προβλέπεται δυνατότητα επανεκλογής για μία ακόμη φορά. Οι υποψήφιοι θα πρέπει να πληρούν ένα πλήθος από τυπικά και ουσιαστικά προσόντα[1104]. Όπως όλοι οι Διαμεσολαβητές, έτσι και οι Διαμεσολαβητές της Ουγγαρίας είναι τελείως ανεξάρτητοι τόσο κατά την διατύπωση της γνώμης τους, την διεξαγωγή έρευνας, την στελέχωση των γραφείων τους (κλπ.). Στην ίδια κατεύθυνση, δεν δέχονται υποδείξεις από καμία υπηρεσία ή άτομο, συμπεριλαμβανομένων και των

[1102]Βλ. Σχετικά Szabo, M., "Changes in the Institutional Context of the Ombudsman System in the Republic of Hungary in 2012", Beijing Law Review, Sept. 2012, 2, pp. 112-120, online http://dx.doi.org/10.4236/blr.2012.33015.

[1103] Υπό την έννοια αυτή, ο «Πράσινος» Διαμεσολαβητής της Ουγγαρίας ομοίαζε περισσότερο με ένα μοντέλο «συνηγόρου-υπερασπιστή» ('advocate') ή με το μοντέλο του «φύλακα» ('guardian'), όπως αυτό αναφέρεται πιο συχνά στην διεθνή βιβλιογραφία.

[1104] Για παράδειγμα, μόνο Ούγγροι πολίτες, οι οποίοι κατέχουν πτυχίο νομικής και διαθέτουν δεκαετή τουλάχιστον δικηγορική εμπειρία ή εξαιρετική ακαδημαϊκή εμπειρία στο σχετικό αντικείμενο.

άλλων Διαμεσολαβητών. Η μοναδική τους τυπική υποχρέωση προς το Κοινοβούλιο είναι η ετήσια παρουσίαση της έκθεσης των δραστηριοτήτων τους[1105].

Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε ήδη, από το έτος 2011 τέθηκε σε ισχύ ο νέος βασικός νόμος/Σύνταγμα (the Basic Law of Hungary), με τον οποίο αναπροσαρμόσθηκε σε πολλά σημεία ο πετυχημένος θεσμός του Ούγγρου Διαμεσολαβητή[1106]. Μαζί με το νέο Σύνταγμα θεσπίσθηκε και νέος νόμος για τον Διαμεσολαβητή (new Ombudsman Act / Act CXI of 2011 on the Commissioner for Fundamental Rights), μέσω του οποίου διατηρήθηκε ο εναλλακτικός, ευέλικτος και προσιτός χαρακτήρα του, με κύριο γνώμονα την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων[1107]. Η θεμελιώδης αλλαγή που επέφερε στον θεσμό είναι ότι ενοποίησε τις αρμοδιότητες των τεσσάρων ανεξάρτητων Ombudsmen κάτω από έναν μόνο φορέα με την ονομασία "Commissioner for Fundamental Rights", με δύο επιμέρους/θεματικούς Διαμεσολαβητές (Deputy Commissioners), ένας εκ των οποίων είναι και ο Επίτροπος για τις μελλοντικές γενιές. Υπό την έννοια αυτή, οι «θεματικοί» Διαμεσολαβητές ενεργούν υπό την επίβλεψη και την καθοδήγηση ενός Διαμεσολαβητή[1108], με την ονομασία «Επίτροπος για τα θεμελιώδη δικαιώματα[1109]», προσφέροντας τις υπηρεσίες τους ως επαγγελματίες σύμβουλοι (professional advisor), χωρίς όμως να διαθέτουν πλέον δυνατότητα αυτόνομης/ανεξάρτητης δράσης και έρευνας.

Σύμφωνα με το άρθρο 30 του Συντάγματος/Βασικού Νόμου[1110] , ο Επίτροπος για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα είναι ένα μονοπρόσωπο όργανο, το οποίο προτείνεται

[1105]Η υπηρέτηση του εν λόγω λειτουργήματος είναι ασύμβατο με οποιαδήποτε άλλη επαγγελματική, πολιτική, οικονομική ή διοικητική θέση και απασχόληση, πλην της πανεπιστημιακής. Ο Διαμεσολαβητής χαίρει της ίδιας μορφής ασυλίας που διέπει και τους Βουλευτές. Μπορεί να απομακρυνθεί από τη θέση του μόνο ένα ψηφίσουν τα δύο τρίτα του Κοινοβουλίου για λόγους που αφορούν την παραβίαση των βασικών υποχρεώσεων του ή εάν εκδοθεί καταδικαστική απόφαση από ποινικό δικαστήριο, για σοβαρό ποινικό αδίκημα.

[1106] Σύμφωνα με δημοσκόπηση που διενήργησε το έτος 2012 η μεγαλύτερη Ουγγρική εταιρία δημοσκοπήσεων, ο θεσμός του Ούγγρου Διαμεσολαβητή έχει αναδειχθεί ως ο πιο δημοφιλής θεσμός της Ουγγαρίας.

[1107]Βλ. αναλυτικότερα την Ετήσια Έκθεση 2012, *Report on the Activities of the Commissioner for Fundamental Rights of Hungary in the Year 2012*, Office of the Commissioner for Fundamental Rights 2013.Διαθέσιμη από τη νέα ιστοσελίδα του θεσμού http://www.ajbh.hu/en/web/ajbh-en/annual-reports. Τόσο το νέο Σύνταγμα της Ουγγαρίας όσο και ο νέος νόμος για τον Διαμεσολαβητή υιοθετήθηκαν από το Κοινοβούλιο το έτος 2011 αλλά τέθηκαν σε ισχύ το έτος 2012.

[1108] Στη θέση του βασικού Διαμεσολαβητή μέχρι και τον Αύγουστο 2013 ήταν ο Καθηγητής dr. Mate Szabo, με εξαετή θητεία στον θεσμό. Στις 13 Σεπτεμβρίου 2013 για την ανωτέρω θέση εκλέχθηκε ο Καθηγητής dr Laszlo Szekely. Από τις 25 Σεπτεμβρίου 2013 ξεκίνησε η εξαετής θητεία του.

[1109]Commissioner for Fundamental Rights ("CFRA").

[1110]Article 30 of the Basic Law.

από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και διορίζεται από το Κοινοβούλιο[1111], με κύριο αντικείμενο την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Σύμφωνα με τις μεταβατικές διατάξεις του νόμου CXI του έτους 2011 (Transitional Provisions of Act CXI of 2011[1112]) η τωρινή θεματική Επίτροπος για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα[1113]- dr. Elisabeth Sandor-Szalay - αποτελεί την διάδοχο του Κοινοβουλευτικού Επιτρόπου των Δικαιωμάτων των Εθνικών και Εθνοτικών Μειονοτήτων. Αντίστοιχα, ο προηγούμενος και πολύ δημοφιλής Κυβερνητικός Επίτροπος για τις Μελλοντικές Γενιές (Parliamentary Commissioner for Future Generations) – dr. Sandor Fulop - διατήρησε την θέση του μέχρι την παραίτησή του στις 1 Σεπτεμβρίου 2011. Στις 8 Οκτωβρίου 2012 εκλέχθηκε, με σημαντική πλειοψηφία, ο δεύτερος κατά σειρά Επίτροπος/Διαμεσολαβητής για τις μελλοντικές γενιές[1114] – dr. Marcel Szabo- με ειδική αρμοδιότητα την προστασία των συμφερόντων των μελλοντικών γενεών[1115]. Το έτος 2017 αντικαταστάθηκε από τον Καθηγητή Dr Gyula Bandi[1116].

Ο Επίτροπος για τα θεμελιώδη δικαιώματα μπορεί να διενεργεί ex officio διαδικασίες και ενέργειες που αφορούν – εκτός των άλλων - την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών και την προάσπιση της συνταγματικής διάταξης P, που αναφέρεται στα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών. Επιπλέον, μπορεί να παρέχει την άποψή του όταν εκκρεμούν σχέδια νόμου που αφορούν και μπορούν να επηρεάσουν τις αρμοδιότητες και την αποτελεσματικότητά του. Επίσης, μπορεί να διατυπώνει την άποψή του στο ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα της βιώσιμης ανάπτυξης και των μελλοντικών γενιών, όπως είναι τα ζητήματα που αφορούν μακροπρόθεσμα και ποικίλα έργα ανάπτυξης. Σημαντική δυνατότητα του Διαμεσολαβητή, που μπορεί να αξιοποιηθεί προς όφελος των μελλοντικών γενιών, είναι και ότι μπορεί να κάνει προτάσεις για την τροποποίηση ή την θέσπιση νόμων που επηρεάζουν τα θεμελιώδη

[1111] Εκλέγεται με αυξημένη πλειοψηφία των 2/3 του Κοινοβουλίου.

[1112]Βλ. Transitional Provisions of Act CXI of 2011, Section 45, Subsection 3.

[1113]/ Deputy-Commissioner responsible for the rights of National Minorities.

[1114] "Ombudsman for Future Generations". Επίσης, πρόσθετες νεότερες πληροφορίες βλ. Sarkozy, I., "The Hungarian Parliamentary Commissioner for Future Generations", (Chapter 14) in *Environmental Democracy and Law*, Gyula Bandi, (ed.), Europa Law Publishing, 2014, pp. 274-303.

[1115] Σύμφωνα με την νέα και ισχύουσα νομοθεσία, ο Επίτροπος για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα είναι ειδικά αρμόδιος για την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών, των δικαιωμάτων των διάφορων εθνοτήτων που ζουν στην Ουγγαρία, των δικαιωμάτων των περισσότερο ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και τέλος των «αξιών που χαρακτηρίζονται ως 'συμφέροντα των μελλοντικών γενιών. Βλ. Report on the Activities of the Commissioner for Fundamental Rights of Hungary in the Year 2012, Office of the Commissioner for Fundamental Rights 2013, p. 23.Οσον αφορά τον Ombudsman που ήταν αρμόδιος για την προστασία των δεδομένων και την διαφύλαξη της ελευθερίας των πληροφοριών, αυτός διαχωρίστηκε από τον θεσμό της διαμεσολάβησης και έγινε ξεχωριστή αυτόνομη αρχή.

[1116] https://www.ajbh.hu/en/web/ajbh-en/dr.-gyula-bandi. (Τελευταία επίσκεψη στις 11.03.2017).

δικαιώματα. Επίσης, μία νέα και χρήσιμη αρμοδιότητα αποτελεί η πρωτοβουλία να μπορεί ο Διαμεσολαβητής να ξεκινάει την διαδικασία ελέγχου της συνταγματικότητας κάποιων διατάξεων νόμων στο Συνταγματικό Δικαστήριο[1117]. Τέλος, μπορεί να εκπονεί έρευνα για τα θεμελιώδη δικαιώματα της Ουγγαρίας αλλά και να συλλέγει και αξιολογεί στατιστικά στοιχεία για τους πιο πάνω σκοπούς. Βάσει των προαναφερόμενων αρμοδιοτήτων, προκύπτει ότι οι αρμοδιότητες του Διαμεσολαβητή έχουν και οριζόντια προοπτική, υπό την έννοια ότι δεν εμμένουν μόνο σε θέματα περιβάλλοντος.

Τέλος, ιδιαίτερα σημαντικό και πρωτοποριακό βήμα τόσο για την θεσμική εμπλοκή του Διαμεσολαβητή σε θέματα λήψης αποφάσεων όσο και στην εδραίωσή του σε θέματα που αφορούν ευρύτερα και μείζονα διεθνή θέματα, όπως τα περιβαλλοντικά, αποτελεί η πρόβλεψη να συμμετέχει στην προετοιμασία εθνικών εκθέσεων και λοιπών δράσεων παρακολούθησης και εφαρμογής των διεθνών συμβατικών κειμένων, όπως Διεθνείς Συμβάσεις. Βέβαια, παρόλο που οι συστάσεις και οι προτάσεις του- όπως ισχύει για όλους τους εκπροσώπους του θεσμού του Ombudsman- δεν είναι δεσμευτικές, χρησιμεύουν ως οδηγός για τους φορείς που λαμβάνουν αποφάσεις.

Ο Ούγγρος Διαμεσολαβητής – όπως εξάλλου και στις υπόλοιπες Ευρωπαϊκές χώρες – φαίνεται ότι έχει κερδίσει την εμπιστοσύνη του κόσμου, λόγω της αποτελεσματικότητας των ενεργειών του, της αμεσότητας δράσης του και της φιλικής αντιμετώπισης των προβλημάτων. Ωστόσο, ως ένας νέος σχετικά θεσμός που δημιουργήθηκε σε μία χώρα που έχει συστήσει πρόσφατα δημοκρατικούς θεσμούς και δημοκρατική πολιτική διάρθρωση, βρίσκεται ακόμα σε μία προσπάθεια αναζήτησης και προσπάθειας επίτευξης μίας «ισορροπίας». Αυτό σημαίνει ότι είναι ανοικτός σε προκλήσεις και αλλαγές, εφόσον εξυπηρετούν καλύτερα το έργο και την αποτελεσματικότητά του, κυρίως όσον αφορά την παροχή βοήθειας στο Κοινοβούλιο, άσκηση ελέγχου στην Κυβέρνηση και στη δημόσια διοίκηση[1118].

[1117] Βλ. Report on the Activities of the Commissioner for Fundamental Rights of Hungary in the Year 2012, Office of the Commissioner for Fundamental Rights 2013, p. 23. *"As a new mandate, the Commissioner for Fundamental Rights may initiate the review of rules of law at the Constitutional Court as to their conformity with the Basic Law".*

[1118] *«Ο Ombudsman θα προσπαθήσει να αποφύγει να παγιδευτεί μέσα σε έναν 'φιλντισένιο πύργο' και να ενδυναμώσει την συνεργασία με τις ΜΚΟ…»* Report on the Activities of the Commissioner for Fundamental Rights of Hungary in the Year 2012, Office of the Commissioner for Fundamental Rights, 2013, p. 55.

3.4.3. Οι αρμοδιότητες και το πεδίο δράσης του Επίτροπου για τις Μελλοντικές Γενιές. Ο Επίτροπος για τις Μελλοντικές Γενιές ή αλλιώς «Πράσινος Ombudsman» έχει εξουσιοδοτηθεί να διενεργεί έρευνες που αφορούν όλα τα θέματα που μπορεί να επηρεάσουν τα συνταγματικό δικαίωμα των πολιτών σε ένα υγειές περιβάλλον. Έχει θεωρηθεί ως μοναδικός και πολύ ιδιαίτερος θεσμός, ακόμα και σε παγκόσμιο επίπεδο, διαθέτοντας πολλές ριζοσπαστικές αρμοδιότητες και καταφέρνοντας αποτελεσματική παρέμβαση[1119]. Αν και υπάρχει ο Διαμεσολαβητής των Μελλοντικών Γενιών και σε άλλες χώρες, όπως αναφέρθηκε ήδη[1120], ο Ούγγρος Πράσινος Ombudsman θεωρείται ότι διαθέτει ένα ευρύ πεδίο αρμοδιοτήτων, που του παρέχει μεγαλύτερη ευελιξία και αποτελεσματικότητα. Η αρμοδιότητα παρέμβασης και έρευνας δεν περιορίζεται μόνο στα βασικά περιβαλλοντικά θέματα όπως είναι ο αέρας, το νερό, τα απόβλητα, η ηχορύπανση[1121], αλλά αφορά και θέματα που μπορεί να έχουν μακροχρόνιες συνέπειες για την βιωσιμότητα του περιβάλλοντος και την ποιότητα ζωής. Κυρίως, μετά την αναθεώρηση του Συντάγματος και το νέο θεσμικό πλαίσιο, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στην προώθηση εκ μέρους του «Πράσινου» Επιτρόπου της προστασίας των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών και της απαίτησης εμπλοκής του σε ζητήματα που απαιτούν μακροχρόνια στρατηγική[1122].Οι συνταγματικές διατάξεις στις οποίες στηρίζεται και νομιμοποιείται η δράση του είναι οι κάτωθι :

- Άρθρο Ρ του Συντάγματος : *«Οι φυσικές πηγές, ειδικότερα η καλλιεργήσιμη γη, τα δάση και τα αποθέματα νερού, η βιοποικιλότητα, και ειδικότερα η χλωρίδα και η πανίδα, όπως και τα πολιτιστικά αγαθά, θα πρέπει να συγκροτούν την κοινή κληρονομιά του έθνους. Θα πρέπει να αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και του κάθε πολίτη να τα προστατεύει, να τα διατηρεί και να τα συντηρεί για τις μελλοντικές γενιές».*

[1119] Σύμφωνα με τις Gopel και Arhelger, ο Ούγγρος Διαμεσολαβητής για τις Μελλοντικές Γενιές έχει αποδειχθεί ο πιο αποτελεσματικός, υπό την έννοια ότι διαθέτει νομικά δεσμευτικά εργαλεία και την πιο ξεκάθαρη και σαφή εντολή για δράση. Βλ. ειδικότερα Gopel, M and Arhelger, M. "How to Protect Future Generations-Rights in European Governance", Intergenerational Justice Review. 10 (1), 2010, p. 3-9.

[1120] Π.χ. στο Ισραήλ και στην Φινλανδία.

[1121]Βλ. ενδεικτικά με σχετικά παραδείγματα, *Report on the Activities of the Commissioner for Fundamental Rights of Hungary in the Year 2013*, Office of the Commissioner for Fundamental Rights 2014, p.p. 36-37.

[1122] Όπως αναφέρει ο πρώην «Πράσινος» Ombudsman, Marcel Szabo, *«…ο Ombudsman για τις Μελλοντικές Γενιές είναι υπεύθυνος για την προστασία του δικαιώματος σε ένα υγειές περιβάλλον, στο δικαίωμα διατήρησης της φυσικής και πνευματικής υγείας και στην προστασία των αξιών που αναδεικνύονται από το άρθρο Ρ του Συντάγματος».*

- Αρθρο XX : *«(1) Ο καθένας μπορεί να έχει δικαίωμα στην φυσική και πνευματική υγεία. (2) Η Ουγγαρία θα πρέπει να προωθήσει αποτελεσματική εφαρμογή στο δικαίωμα που αναφέρεται στην παρ. 1, μέσω μίας γεωργίας ελεύθερης από ΓΤΟ, μέσω ενθάρρυνσης της πρόσβασης σε υγιή τροφή και πόσιμο νερό, μέσω δημιουργίας ασφάλειας στην εργασία και στην υγεία, μέσω ενισχύοντας τα αθλήματα και την φυσική άσκηση, όπως και επιβεβαιώνοντας την προστασία του περιβάλλοντος».*

- Αρθρο XXI : *«(1) Η Ουγγαρία αναγνωρίζει και θέτει σε ισχύ το δικαίωμα του καθενός σε ένα υγειές περιβάλλον….».*

Για τους λόγους αυτούς η αρμοδιότητα του Πράσινου Ombudsman είναι αρκετά ευρεία και εκτείνεται σε θέματα όπως είναι η προστασία των ιστορικών μνημείων, η ενέργεια και οι εναλλακτικές πηγές ενέργειας, η πολιτική για τις μεταφορές, οι βιώσιμες πόλεις κλπ[1123]. Σύμφωνα με το γραφείο του Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές οι δράσεις του εκτείνονται σε τέσσερα επίπεδα : Διερεύνηση αναφορών, συμβουλευτική, λήψη αποφάσεων και έρευνα[1124].

1) Διερεύνηση αναφορών : Η διερεύνηση των αναφορών βρίσκεται στον πυρήνα δράσης του Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές. Σύμφωνα με την νομοθεσία που διέπει τη λειτουργία του, η κύρια υποχρέωση του Πράσινου Επιτρόπου είναι η διερεύνηση πιθανών μορφών κακοδιοίκησης που σχετίζονται με την απρόσκοπτη άσκηση του δικαιώματος σε ένα υγειές περιβάλλον. Οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο μπορεί να υποβάλλει αναφορά αλλά μπορεί και ο ίδιος ο Επίτροπος να διεξάγει με δική του πρωτοβουλία σχετική έρευνα. Τόσο κατά την διεξαγωγή της έρευνας όσο και κατά την διατύπωση της γνώμης του, ο Πράσινος Επίτροπος μπορεί να χρησιμοποιήσει διάφορα μέτρα πίεσης, έστω και εάν τυπικά οι εισηγήσεις του δεν είναι υποχρεωτικά εφαρμοστέες- όπως εξάλλου συμβαίνει με όλες τις προτάσεις των Διαμεσολαβητών γενικά.

2) Συμβουλευτική : Σύμφωνα με τον Νόμο του Διαμεσολαβητή (Ombudsman Act) θα πρέπει τόσο η Κυβέρνηση όσο και οι υπόλοιπες δημόσιες υπηρεσίες να

[1123] *"Since it began its work, my office has received more than 1000 complaints; most of them concerning local and regional environmental problems. I and my staff have participated in legislative consultations on over 50 draft legal acts. And we have taken part in or organized more than 200 conferences, stakeholder or scientific meetings. We have found that these activities place the office of the Parliamentary Commissioner for Future Generations in a unique position to map Hungary's most topical environmental problems",* απόσπασμα ομιλίας του πρώτου Ούγγρου Πράσινου Επιτρόπου, Dr. Sandor Fulop,το 2010, στο http://www.fdsd.org/2010/02/hungarys_green_ombudsman/ (τελευταία πρόσβαση στις 30.09.2012).

[1124] Βλ. σχετικά http://jno.hu/en/?&menu=powers (τελευταία πρόσβαση 18.09.2014).

ζητούν την συμβουλευτική στήριξη του Πράσινου Επιτρόπου για νομοθετικές ρυθμίσεις ή χάραξη στρατηγικής στα θέματα που άπτονται του περιβάλλοντος. Συμβουλευτική στήριξη μπορεί να παρέχει και στις τοπικές Αρχές για θέματα όπως έργα υποδομής, σχέδια πόλης (κλπ.) και εν γένει να συμμετέχει κατόπιν πρόσκλησης σε δημόσιες διαβουλεύσεις σχετικές με τα ανωτέρω ζητήματα. Τέλος, ο Επίτροπος συντάσσει ετήσια έκθεση που υποβάλλεται στο Κοινοβούλιο σχετικά με την εφαρμογή του δικαιώματος σε ένα υγειές περιβάλλον.

3) Λήψη αποφάσεων : Προκειμένου ο Πράσινος Επίτροπος να μπορεί να εκπληρώνει τις ευρείες δυνατότητες και αρμοδιότητες που του χορηγεί ο νόμος, θα πρέπει να εκδηλώνει έναν βαθμό διακριτικής ευχέρειας και ακτιβισμού κυρίως στη λήψη αποφάσεων και ανάληψης πρωτοβουλιών. Εξάλλου, ο νόμος του Διαμεσολαβητή εκχωρεί στον Επίτροπο τον ρόλο του *"chief environmental policy advocate"*. Ασκώντας τον ρόλο αυτό, ο Επίτροπος έχει την δυνατότητα να επιχειρηματολογεί –εντός και εκτός Κοινοβουλίου- και να επικεντρώνεται σε ζητήματα που μπορούν να θέτουν σε κίνδυνο μακροπρόθεσμα την βιωσιμότητα του περιβάλλοντος.

4) Ερεύνα : Όποιος επιθυμεί να αποτελεί διαμορφωτή των αποφάσεων και επιλογών που πρόκειται να επηρεάσουν σε βάθος χρόνου την ποιότητα ζωής και την βιωσιμότητα των κοινωνιών μας, θα πρέπει να εμφορείται από αίσθημα ευθύνης, αισιόδοξο όραμα και να αξιοποιεί την επιστημονική έρευνα. Ο Πράσινος Επίτροπος επιθυμεί να βρίσκεται μέσα στην καρδιά των εξελίξεων και για το λόγο αυτό προσπαθεί να δοκιμάσει τις προτάσεις του αλλά και δημιουργεί ένα νέο περιβάλλον διαλόγου με θέμα τις μελλοντικές γενιές[1125]. Στο όλο εγχείρημα καλεί και προσπαθεί να εμπλέξει την επιστημονική κοινότητα αλλά και την κοινωνία των πολιτών[1126].

Ειδικότερα, ο Πράσινος Ombudsman μπορεί : α) να απευθυνθεί προς το φυσικό ή νομικό πρόσωπο -που παρανόμως έχει θέσει σε κίνδυνο το περιβάλλον ή ήδη έχει ρυπάνει ή καταστρέψει το περιβάλλον (περιβαλλοντική ζημία)- για να τερματίσει την παράνομη δραστηριότητά του, β) να απευθυνθεί προς την αρμόδια

[1125] Μία από τις πολύ ενδιαφέρουσες δραστηριότητες του θεματικού Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές έλαβε χώρα τον Απρίλιο 2014 ως τριήμερο Συνέδριο που διενεργήθηκε στα γραφεία της Αρχής. Ο τίτλος του Συνεδρίου ήταν *«Θεσμικά Μοντέλα για ένα Βιώσιμο Μέλλον : Μία συγκριτική συνταγματική προοπτική»,* διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα του Επιτρόπου www.ajbh.hu/en/web/ajbh-en/dr.-marcel-szabo3.

[1126] Πολλά από τα αποτελέσματα της έρευνας και των συμπερασμάτων παρουσιάζονται στο ετήσιο διεθνές φόρουμ "Future Generations Talk", που αφορά θέματα σχετικά με την αντιπροσώπευση των μελλοντικών γενιών.

υπηρεσία προκειμένου η τελευταία να λάβει τα ενδεδειγμένα μέτρα για την προστασία του περιβάλλοντος, γ) να απευθύνει γενικές προτάσεις και συστάσεις προς συγκεκριμένα όργανα, ινστιτούτα, υπηρεσίες ή φυσικά άτομα, στο πλαίσιο χειρισμού ιδιωτικών αναφορών, δ) να αναλάβει την πρωτοβουλία για διεξαγωγή έρευνας και ελέγχου διοικητικών αποφάσεων σχετικών με τις περιβαλλοντικές συνθήκες, ε) να εκφράζει την άποψη του όσον αφορά τις συνταγματικές διατάξεις και άλλες κυβερνητικές πρωτοβουλίες που αφορούν τις αρμοδιότητες του Διαμεσολαβητή. Παράλληλα, μπορεί να προτείνει νομοθετικές ρυθμίσεις, που αφορούν την υιοθέτηση, τροποποίηση ή αναθεώρηση νομοθεσίας ή διατάξεων, πάντα μέσα στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του[1127] και σε συνάφεια με την προστασία των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών[1128], στ) να τοποθετείται και να εκφράζει την άποψή του για μακροπρόθεσμα σχέδια των τοπικών αρχών, που μπορεί να αφορούν θέματα ανάπτυξης, επέκταση σχεδίων πόλης ή άλλα θέματα που είναι πιθανόν να επηρεάσουν άμεσα την ποιότητα ζωής των μελλοντικών γενεών[1129], ζ) να εκφράζει την άποψη του που σχετίζονται με την αναγνώριση των υποχρεωτικών συνεπειών που έχουν οι διεθνείς συμφωνίες σχετικές με την περιβαλλοντική προστασία ή την διατήρηση της φύσης ή την προστασία της κοινής κληρονομιάς και αφορούν εν γένει την ανθρωπότητα. η) μπορεί να συμμετέχει από κοινού με εκπροσώπους της Ουγγρικής Κυβέρνησης σε όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Σύμφωνα με την σχετική νομοθεσία (Ombudsman Act) εξαιρούνται κάποιες υποθέσεις από την εμβέλεια δράσης του : 1) Ο αναφερόμενος δεν έχει εξαντλήσει τις προβλεπόμενες δυνατότητες για εσωτερικό/διοικητικό έλεγχο. Ο ρόλος του Διαμεσολαβητή δεν είναι να υποκαταστήσει τις δημόσιες υπηρεσίες. Θα πρέπει να περιμένει ωσότου οι δημόσιες υπηρεσίες αποφασίσουν για την υπόθεση. 2) Εάν αρμόδιο διοικητικό δικαστήριο εξετάζει την υπόθεση. 3) Ο Διαμεσολαβητής δεν μπορεί να εξετάζει την ορθότητα των δικαστικών αποφάσεων ή του αρμόδιου Εισαγγελέα. 4) Όταν η υπόθεση είναι μικρής σημασίας, ο Διαμεσολαβητής δεν είναι υποχρεωμένος να την διερευνήσει, αρκεί να ενημερώσει σχετικά και εγκαίρως τον

[1127] Στους πρώτους 14 μήνες λειτουργίες του θεσμού, ο Πράσινος Επίτροπος είχε λάβει 600 αναφορές και είχε συντάξει 30 νομοθετικά κείμενα-προτάσεις. Βλ. σχετική αναφορά στο απόσπασμα συνέντευξης του Sandor Fulop, http://www.thesolutionsjournal.com/node/817. Ειδικότερα, έχει προβεί σε νομοθετικές προτάσεις για τα δικαιώματα των παιδιών σε ποσοστό 11,9% και για την προστασία του περιβάλλοντος σε ποσοστό 19%.

[1128] Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον ότι στο πλαίσιο του ερωτηματολογίου, ο πρώην «Πράσινος» Ombudsman, Marcel Szabo, αναφέρεται ρητά σε «δικαιώματα των μελλοντικών γενιών».

[1129] Βλ. σχετικά http://jno.hu/en/?&menu=downloads&doc=guideline (ημερομηνία πρόσβασης 18.09.2012).

αναφερόμενο[1130]. 5) Ο Διαμεσολαβητής απορρίπτει αναφορές που είναι προδήλως αβάσιμες[1131] ή όταν επαναλαμβάνεται το αίτημα και δεν προσκομίζονται νεότερα στοιχεία. 6) Όταν δεν υποβάλλεται η αναφορά από τον άμεσα θιγόμενο ή ενδιαφερόμενο, ο Διαμεσολαβητής έχει δικαίωμα να μην ξεκινήσει την διερεύνηση[1132]. 7) Έλλειψη αρμοδιότητας. Στην περίπτωση αυτή, ο Διαμεσολαβητής είναι υποχρεωμένος να μεταβιβάσει το αίτημα του αναφερόμενου στο αρμόδιο όργανο και να ενημερώσει ταυτόχρονα και τον αναφερόμενο.

3.4.4. ***Αξιολογικές παρατηρήσεις για τον Ούγγρο Πράσινο Ombudsman.*** Ο Επίτροπος για τις Μελλοντικές Γενιές (FGO) αποτελούσε – πριν την Συνταγματική και νομοθετική αναθεώρηση και αλλαγή - τον τέταρτο Διαμεσολαβητή (Ombudsperson) της Ουγγαρίας[1133] με κύριο καθήκον *«να διασφαλίσει την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων για ένα υγιές περιβάλλον».* Το τωρινό Σύνταγμα της Ουγγαρίας και ο νόμος για τον Επίτροπο/Διαμεσολαβητή για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα – όπως ήδη ειπώθηκε – ενοποίησε τον θεσμό και δημιούργησε έναν επιμέρους/θεματικό Διαμεσολαβητή (Deputy Commissioner), αρμόδιο για την προστασία των συμφερόντων των Μελλοντικών Γενιών και των δικαιωμάτων των Μειονοτήτων που ζουν στην Ουγγαρία. Η αρμοδιότητα του Επιτρόπου ως εκπροσώπου των μελλοντικών γενιών μπορεί να θεωρηθεί ότι βασίζεται στην προστασία των θεμελιωδών συνταγματικών δικαιωμάτων και ιδίως στο δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον.

Ο θεματικός Διαμεσολαβητής πλέον λειτουργεί συμπληρωματικά και συμβουλευτικά προς τον βασικό Επίτροπο. Για να αξιολογηθεί αντικειμενικά ο αντίκτυπος και η επίδραση που μπορεί να έχει ένας τέτοιος Επίτροπος, θα πρέπει να

[1130] Η σχετική κρίση ανήκει στην διακριτική ευχέρεια του Διαμεσολαβητή. Θα εξαρτηθεί η παρέμβαση του ή η αποχή του από τον αριθμό των ενδιαφερόμενων ή θιγόμενων ατόμων, από το μέγεθος της περιβαλλοντικής ζημίας ή του κινδύνου.

[1131] Στην πράξη είναι πολύ μικρός ο αριθμός των προδήλως αβάσιμων αναφορών, οπότε εξετάζεται σχεδόν το σύνολο των υποβαλλόμενων αναφορών.

[1132] Ωστόσο, όσον αφορά τις περιβαλλοντικές υποθέσεις είναι γνωστό ότι ένα μεγάλο πλήθος ατόμων μπορεί να επηρεάζονται, ακόμα και όσοι δεν βρίσκονται σε άμεση γειτνίαση με την περιβαλλοντική ζημία. Το ίδιο ισχύει και για μία μεγάλη περιβαλλοντική ζημία και οι συνέπειες που δημιουργούνται για τις μελλοντικές γενιές.

[1133] Οι τρεις πρώτοι Κοινοβουλευτικοί Επίτροποι της Ουγγαρίας είναι ο Επίτροπος για την προστασία των δεδομένων και την ελευθερία της πληροφορίας (Parliamentary Commissioner for Data Protection and Freedom of Information), ο Επίτροπος για τα πολιτικά δικαιώματα (Parliamentary Commissioner for Civil Rights) και ο Επίτροπος και τα δικαιώματα των εθνικών μειονοτήτων (Parliamentary Commissioner for National and Ethnic Minority Rights).

χρησιμοποιηθούν κάποια κριτήρια, τα οποία είναι τα κάτωθι [1134]: α) Ο Επίτροπος θα πρέπει να είναι ελεύθερος από κάθε πολιτική επιρροή. β) Ο Επίτροπος θα πρέπει να διαθέτει τις σωστές και επαρκείς εκείνες αρμοδιότητες, που θα του επιτρέπουν να επηρεάζει θετικά τις ζωές των μελλοντικών γενιών. γ) Ο Επίτροπος θα πρέπει να δραστηριοποιείται συνεχώς και να χρησιμοποιεί επαρκώς τις προαναφερόμενες αρμοδιότητες. δ) Ο Επίτροπος θα πρέπει να μπορεί να επιβάλει ή/και να υλοποιήσει συγκεκριμένα μέτρα και προτάσεις. ε) Ο θεσμός θα πρέπει να χρηματοδοτείται επαρκώς.

Ο «Πράσινος» Διαμεσολαβητής/Ombudsman, όπως τον αποκαλούν συνήθως τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, προσέλκυσε πάνω του τα φώτα και την προσοχή της διεθνούς κοινότητας, που αναζητά νέους μηχανισμούς και τρόπους δράσης, τόσο όσον αφορά τα περιβαλλοντικά θέματα[1135] όσο και το νέο-αναδυόμενο θέμα της εκπροσώπησης των μελλοντικών γενιών.

Ποιοι ήταν οι λόγοι που δημιούργησε ένα ρεύμα προσοχής της δράσης του; Αρχικά, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι αποτέλεσε πρωτοπορία για τα Ευρωπαϊκά δεδομένα. Μία χώρα η οποία δεν ανήκει στις τυπικά ανεπτυγμένες χώρες της Κοινότητας, μία χώρα που εξήλθε από ένα πολιτικό και οικονομικό καθεστώς που θεωρήθηκε από την κρατούσα πολιτική θεωρία ως τροχοπέδη για την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό των κρατών, μπόρεσε και έφθασε σε πολιτικό επίπεδο συναίνεσης για την θεσμοθέτηση ενός καινοφανούς θεσμού, που δεν έχει θεσπισθεί στις υπόλοιπες πολύ πιο ανεπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες. Η κίνηση αυτή της Ουγγαρίας μπορούμε να πούμε ότι πυροδότησε τη συζήτηση και την ευγενή άμιλλα για την δημιουργία παρόμοιων θεσμών, καθώς ο διάλογος για τις μελλοντικές γενιές αρχίζει και αναπτύσσεται[1136]. Στο ανωτέρω πλαίσιο, είχε την πρωτοβουλία το έτος 2014 να

[1134]Βλ. σχετικά"The Parliamentary Commissioner for Future Generations of Hungary and his Impact", *Eva Toth Ambrusne,* Intergenerational Justice Review, Vol. 10-Issue 1/2010, p. 18.

[1135] Βάσει στοιχείων που απέστειλε ο Marcel Szabo, στο πλαίσιο του ερωτηματολογίου, φαίνεται ότι το έτος 2014, 126 υποθέσεις ήταν σχετικές με τα δικαιώματα των παιδιών και 250-300 υποθέσεις με γενικότερα περιβαλλοντικά θέματα.

[1136] Βλ. ενδεικτικά το από 25.02.2010 απόσπασμα δελτίου τύπου του αγγλικού φιλανθρωπικού ιδρύματος. Το ως άνω άρθρο φέρει τίτλο "Hungary's Green Ombudsman puts environmental futures at the heart of decision-making". Ειδικότερα, αναφέρει*"A unique environmental watchdog role-protecting the rights not just of present generations but also future ones….What lessons can the UK learn from the role of the Hungarian Parliamentary Commissioner for Future Generations.."*.Στο ίδιο δελτίο τύπου, ο Πρόεδρος της Αγγλικής Δικηγορικής Ένωσης για το Περιβάλλον (UK Environmental Law Association-UKELA), Peter Kellett, ανέφερε χαρακτηριστικά*"There are still major challenges in environmental regulation and enforcement here in the UK. We have in many ways been progressive in designing and championing environmental law…, but we have much to learn from our neighbors. I am delighted that UKELA members have this opportunity to reflect on insights from a major Central European country, Hungary, whose constitution guarantees the right of its citizens to a clean and*

δημιουργήσει ένα διεθνές δίκτυο με στόχο την σύνδεση εθνικών θεσμών, που έχουν κατεύθυνση την προστασία των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών : "the Roundtable of Institutions for a Sustainable Future[1137]".

Το Ουγγρικό φιλόδοξο παράδειγμα ωστόσο είχε να αντιμετωπίσει πολλές προκλήσεις. Η έκταση των αρμοδιοτήτων του Επιτρόπου εν πολλοίς είχε εξάρτηση από την δική του διακριτική ευχέρεια. Ωστόσο, αυτή η ελευθερία δράσης και η αξιολόγηση των δεδομένων προσέκρουε πολλές φορές στην δυσπιστία των πολιτικών και βουλευτών. Αμφισβητήθηκε λοιπόν και πολεμήθηκε μέχρι ποιού σημείου έχει δυνατότητα δράσης και διατύπωσης άποψης ο Επίτροπος. Είναι δεδομένο ότι ο Επίτροπος δεν μπορεί εκ των πραγμάτων να παρέχει συμβουλευτική στήριξη στις μελλοντικές γενιές. Ουσιαστικά βασίζεται η δράση του γραφείου του, στην διάχυση και καλλιέργεια της έννοιας της διαγενεακής ισότητας προς την κοινωνία της Ουγγαρίας. Παρά ταύτα, θα πρέπει να υπάρχει ως υποστηρικτική βάση, μία πιο επίσημη άποψη για τον κόσμο που θα ήθελαν να ζήσουν οι μελλοντικές γενιές. Ειδικότερα, το γραφείο του Επιτρόπου θα πρέπει να δομήσει μία απάντηση περισσότερο για το τι δικαιούνται οι μελλοντικές γενιές να περιμένουν από εμάς και όχι τόσο στο τι θα ήθελαν να περιμένουν από εμάς.

Ένα άλλο ζήτημα προβληματισμού είναι ο προσδιορισμός των αρμοδιοτήτων του Πράσινου Επιτρόπου. Βάσει της τωρινής νομοθεσίας δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην περιβαλλοντική προστασία. Συνεπώς, ο Επίτροπος θα πρέπει να αναζητήσει εάν διαθέτει περιθώρια ανάπτυξης μεγαλύτερου βελινεκούς δράσης και αρμοδιοτήτων, προκειμένου να μπορεί να δράσει και να προφυλάξει αποτελεσματικότερα το μέλλον της Ουγγαρίας. Ειδικότερα, αν και η κύρια αποστολή του ορίζεται γύρω από τα περιβαλλοντικά θέματα, θα πρέπει να αναζητήσει άμεσες ή έμμεσες επιρροές και άλλων θεμάτων στα ζητήματα της διαγενεακής ισότητας, όπως είναι τα συνταξιοδοτικά θέματα, το κοινωνικό κράτος ιδίως στα θέματα υγείας και εκπαίδευσης, η διατήρηση του χρέους του κράτους σε λογικά πλαίσια (κλπ)[1138].

Επίσης, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας ότι η ανάδειξη και θεσμοθέτηση του «Πράσινου» Επιτρόπου έγινε από την βάση, από την κοινωνία των πολιτών και όχι το αντίστροφο. Επιπλέον, εθνική, ευρωπαϊκή αλλά και διεθνής η

---

healthy environment". Για περισσότερες πληροφορίες, στο http://www.fdsd.org/2010/02/hungarys_green_ombudsman/ (τελευταία πρόσβαση στις 30.09.2014).

[1137] Για περισσότερες πληροφορίες βλ. http://futureroundtable.org/en/web/roundtable-of-institutions-for-a-sustainable-future/welcome.

[1138] Ζητήματα τα οποία είναι άκρως επίκαιρα, κυρίως λόγω της οικονομικής κρίσης που απλώνεται σε όλη την Ευρώπη.

δημοσιότητα, που έλαβε ο Ουγγρικός αυτός θεσμός, καθιστά φανερό ότι απαιτείται πολύ καλή συνεργασία με τα ΜΜΕ, συχνή παροχή συγκεκριμένων πληροφοριών, με ιδιαίτερη έμφαση στις επιτυχίες του θεσμού, αλλά και η διοργάνωση Συνεδρίων, Ημερίδων (κλπ.), με στόχο την προώθηση του διαλόγου του σχετικού αντικειμένου. Στην τελευταία δραστηριότητα, σημαντική είναι η δημιουργία ενός συνεκτικού δικτύου εμπειρογνωμόνων από διάφορα πεδία, το οποίο μπορεί να λειτουργήσει και ως lobby ή ως "think-tank" σε πολιτικό επίπεδο και /ή επίπεδο λήψης αποφάσεων.

> *"In all social decisions-in politics and business-the future must always be taken seriously into consideration. But to be able to do this, you need forums for futures-oriented thinking and above all forums to make political, financial and juridical decisions on the future. These forums must be situated as close to centers of power as possible[1139]".*
>
> *Paula Tiihonen*

3.5. The Finish Parliament's Committee for the Future

Η Φινλανδία θεωρείται μία χώρα που αποτελεί πρωτοπόρο σε πολιτικές πρωτοβουλίες και εξελίξεις. Το 1906 ήταν η πρώτη χώρα παγκοσμίως που χορήγησε δικαίωμα πολιτικής ψήφου αλλά και δικαίωμα υποψηφιότητας στις γυναίκες. Μετά από έναν αιώνα περίπου (1993) το Φινλανδικό Κοινοβούλιο (Eduskunta) αποτέλεσε πάλι το πρώτο Κοινοβούλιο που αποφάσισε ότι «το κοινό μας μέλλον» είναι τόσο σημαντικό, που θα πρέπει οι πολιτικοί να αναλάβουν πραγματικά ευθύνη για αυτό. Το έτος 1986, 133 μέλη του κοινοβουλίου είχαν παρουσιάσει για πρώτη φορά, μία πρόταση δημιουργίας μίας ερευνητικής μονάδας, που θα ασχολείται με θέματα που αφορούν το μέλλον.

Η Φινλανδική Κοινοβουλευτική Επιτροπή για το Μέλλον (εφεξής «Επιτροπή») θεωρείται ότι διεξάγει μία δραστήρια και εμπνευσμένη πρωτοβουλία σε συνεργασία με την Κυβέρνηση, σχετικά με τον εντοπισμό, την αξιολόγηση και την προσπάθεια επίλυσης των πιο σημαντικών μελλοντικών προβλημάτων[1140]. Αποτελεί

[1139] "The Right of Future Generations", Tiihonen, P., in *Ethical Prospects: Economy, Society and Environment*, Laszlo Zsolnai (ed.), Dodrecht, Springer, 2009, pp. 239-240.

[1140] Σύμφωνα με τον Marcel Szabo, τον Ούγγρο Επίτροπο/Διαμεσολαβητή για τις Μελλοντικές Γενιές, η Φιλανδική Επιτροπή για το Μέλλον θα μπορούσε να απαντήσει έμπρακτα σε ερωτήματα του είδους *«πώς ένα άτομο ή ένα όργανο μπορεί να προβλέψει τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των μελλοντικών*

μία από τις δεκαέξι Επιτροπές του Φινλανδικού Κοινοβουλίου και οι αρμοδιότητές της δεν συμπίπτουν με καμίας άλλης Επιτροπής. Η Επιτροπή δημιουργήθηκε το έτος 1993 ως προσωρινός θεσμός, αλλά από το έτος 2000 απέκτησε μόνιμο καθεστώς και έχει καταλάβει θέση στο πολιτικό σύστημα της Φιλανδίας ως ένα καινοτόμο πολιτικό σώμα[1141]. Η Επιτροπή συντάσσει εμπεριστατωμένες μελέτες και αναφορές, στις οποίες εμπερικλείονται θέματα που σχετίζονται με την μελλοντική λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος, την περιβαλλοντική προστασία, την επιστήμη και τεχνολογία[1142]. Επίσης, ετοιμάζει τις απαντήσεις του Κοινοβουλίου σε συνέχεια της Κυβερνητικής έγγραφης «Έκθεσης για το Μέλλον», στο πλαίσιο κάθε κοινοβουλευτικής περιόδου.

Ειδικότερα[1143]: 1) Γενική αρμοδιότητα της Επιτροπής είναι να προωθεί και να καλλιεργεί τον διάλογο για θέματα που άπτονται του μέλλοντος. 2) Έχει αρμοδιότητα να αναλύει και να μεταφέρει προς την Κυβέρνηση Εκθέσεις που αφορούν ζητήματα που αφορούν την διαμόρφωση του μέλλοντος, όπως κλιματική αλλαγή, δημογραφικές αλλαγές, βιώσιμη ανάπτυξη (κλπ.)[1144]. 3) Οργανώνει και συντονίζει τα συμπεράσματα και τις αξιολογήσεις των τεχνολογικών εξελίξεων από το κοινοβούλιο. Η Επιτροπή εκπροσωπεί την Φιλανδία στο δίκτυο NEPTA (European Parliamentary Technology Assessment net work). Ρόλος της είναι ο εντοπισμός των πιθανών μελλοντικών ωφελειών και κινδύνων για την κοινωνία. 4) Η Επιτροπή λειτουργεί ως "think-tank" ή ως «ζωντανό εργαστήριο» του κοινοβουλίου. Καταφέρνει να συγκαλεί βουλευτές από διαφορετικά πολιτικά κόμματα, προκειμένου να ενημερωθούν και να συζητήσουν για θέματα που αφορούν μελλοντικά ζητήματα. Με τον τρόπο αυτό εισάγεται στην κοινοβουλευτική κουλτούρα η ευαισθητοποίηση για ζητήματα μακροχρόνια.

γενιών» ή *«βάσει ποιάς ηθικής βάσης μπορούν να δραστηριοποιούνται ακόμα και εναντίον της κρατικής εξουσίας».* Ειδικότερα, βλ. "National Institutions for the protection of the interests of Future Generations", Szabo, M., E-Publica, No 5, 2015, p. 14.

[1141]Βλ. "The Right of Future Generations", Tiihonen, P., in Ethical Prospects: Economy, Society and Environment, Laszlo Zsolnai (ed.), Dodrecht, Springer, 2009, p. 240.Επίσης, η Επιτροπή αποτελείται από δεκαεπτά μέλη, όλοι προερχόμενοι από το Κοινοβούλιο και αποτελώντας το 10% των κοινοβουλευτικών αντιπροσώπων. Τα μέλη της Επιτροπής συναντιούνται δύο φορές την εβδομάδα και διαβουλεύονται σχετικά με θέματα που αφορούν το μέλλον των Φιλανδών και της χώρας, ενώ έχει εξασφαλιστεί ένα μεγάλο περιθώριο αυτόνομης δράσης της.

[1142] Εξαιτίας της μεγάλης εμβέλειας των θεμάτων που καλύπτει η Επιτροπή, συνεργάζεται με εξέχοντες εμπειρογνώμονες και διοργανώνει επαγγελματικά συνέδρια.

[1143] Βλ. σχετικά Tynkkynen, O., "Strengthening Futures thinking in Parliaments" , E-Publica, Special Issue, N. 5, 2015, p. 4.

[1144] Η Έκθεση συντάσσεται από το γραφείο του Πρωθυπουργού, υιοθετείται από την Κυβέρνηση και υποβάλλεται στο Κοινοβούλιο. Η Επιτροπή ετοιμάζει την Κοινοβουλευτική απάντηση προς την κυβερνητική έκθεση.

Λειτουργώντας με τον παραπάνω τρόπο, η Φινλανδική Κοινοβουλευτική Επιτροπή φαίνεται ότι καταφέρνει να περάσει κατευθείαν στους πολιτικούς την μακροπρόθεσμη σκέψη στις πολιτικές διαβουλεύσεις και αποφάσεις[1145]. Επίσης, παρακολουθεί και προσπαθεί να εξασφαλίσει ότι η συγκεκριμένη προσπάθεια έχει ευεργετική επίδραση για τη λειτουργία όλου του Κοινοβουλίου. Ωστόσο, μέχρι και σήμερα η Επιτροπή δεν εμπλέκεται στη νομοθετική λειτουργία, υπό την έννοια ότι δεν καλείται για να διατυπώσει τις παρατηρήσεις της για τα νομοσχέδια.

«Δεν είναι αρκετό το να ακολουθεί και να κατανοεί κάποιος τον συνεχώς μεταβαλλόμενο κόσμο. Προκειμένου να μπορέσουν οι πολιτικοί να δεσμευτούν και να είναι αποτελεσματικοί, θα πρέπει να είναι ενεργητικοί/δραστήριοι. Θα πρέπει να είναι δημιουργικοί και να λαμβάνουν θετικές πρωτοβουλίες. Οι Κυβερνήσεις και τα Κοινοβούλια είναι γενικά συντηρητικές, συνεπώς μία τέτοια (καινοτόμα) πρωτοβουλία είναι ανέφικτη; Όχι. Όμως, από την άλλη, χρειαζόμαστε νέους και καινοτόμους θεσμούς, που θα δημιουργούν νέα φόρουμ σκέψης και συζήτησης για τις προκλήσεις του μέλλοντος[1146]».

3.6. Sustainable Futures Commissioner in Whales

The United Nations recently praised Welsh efforts saying: "The Wales Future Generations Act captures the spirit and essence of two decades of United Nations work in the area of sustainable development and serves as a model for other regions and countries. 'One Wales, One Planet' captures it all. We hope that what Wales is doing today the world will do tomorrow. Action, more than words, is the hope for our current and future generations[1147]."

Η δημιουργία του Ουαλού Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές (Welsh Commissioner for Future Generations) αποτελεί ένα πρόσφατο και πολύ ενδιαφέρον παράδειγμα για το πώς ένας Ombudsman μπορεί να επικεντρώνεται στην προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης και ειδικότερα των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών σε επίπεδο κρατών-μελών της ΕΕ. Το έτος 2009 το Σχέδιο για την Βιώσιμη Ανάπτυξη στην Ουαλία, το οποίο είχε τον τίτλο "One Wales One Planet", προωθούσε την νομοθέτηση υπό το πρίσμα της βιώσιμης ανάπτυξης, το οποίο θα αφορούσε όλες τις δημόσιες υπηρεσίες. Ωστόσο, και παρά τις προσπάθειες που γίνονταν προς την ανωτέρω κατεύθυνση, την άνοιξη του έτους 2011, η λειτουργία της Αγγλικής

[1145]Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι ο προηγούμενος Πρωθυπουργός της Φινλανδίας προέδρευε της Επιτροπής.
[1146]Βλ. Tiihonen, P., "The Right of Future Generations", in Ethical Prospects: Economy, Society and Environment, Laszlo Zsolnai (ed.), Dodrecht, Springer, 2009, p. 241.
[1147]http://thewaleswewant.co.uk/blog/wales-we-want/minister-lyon-share-lessons-future-generations

Επιτροπής για την Βιώσιμη Ανάπτυξη σταμάτησε ξαφνικά, λόγω ειλημμένης απόφασης της Αγγλικής Κυβέρνησης να αποσύρει την χρηματοδότησή της[1148].

Ως αντίδραση στην ανωτέρω ενέργεια και θεωρώντας απαραίτητη την ύπαρξη ενός θεσμού που θα παρέχει συμβουλευτική στήριξη σε μακροπρόθεσμες πολιτικές, με γνώμονα την βιώσιμη ανάπτυξη, ο Υπουργός Περιβάλλοντος και Βιωσιμότητας της Ουαλίας ανακοίνωσε τον διορισμό ενός νέου Επιτρόπου για το Βιώσιμο Μέλλον[1149] ("Commissioner for Sustainable Futures"). Επιπλέον, προωθήθηκε μία ευρεία συζήτηση/διαβούλευση που αφορούσε την διερεύνηση του ερωτήματος κατά πόσο οι άμεσα και έμμεσα εμπλεκόμενοι φορείς θεωρούσαν ότι η βιώσιμη ανάπτυξη θα έπρεπε να θεωρείται κεντρική οργανωτική αρχή για την Κυβέρνηση της Ουαλίας και ποια θα ήταν ακριβώς η φύση και η αρμοδιότητα του συνταγματικά θεσπισμένου και ανεξάρτητου οργάνου της Ουαλίας για την βιώσιμη ανάπτυξη[1150].

Ειδικότερα, τον Ιούλιο 2013, ο Πρωθυπουργός ανανέωσε το νομοθετικό πρόγραμμα για τα έτη 2011-2016. Μέσα στις αλλαγές αυτές, συμπεριλήφθηκε η δέσμευση της Κυβέρνησης της Ουαλίας ότι θα νομοθετεί από τώρα και στο εξής έχοντας κυρίαρχη καθοδηγητική αρχή την βιώσιμη ανάπτυξη. Για τον λόγο αυτό αποφάσισε να δημιουργήσει ένα ανεξάρτητο σώμα, το οποίο θα προσφέρει συμβουλές, οδηγίες και τεχνογνωσία. Ο νόμος που θα ορίζει σχετικά αποφασίσθηκε να ονομάζεται ως «Νόμος για τις Μελλοντικές Γενιές[1151]». Βασικός στόχος αυτών

[1148] Η Επιτροπή για την Βιώσιμη Ανάπτυξη αποτελούσε ένα διοικητικό/κυβερνητικό όργανο με αρμοδιότητα σε όλη την Αγγλία. Ένας Επίτροπος αναδεικνυόταν από την Κυβέρνηση της Ουαλίας για να αντιπροσωπεύει τα συμφέροντα της Ουαλίας. Ωστόσο, το 2011, όπως αναφέρεται και στο κείμενο, η νέα Αγγλική Κυβέρνηση έπαυσε την λειτουργία όλης της Επιτροπής, τόσο για οικονομικούς λόγους όσο και επειδή θεώρησε ότι δεν είναι ορθό να παρέχει οδηγίες για την χάραξη της πολιτικής ένα μη εκλεγμένο όργανο. Βλ. περισσότερα στο *Establishing an EU 'Guardian for Future Generations'*, Report and recommendations for the World Future Council, Institute for European Environmental Policy, September 2015, London, p. 10. Επίσης, η επίσημη ιστοσελίδα της Επιτροπής ήταν η www.sd-commission.org.uk.

[1149] Βλ. Σχετικά Pearce, C. "Ombudspersons for Future Generations: A proposal for Rio+20. In Perspectives on RIO+20", διαθέσιμοhttp://futurejustice.org/ wpcontent/ uploads / 2012 / ENVIRONMENT_PAPERS_DISCUSSION_6.pdf.

[1150] Η διαβούλευση διήρκησε δέκα εβδομάδες (από 9 Μαΐου 2012 έως και 18 Ιουλίου 2012). Στο πλαίσιο της διαβούλευσης διερευνήθηκαν ζητήματα όπως τα εμπόδια αλλά και οι ευκαιρίες που αναφύονται από τις μακροχρόνιες συνέπειες που μπορεί να έχουν συγκεκριμένες αποφάσεις, η καλλιέργεια συμπεριφορών που προωθούν την βιώσιμη ανάπτυξη αλλά και θέματα που αφορούν τον λόγο ύπαρξης και την λειτουργία του νέου αυτού ανεξάρτητου οργάνου. Βλ. σχετικά και *White Paper: A Sustainable Wales-Better Choices for a Better Future*, December 2012, http://wales.gov.uk/consultations/sustainabledevelopment/sdwhitepaper/?status=closed&lang=en.

[1151] Future Generations Bill (FGB). Στο πλαίσιο διαμόρφωσης του νέου νόμου, υπήρξε προηγούμενη εκτενής προεργασία, ένα τμήμα της οποίας έχει αποτυπωθεί στην Έκθεση της Επιτροπής για τις Κυβερνητικές Δημόσιες Υπηρεσίες (Commission on Public Service Governance & Delivery's report-The Williams Commission/Report, 2014). Ο Επίτροπος για την αστυνομία και το έγκλημα της Ουαλίας αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «Έχουμε κάνει τόσους μηχανισμούς διαφύλαξης εναντίον της αποτυχίας, που δεν έχουμε αφήσει χώρο για την επιτυχία». (*"We have so many mechanisms to guard*

των ρυθμίσεων είναι η καλύτερη επικοινωνία μεταξύ των διάφορων υπηρεσιών, προκειμένου να νομοθετούν και να εκδίδουν αποφάσεις που θα εξυπηρετούν τόσο τους τωρινούς όσο και τους μακροπρόθεσμους στόχους. Σύμφωνα με την άποψη της Επιτροπής, προκειμένου να δοθεί ώθηση στους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης θα πρέπει να γίνουν διαρθρωτικές αλλαγές στα θέματα άσκησης ηγεσίας και λήψης αποφάσεων, να υπάρχουν σαφείς και ξεκάθαροι στόχοι, να δίνεται έμφαση στο αποτέλεσμα και να υπάρξει προετοιμασία για αλλαγή της κουλτούρας και της σκέψης τόσο των ατόμων όσο και των οργανισμών[1152].

Η Ουαλία είναι μία από τις λίγες χώρες που η κυβέρνησή της έχει νομική υποχρέωση για μία βιώσιμη ανάπτυξη, που ως έννοια περιλαμβάνει και την κοινωνική δικαιοσύνη, την ισότητα των ευκαιριών και την ευζωία των μελλοντικών γενιών. Προσπαθεί να εντοπίσει τους στόχους που σχετίζονται με την βιωσιμότητα και την ευζωία τόσο στο τώρα όσο και στο μέλλον. Ειδικότερα, ο κύριος ρόλος του Επιτρόπου[1153] είναι :

- να παρέχει κατευθύνσεις και συμβουλές στην Κυβέρνηση για την βιώσιμη ανάπτυξη και για τις μακροχρόνιες πολιτικές,

- να λειτουργεί ως συνεκτικός πόλος και να συγκαλεί συναντήσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, όπως και να δημιουργεί συμμαχίες για τα πιο σημαντικά περιβαλλοντικά θέματα[1154],

- να προωθεί με κάθε τρόπο την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης ως κεντρική οργανωτική/ρυθμιστική αρχή για όλες τις πολιτικές της Ουαλίας, υπό το πρίσμα της φράσης «Μία Ουαλία, Ένας Πλανήτης».

Ο Επίτροπος θα πρέπει επίσης να αναλάβει τις κάτωθι πρωτοβουλίες, προκειμένου να μπορέσει να εκπληρώσει τον ρόλο και τις αρμοδιότητές του :

- να επιδεικνύει επαγγελματισμό και να προσφέρει τεχνογνωσία και συμβουλευτική στήριξη προς τις δημόσιες υπηρεσίες, προωθώντας τις καλύτερες

---

against failure that we leave no space for success", Police and Crime Commissioner for Dyfed Powys). Βλ. Summary report, Commission on Public Service Governance & Delivery, January 2014, p. 19. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://gov.wales/docs/dpsp/publications/psgd/140120-psgd-summary-report-en.pdf.

[1152]http://www.senedd.assembly.wales/mgIssueHistoryHome.aspx?IId=10103.

[1153] Ο Επίτροπος για την Βιώσιμη Ανάπτυξη υποστηρίζεται τεχνικά και υλικά από το "Cynnal Cymru", το οποίο είναι το forum για την βιώσιμη ανάπτυξη στην Ουαλία και προεδρεύει στην Επιτροπή Κλιματικών Αλλαγών της Ουαλίας.

[1154]Βλ. σχετικά Gopel, M. and Pearce, C. "Guarding our future: How to include generations in policy making", διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://www.worldfuturecouncil.org / fileadmin / user upload / PDF/brochure_guardian3.pdf.

πρακτικές τόσο από ανάλογα παραδείγματα της Αγγλίας όσο και από τον διεθνή χώρο.

- να συνεργαστεί με τις Κυβερνήσεις της Σκωτίας και της Αγγλίας για να μπορέσουν αν προωθήσουν καλύτερα την βιώσιμη ανάπτυξη.

- να ενημερώνει συχνά την Κυβέρνηση για τις τυχόν εξελίξεις αλλά και προκλήσεις που αντιμετωπίζει στο πεδίο αυτό η Ουαλία.

- να συνεργάζεται με τον Γενικό Ελεγκτή της Ουαλίας (Auditor General for Wales) και να μπορεί να ζητάει από τον Γενικό Ελεγκτή να ερευνά το κατά πόσο καλά οι διάφορες δημόσιες υπηρεσίες επιτελούν τις υποχρεώσεις τους που απορρέουν από την εφαρμογή και προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης[1155].

- να καταθέτει Ετήσια Έκθεση για την Βιώσιμη Ανάπτυξη προς την Κυβέρνηση.

Ο Peter Davies αναδείχθηκε την 1η Απριλίου 2011 ως ο πρώτος Επίτροπος. Ο ρόλος του, όπως προαναφέρθηκε, ενισχύθηκε τόσο θεσμικά όσο και πρακτικά ακόμα περισσότερο καθώς η Ουαλική Κυβέρνηση εισήγαγε και ψήφισε το νομοσχέδιο για την Βιώσιμη Ανάπτυξη, με το οποίο εισάγει την βιώσιμη ανάπτυξη ως βασική οργανωτική αρχή που θα δεσμεύει τόσο την ίδια την Κυβέρνηση όσο και όλο τον δημόσιο τομέα. Υποστηρίζεται από μία συμβουλευτική επιτροπή, στην οποία υποχρεωτικά συμμετέχει ως μέλος ο Επίτροπος της Ουαλίας για τα Παιδιά. Με τον τρόπο αυτό θεωρείται ότι αναδεικνύονται καλύτερα τα θέματα που επηρεάζουν την ποιότητα ζωής των παιδιών, τα οποία στη συνέχεια μπορούν να ερευνηθούν και μέσω του Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές[1156].

Ωστόσο, αυτό που ενδιαφέρει ιδιαίτερα την παρούσα διατριβή, είναι ότι στον ανωτέρω Νόμο προβλέπεται και η σύγχρονη θέσπιση ενός Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές (Commissioner for Future Generations), ο οποίος κυρίως θα συμβουλεύει και θα υποστηρίζει τις δημόσιες υπηρεσίες, προκειμένου να εκπληρώνουν το ρόλο τους, όπως αυτός ορίζεται από τη νέα νομοθεσία. Οι διατάξεις που ορίζουν σχετικά βρίσκονται στο 3ο Μέρος, (άρθρα 17-28), υπό τον τίτλο «Ο

[1155] Οι υποχρεώσεις των δημοσίων υπηρεσιών που συνδέονται με την υλοποίηση των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης, περιλαμβάνουν έξι βασικούς στόχους (‘Well-being goals’) : 1) Μία επιτυχημένη/ευδαιμονούσα Ουαλία, 2) Μία ευέλικτη/εναλλακτική Ουαλία, 3) Μία που υγιής Ουαλία, 4) Μία περισσότερη ισότιμη Ουαλία, 5) Μία Ουαλία με συνεκτικές κοινότητες, 6) Μία Ουαλία με ενεργό πολιτισμική δράση και ζωντανή γλώσσα, 7) Μία παγκοσμίως υπεύθυνη Ουαλία. Βλ. Ενδεικτικά *Well-being of Future Generations (Wales), Act 2015. The Essentials*, διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://gov.wales/docs/dsjlg/publications/150428-guide-to-the-fg-act- en.pdf.

[1156] Ο «Νόμος» βρίσκεται σε συνεπή «στοίχιση» με την Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Παιδιών και ιδίως με τα άρθρα 2, 3 6 και 12

Επίτροπος της Ουαλίας για τις Μελλοντικές Γενιές[1157]». Ο «Νόμος» ή αλλιώς «ο Νόμος για την ευζωία των Μελλοντικών Γενιών[1158] » έγινε νόμος του κράτους στις 29 Απριλίου 2015 και βασικός στόχος είναι να επηρεάσει τις μακροχρόνιες συνέπειες των αποφάσεων των δημοσίων υπηρεσιών που σχετίζονται με το επίπεδο ζωής των κατοίκων της Ουαλίας και ιδίως με το επίπεδο ζωής που θα έχουν οι μελλοντικές γενιές της Ουαλίας[1159]. Ο Πρωθυπουργός Carwyn Jones, αναφερόμενος στον Νόμο, είπε χαρακτηριστικά ότι *«…αναθέτει σε όλους μας υποχρέωση να εργαστούμε από κοινού προκειμένου να εξασφαλίσουμε ότι οι αποφάσεις που λαμβάνονται σήμερα αποφασίζονται έχοντας 'στην καρδιά τους' τις μελλοντικές γενιές[1160]».*

Η Επίτροπος για τις Μελλοντικές Γενιές ανακοινώθηκε στις 3 Νοεμβρίου 2015. Αναδείχθηκε η Ms Sophie Howe, πρώην Αναπληρώτρια Επίτροπος της Νότιας Ουαλίας για την Αστυνομία και το Έγκλημα και σύμφωνα με τον τύπο πρόκειται να ξεκινήσει τα νέα της καθήκοντα τον Φεβρουάριο 2016. Σε πρόσφατη συνέντευξη της στον τύπο δήλωσε *: «Είμαι πολύ ευχαριστημένη για την τιμή που μου έγινε και αναδείχθηκα ως η πρώτη Επίτροπος της Ουαλίας για τις Μελλοντικές Γενιές. Η Ουαλία είναι από τις πρώτες χώρες του κόσμου που θέτει την βιώσιμη ανάπτυξη στο επίκεντρο όλων όσων κάνει. Περιμένω με αγωνία να συνεργαστώ με όλες τις δημόσιες υπηρεσίες της Ουαλίας, προκειμένου να τις ενθαρρύνω να λάβουν περισσότερο σοβαρά υπόψη τους τις μακροχρόνιες συνέπειες όσων κάνουν και να δρουν ως φύλακες των αναγκών των μελλοντικών γενιών[1161]».*

Η Επίτροπος, βάσει και της ισχύουσας νομοθεσίας, απαιτείται να ενεργεί «ως φύλακας της ικανότητας των μελλοντικών γενιών να μπορούν να ικανοποιούν τις

[1157]"Well-being of Future Generations (Wales)", Act 2015. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.legislation.gov.uk/anaw/2015/2/contents/enacted, και από την ιστοσελίδα http://www.legislation.gov.uk/anaw/2015/2/pdfs/anaw_20150002_en.pdf.

[1158]"The Well-being of Future Generations (Wales) Bill.

[1159]*«Ο Νόμος για τις Μελλοντικές Γενιές της Ουαλίας αιχμαλωτίζει το πνεύμα και την ουσία της δουλειάς που έχει γίνει δύο δεκαετίες στα ΗΕ σχετικά με την βιώσιμη ανάπτυξη και λειτουργεί ως μοντέλο για άλλες περιοχές και χώρες. Ελπίζουμε ότι η Ουαλία κάνει σήμερα αυτό που θα κάνουν οι υπόλοιποι αύριο. Η δράση, περισσότερο από τις λέξεις, είναι η ελπίδα για τις τωρινές και τις μελλοντικές γενιές».* Article "Future Generations Commissioner: an important next step for a sustainable nation" by The Wales We Want, 3rd November 2015. http://thewaleswewant.co.uk/blog/wales-we-want/ future-generations-commissioner-important-next-step-sustainable-nation.

[1160]Article "Wales leads the way on well-being for future generations" by EcoVannin, 11th December 2015.http://www.thewaleswewant.co.uk/blog/ecovannin/wales-leads-way-well-being-future-generations.

[1161]Article "Future Generations Commissioner: an important next step for a sustainable nation" by The Wales We Want, 3rd November 2015, http://thewaleswewant.co.uk/blog/wales-we-want/future-generations-commissioner-important-next-step-sustainable-nation.

ανάγκες τους» αλλά και *«..να ενθαρρύνει τις δημόσιες υπηρεσίες να λαμβάνουν πιο σοβαρά υπόψη τους τις μακροχρόνιες συνέπειες από όσα κάνουν τώρα».* Ωστόσο, τόσο η σχετική νομοθεσία όσο και η εκλογή της Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές είναι πολύ πρόσφατα συμβάντα και για το λόγο αυτό, δεν μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα για την αποτελεσματικότητα τόσο της νομοθεσίας όσο και του νέου αυτού θεσμού.

Παρά την πρόσφατη θέσπιση του θεσμού και την πολύ πρόσφατη ανάδειξη της Επιτρόπου για τις Μελλοντικές Γενιές- η οποία ουσιαστικά αναλαμβάνει καθήκοντα από αρχές του έτους 2016 - θεωρούμε ότι αποτελεί ένα πολύ σημαντικό βήμα, προς την κατεύθυνση αναγνώρισης και λήψης υπόψη των μακροπρόθεσμων στόχων στις πολιτικές αποφάσεις. Επιπλέον, εξαιρετικά σημαντικό ήταν το γεγονός ότι προηγήθηκε ετήσια διαβούλευση, στην οποία ενεπλάκησαν όλοι οι άμεσα και έμμεσα εμπλεκόμενοι και ενδιαφερόμενοι φορείς, τόσο από την κυβέρνηση, τα πολιτικά κόμματα, την πανεπιστημιακή κοινότητα, την κοινωνία των πολιτών, τον επιχειρηματικό κόσμο (κλπ.). Με τον τρόπο αυτό, έγινε εφικτό να ανταλλαγούν απόψεις, να υπάρξει διάχυση των πληροφοριών που αφορούν τους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης και της αναγκαιότητας ενσωμάτωσής τους στα κέντρα λήψης αποφάσεων αλλά και ότι η ανάγκη προστασίας των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών δεν είναι ένα γενικό, αόριστο και μακρινό ευχολόγιο, αλλά ότι ξεκινάει σήμερα. Στην πορεία θα φανεί εάν ήταν ένα «πείραμα» που έμεινε μόνο στα χαρτιά ή υπήρξαν οι ώριμες συνθήκες για να θεσπισθεί και πραγματικά να ισχύσει ο θεσμός αυτός.

3.7. Guardian of Future Generations in Malta

Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, η Μάλτα έχει εμπλακεί με την προώθηση της ιδέας δημιουργίας ενός «Φύλακα/Προστάτη για τις Μελλοντικές Γενιές» ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, με την βοήθεια και της UNESCO[1162].Επίσης, η Μάλτα είχε αναλάβει ξεκάθαρη πρωτοβουλία για την αναμόρφωση του θεσμικού εθνικού πλαισίου, το οποίο χρειαζόταν να εκσυγχρονιστεί και να εντάξει διατάξεις

[1162] Η Μάλτα από το έτος 1992 και στο πλαίσιο της Παγκόσμιας Συνδιάσκεψης για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη του ΟΗΕ είχε προτείνει την θέσπιση ενός «Φύλακα για τις Μελλοντικές Γενιές » σε διεθνές επίπεδο. Η φιλόδοξη και πολύ πρωτότυπη αυτή πρόταση είχε γίνει από τον τότε Υπουργό Εξωτερικών της Μάλτας, τον Mr Guido de Marco, αλλά δεν έγινε αποδεκτή από τα υπόλοιπα συμμετέχοντα κράτη μέλη. Ήδη, το έτος 1992 τέθηκε σε ισχύ ο νόμος για την αναπτυξιακή στρατηγική της Μάλτας (Development Planning Act (DPA).

για την βιώσιμη ανάπτυξη[1163]. Το έτος 2001 ψηφίστηκε ο νόμος για την Περιβαλλοντική Προστασία[1164], ο οποίος στο άρθρο 4 προέβλεπε ότι είναι υποχρέωση της Κυβέρνησης να προστατεύει το περιβάλλον *«για όφελος των τωρινών και μελλοντικών γενιών».* Ωστόσο, δεν είχε προβλεφθεί συγχρόνως και ο ειδικός αποτελεσματικός εκείνος μηχανισμός που θα εξασφάλιζε ότι οι μελλοντικές γενιές θα απολαμβάνουν ένα υγειές περιβάλλον[1165]. Το έτος 2002, σε μετέπειτα προσθήκη του ως άνω νόμου, προβλέφθηκε η ύπαρξη του Audit Officer, ενός είδους Ombudsman για οικιστικά κυρίως θέματα αλλά και γενικότερα θέματα που αφορούν ενέργειες και δράσεις της Δημόσιας Υπηρεσίας για το Περιβάλλον και την οικιστική ανάπτυξη[1166]. Για το λόγο αυτό, δεν ξενίζει η πρωτοβουλία της Μάλτας το 2012 να προωθήσει και

[1163]Βλ. ενδεικτικά το άρθρο "A new Institutional Framework for sustainable development in Malta", Aquilina Kevin, Bank of Valletta Review, No 29, Spring 2004. Σύμφωνα με τον συγγραφέα - ο οποίος είναι Καθηγητής στο Τμήμα Δημοσίου Δικαίου, του Τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου της Μάλτας – η Κυβέρνηση της Μάλτας θα πρέπει να προβεί σε εννέα μέτρα προκειμένου να αναμορφώσει την θεσμική της ικανότητα για αποτελεσματική εφαρμογή των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης, έτσι όπως αυτές έχουν διατυπωθεί στο Κεφάλαιο 10 του Πλάνου Εφαρμογής της WSSD. Αυτά εν συντομία είναι 1) η δημιουργία Κυβερνητικών οργάνων που θα ασχολούνται με περιβαλλοντικά θέματα, που θα τους έχει παραχωρήσει το Υπουργείο Περιβάλλοντος, 2) η δημιουργία μίας Αρχής για την Βιώσιμη Ανάπτυξη, 3) η ανάδειξη ενός Κοινοβουλευτικού Επιτρόπου για το Περιβάλλον και την Βιώσιμη Ανάπτυξη, 4) η συγκρότηση μίας ειδικής επιτροπής από το House of Representatives που θα εισηγείται θέματα βιώσιμης ανάπτυξης, 5) η ίδρυση γραφείου του Υποστηρικτή (Curator) των Δικαιωμάτων των Μελλοντικών Γενιών για ένα καθαρό και υγειές περιβάλλον, 6) η κωδικοποίηση της εθνικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας, 7) η δημιουργία ενός Περιβαλλοντικού Δικαστηρίου, 8) η προετοιμασία και εφαρμογή ενός εθνικού στρατηγικού σχεδίου δράσης για την βιώσιμη ανάπτυξη των νησιών της Μάλτας, 9) η ενδυνάμωση του ρόλου των περιβαλλοντικών ΜΚΟ.

[1164] Environment Protection Act (2001).

[1165] Εκείνη την χρονική περίοδο φαίνεται ότι είχε προταθεί η δημιουργία ενός Υποστηρικτή των δικαιωμάτων των Μελλοντικών Γενιών (Curator of the Rights of Future Generations), ο οποίος θα είχε δυνατότητα να κινεί νομικές διαδικασίες εναντίον οποιουδήποτε οργάνου, νομικού ή φυσικού προσώπου, περιλαμβανομένης και της Κυβέρνησης, των Υπουργών, Δημοσίων Υπηρεσιών (κλπ). Ειδικότερα, βλ. Aquilinina, K. "A new Institutional Framework for sustainable development in Malta", p. 50. Επίσης, κατωτέρω, ο ίδιος συγγραφέας αναφέρει χαρακτηριστικά*"The Future Generations Curator should be empowered through an action popularis to enforce the right to a healthy environment both in the interest of present and future generations",* p. 51. Τέλος, προτείνει την δημιουργία και ενός Εθνικού Δικαστηρίου για το Περιβάλλον με αρμοδιότητες ποινικές, αστικές και διοικητικές, βλ. p. 52- 53 *"The Court should also deal with new penal and administrative sanctions to be imposed…Such sanctions could include closure works, withdrawal of the license to operate, the obligation to lodge a deposit….In addition the Court should be empowered to impose the publication of the relative penal conviction or administrative sanction in the media…, to keep a public register of environmental defaulters,….., to impose the payment of clean up costs on the polluter….".* Βλ. ΣχετικάCouncil of Europe (1978), *Resolution (77) 28 on the Contribution of Criminal Law to the Protection of the Environment and the Report of the European Committee on Criminal Problems on the Contribution of Criminal Law to the Protection of the Environment.* The European Committee on Criminal Problems.

[1166]Article 17C of DPA : *(1). There shall be an Audit Officer appointed by the Authority with the concurrence of the Minister after consulting with the Standing Committee and who shall review all the functions and workings of the Authority ("Authority" means the Malta Environment and Planning Authority). (2). The Audit Officer shall investigate, either on his own motion or following a complaint received by him, the functions and working of the Authority. The Audit Officer may suggest to the Authority what redress, if any, should be given".*

να ψηφίσει Νόμο που προωθεί την βιώσιμη ανάπτυξη και καθιερώνει τον «Φύλακα για τις Μελλοντικές Γενιές[1167]». Πιο συγκεκριμένα, είναι ο Νόμος Νο 10/10.07.2012 με τίτλο «Ο Νόμος για την Βιώσιμη Ανάπτυξη[1168]». Ως Βιώσιμη Ανάπτυξη αναφέρεται ο γνωστός ορισμός της βιώσιμης ανάπτυξης που εμπεριέχει την διάσταση της διαγενεακής ισότητας, δηλαδή *«η ανάπτυξη η οποία ικανοποιεί τις ανάγκες των τωρινών γενεών χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να μπορούν να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες[1169]».*

Στο Τέταρτο Μέρος του Νόμου 10/2012, στο άρθρο 8 προβλέπεται η δημιουργία του «Φύλακα/Προστάτη για τις Μελλοντικές Γενιές[1170]». Σύμφωνα με το ανωτέρω άρθρο, ο Φύλακας για τις Μελλοντικές Γενιές θα είναι Επιτροπή η οποία θα αποτελείται από τα κάτωθι πρόσωπα : α) κυβερνητικός παράγοντας που θα υποδεικνύεται από τον Πρωθυπουργό, β) ένα άτομο που θα έχει γνώσεις και εμπειρία σε θέματα περιβάλλοντος και αντίστοιχων ΜΚΟ και θα υποδεικνύεται από τον αρμόδιο Υπουργό, γ) ένα άτομο που έχει γνώσεις και εμπειρία σε θέματα εμπορίου, οικονομίας και βιομηχανίας και θα υποδεικνύεται από τον αρμόδιο Υπουργό, αφού έχει προηγηθεί συνεννόηση με το Συμβούλιο της Μάλτας για την Οικονομική και Κοινωνική Ανάπτυξη[1171], δ) ένα άτομο που θα έχει γνώσεις και εμπειρία σε κοινωνικά και επικοινωνιακά θέματα και θα υποδεικνύεται από τον αρμόδιο Υπουργό, αφού έχει προηγηθεί συνεννόηση με το Συμβούλιο της Μάλτας για την Οικονομική και Κοινωνική Ανάπτυξη.

Οι αρμοδιότητες του Προστάτη των Μελλοντικών Γενεών, βάσει της νομοθετικής ρύθμισης[1172], είναι οι κάτωθι :α) προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης μέσα στις εθνικές πολιτικές, τη νομοθεσία και τις λοιπές δράσεις, β) ανάπτυξη ενός δικτύου επιστημονικής έρευνας, το οποίο θα μπορεί να συνεισφέρει στην βιώσιμη ανάπτυξη, γ) καθιέρωση ελέγχων σε διάφορους τομείς, οι οποίοι αποδεδειγμένα

[1167]Guardian of Future Generations.

[1168]The Sustainable Development Act, 2012. Στην εισαγωγή του Νόμου αναφέρεται:*"An Act to mainstream sustainable development across the workings of government, to raise awareness of sustainable development issues and practices across society and to promote the adoption thereof".*Ο Νόμος αυτός ψηφίσθηκε με κύριο γνώμονα να ευαισθητοποιήσει τόσο την κοινή γνώμη όσο και την κυβέρνηση και τον πολιτικό κόσμο για τα θεωρητικά αλλά και πρακτικά θέματα της βιώσιμης ανάπτυξης. Βασικός στόχος του νόμου ήταν η ενσωμάτωση των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης σε όλα τα επίπεδα και αντικείμενα εργασίας της Κυβέρνησης. Επίσης, δευτερεύων στόχος είναι η προώθηση της ιδέας της βιώσιμης ανάπτυξης μεταξύ του ιδιωτικού τομέα και της κοινωνίας γενικότερα.

[1169]Part I, Article. 3 *'"sustainable development" means development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs'.*

[1170]Part IV, Article 8 'Guardian of Future Generations".

[1171]Malta Council for Economic and Social Development.

[1172]Article 8, par. 4 Act 10/2012.

θεωρούνται ότι συνεισφέρουν στην βιώσιμη ανάπτυξη, δ) πρόταση στόχων και ενεργειών προς την Κυβέρνηση προκειμένου να υλοποιηθούν οι στόχοι της βιώσιμης ανάπτυξης, ε) καλλιέργεια εννοιών της βιώσιμης ανάπτυξης στον ιδιωτικό τομέα, στ) ενθάρρυνση συμμετοχής μη κυβερνητικών οργανισμών, ζ) εξέταση θεμάτων που υποβάλλονται από πολίτες και σχετίζονται με θέματα χάραξης στρατηγικής, τα οποία θα μπορούσαν να συνεισφέρουν περαιτέρω στην βιώσιμη ανάπτυξη, η) καλλιέργεια των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης στην κοινωνία της Μάλτας, θ) κατεύθυνση των στόχων και ενεργειών των αρμόδιων υπηρεσιών προς την προστασία των μελλοντικών γενεών.

Στις 18 Δεκεμβρίου 2012 αναδείχθηκαν τα μέλη που θα απαρτίζουν και τα δύο όργανα, με περίοδο θητείας τρία χρόνια. Ειδικότερα, ο Michael Zammit Cutajar αναδείχθηκε Πρόεδρος του Φύλακα των Μελλοντικών Γενιών, έχοντας θητεύσει τα προηγούμενα χρόνια στον ΟΗΕ σχετικά με θέματα διεθνούς συνεργασίας για την ανάπτυξη και το περιβάλλον[1173]. Κατά την επιλογή του σε αυτήν τη θέση ο κύριος Cutajar ανέφερε χαρακτηριστικά ότι *«Η Βιώσιμη Ανάπτυξη αποτελεί μία πολιτική πρόκληση. Απαιτεί από την Κυβέρνηση να ακούει τις προσδοκίες της κοινωνίας, και κυρίως των νέων, προκειμένου να μπορέσει να διαμορφώσει τους στρατηγικούς στόχους που θα συσπειρώσουν την κοινωνία και θα προσφέρουν αποτελεσματική ηγεσία για την επίτευξη τους. Μεταξύ των καινοτομιών που προσφέρει ο Νόμος για την Βιώσιμη Ανάπτυξη, βλέπω να είναι ο Φύλακας για τις Μελλοντικές Γενιές, λειτουργώντας ως ένας εξωτερικός κριτής, ένα «αντηχείο» και μία πηγή που μπορεί να παρέχει ανεξάρτητη κριτική και συμβουλές. Ανυπομονώ να συνεργαστώ με τα υπόλοιπα μέλη[1174] για να γίνει μία καλή αρχή[1175]».*

Ο τότε Υπουργός Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων de Marco ανέφερε χαρακτηριστικά ότι *«…είναι απαραίτητο όλοι οι οικονομικοί παίκτες να υιοθετήσουν μία μακροχρόνια οπτική, όταν λαμβάνουν αποφάσεις. Ο ρόλος των δύο*

[1173]Ο κύριος Cutajar διετέλεσε Γραμματέας της Σύμβασης Πλαισίου των Ηνωμένων Εθνών για τις Κλιματικές Αλλαγές το έτος 1991, ενώ συγχρόνως υπήρξε επικεφαλής ως Εκτελεστικός Γραμματέας μέχρι την συνταξιοδότησή του το έτος 2002. Από το έτος 2002 έως το 2011 υπήρξε αφιλοκερδώς σύμβουλος της Κυβέρνησης της Μάλτας σε θέματα κλιματικής αλλαγής και διεθνών περιβαλλοντικών θεμάτων.

[1174] Τα υπόλοιπα μέλη του Φύλακα των Μελλοντικών Γενιών ήταν ο Dr. Michael Bonello ως ειδικός στο εμπόριο, στην οικονομία και την βιομηχανία (υπήρξε πρώην Πρόεδρος της Κεντρικής Τράπεζας της Μάλτας), η Ms. Simone Mizzi ως ειδική στον τομέα των περιβαλλοντικών ΜΚΟ και εν γένει των περιβαλλοντικών ζητημάτων και η Dr. Roberta Lepre ως εμπειρογνώμονας στα κοινωνικά και τοπικά θέματα.

[1175]http://www.timesofmalta.com/articles/view/20121218/local/government-appoints-guardian-of-future-generations-and-sustainable.450041.

αυτών Οργάνων βρίσκεται ακριβώς στο να μας βοηθήσουν να εξασφαλίσουμε ότι οι ενέργειές μας σήμερα δεν θα θέσουν μη βιώσιμα/δυσβάστακτα εμπόδια στις μελλοντικές γενιές. Οφείλουμε (να παραδώσουμε) έναν κόσμο ευκαιριών στις γενιές που θα ακολουθήσουν μετά από εμάς, τους οφείλουμε ένα επίπεδο ζωής το οποίο θα είναι τουλάχιστον το ίδιο με το δικό μας, εάν όχι καλύτερο. Τα σημερινά κέρδη δεν θα πρέπει να γίνονται με κόστος για τις μελλοντικές γενιές. Για τον λόγο αυτό η Κυβέρνηση έλαβε αυτήν την απόφαση που δεν έχει προηγούμενό της, (δηλαδή) να νομοθετήσει για την κατοχύρωση της βιώσιμης ανάπτυξης μέσα στην πολιτική[1176]*».*

Θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει ότι η πρόβλεψη μέσα σε ένα νόμο δύο καινοτόμων θεσμών, αποτελούσε υπερβολή και ιδιαίτερα φιλόδοξο σχέδιο. Ωστόσο, η Μάλτα από την άλλη είχε τα πρωτεία και το θάρρος να έχει υποβάλει την πρόταση για την δημιουργία ενός «Φύλακα των Μελλοντικών Γενιών» ήδη από το έτος 1992, έστω και σε επίπεδο διεθνές. Μετά από είκοσι χρόνια, θεωρούσε ότι είχαν ωριμάσει και οι εσωτερικές συνθήκες για να θεσμοθετήσει παρόμοιους θεσμούς, στελεχώνοντάς τους με κατάλληλα και καταρτισμένα άτομα. Δυστυχώς, η πραγματικότητα, σε συνδυασμό με την έλλειψη πραγματικής πολιτικής βούλησης και στήριξης του ως άνω εγχειρήματος, οδήγησε στην ουσιαστική αποδυνάμωση θεσμού, καθιστώντας ανενεργό και «ανήμπορο». Στις 10 Απριλίου 2015 όλα τα μέλη του Φύλακα των Μελλοντικών Γενιών παραιτήθηκαν, υποβάλλοντας υπόμνημα στον Πρωθυπουργό Joseph Muscat και στον Υπουργό Περιβάλλοντος Leo Brincat[1177]. Η κύρια αιτίασή τους ήταν ότι λόγω έλλειψης υποστήριξης σε οικονομική και υλικοτεχνική υποδομή και παροχή, δεν μπορούσαν να επιτελέσουν το τόσο δύσκολο έργο τους. Χαρακτηριστικά ανέφεραν ότι η δημιουργία του «Φύλακα» ήταν *«μία γενναία χειρονομία η οποία ποτέ δεν στηρίχθηκε από την εκάστοτε κυβέρνηση με την κατάλληλη υποδομή*[1178]*».*

[1176] http://www.timesofmalta.com/articles/view/20150426/local/commission-members-resign-for-lack-of-support.565516.

[1177] http://www.timesofmalta.com/articles/view/20150426/local/commission-members-resign-for-lack-of-support.565516.

[1178] Ο.π.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Η αξιολόγηση της έρευνας πεδίου

1. Η έρευνα βάσει ερωτηματολογίου

Όπως ειπώθηκε ήδη, για τις ανάγκες καλύτερης και μεγαλύτερης ανάλυσης των δυνατοτήτων που μπορεί να έχει ο θεσμός του Ombudsman στο πλαίσιο χειρισμού των θεμάτων των μελλοντικών γενεών, εκπονήθηκε από την γράφουσα ειδικό ερωτηματολόγιο είκοσι τριών ερωτήσεων. Το ερωτηματολόγιο αυτό αποστάλθηκε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου από τέλη 2015 με αρχές 2016, σε διάφορους αποδέκτες, κυρίως σε χώρες του εξωτερικού. Επαναλήφθηκε με το ίδιο περιεχόμενο τέλος 2016 με αρχές 2017 και σε άλλους αποδέκτες.

Στο πλαίσιο διάδοσης του ερωτηματολογίου, ο Ευρωπαϊκός θεσμός Ombudsman (European Ombudsman Institutuion) προσφέρθηκε να βοηθήσει, προωθώντας το με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο στα μέλη του. Η συμβολή του κρίνεται ιδιαίτερα βοηθητική και θετική και ευχαριστούμε θερμά για αυτό προσωπικά τόσο τον Γενικό Γραμματέα του Ευρωπαϊκού θεσμού Ombudsman, Mag. Dr. Josef Siegele, όσο και την γραμματέα του γραφείου του, Helen Haas.

Το ερωτηματολόγιο είναι γραμμένο στην αγγλική γλώσσα. Το ερωτηματολόγιο που απευθύνθηκε σε άτομα που διαμένουν στην Ελλάδα, διατυπώθηκε στην ελληνική γλώσσα και είχε κάπως διαφορετική δομή. Ωστόσο, λόγω της μικρής συμμετοχής και ανταπόκρισης στην απάντηση του ερωτηματολογίου, οι απαντήσεις δεν ήταν ικανές προκειμένου να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα. Παρά ταύτα, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε για τη συμμετοχή και τη διάθεσή του χρόνου τους, και ιδιαίτερα να ευχαριστήσουμε τον κ. Γιώργο Μόσχο, Βοηθό Συνήγορο στον Κύκλο του Παιδιού, την δικηγόρο και ειδική επιστήμονα-διδάκτορα από το Ιδρυμα Μαραγκοπούλου, τον κ. Ιωάννη Βουρνά, πρώην Διευθυντή της Γενικής Διεύθυνσης Περιβάλλοντος του πρώην Υπουργείου Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Εργων και την πρώην Εισαγγελέα Περιβάλλοντος Αθηνών.

Κατωτέρω, θα αναφερθεί το ξενόγλωσσο ερωτηματολόγιο μαζί με τις απαντήσεις που δόθηκαν από τους αποδέκτες σε κωδικοποιημένη μορφή. Από το ερωτηματολόγιο αναμένονταν να εξαχθούν ενδιαφέροντα στοιχεία και απόψεις, οι

οποίες στη συνέχεια αξιολογήθηκαν και εξήχθηκαν συμπεράσματα. Οι βασικοί αποδέκτες του παρόντος ερωτηματολογίου, οι οποίοι και ανταποκρίθηκαν θετικά, ήταν 1) εκπρόσωποι ή οι ίδιοι οι Ombudsman από Ευρωπαϊκές χώρες, 2) η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Περιβάλλοντος, 3) World Future Council, μέσω της εκπροσώπου της Catherine Pearce (Director Future Justice), 4) OHCHR (Special Rapporteur on human rights and the environment-John Knox), 5) European Parliament, 6) UNEP.

2. Αξιολόγηση

Επειδή οι περισσότερες απαντήσεις που αποστάλησαν ήταν από εκπροσώπους θεσμών της Ευρώπης ή άλλων διεθνών οργανισμών, δεν θα αξιολογηθούν οι απαντήσεις που δόθηκαν από έλληνες επιστήμονες, καθώς ανταποκρίθηκαν λίγοι και για το λόγο αυτό δεν αποτελούν αντιπροσωπευτικό δείγμα, από το οποίο θα μπορούσαν να εξαχθούν πολύτιμα συμπεράσματα.

Το ερωτηματολόγιο στάλθηκε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Οι αποδέκτες επιλέχθηκε κυρίως να είναι Ombudsmen στον Ευρωπαϊκό χώρο ή μέλη του Ευρωπαϊκού Δικτύου των Ombudsmen που έχουν ειδική αρμοδιότητα για την προστασία των συμφερόντων των παιδιών[1179]. Επίσης, το ερωτηματολόγιο αποστάλθηκε σε υπηρεσίες της ΕΕ, όπως η Γενική Διεύθυνση Περιβάλλοντος της ΕΕ[1180], ο Ευρωπαίος Ombudsman και Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Περιβάλλοντος (European Environmental Agency). Επιπλέον, αποστάλθηκε σε ειδικό τμήμα του UNEP[1181], στο Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Ombudsmen και στο αντίστοιχο Διεθνές (European Ombudsman Institution-EOI, International Ombudsman Institution-IOI). Το UNEP εκδήλωσε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την εξέλιξη της διατριβής, και ζήτησε την αποστολή της όταν ολοκληρωθεί η υποστήριξή της. Το EOI ανταποκρίθηκε πολύ θερμά βοηθώντας στην αποστολή του ερωτηματολογίου και σε άλλους αποδέκτες. Επίσης, ο ίδιος ο εκπρόσωπος του θεσμού απάντησε στο ερωτηματολόγιο και αιτήθηκε την αποστολή των συμπερασμάτων του ερωτηματολογίου. Άμεση

[1179] European Network of Children's Ombudspersons (ENOC). Το ερωτηματολόγιο στάλθηκε σε συνολικά τριάντα έξι (36) κράτη-μέλη όπως αναφέρονται ενδεικτικά : Αρμενία, Βέλγιο, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Δανία, Εσθονία, Γαλλία, Ουγγαρία, Ιταλία, Μολδαβία, Νορβηγία, Σλοβακία, Σουηδία, Σκωτία.
[1180] DG Environment, Co-ordination for Inter-Institutional Relations.
[1181] UNEP, Division on Environmental Law and Conventions (International Environmental Law Unit).

ανταπόκριση υπήρξε και από την Catherine Pierce, η οποία είναι Διευθύντρια της διεθνούς ΜΚΟ Future Justice και συντονίστρια ενός προγράμματος Παγκόσμιας Πολιτικής της διεθνούς ΜΚΟ World Future Council. Η Pierce θεωρείται ειδική εμπειρογνώμονας για τα θέματα των μελλοντικών γενιών και πρωτοστατεί σε ειδικές συναντήσεις εμπειρογνωμόνων για τις μελλοντικές γενιές και τις μακροπρόθεσμες πολιτικές. Και η ίδια έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το τελικό κείμενο της διατριβής. Οσον αφορά τον Ειδικό Ανταποκριτή για τα ανθρώπινα δικαιώματα και το περιβάλλον (Special Rapporteur on human rights and environment), απάντησε η γραμματεία του και απέστειλε σχετικό πληροφοριακό υλικό, κυρίως μέσω ηλεκτρονικών συνδέσμων.

Τέλος, το ερωτηματολόγιο αποστάλθηκε και σε άλλους παρόμοιους θεσμούς με τους Ombudsman, που βρίσκονται σε άλλες Ηπείρους, όπως Νέας Ζηλανδία ή Καναδά, όπου είτε δεν έλαβα απάντηση είτε με ενημέρωσαν ότι λειτουργούν σε άλλη βάση, χωρίς να έχουν άμεση επαφή με τους πολίτες και δεν χειρίζονται ατομικές αναφορές.

Οι ξένοι θεσμοί ή εκπρόσωποι τους που ανταποκρίθηκαν θετικά ήταν οι : Hungary Ombudsman for Future Generations, Commissioner for Children and Young People in Scotland, Chancellor of Justice in Estonia, Ombudsman for Children of Republic in Bosnia, Croatian Ombudswoman, People's Advocate of Romania, Ombudsman of Malta, Ombudsman of Norway, Ombudsman of the city of Pancevo (Serbia), European Ombudsman, Ombudsman of the city of Torre del Greco (Campania-Italy), Ombudsman of Autonomous Province of Trento, European Ombudsman Institution (Austria, Josef Siegele), Parliamentary Ombudsman of Finland, Catherine Pearce (Future Justice, WFC), John Knox.

Η αξιολόγηση των συμπερασμάτων θα γίνεται ανά ερώτηση, ξεκινώντας από την πρώτη και φθάνοντας μέχρι την τελευταία. Η αρίθμηση ακολουθεί την αρίθμηση που έγινε στο ερωτηματολόγιο.

1) Παρακαλούμε ενημερώστε για τη νομική μορφή του θεσμού σας και για το τωρινό νομοθετικό πλαίσιο.

Από τους Ombudsman που απάντησαν, άλλοι είναι σε καθεστώς γενικού Ombudsman, δηλαδή με αρμοδιότητες που καλύπτουν όλες τις περιπτώσεις

κακοδιοίκησης, ενώ άλλοι έχουν ειδική αρμοδιότητα για την προστασία των δικαιωμάτων και συμφερόντων των παιδιών. Στην πρώτη κατηγορία είναι οι Ombudsmen της Κροατίας, της Μάλτας της Σερβίας, Φινλανδίας, ενώ στην δεύτερη κατηγορία με ειδική αρμοδιότητα είναι της Ουγγαρίας –με ειδική αναφορά στις μελλοντικές γενιές-, της Σκωτίας, της Βοσνίας, της Νορβηγίας. Οσον αφορά τον Ευρωπαίο Διαμεσολαβητή και τον Ευρωπαϊκό Θεσμό Ombudsmen (EOI), πρόκειται για περιφερειακού επιπέδου θεσμούς Ombudsman, όπου ο πρώτος αναδεικνύεται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ο δεύτερος αποτελεί περισσότερο ένα κέντρο ανταλλαγής τεχνογνωσίας και πληροφοριών και όχι θεσμός επίλυσης διαφορών και θεμάτων κακοδιοίκησης. Ο νυν εκπρόσωπος του EOI, Joseph Siegele, απάντησε ως πρώην εκπρόσωπος του Ombudsman του Τυρόλου.

Το νομικό πλαίσιο το οποίο προβλέπει την θέσπιση τους και τις αρμοδιότητές τους, είναι σχεδόν σε όλους τους προαναφερόμενους θεσμούς διττός : συνταγματικές διατάξεις και ειδικός νόμος (Ombudsman Act). Στις περισσότερες περιπτώσεις εμπλέκεται το Κοινοβούλιο, καθώς μέσω αυτού αναδεικνύεται η ηγεσία των θεσμών, διατηρώντας όμως τα στοιχεία της ανεξαρτησίας τους. Όλοι οι εθνικοί προαναφερόμενοι θεσμοί, χαρακτηρίζονται με την ονομασία “Ombudsman”, εκτός του θεσμού που υπάρχει στην Σκωτία, ο οποίος χαρακτηρίζεται ως “Commissioner”, δηλαδή επίτροπος. Ο θεσμός στην Ρουμανία αναφέρεται με την ονομασία People’s Advocate, ο οποίος όμως έχει τα χαρακτηριστικά του Ombudsman, καθώς πρόκειται για αυτόνομη και ανεξάρτητη κρατική οντότητα. Επίσης, κάποιοι δραστηριοποιούνται μόνο σε τοπικό επίπεδο (Ombudsman of the city of Torre del Greco & Ombudsman of Autonomous Province of Trento-Italy, City of Pancevo-Serbia, Tirolo-Austria), ενώ άλλοι σε εθνικό (Finland, Hungary, Bosnia, Croatia, Romania, Malta, Norway) ή περιφερειακό επίπεδο (European Ombudsman).

Η Catherine Pearce αναφέρει ότι ο θεσμός που εκπροσωπεί είναι ένα φιλανθρωπικό ίδρυμα[1182] και εξαρτάται από ιδιωτικές και δημόσιες δωρεές, προκειμένου να χρηματοδοτήσει το έργο του.

[1182] WFC as a charitable foundation.

2) Παρακαλούμε προσδιορίστε 2.1.) την αρμοδιότητα του θεσμού, 2.2.) την ειδική αρμοδιότητα που σχετίζεται με τα δικαιώματα των παιδιών/τις μελλοντικές γενιές.

Ο Ούγγρος Συνήγορος είναι ο μόνος θεσμός που έχει ρητή εξειδίκευση στο νόμο για τις μελλοντικές γενιές, εκτός των παιδιών και των υπολοίπων θεμάτων που σχετίζονται με την κακοδιοίκηση και την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η Σκωτία έχει ειδική αρμοδιότητα για την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών και συμβαδίζει με όσα ορίζονται στην Σύμβαση Δικαιωμάτων του Παιδιού. Από την άλλη η Νορβηγία ήταν η πρώτη χώρα που όρισε Ombudsman με ειδική αρμοδιότητα για τα παιδιά. Επιπλέον, μέσα στις αρμοδιότητές του είναι η εξασφάλιση ότι η άποψη των παιδιών θα ακούγεται και θα καταγράφεται, όπως και ότι οι εμπλεκόμενες υπηρεσίες θα ακολουθούν όσα προβλέπονται στην Σύμβαση Δικαιωμάτων του Παιδιού.

Ο Ombudsman της Φινλανδίας, παρόλο που είναι γενικών καθηκόντων, από το έτος 1998 έχει εντολή από το Κοινοβούλιο να δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την εφαρμογή των δικαιωμάτων των παιδιών, επιβλέποντας και ελέγχοντας τις ενέργειες των αρμοδίων υπηρεσιών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι ενώ δεν υπάρχει ειδική αρμοδιότητα για την προστασία των μελλοντικών γενιών, πρόσφατα έχει εξουσιοδοτηθεί ένα πρόσωπο να είναι υπεύθυνο για τις ερωτήσεις και τα ζητήματα που αφορούν και σχετίζονται με τις μελλοντικές γενιές. Αναφέρεται επίσης ότι σκοπός τους είναι η συμπερίληψη των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών σε όλες τις έρευνες του θεσμού.

Η Εσθονία έχει ευρεία αρμοδιότητα, καλύπτοντας πολλά ζητήματα, όπως να ελέγχει την συνταγματικότητα των νόμων και των κανονισμών, συμμετέχει στο πρόγραμμα UN OPCAT και μπορεί να υποβάλλει προτάσεις που σχετίζονται με την βελτίωση της απόλαυσης των συνταγματικών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Ιδίως, από το έτος 2011 έχει θεσπίσει ειδικό Ombudsman για τα παιδιά. Η θεσμός της Κροατίας έχει λάβει το επίπεδο Α, ως εθνικός θεσμός προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και λειτουργεί ως εθνικός μηχανισμός προώθησης της ισότητας και προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η Ρουμανία δεν έχει ειδική αρμοδιότητα για τα παιδιά ή τις μελλοντικές γενιές, όπως και η Μάλτα. Ωστόσο, έχει ειδική αρμοδιότητα – που δεν συναντάται σε άλλους ομόλογους θεσμούς – να κομίζει άμεσα στο Συνταγματικό Δικαστήριο ζητήματα ή και νόμους για λόγους αντισυνταγματικότητας.

Ο Ombudsman of Trento αναφέρει ότι έχει την κλασική αρμοδιότητα του θεσμού του Ombudsman: έλεγχο κάθε αίτησης/καταγγελίας πολίτη που σχετίζεται με κακοδιοίκηση των τοπικών υπηρεσιών. Ενώ, από το έτος 2009 έχει και ειδικότερη αρμοδιότητα να παρεμβαίνει για θέματα που αφορούν τα παιδιά, προωθώντας και προστατεύοντας τα δικαιώματα και συμφέροντα των παιδιών.

Η Σερβία δεν προβλέπει άμεσα ειδική αρμοδιότητα. Ωστόσο, θεωρεί ότι προστατεύοντας τα δικαιώματα των πολιτών δημιουργεί γενικότερα ένα θετικό περιβάλλον, όπου και τα δικαιώματα των παιδιών μπορούν να προστατευθούν πιο αποτελεσματικά, γεγονός το οποίο το κρίνουμε θετικά.

Η Catherine Pearce αναφέρει ότι το WFC αποτελείται από 50 εξέχουσες διεθνείς προσωπικότητες, που προέρχονται από κυβερνήσεις, κοινοβούλια, την κοινωνία των πολιτών, τον ακαδημαϊκό χώρο και τον χώρο της τέχνης και των επιχειρήσεων. *«Οραματιζόμαστε ένα βιώσιμο, δίκαιο και ειρηνικό μέλλον, όπου τα πανανθρώπινα δικαιώματα θα γίνονται σεβαστά».* Ένα από τα εξειδικευμένα προγράμματα που είναι σε εξέλιξη ονομάζεται “Future Justice” και ερευνά τους τρόπους εφαρμογής και σεβασμού των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών.

3) Ποια είναι η γενική διαδικασία εξέτασης που ακολουθείται από το θεσμό;

Εκτός της Νορβηγίας, που δεν εξετάζει ατομικές αναφορές, όλοι οι υπόλοιποι θεσμοί εξετάζουν και διερευνούν ατομικές αναφορές. Συντάσσουν συνήθως ετήσιες εκθέσεις, παρακολουθούν και εξετάζουν περιπτώσεις παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ακόμα και με δική τους πρωτοβουλία. Επίσης, όλοι οι θεσμοί μπορούν να ζητούν την συνδρομή όλων των υπηρεσιών και να έχουν πρόσβαση σε πληροφορίες, που οι πολίτες συνήθως δεν έχουν. Στο πλαίσιο διερεύνησης ατομικών αναφορών, προσπαθούν να επιλύσουν το πρόβλημα κακοδιοίκησης «μέσω της διαδικασίας διαλόγου και διαμεσολάβησης» (λχ. Ombudsman of Trento) και αν αυτό δεν καταστεί εφικτό, τότε προβαίνουν σε υπομνήσεις, συντάσσουν συστάσεις και τελικές εκθέσεις με τα συμπεράσματά τους που υποβάλλονται προς το Κοινοβούλιο. Διατάσσουν πραγματογνωμοσύνη και μπορεί να υποβάλλουν φάκελο με τις παρατηρήσεις τους και προς την αρμόδια δικαστική αρχή.

Η Σκωτία αναφέρει ότι εκτός των ετήσιων εκθέσεων, έχει αρμοδιότητα να χαράσσει στρατηγικό σχέδιο για τέσσερα χρόνια, την οποία υποβάλλει προς το

Κοινοβούλιο της Σκωτίας. Επιπλέον, η Κροατία αναφέρει ότι μπορεί να συμμετέχει στην διαδικασία λήψης αποφάσεων για περιβαλλοντικά ζητήματα.

4) Πόσες υποθέσεις είναι σχετικές με τα δικαιώματα των παιδιών και πόσες υποθέσεις με τα περιβαλλοντικά δικαιώματα;

Η Ουγγαρία το έτος 2014 είχε χειριστεί 126 υποθέσεις που αφορούσαν δικαιώματα του παιδιού και 250-300 υποθέσεις που σχετίζονταν γενικά με περιβαλλοντικά θέματα. Από τις υποθέσεις που αφορούσαν δικαιώματα των παιδιών, το 14% αφορούσε ζητήματα των μελλοντικών γενιών.

Η Σκωτία χειρίστηκε θέματα που αφορούσαν κυρίως την διαχείριση υγρών αποβλήτων και την αλλαγή των αεροδιαδρόμων λόγω θορύβου, θεωρώντας ότι οι ανωτέρω υποθέσεις αφορούν και τις μελλοντικές γενιές.

Η Εσθονία λαμβάνει ετησίως περίπου 150 αναφορές που σχετίζονται με τα δικαιώματα των παιδιών. Το 30% αυτών σχετίζονται με θέματα περιβάλλοντος.

Η Βοσνία αναφέρει ότι ασχολείται μόνο με αναφορές για τα δικαιώματα των παιδιών, ενώ η Κροατία αναφέρει ότι οι υποθέσεις που σχετίζονται με το περιβάλλον παρουσιάζουν μία αύξηση τα τελευταία 4 χρόνια, που υπολογίζεται σε 40-50 ατομικές αναφορές ετησίως. Αντίστοιχα, στη Ρουμανία το έτος 2016, οι αναφορές που σχετίζονται με παραβιάσεις δικαιωμάτων των παιδιών ανέρχονται στις 160. Από την άλλη, η Μάλτα αναφέρει ότι υπάρχει Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Commissioner for Children's Rights) αλλά δεν σχετίζεται με το γραφείο του Ombudsman. Το έτος 2014 & 2015 8%, 2016 11%.

Η Νορβηγία, η Σερβία και ο τοπικός Ombusman της πόλης Torre del Greco δεν έχουν αρμοδιότητα για προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών. Αντίθετα, ο Ombudsman of Trento χειρίστηκε 29 αναφορές που αφορούσαν δικαιώματα των παιδιών και 12 που σχετιζονταν με περιβαλλοντικά δικαιώματα, ενώ αντίστοιχα η Φινλανδία το έτος 2016 είχε χειριστεί 365 αναφορές που σχετίζονταν με τα δικαιώματα των παιδιών και 133 αναφορές για περιβαλλοντικά θέματα.

Η Catherine Pearce αναφέρει ότι έχουν ενεργοποιήσει πλήθος προτάσεων και πολιτικών που σχετίζονται τόσο με τα δικαιώματα των παιδιών όσο και τα περιβαλλοντικά δικαιώματα[1183].

[1183] Βλ. http://www.futurepolicy.org/award, www.futurepolicy.org.

5) Διαθέτετε κάποια δραστηριότητα που προωθεί τα περιβαλλοντικά δικαιώματα των παιδιών ή τα αντίστοιχα δικαιώματα των μελλοντικών γενεών;

Η Ουγγαρία αναφέρει ότι δεν έχει ειδική αρμοδιότητα για την προώθηση των περιβαλλοντικών δικαιωμάτων των παιδιών. Ωστόσο, ο θεμελιώδης νόμος της Ουγγαρίας και ο νόμος του Ombudsman αναφέρουν ότι πρωταρχική ευθύνη του Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές είναι να προστατεύουν τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών. Στα συμφέροντα αυτά εμπερικλείονται και τα περιβαλλοντικά δικαιώματα τόσο των μελλοντικών γενιών όσο και των παιδιών. Θεωρούν ότι ένα καλό παράδειγμα είναι το ειδικό πρόγραμμα με τίτλο «Η ασπίδα τους είναι ο νόμος». Το πρόγραμμα αυτό επικεντρώθηκε στη νομική προστασία των πιο ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και το πρόγραμμα αυτό είχε ειδική ενότητα για τα δικαιώματα των παιδιών και των μελλοντικών γενιών. Η Σκωτία, η Μάλτα, η Νορβηγία, η Φινλανδία, ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής, η Βοσνία, η Ρουμανία δεν προβλέπουν ειδικό πλαίσιο προστασίας των περιβαλλοντικών δικαιωμάτων των παιδιών. Η Εσθονία αναφέρει ότι ο Chancellor of Justice μπορεί να αξιολογεί τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών στην περίπτωση που χειρίζεται υποθέσεις του περιβαλλοντικού δικαίου. Ωστόσο, δεν υπάρχουν ειδικές δραστηριότητες για την προώθηση των περιβαλλοντικών δικαιωμάτων των παιδιών. Η Κροατία, επίσης, ανέφερε ότι δεν έχουν ειδική αρμοδιότητα για την προώθηση των περιβαλλοντικών δικαιωμάτων των παιδιών. Ωστόσο, προσέθεσαν ότι το έτος 2016 είχαν οργανώσει μία δημόσια συζήτηση με εμπειρογνώμονες σχετικά με το συνταγματικό δικαίωμα σε μία υγιή ζωή και στο πλαίσιο αυτό αναφέρθηκαν και στις μελλοντικές γενιές. Η Κροατία πιστεύει πάντως ότι ο θεσμός τους προωθεί τα ανθρώπινα δικαιώματα εν γένει όταν εμπλέκεται στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για τα περιβαλλοντικά θέματα.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η απάντηση της Σερβίας, καθώς απαντάει θετικά στην ερώτηση αυτή. Η πόλη Pancevo της Σερβίας έχει διυλιστήριο πετρελαίου, και για το λόγο αυτό είναι υποχρεωμένη να δαπανάει συγκεκριμένο ποσό χρημάτων για όφελος των παιδιών (π.χ. χρηματοδοτεί παιδικά θέρετρα στα βουνά της Σερβίας για τα παιδιά των κατοίκων της πόλης Pancevo).

Η Catherine Pearce θεωρεί πολύ σημαντικό το βραβείο-θεσμό που έχει δημιουργηθεί και στηρίζεται από το WFC και ονομάζεται "Future Policy Award". Το βραβείο αυτό είναι το πρώτο βραβείο που αναδεικνύει και βραβεύει πολιτικές και όχι τόσο άτομα, σε διεθνές επίπεδο, που είναι προσανατολισμένες στο περιβάλλον και

στις μελλοντικές γενιές. Ως παράδειγμα αναφέρεται το πρόγραμμα "Maryland Environmental Literacy Standards Policy[1184]". Επίσης, για τα περιβαλλοντικά δικαιώματα των μελλοντικών γενιών υπάρχει μία πλούσια και μακριά πορεία και δράση. Η ίδια παραπέμπει στο website www.futurejustice.org για πλήθος άρθρων, blogs, προτάσεις και πληροφορίες για το θέμα.

6) Πιστεύετε ότι ο θεσμός σας προωθεί την ποιότητα των περιβαλλοντικών αποφάσεων;

Η Νορβηγία απάντησε αρνητικά, ενώ όλοι οι υπόλοιποι θεσμοί απάντησαν θετικά, με ειδικές παρατηρήσεις. Ο Ούγγρος Ombudsman προσπαθεί να εξασφαλίσει ότι η κυβέρνηση και οι λοιπές δημόσιες υπηρεσίες συμμορφώνονται και επιδεικνύουν έμπρακτα σεβασμό στα θεμελιώδη δικαιώματα. (Ombudsman Act, Section 33 & 34). Η Σκωτία θεωρεί ότι συμβάλλει έμμεσα στην ποιότητα των περιβαλλοντικών αποφάσεων, καθώς παρέχει συμβουλευτική στα παιδιά και στους νέους. Ο θεσμός της Εσθονίας συμμετέχει στη νομοπαρασκευαστική διαδικασία και με τον τρόπο αυτό θεωρεί ότι η διοικητική πρακτική έχει βελτιωθεί (περισσότερη διαφάνεια, καλύτερη και πιο αποτελεσματική συμμετοχή των εμπλεκόμενων μερών).

Ο θεσμός της Κροατίας θεωρεί ότι έχει επηρεάσει την διαδικασία λήψης αποφάσεων των περιβαλλοντικών θεμάτων γιατί *«έχουμε εισάγει την προοπτική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».* Η Ρουμανία προωθεί την διαμεσολάβηση και τον διάλογο, χωρίς κυρωτικές αρμοδιότητες. Λόγω αυτών των μεθόδων, θεωρεί ότι βελτιώνει την ποιότητα της διαδικασίας λήψης των περιβαλλοντικών αποφάσεων. Ο Ombudsman of Trento απαντάει θετικά, αναφέροντας ότι ως θεσμός εισηγείται στις αρμόδιες υπηρεσίες *«…τα κατάλληλα μέτρα, ειδικά όταν αφορούν τα περιβαλλοντικά δικαιώματα των παιδιών».*

Η Σερβία αναφέρει ότι ούτως ή άλλως η προώθηση της ποιότητας των περιβαλλοντικών αποφάσεων αποτελεί αρμοδιότητα του θεσμού σε εθνικό επίπεδο. Θετικά αλλά μονολεκτικά απάντησαν η Φινλανδία, η πόλη Torre del Greco της Ιταλίας, ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Ombudsmen. Ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής θεωρεί ότι προωθεί και βελτιώνει την ποιότητα των περιβαλλοντικών αποφάσεων όταν διενεργεί έρευνες τόσο με δική του πρωτοβουλία όσο και μετά από καταγγελίες/έγγραφες αναφορές πολιτών ή ΜΚΟ. Κυρίως, οι υποθέσεις αφορούν και

[1184] Η Πολιτεία Maryland είναι η πρώτη Πολιτεία των ΗΠΑ όπου το 2011 αποφάσισε να γίνει η περιβαλλοντική εκπαίδευση υποχρεωτική για τους μαθητές του Γυμνασίου.

στρέφονται εναντίον της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σε περιπτώσεις που η τελευταία δεν καταφέρνει αποτελεσματικά να επιβάλει κυρώσεις στα Κράτη-Μέλη, όταν τα τελευταία δεν συμμορφώνονται με την κοινοτική περιβαλλοντική νομοθεσία.

Η Catherine Pearce τονίζει ότι συνεργάζονται με νομικούς, φορείς χάραξης πολιτικής, εκπροσώπους Κυβερνήσεων και Υπουργούς προκειμένου να προωθήσουν μακροπρόθεσμες πολιτικές, οι οποίες μπορούν να λειτουργήσουν ως πρότυπα σε διάφορα επίπεδα.

7) Ποια υπήρξε η μεγαλύτερη επιτυχία του γραφείου σας στον τομέα αυτό;

Ο Ούγγρος Ombudsman θεωρεί μία από τις μεγαλύτερες επιτυχίες του, στον τομέα του περιβάλλοντος και των μελλοντικών γενεών, την θέσπιση το έτος 2014 ενός διεθνούς δικτύου με την ονομασία "Roundtable of Institutions for a Sustainable Future". Δεύτερη επιτυχία του θεσμού θεωρείται ότι το Συνταγματικό Δικαστήριο έλαβε υπόψη του μία Δήλωση (Statement) του Ούγγρου Ombudsman που αφορούσε την διαχείριση ενός εθνικού πάρκου. Τρίτη επιτυχία θεωρεί την πρόσφατη προώθηση του διαλόγου για την πυρηνική ενέργεια.

Η Σκωτία δεν απάντησε, καθώς θεωρεί ότι έχει ελάχιστη εμπλοκή στην διαδικασία λήψης αποφάσεων για τα περιβαλλοντικά θέματα, ενώ η Εσθονία παρέπεμψε στην απάντηση που έδωσε στην ερώτηση 6. Η Βοσνία και η Νορβηγία δεν απάντησαν καθόλου. Η Κροατία θεωρεί ότι συνέβαλε στο να ενσωματωθούν οι περιβαλλοντικές ζημίες στα θέματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και υπό την έννοια αυτή αναγνωρίστηκε ιδιαίτερα η σημασία κάποιων δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα στην υγεία και το δικαίωμα στην πληροφορία. Η Ρουμανία ανέφερε δύο παραδείγματα, μέσα από τα οποία φαίνεται η συνδρομή της διαμεσολάβησης και η κινητοποίηση των αρμόδιων περιβαλλοντικών υπηρεσιών, οι οποίες διενήργησαν τους οφειλόμενους ελέγχους και επέβαλαν τη νομιμότητα.

Ο Ombudsman of Trento θεωρεί ως μεγαλύτερη επιτυχία του τη συμφωνία με την Αυτόνομη Επαρχία του Trento και το δίκτυο των Ιταλικών σιδηροδρόμων στην κατασκευή φραγμάτων ήχου ("noise bariers") σε μία περιοχή του Trento. Η Μάλτα θεωρεί ως επιτυχία το ότι κατάφερε να αποκαταστήσει τους αδικημένους πολίτες και το ότι βοήθησε γενικά στην ενδυνάμωση της κοινωνίας των πολιτών και στην περιβαλλοντική συνειδητοποίηση. Η Σερβία θεωρεί ότι κατάφερε να προωθήσει την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των διοικητικών υπηρεσιών. Ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής ανέφερε δύο υποθέσεις που ταιριάζουν ως απάντηση στην 7η

ερώτηση. Η μία αναφέρεται σε υπόθεση με την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων και η άλλη αφορά την σύνταξη μίας Ειδικής Έκθεσης που κατατέθηκε στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και αφορούσε τις Αυστριακές υπηρεσίες.

Η Catherine Pearce θεωρεί ότι μία από τις υποδειγματικές πολιτικές και επιτυχίες τους είναι ο θεσμός των βραβείων "Future Policy Award".

8) Πιστεύετε ότι ο θεσμός σας χειρίζεται με αποτελεσματικότητα τις διαφορές, σχετικές με τα περιβαλλοντικά δικαιώματα των παιδιών ή των μελλοντικών γενεών;

Η Νορβηγία, η Μάλτα, η Βοσνία, ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής, ο τοπικός Ombudsman της Ιταλικής πόλης Torre del Greco και της πόλης Trento απάντησαν αρνητικά, καθώς δεν έχουν αρμοδιότητα για τα ανωτέρω θέματα. Η Σκωτία ανέφερε ότι έχει περιορισμένη δυνατότητα, καθώς δεν παρουσιάζονται πολλές ευκαιρίες για την ανάδειξη και αποτελεσματικό χειρισμό παρόμοιων θεμάτων.

Η Ουγγαρία απάντησε θετικά, καθώς τα έτη 2009-2014 διεξήχθησαν με επιτυχία μία σειρά από εκδηλώσεις στρογγυλής τραπέζης, που αφορούσαν την εφαρμογή της Σύμβασης Άρχους και ως εκ τούτου πραγματεύτηκαν και θέματα που αφορούσαν τα παιδιά αλλά και τις μελλοντικές γενιές. Η Κροατία αναφέρει ότι η εμπλοκή τους για την προστασία των περιβαλλοντικών δικαιωμάτων αναγνωρίζεται από τους πολίτες, τα κράτη, τους θεσμούς, τις ΜΚΟ και άλλους σχετικούς εμπλεκόμενους φορείς ή ενώσεις πολιτών. Ωστόσο, η αποτελεσματικότητα είναι άλλο ζήτημα, καθώς σχετίζεται με μία μακροχρόνια διαδικασία και εξαρτάται από διάφορους παράγοντες. Η Ρουμανία, επίσης, θεωρεί ότι χειρίζεται αποτελεσματικά θέματα που αφορούν τα περιβαλλοντικά δικαιώματα των παιδιών αλλά και των μελλοντικών γενιών, ενώ η Σερβία δίνει την ίδια απάντηση, μόνο όμως όσον αφορά τα περιβαλλοντικά δικαιώματα των παιδιών. Μονολεκτική θετική απάντηση λάβαμε και από τον εκπρόσωπο του ΕΟΙ.

Η Φινλανδία αναφέρει ότι γενικά δεν έχουν πολλές παρόμοιες αναφορές. Ωστόσο, κάθε φορά που αναφερόμενος είναι ένα παιδί, πάντα υπάρχει προτεραιότητα στην διερεύνηση της υπόθεσης.

Η Catherine Pearce αναφέρει ότι το WFC από μόνο του δεν χειρίζεται αναφορές αλλά θα μπορούσε να το κάνει ο θεσμός που προτείνουν, που ονομάζεται Guardians for Future Generations.

9) Ποιο θεωρείτε ότι είναι το πιο ισχυρό και πιο το αδύνατο σημείο στην διαμεσολάβησή σας, όσον αφορά τον χειρισμό περιβαλλοντικών διαφορών, συγκρινόμενοι με άλλους μηχανισμούς;

Η Ουγγαρία, η Βοσνία, η Νορβηγία και ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής δεν έδωσαν κάποια απάντηση. Η Σκωτία παραπέμπει στην απάντηση που έδωσε στην ερώτηση 8. Η Εσθονία αναφέρει ότι με την πρόσφατη συνταγματική αναθεώρηση ο Chancellor of Justice απέκτησε μεγαλύτερη ισχύ και περισσότερο αποτελεσματικά μέσα για να επιλύει τις διαφορές. Δηλαδή, έχει την δυνατότητα να ζητάει από το Ανώτατο Δικαστήριο να αποσαφηνίζει εάν κάποιος νόμος είναι αντισυνταγματικός ή χωρίς ισχύ. Η Κροατία θεωρεί ως αδύνατα σημεία 1) την έλλειψη οικολογικής ευαισθητοποίησης, ιδίως μεταξύ όσων συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων, 2) μη επαρκή εφαρμογή της Σύμβασης Ααρχους, 3) μη επαρκή εφαρμογή των προληπτικών μέτρων και των κυρώσεων. Αντίθετα, θεωρεί ως ισχυρά σημεία 1) την συνταγματική προστασία των περιβαλλοντικών δικαιωμάτων, 2) την παρακίνηση, 3) την συνεργασία με τις περιβαλλοντικές ΜΚΟ. Η Ρουμανία θεωρεί ότι ο εθνικός Ombudsman συμβάλλει στην βελτίωση της ποιότητας των αποφάσεων που σχετίζονται με δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον.

Η Μάλτα θεωρεί ότι η διαμεσολάβηση (mediation) παρόλο που είναι μία άτυπη μορφή διευθέτησης των διαφορών, μπορεί σε κάποιες περιπτώσεις να χρησιμοποιηθεί, κομίζοντας καλύτερα αποτελέσματα από τους πιο επίσημους τρόπους. Η Φινλανδία θεωρεί ως ισχυρό σημείο ότι είναι η δυνατότητα πρόσβασης σε όλες τις πληροφορίες. Ως αδύνατο σημείο θεωρεί την αδυναμία διαμεσολάβησης όταν πρόκειται για αναφορές που στρέφονται εναντίον ιδιωτικών/εμπορικών επιχειρήσεων.

Ο τοπικός Ombudsman της πόλης Torre del Greco θεωρεί ως δυνατό σημείο την απευθείας επικοινωνία με τις τοπικές αρχές. Ως αδύνατο σημείο την έλλειψη επαρκούς οργάνωσης. Προτείνει δε την αναγκαία θεσμοθέτηση ενός Εθνικού Συνηγόρου αλλά και την επέκταση του Περιφερειακού και των Δημοτικών υπό κάποιες προϋποθέσεις. Ο Ombudsman of Trento τονίζει ότι οι αρμοδιότητές του είναι περιορισμένες, καθώς παράγουν μη δεσμευτικές αποφάσεις, όπως είναι η διαμεσολάβηση και η διατύπωση συστάσεων. Ωστόσο, το δυνατό του σημείο το εντοπίζει στις συστάσεις, γιατί έχει την εξουσία να προτείνει και να διατυπώνει γραπτή προειδοποίηση εναντίον του παραβάτη.

Ο εκπρόσωπος του ΕΟΙ θεωρεί ως ισχυρό σημείο την παροχή συμβουλών κατά το στάδιο του σχεδιασμού για την αποφυγή αντιδικιών. Αδύνατο σημείο σημειώνει ότι είναι η αδυναμία ατομικής προσφυγής.

10) Έχετε κάποια πρόταση για την εισαγωγή ενός Περιβαλλοντικού Ombudsman;

Η Ουγγαρία θεωρεί ότι είναι θετικό να δημιουργηθεί ένας Ombudsman για το περιβάλλον καθώς θα μπορεί να 1) διαχωρίζει και αναδεικνύει τα πιο επείγοντα ζητήματα σε εθνικό επίπεδο, 2) συμβουλεύει προτείνοντας καλές πρακτικές, πιθανές καινοτόμες τεχνικές αλλά και μία στέρεα βάση γνώσεων και εμπειρίας, 3) εμπλουτίζει και παρακινεί το πολιτικό και δικαϊκό σύστημα στο να γίνει πιο ευέλικτο, να έρθει πιο κοντά στους πολίτες και να έχει μεγαλύτερη εμπλοκή και συμμετοχή στην δημόσια σφαίρα. Η Σκωτία θεωρεί ότι ένας τέτοιος θεσμός θα αποτελούσε εν γένει θετική εξέλιξη. Ωστόσο, αναφέρει ότι παρατηρείται μία ενίσχυση της διοικητικής δικαιοσύνης. Η Εσθονία, ωστόσο, θεωρεί ότι θα ήταν ανεπαρκής/μη αποτελεσματική η δημιουργία ενός ξεχωριστού Ombudsman με αρμοδιότητα τα περιβαλλοντικά θέματα. Η Βοσνία, η Ρουμανία και η Νορβηγία δεν εξέφρασαν κάποια άποψη.

Η Κροατία πιστεύει ότι γενικά ο θεσμός του Ombudsman θα πρέπει να προωθεί και να προστατεύει τα περιβαλλοντικά δικαιώματα με το ίδιο σθένος που προωθεί και τα υπόλοιπα ανθρώπινα δικαιώματα. Θα ήταν θετικό εάν θεσπιζόταν ένας Ombudsman για το περιβάλλον, ως παράρτημα του γενικού γραφείου του Ombudsman. Την ίδια άποψη διατυπώνει και η Μάλτα. Η Σερβία συμφωνεί με την θέσπιση ενός ξεχωριστού Ombudsman για το περιβάλλον. Προσθέτει, όμως, ότι τα πρώτα θετικά δείγματα θα τα απολαύσουμε όχι αμέσως, αλλά στο μέλλον. Ο τοπικός Ombudsman στην πόλη Torre del Greco πιστεύει ότι θα πρέπει να εξοπλιστεί καλύτερα ο θεσμός του Δημοτικού Συνηγόρου. Ο Ombudsman of Trento θεωρεί ότι η εισαγωγή ενός ειδικού περιβαλλοντικού Ombudsman θα αξιολογηθεί με βάση τον αριθμό των αναφορών που σχετίζονται με τα περιβαλλοντικά δικαιώματα. Επιπλέον, θεωρεί ότι το γραφείο του περιβαλλοντικού Ombudsman θα πρέπει να συνεργάζεται με κάποιον εμπειρογνώμονα των θεμάτων αυτών, προκειμένου να αποφεύγεται η επιφανειακή εξέταση των περιβαλλοντικών θεμάτων.

Ο εκπρόσωπος του ΕΟΙ αναφέρει ότι το ίδιο αποτέλεσμα θα μπορούσε να επιφέρει η επιστράτευση εμπειρογνωμόνων από διαφορετικούς τομείς, που θα

κάλυπταν και το περιβάλλον. Η Φινλανδία δεν έχει κάποια συγκεκριμένη πρόταση. Ωστόσο, πιστεύει ότι εάν υπήρχε κάποιο είδος περιβαλλοντικού Ombudsman, η εμβέλεια του θα ήταν πιο ευρεία από ότι είναι του Ombudsman για τα παιδιά. Επίσης, πιο πιθανό θα ήταν ότι θα μπορούσε να επηρεάσει πιο άμεσα τη λήψη αποφάσεων για τα περιβαλλοντικά θέματα.

Η Catherine Pearce θεωρεί ότι ένας τέτοιος θεσμός δεν θα έπρεπε να περιορίζεται μόνο στο περιβάλλον. Ο ρόλος ενός Ombudsperson για τις Μελλοντικές Γενιές είναι πολύ ευρύτερος και απευθύνεται σε περισσότερα επίπεδα και τομείς.

11) Πώς μπορεί τις θεσμός να προβλέπει τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των Μελλοντικών Γενεών;

Η Ουγγαρία, η Νορβηγία και ο εκπρόσωπος του ΕΟΙ δεν απάντησαν. Η Σκωτία θεωρεί ότι μπορεί κάποιος να προβλέψει τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των μελλοντικών γενιών μέσα από τη συλλογή σχετικών δεδομένων, καθώς και από την ανάλυση και ερμηνεία διάφορων πληροφοριών. Η Εσθονία θεωρεί ότι ένας θεσμός θα πρέπει να αποφασίζει βασιζόμενος στην κοινή λογική αλλά και στις κοινωνικές, οικονομικές και άλλες τάσεις της κοινωνίας. Επιπροσθέτως είναι σημαντικό να εμπλέκονται διάφοροι ενδιαφερόμενοι στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Η Βοσνία θεωρεί ότι μπορεί κάποιος να βρει τα συμφέροντα και τις ανάγκες των τωρινών αλλά και των μελλοντικών γενιών προστατεύοντας τα θεμελιώδη δικαιώματα, συμπεριλαμβάνοντας και τα περιβαλλοντικά δικαιώματα.

Η Κροατία θεωρεί ότι η πρόγνωση θα πρέπει να βασίζεται σε δεδομένα σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών. Τα τελευταία μπορεί να συλλέγονται από όλες τις διαθέσιμες πηγές πληροφόρησης : από τους πολίτες, από ΜΚΟ, από εμπειρογνώμονες, διεθνείς κανόνες και τάσεις, τα ΜΜΕ (κλπ.). Η Ρουμανία αναφέρει ότι η πρόβλεψη μπορεί να γίνεται μέσα από στατιστική ανάλυση των υποθέσεων καθώς και από ειδικές εκθέσεις που αφορούν θέματα των μελλοντικών γενιών. Και η Μάλτα θεωρεί ότι μέσα από προσεκτική παρακολούθηση και εστιασμένη έρευνα, μπορεί να γίνει πρόβλεψη για τα θέματα των μελλοντικών γενιών. Η Σερβία θεωρεί ότι ένας οργανισμός μπορεί να προβλέψει τις ανάγκες και τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών μέσα από σοβαρή εκτίμηση και αξιολόγηση μακροχρόνιων ερευνών.

Ο τοπικός Ombudsman στην πόλη Torre del Greco θεωρεί ότι δεν είναι αναρμόδιος να απαντήσει. Ωστόσο, θεωρεί ότι ο θεσμός του Ombudsman θα μπορούσε με την κατάλληλη οργάνωση να ασχοληθεί με την πρόβλεψη των απαιτήσεων και συμφερόντων των μελλοντικών γενιών μέσω ομάδων μελέτης και έρευνας και αξιολόγησης διάφορων παρεμφερών θεσμών, όπως τα σχολεία, τα ορφανοτροφεία, οι φυλακές ανηλίκων (κλπ.). Ο Ombudsman of Trento θεωρεί ότι η επίσκεψη στα σχολεία είναι πολύ σημαντική, καθώς και η συζήτηση με τους μαθητές. Η Φινλανδία θεωρεί ότι η διατήρηση επαφής και επικοινωνίας με τα παιδιά και τους νέους καθώς και η αξιολόγηση πληροφοριών και δεδομένων από άλλες πηγές, η ανάλυση ερευνών και η παρακολούθηση των σχετικών αποφάσεων θα μπορούσε να βοηθήσει στην πρόγνωση των αναγκών και συμφερόντων των μελλοντικών γενιών.

12) Υπάρχουν ηθικά ερείσματα/βάσεις για την «διαγενεακή ισότητα»;

Η Ουγγαρία, η Βοσνία δεν απάντησαν. Η Νορβηγία έθεσε ερωτηματικό. Η Εσθονία, η Κροατία, η Μάλτα απάντησαν μονολεκτικά και θετικά. Η Σκωτία απάντησε θετικά, αναφέροντας ότι η έννοια της διαγενεακής ισότητας συμπεριλαμβάνει τις έννοιες της ισότητας, της δικαιοσύνης και της ορθοδικίας. Η Ρουμανία θεωρεί ότι τέτοιου είδους ζητήματα ξεπερνούν τα όρια και τον σκοπό του Ombudsman. Η Σερβία θεωρεί ότι όλοι έχουμε υποχρέωση να σώσουμε τον Πλανήτη για τις μελλοντικές γενιές. Όπως εμείς απολαμβάνουμε τα αγαθά του πλανήτη, με τον ίδιο τρόπο θα πρέπει και οι μελλοντικές γενιές να τα απολαμβάνουν και πιθανόν ακόμα περισσότερο/καλύτερα.

Η Φινλανδία απάντησε θετικά, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στα περιβαλλοντικά ζητήματα και στα θέματα υγείας. Ο τοπικός Ombudsman στην πόλη Torre del Greco απάντησε θετικά, ωστόσο ανέφερε ότι δεν πρέπει να ισχύει η άνευ όρων αποδοχή. Ο Ombudsman of Trento θεωρεί ότι οι ενήλικες έχουν ηθική υποχρέωση να βοηθούν τις μελλοντικές γενιές και τα παιδιά. Ειδικότερα, θα πρέπει οι ενήλικες *«να εγγυούνται έναν καλύτερο κόσμο και θα πρέπει να αποτρέπουν λάθη του παρελθόντος».* Ο εκπρόσωπος του ΕΟΙ απάντησε θετικά, αναφέροντας ότι ο άνθρωπος αποτελεί μέρος της φύσης και δεν μπορεί να αίρεται πάνω από αυτήν.

Η Catherine Pearce απαντάει εμφατικά θετικά.

13) Έχουν οι μελλοντικές γενιές δικαίωμα σε έναν «κατοικήσιμο πλανήτη»;

Η Ουγγαρία και η Νορβηγία δεν απάντησαν. Η Εσθονία, η Κροατία, η Μάλτα, ο τοπικός Ombudsman στην πόλη Torre del Greco και ο εκπρόσωπος του ΕΟΙ απάντησαν εμφατικά και μονολεκτικά θετικά. Η Βοσνία απάντησε θετικά, συμπληρώνοντας ότι οι τωρινές γενιές πρέπει «να διευκολύνουν» τις μελλοντικές γενιές να ζήσουν σε ένα «κατοικήσιμο πλανήτη». Η Σκωτία αναφέρθηκε σε μία ειδική σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ με τίτλο «Ένας Κόσμος κατάλληλος για τα παιδιά», όπου καθορίζονται τα παιδιά ως βασικοί εταίροι στην δημιουργία ενός καλύτερου μέλλοντος. Η Ρουμανία αναφέρει ότι προωθεί το δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον, το οποίο είναι και συνταγματικά αναγνωρισμένο. Εξ αυτού του γεγονότος απορρέουν δύο υποχρεώσεις : 1) η μία υποχρέωση αφορά το κράτος, όπου θα πρέπει να παρέχει νομικό πλαίσιο για την άσκηση αυτού του δικαιώματος από τους πολίτες. 2) η άλλη υποχρέωση αναφέρεται στα νομικά πρόσωπα, τα οποία θα πρέπει να προστατεύουν και να βελτιώνουν το περιβάλλον.

Η Σερβία αναγνωρίζει ότι υπάρχει αυτό το δικαίωμα των μελλοντικών γενιών. Προσθέτει επίσης ότι αποτελεί υποχρέωση των τωρινών γενιών να εξοπλίσουμε τις μελλοντικές γενιές με το δικαίωμα αυτό. Ο Ombudsman of Trento θεωρεί ότι οι θεσμοί θα πρέπει να προωθήσουν και να υποστηρίξουν το δικαίωμα αυτό, δηλαδή το δικαίωμα των μελλοντικών γενιών σε ένα βιώσιμο πλανήτη. Τέλος, η Φινλανδία θεωρεί ότι ήδη οι περιβαλλοντικές αρχές, όπως είναι η βιώσιμη ανάπτυξη, τείνουν στην μείωση της παγκόσμιας υπερθέρμανσης του πλανήτη και των κλιματικών αλλαγών και προσπαθούν να διατηρήσουν κατοικήσιμο τον πλανήτη μας. Η Catherine Pearce απαντάει εμφατικά θετικά.

14) Κατά την άποψή σας ποιους θεσμούς θα πρέπει να δημιουργήσουμε για την προώθηση και προστασία των αναγκών και δικαιωμάτων των Μελλοντικών Γενεών;

Η Ουγγαρία αναφέρεται στην Έκθεση του ΟΗΕ με θέμα την ανάγκη προώθησης της διαγενεακής ισότητας, όπου γίνεται μία πρώτη καταγραφή και αναφορά σε υπάρχοντες θεσμούς που προσπαθούν να προστατεύσουν τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών. Η Σκωτία παραπέμπει στην απάντηση που δίνει κατωτέρω, στην ερώτηση 15. Η Εσθονία θεωρεί ότι όλοι οι θεσμοί θα πρέπει να λαμβάνουν αποφάσεις, υπολογίζοντας τις ανάγκες και τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών. Πιστεύουν ότι ο δικός τους θεσμός (Chancellor of Justice) ή ο Ombudsman είναι ο

καλύτερος/πιο αποτελεσματικός θεσμός για να ευαισθητοποιηθεί η κοινωνία. Η Βοσνία θεωρεί ότι ένας Ombudsman για περιβαλλοντικά θέματα θα ήταν ο καλύτερος θεσμός για την προώθηση και προστασία των αναγκών και δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών. Η Ρουμανία δεν έχει να προτείνει κάτι σχετικό.

Η Μάλτα θεωρεί ότι θα είναι καλύτερο να ενισχυθούν και βελτιωθούν οι υπάρχοντες θεσμοί, οι οποίοι είναι σχετικοί με τα εν λόγω θέματα. Η Σερβία δεν είναι σίγουρη εάν θα έπρεπε να δημιουργηθεί κάποιος τέτοιος εξειδικευμένος θεσμός. Ο τοπικός Ombudsman στην πόλη Torre del Greco πιστεύει ότι τέτοιου είδους αρμοδιότητες θα έπρεπε να ανατεθούν σε έναν γενικό Ombudsman. Αντιθέτως, η Φινλανδία θεωρεί ότι κάποιος εξειδικευμένος Ombudsman - όπως είναι ο Ombudsman για το περιβάλλον – ή κάποιος άλλος ειδικός φορέας, θα έπρεπε να δημιουργηθεί. Ο Ombudsman of Trento θεωρεί ότι θα πρέπει σε κάθε κράτος-μέλος της ΕΕ να εκλεγούν Ombudsman για τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών. Η Catherine Pearce θεωρεί πως θα πρέπει να δημιουργηθεί ο θεσμός του Guardian για τις μελλοντικές γενιές.

15) Θεωρείτε ότι το γραφείο ενός (γενικού) Ombudsman θα μπορούσε να διαχειριστεί θέματα που σχετίζονται με τα παιδιά ή τις μελλοντικές γενιές ή θα ήταν καλύτερο να δημιουργηθεί ένας ειδικός Ombudsman π.χ. Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές;

Η Σκωτία αναφέρει ότι ήδη ο θεσμός του Ombudsman ασχολείται εν γένει με θέματα των μελλοντικών γενιών. Ωστόσο, συμφωνεί στο γεγονός ότι θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένας Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές, ενεργώντας περισσότερο προληπτικά. Η Εσθονία πιστεύει ότι θα ήταν πιο αποτελεσματικό εάν ο Ombudsman ασχολιόταν ήδη με τα δικαιώματα των παιδιών. Η Ρουμανία από την άλλη θεωρεί ότι ένας γενικός Ombudsman θα μπορούσε εξίσου αποτελεσματικά να ασχοληθεί και με τα δικαιώματα των παιδιών. Η Κροατία αναφέρει ότι ο θεσμός του Ombudsman θα πρέπει να προωθεί και προστατεύει τα περιβαλλοντικά δικαιώματα με την ίδια ένταση όπως και τα υπόλοιπα ανθρώπινα δικαιώματα. Η Μάλτα επιμένει ότι ένας εξειδικευμένος Ombudsman θα ήταν η καλύτερη λύση, ενώ η Βοσνία δεν είναι σίγουρη. Ο τοπικός Ombudsman στην πόλη Torre del Greco υποδεικνύει την απάντηση που έδωσε στην προηγούμενη ερώτηση 14, ενώ ο εκπρόσωπος του ΕΟΙ πιστεύει ότι τα δύο θέματα θα έπρεπε να διαχωριστούν.

Η Φινλανδία θεωρεί ότι οι υποδομές ενός γενικού Ombudsman είναι συνήθως περιορισμένες. Συνεπώς, τα θέματα των μελλοντικών παιδιών υπερβαίνουν τις δυνατότητες που μπορεί να έχει ένας Ombudsman σε έναν τέτοιο θεσμό. Πιθανόν ένας εξειδικευμένος Ombudsman μόνο για το θέμα των μελλοντικών γενιών θα ήταν καλύτερη λύση. Ο Ombudsman of Trento θεωρεί ότι σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο ένας ξεχωριστός θεσμός θα ήταν χρήσιμος, όχι όμως και τις μικρότερες περιοχές. Η Catherine Pearce θεωρεί ότι καλύτερα θα ήταν να δημιουργηθεί ένας ξεχωριστός ή εξειδικευμένος Ombudsperson για τις μελλοντικές γενιές.

16) Από την άποψή σας, ποιος θα ήταν ο βασικός λόγος δημιουργίας ενός νέου ειδικού Περιβαλλοντικού Ombudsman ή ενός Ombudsman για τις Μελλοντικές Γενιές;

Η Σκωτία παραπέμπει στην απάντηση που έδωσε στην ερώτηση 10. Η Εσθονία θεωρεί ότι σε χώρες με μεγαλύτερο πληθυσμό, μπορεί να είχε νόημα και να ήταν δικαιολογημένη η δημιουργία ενός νέου ειδικού Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές. Η Βοσνία θεωρεί ότι ένας θεσμός που θα ασχολιόταν αποκλειστικά με τα περιβαλλοντικά δικαιώματα θα επαρκούσε για να χειριστεί δευτερευόντως και τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών. Η Ρουμανία, η Νορβηγία και η Ουγγαρία δεν εξέφρασαν κάποια άποψη. Η Μάλτα πιστεύει ότι τα περιβαλλοντικά ζητήματα έχουν μεγάλη επιρροή στην καθημερινή ποιότητα ζωής των πολιτών.

Η Βοσνία πιθανολογεί ότι ένας περιβαλλοντικός Ombudsman θα ήταν μία θαυμάσια λύση, καθώς αυτός που εκπροσωπεί τον Ombudsman έχει μεγάλο ηθικό κύρος και θα μπορούσε να διαχειριστεί θέματα, όπως αυτά των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών. Η Φινλανδία αλλά και ο Ombudsman of Trento θεωρούν ότι ένας εξειδικευμένος Ombudsman θα ταίριαζε περισσότερο για να μπορέσει να επιλύσει αποτελεσματικά τέτοιου είδους εξειδικευμένα θέματα. Ο εκπρόσωπος του ΕΟΙ πιστεύει ότι χρειάζεται θεσμοποιημένη διαμεσολάβηση για την διαχείριση των περιβαλλοντικών θεμάτων.

17) Είναι δυνατό να προκρίνουμε τα μελλοντικά περιβαλλοντικά συμφέροντα εναντίον των πηγών που χρειάζονται για την επιβίωση των πιο ευάλωτων μελών της τωρινής γενιάς;

Η Σκωτία έδωσε μία εκτενή και ουσιαστική απάντηση. Θεωρεί ότι πρώτα θα έπρεπε να απαντήσουμε σε ερωτήσεις του τύπου *«Υπάρχουν ηθικές υποχρεώσεις προς τις μελλοντικές γενιές;» «Πώς θα ισορροπήσουμε τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών στο να ζουν σε ένα υγειές περιβάλλον έναντι των σημερινών;»* Ωστόσο, θεωρεί ότι αυτό αποτελεί εσφαλμένη προσέγγιση. Δηλαδή, αρχικά η τωρινή κοινωνία χρειάζεται να επικεντρώνεται μόνο στο σήμερα, καθώς η μελλοντική κοινωνία θα μεριμνήσει από μόνη της για τις δικές της ανάγκες. Προχωρώντας όμως περισσότερο το σκεπτικό, θεωρεί ότι σήμερα ο πλανήτης που ζούμε, επηρεάζεται ανεπανόρθωτα από τις πράξεις των τωρινών γενιών. Οι κλιματικές αλλαγές και η μείωση της βιοποικιλότητας είναι τα φλέγοντα θέματα. Συνεπώς, τα δύο θέματα (ανάγκες της τωρινής γενιάς & ανάγκες της μελλοντικής γενιάς) δεν είναι αντίθετα και συγκρουόμενα. Αντιθέτως, πρέπει να αντιμετωπίζονται ως αλληλένδετα και επείγοντα παγκόσμια θέματα. Για το λόγο αυτό, οι μελλοντικές γενιές πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και να εξελιχθεί αντίστοιχα και η περιβαλλοντική νομοθεσία, ενσωματώνοντας την περιβαλλοντική κοινωνική δικαιοσύνη.

Η Εσθονία πιστεύει ότι όλες οι γενιές (τωρινές και μελλοντικές) θα πρέπει να έχουν την ίδια ισότιμη μεταχείριση. Η Κροατία έδωσε μονολεκτική θετική απάντηση. Η Ρουμανία θεωρεί ότι και οι δύο περιπτώσεις (ανάγκες μελλοντικών γενιών και ανάγκες των πιο ευάλωτων κοινωνικών ομάδων) είναι εξίσου σημαντικές. Ένα μελλοντικό καθαρό περιβάλλον παραμένει sine qua non προϋπόθεση για την συνέχιση ύπαρξης του ανθρώπινου πολιτισμού. Η Μάλτα θεωρεί ότι θα πρέπει να υπάρξει διεθνή συνεργασία για το θέμα αυτό, προκειμένου να εξασφαλισθεί η ισότιμη διάχυση του πλούτου και των λοιπών βασικών πηγών. Η Βοσνία θεωρεί ότι η πρώτη προτεραιότητα θα πρέπει να είναι η διατήρηση του περιβάλλοντος για τις μελλοντικές γενιές. Ο τοπικός Ombudsman στην πόλη Torre del Greco θεωρεί ότι θα ήταν ευκταίο, αλλά είναι δύσκολο στην παρούσα φάση να πραγματοποιηθεί. Ο Ombudsman of Trento θεωρεί ότι το περιβάλλον θα έπρεπε να αναγνωρισθεί ως θεμελειώδες δικαίωμα, αλλά στη συνέχεια κάθε κράτος θα πρέπει να κρίνει βάσει των ιδιαιτεροτήτων και των συνθηκών.

Ο εκπρόσωπος του ΕΟΙ θεωρεί ότι τα δύο ζητήματα αλληλοεξαρτώνται. Απαιτούνται επίσης περισσότεροι πόροι για τα μη προνομιούχα τωρινά μέλη της κοινωνίας. Η Φινλανδία πιστεύει ότι όλες οι γενιές θα πρέπει να έχουν την ίδια μεταχείριση. Η Catherine Pearce πιστεύει ότι είναι ζήτημα ισορροπίας και συμφιλίωσης μεταξύ των συμφερόντων των τωρινών και των μελλοντικών γενιών.

Δεν είναι θέμα προτεραιότητας της μιας γενιάς έναντι της άλλης. Αντίθετα, πολλά από τα ζητήματα που αφορούν την τωρινή γενιά πρόκειται να έχουν επίδραση στις μελλοντικές γενιές – φτώχεια, κλιματικές αλλαγές κλπ.

18) Σε κάποια νομικά συστήματα (π.χ. της Αυστραλίας) φαίνεται ότι οι δικαστές μπορούν να εξελίξουν και να χρησιμοποιήσουν το περιεχόμενο της αρχής της διαγενεακής ισότητας. Πιστεύετε ότι αυτό μπορεί να συμβεί και στην χώρα σας;

Η Ουγγαρία ανέφερε τρεις υποθέσεις με δικαστική εμπλοκή, οι οποίες έχουν αναφερθεί στις μελλοντικές γενιές. Υπόθεση Oposa (1993), Urgenda (2015), Hungary National Parks (2015). Η Σκωτία δεν έχει γνώση του θέματος. Η Εσθονία δεν έχει γνώση παρόμοιας νομολογίας. Η Μάλτα έδωσε αρνητική απάντηση, ενώ η Βοσνία δεν είναι σίγουρη ότι κάτι αντίστοιχο μπορεί να συμβεί στην χώρα της. Αντίθετα, η Κροατία θεωρεί ότι αυτό θα έπρεπε να συμβαίνει σε κάθε χώρα. Η Νορβηγία αναφέρει ότι δεν έχει ακούσει κάτι σχετικό, ενώ ο τοπικός Ombudsman στην πόλη Torre del Greco δεν το θεωρεί δυνατό. Ο Ombudsman of Trento κάνει αναφορά σε μία σημαντική απόφαση του Ιταλικού Ανώτατου Δικαστηρίου (Italian Supreme Court, Cass. Civ. SS. UU. N. 17742.2015), όπου οι δικαστές εφάρμοσαν την αρχή της διαγενεακής ισότητας, όσον αφορά θέματα κοινωνικής ασφάλισης.

Ο εκπρόσωπος του ΕΟΙ απάντησε θετικά. Η Φινλανδία θεωρεί ότι είναι ζήτημα για το πώς θα αιτιολογηθεί η δικαστική απόφαση. Οι δικαστικές αποφάσεις πρέπει να βασίζονται στο νόμο. Ωστόσο, πάντα υπάρχει η πιθανότητα να εισρέουν και στοιχεία από άλλες έννομες τάξεις ή από πρακτικές διεθνών μηχανισμών.

19) Θεωρείτε ότι οι Δικαστές και οι Ombudsmen έχουν μεγαλύτερη πιθανότητα να προστατεύσουν τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών, συγκρίνοντας πχ. με τα μέλη των Κοινοβουλίων;

Η Σκωτία θεωρεί ότι και οι δύο θεσμοί θα μπορούσαν να έχουν επιρροή για τα θέματα των μελλοντικών γενιών. Η Εσθονία πιστεύει ότι τα δικαστήρια και ο θεσμός του Ombudsman επηρεάζουν την διοικητική πρακτική, αφού έχει επισυμβεί ήδη ένα γεγονός. Αντίθετα, το Κοινοβούλιο μπορεί να δράσει και προληπτικά, υπό την έννοια ότι μπορούν να υπολογίσουν τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών στο στάδιο κατάρτισης ενός νομοσχεδίου. Η Βοσνία απαντάει θετικά, θεωρώντας ότι η προστασία των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών είναι προτεραιότητάς τους και ανήκει στα βασικά θέματα της δικαιοδοσίας τους. Η Κροατία πρεσβεύει ότι οι

ανάγκες και τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών θα πρέπει να είναι αναπόσπαστο τμήμα κάθε απόφασης. Επίσης, θα πρέπει να προστατεύεται με υπευθυνότητα από όλους τους κρατικούς θεσμούς, μέσα στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων και σύμφωνα με τις υποχρεώσεις τους. Η Ρουμανία θεωρεί ότι θα πρέπει κάθε θεσμός να υπολογίζει την προστασία των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών, στο πλαίσιο άσκησης των νομικών και θεσμικών δυνατοτήτων και εξουσιών τους.

Η Μάλτα απαντάει καταρχήν θετικά, εφόσον όμως υπάρξουν τα κατάλληλα νομικά εργαλεία. Η Νορβηγία απαντάει ότι πιθανόν οι δικαστές και οι Ombudsmen να έχουν μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στην προστασία των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών. Ο τοπικός Ombudsman στην πόλη Torre del Greco θεωρεί ότι είναι δυνατό. Ο Ombudsman of Trento θεωρεί ότι η συνεργασία μεταξύ δικαστιών, Omubdsmen και μελών του Κοινοβουλίου μπορεί να αποφέρει αποτελέσματα προς οφελος της προστασίας των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών.

Ο εκπρόσωπος του ΕΟΙ απαντάει θετικά, καθώς αναφέρει ότι βρίσκονται πλησιέστερα στη καθημερινότητα. Η Φινλανδία πιστεύει ότι υπάρχει ανάγκη τόσο για νομική όσο και για πολιτική προσέγγιση των ζητημάτων. Η Catherine Pearce θεωρεί ότι επειδή οι Ombudspersons δεν εμπλέκονται στον κύκλο των εκλογών παραμένουν ανεξάρτητα όργανα. Έχουν την δυνατότητα να δουλεύουν παράλληλα με τις Κυβερνήσεις αλλά να φροντίζουν συγχρόνως για τις μακροχρόνιες πολιτικές.

20) Πιστεύετε ότι η ΕΕ μπορεί να προωθήσει περισσότερο αποτελεσματικά την διαγενεακή ισότητα από ό,τι κάθε κράτος-μέλος χωριστά;

Η Ουγγαρία πιστεύει ότι όντως η ΕΕ θα μπορούσε να είναι πιο αποτελεσματική στην προώθηση και υποστήριξη της έννοιας της διαγενεακής ισότητας. Η Σκωτία θεωρεί ότι αυτό δεν είναι αναγκαίο και αυτονόητο. Με τον ίδιο σκεπτικισμό προσεγγίζει και ο τοπικός Ombudsman στην πόλη Torre del Greco την συμβολή της ΕΕ, καθώς θεωρεί ότι η δομή της είναι εξαιρετικά γραφειοκρατική και ελάχιστα λειτουργική. Ο Ombudsman of Trento δεν συμφωνεί με την ερώτηση, ωστόσο τονίζει ότι η συνεργασία της ΕΕ με τα κράτη-μέλη κρίνεται απαραίτητη. Επιπλέον, η ΕΕ οφείλει να προωθεί την διαγενεακή ισότητα και να συστήνει προς τα κράτη-μέλη να υιοθετούν μέτρα και στρατηγικές που θα μπορούν να υλοποιούν την αρχή αυτή. Η Εσθονία απαντάει θετικά, θεωρώντας ότι η ΕΕ μπορεί να δημιουργήσει γενικά standards και πολιτικές που να εφαρμόζονται σε όλα τα κράτη-μέλη. Η Βοσνία

θεωρεί ότι σε γενικές γραμμές η ΕΕ μπορεί να κάνει περισσότερα και με καλύτερο τρόπο.

Η Κροατία απάντησε θετικά όπως και η Μάλτα. Η Ρουμανία θεωρεί ότι η ΕΕ μπορεί να προωθήσει με πιο αποτελεσματικό τρόπο την διαγενεακή ισότητα, καθώς η ΕΕ είναι η μόνη οντότητα η οποία διαθέτει την κατάλληλη υλικοτεχνική υποδομή και το ανθρώπινο δυναμικό, που χρειάζεται για ένα τέτοιο σχέδιο. Η Νορβηγία και ο εκπρόσωπος του ΕΟΙ απάντησαν ότι δεν γνωρίζουν. Τέλος, η Φινλανδία θεωρεί ότι η συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ θα μπορούσε να κομίσει αξιόλογο αποτέλεσμα. Ο ρόλος της ΕΕ θα πρέπει να είναι ενισχυτικός των δράσεων των κρατών-μελών και να συντονίζει τις προσπάθειές τους. Μόνο όταν θα υπάρχει ανάγκη για λύσεις που ένα κράτος-μέλος δεν μπορεί αν υποστηρίξει μόνο του, θα μπορεί να παρεμβαίνει η ΕΕ.

21) Θεωρείτε ότι ένας Ombudsman για τις Μελλοντικές Γενιές θα μπορούσε να ξεκινήσει καλύτερα στο διεθνές επίπεδο, στο περιφερειακό ή στο εθνικό επίπεδο και γιατί;

Η Ουγγαρία θεωρεί ότι ένα όργανο/θεσμός υπό την αιγίδα της ΕΕ ή του ΟΗΕ θα αποτελούσε ένα αποτελεσματικό τρόπο εκπροσώπησης των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών, σε ένα υψηλότερο επίπεδο. Η Σκωτία, αντιθέτως, πιστεύει ότι η δημιουργία ενός Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές θα ήταν πιο απλό να ξεκινήσει από το εθνικό επίπεδο και μετά να επεκταθεί και σε ένα περιφερειακό επίπεδο. Η Εσθονία πιστεύει ότι το να εστιάσουμε και στα τρία επίπεδα είναι εξίσου σημαντικό. Το διεθνές επίπεδο προσφέρει ένα γενικό νομικό πλαίσιο και αντίστοιχα standards. Το περιφερειακό επίπεδο μπορεί να διαμοιράσει καλές πρακτικές. Το εθνικό επίπεδο είναι περισσότερο χρήσιμο για την εφαρμογή αρχών και ενδυνάμωση των ειδικών διοικητικών κανόνων της κάθε χώρας. Η Βοσνία θεωρεί πως για αρχή προκρίνεται το τοπικό επίπεδο. Στη συνέχεια θα μπορούσε να αναπτυχθεί και σε περιφερειακό ή/και διεθνές επίπεδο, όπου θα αναπτυσσόταν και σχετική συνεργασία μεταξύ των θεσμών των διαφόρων επιπέδων. Για την Κροατία το εθνικό επίπεδο είναι σημαντικό προκειμένου να καταγράφονται οι τοπικές ανάγκες των πολιτών. Η Ρουμανία, αντιθέτως, θεωρεί ότι θα ήταν πιο χρήσιμο να δημιουργηθεί ο θεσμός αυτός σε διεθνές επίπεδο.

Η Μάλτα θεωρεί ότι πρωταρχικά καλύτερα θα ήταν να δημιουργηθεί σε εθνικό επίπεδο, όπου όμως θα εφαρμόζονταν το διεθνές υπάρχον νομικό πλαίσιο. Ο

τοπικός Ombudsman στην πόλη Torre del Greco προτείνει την δημιουργία θεσμών τόσο σε εθνικό όσο και σε Διεθνές επίπεδο. Ιδίως, ο διεθνής θεσμός θα συντόνιζε τους εθνικούς και η δράση τους θα εμπλουτιζόταν από τις διαφορετικές σκοπιές των επιμέρους πολιτικών των διαφόρων κρατών. Ο Ombudsman of Trento πιστεύει ότι η δημιουργία ενός Ombudsman for Future Generations σε εθνικό επίπεδο θα μπορούσε να είναι πολύ χρήσιμος. Οι εθνικοί θεσμοί θα μπορούσαν να εδραιώσουν συνεργασία με τον Ευρωπαίο Ombudsman για την από κοινού αντιμετώπιση των προβλημάτων.

Ο εκπρόσωπος του ΕΟΙ προκρίνει την θέσπιση εθνικών και περιφερειακών θεσμών, επειδή απαιτείται η λήψη συγκεκριμένων αποφάσεων, οι οποίες συνήθως ακολουθούν μία εθνική στρατηγική. Η Φινλανδία πιστεύει ότι ο θεσμός αυτός σε εθνικό επίπεδο θα είχε καλύτερη επίβλεψη των τοπικών προβλημάτων. Ωστόσο, χρειάζεται η υποβοήθηση του έργου από ένα διεθνές δίκτυο, προκειμένου να ανταλλάσσουν και να συγκρίνουν τις πληροφορίες και τα δεδομένα. Τα περιβαλλοντικά προβλήματα των μελλοντικών γενιών είναι παγκόσμια, για το λόγο αυτό θα ήταν καλό να υπάρχει ένας Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές σε διεθνές επίπεδο, όπως και σε επίπεδο ΕΕ, υπό την ονομασία Guardian of Future Generations". Η Catherine Pearce παρατηρεί ότι ήδη υπάρχουν τέτοιου είδους θεσμοί σε εθνικό επίπεδο, οπότε μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα, μέσα από ειδικές μελέτες που θα πρέπει να γίνουν.

22) Θα μπορούσατε να αναφέρετε ένα παράδειγμα καλής πρακτικής, το οποίο θα μπορούσε να προωθήσει θέματα που σχετίζονται με τις μελλοντικές γενιές;

Η Ουγγαρία θεωρεί ότι η ανάπτυξη εθνικών θεσμών, οι οποίοι θα εργάζονται συντονισμένα μεταξύ τους και σε διεθνές επίπεδο, θα μπορούν καλύτερα να εξυπηρετούν τον σκοπό της διεθνούς προστασίας της φύσης. Η Σκωτία αναφέρει ότι στο συγκεκριμένο ερώτημα δεν έχει σχετική γνώση για να προτείνει κάτι πιο συγκεκριμένο. Η Εσθονία αναφέρεται στον «χρυσό κανόνα» ως παράδειγμα καλής πρακτικής : Ο καθένας θα πρέπει να συμπεριφέρεται και να μεταχειρίζεται τους άλλους, όπως θα ήθελε οι άλλοι να συμπεριφέρονται σε αυτόν. Η Κροατία αναφέρεται στο δικαίωμα στην υγεία και στο δικαίωμα στην πληροφόρηση.

Η Ρουμανία θεωρεί ότι η παρακίνηση και η εμπλοκή των κυβερνήσεων και των ΜΚΟ, η επιμόρφωση εμπειρογνωμόνων στο πλαίσιο διάδοσης καλών πρακτικών μπορούν να προωθήσουν τα θέματα των μελλοντικών γενιών, ιδίως εντάσσοντας τα σε ένα παγκοσμιοποιημένη πλαίσιο. Η Μάλτα και η Νορβηγία δεν έδωσαν κάποια

απάντηση, ενώ η Βοσνία δεν ήταν σίγουρη στο να απαντήσει σωστά στην ερώτηση αυτή. Ο τοπικός Ombudsman στην πόλη Torre del Greco δεν μπορεί να απαντήσει, καθώς θεωρεί ότι δεν έχει αντιμετωπίσει ποτέ το πρόβλημά αυτό. Ο Ombudsman of Trento προτείνει να δημιουργηθεί μία βάση με συγκρητικά στοιχεία από τους ήδη υφιστάμενους παρόμοιους θεσμούς, που δραστηριοποιούνται σε διάφορα επίπεδα. Η Φινλανδία θεωρεί ότι τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών θα πρέπει πάντοτε να προστατεύονται στην διαδικασία λήψης αποφάσεων.

24) Υπάρχει κάτι άλλο που θα επιθυμούσατε να προσθέσετε;

Η Ουγγαρία θέλησε να αναφέρει το κείμενο του ΟΗΕ "Future We Want", το οποίο αποτέλεσε και το έναυσμα για την διοργάνωση ενός πολύ επιτυχημένου Συνεδρίου, με πρωτοβουλία του Ούγγρου Ombudsman 24-26 Απριλίου 2014. Στο πλαίσιο του Συνεδρίου αυτού, συγκεντρώθηκαν οι εκπρόσωποι όλων των θεσμών Ombudsman ή ομόλογων θεσμών που αναφέρονται στο ως άνω κείμενο του ΟΗΕ και ασχολούνται με θέματα των μελλοντικών γενιών. Μέσω της συνάντησης αυτής προσπάθησαν να επιτύχουν τα εξής : 1) Πιο ουσιαστική συνεργασία μεταξύ των εθνικών θεσμών. Για το λόγο αυτό συμφώνησαν και υπέγραψαν όλοι ένα κείμενο συνεργασία, που το ονόμασαν «Budapest Memorandum», 2) Τον Απρίλιο 2015 συστάθηκε στην Ουαλία νέος ομόλογος θεσμός που προσπαθεί να προάγει και να προστατεύσει τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών, 3) Τον Δεκέμβριο 2015 υπήρξε συνάντηση του Προέδρου του IPU, Mr Saber Hossain Chowdhury με τον τότε εκπρόσωπο του Ούγγρου Ombudsman για τις Μελλοντικές Γενιές. Αποφασίσθηκε ότι θα προτεινόταν στα μέλη του IUP[1185] να προωθηθεί η δράση για δημιουργία ενός διεθνούς θεσμού, με αρμοδιότητα την προστασία των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών. Επίσης, η Κροατία προσθέτει ότι οι ανάγκες και τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών θα πρέπει να είναι αναπόσπαστο τμήμα κάθε απόφασης. Επιπλέον, θα πρέπει τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών να προστατεύονται από όλους τους κρατικούς φορείς, σύμφωνα με τις αρμοδιότητες και τα καθήκοντά τους. Ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής πρεσβεύει ότι η αποστολή του είναι η υπηρέτηση της δημοκρατίας. Λόγω της ανωτέρω αποστολής ο Ευρωπαίος Ombudsman οφείλει να δημιουργήσει περισσότερο αποτελεσματική, αξιόπιστη, διαφανή αλλά και με ήθος διοίκηση.

[1185] Inter-Parliamentary Union (IPU). Περισσότερες πληροφορίες στην ιστοσελίδα http://www.ipu.org/english/whatipu.htm.

«Το μέλλον δεν χρειάζεται να το προβλέπεις αλλά να το καθιστάς εφικτό.»
Saint-Exupéry

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Τα συμπεράσματα της θεωρητικής έρευνας

Τα συμπεράσματα της θεωρητικής έρευνας θα αναφερθούν ακολουθώντας μία λογική αλλά κάπως χαλαρή δομή, τηρώντας πάντως τη λογική μεταξύ των τριών Μερών της διατριβής. Με τη σειρά αυτή, θα ξεκινήσουμε την εξαγωγή συμπερασμάτων από το Πρώτο και Δεύτερο Κεφάλαιο του Πρώτου Μέρους και θα ακολουθηθεί παρόμοια αλληλουχία και στην υπόλοιπη αναφορά των συμπερασμάτων από τα υπόλοιπα Κεφάλαια.

1. Η αξίωση αναγνώρισης του δικαιώματος σε ένα καθαρό περιβάλλον, στο πλαίσιο της παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης αλλά και των εθνικών συνταγμάτων

Όπως έγινε κατανοητό, από την αναλυτική και ενδελεχή αναφορά και αξιολόγηση των διάφορων συμβατικών κειμένων, έχει σχηματιστεί ένα εκτενές «σώμα» από κανόνες του διεθνούς δικαίου που προωθούν τα θέματα της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας, της μακροπρόθεσμης εξασφάλισης ευζωίας των ανθρώπινων κοινωνιών και τον εκ νέου ορισμό των ανθρώπινων βασικών αξιών σε διεθνές επίπεδο[1186]. Τα ανωτέρω ζητήματα ρυθμίζονται τόσο από δεσμευτικά συμβατικά όσο και από soft law κείμενα. Όπως ισχύει, οι Συνθήκες-ως δεσμευτικά συμβατικά κείμενα- δημιουργούν υποχρεώσεις με νομικές συνέπειες, ενώ τα soft law κείμενα δημιουργούν καταρχήν ηθικές υποχρεώσεις για τα κράτη. Ωστόσο, αρκετές φορές μπορεί να αποτελεί «αναγκαία συνθήκη» το soft law, προκειμένου να εξελιχθεί με την πάροδο των ετών σε hard law.

Ιδίως, στην περίπτωση της μελέτης και έρευνάς μας, ενδιαφέρον παρουσιάζει η επανάληψη στην επίτευξη ενός καθαρού και βιώσιμου περιβάλλοντος,

[1186] Βλ. "Human Rights and Environment" 2011 OHCHR study, Stakeholder input by the Dutch Section of the International Commission of Jurists (NJCM), June 2011, Annex II, p. 25. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://waubrafoundation.org.au/wp-content/uploads/2016/05/NHCM-Call_for_input-HR_ and_Environment_DEF.pdf. (Τελευταία επίσκεψη 06/06/2017).

που θα διασφαλίζει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια για όλους και εις το διηνεκές. Αυτή η συχνή επανάληψη και η συνειδητή επιλογή από τα κράτη στη χρήση της, αξιολογείται ως μία τάση που σταδιακά αναπτύσσει μία *«διεθνή κοινή κατανόηση*[1187]*»* και πρακτική, η οποία δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αμελητέα ή μεμονωμένη. Αυξημένη δε είναι η διεθνής προσδοκία και πεποίθηση ότι αυτή θα μετατραπεί σε διεθνή κείμενα με συμβατική ισχύ.

Από τα ανωτέρω δεδομένα και στοιχεία, προκύπτει επίσης ότι τόσο στον ευρωπαϊκό χώρο όσο και σε άλλες χώρες από άλλες Ηπείρους, ένας ικανός αριθμός εθνικών Συνταγμάτων αναγνωρίζουν πλέον το δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον. Οι συνταγματικές αυτές διατάξεις, παρόλο που ισχύουν μόνο σε εθνικό επίπεδο, υποδηλώνουν ότι το συγκεκριμένο θέμα είναι ένα θέμα με αυξανόμενο ενδιαφέρον σε όλη την Ευρώπη, και όχι μόνο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Σύνταγμα της Γαλλίας, το οποίο αναθεωρήθηκε το έτος 2005 και περιλαμβάνει ειδικό Κεφάλαιο για το Περιβάλλον ("Environment Charter"). Στο Προοίμιο του Περιβαλλοντικού Κεφαλαίου ορίζεται ότι *: «Όλοι οι πολίτες της Γαλλίας έχουν δικαίωμα να ζουν σε ένα ισορροπημένο περιβάλλον, ευνοϊκό για την ανθρώπινη υγεία*[1188]*».* Παρατηρήθηκε ότι μετά την τροποποίηση αυτή που επισυνέβη στο Γαλλικό Σύνταγμα, υπήρξε μία αύξηση και στα υπόλοιπα Συντάγματα των Κρατών – Μελών της ΕΕ, όσον αφορά κυρίως την πρόβλεψη διευκόλυνσης ενός ανθρώπινου δικαιώματος στο περιβάλλον.

Ως χαρακτηριστικά παραδείγματα μπορούν να αναφερθούν σχετικές συνταγματικές διατάξεις του Βελγίου, της Τσεχίας, της Ουγγαρίας, της Νορβηγίας, της Πορτογαλίας, της Ισπανίας. Ειδικότερα, στο Σύνταγμα του Βελγίου (άρθρο 23 παρ. 4) αναφέρεται ότι *«Καθένας έχει το δικαίωμα να ζει μία ζωή αντάξια της ανθρώπινης αξιοπρέπειας*[1189]*».* Το Σύνταγμα της Ισπανίας (άρθρο 45 παρ. 1) ορίζει ότι *«Καθένας έχει το δικαίωμα να απολαμβάνει ένα περιβάλλον κατάλληλο για την ανάπτυξη του, όπως και υποχρέωση να το διατηρεί* [1190]*».* Επιπλέον, στο Σύνταγμα της Φινλανδίας αναφέρεται ότι *«οι δημόσιες αρχές θα πρέπει να προσπαθούν να*

[1187] Βλ. Dupuy, Pierre-Marie, "Soft Law and the International Law of the Environment", Michigan Journal of International Law of the Environment, vol. 12, winter 1991, p. 424.

[1188]Βλ. Marrani, D., "The Second Anniversary of the Constitutionalisation of the French Charter for the Environment: Constitutional and Environmental Implications", 10 Env. L. Rev. 9, 2008.

[1189]Σύνταγμα του Βελγίου (Title II, article 23 (4)) *: "Everyone has the right to lead a life worthy of human dignity".*

[1190] Σύνταγμα της Ισπανίας (Title I, Chapter III, Article 45 (1)) : *"Everyone has the right to enjoy an environment suitable for the development of the person as well as the duty to preserve it".*

εξασφαλίσουν ότι ο καθένας έχει δικαίωμα σε ένα υγιές περιβάλλον[1191]*»,* ενώ στο Σύνταγμα της Νορβηγίας περιέχεται το δικαίωμα *«σε ένα περιβάλλον που είναι ευνοϊκό για την υγεία».* Επίσης, άξιο μνείας είναι το γεγονός ότι μέχρι προσφάτως δεν υπήρχε εθνικό Σύνταγμα που να αναγνωρίζει την υπέρτατη αξία του φυσικού κόσμου, τόσο ως αυταξία όσο και ως απαραίτητη προϋπόθεση για την επιβίωση του ανθρώπινου είδους. Δεν είναι τυχαίο, ότι μόλις το έτος 2008 στο Εκουαδόρ (Ecuador) υιοθετήθηκε το νέο εθνικό Σύνταγμα, στο οποίο αναγνωρίζονται δικαιώματα στη φύση[1192], ως ξεχωριστή οντότητα.

«Στην έκταση που τα Συντάγματα θεωρούνται 'ως καθρέφτες που αντανακλούν την εθνική ψυχή', αυτές οι περιβαλλοντικές διατάξεις εκφράζουν τις βαθύτερες, τις πιο αγαπητές αξίες των κοινωνιών που εκπροσωπούν[1193]*».* Ως βαθύτερη αξία συνεπώς θεωρούμε και τη συχνή πλέον αναφορά των εθνικών συνταγματικών διατάξεων στις μελλοντικές γενιές και στην πανηγυρική αναγνώριση δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών κυρίως σε ένα καθαρό περιβάλλον. Ωστόσο, υπάρχει και σκεπτικισμός κατά πόσο οι «πληθωρικές» αυτές διατυπώσεις έχουν πραγματικά «σάρκα» και αναπτύσσουν ουσιαστικά την εμβέλεια των συνταγματικών διατάξεων[1194], δημιουργώντας αξιώσεις και νέα δικαιώματα.

Επίσης, αναφέρθηκε ότι το σημερινό σύστημα της παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης είναι αρκετά διάσπαρτο και πολυεπίπεδο. Ωστόσο, θα μπορούσε να κατηγοριοποιηθεί σε τρεις περιπτώσεις : 1) Διακυβερνητικοί Οργανισμοί (Intergovernmental Organizations-IGOs), όπως είναι το UNEP, UN Development Programme, the Commission on SD και πλήθος άλλων εξειδικευμένων οργανισμών, που βασίζονται και προβλέπονται από συνθήκες. 2) ένα

[1191] Σύνταγμα της Φιλανδίας (Article 20) : *"public authorities shall endeavor to guarantee for everyone the right to a healthy environment".*

[1192] Κυρίως στο άρθρο 14 κατοχυρώνεται το δικαίωμα σε καλή ποιότητα ζωής και το δικαίωμα σε υγιές περιβάλλον. Στο δε άρθρο 71 αναγνωρίζεται δικαίωμα στην ίδια την Φύση: *"Nature or Pacha Mama, from which life reproduces and enfolds itself, has the right to the integral respect for its existence and the maintenance and regeneration of its vital cycles, structures, functions and evolutionary process. Every person, community, people or nationality can require that public authorities comply with nature rights".* Βάσει της συνταγματικής αυτής διάταξης, μία ομάδα ατόμων και οργανισμών κατέθεσαν αγωγή στο Εκουαδόρ (fileda case) εναντίον της BP, με αφορμή τη διαρροή της πετρέλαιοκηλίδας στον Κόλπο του Μεξικού τον Απρίλιο 2010. Βλ. ειδικότεραBP Sued in Ecuadorian Court for Violating Rights of Nature, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://www.democracynow.org/ 2010/ 11 / 29 / headlines/bp_sued_in_ ecuadorian_ court_for_ violating _ rights_of_nature.

[1193] Bratspies, R., "Do We Need a Human Right to a Healthy Environment?", 13 Santa Clara Journal of International Law 31, 2015, p. 43.

[1194] Βλ. Gosseries, A., "Constitutions and Future Generations", The Good Society, vol. 17, n. 2, 2008, p. 32.

πλαίσιο διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου, που βασίζεται σε μερικές εκατοντάδες πολυμερείς συνθήκες και συμφωνίες και 3) χρηματοπιστωτικοί μηχανισμοί και θεσμοί, οι οποίοι προσπαθούν να υλοποιήσουν τις συμβατικές δεσμεύσεις και να μεταφέρουν τεχνογνωσία στις αναπτυσσόμενες χώρες[1195]. Την τελευταία περίπτωση δεν την αναλύσαμε, λόγω έλλειψης άμεσης συνάφειας με το καταρχήν ζητούμενο της έρευνας μας.

Η σημερινή αίσθηση για την ισχύ και αποτελεσματικότητα της παγκόσμιας διακυβέρνησης δεν είναι όσο θετική αναμενόταν από τους θιασώτες της. Αυτό δεν σημαίνει ωστόσο ότι δεν συνεχίζει να εξελίσσεται και να δημιουργεί νέα παρακλάδια και τάσεις, που καλούν για την αναγνώριση και διαχείριση τους. Μέσα από την αναδυόμενη Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση, υπάρχει μία δυναμική που συνεχώς εξελίσσεται και που εκφράζεται εν μέρει μέσα από ένα πυκνό συμβατικό δίκτυο αλλά και από μία τάση οικειοθελούς αυτοδέσμευσης και συμμετοχής των κρατών. Το δίκτυο αυτό καλείται να διαχειριστεί παγκοσμιοποιημένα περιβαλλοντικά προβλήματα – όπως το φαινόμενο των κλιματικών αλλαγών και της απώλειας της βιοποικιλότητας[1196] - το οποίο με τη σειρά του δημιουργεί τη συζήτηση για την δυνατότητα και αναγκαιότητα αναγνώρισης της ύπαρξης δικαιωμάτων και συμφερόντων των μελλοντικών γενιών, ιδίως όσον αφορά το δικαίωμα σε ένα καθαρό και υγιές περιβάλλον. Η συζήτηση για το δικαίωμα αυτό φαίνεται ότι ενισχύεται από το παγκόσμιο πρόβλημα των κλιματικών αλλαγών, οι οποίες επηρεάζουν τόσο το παρόν όσο και ιδίως το μέλλον. Συνεπώς, ένα επίκαιρο θέμα που απασχολεί τη διεθνή κοινότητα είναι κατά πόσο το ισχύον σύστημα της περιβαλλοντικής διακυβέρνησης μπορεί να στηρίξει την ανάδυση της έννοιας των μελλοντικών γενιών, υπό τους όρους της διαγενεακής ισότητας και της βιωσιμότητας και μέσα στο πλαίσιο αυτό να προωθήσει το δικαίωμα σε ένα βιώσιμο περιβάλλον. Παράλληλη και ενισχητική έννοια μπορεί να θεωρηθεί και η έννοια «της κοινής κληρονομιάς» της ανθρωπότητα ή των εθνών. Ωστόσο, η έννοια αυτή δεν αντιμετωπίζεται τόσο ως ανθρώπινο δικαίωμα, όσο ως υποχρέωση των κρατών. Πάντως, θεωρούμε ότι εντάσσεται στον πυρήνα της επιχειρηματολογίας για την ανάδειξη των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών.

[1195] Βλ. ειδικά Axelrod, R., Downie, D., Norman, V., (eds), *The Global Environment. Institutions, Law and Policy,* CQ Press, 2005.

[1196] Βλ. ενδεικτικά Beckman, L., "Do global climate change and the interests of future generations have implications for democracy?", Environmental politics, 17, 2008, pp. 610-624.

Από την άλλη, είναι κοινώς αποδεκτό ότι η αναφορά σε ένα δικαίωμα για καθαρό, υγιές ή βιώσιμο περιβάλλον αναγνωρίσαμε ότι έχει εμφανιστεί σε πλήθος διεθνών, περιφερειακών και εθνικών συμβάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως επίσης και σε διακηρύξεις ή αποφάσεις διεθνών οργανισμών. Ωστόσο, εκτός δύο εξαιρέσεων σε περιφερειακό επίπεδο, καμία από τις υπόλοιπες διακηρύξεις δεν έχει ασχοληθεί με την προώθηση ρητού πλαισίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων που θα εμπερικλείουν το ανθρώπινο δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον[1197]. Κάποιες μεμονωμένες περιπτώσεις δεν έτυχαν γενικής αποδοχής και ουσιαστικά παραγκωνίστηκαν χάνοντας την αρχική τους δύναμη και ισχύ. Παρά ταύτα, θα πρέπει να τονίσουμε ότι το ανωτέρω γεγονός δημιουργεί ένα ιδιαίτερα θετικό προηγούμενο. Το θετικό αυτό προηγούμενο- το οποίο καταγράφεται μέσα σε soft law κείμενα - θεωρούμε ότι μπορεί στη συνέχεια να εκτιμηθεί και αξιοποιηθεί κατά το στάδιο της λήψης αποφάσεων αλλά και κατά το στάδιο της χάραξης νέων πολιτικών, που θα εμπλέκουν και ζητήματα διαγενεακής ισότητας. Κυρίως, όσον αφορά το soft-law και οι συχνές αναφορές που γίνονται σε αυτό για τις υποχρεώσεις που έχουν οι τωρινές γενιές προς τις μελλοντικές γενιές ή προς την «ανθρωπότητα», θεωρούμε ότι έχουν ήδη δημιουργήσει μία νέα διεθνή προσέγγιση των περιβαλλοντικών ζητημάτων. Η νέα διεθνή αυτή προσέγγιση ευνοεί την ανάδυση νέων θεσμών, οι οποίοι δεν έχουν αυστηρή δομή, ούτε εκδίδουν δεσμευτικές αποφάσεις, γεγονός που βλέπουμε ότι αντιμετοπίζεται θετικά από τη διεθνή κοινότητα.

Η προαναφερόμενη διστακτική αντιμετώπιση σε ό,τι αφορά τον χειρισμό του θέματος του περιβάλλοντος σε συνάρτηση με τα ανθρώπινα δικαιώματα, δεν ισχύει για τις περιφερειακές συνθήκες, οι οποίες, όπως αναφέρθηκε, αναγνωρίζουν συγκεκριμένα δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον. Ειδικότερα, όπως ήδη αναλύθηκε και καταγράφηκε, δύο περιφερειακά συμβατικά κείμενα σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα, αναγνωρίζουν ρητά το δικαίωμα στο περιβάλλον. Πρόκειται για την Αφρικανική Χάρτα για τα Δικαιώματα των Ανθρώπων (1981) και η Αμερικάνικη Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (1988). Επίσης, η Διεθνής Σύμβαση Aarhus αναγνωρίζει δεσμευτικά, και για όλους, το δικαίωμα πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία, στη δημόσια συμμετοχή και διαβούλευση και στη δικαστική διεκδίκηση για περιβαλλοντικά θέματα. Ωστόσο, εξίσου επισημάνθηκε ότι,

[1197]Η ίδια σιωπή σχετικά με την αναγνώριση περιβαλλοντικών δικαιωμάτων παρατηρείται και στις Συνθήκες ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

παρά το γεγονός ότι στο Προοίμιο αναφέρεται στην ατομική και συλλογική υποχρέωση προστασίας και βελτίωσης του περιβάλλοντος προς όφελος τόσο των τωρινών όσο και των μελλοντικών γενεών, στη συνέχεια δεν επαναλαμβάνει την ειδική αυτή υποχρέωση σε ιδιαίτερη διάταξή του. Κάποιοι αναλυτές θεωρούν ότι αυτή η επιλογή δεν είναι τυχαία, αλλά θέλει να καταδείξει ότι η αναφορά αυτή αποτελεί μία ευχή, έναν ευγενή πόθο και δεν έχει περαιτέρω κανονιστική βαρύτητα. Με βάση τη συλλογιστική αυτή, οι ίδιοι αναλυτές θεωρούν ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα ουσιαστικά *«…αποτελούν αιτήματα και όχι απτούς στόχους. Θεσπίζοντας τα στην πραγματικότητα δηλώνουμε πώς θα προτιμούσαμε να είναι ο κόσμος μας, και όχι ότι αυτός μπορεί πράγματι να γίνει τέτοιος*[1198]*».*

Οσον αφορά τη σύνδεση μεταξύ περιβάλλοντος και ανθρωπίνων δικαιωμάτων, θα πρέπει να τονιστεί ότι η διεθνούς φήμης καθηγήτρια Dinah Shelton[1199] και άλλοι εξέχοντες θεωρητικοί και νομικοί του διεθνούς δικαίου συμπίπτουν στην εκτίμηση ότι σχεδόν όλοι οι παγκόσμιοι και περιφερειακοί οργανισμοί ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχουν λάβει υπόψη τους τον σύνδεσμο μεταξύ περιβαλλοντικής υποβάθμισης και διεθνώς αναγνωρισμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων. «*Σχεδόν σε όλες τις υποθέσεις, οι αναφορές δεν βασίζονταν σε ένα ιδιαίτερο δικαίωμα σε ένα υγειές περιβάλλον, αλλά περισσότερο σε δικαιώματα όπως της ζωής, της ιδιοκτησίας, της υγείας, της πληροφορίας, της οικογένειας και της ιδιωτικής ζωής. Η βάση των αναφορών, ωστόσο, ήταν περιπτώσεις ρύπανσης, αποψίλωσης δασών, ρύπανσης υδάτων και άλλων μορφών περιβαλλοντικών ζημιών*[1200]*».* Σύμφωνα δε με τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε η Shelton *«….. οι σύνδεσμοι μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων, υγείας και περιβαλλοντικής προστασίας είναι σήμερα περισσότερο από ποτέ ενταγμένα στο διεθνές δίκαιο, έχουν γίνει αποδεκτά από τα κράτη στις συμφωνίες και στην εφαρμογή τους στην πράξη*[1201]*».*

[1198] Βλ. ενδεικτικά Πρωτοπαπαδάκης, Ε., «Το δικαίωμα του ανθρώπου στο περιβάλλον, η Διαγενεακή Δικαιοσύνη και ο Immanuel Kant", 5ος Τόμος : Διεθνής Περιβαλλοντική Πολιτική : Αναμετρήσεις με το Μέλλον, Θέματα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων, Περιοδική Έκδοση Τμήματος Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, 2013, σελ. 183.

[1199] Ενδεικτικά "Health and Human Rights Working Paper Series No 1, Human Rights, Health & Environmental Protection : Linkages in Law & Practice, A Background Paper for the World Health Organization", Prof. Dinah Shelton, London, 2002, p. 26.

[1200] Βλ. Shelton, D., "Human Rights and the Environment: Jurisprudence of Human Rights Bodies", Environmental Policy and Law, 32/3-4 (2002), p. 166.

[1201]Ο.π. p. 30. Ωστόσο, σύμφωνα με άλλους ειδικούς αναλυτές η αυξητική τάση θέσπισης Συμβάσεων με αντικείμενο τα περιβαλλοντικά ζητήματα, η δημιουργία "soft law" και η ανάδυση εθιμικού δικαίου δεν σημαίνει αυτομάτως ότι δημιουργήθηκε ένα «δικαίωμα για το περιβάλλον». *«Φυσιολογικά, ό,τι ξεκινάει ως δημιουργία δικαιωμάτων και υποχρεώσεων μεταξύ των κρατών μπορεί να οδηγήσει κάποια*

Αντίστοιχα, υπάρχουν πληθώρα Ψηφισμάτων του ΟΗΕ, μελέτες άλλων διεθνών Οργανισμών (π.χ. ΠΟΥ) και δηλώσεις διεθνών ΜΚΟ που ασχολούνται σοβαρά και συχνά με το συγκεκριμένο θέμα. Η συχνή αυτή ενασχόληση και μελέτη του φαινομένου θεωρούμε ότι φανερώνει την ύπαρξη μίας ισχυρής «τάσης», που όμως είναι ακόμα υπό διαμόρφωση. Ουσιαστικά, από όλη την ανωτέρω ανάλυση φαίνεται ότι το «δικαίωμα στο περιβάλλον» δεν έχει γίνει ακόμα τόσο αποδεκτό από τη διεθνή κοινότητα, που να μπορεί να ενσωματωθεί σε μια δεσμευτική διεθνή συνθήκη. Βασικό ανασταλτικό παράγοντα αποτελεί και η αοριστία του περιεχομένου του ή πάντως η δυσκολία να καθορίσουμε το δικαίωμα στο (καθαρό, βιώσιμο, υγιές) περιβάλλον με όρους ποιοτικούς ή άμεσα αποδεκτούς από όλους τους εμπλεκόμενους και ενδιαφερόμενους[1202].

Ωστόσο, δεν πρέπει να παραβλέπεται και η αντίθετη όψη του νομίσματος. Δηλαδή, οι υποχρεώσεις των τωρινών γενιών για ένα καθαρό περιβάλλον, για την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης και τη λελογισμένη χρήση των φυσικών πόρων γης γης. Υπό το πρίσμα αυτό, για κάθε υποχρέωση υπάρχει και ένα αντίστοιχο δικαίωμα και επεκτείνοντας την άποψη αυτή και στις μελλοντικές γενιές, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι για κάθε υποχρέωση των τωρινών γενιών υπάρχει ήδη και ένα δικαίωμα των μελλοντικών γενιών[1203].

Επίσης, κάποια συμβατικά κείμενα, προχώρησαν ακόμα περισσότερο, θέτοντας στο διάλογο το θέμα των υποχρεώσεων των τωρινών γενιών. Υπό αυτό το πρίσμα, μετατίθεται η συζήτηση από τα δικαιώματα στις υποχρεώσεις και από τις

στιγμή στην έμπνευση για δημιουργία νέων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όμως αυτό είναι κάτι διαφορετικό από το να υποστηρίζουμε ότι έχει δημιουργηθεί κιόλας». Βλ. ενδεικτικά Merrils, J. G., "Environmental Protection and Human Rights: Conceptual Aspects", in *Human Rights Approaches to Environmental Protection*, Alan E., Boyle, and Michael R. Anderson, M., (eds), Clarendon Press-Oxford, 1998, p. 39, Afshin, A., Global Governance of the Environment: Environmental Principles and Change in International Law and Politics, Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2011, Bratspies, P., A., "Do we need a Human Right to a Healthy Environment?", 13 Santa Clara Jounral of International Law 31, 2015, Shelton, D., "Human Rights and the Environment: What Specific Environmental Rights have been recognized?", Denv. J. Int'L L. & Pol' Y, vol. 35:1, 2008, pp. 129-171, Van de Venis, J., "A Human Right to a Clean and Healthy Environment: Dream or Reality in Europe?", enli Review, No 1/2011.

[1202] Boyle, A., "The Role of International Human Rights Law in the Protection of the Environment" in *Human Rights Approaches to Environmental Protection*, Alan E. Boyle and Michael R. Anderson (eds), Clarendon Press-Oxford, 1998, p. 50.

[1203] Βλ. σχετική ανάλυση στο *Models for Protecting the Environment for Future Generations*, SEHN & The International Human Rights Clinic at Harvard Law School, October 2008, pp. 6-9. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.sehn.org/pdf/Models_ for_Protecting _the_Environment _for_ Future_Generations.pdf. (Τελευταία επίσκεψη 06/06/2017). Στην ανωτέρω ανάλυση αναφέρεται και ο ορισμός «της υποχρέωσης» ("duty") , που δίνεται από Black's Law Dictionary, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://thelawdictionary.org/duty/. (Τελευταία επίσκεψη 04/02/2016). Σύμφωνα με τον ορισμό *«κάθε φορά που υπάρχει ένα δικαίωμα σε ένα άτομο, υπάρχει επίσης μία αντίστοιχη υποχρέωση σε ένα άλλο άτομο»*.

μελλοντικές στις παρούσες γενιές. Δηλαδή, το βασικό διακύβευμα θα μπορούσε να ειδωθεί αντιστρόφως : το βασικό διακύβευμα δεν είναι τόσο τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών- ζήτημα το οποίο δημιουργεί ακόμα θέματα ερμηνείας και εφαρμογής- αλλά περισσότερο η ανάδειξη των υποχρεώσεων που έχουν οι τωρινές γενιές. Μάλιστα, δεν θα ήταν παρακινδυνευμένο να ισχυριστούμε ότι η ανωτέρω αναφορά στις υποχρεώσεις των τωρινών γενιών εμφανίζεται με επιμονή και συχνότητα που δεν μπορούμε να την παραβλέψουμε εύκολα, αποκτώντας ένα ειδικό κανονιστικό βάρος[1204]. Τα γεγονότα αυτά αναγκαστικά άνοιξαν το πεδίο διαλόγου για την ύπαρξη δικαιωμάτων στις μελλοντικές γενιές και τη δυνατότητα διεκδίκησης και ουσιαστικής απαίτησης. Ωστόσο, υποστηρίζεται και η αντίθετη άποψη, ότι δηλαδή αρκεί μόνο η αναγνώριση των υποχρεώσεων των τωρινών γενιών, χωρίς αυτό να δημιουργεί αυτομάτως δικαιώματα και για τις μελλοντικές γενιές, όπως εξάλλου συμβαίνει σε κάποιες άλλες περιπτώσεις[1205].

Ωστόσο, εάν εκτιμηθεί και αξιολογηθεί διεξοδικά όλη η πορεία και η ανάπτυξη της παραπάνω «τάσης», θα συμπεράνουμε ότι η εξέλιξη αυτού του δικαιώματος θα συνεχιστεί για κάποια χρόνια ακόμα. Πιθανόν αυτή η εξελικτική πορεία να αφορά μία ή και δύο δεκαετίες ακόμα. Όμως, το αμέσως επόμενο λογικό βήμα είναι η θεώρηση και κωδικοποίησή του ως ανθρώπινο δικαίωμα, που θα αφορά ένα καθαρό και υγιές περιβάλλον. Η εξέλιξη αυτή φαίνεται ότι μπορεί να επιτευχθεί α) είτε μέσω της ενεργοποίησης υπαρχόντων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με κύριο στόχο την επίτευξη των περιβαλλοντικών σκοπών, β) είτε μέσω της επανερμηνείας των υπαρχόντων δικαιωμάτων, προκειμένου να περιληφθούν περιβαλλοντικά θέματα, γ) είτε μέσω της δημιουργίας νέων δικαιωμάτων με ξεκάθαρο περιβαλλοντικό χαρακτήρα. Σε κάθε περίπτωση το ανθρώπινο αυτό δικαίωμα θα

[1204] *«Θεωρώ ότι οι περιβαλλοντικές και πολιτικές ιδέες, που σχετίζονται με τα περιβαλλοντικά ζητήματα, όπως η βιωσιμότητα, είναι ένα μείγμα από την μία εμπειρικών παρατηρήσεων…και από την άλλη ηθικών παραδοχών σχετικά με το τι αξίζει και τι θα πρέπει ή δεν θα πρέπει να συμβεί»* αναφέρει ο Marcel Wissenburg στο βιβλίο του *Green Liberalism : The Free and the Green Society*, UCL Press, London, 1998. Αντίστοιχα, η ανωτέρω φράση εφαρμόζεται και στην συζήτηση για τις μελλοντικές γενιές, τη σχέση μας με αυτήν και την πολιτική αλλά και ηθική κατεύθυνση που επιθυμούμε να ακολουθήσουμε.

[1205] *«….για να θεμελιώσουμε το καθήκον του ηθικού προσώπου να προστατεύει το φυσικό περιβάλλον, δεν υποχρεούμεθα να επινοήσουμε το αντίστοιχο δικαίωμα στην απόλαυση ενός υγιούς περιβάλλοντος. Μπορούμε και χωρίς αυτό».* Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, Ε., «Το δικαίωμα του ανθρώπου στο περιβάλλον, η Διαγενεακή Δικαιοσύνη και ο Immanuel Kant", 5ος Τόμος : Διεθνής Περιβαλλοντική Πολιτική : Αναμετρήσεις με το Μέλλον, Θέματα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων, Περιοδική Έκδοση Τμήματος Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, 2013, σελ. 186.

αποτελεί τμήμα του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων[1206]. Σε παρόμοια συμπεράσματα έχει καταλήξει και ο ΟΗΕ, θεωρώντας ότι το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχει αρχίσει να αναγνωρίζει ότι τα άτομα έχουν *«ανθρώπινο δικαίωμα σε ένα υγιές και καθαρό περιβάλλον[1207]».*

2. Διαγενεακή ισότητα, περιβαλλοντική δικαιοσύνη και μελλοντικές γενιές

Όπως έχει αναφερθεί αναλυτικά, πολλά κράτη έχουν υιοθετήσει ένα πλήθος από διεθνείς συμφωνίες που αναφέρονται στις τωρινές και μελλοντικές γενιές. Μάλιστα, μπορούμε με ασφάλεια να επικαλεστούμε ότι η αρχή της διαγενεακής ισότητας έχει τις ρίζες της στο διεθνές δίκαιο. Το Προοίμιο της Παγκόσμιας Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ξεκινάει με τη φράση *«Επειδή η αναγνώριση της έμφυτης αξιοπρέπειας και των ίσων αναπαλλοτρίωτων δικαιωμάτων όλων των μελών της ανθρώπινης οικογένειας αποτελούν το θεμέλιο για την ελευθερία, τη δικαιοσύνη και την ειρήνη στον κόσμο».* Ακριβώς, αυτή η αναφορά σε όλα τα μέλη της ανθρωπότητας, περιέχει ξεκάθαρα αναγνώριση της χρονικής διάστασης, όπου όλες οι γενιές υπάγονται στο ίδιο προστατευτικό πεδίο της Διακήρυξης. Επιπλέον, κάποιες από τις διεθνείς συμφωνίες αναφέρονται ειδικότερα στο περιβάλλον και κάποιες άλλες αναφέρονται γενικότερα σε ζητήματα που συνδέονται με τη βιώσιμη ανάπτυξη και εν γένει θέματα κουλτούρας, οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών και γενικότερης διαχείρισης των κοινωνικών θεμάτων μέσα στην σφαίρα της πολιτικής και των αποφάσεων.

Αυτό από μόνο του, αποδεικνύει ότι η αρχή της διαγενεακής ισότητας έχει αρκετά ισχυρή επίδραση ώστε να λαμβάνεται υπόψη στις διεθνείς διαπραγματεύσεις, να διατυπώνεται σε νομικά κείμενα[1208] αλλά και να ενσωματώνεται στο σκεπτικό

[1206] Jan Van de Venis, "A human right to a clean and healthy environment in Europe. Dream of reality?", elni Review, No 1/2011, p. 29.

[1207] Βλ. The 2002 Office of the High Commissioner on Human Rights research "Human Rights and the Environment", διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα www.2ohchr.org/ english/ issues / environment/environ/index.htm. Επίσης, βλ. την Έκθεση The UN Secretary-General report on Relationship Between Human Rights and the Environment (2005), UN Doc. E/CN.4/2005/96 (19 January 2005). Στην Έκθεση αναλύονται κάποιες από τις τότε πρόσφατες εξελίξεις στο διεθνές, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο που αναγνωρίζουν την σύνδεση μεταξύ προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος και απόλαυσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η έκθεση καταλήγει ότι μέχρι και την Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για την Βιώσιμη Ανάπτυξη, υπήρξε μεγάλη άνθηση όσον αφορά την αναγνώριση της σύνδεσης μεταξύ περιβαλλοντικής προστασίας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

[1208] Ουσιαστικά, τρεις θεμελιώδεις Διεθνείς Συμβάσεις εισήγαγαν στο διεθνές δίκαιο τη νομική έννοια της διαγενεακής αλληλεγγύης : η Σύμβαση για την Βιολογική Ποικιλότητα (άρθρο 2), η Σύμβαση Πλαίσιο για τις Κλιματικές Αλλαγές (άρθρο 3 [1]) και η Σύμβαση για την Παγκόσμια Κληρονομιά

δικαστικών αποφάσεων. Το ίδιο φαινόμενο, δηλαδή η αναφορά όχι μόνο στις τωρινές αλλά και στις μελλοντικές γενιές, παρατηρείται και σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο και τα τελευταία χρόνια υπάρχει ένταξη της αρχής και σε συνταγματικό επίπεδο, προσδίδοντας μία ανώτερη θεσμική κατοχύρωση της αρχής αλλά και επίσημη αναγνώρισή της. Επίσης, διεθνείς οργανισμοί, όπως ο ΟΗΕ, εκφράζουν επίσημα την δέσμευσή τους για προώθηση της διαγενεακής ισότητας, κυρίως μέσα στο πλαίσιο αντίστοιχης προώθησης της βιώσιμης ανάπτυξης. Συνεπώς, δεν είναι απίθανο η αρχή της διαγενεακής ισότητας να αποκτήσει μεγαλύτερη νομική βαρύτητα αλλά και οι αντίστοιχες Συμβάσεις και Διακηρύξεις για τις μελλοντικές γενιές ή για τις παγκόσμιες ηθικές υποχρεώσεις της ανθρωπότητας από 'soft-law' κείμενα να αποτελέσουν τμήμα του εθιμικού διεθνούς δικαίου, τόσο ως κρατική πρακτική όσο και ως πεποίθηση των εμπλεκόμενων μερών ότι έχουν υποχρέωση συμμόρφωσης, υπό την έννοια της νομικής υποχρέωσης ('opinio juris').

Επιπλέον, αναλύθηκε επαρκώς ότι η συζήτηση για τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών δεν αποτελεί τόσο μία νέα τάση. Η αναφορά υπέρ των μελλοντικών γενεών σε νομικά κείμενα, όπως είναι και τα εθνικά Συντάγματα, δεν αποτελεί δικαϊκή καινοτομία Αντίθετα, φαίνεται ότι η αναφορά σε θέματα περιβαλλοντικής προστασίας, προώθησης της βιώσιμης ανάπτυξης και σεβασμού των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών αναφύονται και αποτυπώνονται τόσο στις εθνικές συνταγματικές διατάξεις όσο και σε πληθώρα διεθνών συμβατικών κειμένων, τουλάχιστον τα τελευταία τριάντα χρόνια. Μάλιστα, σύμφωνα με κάποιους θεωρητικούς, η τόσο συχνή αναφορά στις μελλοντικές γενιές έχει οδηγήσει στο να μπορούμε να τη θεωρήσουμε κομμάτι του ορισμού της βιώσιμης ανάπτυξης και εν γένει της βιωσιμότητας.

Από την άλλη η φράση *«Η Γη είναι μία αλλά ο κόσμος δεν είναι*[1209]*»* αποτυπώνει τις τρέχουσες πολιτικές εξελίξεις σε εθνικό, περιφερειακό αλλά κυρίως διεθνές πεδίο. Οπως αναγνωρίζεται και από τους σχετικούς μελετητές των θεμάτων της βιώσιμης ανάπτυξης, η αναγνώριση ότι υφίσταται ένα είδος δημόσιας/κρατικής υποχρέωσης για διατήρηση του περιβάλλοντος προς όφελος των μελλοντικών γενιών βρίσκει συχνή και ρητή έκφραση κυρίως σε εθνικό επίπεδο. Θα μπορούσε συνεπώς να υποστηριχθεί ότι η σύγχρονη πρακτική μας επιτρέπει να βεβαιώσουμε ότι

(άρθρο 4). Επίσης, βλ. *The Evolution of Sustainable Development in International Law: Inception, Meaning and Status*, Schrijver, N., Leiden/Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2008.

[1209] *"The Earth is one but the world is not"*. Βλ. σχετικά Lipschutz, R., *Global Environmental Politics*, CQ Press, 2004, p. 23.

«…υπάρχει μία νομική αρχή (legal principle) που προσφέρει την αναγνώριση, σε μία βάση ισότητας, των περιβαλλοντικών συμφερόντων των μελλοντικών γενιών. Η επαναλαμβανόμενη επιβεβαίωση του ανωτέρω γεγονότος, δημιουργεί μία αξίωση που δεν βρίσκεται στον αέρα. Δεν είναι μόνο ρητορεία, καθώς διαμορφώνει τον εσωτερικό/βαθύτερο σκοπό μίας ήδη ευρέως διαδεδομένης πρακτικής περιβαλλοντικής προστασίας, η οποία βρίσκει εφαρμογή μέσα από υποχρεωτικές διατάξεις του εθνικού και διεθνούς δικαίου. (Ουσιαστικά) διαρθρώνει τον ηθικό πυρήνα της αναζήτησης της βιώσιμης οικονομίας[1210]*».*

Συνεπώς, επικαλεστήκαμε με επιχειρήματα ότι η δημιουργία ενός αξιόπιστου και αποτελεσματικού συστήματος περιβαλλοντικής προστασίας θα μπορούσε να εξασφαλίσει καλύτερα τόσο την ευζωία των μελλοντικών γενεών όσο και την επιβίωση άλλων ευρύτερων καταπιεσμένων ομάδων, όπως αυτής των ιθαγενών ή των οικονομικά περιθωριοποιημένων κοινοτήτων. Δηλαδή, το οργανωμένο περιβαλλοντικό σύστημα – σε διεθνές, περιφερειακό αλλά και εθνικό επίπεδο - θα μπορούσε να θέσει τους όρους για μία πραγματική και πιο ουσιαστική υλοποίηση της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης αλλά και της διαγενεακής και ενδογενεακής ισότητας, η οποία ουσιαστικά ταυτίζεται με τα συμφέροντα όλης της ανθρωπότητας.

Αντίστοιχα και παράλληλα η περιβαλλοντική δικαιοσύνη και η διαγενεακή ισότητα απαιτούν την προώθηση της «συμμετοχικής δημοκρατίας». Χωρίς τη συμμετοχική δημοκρατία δεν μπορεί να λειτουργήσει και να αποδώσει καρπούς ούτε η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης ούτε η αρχή της διαγενεακής ισότητας. Ωστόσο, από την άλλη πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι οι αυτόνομες συλλογικότητες δεν είναι αρεστές στον σύγχρονο αναμορφωμένο οικονομικό καπιταλισμό. Για το λόγο αυτό χρειάζεται γνώση και κατανόηση του τρόπου που λειτουργεί η κυρίαρχη μορφή της πλανητικής οικονομίας, γιατί στη συνέχεια μπορεί να γίνει πιο εύκολα η διαχείριση της παγκόσμιας περιβαλλοντικής πολιτικής. Ωστόσο, για να είναι αποτελεσματική στην εποχή μας η παγκόσμια περιβαλλοντική πολιτική θα πρέπει να υπάρχει μαζική αφύπνιση και κινητοποίηση. Αυτή η μαζική αφύπνιση και κινητοποίηση θα μπορούσε

[1210] Βλ. Visser ‘T Hooft, H., *Justice to Future Generations and the Environment,* Kluwer Academic Publishers, 1999, pp. 24-25. Αμέσως, κατωτέρω ο συγγραφέας χαρακτηρίζει την υποχρέωση αυτή προς τις μελλοντικές γενιές ότι έχει μεταμορφωθεί σε *«ενήλικο τμήμα του δικαίου» (“…is a fully adult part of the law”).*

να γίνει μέσω κάποιας μορφής παγκόσμιας *«κοινωνίας πολιτών*[1211]*»* ή *«…ενός αποκεντρωμένου δικτύου από αυτόνομους κοινωνικούς θεσμούς*[1212]*»,* όπως άλλωστε εισηγείται και η παρούσα διατριβή, κατά το μέτρο που αναφέρεται στην δημιουργία ενός Ombudsman με ειδική εντολή την προαγωγή και προστασία των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών, κυρίως όσον αφορά τα περιβαλλοντικά δικαιώματα.

Ο νέος αυτός θεσμός που θα προωθεί την περιβαλλοντική πολιτική για τις μελλοντικές γενιές θα πρέπει να έχει κατανοήσει και ενσωματώσει στη πολυεπίπεδη δραστηριότητά του την "praxis", με την έννοια που δίνουμε εμείς στην Ελληνική γλώσσα, δηλαδή τη «δράση[1213]». Ωστόσο, η «πράξη» θα πρέπει να καθοδηγείται από σκοπό, αξίες, επιστήμη αλλά και εφαρμοσμένη ηθική, μέσα σε ένα συμφωνημένο πλαίσιο άσκησης πολιτικής[1214], διαφορετικά θα αποτελεί μία ωραία έννοια, κενή όμως ουσίας, η οποία μπορεί να οδηγήσει ακόμα και σε μία χαοτική πράξη, ακαθοδήγητη και πιθανόν βίαιη.

Μέσα στο διεθνές συμβατικό αυτό πλαίσιο και με τα ανωτέρω δεδομένα, όπως αυτά συνεχίζουν να διαμορφώνονται και να διαμορφώνουν τα πραγματικά και νομικά στοιχεία των κοινωνιών, έχουν αναδυθεί νομικές δομές που προωθούν τους «Φύλακες-Κηδεμόνες» (Guardian-Ward) ή «Διαμεσολαβητές» (Ombudsman) των μελλοντικών γενιών. Χωρίς όμως την συνδρομή και ενεργή εμπλοκή της τωρινής γενιάς, χωρίς πολιτική βούληση, όραμα και αλλαγή νοοτροπίας[1215], χωρίς δέσμευση για από κοινού διακρατική συνεργασία, η ανθρωπότητα δεν θα μπορέσει να σταθεί

[1211] Ως παραδείγματα μίας νέας αναδυόμενης μορφής παγκόσμιας «κοινωνίας πολιτών» είναι ο λεγόμενος *«ιντερνετικός ακτιβισμός»,* όπως διαμορφώνεται μέσα από κάποιες ΜΚΟ, π.χ. http://www.avaaz.org/el, https://www.getup.org.au/campaigns.

[1212] Βλ. Axelrod, R., Downie, D., Norman, V., (eds), The Global Environment. Institutions, Law and Policy, CQ Press, 2005, p. 4.

[1213] Βλ. το ενδιαφέρον σκεπτικό του πολιτικού αναλυτή Lipschutz,, R., Global Environmental Politics, Washington, CQ Press, 2004.

[1214] Ο.π. p. 134. Ωστόσο, υπάρχει και μία τάση που θεωρεί ότι μπορεί να υπάρξει (περιβαλλοντική) διακυβέρνηση χωρίς την εμπλοκή της πολιτικής. Βλ. σχετικά Soroos, M., "Garrett Hardin and tragedies of global commons", in Handbook of Global Environmental Politics, Peter Dauvergne (ed.), Edward Elgar Publications, 2005, p.56.

[1215]*«Προκειμένου να αναλάβει κάποιος την εκπαιδευτική και πολιτιστική στροφή προς την άποψη αυτή (δηλ. έναν ολοκληρωμένο εθνικό και διεθνή επαναπροσανατολισμό των νομικών δομών), υπάρχει ανάγκη για ένα ισχυρό και καινοτόμο εθνικό θεσμό που θα υπερασπίζεται τα δικαιώματα των μελλοντικών γενιών, δίνοντας φωνή σε αυτούς που δεν έχουν φωνή».* Βλ. *National Policies & International Instruments to Protect the Rights of Future Generations. A Legal Research Paper*. World Future Council & CISDL, (2008), p. 7. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα www.worldfuturecouncil.org/fileadmin/user-upload/PDF/RepresentationFuture_Generations.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 07/02/2016).

στο ύψος των περιστάσεων, όπως κατεπειγόντως απαιτείται να σταθεί, έχοντας ως βάση την καλλιέργεια της «χρονικής αλληλεγγύης[1216]».

3. Η αρωγή των δικαστηρίων στην ενίσχυση των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών

Οι δικαστικές αποφάσεις που επιλέχθηκαν να παρουσιαστούν και αναλυθούν στην παρούσα διατριβή πιστεύουμε ότι καταδεικνύουν τον κρίσιμο ρόλο των δικαστηρίων, κυρίως όσον αφορά στην διαμόρφωση των διαδικαστικών δικαιωμάτων των τωρινών αλλά και των μελλοντικών γενεών, σε σχέση με την αποτελεσματικότερη απόλαυση και άσκηση των δικαιωμάτων τους για ένα καθαρό περιβάλλον, το οποίο συνδέεται με το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Επίσης, και ίσως το πιο σημαντικό, είναι ότι μέσω αυτών των δικαστικών αποφάσεων, τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών ξεφεύγουν από το πλαίσιο των προγραμματικών δηλώσεων και ευχών, και ντύνονται «με σάρκα και οστά». Το βασικό επιχείρημα εδράζεται στην έννοια της διαγενεακής ισότητας[1217].

Οι επιλεχθείσες δικαστικές αποφάσεις αλλά και οι λοιπές αποφάσεις των αρμόδιων Επιτροπών και των αντίστοιχων υποστηρικτικών δομών[1218], αναδεικνύουν τον κριτικό ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν κατά την διαμόρφωση των

[1216] *"…temporal solidarity across past, present, and future generations"*, βλ. Burns H. Weston και Tracy Bach, *Recalibrating the Law of Humans with the Law of Nature: Climate Change, Human Rights, and Intergenerational Justice,* Vermont Law School Legal Studies Research Paper Series, Research Paper No. 10-06, 2009, p. 15.

[1217] Χαρακτηριστικά η Καθηγήτρια M. Fitzmaurice αναφέρει ότι *«…η επακόλουθη υποχρέωση των Κρατών να διατηρήσουν το περιβάλλον για τις μελλοντικές γενιές είναι αρκετά ασαφής και δεν διαθέτει τρόπους μέσω των οποίων οι υποχρεώσεις θα μπορούσαν να διανεμηθούν μεταξύ των Κρατών, με τρόπο που θα εξασφάλιζε τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών ισότιμα σε όλα τα Κράτη. Στην παρούσα χρονική στιγμή, το διεθνές δίκαιο δεν διαθέτει τέτοιον κατάλληλο μηχανισμό. Παρ΄όλα τα ανωτέρω προβλήματα, η έννοια της διαγενεακής ισότητας έχει εδραιωθεί στο διεθνές περιβαλλοντικό δίκαιο, και μπορεί να ειπωθεί ότι αποτελεί ένα από τα θεμέλιά της».* Βλ. σχετικά Fitzmaurice, M., "Some reflections on Legal and Philosophical foundations of International Environmental Law", in XXXII Polish Yearbook of International Law, 2012, p. 105.

[1218] Κλασικό παράδειγμα με συχνή ενεργό δράση αποτελεί η Δια-Αμερικανική Επιτροπή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Η εν λόγω Επιτροπή μπορεί να συλλέγει στοιχεία και να εκδίδει σχετικές Εκθέσεις, στο πλαίσιο εξωδικαστικής επίλυσης των διαφορών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Έκθεση για την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Εκουαδόρ. Στην Έκθεση αυτή, αναφέρθηκε η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ υγιούς περιβάλλοντος και της Αμερικανικής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα : *«Η υλοποίηση του δικαιώματος στη ζωή, στην φυσική ασφάλεια και ακεραιότητα είναι απαραίτητα και σχετίζονται και μερικές φορές εξαρτώνται από το φυσικό περιβάλλον. Ακολούθως, όταν υπάρχει περιβαλλοντική ρύπανση και υποβάθμιση, τίθεται έναν σοβαρός κίνδυνος στην ανθρώπινη ζωή και υγεία, και ως εκ τούτου τα προαναφερόμενα δικαιώματα εμπλέκονται».* Βλ. ειδικότερα Inter-American Commission on Human Rights, Report on Situation of Human Rights in Ecuador. Chapter VIII (2) (1997). Με τον τρόπο αυτό η Επιτροπή συνδέει τα δικαιώματα αυτά με το άρθρο 1 (1) της Αμερικάνικης Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, δημιουργώντας το πλαίσιο για την εκτελεστότητα του δικαιώματος σε ένα υγειές περιβάλλον.

διαδικαστικών δικαιωμάτων και την ώθηση των συμφερόντων των μελλοντικών γενεών πέρα από ένα απλό θεωρητικό ή ιδεατό πλαίσιο[1219]. Θα μπορούσε να ισχυρισθεί κάποιος – συνδυάζοντας τις θεωρητικές προσεγγίσεις, τη σχετική βιβλιογραφία και τις διεθνείς Διακηρύξεις και Συμβάσεις- ότι έχει ωριμάσει πλέον ο καιρός, όπου οι θεωρίες μπορούν να μετατραπούν σε απτά δικαιώματα και επιχειρήματα, τα οποία μπορούν να μετουσιώνονται σε δικαστικές αποφάσεις και αυτές με την σειρά τους σε εκτελεστές αποφάσεις, που επιτάσσουν συγκεκριμένες ενέργειες προς τα κρατικά όργανα αλλά και τους ιδιωτικούς επιχειρηματικούς φορείς. Συνδετικός κρίκος φαίνεται ότι είναι κυρίως οι κλιματικές αλλαγές και η συνεχιζόμενη χρήση και εκμετάλλευση των ορυκτών καυσίμων.

Επιπλέον, τα δικαστήρια έχουν την αρμοδιότητα και τη δυνατότητα να προσφέρουν τον απαραίτητο έλεγχο προς τις υπόλοιπες κρατικές λειτουργίες, την εκτελεστική και τη νομοθετική. Τα δικαστήρια έχουν αρμοδιότητα να αξιολογήσουν το κατά πόσο τα κράτη συμμορφώνονται με πρότυπα «καλής συμπεριφοράς» ("standards of good behaviour"), ιδίως όπως τα τελευταία αναφέρονται στα soft law κείμενα με μία ιδιαίτερα εντυπωσιακή επαναληπτικότητα. Υπό την έννοια αυτή, μπορούν να κρίνουν με νέα οπτική την ηθική αρχή που ορίζει για την ευθύνη των κρατών έναντι της ανθρωπότητας/του ανθρώπινου είδους ή των μελλοντικών γενιών, όσον αφορά το φαινόμενο των κλιματικών αλλαγών ή της απώλειας της βιοποικιλότητας.

Ιδίως, όσον αφορά την εκτελεστική εξουσία, τα δικαστήρια μπορούν να επιθεωρήσουν τις κυβερνητικές πολιτικές, να διαμορφώσουν- κάποιες φορές- με τόλμη μία νέα πραγματικότητα, που ήδη έχει ανατείλει αλλά κανένας δεν αναλαμβάνει την ευθύνη να την αναγνωρίσει. Στην τελευταία περίπτωση, αναφερόμαστε ιδίως στο θέμα που μας αφορά, δηλαδή στην οντότητα των μελλοντικών γενεών και στο ζήτημα προστασίας αλλά και αναγνώρισης τους, και την αποδοχή ότι εντέλει μπορεί να είναι φορείς δικαιωμάτων. Υπό το πρίσμα αυτό η διαγενεακή ισότητα διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο καθώς αναγνωρίζεται δικαστικά ως βάση για την ηθική και νομική υποστήριξη της προστασίας του

[1219] Το ζήτημα της διαγενεακής ισότητας είναι ένα από τα θέματα που έχουν κριθεί και αξιολογηθεί στις ανωτέρω υποθέσεις αλλά όχι το μοναδικό. Επίσης, συνεχίζουν να παραμένουν υπό συζήτηση και αμφισβήτηση θέματα όπως αυτό της ενεργητικής νομιμοποίησης, όταν πρόκειται για εκπροσώπηση των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών ή το ζήτημα του ποιος μπορεί να εκπροσωπεί ενώπιον δικαστηρίων τα συμφέροντα αγέννητων γενιών.

περιβάλλοντος και των μελλοντικών γενιών[1220]. Μέσα στο ερμηνευτικό αυτό πλαίσιο άρχισαν να εκδίδονται οι πρώτες (εθνικές) δικαστικές αποφάσεις, οι οποίες αναγνωρίζουν από τη μία ότι τα κράτη έχουν θεμελιώδη υποχρέωση αποχής από περιβαλλοντικά επιζήμιες ενέργειες, οι οποίες μπορούν να προκαλέσουν μακροχρόνια βλάβη στα ανθρώπινα όντα, και τα τωρινά αλλά και τα μελλοντικά και από την άλλη καλούν για λήψη άμεσων μέτρων και ενεργειών για την όσο το δυνατόν περιστολή της περιβαλλοντικής ζημίας[1221].

Όπως φαίνεται και από τις πρόσφατες δικαστικές αποφάσεις, το θέμα των κλιματικών αλλαγών επαναφέρει στο προσκήνιο με τον πιο έντονο τρόπο την βιώσιμη ανάπτυξη, το δικαίωμα σε ένα καθαρό περιβάλλον εις το διηνεκές, τα συμφέροντα των μελλοντικών γενεών. Επίσης, μέσω των κλιματικών αλλαγών αναγκαστικά εισάγεται η ανάγκη για άσκηση πολιτικής και στρατηγικών σχεδίων με μακροχρόνια προοπτική, γεγονός που συνδέεται άρρηκτα με το ζήτημα των μελλοντικών γενιών. Σημαντικό ρόλο στην γενικότερη αφύπνιση διαδραματίζει όλο το διαθέσιμο υλικό που υπάρχει πλέον : σχετικές εκθέσεις, στατιστικά στοιχεία, άρθρα των επιστημόνων και ακαδημαϊκών και Διεθνή Συνέδρια όπως και μελέτες με νέα δεδομένα. Επίσης, το υλικό αυτό επανειλημμένως και για πολλά χρόνια δημοσιοποιείται και αποστέλλεται και στα αρμόδια κρατικά όργανα αλλά και στις κυβερνήσεις[1222], οι οποίες δεν μπορούν να επικαλούνται πλέον άγνοια ή έλλειψη ενημέρωσης.

Στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ότι θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμο να αξιοποιηθούν περισσότερο οι ονομαζόμενες ως "Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts - ILC Articles"[1223], οι

[1220] *«…εάν η εσκεμμένη ανθρωπογενής καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος συνιστά αδικοπραξία έναντι των μελλοντικών γενεών, αυτή μπορεί να καταδικασθεί ηθικά και να κολασθεί νομικά (Gartenstein-Ross, 2003)»,* όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Πρωτοπαπαδάκης, στο «Το δικαίωμα του ανθρώπου στο περιβάλλον, η Διαγενεακή Δικαιοσύνη και ο Immanuel Kant", ο.π. σελ. 182.

[1221] Ορθά αναφέρεται ότι *«…οι εθνικοί/τοπικοί δικαστές μπορούν να λάβουν υπόψη τους αυτά τα διεθνή πρότυπα (συμπεριφοράς), προκειμένου να (μπορέσουν) να δώσουν ορθή ερμηνεία στις πολύ γενικές διεθνείς υποχρεώσεις».* Βλ. Dupuy, Pierre-Marie, "Soft Law and the International Law of the Environment", Michigan Journal International Law of the Environment, vol. 12, winter 1991, p. 435.

[1222]Βλ. σχετικά *Models for Protecting the Environment for Future Generations*, Science and Environmental Health Network (SEHN) & The International Human Rights Clinic at Harvard Law School, 2008.

[1223] Article 48 of the Articles on State Responsibility. Βλ. "Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts", with commentaries. (Text adopted by the International Law Commission, 43 session/2001, A/56/10). Αναφέρονται επίσης και ως "ILC Articles". Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf. (Τελευταία επίσκεψη στις 01.06.2017). Ενδιαφέρον σχολιασμός των Αρχών αυτών από τον James Crawford στο άρθρο του "Articles on Responsibility of States for International Wrongful Acts", United Nations Audiovisual Library of International Law, 2012. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα

οποίες στην ελληνική γλώσσα θα μπορούσαν να αποδοθούν ως «Άρθρα περί της διεθνούς ευθύνης των κρατών για διεθνώς παράνομες πράξεις» και οι οποίες έχουν συνταχθεί από την Επιτροπή του Διεθνούς Δικαίου. Σύμφωνα με την Καθηγήτρια Διεθνούς Δικαίου, Malgosia Fitzmaurice, μέσω των Αρχών αυτών υποστηρίζεται η δυνατότητα άσκησης "action popularis" για την προστασία ενός συλλογικού συμφέροντος μία ομάδας (περιλαμβάνοντας και το περιβάλλον) ή όλων όσων ανήκουν στην διεθνή κοινότητα, ως σύνολο[1224].

Επιπλέον, οι αρχές που υπάρχουν στα συμβατικά κείμενα όπως και άλλες αρχές, που είναι προϊόν μακροχρόνιας ζύμωσης και επιστημονικών διαβουλεύσεων - όπως οι «Αρχές του Όσλο» - λειτουργούν ήδη ως πρότυπο και ως θεωρητικό υπόβαθρο για τον δικανικό συλλογισμό και κρίση, για τα νομικά επιχειρήματα αλλά και τις νομοθετικές προτάσεις, όπως ήδη γίνεται στην προαναφερόμενη διεθνή νομολογία. Φαίνεται όμως ότι εμπνέουν και χρησιμεύουν και για τους ίδιους τους πολίτες, στο να συνειδητοποιήσουν καλύτερα ότι κατέχουν μία σχετικά υπολογήσιμη δύναμη και μπορούν να την εκφράσουν μέσω επιχειρημάτων που στηρίζονται σε αρχές γενικώς αποδεκτές. Τέλος, οι γενικώς παραδεδεγμένες αρχές στηρίζονται σε ένα πλέγμα πανανθρώπινων υποχρεώσεων και δικαιωμάτων. Συνεπώς, ακόμα και αν υποστηριχθεί ότι δεν υπάρχουν ακόμα δεσμευτικές διεθνείς συμφωνίες που να θέτουν πλαίσιο συγκεκριμένων υποχρεώσεων και ευθυνών, οι εθνικές κυβερνήσεις – σύμφωνα με τις Αρχές του Όσλο - έχουν νομική υποχρέωση για την αντιμετώπιση των αρνητικών επιπτώσεων των κλιματικών αλλαγών. *«Κάθε χρόνος που περνάει , αυξάνεται η πρόκληση και ο κίνδυνος. Έχουμε ήδη σπαταλήσει πολλές δεκαετίες, και το παράθυρο της δράσης κλείνει. Θα πρέπει να δράσουμε τώρα[1225]».*

Επιπλέον, μέσα από αυτές τις υποθέσεις που αφορούν και θέτουν υπό συζήτηση το θέμα της διαγενεακής ισότητας, εγείρονται πλείστα άλλα θέματα, όπως

---

http://legal.un.org/ avl/ pdf / ha / rsiwa / rsiwa_e.pdf. Επίσης, πρόσφατη εκτίμηση της αποτελεσματικότητας και χρήσης των αρχών αυτών, βλ. από τον ίδιο συγγραφέα στην ιστοσελίδα http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1093#law-9780199231690-e1093-div1-5.

[1224] Βλ. Fitzmaurice, M., "Some reflections on Legal and Philosophical foundations of International Environmental Law", in XXXII Polish Yearbook of International Law, 2012, p. 104. *«Υπάρχει ακόμα η ερώτηση για το νομικό καθεστώς των επιτρόπων ("legal standing of the trustees"). Προτείνεται ότι η νομική βάση να βρεθεί στις υποχρεώσεις erga omnes. Αυτή βασίζεται στο Άρθρο 48 των Άρθρων για την Κρατική Ευθύνη (Articles on State Responsibility), το οποίο προβλέπει ότι το Κράτος μπορεί να επικαλείται ευθύνη για την παραβίαση μία υποχρέωσης που έχει δημιουργηθεί για την προστασία ενός συλλογικού συμφέροντος μίας ομάδας (περιλαμβάνοντας και το περιβάλλον), ή ενός συμφέροντος που ανήκει στην διεθνή κοινότητα ως σύνολο».*

[1225] http://www.theguardian.com/commentisfree/2015/mar/30/climate-change-paris-talks-oslo-principles -legal-obligations.

η δυναμική που μπορεί να αποκτήσουν τα δικαστήρια και οι Δικαστές, ως ανεξάρτητη κρατική λειτουργία, στο να δημιουργήσουν μία συστηματική και αποτελεσματική προστασία για τα συμφέροντα των μελλοντικών γενεών. Στο πλαίσιο αυτό, θα μπορούσαν οι δικαστές να εκτίνουν την κρίση τους μέχρι και – ως ένα βαθμό – την θέσπιση προτεραιοτήτων μεταξύ συμφερόντων τωρινών και μελλοντικών γενεών. Από την άλλη, ωστόσο, τίθενται ερωτήματα για το κατά πόσο και μέχρι ποιού σημείου μπορεί η δικαστική δυναμική παρέμβαση να υποσκελίσει και παραγκωνίσει τη νομοθετική ή/και εκτελεστική εξουσία, όσο και την πολιτική βούληση. Αρκετοί εξάλλου μιλάνε κατά καιρούς για δικαστικό ακτιβισμό, όσον αφορά την κρίση περιβαλλοντικών ζητημάτων, ο οποίος ασκείται με υπέρμετρο ζήλο και ίσως εκτός των ορίων της δικαστικής αρμοδιότητας και των δικονομικών κανόνων.

Θα μπορούσε κάποιος να αναρωτηθεί ευλόγως ότι πιθανόν μέσα από αυτού του είδους τις υποθέσεις αναδεικνύονται και πιο σοβαρά θέματα, όπως τα όρια της σύγχρονης κοινοβουλευτικής και αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Οι δημοκρατικοί θεσμοί αλλά και οι αντιπρόσωποι του λαού, αναλώνονται εν πολλοίς στη διαχείριση των τωρινών θεμάτων, μετακυλώντας τα πραγματικά σοβαρά θέματα για το μέλλον. Η «μυωπική» αυτή αντιμετώπιση της πραγματικότητας ή αλλιώς η ονομαζόμενη και ως «τυραννία των σύγχρονων ανθρώπων» δημιουργεί μία συζήτηση για τη διαχείριση τεσσάρων πλαισίων : του διεθνούς, του διαγενεακού, του οικολογικού και του θεωρητικού[1226]. Η συζήτηση αυτή με τη σειρά της οδηγεί στη διαπίστωση της ύπαρξης ενός κενού, το οποίο είναι επιτακτικό να καλυφθεί από νέους θεσμούς, όπως αυτός του Διαμεσολαβητή για τις Μελλοντικές Γενιές. Ένας θεσμός ο οποίος θα μπορεί να γεφυρώνει την σχέση μεταξύ δικαστικής και εκτελεστικής εξουσίας, προσδίδοντας μάλιστα έμφαση στη δημοκρατική αντιπροσώπευση και κυρίως νέων συλλογικοτήτων. Εμείς στην παρούσα διατριβή προκρίνουμε την λύση την οποία εξάλλου πρεσβεύουμε, την άμεση δημιουργία ενός Διαμεσολαβητή για τις Μελλοντικές Γενιές για όλους τους λόγους που ήδη έχουν αναλυθεί διεξοδικά.

Συνεπώς, η ειδοποιός διαφορά του σήμερα με το χτες είναι ότι δεν μπορεί καμία πλευρά να επικαλείται άγνοια ή απλή αδράνεια, λόγω άλλων σημαντικότερων προτεραιοτήτων. Η σημερινή αδράνεια θα μπορούσε κάλλιστα να θεωρηθεί ότι υποκρύπτει ενδεχόμενο δόλο ή έστω βαριά αμέλεια και δεν μπορεί να συνεχίσει να

[1226] Gardiner, S., M., "A Call for a Global Constitutional Convention Focused on Future Generations", Ethics & International Affairs, 28, no 3, 2014, pp. 299-315.

νομιμοποιείται ή και να δικαιολογείται, όπως στο παρελθόν. Ακόμα και τα ανήλικα παιδιά αγωνιούν και προσφεύγουν δικαστικά, με την βοήθεια ειδικών δικηγόρων αλλά και επιστημονικών κύκλων και περιβαλλοντικών ΜΚΟ, προσπαθώντας να παρακινήσουν άμεσα και να δεσμεύσουν τις εκάστοτε Κυβερνήσεις σε πράξεις και έργα με απτά αποτελέσματα.

Από ό,τι φαίνεται πάντως τα δικαστήρια μπορούν πλέον να διαδραματίσουν ένα σημαντικό ρόλο στην προστασία του περιβάλλοντος, με βασικό έναυσμα τις κλιματικές αλλαγές. Δηλαδή, από τη μία η επίκληση του επείγοντος χαρακτήρα που επιφέρουν οι συνέπειες από τις κλιματικές αλλαγές σε παγκόσμιο επίπεδο και από την άλλη η αρνητική επίδραση σε όλα τα βασικά έννομα αγαθά και θεμελιώδη δικαιώματα με έναν χρονικό ορίζοντα, εισάγει στο προσκήνιο τα δικαιώματα των παιδιών και των μελλοντικών γενεών, που μέχρι πρότινος ήταν αποκλεισμένα ή καλύτερα «αόρατα» και «άφωνα». Αυτή η εμπλοκή των δικαστηρίων σε ζητήματα περιβαλλοντικής δικαιοσύνης και διαγενεακής ισότητας πιστεύουμε ότι θα μπορούσε να «νομιμοποιηθεί» και να συνδεθεί πιο ομαλά με τις υπόλοιπες κρατικές λειτουργίες μέσω της ύπαρξης ενός Ombudsman για τις Μελλοντικές Γενιές, είτε σε διεθνές είτε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο.

Ευτυχή συγκυρία αποτέλεσε η πολύ πρόσφατη έκδοση δύο δικαστικών αποφάσεων στη Νέα Ζηλανδία και στην Ινδία. Τα αντίστοιχα εθνικά ανώτατα δικαστήρια εξέδωσαν πρωτοποριακές αποφάσεις με τις οποίες προσδίδουν νομική προσωπικότητα σε φυσικά πράγματα : πατρογονικά και/ή ιερά ποτάμια. Με τις ίδιες αποφάσεις διόρισαν και νομικούς εκπροσώπους των ποταμών, οι οποίοι θα είναι υπεύθυνοι για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των ποταμών και θα μιλούν εξ ονόματός τους και υπέρ των συμφερόντων τους. Αυτές οι αποφάσεις πιστεύουμε ότι φέρνουν ακόμα πιο κοντά τη δικαστική συνεργασία με τους μελλοντικούς εκπροσώπους των αγέννητων γενιών. Δημιουργείται σχετικό νομολογιακό προηγούμενο, βάσει του οποίου μπορεί να βασισθεί και η πρόταση δημιουργίας Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές.

Θεωρούμε ότι αυτή η συνεργασία θα μπορούσε να λειτουργήσει ως γέφυρα και να συμβάλει στον απαραίτητο έλεγχο που αφορά τόσο τις πολιτικές επιλογές όσο και τις νομοθετικές πρωτοβουλίες. Το σίγουρο είναι ότι χρειάζεται ένας επαναπροσδιορισμός των προτεραιοτήτων των παγκοσμιοποιημένων κοινωνιών αλλά και μία εναλλακτική και τολμηρή προσέγγιση των πραγματικών αναγκών και απαιτήσεων των κοινωνιών, έτσι όπως εκφράζεται – ίσως για πρώτη φορά – από το

στόμα των παιδιών, τα οποία επικαλούνται ότι εκπροσωπούν στις διεκδικήσεις τους, τόσο την γενιά τους όσο και την γενιά των αγέννητων παιδιών, ερχόμενα σε μία ουσιαστική αντιπαράθεση με την γενιά των γονιών και των παππούδων τους.

4. Πώς οι αρχές μετατρέπονται σε δικαιώματα και υποχρεώσεις

Σχεδόν πάντα η ανθρωπότητα μεριμνούσε για την συνέχειά της, όχι μόνο την υλική αλλά και την πνευματική. Επίσης, βασικές ανθρώπινες ανάγκες όπως η εξασφάλιση στέγης, τροφής και πόσιμου νερού, ειρηνικές συνθήκες διαβίωσης, παραμένουν αναλλοίωτες στους αιώνες. Τέλος, παραγνωρίζεται το γεγονός ότι και παλαιότερα απασχολούσε τις κοινωνίες τα όρια της ανάπτυξης, του ρυθμού κατανάλωσης και της αύξησης του πληθυσμού.[1227] Υπό το ανωτέρω πρίσμα, το βασικό πλαίσιο ανάπτυξης της αρχής της διαγενεακής ισότητας θα μπορούσε να οριστεί ως κάτωθι : Πρώτον, η αρχή της διαγενεακής ισότητας δεν προσπαθεί να επιλύσει άμεσα και πρωταρχικά τις υπάρχουσες κοινωνικές ανισότητες, όσο στο να εξασφαλίσει και να διατηρήσει ένα πλαίσιο ευκαιριών σε διεθνές επίπεδο για τις μελλοντικές γενιές[1228]. Δεύτερον, το χρονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορεί να εκτιμηθεί και να εφαρμοσθεί η αρχή της διαγενεακής ισότητας θα πρέπει να είναι σχετικά περιορισμένο και να μπορεί να *«αποτελέσει μέρος της αφήγησης για το τι απαιτεί η δικαιοσύνη».* Με τον τρόπο αυτό είναι πιο πιθανό να εμπλακεί υλικά και ψυχικά η τωρινή γενιά.

Για να είναι αποτελεσματικές οι παραπάνω αρχές, θα πρέπει να μετατραπούν σε συγκεκριμένα δικαιώματα και υποχρεώσεις (intergenerational rights and duties[1229]). Οι υποχρεώσεις αυτές θα μπορούσαν να περιβληθούν νομικής βαρύτητας είτε μέσω του εθιμικού διεθνούς δικαίου είτε με κωδικοποίηση μέσα από διεθνή νομικά εργαλεία αλλά και νέους δικαϊκούς κανόνες. Συνήθως, αναφερόμαστε σε τωρινές υποχρεώσεις ("present obligations") που αφορούν την πλήρωση ή προστασία μελλοντικών δικαιωμάτων ("future rights"). Ωστόσο, θα μπορούσαν να θεωρηθούν απλά ότι έχουν την μορφή γενικών αρχών του δικαίου ή βασικών ηθικών

[1227] Βλ. Malthus, T., *Essay on the Principle of Population as it Affects the Future Improvement of Society*. Διαθέσιμο και σε ηλεκτρονική μορφή ως e-book http://www.esp.org/ books/ malthus /population/malthus.pdf.

[1228] Birnbacher, D., "What Motivates Us to Care for the (Distant) Future?" in *Intergenerational Justice*, Oxford University Press, 2009, pp. 276-279.

[1229] Ως διαγενεακό δικαίωμα θεωρείται το δικαίωμα που έχει η κάθε γενιά να παραλάβει τον πλανήτη σε όχι χειρότερη κατάσταση από αυτήν που βρισκόταν στις προηγούμενες γενιές.

επιταγών. Ακόμα όμως και αν θεωρηθούν ως ηθικές αρχές, δεν μπορεί να αρνηθεί κάποιος εύκολα ότι δεν συνεχίζουμε να φροντίζουμε για την ευζωία τόσο των τωρινών όσο και των μελλοντικών ατόμων. Εξάλλου, μέσα από την ανάλυση των συμβατικών κειμένων συναντήσαμε κάποια πολύ σημαντικά διακηρυκτικά ή συμβατικά κείμενα τα οποία πρεσβεύουν την ανάγκη δόμησης ενός νέου αφηγήματος των παγκόσμιων ανθρώπινων υποχρεώσεων. Ουσιαστικά προσπαθούν να χαράξουν ένα νέο *«παγκόσμιο ηθικό μανιφέστο*[1230]*»,* το οποίο ελπίζουν ότι θα είναι πιο αποτελεσματικό από την ύπαρξη μόνο εκτελεστών κανόνων και μέσω του οποίου η συλλογική ανθρώπινη ζωή θα γίνει πιο δίκαιη και ισότιμη, περιορίζοντας τον πρωτόγονο κανόνα της υπερίσχυσης του «ισχυρότερου».

Στη συνέχεια υποστηρίξαμε ότι τα δικαιώματα που ταιριάζουν καλύτερα στις μελλοντικές γενιές θα μπορούσαν να έχουν αμυντικό περιεχόμενο ("passive rights"), όπως το δικαίωμα να μην αποστερηθούν οι μελλοντικές γενιές από ευκαιρίες ποιότητας ζωής που υπάρχουν σήμερα ή δικαίωμα στο να μην υποστούν βλάβη σε διάφορα επίπεδα (οικονομικό, επαγγελματικό, ηθικό, περιβαλλοντικό). Επίσης, προχωρώντας λίγο περισσότερο τον συλλογισμό μας, θεωρούμε ότι ουσιαστικά τα δικαιώματα αυτά απαιτούν ένα ιδιότυπο "status negativus", όχι όμως έναντι μόνο της κρατικής εξουσίας, αλλά και έναντι άλλων συλλογικοτήτων, όπως θα μπορούσε κάποιος να επικαλεστεί ότι αποτελεί και η τωρινή γενιά έναντι των μελλοντικών[1231].

Επίσης, πρέπει να έχουμε διαρκώς υπόψη ότι οι περισσότεροι νόμοι δεν έχουν γραφτεί έχοντας ως παράδειγμα ένα συγκεκριμένο, αναγνωρίσιμο άτομο. Εξάλλου, υπάρχει μία αυξανόμενη τάση μίας γενικότερης ευθύνης για την προστασία δικαιωμάτων όχι μόνο ατόμων αλλά και συλλογικοτήτων. Με το ίδιο σκεπτικό, δεν θα πρέπει να είμαστε δύσπιστοι ή φειδωλοί όταν θέλουμε να εξετάσουμε τις συνέπειες και την αποκατάσταση που θα προέλθει από μία βλάβη προς ένα μελλοντικό πρόσωπο, το οποίο δεν είναι καθορισμένο από πριν αλλά γνωρίζουμε με βεβαιότητα ότι θα ανήκει σε μία συλλογικότητα, όπως αυτή των μελλοντικών γενιών. Μας αρκεί, δηλαδή, να αναφερθούμε σε μία γενικότερη κατηγορία, όπως

[1230] Βλ. Saul, B., "In the Shadow of Human Rights: Human Duties, Obligations, and Responsibilities", Columbia Human Rights Law Review, 32, summer 2001, p. 575.

[1231] Σύμφωνα με τον Feinberg*«…το να έχεις ένα δικαίωμα είναι σαν να έχει κάποιος αξίωση για κάτι εναντίον κάποιου, η αναγνώριση του οποίου (ενν. του δικαιώματος) γίνεται από νομικούς κανόνες ή ….από (ενν. ηθικές) αρχές μίας φωτισμένης συνείδησης».* Βλ. ειδικότερα Feinberg, J., "The Rights of Animals and Unborn Generations", in *Responsibilities to Future Generations. Environmental Ethics,* Ernest Patridge (ed), Buffalo, N.Y., Prometheus Books, pp. 139-150.

«μελλοντικό άτομο» ή «μελλοντική γενιά» και στην βλάβη που αυτή θα υποστεί από τις μακροχρόνιες συνέπειες μίας πράξης μας στο παρόν.

Όσον αφορά τα ζητήματα που εγείρουν οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ τωρινής γενιάς και μελλοντικής γενιάς, θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής : α) Μεταηθικά ζητήματα, όπως αυτά διαμορφώνονται από την ηθική φιλοσοφία. Ένα σχετικό ερώτημα θα ήταν *«Είναι τα μελλοντικά άτομα μέλη της 'ηθικής μας κοινωνίας;*[1232]*'».* β) Ζητήματα κανονιστικής ηθικής, δηλαδή ζητήματα που συνδέονται απευθείας με τα ζητήματα των υποχρεώσεων, των καθηκόντων και των ηθικών αξιών, υπό την έννοια *«Τι θα πρέπει να κάνουμε για τις μελλοντικές γενιές;»* ή *«Τι αξίζει περισσότερο, για να διατηρήσουμε για τις μελλοντικές γενιές;»* ή *«Έχουν τα 'εν δυνάμει άτομα' ("potentional individuals") δικαιώματα που μπορούν να έχουν έννομα αποτελέσματα;».* Στο δεύτερο αυτό ζήτημα, αφετηρία του συγκεκριμένου προβληματισμού θα μπορούσε να είναι η ερώτηση μας για το τι είδους υποχρεώσεις για δικαιοσύνη ("duties of justice") θα πρέπει να έχουμε μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, όπως αυτό του περιβάλλοντος[1233]. γ) Εμπειρικά και πρακτικά ζητήματα και ερωτήματα. Παρόμοιας φύσης ερωτήματα αποτελούν ενδεικτικά τα κάτωθι : *«Ποιες θα είναι οι συνέπειες από τις τωρινές τεχνολογικές καινοτομίες, τόσο στην εξέλιξη της κοινωνίας και του περιβάλλοντος;», «Μπορεί να είναι αρνητική η απουσία από τις μελλοντικές γενιές ενός αγαθού που δεν έτυχε να γνωρίσουν πραγματικά ποτέ;», «Χρειάζονται οι μελλοντικές γενιές την φροντίδα μας;».*

Ωστόσο, εναρκτήριο σημείο του διαλόγου και των πολιτικών αποφάσεων θα πρέπει να είναι η παραδοχή ότι θα πρέπει να έχουμε συμφωνήσει γενικά για το τι αποτελεί σωστό ή λάθος, δίκαιο ή άδικο στο πλαίσιο διανομής των βασικών αγαθών μεταξύ των τωρινών και εν ζωή ανθρώπων και των «εν δυνάμει» ανθρώπων[1234]. Επίσης, θα πρέπει να έχουμε συμφωνήσει - υπό ευρεία έννοια – τι αξίζει να διατηρηθεί στην συλλογική μνήμη[1235] και στη μεταβίβαση των παραδόσεων και των

[1232] *Responsibilities To Future Generations. Environmental Ethics*, Ernest Partridge (ed), Prometheus Books Publishers, Buffalo-New York, 1981, Introduction, p. 9.

[1233] Βλ. σχετική πρόταση και προβληματισμό στο βιβλίο *Justice to Future Generations and the Environment,* Hendrik Ph. Visser' T Hooft, Law and Philosophy Library, Volume 40, Kluwer Academic Publishers, 1999, p. 14.

[1234] Ο.π. pp. 3-4.

[1235] *«Η Μνήμη αποτελεί 'τα κόκαλα και τα νεύρα' της πρακτικής/καθημερινής μας ζωής, αλλά το ίδιο αποτελούν και η ελπίδα και η αναζήτηση των κοινών στόχων».* Μία ποιητική έκφραση που αποτυπώνει με ενάργεια το αόρατο δίχτυ που συνέχει τις κοινωνίες και τις συλλογικότητες και συνδέει το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον μίας κοινότητας. Βλ. Συγκεκριμένα Visser 'T Hooft, H., *Justice to future Generations and the Environment,* Law and Philosophy Library, volume 40, Kluwer Academic Publishers, 1999, p. 127.

κοινωνικών εθίμων. Ενώ βασικό ερώτημα που διατρέχει και την παρούσα διατριβή είναι όπως το έχουν θέσει πολλοί θεωρητικοί και ακαδημαϊκοί της πολιτικής και ηθικής φιλοσοφίας *«Ποιος θα εκπροσωπεί ποιόν;»* ενώ παρόμοια ερώτηση είναι *«Η εκπροσώπηση θα γίνεται ενώπιον πιο θεσμού*[1236]*;»*.

Η λίστα με τις ερωτήσεις θα μπορούσε να είναι σχεδόν ατέλειωτη. Ωστόσο, επιλέγουμε την κατεύθυνση που αρχίζουν να επιλέγουν κάποιοι πολιτικοί, ηθικοί φιλόσοφοι, πολιτικοί αναλυτές, έγκριτοι νομικοί αλλά και κυβερνητικοί εκπρόσωποι και άνθρωποι που βρίσκονται σε καίριες θέσεις λήψης αποφάσεων. Η βασική θέση, την οποία ακολουθεί και η παρούσα διατριβή, είναι ότι οι πράξεις των τωρινών γενεών αποδεδειγμένα πλέον έχουν την ικανότητα να επηρεάζουν τόσο την τωρινή ποιότητα ζωής όσο και τη μελλοντική. Το πρόβλημα δημιουργείται με τις αρνητικές μακροχρόνιες επιδράσεις που μπορούν να έχουν οι ποικίλες ανθρώπινες δραστηριότητες, στα διαθέσιμα «κεφάλαια» (capital[1237]) και κατά πόσο αυτό επηρεάζει την απρόσκοπτη απόλαυση τους από τις επόμενες ανθρώπινες γενιές. Επίσης, κάποια άλλα βάσιμα και λογικά επιχειρήματα, τα οποία στηρίζονται και στηρίζουν την αρχή της διαγενεακής ισότητας είναι τα κάτωθι[1238] :

- Ο πλανήτης γη είναι στην διάθεση και κατοχή- από κοινού - των παρελθόντων, των τωρινών αλλά και των μελλοντικών γενεών[1239].
- Οι μελλοντικές γενιές ανήκουν στην ανθρώπινη οικογένεια και ως εκ τούτου θα έχουν τις ίδιες βασικές ανάγκες, προκειμένου να διατηρηθούν στη ζωή.
- Τα μελλοντικά άτομα θεωρούνται ως συνεχιστές του υλικού, πνευματικού και ηθικού κόσμου των προηγούμενων γενιών. Ως εκ τούτου, θα δεσμεύονται

[1236]Βλ. ενδεικτικά Solyom, L., "The Rights of Future Generations, and Representing them in the Present", Acta Juridica Hungarica, 43, Nos 1-2, 2002, pp 135-143

[1237] Σύμφωνα με την θεωρία, υπάρχει μία κατηγοριοποίηση του κεφαλαίου : 1) φυσικό κεφάλαιο (π.χ. βιοποικιλότητα, ατμόσφαιρα), 2) πραγματικό κεφάλαιο (καταναλωτικά αγαθά, υποδομές), 3) οικονομικό κεφάλαιο (οικονομικές απαιτήσεις και χρέος), 4) κοινωνικό κεφάλαιο (κοινωνική αλληλεγγύη, αξίες), 5) ανθρώπινο κεφάλαιο (υγεία, εκπαίδευση, γνώση), 6) πολιτιστικό κεφάλαιο, 7) γνωσιακό κεφάλαιο (ατομική γνώση). Βλ. σχετικά Jorg Tremmel, "Is a Theory of Intergenerational Justice Possible? A Response to Beckerman", in Intergenerational Justice Review, 1 (6), 2002.

[1238] Η αναφορά των λογικών αυτών επιχειρημάτων βρίσκεται διάσπαρτη σε πολλά κείμενα βιβλίων και σχετικών άρθρων. Ωστόσο, μία συμπυκνωμένη παρουσίασή τους γίνεται στην ομαδική επιστημονική - ερευνητική εργασία του Vermont Law School, υπό την επίβλεψη των Καθηγητών Burns H. Weston και Tracy Bach, *Recalibrating the Law of Humans with the Law of Nature: Climate Change, Human Rights, and Intergenerational Justice,* Vermont Law School Legal Studies Research Paper Series, Research Paper No. 10-06, 2009, p. 20-21. Διαθέσιμο σε ηλεκτρονικό αντίγραφο στην ιστοσελίδα http://ssrn.com/abstract=1443243.

[1239] Weiss, E., In Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony, and Intergenerational Equity, UN University, Tokyo, 2nd printing 1992, p. 17.

τόσο από παρόμοιες υποχρεώσεις όσο και θα απαιτούν τον σεβασμό αντίστοιχων δικαιωμάτων με αυτά που έχουν οι σημερινές γενιές.

- Οι μελλοντικές γενιές δεν μπορούν να βλάψουν τις προηγούμενες γενιές και για το λόγο αυτό οι τωρινές γενιές οφείλουν αντίστοιχα να μην βλάπτουν τις μελλοντικές γενιές[1240] και να μην τις αποστερήσουν από τα βασικά και αναγκαία υλικά και πολιτισμικά αγαθά, που απαρτίζουν το φυσικό αλλά και ανθρωπογενές περιβάλλον.
- Οι μελλοντικές γενιές υπο-εκπροσωπούνται ή δεν εκπροσωπούνται σε πολιτικό και νομικό επίπεδο σε αντίθεση με τις τωρινές γενιές, οι οποίες εκμεταλλεύονται την βραχυπρόθεσμη οπτική των σύγχρονων μαζικών κοινωνιών που προτάσσουν το «εδώ και τώρα»[1241]. Όπως η τωρινή γενιά έχει θεσμούς και οργανισμούς, μέσω των οποίων οργανώνει την κοινωνία και προωθεί τα αιτήματά της, έτσι και οι μελλοντικές γενιές θα πρέπει να έχουν έναν τουλάχιστον θεσμό που θα εξασφαλίζει όλα τα ανωτέρω.
- Ακόμα και αν υποθέσουμε ότι όλοι οι ενήλικες της τωρινής γενιάς δεν θέλουν απογόνους, σε όλες τις κοινωνίες υπάρχει η ανάγκη προστασίας και φροντίδας των παιδιών και ως εκ τούτου υπάρχει τουλάχιστον μία ελάχιστη υποχρέωση φροντίδας για το μέλλον τους και την ευζωία τους[1242].
- Οι μελλοντικές γενιές θα συνεχίσουν να έχουν ανάγκη την παροχή ενέργειας για την κάλυψη των βασικών βιοτικών αναγκών τους. Το σίγουρο είναι ότι κάποια στιγμή δεν θα έχουν ανάγκη τα ορυκτά καύσιμα, οπότε η τωρινή γενιά οφείλει να βρει την αντικατάσταση των παραδοσιακών καυσίμων με εναλλακτικά ή τουλάχιστον να διεξάγει τη σχετική έρευνα σε ικανοποιητικό επίπεδο.

«Δεν υπάρχει τίποτα δίκαιο/ηθικό στο να αρνούμαστε ότι έχουμε πρόβλημα και να το αφήνουμε για την επόμενη γενιά να το διαχειριστεί. Εσείς θα ζητούσατε ποτέ από τα παιδιά σας να εξοφλήσουν τον λογαριασμό της πιστωτικής σας κάρτας;[1243]». Ακριβώς, βάσει και της ανωτέρω φράσης, φαίνεται ότι το ζήτημα των ευθυνών μας προς τις

[1240] Shue, H., "Climate" in *A Companion to Environmental Philosophy*, Blackwell Publishin, 2001, p. 450.

[1241] Agius, E., "Intergenerational Justice", in *Handbook of Intergenerational Justice*, ed. Jorg Tremmel, 2006, p. 319.

[1242] Rawls, J., *A Theory of Justice*, 1971, p. 284-298.

[1243] Φράση του άγγλου σύγχρονου πολιτικού του κόμματος των δημοκρατών φιλελεύθερων Nick Clegg. Βλ. συγκεκριμένα Nick Clegg's speech to Autumn Conference (20 September, 2010). Διαθέσιμο και στην ιστοσελίδα http://www.libdems.org.uk /nick clegg s speech to autumn conference . (Τελευταία επίσκεψη στις 24/02/2016).

μελλοντικές γενιές αλλά και εν γένει η σχέση μας μαζί τους, δεν εδράζεται μόνο σε νομικούς κανόνες[1244] αλλά πρωτίστως θα έλεγε κάποιος αξιόπιστα, σε ηθικούς κανόνες ή ηθικές αξίες, δηλαδή, σε μία «ανθρώπινη» δεοντολογία. Επιπλέον, ένα άλλο επιχείρημα είναι ότι η τωρινή γενιά αναμφισβήτητα έχει θεμελιώδη 'ανθρώπινα' δικαιώματα, τα οποία είναι άξια υπέρτατης προστασίας. Το ζήτημα είναι ότι οι μελλοντικές γενιές, ως μελλοντική συνέχεια της ανθρώπινης κοινότητας, επρόκειτο να έχουν/θα έχουν δικαιώματα και συμφέροντα που θα πρέπει εξίσου να προστατευτούν[1245]. Από το γεγονός και μόνο αυτό, η τωρινή γενιά έχει (ήδη) υποχρέωση να προστατεύσει τα 'μελλοντικά' αυτά δικαιώματα.

5. Το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο, η αξιολόγησή του και η ανάγκη κάλυψης νέων αναγκών

Όπως είναι γενικά αποδεκτό αλλά και όπως αναφέρθηκε στην παρούσα διατριβή, υπάρχει μία πληθώρα οργανισμών, ινστιτούτων αλλά και ΜΚΟ που κύριο αντικείμενό τους είναι η ενασχόληση με διάφορα πεδία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και των περιβαλλοντικών ζητημάτων. Ωστόσο, λόγω της πληθώρας των διατάξεων, και της μη κωδικοποίησής τους, το σύστημα έχει εν πολλοίς κατακερματιστεί και οι αποφάσεις, οι οδηγίες και οι μελέτες που εκδίδονται και εκπονούνται, δεν είναι πάντα αποτέλεσμα επιμελημένης συνεργασίας και όσμωσης. Με τον τρόπο αυτό δεν δημιουργείται εύκολα μία πάγια διεθνής τακτική, που θα διευκολύνει τον παρόμοιο χειρισμό παρόμοιων καταστάσεων, επ΄ωφελεία του περιβάλλοντος και των σχετιζόμενων με αυτό ανθρώπινων δικαιωμάτων και κατά συνέπεια και του νεοαναδυόμενου ζητήματος των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών.

Επίσης, έχει αποδειχθεί ότι δεν υπάρχει καλός συντονισμός και στον προληπτικό χαρακτήρα δράσης των οργανισμών, ούτε ο βέλτιστος ορθολογικός

[1244] Ο Beckerman θεωρείται από τους πιο γνωστούς κριτικούς όλων των θεωριών που υποστηρίζουν ότι οι μελλοντικές γενιές έχουν δικαιώματα. Επίσης, η κάτωθι φράση εμπεριέχει εν συντομία την δέουσα εξέλιξη των υποχρεώσεων των τωρινών γενιών προς τις μελλοντικές, οι οποίες θα πρέπει να αποκτήσουν εκτελεστότητα: *"...Brown Weiss goes onto discuss what he calls 'planetary rights and obligations',designed to ensure that each generation will inherit an environment in no worse condition than that of the previous generations and will have an opportunity to use this environment to improve its economic and social well-being. These obligations may thus become enforceable, as they crystallize into customary international law or are codified into international legal instruments. Eventually they may even come to be considered as general principles of law".*Ειδικότερα βλ. Borg, S., "Guarding Intergenerational Rights over natural resources", in Future Generations & international law, Emmanuel Agius & Salvino Busuttil, Earthscan Publications, 1998, p. 132.

[1245] Βλ. Tremmel, J., *A Theory of Intergenerational Justice*, Doctoral Thesis, 2008, p. 52.

καταμερισμός στα διαφορετικά αντικείμενα ενασχόλησης. Για το λόγο αυτό, πολλοί πολιτικοί αναλυτές και θεωρητικοί της παγκοσμιοποίησης, θεωρούν ότι ένας παγκόσμιος θεσμικός ειδικός μηχανισμός θα είχε την ικανότητα να προστατεύσει τις φυσικές πηγές του πλανήτη και ως εκ τούτου τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί είτε με επανασχεδιασμό των υπαρχόντων θεσμών είτε με την δημιουργία ενός νέου οργανισμού. Είτε επανασχεδιαστεί είτε δημιουργηθεί από την αρχή, ο θεσμός αυτός θα κατέχει δημόσια εξουσία «*κατ' εξουσιοδότηση της διεθνούς κοινότητας»* και για το λόγο αυτό *«θα πρέπει να προβλέπεται ένα σταθερό σύστημα λογοδοσίας για το πού και πότε ενεργεί*[1246]*»*.

Επιπλέον, θα πρέπει να υπάρχει καλά σχεδιασμένο σύστημα ανταλλαγής πληροφοριών και απόψεων μεταξύ των σχετικών μηχανισμών. Η συνεργασία μεταξύ τους θα πρέπει να είναι ξεκάθαρη και οριοθετημένη τόσο όσον αφορά στη μεταξύ τους σχέση όσο και στη σχέση με τους τρίτους ενδιαφερόμενους ή εμπλεκόμενους. Κύριος γνώμονας πάντα η προστασία δικαιωμάτων και συμφερόντων, ιδίως του «υποκειμένου» που μελετούμε και αναφερόμαστε, δηλαδή, των μελλοντικών γενιών.

5.1. Ανάγκη νέου θεσμού για τις μελλοντικές γενιές

Φαίνεται ότι παρά την χρησιμότητα ύπαρξης των τωρινών θεσμών, που άμεσα ή έμμεσα ασχολούνται κυρίως με θέματα περιβάλλοντος, δικαιωμάτων ή προστασίας των συμφερόντων των παιδιών και προώθησης των στόχων της βιώσιμης ανάπτυξης, δεν πληρούν την ανάγκη δημιουργίας ενός ξεχωριστού και εξειδικευμένου φορέα, ο οποίος κατά την άποψή μας θα δίνει αποτελεσματικότερα φωνή στα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών και θα μιλάει για λογαριασμό *«της σιωπηλής πλειοψηφίας» ("the silent majority*[1247]*")*.

Ο θεσμός αυτός θα εντάσσεται στη λογική της δημιουργίας μακροπρόθεσμών στόχων και πολιτικής. Ο Ombudsman πρεσβεύουμε ότι μπορεί να διαδραματίσει έναν τέτοιο ρόλο, τόσο λόγω της εν γένει φυσιογνωμίας του διεθνώς όσο και λόγω των βασικών του αρμοδιοτήτων αλλά και της μεγαλύτερης ευελιξίας και αφομοίωσης των νεοτερισμών[1248]. Συνεπώς, ένας Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές θα

[1246]Cameron, J., Mackenzie, R., "Access to Environmental Justice and Procedural Rights in International Institutions" in Human Rights Approaches to Environmental Protection, Alan E. Boyle and Michael R. Anderson (eds), Clarendon, 1998, p. 129.

[1247] Βλ. Mackenzie, M., K., "Institutional Design and Sources of Short Termism", in Institutions for Future Generations, Gonzalez-Ricoy, I., Grosseries, A., (eds), Oxford University Press, 2016, p. 29.

[1248] Βλ. ειδικότερη αναφορά και προβληματισμό για τη δημιουργία ενός ειδικού περιβαλλοντικού Ombudsman στο Αμερικάνικο σύστημα της δεκαετίας του 1970, στο άρθρο του James E. Krier

εξασφαλίζει αποτελεσματικότερα ότι οι τωρινές αποφάσεις έχουν ληφθεί, αφού έχουν εξεταστεί προηγουμένως οι πιθανότητες ρίσκου αλλά και ευκαιριών που δημιουργούνται μακροπρόθεσμα. Με τον τρόπο αυτό μπορεί να πιθανολογηθεί με μεγαλύτερη ασφάλεια ότι η διαγενεακή προοπτική έχει αξιολογηθεί ισότιμα με τους βραχυπρόθεσμους στόχους μίας δημοκρατίας *«του εδώ και τώρα»*.

Όπως αναφέρθηκε, το UNEP, το οποίο έχει πρωτοστατήσει στην διοργάνωση συναντήσεων εμπειρογνωμόνων αλλά και στη σύνθεση εκθέσεων με μία τάση κωδικοποίησης των σύγχρονων θέσεων της θεωρίας και της νομολογίας όσον αφορά το θέμα «Ανθρώπινα Δικαιώματα και Περιβάλλον», έχει πρόσφατα προβεί σε εξειδικευμένες αναφορές στη βιώσιμη ανάπτυξη, τη διαγενεακή ισότητα και τις μελλοντικές γενιές. Επίσης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η πρόσφατη δημιουργία της Περιβαλλοντικής Συνέλευσης του ΟΗΕ ή αλλιώς UNEA. Η UNEA θεωρείται ως η πιο σημαντική διεθνής πλατφόρμα για την χάραξη της περιβαλλοντικής πολιτικής, είναι επομένως κρίσιμη η μελλοντική του πορεία αλλά και η πιθανή βοηθητική του δράση προς τη δημιουργία ενός νέου εξειδικευμένου θεσμού, όπως αυτός του Ombudsman.

Επίσης, σε αναμονή είναι και η πορεία του νέου Forum Υψηλού Πολιτικού Επιπέδου για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη (High Level Political Forum – HLPF), το οποίο αντικατέστησε την Επιτροπή για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη. Καθώς μία από τις βασικές του αρμοδιότητες είναι και η συζήτηση ανεύρεσης τρόπων αντιμετώπισης των νέων προκλήσεων που αφορούν τη βιώσιμη ανάπτυξη, θα μπορούσε να δράσει δευτερευόντως και ενισχυτικά προς το νέο θεσμό, τη δημιουργία ενός Ombudsman. Το ίδιο βοηθητικά θα μπορούσε να δράσει και η UNESCO, υπό την ιδιότητα της ως "think tank" αλλά και ως βασικός φορέας συγκρότησης της γνωστής Διακήρυξης για τις υποχρεώσεις της τωρινής γενιάς προς τις μελλοντικές γενιές.

Περισσότερο χρήσιμος θεωρούμε ότι θα μπορούσε να καταστεί ο Ανεξάρτητος Εμπειρογνώμονας για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και το Περιβάλλον, ο οποίος ειπώθηκε ότι λειτουργεί ως *«…θεσμικό όχημα για την ενίσχυση του δεσμού μεταξύ Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Περιβάλλοντος»*. Μέσω της ιδιότητας του αυτής τονίζεται ιδιαίτερα η αυταξία του περιβάλλοντος και η άμεση σύνδεση του με την απόλαυση όλων των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, βάση απαραίτητη για την αναγνώριση της διαγενεακής ισότητας και ως εκ τούτου της οντότητας των

"Environmental Watchdogs: Some Lessons from a 'Study' Council", Stanford Law Review, vol. 23, no 4, April 1971, pp. 666-671.

μελλοντικών γενιών. Πιστεύουμε ότι η στοχευμένη δραστηριότητά του, οι εκθέσεις που συντάσσει και η συλλογή στατιστικών στοιχείων αλλά και η ευρύτερη εξωστρεφής δράση του, που αφορά ειδικά τη σύνδεση του περιβάλλοντος με τα ανθρώπινα δικαιώματα, μπορεί να λειτουργήσει μόνο θετικά για το ζήτημα των μελλοντικών γενιών, προετοιμάζοντας το έδαφος για το επόμενο βήμα, αυτό της σύνδεσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με το περιβάλλον και κατ΄επέκταση της αναγνώρισης των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών σε ένα καθαρό περιβάλλον, σε διεθνές επίπεδο.

5.2. Ανάγκη επαναπροσδιορισμού του αξιακού μας συστήματος. Υποστηρίζεται η άποψη ότι θα πρέπει πρώτα να επαναπροσδιορίσουμε τις σημερινές ηθικές αξίες και το αξιακό μας σύστημα, προκειμένου να καταφέρουμε να αλλάξουμε τον τρόπο θέασης και σκέψης του κόσμου, του περιβάλλοντος και του εαυτού μας μέσα σε αυτόν[1249]. Όπως αλλάζει ο κόσμος, αναγκαστικά συμπαρασύρει και τους θεσμούς. Οπότε, χρειάζεται οι θεσμοί να είναι ανοικτοί σε όλες τις τωρινές αλλά και επικείμενες αλλαγές, προκειμένου να μπορέσουν να «επιβιώσουν» αλλά και να επιτελέσουν τον ρόλο για τον οποίο υπάρχουν. Παράλληλα, η διαχείριση των βασικών παγκόσμιων ζητημάτων οδηγεί αναγκαστικά σε μία ολιστική προσέγγιση όπως και σε υιοθέτηση μακροπρόθεσμων εκτιμήσεων και αξιολογήσεων (“long-term considerations”).

Ενόψει των ανωτέρω συλλογισμών και συμπερασμάτων, θα μπορούσαμε με ασφάλεια να βεβαιώσουμε ότι η όλο και μεγαλύτερη συνειδητοποίηση και κατανόηση του παγκόσμιου χαρακτήρα των περιβαλλοντικών ζητημάτων και των ανθρώπινων πτυχών του, έχει κάνει πιο εύκολη *«τη μετάβαση από το περιβαλλοντικό δίκαιο προς την διαμόρφωση περιβαλλοντικών δικαιωμάτων[1250]».* Ως εκ τούτου, η ανάγκη ύπαρξης ενός θεσμού που θα διαχειρίζεται τη μετάβασή αυτή και κατά συνέπεια και τα νέα «περιβαλλοντικά δικαιώματα», με έμφαση στις μελλοντικές

[1249] Ενδεικτικά, βλ. συνέντευξη της Maria Ivanova (Director, Global Environmental Governance Project) από τον Christian Chavagneux, Alternatives Economiques-Special Issue No. 83, December 2009. Βλ. περισσότερα στο www.environmentalgovernance.org, www.centreforunreform.org/node/251.

[1250] Βλ. ενδεικτικά Fabra, A., &Popovi, N., “Law-Making in the UN: the UN Study on Human Rights and the Environment”, Review of European Community & International Environmental Law, vol. 3, issue 4, pp. 197-205, Cameron, J., & Mackenzie, R., “Access to Environmental Justice and Procedural Rights in International Institutions”, in *Human Rights Approaches to Environmental Protection*, Alan E. Boyle and Michael R. Anderson (eds).

γενιές, είναι απαραίτητος και επείγον όσο ποτέ άλλοτε. Εξάλλου, στο σημείο αυτό θα ταίριαζε η αναφορά της γνωστής φράσης ότι *«το μέλλον είναι σήμερα».*

6. Ο Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές και ο ρόλος του στη διεθνή κοινωνία

Σύμφωνα με κάποιους θεωρητικούς θιασώτες της συγκεκριμένης επιχειρηματολογίας, το έργο αυτού του Ombudsman πιθανολογείται ότι θα είναι τεράστιο, για το λόγο αυτό χρειάζεται πολύ καλή προεργασία, διαβούλευση και συμφωνία για τον ρόλο και τις αρμοδιότητες αυτού του νέου θεσμού. Μία από τις βασικές αποστολές του θα είναι να βοηθάει το κράτος να εκπληρώνει τις σχετικές υποχρεώσεις του, τόσο στο νομοθετικό όσο και στο εκτελεστικό και διοικητικό έργο. Αυτό θα μπορεί να γίνεται είτε απευθείας εάν δεν υπάρχει εθνικός αντίστοιχος θεσμός είτε σε συνεργασία και μέσω των εθνικών αντίστοιχων φορέων. Ωστόσο, σύμφωνα με κάποιους πολέμιους του θεσμού, θεωρούν ότι ένα τέτοιο εγχείρημα θα έθετε υπό αμφισβήτηση το αναφαίρετο δικαίωμα κυριαρχίας των κρατών. Επειδή, κανένα κράτος δεν επιθυμεί την παραχώρηση κυριαρχικών δικαιωμάτων σε κάποιον άλλο φορέα και δη μη κρατικό, το εγχείρημα αυτό – αναφέρουν οι ίδιοι – θα αποτύχει[1251].

Στην παρούσα διατριβή πρεσβεύουμε τη θέση ότι ο ρόλος του Ombudsman σε διεθνές επίπεδο δεν θα πρέπει να είναι ανταγωνιστικός με ήδη υπάρχοντες παρεμφερείς θεσμούς, ούτε φυσικά διεκδικεί να υποκαταστήσει τις κρατικές οντότητες[1252]. Περισσότερο, ο ρόλος του θα πρέπει να είναι διαμεσολαβητικός και οργανωτικός, όπου θα διαχειρίζεται τις διάσπαρτες σχετικές πληροφορίες, τα διάφορα αιτήματα και αναφορές αλλά και τους εμπλεκόμενους ενδιαφερόμενους και τρίτους. Θα λειτουργούσε περισσότερο ως Διαμεσολαβητής, οργανώνοντας και συλλέγοντας όλες τις τάσεις και τους εμπλεκόμενους κάτω από την επίβλεψη και καθοδήγησή του. Το ηθικό του ανάστημα, η αντικειμενικότητά του και η επιστημοσύνη του αλλά και η ακεραιότητά του θα δρούσαν ως καταλύτες στην προσέγγιση και αντιμετώπιση σοβαρών περιβαλλοντικών κυρίως θεμάτων, με διεθνείς προεκτάσεις. Αυτό όμως που

[1251] MacDonald, R. St., "Future Generations : Searching for a system of protection", in Future Generations & international law, Emmanuel Agius & Salvino Busuttil, Earthscan Publications, 1998, pp. 157-158.
[1252] Ο.π.

θα έδινε τον τόνο της διαφορετικότητάς του θα ήταν ότι θα λειτουργούσε ως εκπρόσωπος και φωνή των μελλοντικών γενιών, μετατοπίζοντας τον άξονα της δημοκρατικής εκπροσώπησης από το τώρα και προς το μέλλον.

Ο διαμεσολαβητικός ρόλος δεν αναιρεί, κατά την άποψή μας, και τη δυνατότητα λειτουργίας του ως «φύλακα» ("guardianship") ή «συνηγόρου» ("advocacy") των μελλοντικών γενιών. Λόγω της εξειδίκευσης του και του ειδικού του ρόλου θα μπορεί πιο γρήγορα και αποτελεσματικά να χειρίζεται τις όποιες αναφορές και πιθανές έκτακτες καταστάσεις, ενώ θα αποτελεί διακριτό σημείο αναφοράς για όλους τους εμπλεκόμενους και ενδιαφερόμενους.

Ωστόσο, η έκταση της εμβέλειας αρμοδιότητας του νέου αυτού θεσμού είναι ένα ζητούμενο, το οποίο θα μπορούσε να προσδιοριστεί και νομιμοποιηθεί καταρχήν μέσα από δύο άξονες. Ο πρώτος συνίσταται στο ότι η περιβαλλοντική προστασία θα πρέπει να προσεγγίζεται ως «κοινό ενδιαφέρον της ανθρωπότητας», η οποία συμβάλλει περαιτέρω στην κοινωνική συνοχή μίας δεδομένης κοινωνίας, ενώ ο δεύτερος, που απορρέει από τον πρώτο, εστιάζει στις προσεγγίσεις των κανόνων της περιβαλλοντικής προστασίας ως jus cogens, που περικλείει την αξίωση έναντι όλων για συμμόρφωση και εφαρμογή[1253] και ιδίως σε παγκόσμιο επίπεδο.

Η σύλληψη του προτεινόμενου θεσμού έχει κυμανθεί μέσα από διάφορες μορφές, όπως αυτή του guardian, του ombudsman ή του commissioner[1254]. Όσον αφορά την υλοποίησή του, αυτή έχει γίνει σε εθνικό επίπεδο, με αρκετά θετικά αποτελέσματα, όπως πιστεύουμε ότι ήδη αποδείχθηκε από την αναλυτική παρουσίαση των εθνικών θεσμών. Ωστόσο, το ζητούμενο ακόμα παραμένει στην

[1253] Βλ. σχετικά Lehman, A., "The Case for the Creation of an International Environmental Court: Non-State Actors and International Environmental Dispute Resolution", Colo. Nat. Resources, Energy & Envtl, L. Rev. vol. 26, n. 2, 2015, pp. 203-204. Σύμφωνα με τον Καθηγητή Osofsky η υπάρχουσα σχετική νομολογία, που έχει παραχθεί από περιφερειακές Επιτροπές ή Δικαστήρια έχει αρκετά κενά και θα πρέπει να βελτιωθεί η αποτελεσματικότητα και η εφαρμογή των αποφάσεων. *«Όσον αφορά τις Συνθήκες, η μεγαλύτερη εξέλιξη για τα θύματα από περιβαλλοντικές βλάβες/ζημίες θα ήταν η υιοθέτηση δεσμευτικών Συμβάσεων για τα περιβαλλοντικά δικαιώματα, οι οποίες με την σειρά τους θα δημιουργούν αντίστοιχα δικαιοδοτικά όργανα, με εξουσία επιβολής της βούλησης τους».* Βλ. σχετικά, Osofsky, H., "Learning from Environmental Justice: A New Model for International Environmental Rights", Stanford Environmental Law Journal, Vol. 24, p. 71, 2005, p. 56. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=976533.

[1254] Βλ. προτάσεις που αφορούν την δημιουργία ενός θεσμού που θα έχει ειδική αρμοδιότητα για την προώθηση θεμάτων των μελλοντικών γενιών : πρόταση για έναν Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές (Beckman & Uggla), πρόταση για μία παγκόσμια κλιματική τράπεζα (Broome & Foley), πρόταση για έναν Parliamentary Commissioner (Caney), Guardian για τις μελλοντικές γενιές σε επίπεδο ΕΕ (Ward), UN High Commissioner για τις μελλοντικές γενιές (UN Secretary Gerenal). Σχετική ανάλυση MacKenzie, M., K., "Institutional Design and Sources of Short-Termism", in *Institutions for Future Generations,* Inigo Gonzales-Ricoy & Axel Gosseries (eds), Oxford University Press, 2016, pp. 24-45.

υλοποίησή του στο διεθνές στερέωμα. Φαίνεται ότι υπάρχουν περίοδοι έξαρσης αλλά και περίοδοι ύφεσης της πρότασης για την δημιουργία ενός διεθνούς Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές. Εκεί που φαίνεται ότι βρισκόμαστε στα πρόθυρα υλοποίησης, εκεί οπισθοχωρεί ξανά η δυναμική του εγχειρήματος.

Από την σχετική αρθρογραφία και βιβλιογραφία φαίνεται ότι καταλυτικό ρόλο διαδραματίζει ο έντονα ριζωμένος φόβος απώλειας της κρατικής κυριαρχίας σε θέματα που θεωρούνται αδιαμφισβήτητα ως εθνικά. Όλα τα ανωτέρω ζητήματα αφορούν θέματα που έχουν συζητηθεί και κριθεί στις παγκόσμιες συνδιασκέψεις για το περιβάλλον αλλά και πολλά έχουν ρυθμιστεί από αντίστοιχα διεθνή συμβατικά κείμενα. Ωστόσο, σε όλες τις ανωτέρω συνδιασκέψεις, συνέδρια και σε όλα τα αντίστοιχα νομικά κείμενα αυτοί που εκπροσωπούνται και ακούγονται ουσιαστικά είναι οι τωρινοί ισχυροί του πλανήτη και οι εκπρόσωποί τους. Οι πιο αδύναμοι ή οι αγέννητοι σχεδόν ουσιαστικά είναι απόντες. Αυτή την αδικία και ανισορροπία έρχεται να διορθώσει η εν λόγω πρόταση. Όχι για να δημιουργήσει μία άλλη ακόμα καλοπληρωμένη γραφειοκρατική θέση αλλά για να δημιουργήσει μία θέση έμπρακτής αλληλεγγύης και διαγενεακής αγάπης για τις μελλοντικές γενιές.

Επιπλέον, θεωρούμε πώς ένας δεύτερος σοβαρός λόγος που εμποδίζει την τελική ολοκλήρωση του θεσμού είναι ο φόβος για μία παγκοσμιοποιημένη διοίκηση ή παγκοσμιοποιημένο έλεγχο. Εάν δεχθούμε την ύπαρξη ενός Ombudsman,που κατά κάποιο τρόπο θα έχει ρυθμιστικό ρόλο στα βασικά ζητήματα της ανθρωπότητας, τότε απομακρυνόμαστε από τα οικεία μοντέλα διακυβέρνησης και οδεύουμε σε άγνωστα μονοπάτια, αυτά της έμπρακτης παγκόσμιας διακυβέρνησης και δη της παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης, η οποία δυνητικά θα μπορούσε να αλλάξει την ισορροπία των δυνάμεων. Όσο συζητούμε θεωρητικά ο θεσμός αυτός φαντάζει κάπως αδύναμος. Όταν όμως δημιουργείται μία πιο ριζοσπαστική δυναμική που διεκδικεί την υλοποίηση της θεωρητικής πρότασης, τότε αναδιπλώνεται η διεθνής κοινότητα και η πρόταση περιστέλλεται. Το βασικό επιχείρημά είναι ότι προς το παρόν υπάρχουν παρόμοιοι θεσμοί που μπορούν εξίσου αποτελεσματικά να δράσουν για τα συγκεκριμένα θέματα.

Πιθανόν θεμελιώδη ερωτήματα του τύπου *«Ποιος θα αναδειχθεί ως Ombudsman των μελλοντικών γενιών»* ή *«Ποιες χώρες θα πρωτοστατήσουν στην δημιουργία του θεσμού αυτού»*, να παραμείνουν για αρκετό καιρό μερικώς ή και ολικώς αναπάντητα ή χωρίς πλήρως ικανοποιητική απάντηση. Ωστόσο, τα θεμελιώδη

προβλήματα που μας σπρώχνουν προς την υλοποίηση αυτού του θεσμού, φαίνεται ότι κινούνται πιο γρήγορα από τη δική μας ατολμία ή αμφιβολία.

Στο σημείο αυτό, θα θέλαμε να τονίσουμε ότι σε μία συνεχώς αυξανόμενη παγκοσμιοποίηση, καταγράφεται μία γενικότερη αρνητική επίδραση στα κοινωνικά, οικονομικά αλλά και περιβαλλοντικά δικαιώματα. Ο θεσμός του Ombudsman έχει αποδείξει ότι μπορεί να είναι πολύ προσιτός στον απλό και αδύναμο πολίτη ή στους εκπροσώπους του, να ενεργεί πιο εναλλακτικά και να προσπαθεί να βρει καινοτόμες λύσεις και προσεγγίσεις των προβλημάτων, με ευέλικτο και γρήγορο τρόπο. Για τον λόγο αυτό προσαρμόζεται πιο εύκολα στις αλλαγές και απαιτήσεις των καιρών, καθώς και η δομή του είναι δομημένη με την λογική της ευέλικτης και γρήγορης ανταπόκρισης στις κρίσεις και στα επείγοντα θέματα. Από την άλλη, φαίνεται ότι έχει κερδίσει την εμπιστοσύνη της κοινωνίας και αποτελεί πλέον έναν αξιόπιστο θεσμό προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και πραγματικά δημοκρατικό θεσμό. Ωστόσο, πλανάται πάντα ο φόβος μήπως ο νέος αυτός θεσμός δημιουργήσει/αναπαράγει *«….τα ίδια πολιτικά συμπτώματα που θέλει να θεραπεύσει*[1255]*».* Δηλαδή, να μην καταφέρει να κάνει την υπέρβαση που χρειάζεται, αλλά να παραμείνει καθηλωμένος σε έναν απλό επαναπροσδιορισμό και επιφανειακή διαχείριση των προβλημάτων, τα οποία αποτελούν και τη ρίζα της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της υποβάθμισης του οικοσυστήματος και της υποτίμησης της διαγενεακής ισότητας.

Ωστόσο, το όραμα και η πρόταση είναι ο Ombudsman να αποτελέσει έναν θεσμό του διεθνούς μέλλοντος, ο οποίος με την παρουσία του και την δράση του θα εξανθρωπίζει και θα βελτιώνει τις ανθρώπινες σχέσεις, σε σχέση με την αναφαινόμενη ή διαφημιζόμενη στρατιωκρατική ή τεχνοκρατική κοινωνία αλλά και την όλο και μεγαλύτερη εξάπλωση της τρομοκρατίας.

7. Η μελέτη των Εθνικών Ombudsman και η εξαγωγή συμπερασμάτων

Μέχρι και σήμερα δεν υπάρχει σε διεθνές επίπεδο εν λειτουργία κάποιος αποτελεσματικός μηχανισμός που να εφαρμόζει και να προάγει τα θέματα βιωσιμότητας συνδυαζόμενα με τις μελλοντικές γενιές. Αντ΄αυτού, όπως αναλύθηκε διεξοδικά στην διατριβή, υπάρχουν κάποιοι εθνικοί μηχανισμοί, οι οποίοι είτε

[1255] Βλ. Krier, J., E., "Environmental Watchdogs: Some Lessons from a 'Study' Council", Stanford Law Review, vol. 23, no 4, April 1971, p. 674.

λειτούργησαν είτε συνεχίζουν να λειτουργούν, προσπαθώντας να προάγουν ζητήματα που αφορούν- μεταξύ άλλων- το μέλλον των μελλοντικών πολιτών μίας χώρας. Η εμπειρία που μπορεί να εξαχθεί από την μέχρι και σήμερα λειτουργία των ανωτέρω θεσμών, η έκταση των αρμοδιοτήτων τους, η ενίσχυσή τους ή μη από την εκάστοτε κρατική εξουσία, οι λόγοι επιτυχίας ή αποτυχίας τους, μπορούν να μας οδηγήσουν σε χρήσιμα συμπεράσματα για τις συνθήκες και τους λόγους επιτυχούς λειτουργίας τους αλλά και την αύξηση των πιθανοτήτων εύρυθμης λειτουργίας τους. Τα στοιχεία αυτά πιστεύουμε ότι μπορούν να αποτελέσουν χρήσιμες πληροφορίες και πολύτιμα δεδομένα για την πρόταση που μπορεί να διατυπωθεί για ένα αντίστοιχο θεσμό σε διεθνές επίπεδο.

Από τους αναλυόμενους εθνικούς θεσμούς, φάνηκε ότι δεν υπάρχει ένα ομοιόμορφο μοντέλο, αλλά αντιθέτως ακολουθούνται διαφορετικά μοντέλα που καλούνται να προστατέψουν τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών, χρησιμοποιώντας διαφορετικές ονομασίες για τον εκάστοτε εθνικό θεσμό π.χ. “Guardian”, “Ombudsman”, “Ombudsperson”, “Commissioner”. Ωστόσο, κοινός παρανομαστής όλων των εν λειτουργία θεσμών είναι η ανεξαρτησία τους από την άμεση εκάστοτε κυβερνητική κηδεμονία και επιπλέον το γεγονός ότι φαίνεται να διαπερνάει όλους τους ανωτέρω θεσμούς ένα κοινό όραμα : η πραγματική ενσωμάτωση της βιωσιμότητας στις εθνικές πολιτικές, με κεντρικό αντικείμενο στο κάδρο της πολιτικής, τις μελλοντικές γενιές.

Οι δράσεις των περισσότερων θεσμών καλύπτουν μία μεγάλη γκάμα από θέματα που συνδέονται και προσανατολίζονται προς το μέλλον : κλιματική πολιτική, δημογραφικά ζητήματα, υγεία, τεχνολογία, παιδεία, περιβαλλοντική προστασία (κλπ.). Επίσης, άλλο κοινό χαρακτηριστικό που εμφανίζουν οι εθνικοί αυτοί θεσμοί, είναι ότι δεν διαθέτουν τη δυνατότητα να εκδίδουν δεσμευτικούς κανόνες ή να μπορούν να ακυρώνουν μόνοι τους αποφάσεις της διοίκησης. Ωστόσο, λειτουργούν τόσο ως αρωγοί της κρατικής εξουσίας για την εδραίωση της έννοιας της μακροχρόνιας ευθύνης (“long-term responsibility”), τόσο ως ανεξάρτητοι εμπειρογνώμονες και πάροχοι συμβουλευτικών υπηρεσιών όσο και ως μοχλοί πίεσης και ελέγχου, καλλιεργώντας συγχρόνως τη συνειδητοποίηση ότι οι εθνικές κυβερνήσεις οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τους και να εφαρμόζουν άμεσα τα θέματα βιωσιμότητας.

Ειδικότερα, και όσον αφορά τη δομή των θεσμών αυτών, άλλοι συνδέονται απευθείας με το εθνικό τους κοινοβούλιο, όπως συμβαίνει στη Φινλανδία και στο

Ισραήλ. Άλλοι θεσμοί έχουν θεσπισθεί νομοθετικά ως ανεξάρτητοι φορείς, που έχουν τη δυνατότητα να διατυπώνουν άφοβα την άποψή τους για τα κακώς κείμενα της εκάστοτε κυβερνητικής πολιτικής. Ωστόσο, υπάρχει και το παράδειγμα του Ούγγρου Διαμεσολαβητή για τις Μελλοντικές Γενιές, ο οποίος με νέα νομοθετική αλλαγή, περιορίστηκε η πιο αυτοδύναμη λειτουργία του και λειτουργεί ως Αναπληρωτής/Βοηθός Διαμεσολαβητή (Deputy Commissioner) των θεμελιωδών δικαιωμάτων μέσα στο Γραφείο του Γενικού Διαμεσολαβητή (General Ombudsman).

Οσον αφορά τις λειτουργίες των θεσμών αυτών, προκύπτει ότι ασκούν πολύμορφες και πολυεπίπεδες λειτουργίες. Οι πιο βασικές ή οι πιο συχνά απαντημένες είναι - εκτός του χειρισμού αναφορών - η παρακολούθηση της νομοθεσίας και των πολιτικών εξελίξεων, η υποβολή ετήσιων εκθέσεων κυρίως προς την εκτελεστική εξουσία, η παροχή συμβουλευτικής στήριξης στο Κοινοβούλιο ή στην Κυβέρνηση, κυρίως για θέματα βιωσιμότητας, η διεξαγωγή έρευνας, η εκπόνηση μελετών και η σύνταξη αναλύσεων για θέματα που αφορούν τις μελλοντικές γενιές αλλά και η διερεύνηση της αποτελεσματικότητας των περιβαλλοντικών έργων[1256]. Συγκεκριμένοι θεσμοί, όπως είναι το Φινλανδικό μοντέλο, δίνει έμφαση στην εφαρμογή της μακροπρόθεσμης σκέψης και πράξης, κυρίως προσπαθώντας να επηρεάσει στο πεδίο των πολιτικών αποφάσεων.

Τέλος, με εξαίρεση το Ουγγρικό και το Ισραηλινό μοντέλο, η αναφορά στις μελλοντικές γενιές δεν αναφέρεται ρητά στις αρμοδιότητές τους. Ωστόσο, πολύ πρόσφατα, άρχισε να εκφράζεται ρητά και να καθορίζεται από τον τίτλο του θεσμού η ειδική αποστολή για τις μελλοντικές γενιές, όπως το παράδειγμα της Μάλτας και της Ουαλίας. Επιπλέον, όλοι οι προαναφερόμενοι εθνικοί θεσμοί προωθούν την πρακτική της μακροπρόθεσμης σκέψης και πολιτικές βιωσιμότητας, που από μόνα τους αποτελούν εχέγγυα ότι με μεγάλη πιθανότητα μπορούν να βελτιωθούν οι συνθήκες ζωής των μελλοντικών γενιών. Αποτελούν νέους θεσμούς, που έχουν την ικανότητα να προσελκύουν το ενδιαφέρον του κοινού, των ΜΜΕ αλλά και του επιστημονικού και πολιτικού κόσμου. Επιπρόσθετα, οι θεσμοί αυτοί συνήθως επιθυμούν τη δημοσιότητα των πορισμάτων και αποφάσεων τους και με τον τρόπο αυτό χρησιμοποιούν τα ΜΜΕ για προβολή τόσο του έργου τους αλλά και για ενημέρωση και συνειδητοποίηση του κοινού για το έργο τους και την σημαντικότητα

[1256] Βλ. σχετικά *Models for Protecting the Environment for Future Generations*, The International Human Rights Clinic at Harvard Law School, October 2008. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://hrp.law.harvard.edu/wp-content/uploads/2013/02/Models_Future_Generations.pdf.

της αποστολής τους. Με τον τρόπο αυτό μπορούν αποτελεσματικότερα να δημοσιοποιήσουν, κοινοποιήσουν και στηλιτεύσουν τα αρνητικά αποτελέσματα κάποιων μέτρων και πολιτικών που βλάπτουν το περιβάλλον και τους στόχους της βιωσιμότητας και άρα και μακροπρόθεσμα το συμφέρον των μελλοντικών ανθρώπινων γενιών.

Ειδικότερα, το Ουγγρικό μοντέλο, θεωρούμε ότι ουσιαστικά υπήρξε αποτέλεσμα μίας συνεπούς πίεσης, έντιμης αποφασιστικότητας και πίστης της κοινωνίας των πολιτών, η οποία κατάφερε και δημιούργησε σταδιακά ένα ρεύμα υπέρ της προστασίας των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών, η οποία διαπότισε στη συνέχεια το πολιτικό σύστημα της Ουγγαρίας. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει το παράδειγμα της Ουαλίας, το οποίο ουσιαστικά δημιουργήθηκε από μία ευρεία διακομματική υποστήριξη και μετά διαχύθηκε στην κοινωνία. Τα ανωτέρω παραδείγματα, δείχνουν ότι η στήριξη και το κτίσιμο του θεσμού μπορεί να έχει διαφορετική αφετηρία, είτε από την βάση είτε από την κορυφή. Χρειάζονται, όμως, και στις δύο περιπτώσεις άνθρωποι οι οποίοι να είναι γνώστες του θέματος, να έχουν όραμα και ενθουσιασμό, πίστη και επιμονή αλλά και να διαθέτουν τον τρόπο να καλλιεργήσουν τη συζήτηση και να εμπλέξουν όσο το δυνατόν περισσότερους άμεσα ή/και έμμεσα ενδιαφερόμενους μέσα από ένα υποστηρικτικό δίκτυο.

Επίσης, το νομοθετικό πλαίσιο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην πορεία του θεσμού. Η σαφής νομοθετική αναφορά των αρμοδιοτήτων του θεσμού, η θεσμική εξασφάλιση της αυτονομίας και ανεξαρτησίας του, η πρόβλεψη εναλλακτικών τρόπων δράσης αλλά και η διασφάλιση απρόσκοπτης χρηματοδότησης, ικανής να προσελκύσει εξειδικευμένους εμπειρογνώμονες και λοιπό προσωπικό, παρέχει στον θεσμό την δυνατότητα να διατηρεί την απαραίτητη υλικοτεχνική υποδομή και να μπορεί να οργανώνει και να υλοποιεί με ποιοτικούς όρους και κυρίως ανεξαρτησία, το δύσκολο και σύνθετο έργο του, χωρίς εξαρτήσεις και συμβιβασμούς. Ουσιαστικά, δηλαδή – και αυτό έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον - οι υπάρχοντες εθνικοί Ombudsmen, ιδρύθηκαν μόνο μέσω νομοθετικής πρωτοβουλίας και όχι προηγούμενης συνταγματικής αναθεώρησης και ρητής προσθήκης συνταγματικής διάταξης. Ωστόσο, δεν αποκλείει κάποιος το γεγονός ότι εάν υπήρχε

και η συνταγματική θέσπιση, θα προσέδιδε ιδιαίτερο και μεγαλύτερο ακόμα κύρος στον εν λόγω θεσμό[1257]

Το ζήτημα της ανεξαρτησίας ή μη των θεσμών που ορίζονται ως Ombudsman ή Guardian/Commissioner των Μελλοντικών Γενιών ή/και της βιώσιμης ανάπτυξης είναι επίσης ένα ζήτημα που χρήζει περαιτέρω διερεύνησης και ανάλυσης. Ο θεσμός όταν λειτουργεί ως Ombudsman θα πρέπει να διατηρεί το διεθνώς αναγνωρισμένο χαρακτηριστικό του, αυτό της αυτονομίας και ανεξαρτησίας από την εκτελεστική εξουσία. Από την άλλη όμως έχουν ιδρυθεί θεσμοί προστασίας των μελλοντικών γενιών που έχουν μεγαλύτερη εξάρτηση από το Κοινοβούλιο, όπως είναι η Επιτροπή για το Μέλλον στην Φινλανδία (Finland's Committee of Future) ή ο Φύλακας για τις Μελλοντικές Γενιές στην Μάλτα (Maltese Guardian of Future Generations). Στο παράδειγμα της Φινλανδίας φαίνεται ότι υπάρχει θετική αποτίμηση από την μέχρι σήμερα πορεία του. Αντίθετα, το παράδειγμα της Μάλτας κατέληξε άδοξα, καθώς υπήρξε μεν το νομοθετικό πλαίσιο, η στελέχωσή του από αξιόλογους επιστήμονες, αλλά ουσιαστικά δεν υποστηρίχθηκε, παραβαίνοντας η κυβέρνηση το χρέος που είχε για στήριξη και ενδυνάμωση του θεσμού.

8. Τελικές παρατηρήσεις

Στο σημείο αυτό θα μπορούσε να επικαλεστεί κάποιος ότι δεν υπάρχει μία έτοιμη απάντηση για το ποια μορφή ταιριάζει καλύτερα. Ωστόσο, από τη μακροχρόνια λειτουργία του θεσμού του Ombudsman σε διάφορες χώρες παγκοσμίως, φαίνεται ότι μπορεί ο θεσμός αυτός να εξασφαλίσει καλύτερα τα εχέγγυα για μία αποτελεσματικότερη και σε βάθος χρόνου λειτουργία, με βασικό στόχο την προστασία των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενεών. Είναι ένας γενικά αποδεκτός και επιτυχημένος θεσμός σε παγκόσμιο επίπεδο αλλά και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το βασικό και κυρίαρχο προτέρημά του, έναντι άλλων θεσμών, είναι η ανεξαρτησία του και ότι δεν χρειάζεται άμεση νομιμοποίηση, μέσω του τωρινού εκλογικού συστήματος. Έχει γίνει αποδεκτό ότι μπορεί να λειτουργεί διττά, τόσο ως συμβουλευτικός όσο και ως ελεγκτικός μηχανισμός, πιέζοντας το πολιτικό και νομικό σύστημα για τις αναγκαίες σταδιακές αλλαγές που χρειάζονται να γίνουν. Ωστόσο, δεν υποκαθιστά την εκτελεστική εξουσία και για τον λόγο αυτό δεν αναπτύσσονται ανταγωνιστικές τάσεις μεταξύ τους.

[1257] Βλ. σχετικά Gosseries, A., "Constitutions and Future Generations", The Good Society, vol. 17, n. 2, 2008, p. 34.

Επίσης, λόγω της ευελιξίας - που είναι εγγενής στον θεσμό του Ombudsman - έχει μεγαλύτερες πιθανότητες να καταφέρει επιτυχίες σε πεδία που οι πιο κλασικές δημόσιες/κρατικές υπηρεσίες φαίνονται ανέτιμες ή κουβαλούν αγκυλώσεις του παρελθόντος. Ένα τέτοιο νέο θέμα είναι και το ζήτημα των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών. Τέλος, ένας Ombudsman μπορεί να έχει μεγαλύτερη εγγύτητα με τους πολίτες, ανεξαρτήτως οικονομικής-κοινωνικής κατάστασης. Επειδή, μάλιστα, ο θεσμός αυτός έχει συνδεθεί με την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των πιο ανήμπορων κοινωνικών και οικονομικών στρωμάτων, για το λόγο αυτό μπορεί να αποδειχθεί ο πιο κατάλληλος για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των πλέον αδύναμων, όπως θεωρούνται ότι είναι οι μελλοντικές γενιές.

Πέρα από τα όσα θετικά αναφέρθηκαν δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας είναι και η ανάδυση κάποιων ανησυχητικών και αρνητικών φαινομένων, που μπορεί να αποτελέσουν τροχοπέδη για την απρόσκοπτη και εύρυθμη λειτουργία του θεσμού. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρείται το τελευταίο διάστημα ότι ενώ δημιουργείται συζήτηση και συναίνεση σχετικά με την δημιουργία θεσμών για την προστασία των μελλοντικών γενιών και την βιωσιμότητα, παρατηρούνται στην πορεία της λειτουργίας τους, παρεμβάσεις. Παρεμβάσεις άμεσες ή έμμεσες τις περισσότερες φορές, που ανακόπτουν τον ενθουσιασμό, την αποτελεσματικότητα, τη δυνατότητα δημιουργίας ουσιαστικών τομών και αλλαγών, που τόσο είναι αναγκαίες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο «Πράσινος» Ombudsman της Ουγγαρίας, ο οποίος ουσιαστικά από το 2011, οπότε και έγινε νομοθετική τροποποίηση, έγινε πιο αποδυναμωμένος, χάνοντας – όπως αναφέρεται στη σχετική αρθρογραφία - τη μοναδική αυτονομία και ανεξαρτησία του. Επίσης, θλιβερή κατάληξη είχε και ο αντίστοιχος θεσμός στη Μάλτα, όπου λόγω οικονομικής αδυναμίας, αναγκάστηκαν να παραιτηθούν όλα τα μέλη, στέλνοντας σχετική επιστολή διαμαρτυρίας στην εκτελεστική εξουσία.

Τέλος, πιστεύουμε ότι ένα σημαντικό στοιχείο, το οποίο φαίνεται εκ των πραγμάτων ότι πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όταν πρόκειται να δημιουργηθεί ή/και να στελεχωθεί ένας παρόμοιος θεσμός, είναι η επικοινωνιακή πολιτική του θεσμού, είτε αυτό σχετίζεται με τη σχέση που αναπτύσσει με τα διαθέσιμα ΜΜΕ, είτε με την προσέγγιση και ενημέρωση του κοινού είτε με την διοργάνωση συναντήσεων, Ημερίδων ή forum ανταλλαγής ιδεών και τεχνογνωσίας. Ιδιαίτερη σημαντική και καινοτόμα πρωτοβουλία κρίνεται η δράση του Γραφείου του Ούγγρου Ombudsman, ο οποίος φαίνεται ότι ανέλαβε την πρωτοβουλία συντονισμού ενός διεθνούς

ανεξάρτητου άτυπου δικτύου από θεσμούς (Network of Institutions for Future Generations-NIFG[1258]), οι οποίοι έχουν ως βασικό μέλημα την προστασία των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών.

Το δίκτυο αυτό έχει ως πρωταρχικό σκοπό την διαμοίραση της γνώσης και τη διάδοση καλών πρακτικών, όπως αυτές ασκούνται σε εθνικό, περιφερειακό ή και διεθνές επίπεδο. Βασικός γνώμονας είναι η ανάδειξη και προώθηση υπεύθυνων, μακροπρόθεσμων πολιτικών, οι οποίες θα λαμβάνουν υπόψη την ευζωία των απογόνων μας και τη βιώσιμη διαχείριση του περιβάλλοντος. Για να κοινοποιηθούν όμως οι ιδέες, οι στόχοι, οι φιλοδοξίες και η αναγκαιότητα του εγχειρήματος αυτού και άλλων παρόμοιων, θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν παλιά και νέα μέσα μαζικής επικοινωνίας : εφημερίδες και περιοδικά, τηλεόραση και ραδιόφωνο, internet, facebook, twitter κα.

Επίσης, φαίνεται ότι είναι πολύ χρήσιμο να καλλιεργηθεί στο ευρύ κοινό – εκτός της γνώσης και κατανόησης – η ενημέρωση για το θετικό πρόσιμο ενός τέτοιου θεσμού όπως και η πεποίθηση για την ουσιαστική χρησιμότητα του. Όσο πιο υψηλά βρίσκεται στην εκτίμηση του κόσμου, τόσο περισσότερο θωρακίζεται ηθικά αλλά πολλές φορές και νομικά. Δυστυχώς όμως μόνο οι συνθήκες αυτές δεν φθάνουν. Θα πρέπει να συνοδεύεται από ειλικρινή πολιτική βούληση και πραγματική δημοκρατική άσκηση πολιτικής, προκειμένου να στηριχθεί η καινοτόμος και τόσο σοβαρή προσπάθεια της ανάδειξης και προστασίας των συμφερόντων των μελλοντικών γενιών. Τα φαινόμενα διακοπής της λειτουργίας των θεσμών αυτών, όπως έγινε στο Ισραήλ και στην Μάλτα, πρέπει να μας προβληματίσουν σοβαρά, αξιολογώντας φυσικά και τις κατ΄ιδίαν ιδιαίτερες συγκυρίες, τόσο χρονικά όσο και χωρικά. Πιθανόν, εάν υπήρχε περισσότερη πληροφόρηση σχετικά με τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι θεσμοί αυτοί, να είχαν δημιουργηθεί και αντίστοιχες πιέσεις και αντίβαρα, που θα μπορούσαν να αποτρέψουν τον τελικό τερματισμό της ύπαρξής τους. Τέλος, με αφορμή και τις προαναφερόμενες αρνητικές εξελίξεις, μπορεί κάποιος σχεδόν με ασφάλεια να ισχυριστεί ότι η διακομματική υποστήριξη ή εν γένει η ευρεία συναίνεση για τη στήριξη του θεσμού για τις Μελλοντικές Γενιές αποτελεί sine qua non αρχική προϋπόθεση για τα εναρκτήρια βήματα του θεσμού.

Το σίγουρο είναι ότι η αρχή της νέας χιλιετίας μας θέτει ενώπιον ριζικών αλλαγών, οι οποίες κομίζουν νέα δεδομένα και «τεκτονικές» τροποποιήσεις του

[1258] Βλ. περισσότερες πληροφορίες στην ιστοσελίδα http://futureroundtable.org/en/web/network-of-institutions-for-future-generations/about.

τρόπου κατανόησης, αντίληψης και αποδοχής του κόσμου και των κοινωνιών μας. Το γεγονός και μόνο ότι οι τωρινές μας δράσεις θα υπάρχουν και θα επηρεάζουν τις ζωές των επόμενων γενιών αλλά και θα διαμορφώνουν την εξέλιξη όλου του πλανήτη, μας θέτει αυστηρά ενώπιον των ευθυνών μας, εφόσον θεωρούμε ότι είμαστε έλλογο ον, με ηθική, κανόνες, αξίες και σύστημα λογοδοσίας και ελέγχου. Το καινούργιο αυτό κατώφλι έχει ανοίξει και οφείλουμε να το διαβούμε διαμορφώνοντας νέους κανόνες και νέους θεσμούς, οι οποίοι θα ανταποκρίνονται στη νέα πλανητική ηθική και στη διαγενεακή σύνδεση που δημιουργείται μεταξύ των ανθρώπινων κοινωνιών.

"…we will not be able to recalibrate the law of humans with the laws of nature unless we explicitly recognize the accountability of one generation to the next. Carbon buildup in our atmosphere occurs over generations and so requires new legal principles that recognize this intergenerational connection among human societies. We must develop new legal principles to articulate the rights and corresponding duties that underpin intergenerational equity, and develop new ways to use law to translate ethical norms into practice[1259]".

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

Η πρόταση της διατριβής

"We cannot solve problems by using the same kind of thinking we used when we created them[1260]",
Albert Einstein

Στο τελευταίο τμήμα της διατριβής θα αναλύσουμε την πρόταση μας για τη θέσπιση και δημιουργία ενός Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές, κυρίως σε διεθνές επίπεδο. Η πρόταση αυτή δομείται μέσα στο υπάρχον νομικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο, το οποίο λαμβάνει υπόψη, αλλά και προτίθεται να προτείνει κάτι διαφορετικό, το οποίο όμως να είναι ρεαλιστικά αξιοποιήσιμο και εφικτό.

Το παρόν διακύβευμα έχει ιδιαιτερότητες καθώς προσπαθεί να εισάγει από κοινού κάποιες καινοτομίες, οι οποίες απαιτούν καταρχήν αποδοχή του προβλήματος: οι κλιματικές αλλαγές και η ευρύτερη υποβάθμιση του πλανητικού περιβάλλοντος επηρεάζει αμέσως ή εμμέσως τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα, τόσο της τωρινής γενιάς όσο και των μελλοντικών. Επίσης, όλο και πιο συχνά απασχολεί πλέον τη διεθνή - κυρίως νομική – κοινότητα το γεγονός ότι μπορεί να υπάρχει περιβαλλοντική ευθύνη χωρίς άμεση βλάση των υποκειμένων ή χωρίς να βρίσκεται σε χωρική και χρονική εγγύτητα το συμβάν με το βλαπτόμενο/θιγόμενο υποκείμενο. Ακριβώς στο σημείο αυτό αναδύεται και η συζήτηση και ο προβληματισμός σχετικά με τις αρνητικές συνέπειες που μπορεί να έχουν οι τωρινές μας ενέργειες για τις μελλοντικές γενιές.

[1259] Weston, B., Bach, T., Recalibrating the Law of Humans with the Laws of Nature: Climate Change, Human Rights, and Intergenerational Justice, Vermont Law School Legal Studies Research Paper Series, Research Paper N. 10-06, 2009, p. 14.
[1260] https://www.brainyquote.com/quotes/authors/a/albert_einstein.html.

Το υπάρχον νομικό και θεσμικό πλαίσιο φάνηκε ότι δεν επαρκεί για να καλύψει τις επείγουσες νεοαναδυόμενες ανάγκες, όπως είναι και των μελλοντικών γενιών. Συνεπώς, χρειαζόμαστε καινούριο νομικό, θεσμικό αλλά και ηθικό πλαίσιο, το οποίο θα υποστηρίζει και θα υποστηρίζεται από νέους θεσμούς, που θα έχουν δημιουργηθεί για να ανταποκριθούν στη νέα πραγματικότητα, η οποία θα ενσωματώνει ως δομικό της στοιχείο τη διαγενεακή ισότητα αλλά και τα θέματα βιωσιμότητας.

1. Για τους ανωτέρω λόγους, πιστεύουμε ότι θα πρέπει να δημιουργηθεί ένας νέος θεσμός, που κατόπιν της σχετικής θεωρητικής και εμπειρικής έρευνας που διενεργήσαμε, προτείνουμε να έχει τα βασικά γνωρίσματα του Ombudsman (υπάρχων θεσμός) και θα ενεργεί με κύριο γνώμονα να εισαγάγει στο κοινωνικό και πολιτικό προσκήνιο τις μελλοντικές γενιές, ισχυροποιώντας τη φωνή τους (νέος ρόλος). Σε διεθνές επίπεδο η ιδέα ενός «φύλακα» των μελλοντικών γενιών δεν είναι άγνωστη, καθώς η διάπλασή της έγινε παράλληλα με μία από τις αρχές που έχουν κυρίως αναδειχθεί στα πλαίσια του διεθνούς δικαίου, εκείνην της διαγενεακής ισότητας. Στη συνέχεια, το θεωρητικό οικοδόμημα της διαγενεακής ισότητας εντάχθηκε μέσα στο πλαίσιο διαλόγου της σύγχρονης δημοκρατίας, με κυρίαρχο αίτημα το ζήτημα της συμμετοχής του μέλλοντος και της δυνατότητας εμβολής του στη διαδικασία λήψης αποφάσεων που γίνεται στο παρόν. Θεωρούμε ότι με τη δημιουργία ενός νέου θεσμού για τις μελλοντικές γενιές θα μπορούμε να προβαίνουμε σε συγκεκριμένες επιλογές που θα γίνονται και θα ωφελούν τις μελλοντικές γενιές, ώστε ο θεσμός αυτός να λειτουργεί ως εκπρόσωπός τους. **Βασικός γνώμονας είναι η εξασφάλιση κάποιων βασικών βιοτικών δεδομένων για τις μελλοντικές γενιές** : μόλις γεννηθούν να έχουν δυνατότητα και πρόσβαση σε καλές και ποιοτικές επιλογές στη ζωή τους.

2. Ο προτεινόμενος Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές **οφείλει να χειρίζεται και να ομιλεί τη γλώσσα τόσο του δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων όσο και του δικαίου περιβάλλοντος**. Ο θεσμός αυτός θα είναι ένας ειδικός θεσμός, με αρμοδιότητα την εξασφάλιση ενός ποιοτικού περιβάλλοντος σε όλες τις βασικές διαστάσεις του (αέρας, γη, νερό), προκειμένου να προστατευθούν τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα/συμφέροντα των μελλοντικών γενιών (δικαίωμα στην υγεία, στην ποιοτική τροφή, στο καθαρό νερό, στη φυσική και πολιτισμική κληρονομιά, σε

ένα σταθερό κλίμα). Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι αυτός ο θεσμός ουσιαστικά θα λειτουργεί μέσα στα πλαίσια της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης, προσπαθώντας συγχρόνως να την προάγει και να την επεκτείνει σε όλα τα επίπεδα : εθνικό, περιφερειακό, διεθνές.

3. Θεωρούμε ότι θα ήταν ευχερέστερη η γενικότερη αποδοχή και καλύτερα αποτελέσματα εάν η λειτουργία του ξεκινήσει με συγκεκριμένες και **περιορισμένες αρμοδιότητες**, όπως είναι η αρμοδιότητα για την εξασφάλιση ενός υγιούς και μη διαταραγμένου φυσικού περιβάλλοντος. Ουσιαστικά θα λειτουργούσε ως *"aspirational starting point*[1261]*",* που θα ένωνε τη διεθνή κοινότητα γύρω από έναν κοινό στόχο και θα βοηθούσε στην υιοθέτηση ενός νέου νομικού οπλοστασίου, που θα εξασφάλιζε την αναγνώριση της οντότητας των μελλοντικών γενιών και των συμφερόντων της. Φυσικά για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός, θα πρέπει να απαρτίζεται από εμπειρογνώμονες σε διάφορα επίπεδα και όχι μόνο του δικαίου.

4. Επιλέγοντας τη μορφή του Ombudsman **αποδεχόμαστε ουσιαστικά και τα βασικά δομικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τον θεσμό αυτό** : ανεξαρτησία και αυτονομία, κυρίως από την εκτελεστική εξουσία, εξειδίκευση στην προστασία των ευάλωτων και αδύναμων κοινωνικών ομάδων, ενασχόληση με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, έλεγχος νομιμότητας της διοικητικής δράσης. Ωστόσο, η ανεξαρτησία του θεσμού βοηθάει να βελτιώνει την πολιτική λογοδοσία. Επίσης, **αποδεχόμαστε τον τρόπο δράσης και χειρισμού του αντικειμένου της αρμοδιότητας του** : πιο εναλλακτικός και ευέλικτος τρόπος αντιμετώπισης και δράσης για τα θέματα και υποθέσεις που εμπίπτουν στην αρμοδιότητά του, δυνατότητα επικοινωνίας σε κάθετο και οριζόντιο επίπεδο, δυνατότητα πρόσβασης και γνώσης όλων των αιτηθέντων στοιχείων, προαγωγή της προληπτικής και συμβουλευτικής δράσης, διατύπωση προτάσεων για βελτίωση των νομικών εργαλείων, εκπαιδευτικές δράσεις για ευαισθητοποίηση του κοινού και ενημέρωση για νέα δεδομένα, νέες αρχές (κλπ.), λειτουργία ως πόλος οργάνωσης, συνεργασίας, ανταλλαγής τεχνογνωσίας. Τέλος, ο θεσμός του Ombudsman δεν θεσπίσθηκε για να αντικαταστήσει όλα τα όργανα και τις υπηρεσίες του κράτους εν στενή και ευρεία έννοια. Για το λόγο αυτό ο θεσμός, όπου και αν απαντάται, έχει ως βασικό

[1261] Βλ. Weston, B., Bach, T., Recalibrating the Law of Humans with the Laws of Nature: Climate Change, Human Rights, and Intergenerational Justice, Vermont Law School Legal Studies Research Paper Series, Research Paper N. 10-06, 2009, p. 67.

χαρακτηριστικό την απουσία κυρωτικών και εκτελεστών αρμοδιοτήτων, αδυνατεί επομένως να επιβάλει την άποψή του. Οι προτάσεις του εμφανίζονται συνήθως ως **«συστάσεις»** και αρκετές φορές κωδικοποιούνται σε ειδικές εκθέσεις ή προτάσεις προς τη διοίκηση, η οποία στη συνέχεια έχει τη διακριτική ευχέρεια να τις ακολουθήσει ή να τις απορρίψει αιτιολογημένα.

5. Ιδιαίτερη βαρύτητα για τον συγκεκριμένο θεσμό έχει η **απρόσκοπτη πρόσβαση στην πληροφορία,** καθώς βασικός του στόχος είναι η **πρόληψη.** Η άμεση πρόσβαση στην πληροφόρηση θα διευκόλυνε τον θεσμό ώστε : α) να αναλαμβάνει άμεση προληπτική δράση προκειμένου να διατηρεί τα θέματα που έχουν μακροχρόνιες συνέπειες στην *«καρδιά της κυβέρνησης»,* β) να βελτιώνει την συνολική αποτελεσματικότητα της στρατηγικής και χάραξης πολιτικής αλλά και γ) να χορηγεί βοήθεια στους πολιτικούς και να συντονίζει άλλους φορείς που λαμβάνουν ή ενδέχεται να λαμβάνουν αποφάσεις, σχετικές με τα ανωτέρω θέματα. Χρήσιμος θα είναι ο ρόλος του Ombudsman σε ό,τι αφορά την παροχή ενημέρωσης σε εμπλεκόμενους και εν γένει ενδιαφερόμενους πολίτες για τα νέα δικαιώματα και τις νέες υποχρεώσεις που αφορούν το θέμα, καλλιεργώντας και εμπλουτίζοντας το σχετικό διάλογο. Αντίστοιχα, θα πρέπει να μεριμνά για την ενημέρωση της διεθνούς κοινότητας σχετικά με το νομικό πλαίσιο που ήδη υπάρχει και προβλέπει άμεσα ή έμμεσα για τις υποχρεώσεις και τα αντίστοιχα δικαιώματα που δημιουργούνται. Με τον τρόπο αυτό, θα λειτουργεί τόσο ως κέντρο συλλογής, παραγωγής και διάχυσης της πληροφορίας όσο και ως υπενθύμιση της ύπαρξης και πληροφόρηση για το ρόλο του[1262]. Μέσω της συγκεκριμένης προσπάθειας –εκτός των άλλων- μπορεί να δημιουργηθούν ευκολότερα οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη αισθήματος ευθύνης ότι η ευτυχία και η ευζωία των παιδιών του έτους 2050 θα οφείλεται στις αποφάσεις της τωρινής γενιάς.

6. Επιλέγοντας, επίσης, έναν ειδικό Ombudsman που θα χειρίζεται θέματα που πιθανολογείται ότι μπορούν να αφορούν και να επηρεάζουν τα συμφέροντα των μελλοντικών γενιών όσον αφορά την ποιότητα ζωής τους σε σχέση με ένα δικαίωμα στο καθαρό περιβάλλον, δεχόμαστε ότι αυτός θα μπορεί να λειτουργεί τόσο ως (νομικός) εκπρόσωπος (“representative”) των μελλοντικών γενιών όσο και ως

[1262] Βλ. Krier, J., E., “Environmental Watchdogs: Some Lessons from a “Study” Council”, Stanford Law Review, vo. 23, n. 4, (April 1971), p. 623.

μεσολαβητής (“negotiator/mediator”) ή/και ειδικός εμπειρογνώμονας (“special master/expert”), χωρίς ο ένας ρόλος να αποκλείει τον άλλο, δηλαδή λειτουργώντας συμπληρωματικά και δρώντας παραλλήλως. Εξάλλου, αυτό **το πολυεπίπεδο μοντέλο** είδαμε ότι λειτούργησε, και μάλιστα με αξιόλογα αποτελέσματα, σε κάποιους εθνικούς ombudsmen για τις μελλοντικές γενιές. Ωστόσο, ακριβώς για τους ανωτέρω λόγους, θα πρέπει ο θεσμός να είναι δημοκρατικά νομιμοποιημένος και ενταγμένος στο δημοκρατικό πολιτικό σύστημα.

Επίσης, όσον αφορά την επιλογή σε ειδική θεματική για την αρμοδιότητά του Ombudsman, πιστεύουμε ότι αυτή θα λειτουργήσει ως πλεονέκτημα για την αρχική αποδοχή του θεσμού από τη διεθνή κοινότητα και τα κράτη. Τόσο ο ίδιος ο θεσμός του Ombudsman όσο και η ειδική του θεματική θεωρούμε ότι δεν θα δημιουργήσει ισχυρές αντιστάσεις και αναστολές για το ρόλο και τη συμβολή του. Ως μη κυρωτικός θεσμός και ως θεσμός με συγκεκριμένες αρμοδιότητες, μπορεί να γίνει πιο εύκολα αποδεκτός τόσο από τη διεθνή κοινότητα και τους διεθνείς οργανισμούς όσο και από τις κρατικές οντότητες.

7. Ενα άλλο θέμα που απασχολεί την αρχή δημιουργίας ενός Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές είναι άν ο θεσμός θα είναι **μονοπρόσωπος θεσμός ή συλλογικός.** Θεωρούμε ότι θα πρέπει να έχει γνωρίσματα τόσο του μονοπρόσωπου όσο και του συλλογικού μοντέλου. Δηλαδή, ένας νέος διεθνής θεσμός που θα χειρίζεται τα καινοφανή θέματα των μελλοντικών γενιών και θα θέλει να γίνει γρήγορα γνωστός θα πρέπει να εκπροσωπείται από κάποιον στο πρόσωπο του οποίου θα πληρούνται τουλάχιστον πέντε κριτήρια : Πιο συγκεκριμένα, να διαθέτει εγνωσμένο κύρος, σημαντική επιστημονική επάρκεια και εμβάθυνση στο συγκεκριμένο αντικείμενο, ηθικό ανάστημα αναγνωρισμένο από τη διεθνή κοινότητα, εμπειρία σε πρακτικά θέματα και ευχέρεια στον χειρισμό των σύγχρονων μέσων επικοινωνίας. Ωστόσο, μόνο ένα άτομο, όσο χαρισματικό και αν είναι, δεν θα μπορεί να υποστηρίξει αφ΄ευατού το δύσκολο αυτό εγχείρημα. Για το λόγο αυτό, θεωρούμε ότι θα πρέπει να περιβάλλεται από μία σχετικά ευέλικτη και μικρή – αρχικά – ομάδα εμπειρογνωμόνων, οι οποίοι θα πληρούν επίσης, σε σημαντικό βαθμό, εν πολλοίς τα ανωτέρω κριτήρια.

8. Ο θεσμός αυτός θα μπορούσε και κυρίως θα όφειλε να διατηρεί **συνεργασία τόσο με διεθνείς οργανισμούς, που είναι σχετικοί με το αντικείμενο, όσο και με τους**

αντίστοιχους εθνικούς θεσμούς. Ιδίως, με τους τελευταίους θα μπορούσε να αιτηθεί και να επισπεύσει τη δημιουργία αντίστοιχων εθνικών θεσμών, όπως έγινε και στην περίπτωση του Ευρωπαίου Ombudsman, προκειμένου να είναι εφικτός ο χειρισμός των θεμάτων των μελλοντικών γενιών σε πολυεπίπεδη βάση, όπως εξάλλου επιβάλλεται. Συνεπώς, γίνεται κατανοητό ότι η πρόταση μας δεν έρχεται να αμφισβητήσει τους υπάρχοντες θεσμούς ή οργανισμούς, οι οποίοι ανήκουν και προέρχονται από ένα δημοκρατικό σύστημα εκπροσώπησης, ούτε να δράσει ανταγωνιστικά με αυτούς. Εξάλλου, και η ανάδειξη του θεσμού αυτού οφείλει να διέρχεται από μία αντίστοιχη διαδικασία δημοκρατικής εκπροσώπησης και νομιμοποίησης, με παράλληλη βεβαίως διατήρηση των ιδιαιτεροτήτων που ανάγονται στην ίδια τη φύση του θεσμού ή τις αρμοδιότητές του. Ωστόσο, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας ότι ήδη στο Προοίμιο της Διακήρυξης της UNESCO για την προστασία των μελλοντικών γενιών αναφέρεται ρητά ότι *«Τονίζοντας τον πλήρη σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα και ιδανικά της δημοκρατίας, αποτελεί την ουσιαστική βάση για την προστασία των αναγκών και συμφερόντων των μελλοντικών γενιών*[1263]*».*

9. Ως ένας νέος διεθνής εξειδικευμένος θεσμός, έχοντας και ασκώντας αυτήν την τόσο σημαντική αλλά και ιδιαίτερη αρμοδιότητα, οφείλει **να λειτουργεί υπενθυμητικά αλλά και καθοδηγητικά προς όλους τους εμπλεκόμενους και αρμόδιους "stakeholders"**. Ο Macdonald (1998) καλύπτει πλήρως αυτό που θέλουμε να εκφράσουμε σήμερα, όταν επισημαίνει ότι *«Σε αρκετές περιπτώσεις, θα αρκούσε απλά ο «φύλακας»('guardian') να υπενθυμίζει στις δικαστικές, διοικητικές ή άλλες κυβερνητικές αρχές λήψης αποφάσεων σχετικά με τις υποχρεώσεις τους προς τις μελλοντικές γενιές, όπως αυτές έχουν καθορισθεί από τους υπάρχοντες διεθνείς κανόνες, τις συμβάσεις και την εθνική νομοθεσία*[1264]*».* Ωστόσο, από τη διεθνή εμπειρία του θεσμού, φαίνεται ότι αυτός μπορεί σε αρκετές περιπτώσεις να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην πράξη ως ενεργός και σημαντικός πολιτικός «παίκτης» αλλά και ως αποτελεσματικός υπερασπιστής των δικαιωμάτων, κυρίως

[1263] http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13178&URL_DO= DO_TOPIC&URL_ SECTION = 201.html. (Τελευταία επίσκεψη στις 11/06.2017).
[1264] MacDonald, R. St., "Future Generations : Searching for a system of protection", in Future Generations & international law, Emmanuel Agius & Salvino Busuttil (eds), Earthscan Publications, 1998, p. 157.

των αδύναμων και ευάλωτων πολιτών. Όπως ορθά επισημαίνεται[1265], η αποτελεσματικότητα του θεσμού εξαρτάται από τις αρμοδιότητες, τη δομή και τη στρατηγική που έχει και για το λόγο αυτό είναι πολύ σημαντικό να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στα τρία αυτά στοιχεία από την αρχή θέσπισης του θεσμού.

10. Ιδίως, μέσα από την ανάλυση των πιο πρόσφατων αγωγών και δικαστικών αποφάσεων, φαίνεται ότι αρχίζει να υπάρχει μία δικαστική αναγνώριση της οντότητας των μελλοντικών γενιών και των αντίστοιχων περιβαλλοντικών συμφερόντων της, που χρήζουν έννομης προστασίας. Στο νέο αναδυόμενο αυτό πλαίσιο, ένας διεθνής εξειδικευμένος θεσμός θα μπορούσε να λειτουργήσει ιδιαίτερα βοηθητικά και ενισχυτικά, τόσο ως εμπειρογνώμονας, ως επίσημος εκπρόσωπος των μελλοντικών γενιών, όσο και ως πηγή έγκυρης πληροφόρησης. Λαμβάνοντας ιδίως υπόψη ότι ο θεσμός του Ombudsman – όπως λειτουργεί μέχρι και σήμερα - δεν έχει κυρωτικές αρμοδιότητες, αλλά λειτουργεί κυρίως συμβουλευτικά και μέσα στα πλαίσια της διαμεσολάβησης και της πειθούς, θεωρούμε ότι η **συνεργασία με τη δικαστική λειτουργία** θα επέφερε θετικότερα αποτελέσματα, ενώνοντας τη διαμεσολάβηση με την εκτελεστότητα και επιφέροντας ίσως καλύτερη προστασία των νέων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων.

11. Ιδιαίτερα θα θέλαμε να τονίσουμε ότι ο θεσμός του Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές μπορεί να διαδραματίσει **σημαντικό ρόλο στη μεταρρυθμιστική διαδικασία του δικαίου**. Μπορεί να δράσει διττά, είτε ως πηγή πληροφόρησης και συστάσεων προς το εκάστοτε νομοθετικό σώμα είτε ως πηγή εμπλουτισμού αυτών των συστάσεων και πληροφοριών. Φυσικά, το νομοθετικό πλαίσιο είναι κρίσιμο και για την πρόβλεψη του ίδιου του θεσμού, καθώς απαιτείται η προηγούμενη πρόβλεψή του και στη συνέχεια η θέσπισή του, ο καθορισμός των αρμοδιοτήτων του και όλα τα υπόλοιπα δεδομένα που θα αποτελέσουν τη δομή και θα διευκολύνουν την αρχή της λειτουργίας του. Από τη θεωρητική και εμπειρική μελέτη που έχει προηγηθεί, φαίνεται ότι η νομοθετική πρωτοβουλία θα μπορούσε να ξεκινήσει πιο ομαλά από τους κόλπους του ΟΗΕ, καθώς εκεί υπάρχει η κατάλληλη υποδομή, τεχνογνωσία και προεργασία. Αντίστοιχα, ο περιφερειακός ομόλογος θεσμός στην ΕΕ, θα μπορούσε να λειτουργήσει είτε ως εντελώς ξεχωριστός θεσμός από τον Ευρωπαίο

[1265] Beckman, L., Uggla, F., "An Ombudsman for Future Generations. Legitimate and Effective?", in Institutions for Future Generations, Inigo Gonzalez-Ricoy & Axel Gosseries (eds), Oxford University Press, 2016, p. 126.

Διαμεσολαβητή, είτε ως ειδικό τμήμα του Ευρωπαίου Διαμεσολαβητή, εντασσόμενος μέσα στην προϋπάρχουσα δομή.

Καταληκτικά, θα θέλαμε να τονίσουμε ότι ο θεσμός του Ombudsman είναι θεσμός που εξελίσσεται, έχει δε τη δυνατότητα να εξελίσσεται πιο εύκολα ή/και γρήγορα από άλλους δημόσιους θεσμούς. Για το λόγο αυτό, έχει και την ικανότητα να αναλαμβάνει σταδιακά και κάποιες νέες αρμοδιότητες, που πάντα όμως θα πρέπει να συνάδουν με τον «σκληρό πυρήνα» της ύπαρξης του θεσμού αυτού, που είναι η προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έναντι των αυθαιρεσιών και αδικιών της κρατικής ή/και δημόσιας εξουσίας. Από την άλλη, είναι γενικά ομολογημένο ότι και η έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εξελίσσεται μέσα στο χρόνο και εμπλουτίζεται : από τα ατομικά δικαιώματα μεταβήκαμε στα κοινωνικά ή/και συλλογικά δικαιώματα. *«Ανθρώπινα δικαιώματα : οι λέξεις αυτές στην κυριολεξία τους απαιτούν μία στιγμή περισυλλογής. Άνθρωπος : μέλος του είδους, η ενιαία φυλή homo sapiens. Όπως και αν ονομάζονται τα άτομα, ή όπως και αν προσφωνούνται οι ίδιοι, όπως και αν ζουν, είναι άνθρωποι. Ως εκ τούτου, ανθρώπινα δικαιώματα : τα οφέλη που οι άνθρωποι δικαιούνται απλά και μόνο επειδή είναι άνθρωποι*[1266]*».* Θα προσθέταμε, έχουν δικαιώματα επειδή είναι άνθρωποι, ανεξαρτήτως εάν ανήκουν στο παρελθόν, στο παρόν ή στο μέλλον.

Επιπλέον, μπορεί κάποιος λογικά να επικαλεστεί ότι τα δικαιώματα συνδέονται με τον θεσμό του Ombudsman μέσω των ίδιων στοιχείων που δομούν αυτόν τον «σκληρό πυρήνα» : η προστασία τους έναντι των κρατικών αυθαιρεσιών. Συνεπώς, ένας θεσμός που είναι ταγμένος να προασπίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα από αυθαιρεσίες που γίνονται ή θα γίνουν εναντίον των ανθρώπων, και ιδίως των πιο αδύναμων, έχει μεγάλες πιθανότητες να αναλάβει και το ρόλο του υπερασπιστή και εκπροσώπου των δικαιωμάτων των μελλοντικών γενιών αλλά και το ρόλο της υπόμνησης των υποχρεώσεων της τωρινής γενιάς προς τους απογόνους της και του σεβασμού των μελλοντικών ανθρώπων, εις το διηνεκές.

Ωστόσο, θα πρέπει να δοθεί προσοχή ώστε να μην επιβεβαιωθούν φόβοι όπως αυτός ότι : *«…θεσμοί όπως ο ombudsman είναι στην ουσία 'επέκταση της υπάρχουσας διοικητικής δομής' και για αυτό είναι πολύ πιθανό να 'αναπτύξει τα ίδια*

[1266] Βλ. απόσπασμα από άρθρο του γνωστού συγγραφέα και κοινωνιολόγου Todd, G., "The Heart of Being Human", New International, n. 298, (January/February 1998).

πολιτικά συμπτώματα που υποτίθεται ότι προσπαθεί να θεραπεύσει. Αποτυγχάνουν γιατί δεν αλλάζουν την ισορροπία των δυνάμεων…[1267]*».*

Θα θέλαμε να κλείσουμε την παρούσα διατριβή με τα λόγια μίας ομάδας εναγόντων και εκείνα ενός δικαστή. Οι ενάγοντες είναι παιδιά που ενάγουν την Αμερικάνικη Κυβέρνηση, στο πλαίσιο άσκησης μίας από τις πολύ πρόσφατες συλλογικές αγωγές που κατατίθενται από ενάγοντες ανηλίκους. Ενάγουν τις κυβερνήσεις τους για την αθέτηση των διεθνών και εθνικών νομικών υποχρεώσεών τους και τη μη λήψη μέτρων για την αποτροπή των αρνητικών συνεπειών των επερχόμενων κλιματικών αλλαγών, ενεργούν δε τόσο για λογαριασμό των υπόλοιπων ανήλικων της γενιάς τους όσο και για λογαριασμό των μελλοντικών γενιών. Από τα λόγια αυτά απουσιάζουν τα λόγια ενός Ombudsman για τις μελλοντικές γενιές. Ελπίζουμε να μην είναι πολύ μακρινή αυτή η στιγμή που θα διαβάζουμε και τα δικά του λόγια, μαζί με τα λόγια των ανηλίκων και των δικαστών.

"Our government has known about the dangers of climate change for more than fifty years. Despite that knowledge, the United States has continued to pursue reckless and dangerous fossil fuel development, harming the health of our communities and threatening our futures. We decided to sue the President and federal government, because we believe that youth and future generations have the right to climate justice. Then 600+ fossil fuel companies joined the lawsuit against us, saying we pose "a direct, substantial threat to [their] businesses….We need to stand together for our fundamental rights. Will you join us?"
https://www.youthvgov.org/#history ("Our Children's Trust")

"Exercising my 'reasoned judgment,' I have no doubt that the right to a climate system capable of sustaining human life is fundamental to a free and ordered society."

–U.S. District Judge Ann Aiken, Case No 6:15-cv-01517-TC Opinion and Order in the US District Court for the District of Oregon Eugene Division
https://static1.squarespace.com/static/571d109b04426270152febe0/t/5824e85e6a49638292ddd1c9/1478813795912/Order+MTD.Aiken.pdf

[1267] Βλ. Sax, J., L., *Defending the Environment: A Strategy for Citizen Action*, New York: Alfred A. Knopf, Inc., 1971, pp. 82-83.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

1. Adam A./Beck U./ Van Loon J., The Risk Society and Beyond. Critical Issues for Social Theory, SAGE, London, 2000.
2. Adger, W., Paavol, J., Huq, S., & Mace,M. J. (eds.), Fairness in Adaptation to Climate Change. Cambridge, MA: MIT Press, 2006.
3. Afshin, A., Global Governance of the Environment: Environmental Principles and Change in International Law and Politics. Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2011.
4. Agius E., & Busuttil, S., (eds) Future Generations & international law, Earthscan Publications Ltd, London, 1998.
5. Agius E., & Busuttil, S., (eds), Our Responsibilities Towards Future Generations, Foundation for International Studies, Malta, 1990.
6. Agius, E., "From Individual Rights to Collective Rights, to the Rights of Mankind", in Our Responsibilities Towards Future Generations, Busuttil, S., Agius, et al. (eds), Gutenberg Press, Malta, 1990, pp. 27-48.
7. Alder, J., Wilkinson, D., Environmental Law and Ethics, Macmillan Press Ltd, London, 1999.
8. Alston, P., (ed.) *The UN and Human Rights: a Critical Appraisal,* Oxford: Clarendon Press, 1992.
9. Andersen, J., "The Danish Ombudsman", in The European Ombudsman, Marias, E., European Institute of Public Administration, Maastricht, 1994, pp. 29- 33.
10. Anderson, M., Boyle, A, Freestone, D., (eds), International Law and Sustainable Development, Oxford University Press, Oxford: 1996.
11. Andre, K., "The Ombudsman-Meeting todays changing needs", Vol.7, The International Ombudsman Yearbook, (2001) Kluwer Law International, New York, pp. 47-48.
12. Anton, D. & Shelton, D., Environmental Protection and Human Rights, Cambridge University Press, 2011.
13. Anton, D. & Shelton, D., Problems in Environmental Protection and Human Rights: A Human Right to the Environment", ANU College of Law Research Paper No 11-17.

14. Attfield, R., The Ethics of Environmental Concern, University of Georgia Press, 2nd edition, 1991.
15. Axelrod, R., Downie, D., Norman, V., (eds), The Global Environment. Institutions, Law and Policy, CQ Press, 2005.
16. Axelrod, R., Norman, V., Schreurs, M., "The European Union as an Environmental Governance System", in The Global Environment. Institutions, Law and Policy, CQ Press, 2005, pp. 200-224.
17. Baehr, P., Human Rights. Universality in Practice, MacMillan Press LTD, 1999.
18. Baier, A., "The Rights of Past and Future Generations", in Responsibility to Future Generations, Ernest Patridge (ed.), Buffalo, NY: Prometheus Books, pp. 171-183.
19. Barry, B., 'Circumstances of Justice and Future Generations', in Sikora R. and Barry B. (eds.), Obligations to Future Generations, Philadelphia: Temple University Press, 1978.
20. Barry, B., "Justice between Generations", in Law, Morality and Society, Hacker, P. &Raz, J. (eds), Oxford : Clarendon Press, 1977, pp. 268-284.
21. Baslar, K., The Concept of the Common Heritage of Mankind in International Law, Kluwer Law International, The Hague, 1998.
22. Beckerman, W., & Pasek, J., Justice, Posterity and the Environment, Oxford: OxfordUniversity Press, 2001.
23. Bizjak, I.,"The Ombudsman between legislator, administration and citizen-political angle", Symposium "The Ombudsman between Legislator, Administration and Citizen-developing the Ombudsman Concept", (Copenhagen, April 2005).
24. Birnbacher, D., "What motivates us to care for the (distant) future?" in Intergenerational Justice, Gosseries, A., & Meyer, (eds), Oxford : Oxford University Press, 2009.
25. Birnbacher, D., "Responsibility for future generations-scope and limits", in Handbook of Intergenerational Justice, Joerg Chet Tremmel, (ed.), Edward Elgar Publishing, 2006.
26. Birnie, P, Boyle, A., & Redgwell, C., International Law and the Environment. Oxford: Oxford University Press, 2009.
27. Bodansky, D, Brunnée, J., & Hey, E., (eds.)The Oxford Handbook of International Environmental Law, Oxford: Oxford University Press, 2008.

28. Bodansky, D., The Art and Craft of International Environmental Law, Harvard University Press, 2010.
29. Bodley, J., Anthropology and Contemporary Human Problems, Altamira Press, 6th edition, 2012.
30. Bollier, D., Weston, B., "Advancing Ecologial Stewardship via the Commons and Human Rights", in State of the World 2014. Governing for Sustainability, Worldwatch Institute, Island Press, 2014, pp. 91-104.
31. Borg, S., "Guarding Intergenerational Rights over natural resources", in Future Generations & international law, Emmanuel Agius & Salvino Busuttil, Earthscan Publications, 1998, pp. 127-141.
32. Bosselman, K., Earth Governance. Trusteeship of the Global Commons, Edward Elgar Publishing Ltd, 2015.
33. Bosselman, K., The Principle of Sustainability. Transforming Law and Governance, Ashgate, 2008.
34. Boyd, D., R., The Environmental Rights Revolution. A Global Study of Constitutions, Human Rights, and the Environment, UBC Press, 2012.
35. Boyle, A., "The Role of International Human Rights Law in the Protection of the Environment" in Human Rights Approaches to Environmental Protection, Boyle, A., and Anderson, M., (eds), Clarendon, 1998.
36. Boyle, A., and Anderson, M., (eds), Human Rights Approaches to Environmental Protection, Clarendon, 1998.
37. Brian D. Leopard, Customary International Law: A New Theory with Practical Applications, Cambridge University Press, 2010.
38. Brown-Weiss, E., "Implementing Intergenerational Equity", in Research Handbook on International Environmental Law, Malgosia Fitzmaurice, David M. Org, Panos Merkouris (eds), Edward Elgar, 2010, p. 109.
39. Bruce, M., "A Draft instrument establishing the role of a guardian", in Future Generations & international law, Emm. Agius & Salv. Busuttil (eds), Earthscan Publications LtD, London, 1998, pp. 163-165.
40. Caiden, E. (ed.), International Handbook of the Ombudsman, Greenwood Press, Westport, 1983.
41. Caiden, G., Valdes, D., A., "Maturation issues for the ombudsman", in The International Ombudsman Anthology, Selected Writings from the International Ombudsman Institute, Reif, L. (ed.), Kluwer Law International, 1999, p. 102.

42. Cairns, J., Goals and Conditions for a Sustainable World, A collection of papers, ESEP Book 1 published on-line in the electronic journal "Ethics in Science and Environmental Politics", 2002, available at www.esep.de.
43. Cairo A. R. Robb (ed.), International Environmental Law Reports, Vol. 3, Human Rights and the Environment, Cambridge University Press, 2001.
44. Callahan, D., "What Obligations Do We Have to Future Generations", in Responsibilities to Future Generations. Environmental Ethics, Patridge, E., (ed.), Buffalo, NY: Prometheus Books, pp. 73-85.
45. Cameron, J., & Mackenzie, R., "Access to Environmental Justice and Procedural Rights in International Institutions", in Human Rights Approaches to Environmental Protection, Alan E. Boyle and Michael R. Anderson (eds), Clarendon, 1998.
46. Carlson, R., *Silent Spring*, 40th Anniversary Edition, Mariner Books, 2002.
47. Cassese, S., (ed.), Research Handbook on Global Administrative Law, Edward Elgar Publ., 2016.
48. Chertow M. R., &Esty D. C., (eds), Thinking Ecologically: The Next Generation of Environmental Policy, Yale University Press, 1997.
49. Clowney, D., Mosto, P., (eds), Earthcare. An Anthology in Environmental Ethics, Rowman &Littlfield Publishers, 2009.
50. Cruickshank, E., Schneeberger, K., Smith, N., (eds), A pocket Guide to Sustainable Development Governance, Stakeholder Forum, Commonwealth Secretariat, 2nd ed., 2012.
51. Dator, J., & Kim, T-C (eds), Co-creating a Public Philosophy for Future Generations, Adamantine Press, London, 1999.
52. Dator, J., "Assuming 'responsibility for our rose'", in Paavola, J., Lowe, I., (ed.), Environmental Values in a Globalizing World. Nature, Justice and governance, Routledge, 2005, pp. 215-235.
53. de George, R., "The Environment, Rights and Future Generations", in Ethics and Problems in the 21st Century, Kenneth E. Goodpaster & Kenneth M. Sayer (eds)., Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 1979, pp. 93-105.
54. de-Shalit, A., Why Posterity Matters. Environmental Policies and Future Generations, Routledge, 1995.
55. Descola, P., L' ecologie des autres : l' anthropologie et law question de la nature: conferences-debats, INRA, ed. Quae, 2011.

56. Dejeant-Pons, Pallemaeerts, M., Human Rights and the Environment: Compendium of Instruments and other international texts on individual and collective rights relating to the Environment in the International and European Framework, Council of Europe Publishing, 2002.
57. Dierksmeier, C., "John Rawls on the rights of future generations", in Tremmel, J., (ed), Handbook of Intergenerational Justice, Edward Elgar Publishing Ltd, 2006, pp. 72-85.
58. Dobson, A., "Representative democracy and the environment" in Democracy and environment, Laferty, W & Meadowcroft, J., (eds.), Cheltenham : Edward Elgar, 1996, pp. 124-139.
59. Driss, R., "The responsibility of the State towards Future Generations", in Future Generations & International Law, Emmanuel Agius & Salvino Busittil (eds), Earthscan Publications, 1998, p. 24.
60. Dubois, R., Ward, B., Only One Earth: The Care and Maintenance of a small planet, Norton, New York, 1972.
61. Ebel, A., Rinke, T., "Listening to the Voices of Young and Future Generations", Chapter 13, in State of the World 2014 : Governing for Sustainability, by Worldwatch Institute, 2014, pp. 82-90.
62. Eckersley, R., The Green State: Rethinking Democracy and Sovereignty, MIT Press, 2004.
63. Ekeli, K.S., "Representative democracy and future generations" in Democracy unbound: basic explorations, Stockholm studies in democratic theory, Tersman, F. (ed.), vol. 1, Stockholm: Stockhom University, pp. 141-165. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://intergenlaw.com/wp-content/ uploads / 2015 / 02 / Ekeli.pdf.
64. Eklundh, C., "The Scandinavian Model", in The European Ombudsman, Marias, E., (ed.), European Institute of Public Administration, Maastricht, 1994.
65. Elliot, R. "Institutional Issues Involving Ethics and Justice: Encyclopedia of Life Support Systems." Institutional Issues Involving Ethics and Justice: Encyclopedia of Life Support Systems, Eolss Publishers/UNESCO, 2002.
66. Esperanca, B., "Sustainable Development concerning socioeconomic rights: A duty towards future generations? An International Humanitarian Legal Right for Future Generations", in e-Publica, vo. II, No 2, Juhlo 2015, pp. 63-87. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.scielo.mec.pt/ pdf / epub/v2n2/v2n2a05.pdf.

67. Esty, D., Ivanona, M., Global Environmental Institutions. Perspectives on Reform, Royal Institute of International Affairs, August 2002. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα https://www.ciaonet.org/attachments/776/uploads.
68. Esty, D., Ivanona, M., "Toward a Global Environmental Mechanism", in Preface in Worlds Apart, Globalization and the Environment, James Gustave Speth (ed), Yale School of Forestry and Environmental Studies, Island Press, Washington-Covelo-London, 2003, pp. 67-82.
69. Evrigenis D., "Institutionnalisation des droits de l' homme et droituniversel", in Internationales Colloquium uber Menschenrechte, Deutche Gesellschaft fur die Vereinten Nationen, Berlin, Oktober 1966, pp. 26-34.
70. Falk, R., Human Rights and State Sovereignty, Holmes & Meier Pub., 1981.
71. Feinberg, J., "The Rights of Animals and Unborn Generations", in Rights, Justice and the Bounds of Liberty, Princeton: Princeton University Press, 1980, pp. 159-185.
72. Fitzmaurice, M., Contemporaries Issues in International Environmental Law, Edward Elgar, 2009.
73. Fitzmaurice, M, Ong, D., & Panos Merkouris, (eds.) Research Handbook on International Environmental Law. Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2010.
74. Fitzmaurice, M., "Some reflections on Legal and Philosophical foundations of International Environmental Law", in XXXII Polish Yearbook of International Law, 2012.
75. Franklin, B., "Children's rights and media wrongs. Changing representation of children and the developing rights agenda", in The New Handbook of Children Rights. Comparative policy and practice, Bob Franklin (ed), Routledge, Taylor & Francis e-Library, 2002,
76. Freeman, M., Human Rights: An Interdisciplinary Approach. 2d ed. Key Concepts. Cambridge, UK: Polity, 2011.
77. Freeman, M, (ed.) Children's Rights. 2 vols. Aldershot, UK, and Burlington, VT: Ashgate, 2004.
78. Furber, T., Obligations to Future Generations. A Shari'ah Perspective, Tabah Foundation, 2012.
79. Gardiner, R., Treaty Interpretation, Oxford University Press, 2nd edition, 2015.

80. Golding, M., “Obligations to Future Generations”, in Responsibilities to Future Generations. Environmental Ethics, Patridge, E., (ed.), Buffalo, NY: Prometheus Books, pp. 61-72.
81. Gonzalez-Ricoy, I., Grosseries, A., (eds), Institutions for Future Generations, Oxford University Press, 2016.
82. Goodin, R., “Political Representation for future generations”, in Environmental Philosophy: A collection of Readings, R. Elliot &A. Gare (eds), University Park: PensylvaniaState, University Press, 1983.
83. Gore, A., Earth in the Balance: Ecology and the Human Spirit, New York: Houghton Mifflin, 1992.
84. Grear, A., & Kotze, L., (eds), Research Handbook on Human Rights and the Environment, Edward Elgar Publishing, 2015.
85. Green, R., “Intergenerational Distributive Justice and Environmental Responsibility”, in in Responsibilities to Future Generations. Environmental Ethics, Patridge, E., (ed.), Buffalo, NY: Prometheus Books, pp. 91-101.
86. Gudmundur, A., “Human rights and the environment”, in The Future of international environmental law, David Leary & Balakrishna Pisupati (eds), United Nations University Press, Tokyo-New York-Paris, 2010, pp. 127- 146.
87. Handl, G., "Human rights and protection of the environment: a mildly revisionist view." Human rights approaches to environmental protection. Oxford University Press, Oxford, 1992, pp. 117-142.
88. Hardin, G., “The tragedy of the commons”, (1986) in Science, reprinted in The Earthscan Reader in Environmental Economics, Markandya, A., Richardson, J., (eds), Earthscan, London, 1992.
89. Hardman-Reis. T., Compensation for Environmental Damages under International Law. The role of the International Judge, Kluwer Law International, 2011.
90. Hart, H. L. A., The Concept of Law, Oxford: Clarendon Press, 1993.
91. Hausler, K., “Collective Cultural Rights in the Inter-American Human Rights System”, in Cultural Right as Collective Rights. in International Law Perspective, Jakubowski, A. (ed.), Brill online Books, 2016, pp. 221-251.
92. Hayward, T., Constitutional environmental rights, Oxford : Oxford University Press, 2005.

93. Heede, K., European Ombudsman: Redress and Control at Union Level, Kluwer Law International, London, 2000.
94. Hepburn, J., "Intergenerational Equity and Rights and International Criminal Law", in Sustainable Development, International Criminal Justice, and Treaty Implementation, Sebastien Jadoin & Marie-Claire Cordonier (eds), Cambridge University Press, 2013, pp. 171-189.
95. Higgins, P., "Earth is our Business. Changing the Rules of the Game", Stepheard-Walwyn LtD, 2012.
96. Hiskes, R., The Human Right to a Green Future: Environmental Rights and Intergenerational Justice. New York, Cambridge University Press, 2009.
97. Jackson, R., The global covenant: human conduct in a world of states, Oxford University Press, 2000.
98. Jacoby, D., "The Future of the Ombudsman", in The International Ombudsman Anthology. Selected Writings from the International Ombudsman Institute, Reif, L., C., (ed.), International Ombudsman Institute, Kluwer Law International, Hague, 1999, pp. 15-49.
99. Jadoin, S., Cordonier, M.C., (eds), Sustainable Development, International Criminal Justice, and Treaty Implementation, Cambridge University Press, 2013.
100. Jakubowski, A. (ed.), Cultural Right as Collective Rights. n International Law Perspective, Brill online Books, 2016.
101. Jamieson, D., Ethics and the environment: An introduction. Cambridge, UK: CambridgeUniv. Press, 2008.
102. Jamieson, D., (ed.), A Companion to Environmental Philosophy, Blackwell Companions to Philosophy, Blackwell publishers, 2001.
103. Javor, B. (ed.), Rights of Future Generations, Budapest, Vedegylet Series 1, 2001. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.vedegylet.hu/doc/rights.pdf.
104. Javor, B., "Institutional protection of succeeding generations-Ombudsman for Future Generation in Hungary", in Tremmel, J., (ed), Handbook of Intergenerational Justice, Edward Elgar Publishing Ltd, 2006, pp. 282-298.
105. Javor, B., Racz, J., (eds), Do we owe them a future? The opportunities of a representation for future generations in Europe, Published by Vedegylet-Protect the Future, Budapest, 2006.

106. Zengerling, C., Greening International Jurisprudence. Environmental NGOs before International Courts, Tribunals and Compliance Committees, MartinusNijhoff Publishers, Leiden-Boston, 2013.

107. Jonas, H., "Technology and Responsibility: The Ethics of an Endangered Future" in Responsibilities to Future Generations. Environmental Ethics, Patridge, Ernest (ed), Buffalo, N.Y. : Prometheus Books, 1981, pp. 23-36.

108. Jonas, H., The Imperative of Responsibility : In Search of Ethics for the Technological Age, University of Chicago Press, 1984.

109. Jonas, H., The Imperative of Responsibility, Chicago: University of Chicago Press, 1984.

110. Jordan, A., Environmental Policy in the European Union: Actors, Institutions and Processes, Earthscan, 2nd edition, 2005.

111. Jorundsson, G. (Former Icelandic Parliamentary Ombudsman), "The Ombudsman and the European Human Rights Institutions", in The Danish Ombudsman 2005, Published by Folketingets Ombudsmand, March 2005, pp. 139-153.

112. Institute for the Integrated Study of Future Generations, (ed.), Thinking about Future Generations. Future Generations Studies Series I. Future Generations Alliance Foundation, Kyoto, 1994.

113. International Council on Human Rights Policy. Climate Change and Human Rights: A Rough Guide. Geneva, Switzerland: ICHRP, 2008.

114. Irwin A., Sociology and the Environment, A Critical Introduction to Society, Nature and Knowledge, Cambridge UK, Polity Press, 2001.

115. Ivanova, M., "Assessing the Outcomes of Rio+20", Chapter 13, in State of the World 2014 : Governing for Sustainability, by Worldwatch Institute, 2014, pp. 138-151.

116. Karnein, A., "Can we Represent Future Generations?", in Institutions for Future Generations, Gonzalez-Ricoy, I., Grosseries, A., (eds), Oxford University Press, 2016, pp. 83-97.

117. Kates, M., "Justice, democracy, and future generations", Critical Review of International Social and Political Philosophy, , vol. 18, no 5, 2015, pp. 508-528.

118. Kavka, G., & Warren, V., 'Political representation for future generations', in Elliot, R. and Gare, A. (eds.), Environmental philosophy. A collection of readings, University Park: The Pennsylvania State University Press, 1983.

119. Kirchheiner, H., “The Ideological Foundation of the Ombudsman Institution” in International Handbook of the Ombudsman, Caiden, G. (ed.), Greenwood Press, London, 1983.
120. Kiss, A., & Shelton. D., International Environmental Law, Transnational Publishers Inc, 2004.
121. Kiss, A., &Shelton. D., Guide to International Environmental Law. 2d ed. Boston: MartinusNijhoff, 2007.
122. Kourtney, G., Carbon Politics and the Failure of the Kyoto Protocol, New York, Routledge, 2014.
123. Kung, H., Global Responsibility: In Search of a New World Ethic, New York: Crossroad, 1991.
124. Kung, H. “Human Responsibilities Reinforce Human Rights: The Global Ethic Project”, in Reflections on the Universal Declaration of Human Rights : A Fiftieth Anniversary Anthology, Van der Heijden, B., & Tahzib-Lie, (eds), Published under the auspices of the Netherlands Ministry of Foreign Affairs, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 1998.
125. Kucsko-Stadlmayer, Gabriele (ed), European Ombudsman Insitutions. A comparative legal analysis regarding the multifaceted realization of an idea”, Springer Wien New York, 2008.
126. Lasch, Ch., The Culture of Narcissism, New York: Norton, 1978.
127. Laseltt, P., “The Conservation between the Generations”, in Lectures-“The Proper Study”, Royal Institute of Philosophy, volume 4, 1969/70, Mackillan Press LtD, 1971, pp. 172-189.
128. Laslett, P. Fishkin, J., (eds), Philosophy, politics and society : Justice Between Age groups and generations, New Haven: Yale University Press, 1992.
129. Lawrence P., Justice for Future Generations. Climate Change and International Law, Edward Elgar, Reprint, 2015.
130. Leib, L., Human Rights and the Environment. Philosophical, Theoretical and Legal Perspectives, Queen Mary Studies in International Law, vol. 3, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2011.
131. Lemons, J., Westra, L., Goodland, R., (eds), Ecological Sustainable and Integrity : Concepts and Approaches, Environmental Science and Technological Library, Springer Science+Business Media, B.V., 1998.

132. Lenschow, A., “Greening the European Union: An Introduction” in Environmental Policy Integration Greening Sectoral Policies in Europe, Andrea Lenschow (ed), Earthscan, London, 2002.
133. Lepard, B., Customary International Law: A New Theory with Practical Applications, Cambridge University Press, 2010
134. Lipschutz, R., Global Environmental Politics, Washington, CQ Press, 2004.
135. Louka, E., International Environmental Law: Fairness, Effectiveness, and World Order. New York: CambridgeUniversity Press, 2006.
136. Lowe, V., “Sustainable Development and Unsustainable Arguments”, in International Law and Sustainable Development, Anderson, M., Boyle, A, Freestone, D.,(eds), Oxford University Press, Oxford: 1996.
137. Lubchenco, J., “Waves of the Future: Sea Changes for a Sustainable World”, in Worlds Apart. Globalization and the Environment, James Gustave Speth (ed.), Yale School of Forestry and Environmental Studies, Island Press, 2003, Chapter 2.
138. MacDonald, R. St., “Future Generations : Searching for a system of protection”, in Future Generations & international law, Emmanuel Agius & Salvino Busuttil (eds), Earthscan Publications, 1998, pp. 149-159.
139. Mackenzie, M., K., “Institutional Design and Sources of Short Termism”, in Institutions for Future Generations, Gonzalez-Ricoy, I., Grosseries, A., (eds), Oxford University Press, 2016, pp. 24-45.
140. MacIntyre, A., After Virtue, London: Duckworth, 2nd edition, 1985.
141. Mackibben, B., The end of Nature, Random House Trade paperback ed., New York, 2006.
142. Maggio G., Human Rights and the Environment: Emerging and Existing Legal and other Normative Standards, Earth Council, 1996.
143. Majtenyi, L., “Reflections on the Representation of the Rights of Future Generations”, in Rights of Future Generations, BenedekJavor (ed), Vedegylet series 1, 2001, pp. 46-51.
144. Malone, L. A., Paternack, S., Defending the Environment. Civil Society Strategies to enforce International Environment Law, Island Press, 2005.
145. Malthus, T., Essay on the Principle of Population as it Affects the Future Improvement of Society. Διαθέσιμο και σε ηλεκτρονική μορφή ως e-book http://www.esp.org/ books/ malthus /population/malthus.pdf.

146. Mannerma, M., Dator, J., Tiihonen, P. (eds), *Democracy and Futures*, Committee fort he Future, Parliament of Finland, 2012. Διαθέσιμο και σε ηλεκτρονική μορφή ως e-book https://www.eduskunta.fi/FI/ tietoaeduskunnasta / julkaisut/Documents/tuvje_1+2006.pdf.
147. Marx, K., Capital: A Critique of Political Economy, Vol. 3, (Penguin Classics) Paperback – March, 1993.
148. Marx, K., The eighteenth Blumaire of Louis Napoleon, (Translated by Daniel De Leon), Chicago, Charles H. Kerr & Company, 1907.
149. Meadow, D., Randers, J., Meadows, D., *Limits to Growth. The 30-Year Update, (Synopsis),* Chelsea Green Publ. Company, 2004,http://www.unice.fr/sg/resources/docs/Meadows-limits_summary.pdf.
150. Merrils, J. G., "Environmental Protection and Human Rights: Conceptual Aspects", in Human Rights Approaches to Environmental Protection", Boyle, A., Anderson, M., (eds), Clarendon Press-Oxford, 1998, pp. 25-41.
151. Meyer, L., (ed.), Intergenerational Justice, Routledge, 2012.
152. Mulgan, T., Future People : A Moderate Consequentialist Account of our obligations to future generations, Clarendon Press, Oxford-University Press, 2006.
153. Nanda, V., &Pring, G., International Environmental Law & Policy for the 21st Century, by Transnational Publishers, 2003.
154. Narveson, J., "Future People and us", in Obligations to Future Generations, Richard Sikora, Brian Barry (eds), Philadelphia: Temple University Press, 1978, pp.38-60.
155. Nash, F. R, The rights of nature: A history of environmental ethics. Madison: Univ. of Wisconsin Press, 1989.
156. Norton, B., "Ecology and Opportunity: Intergenerational Equity and Sustainable Options", in A. Dobson (ed), Fairness and Futurity: Essays on Environmental Sustainability and Social Justice, Oxford University Press, 1999.
157. Oosting, M., "The Ombudsman and his Environment: A global view" in The International Ombudsman Anthology. Selected Writings from the International Ombudsman Institute, Reif, L., C., (ed.), International Ombudsman Institute, Kluwer Law International, Hague, 1999, pp. 1-13.
158. Paavola, J., Lowe, I., (ed.), Environmental Values in a Globalizing World. Nature, Justice and governance, Routledge, 2005.

159. Pallemaerts, O. "M. &Dejeant-Pons, M., Human Rights and the Environment. Compendium of instruments and other international texts on individual and collective rights relating to the environment in the international and European framework. Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2002.
160. Palombella, G., "Reasons for Justice, Rights and Future Generations", EUI Working Paper LAW, No 2007/07, European University Institute, printed in Italy, 2007
161. Parfit, D., Reasons and Persons, Oxford: Oxford University Press, 1984.
162. Patridge, E. (ed), Responsibilities to Future Generations. Environmental Ethics, Buffalo, NY: Prometheus Books, 1981.
163. Patridge, E., "Future Generations", in A Companion to Environmental Philosophy, D. Jamieson (ed.), Blackewll Companions to Philosophy, Blackwell publishers, 2001, pp. 377-389.
164. Pletcher, G. K. "The rights of future generations" in Responsibilities to Future Generations, E. Patridge (ed.), Buffalo: Prometheus Books, 1980.
165. Pojman, P., and Pojman, L., (eds.) Environmental ethics: Readings in theory and applications. 6th ed. Boston: Wadsworth, 2012.
166. Portney, P., Weyant, J. (eds), Discounting and Intergenerational Equity, published by Resources for the Future, Washington, DC, 1999.
167. Postiglione, A., Global Environmental Governance. The need for an International Environmental Agency and an International Court of the Environment, Bruylant, Bruxelles, 2010.
168. Rawls, J., A theory of Justice, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971.
169. Rawls, J., Political Liberalism, Columbia University Press, Columbia, 1993.
170. Rawls, J., Justice as fairness : a reastement, Kelly, E (ed), Cambridge, MA : Harvard University Press, 2001.
171. Redgwell, C., "Life, the Universe and Everything: A Critique of Anthropocentric Rights" in Human Rights Approaches to Environmental Protection, Alan E. Boyle and Michael R. Anderson (eds, Oxford, Clarendon Press, 1996, pp. 71-87.
172. Redgwell, C., Intergenerational Trusts and Environmental Protection, Manchester: Manchester University Press, 1999.
173. Reif, L., C., The Ombudsman, Good Governance and the International Human Rights System, MartinusNijhoff Publishers, 2004.

174. Reif, L., C., (ed.), The International Ombudsman Anthology. Selected Writings from the International Ombudsman Institute, International Ombudsman Institute, Kluwer Law International, Hague, 1999.
175. Ricolotti, R., &Taillant, J. D., Linking human rights and the environment, University of Arizona Press, 2010.
176. Roht-Arriaza, N., "Promoting Environmental Human Rights through Innovation in Mediation", Chapter 12 in Human Rights & the Environment. Conflicts and Norms in a Globalizing World, Lyuba Zarsky (ed.), Earthscan Publications LtD, 2002, pp. 259-280.
177. Rowat, D., The Ombudsman. Citizen's Defender, Allen & Unwin, London, 1968.
178. San Jose, D. G., Environmental protection and the European Convention on Human Rights, Council of Europe Publishing, 2005.
179. Sancin, V. (ed), International Environmental Law: Contemporary Concerns and Challenges. Papers presented at the First Contemporary Challenges of International Environmental Law Conference, Lubljana, June 28-29, 2012.
180. Sands, P., Principles of International Environmental Law, Cambridge University Press, 2nd Edition, 2003.
181. Sands, P, Peel, J., Principles of International Environmental Law, 3rd edition, Cambridge University Press, 2012.
182. Sand, "The Evolution of International Environmental Law", D. Bodansky, J. Brunnée& E. Hey, eds., The Oxford Handbook of International Environmental Law 29 (2007).
183. Sax, J., L., Defending the Environment : A Strategy for Citizen Action, New York: Alfred A. Knopf, Inc., 1971.
184. Sieger Der, Th., "The Obligation to the Future", in Responsibilities to Future Generations. Environmental Ethics, Ernest Patridge (ed), Buffalo, N.Y., Prometheus Books.
185. Shelton, D., "Human Rights and Environment: Past, Present and Future Linkages and the Value of a Declaration", Background Paper (draft) for the UN High Level Expert Meeting on the New Future of Human Rights and Environment, Nairobi, 30 November-1 December 2009. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα www.unep.org/environmentalgovernance.

186. Shelton, D., “Environmental Rights”, in Peoples’ Rights: Collected Courses of the Academy of European Law, Philip Alston (ed.), 2001, Oxford University Press.
187. Shelton, D., “Intergenerational Equity”, in Solidarity: A Structural Principle of International Law, RudigeWolfrum& Chie Kojima (eds), Springer 2010, pp. 123-161.
188. Shoham, S, Lamav, N. “Commission for future generations in the Knesset: lessons learnt”, in Handbook in Intergenerational Justice, Tremmel, J. (ed.), Cheltenham : Elgar, 2006.
189. Sikora, P., &Barry, B., (eds), Obligations to Future Generations. Temple University Press, 1978.
190. Smurl, J, The Burdens of Justice, Chicago: Loyola University Press, 1994.
191. Solyom, L., “The rights fo future generations, and representing them in the Present”, in Javor, B. (ed.), Rights of Future Generations, Budapest, Vedegylet Series 1, 2001, pp. 35-45. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.vedegylet.hu/ doc/rights.pdf.
192. Soroos, M., “Garrett Hardin and tragedies of global commons”, in Handbook of Global Environmental Politics, Peter Dauvergne (ed.), Edward Elgar Publications, 2005, pp. 35-50.
193. Speth, J., G., Preface in Worlds Apart, Globalization and the Environment, Yale School of Forestry and Environmental Studies, Island Press, Washington-Covelo-London, 2003.
194. Speth, J., G., Haas, P., Global Environmental Governance, Island Press, 2006.
195. Stepanyants, M. (ed.), Comparative Ethics in a global Age, Cultural Heritage and Contemporary Change Series IVA. Eastern and Central Europe, vol. 30, Institute of Philosophy, Russian Academy of Sciences, The Council for Research in Values and Philosophy, 2007.
196. Stern, N. H., Stern Review: The economics of climate change (Vol. 30), London: HM treasury, 2006. Διαθέσιμο ως πλήρες κείμενο από την ιστοσελίδα http://www.hm-treasury.gov.uk/stern_review_report.htm. Σε μορφή περίληψης διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.hm-reasury. gov.uk / d / CLOSED _ SHORT_executive_summary.pdf.
197. Stone, Ch. Should Trees Have Standing? And other essays on law, moral and the environment, Oceana Publications, 1996.

198. Stone, Ch. “Safeguarding Future Generations”, in Future Generations & International Law, Agius, E., &Busuttil, S., (eds), Earthscan Publications Ltd, London, 1998, pp. 65-79.
199. Taylor, Pr., “Environmental to Ecological Human Rights: A New Dynamic in International Law?”, Georgetown International Environmental Law Review, 10, 1998.
200. Taylor, Pr, An Ecological approach to international law. Repsonding to challenges of climate change, Routledge, 1998.
201. Theriault, S., Environmental Justice and the Inter-American Court of Human Rights”, in Research Handbook on Human Rights and the Environment, Grear, A., & Kotze, L., (eds), Edward Elgar Publishing, 2015, pp. 309-332.
202. Thompson, J., Intergenerational Justice, Routledge, 2009.
203. Tiihonen, P., “The Right of Future Generations”, in Ethical Prospects: Economy, Society and Environment, Laszlo Zsolnai (ed.), Dodrecht, Springer, 2009, p. 241.
204. Tonn, B., Hogan, M., “The house of lords: guardians of future generations”, Futures, 38, pp. 115-119.
205. Tolba, M., K. (ed.), Our Fragile World. Challenges and Opportunities for Sustainable Development, volume 1, Eolls Publishers Co Ltd., Oxford, UK, 2001.
206. Tremmel, J., (ed), Handbook of Intergenerational Justice, Edward Elgar Publishing Ltd, 2006.
207. Tremmel, J., “Establishing intergenerational justice in national constitutions”, in Handbook of Intergenerational Justice, Tremmel, J., (ed.), Edward Elgar Publishing Ltd, 2006.
208. Tremmel, J. A Theory of Intergenerational Justice, Dissertation in Department of Philosophy, University of Dusseldorf, 14.05.2008.
209. Trindade C., International Law for Humankind. Towards a New Jus Gentium, The Hague Academy of International Law Monography, 2nd revised edition, 2010 / MartinusNijhoff Publishers, 2013.
210. Trzyna, T. (ed.), World Directory of Environmental Organization, International Center for the Environment and Public Policy, California Institute of Public Affairs, 6th Edition, Earthscan, 2001,

211. Union of Concerned Scientists, World Scientists Warning to Humanity, Cambridge, MA, 1992.
212. Van Bueren, G., The International Law on the Rights of the Child, MartinusNijhoff, Leiden, The Netherlands, 1995.
213. Vasak, K., The International Dimension of Human Rights, Volume 1, Greenwood Press, Westport, Connecticut, UNESCO, Paris, 1982.
214. Vasserman, D., Roberts, M., Harming Future Persons: Ethics, Genetics and the Nonidentity Problem, Dordrecht, Springer, 2009,
215. Vatn, A., Institutions and the Environment, Northampton: Edward Elgar, 2005.
216. Wapner, P., "After Nature: environmental politics in a postmodern age", in Handbook of Global Environmental Politics, Peter Dauvergne (ed.), Edward Elgar Publications, 2012, pp. 431-442.
217. Ward, H., Committing to the Future We Want: A High Commissioner for Future Generations at Rio+20, Foundations for Democracy and Sustainable Development and World Future Council, Discussion Paper, March 2012. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.fdsd.org/site/wp-content/uploads/ 2014 / 11 /Committing-to-the-future-we-want-main-report.pdf.
218. Weale, A., Pridham, G., etc (eds), Environmental Governance in Europe. An ever closer ecological union?,Oxford University Press, 2005.
219. Weisheit, R., Morn, F., Pursuing Justice. Traditional and Contemporary Issues in Our Communities and the World, Anderson Publishing, 2nd edition, 2014.
220. Weiss, E. B., In Fairness to Future Generations : International Law, Common Patrimony, and Intergenerational Equity, United Nations University & Transnational Publishers, New York: 1989.
221. Weiss, E., "Implementing Intergenerational Equity", in Research Handbook on International Environmental Law, Fitzmaurice, M, Ong, D., &Merkouris, P., (eds.), Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2010, pp. 100-116.
222. Weston, B., Bollier, D., Green Governance: Ecological Survival, Human Rights, and the Law of the Commons, Cambridge University Press, 2013.
223. Westra, L., Gray, J., Karageorgou, V., (eds.), Ecological Systems Integrity. Governance, law and human rights, Routledge, 2015.
224. Westra, L., Environmental Justice and the Rights of Unborn and Future Generations. Law, Environmental Harm and the Right to Health, Earthscan, 2006.

225. Westra, L. Ecoviolence and the Law (Supranational Normative Foundations of Ecocrime), Transnational Publishers, Ardsley, New York, 2004.
226. Westra, L. & Robinson T., (eds), The Greek and the Environment, Rowman & Littlefield Publishers INC, 1997.
227. Wissenburg, M., Green Liberalism : The Free and the Green Society, UCL Press, London, 1998.
228. Wolf, C., "Intergenerational Justice, Human Needs, and Climate Policy", in Intergenerational Justice, Axel Gosseries, Lukas H. Meye (eds) USA, Oxford University Press, 2009.
229. Wolfrum, R., & Kojima, C., Solidarity: A Structural Principle of International Law, Springer, 2010.
230. Wood, M., Nature's Trust: Environmental Law for a New Ecological Age, Cambridge University Press, 2014.
231. Woods, Cl., The Environment, Intergenerational Equity & Long-Term Investment, DPhil Thesis, School of Geography and the Environment, Worcester College, Oxford, August 2011.
232. Worldwatch Institute, State of the World 2014. Governing for Sustainability, Island Press, 2014.
233. Van der Heijden, B., & Tahzib-Lie, (eds), B., Reflections on the Universal Declaration of Human Rights : A Fiftieth Anniversary Anthology, Published under the auspices of the Netherlands Ministry of Foreign Affairs, MartinusNijhoff Publishers, The Hague, 1998.
234. Visser 't Hooft, H. P., Justice to Future Generations and the Environment, Law and Philosophy Library, Volume 40, Kluwer Academic Publishers, 1999.
235. Zarsky, L., (ed.), Human Rights & the Environment. Conflicts and Norms in a Globalizing World, Earthscan Publications LtD, 2002.
236. Zarsky, L., "From Concept to design: Creating an International Environmental Ombudsperson", a project of the Earth Council, The Nautilus Institution for Security and Sustainable Development, October 1998.
237. Zengerling, C., Greening International Jurisprudence. Environmental NGOs before International Courts, Tribunals, and Compliance Committees, MartinusNijhoff Publ., 2013.

Ξενόγλωσση αρθογραφία

1. Allen, T., “The Philippine Children’s Case: Recognizing Legal Standing for Future Generations”, 6 Geo. Int’ l Envtl. L. Rev. 1993-1994, pp. 713-741.
2. Allot Ph, “Reconstituting Humanity-New International Law”, 3 European Journal of International Law, 1992, pp. 219-252.
3. Ambroz, M., “The mediating role of the Ombudsman in the protection of human rights”, International Journal of Social Welfare, 2005: 14, pp. 145-153.
4. Amerasinghe, C. F., “The Law of International Organizations: A Subject Which Needs Exploration and Analysis.” International Organizations Law Review 1, pp. 9–21, 2004.
5. Andre, K., “The Ombudsman-Meeting todays changing needs”, Vol.7, The International Ombudsman Yearbook, (2001) Kluwer Law International, New York.
6. Anton, D., Shelton, D., “Problems in Environmental Protection and Human Rights: A Human Right to the Environment”, ANU College of Law Research Paper No. 11-17. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://ssrn.com/AuthorID=371838.
7. Aquilina, K., “A new Institutional Framework for sustainable development in Malta”, Bank of Valletta Review, No 29, Spring 2004, pp. 42-56.
8. Arneson, Richard, "Equality of Opportunity", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2015 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/equal-opportunity/>.
9. Baehr, P., “Greater Respect for Human Rights rather than for Human Responsibilities is what is Needed”, in Netherlands Quarterly of Human Rights, vol. 16, no. 2, 1998, p. 119.
10. Bandi, G., “The Right to Environment in Theory and Practice: The Hungarian Experience”, 8 Conn. J. Int’l L. 439, 1993.
11. Bandman, B.,“Do Future Generations Have the Right to Breathe Clean Air? A Note”, Political Theory. Vol. 10, No. 1, 1982, pp. 95-102.
12. Barresi, P., A., “Beyond Fairness to Future Generations: An Intragenerational Alternative to Intergenerational Equity in the International Environmental Arena”, 11Tul. Envtl. L. J., 1997-1998.

13. Bratspies, R., “Do We Need a Human Right to a Healthy Environment?”, 13 Santa Clara Journal of International Law 31, 2015.
14. Beckman, L., Uggla, F., “An Ombudsman for Future Generations. Legitimate and Effective?”, in Institutions for Future Generations, Inigo Gonzalez-Ricoy & Axel Gosseries (eds), Oxford University Press, 2016, pp. 117-134.
15. Beckman, L., “Political Representation of Future Generations and Collective Responsibility”, Jurisprudence, vol. 6, no. 3, 2015, pp. 516-534.
16. Beckman, L., “Do global climate change and the interests of future generations have implications for democracy?”, Environmental politics, 17, 2008, pp. 610-624.
17. Beco, G., “The Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a Communications Procedure : Good News?”, Human Rights Law Review, Oxford Journals, Vol.. 13 (2), pp. 367-387.
18. Beder, S, “Costing the Earth: Equity, Sustainable Development and Environmental Economics, New Zealand Journal of Environmental Law, 4, 2000, pp. 227-243.
19. Beekman, V., “Sustainable Development and Future Generations”, Journal of Agricultural and Environmental Ethics, 17, 2004, pp. 3-22.
20. Bekker, P., “Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgement”, in American Society of International Law, vol 92, no 2, April 1998, pp. 273-278.
21. Bernauer, Th., “The effect of international environmental institutions: how we might learn more”, International Organization, vol. 49, issue 2, pp. 351-377.
22. Bertagna, Bl., “Standing Up for the Environment: The Ability of Plaintiffs to establish Legal Standing to redress injuries caused by global warming”, Brigham Young University Law Review (BYU Law Review), , issue 2, vol. 2006, pp. 415-471.
23. Bodansky, D., “The Legitimacy of International Governance: A Coming Challenge for International Environmental Law?” American Journal of International Law 93, pp. 596–624, 1999.
24. Bodansky, D.,“The United Nations Framework Convention on Climate Change: A Commentary” , Yale Journal of International Law, 18, 1993, pp. 451-558.
25. Borg, S., "The Trusteeship Council as a Keeper of the Global Commons for Future Generations, and the Role of Diplomacy in Implementing Effective Environment Protection." Colloquium on the Legal Protection of the Environment

Beyond the Limits of National Jurisdiction, Malta: Mediterranean Academy of Diplomatic Studies. 1992.

26. Boyle, A., “Human Rights and the Environment: Where Next?”, The European Journal of International Law, vol. 23, n. 3, 2012.
27. Boyle, A, E., “Saving the World? Implementation and Enforcement of International Environmental Law through International Institutions.” Journal of Environmental Law 3, pp. 229–245, 1991.
28. Branmark, J., “Future Generations as rightholders”, in Critical Review of International Social and Political Philosophy, 2015, pp. 1-19.
29. Brennan, A., and Yeuk-Sze Lo., “Environmental ethics”, in The Stanford encyclopedia of philosophy, Edward N. Zalta (ed.), Stanford, CA: Stanford, 2008. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://plato.stanford.edu/ archives / fall2011/entries/ethics-environmental/.
30. Bridgeman, N., & Hunter, D., “Narrowing the Accountability Gap: Toward a New Foreign Investor Accountability Mechanism”, Georgetown International Environmental Law Review 20, no. 2 (winter 2008), pp. 187-236.
31. Brown, B. J., “Global Sustainability: Toward Definition”, Environmental Management, vol. 11, no 6, 1987, pp. 713-719.
32. BrudererEnzler, H., “Consideration of future consequences as a predictor ofenvironmentally responsible behavior: Evidence from a general population study”, Environment and Bahavior, vol. 47 (6), 2015, pp. 618-643.
33. Buchanan, N. “What do We owe Future Generations”, George Washington Law Review (Geo. Wash. L. Rev.), vol. 77, No 5/6, pp. 1237-1297, 2009. Διαθέσιμο και από τηνιστοσελίδα http://scholarship.law.gwu.edu / cgi / viewcontent.cgi?article=1343&context=faculty_publications.
34. Cadeddu, S., “The proceedings of the European Ombudsman”, Law & Contemporary Problems, vol. 68, 2004, pp. 161-180.
35. Carter, A., “Can we harm Future People?”, Environmental Values, 10, 2001, pp. 429-454.
36. Cha, M., J.,“A Critical Examination of the Environmental Jurisprudence of the Courts of India”, 10 Albany Law Environmental Outlook Journal 219 (2005).
37. Chawla, L., “ Involving children in plans. ‘Insight, creativity and thoughts on the environment’ : integrating children and youth into human settlement

development", Environment & Urbanization, vol. 14, no. 2, October 2002, pp. 11-22.

38. Clayton Hubin, D., "Justice and Future Generations", Philosophy and Public Affairs, vol. 6, no. 1, 1976, pp. 70-83.
39. Cocca, A. A., "CHM a Basic Principle of the International Legal System", IISL, Coll. Proceedings, 1988, p. 94.
40. Collins, L. "Environmental Rights for the Future? Intergenerational Equity in the EU", Review of European Community & International Environmental Law Vol. 16, issue 3, December 2007, pp 321–331.
41. Collins, L., "Revisiting the Doctrine of Intergenerational Equity in Global Environmental Governance", The Dalhousie Law Journal, 2010, pp. 73-134.
42. Collins, L., "Environmental Rights for the Future? Intergenerational Equity in the EU", Review of European Community & International Environmental Law (RECIEL), volume 16, Issue 3, December 2007, pp. 321–331.
43. Cominelli, L., "An Ombudsman for the Europeans: Gradually moving towards "effective dispute resolution" between citizens and public administrations", Vol. 6, (2002),The International Ombudsman Yearbook, (New York: Kluwer Law International), σελ. 143-182.
44. Contini, V., Pascual, En., "The Earth Charter: An Ethical Framework for a feasible utopia", in Discource and Communication for Sustainable Education, vol. 1, 2010, pp 25-33.
45. Cox, RHJ., "The Liability of European States for Climate Change", Utrecht Journal of International and European Law. 30(78), 2014, pp.125–135.
46. Cox RHJ, Revolution Justified – why only the law can save us now, Planet Prosperity Foundation, 2012.
47. Crawford, J., "Articles on Responsibility of States for International Wrongful Acts", United Nations Audiovisual Library of International Law, 2012. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://legal.un.org/ avl/ pdf / ha / rsiwa / rsiwa_e.pdf.
47. D' Amato, A., "Do We Owe a Duty to Future Generations to Preserve the Global Environment?", American Journal of International Law, vol. 84, pp. 190-198.
48. Davis,S., "In Name or Nature? Implementing International Environmental Procedural Rights in the Post-Aarhus Environment: A Finnish Example", 9 Envtl. L. Rev. 190, 2007.

49. De Sadeleer, N.,Poncelet, C., “Protection Against Acts Harmful to Human Health andthe Environment Adopted by the UE Institutions”, Cambridge Yearbook of EU Law, vol. 14, 2011, pp. 177-208.
50. Delattre, E., “Rights, Responsibilities, and Future Persons”, Ethics, vol. 82, no 3, April 1972, pp. 254-258.
51. Drumbl, M., “Poverty, Wealth, and Obligations in International Environmental Law”, Tulane Law Review, vol. 76, no. 4, 2002.
52. Dryzek, J.,Hunter, S., “Environmental Mediation for International Problems”, in International Studies Quarterly, vol. 31, n. 1, March 1987, pp. 87-102.
53. Dupuy, Pierre-Marie, “Soft Law and the International Law of the Environment”, Michigan Journal of International Law (Mich. J. Int’l L.), vol. 12, winter 1991, pp. 420-435.
54. Ekeli, K., S., “Giving a voice to posterity – Deliberative democracy and representation of future people’, Journal of Agricultural and Environmental Ethics 18, 2005, pp. 429-450.
55. Ekeli, K., S., “The Principle of Liberty and Legal Representation of Posterity”, Res Publica, 12, 2006, pp. 385-409.
56. Ekeli, K., S., “Constitutional experiments: representing future generations through submajority rules”, Journal of Political Philosophy, 17, 2009 pp. 440-461.
57. Elliot, R., “The Rights of Future People”, in Journal of Applied Philosophy, vol. 6, no 2, 1989, pp. 159-169.
58. Espenanca, B., “Sustainable Development concerning socioeconomic rights: A duty towards future generations? An International Humanitarian Legal right for Future Generations”, in E-Publica, Special Issue, N. 5, 2015.
59. Evrigenis D., “Institutionnalisation des droits de l’ homme et droituniversel”, in InternationalesColloquiumuberMenschenrechte, DeutcheGesellschaftfur die Vereinten Nationen, Berlin, Oktober 1966,
60. Fabra, A., "Enforcing the Right to a Healthy Environment in Latin America." Review of European Community & International Environmental Law, 3 (4), 1994, pp. 215-222.
61. Falkner, R., “Global environmentalism and the greening of international society”, International Affairs, vol. 88, no 3, 2012, pp. 503-522.
62. Faria Costa, J., “The Ombudsman and the Promotion and Protection of Human Rights-The Present and the Future”, E-Publica, Special Issue, N. 5, 2015, p. 2.

63. Farber, D., « From here to Eternity : Environmental Law and Future Generations », University of Illinois Law Review, vol. 2003, pp. 289-335.
64. Fitzmaurice, M., "Some reflections on Legal and Philosophical foundations of International Environmental Law", in XXXII Polish Yearbook of International Law, 2012, pp. 89-110.
65. Fliflet, A., "Historical Development and essential features of the Ombudsman Worldwide", The Ombudsman Journal, International Ombudsman Institute, (The Law Centre, University of Alberta Edmonton), n. 12, 1994, pp. 117-130
66. Folkesson, E., "Human Rights courts interpreting Sustainable Development: Balancing individual rights and the collective interest", Erasmus Law Review (ELR) November 2013, No. 2.
67. Francioni, F., "International Human Rights in an Environmental Horizon", The European Journal of International Law, vol. 21, no 1, pp. 41-55.
68. Frederickson, G., "Can Public Officials correctly be said to have obligations to Future Generations?", Public Administration Review, vo. 54, No. 5, Sep-Oct 1994, pp. 457-464.
69. Gaba, J., M., "Environmental Ethics and our moral relationship to Future Generations. Future Rights and Present virtue", Colum. J. Envtl. L, vol. 24, p. 294, 1999.
70. Gaillard, E., "Crimes against Future Generations", E-Publica, Special Issue, N. 5, 2015, p. 26.
71. Gallagher, C., "The Movement to Create an Environmental Bill of Rights: From Earth Day 1970 to the Present", 9 Fordham Envtl L J 107, 1997.
72. Gardiner, S., M., "A Call for a Global Constitutional Convention Focused on Future Generations", Ethics & International Affairs, 28, no 3, 2014, pp. 299-315.
73. Gatmaytan, G, B., "The Illusion of Intergenerational Equity: Oposa v. Factoran as Pyrrhic Victory", 15 Geo. Int'l Envtl. L. Rev. 459, 2003.
74. Gellers, J.C., "Explaining the Emergence of Constitutional Environmental Rights: A Global Quantitative Analysis, 6 Journal of Human Rights and the Environment", 75 (2015), available at http://www.elgaronline.com/abstract/journals/jhre/6-1/jhre.2015.01.04.xml.
75. Giorgetta, S., "The Right to a Healthy Environment, Human Rights and Sustainable Development", International Environmental Agreements: Politics. Law and Economics, volume 2, 2002, pp. 173-194.

76. Gitlin, T., « The Heart of Being Human », New Internationalist, N. 298, (January/February 1998).
77. Gode, P., "Le droit de l' avenir (un droit en devenir)", in L' avenir du droit, Melanges en homage a Francois Terre, ed. Dalloz, PUF, Juris-classeur, pp. 61-78.
78. Golding, M., P., "Obligations to Future Generations", The Monist, 56 (1), pp. 85-99, 1972.
79. Goodin, R., E., "Enfranchising the Earth, and its Alternatives", Political Studies, vol. 44, issue 5, 1996, pp. 835-849.
80. Goodin, R., "The Sustainability Ethic : Political, Not Just Moral", Journal of Applied Philosophy, vol. 16, No. 3, 1999.
81. Göpel, M., "Guarding our Future: How to Protect Future Generations", in Solutions, vol. 1, issue 6, Jan 2011, available at http://www.thesolutionsjournal.com/node/821.
82. Gopel, M., "Intergenerational environmental justice: tackling a democratic deficit with Ombudspersons for Future Generations", published as part of the Effectius Newsletter, issue 14, 2011, available at http://effectius.com/yahoo_site_admin/assets/docs/Intergenerational_environmental_justice__MajaG%C3%B6pel_Effectius_Newsletter14.21255535.pdf.
83. Gopel, M., "How to protect Future Generations' Rights in European Governance", Intergenerational Justice Review, vol. 10, issue 1/2010, pp. 4-10.
84. Gormley, W. P. "The Right to a Safe and Decent Environment", 28 Indian J. Int' l L. 1, 1988.
85. Gosseries, A., "What Do We Owe the Next Generation(s)?", Loyola of Law Angeles Law Review, 35, 1, 2001, pp. 293-354.
86. Gosseries, A., "Theories of intergenerational justice: a synopsis", S.A.P.I.E.N.S., vol.1 / n°1, 2008, available at https://sapiens.revues.org/165 .
87. Gosseries, A., "Constitutions and Future Generations", The Good Society, vol. 17, n. 2, 2008, pp. 32-37.
88. Gregory, R., "Building an Ombudsman scheme: : Statutory provisions and operating practices", in The Ombudsman Journal, International Ombudsman Institute, (The Law Centre, University of Alberta Edmonton), n. 12, 1994, pp. 83-116.
89. Gundling, L., "Our responsibility to future generations", American Journal of International Law, vol. 84, no. 1, 1990, pp. 207-212.

90. Haas, P. “Science and international environmental governance”, in Handbook of Global Environmental Politics, Peter Danvergne (ed.), Edward Elgar Publications, 2005, p. 383-401.
91. Henk ten Have, ‘The Activities of UNESCO in the Area of Ethics”, Kennedy Institute of Ethics Journal, vol 16, No. 4, 2006, p. 333-351.
92. Herstein, O., “The Identity and (Legal) Rights of Future Generations”, The George Washington Law Review, vol. 77, 2009, pp. 1173-1215.
93. Hertin, J & Berkhout, F., “Ecological Modernisation and EU Environmental Policy Integration”, Journal of Environmental Policy and Planning, 5, 1, pp. 39-56.
94. Hillmo, T., & Lohm, U., “Nature’s Ombudsmen: The Evolution of Environmental Representation in Sweden”, in Environment and History, 3, 1997, pp. 19-43.
95. Hiskes, R., The Right to a Green Future: Human Rights, Environmentalism, and Intergenerational Justice, Human Rights Quarterly, vol. 27, Nov. 2005.
96. Hubacek, K., Mauerhofer, V., “Future generations: Economic, legal and institutional aspects”, Futures 40, 2008, pp. 413-423.
97. Hubin, C., “Justice and Future Generations”, Philosophy & Public Affairs. Vol. 6, No. 1 (Autumn, 1976), pp. 70-83.
98. Horn, L., “The Implications of the Concept of Common Concern of a human kind of a Human Right to a healthy environment”, Macquarie J. Int’ l Comp. Envtl, L., (2004). Διαθέσιμο και από http://www.austlii.edu.au / au/ journals / MqJICEL/2004/10.html.
99. Horn, L., “RIO+20 United Nations Conference on Sustainable Development : Is this the Future We Want?”, MqJICEL, vol 9 (1), 2013.
100. Howley, J, “The Gabcikovo-Nagymaros Case: The Influence of the International Court of Justice on the Law of Sustainable Development”, Queensland Law Student Review, vol. 2 (1), 2009, pp. 1-19.
101. Jacobs, F., “The Role of the European Court of Justice in the Protection of the Environment”, Journal of Environmental Law Advance Access, 18, pp. 185-205, 2006.
102. Javor, B., “Giving a voice to Future Generations”. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα www.vedegylet.hu/doc/JavorWSF07.doc.

103. Jeffords, Ch., “Constitutional Environmental Human Rights: A Descriptive Analysis of 142 National Constitutions”, January 21, 2013. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://christopherjeffords.com/Constitutions_Jeffords.pdf.

104. Kamm, F.M., “Genes, Justice and Obligations to Future People”, Social Philosophy and Polich, 19, 2002, pp. 350-388.

105. Kasser, T., “Cultural values and the well-being of Future Generations: A Cross-National Study”, Journal of Cross-Cultural Psychology, 42 (2), 2011, pp. 206-215. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://selfdeterminationtheory.org/SDT/documents/2011_Kasser_JCCP.pdf.

106. Kates, M., “Justice, democracy and future generations”, Critical Review of International social and Political Philosophy, vol. 18, No. 5, 2015, pp. 508-528.

107. Kavka, G. S., “The Paradox of Future Individuals”, Philosophy & Public Affairs, col. 112, 1982, p. 108.

108. Kirch, M. T. “Upholding the Public Trust in State Constitutions”, Duke Law Journal, 46, 1997, pp. 1169-1210.

109. Kirchheiner, H., “The Ideological Foundation of the Ombudsman Institution” in International Handbook of the Ombudsman, Caiden, G. (ed.), Greenwood Press, London, 1983.

110. Kiss, A., C., “La notion de patrimone commun de l’ humanité”, Recueil des Cours de l’ Académie de Droit International 175 (1982 – II), pp. 99-256.

111. Krier, J., E., “Environmental Watchdogs: Some Lessons from a “Study” Council”, Stanford Law Review, vo. 23, n. 4 (April 1971), pp. 623-675.

112. Kumar, R., “Who can be wronged?”, Philosophy & Public Affairs, 31 (2), pp. 99-118.

113. Langhelle O., “Sustainable development and social justice: expanding the Rawlsian framework of global justice”, Environmental Values, No 9, 2000, pp 295-323.

114. Laura, H., "Globalisation, sustainable development and the common concern of humankind." Macquarie LJ 7, 2007, 53.

115. Lehman, A., “The Case for the Creation of an International Environmental Court: Non-State Actors and International Environmental Dispute Resolution”, Colo. Nat. Resources, Energy &Envtl, L. Rev. vol. 26, n. 2, 2015, pp. 180-217.

116. Linnerooth, Joanne. "Danube River Basin: Negotiating Settlements to Transboundary Environmental Issues", Nat. Resources J. 30, 1990, pp. 629-660.

117. MacGoldrick, D., “Sustainable Development and Human Rights: An Integrated Conception”, International and Comparative Law Quarterly, vol. 45, issue 4, 1996, pp. 796-818.

118. Magliveras, K., “Best intentions but empty words: The European Ombudsman”, ELRev 1995, pp. 407-409.

119. Malhorta, A., “A Commentary on the Status of Future Generations as a subject of International Law”, in Future Generations & International Law, Emmanuel Agius&SalvinoBusuttil, Earthscan Publications, 1998, pp. 39-49.

120. Mank, B., “Protecting the environment for future generations: a proposal for a ‘republican’ superagency”, William and Mary Law Review (Wm & Mary L. Rev.), vol 49, 2007-2008, pp. 1701-1787.

121. Mank, B, "Standing and Future Generations: Does Massachusetts v. EPA Open Standing for Generations to Come?", Columbia Journal of Environmental Law, vol. 34, no. 1, 2009, pp. 1-97.

122. Mark, J., “A group of 21 young people are waging an unprecedented legal battle against the US government over climate change”, Sep. 6 2016 in www.sierraclub.org. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.sierraclub.org/sierra/2016-5-september-october/cool-schools-2016/group-21-young-people-are-waging-unprecedented.

123. Marrani, D., “The Second Anniversary of the Constitutionalisation of the French Charter for the Environment: Constitutional and Environmental Implications”, 10 Env. L. Rev. 9, 2008

124. May, J.,“Constituting Fundamental Environmental Rights Worldwide”, PaceEnvtl. L. Rev., vol. 23, issue 1, 113, 2006.

125. Mennel. P., “The Limitations of Legal Institutions for Addressing Environmental Risks”, Journal of Economics Perspectives, vol. 5, no 3, 1991, pp. 93-113.

126. Miller, D., “National Responsibility and Global Justice”, Critical Review of International Social and Political Philosophy, December 2008, vol. 11, No. 4, pp. 383-399. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13698230802415862.

127. Mohai, P., Pellow, D., Roberts, T., “Environmental Justice”, Annual Review of Environment and Resources, vol. 34, 2009, pp. 405-430. Online at environ.annualreviews.org.

128. Morales, P., “A culture of peace against an anti-culture of terror”, Globus Institute, Tilburg University, inhttp://terracurand.org/terracuranda/ Terra%20Curanda-Primera/ magazine/ contents2 / 1.htm.

129. Negrao, F., “Democracy and Intergenerational Justice”, E-Publica, Special Issue, N. 5, 2015.

130. Nickel, J., “The Human Right to Safe Environment: Philosophical Perspectives on its Scope and Justification”, Yale Journal of International Law, 18 (1993), pp. 281- 295.

131. Norton, B. G., “Environmental Ethics and the Rights of Future Generations”, Environmental Ethics, vol. 4, 1982, pp. 319-337.

132. O’Neill, J., “Future Generations : Present Harms”, Philosophy, vol. 68, no 263, 1993, pp. 35-51.

133. Oposa, A., “In Defence of Future Generations”, Intergenerational Justice Review (English Edition), vol. 2, 3/2002, p. 7.

134. Osofsky, H., “Learning from Environmental Justice: A New Model for International Environmental Rights” Stanford Environmental Law Journal, Vol. 24, p. 71, 2005. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=976533.

135. Ost, Fr., “The Philosophical Foundation of Environmental Law : An Excursion Beyond Descartes”, Facultes Universitaires Sainte-Louis, Oct. 2001. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.dhdi.free.fr/ recherches/ environnement/articles/ostenvlaw.pdf.

136. Ostrom, E., “Beyond Markets and States: Polycentric Governance of complex economic systems”, Nobel Prize Lecture, 8 December 2009, http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/ laureates/ 2009/ ostrom_lecture.pdf.

137. Paavola, J., “Seeking justice: International environmental governance and climate change”, Globalizations, vol. 2, issue 3, December 2005, pp. 309-322.

138. Page, E., A. ‘Intergenerational Justice and Climate Change’, Political Studies 47, pp.53-66, 1999.

139. Palmer, G., “New ways to make International Environmental Law”, The American Journal of International Law, vol. 86, No 2, 1992, pp. 259-283.

140. Parfit, D., “Future Generations : Further Problems”, Philosophy and Public Affairs, vol. 112, 1982, pp. 93-112.

141. Pasek, J., “Obligations to Future Generations: A Philosophical Note”, World Development, vol. 20, No. 4, pp. 513-521, 1992.

142. Patridge, E., “Just Provision for the Future”, Intergenerational Justice Review, Special Edition : “Groundworks for Intergenerational Justice”, issue 2/2008.

143. Pearce,C., “Bringing the future into the heart of our decisions today: Guardians for Future Generations”, in Solutions Journal, (e-journal),vol. 5, issue 2, pp. 26-30, March 2014, https://www.thesolutionsjournal.com/article/bringing-the-future-into-the-heart-of-our-decisions-today-guardians-for-future-generations/.

144. Pearce, C., “Ombudspersons for Future Generations: A Proposal for Rio+20”, in Environment Papers Discussion, UNEP Perspectives, issue No 6, May 2012, http://www.futurejustice.org/wp-content/uploads/ 2012/05/ ENVIRONMENT _PAPERS_DISCUSSION_6.pdf.

145. Pearce, C., “2030 Agenda: our legacy to future generations?”, in World Commerce Review, December 2015, pp. 68-75, www.worldcommercereview.com/publications/article.pdf/1047.

146. Pedersen, O., “European Environmental Human Rights and Environmental rigths: A Long Time Coming”, Georgetown International Environmental Law Review, vol. 21, no 1, 2008.

147. Pope John Paul II, “Message of His Holiness for the celebration of the World Day of Peace”, January 1, 1990. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα https://www.ewtn.com/ library/ PAPALDOC/JP900101.HTM.

148. Popovic, N.,“Pursuing Environmental Justice with International Human Rights and State Constitutions”, 15 Stan. Envtl. L.J. 338, 344-47, 1996.

149. Popovski, V., Mundy, K., “Defining climate-change victims”, Sustainability Science (Springer), vol. 7, issue 1, January 2012, pp. 5-16.

150. Prasad Sharma, B., “Constitutional Provisions Related to Environment Conservation: A Study”, Binod Prasad Sharma. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://cmsdata.iucn.org/downloads/constitutional_ provisions_related _to_ environment_ conservation___final.pdf.

151. Preston, B. “The Role of the Judiciary in Promoting Sustainable Development: The Experience of Asia and the Pacific”, Legal Research Paper No 08/46, April 2008. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://ssrn.com/abstract=1124804.

152. Raffensperger, C., “Guardians of Future Generations”, KOSMOS-The Journal for Global Citizens creating the New Civilization, (winter, 2013).

153. Raftopoulos, E., “The Barcelona Convention System as an International Trust Regime: The Public Participation Aspect”, MEPIELAN E-Bulletin, (12 November 2012). Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.mepielan-ebulletin.gr/default.aspx?pid =18& CategoryId=4&ArticleId=120&Article=The-Barcelona-Convention-System-as-an-International-Trust-Regime:-The-Public-Participation-Aspect.

154. Redclift, M. “Reflections on the ‘Sustainable Development’ Debate”, International Journal of Sustainable Development & World Ecology, 1:1, 1994, p. 3-21.

155. Rescia, V. R., “The Rigth to a healthy environment in the Inter-American System for the protection of Human Rights”. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα www.elaw.org/system/files /interamerican.victor.article.2003.eng.doc.

156. Rest, A. "Ecological Damage in Public International Law”, International Environmental Liability in the Drafts of the UN International Law Commission and the UN/ECE Task Force." Environmental Policy and Law, 31, 1992.

157. Robinson, Cf. D., “Defining ‘Crimes against Humanity’ at the Rome Conference”, 93 American Journal of International Law, 1999, pp. 43-57.

158. Rolston, H., “Rights and Responsibilities on the Home Planet”, in Yale Journal of International Law, 18, 1993, pp. 251-279.

159. Rosenkranz, E., J., “A Ghost of Christmas Yet to Come: Standing to Sue For Future Generations”,1 J. L. & Tech 67, Spring 1986, pp. 73-114.

160. Sanwal, M., “Trends in Global Environmental Governance: The Emergence of a Mutual Supportiveness Approach to Achieve Sustainable Development”, in Global Environmental Politics, vol. 4, 2004, pp. 16-22.

161. Saul, B., “In the Shadow of Human Rigths: Human Duties, Obligations, and Responsibities”, Columbia Human Rights Law Review, 32, summer 2001, pp. 565-624.

162. Shelton, R., “Justice as Basis of Equity and Fairness in Ombudsman Practice”, in Journal of the International Ombudsman Association, vol, 4, n. 1, 2011, pp. 18-25.

163. Shelton, D., “Common Concern of Humanity”, Iustum Aequum Salutare, v. 2009/1, pp. 33-40.

164. Shelton, D., “Human Rights and the Environment: What Specific Environmental Rights have been recognized?”, Denv. J. Int’L L. &Pol’Y, vol. 35:1, 2008, pp.129-171.

165. Shelton, D., “Human Rights and the Environment: Jurisprudence of Human Rights Bodies”, Environmental Policy and Law, 32/3-4 (2002), pp. 158-167.

166. Shelton, D., “Human Rights, Environmental Rights, and the Right to Environment”, 28 Stan. J. Int’l L. 103, 1991.

167. Slaughter, A.M., Burke-White, W., “The Future of International Law is Domestic (or, The European Way of Law)”, Harvard International Law Journal, vol. 47, n. 2, Summer 2006, p. 328. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.harvardilj.org/wp-content/uploads/2010/09/HILJ_47-2_Slaughter_Burke-White.pdf.

168. Smith, R., ‘The Third Optional Protocol to the UN Convention on the Rights of the Child? – Challenges Arising Transforming the Rhetoric into Reality’, The International Journal of Children’s Rights (2013) 21, pp. 305-322.

169. Soderman, J., “Mediation: What Future?”, (Contribution by the European Ombudsman, 25th Anniversary of the Mediateur de la Republique), speech given in Paris, February 5, 1998, online: http://www.euro-ombudsman.eu.int.

170. Solum, L. B., “To Our Children’s Children’s Children: The Problems of Intergenerational Ethcis” in Loyola of Los Angeles Law Review, vol. 35, 2001, pp. 163-233.

171. Solyom, L., “The Rights of Future Generations, and Representing them in the Present”, ActaJuridicaHungarica (2002), 43, No 1-2, p. 136

172. Soveroski, M., “Environment Rights versus Environmental Wrongs: Forum over Substance?”, Review of European Community & International Environmental Law (RECIEL), volume 16, Issue 3, December 2007, pp. 261–273.

173. Stein, T., “Does the constitutional and democratic system work? The ecological crisis as a challenge to the political order of constitutional democracy”, Constellations, 4, 1998, pp. 420-449.

174. Stone, C., “Safeguarding Future Generations” in Agius E., & Busuttil, S., (eds) Future Generations & international law, Earthscan Publications Ltd, London, 1998, pp. 65-79.

175. Sueli, G., “The Right to a Healthy Environment, Human Rights and Sustainable Development”, International Environmental Agreements : Politics, Law and Economics 2, 2002, pp. 173-194.

176. Svensson, H., Pearce, C., “Applying Intergenerational Justice at the International Level”, Cambridge Press Article, 2015 (συνημμένο άρθρο από την ηλεκτρονική αλληλογραφία με την Catherine Pierce, Director Future Justice, Coordinator Global Policy Action Plan WFC.

177. Schwartz, M., L., “International Legal Protection for Victims of Environmental Abuse”, Yale Journal of International Law (Yale, J. Int’l L.), vol. 18, issue 1, 1993, pp. 355-387.

178. Szabo, M., “National Institutions for the protection of the interests of Future Generations”, E-Publica, Special Issue, No. 5, 2015,

179. Thero, D., P., “Rawls and Environmental Ethics: A critical Examination of the Literature”, Environmental Ethics, vol. 17, issue 1, 1995.

180. Thompson, D., “Representing future generations: political presentism and democratic trusteeship”, Critical Review of International Social and Political Philosophy, vol. 13, no. 1, March 2010, pp. 17-37.

181. Thorme, M., “Establishing Environment as a Human Right”, 19 Denv. J. Int’l L. &Pol’Y 301, 1991.

182. Tonn, B., “The court of generations :a proposed amendment to the US constitution”, Futures 23, 1991, pp. 482-498.

183. Tonn, B., Hogan, M., “The house of lords : guardians of future generations”, Futures, 38, 2006, pp. 115-119.

184. Tough, A., “What Future Generations need from us”, Futures, vol. 25, issue 10, 1993.

185. Trilsch, M., “European Committee of Social Rights: The right to a healthy environment”, International Journal of Constitutional Law, vol. 7, n. 3, 2009, pp. 529-538.

186. Tucker, J., “Constitutional Codification of an Environmental Ethic”, 52 Fla. L. Rev. 299, 2000.

187. Turgut, N. Y., “The European ourt of Human Rigths and the Right to the Environment”, Ankara Law Review, vol. 4, no. 1, (Summer 2007), pp. 1-24.Turner, S., “The human right to a good environment: The sword in the stone”, Non State Actors and International Law, vol. 4, issue 4, 2004, p. 277-302.

188. Tynkkynen, O., “Strengthening Futures thinking in Parliaments” , E-Publica, Special Issue, N. 5, 2015,

189. Wapner, P., “After Nature: environmental politics in a postmodern age”, in Handbook of Global Environmental Politics, Peter Dauvergne (ed.), Edward Elgar Publications, 2005.

190. Ward, H., “Beyond the Short Term: Legal and Institutional Space for Future Generations in Global Governance”, Yearbook of International Environmental Law, vol. 22, No. 1, 2011, pp. 3-36.

191. Warren, L., “Legislating for Tomorrow’s problems Today-Dealing with intergenerational equity”, Environmental Law Review, 7, 2005, pp. 165-172.

192. Warren, M., “Do potential people have rights?”, Canadian Journal of Philosophy, vol. VII, n. 2, June 1977, pp. 275-289.

193. Wedderburn, J., A., “Giving a voice to Future Generations: Intergenerational Equity, Representatives of Generations to come, and the challenge of planetary rights”, Australian Journal of Environmental Law, vol. 1 (1), 2014, pp. 37-69.

194. Weiss, E. B., “International Environmental Law: Contemporary Issues and the Emergence of a New World Order.” Georgetown Law Journal 81, pp. 675–710, 1993.

195. Weiss, E. B., “In Fairness to Future Generations and Sustainable Development”, American University International Law Review, vol. 8, issue 1, 1992, pp. 15-26,

196. Weiss, E. B., “Our Rights and Obligations to Future Generations for the Environment”, American Journal of International Law, vol. 84, 1990, pp. 198-199.

197. Weiss, E. B. “The Planetary Trust: Conservation & intergenerational equity”, Ecology Law Quarterly 11, 1983-1984, p. 495.

198. Weiss, E. B., “International Law in a Kaleidoscopic World”, Asian Journal of International Law, 2011, 00. 21-32.

199. Wellman, C., “Solidarity, the Individual and Human Rights”, Human Rights Quarterly, 22, 2000, pp. 639-657.

200. Weston, B., “The Theoretical Foundations of Intergenerational Ecological Justice: An Overview”, Human Rights Quarterly, vol. 34, n. 1, Feb. 2012, pp. 251-266.

201. Weston, B., Bach, T., Recalibrating the Law of Humans with the Laws of Nature: Climate Change, Human Rights, and Intergenerational Justice, Vermont Law School Legal Studies Research Paper Series, Research Paper N. 10-06, 2009. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://ssrn.com/abstract=1443243.

202. Wolf, Cl., "Contemporary Property Rights, Lockean Provisos, and the Interests of Future Generations", Ethics, volume 105, issue 4 (July 1995), pp. 791-818.

203. Wolfrum, R., "The Common Heritage of Mankind", in Max Planck Encyclopaedia of Public International Law. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://mpepil.com.

204. Valdes, D., "The self-perceptions of the Ombudsman: A comparative and longitudinal survey", The Ombudsman Journal, International Ombudsman Institute, n. 9, 1990-1991, p. 20.

205. Van Boven, T. C., "Distinguishing Criteria of Human Rights", in Vasak, K. & Alston, P. (eds.) The International Dimensions of Human Rights. Westport: Greenwood Press, 1982.

206. Van de Venis, J., "A Human Right to a Clean and Healthy Environment: Dream or Reality in Europe?", elni Review, No 1/2011.

207. Van Haren, F., "The International Ombudsman Centre for the Environment and Development", http://www.terracuranda.org/ Terra% 20 Curanda-Primera/magazine/contents1/8.html.

208. Van Haren, F., "Environmental Ombudsman in Third Year of Operation", 17/03/2003, http://www.monitor. upeace.org/ archive. cfm?id _ article=26.

209. Varuhas, J., "One Person can make a difference: An Individual Petition System for International Environmental Law, New Zealand Journal of Public and International Law, vol. 3, issue 2, (Nov. 2005).

210. Vincent, A., "Ombudspersons for Future Generations: Bringing Intergenerational Justice into the Heart of Policymaking", in UN Chronicle with Theme "The Future We Want", vol. XLIX, no. 1 & 2 2012, June 2012, http://unchronicle.un.org/article/ombudspersons-future-generations-bringing-intergenerational-justice-heart-policymaking.

211. Vincent, A., "Proposal for a High Commissioner/Ombudsperson for Future Generations: Reflections on the Negotiation Process", 23 April 2012,

http://sd.iisd.org/guest-articles/proposal-for-a-high-ommissionerombudsperson - for-future-generations-reflections-on-the-negotiation-process.

212. Vinuales, J., "The Contribution of the International Court of Justice to the Development of International Environmental Law: A Contemporary Assessment", Fordham International Law Journal, vol. 32, issue 1, 2008, pp. 232-258.

213. Vogler, J., "The European Contribution to Global Environmental Governance", International Affairs, vol. 81, no. 4, 2005, pp. 835-850.

214. Zurn, M., "The rise of international environmental politics: A review of current research", World Politics, vol. 50, n. 4, pp. 617-649.

215. Zwarhtoed, D., "Should Future Generations be Content with Plastic Trees and Singing Electronic Birds?", Journal of Agricultural and Environmental Ethics, 29, 2016, pp. 219-236.

216. Urbinati, N., "Representation as Advocacy: A Study of Democratic Deliberation", Political Theory, vol. 28 (6), 2000, pp. 758-786.

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία - Μεταφράσεις

1. Βασιλειάδης, Δ., Διβάνη, Χρ., Κουσκουνά, Μ., Παπαπετρόπουλος, Α., Περιβάλλον, Διαγράμματα- Σχόλια – Νομολογία – Υποδείγματα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2016.
2. Βρετού, Β., Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής & Συνήγορος του Πολίτη. Ο ρόλος τους στην προστασία του περιβάλλοντος, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2008.
3. Γεωργόπουλος, Α., Περιβαλλοντική Ηθική, εκδόσεις Gutenberg, 2002.
4. Γεωργόπουλος Α., Γη, ένας μικρός και εύθραυστος πλανήτης, εκδόσεις Gutenberg, 1996.
5. Γκίντενς Α., Ο κόσμος των ραγδαίων αλλαγών, Μεταίχμιο, 2001.
6. Γκριζάρη, Α., Η συμβολή των ιδιωτών στην επιτολή του περιβαλλοντικού δικαίου της ΕΕ, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013.
7. Γρηγορίου, Π., Σαμιώτης, Γ., Τσάλτας, Γρ. Ι., Η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη – Νομική και Θεσμική Διάσταση, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1993.
8. Δελλής, Γ., Κοινοτικό Δίκαιο Περιβάλλοντος, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1998,

9. Δεκλερής, Μ., Το Δίκαιο της Βιωσίμου Αναπτύξεως. Γενικές Αρχές, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 2000.
10. Δεκλερής, Μ., Ο Δωδεκαλτός του περιβάλλοντος, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 1996.
11. Δούση, Ε., Η Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση σε Κρίση. Ρίο+20 : υποσχέσεις με αβέβαιη εφαρμογή, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2014.
12. Δούση, Ε., Η Κοινοτική πολιτική περιβάλλοντος και η επίδραση της στην περίπτωση της Ελλαδας, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2001.
13. Ελληνική Εταιρεία Δικαίου του Περιβάλλοντος, Ο Δικαστής, ο Νόμος και το Περιβάλλον. Τιμητικός Τόμος για τον επ. Πρόεδρο του ΣτΕ Κωνσταντίνο Μενουδάκο, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2016.
14. Ιδρυμα Μαραγκοπούλου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, Η Προστασία του Περιβάλλοντος στο Δίκαιο και στην Πράξη, συλ. Τόμος, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2008.
15. Ινστιτούτο Worldwatch, Η κατάσταση του Κόσμου. Ο πολιτισμός μας σε μετάβαση. Από τον καταναλωτισμό στην αειφορία, εκδόσεις Η Καθημερινή, 2010.
16. Κανελλοπούλου-Μαλούχου, Ν., «Σκέψεις γύρω από την γενική αρχή της αξίας τους ανθρώπου» σε Χαρμόσυνο Α. Μάνεση, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1998, σελ. 156 επ.
17. Κανελλοπούλου-Μαλούχου, Ν., Η χειραφέτηση της Ευρώπης, εκδ. Παπαζήση, 2012.
18. Καραγεώργου, Β., «Παγκόσμια Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση: Τα Δεδομένα, οι Προκλήσεις και η Πορεία προς την Ενδυνάμωσή της», στο Στ. Περράκης (Επιμ.), Παγκόσμια Διακυβέρνηση, Αθήνα 2006, σελ. 175-202.
19. Καράκωστας, Ι., Περιβάλλον και Δίκαιο. Δίκαιο Διαχείρισης και Προστασίας των Περιβαλλοντικών Αγαθών, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, Β' Εκδοση, 2006.
20. Κασιμάτης, Γ., «Το ζήτημα της 'τριτενέργειας' των ατομικών και των κοινωνικών δικαιωμάτων» στον τόμο του ιδίου, Μελέτες ΙΙΙ, 1974-1999, Θεμελιώδη Δικαιώματα και κοινωνικό κράτος, εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 2000, σελ. 71 επ.
21. Κατσιμπάρδης Κ., Το Διεθνές Δίκαιο για τις κλιματικές αλλαγές, Βιβλιοθήκη περιβαλλοντικού Δικαίου – 9, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 2002.
22. Κουτούπα-Ρεγκάκου, Ε., Δίκαιο του περιβάλλοντος, εκδ. Σάκκουλας, 2005.

23. Κυριτσάκη, Αν., Το δικαίωμα στο Περιβάλλον, Υπό το πρίσμα του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ενωσης, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2010.
24. Λουλούδης Λ./ Γεωργιάδου Β./Σταυρακάκης Γ. Φύση Κοινωνία Επιστήμη στην εποχή των «τρελών αγελάδων», Νεφέλη, 1999.
25. Μάνεσης, Αρ., Συνταγματικά Δικαιώματα Α', Ατομικές ελευθερίες, εκδ. Σάκκουλας, 1982.
26. Μαντζούφας, Π., Συνταγματική Προστασία των δικαιωμάτων στην κοινωνία της διακινδύνευσης. Υγεία-Ιδιωτικότητα-Περιβάλλον, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006.
27. Μανωλεδάκης, Ι., «Ανθρώπινη αξιοπρέπεια» στον τόμο Η ποινική προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, Μανωλεδάκης, Ι., Prittwitz, G., (επιμ.), εκδ. Αντ. Σάκκουλας, 1997, σελ. 14 επ.
28. Μενουδάκος Κ., Η αναθεώρηση του Συντάγματος και η βιώσιμη ανάπτυξη, στο τόμο Γ. Παπαδημητρίου (επιμ.), Το άρθρο 24 του Συντάγματος μετά την αναθεώρηση του, Αντ. Σάκκουλας, Νόμος και Φύση, 2002, σ. 78 επ.
29. Μπάλιας, Γ., Περιβαλλοντικοί κίνδυνοι: Διαπλοκή Επιστήμης, Δικαίου και Πολιτικής, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Νόμος+Φύση, Βιβλιοθήκη Περιβαλλοντικού Δικαίου-27, 2009.
30. Μπάλιας, Γ., Η αρχή της προφύλαξης στο διεθνές, κοινοτικό και συγκριτικό δίκαιο, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Νόμος+Φύση, Βιβλιοθήκη Περιβαλλοντικού Δικαίου-15, 2005.
31. Νάσκου-Περράκη, Π., Μηχανισμοί Προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, έκδοση, Εκδόσεις Θέμις (Νικ. Α. Σάκκουλας& Σια ΟΕ), Αθήνα, 2014.
32. Νάσκου-Περράκη, Π., Χρυσόγονος, Κ., Ανθόπουλος, Χ., (επιμ.), Η διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού και η εσωτερική έννομη τάξη : ερμηνεία κατ' άρθρο, Αθήνα : Α. Ν. Σάκκουλας, 2002.
33. Ντάντε, Α. (Dante, A.), Θεία Κωμωδία-Κόλαση, εκδόσεις ΤΥΠΟΘΗΤΩ, 2003.
34. Παπαδημητρίου, Γ., Ο χάρτης θεμελιωδών δικαιωμάτων, εκδ. Παπαζήση, 2001,
35. Παπαδημητρίου., Γ., «Περιβαλλοντικό Σύνταγμα» στο Η περιβαλλοντική πολιτική στην Ελλάδα, (επιμ. Μ.Σ. Σκούρτος, Κ.Μ. Σοφούλης), εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα, 1995.
36. Παπανεόφυτος, Α., Ποινικό Δίκαιο, κράτος και τεχνολογικοί κίνδυνοι, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, 1997.

37. Περράκης, Σ., (επιμ.), Τα; Δικαιώματα των Λαών και των Μειονοτήτων, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1993.
38. Πρωτοπαπαδάκης, Ε., & Μανωλάς, Ε., (επιμ.), Περιβαλλοντική Ηθική. Προκλήσεις και Προοπτικές για τον 21ο αιώνα,Τμήμα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 2012
39. Πρωτοπαπαδάκης, Ε., «Το δικαίωμα του ανθρώπου στο περιβάλλον, η Διαγενεακή Δικαιοσύνη και ο Immanuel Kant", 5ος Τόμος : Διεθνής Περιβαλλοντική Πολιτική : Αναμετρήσεις με το Μέλλον, Θέματα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων, Περιοδική Έκδοση Τμήματος Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, 2013, σελ. 181-190.
40. Ραυτόπουλος, Ευ., Συμβατική Περιβαλλοντική Διακυβέρνηση και Μεσόγειος,ή Plus Ultra, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2006.
41. Ραυτόπουλος, Ε., «Όψεις της διαδρομής του Διεθνούς Δικαίου Περιβάλλοντος από τη Στοκχόλμη στο Γιοχάνεσμπουργκ (1972-2002), στο Γιοχάνεσμπουργκ. Το Περιβάλλον μετά τη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη, Γρηγόρης Ι. Τσάλτας (επιμ.-παρουσίαση), Εκδόσεις, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2003, σελ. 75-97.
42. Ρούκουνας, Εμ., Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Αθήνα, Ιδρυμα Μαραγκοπούλου για τα δικαιώματα του ανθρώπου, 1995.
43. Σακελλάρη, Μ., Σκανάβη, Κ., «Κλιματική Αλλαγή : Μία νέα πρόκληση για το πεδίο της περιβαλλοντικής ηθικής», στο Περιβαλλοντική Ηθική. Προκλήσεις και Προοπτικές για τον 21ο αιώνα, Πρωτοπαπαδάκης, Ε., &Μανωλάς, Ε., (επιμ.), Τμήμα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 2012, σελ. 171-180.
44. Σαμιώτης, Γ., Τσάλτας, Γρ., Ι., Διεθνής Προστασία του Περιβάλλοντος, τομ. Ι, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1990.
45. Σιούτη, Γ., Εγχειρίδιο δικαίου περιβάλλοντος, εκδ. Αντ.Σάκκουλα, 2003.
46. Σπανού, Κ., «Δημόσια Διοίκηση και περιβάλλον. Η ελληνική εμπειρία», στο Η περιβαλλοντική πολιτική στην Ελλάδα, (επιμ. Μ.Σ. Σκούρτος, Κ.Μ. Σοφούλης), εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα, 1995, σελ. 115-175.
47. Τερζάκης, Φ., Αποσπάσματα από μια φιλοσοφία της φύσης, εκδόσεις Futura, 2003.

48. Τσαϊτουρίδης, Χρ., Δύναμη και Δίκαιο. Το σώμα του νομικού υποκειμένου, εκδόσεις Σάκκουλα, Μελέτες Συνταγματικού Δικαίου και Πολιτειολογίας 17, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2009.
49. Τσάλτας, Γρ., Ι., (επιμ.), Περιβάλλον, Διεθνής Προστασία-Πολιτική-Δίκαιο-Θεσμοί, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2017.
50. Τσάλτας, Γρ. Ι., Κοπεγχάγη 2009. Το Περιβάλλον στη Δίνη μιας Παγκόσμιας Κρίσης, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2011.
51. Τσάλτας, Γρ., Ι., Πλατιάς, Χ., Ευρωπαϊκή Ενωση και Περιβάλλον. Ανατομία μιας κοινής Ευρωπαϊκής Πολιτικής, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2010.
52. Τσάλτας, Γρ., Ι., Κατσιμπάρδης, Κ., (επιμέλεια-παρουσίαση), Αειφορία και Περιβάλλον, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2004.
53. Τσάλτας, Γρ., Ι., (επιμέλεια-παρουσίαση), Γιοχάνεσμπουργκ. Το Περιβάλλον μετά τη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για την Αειφόρο Ανάπτυξη, εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2003.
54. Τσάτσος, Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, τόμος Γ', Θεμελιώδη Δικαιώματα, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 1987.
55. Φόστερ Μπέλαμι, Τ., Οικολογία και καπιταλισμός, εκδ. Μεταίχμιο, 2005.
56. Φουκουγιάμα, Φ., (Fukuyama, F.), Οικοδόμηση κρατών : διακυβέρνηση και παγκόσμια τάξη στον 21ο αιώνα, Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, 2005.
57. Χλέπας, Ν. Κ., «Η εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος από την ελληνική διοίκηση και η αξιοποίηση των κανόνων του στη Βουλή», στο Η διείσδυση του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος στην Ελλάδα, (επιμ. Γ. Παπαδημητρίου), εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1994.
58. Χριστιανός, Β., Περάκης, Μ., Νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ενωσης. Μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, (Σχολιασμένη Εκδοση), Νομική Βιβλιοθήκη, 2010.
59. Χρυσόγονος Κ., Η ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην ελληνική έννομη τάξη, Αντ. Σάκκουλας, 2001.
60. Cordellier, S., (επιμ.), Ο κόσμος των εικοστό πρώτο αιώνα. 80 κείμενα για να κατανοήσουμε τη νέα τάξη πραγμάτων, εκδόσεις Πατάκη-Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες, 2001.
61. Goleman, D., Οικολογική Νοημοσύνη, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2009.
62. Kant, I., Τα θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών. Εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Γ. Τζαβάρας, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα, 1984.

63. Locke, J., Δεύτερη πραγματεία περί Κυβερνήσεως, εκδόσεις Πόλις, 2010.
64. Nash, R., F., Τα δικαιώματα της φύσης, εκδόσεις Θυμέλη, 1995.

Ελληνόγλωσση Αρθρογραφία

1. Βρετού, Β., «Μεσογειακοί και Ελληνικοί υγρότοποι. Ο διαμεσολαβητικός ρόλος του Συνηγόρου του Πολίτη, στο ηλεκτρονικό περιοδικό ΝΟΜΟΣ+ΦΥΣΗ, Μάιος 2008. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα www.nomosphysis.org.gr.
2. Βρετού, Β. «Αειφόρος ανάπτυξη και παγκόσμια περιβαλλοντική διακυβέρνηση : μια σύντομη επισκόπηση των διεθνών τάσεων και ειδικότερη αναφορά στο ρόλο της Ε.Ε.», στο «Ανεξάρτητη Αρχή», εξαμηνιαίο επιστημονικό περιοδικό προσωπικού του Συνηγόρου του Πολίτη, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Ιανουάριος-Ιούνιος 2007, τεύχος 3, σελ. 57 επ.
3. Γεραπετρίτης Γ., Το δικαίωμα της περιβαλλοντικής πληροφόρησης: σύγχρονες τάσεις σε Ελλάδα και Ευρώπη, ΠερΔικ 2000, σελ. 172 επ.
4. Δελλής, Γ., «Το περιβάλλον ως στοιχείο της κοινοτικής έννομης τάξης και η Συνθήκη του Άμστερνταμ», στο περιοδικό Περιβάλλον & Δίκαιο (εφεξής ΠερΔικ), 1997, σελ. 295 επ..
5. Δούση, Ε., Η προστασία του περιβάλλοντος στη νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου με αφορμή την απόφαση Pulp Mills», Μάρτιος 2011. Διαθέσιμο από το ηλεκτρονικό περιοδικό nomosphysis.org.gr.
6. Καλλία – Αντωνίου Α., Η αξιολόγηση του αγαθού «Περιβάλλον» σε σχέση με τα λοιπά αγαθά στη νομολογία του ΣτΕ και του ΔΕΚ, ΠερΔικ 1999, σελ. 182 επ.
7. Καμτσίδου, Ι., «Η αρχή της διάκρισης των εξουσιών και οι Ανεξάρτητες Διοικητικές Αρχές», ΤοΣ, 1999, σ. 543 επ.
8. Καραγεώργου, Β., «Η αειφόρος ανάπτυξη ως βάση της σύγχρονης περιβαλλοντικής πολιτικής-βασικοί άξονες και εργαλεία με βάση τα νέα δεδομένα», ΠερΔικ 3/2004, σελ. 324 επ.
9. Κρεμλής Γ., Η ευρωπαϊκή πολιτική και το δίκαιο περιβάλλοντος, Το κοινοτικό κεκτημένο, ΝκΦ 1998, σελ. 558 επ.
10. Μενουδάκος Κ., Σύμβαση του Άαρχους και κοινοτικό δίκαιο: μια συγκριτική προσέγγιση, Νόμος και Φύση, Σεπτέμβριος 2003.
11. Νικολόπουλος Τ., Ο «αποδεκτός κίνδυνος» ένας ακόμα Δούρειος ίππος;, ΠερΔικ 4/2004, σ. 471 επ..

12. Σισιλιάνος Λ.-Α., Η προστασία του περιβάλλοντος και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Νόμος και Φύση 1996, σελ. 33 επ.
13. Τσίρος, Ν., «Νέες μορφές 'αβεβαιοτήτων' ή επιστημολογική απροσδιοριστία των θεωριών περί «διακινδύνευσης» στην ύστερη νεωτερικότητα», Νόμος & Φύση, τεύχος 3-4, 2000, σελ. 365 επ.
14. Χαϊνταρλής, Μ., «Αειφορία, αειφόρος ανάπτυξη και δίκαιο», ΠερΔικ 2001, σελ. 520 επ.

Διάφορες Εκθέσεις – Έρευνες – Handbooks

1. CEC (Commission of the European Communities), A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development, COM (2001), 264, Brussels, CEC.,
2. CIGI Papers, "Limiting dangerous Climate Chang. The critical role of citizen suits and domestic courts-Despite the Paris agreement", David Estrin, No 101-May 2016, by the Centre for International Governance Innovation (CIGI). Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα www.cigionline.org/sites/default/files/paper-no101.pdf.
3. Commission on Global Governance, Our Global Neighborhood, Report of the Commission on Global Governance, Oxford University Press, 1995.
4. Commission on Health and Environment, Our Planet, Our Health-Report of the WHO, (Geneva: World Health Organization, 1992),
5. EEA (European Environment Agency), Environmental policy integration in Europe : Administrative Culture and Practices, EEA Technical Report, No. 5/2005, Copenhagen.
6. EEA (European Environment Agency), The European environment — state and outlook 2015 — synthesis report, Published 02 Mar 2015. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.eea.europa.eu/soer-2015/synthesis.
7. ENOC (European Network of Ombudspersons for Children), The role and mandate of children's ombudspersons in Europe : Safeguarding and promoting children's views are taken seriously, ENOC Survey 2010, Prepared by Rachel Hodgkin and Peter Newell, December 2010. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://enoc.eu/wp-content/uploads/2015/02/201012-ENOC-Malta-survey-Role-of-Ombudspersons-for-Children.pdf.

8. EPIGOV (Environmental Policy Integration & Multi-Level Governance), Environmental Policy Integration at the EU Level-A Literature Review, EPIGOV Paper No. 5, Martina Herodes, Camilla Adelle & Marc Pallemaerts, Institute for European Environment Policy (IEEP), London/Brussels, January 2007. Διαθέσιμο και από ην ιστοσελίδα https:// www.researchgate.net/ publication/237329323_ Environmental_Policy_Integration_at_ the_EU_ Level_-_A_Literature_Review.
9. European Commission & UNEP, European Commission and United Nations Environment Programme working together for the Environment, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2008.
10. European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) & Council of Europe, Handbook on European Law relating to the rights of the child, Belgium, 2015.
11. House of Commons, Environmental Audit Committee "Outcome of the UN Rio+20 Earth Summit", 2nd Report of Session 2013-14, volume II, published on 14 June 2013. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα https://publications. parliament.uk/pa/cm201314/cmselect/cmenvaud/200/200vw.pdf.
12. Independent Commission on Population and Quality of Life, "Caring for the Future", Oxford University Press, 1996. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001056/105623E.pdf .
13. International Ombudsman Association (IOA), IOA Code of Ethics, 2007. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα www.ombudsassociation.org.
14. International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), "The Responsibility to Protect", Report, December 2001. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf.
15. International Human Rights Clinic at Harvard Law School, Models for Protecting the Environment for Future Generations, , October 2008. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://hrp.law.harvard.edu/wp-content/uploads/ 2013/02 / Models _ Future_Generations.pdf.
16. The Knesset, The Israeli Parliament, *Commission for Future Generations.* Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα https://www.worldfuturecouncil.org / file / 2016 / 10/Knesset-Paper.pdf.
17. London School of Economic (LSE), Capstone Project, "Intergenerational Equity. Understanding the linkages between parents and children: A Systematic Review", April 2013. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα

http://www.unicef.org/socialpolicy/files/LSE_Capstone_Intergenerational_Equity .pdf.

18. Nautilus Institute for Security and Sustainable Development, ""From Concept to Design: Creating an International Environmental Ombudsperson" Lyuba Zarsky, Project Director, Berkeley, October 1998.
19. OECD "Responsibility and Liability of States in Relation to Trans frontier Pollution", in Environmental Policy and Law (Envtl. Pol'Y& L.), vol 13, issue 3-4, 1984, pp. 96-98.
20. Office for the Hungarian Parliamentary Commissioner, (Horvath Luca Kornelia) "A Preliminary Examination of the Possibilities for the Institutional Representation of the Interest of Future Generations and Environmental Protection within the System of the United Nations", SDG2012 Programme UN Office of the High Commissioner for Future Generations/Environment.
21. Office of the UN, High Commissioner for Human Rights "Mapping Human Rights Obligations Relating to the Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment", Individual Report on Non-Binding International Environmental Instruments, Report No, 10, prepared for the Independent Expert on the Issue of Human Rights Obligations Relating to the Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy, and Sustainable Environment, December 2013.
22. OHCHR "Human Rights and Environment" 2011 OHCHR study, Stakeholder input by the Dutch Section of the International Commission of Jurists (NJCM), June 2011, Annex II, p. 25. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://waubrafoundation.org.au/wp-content/uploads/2016/05/NHCM-Call_ for _ input-HR_ and_Environment_DEF.pdf.
23. OHCHR, Analytical Study on the Relationship Between Human Rights and the Environment, UN Doc. A/HRC/19/34, 16 Dec. 2011.
24. OHCHR, "Indigenous Peoples and the Environment", Leaflet No 10, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα : http://www.ohchr.org/english/ about/publications/docs/ Indileaflet10.doc.
25. Oxford Martin Commission, "Now for the Long Term", Oxford, 2013. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.oxfordmartin.ox.ac.uk /downloads/ commission / Oxford_Martin_Now_for_the_Long_Term.pdf.

26. OmCED, Annual Report 2000, διαθέσιμο μετά από ηλεκτρονική μου επικοινωνία στις 26 Φεβρουαρίου 2016 με την Ψηφιακή Βιβλιοθήκη του Ερευνητικού Κέντρου για την Διεθνή Ανάπτυξη (Digital Library of the International Development Research Centre-IDRC).
27. Parliamentary Commissioner for the Environment (PCE) in New Zealand, Annual Report 2013. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.pce.parliament.nz /media/1250/pce-annual-report-2013-web.pdf.
28. A Report of Millennium Ecosystem Assessment 2005. Ecosystem and Human Well-Being-Synthesis, Jose Sarukhan & Anne Whyte (Review Editors), Island Press, Washington, 2005.
29. Report of the Secretary-General, "Human Rights and the environment as part of sustainable development", E/CN.4/2005/96, 19 January 2005. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα https://documents-dds-ny.un.org/doc/ UNDOC /GEN/G05 /103/ 71 / PDF / G0510371.pdf?OpenElement.
30. Report of the Secretary-General, Intergenerational Solidarity and the Needs of Future Generations, 5 August 2013, A/68/322. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα https:// sustainabledevelopment.un.org/content/documents/2006future.pdf.
31. Sharma, B., P., "Constitutional Provisions Related to Environment Conservation: A Study", IUCN policy brief (September 2010). Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://cmsdata. iucn.org / downloads / constitutional_ provisions_related _to_ environment_ conservation___final.pdf.
32. Sustainable Development Commission, "Prosperity without growth? The transition to a sustainable economy", by Professor Tim Jackson, 30.03.2009. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδαhttp://www.sd-commission.org.uk/ data/ files/publications/prosperity_without_growth_report.pdf.
33. UN Commision on Global Governance, "Our Global Neighborhood: The Report of the Commission on Global Governance". Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.gdrc.org/u-gov/global-neighbourhood.
34. UN Report, Human Rights and the Environment, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1994/9, Annex III.
35. UN ESCOR, Final Report prepared by Mrs Fatma Zohra Ksentini, Special Rapporteur on the UN ESCOR, Commission on Human Rigths, Sub Commission on 33. Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, 46sth session,

E/CN.4/Sub.2/1994/9 (6 July 1994), (αναφερόμενη ως Final Report of Mrs Ksentini),

36. UN HRC, Report of the OHCHR on the Relationship Between Climate Change and Human Rights, UN Doc. A/HRC/10/61, 15 Jan. 2009.
37. UN Secretary-General's High-Level Panel on Threats, Challenges and Change, "A More Secure World : Our Shared Responsibility", Report, UN Doc. A/59/565 (DEC. 2. 2004). Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.un.org/en /peacebuilding /pdf/historical/ hlp_more_secure_world.pdf & Executive Summary.
38. UN High Commissioner for Human Rights, "Human Rights and International Solidarity", Doc. A/HRC/9/10, 15 August 2008.
39. UNEP, "UNEP Year Book. Emerging Issues in our global environment", UNEP, 2014.
40. UNEP, Training Manual on International Environmental Law, 2006. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.unep.org/ environmentalgovernance/ Portals/ 8/ documents/training_Manual.pdf.
41. Join UNEP-OHCHR Expert Seminar on Human Rights and the Environment, The Intersection of Human Rights and Environmental Issues : A review of institutional developments at the international level, Background Paper No. 3, by Adriana Fabra, 14-16 January 2002, Geneva.
42. UNEP, "Ombudspersons for Future Generations: A proposal for Rio+20", written by Pearce, C., Perspectives, VI, 2012. Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://www.unep.org/civil-society / Portals / 24105/documents/perspectives/.
43. United Nations Human Development Report, "Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Divided World",2007/2008. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/268/hdr_20072008_en_complete.pdf
44. UN Human Rights, Office of the High Commissioner, "Frequently Asked Questions on the Right to Development", Fact Sheet No. 37, New York and Geneva, 2016.
45. UNESCO, Declaration on the Responsibilities of the Present Generations Towards Future Generations, General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), Paris, 1997.

46. Universite de Genève, Global Studies Institute, Mapping Human Rights Obligations Relating to the Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment, Report No. 14, Drafted by Dr. Deborah Lassalle, December 2013.
47. Vermont Law School, "Recalibrating the Law of Humans with the Law of Nature: Climate Change, Human Rights, and Intergenerational Justice", Research Paper No. 10-06, by Burns H. Vermont Law Scholl, 2009.Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://sehn.org/wp-content/uploads/2012/12/Recalibrating-future-gen.pdf.
48. WHO, Human Rights, Health & Environmental Protection: Linkages in Law & Practice, A Background Paper for the World Health Organization, Dinah Shelton, Health and Human Rights Working Paper Series No 1, 2002.
49. Wilkison, D., Monkhouse, C. & Baldock, D. The future of EU environmental policy: challenges and opportunities. A special report for the all – party Parliamentary environmental group. Institute European Environmental Policy (IEEP), London, 2004.
50. WCED (World Commission on Environment and Development), Our Common Future, Oxford University Press, first published 1987, 13th impression 1991.
51. WECF (Women Engage for a Common Future), The Right to a Healthy Environment. How to use international legal mechanism for the protection of our environment and our health-A Manual, Anke Stock, (Author and Editor), Utrecht/Munich, September 2007.
52. WFC & CISDL, Selecting Best Policies and Law for Future Generations. Legal Working Paper and Worked Examples, (writers Prof. Marie-Claire Cordonier Segger and Rajat Rana), Final Version, 10 May 2008, Montreal, Canada, p. 19. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.worldfuturecouncil.org/ fileadmin/ user _ upload / papers/Best_Policy_Principles080508.pdf.
53. World Commission on Environment and Development (WCED), Our Common Future (Oxford University Press, 1987), UN Doc. A/42/47 (1987), γνωστή με την ονομασία "The Brundtland Report".
54. World Future Council, (2012), Proposal-Calling for the establishment of a High Commissioner for Future Generations. World Future Council, The High Commissioner for Future Generations: The Future We Want, June 2012. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.worldfuturecouncil.org/ fileadmin / user _ upload/Future_Justice/High_Commissioner_for_Future_Generations.pdf.

55. World Future Council, (2012), Joint Paper "The Mandate of a UN High Commissioner for Future Generations". Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.futurejustice.org/assets/UN-High-Commissioner-for-FGs-mandate2-April.pdf.
56. World Future Council, (2013), Report on Expert Panel on Intergenerational Solidarity.
57. World Future Council, (2014), "EU Guardian for Future Generations. Bringing Intergenerational Equity to the Heart of EU Policy Making", by Catherine Pearce, Director Future Justice, World Future Council. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.futurejustice.org/wp-content /uploads / 2015 / 03 /EU-Guardian-for-Future-Generations-Open-Concept- Note1.pdf.
58. World Future Council, (2014), "Guarding our Future: How to include future generations in policy making", by Catherine Pierce & Maja Gopel. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.futurejustice.org/wp-content/ uploads / 2014 / 06 / brochure _ guarding_en_final_links2.pdf.
59. Working Group for Environmental Law, The Right to a Humane Environment: Proposal for an Additional Protocol to the European Human Rights Convention, 1973.

Ψηφίσματα – Αποφάσεις

1. Resolution on the Institutional and Financial Arrangement for International Environment Cooperation (Establishing the United Nations Environment Program, UNEP), G.A. Res. 2997 (Dec. 15, 1972).
2. Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 16 June 1972, (UN Doc A/CONF.48/14/Rev.1 16 June 1972).
3. known as the "Charter of Economic Rights and Duties of States", Res A/RES/29/3281, 12 Dec. 1974.
4. Resolution 3281 of the General Assembly, "Charter of Economic Rights and Duties of States", GA Res. 3281(xxix), UN GAOR, 29th Sess., Supp. No. 31 (1974) 50. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.un-documents.net/ a29r3281.htm.
5. Res 35/8 on "Historical Responsibility of States for the Preservation of Nature for Present and Future Generations" of 30 October 1980.

6. UNGA Resolution 43/53.
7. A/CONF151PC/WGIII/L8/REV1/ADD2, 21 February 1992. Preparatory Committee for the UN Conference on Environment and Development, "Principles on General Rights and Obligations", Working Group III, 4th Session, NY, 2 March-3 April, 1992.
8. Resolution 45/94 the UN General Assembly "Need to ensure a healthy environment for the well-being of individuals". Available at http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r094.htm.
9. Resolution 66/288, The Future We Want, adopted by the UN General Assembly at its Sixty-Sixth session, 27 July 2012
10. Commission on Human Rights, Res. 1995/14 on Human Rights and the Environment (1995).
11. Commission on Human Rights, Res. 2003/71 on Human Rights and the environment as part of sustainable development, Commission on Human Rights (2003),
12. Budapest Memorandum adopted at the Conference of Model Institutions for a Sustainable Future held in Budapest, 24-26 April 2014. Available at http://www.ajbh.hu/documents/14315/121663/Budapest_Memorandum.pdf/29f4b867-0afa-4d15-b3c4-4383ad732f73.
13. United Nations, The Future We Want-Zero Draft of the Outcome Document (2011), διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα www.uncds2012.org/index.php?page=view&type=12&nr=324&menu=20.
14. A/HRC/RES/16/11 "Human Rights and the Environment", (12 April 2011).

Βασικά κείμενα European Union

1. The Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01).
2. Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union (2007/C 306/01).
4. Written Declaration on the need to establish a Representation for Future Generations in the European Union (0070/2008), 01.09.2008, by Kinga Gal, Alexander Alvaro, Kristian Vigenin, Jean Lambert (MEP), DC/736357EN.doc.

Βασικά κείμενα Inter-American System

1. Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Social and Cultural Rights, "Protocol of San Salvador," O.A.S. Treaty Series.
2. No. 69 (1988), entered into force November 16, 1999, reprinted in Basic Documents Pertaining to Human Rights in the Inter-American System, OEA/Ser.L.V/II.82 doc.6 rev.1 at 67 (1992).
3. American Convention on Human Rights, O.A.S. Treaty Series No. 36, 1144 U.N.T.S. 123, entered into force on 18 July 1978, reprinted in Basic Documents Pertaining to Human Rights in the Inter-American System, OEA/Ser.L.V/II.82 doc.6 rev.1 at 25 (1992).
4. Protocol to the American Convention on Human Rights Relative to the Abolition of Death Penalty (1990) O.A.S. Treaty Series No. 73 (1990), (not in force).

Βασικά κείμενα African System

1. The African Charter on Human and Peoples' Rights, June 27, 1981, OAU Doc.
2. CAB/LEG/67/3/Rev.5 (1981).
3. Constitutive Act of the African Union, CAB/LEB/23.15 (26 May 2001).
4. Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples' Rights, Assembly of Heads of State.
5. Government of the Organization of African Unity, Ougadougou, Burkina Faso, June 1998, OAU/LEG/MIN/AFCHPR/PROT.(1) Rev.2.

Appendix –Annex - Draft Statute / Articles

1. Annex II, "The environmental imperative" (Annex in Declaration by the European Council in Dublin), 25-26 June 1990 (SN 60/1/90). Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα www.europarl.europa.eu/ summits/dublin/du2_en.pdf.
2. Annex 1, in Our Common Future, WCED, 13th edition, *"Summary of proposed Legal Principles for environmental protection and sustainable development adopted by the WCED Experts Group on Environmental Law",* 1991, pp. 348-351.

3. "Summary of proposed Legal Principles for environmental protection and sustainable development adopted by the WCED Experts Group on Environmental Law", Annex 1, in Our Common Future, WCED, 13th edition, 1991, p. 348-351.
4. Annex I, *"Draft Principles on Human Rights and the Environment:, in Final Report (Ksentini Report) of the Special Rapporteur "Human Rights and the Environment"*, UN Commission on Human Rights, Sub-Commission on the Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1994/9 (6 July 1994). Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα https://www1.umn.edu/humanrts/demo/HRandEnvironment_Ksentini.pdf#page=1&zoom=auto,-15,798.
5. Appendix to Stone, C D (1997) "Safeguarding Future Generations", Chapter 7 in collection.
6. Appendix A *"A Proposed Structure for an Ombudsman for Future Generations"*& Appendix B "*A Proposed Structure for a Guardian for Future Generations"*, in Models for Protecting the Environment for Future Generations, Science and Environment Health Network (SEHN) & The International Human Rights Clinic at Harvard Law School, written by Carolyn Raffensperger (Executive Director of SEHN), Tyler Giannini (Director of the International Human Rights Clinic at Harvard Law School's Human Rights Program), Bonnie Docherty (Lecturer and writing fellow at the Clinic), October 2008, pp 25-33. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.sehn.org/pdf/Models_for_Protecting_the_Environment_for_Future_Generations.pdf.
7. Appendix: *Application of the Model to Case Studies. A. Successful Environmental Rights Claims*. 1. UN Human Rights Committee, 2. African Commission on Human and People's Rights, 3. European Court of Human Rights, 4. Inter-American Human Rights System, 4.a. Inter-American Court on Human Rights, 4.b. Inter-American Commission on Human Rights, B. Rejection of Environmental Rights Claims. 1. UN Human Rights Committee, 2. European Court of Human Rights, 3. United States federal courts' Alien Tort Statute jurisprudence. in Osofsky, H., "Learning from Environmental Justice: A New Model for International Environmental Rights" Stanford Environmental Law Journal, Vol. 24, 2005, pp. 58-71. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=976533.

8. Draft Statute of the International Environmental Agency and the International Court of the Environment, presented at the UNCED Conference in Rio de Janeiro, June 1992. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδαhttp://www.icef-court.org/site/attachments/article/50/Draft%20Statute%20of%20the%20International%20Environmental%20Agency%20and%20the%20International%20Court%20of%20the%20Environment%20p.pdf.
9. Draft UNECE Charter on Environmental Rights and Obligations, UNDoc. ENWA/R.38 (1990).
10. Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries. (Text adopted by the International Law Commission, 43 session/2001, A/56/10). Αναφέρονται επίσης και ως "ILC Articles". Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://legal.un.org/ilc /texts/instruments /english / commentaries/9_6_2001.pdf.

Δικαστικές Αποφάσεις – Αποφάσεις Επιτροπών

1. Communication No. 67/1980, EHP v. Canada, 2 Selected Decisions of the Human Rights Committee (1990). Διαθέσιμο και από την ηλεκτρονική σελίδα http://hrlibrary.umn.edu/undocs/html/67-1980.htm.
2. Case of the Saramaka People v. Suriname, Inter-American Court of Human Rights, 2007. Διαθέσιμο και από την ηλεκτρονική σελίδα http://www.corteidh.or.cr /docs/ casos /articulos / seriec_172_ing.pdf.
3. Yanomami Community v. Brazil. Inter-Am Comm HR, Brazil, Resolution No. 12/85, Case No. 7615 (1985). Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.cidh.org/annualrep/84.85eng/Brazil7615.htm.
4. The Case of the Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nacaragua, Inter-Am. C.H.R., Judgment of Aug. 31, 2001. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα https://www.escr-net.org/caselaw/2006/case-mayagna-sumo-awas-tingni-community-v-nicaragua-eng.
5. Inuit Petition to the Inter-American Commission on Human Rights Seeking Relief from Violations Resulting from Global Warming Caused by Acts and Omissions of the US. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.inuitcircumpolar.com/uploads/3/0/5/4/30542564/finalpetionicc.pdf.

6. Peter K. Waweru v. Republic of Kenya, KeHC 2006. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.chr.up.ac.za/index.php/browse-by-country/kenya/339-kenya-waweru-v-republic-2007-ahrlr-149-kehc-2006-.html.
7. Massachusetts v. EPA, 549 US 497 (2007). Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα https://www.justice.gov/enrd/massachusetts-v-epa.
8. Gabcikovo-Nagymaros project (Hung/Slov.), 1997, ICJ, 7, 78 (Sept, 25). Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7375.pdf.
9. Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay), ICJ, 2010. Διαθέσιμο και από την ιστοσελίδα http://www.icj-cij.org/ docket/ index.php ? p 1 = 3 & p 2 =3&case=135&p3=4.
10. Nuclear Weapons Advisory Opinion. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, July 8, 1996. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.icj-cij.org/docket/files/95/7497.pdf.
11. Minors Oposa v. Secretary of the Department of Environmental and Natural Resources, (224 SCRA 792 [1993]). Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://hrlibrary.umn.edu/research /Philippines/ Oposa % 20v%20Factoran,%20GR%20No.%20101083,%20July%2030,%201993,%20on %20the%20State's%20Responsibility%20To%20Protect%20the%20Right%20To %20Live%20in% 20a% 20 Healthy % 20Environment.pdf.
12. Υπόθεση Leghari v. Federation of Pakistan (Lahore High Court Pakistan, 2015). Case No: W.P. No. 25501/2015. Βλ. σχετικά https://elaw.org/pk_Leghari.
13. Υπόθεση Urgenda Foundation v. the State of the Netherlands/Ministry of Infrastructure and the Environment, (Hague District Court, 2015). Case number: C/09/456689/HA ZA 13-1396, Hague District Court, 2015. Διαθέσιμο ενδεικτικά και από την ιστοσελίδα https://elaw.org/system/files/urgenda_0.pdf.
14. Υπόθεση Case Zoe and Stella Foster et al v. Washington Department of Ecology, (Superior Court of the State of Washington for King County, 2015). No 14-2-25295-1 SEA, Order affirming the Department of Ecology's denial of petition for rule making, Judge Hollis R. Hill, November 19, 2015.
15. Υπόθεση Kelsey Cascade Rose Juliana et al. v. United States of America et al. (United States District Court for the District of Oregon Eugene Division, 2016). Case 6:15-cv-01517-TC, 2016, US District Court for the District of Oregon.

16. Υπόθεση The People vs. Arctic Oil, (Oslo District Court, 2016).
17. Η Υπόθεση Magnolia, (Stockholm District Court, 2016). Non Profit Organisation PUSH Sverige, Non Profit Organisation Faltibiologerna & 176 plaintifs v. The Gouvernement of Sweden ('The Magnolia Case').
18. Τρεις υποθέσεις από την Αυστραλία (South Wales Land and Environment Court-SWLEC, 2006-2007) : 1) Gray v. Minister for Planning ((New South Wales Land and Environment Court-2006), γνωστή και ως υπόθεση "Anvil Hill case. Gray v. The Minister for Planning, Director-General of the Department of Planning and Centennial Hunter Pty Ltd (2006) NSWLEC 720 ("Anvil Hill Case"). 2) Taralga Landscape Guardians Inc v. Minister for Planning (New South Wales Land and Environment Court -2007). Taralga Landscape Guardians Inc v Minister for Planning and RES Southern Cross Pty Ltd [2007] NSWLEC 59. 3) Walker v. Minister for Planning (New South Wales Land and Environment Court -2007). Walker v Minister for Planning. Η απόφαση είναι διαθέσιμη στην ιστοσελίδα [2007] NSWLEC 741. https://www.caselaw.nsw.gov.au/decision/549f99373004262463b0d796.
19. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, ICJ, Reports 1997, pp. 241-242.
20. Ogiek Case (Υπόθεση African Commission on Human and Peoples' Rights v. Republic of Kenya, African Court on Human and Peoples' Rights-2017).
21. Η μακροχρόνια δικαστική διεκδίκηση των Μαορί της Νέας Ζηλανδίας (Maori-New Zealand, March 2017).
22. Απόφαση Mohd. Salim v. State of Uttarakhand & others (High Court of Uttarakhand at Nainital, 20 March 2017).
23. Marangopoulos Foundation for Human Rights v. Greece (2006).

Internet – web sites

1. www.theioi.org/ (International Ombudsman Institution),
2. http://www.eoi.at/ (European Ombudsman Institution)
3. http://plato.stanford.edu/
4. http://mpepil.com (Max Planck Encyclopaedia of Public International Law)

5. https://www.sustainabilityprofessionals.org/sites/default/files/ISSPGlossary_of_Terms.pdf (ISSP Glossary of Terms, International Society of Sustainability Professionals, 15/07/2015),
6. http://www.futurejustice.org
7. http://www.worldfuturecouncil.org/ (World Future Council-Voice of Future Generations),
8. http://www.intergenerationaljustice.org
9. http://www.if.org.uk/
10. http://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/research/programmes/human-rights
11. http://coe.int
12. http://coe.int/human_rights/ (Human Rights Web, Directorate General on Human Rights),
13. http://hudoc.echr.coe.int (Database of human rights case-law),
14. http://echr.coe.int (European Court of Human Rights),
15. Η ηλεκτρονική εγκυκλοπαίδεια Stanford Encyclopedia of Philosophy : https://plato.stanford.edu.
16. http://www.icj-cij.org.
17. https://www.youtube.com/watch?v=oJJGuIZVfLM, Severn Suzuki's famous 1992 speech in Rio.
18. Office of the Auditor General of Canada :The environmental reports of the Commissioner of the Environment and Sustainable Development are available at http://www.oag-bvg.gc.ca/internet/English/parl_lp_e_901.html.

Ξενόγλωσσα Περιοδικά (ερεύνα από 2009 μέχρι και σήμερα)

1. Environmental Ethics,
2. Environmental Values
3. Ethics and the Environment
4. Environmental Philosophy
5. European Environment
6. European Environmental Law Review
7. Environmental Law Review
8. European Journal of International Law
9. Journal of Environmental Law

10. Journal of European Environmental Policy
11. Journal of Agricultural and Environmental Ethics
12. Journal of the International Ombudsman Association
13. Intergenerational Justice Review
14. Trumpeter: Journal of Ecosophy
15. Global Environmental Politics
16. Ethics & International Affairs
17. Philosophy & Public Affairs

Διατριβές

1. Collins, L., The Doctrine of Intergenerational Equity in Global Environmental Governance, Thesis, University of British Columbia, August 2006.
2. Tremmel, J., A Theory of Intergenerational Justice, Doctoral Thesis, Philosophische Fakultät der Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf, 2008.
3. Woods, Cl, The Environment, Intergenerational Equity & Long-Term Investment, DPhil Thesis, School of Geography and the Environment, Oxford 2011.
4. Shindo, M., The Environmental Ombudsman and Administrative Decision Making: An Assessment of its Stability for Japan, Thesis, Macquarie Law School, Sydney, 2013.
5. Costanzo, Ch., The right to a Healthy Environment: A rights based approach to Environment issues, School of Political Science & Sociology, Natural University of Ireland, Galway, October 2015.

Επικοινωνία – Συνεργασία

1. The Nautilus Institute for Security and Sustainable Development, Berkeley, California, 25.10.2012.
2. Ombudsman for Children of Republic of Srpska (Vosnia-Herzegovina), 13.01.2016.
3. European Ombudsman, Jean Lusweti, Writer Media & External Relations Unit, 13.01.2016.
4. International Ombudsman Institute (IOI), General Secretariat, 14.01.2016.

5. International Ombudsman Institute (IOI), General Secretariat, 14.01.2016.
6. Youth advocacy Specialist|Division of Communications and Public Information|UN Environment Programme, 15.01.2016.
7. Co-ordinator for Inter-institutional Relations, European Environmental Agency, 15.01.2016.
8. Enquiries Officer, Children & Young People's Commissioner Scotland, 18.01.2016.
9. Legal Consultant, Division of Environmental Law and Conventions UNEP, 25.01.2016.
10. Head of International Relations and Organisational Development, Office of the Chancellor of Justice, Estonia, 25.01.2016.
11. Project- and Analysis Officer,The National Council for Children Denmark, 28.01.2016.
12. Marcel Szabó, Ombudsman for Future Generations in Hungary, 29.01.2016.
13. Advisor to the Ombudsperson for Children, Croatia, 29.01.2016.
14. Co-ordinator for Inter-institutional Relations, European Commission, DG Environment, 15.02.2016.
15. Mandate of the Special Rapporteur on human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment, Mr. John H. Knox, 02.03.2016.
16. Catherine Pearce, Director Future Justice, Coordinator Global Policy Action Plan, World Future Council, 23.05.2016.
17. Ombudsman of Autonomous Province of Trento, 19.01.2017.
18. Secretariat & Secretary General, Dr. Siegele of European Ombudsman Institution, 30.01.2017.
19. Head of Child Rights Unit Ombudsman for Children Norway, 09.02.2017.
20. Child Rights International Network (CRIN) London, 15.02.2017.
21. Senior Legal Adviser, Parliamentary Ombudsman of Finland, 15.02.2017.
22. Administrative Assistant, International Ocean Institute – Headquarters, University of Malta, 01.03.2017.
23. Office of the Auditor General of Canada, 08.04.2017.

Ετήσια Έκθεση 2000 OmCED

IDRC - Lib. 118137 04019 (97-0208) Doc. Complet

OmCED

Annual Report 2000

Introduction

The International Ombudsman Centre for the Environment and Development – OmCED – shall report publicly on a regular basis on its work (art. III, 7 MoA).

With the signing of the Memorandum of Agreement (MoA) by the two co-founders of the Centre, the IUCN and the Earth Council, on 5 July 2000, OmCED came into existence as a non-incorporated entity functioning under the legal auspices of the Earth Council.

Because of the Centre's incipient phase, this first Annual Report does not follow a pre-described format. It lays down the most relevant landmarks of OmCED to date and briefly touches upon some of the cases that it had/has under consideration.

Report

After the preparatory years 1998 and 1999, the first half of 2000 was dedicated to finalize the governing documentation of OmCED, the MoA and the Operational Guidelines. This was primarily done by Frans van Haren (FvH), with invaluable support and guidance from Charles Di Leva of the Environmental Law Centre in Bonn. FvH was assisted in Brasilia by Fabiane Rietveld, and in San Jose by Ana Grace Salazar. Francisco Mata of the Earth Council and Sebastian Winkler of IUCN continued to provide useful advice, as did many others. Amongst those whose persistent encouragement was especially welcomed, we mention that of Maritta Koch-Weser and Maurice Strong.

Many different efforts were undertaken to divulge the Ombudsman concept for broad audiences. Particular mention can be made of the meeting in Washington with the Advisory Group of the Compliance/Ombudsman Office of IFC, and a presentation for National Councils for Sustainable Development from about 50 countries in New York, in April. Quite a large correspondence has evolved with an interesting variety of individuals and institutions. Nearly all reactions were of such a nature that it can be safely concluded that OmCED has the potential of a considerable constituency.

Even before the signing of the MoA, OmCED was advised by outsiders to look into the Bujagali Dam project in Uganda. Constructive discussions were held, including in Washington DC, but it was not felt that at that stage OmCED should take a lead position in this outreach project.

The Earth Council concluded negotiations with the UN University for Peace to re-locate its headquarters at the campus facilities of the latter. OmCED has from the start recognized the

ARCHIV 339.5715 77.4 05

many areas of synergy between the missions of UPEACE and that of the Earth Council, including OmCED. Various programmes of the Earth Council that are at present under implementation have used their regular channels to make OmCED further known.

The co-founding organizations were thus ensured of a sufficient legal, institutional and supportive base to justify the signing of the MoA establishing *de facto* this new function. The MoA and Operational Guidelines are attached to this Report and a form integral part of it.

After 5 July, OmCED continued to enlarge its network of contacts and especially of interested individuals and organizations that want to associate with OmCED according to article III, sub 12, of the MoA. Thus OmCED is in a position to realize its objectives with a minimum of staff and a maximum of associated members. At present OmCED is working on a roster of knowledgeable persons and organizations that can be sources of information concerning both potential and actual conflicts deserving the attention of OmCED.

A major landmark was the adoption on 11 October 2000 of an unanimous resolution by the World Conservation Congress in Amman, Jordan, in support of the OmCED initiative. The Congress was attended by about 2000 persons.

Before and since that date, OmCED has been looking into issues that were brought to its attention. Noteworthy is the case of the Uwa Indians of Colombia who felt their rights infringed upon by oil exploration concessions. This issue was resolved by the Government of Colombia without OmCED involvement. OmCED is at present engaged in the selection and coordination of a Panel that is to advise on the social and environmental measures that should accompany the project of upgrading the road between Santa Cruz and Puerto Suarez in Bolivia. Together with a representative of IDB, a mission was carried out in November to Santa Cruz and La Paz. OmCED is also part of a discussion group that on a strictly informal and confidential basis looks into the feasibility of creating a protected zone in a disputed area between two countries.

Given the limited capacity and funding of OmCED to date, no other issues were pursued.

In November the president of the Earth Council asked FvH to head OmCED on a more permanent basis. Pending the approval of his government for a leave of absence, FvH accepted this appointment. Ana Grace Salazar, executive assistant of the Earth Council, will also act as such for OmCED.

Discussions are under way with various staff members of the University for Peace, especially those of the Natural Resources Department, to identify areas of future cooperation.

In November the governments of the Netherlands, Denmark and Norway were approached by the Earth Council for a new funding drive for the Council's programmes, including OmCED. A more coherent funding strategy is under consideration.

Commentary

The OmCED concept and approach has considerable appeal. OmCED has yet to earn trust and reputation. Its close association with IUCN and the Earth Council, the co-founders, and

with the University for Peace on whose campus it is headquartered, should be of great assistance in this process, as will the increasing number of persons and institutions that have expressed their readiness to associate themselves with OmCED.

The major constraint that OmCED faces at present is its limited capacity. This is naturally related to the issue of funding. More regular and permanent leadership, which shall be taking shape during the first half of 2001, will be important in consolidating OmCED's first phase.

Brasilia, 27 December 2000
Omced@lexcouncil.ac.cr

Απαντήσεις επί του ερωτηματολογίου

1. Bosnia - Herzegovina

Marina Simovic <marina.s@djeca.rs.ba>
Προς v.vretou@yahoo.gr Σήμερα στις 1:36 μ.μ. (Τετάρτη 13/01/2016)
Dear mr Vassiliki K. Vretou,
I am sending you the answers to your questionnaire. I hope that will be useful in your future work.
Best Regards
Ombudsman za djecu RS /Ombudsman for Children of Republic of Srpska
Marina Simović Nišević
Sekretar /Secretary of Unit

QUESTIONNAIRE

1) **Please indicate the legal form of your authority and the current legislative framework.**

Law on Ombudsman for Children

---

2) **Please specify 2.1.) the mandate of your institution, 2.2.) the special mandate related with children's rights/future generations.**

A person who is elected by the National Assembly on the position of ombudsman for children has a term of 4 years and the possibility of second term of another four years.

---

3) **What is the general examination process followed by your institution.**

Protection and promotion of children's rights

---

4) **How many cases are related with children's rights and how many cases are related with environmental rights?**

We are an institution that deals only with the rights of children and all cases related to children

---

5) **Do you have any activity in promoting children's environmental rights or future generations' environmental rights?**

Not precisely the environmental rights of the child

6) **Do you think your institution improves the quality of environmental decision making?**

---

7) **What has been the greatest success of your office in this area?**

---

8) **Do you think your institution handles effectively disputes, regarding children's environmental rights or future generations' environmental rights?**

So far we have not had cases pertaining to the protection of environmental rights of the child

---

9) **What do you think are the strong and weak points of your mediation in resolving environmental disputes, compared with other mechanisms?**

---

10) **Do you have any suggestion about the introduction of an Environmental Ombudsman?**

---

11) **How an institution could you think can predict the needs and interests of Future Generation?**

Following the needs of present and future generations, in terms of protection of fundamental rights, including environmental rights

---

12) **Are there any moral grounds for the "intergenerational equity?"**

---

13) **Do future generations have a right to "habitable planet"?**

Of course, the present generation should enable them to

---

14) **In your opinion what institutions can we create for promoting and protecting the needs and rights of Future Generations?**

Ombudsman for environmental rights

---

15) **Do you think that a general Ombudsman Office could deal matters that are related with children or future generations or it is better to establish a specialized Ombudsman e.g. Ombudsman for Future Generations?**

It would be better that there is a specialized ombudsman for the protection of environmental rights

---

16) **From your viewpoint, what is the main purpose of creating a new specialized Environmental Ombudsman or an Ombudsman for Future Generations?**

The main purpose would be just directly addressing environmental rights, specialized institutions for it

---

17) **Is it possible to prioritize future environmental interest against the resources needed of the least well-off members of the current generations?**

---

18) **In some legal systems (e.g. Australia) seems that judges can elaborate and use the content of the principle of intergenerational equity. Do you think that this may happen in your country?**

Perhaps in the distant future. For now there are no such opportunities

---

19) **Do you believe that Judges and Ombudsmen have a better potential to protect the interests of future generations, comparing e.g.with members of Parliaments ?**

Of course, because it is their priority and their job

---

20) **Do you believe that EU can promote more efficiently the intergenerational equity than each member-state?**

Of course, always be better and more

---

21) **Do you think that an Ombudsman for Future Generations could better start in international level, in regional level or in national level and why?**

For a start is better to start at the local level, and the following needs to be developed at the regional level

---

22) **Can you cite a best practice paradigm, that can promote subjects which are related with future generations?**

---

23) **Is there anything else that you want to add?**

----

2. Office of the Auditor General of Canada

Communications <Communications@oag-bvg.gc.ca>
Προς Vretou Vassiliki
Φεβ 17 τις 2:00 μ.μ.
Un message français suit.

We have received your inquiry. Please note:

- *The Office of the Auditor General of Canada does not directly provide programs and services to the public.*
- *We respond to questions about what we do<http://www.oag-bvg.gc.ca/internet/English/au_fs_e_371.html>. Should your question be relevant to what we do, you can expect a response from us within 20 business days from the date we received your inquiry.*
- *We do not respond to inquiries relating to what we don't do<http://www.oag-bvg.gc.ca/internet/English/au_fs_e_39450.html>. Please direct your inquiries about Government*

of Canada activities, programs, services, and forms to Service Canada<http://www.servicecanada.gc.ca/>.

- *If you are raising an issue you believe the Auditor General should audit, we may contact you for further information if required. Where we require further information, you can expect to hear from us within 20 business days from the date we received your inquiry.*
- *To protect our systems, we delete all emails containing unsolicited attachments.*
- *We do not forward messages to any Government of Canada organization, program, service, or representative.*
- *We do not respond to correspondence that contains offensive language or subject matter.*

We thank you for your inquiry.

Communications <Communications@oag-bvg.gc.ca>
Προς Mrs.Vassiliki K. Vretou
Φεβ 14 τις 10:19 μ.μ.

Dear Mrs. Vretou: Thank you for your email.

The Office of the Auditor General of Canada conducts independent audits of the programs and activities of federal government departments and agencies, Crown corporations and other federal entities, and reports its findings to Parliament.

We are sorry that we cannot assist you with your project. The elected officials of the government are responsible for the management and administration of program as well as addressing the issues that we identify in our reports. The Auditor General does not have a role to play in the administration and management of these programs, nor in the making of policy. In this regard, the Auditor General must remain independent from the government in order to be able to effectively carry out his audit responsibilities.

Sincerely,
Communications
Office of the Auditor General of Canada

3. Catherine Pierce, Director Future Justice (WFC)

3.1. *Catherine Pearce <wfc.02@worldfuturecouncil.org>*
Προς Vretou Vassiliki Μάι 10 τις 12:27 μ.μ.
Dear Vassiliki,
Many thanks for your message.
Sounds interesting and I am delighted that you have called on us for information.
I will be in touch with regards your questionnaire.
Catherine Pearce
Director Future Justice
Coordinator Global Policy Action Plan
World Future Council

3.2. *Catherine Pearce <wfc.02@worldfuturecouncil.org>*
Προς Vretou Vassiliki Μάι 23 2016, τις 5:17 μ.μ.
Dear Vassiliki,
I have gone through and responded to your questionnaire.
You'll see that I have been quite brief in some of my answers, especially towards the end. I hope you don't mind. This is because I am sending some brief articles that provide all the details that you are

requesting. You will also see plenty of useful literature and articles on the www.futurejustice. org website, as I mention in the questionnaire. So I hope this provides a good first start for you and please come back to me for further information, I'd be more than happy to help further!
I also attach the synopsis from the Global Conference which you requested.
with all best wishes,
Catherine Pearce
Director Future Justice
Coordinator Global Policy Action Plan
World Future Council
Not sure if we need a High Commissioner for Future Generations? Watch our new film! https://www.youtube.com/watch?v=nhwFyP0p-Hk

QUESTIONNAIRE

1) **Please indicate the legal form of your authority and the current legislative framework.**

The World Future Council is a charitable foundation and relies on private and institutional donations to fund its work.

2) **Please specify 2.1.) the mandate of your institution, 2.2.) the special mandate related with children's rights/future generations.**

The World Future Council (WFC) consists of 50 eminent global change-makers from governments, parliaments, civil society, academia, the arts and business who have already successfully created change. We envision a sustainable, just and peaceful future where universal rights are respected. To achieve this, we research, identify and spread the best and most sustainable policy solutions worldwide. In close collaboration with civil society, members of parliament, governments, businesses and international organisations we research future-just legislation and advise and support decision-makers in the concrete implementation. One of our programmes is on Children's Rights, another of our cornerstone programmes is on Future Justice, looking at the implementation of and respect of rights of future generations.

3) **What is the general examination process followed by your institution.**

In close collaboration with civil society, members of parliament, governments, businesses and international organisations we research future-just legislation and advise and support decision-makers in the concrete implementation.

4) **How many cases are related with children's rights and how many cases are related with environmental rights?**

We have identified a number of policies that relate to Children's rights, see here for the 2015 Future Policy Award winners on Children's Rights:

http://www.futurepolicy.org/award/

We have identified a number of policies relating to environmental rights, and the coverage is very broad – more information here: www.futurepolicy.org

NB- please note that we are in the process of uploading details on the Rights of Nature policy from Ecuador and the rights of one of the largest rivers in NZ.

5) **Do you have any activity in promoting children's environmental rights or future generations' environmental rights?**

Please refer to the Future Policy Award 2015 for further information on our work on promoting children's environmental rights, in particular the Maryland Environmental Literacy Standards Policy – with further details on a recent fact finding mission here: https://www.facebook.com/wfc.goodpolicies

With regards future generations' environmental rights, we have substantial and long standing activity. It may be best to first refer to our dedicated website: www.futurejustice.org for articles, blogs, general background on our proposal for Ombudspersons or Guardians for Future Generations and for information on our Rio+20 campaign.

6) **Do you think your institution improves the quality of environmental decision making?**

We work with legislators, policy makers, Government representatives and Ministers in order to promote and share with them leading, stand out policies which we think should be replicated and adopted. Furthermore, we seek ways to enhance the decision making process and to improve capacity for policy makers to adopt such long term policies.

---

7) **What has been the greatest success of your office in this area?**

We have raised attention to some key, exemplary policies through our Future Policy Award.

8) **Do you think your institution handles effectively disputes, regarding children's environmental rights or future generations' environmental rights?**

Not applicable to us – we don't really deal with disputes per se. However, one of our policy proposals, Guardians for Future Generations, could take on such a role.

---

9) **What do you think are the strong and weak points of your mediation in resolving environmental disputes, compared with other mechanisms?**

Not applicable

10) **Do you have any suggestion about the introduction of an Environmental Ombudsman?**

We don't believe such a role should be confined and limited to the environment – a role of Ombudsperson for Future Generations is much broader and more cross cutting. For further information on our suggestions for Ombudspersons for Future Generations, please see our website: www.futurejustice.org

11) **How an institution could you think can predict the needs and interests of Future Generation?**

Please see our website for further information: www.futurejustice.org

12) **Are there any moral grounds for the "intergenerational equity?"**

Yes!

13) **Do future generations have a right to "habitable planet"?**

Yes!

14) **In your opinion what institutions can we create for promoting and protecting the needs and rights of Future Generations?**

Guardians for Future Generations

15) **Do you think that a general Ombudsman Office could deal matters that are related with children or future generations or it is better to establish a specialized Ombudsman e.g. Ombudsman for Future Generations?**

Better to introduce a separate or specialized Ombudsperson for Future Generations

16) **From your viewpoint, what is the main purpose of creating a new specialized Environmental Ombudsman or an Ombudsman for Future Generations?**

----

17) **Is it possible to prioritize future environmental interest against the resources needed of the least well-off members of the current generations?**

This is a case of balancing and reconciling the needs of present and future generations. Its not a case of prioritizing one over the other. Many of the concerns of present generations are likely to have impacts on future generations too – poverty, climate change etc.

18) **In some legal systems (e.g. Australia) seems that judges can elaborate and use the content of the principle of intergenerational equity. Do you think that this may happen in your country?**

I think it is possible yes, how the spirit of the law can be applied.

19) **Do you believe that Judges and Ombudsmen have a better potential to protect the interests of future generations, comparing e.g. with members of Parliaments ?**

Yes. Ombudspersons are not working to the cycle of elections, and as independent bodies, working alongside Government are better placed to look to the long term.

20) **Do you believe that EU can promote more efficiently the intergenerational equity than each member-state?**

----

21) **Do you think that an Ombudsman for Future Generations could better start in international level, in regional level or in national level and why?**

Ombudspersons for Future Generations are already working at the national level and regional level.

22) **Can you cite a best practice paradigm, that can promote subjects which are related with future generations?**

Not sure I understand the question

23) **Is there anything else that you want to add?**

Please read some of our materials for more thorough answers on the Ombudsperson for Future Generations

4. Croatia

4.1. Ombudsman for Children of the Republic of Croatia

Danijela Žagar danijela.zagar@dijete.hr

Προς v.vretou@yahoo.gr Ιαν 29 2016 τις 2:18 μ.μ.

Dear Ms Vretou,

*On behalf of **the Ombudsman for Children of the Republic of Croatia**, Ms. Ivana Milas Klarić, please find attached the completed questionnaire.*

We hope that it will help you in your future work and we wish you a lot of success.

Regards,

Danijela Žagar

4.2. *DPR-910-04/15-0074*
January 26, 2016.
Ms Vassiliki K. Vretou
mailto: v.vretou@yahoo.gr

Dear Ms Vretou,
please find attached the completed questionnaire that you need for your work.
Hoping that it will be of some help, we wish you every success in the future.

Ombudsman for Children
Assistant Professor, Ivana Milas Klarić, PhD

QUESTIONNAIRE

1. Please indicate the legal form of your authority and the current legislative framework.

The institution of the Ombudsperson for Children was established in 2003 as the first specialised institution of its kind in the Republic of Croatia, with the aim of protecting and promoting the rights and interests of children. The Ombudsperson for Children is appointed by the Croatian Parliament for a period of eight years, acts independently and autonomously, adhering to the principles of equity and morals, and no-one may instruct or order him or her in his or her work.

The scope and means of operation of the Ombudsperson for Children is laid down in the Ombudsperson for Children Act (Official Gazette 96/2003).

2. Please specify 2.1.) the mandate of your institution, 2.2.) the special mandate related with children's rights/future generations.

2.1. and 2.2. In accordance with the Ombudsperson for Children Act (Official Gazette 96/2003), Ombudsperson for Children safeguards, monitors and promotes the rights and interests of children in the Republic of Croatia, based on the Constitution of the Republic of Croatia, the United Nations Convention on the Rights of the Child, other international documents and the legislation of the Republic of Croatia. The Ombudsman for Children:

- *monitors the coordination of the laws and other regulations in the Republic of Croatia, concerned with the protection of the rights and interests of children, with the provisions of the Constitution of the Republic of Croatia, of the Convention on the Rights of the Child, and other international documents concerned with the protection of the rights and interests of children;*
- *monitors the fulfillment of the obligations of the Republic of Croatia arising from the Convention on the Rights of the Child and other international documents concerned with the protection of the rights and interests of children;*
- *monitors the implementation of all regulations concerned with the protection of the rights and interests of children;*
- *monitors the violation of individual rights of children and studies general occurences and manners of violation of the rights and interests of children;*
- *makes efforts towards protection and promotion of the rights and interests of disabled children;*
- *proposes undertaking of measures intented for the creation of the coherent system of protection and promotion of the rights and interests of children and for the prevention of harmful activites jeopardizing the rights and interests of children;*
- *informs the public on the state of the children's rights;*

- *performs other activities specified by this Law.*

3. What is the general examination process followed by your institution

Everyone is entitled to the right to submit a proposal concerning the protection of the rights and interests of children for consideration to the Ombudsman for Children. The Ombudsman for Children will inform the submitter about performed activities concerning his/her proposal. The Ombudsperson for Children acts on the basis of complaints received, or on his or her own initiative, whether in responding to individual violations of children's rights and interests, or in general. The Ombudsman for Children is authorized to warn, give proposals and give recommendations, as well as to propose the realization of the measures intended for the prevention of the harmful activities jeopardizing the rights and interests of children to the competent state administration bodies, local and regional administration bodies, and to the corporation and natural persons, and to demand the reports on performed measures.

4. How many cases are related with children's rights and how many cases are related with environmental rights?

In 2013 – out of 1436 complaints 2 cases were related to the environmental pollution
In 2014 – out of 1595/ 7 cases
In 2015 - out of 1456 / 5 cases
On this topic we have been also taking and the general initiatives (see the answer to question 5.).

5. Do you have any activity in promoting children's environmental rights or future generations' environmental rights?

In 2014, the Office monitored the activities on removing harmful consequences of air pollution in the area of Sisak and Slavonski Brod (refineries in Sisak and Slavonski Brod), Cerje Tužno (Brick Factory) and Kaštela (Cemex Cement Factory); the problem of the disposal of communal and other 22 waste (in Jakuševac/Zagreb and Viškovo/Rijeka) as a cause of air pollution and a possible threat to children's health, which was not completely resolved in 2014; the problem of replacing asbestos roofs on kindergartens, primary schools, secondary schools and hospitals that pose a hazard to children's health. Some of the complaints filed were related to the installation of base stations and transformer stations in the close vicinity of schools and kindergartens and to the harmful impact of electromagnetic field radiation.
In 2014 we have participated in the work of the committee for the protection of the environment and nature of the Croatian Parliament and we have supported their conclusions related to ensuring quality of life of citizens of Sisak.

6. Do you think your institution improves the quality of environmental decision making?

In accordance with the Ombudsperson for Children Act state administration bodies, local and regional self-government units and legal and natural persons are obliged to co-operate with the Ombudsperson for Children and submit reports at the Ombudsperson's request and to give answers to his or her inquiries. All state administration bodies, local and regional self-government units, and legal and natural persons are obliged to provide the Ombudsperson for Children with access and the opportunity to inspect all data, information and legal acts relating to the rights and protection of children, regardless of their degree of confidentiality. The Office reports each year to the Croatian Parliament on these assessments and also offers

its opinions in conjunction with them. Unfortunately not all of them, but some of our recommendations are respected so to that extent we improve the quality of environmental decision making.

7. What has been the greatest success of your office in this area?
See the answer to question 5.

8. Do you think your institution handles effectively disputes, regarding children's environmental rights or future generations' environmental rights?
See the answer to question 6.

9. What do you think are the strong and weak points of your mediation in resolving environmental disputes, compared with other mechanisms?
On the one hand recommendations of the Ombudsman for Children does not oblige other to act or refrain from acting. Also, often the realization of a right depends on the financial possibilities or the lack of money needed to invest in improvements. But, we have stimulated parliamentary debate, for example, about the harmful consequences of air pollution in the area of Sisak.

10. Do you have any suggestion about the introduction of an Environmental Ombudsman?
We wish you success in the protection of human rights.

11. How an institution could you think can predict the needs and interests of Future Generation?
We do not have enough information to give an opinion on the matter.

12. Are there any moral grounds for the "intergenerational equity?"
The responsibility of adults towards children is big because their actions affect the rights of children to protection from harmful effects on their health and safety.

13. Do future generations have a right to "habitable planet"?
Yes they do.

14. In your opinion what institutions can we create for promoting and protecting the needs and rights of Future Generations?
The needs and rights of Future Generations can be promoted in schools.

15. Do you think that a general Ombudsman Office could deal matters that are related with children or future generations or it is better to establish a specialized Ombudsman e.g. Ombudsman for Future Generations?
The work of specialised ombudsmen in the Republic of Croatia in recent years, primarily the "Children's Ombudsman", has undoubtedly shown the need and justification for the existence of this form of institution in specific areas, such as the rights of children. For this reason we consider a combination of one strong central ombudsman with several specialised ombudsmen to be ideal, where it would be necessary to take comparative experiences into account, especially in view of limited funding, which in fact leads to the need to set priorities.

16. From your viewpoint, what is the main purpose of creating a new specialized Environmental Ombudsman or an Ombudsman for Future Generations?
See the answer to question 15.

17. Is it possible to prioritize future environmental interest against the resources needed of the least well-off members of the current generations?
Yes it is.

18. In some legal systems (e.g. Australia) seems that judges can elaborate and use the content of the principle of intergenerational equity. Do you think that this may happen in your country?
We are not familiar with such example in Croatia.

19. Do you believe that Judges and Ombudsmen have a better potential to protect the interests of future generations, comparing e.g. with members of Parliaments ?
Mandates of a judge, ombudsman and member of Parliament are different so their potentials are different.

20. Do you believe that EU can promote more efficiently the intergenerational equity than each member-state?
The responsibilities and the potential of both of them are equal.

21. Do you think that an Ombudsman for Future Generations could better start in international level, in regional level or in national level and why?
We do not have enough information to give an opinion on the matter.

22. Can you cite a best practice paradigm, that can promote subjects which are related with future generations?
People are the ones who make the system.

23. Is there anything else that you want to add?
No.

4.3. Croatian Ombudsman

REPUBLIC OF CROATIA
OMBUDSMAN
P.P.R. 29-9-421 17 -16-2
Zagreb, February 27,2077

Please find attached the information
in the Republic of Croatia concerning the future generations' environmental rights
Sincerely,
Lora Vidovic
Croatian Ombudsman
Trg hrvatskih velikana 6, 10 000 Zagreb, Croatia; tel: + 385
www.ombudsman.hr, e-mail: info@ombudsman.hr,
1 4851

QUESTIONNAIRE
1) Please indicate the legal form of your authority and the current legislative framework.
- The Onrbudsman of the Republic of Croatia

- The Constitution of the Republic of Croatia and the Ombudsman Act

2l Please specify 2.1.) the mandate of your institution, 2.2.1the special mandate related with children's rights/future generations.

- National Human Rights Institution (A Status),
- Human Rights protection
- Human Rights Promotion
- Nation;al Preventive Mechanism
- Nation;al Equality Body

3) What is the general examination process followed by your institution.

- Examinration of individual complaints received by citizens and issuing opinions, suggestions, recommendations or warnings to the relevant public administration bodies.
- Monitoring human rights violations on own initiative
- Particitrlation in environmental decision making processes

4l How many cases are related with children's rights and how many cases are related with environmental rights?

Ombudsman for children monitors children rights.
Cases related to environmental rights are slightly growing in last four years. We receive around 40 to 50 individual complaints per year in which we conduct our own proceedings. Yearly, we initiate around l-0 cases on our own initiative in which we also conduct proceedings.

5) Do you have any activity in promoting children's environmental rights or future generations' environmental rights?

Not particularly in children's rights since it is not our mandate.
ln 2016, we organized an expert public discussion on the constitutional right to healthy life on which occasion we talked about future generations.
We promote human rights in environmental decision making processes as well as environmental rights in other HR decision making processes.

6l Do you think your institution improves the quality of environmental decision making?

We believe that we influence the environmental decision making processes by bringing the human rights perspective.

7l What has been the greatest success of your office in this area?

The most important success is the placement of environmental harnrs into human rights concerns and in that regard, recognition of their importance for other citizens' rights, such as the right to health and the right to information.
Our recommendation (firstly issued in 2OI4\ to introduce the HIA (Health impact assessment) prior planning and building of infrastructural and other project in the environment has been accepted by the relevant state institutions and the strategical level, as well as the further development of health ecology.

8) Do you think your institution handles effectively disputes, regarding children's environmental rights or future generations' environmental rights?

We think our engagement in environmental rights is recognized by citizens, state institutions, CSOs and other relevant stakeholders. Effectiveness is a long term process dependent on the rule of law, for which reason is not enough satisfying.

9) What do you think are the strong and weak points of your mediation in resolving environmental disputes, compared with other mechanisms?

weaknesses: tlhe lack of ecological awareness among decisions makers, insufficient implementatio,n of Arhus Convention, insufficient preventive measures, insufficient sanctions, the lack of protection for environmental whistleblowers
strengths: constitutional protection of environmental rights, human rights identity, motivation, cooperation with environmental CSOs

10) Do you have any suggestion about the introduction of an Environmental Ombudsman?

We believe that Ombudsman institution should promote and protect the environmental rights with the same efforts as other human rights. Deputy ombudsman for environmental rights could be the added value for the effectiveness of the ombuds;man institutions in the work on environmental rights.

11) How an institution could you think can predict the needs and interests of Future Generation?

- Predictions should be based on data related to HR of future generations which should be collected from all relevant sources of information: citizens, CSOs, experts, international norms and standards, media, etc.

12)Are there any moral grounds for the "intergenerational equity?"

Yes

13) Do future generations have a right to "habitable planet"?

Yes

14) ln your opinion what institutions can we create for promoting and protecting the needs and rights of Future Generations?

The needs and rights of future generations should be inalienable part of every decision making processes

15)Do you think that a general Ombudsman Office could deal matters that are related with children or future generations or it is better to establish a specialized Ombudsman e.g. Ombudsman for Future Generations?

We believe that Ombudsman institution should promote and protect the environmental rights with the same efforts as other human rights. Deputy ombudsman for environmental rights could be the added value for the effectiveness of the ombudsman institutions in the work on environmental rights.

16) From your viewpoint, what is the main purpose of creating a new specialized Environmental Ombudsman or an Ombudsman for Future Generations?

- Raising the ecological awareness

17) ls it possible to prioritize future environmental interest against the resources needed of the least well-off members of the current generations?

Yes

18|ln some legal systems (e.g. Australia) seems that judges can elaborate - and use the content of the principle of intergenerational equity. Do you think that this may happen in your country?

It should be used in each country

19)Do you believe that Judges and Ombudsmen have a better potential to protect the interests of future generations, comparing e.g. with members of Parliaments ?

The needs and rights of future generations should be inalienable part of every decision maklng processes and should be responsibly protected by all state institutions within their mandates and according to their duties

20)Do you believe that EU can promote more efficiently the intergenerational equity than each member-state?

Yes

21) Do you think that an Ombudsman for Future Generations could better start in international level, in regional level or in national level and why?

National level is important for getting in touch with the needs of local citizens and the situation on the ground

22) Can you cite a best practice paradigm, that can promote :iubjects which are related with future generations?

Right to health and right to information

23) ls there anything else that you want to add?

The needs and rights of future generations should be inalienable part of every

decision making processes and should be responsibly protected by all state institutions within their mandates and according to their duties.

5. Denmark (The National Council for Children)

Suzanne Ryding Rosenkilde <srn@brd.dk>
Προς v.vretou@yahoo.gr Ιαν 28 2016 .
Dear Vassiliki
Here is our response to your questionnaire.
Good luck on the thesis.

Sincerely
Suzanne R. Rosenkilde

BRD_logoUK
Suzanne Ryding Rosenkilde
Project- and Analysis Officer
T: +45 3378 3318 | E: srn@brd.dk
Børnerådet – The National Council for Children
Vesterbrogade 35A | 1620 Copenhagen V
Denmark

QUESTIONNAIRE

1) Please indicate the legal form of your authority and the current legislative framework.
The National Council for Children is established in accordance with § 88 of the Act on legal safeguards and administration in the social sphere (own translation. The Danish title being Lov om retssikkerhed og administration på det sociale område). Executive Order 930 of 17. September 2012 more thoroughly details the mandate, composition and tasks of the National Council for Children.

2) Please specify 2.1.) the mandate of your institution, 2.2.) the special mandate related with children's rights/future generations.
2.1. The mandate of the National Council for Children is to:
- gather information about children for example through visits at institutions where children spend time or reside
- evaluate and point out areas where the societal development can infringe on children's rights as set out in the UN Convention on the Rights of the Child
- communicate information about the conditions of children
- make the voice of children known in public
- write legal briefs in relation to new legislative initiatives
- advise the Danish Parliament, government and public authorities about how to promote and protect the rights of the child.

See our website: http://www.boerneraadet.dk/english/legal-basis
2.2. We do not have a specific mandate on future generations.

3) What is the general examination process followed by your institution.
We cannot handle individual cases or complaints.
Instead, we undertake studies using various methods of child participation, for example interviews, questionnaires, focus groups, workshops and expert groups about certain problems facing children. We uncover the perspectives of children by asking children about their own

views. We bring these views forward to the public, in reports, legislative initiatives, working groups and also directly in meetings with ministers and politicians etc.

4) How many cases are related with children's rights and how many cases are related with environmental rights?
As explained in 3) the National Council for children cannot handle individual cases. When children, parents or other concerned parties contact us, we refer them to the proper authorities or helplines.
We have not been contacted in relation to environmental rights.

5) Do you have any activity in promoting children's environmental rights or future generations' environmental rights?
No.

6) Do you think your institution improves the quality of environmental decision making?
We are not directly involved in legislative processes related to environmental decision-making and currently are not undertaking initiatives on environmental rights.
However, in all our work we promote child participation in all decision making relevant to children and groups of children. As such, we are promoting child participation in this issue, albeit indirectly.

7) What has been the greatest success of your office in this area?
None.

8) Do you think your institution handles effectively disputes, regarding children's environmental rights or future generations' environmental rights?
We cannot handle individual cases or complaints, see 3).

9) What do you think are the strong and weak points of your mediation in resolving environmental disputes, compared with other mechanisms?
Not applicable.

10) Do you have any suggestion about the introduction of an Environmental Ombudsman?
To be a public organ, we think it needs to base its recommendations on clear/precise international principles or law in order to differentiate itself from an NGO that can be more independent in its advocacy and base itself more on moral arguments etc. An "ombudsman" in Denmark is almost considered a protected title only to be used by the Parliamentary Ombudsman, which has existed since 1954.

11) How an institution could you think can predict the needs and interests of Future Generation?
Within environmental rights, I think the concept of ecosystem integrity could function as a kind of baseline. Does a development promote or infringe on ecosystem integrity at the local, national, regional and global scale? Such an institution would also have to balance questions such as equality/inequality. Is it the interests of the "average future generation" or the "future generation worst off" that it should promote?

12) Are there any moral grounds for the "intergenerational equity?"
A responsibility to make the world "a better place" and not leave it in a worse state than what we inherited.

13) Do future generations have a right to "habitable planet"?
This is an area of international law that the National Council for Children is unfamiliar with.
14) In your opinion what institutions can we create for promoting and protecting the needs and rights of Future Generations?
Establishing a public institution with its sole mandate to protect future generations could in theory provide a more balanced discussion/weighing of environmental issues and decisions in relation to short versus long-term effects.

15) Do you think that a general Ombudsman Office could deal matters that are related with children or future generations or it is better to establish a specialized Ombudsman e.g. Ombudsman for Future Generations?
The Danish Parliamentary Ombudsman has a long tradition for handling individual cases and can only deal with issues related to the law and not substantial issues. There is a department at the Ombudsman solely dedicated to children, which was established in 2012/13. In relation to future generations, the Ombudsman does not lend itself well to dealing with such matters, as there is no individual with a violated interest/complaint (they have not yet been born).

16) From your viewpoint, what is the main purpose of creating a new specialized Environmental Ombudsman or an Ombudsman for Future Generations?
The purpose would be to balance interests and look at the longer perspective, as decision-making has a tendency to be short-term.

17) Is it possible to prioritize future environmental interest against the resources needed of the least well-off members of the current generations?
Yes, but difficult.

18) In some legal systems (e.g. Australia) seems that judges can elaborate and use the content of the principle of intergenerational equity. Do you think that this may happen in your country?
The Danish judiciary has a tendency to be quite conservative, for example the use of international conventions to which Denmark is a party in judgments is limited. For this reason, I do not think that the judiciary would elaborate on the principle of intergenerational equity.

19) Do you believe that Judges and Ombudsmen have a better potential to protect the interests of future generations, comparing e.g. with members of Parliaments ?
Yes, simply because they are not elected by the public. However, I also think that in order to be legitimate, the needs and interests of future generations should not be promoted through the "back door". The public needs to accept such an institution and that we as a society have an interest in promoting future generations' rights and interests.

20) Do you believe that EU can promote more efficiently the intergenerational equity than each member-state?
For legitimacy in the public, it should be promoted at both levels.

21) Do you think that an Ombudsman for Future Generations could better start in international level, in regional level or in national level and why?
As many of these issues are international or even global in scope, I believe that the international or perhaps the regional level is the most appropriate.

22) Can you cite a best practice paradigm, that can promote subjects which are related with future generations?
No.

23) Is there anything else that you want to add?
----

6. DG Environment, European Commission

6.1. *Rasa.CATILLON@ec.europa.eu*
Προς v.vretou@yahoo.gr
Κοιν. Plamena-Stoyanova.NEDEVA@ec.europa.eu Σήμερα στις 12:29 μ.μ.
Παρασκευή 15-01-2016
Dear Mr Vretou,
Thank you for contacting us regarding your PhD thesis and questionnaire linked to the European Ombudsman.
I am in charge of the Ombudsman requests dealing with environmental issues, so I would be glad to receive the questionnaire and fill it in.
Please send it to me at your earliest convenience.
If you have any further questions, please do not hesitate to contact me.

Best regards,
Rasa Catillon
Co-ordinator for Inter-institutional Relations
European Commission
DG Environment
Unit F.2 – Strategy, Coordination & Communication

6.2. *Rasa.CATILLON@ec.europa.eu*
Προς v.vretou@yahoo.gr Φεβ 15 2016, τις 5:13 μ.μ.
Dear Mrs Vassiliki,
After having read your questionnaire, I need to say that most of the questions hardly touch the issues DG Environment deals with.
If you need more information on how the EU protects the environment for future generations, please find below the links to:
· *The 7th Environment Action Programme, "Living well, within the limits of our planet"*
http://ec.europa.eu/environment/action-programme/
· *Sustainable Development Goals and the Agenda2030*
The EU is determined to fully implement the 2030 Agenda, across the range of its internal and external policies aligning its own policies and actions to the objectives of the Agenda.
https://sustainabledevelopment.un.org/?menu=1300

Best regards,
Rasa Catillon
Co-ordinator for Inter-institutional Relations
European Commission
DG Environment

QUESTIONNAIRE

1) Please indicate the legal form of your authority and the current legislative framework.
The Treaty on European Union (2007) is one of the primary Treaties of the European Union, alongside the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU). The TEU forms the basis of EU law, by setting out general principle's of the EU's purpose, the governance of its central institutions (such as the European Commission, Parliament, and Council), as well as the rules on external, foreign and security policy.

2) Please specify 2.1.) the mandate of your institution, 2.2.) the special mandate related with children's rights/future generations.

The Commission is the guardian of the Treaties and of the "acquis communautaire" (i.e., all the EU's legislation). One of its main tasks is to ensure fulfilment of the obligations of the Member States and/or proper application by them of the provisions of the Treaties and of secondary legislation (Article 258 TFEU). For that purpose it has investigative power, which it exercises at its own initiative or in response to a request from a government or a complaint from an individual

3) What is the general examination process followed by your institution.

The Union's institutions and bodies are obliged to supply the Ombudsman with any information he has requested of them. The Commission must reply in writing to the Ombudsman's requests for an opinion, proposals for a friendly solution, draft recommendations or decisions containing critical remarks or further remarks. The Commission's replies are drafted by the lead department in accordance with certain instructions.

3) How many cases are related with children's rights and how many cases are related with environmental rights?

---

4) Do you have any activity in promoting children's environmental rights or future generations' environmental rights?

---

5) Do you think your institution improves the quality of environmental decision making?

---

6) What has been the greatest success of your office in this area?

---

7) Do you think your institution handles effectively disputes, regarding children's environmental rights or future generations' environmental rights?

---

8) What do you think are the strong and weak points of your mediation in resolving environmental disputes, compared with other mechanisms?

---

9) Do you have any suggestion about the introduction of an Environmental Ombudsman?

---

10) How an institution could you think can predict the needs and interests of Future Generation?

---

11) Are there any moral grounds for the "intergenerational equity?"

---

12) Do future generations have a right to "habitable planet"?

Yes

13) In your opinion what institutions can we create for promoting and protecting the needs and rights of Future Generations?

---

14) Do you think that a general Ombudsman Office could deal matters that are related with children or future generations or it is better to establish a specialized Ombudsman e.g. Ombudsman for Future Generations?

---

15) From your viewpoint, what is the main purpose of creating a new specialized Environmental Ombudsman or an Ombudsman for Future Generations?
----
16) Is it possible to prioritize future environmental interest against the resources needed of the least well-off members of the current generations?
----
17) In some legal systems (e.g. Australia) seems that judges can elaborate and use the content of the principle of intergenerational equity. Do you think that this may happen in your country?
----
18) Do you believe that Judges and Ombudsmen have a better potential to protect the interests of future generations, comparing e.g. with members of Parliaments?
----
19) Do you believe that EU can promote more efficiently the intergenerational equity than each member-state?
----
20) Do you think that an Ombudsman for Future Generations could better start in international level, in regional level or in national level and why?
----
21) Can you cite a best practice paradigm that can promote subjects which are related with future generations?
----
22) Is there anything else that you want to add?
----

7. European Ombudsman Institution (EOI)

7.1. *EOI <eoi@tirol.com>*
Προς Vretou Vassiliki Σήμερα στις 12:45 π.μ. Δευτέρα 18-01-2016
Dear Mr. Vretou,
thank you for your e-mail.
On behalf of the Secretary General, Dr. Siegele, I may tell you, that you please send the questionnaire to the EOI.
He will see to provide the answers to your questions.

With kind regards,
Helen Haas
(Secretariat)

7.2. *Vretou Vassiliki <v.vretou@yahoo.gr>*
Προς eoi@tirol.com Σήμερα στις 9:52 π.μ. Τρίτη 19-01-2016
Απάντηση δική μου προς EOI + αποστολή ερωτηματολογίου. Θα απαντήσει ο Secretary General Dr. Siegele

Dear Ms Haas,
I'm grateful for your response. With this message I send as attached document of the Questionnaire.
I'm waiting for your valuable response.
Yours sincerely
Vassiliki K. Vretou
Lawyer-Senior Investigator in
Greek Ombudsman
PhD Student in Panteion University-Athens

7.3. *SIEGELE Josef <jos.siegele@tirol.gv.at>*

Προς v.vretou@yahoo.gr
Κοιν. eoi@tirol.com Φεβ 3 2017 τις 9:11 π.μ.
Dear Mr Vretu,
enclosed for you the first answer of your Request for assistance to future generations' envirenmental rights.
Please send me after the having finished all, also your report.
If we got other answers, we will send them directly to you.

Thank you.
Josef Siegele

Mag. Dr. Josef SIEGELE
Secretary General
European Ombudsman Institute
Europäisches Ombudsman-Institut
Meraner Straße 5 / V
A-6020 Innsbruck - Austria
hp: www.eoi.at

7.4. *-----Original Message-----*
From: SIEGELE Josef
Sent: Monday, January 23, 2017 7:30 AM
To: KOSTENZER Johannes
Subject: WG: [EOI] M-L 323 - Bitte um Unterstützung betreffend Umweltrechte zukünftiger Generationen / Request for assistance as to future generations´ environmental rights
Importance: High

Lieber Johannes,
sei so gut und bearbeite den Fragebogen bitte für den griechischen Ombudsman und retournieren ihn bitte an mich zurück.
Danke.
Josef Siegele
Mag. Dr. Josef SIEGELE
Secretary General
European Ombudsman Institute
Europäisches Ombudsman-Institut

-----Ursprüngliche Nachricht-----
Von: eoi-owner@lists.digitalis.at [mailto:eoi-owner@lists.digitalis.at] Im Auftrag von EOI
Gesendet: Donnerstag, 19. Jänner 2017 23:16
An: eoi@lists.digitalis.at
Betreff: [EOI] M-L 323 - Bitte um Unterstützung betreffend Umweltrechte zukünftiger Generationen / Request for assistance as to future generations´ environmental rights
Wichtigkeit: Hoch

> Sehr geehrte Mitglieder des EOI,
>
> anbei übermittle ich Ihnen einen Fragebogen zum Thema Umweltrechte
> zukünftiger Generationen (Englisch/Deutsch) mit der Bitte, diesen
> nach Möglichkeit auszufüllen und bald an das EOI zu retournieren.
> eoi@tirol.com
>
> Der Fragebogen soll zur Unterstützung einer Arbeit eines
> Mitarbeiters des griechischen Ombudsman-Büros dienen.
>> Mit bestem Dank für Ihre freundliche Mithilfe, verbleibe ich als Ihr
>
> Dr. Josef Siegele
> Generalsekretär
>>

> Dear EOI members,
>> attached I am sending you a questionnaire concerning the topic
> future generations´ environmental rights in English and German with
> the request, to fill it - according to your possibility - in and
> send it back to the EOI as soon as possible.
>> eoi@tirol.com

> The questionnaire should serve as support of a work of a staff
> member of the Greek Ombudsman Office.
>> With many thanks for your kind help, I am
>> with best regards,
>> Dr. Josef Siegele
> Secretary General

FRAGEBOGEN

1) Bitte geben Sie die Rechtsform Ihrer Behörde sowie das gegenwärtige gesetzliche Rahmenwerk an.

Organisation des Landes Tirol
Tiroler Naturschutzgesetz 2005.

2) Bitte benennen Sie genau 2.1.) den Auftrag Ihrer Institution, 2.2.) den speziellen Auftrag in bezug auf Kinderrechte / Rechte zukünftiger Generationen.

Zu 2.2.) sicherstellen eines sorgsamen Umgangs mit unserer Umwelt, Landschaft und Natur

3) Welches ist das übliche Prüfungsverfahren, dem Ihre Institution folgt?

Verfahren nach dem Tiroler Naturschutzgesetz
Umweltverträglichkeitsprüfung

4) Wie viele Fälle haben mit Kinderrechten zu tun und wie viele Fälle mit Umweltrechten?

Keine mit Kinderrechten
Durchschnittlich 1100 Verfahren im Jahr mit Umweltrechten

5) Gibt es bei Ihnen irgend eine Aktivität, die die Rechte der Kinder in bezug auf die Umwelt fördert oder die Umweltrechte der zukünftigen Generationen?

Nicht direkt, nur im Sinn der Bewahrung einer attraktiven Natur und Umwelt für künftige Generationen

6) Glauben Sie, dass Ihre Institution die Qualität der Entscheidungen bei Umweltfragen verbessert?

ja

7) Welcher war der größte Erfolg Ihres Büros in diesem Bereich?

Zahlreiche im Verhandlungsweg,
bei Beschwerden an das Landesverwaltungsgericht haben wir einen Erfolgsfaktor von rund 70%

8) Glauben Sie, dass Ihre Institution mit Auseinandersetzungen betreffend die Rechte der Kinder oder die Umweltrechte zukünftiger Generationen in wirksamer Weise umgeht?

ja

9) Welche, glauben Sie, sind die starken und die schwachen Punkte Ihrer Mediation bei der Lösung von Umweltstreitigkeiten im Vergleich zu anderen Mechanismen?

Schwachpunkt: Kein Beschwerderecht in einzelnen Spezialverfahren
Stärke: Beratung im Planungsstadium zur Vermeidung von Konflikten

10) Haben Sie irgend eine Anregung zur Einsetzung eines Umweltombudsmans?

Fachpersonen aus unterschiedlichen Bereichen einbeziehen

11) Wie, denken Sie, kann eine Institution die Bedürfnisse und Interessen der zukünftigen Generation vorhersagen?

(vielleicht auch mitgemeint: welche Art von Institution)
Verstehe ich leider nicht

12) Gibt es irgendwelche moralische Gründe für die "generationenübergreifende Gerechtigkeit"?

Natürlich, der Mensch ist Teil der Natur und nicht darüber erhoben

13) Haben zukünftige Generationen ein Recht auf einen "bewohnbaren Planeten"?
natürlich
14) Welche Institutionen können wir – Ihrer Meinung nach – schaffen, um die Bedürfnisse und Rechte der zukünftigen Generationen zu schützen und zu fördern?
Rechte der Allgemeinheit
15) Glauben Sie, dass ein allgemeines Ombudsman-Büro sich mit Angelegenheiten betreffend Kinderrechte und Rechte zukünftiger Generationen beschäftigen könnte oder wäre es besser, einen Spezial-Ombudsman einzusetzen, z.B. einen Ombudsman für zukünftige Generationen?
Ich würde die zwei Themen trennen
16) Welcher wäre – Ihrer Ansicht nach – der Hauptzweck zur Schaffung eines Spezial-Umweltombudsmans oder eines Ombudsmans für zukünftige Generationen?
Vermittlung zur Sensibilisierung für einen sorgsamen Umgang mit unserer Umwelt, in Bewilligungsverfahren aber auch gesellschaftlich.
17) Ist es möglich, zukünftigen Umweltinteressen Priorität zu verleihen entgegen den Ressourcen, die die schlechtestgestellten Mitglieder der gegenwärtigen Generationen benötigen?
Die zwei Dinge hängen meiner Meinung nach zusammen. Es braucht auch für schlechtgestellte Mitglieder der Gesellschaft Ressourcen, sonst ist eine harmonische Umwelt nicht möglich
18) In einigen Rechtssystemen (z.B. Australien) scheint es, dass Richter den Inhalt des Prinzips der generationsübergreifenden Gerechtigkeit erarbeiten und anwenden können. Glauben Sie, dass das auch in Ihrem Land geschehen könnte?
Ja
19) Glauben Sie, dass Richter und Ombudsleute ein größeres Potential haben, um die Interessen der zukünftigen Generationen zu schützen, im Vergleich z.B. mit Abgeordneten des Parlaments?
Ja, weil sie näher an den Verfahren, am Leben sind
20) Sind Sie der Ansicht, dass die EU die generationenübergreifende Gerechtigkeit wirksamer fördern kann als jeglicher Mitgliedstaat?
Weiss ich nicht
21) Meinen Sie, dass ein Ombudsman für zukünftige Generationen besser auf der internationalen, der regionalen oder der nationalen Ebene eingesetzt werden soll und warum?
National und regional, weil es Einzelentscheidungen braucht, die einer nationalen Strategie folgen
22) Könnten Sie ein Best-Practice-Musterbeispiel anführen, das Themen in bezug auf zukünftige Generationen fördern könnte?
http://www.tiroler-umweltanwaltschaft.gv.at/en/nature-conservation/nature-conservation-and-projects/native-tyrolean-cereal-varieties/
http://www.tiroler-umweltanwaltschaft.gv.at/en/nature-conservation/nature-conservation-and-projects/diversity-in-the-field/
www.plightwithlight.org
www.inff.eu/en
23) Gibt es noch etwas, das Sie hinzufügen möchten?
Alles Gute bei der Realisierung!

8. Esthonia (Office of the Chancellor of Justice)

8.1. *Kertti Pilvik <kertti.pilvik@oiguskantsler.ee>*
Προς v.vretou@yahoo.gr Ιαν 25 2016, τις 11:02 π.μ.
Dear Vassiliki K. Vretou,

Please find the attached answers of the Office of the Chancellor of Justice of Estonia to your questionnaire.
Best regards,
Ms. Kertti Pilvik
Head of International Relations and Organisational Development
Office of the Chancellor of Justice
Kohtu 8, 15193 Tallinn, Estonia
Phone: +372 693 8434

QUESTIONNAIRE

1) Please indicate the legal form of your authority and the current legislative framework.

The institution of the Chancellor of Justice in Estonia is not part of the legislative, executive or judicial powers, it is not a political or a law enforcement body. The institution is established by the Constitution of the Republic of Estonia (please see the Chapter XII) and the legal status of the Chancellor of Justice and the organisation of its office are provided by the Chancellor of Justice Act (hereafter also CoJA).
The Chancellor of Justice is appointed by the Riigikogu (parliament) on the proposal of the President of the Republic for a term of seven years. Once a year the Chancellor of Justice submits to the Riigikogu a report with an overview of its activities.

2) Please specify 2.1.) the mandate of your institution, 2.2.) the special mandate related with children's rights/future generations.

The Chancellor of Justice has a broad mandate, which is clearly set forth in a constitutional and legislative text, specifying its composition and its sphere of competence.
The main duty of the Chancellor of Justice is to ensure that:

- *laws and regulations would be constitutional and in compliance with other laws (i.e. constitutional review);*
- *authorities and officials performing public duties would not violate people's constitutional rights and freedoms, laws and other legislation of general application, as well as the principles of sound administration (i.e. national ombudsman);*
- *persons held in places of detention would not be treated in a degrading, cruel or inhumane way (i.e. national preventive mechanism under the UN OPCAT);*
- *the rights of children would be protected, laws on the rights of children would be constitutional and the activities of child care institutions legal (i.e. ombudsman for children under the UN Convention on the Rights of the Child);*
- *the constitutional rights and freedoms of people are not violated when the covert gathering, processing, use and supervision of personal data and related data by agencies of executive power is organised.*

Other tasks of the Chancellor of Justice under the law are:

- *submission of opinions to the Supreme Court in constitutional review proceedings;*
- *reply to the interpellations of the Members of the Riigikogu;*
- *reply to written questions of the Members of the Riigikogu;*
- *make proposal to the Riigikogu to waive the immunity of a member of the Riigikogu, the President of the Republic, a member of the Government of the Republic, the Chief Justice of the Supreme Court, or a justice of the Supreme Court, and to prepare a statement of charges on that person on the basis of a request by the Public Prosecutor's Office;*
- *initiate disciplinary proceedings against judges;*
- *resolve discrimination disputes;*
- *submission of opinions to the drafts of legislation of general application.*

In Estonia, the position of the ombudsman for children was created on 19 March 2011 when the Chancellor of Justice took over the tasks to protect and promote children's rights (CoJA § 1 (8)). To fulfil the tasks of the ombudsman for children, there is the Children's and Youths' Rights Department in the Office of the Chancellor of Justice. For further information, please visit the Chancellor of Justice's special webpage on the activities as ombudsman for children at http://lasteombudsman.ee.

3) What is the general examination process followed by your institution.

First, the Chancellor of Justice looks through the applications and decides whether their resolving falls within his/her competence. If resolving the application is not in his/her competence, the Chancellor of Justice informs applicant in writing within one month at the latest. In the reply, the Chancellor explains the reasons for rejection of an application and advices whom to turn to. If resolving the application falls within the competence of the Chancellor of Justice, he/she initiates proceedings and informs applicant in writing within one month at the latest. In the reply, the Chancellor explains what proceedings he/she has carried out or plans to carry out for solving the application.

The Chancellor of Justice gathers information and documents from the authority under examination and from the applicant. This can be done both in a written form (request for information) and orally (taking explanations and testimonies). An authority will be given a deadline for reply, the length of which depends on the contents and volume of the request for information. Replying to the request for information by the Chancellor of Justice is compulsory.

The Chancellor of Justice carries out legal analysis and forms his/her opinion on the basis of the information gathered. The Chancellor of Justice informs both the applicant and the authority under examination of the results of the proceedings and of his/her opinion.

If the Chancellor of Justice finds that the legislation of general application (law, government or local government regulation, etc.) is unconstitutional and contrary to the laws, he/she may propose to the body that passed the legislation to bring the legislation into conformity with the Constitution or the law. If the proposal is ignored, the Chancellor of Justice submits a request to the Supreme Court to declare the legislation of general application unconstitutional or invalid. He/she can also submit a report to the Riigikogu to bring to attention the problems in legislation.

If the Chancellor of Justice finds that the activity of the authority performing public duties is not legal, he/she presents a statement to the authority that includes the description of how the authority has violated person's rights and if necessary, makes recommendations for observing the practice of legality and the principles of sound administration, or suggestions for elimination of the violation. The Chancellor of Justice is authorised to make an inquiry to the authorities under inspection to gain information on how his/her statement has been taken into consideration. If the Chancellor of Justice's statement is not fulfilled or his inquiry is not responded to, he may submit a report to the supervisory authority of the agency in question, the Government of the Republic or the Riigikogu. The Chancellor of Justice may disclose information on the case to public. The statement of the Chancellor of Justice is final and cannot be contested in court.

The Chancellor of Justice may also conduct inspection visits (either with or without advance notification) to agencies under supervision. Most of the inspection visits are carried out under the mandate of national preventive mechanism to examine the treatment of persons deprived of their liberty in places of detention (e.g. prisons, police detention centres, care homes, or schools for children with special needs etc.).

During proceedings the Chancellor of Justice may freely access all relevant materials and places, may request written information from participants, obtain written statements and explanations and take testimonies, if necessary involving experts in

the proceedings. Agencies and persons have to grant the Chancellor of Justice's unconditional and immediate access to all documents, materials and areas which are in the possession of the agencies and persons (CoJA § 27 (1)). The Chancellor has also an access to state secrets classified as top secret (§ 61).
The law establishes certain procedural guarantees in cases where agencies under supervision hamper the activities of the Chancellor of Justice by hiding information, providing incorrect or insufficient information, or denying free access. According to CoJA § 35 (2-3) the Chancellor may request launching of disciplinary proceedings in respect of individuals hampering his/her activities; alternatively, he/she may inform the public about such situations.
According to the law, there are no specific time limits to the regular proceedings conducted by the Chancellor of Justice. The § 20 of the CoJA stipulates that unless the form and other details of a procedural act are provided by law, the form and details of procedural acts will be determined by the Chancellor of Justice based on the principles of purposeful, efficient, straightforward performance without undue delay, avoiding superfluous costs and inconveniences to persons. However, according to the internal rules, the Chancellor of Justice tries to resolve the cases within 3 months.

4) How many cases are related with children's rights and how many cases are related with environmental rights?
The Chancellor of Justice receives about 150 applications per year on the rights of the child. The number of applications on environment law is about 30 per year.

5) Do you have any activity in promoting children's environmental rights or future generations' environmental rights?
The Chancellor of Justice considers the rights of the future generations while resolving cases on environment law, but we have not had any special activities for promoting children's environmental rights.

6) Do you think your institution improves the quality of environmental decision making?
Yes. Because of the Chancellor of Justice's activities, legislative drafting and administrative practice has been improved (e.g. better reasoning of administrative acts; more comprehensive explanatory memorandums; more transparent proceedings and decision making; better stakeholder involvement; etc.)

7) What has been the greatest success of your office in this area?
Please see the previous answer.

8) Do you think your institution handles effectively disputes, regarding children's environmental rights or future generations' environmental rights?
As explained above, the Chancellor of Justice has not paid a special attention to the children's environmental rights. However, we do consider our mandate quite broad for handling disputes on environmental rights effectively.

9) What do you think are the strong and weak points of your mediation in resolving environmental disputes, compared with other mechanisms?
In constitutional review proceedings, the Chancellor of Justice has quite strong and effective remedies to resolve different disputes. If the proposal to bring the legislation into conformity with the Constitution or the law is ignored, the Chancellor of Justice can submit a request to the Supreme Court to declare the legislation of general application unconstitutional or invalid.

Whereas, in ombudsman proceedings, the Chancellor's opinion is advisory and not legally binding to the parties. Therefore, in some cases we suggest applicant to turn to court in order to better defend their rights.

10) Do you have any suggestion about the introduction of an Environmental Ombudsman?
No. Especially considering the small size of Estonia, it would be inefficient to create a separate ombudsman institution for environment issues.

11) How an institution could you think can predict the needs and interests of Future Generation?
An institution should make decisions based on common sense and social, economic and other trends in the society. It is also important to involve various stakeholders before decision-making.

12) Are there any moral grounds for the "intergenerational equity?"
Yes.
13) Do future generations have a right to "habitable planet"?
Yes.
14) In your opinion what institutions can we create for promoting and protecting the needs and rights of Future Generations?
All institutions should make decisions considering the needs and rights of the future generations. We believe that the Chancellor of Justice or ombudsman institution in other countries is the best institution to raise awareness of the society in the matter.

15) Do you think that a general Ombudsman Office could deal matters that are related with children or future generations or it is better to establish a specialized Ombudsman e.g. Ombudsman for Future Generations?
We believe that the Chancellor of Justice has been quite effective dealing with matters of children's rights. See also answer to the question no 10.

16) From your viewpoint, what is the main purpose of creating a new specialized Environmental Ombudsman or an Ombudsman for Future Generations?
Specialisation in larger and major population countries may be justified.

17) Is it possible to prioritize future environmental interest against the resources needed of the least well-off members of the current generations?
All generations should be treated equally well.

18) In some legal systems (e.g. Australia) seems that judges can elaborate and use the content of the principle of intergenerational equity. Do you think that this may happen in your country?
There has not been any such judgements in Estonia so far, but of course, it may also happen here.

19) Do you believe that Judges and Ombudsmen have a better potential to protect the interests of future generations, comparing e.g. with members of Parliaments ?
The named institutions have different possibilities to protect future generations. The courts and ombudsmen influence the administrative practice mostly reactively, while the Parliament can act proactively considering the interests of the future generation already in legislative drafting.

20) Do you believe that EU can promote more efficiently the intergenerational equity than each member-state?
Both levels have good opportunities to ensure the equality between generations – EU can establish general standards and cross-country policies, whereas the MS can implement the principles according to the circumstances of the country.

21) Do you think that an Ombudsman for Future Generations could better start in international level, in regional level or in national level and why?
Focusing on all levels is equally important. International level provides a general legal framework and standards, regional level supports with the best practices and national level is essential to implement the principles and strengthen the country-specific administration.

22) Can you cite a best practice paradigm, that can promote subjects which are related with future generations?
Golden rule could be suitable guideline concerning future generations: One should treat others as one would like others to treat oneself.

23) Is there anything else that you want to add?
No.

9. European Ombudsman

9.1. *Rasa.CATILLON@ec.europa.eu*
Προς v.vretou@yahoo.gr
Κοιν. Plamena-Stoyanova.NEDEVA@ec.europa.eu Σήμερα στις 12:30 μ.μ.
Παρασκευή 15-01-2016

Dear Mr Vretou,
Thank you for contacting us regarding your PhD thesis and questionnaire linked to the European Ombudsman.
I am in charge of the Ombudsman requests dealing with environmental issues, so I would be glad to receive the questionnaire and fill it in.
Please send it to me at your earliest convenience.
If you have any further questions, please do not hesitate to contact me.

Best regards,
Rasa Catillon
*Co-ordinator for Inter-institutional Relati**ons***

9.2. *LUSWETI Jean <jean.lusweti@ombudsman.europa.eu>*
Προς 'Vassiliki Vretou'
Κοιν. Euro-Ombudsman GADESMANN Gundi SHERIDAN Gabrielle Σήμερα στις 5:38 μ.μ. (13/01/2016)

Dear Mr Vretou.
I am pleased to return your questionnaires with answers to many of the questions.
Although some of the complaints addressed to us and some of the investigations that we conduct on our own initiative obviously touch on the protection of the rights of children and the environment, the European Ombudsman has no special mandate to protect the (environmental) rights of children or of future generations.
Please feel free to contact me with any questions.

Best wishes,
Jean Lusweti

Logo
European Ombudsman
Jean Lusweti
Writer
Media & External Relations Unit
jean.lusweti@ombudsman.europa.eu
Montoyer 30 Building
MTS 02X068
B-1047 Brussels
F. + 32 (0)2 284 49 14
www.ombudsman.europa.eu

QUESTIONNAIRE

1) Please indicate the legal form of your authority and the current legislative framework.

Please refer to this decision of the European Parliament, also available in Greek.

2) Please specify 2.1.) the mandate of your institution, 2.2.) the special mandate related with children's rights/future generations.

2.1.) The European Ombudsman investigates complaints about maladministration in the institutions, bodies and agencies of the European Union. A citizen or resident of a Member State of the Union can make a complaint to the European Ombudsman. Businesses, associations or other bodies with a registered office in the Union may also complain to the Ombudsman. Both the Treaty on the Functioning of the European Union and the Charter of Fundamental Rights of the EU provide for the right to complain to the European Ombudsman.

2.2.) We have no special mandate to protect the rights of children or future generations. However, some of the complaints addressed to us obviously touch on these issues (see examples under question 4).

3) What is the general examination process followed by your institution.

Complainants can submit their complaint by any means of written correspondence, including through a secure complaint form on the Ombudsman's website.

When a complaint is outside her mandate, the Ombudsman advises the complainant about other bodies that might be able to help, for example a member of the European Network of Ombudsmen.

If a complaint is not admissible, or if the grounds for opening an inquiry are not sufficient, the Ombudsman explains her decision and provides advice.

Before opening an inquiry, the Ombudsman carefully examines the complaint's grievances, to determine whether they could be resolved through a simplified telephone or inspection inquiry procedure.

Every complainant is assigned a specific case-handler as a contact person.

For complex complaints, the Ombudsman may propose a solution or issue a recommendation in which she asks the institution to correct maladministration.

The Ombudsman may send a special report to the European Parliament if she finds maladministration after investigating a complaint against an institution, and the institution fails to respond satisfactorily to her recommendations.

The Ombudsman also has the power to open strategic inquiries on her own initiative into possible systemic problems in the EU institutions.

4) How many cases are related with children's rights and how many cases are related with environmental rights?

On our own initiative, we investigate into the protection of fundamental rights in connection with EU cohesion funding and the forced return to countries of origin of non-EU citizens without leave to remain in the Union. As you can see from these cases concerning forced return and cohesion funding, our investigations are inclusive of the rights of children.

Our main examples of cases relating to environmental rights include:

1) Case relating to the European Investment Bank: (see also answers to questions 6 and 7).
2) Special report to the European Parliament: (see also answers to question 7).

5) Do you have any activity in promoting children's environmental rights or future generations' environmental rights?

No.

6) Do you think your institution improves the quality of environmental decision making?

Yes:
When we deal with complaints against the European Commission for failing to conduct infringement proceedings against projects in the Member States that fail to carry out prior environmental impact assessment.
We also conduct own initiative inquiries, for instance the one relating to the European Investment Bank's failure to proactively disseminate environmental information on a project which it had financed (see also answer 1) to question 7 below).

7) What has been the greatest success of your office in this area?

1) Case concerning the European Investment Bank: with the Ombudsman's intervention, the Bank set up a public register through which it proactively disseminates environmental information.
2) Special report to the European Parliament: in this report, the Ombudsman asks for Parliament's support in persuading the Commission to change its approach vis-à-vis the Austrian authorities' failure to assess a project's environmental impact.

…….

9) Is there anything else that you want to add?

Our mission is to serve democracy by working with the institutions of the European Union to create a more effective, accountable, transparent and ethical administration. We endeavour to fulfil this mission through the Strategy of the European Ombudsman – Towards 2019 (also available in Greek), which aims to:

- *achieve significant relevance within the EU and with the Ombudsman's stakeholders;*
- *ensure high visibility of the Ombudsman and her office;*
- *effect a real and positive impact on the EU administration.*

The European Ombudsman is there to help citizens on a range of issues involving EU institutions, bodies and agencies. These range from violations of fundamental rights to a lack of transparency in decision-making, or refusal to grant access to documents. The Ombudsman is increasingly complementing the office's complaint-handling work with strategic inquiries on her own initiative.
These are some of the main areas of the Ombudsman's work, with links to recent case examples and their outcome:
1) Transparency: the Ombudsman launched a strategic inquiry into transparency around the proposed EU-US Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP). The Commission responded to the Ombudsman's proposals on how to make TTIP negotiations more transparent by promising to proactively publish more TTIP documents.
2) Lobbying transparency: the Ombudsman opened an investigation into the make-up and transparency of the hundreds of expert groups that advise the Commission on policy. The Commission responded to the Ombudsman's recommendations, saying it had agreed on a new conflict of interest policy for experts appointed in a personal capacity, among other changes.
3) Ethical issues: on the basis of complaints about several "revolving door" cases, the Ombudsman opened an inquiry into the systemic question of how the Commission deals with such cases. The Commission started publishing the names of certain senior officials who leave the Commission for new jobs, in line with the Ombudsman's recommendations.

For more information, please visit the European Ombudsman's website.

10. Finland (Office of the Parliamentary Ombudsman of Finland)

ANSWER TO QUESTIONNAIRE

15.2.2017 EOAK/484/2017

1) Please indicate the legal form of your authority and the current legislative framework.

The Parliamentary Ombudsman of Finland is elected by the Parliament as an independent supreme guardian of law. There are constitutional provisions pertaining to Parliamentary Ombudsman of Finland (sections 38, 48, 10, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117) Parliamentary Ombudsman Act.

2) Please specify 2.1.) the mandate of your institution, 2.2.) the special mandate related with children's rights/future generations.

2.1: In accordance with Section 109 of the Constitution, the Ombudsman shall ensure that the courts of law, the other authorities and civil servants, public employees and other persons, when the latter are performing a public task, obey the law and fulfil their obligations. In the performance of his or her duties, the Ombudsman monitors the implementation of basic rights and liberties and human rights.

2.2: The Parliament of Finland has likewise requested that special attention be paid to the implementation of children's rights. Children's rights have been one of the areas of special emphasis in the Ombudsman's oversight since 1998. The Ombudsman oversees the legality of actions taken by the authorities in children's affairs. In his work of overseeing legality, the Ombudsman takes children's rights into consideration when assessing all official actions with effects on children.

There is no special legal mandate related with to future generations. Recently, we have nominated a person responsible for questions related to future generations and our aim is to include the rights of future generations in all of our investigations.

3) What is the general examination process followed by your institution.

Investigating complaints is the most central component of the Ombudsman's work. When the Ombudsman is investigating a complaint, he consults the person and institution to whom it relates. In addition, he requests reports and submissions from various authorities and may, if necessary, order inspectors from his office to conduct inspections. The Ombudsman can also choose on his own initiative to investigate shortcomings that manifest themselves.

4) How many cases are related with children's rights and how many cases are related with environmental rights?

Last year 365 cases someway related with children's rights cases were resolved and 133 cases related with environmental rights were resolved. The Parliamentary Ombudsman received some 5,000 complaints last year. Approximate(y the same number of complaints, or 4,841, were resolved.

5) Do you have any activity in promoting children 's environmental rights or future generations ' environmental rights?

Not as an active mission.

6) Do you think your institution improves the quality of environmental decision making?

Yes.

7) What has been the greatest success of your office in this area?

Hard to say what has been the greatest success, but here is an example:
Deputy-Ombudsman Maija Sakslin took the view that the Finnish authorities did not act unlawfully when they granted permission for the vessel Onyx to depart from Finland; the Onyx set sail from Vaasa bound for Turkey in 2009. Deputy-Ombudsman Sakslin noted that the complaint relates to ship breaking operations which have been found to involve several grave violations of human rights and despoliation of the environment. The case also demonstrated that, where ships are concerned, both international conventions and the monitoring mechanisms in the EU Regulation on Shipments of Waste can be easily circumvented.
See the press release:
http://www.oikeusasiamies .fi/Resource.phx/eoa/enIq_ish/pressreleases /pressreleases .htx?templateld=5.htx&id=957.

8) Do you think your institution handies effectively disputes, regarding children 's enviironmental rights or future generations ' environmental rights?

There are not many complaints or issues regarding children's environmental rights or future generations' environmental rights. However, were there such complaints, they would probably most certainly be handled effectively. If the complainant is a child the investigation is usually prioritised.

9) What do you think are the strong and weak points of your mediation in resolving environmental disputes , compared with other mechanisms?

Strong points: Access to all information
Weak points: Complaints concerning private commercial companies, private practitioners of occupations or private persons as well as question relating to legal disputes between them do not fall within the remit of the Ombudsman

10) Do you have any suggestion about the introduction of an Environmental Ombudsman?

No, but If there would be some kind of Environmental Ombudsman, his/her perspective should be broader than just the legal aspects covering promotion, disseminating information, education and research.
One fine example is our Ombudsman for Children. The duties of the Ombudsman for Children include, among others, monitoring the welfare of children and youth and the implementation of their rights. He also influences decision-makers from the viewpoint of children, maintains contacts with children and youth, and conveys information received from them to decision-makers. See: http://lapsiasia .fi/en/ombudsman/

11) How an institution could you think can predict the needs and interests of Future Generation?

Maintain contacts with children and youth and convey information received from them to decision-
makers and to convey information concerning children to professionals working with children,
decision makers and the public . Follow research results in different diciplines.

12) Are there any moral grounds for the "intergenerational equity?"

Yes, especially in environmental concerns and equal importance of health care.

13) Do future generations have a right to "habitable planet"?

Yes, the environmental principles like sustainable development and agreements to reduce giobal warming and climate change are intended to keep our planet habitable.

14) In your opinion what institutions can we create for promoting and protecting the needs and rights of Future Generations?

Maybe some kind of Environmental Ombudsman or some other authority specialising only to those questions.

15) Do you think that a general Ombudsman Office could deal matters that are related with children or future generations or it is better to establish a specialized Ombudsman e.g. Ombudsman for Future Generations?

The resources of the general Ombudsman Office are often limited so there is seldom a possibility that this task would be someone's only and principal activity. However, if there would be more than one Ombudsperson at Ombudsinstitution it would be possible to have one specializing to this topic only.

16) From your viewpoint , what is the main purpose of creating a new specialized Environmental Ombudsman or an Ombudsman for Future Generations?

To specialize only to those questions.

17) Is it possible to prioritize future environmental interest against the resources needed of the least well-off members of the current generations?

AII generations must be treated equally.

18) In some legal systems (e.g. Australia) seems that judges can elaborate and use the content of the principle of intergenerational equity. Do you think that this may happen in your country?

It is a question how to justify a decision. The decisions have to be based on law but there is always a possibility to find inspiration from the reasoning of the courts of other legal orders or especially from international supervising mechanisms (legal implants).

19) Do you believe that Judges and Ombudsmen have a better potential to protect the interests of future generations, comparing e.g. with members of Parliaments ?

There is need for both legal and political approach.

20) Do you believe that EU can promote more efficiently the intergenerational equity than each member-state?

The co-operation between EU and member states can make an efficient result. The role of EU should be to support the Member States and to coordinate their efforts. Only when there is a need for solutions which one Member State alone is not able to promote, EU should have competence.

21) Do you think that an Ombudsman for Future Generations could better start in international level, in regional level or in national level and why?

The national level ombudsman would be better aware of the local problems and circumstances, but he/she would need an international network to change and compare information. Because the environmental problems of future generations are giobal, it would be good to have also EU level "Guardian of future generations". EU could support and co-ordinate and guide the work of the Member States.

22) Can you cite a best practice paradigm , that can promote subjects which are related with future generations?

Interests of future generations should always be protected in decision-making processes.

23) Is there anything else that you want to add?

No

Senior Legal Adviser Kristian Holman

11. Hungary (Parliamentary Commissioner/Ombudsman for Future Generations)

Szabó Marcel dr. <Szabo.Marcel@ajbh.hu>
Προς Vretou Vassiliki Ιαν 29 2016 τις 2:48 μ.μ.
Dear Vassiliki,

Please find attached my response to your questions. You will see, that some of the questions were left unanswered at this stage. As my work schedule is very full in this period, I would kindly ask for your patience and will get back to you with answers on all of the questions within a few weeks. Hope this does not pose you a problem.

I highly appreciate your offer regarding your book "Environmental Problems and Ombudsman. Comparative study between European Ombudsman and Greek Ombudsman", and would certainly be much delighted to receive a copy at the below address:

Szabó Marcel
Alapveto Jogok Biztosanak Hivatala
Nador utca 22.
Budapest, 1051
Hungary

With sincere best wishes,

QUESTIONNAIRE

1) Please indicate the legal form of your authority and the current legislative framework.

Some background: the Hungarian Ombudsman institution was established in 1996, as a body to protect citizens against maladministration, to act as proponent of good administration, and as a defender of fundamental human rights. Within the Hungarian system specific ombudsmen were appointed (Ombudsman for National Minority and Data protection) beside the general ombudsman. In 2007 a bill was adopted that formally established another independent status, the Parliamentary Commissioner (or Ombudsman) for Future Generations. The Parliamentary Commissioner and his staff was working separately from the other Ombudsman staff with strong competences to investigate all issues that may affect citizen's constitutional right to a healthy environment, or which have a likely impact on the long-term sustainability of the environment in the broadest sense.

Due to amendments to the Ombudsman Act in 2011, the independent Ombudsman Offices and the General Ombusman's Office were merged into one, creating their legal successor, the Office of the Commissioner for Fundamental Rights. At present, this institution pays special attention to the protection of rights enshrined in the Fundamental Law, including the values determined as the interests of future generations. Under this scope, the Commissioner and his Deputy (Ombudsman for Future Generations) are responsible for the protection of the right to a healthy environment, the right to the preservation of physical and mental health, and for the protection of the values enshrined in Article P of the Fundamental Law. Please also see answers to question 2).

Pursuant to Article P, "Natural resources, in particular arable land, forests and the reserves of water, biodiversity, in particular native plant and animal species, as well as cultural assets shall form the common heritage of the nation; it shall be the obligation of the State and everyone to protect and maintain them, and to preserve them for future generations."

Also, pursuant to Article XX (1) Everyone shall have the right to physical and mental health.

(2) Hungary shall promote the effective application of the right referred to in Paragraph (1) by an agriculture free of genetically modified organisms, by ensuring access to healthy food and drinking water, by organising safety at work and healthcare provision, by supporting sports and regular physical exercise, as well as by ensuring the protection of the environment."

Article XXI

„(1) Hungary shall recognise and give effect to the right of everyone to a healthy environment…."

Some further information: Based on the accreditation procedure of the UN's International Coordinating Committee of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights (ICC) in 2011, the Ombudsman's Office has been granted Status "B" from 1st January 2012, symbolizing that the Office is in partial compliance with the Paris Principle. Then in October 2014, the Office was granted Status A, meaning our institution

is in full compliance with the Paris Principle. This means that the Ombudsman's Office is able to participate at meetings of the OHCHR, ICC and its regional bodies or institutions with full voting power, and in Hungary is acknowledged to supervise compliance with fundamental rights in accordance with the Paris Principles.

2) Please specify 2.1.) the mandate of your institution, 2.2.) the special mandate related with children's rights/future generations.

Based on the current law in effect, Act CXI of 2011 on the Commissioner for Fundamental Rights (hereinafter: „the Ombudsman Act"), I will answer your question with respect to the Commissioner for Fundamental Rights (sometimes referred to as "the General Ombudsman") and the Deputy Commissioner for Fundamental Rights responsible for the protection of the interests of future generations (sometimes referred to as "the Ombudsman for Future Generations").

Section 1

(2) In the course of his or her activities the Commissioner for Fundamental Rights shall pay special attention, especially by conducting proceedings ex officio, to the protection of

a) the rights of children,

b) the values determined in Article P of the Fundamental Law (hereinafter referred to as 'the interests of future generations'),

c) the rights determined in Article XXIX of the Fundamental Law (hereinafter referred to as 'the rights of nationalities living in Hungary), and

d) the rights of the most vulnerable social groups.

Section 2 (1) The Commissioner for Fundamental Rights shall survey and analyse the situation of fundamental rights in Hungary, and shall prepare statistics on those infringements of rights in Hungary which are related to fundamental rights. …

(2) The Commissioner for Fundamental Rights shall give an opinion on the draft legal rules affecting his or her tasks and competences, on long term development and spatial planning plans and concepts, and on plans and concepts otherwise directly affecting the quality of life of future generations, and may make proposals for the amendment or making of legal rules affecting fundamental rights and/or the expression of consent to be bound by an international treaty.

(3) The Commissioner for Fundamental Rights may initiate at the Constitutional Court the review of legal rules as to their conformity with the Fundamental Law, the interpretation of the Fundamental Law and, within thirty day after their promulgation, the review of the adherence to the procedural requirements stipulated by the Fundamental Law as regards the adoption and promulgation of the Fundamental Law and its amendments.

(4) The Commissioner for Fundamental Rights shall participate in the preparation of national reports based on international treaties relating to his or her tasks and competences, and shall monitor and evaluate the enforcement of these treaties under Hungarian jurisdiction.

(5) The Commissioner for Fundamental Rights shall promote the enforcement and protection of fundamental rights. In doing so, he or she shall engage in social awareness-raising and information activities and cooperate with organisations and national institutions aiming at the promotion of the protection of fundamental rights.

Section 3 (1) The Deputy Commissioner for Fundamental Rights responsible for the protection of the interests of future generations shall monitor the enforcement of the interests of future generations, and

a) shall regularly inform the Commissioner for Fundamental Rights, the institutions concerned and the public of his or her experience regarding the enforcement of the interests of future generations,

b) shall draw the attention of the Commissioner for Fundamental Rights, the institutions concerned and the public to the danger of infringement of rights affecting a larger group of natural persons, the future generations in particular,

c) may propose that the Commissioner for Fundamental Rights institute proceedings ex officio,
d) shall participate in the inquiries of the Commissioner for Fundamental Rights, and
e) may propose that the Commissioner for Fundamental Rights turn to the Constitutional Court.
f) shall monitor the implementation of the sustainable development strategy adopted by the Parliament;
g) may propose the adoption, amendment of legislation on the rights of future generations; and
h) shall promote, through his or her international activities, the presentation of the merits of domestic institutions related to the interests of future generations.

3) What is the general examination process followed by your institution.

About our proceedings:
Section 18 of the Ombudsman Act:
(1) Anyone may turn to the Commissioner for Fundamental Rights, if in his/her judgement, the activity or omission of the public and/or other organs performing public duties infringes a fundamental right of the person submitting the petition or presents an imminent danger of infringement, and the person reporting has exhausted the available administrative legal remedies, not including the judicial review of an administrative decision, or if no legal remedy is available to him or her.
(3) The Commissioner for Fundamental Rights cannot inquire about the activities of the Parliament, the President of the Republic, the Constitutional Court, the State Audit Office, the courts, or the Prosecution Service (with the exception of the investigation organs of the Prosecution Service).
(4) The Commissioner for Fundamental Rights can conduct ex officio proceedings in order to have such improprieties terminated as are related to fundamental rights and which have came up in the course of the activities of the authorities. Ex-officio proceedings may be aimed at the inquiry of improprieties affecting not precisely identifiable larger groups of natural persons or at a comprehensive inquiry of the enforcement of a fundamental right.
Cases where the Ombudsman cannot help: If the procedure has begun before 23rd October 1989. If the non-appealable decision was made more than 1 year ago. If the legal proceeding is pending or is already res judicata.
Section 21 (1) In the course of his or her inquiries the Commissioner for Fundamental Rights
a) may request data and information from the authority subject to inquiry on the proceedings it has conducted or failed to conduct, and may request copies of the relevant documents,
b) may invite the head of the authority, the head of its supervisory authority or the head of the organ otherwise authorized to do so to conduct an inquiry,
c) may participate in a public hearing, and
d) may conduct on-site inspections.
(2) The request of the Commissioner for Fundamental Rights pursuant to points a) and b) of subsection (1) shall be complied with within the time-limit set by the Commissioner. The time-limit may not be shorter than 15 days.
Section 22 (1) In the course of an on-site inspection the Commissioner for Fundamental Rights or members of his or her staff authorised to conduct the inquiry
a) may enter the premises of the authority subject to inquiry, unless a provision of a legal rule provides otherwise,
b) may inspect all documents which may have any relevance to the case under inquiry, and may make copies or extracts thereof, and
c) may conduct a hearing of any employee of the authority subject to inquiry.
(2) In the course of an on-site inspection of the Commissioner for Fundamental Rights or of members of his or her staff authorised to conduct the inquiry, the rules of entry into,

stay in and exit from the zones serving the operation of the Hungarian Defence Forces, the military national security services, the law-enforcement organs, the organs of the National Tax and Customs Administration performing customs authority tasks, the Directorate General of Criminal Affairs of the National Tax and Customs Administration and its lower and middle level organs shall be regulated by the Minister responsib

4) How many cases are related with children's rights and how many cases are related with environmental rights?

From the statistical database it can be concluded that in the year 2014, 126 cases were related to children's rights and roughly 250-300 cases to general environmental matters (the exact number here is very difficult to establish, as the matter of a case might overlap between various fields).

Some further information: in 2014 the General Ombudsman published reports on 165 cases altogether; in 65 cases he initiated the amendment of a relevant legal regulation or the general review of the legal environment. Grouping by the source of law, and taking into account that the Commissioner may simultaneously recommend the amendment of several legal regulations and legal provisions, the Ombudsman initiated the amendment of an act on 25, and the amendment of a regulation on 26 occasions, and proposed a comprehensive review of regulations in 15 cases. Legislative proposals by subject were divided as such: rights of the child 11,9 % protection of the environment 19 %.

In media, in 2014, the Office of the General Ombudsman and his two deputies were named on almost 11 thousand occasions in the more than 80 thousand articles, media coverages and reports dealing with issues falling under their scope of duty. The **media's** interest intensified mainly with the major fundamental rights-related, environmental or national minority related issues, in most cases covering the findings and recommendation of the Ombudsman's reports, or expecting the position of the Commissioner for Fundamental Rights on certain developments in Hungary, drawing a lot of attention.

Legislative proposals by the subject included by percentage 14 % on the interests of future generations and 15 % on the rights of the child.

5) Do you have any activity in promoting children's environmental rights or future generations' environmental rights?

Based on the Fundamental Law and the Ombudsman Act it is the primary responsibility of the Ombudsman for Future Generations to protect the interest of future generations - which naturally includes environmental rights of future generations and children.

There is no specific mandate to promote children's environmental rights. However, the General Ombudsman is required to pay special attention to the rights of children and the values determined in Article P) of the Fundamental Law pursuant to Section 1 (2) of the Ombudsman Act, which certainly includes rights of a child to a healthy environment.

Please also see detailed answers to questions 1) and 2).

A good example is the project entitled „their shield is the law" in the Ombudsman's Office overarching years 2012 and 2013, which focused on the most legal protection of the most vulnerable groups of society and which project had a specific section on the rights of children and future generations. Within this project it was emphasized that during its work relating to children's rights in 2013 the General Ombudsman had special focus on rights of children to a healthy environment, and the office of the Ombudsman for Future Generations actively participated in the examinations of the relationship between children's right and environment-health-inequality.

In 2014 the Ombudsman for Future Generations has also advocated publicly the implementation of the program of the UN's Children's Environment and Health Action Plan for Europe).

In order to enhance the effectiveness of its work the Ombudsman uses various tools including patronage of noble causes, media communications that can reach out to a wide layer of the society and therefore is able to raise awareness.

6) Do you think your institution improves the quality of environmental decision making?

The work of the General Ombudsman and the Ombudsman for Future Generations focuses on ensuring governmental and authority compliance with fundamental rights. The Fundamental Law contains clauses specifically aimed at the protection of the environment and the rights of future generations, and the Ombudsman Act provides the Ombudsman and its Deputies ample power to examine in detail the operation of authorities and governmental bodies. The right to give opinion on draft legal rules, making proposals and initiating procedures at the Constitutuional Court is also a strong tool – therefore in short, yes, we believe our work does improve the quality of environmental decision making.

Please also see for details answers to questions 1 and 2.

On some of the legal tools that are available to the General Ombudsman, please see the below from the Ombudsman Act:

Section 33 (1) In order to redress the uncovered impropriety related to a fundamental right, the Commissioner for Fundamental Rights may initiate proceedings for the supervision of legality by the competent prosecutor through the Prosecutor General. Within sixty days the competent prosecutor shall inform the Commissioner for Fundamental Rights of his or her position on the initiation of proceedings for the supervision of legality and his or her measure, if any.

(2) If the Commissioner for Fundamental Rights, in the course of his or her proceedings, establishes no impropriety related to a fundamental right but nevertheless becomes aware of a circumstance pointing to an infringement of a legal rule, he or she may forward the petition to the competent prosecutor through the Prosecutor General.

(3) In the course of the judicial review of an administrative decision relating to the state of the environment, the Commissioner for Fundamental Rights may participate in the proceedings as an intervener.

Section 34 The Commissioner for Fundamental Rights may turn to the Constitutional Court in accordance with those laid down in the Act on the Constitutional Court.

7) What has been the greatest success of your office in this area?

Some of our main achievements up till now:

- establishment of an international network in 2014 to link the national institutions entrusted with protecting the interests of future generations - the Roundtable of Institutions for a Sustainable Future. The idea was prompted by the Report of the UN Secretary General on "Intergenerational solidarity and the needs of future generations", which named eight national institutions and bodies that play a pioneering role in the national implementation of sustainable development and intergenerational solidarity;
- facilitating the interaction and dialogue between the Government and NGO's regarding TTIP;
- Initiating a broad professional - scientific - administrative cooperation for the protection of biodiversity, organizing professional summits and involvement in the National Biodiversity Strategy;
- starting a national initiative (called „tree-siblings") whereby local municipalities would plant an endemic tree for each new-born baby in their territory;
- successfully representing ecological interest in the process of national and local law-making (eg: in the field of forestry legislation emphasizing long term nature conservation interest against short term economic interest; drawing attention to avoiding mining in the territory of national parks; protection of the habitat of the endemic mole-rat, an endangered species; representing the nature conservation interest in major rural developments alongside NGO's; participation in the preparation of the Hungarian National Sustanability Strategy,
- Formation of public perception in the field of protection of air quality with cooperation of green NGO's, governmental administration and local municipalities;

- A significant success was when the Constitutional Court took into cosideration the statement of the Ombudsman for Future Generations when the Hungarian President asked for scrutiny of a legislative act regarding the handling of national parks.
- Regarding the often debated nuclear energy we have fostered dialogue between stakeholders (so called Paks – Aarhus roundtable)

8) Do you think your institution handles effectively disputes, regarding children's environmental rights or future generations' environmental rights?

The Ombudsman Office does not have a legal obligation to settle disputes or mediate between parties, however, whenever this was a potential way of resolving conflicts in the field of environmental protection, the Ombudsman for Future Generations and its legal predecessor have tried to facilitate discussion between stakeholders and paved the way for open, honest and professionally unbiased communication between the parties.

One example was a series of Roundtable events organised by the Ombudsman for Future Generations and the Regional Environmental Centre (REC) between 2009- 2014 on the application of the Aarhus Treaty. The aim was to promote the information flow to and participation of the public with respect to permitting procedures relating to nuclear establishment sin compliance with the Aarhus Treaty. The Roundtable facilitated discussion between representatives of the Ombudsman Office, REC, governemt bodies, authorities, green NGO's.

9) What do you think are the strong and weak points of your mediation in resolving environmental disputes, compared with other mechanisms?

----

10) Do you have any suggestion about the introduction of an Environmental Ombudsman?

Some ideas on the usefulness of an Environmental Ombudsman: such a person or body could:

- identify the most urgent issues present on national level. The challenges posed by short-sighted policy-making are mainly of local character and vary from country to country. State specific inputs and knowledge are indispensable for identifying the subject matter of the mission of the Ombudsman,
- provide the appointed representative with expertise and advice in terms of best practices and possible novel techniques as well as a solid knowledge base, since it comprises of prominent theoretical and practical experts of the field,
- enrich the law-making and governmental system with flexibility, proximity to their members, and a high degree of involvement and participation of the public sphere, which leads to a stronger commitment and high acceptance of recommendations. It can also help in more efficient implementation of decisions on the local levels, where actions are needed.

From a practical perspective, and based on the Hungarian experience, if the legal-scientific environment is given in a society, the following factors could prove to be useful in the creation of the position of an Ombudsman for Future Generations: strong societal support, active NGO's, political support, people in governmental positions who believe it to be important to create an independent body that has the power to step up for the protection of the right for a healthy environment.

11) How an institution could you think can predict the needs and interests of Future Generation?

12) Are there any moral grounds for the "intergenerational equity?"

13) Do future generations have a right to "habitable planet"?

14) In your opinion what institutions can we create for promoting and protecting the needs and rights of Future Generations?

The Rio+20 Summit gave mandate to the UN Secretary General (UNSG) to present a report on "the need for promoting intergenerational solidarity for the achievement of sustainable development, taking into account the needs of future generations." The Secretary General released his report entitled "Intergenerational Solidarity and the Needs of Future Generations" in 2013, in which he established that intergenerational solidarity is embedded in the concept of sustainable development, and is a universal value of humanity. In the wake of the UNSG's report, a High Level Political Forum on Sustainable Development was convened in 2014 in order to discuss the most suitable mechanisms for the implementation of intergenerational equality and sustainable development at the UN level. The report itself also highlights the controversies arising from the implementation of intergenerational solidarity, and identifies eight national institutions which have been established for the institutional representation of the needs of future generations and may play the role of model institutions in globally spreading the notion of intergenerational equity.

All the institutions mentioned in the UNSG's report serve the institutional implementation of sustainable development and long-term thinking, however, they all use different organisational and jurisdictional solutions to that end.

The 8 national institutions are the following: the Norwegian Ombudsman for Children, the Canadian Commissioner of the Environment and Sustainable Development, the former Israeli Knesset Commissioner of Future Generations, the Finnish Committee for the Future, the New Zealand Parliamentary Commissioner for the Environment, the German Parliamentary Advisory Council on Sustainable Development and the Hungarian Ombudsman for Future Generations.

Due to the lack of effective enforcement mechanisms under international law, the efforts of the national institutions in promoting sustainability and implementing international norms on the domestic level gain outstanding significance. The above mentioned eight national institutions represent different models of the institutional protection of the interests of future generations, however, they all share the common objective of integrating sustainability aspects into national policy.

Among others, the diverse institutional solutions differ in the focus of their activities. The main focus of their work falls on environmental protection and sustainable development. Nevertheless, the activities of most institutions cover a wide range of future- related issues, including climate policy, technology, cultural heritage protection, demography, education, health and information society policy.

As regards the structure of the institutions, many of them relate directly to the national parliament (e.g. the Finnish, the German and the Israeli institutions), while e.g. the Norwegian Ombudsman is administratively under the jurisdiction of the Ministry for Children and Family Affairs. The Hungarian Ombudsman for Future Generations serves as deputy commissioner for fundamental rights within the Office of the general Ombudsman, whereas the Canadian institution is situated within the body of the Audi- tor General of Canada, and the Commissioner holds the rank of Assistant Auditor Gen- eral.

Almost all of the institutions above perform multifold functions, such as monitoring legislation and policy, reporting, advising the parliament or the government on sustainable development issues, undertaking analyses pertaining to future-related research, and investigating the effectiveness of environmental planning and management. Some institutions (e.g. the Norwegian and the Hungarian Ombudspersons) may investigate individual complaints as well. Two of the institutions (the Israeli and the Norwegian) are entrusted with the role of protecting the current generation of children.

In general, national institutions cannot make any binding rules, or reverse decisions made by public authorities. At the same time, they can serve as the advocate of long-term responsibility and put pressure on the government by raising awareness to sustainability issues.
With the exception of the German and the Hungarian institutions, future generations are not expressly mentioned in their mandates, however, all of the institutions foster the practice of long-term thinking and promote sustainable policies for maintaining the living conditions of future generations.

15) Do you think that a general Ombudsman Office could deal matters that are related with children or future generations or it is better to establish a specialized Ombudsman e.g. Ombudsman for Future Generations?

16) From your viewpoint, what is the main purpose of creating a new specialized Environmental Ombudsman or an Ombudsman for Future Generations?

17) Is it possible to prioritize future environmental interest against the resources needed of the least well-off members of the current generations?

18) In some legal systems (e.g. Australia) seems that judges can elaborate and use the content of the principle of intergenerational equity. Do you think that this may happen in your country?
Three further examples of important rulings from other jurisdictions include:
Oposa vs Factoran, in the Philippines, 1993
One of the earliest cases in this respect: it is also unique in that it was a class suit in the Philippines, brought by 44 children, through their parents, claiming that they bring the case in the name of "their generation as well as those generations yet unborn." Aiming to stop deforestation, it was filed against the Secretary of the Department of Environment and Natural Resources, seeking to have him cancel all the timber license agreements (TLAs) in the country and to cease and desist from accepting and approving more timber license agreements. The children invoked their right to a balanced and healthful ecology and to protection by the State in its capacity as parens patriae. The petitioners claimed that the DENR Secretary's refusal to cancel the TLAs and to stop issuing them was "contrary to the highest law of humankind-- the natural law-- and violative of plaintiffs' right to self-preservation and perpetuation." The case was dismissed in the lower court, invoking the law on non-impairment of contracts, so it was brought to the Supreme Court. The Supreme Court in granting the petition ruled that the children had the legal standing to file the case based on the concept of "intergenerational responsibility". Their right to a healthy environment carried with it an obligation to preserve that environment for the succeeding generations. In this, the Court recognized legal standing to sue on behalf of future generations. Also, the Court said, the law on non-impairment of contracts must give way to the exercise of the police power of the state in the interest of public welfare.
The Urgenda case, in the Netherlands, 2015
In a landmark decision in the summer of 2015 The Hague District Court, partly relying on human rights law, has ordered the Dutch Government to take more action to reduce greenhouse gas emissions in the Netherlands.
The Court ruled that the Dutch Government, by starting from a greenhouse gas emissions target for 2020 of less than 25% compared to the year 1990, had acted negligently and unlawfully towards the Urgenda Foundation, an environmental NGO, the plaintiff in the proceedings.
Urgenda argued the Dutch Government acted contrary to its duty of care owed to the Dutch society by not pursing an adequate climate change policy. They further argued that

by setting inadequate emission levels the Dutch Government had wrongly exposed the international community to the dangers of climate change and consequently serious and irreversible damage to human health and the environment. The Dutch Government's climate policy had a reduction target of between 14-17% in 2020 compared to 1990 levels, with a delayed target of 40% by 2030 and 80-95% by 2050.

The case of the National Parks, in Hungary, 2015

The Hungarian example is somewhat different, but equally pioneering, in the sense that as a result of the work of the Ombudsman for Future Generations, the Constitutional Court issued a landmark decision taking into account the rights of future generations. The case in a nutshell: The Constitutional Court, at the proposition of the President of Hungary, has annulled certain clauses of an Act, which had not been promulgated at the time. The clauses in question would have made it possible for government-run authorities (whose primary aim was not environmental or nature protection) to take over the handling/management of certain protected natural territories from the national park directorates.

The Ombudsman for Future Generations has made an extensive enquiry including interviewing various national park directorates to understand the potential implications of the proposed change and has issued an independent statement entitled "National Parks as safeguards of natural and cultural values for future generations". His statement concluded that the Fundamental Law specifically stated that protection and maintenance of biodiversity, and its preservation for future generations was, amongst others, the obligation of the State, which was best performed by the existing national park directorates. This statement has largely influenced the decision of the Constitutional Court which decision actually referenced the statement of the Ombudsman for Future Generations.

19) Do you believe that Judges and Ombudsmen have a better potential to protect the interests of future generations, comparing e.g. with members of Parliaments ?

20) Do you believe that EU can promote more efficiently the intergenerational equity than each member-state?

Since most EU member states do not have an institution or body that would be authorized and able to represent rights of future generations, the establishment of an EU level Ombudsperson for Future Generations could be a very effective way to promote and drive the concept at both EU and Member State level. It would be important that this institution should not have the right to interfere with the national sovereignty of Member States or to veto Member State decisions. This authorised person, elected by the European Parliament, could work with the EU institutions, to highlight the long-term implications of proposed action and present alternatives. Some functions of this institution/person would include: evaluating policies; providing analysis, insight and advice on long-term trends; mediating between different departments to ensure policy coherence; providing the checks and balances required to meet longer–term sustainability goals; acting as catalysts bridging the interests of present and future generations.

What would be achieved at EU level could then trickle down to Member States via the EU legislation – this would not make it unnecessary for Member States to have their own Ombudsperson for Future Generations, but would pave the way and complement the work carried out by such Member State level Ombudsperson.

21) Do you think that an Ombudsman for Future Generations could better start in international level, in regional level or in national level and why?

In my view an EU level Ombudsman for Future Generations or a coordinating body under the auspices of the UN would be an efficient way to represent rights of future generations at a bigger scale - see also answers to questions no. 20 and 22.

The Rio+20 Summit raised the possibility of creating the posts of a global level Ombudsman or a High Commissioner for Future Generations within the frameworks of the UN. Several international environmental NGOs supported this idea hoping that the creation of such an institution would facilitate global assumption of environmental responsibility. The difference between the two posts could be explained as follows: the function of the UN High Commissioner for Future Generations could be compared to that of the UN High Commissioner for Human Rights. Consequently, this institution could have rendered assistance to the groups of the most deprived and the most vulnerable persons, possibly even in the form of financial aid. At the same time, the High Commissioner could have become the initiator of various cooperation agreements aimed at preserving our natural resources for future generations. In contrast, the current practices of the national ombudsman institutions lead us to believe that the states could have authorised the independent UN Ombudsman to exercise a kind of ethical control: the Ombudsman's opinion, moral weight could have steered UN Member States towards sustainable practices and long-term solutions. However, it appears that the Member States supported neither an Ombudsman exercising moral control, nor a High Commissioner for Future Generations institutionally assisting the most vulnerable.

22) Can you cite a best practice paradigm, that can promote subjects which are related with future generations?

The development of national institutions working in an internationally coordinated manner, can better serve the aim of global protection of nature. Sharing experience and best practices that have proven themselves at the state level could be channeled into a coordinating body operating under the auspices of the United Nations, to collaborate efforts and strengthen the roles of national institutions in the advancement, promotion and protection of the interests of future generations.

23) Is there anything else that you want to add?

I would like to add two significant developments of the international arena.

According to the "Future We Want" outcome document of the Rio+20 Summit, the promotion of sharing of experiences and best practices to the implementation of sustainable development was one of the tasks of the High Level Political Forum. Recognizing the significance of this function, as well as on the basis of its special responsibility to promote the needs of future generations as outlined in the Report of the UN Secretary General, the Hungarian Ombudsman for Future Generation decided to organize a conference to bring together national institutions mentioned in the Report.

The event entitled "Model Institutions for a Sustainable Future" was held on 24-26 April 2014 under the patronage of János Áder, President of Hungary. The event aimed to contribute to a closer cooperation between the national institutions playing a pioneering role in the implementation of sustainable development and intergenerational solidarity at the national level. The conference focused on understanding the unique characteristics of the relevant national bodies as well as the legal principles and processes underlying their work. Following the presentation of the selected model institutions, panel discussions were centering on the different constitutional and environmental law principles underlying the work of such bodies both from a practitioner and an academic perspective. Panels encouraged discussions among participants of different expertise providing opportunities to link theory to practical implementation. Owing to the recent slow progress of international law in this area, a deeper cooperation between national institutions committed to protecting the interests of future generations can potentially contribute to the development of international legal principles and shape relevant state practice under the auspices of the United Nations.

At this event, many participants expressed their wish to formalize the cooperation of the present institutions by establishing a network of national institutions for future generations. To this end, participants adopted the Budapest Memorandum, for the spread

of institutional solutions for safeguarding the needs of future generations and to call upon Member States to appoint a representative for future generations at the UN level as well.
One year after the successful Budapest conference , the institutions held another meeting in Cardiff at the "Essential Ingredients for a Sustainable Future" Conference in April 2015, hosted by the Office of the Commissioner for Sustainable Futures and co-organised by the Welsh Government and the World Future Council. The conference addressed the possible means of long-term governance and highlighted the importance of the connection between national institutions. The meeting was really successful, we discussed the importance of building this global network through a common website which can be used as the platform for sharing our experiences and communicating the roles such institutions can play in the post 2015 agenda and achievement of the SDGs.
The UNEP also participated at the conference and expressed its interest in being closer involved in the work of the „Roundtable of Institutions for a Sustainable Future" and the development of the network.
You may find more information on the Roundtable under the following link: http://futureroundtable.org/en/web/roundtable-of-institutions-for-a-sustainable-future/about
Our most recent significant milestone was when in December 2015, the Hungarian Ombudsman for Future Generations had a meeting with Mr. Saber Hossain Chowdhury, President of the Inter-Parliamentary Union. During a fruitful discussion regarding our practice in the fields of environmental protection and sustainable development, Mr. Chowdhury in particular requested detailed information with respect to the institutional protection of the interests of future generations. At the end of the discussion, Mr. Chowdhury concluded that he would recommend the members of IPU to establish a global institution mandated to protect the interests of future generations.

For the actual English text of the Ombudsman Act and the Fundamental Law of Hungary you can visit our website:
http://www.ajbh.hu/en/web/ajbh-en/relevant-legal-provisions

12. A) City of Autonomous Province of Trento (Italy)

QUESTIONNAIRE

1) **Please indicate the legal form of your authority and the current legislative framework.**

The Ombudsman has been appointed by Provincial Council of Trento. This office carries out its activity having complete freedom and independence. All operating rules have been established by law. The Ombudsman doesn't have any bond with the executive province's branch.

Legal foundation: Provincial law 20thDecember 1982 n. 28

---

2) **Please specify 2.1.) the mandate of your institution, 2.2.) the special mandate related with children's rights/future generations.**

2.1 The Ombudsman's mandate is to examine any citizens complaints related to maladministration of local authorities.
The Ombudsman is allowed to conduct any investigation on his own initiative or on written complaint of any citizen, who has a legal interest.
2.2 Since 2009 the Ombudsman of Trento's Province is also "Garante dei minori" . the art. 2b of Provincial law on 20th December 1982 n. 28 provides "tasks of the Ombudsman in the field of childhood and adolescence". The Ombudsman promotes and protects Children's rights and interests enshrined in international jurisdiction, European, national and provincial and mostly in the declaration of rights of child adopted on November 20th 1959, the international convention on the rights of the child signed in New York on 20th November 1989, the European convention on the exercise of Children's rights signed in Strasbourg on 25th January 1996.

---

3) **What is the general examination process followed by your institution.**

After receiving a complain, we investigate the case: we turn up for an appointment with the claimer. We try to solve any problem with appropriate solution trough a process of dialogue and mediation with local institutions. During the first step (studying the case) the Ombudsman studies the applicable law in order to find if the claim is motivated and reasonable. Otherwise, the office has to explain to citizens

the contents of the applicable law and to give all necessary informations. When the local authority decision is well founded, the Ombudsman has only to explain the reason why the decision has been taken.

---

4) **How many cases are related with children's rights and how many cases are related with environmental rights?**

In 2016, the office carried out 29T cases related to children's rights and 12 related to environmental rights.

---

5) **Do you have any activity in promoting children's environmental rights or future generations' environmental rights?**

Not at the moment.

---

6) **Do you think your institution improves the quality of environmental decision making?**

Yes I do. The Ombudsman recommends to the competent authorities appropriate measures, especially in children's environmental rights.

---

7) **What has been the greatest success of your office in this area?**

The greatest achievement reached was an agreement with the Autonomous Province of Trento and Italian rail network for the construction of noise barriers in an area of Trento, where noise pollution was high.

8) **Do you think your institution handles effectively disputes, regarding children's environmental rights or future generations' environmental rights?**

I can't answer properly, because my Office hasn't dealt with these cases yet.

---

9) What do you think are the strong and weak points of your mediation in resolving environmental disputes, compared with other mechanisms?

My functions are limited to non –legally binding activities such as: reporting, mediating and recommending.

The strong point is the political strength of Ombudsman recommendations: he can propose a written admonition against the transgressor.

The weak point is the lack of legal power.

---

10) Do you have any suggestion about the introduction of an Environmental Ombudsman?

I think that the decision about the introduction of environmental Ombudsman's office depends on the numbers of cases related to enviromental rights.

In addition, it would be useful if the Ombudsman's office could cooperated with an environmental expert in order to avoid superficial investigations.

---

11) How an institution could you think can predict the needs and interests of Future Generation?

I think it is very important visiting schools, talking with students about their problems, projects and needs.

---

12) Are there any moral grounds for the "intergenerational equity?"

Adults should have a moral duty to help future generations and young people. Adults should guarantee a better world and should prevent past mistakes (such as, wrong policies on environmental, economic and social security).

---

13) Do future generations have a right to "habitable planet"?

Personally, I think that it is up to institutions to promote and to defend this right.

---

14) In your opinion what institutions can we create for promoting and protecting the needs and rights of Future Generations?

I think that a good solution could be the election of an Ombudsman on behalf of future generation's rights in each European State. From 2011, Italy has a "Garante per l'infanzia e per l'adolescenza".

---

15) Do you think that a general Ombudsman Office could deal matters that are related with children or future generations or it is better to establish a specialized Ombudsman e.g. Ombudsman for Future Generations?

At the national level and in larger regions, it may be useful to have a separate institution from the Ombudsman, but not necessarily in small territories such as in the Autonomous Province of Trento.

---

16) From your viewpoint, what is the main purpose of creating a new specialized Environmental Ombudsman or an Ombudsman for Future Generations?

An Ombudsman in environmental matters for future generations will be useful for more effective action and for promotion of specific projects related to environment and young's rights.

---

17) Is it possible to prioritize future environmental interest against the resources needed of the least well-off members of the current generations?

The environment should be considered a fundamental right, but each state has to decide according to its own resources.

18) **In some legal systems (e.g. Australia) seems that judges can elaborate and use the content of the principle of intergenerational equity. Do you think that this may happen in your country?**

In the decision of the Italian Supreme Court (Cass. civ. SS. UU. n. 17742/2015), judges applied the principle of intergenerational equity in social security matter.

---

19) **Do you believe that Judges and Ombudsmen have a better potential to protect the interests of future generations, comparing e.g. with members of Parliaments ?**

I think that judges, Ombudsmen and members of Parliament have necessarily to cooperate together in order to protect the future generation's interests.

---

20) **Do you believe that EU can promote more efficiently the intergenerational equity than each member-state?**

Personally speaking, I do not agree with the question. EU and member-states have to cooperate necessarily. European Union should promote intergenerational equity and recommends each member state to adopt measures and to take strategies to realize this principle.

---

21) **Do you think that an Ombudsman for Future Generations could better start in international level, in regional level or in national level and why?**

I think that an Ombudsman for Future Generation, at the national level , could be very useful. This figure can establish a coordinated body of the Ombudsmen at European level to deal with common problems.

---

22) Can you cite a best practice paradigm, that can promote subjects which are related with future generations?

I think it would be important to create a comparison table beetween the institutions already existing at differrent levels.

---

23) Is there anything else that you want to add?

B) Torre del Greco (Italy)

EOI <eoi@tirol.com>
Προς Vretou Vassiliki vretou@synigoros.gr
Κοιν. SIEGELE Josef Μάρ 8 τις 12:27 π.μ.

Dear Mr. Vretou,
still an answer to your questionnaire by lawyer Ms. Caccavale/Italy.
Please confirm receipt.
With kind regards,
Helen Haas

Von: "nunzia.caccavale@libero.it" <nunzia.caccavale@libero.it>
Datum: 07. März 2017 23:05:26 GMT+01:00
An: EOI <eoi@tirol.com>
Betreff: R: Re: R: [EOI] M-L 323 - Bitte um Unterstützung betreffend Umweltrechte zukünftiger Generationen / Request for assistance as to future generations´ environmental rights
Antwort an: "nunzia.caccavale@libero.it" <nunzia.caccavale@libero.it>
In allegato e risposte al questionario inviatomi.
Cordiali saluti

Avv. NUNZIA CACCAVALE
Cassazionista
studio Via Roma n. 80 Torre del Greco (Napoli)

QUESTIONARIO

1. La preghiamo di indicare la forma giuridica della Sua Istituzione e l'attuale quadro normativo.

In Italia fino al 2010 esistevano tre forme giuridiche di ombudsman (chiamato Difensore civico):

a) Difensore civico regionale;
b) Difensore civico provinciale;
c) Difensore civico comunale.

Si trattava di Autorità amministrative indipendenti nominate dalla Regione, Provincia e Comune. Dal 1910 è stato abolito Il Difensore civico comunale e sono rimasti quello

regionale (non sempre presente in tutte le Regioni) e quello provinciale (non sempre presente in tutte le Province).
Il sottoscritto, quale Difensore civico emerito (comunale), svolge le proprie funzioni di ombudsman in regime di volontariato, senza percepire alcun compenso.

2. La preghiamo di indicare con precisione: 2.1.) lo scopo della Sua Istituzione, 2.2.) lo scopo specifico per quanto riguarda i diritti dell'infanzia / i diritti delle generazioni future.
L'Istituzione opera in difesa del cittadino in caso di abusi, ritardi o omissioni della pubblica amministrazione.
Non ha poteri per i diritti dell'infanzia e delle generazioni future.

3. Qual è la normale procedura seguita dalla Sua Istituzione per esaminare una questione?
a) Ricezione della segnalazione o richiesta scritta o a voce (anche per telefono)
b) Intervento presso l'Ufficio interessato per iscritto o a voce (anche per telefono) a seconda dell'importanza della questione.
c) Comunicazione all'interessato dell'esito dell'intervento.
d) In caso di mancata risposta da parte dell'Ufficio, uno o più solleciti (secondo l'importanza). Segnalazione della mancata risposta ad eventuali Autorità superiori all' Ufficio; se del caso, denuncia all'Autorità giudiziaria

4. Quanti casi riguardano i diritti dell'infanzia e quanti casi i diritti ambientali?
Casi riguardanti i diritti dell'infanzia non competente
Casi riguardanti I diritti ambientali 20%

5. La Sua Istituzione svolge attività che promuovono i diritti dell'infanzia in riferimento all'ambiente o i diritti ambientali delle generazioni future?
Solo per i diritti ambientali

6. Ritiene che la Sua Istituzione contribuisca a migliorare la qualità delle decisioni adottate in materia ambientale?
Si

7. Qual è stato il miglior risultato ottenuto dal Suo Ufficio in quest'ambito?
Miglioramento del servizio di raccolta dei rifiuti urbani

8. Ritiene che la Sua Istituzione tratti efficacemente le controversie riguardanti i diritti dell'infanzia o i diritti ambientali delle generazioni future?
Non competente

9. Quali sono, secondo Lei, i punti di forza e le criticità della Sua attività di mediazione nella soluzione di controversie ambientali, rispetto ad altri meccanismi?
Punti di forza: colloquio diretto con l'Autorità locale
Criticità: mancanza di adeguata organizzazione. E' necessario in Italia istituire almeno il Difensore Civico Nazionale e quello Regionale in tutte le Regioni, ma anche quello Comunale nei Comuni con un numero di abitati superiori ad esempio a 50.000

10. Ha dei suggerimenti riguardo all'istituzione di un difensore civico ambientale?
Ritengo sia preferibile disciplinare meglio l'Istituto del Difensore civico con competenze generali. E' necessario in Italia istituire almeno il Difensore Civico Nazionale e quello Regionale in tutte le Regioni, ma anche quello Comunale nei Comuni con un numero di abitati superiori ad esempio a 50.000

11. In che modo, secondo Lei, un'istituzione può prevedere le esigenze e gli interessi della generazione futura? *(forse anche: quale tipo di istituzione può farlo)*
Non competente. Ma ritengo che il Difensore Civico, con un'adeguata organizzazione, possa occuparsi di prevedere le esigenze e gli interessi della generazione futura a mezzo gruppi di studi e ricerche, valutazioni presso istituzioni come scuole ma anche orfanotrofi, carceri minorili

12. La "giustizia intergenerazionale" poggia su fondamenti morali?
Si, ma non sempre

13. Le generazioni future hanno diritto a un "pianeta abitabile"?
Certamente

14. Secondo Lei, quali istituzioni possiamo creare per tutelare e promuovere le esigenze e i diritti delle generazioni future?
Per il momento occorrerebbe affidare tali funzioni ad un Difensore Civico generico. E' necessario in Italia istituire almeno il Difensore Civico Nazionale e quello Regionale in tutte le Regioni, ma anche quello Comunale nei Comuni con un numero di abitati superiori ad esempio a 50.000

15. Ritiene che delle questioni riguardanti i diritti dell'infanzia e i diritti delle generazioni future potrebbe occuparsi una Difesa civica generale, o pensa che sarebbe meglio istituire un Difensore civico specifico per le generazioni future?
Vedere precedente risposta

16. Quale sarebbe, secondo Lei, lo scopo principale per l'istituzione di un Difensore civico speciale o di un Difensore civico per le generazioni future?
Creare migliori condizioni di vita ed educative

17. È possibile attribuire priorità a interessi ambientali futuri rispetto alle risorse di cui necessitano i membri più svantaggiati delle attuali generazioni?
Sarebbe auspicabile, ma è difficile

18. Pare che in alcuni sistemi giuridici (per esempio in Australia) i giudici possano elaborare e applicare il contenuto del principio della giustizia intergenerazionale. Ritiene che ciò sia possibile anche nel Suo Paese?
Non lo credo possibile

19. Ritiene che giudici e difensori civici siano in grado di tutelare gli interessi delle generazioni future meglio di come potrebbero farlo, per esempio, i membri del parlamento?
Lo credo possibile

20. Ritiene che l'UE possa promuovere più efficacemente la giustizia intergenerazionale rispetto ai singoli Stati membri?
Non credo perché è troppo burocratica e poco funzionale

21 Ritiene che un eventuale Difensore civico per le generazioni future dovrebbe operare a livello internazionale, regionale o nazionale, e perché?
A livello nazionale, coordinandosi con quello internazionale. Questo sarebbe auspicabile e giustificato dalle differenti visioni dei singoli Stati.

22 Potrebbe indicare un esempio di best practice adatto a promuovere tematiche concernenti le generazioni future?
Non saprei perché non ho affrontato mai il problema

23 Desidera aggiungere altro?
Nulla da aggiungere

13. John H. Knox, Special Rapporteur on human rights & the environment

Sr Environment <srenvironment@ohchr.org>
Προς Vretou Vassiliki Μάρ 2 2016, τις 7:41 μ.μ.
Dear Sir/Madam,
Thank you for your email and the questionnaires attached. Unfortunately, we are not able to respond to each and every question in your Questionnaire. However, we are happy to share with you some information that may be of use to your research.

For information about the mandate, please see generally: www.ohchr.org/srenvironment and please also find InfoNote on the mandate (attached).
For more information on mapping report by the Special Rapporteur, please see:
http://www.ohchr.org/EN/Issues/Environment/SREnvironment/Pages/MappingReport.aspx
Specifically, the individual report on the United Nations Convention on the Rights of the Child prepared by the Special Rapporteur on human rights and the environment found at:
http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Environment/Mappingreport/5.CRC-25-Feb.docx.

Best regards,
Mandate of the Special Rapporteur on human rights obligations
relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment,
Mr. John H. Knox
Twitter: @SREnvironment
Websites: www.ohchr.org/srenvironment and www.srenvironment.org
Environmental Rights Database: www.environmentalrightsdatabase.org

14. Scotland (Children & Young People's Commissioner Scotland Rosebery House)

Linda Ellis Macdonald <Linda.Macdonald@cypcs.org.uk>
Προς 'v.vretou@yahoo.gr' Ιαν 18 τις 1:55 μ.μ. Δευτέρα 18-01-2016

Dear Mr Vretou,
Please find attached a copy of your questionnaire with our responses.
I hope you will find this information helpful and the best of luck with your PhD.

Best regards,
Linda
Linda Ellis Macdonald
Enquiries Officer
Children & Young People's Commissioner Scotland
Rosebery House

QUESTIONNAIRE

1) Please indicate the legal form of your authority and the current legislative framework.
The Commissioner for Children and Young People (Scotland) Act 2003 (http://www.legislation.gov.uk/asp/2003/17/contents) as amended by the Children and Young People (Scotland) Act 2014 (Part 2) (http://www.legislation.gov.uk/asp/2014/8/contents/enacted) and the Scottish Parliamentary Commissions and Commissioners etc. Act (2010) asp (Scottish Act) http://www.legislation.gov.uk/asp/2010/11)

2) Please specify 2.1.) the mandate of your institution, 2.2.) the special mandate related with children's rights/future generations.

The mandate of the Commissioner is to promote and protect the rights, views and interests of children and young people in Scotland (up to the age of 18, or 21 if they have been in care) in law, policy and practice. The Commissioner's duties include promoting awareness and understanding of the rights of children and young people, keeping under review law policy and practice relating to children and young people's rights, promoting best practice by service providers and promoting, commissioning, and publishing research related to children and young people's rights.

In carrying out these duties the Commissioner must have regard to the United Nations Convention on the Rights of the Child (http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx), as well as observing equal opportunity requirements. The Commissioner also has a duty to consult with and involve children and young people with his/her work – particularly hard to reach and vulnerable groups.

The Commissioner for Children & Young People (Scotland) Act 2003 permits the Commissioner to investigate 'by what means, and to what extent, a service provider has regard to the rights, interests and views of children and young people in making decisions or taking actions that affect those children and young people'. The power extends to public, private and voluntary service providers, but not to those with parental responsibilities and rights, except where these rights are held by a local authority . The Act also sets out when the Commissioner may not carry out an investigation, specifically if it would relate only to a particular child or young person and where the investigation would duplicate work that is properly the function of another person. The Commission cannot undertake an investigation that would impinge on current legal proceedings or judicial decisions.

However, the Children and Young People (Scotland) 2014 (Part 2) amends the legislation to allow the Commissioner to carry out an investigation into an issue affecting an individual child or young person. The Commissioner has the option of carrying out an investigation in private where it relates to an individual child or young person and will also be permitted discretion in notification of the terms of reference to those likely to be affected by it. The legislation also requires service providers to respond to recommendations made by the Commissioner as a result of carrying out an investigation. The restrictions in respect of duplication of function of another person remain, as does the restriction on cases before courts and tribunals. The commencement date for this power is in 2016.

The remits and powers of the UK Children's Commissioners varies between jurisdictions. It should be noted the Commissioner for Children and Young People Scotland is not an ombudsman, having no statutory powers to provide remedy or redress.

3) What is the general examination process followed by your institution.

The Commissioner is required to lay an annual report before the Scottish Parliament on the exercise of his functions. This must include: issues relevant to children and young people identified by the Commissioner during the period; and an overview of work planned for the coming year, including the strategy for involving children and young people in the work of the Commissioner.

The Commissioner must also prepare, publish and lay before the Scottish Parliament a strategic plan, which will cover a four year period. This plan will set out the Commissioner's objectives and priorities for the period, as well as an estimate of costs.

The Commissioner may also be invited by the Scottish Parliament to give oral or written evidence.

Annual accounts are prepared for each financial year and submitted to the Auditor General for Scotland .

The Commissioner must lay before the Parliament a report of any investigation undertaken. The report must contain any recommendations by the Commissioner arising out of the investigation.

The Commissioner may also lay before the Parliament such other reports on the exercise of the Commissioner's functions as the Commissioner considers necessary or appropriate.

4) How many cases are related with children's rights and how many cases are related with environmental rights?

As per the Commissioner's remit, all enquiries to the office are responded from a children's rights perspective.

Recent cases related to environmental rights include enquiries about fracking, siting of waste incinerators, changes to flight paths at Edinburgh airport and involving children and young people in community planning processes – these are all relevant to future generations.

5) Do you have any activity in promoting children's environmental rights or future generations' environmental rights?

6) Do you think your institution improves the quality of environmental decision making?

The legislation allowing the Commissioner to investigate violations of children's rights applies to when a service provider makes decisions or takes actions that affect children and young people – an example of this could be in environmental decision-making.

Direct consultation with children and young people is particularly important and the Commissioner may choose to undertake a consultation with children and young people before embarking on an investigation. It is for the Commissioner to determine whether the matter is significant enough to be investigated and this must be given careful consideration. In principle therefore, there is scope to undertake an investigation around – for example – a planning decisions (which might have environmental consequences, e.g. coal bed methane extraction, or an increase in air pollutants) which might affect a group of children and young people. The Enquiries Officer deals with such issues, providing advice around children's rights as well as signposting to the most appropriate body.

Other involvement on environmental issues has been largely limited to commentary. Most recently the office has provided policy briefings (e.g. on unconventional gas extraction/fracking) and blogs (e.g. COP21). These have taken a children's rights approach and are available on the website:

http://www.cypcs.org.uk/news/archive/fracking-a-childrens-rights-issue

http://www.cypcs.org.uk/news/in-the-news/its-children-that-will-bear-the-brunt-of-climate-change-we-need-to-act-on-emissions-now

7) What has been the greatest success of your office in this area?

Given that the office has had limited involvement in the area of environmental decision-making, we are unable to answer this question in any depth.

8) Do you think your institution handles effectively disputes, regarding children's environmental rights or future generations' environmental rights?

There is scope to go further in this area, but with limited capacity and specific office priorities, there has been little opportunity to do so.

9) What do you think are the strong and weak points of your mediation in resolving environmental disputes, compared with other mechanisms?

See response to question 8

10) Do you have any suggestion about the introduction of an Environmental Ombudsman?

I will start by outlining the current situation in Scotland, then discuss the benefits of having an Environmental Ombudsman and my own views on this subject. This answer also incorporates question 16.

The administrative justice landscape in Scotland is a complicated one and over recent years there has been a concerted effort to simplify processes and avoid duplication, including around the area of the environment.

With the establishment of the Scottish Parliament, environment was designated a 'devolved' matter, as opposed to being a 'reserved' matter (i.e. the responsibility of Westminster). Within Scotland, a number of bodies have responsibility for the environment and complaints procedures can be complicated as a result.

The Scottish Environment Protection Agency (SEPA) is the national environmental regulator. One of its main duties of SEPA is to regulate and monitor activities that may have an impact upon the environment. Its chief role is to administer and monitor licences for activities which might impact upon the environment (Pollution Prevention and Control, Water Environment, Waste Management and Radio Active Substances)

In the same way, Marine Scotland administers licences for activities which could impact upon Scotland's sea environment, and Forestry Commission Scotland regulates and monitors the management of Scotland's forests. Public water and sewerage services in Scotland are managed by Scottish Water for domestic customers and by several licensed providers for non-domestic customers, but all providers are regulated by the same regulators – the Water Industry Commission for Scotland and the Drinking Water Quality Regulator. Both are also generally subject to the same complaints procedures.

Local authorities, in their capacity as planning authorities have an important role. They are responsible for the consideration of consent for mineral workings and hazardous substances, as well as for environmental development and planning.

Complaints about environmental decision making currently go to the Scottish Environment Protection Agency (SEPA). If a person is dissatisfied with the handling of complaints by that office, there are a number of routes.

Appeals against licensing decisions or enforcement notices issued by SEPA are heard by Scottish Ministers by way of the Directorate for Planning and Environmental Appeals (DPEA). The DPEA can uphold the appeal; uphold the original decision; uphold the decision subject to changes or conditions; or direct SEPA to make a different decision. There is an onward right of appeal to the Sheriff Court, but only in the case of certain licences or permits. The DPEA also hears appeals against consent decisions or enforcement notices issued by Local Authorities in relation to mineral workings or the storage or handling of hazardous substances.

Complaints against Scottish Water go to the Scottish Public Services Ombudsman (SPSO), the final body for complaint handling, once Scottish Water's internal complaints process has been followed. The SPSO can also hear complaints against private suppliers of water for non-domestic customers if those companies have opted into its jurisdiction.

Redress for water and sewerage also involved various redress procedures, too detailed to go into here.

Planning is also a devolved area. The Development Planning and Development Management systems are the frameworks through which land use is determined, and how Scotland is shaped. There are 34 Planning Authorities in Scotland – 32 Local Authorities and two National Park Authorities. Many of the thousands of the decisions taken each year could impact on the environment.

Development Planning covers 1.) local, 2.) 'major' (e.g. the building of a large housing development) and 3.) national planning decisions. There are a variety of methods of redress, depending on the plan submitted e.g. a local review body or Scottish Ministers – by way of the Directorate for Planning and Environmental Appeals (DPEA).

In Scotland, there is no third party right of appeal (ie to challenge a decision in planning law). This means that the only remedy available for a third party would be to raise Judicial Review proceedings. Third parties can also complain, in regard to maladministration and service failure, to the Scottish Public Services Ombudsman (SPSO)

My personal view is that the introduction of an Environmental Ombudsman would be a positive development, not least because of the last point (no third party right of appeal – also known as equal right of appeal). Conflict is common in Scotland for two reasons; 1.) the

unequal playing field that planning decisions taken place in and 2.) the wider market driven context within which planning takes place and which can result in a rather antagonistic system which plays interest groups off against each other (some of whom have more resources, power and influence than others). The system is often challenged by members of the public as being one where players are treated differently and where the public occupy the lowest position, in terms of resources, expertise, time and understanding and in the way they are perceived if they do complain.
There is an increase in the concern for the decline in quality of the environment, the use and access of natural resources and the how current administrative justice structures deal with this. This might suggest that an environmental ombudsman could be a positive development. However – and as noted before, there is a current tendency to consolidate systems of administrative justice and it may be that current structures need to be strengthened.

11) How an institution could you think can predict the needs and interests of Future Generation?
Prediction of needs and interests can be challenging. It has to be based on both relevant data and the capacity to analyse and interpret the messages. However, there are often different interpretations of the best way forward.

12) Are there any moral grounds for the "intergenerational equity?"
Yes, in the same way that we strive for equity, fairness and justice among different age groups in the present, the same principles apply among different future generations.

13) Do future generations have a right to "habitable planet"?
In 2002 the UN General Assembly held a special session called 'A World Fit for Children', which identified children as key partners in building a better future. The Plan of Action which followed the session particularly highlighted the importance of children and young people actively taking part in shaping their environment and the world they and future generations will inherit, noting the Article 12 responsibilities of States Parties to facilitate this in the planning, implementation and monitoring of services in areas such as health, planning and the environment.
An extract from the Plan of Action specifically mentions States Parties' duty to: 'Develop legislation, policies and programmes, as appropriate, at the national level and enhance international cooperation to prevent, inter alia, the exposure of children to harmful environmental contaminants in the air, water, soil and food.' ("A World Fit for Children", Report of the Ad Hoc Committee of the Whole of the twenty-seventh special session of the General Assembly, 2002, A/S-27/19/Rev.1, paras. 35 to 37)
As well as the over-arching articles 3 (making decisions in the best interests of the child) and 12 (the right to express views and have those views taken into account in decision-making), several other articles of the Convention which make reference to the environment. These all support and reinforce the Article 6 inherent right to life and maximum survival and development. These include, Article 24 on the child's right to health, which requires States Parties to take into consider the dangers of environmental pollution on children's health and requires that children be informed about these risks; Article 27's recognition that a child's development and well-being cannot be divorced from their living conditions when considering the child's right to an adequate standard of living; and the article 29 requirement that children's education be directed to 'the development of respect for the natural environment'. Article 31, on the child's right to play, is also referenced in the Declaration of a Child's Right to Play, which warns about the negative impact on children of inadequate environmental planning.

14) In your opinion what institutions can we create for promoting and protecting the needs and rights of Future Generations?
See response to question 15

15) Do you think that a general Ombudsman Office could deal matters that are related with children or future generations or it is better to establish a specialized Ombudsman e.g. Ombudsman for Future Generations?

General ombudsperson offices are already dealing with future generations, although in the sense this is mainly on a reactive basis – so it is tempting to agree with a proactive ombudsperson for future generations. This has to be tempered with a view that more robust and better resourced general ombudsperson offices could contribute usefully to future generations. I think it requires some thought and consideration of what is already there.

16) From your viewpoint, what is the main purpose of creating a new specialized Environmental Ombudsman or an Ombudsman for Future Generations?

See response to question 10.

17) Is it possible to prioritize future environmental interest against the resources needed of the least well-off members of the current generations?

There is a raft of literature on intergenerational equity and sustainable development/ environmental justice from the fields of economics, philosophy and environmental science. The answer to this question alone requires a thesis to do it justice, as it brings in wider more challenging questions such as whether we have moral obligations towards future people; how we balance the rights of future generations to live in a healthy environment against those currently in need. It pitches future rights against present rights/ obligations, protecting the environment against social problems.

I see the choice presented as a false dichotomy..

I will restrict my answer to just two points:

1.) An assumption that future generations will always be better off than current ones has long dominated economic thought. Such a view is often used to justify arguments that society needs only focus on today as the future will take care of itself. It is clear now that this is not the case; the planet we are leaving for / to future generations is being dictated by the actions of those living today and the choices made by politicians and others. For example, climate change is one the biggest issues facing our society. The evidence from the IPCC (amongst others) is now irrefutable - particularly with regard to human induced (anthropocentric) climate change. Human activities are also resulting in mass species extinction rates and a serious loss of biodiversity which has led to severe flooding on coastal communities due to the loss of natural buffers against floods and storms are being lost. Natural disasters are also causing immense suffering and driving those most vulnerable into poverty. In short, biodiversity is thus essential for ecosystem services and for human well being – it impacts on food and water security, health and relationships. Future generations will thus inherit fewer resources from the current generation which challenges current economic dogma, predicated as it is on growth./

2.) The two issues should not be seen in opposition. Both environmental degradation and poverty / intergenerational equity are urgent global issues and are inextricably linked. They are however often treated as separate issues/ problems. The eradication of poverty is the greatest global challenge facing the world today and must be understood in a holistic way – one which incorporates economics, environmental policy, politics and society. Almost half the world (over three billion people) live on less than $2.50 a day. The poorest 40 % of the world's population accounts for 5% whilst the richest 20% accounts for three-quarters of world income. (UN). In 2015, ahead of the World Economic Forum meeting in Davos, Oxfam noted that the combined wealth of the richest % will overtake that of the other 99% of people next year unless the current trend of rising inequality is checked. According to UNICEF, 22,000 children (refers to those under 5) die each day due to poverty

My view therefore is that future generations need to be taken into account when developing environmental legislation and that the interconnectedness between human beings and the environment must be understood if we are to achieve meaningful environmental and social justice .

18) In some legal systems (e.g. Australia) seems that judges can elaborate and use the content of the principle of intergenerational equity. Do you think that this may happen in your country?
I do not have the knowledge base to respond

19) Do you believe that Judges and Ombudsmen have a better potential to protect the interests of future generations, comparing e.g. with members of Parliaments ?
Parliamentarians make the laws and the judiciary ensure it is upheld. Of course it isn't always as easily defined – however, the main point is you need both and they can be as influential as each other dependent on the issue.

20) Do you believe that EU can promote more efficiently the intergenerational equity than each member-state?
Not necessarily – I think the EU level relies on co-operation at member state level.

21) Do you think that an Ombudsman for Future Generations could better start in international level, in regional level or in national level and why?
I think national level would be the most simple to set up because of the clear jurisdictional responsibility. A higher regional level would be useful if there was sufficient buy in at that level.

22) Can you cite a best practice paradigm, that can promote subjects which are related with future generations?
I do not have the knowledge base to respond.

23) Is there anything else that you want to add?

15. UNEP

15.1. *Alix Masson <Alix.Masson@unep.org>*
Προς Vretou Vassiliki
Κοιν. children.youth@unep.org civil.society@unep.org Σήμερα στις 10:51 π.μ.
Παρασκευή 15-01-2016
Dear Vassiliki,

I have forwarded your email and request to the coordinator of our programme Environmental Governance, I am trustful she will come back to you shortly. This is a very interesting topic and the first aspect of your thesis is of interest to me considering that we are renewing our youth strategy, and that the question of connection between human rights and environment, is very interesting, especially from a youth policy perspective. I would really appreciate if you could fill in our current survey, survey.unep.org/index.php/534516?lang=en and share it with your fellow students in Greece and beyond!

Wishing you all the best in your thesis
Best regards,
Alix
Alix Masson|Youth advocacy Specialist|Division of Communications and Public Information|UN Environment Programme

15.2. *Catherine Ayres <Catherine.Ayres@unep.org>*
Προς v.vretou@yahoo.gr

Κοιν. Lara Ognibene Ιαν 25 2016 τις 9:41 π.μ.
Dear Vassiliki,
Many thanks for your email below which was forwarded on to the Division of Environmental Law and Conventions. We would very much like to see a copy of your Thesis once finished. Please do send it to my colleague Lara Ognibene copied above.

In respect of point 3 of your thesis I think it is very relevant to the work of John Knox, the Human Rights Council appointed Special Rapporteur on human rights and the environment (see http://www.ohchr.org/EN/Issues/Environment/SREnvironment/Pages/SRenvironmentIndex.aspx and http://srenvironment.org)

I understand that his new mandate will include a consideration of the human rights/environment nexus with regard to children's rights so I suggest that you keep an eye on his reports etc (probably towards the end of this year). You could also try to get in touch with him via OHCHR to see if he can complete your questionnaire.
Kind regards,
Katy
Legal Consultant
Division of Environmental Law and Conventions
UNEP

15.3. *UNEP Civil Society <Civil.Society@unep.org>*
Προς Vretou Vassiliki
Κοιν. Alix Masson Cristina Zucca Alexander Juras SGB Intern12-Sandra Kemeh Ιαν 18 τις 1:02 μ.μ. Δευτέρα 18-01-2016
Dear Vassiliki,
Thank you for your email. I trust that one of our experts in our Division of Environmental Law & Conventions (DELC) which is the lead Division charged with carrying out the functions of UNEP that involve the development and facilitation of international environmental law, governance and policy will be able to respond to your questionnaire.
We would like to suggest that you get in touch with Catherine Pearce who was an author of one of our 'Perspectives' issue (Ombudspersons for Future Generations: A proposal for Rio+20 By Catherine Pearce) on a publication series that presents views from Major Groups and Stakeholders of Civil Society on global environmental issues and themes that are relevant to them and UNEP, including in the context of the United Nations Environment Assembly (UNEA) and the implementation of the 2030 agenda. Please follow this link: http://www.unep.org/civil-society/Portals/24105/documents/perspectives/ ENVIRONMENT _ PAPERS_DISCUSSION_6.pdf for a pdf copy of the issue. Catherine Pearce, Future Justice Director, World Future Council, catherine.pearce@worldfuturecouncil.org
You may also contact Sandor Fulop of EMLA (The Environmental Management and Law Association) who was an ombudsman in Hungary and may have more information which you could find useful for your research.
Contact: Sandor Fulop
Address: EMLA, Garay u. 29-31, I-1, 1076 Budapest
E-mail: sandor@emla.hu
Website: www.emla.hu
All the best with your research.

Kind Regards
Major Groups and Stakeholders Branch
United Nations Environment Programme (UNEP)
Nairobi, Kenya

16. Norway (Ombudsman for Children Norway)

Camilla Kayed <Camilla.Kayed@barneombudet.no>
Προς Vretou Vassiliki Φεβ 9 τις 1:57 μ.μ.

Hi, please find enclosed the answers from Norway. I am sorry we cannot be of much help to you.

Best wishes

Camilla Kayed
Head of Child Rights Unit
Ombudsman for Children Norway

Visiting adress: Karl Johans gate 7, Oslo
+47 22 99 39 50/22 99 39 64/997 20 866
barneombudet.no
facebook.com/barneombudet
twitter.com/barneombudet
instagram.com/barneombudet

Vassiliki K. Vretou
PhD Candidate

December 2016

QUESTIONNAIRE

1) Please indicate the legal form of your authority and the current legislative framework.

Ombudsman for children in Norway - see legal finding at barneombudet.no/english

2) Please specify 2.1.) the mandate of your institution, 2.2.) the special mandate related with children's rights/future generations.

2.1.) See our act

2.2) See our act

3) What is the general examination process followed by your institution.

We do not handle individual cases

1

4) How many cases are related with children's rights and how many cases are related with environmental rights?

None are related to environmental rights

5) Do you have any activity in promoting children's environmental rights or future generations' environmental rights?

No

6) Do you think your institution improves the quality of environmental decision making?

No

7) What has been the greatest success of your office in this area?

—

8) **Do you think your institution handles effectively disputes, regarding children's environmental rights or future generations' environmental rights?**

NO

9) **What do you think are the strong and weak points of your mediation in resolving environmental disputes, compared with other mechanisms?**

—

10) **Do you have any suggestion about the introduction of an Environmental Ombudsman?**

—

11) **How an institution could you think can predict the needs and interests of Future Generation?**

—

12) Are there any moral grounds for the "intergenerational equity?"

?

---

13) Do future generations have a right to "habitable planet"?

—

---

14) In your opinion what institutions can we create for promoting and protecting the needs and rights of Future Generations?

—

---

15) Do you think that a general Ombudsman Office could deal matters that are related with children or future generations or it is better to establish a specialized Ombudsman e.g. Ombudsman for Future Generations?

?

---

16) From your viewpoint, what is the main purpose of creating a new specialized Environmental Ombudsman or an Ombudsman for Future Generations?

—

17) Is it possible to prioritize future environmental interest against the resources needed of the least well-off members of the current generations?

Not relevant for our work

18) In some legal systems (e.g. Australia) seems that judges can elaborate and use the content of the principle of intergenerational equity. Do you think that this may happen in your country?

Never heard of it in Norway

19) Do you believe that Judges and Ombudsmen have a better potential to protect the interests of future generations, comparing e.g.with members of Parliaments ?

Probably

20) Do you believe that EU can promote more efficiently the intergenerational equity than each member-state?

Don't know

21) Do you think that an Ombudsman for Future Generations could better start in international level, in regional level or in national level and why?

Don't know

22) Can you cite a best practice paradigm, that can promote subjects which are related with future generations?

—

23) Is there anything else that you want to add?

17. Romania (People's Advocate)

QUESTIONNAIRE

1) Please indicate the legal form of your authority and the current legislative framework.

The People's Advocate is a defender of the rights and freedoms of individuals. The People's Advocate institution is an autonomous public authority, independent from any other public authority, under the law.

Art. 58-60 of the Romanian Constitution, Law No. 35/1997 on the organization and functioning of the People's Advocate institution, republished, with subsequent amendments and supplements and the Rules of organization and functioning of the People's Advocate institution.

2) Please specify 2.1.) the mandate of your institution, 2.2.) the special mandate related with children's rights/future generations.

2.1 The Ombudsman institution is a public authority, autonomous and independent from any other public authority, under the law.

In the exercise of his powers, the Ombudsman shall be no substitute for the public authorities.
The Ombudsman shall have the following duties:
a) Coordinates the activity of the Ombudsman Institution;
b) Decides on the petitions submitted by individuals aggrieved by violations of their rights and freedoms by public administration authorities;
c) Verifies the legal settlement of petitions received and asks the public administration authorities or civil servants concerned to put an end to the violation of individuals' rights and freedoms, to restore the petitioner his rights and to redress the damages thus caused;
d) Formulates points of view, at the request of the Constitutional Court;
e) May notify the Constitutional Court on the unconstitutionality of laws, before their promulgation;
f) Brings directly in front of the Constitutional Court the exception of unconstitutionality of laws and ordinances;
g) Represents the Ombudsman Institution before the Chamber of Deputies, the Senate, and the other public authorities, as well as in its relations with any natural or legal persons;
h) May notify the contentious administrative court, under the contentious administrative law;
i) Performs any other duties established by law.
k) The Ombudsman Institution shall exercise its duties ex officio or upon the request of individuals, companies regulated by Law No. 31/1990, republished, with subsequent amendments and supplements, associations or other legal persons.

3) What is the general examination process followed by your institution.

Complaints submitted to the Ombudsman must be done in writing, under the conditions provided by law, and can be sent by mail, including e-mail, fax or may be submitted personally or by proxy. For petitions submitted by electronic mail (e-mail) that do not contain identification data of the complainant, it will be requested also by e-mail. If the requested identification data are not communicated, the complaint will be considered anonymous. If the petition is filed by proxy, the identification data of the proxy is required. For good reasons, at the request of the complainant, he or she may be allowed to present the complaint orally or by dispatcher service (on the telephone), which will be written by the employees of the dispatch and audiences services, on standard forms.
Persons whose citizen rights or freedoms have been violated by public authorities may complain to the People's Advocate through the audiences program. The audience is given by legal specialists, based on the program endorsed by the deputies of the Ombudsman and approved by the Ombudsman. The territorial offices of the People's Advocate institution have the same audiences program as the central headquarters. If the aspects which make the object of the complaint relate to acts of the public administration or the autonomous state enterprises, and the provisions of Law No. 35/1997, as amended and supplemented, the complainant may refer the matter to the institution by completing a standard application form, which shall be given a registration number and date.
For motivated reasons, at the request of the complainant, the standard application form will be filled by the expert / counsellor providing the audience. Complainants requesting an audience with a deputy Ombudsman shall submit an application on the matters complained of, and they will be informed on the date the deputy Ombudsman may grant audience. After granting audience by specialized staff, dissatisfied people may require motivated a hearing to the deputy Ombudsman specialized in the matter which makes the object of their complaint. If, after completing the above procedure, the petitioners request an audience with the Ombudsman, they will be advised to submit a written reasoned request, and the Ombudsman will decide if the request is founded or not and upon granting the audience or not.
The person to whom the petition was delivered, further referred to as the case officer, shall analyse its object, check whether the petitioner has addressed the People's Advocate petitions on the same subject and shall propose the steps to be taken for resolving the petition and a draft answer, which is going to be submitted for analysis and endorsement to the deputy Ombudsman who coordinates the Field of activity to which the case officer belongs.

If the petition falls within the competence of the People's Advocate, the officer in charge of the case shall verify if the legal requirements are met and, if appropriate, shall request, with the approval of the deputy Ombudsman, supplementary information, by telephone or in writing, from the petitioner, or the authority complained of. In this case, a file shall be opened, which will be given the same registration number as the complaint. If an inquiry is considered necessary upon preliminary enquiry, the case officer shall make a proposal and forward it for endorsement to the deputy Ombudsman who coordinates the Field of activity to which the officer belongs. The Ombudsman shall approve the investigation and shall empower the persons who are to carry it out.

According to the same procedure, when preliminary investigation or the enquiry concludes that the petition of the aggrieved individual is substantiated, the People's Advocate institution shall notify the public administration authority which has violated the petitioner's rights by a written request to reform or revoke the administrative act, to redress for the damage thus caused and to reinstate the aggrieved person to his/her former state.

If the petitioner's rights are found to have been seriously violated, or an administrative document is found to be illegal, the People's Advocate shall issue a recommendation addressed to the public administration authority which has violated the respective rights or has issued the illegal document.

If the concerned public administration authority endorses the recommendation, the People's Advocate or the person designated by him approves the proposal to close the file. Otherwise, the People's Advocate shall proceed to notify the hierarchically superior authorities.

The People's Advocate may approve an ex officio investigation when he learns, by any means, that the rights or freedoms of individuals have been violated.

4) How many cases are related with children's rights and how many cases are related with environmental rights?

During 2016 there was a total of 160 complaints related to child rights violations, five ex officio proceedings and 11 recommendations were issued.

Regarding the violation of the right to a healthy environment, in 2016 there was a total of 47 petitions, one officio proceeding and 1 recommendation was issued.

5) Do you have any activity in promoting children's environmental rights or future generations' environmental rights?

Currently the People's Advocate institution does not have special activities in promoting children's environmental rights or future generations' environmental rights.

6) Do you think your institution improves the quality of environmental decision making?

Yes. We emphasize that the People's Advocate intervention is based on mediation and dialogue, but, according to its very purpose, it does not have sanctioning power. The cases resolved through the intervention of the People's Advocate institution leads us to conclude that the Ombudsman constantly improves the quality of environmental decision making.

7) What has been the greatest success of your office in this area?

For example, we wish to mention two cases in which the Ombudsman's intervention has proven effective:

In a case in which was claimed that a company (whose production hall is located approximately 2 meters of the home of some individuals), was creating noise pollution and chemical pollution, which affected their health, the intervention of the Ombudsman at the Public Health Department of Hunedoara County and the National Environmental Guard – The General Commissariat, Hunedoara County Commissariat Service, was finalized by the temporary suspension of activity of the polluting unit.

In another case, following the Recommendation addressed to the Chief Commissioner of Galati County Commissariat Service and the Executive Director of the Public Health Department, in which the Ombudsman requested to be taken all the measures necessary to

comply with Art. 34 para. (2) and Art. 35 of the Constitution on the right to health protection and the right to a healthy environment, he informed us that in order to observe the right to a healthy environment provided by art. 35 of the Constitution, the polluting company is classified as "risk class A (high risk)", and for this reason, in 2017, are planned a series of inspections to this objective, in which will be verified all legal obligations concerning environmental protection.

8) Do you think your institution handles effectively disputes, regarding children's environmental rights or future generations' environmental rights?

Given the tools available to the People's Advocate institution, conferred by its law of organization and functioning and by the Constitution, we can effectively handle disputes that may arise, regarding children's environmental rights and future generations' environmental rights.

9) What do you think are the strong and weak points of your mediation in resolving environmental disputes, compared with other mechanisms?

The levers conferred by the Constitution and by its law of organization and functioning, enable the Ombudsman institution to contribute continuously to the quality of decision-making concerning the right to a healthy environment, the above examples being illustrative.

10) Do you have any suggestion about the introduction of an Environmental Ombudsman?

We don't have any suggestions on this matter.

11) How an institution could you think can predict the needs and interests of Future Generation?

Anticipation can be done through a statistical analysis of cases resolved. Moreover, the People's Advocate institution issues special reports covering all matters brought before them, including those of future generations.

12) Are there any moral grounds for the "intergenerational equity?"

We believe that the debate regarding the existence of moral grounds for the "intergenerational equity" exceeds the purview of the Ombudsman.

13) Do future generations have a right to "habitable planet"?

The People's Advocate institution promotes the right to a healthy environment, while the right of every person to a healthy and ecologically balanced environment is recognized. In this regard, in Romania, there is a double obligation, of the state on the one hand, to provide the legal framework for the exercise of this right and, on the other hand, of individuals and legal entities to protect and improve the environment.

14) In your opinion what institutions can we create for promoting and protecting the needs and rights of Future Generations?

We don't have any suggestions on this matter.

15) Do you think that a general Ombudsman Office could deal matters that are related with children or future generations or it is better to establish a specialized Ombudsman e.g. Ombudsman for Future Generations?

We consider that a general Ombudsman Office can deal with matters that are related with children and future generations. For example, in Romania, within the Ombudsman institution, there is designated a Deputy Ombudsman who manages the Field on the promotion of the rights of children and youth.

16) From your viewpoint, what is the main purpose of creating a new specialized Environmental Ombudsman or an Ombudsman for Future Generations?
Given the answer to question No. 10, we do not express any view.

17) Is it possible to prioritize future environmental interest against the resources needed of the least well-off members of the current generations?
We believe that both areas are very important, as such, both of these areas should be a priority. We believe that, while the least well-off people need support for ensuring their rights, a future clean environment remains a sine qua non requirement of the existence of our civilization.

18) In some legal systems (e.g. Australia) seems that judges can elaborate and use the content of the principle of intergenerational equity. Do you think that this may happen in your country?
It's not the case.

19) Do you believe that Judges and Ombudsmen have a better potential to protect the interests of future generations, comparing e.g. with members of Parliaments ?
We appreciate that each institution should consider protecting the interests of future generations, in the exercise of its legal and institutional powers.

20) Do you believe that EU can promote more efficiently the intergenerational equity than each member-state?
We believe that EU can more effectively promote intergenerational equity, as the EU is the only entity which has the necessary material and human resources needed for the project.

21) Do you think that an Ombudsman for Future Generations could better start in international level, in regional level or in national level and why?
We consider that the establishment of an Ombudsman for Future Generations is more useful to be established at international level, whereas, besides the resources mentioned above, the impact at regional and national level would be much stronger.

22) Can you cite a best practice paradigm, that can promote subjects which are related with future generations?
Motivating and involving governmental and nongovernmental actors in preserving the rights of future generations.
Training of specialists in the field, to disseminate best practices.
Connecting to successful practices in the field, in the context of globalization.

23) Is there anything else that you want to add?
No.